

بَدَائِعُ التَّفْسِيرِ

İbn Kayyim Tefsiri

Bedâi' u't-tefsîr

İbn Kayyim el-Cevziyye

بَدَائِعُ التَّفْسِيرِ

İbn Kayyim Tefsiri Bedâi' u't-tefsîr

KARINCA & POLEN YAYINLARI

Söğüt Ağa Camii sk. Büyük Tulumbe Çiğnazi

Beşem Han No: 1 / 25 Beyazıt - İSTANBUL

Tel : 0212 638 69 19 Fax : 0212 516 42 44

Editör:

Yrd. Doç. Dr. Halil ALDEMİR

Mütercimler:

Prof. Dr. Ahmet AĞIRAKÇA (En'am-Ra'd Sûreleri arası)

Mehmet Emin ÇİMENDAĞ (İbrahim-Meryem Sûreleri arası)

Âyet Mealleri:

Prof. Dr. Ahmet AĞIRAKÇA - M. Beşir ERYARSOY

Tashih:

Polen Yayınları

Mizanpaj:

Polen Yayınları

Kapak Tasarımı:

Polen Yayınları

Baskı:

Ravza Matbaacılık

Nisan 2011

KARINCA & POLEN YAYINLARI

Adres ve Telefon

Merkez: Soğanağa Camii Sok. B. Tulumba Çıkması

Beyem Han No: 1/25 Beyazıt / İSTANBUL

Telefon: 0212 638 69 19 Fax: 0212 516 42 44

Şube-1: Şehit Yarbay Cesur Cd. No:23 Şirinevler / İST

(Şirinevler Ulu Camii Karşısı)

Şube-2: Mahmutbey cd. No:74 Şirinevler / İST

www.karincakitap.com

POLEN 2011

Bedâi'ut-tefsîr

İbn Kayyim el-Cevziyye

Derleyen:

Yusrî es-Seyyid Muhammed

2. Cilt

BU CİLTTEKİ SÛRELER

EN'ÂM SÛRESİ	7
Â'RAF SÛRESİ	83
ENFAL SÛRESİ	218
TEVBE SÛRESİ	246
YÛNUS SÛRESİ	307
HÛD SÛRESİ	339
YUSUF SÛRESİ	376
RA'D SÛRESİ	419
İBRÂHİM SÛRESİ	441
HİCR SÛRESİ	463
NAHL SÛRESİ	485
İSRA SÛRESİ	550
KEHF SÛRESİ	617
MERYEM SÛRESİ	652

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

EN'ÂM SÛRESİ

[165 Âyet]

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'ındır. Sonra da kâfir olanlar -buna rağmen- Rabblerine (putları) eşit tutarlar.

Tefsiri:

Müşrik, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden o yüce zata, kendisine de başkasına da göklerde olsun yerde olsun zerre ağırlığı kadar hiçbir fayda sağlayamayan kimseleri ortak koşar. En büyük ve en çirkin zulmü ihtiva eden böyle bir denk tutup, ortak koşmak ne kadar kötü, ne kadar çirkindir.¹

Bu husustaki iki görüşün daha sahih olanı: Diğer taraftan Rablerini inkâr eden kâfirler ona eş koşarak ortak koştıkları bu varlıkları Allah'ı sevip, ona ibadet ettikleri gibi sever ve onlara ibadet ederler, anlamında olduğudur.²

Şanı yüce Allah, bâtılın peşinden gidenleri: “Sonra da kâfir olanlar buna rağmen Rabblerine eş koşarlar” buyruğu ile yermektedir. Yani bunlar yüce Allah'ı başkası ile kıyas eder ve ulûhiyet ve ubûdiyette onu başkaları ile eşit tutarlar.³ Bu da ibadette, sevgide ve tazimde ona denk koşuyorlar, anlamına gelir.⁴

Bir başka yerde de şöyle demektedir: Sevgi ve tazim anlamı ile ibadette ondan başkasını ona denk koşarlar. Bu husustaki iki görüşün sahih olanı budur.

1 ed-Dâu ve'd-devâ, 197

2 Miftahu Dâri's-Seâde, 457

3 İ'lâmu'l-muvakki'in, I, 502

4 İğâsetu'l-lehfân, I, 61

Buyruğun, diğer taraftan kâfir olanlar, Rablerine ibadetten vazgeçerek başkasına ibadete yönelirler anlamında olduğu da söylenmiş ise de bu, pek güçlü bir görüş değildir.. Çünkü Araplar bu anlamda böyle bir tabir kullanmazlar.⁵

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ ﴿٢﴾ وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ﴿٣﴾

2. O, sizi çamurdan yaratandır. Sonra bir ecel takdir edendir. O'nun yanında belirli bir ecel daha vardır. Sonra yine de siz hâlâ şüphe edersiniz.

3. Göklerde de yerde de Allah sadece O'dur. Gizlinizi de açığınızı da bilir. O, ne kazanacağınızı da bilir.

Tefsiri:

Burada “gökler” lafzının çoğul gelişinin hikmeti gâyet açıktır. Bu da zarfın şanı yüce ve mübarek Allah'ın isminde bulunan ilâhlık anlamı ile ilgili oluşudur. Yani o göklerin her birisinde ilâh ve mabud olandır. Bu türden (göklerin cinsinden) olanların her birisinde ilâh edinilen ve mabud olan sadece odur. Bu sebeple burada “semâvât: gökler” lafzının çoğul olarak gelmesi cinsi ifade edecek şekilde tekil lafzı ile yetinmekten daha belîğ ve daha güzeldir. Ehl-i sünnete mensuplardan birisi bu anlamı yakalayamadığından ötürü bu âyeti uygun olmayan bir şekilde tefsir cihetine giderek: Âyette tam vakıf “semâvât” lafzı üzerinde yapılır. Sonra da yüce Allah'ın: “Yerde de Allah gizlinizi ve açığınızı bilir” diye okuyuşa devam eder” demiş ve âyetin anlaşılmasında hataya düşmüştür. Gerçekte ise âyetin anlamı az önce açıkladığımız şekildedir ve bu, tefsir bilginleri ve araştırmacılarının da görüşüdür.⁶

وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنْبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٥﴾ أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَوْمٍ مَكَانَهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمْكِنْ لَهُمْ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَوْمًا آخَرِينَ ﴿٦﴾

5 Medâricu's-sâlikin. III, 21

6 Bedâiu'l-fevâid, I. 116

4. Onlara Rabblerinin âyetlerinden bir âyet gelse, mutlaka ondan yüz çevirirler.

5. İşte onlar, hak kendilerine geldiğinde onu yalanladılar. Fakat kendisiyle alay etmekte oldukları şeyin haberleri yakında onlara gelecektir.

6. Görmediler mi ki, Biz, kendilerinden önce nice nesilleri yok ettik. Onları, sizi yerleştirmedığımız bir şekilde yeryüzünde yerleştirmiş (imkân ve iktidar vermiş), gökten üzerlerine bol bol yağmur indirmiş, altlarından ırmaklar akıtmıştık. Böyle iken günahları yüzünden onları helâk ettik ve arkalarından başka bir nesil yarattık.

Tefsiri:

Şanı yüce Allah bizden önceki nesillerin helâk edilişini hatırlatıp, bunun kıyas yapılması için sözkonusu edildiğini beyan etmektedir. Helâk edilmelerine sebep, onların işledikleri günahları idi. Bu kıyasta onlar asıl önermedir, biz de o asla kıyas edilenleriz. Günahlar ise bizimle onlar arasındaki ortak illet (gerekçe) dir. Bu kıyasın hükmü ise helâk oluşturmaktadır. İşte bu, katıksız bir illet kıyasıdır. Şanı yüce Allah bunu ayrıca bir çeşit kıyas-ı evlâ diye bilinen kıyas ile de pekiştirmektedir. Şöyle ki, bizden öncekiler bizden daha güçlü idiler. Onların çetin bir güce sahip olmaları başlarına gelen azabı geri çeviremedi ve o haller başlarına geldi.⁷ (Dolayısıyla onlardan sonra gelip, onlardan daha güçsüz ve zayıf olanların helâk edilmeleri öncelikle sözkonusudur.)

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَابٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧﴾ وَقَالُوا لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكَ لَفُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنْظَرُونَ ﴿٨﴾ وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكَ لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبِثْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِثُونَ ﴿٩﴾

7. Eğer Biz sana kağıt üzerinde yazılı bir kitap indirseydik, kendileri de elleriyle ona dokunsalardı, kâfir olanlar yine: “Bu, ancak apaçık bir büyüdür” derlerdi.

8. “Ona ne diye bir melek indirilmedi?” dediler. Eğer Biz bir melek indirseydik (iman etmemeleri halinde) herhaide iş bitirilmiş olurdu. Ve sonra kendilerine (azıcık) bir süre (bile) verilmezdi.

9. Eğer onu bir melek yapsaydık, onu elbette bir adam yapardık. Ve her halde onları (başkalarını) düşürmekte oldukları şüpheye düşürürdük.

Tefsiri:

Birincisi, onların o rasûlden risaleti telakki etmelerine engeldir.

İkincisi ile de onların maksatları hasıl olmazdı.. Çünkü o vakit, bu bir beşerdir, melek değildir diyeceklerdi.⁸

Diğer taraftan onlar⁹ derler ki: İbadeti ifa etmek makamı telbis (karışıklık) makamıdır. Yüce Allah'ın da: "Ve herhalde onları (başkalarını) düşürmekte oldukları şüpheye düşürürdü." (el-En'âm, 9) buyruğunu da delil gösterirler.

Şüphesiz ki bu, bilgisizliğin en çirkin şekillerindendir.. Çünkü bu ibareler "eğer: lev" edatının cevabına dahildir.. Çünkü bu edat kullanıldığı takdirde kendisinden önce sözkonusu edilmiş olan melzûm (denilen, gereken)in lâzım (gerektirici)in sözkonusu olmayacağı için var olmayacağını ifade eder. Bu da ondan sonra gelen cevabı teşkil eder. O halde onların teklif ettikleri şekilde rasûlün melek olmaması, yüce Allah'ın onlar hakkında karışıklığa düşmelerini istemeyişinden dolayıdır.

Çünkü kâfirler: Onun üzerine bir melek indirilmeli değil miydi? Yani biz onu gözlerimizle görmeli değil miydik demişlerdi. Yoksa melek zaten ona (Rasûle) Allah tarafından emir ve nehiylerini getirerek inip durmakta idi. Onların teklif ettikleri, meleğin gözleriyle görülecek şekilde inmesi idi. Şanı yüce Allah da onlara gönderdiği rasûlünü neden meleklerden seçmediğinin hikmetini, onlara gözleriyle görecekları bir meleği neden indirmediklerini haber vererek: "Eğer biz bir melek indirseydik (ve onlar iman etmeseydi) herhalde iş bitirilmiş olurdu ve sonra kendilerine bir süre verilmezdi." Yani azaba uğratılmaları gerekir, iş olur biter, sonra da yalanlamalarını sürdürdükleri takdirde de onlara hiçbir mühlet verilmezdi.

Bu, yüce Allah'ın el-Hicr sûresinde yer alan: "*Dediler ki: Ey kendisine zikir indirilen kişi... o zaman da kendilerine mühlet verilmez.*" (el-Hicr, 15/6-8) buyruğuna benzemektedir ki burada sözü geçen "hak"dan kasıt azaptır.

Daha sonra yüce Allah: "Eğer onu bir melek yapsaydık, onu elbette bir adam yapardık" diye buyurmaktadır. Yani biz onlara bir melek indirmiş olsaydık, onu bir adam sûretinde indirirdik.. Çünkü onlar gerçek sûreti ile melekten herhangi bir şeyi algılayacak güce sahip değildirler. O vakit de biz onları bir karışıklığa düşürmüş olurduk.. Çünkü onlar bu gelenin gerçekten bir adam mı yoksa bir melek mi olduğunu bilemezlerdi. Ona adam sûretini vermiş olsaydık, onları karışıklığa düşürür ve onların istekleri başka şeylere karışır ve kendileri işin içinden çıkamazlardı.

8 Miftâhu Dâri's-Seâde, 196, 197

9 Cahil âbidler ile aşırı sufileri kastetmektedir.

Yüce Allah'ın: “Ve herhalde onları (başkalarını) düşürmekte oldukları şüpheye düşürdü” buyruğu ile ilgili iki görüş vardır:

Bunlardan birincisine göre, o takdirde bu onların aralarındaki zayıf kimseleri karışıklığa düşürmelerinin bir cezası olurdu. Yani onlar aralarındaki zayıf kimse-leri şüpheye düşürdüler ve hak ile bâtılı karıştırarak içinden çıkamayacakları bir hale getirdiler. Böylelikle onlar da, adam meleğe benzetilerek şüphe ve tereddüt içerisine düşürülmüş olacaktırlar.

İkincisi biz de onların kendi kendilerini içine düşürdükleri karışık halleri aleyhlerine daha da karıştırırız.. Çünkü onlar kendi aleyhlerine işi karıştırdılar, doğru olduğunu bildikleri halde kendilerinden olan rasûle iman etmediler, göz-leriyle görecekları melek bir rasûl istediler. İşte bu, durumu kendi aleyhlerine karıştırmalarıdır.¹⁰

وَلَقَدْ اسْتَهْزَىٰ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١٠﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ ﴿١١﴾ قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ لِلَّهِ كُتِبَ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةُ لِيَجْمَعَ كُنُفَكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾

10. Andolsun, senden önce geçen peygamberlerle de alay edildi de onlarla eğlenenleri alaya aldıkları gerçek, çepeçevre kuşatıverdi.

11. De ki: “Yeryüzünde gezip dolaşın sonra da yalanlayanların sonu nice oldu, bir bakıverin.”

12. De ki: “Göklerde ve yerde olanlar kimindir?” De ki: “Allah’ındır. O, rahmeti kendi üzerine yazmıştır. Andolsun ki hepinizi, hakkında hiç şüphe olmayan Kıyamet gününde, toplayacaktır. Kendilerini zarara uğratanlar, işte onlar iman etmezler.”

Tefsiri:

Şanı yüce Allah, kitabında rahmeti kendi üzerine yazdığını haber vermektedir. Bu onun kendisi üzerine böyle bir şeyi vacip kılması demektir. Bunu vacip kılan kendisidir. Vacip kıldığı şey de kendisi ile alakalıdır. Yani o kendi zatı ile bunu kendisine vacip kılmıştır. Peygamber -sallallahu aleyhi vesellem-’in bu anlamı alabildiğine açıklayan ve gerçek mahiyetini açıklığa kavuşturan sahih hadisteki şu sözleriyle daha da pekiştirmiş bulunmaktadır: “Allah yaratmayı hükme bağla-

dığında kendi eliyle, kendisi üzerine nezdinde bulunup Arşın üstünde konulmuş olan bir kitaba: Şüphesiz benim rahmetim benim gazabıma galip gelir, diye yazmıştır.” Bir lafızda da: “Benim rahmetim gazabımı geçer” şeklindedir.¹¹

Burada böyle bir vacip kılmayı, yazma fiilini, el sıfatını, yazma yerini –ki bunun kitap olduğunu belirtmektedir- bu kitabın nerede bulunduğunu, bu kitabın onun nezdinde Arşın fevkinde olduğunu belirterek nasıl da vurgulayıp pekiştirdiği üzerinde dikkatle düşünmeliyiz.

Görüldüğü gibi böyle bir vacip kılma çeşitli tekidlerle pekiştirilmektedir ki bu da yüce Allah'ın böyle bir rahmeti kendi zatı üzerine vacip kılmasıdır.¹²

وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣﴾ قُلْ أَغْنَى اللَّهُ عَنْكَ الْفُلُ وَالْأَرْضُ وَمَا فِيهِنَّ إِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿١٤﴾ قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ مَنْ يُضَرْفُ عَلَيْهِ يُؤْمِنُ فَقَدْ رَحِمَهُ وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿١٦﴾ وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يُنْقِصْكَ بِخَيْرٍ فَقَدْ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿١٨﴾ قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلْ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لِأُنْذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ أَتَيْتُمْ لِتَشْهَدُوا أَنْ مَعَ اللَّهِ إِلَهٌ آخَرُ قُلْ لَا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿١٩﴾

13. Gecenin ve gündüzün içinde barınan her şey O'nundur. O, her şeyi işitendir, bilendir.

14. De ki: “Ben gökleri ve yeri yaratan Allah'tan başkasını mı dost edinecek miyim? Hem O, yediriyor, ama yedirilmiyor.” De ki: “Ben İslâm'a girenlerin ilki olmakla emrolundum ve (bana:) Sakın müşriklerden olma! (denildi).”

15. De ki: “Eğer Rabbime isyan edersem -gerçekten ben- o büyük günün (âhiretin) azabından korkarım.”

16. O gün (azab) kimden çevrilip - giderilirse (Allah) - ona rahmet buyurmuş olur. İşte bu apaçık bir kurtuluştur.

11 Buhâri, XIII, 395; Müslim, V, 595

12 Bedâiu'l-fevâid, II, 161, 162

17. Eğer Allah sana bir zarar dokundurursa yine O'ndan başka onu giderecek kimse yoktur. Eğer sana bir hayır dokundurursa... İşte O, herşeye gücü yetendir.

18. Kullarının üstünde kâhir olandır O. O, hikmeti sonsuz olandır, herşeyden haberdardır.

19. De ki: "Kimin şâhidliği en büyüktür?" De ki: "Benimle sizin aranızda Allah şâhiddir. Şu Kur'ân bana onunla sizi ve her kime ulaştırsa onları korkutup uyarmam için vahyolundu. Acaba Allah ile birlikte başka ilâhların varlığına gerçekten siz mi şâhidlik edersiniz?" De ki: "Ben (buna) şehâdet etmem." De ki: "O, ancak tek bir ilâhtır ve ben muhakkak sizin ortak koştuklarınızdan uzağım."

Tefsiri:

Âyetin maksadı şanı yüce Allah'ın Rasûlünün risaletini tasdiki lehinde şahitlikte bulunmasıdır. Çünkü müşrikler Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'e: Senin bu söylediklerine kim şahitlik eder diye sorunca, şanı yüce Allah onun ve meleklerinin, bir de kitap ehlinin alimlerinin onun lehine şahitlik ettiklerine dair âyetler indirmiştir.¹³ Bunun üzerine yüce Allah: "De ki: Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve yanında kitabın bilgisi bulunanlar yeter." (er-Ra'd, 43) buyruklarını indirdi. Yani yanında kitabın bilgisi bulunan kimseler de benim lehime şahitlik ederler. Bunların şahitliği de makbuldür.. Çünkü böyle bir şahitlik yüce Allah'ın şu buyruğunda dile getirdiği bilgiye dayalı bir şahitliktir: "Fakat Allah sana indirdiği ile şahitlik eder ki o bunu kendi ilmi ile indirmiştir. Melekler de (buna) şehadet ederler. Şahit olarak da Allah yeter." (en-Nisâ, 4/166) Yüce Allah da bu âyette: "De ki: Kimin şahitliği en büyüktür." (el-En'âm, 19) diye buyurmaktadır.

Yüce Allah bu buyruklarda rasûlü lehine şahitlik ettiğini haber vermektedir. Rasûlünün doğruluğunu ispatlamak için de onun şahitliği yeterlidir. Şahit olarak o yeter. Eğer: Onun getirdiklerinin kesin ve doğru olduğu bilindikten sonra rasûlün doğruluğu lehine şahitliğinin mahiyeti nedir, diye sorulacak olursa (şöyle cevap verilir): Onun şahitliğinin rasûlünün doğruluğuna delâleti her türlü apaçık delilin delâletinden ve hak olan bir şeye şahitlik edenin şahitliğinden daha büyük bir delildir. Şanı yüce Allah'ın, Rasûlü lehine yaptığı şahitlik en doğru, en büyük ve hakkında şehadette bulunulan hususun sabit olduğunun en açık delilidir.

13 Taberi, İbn Abbâs -radiyallâhu anh-'dan şunu rivâyet etmektedir: en-Nehham b. Zeyd, Kadem b. Ka'b ve Bahri b. Umeyr, Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-'e gelerek: Ya Muhammed! Sen Allah ile birlikte bir başka ilâhın olduğunu bilmiyor musun, dediler. Bunun üzerine Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-: "Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Peygamber olarak ben bunu tebliğ etmek üzere gönderildim ve ben buna dâvet ediyorum" diye buyurdu. Bunun üzerine yüce Allah da onlar ve onların bu sözleri hakkında: "De ki: Kimin şahitliği en büyüktür... İman etmezler." (el-En'âm, 19-20) buyruklarını indirdi. (Taberi, Tefsir, VII, 164)

Bu bir yönü. Bir başka yönüne gelince, yüce Allah onun söylediklerini tasdik etmekte ve rasûlünün kendisinden haber vermiş olduğu hususlarda doğruluğuna dair kat'i delilleri ortaya koymaktadır. O halde Rabbinin söylediklerinin doğruluğuna dair şahitlik ettiğini haber verecek olursa, verdiği bu haberde doğru söylediği de kesinlik kazanır. Bu hususta da onun lehine kat'i ve kesin bir şahitlik de sağlıklı ve doğru bir şahitlik olur. İşte âyetin anlamı budur.¹⁴

“Şu Kur'ân bana onunla sizi ve her kime ulaşırsa onları korkutup uyarmam için vahyolundu.” diye buyurmaktadır.

Maksat, Kur'ân'ın kendisine ulaştığı herkestir. Kur'ân kime ulaşır ve kim onu anlama imkânına sahip olursa onunla korkutulup uyarılmış (inzâr edilmiş) olur. Çocukların, bunakların ve fetret döneminde ölmüş olanların imtihan edilmesi ile ilgili olarak rivâyet edilmiş bulunan hadisler¹⁵ ancak İslâm'ı aklı ile kavrayıp, idrâk etmemiş kimselerin imtihan edileceklerine delil teşkil etmektedir. Bunlar sorgulanacakları vakit dâvetin kendilerine ulaşmadığını ve akıllarıyla İslâm'ı idrâk etmediklerini söyleyeceklerdir ama çeşitli sanatların, ilimlerin inceliklerini anlamış olan bir kimsenin böyle bir delili yüce Allah'a karşı ileri sürmesine imkân bulunmayacaktır. Çocukların buluğa ermeden önce dünyada şeriatın hükümleri ile sorumlu tutulmayışları, âhirette onların şer'i hükümler ile mükellef olmaya-
caklarına delil teşkil etmez. Ubey ve ashabından nakledilen görüş budur ve bu oldukça güçlü bir görüştür.¹⁶

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ آبَاءَهُمُ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا
يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ
الظَّالِمُونَ ﴿٢١﴾ وَنُؤْمِنُ بِخَشْرِهِمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَائُكُمْ
الَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فَتَحْتَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا
مُشْرِكِينَ ﴿٢٣﴾

20. Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler onu kendi öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Kendilerini zarara uğratanlar ise, onlar iman etmezler.

21. Allah'a karşı yalan uyduranlardan veya âyetlerini yalanlayanlardan daha zâlim kim olur? Gerçek şu ki zâlimler kurtuluşa eremez.

14 Tariku'l-hicreteyn, 315, 316

15 Bu mesele hakkında vârid olmuş hadisler ile ilim adamlarının görüşleri ve onların bunu anlayışları ile ilgili olarak yüce Allah'ın: “Hani Rabbin Âdemoğullarının sırtlarından zürriyetlerini almış...” (el-A'râf, 172) buyruğu ile ilgili açıklamalara bakınız.

16 Tuhfetu'l-Vedûd, 252

22. O günü (hatırla ki) onların hepsini toplayacak, sonra da şirk ko-
şanlara: "İddia ettiğiniz ortaklarınız nerede?" diyeceğiz.

23. Bundan sonra: "Rabbimiz olan Allah hakkı için biz müşriklerden
olmadık" demelerinden başka bir mazeretleri olmayacak.

Tefsiri:

Yani onların şirklerinin âkıbeti şirklerinden uzak olduklarını söylemekten ve
onu inkâr etmekten daha ileriye gidemeyecektir.¹⁷

أَنْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ
يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ
آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا حَتَّى إِذَا جَاءُوكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا آسَاطِيرُ
الْأُولِينَ ﴿٢٥﴾

24. Kendi aleyhlerine nasıl yalan söylediklerine ve (şirk koşup) iftira
ettikleri şeylerin de nasıl önlerinden kaybolup gittiğine bir bak!

25. İçlerinden seni dinleyenler vardır. Hâlbuki Biz, onu anlayamasın-
lar diye kalblerine perdeler, kulaklarına ağırlık koyduk. Onlar (istedikle-
ri) her âyeti görseler yine de onlara iman etmezler. Hatta sana gelseler
seninle mücadele ederler. O kâfirler: "Bu (Kur'ân), eskilerin masalların-
dan başka bir şey değildir" derler.

Tefsiri:

Bu perdeler ve bu ağırlık ileri derecedeki buğz, nefret ve yüz çevirmektir. On-
lar bu halleri ile birlikte âyetleri işitemezler, akledemezler. Meselenin tahkiki halin-
de görülür ki onların bu durumları kalpleri üzerindeki perdeler ve kulaklarındaki
ağırlıktan kaynaklanmaktadır. Onların bu halleri bunu gerektirir ve iktiza eder.

Kalplerdeki perdeleri ve ağırlığı böyle tefsir eden kimseler bunları gerekleri
ve muktezaları ile tefsir ederler ama, durum ne olursa olsun bu nefret, yüz çe-
virmek ve buğzetmek onların fiillerindendir. Bunlar da Allah tarafından var edi-
len şeylerdir. Nitekim re'fet (şefkat), merhamet ve kalplerin Allah'ın evine doğru
meyledip, şevk duyması da kulların fiillerindendir. Bunları var eden ise yüce
Allah'tır. Zatları, sıfatları onların fiillerini, iradelerini ve itikatlarını var eden (ca'il
eden, câil) odur. Bütün bunlar onun var ettiği ve yarattığı şeylerdir. Kulun bunları
kendi ihtiyârı (seçimi) ve iradesi ile yapmasına rağmen bu böyledir.¹⁸

17 Raudatu'l-Muhibbin, 51

18 Şifau'l-alil, 56

وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ
تَرَى إِذْ وَقَفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبُ بَيِّنَاتٍ رَبَّنَا وَنَكُونُ مِنَ
الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٧﴾ بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا
عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٢٨﴾

26. Onlar, hem (halkı) ona uymaktan alıkoyar; hem kendileri de on-
dan uzaklaşırlar. Bu şekilde ancak kendilerini helâk ediyorlar, ama işin
farkında değillerdir.

27. Onları, ateşin başında durdurulup da: “Keşke, biz (dünyaya) geri
döndürülseydik? Rabbimizin âyetlerini yalanlamazdık, mü'minlerden
olurduk” diyecekleri vakit bir görsen!

28. Hayır, evvelce gizledikleri şeyler karşısına çıktı. Eğer geri dön-
dürülürlerse yine kendilerine yasaklanan şeylere geri dönerler. Çünkü
onlar şüphesiz yalancılardır.

Tefsiri:

Müfessirlerin çoğu¹⁹ bu âyetin anlamı etrafında dönüp dolaşmış ama mak-
sada ulaşamamışlardır. Onların görüşlerine baş vuracak olursak, açıklamaları-
nın sadra şifa olmadığını, susamışın susuzluğunu gideremediğini görürüz. Oysa
âyetin anlamı onların yaptıkları tefsirden daha büyük ve daha üstündür. Onlar
(28. âyetin başındaki) “bel: hayır” ile yapılan idrâbı (önceki kanaatlerin reddi)
anlamını iyice fark edemedikleri gibi, onların (sözü edilen yalanlayıcıların) daha
önce neleri gizledikleri ve neyin kendilerine ortaya çıktığını da fark edememiş-
lerdir. Onların açıkça gördükleri (görecekları) şeyin azap olduğunu zannetmiş-
lerdir. Yaptıkları bu açıklamaların yüce Allah'ın: “Evvelce gizledikleri şeyler” ile
bir uyum arzetmediğini görünce bu sefer hazfedilmiş bir muzafın varlığını takdir
cihetine gittiler. Bu muzaf da daha önce neleri gizleyip sakladıklarının haberini
teşkil eder. Bu sefer cevabını veremeyecekleri bir başka durum ile karşı karşı-
ya kaldılar. O da şudur: Bunlar daha önceden şirklerini ve küfürlerini gizleyip
saklamıyorlardı. Aksine bunu açığa vuruyorlar, ona dâvet ediyorlar, bunun için
savaşıyorlardı. Onların böyle bir şeyi yapacaklarını ileri sürdükten sonra şunu
eklediler: Bu müşrikler kıyametin bazı durumlarında ve bazı konumlarda şirke-
lerini saklayıp, şirk koşmadıklarını söyleyerek inkâr edecekler ve: Rabbimiz olan
Allah hakkı için biz müşrik değildik, diyeceklerdir, ama ateşin başına gelip dura-
cakları vakit daha önce gizleyip sakladıkları o hallerinin cezasını açıkça görmüş
olacaklardır. el-Vâhidi: Tefsir alimlerinin benimsediği görüş budur, demektedir.
Ancak bu görüşü benimseyenlerin âyetin açıklaması ile ilgili bir katkıları olma-

19 Bk. Taberi, VII, 174, 176. İbnü'l-Kayyim'in benimsediği görüş Taberi'nin sözü geçen
âyetlerinde benimsemiş olduğu görüşten pek uzak değildir.

mıştır. Çünkü ifadelerin akışı (siyâk) ile “bel: hayır” ile idrâb yapılarak onların dünyaya geri döndürüldükleri takdirde tekrar kendilerine yasaklanan şeylere geri döneceklerinin haber verilmesi ve onların: “Rabbimiz olan Allah hakkı için biz müşrikler değildik” diyeceklerinin söylenmesi, onların yaptıkları açıklamalarla uyumlu değildir. Bunu iyice düşünmek gerekir.

Aralarında ez-Zeccâc’ın da bulunduğu bir kesim ise şöyle demektedir: “Bel: Bilakis, hayır:” tabi olanlar, elebaşılarının kendilerinden ölümden sonra diriliş ile ilgili olarak gizleyip sakladıkları şeyleri açıkça görmüş olacaklardır.

Ancak bu, ayrıca açıklamayı gerektiren bir açıklama şeklidir ve görüldüğü üzere oldukça zorlanılarak yapılmış bir açıklamadır. Ancak bundan da daha güzel bir anlama el-Mubberred’in âyetten çıkardığı şu anlamdır: Sanki onların küfürleri onlar tarafından açıkça anlaşılan bir şey değildi.. Çünkü onlar bu küfürlerinin zararlarını görememişler, zararları kendilerine gizli saklı kalmıştı. el-Mubberred’in bu sözlerinin anlamı şudur: Küfürlerinin âkıbetinde kendilerine vereceği zararı ve vebali göremedikleri için bu onlar için hakikati açıkça görülmeyen ve gizli saklı kalan bir şey gibi olmuştur. Azabı gözleriyle görünce, küfürlerinin hakikatini ve şerrini de açıkça görmüş oldular. (el-Müberred devamla) dedi ki: Bu da senin daha önce birisine bir hususu söyleyip, anlattığın halde ona: İşte şimdi sana söylediğim açıkça ortaya çıkmış oldu, demene benzer. Hâlbuki senin o söylediğin husus önceden de açıkça görülen bir şeydi. Dolayısıyla onların herkesin gözü önünde açıkça ifade ettikleri, yerleşik ve göçebe herkesi kendisine dâvet ettikleri küfür ve şirklerinin âkıbeti kendileri için gizli ve saklı olduğundan ötürü gizleyip saklıyorlardı, demek kolay olmadığı gibi, zulüm ve fesadı açıkça işleyen, insanlar öldüren, yeryüzünde fesat çıkarmak için çalışıp uğraşan kimseler için de kötü âkıbetini bilmedikleri ve bu âkıbet kendilerine gizli saklı olduğu için bunları gizleyip sakladığı da söylenemez.

O halde, buyruğu ile neyi murad ettiğini en iyi bilen Allah olmakla birlikte âyetin anlamı şöyle olmalıdır: Bu müşrikler Cehennem’in başında durdurulup, onların Cehennem’e gireceklerini gözleriyle görüp anlayacakları vakit keşke dünyaya döndürülseler de Allah’a iman edip, âyetlerini tasdik etseler, rasûllerini yalanlamasalar diye temenni edeceklerdir. Ancak şanı yüce Allah durumun böyle olmayacağını haber vermektedir.. Çünkü onların tabiatlarında ve karakterlerinde iman sözkonusu değildir. Aksine onların karakterleri küfür, şirk ve yalanlamaktan ibarettir. Geri döndürülecek olsalar dahi döndürülmekten sonra da önceki halleri gibi olacaklardır. Yüce Allah onların dünyaya döndürüldükleri vakit kesinlikle iman edip, tasdik edeceklerine dair iddialarında yalancı olduklarını haber vermektedir.

Âyetin maksadı ve neyi anlatmak istediği açıkça ortaya çıktığına göre buradaki “bel: hayır” ile idrâbın anlamı da onlara açıkça görülenin ne olduğu, daha önce saklamış oldukları şeyin ne olduğu ve onların: “Keşke biz geri döndü-

rûlseydik, Rabbimizin âyetlerini yalanlamazdık, müminlerden olurduk” sözlerini söylemeye onları neyin iteceği de açıkça anlaşılmış olur. Buna göre bunlar, dünyaya hayatında iken kendilerinin bâtil üzere olduklarını, rasûllerinin de Allah’tan getirip kendilerine tebliğ ettikleri hususlarda onlara doğru söylediklerini biliyorlar ve bunu kesin bir hakikat olarak kabul ediyorlardı, ama onlar bunu gizleyip, kendi aralarında açıklamadılar. Hatta bunu gizleyip saklamak üzere birbirlerine tavsiyelerde bulundular. O halde onların geri dönüp, iman etmeyi temenni etmelerine iten sebep daha önce bilmedikleri bir şey olan rasûllerin doğruluğunu öğrenmiş olmaları olmayacaktır. Çünkü onlar bunu biliyor ve saklıyorlardı. Kıyamet gününde ise onların içlerinde saklamış oldukları bâtil üzere olduklarına ve rasûllerin de hak üzere olduklarına dair gizleyip sakladıkları kanaatleri ortaya çıkacaktır. Önceleri bunu gizleyip saklıyorlarken bunu artık gözle görülür bir şekilde açıkça fark edeceklerdir. Eğer geri döndürülecek olurlarsa nefisleri iman etmelerine müsaade etmeyecek yine küfretmeye ve yalanlamaya döneceklerdir. Çünkü onlar iman etmeyi o gün rasûllerin söylediklerinin hak olduğunu, şirkin ise bâtil olduğunu bilip öğrenecekleri için temenni etmeyeceklerdir. Onlar tahammül edebilme takatlerinin bulunmayacağı azabı göreceklere vakit bu temenniye yapacaklardır. Bu da şuna benzer: Bir kişi bir şahsı gizlice sever, onunla beraber olmayı arzu eder. Bununla beraber bu sevgisinin bâtil olduğunu ve bundan vazgeçmenin doğru olacağını da bilir. Buna: Eğer bu kişi bundan haberdar olursa, hemen seni cezalandırır denilir, bu şahıs da bunu bilmekle birlikte karşı çıkar ve: Hayır, onu sevmek, onunla beraber olmak doğru olandır, der. Bu kişi onu bundan dolayı cezalandırmak üzere yakalayıp, o da kesinlikle cezalandırılacağından emin olunca affedilmeyi ve cezalandırılmamayı temenni eder. Bundan sonra da onunla bir araya gelmemeyi taahhüt eder. Oysa kalbinde ona dair sevgisi ve onunla birlikte olma tutkusu, gözüyle cezayı gördükten sonra bile tekrar bu işe dönmeye onu itecek durumdadır. Hatta fiilen cezayı çektikten ve cezadan dolayı perişan hale düştükten sonra bile bunu tekrarlamak ister, ama cezalandırılacağı vakit de hatalı olduğunu, doğru olanın ise yapmaması gerektiği söylenen husus olduğunu da açıkça görür. Fakat eski haline dönecek olursa yine ona yasak kılınan şeye döner.

İşte buradaki “bel: hayır” ile idrâbın bu anlam ile ne kadar uyumlu olduğu üzerinde iyice düşünelim. Bu da onların: Dünyaya geri döndürülecek olursak şüphesiz iman eder ve tasdik ederiz. Çünkü şu anda bizler rasûllerin söylediklerinin hakkın ta kendisi olduğunu açıkça görmüş bulunuyoruz, şeklindeki sözlerinin reddedilmesidir.

Yani durum dediğiniz gibi değildir. Aksine sizler bunu biliyor ve bunu fark ediyordunuz. Bununla birlikte bunu saklıydunuz. Dolayısıyla size mazeret teşkil edecek şekilde daha önce bilmediğiniz bir şey sizin için açıklık kazanmış değildir. Aksine sizler tarafından daha önce bilinen ve gizleyip saklamak hususunda

birbirinize tavsiyelerde bulunduğunuz şeyler, sizin için açıkça görülmüş bulunmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.²⁰

وَقَالُوا إِن هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٢٩﴾ وَلَوْ تَرَى إِذْ وَقَعُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ قَالَ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٠﴾ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلَىٰ مَا فَرَّطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٣١﴾ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهُمْ وَلِلْذَّارِ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يُثْقُونَ أَفْئالَهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٣٢﴾ قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٣٣﴾

29. Onlar: “Bu (hayat), ancak dünya hayatımızdır. Biz diriltilecek de değiliz” dediler.

30. Sen Rabblerinin huzurunda durdurulacakları zamanı bir görseydin! O: “Bu hak değil miymiş?” diye buyuracak. Onlar da: “Rabbimize yemin olsun ki evet” diyeceklerdir. O da: “Öyle ise küfre saptığınızdan dolayı azabı tadın” buyuracak.

31. (Ölümden sonra dirilip) Allah’a kavuşmayı yalanlayanlar, gerçekten ziyana uğramışlardır. Nihayet kıyamet kendilerine ansızın gelip çattığı zaman, günahlarını sırtlarına yüklenerek: “Orada yaptığımız kusurlardan dolayı yazıklar olsun bize” diyeceklerdir. Dikkat edin, yüklenedikleri (günah) ne kötüdür!

32. Dünya hayatı bir oyundan, bir oyalanmadan başka bir şey değildir. Âhiret yurdu ise takvâ sahipleri için elbette daha hayırlıdır. Hâlâ akıllanmayacak mısınız?

33. Onların söylediklerinin seni mahzun ettiğini elbette biliyoruz. Onlar aslında seni yalanlamıyorlarmış; fakat o zâlimler bile bile Allah’ın âyetlerini inkâr ediyorlar.

Tefsiri:

Fakat o zalimler bile bile Allah’ın âyetlerini inkâr ediyorlar” buyruğu yüce Allah’ın: “Onlar aslında seni yalanlamıyorlarmış” buyruğundan sonra gelmektedir. Yüce Allah’ın: “Âyetlerimizi ancak zalim olanlar bile bile inkâr ederler.” (el-

Ankebût, 29/49) buyruğu ile “Âyetlerimizi ancak kâfirler bile bile inkâr ederler.” (el-Ankebût, 29/47) buyrukları da bu kabildendir. Buna göre fukahânın dava ve benzeri bahislerde mutlak inkûr anlamında “cuhûd (bile bile inkâr)” lafzını kullanmaları pek güzel değildir. Çünkü bir şeyi inkâr eden bazı hallerde haklı olabilir. Bu durumda ona cahdeden (bile bile inkâr eden) denilmez.²¹

وَلَقَدْ كَذَّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا وَأَوْدُوا حَتَّىٰ أَتَاهُمْ نَضْرْنَا وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبَأِ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٤﴾

34. Andolsun senden önce (gelen) peygamberler de yalanlanmışlardı. Fakat yalanlanmalarına rağmen sabrettiler. Onlara eziyet de edildi. Nihayet onlara yardımımız gelip yetti. Allah'ın kelimelerini değiştirebilecek yoktur. Andolsun ki (önceki) peygamberlerin haberlerinden bir kısmı sana gelmiştir.

Tefsiri:

Yani Allah'ın azabını kimse değiştiremez yahutta Allah'ın azabını gerektiren hususları kimse değiştiremez.²²

وَإِنْ كَانَ كَبِيرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنْ اشْتَغَلْتَ أَنْ تَتَّبِعِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بَأْيَةٌ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهَدْيِ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٥﴾ إِنَّمَا يَنْتَجِبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَنْ يَنْزِلَ آيَةٌ وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٧﴾ وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَلُكُمْ مَا فَرَضْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُخْشَرُونَ ﴿٣٨﴾

35. Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geliyorsa, istersen yere bir menfez açıp yahut göğe de bir merdiven dayayıp onlara bir âyet getirmeye gücün yeterse (hiç durma yap)! Allah dileseydi onları muhakkak hidâyet üzere toplardı. Öyleyse sakın cahillerden olma!

36. (Davetini) ancak dinleyenler kabul ederler. Ölüleri ise Allah diriltecektir. Sonra yalnız O'na döndürüleceklerdir.

21 Bedâiu'l-fevâid. IV. 118, 119

22 el-Fevâidu'l-muşevvık, 14

37. “Rabbinden ona bir âyet (mûcize) indirilseydi ya!” dediler. De ki: “Allah bir âyet indirmeye elbette kâdirdir. Fakat onların çoğu bilmezler.”

38. Yeryüzünde yürüyen her bir hayvan ve iki kanadıyla uçan bütün kuşlar, ancak sizin gibi birer ümmettirler. Biz, o Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sonra (bütün bunlar) ancak Rabblerinin huzurunda toplanırlar.

Tefsiri:

Burada sözü edilen kitabın ne olduğu hususunda görüş ayrılığı vardır.²³ Kur'ân mı yoksa Levh-i mahfuz mu olduğu hususunda iki farklı görüş bulunmaktadır.

Bir kesim bununla kastedilen Kur'ân-ı Kerim'dir ve buyruk, hususun kastedildiği umum lafızlardandır, demiştir. Yani bizler zikredilmesine ve açıklanmasına ihtiyaç duydukları hiçbir şeyi o Kitapta eksik bırakmadık. Yüce Allah'ın: “*Biz senin üzerine Kitabı her şey için bir açıklama olmak üzere indirdik.*” (en-Nahl, 16/89) buyruğuna benzemektedir.

Bununla birlikte umumu kastedilen umumi lafızlardan olması da mümkündür. Kasıt da orada her şey mücmel veya mufassal olarak zikredilmiş bulunmaktadır. Nitekim İbn Mesud²⁴ saçına saç ekleyeni de, ekletilmesini isteyen de lânetledikten sonra şunları söylemiştir: Hem ben Allah'ın, Kitabında lânet ettiği kimseleri ne diye lânetlemeyeyim ki? Bunun üzerine bir kadın kalkarak: Ben Kur'ân'ı okudum, böyle bir şey bulmadım deyince, İbn Mesud ona şu cevabı vermişti: Eğer sen Kur'ân'ı iyice okumuş olsaydın, bunu görecektin. Yüce Allah: “*Rasûl size ne verdiyse onu alınız, size neyi yasakladıysa ondan uzak durunuz.*” (el-Haşr, 59/7), diye buyurmaktadır. Rasûlullah -sallallahu aleyhi vesellem-'de, saçına saç ekleyeni de, ekletilmesini isteyen de lânetlemiş bulunmaktadır.

Şafii: Kim herhangi bir olay ile karşı karşıya kalırsa mutlaka Allah'ın kitabında ona delalet eden bir yol bulunur, demiştir.

Bir başka kesim de âyet-i kerime'de sözü edilen “kitap”dan kasıt, Allah'ın her şeyi yazmış olduğu levh-i mahfuzdur demişlerdir. İbn Abbâs'tan gelmiş olan iki rivâyetten birisi de böyledir. Âyet-i kerime ile ilgili bu görüş daha kuvvetlidir. Ayrıca ifadelerin akışı da buna delil teşkil etmektedir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Yeryüzünde yürüyen her bir hayvan ve iki kanadı ile uçan bütün kuşlar ancak sizin gibi birer ümmettirler.*” (el-En'âm, 6/38)

23 Bunun levh-i mahfuz olduğunu kabul edenler arasında Taberi. Tefsir, VII, 188; Beğavi, III, 132; Zemahşeri, II, 12; İbn Kesir, II, 141'dir. Kurtubi'nin, III, 2417'de onun Kur'ân-ı Kerim olduğuna dair eğilimi anlaşılabilir iki görüşten herhangi birisini tercih etmemiştir. Ayrıca bk. ed-Durru'l-mensur, III, 266

24 Buhâri bunu VIII, 498 gibi çeşitli yerlerde; Müslim, IV, 836

Bu buyruk onların yaratılış, rızık, yemek, onlar ile ilgili ilk takdir bakımından boşu boşuna yaratılmadıkları aksine ibadet ettirildikleri ve ilâhi emre boyun eğdirilmeleri bakımından bizim gibi ümmetler oldukları mânâsını ihtiva eder. Yüce Allah onları yaratmayı, ecellerini, rızıklarını, sonunda ulaşacakları noktayı takdir buyurmuştur. Daha sonra yüce Allah onların akıbetlerini ve yok edildikten sonra varacakları yeri de sözkonusu etmekte, arkasından da: “Sonra ancak Rablerinin huzurunda toplanırlar” diye buyurmaktadır. Böylelikle onların yaratılışlarındaki ilk hallerini, nihâyetlerini de zikretmekte, bu iki hali sözkonusu ederken de arada: “Biz o kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık” diye buyurmaktadır. Yani bütün bunlar yazılmış, takdir edilmiş, var edilmelerinden önce her şey tek tek tespit edilmiştir. Bu açıklamalar arasında emir ve nehyin yer aldığı kitabın sözkonusu edilmesini pek münasip kılmamaktadır. Aksine ilk kitabın (takdirin yazıldığı levh-i mahfuzun) zikredilmesi daha uygundur.

Birinci görüşü destekleyen kimselerin buna şu şekilde cevap verme imkânları vardır: Burada Kur’ân-ı Kerim’in zikredilmesi sûreti ile onun bu hususu sözkonusu edip onu haber vermeyi de ihtiva ettiğini bildirmektedir. Dolayısıyla bu kitapta biz hiçbir şeyi eksik bırakmamışız, aksine biz size olmuş olanı da, olacak olanı da toplu ve icmâli olarak size haber vermiş bulunuyoruz. Ayrıca bir başka husus da bu görüşün tercih edilmesini daha da ağırlıklı bir ihtimal haline getirmektedir. O da yüce Allah’ın: “*Rabbinden ona bir âyet indirilseydi ya dediler. De ki: Allah bir âyet indirmeye elbette kadirdir, fakat onların çoğu bilmezler.*” (el-En’âm, 37) buyruğunun akabinde bunun zikredilmiş olmasıdır. Böylelikle (38. âyet ile) Rasûlullah -sallâllâhu aleyhi vesellem-’in doğruluğunun en büyük ve en açık âyetine dikkat çekilmektedir. Bu da her bir şeyin açıklamasını ihtiva eden ve onda hiçbir şeyin eksik bırakılmadığı kitaptır. Bundan sonra da onların da göklerde ve yerde bulunan ümmetlerden bir ümmet olduklarına da dikkatlerini çekmektedir. Bu ise onların yaratıcının varlığını, kudretinin, ilminin kemalini, mülkünün genişliğini, ordularının çokluğunu bildirmeyi de ihtiva etmektedir. Onun dışında hiç kimsenin sayıp bilme imkânı bulunmayan ümmetlerin bulunduğu hakikatini de kapsamaktadır. Bunun da kapsamına ondan başka hiçbir ilâh, onun dışında bir rab bulunmadığı, âlemlerin rabbinin de o olduğu muhtevası vardır. Bu da onun vahdaniyetine, yaratmasına ve kudretine, kitabı indirmesi açısından da sıfatların kemaline delildir. Onun indirdiği o kitapta emri ve kelamı bakımından hiçbir delili eksik bırakmamıştır. İşte bu onun emri ciheti ile bir istidlâldir, öbürü de onun yaratması ciheti ile bir istidlâldir. O halde şuna dikkat etmek gerekir: Yaratmak da, emretmek de yalnızca O’nundur. Âlemlerin Rabbi olan Allah ne yücedir.

Ayrıca buna yüce Allah’ın: “*Dediler ki: Üzerine Rabbinaen âyetler indirilmediği değil miydi? Deki: Âyetler ancak Allah’ın nezdindedir. Ben apaçık bir uyarıcıyım. Kendilerine karşı okunup duran, sana indirdiğimiz bu kitap onlara yetmedi mi? Şüphe yok ki bunda iman eden bir topluluk için bir rahmet, bir öğüt vardır.*” (el-Ankebut, 50-51) buyruğu da buna tanıklık etmektedir.

“Kitap”dan kastın levh-i mahfuz olduğu görüşünü destekleyenler de şöyle diyebilirler: Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-’den kendilerine “bir âyet” göstermesini istemeleri üzerine, şanı yüce Allah’ın onlara âyet indirmeye kudretinin olmayışı dolayısıyla indirmeyi terk etmediğini, bunun yerine onlara rahmeti, ihsanı ve bu husustaki hikmeti dolayısıyla indirmeyi terk ettiğini haber vermektedir. Çünkü eğer onların tekliflerine uygun olarak üzerlerine âyet indirecek olur ise, iman etmemeleri halinde acilen cezalandırılacaklardır. Daha sonra yüce Allah sayılarını kendisinden başkasının bilmediği pek büyük ümmetleri yaratmış olmasını kudretinin kemaline delil olarak zikretmektedir. İşte cinslerinin, türlerinin, vasıflarının, şekillerinin farklılıklarına rağmen bunca ümmetleri yaratmaya kadir olan, bir âyet indirmekten nasıl âciz olabilir?

Daha sonra yüce Allah kudretinin ve ilminin kemalini bütün bu ümmetleri tek tek saydığını, sayıları ile onları bildiğini, onları yazdığını, rızıklarını, ecellerini ve hallerini hiçbir şeyi eksik bırakılmadığı bir kitapta takdir ettiğini ve bütün bunları bildiğini de bildirerek, kudretinin ve ilminin kemalini haber vermektedir. Daha sonra onları öldüreceğini ve kendi huzuruna onları hep birlikte toplayacağını da bildirmektedir. “Âyetlerimizi yalanlayanlar ise karanlıklarda kalmış sağırlardır, dilsizlerdir.” Onlar, Allah’ın rubûbiyyetini ve vahdaniyetini, rasûllerinin de doğru söylediklerini bilme neticesine ulaştıracak şekilde düşünmekten ve ibret almaktan acizdirler. Daha sonra yüce Allah âyetlerin tek başlarına hidâyet bulmaları için yeterli olmadığını haber vermektedir. İsterse o bu âyetleri beşerin tekliflerine uygun olarak indirmiş olsun. Aksine emir bütünüyle yalnızca O’nundur. “Allah dilediğini saptırır, dilediğini de dosdoğru yol üzerinde bırakır.”

O halde bu görüş bu husustaki iki görüşün daha kuvvetli olanıdır. Doğrusunu en iyi bilen Allah’tır.²⁵

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا هُمْ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ مَنْ يَشَأِ اللَّهُ يُضِلَّهُ وَمَنْ يَشَأِ يُجْعَلْهُ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٣٩﴾

39. Âyetlerimizi yalanlayanlar karanlıklarda kalmış sağırlardır, dilsizlerdir. Allah dilediğini saptırır, dilediğini de dosdoğru yol üzerinde tutar.

Tefsiri:

Rasûllerini ve onların izinden gidenleri sözlerinde ve fiillerinde dosdoğru yol üzerinde tutan şanı yüce Allah olduğuna göre, sözlerinde ve fiillerinde de yine dosdoğru yol üzerinde olmaya bizzat kendisi daha bir layıktır. Bununla birlikte

rasûllerin ve onların izinden gidenlerin izledikleri yol, onların emrine muvafıktır ama bizzat onun (celle celaluhu) izlediği yol hamdinin, kemalinin ve mecdinin/şanıyüceliğinin gerektirdiği hakkı söylemek ve hakkı işlemek şeklinde ortaya çıkan dosdoğru bir yoldur. Başarı Allah'tandır.²⁶

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَنَا أَنَاكُم غَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَأْتِكُم السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٠﴾ بَلْ إِنَّمَا تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ ﴿٤١﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَى أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُمْ بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَاءِ لَعَلَّهُمْ يَنْضَرُّعُونَ ﴿٤٢﴾ فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمُ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ ﴿٤٤﴾ فَقَطَّعَ دَابِرَ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٥﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلَى قُلُوبِكُمْ مَنْ إِلَهَ غَيْرَ اللَّهِ بِأَيِّكُمْ بِهِ أَنْظَرُ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ ثُمَّ هُمْ يَصْذَبُونَ ﴿٤٦﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَنَاكُم غَذَابُ اللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الظَّالِمُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ فَمَنْ آمَنَ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٤٨﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يَمْشِيهِمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْشِقُونَ ﴿٤٩﴾ قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبِ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِنْ أَتَيْتُ إِلَّا مَا يَوْحَى إِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ﴿٥٠﴾ وَاتَّقِ اللَّهَ يَا الَّذِينَ يُخَافُونَ أَنْ يَخْسَرُوا إِلَى رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ إِلَهٌ وَلَا شَفِيعٌ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٥١﴾ وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٢﴾ وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا أَهَؤُلَاءِ مِنْ اللَّهِ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ ﴿٥٣﴾

40. Sen de ki: “Eğer size Allah’ın azabı gelirse yahut size kıyamet gelip çatarsa, Allah’tan başkasını mı çağıracaksınız? Şayet doğru kimseler iseniz (bana söyleyin).”

41. Hayır, yalnız O’na yalvarırsınız, O da dilerse (kaldırılması için) yalvardığınız şeyi giderir; siz de şirk koştüğünüz şeyleri unutursunuz.

42. Andolsun ki, senden önceki ümmetlere Biz nice peygamberler gönderdik. Onları yalvarırlar diye darlığa ve sıkıntıya uğrattık.

43. Bari onlara azabımız geldiğinde yalvarsalardı. Fakat kalbleri katılaşmıştı. Şeytan da yaptıklarını kendilerine süslü göstermişti.

44. Onlar kendilerine hatırlatılan şeyi (öğüdü) unutunca Biz de üzerlerine her şeyin kapılarını açtık. Nihayet kendilerine verilenlere sevinince ansızın onları tutup yakalayiverdik de ümitsiz kalıverdiler.

45. Böylece zulmedenlerin ardı arkası kesildi. Âlemlerin Rabbi olan Allah’a hamdolsun.

46. De ki: “Bana haber verin; eğer Allah sizden işitmenizi ve gözleminizi alsa, kalblerinizin üstüne mühür vursa, Allah’tan başka onları size geri verecek ilâh kimdir?” Bak, âyetlerimizi nasıl türlü türlü açıklıyoruz da sonra onlar yüz çeviriyorlar.

47. De ki: “Bana haber verin; eğer Allah’ın azabı size ansızın yahut açıktan açığa gelip çatsa, zâlimler topluluğundan başkası helâk olur mu?”

48. Biz, peygamberleri ancak müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Artık kim iman edip (davranışlarını) düzeltirse onlara korku yoktur; onlar üzülmeyizler de.

49. Âyetlerimizi yalanlayanlara gelince fâsıklık edip durdukları için onlara azab dokunacaktır.

50. De ki: “Ben size yanımda Allah’ın hazineleri vardır, demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size: Şüphesiz ben bir meleğim de demiyorum. Ben, ancak bana vahyolunan (Kur’ân) a uyarım.” De ki: “Hiç görme-yenle gören bir olur mu? Hiç düşünmüyor musunuz?”

51. Rabblerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları sen onunla (Kur’ân ile) uyar. Onların ondan başka ne bir dostları ne de bir şefâatçıları vardır. Olur ki sakınırlar.

52. Sırf O’nun rızasını dileyerek sabah akşam Rabblerine dua edenleri kouma. Onların hesabından sana birşey düşmez. Senin hesabından da onlara bir şey düşmez ki onları kovasın. (Kovarsan) o takdirde zâlimlerden olursun.

53. Biz böylece onların bir kısmını diğer bir kısmı ile denedik ki: “Allah aramızdan bunlara mı lutfetti (Onlara mı imanı ihsan etti) ?” desinler diye. Allah şükredenleri en iyi bilen değil midir?

Tefsiri:

Şüphesiz bu buyrukta, sözü geçen fiilinin bir gerekçesi belirtilmektedir. Söz konusu bu fiil, yarattıklarının bir kısmı ile diğer bir kısmını imtihan etmesi, sınamasıdır. Efendileri ve eşrafı kölelerle, zayıflarla, azatlılarla (mevâli) ile sınaması gibi. Soylu ve efendi köleye, zayıfa ve yoksula bakıp onun Müslüman olduğunu görünce, onunla birlikte ya da ondan sonra Müslüman olmayı büyüklüğüne yedirmez ve bunu havsalası almaz. Bu kişi benden önce hayra, kurtuluşa ulaşacak ve ben geri kalacağım öyle mi? Eğer bu bir hayır ve mutluluk olsaydı, bunlar bizden önce bu işe nâil olamazlardı, der. İşte onların bu sözleri verdikleri, hükmün bir kısmıdır.

Bu denemeden ve imtihandan maksada gelince, böyle bir sözü söylemek haktan yüz çevirmeye, hakka karşı büyüklenmeye, hakkı eksiksiz bir şekilde bilip tanıdıktan sonra ona itaat etmemeye delildir. Her ne kadar bu bir illet (maksat) ise de bundan asıl amaç başkasıdır. Çünkü nihai illetler (amaçlar, maksatlar) bazen bizzat kendileri için, bazen de başkaları için gözetilir. Bu durumda illet bizatihi istenene götüren bir vesile (araç) olur. Bunların söyledikleri bu sözler ile bu sözün gerektirdiği sonuçlar, bizatihi amaç olarak gözetilen sonuçları da gerektirir. Bunların bu sözleri onun adaleti, hikmeti, izzeti, kahrı, saltanatı, bağışa layık ve bağışı elde etmeleri güzel olan kimselere bağışı, bu bağıştan mahrum edilmeyi hak eden ve ancak böyle bir mahrumiyete layık olan kimselerden de alıkonulmasıdır. Bundan dolayı yüce Allah: “Allah şükredenleri en iyi bilen değil midir?” diye buyurmaktadır. Şükredenler ise nimetin değerini bilen ve kendilerine yaptığı bağışlar dolayısıyla nimet sahibine şükreden kimselerdir. O bu gibi kimseleri de, bu nimetlerin değerini bilmeyip, bunlar dolayısıyla Rabbine şükretmeyenleri de bilir ve birbirinden ayırt eder. İşte onların birbirleri ile sınanmaları (fitneye mâruz bırakılmaları), bir kesimin şükrünü, diğerlerinin de küfür ve nankörlüğünü ortaya çıkartan böyle bir ayırt etmenin gerçekleşmesi içindir.²⁷

Yine yüce Allah'ın rahmetine nâil olmasını niyaz ettiğimiz İbnu'l-Kayyim şunları söylemektedir:

“Biz böylece onların bir kısmını...”

Bunlar, onun hidâyet nimetinin kadrini bilen ve bundan dolayı ona şükreden, kendilerini şükür ehlinde kıldığı için de onu övüp ona hamdeden kimselerdir. Şanı yüce Allah kime hidâyet vermişse hidâyet verişinde, kimi saptırmışsa onu dalâlette bırakışında, adaletin ve ihsanın gereğinden başkasını yapmaz. O kendisine yakınlştırılmaya, hidâyet bulmaya ve ikrama layık olan kimseleri kapısından kovmaz, huzurundan uzaklaştırmaz. Aksine kovulup, uzaklaştırılmak-

tan başkasına layık olmayan, yakınlaştırılması ve ikrama mazhar kılınması onun hikmetine uymayan, hamdi ile bağdaşmayan, kendisine yakınlaştırmaya, özel kimselerden ve gerçek dostlarından sayılmaya ehil olmayanları uzaklaştırır.²⁸

Yani yüce Allah nimetlerine karşı kendisine şükredenleri en iyi bilendir. Bu sebeple kendisine şükredenlere lütfunu tahsis eder, ona ihsanda bulunur. O kendisine şükretmeyenleri şükür edenlerden ayırt eder.. Çünkü herkes ona şükretmeye, onun lütuf ve ihsanını taşımaya ve onun ikramları ile özel lütuflara mazhar olmaya layık olamaz.²⁹

وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ
أَنَّهُ مِنْ عَمَلٍ مَنكُم سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ
﴿٥٤﴾ وَكَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ الْآيَاتِ وَلِتُنْذِرَ السَّيِّئِينَ سَبِيلَ الْمُجْرِمِينَ ﴿٥٥﴾ قُلْ إِنِّي نَهَيْتُ
أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قُلْ لَا أَتَّبِعُ أَهْوَاءَكُمْ قَدْ ضَلَلْتُ إِذَا وَمَا أَنَا مِنَ
الْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾ قُلْ إِنِّي عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَكَذَّبْتُمْ بِهِ مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ
بِهِ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ يَفْضُلُ الْحَقُّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ ﴿٥٧﴾ قُلْ لَوْ أَنَّ عِنْدِي مَا
تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَفُضِّي الْأَمْرَ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ ﴿٥٨﴾ وَعِنْدَهُ
مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنَ وَرَقَةٍ
إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٌ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ
﴿٥٩﴾ وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَى
أَجَلٌ مُسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٦٠﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ
فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّى إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ
لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦١﴾ ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمْ الْحَقُّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ
الْحَاسِبِينَ ﴿٦٢﴾ قُلْ مَنْ يُنْجِيكُمْ مِنَ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً
لَئِنْ أَنجَانَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٣﴾ قُلْ اللَّهُ يُنْجِيكُمْ مِنْهَا وَمَنْ كُلِّ
كَزِبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٦٤﴾ قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ
فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبَسَكُمْ سِيعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ أَنْظُرُوا

28 Medâricu's-sâlikin, I, 128

29 Zâdu'l-Meâd, I, 53

كَتَيْفُ نُصْرَفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾ وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ قُلْ
لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ﴿٦٦﴾ لِكُلِّ نَبِيٍّ مُسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾ وَإِذَا رَأَيْتَ
الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَإِمَّا
يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرِىٰ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٦٨﴾ وَمَا عَلَى
الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ جُنَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَلَكِنْ ذِكْرَىٰ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾ وَذَرِ الَّذِينَ
اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَذَكِّرْ بِهِ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ
لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِنْ تَعْدِلْ كُلُّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذَ مِنْهَا أُولَٰئِكَ
الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ
﴿٧٠﴾ قُلْ أَدْعُو مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَىٰ أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ
هَدَانَا اللَّهُ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ خَيْرَانَ لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى
الْهُدَىٰ امْنَحْنَا قُلْ إِنَّ هُدَىٰ اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ وَأْمُرْنَا لِنُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾ وَأَنْ
أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٢﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ قَوْلُهُ الْحَقُّ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي
الْظُّورِ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٧٣﴾

54. Âyetlerimize iman edenler sana geldiğinde onlara de ki: “Selâm sizlere. Rabbiniz kendi üzerine rahmeti yazdı. Şöyle ki: İçinizden kim bilmeyerek kötü bir iş işler de sonra arkasından tevbe eder düzeltirse, şüphesiz o mağfiret ve merhamet edendir.”

55. Günahkârların yolu sana belli olsun diye âyetleri böylece açıklıyoruz.

56. De ki: “Sizin Allah’ı bırakarak ibadet ettiğinize ibadet etmeliğim. bana kesin olarak yasak edildi.” De ki: “Ben hevâ (ve heves)lerinize asla uymam. O takdirde sapmış olurum da hidâyete erenlerden olmam.”

57. De ki: “Şüphesiz ben Rabbinden gelmiş apaçık bir delil üzerindeyim. Siz ise onu yalanladınız. Sizin acele gelmesini istediğiniz şey (azab), benim yanımda değildir. Hüküm ancak Allah’ındır. O doğruyu haber verir ve O, ayırd edenlerin en hayırlısıdır.”

58. De ki: “Eğer o acele istediğiniz şey benim yanımda olsaydı, elbette benimle sizin aranızdaki iş bitirilmiş olurdu. Allah, zâlimleri çok iyi bilendir.”

59. Gaybın anahtarları O'nun yanındadır. Ondan başkası bunları bilmez. Karada ve denizde ne varsa (hepsini) O bilir. Bir yaprak düşmeye görsün, mutlaka onu bilir. Yeryüzünün karanlıklarında (düşen) tek bir tane (bile olsa onu bilir); yaş ve kuru müstesnâ olmamak üzere hepsi apaçık bir kitaptadır.

60. O, geceleyin sizi öldüren (ölümü andıran bir halde uyutan), gündüzün de ne kazandığınızı bilendir. Sonra sizi belli bir ecel tamamlanincaya kadar onda gene diriltendir. Sonra dönüşünüz O'nadır. Sonra da neler yaptığınızı size haber verecektir.

61. O, kullarının üzerinde kâhîr (egemen) olandır. Ve üzerinize koruyucular da gönderir. Nihayet birinize ölüm gelse, elçilerimiz onun ruhunu alırlar. Onlar eksik de yapmazlar (bir fazlalık da).

62. Sonra onlar hak mevlaları olan Allah'a döndürülürler. Bilin ki hüküm ancak O'nundur ve O, hesap görenlerin en süratlisidir.

63. De ki: "Bizi bundan (bu güç durumdan) kurtarırsa elbette şükredenlerden olacağız; diye kendisine gizli ve açık olarak yalvarıp yakardığınız zaman karanın ve denizin karanlıklarından sizi kim kurtarır?"

64. De ki: "Onlardan da her türlü sıkıntıdan da sizi Allah kurtarır. Sonra da siz şirk koşarsınız."

65. De ki: "O, size üstünüzden yahut ayaklarınızın altından bir azab göndermeye ya da sizi birbirinize katıp kiminize kiminizin hincını tattırmaya kâdir olandır." İyice idrâk etsinler diye âyetleri nasıl açıkladığımıza bir bak!

66. Kavmin de onu yalanladı. Hâlbuki o hakkın tâ kendisidir. De ki: "Ben sizin üzerinizde bir vekil (gözcü) değilim."

67. (Kur'ân-ı Kerim'in verdiği) her bir haberin kararlaştırılmış bir zamanı vardır. Siz de yakında öğrenirsiniz.

68. Âyetlerimize dalanları (alay edenleri) gördüğün zaman onlar başka bir söze dalıncaya kadar, kendilerinden yüz çevir. Eğer şeytan sana unutturursa, artık hatırladıktan sonra, o zâlimler topluluğu ile oturma!

69. Sakınanlara onların hesabından herhangi bir sorumluluk yoktur. Fakat sakınırlar diye (onlara) hatırlatmaları gerekir.

70. Dinlerini bir oyuncak ve bir eğlence edinip dünya hayatının aldatmış olduğu kimseleri terket. Allah'tan başka bir dost ve bir şefâatçısı olmayan her bir nefsin, kazandıkları (günahlar) yüzünden helâke sürüklenmemesi için sen onunla (Kur'ân'la) hatırlat. Ne kadar fidiye verse de ondan alınmaz. Onlar kazandıkları yüzünden helâke sürüklenmiş kimselerdir. İnkâr edegeldiklerinden dolayı, onlar için kaynar sudan bir içecek ve can yakıcı bir azab vardır.

71. De ki: "Allah'ı bırakıp bize fayda ve zarar vermeyen şeylere mi ibadet edelim? Allah bizi hidâyete kavuşturduktan sonra ökçelerimiz üzerine gerisin geriye mi döndürülelim? Hani arkadaşları: "Bize gel" diye hidâyete çağırdıkları halde, yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşırken, şeytanların saptırdıkları kimse gibi mi olalım?" De ki: "Asıl hidâyet Allah'ın gösterdiği doğru yoldur. Ve biz âlemlerin Rabbine teslim olmakla emrolunduk."

72. Bir de: "Namazı dosdoğru kılın ve O'ndan korkun" diye. Huzuruna varıp toplanacağınız yalnız O'dur.

73. O, gökleri ve yeri hak ile yaratandır. O'nun "ol" diyeceği (Kıyamet) günü her şey olurur. Sözü haktır O'nun. Sûr'a üfürüleceği günde mülk (ve hakimiyet) yalnız O'nundur. Görüneni de görünmeyi de bilendir. O Hakimdir, herşeyden haberdar olandır.

Tefsiri:

Fakat Sâbiilerin (yıldızlara tapanların) şükürleri yıldızlar ve yüce varlıklar ciheti ileddir. Bundan dolayı haniflerin imamı -Allah'ın salât ve selâmları üzerine olsun- yıldızların ulûhiyetinin bâtil olduğu hususunda onlarla tartışmıştır. Yüce Allah onun bu tartışmasını el-En'âm sûresinde 74-79. âyetler arasında zikretmiş bulunmaktadır.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبْنَيْهِ أَرَزَأْتَنِي إِتَّخَذْتُ أَصْنَامًا آلِهَةً إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٧٤﴾ وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أَحِبُّ الْآفِلِينَ ﴿٧٦﴾ فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِعًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَيْتَنِي لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ ﴿٧٧﴾ فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِعَةً قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٧٨﴾ إِنِّي وَجْهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٧٩﴾

74. Hani İbrahim babası Âzer'e: "Sen bir takım putları ilâh mı ediniyorsun? Gerçekten ben seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum" demişti.

75. Biz, İbrahim'e kesin bilgiye varanlardan olsun diye göklerin ve yerin mülkünü böylece gösteriyorduk:

76. Gece onu (İbrahim'i) bürüyüp örtünce, bir yıldız gördü: "Bu muymuş benim Rabbim?" demişti. O (yıldız) sönüp gidince de: "Ben öyle sönüp gidenleri sevmem" demişti.

77. Sonra ay'ı doğarken görünce de: "Bu muymuş benim Rabbim?" demiş, o da kaybolunca: "Eğer Rabbim bana hidâyet etmezse, ben mutlak sapıklardan olurum" demişti.

78. Sonra güneşi doğarken görünce: "Rabbim (sizin dediğinize göre) bu olmalıdır. Çünkü bu, daha büyük" demişti. O da batınca: "Ey kavmim! Ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden tamamen uzağım" demişti.

79. "Şüphesiz ki ben yüzümü Hanif olarak gökleri ve yeri yaradana çevirdim. Ve ben müşriklerden değilim."

Tefsiri:

Onun bu tartışması bu husustaki en açık ve en güzel bir tartışmadır. Bu tartışmasıyla onun getirdiği delil açık bir üstünlük sağlamış, onların delillerini çürütmüştür. Yıldızların, ayın ve güneşin ilâh oluşlarının kayboluşları nedeniyle bâtil olduğunu ve kaybolmanın, görünmemenin ilâha yakışmadığını, aksine ilâhın asla kaybolmayan ve her zaman şahit olan olması gerektiğini, aynı şekilde her zaman galip ve kahir olması gerekip, yenilip kahredilen olmaması gerektiğini de açıklamıştır. İlâhın kullarına faydalı olması, kendisine ibadet edene zarar ve fayda sağlayabilecek olması, onun sözünü işitip, bulunduğu yeri görmesi, ona hidâyet vermesi, ona doğruyu göstermesi, ona zarar verecek ve rahatsız edecek her şeyi ondan uzaklaştırması gerektiğini ortaya koymuştur. Bütün bunları ise ancak bir ve tek olarak Allah yapar. O halde onun dışındaki bütün mabudlar bâtıldır.

Hanifler imamı güneşin, ayın ve yıldızların bu konumda olmadıklarını gördüğünden; onları yaratan, yoktan var eden ve onları daha önceden benzer örnek ve modelleri olmaksızın vücuda getirene yükselerek: "Şüphesiz ki ben yüzümü hanif olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim" demiştir. Bununla şanı yüce Allah'ın, yıldızların (ve diğer gök cisimlerinin) ihtiyaçları bulunan yerlerini, onlar olmaksızın var olmaları imkânı da bulunmayan mekânlarının yaratıcısı olduğuna da işaret edilmektedir. Çünkü bu cisimlerin, var olabilecekleri bir yere ihtiyaçları vardır. Onları var edecek, işlerini çekip çevirecek, onlara rubûbiyyet edecek birisine ihtiyaçları vardır. Muhtaç olan, yaratılan, bir Rabbe ve işlerini çekip çevirene gereği olan bir varlık ise ilâh olamaz.

Allah hususunda kavmi onunla tartışmıştı. Allah'a ibadet hususunda kim tartışmaya kalkırsa, hiç şüphesiz onun tartışmasında ileri süreceği deliller çürüktür, çürümeye mahkûmdur. Bu sebeple İbrahim (a.s) kavmine: Beni doğru yola iletmişken, benimle Allah hakkında mücadele mi ediyorsunuz?" (el-En'âm, 80)

demmişti. Hiç şüphesiz bu da bu hususta söylenecek en güzel sözlerdendir. Yani sizler beni Rabbimin tevhidini kabul etmekten, yalnızca ona ibadet etmekten başka tarafa çevirmek ve onun hakkında beni şüpheyi düşürmek istiyorsunuz. Oysa o beni doğruya iletmış, bana hakkı apaçık göstermiştir. Öyle ki hak benim için adeta gözle görülür gibi netleşmiştir. Buna karşılık şirkin bâtil olduğunu ve âkıbetinin kötülüğünü, ilâhlarınızın ibadete layık olmadığını, onlara ibadet edenlerin dünyada da âhirette de çok ileri derecede zarar görmelerini gerektirdiğini de bana açıklamış bulunmaktadır. O halde siz benden nasıl olur da ona ibadetten, onu tevhid etmekten yüz çevirerek şirke yönelmemi istiyorsunuz? Beni hakka hidâyet etmişken, doğru yolu bana göstermişken böyle bir şeyi benden nasıl isteyebilirsiniz?

Delil getirmenin ve tartışmanın faydası bâtıldan hakka, bilgisizlikten ilme, körlükten görmeye intikali ve bunlara dönüşü istemeyi sağlamaktır. Sizin kendi dışındaki bütün mabudların bâtil olduğu hak ilâh hakkındaki benimle tartışmanız ise tam bunun aksi muhtevaya sahiptir.

Onlar İbrahim (a.s.)'ı ilâhlarının kendisine kötülük yapacağını söyleyerek onu korkutmak istediler. Tıpkı müşrik bir kimsenin Allah ile birlikte ortak koştuğu ilâhının ona bir kötülük yapacağını söyleyerek korkutması gibi. Bunun üzerine İbrahim el-Halil: "Ona ortak koştuğunuz şeylerden korkmam" diye cevap vermişti.. Çünkü sizin ilâhlarınız kendilerini inkâr edip, onlara ibadet etmeyi kabul etmeyenlere zarar veremeyecek kadar hakir ve değersizdir. Daha sonra bütün işleri bir ve tek olarak Allah'ın meşietine havale edip, korkunun ve ümidin yalnız ona yönelik olması gerektiğine dikkat çekerek: "Meğer ki Rabbim bir şeyi dilemiş olsun" diye sözlerini sürdürmektedir. Buradaki istisnâ munkatı' bir istisnadır. Yani: Ben sizin ilâhlarınızdan korkmuyorum. Onların hiçbir meşietleri, kudretleri yoktur, fakat benim Rabbim bir şey dileyecek olursa, o bana gelir, bana isabet eder. Hiçbir şey dileyemeyen, hiçbir şey bilemeyen sizin ilâhlarınızın istedikleri değil. Yerini bulan ve gerçekleşen meşiet, yalnız benim Rabbiminkidir. O bilgisiyle her şeyi kuşatmıştır. O halde kendisinden korkulup, kendisine ibadet edilmesi daha çok kime yakışır? Şanı yüce Allah'a mı, yoksa sizin uydurma ilâhlarınıza mı?

Daha sonra: "Hala düşünüp, öğüt almayacak mısınız?" diye buyurmaktadır. Böylelikle ortak koştuğunuz varlıkların herhangi bir meşietinin bulunmadığını, tam meşiet ve tam ilim sahibi olan hakkında hiçbir bilgilerinin olmadığını bilme-yecek misiniz?

وَحَاجُّهُ قَوْمُهُ قَالُوا أَنَحْتَاجُونَ فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَانِ وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَن يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٨٠﴾ وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُمْ بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا فَأَتَى الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨١﴾

80. Kavmi ona karşı delil getirmeye kalkıştı. O da dedi ki: (Allah) beni doğru yola iletmışken benimle Allah hakkında mücadele mi ediyorsunuz? Ben ise O'na ortak koştuğunuz şeylerden korkmam. Meğer ki Rabbim bir şey dilemiş olsun. Rabbimin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Hâlâ düşünüp öğüt almayacak mısınız?

81. Allah üzerinize hakkında bir delil ve belge indirmediği şeyi siz O'na ortak koştuğunuz halde korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştuklarınızdan nasıl korkarım? Şimdi bu iki gruptan hangisi güven duymaya daha layıktır? Eğer biliyorsanız (söyleyin).

Tefsiri:

Bu da delil getirene karşı getirdiği delilin ileri sürülmesinin en güzel şekillerinden birisidir. Böylelikle bâtil peşinde olan kimsenin getirdiği aynı delil, kendi görüşünün tutarsızlığının ve izlediği yolun bâtil olduğunun belgesi olur. Onlar, Allah'ın, ibadet edilebileceklerine dair üzerlerine herhangi bir delil indirmediği uydurma ilâhlarıyla onu korkuttular. Oysa bunların ilâhlıklarının bâtil olduğu da, onlara ibadetin zararlı olduğu da açıkça ortaya çıkmıştır.

Bununla birlikte sizler Allah'a ortak koşmanızdan, onunla birlikte başka ilâhlara ibadet etmenizden korkmuyorsunuz. Söyleyin bana, bu iki kesimden hangisi güven duymaya ve korkmaya daha layıktır. Muvahhidler kesimi mi, müşrikler kesimi mi?

Şanı yüce Allah kendisinin hükmünden daha doğru hüküm bulunmayan, adaletli hükmü ile her iki kesim arasında hükmünü vererek şöyle buyurmaktadır:

الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾

82. “İman edenlere ve imanlarına zulüm” yani şirk “karıştırmayanlara gelince, işte onlardır güvenlik ve onlardır hidâyete ermiş olanlar.”

Tefsiri:

Bu âyet nazil olunca, muhtevası ashaba ağır geldi ve: Ey Allah'ın Rasûlü! Hangimiz nefsinde zulmetmez mi ki, dediler. Bunun üzerine Allah Rasûlü: Kasıt ancak şirk'tir, sizler salih kulun: *"Muhakkak şirk pek büyük bir zulümdür."* (Lukman, 31/13) dediğini duymadınız mı, diye buyurdu.³⁰

Şanı yüce Allah böylelikle muvahhidlerin lehine hüküm vererek hidâyet bulduklarını ve güvende olduklarını belirtmiştir. Müşriklerin ise bunun zıttı konumunda olduklarını yani onlar için dalâletin ve korkunun söz konusu olduğunu belirtmiştir.

Daha sonra yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مِّنْ نَّشَأٍ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٨٣﴾

83. İşte bu, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz hüccetimizdir. Biz kimi dilersek onu derece derece yükseltiriz. Şüphesiz Rabbin tam hikmet sahibidir, her şeyi çok iyi bilendir.

Tefsiri:

Ebu Muhammed b. Hazm dedi ki:³¹ Sabiilerin izledikleri din, onların yeni bir takım şeyleri uydurup, dinlerinin şeriatlerini değiştirdikleri vakte kadar görülmüş dinlerin en eskisi ve dünyada da çoğunlukla yaygın olan idi. Onlar bu değişiklikleri yapınca yüce Allah kendilerine halili İbrahim'i bugün bizim izlemekte olduğumuz İslâm dini ile ve bozdukları, ifsad ettikleri şeylerin tashih edilmesi için gönderdi, Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'in Allah'tan bize getirmiş olduğu müsamahakâr hanifliği onlara getirdi. O ve onun izinden gidenler o dönemlerde de, daha sonra da "Hanifler" diye adlandırılıyorlardı.

Derim ki: Sabiiler iki kısımdır. Bir kısmı müşrik sabiilerdir, bir kısmı da hanif sabiilerdir. Bunlar arasında çeşitli tartışmalar olmuştur. eş-Şehrîstânî de kitabında aralarındaki bir takım tartışmaları nakletmiş bulunmaktadır.³²

İbrahim'in kavmine karşı getirdiği delilleri yüce Rabbimiz şu buyrukları ile bize aktarmaktadır:

30 Buhâri, I, 109 ve başka yerlerde; Müslim, I, 329

31 İbn Hazm, *el-Fasıl fi'l-Mileli ve'n-Nihal*, IV, 6, 7

32 *İğâsetu'l-lehfân*, I, 255

“Kavmi ona karşı delil getirmeye kalkıştı. O da dedi ki: “(Allah) beni doğru yola ilettiğinden benimle Allah hakkında mücadele mi ediyorsunuz? Ben ise O’na ortak koştuğunuz şeylerden korkmam. Meğer ki Rabbim bir şey dilemiş olsun. Rabbimin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Hâlâ düşünüp öğüt almayacak mısınız? Allah üzerinize hakkında bir delil ve belge indirmedeği şeyi siz O’na ortak koştuğunuz halde korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştuklarınızdan nasıl korkarım? Şimdi bu iki gruptan hangisi güven duymaya daha layıktır? Eğer biliyorsanız (söyleyin). İman edenlere ve imanlarına zulüm karıştırmayanlara gelince; işte onlardır güvenlik ve onlardır hidâyete ermiş olanlar.” (el-En’âm, 8/80,81,82)

Bu söz, zahiri itibariyle münazaracıların, cedelcilerin, kıyasçıların ve karşı çıkanların kendilerini zorlayarak ortaya koydukları sözler gibi söylenmemiştir. Aksine bu sözler, delillendirmenin ana ilkelerini ve temel bölümlerini kapsayan bir haber kipi şeklinde ortaya konulmuştur. Bu, aynı zamanda delillerin mukaddimelerini, neticelerini en açık, en anlaşılır ve en kolay bir şekilde ortaya konulduğu bir sûrette göstermiş bulunmaktadır.

Bundan maksat da şudur: İbrahim kavminin kendisini şirke dâvet etmelerini hayretle karşılayarak onlara şöyle demişti: Allah bana hidâyet verdikten sonra basiretim iyice açıldıktan, bana ihsan etmiş olduğu hidâyeti ile tevhidini bilişim sağlamlaştıktan sonra, onu tevhid etmekten beni uzaklaştırmayı ümit ederek Allah hakkında benimle nasıl tartışabilirsiniz? Hâlbuki siz de biliyorsunuz ki, herhangi bir hususta hiçbir şüphe ile karşılaşmayan herhangi bir tereddüde düşmeyerek basiret üzere bir itikada sahip bir kimsenin, o inancından vazgeçirilmesine imkân bulunmamaktadır.

Aynı şekilde bir şeyin açıklık kazanıp, netleşmesinden sonra delil getirip tartışmak bir çeşit abesle iştigaldir. Tıpkı güneşin doğuşunu gözleri ile gören kimse-lerin başkalarıyla tartışarak güneşin doğuşu hakkında delil getirmelerine benzer. Sizlerin böyle bir kimseye karşı güneşin henüz daha doğmadığını ileri sürerek tartışmanızın ne faydası olabilir?

Daha sonra şunları söylemektedir: *“Ben ise ona ortak koştuğunuz şeylerden korkmam. Meğer ki Rabbim bir şey dilemiş olsun.”* Sanki İbrahim (a.s) onların kendisini ilâhlarının kendisine bir zarar vermekle korkutmuş olduklarını dile getirmektedir. Nitekim Hud kavmi de ona: *“Biz ancak şunu deriz: İlâhlarımızdan biri seni fena carpmış.”* (Hûd, 13/54) demişlerdi.

İbrahim (a.s) de şöyle demişti: Eğer hoşuma gitmeyen bir şey bana isabet edecek olursa, bu hiç şüphesiz sizin Allah’ı bırakarak kendilerine ibadet ettiğiniz putlardan gelmiş olmayacaktır. Kendileri bunu yapmaktan çok uzaktırlar. Çünkü bu putlar kendilerinden bir şey ümit edilen yada kendilerinden korkulan varlıklar değildir. Aksine bana bir şey gelip isabet ederse, o ancak dilediğini yapan, dilediği hükmü koyan, fayda ve zarar yalnız kendisinin elinde bulunan, mutlak fail ve hayy olan tarafından gelebilir.

Daha sonra yüce Allah'ın ilminin genişliğini bu konuda sözkonusu ederek önemli bir noktaya çok güzel bir şekilde ve incelikli ifadelerle dikkat çekmektedir. Şöyle ki: Yüce Allah beni de, sizi de, bu ilâhları da benim bilemeyeceğim kadar ileri derecede bilir. O herhangi bir işi dileycek olursa elbette o dilediğini en iyi bilendir. Onun bilgisi her şeyi kuşatandır. O bana hoşuma gitmeyen ve beni hangi cihetten geldiğini bilmediğim bir musibet ile karşı karşıya bıraksa bile, o benim bilmediğimi bilgisi ile kuşatandır.

Bu da en ileri derecede bir tefviz (işlerin Allah'a havale edilmesi), güç ve takate, kurtuluşun sebeplerine sahip olmayışının en ileri derecede ifade edilmesidir.

Bütün bunların ancak Allah'ın elinde olduğunu benim elimde olmadığını çok açık bir dille ifade etmektedir. Nitekim Şuayb (a.s) da kavmine şöyle demişti: *"Allah bizi ondan kurtardıktan sonra yine sizin dininize geri dönersek, doğrusu Allah'a karşı yalan uydurmuş oluruz. Ona dönmemiz bizim için olacak şey değildir. Meğer ki Rabbimiz olan Allah dileye. Rabbimizin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Biz ancak Allah'a güvenip dayandık."* (el-A'râf, 7/89) Görüldüğü gibi rasûller, Allah'ın kendilerine yaptıklarına dair bilgiyi Allah'a havale etmişlerdir. Onun bir şeyi dilemesi halinde o dilediğini onun daha iyi bildiğini, bizim ise bu işin olmayışı ya da meydana gelmemesi ile ilgili hiçbir bilginin olmadığını ifade etmiş oldular.

Daha sonra İbrahim el-Halil, onlara delilini kabul etmelerini sağlayacak bir üslûp ile dönerek şunları söyledi:

"Allah üzerinize hakkında hiçbir delil ve belge indirmedığı bir şeyi siz ona ortak koştuğunuz halde korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştuklarınızdan nasıl korkarım? Şimdi bu iki gruptan hangisi güven duymaya daha layıktır, eğer biliyorsanız?" (el-En'âm, 8/81)

O kavmine şunları söylemiş oluyordu: Bir akıl ya da akıl sahibi bir kimseye göre Allah'a ulûhiyetinde ortak koşmuş olduğunuz şeylerden korkmam nasıl uygun olabilir? Hâlbuki bu ortak koştuğunuz varlıklar bir fayda sağlayamaz, bir zarar veremez. Sizler ise Allah'a, ulûhiyetinde bu hususta üzerinize herhangi bir delil indirmemiş ve bu konuda bunu size şeriat yapmamış olduğu kimseleri ortak koştuktan korkmuyorsunuz. Göklerin ve yerin yaratıcısı, her şeyin Rabbi, mutlak egemeni, zarar verebilen ve fayda sağlayabilen yaratıcısına, yoktan var edici-sine, hiçbir şeyi yaratamayan, kendileri yaratılmış bulunan, ne kendilerine, ne de kendilerine ibadet edenlere zarar verebilmek, fayda sağlayabilmek imkânına sahip bulunmayan, öldürmeye, hayat vermeye, ölümden sonra diriltmeye kudreti bulunmayan varlıkları ortak koşan, bunları ulûhiyyette onun dengi ve benzeri kabul ederek onları ibadet olunan, kendileri için secdeye varılan, boyun eğilen, ona yaklaşılmaya çalışılan varlıklar haline getiren bir kimse, hiç şüphesiz Allah ile birlikte başka bir ilâh tanımayan, aksine onu tevhid ederek ulûhiyyetinde,

rubûbiyyetinde, azametinde, saltanatında onu bir ve tek tanıyan yalnızca onu seven, ondan korkan kimseye göre daha çok korkmalıdır. Eğer siz biliyorsanız, bu iki kesimden hangisinin güven duymaya daha layık olduğunu söyleyebilirsiniz. Şanı yüce Allah bu iki kesim arasında en güzel hükmü vermiş ve bu hükme kalpler itaatle boyun eğmiş, fitratlar bunun doğruluğunu ikrar etmiş, akıllar ona teslim olmuştur. İşte yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *“İman edenlere ve imanlarına zulüm karıştırmayanlara gelince, işte onlardır güvenlik ve onlardır hidâyete ermiş olanlar.”* (el-En'âm, 82)

Şimdi bu sözlerin, tartışanların tartışmalarını kesmek hususundaki hayret verici etkileri, onların kendisini kabul etmeye dâvet ettikleri ve zorlamak istedikleri hususları aklen reddedilmesini gerektiren her şeyi kuşatması ve eleştirecek bir kimsenin eleştiride bulunacağı bir taraf bırakmayan, bir soru sormaya mecal bırakmayan kapsamlı bir şekilde delili ortaya koyuşu üzerinde iyice düşünelim. Onun bu sözleri, böyle bir konumda olduğundan ötürü şanı yüce Allah ona işaret ederek delilinin üstünlüğünü, azametini göstermiş oldu ve öneminin büyüklüğüne dikkat çekmek için de onu kendi zatına ifade ederek şöyle buyurdu: *“İşte bu, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz hüccetimizdir. Biz kimi dilersek onu derece derece yükseltiriz.”* (el-En'âm, 83)

Böylelikle bunu işiten bir kimse, yüce Allah'ın bu delili kendi zatına izafe etmek sûretiyle, onu haliline kavratıp, telkin edenin o olduğunu, İbrahim el-Halil'in bunu yüce Allah'tan öğrendiğini de anlamış olur. Aziz ve celil olan Allah'ın haliline ve sevgili dostuna bir hücceti telkin etmesi, onun inadin kökünü kurutması, şirk ve ilhâd ehlinin bütün iddialarını toptan ortadan kaldırmak özelliğine sahip olması için yeterlidir.³³

İbrahim (a.s) dedi ki: *“Ben ise ona ortak koştuğunuz şeylerden korkmam. Meğer ki Rabbim bir şey dilemiş olsun. Rabbimin ilmi her şeyi kuşatmıştır.”* (el-En'âm, 80)

Yani benim ilâhlarınız tarafından korkutulmam –Rabbimin bir şey dilemiş olması hali dışında- ebediyyen söz konusu olmayacaktır. Eğer Rabbim bir şey dilerse onun dediği olur. Buna göre peygamberlerin olmayacağını haber verdikleri şeyleri yüce Rabbin meşietine ve onun ilmine havale etmeleri bir istidrâk ve istisnâdır. Yani böyle bir şey ebediyyen olmaz, fakat yüce Allah dilerse ayrı.. Çünkü yalnızca onun hikmetinin gerektirdiği bir takım hususlar vardır ki, bizler onları bilemeyiz.

Yüce Allah'ın: *“İman edenlere ve imanlarına zulüm karıştırmayanlara gelince, işte onlara bir güvenlik ve onlardır hidâyete ermiş olanlar”* buyruğundaki zulüm'den kastın, (Allah Rasûlü), masiyetlerle nefse zulmetmek olduğunu anlayanların bu anlayışlarını reddederek buradaki zulmün şirk olduğunu beyan et-

miş ve Lukman'ın oğluna söylediği: “Şüphesiz şirk pek büyük bir zulümdür.” (Lukman, 13) buyruğunu sözkonusu etmiştir. Bununla birlikte lafızların siyaki üzerinde hakkıyla düşünülmesi halinde bu husus zaten açıkça anlaşılır. Çünkü şanı yüce Allah: “Ve kendi nefislerine zulmetmeyenler” diye buyurmuyarak, “imanlarına zulüm karıştırmayanlara gelince” diye buyurmaktadır. Bir şeyin bir şeye karıştırılması (lebs), onun ile örtülmesi ve bütün cihetleri ile onu kuşatması demektir. İmanı ise küfürden başka bir şey kuşatamaz, örtemez ve onu karıştırmaz (lebs edemez).³⁴

“İşte bu, kavmine karşı İbrahim’e verdiğimiz hüccetimizdir. Biz kimi dilersek onu derece derece yükseltiriz.”

Zeyd b. Eslem ve başkaları der ki:³⁵ Delil ile ve ilim ile (yükseltiriz). Allah'ın düşmanları onun getirdiği deliller ile ona karşı yenik düşüp, onun delili onlara üstünlük sağladıktan ve putlarını da kırdıktan sonra onların bütün delillerini ve mabudlarını da kırmış oldu. Onlar da onu cezalandırmak ve onu ateşe atmak istediler. İşte bu, bâtil üzere olanların yapageldikleridir. Onlar yenik düşecek ve onlara karşı delil ortaya konulacak olursa, hemen cezalandırma cihetine giderler. Nitekim Firavun da kendisine karşı delili ortaya koyan Musa (a.s.)’a: “*Andolsun benden başka bir ilâh edinecek olursan, şüphesiz seni zindana atılanlardan kılarım.*” (eş-Şuarâ, 26) demiştir.

Bunun üzerine İbrahim’e karşı olanlar onun için alevli bir ateş yaktılar. Mancıklıkla onu ateşe attılar. Bu onun yaptığı en büyük ve kendisi için en bereketli bir yolculuk oldu. Kesinlikle bundan daha mübarek, daha büyük, daha üstün ve onun kadar gözünü aydınlatan bir başka yolculuk yapmış değildir. Bu yolculukta Cebrail gök ile yer arasında ona göründü. Ey İbrahim, bir ihtiyacın var mı diye sordu. İbrahim: Senden bir ihtiyacım yok, dedi. İbn Abbâs -radiyallâhu anh- yüce Allah'ın: “*Onlar öyle kimselerdir ki insanlar kendilerine: İnsanlar size karşı bir ordu hazırladılar. O halde onlardan korkun dediklerinde bu söz onların imanlarını arttırdı ve: Allah bize yeter, o ne güzel vekildir dediler.*” (Âli İmran, 173) Bu sözü sizin nebiniz de söyledi, ateşe atıldığı zaman İbrahim de söyledi. Bunun üzerine yüce Allah ateşi onun için serin ve selâmet kıldı.

Buhâri'nin Sahih'inde³⁶ sabit olduğuna göre Um Şerik, Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-'in büyük kelerin öldürülmesini emir buyurmuş ve: “Bu keler İbrahim aleyhine (ateşi) üflüyordu” demiştir.³⁷

34 İ'lâmu'l-muvakkî'in, I, 434

35 Bk. Taberi, VII, 259; ed-Durru'l-mensur, III, 310

36 Buhâri, VI, 448

37 Cilau'l-efham, 160

وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِن قَبْلُ وَمِن ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ
وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٤﴾ وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَى
وَعِيسَى وَإِلْيَاسَ كُلًّا مِّن الصَّالِحِينَ ﴿٨٥﴾ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيُونُسَ وَلُوطًا وَكُلًّا
فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٨٦﴾ وَمِمَّن آتَيْنَاهُم دُجْرَاتِهِمْ وَإِخْوَانَهُمْ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ
إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٨٧﴾ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَلَوْ أَشْرَكُوا
لَحَبَطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٨٨﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ
فَإِن يَكْفُرْ بِهَا هَؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾

84. Biz ona (İbrahim'e, oğlu) İshâk ile (İshâk'ın oğlu) Yâkûb'u ba-
ğışladık. Her birine hidâyet (ve nübüvvet) verdik. Daha önce de Nûh'a
da hidâyet verdik. Onun zürriyetinden Dâvûd'a, Süleyman'a, Eyyûb'a,
Yûsuf'a, Mûsâ'ya ve Hârûn'a da. Biz, iyi hareket edenleri işte böyle
mükâfatlandırırız.

85. Zekeriyyâ'ya, Yahyâ'ya, İsâ'ya, İlyas'a da (hidâyet verdik). Hepsi
salihlerdendi.

86. İsmail'e, Elyesa'a, Yûnus'a ve Lût'a da (hidâyet verdik). Her bi-
rini âlemlere üstün kıldık.

87. Onların babalarından, zürriyetlerinden ve kardeşlerinden bazıları-
nı da (hidâyete erdirdik). Onları seçtik ve onları doğru bir yola da ilettik.

88. Bu Allah'ın hidâyetidir. O, kullarından kimi dilerse onunla hidâyete
erdilir. Eğer onlar dahi şirk koşsalar, yaptıkları her şey boşa giderdi.

89. Onlar kendilerine kitap, hikmet ve nübüvvet verdiğimiz kimse-
lerdir. Şimdi bunlar (Kureyşliler) onları inkâr ederlerse Biz de yerlerine
onları inkâr etmeyen bir topluluğu onlara vekil kılmışızdır.

Tefsiri:

Burada sözü geçen topluluk peygamberlerdir. Bir diğer görüşe göre
Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'in ashabıdır. Bütün müminlerin oldukları da
söylenmiştir. Bunlardan dallanan, budaklanan çeşitli görüşler bir tarafa bütün
görüşlerin esaslarını bunlar teşkil etmektedir. Bunlar ensârdır yahut muhâcirlerle
ensârdır yahut bunlar Fars oğullarından gelecek bir topluluktur diyenlerin görüş-
leri bu tür temel görüşlerden dallanan, budaklanan fer'i görüşlerdir. Başkaları da
bunların melekler olduklarını söylemişlerdir. İbn Cerir der ki:³⁸ Bu görüşler ara-
sında doğruya en yakın olanları bunların yüce Allah'ın bundan önceki âyetlerde
isimlerini verdiği onsekiz peygamberdir. İbn Cerir şunları da ekler: Çünkü bundan

önceki âyetlerde nebiler hakkında haber verilmiş bulunmaktadır. Yine bundan sonraki âyetlerde onlardan sözedilecektir. O halde bundan sonra gelenin önce sözü edilen peygamberlere dair bilgi sahibi olması, başkalarının durumu ile ilgili haberinin olmasına göre daha uygun ve daha doğrudur. Buna göre âyetin te'vili şöyle olur: Ey Muhammed! Senin kavmin olan Kureyşliler bizim âyetlerimize kâfir olur, onları yalanlar, hakikatlerini inkâr edecek olurlarsa şunu bilsinler ki, biz bu âyetleri korumakla onların hakikatlerini inkâr etmeyen, onları yalanlamayan aksine onları tasdik edip, doğruluklarına iman eden, rasûllerimizin ve senden önceki peygamberlerin onları korumalarını ve onları gereği gibi yerine getirmelerini istemiş, emretmiş bulunuyoruz.

Sûre Mekke'de inmiştir.³⁹ Yüce Allah'ın: "Bunlar" buyruğu ile asıl itibariyle onun kavminden olup, onu inkâr ederek kâfir olanlara işaret etmektedir. Onların dışındakiler ise, onlara tabi olarak bu işaretin kapsamındadır. Böylelikle bu ümmete mensup olanların getirdiklerini inkâr edip, kâfir olan herkes bunun kapsamına girer. Bu ümmet ve bu ilâhi mesajı korumakla yükümlü olanlar asıl itibariyle nebilerdir. Müminler de bu hususta onlara tabidir. Dolayısıyla buyruğun kapsamına bu şeriatı korumak görevini yerine getiren herkes girer. Onu himaye eden, ona dâvet eden de bu kapsama dahildir. Şüphesiz bu, asıl itibariyle peygamberlere ait bir görevdir, onlara iman eden müminlere de, onlara tabi olmaları itibariyle verilmiş bir görevdir. Dolayısıyla bu âyetin kapsamına girmeye en layık olanlar rasûle tabi olanlar arasından ümmeti arasındaki onun halifeleri ve onun mirasçılardır. Bununla vekil kılınıp, görevlendirilenler onlardır. İşte bu, bu âyet hakkında söylenmiş olan görüşler arasında yerini alır.

Bunların melekler olduklarını söyleyenlere gelince,⁴⁰ oldukça zayıf bir görüştür ve ifadelerin akışı (siyâk) buna delâlet etmemektedir. Ayrıca "bir topluluk (kavim)" lafzı da bununla bağdaşmamaktadır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de çoğunlukla hatta istisnasız olarak görülen, "kavim" lafzının melekler hakkında değil, özellikle Âdemoğulları hakkında zikredilmesidir.

İbrahim (a.s)'ın meleklerden: "*Tanımadık bir kavim*" (ez-Zâriyât, 25) diye sözetmesine gelince, o bu sözünü onları insanlardan sandığı için söylemiştir. Aynı şekilde anlamın üstünlüğü ve maksadı da bunu gerektirmez. Bundan dolayı bunu açıkça ifade edecek (izhar edecek olursa...) ⁴¹

Ayrıca şöyle açıklanmıştır: Eğer senin kavminin kâfirleri onu inkâr ederse biz onunla melekleri görevlendiririz. Onlar bunu inkâr etmezler. Bu ise onun için bir teselli ve davasını inkâr eden kâfirlerin değersizliklerini ifade ettiği gibi, onların

39 Suyûti, *ed-Durru'l-mensûr*, III, 312'de bunu İbn Ebi Şeybe'den, Abd b. Humeyd'den, İbnü'l-Munzir'den, İbn Ebi Hatim'den ve Ebu's-Şeyh'den diye zikretmiş ve bu görüşü Ebu Recâ el-Utaridi'ye nispet etmişlerdir.

40 Bir önceki nota bakınız.

41 Asıl nüshada da bu şekildedir.

buna ehil olmadıklarını, bu nimete lâayık olmadıklarını da anlatmaktadır. Daha önce kendileri hakkında iyiliğin takdir edilmiş olduğu iman ehli olan başkalarının da tercih edildiğini ifade eder.. Çünkü ona daha layık ve ehil olanlar onlardır. Allah hidâyetini nereye bırakacağını en iyi bilendir. O hidâyetini dilediği kimselere tahsis eder.

Aynı şekilde bu âyet-i kerimenin muhtevasında onun dâvetinin asla zayi olmayacağına ve muhafaza edileceğine dair bir işaret ve bir müjde de vardır. Buna göre bunlar, bu dâvetin değerini bilmeyecek olsalar ve kabul etmeseler bile onların dışında onu kabul edecek, koruyacak, gözetleyecek, onu himaye edecek bir başka topluluk bulunacaktır. Bunların bu dâveti inkâr etmeleri onun kaybolması-na, yok olmasına sebep teşkil etmez, ona hiçbir zarar vermez.. Çünkü bu davanın ehli olan kimseler vardır. Onların dışında onu korumaya layık olanlar vardır.

Şimdi bu anlamın ne kadar üstün ve yüce olduğu üzerinde düşünelim. Bu âyetin, mümin kulların ona çabucak yönelmeleri, onu hızlıca kabul etmeye koşmaları için ne denli bir teşvik ihtiva ettiğini düşünelim. Bununla birlikte onları ne kadar sevdiğine ve bu nimeti kâfir düşmanlarına tercih ederek onlara vermiş olduğuna da dikkatlerini çekmektedir.

Yine bu âyetin kapsamında düşmanları, kâfirleri ne kadar hakir görüp, onu ne kadar küçümsediğine, onlara aldırmadığına, onları önemsemediğine de bir işaret vardır. Eğer sizler de ona iman etmeyecek olursanız, ona iman eden ve onu korumakla yükümlü olan sizin dışınızdaki kullarım pek çoktur. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *“De ki: Ona ister iman edin, ister iman etmeyin.. Çünkü bundan önce kendilerine ilim verilmiş olanlara okununca çenelerinin üzerine yüzüstü secdeye kapanırlar ve: Rabbimizi tenzih ederiz, gerçekten Rabbimizin vaadi kesin olarak gerçekleşir, derler ”* (el-İsra, 17/107, 108).

Bir hükümdarın kendisine karşı gelen, emrine muhalefet eden köleleri varsa o da onlara bakarak şöyle der: Eğer bunlar benim nimetlerime karşı nankörlük eder, emrime karşı gelir ve benim onlara emirlerimin gereğine yerine getirmezlerse benim onların dışında başka kölelerim vardır. İşte onlar da sizlersiniz. Siz benim emrime itaat ediyor, benim buyruklarımı yerine getiriyor, hakkımı eksiksiz veriyorsunuz. Böyle bir durumda ona itaatkâr olan köleler nefislerinde bir ferahlık, bir sevinç, bir gayret ve güçlü bir azim bulurlar. Bu da onların kulluklarının gereğini daha da çok yerine getirmelerine sebep teşkil eder. Efendilerinin ve sahiplerinin daha bir keremli bir kişi olarak onlar tarafından görülmesine sebep olur. Bu ise görülen ve hissedilen bir şeydir.

Onların bu işe vekil kılınmalarına gelince, onların bu davaya iman etme muvaffakiyetine mazhar olmalarını, hukukunu yerine getirmelerini, hukukuna riâyet etmelerini, onu korumalarını, ona samimiyetle bağlanmalarını da ihtiva eder. Nitekim bir kimsenin bir hususu yerine getirmek. onu kollayıp gözetmek ve korumak üzere başkasını vekil kılıp, görevlendirmesi de böyledir.

Eğer: Bu şekilde vekil kılınıp, görevlendirilenlerden birisine bu anlamıyla –Allah'ın velisi denildiği gibi- “Allah'ın vekili” demek doğru olur mu, diye sorulacak olursa şöyle cevap veririz: Herhangi bir husus ile kayıtlı olan tevekkül fiilinin mutlak olarak kullanılması, ondan mutlak bir ism-i fail türetilmesini gerektirmez. Nitekim kayıtlı istihlâf fiilinin kullanılması da “Allah'ın halifesi” sözünün kullanılmasını gerektirmez.. Çünkü yüce Allah: “*Ve sizi yeryüzünde istihlaf etmek için*” ile: “*Allah içinizden iman edip, salih amel işleyenlere vaad etti ki onlardan öncekileri halife yaptığı gibi andolsun ki onları da muhakkak yeryüzünde halife kılacaktır...*” (en-Nur, 24/55) diye buyurmuştur. Burada sözü edilen halifelik makamına getirilmiş olmak, onların her birisi için: “O Allah'ın halifesidir” demeyi gerektirmez.. Çünkü burada halifelik makamına getirmek kayıtlı bir istihlâftır. Ebu Bekir es-Siddik'a: “Ey Allah'ın halifesi” diye hitap edilince, “Ben Allah'ın halifesi değilim ama ben Rasûlullah -sallâllâhu aleyhi vesellem-'in halifesiyim ve bana bu da yeter” demiştir. Bununla birlikte: “O bu iş ile vekil kılınmıştır” demek uygundur. Nitekim yüce Allah: “*Bir başka topluluğu onlara vekil kılmışsızdır*” diye buyurmaktadır.

Maksat şudur: Böyle bir vekil kılmak ilim, amel, onun düşmanlarına karşı cihâd, onları korumak görevini yerine getiren kimseler hakkında özel bir vekâlettir. Aynı zamanda bunlar aşırıya gidenlerin tahriflerini, bâtılçıların sapıklıklarını, cahillerin te'villerini de kabul etmez ve reddederler.⁴² Aynı şekilde bu bir rahmet, bir ihsan, bir tevfik ve bir özel bağış anlamı ile vekâlet vermektir. Yoksa bir ihtiyaç dolayısıyla bir vekâlet vermek değildir.

Bir adamın kendisinin gıyabında ihtiyaç duyduğu için başkasının kendi adına tasarrufta bulunması için vekâlet vermesi gibi değildir. Bundan ötürü seleften bazı kimseler: “*Bir topluluğu onlara vekil kılmışsızdır*” buyruğu hakkında şunları söylemektedir: Bir de bunu bir başka kavme rızık olarak ihsan etmiştir. Bundan dolayı yüce Allah'ın bunları rızık olarak verdiği ve rahmet olarak ihsan ettiği kimseler hakkında: “O kimse Allah'ın vekilidir” denilemez. Bu ise “veliyullah” (Allah'ın dostu) tabirinin veli edinmekten türetilmesinden farklıdır.. Çünkü veli edinmek muhabbet ve yakınlık ifade eder. Tıpkı Abdullah (Allah'ın kulu) ve Allah'ın habibi denilebildiği gibi.

Şanı yüce Allah kulunu ona ihsanda bulunmak, onun hatırını gözetmek ve ona rahmette bulunmak üzere veli edinir. Oysa yaratılmış böyle değildir. O bir başka yaratılmışı onunla güçlensin diye veli edinir. Onu veli edinerek gücü artsın ister.. Çünkü kul zelildir, muhtaçtır. Aziz ve gani olan Allah ise, zilletinden ve ihtiyacından dolayı kimseyi veli edinmez.

42 Bu sözleriyle İmam Ahmed ve daha başka imamların rivâyet ettikleri sahih hadise işaret etmektedir: “Bu ilmi... taşır.” Bu hadisin etraflı bir tahriri için benim tahkik ettiğim, Hatib el-Bağdadi'ye ait *Şerefu Ashabi'l-Hadis* adlı eserine bakınız. İnşallah yakındabasilacaktır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Ve de ki: Çocuk edinmemiş, mülk ve hakimiyetinde hiçbir ortağı olmayan, âcizliğinden ötürü velisi (yardımcısı) da bulunmayan Allah’a hamdolsun. Onu tekbir ettikçe et.*” (el-İsrâ, 111)

Şanı yüce Allah, mutlak ve genel anlamıyla veli’yi nefyetmiş değildir. Aksine onun zilletten dolayı velisinin olmasını reddederek bir başka yerde kendisine ait özel velilerinin de bulunduğunu haber vermektedir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Haberiniz olsun ki Allah’ın velilerine hiçbir korku yoktur. Onlar kederlenecek de değildirler.*” (Yunus, 62); “*Allah iman edenlerin velisidir.*” (el-Bakara, 257) Burada söz konusu olan, rahmet, ihsan, gönlü hoş etmek anlamı ile bir veli edinmektir. Kabul edilmeyip, reddedilen velilik ise ihtiyaç ve zillet dolayısıyla veli edinmektir.⁴³

Şanı yüce Allah, En'âm sûresinde düşmanları, onların küfür ve inkârlarını, şirk koşmalarını, rasûllerini yalanlamalarını söz konusu ettikten hemen sonra halili İbrahim hakkındaki bu buyuklarını zikretmiş bulunmaktadır. Ona göstermiş olduğu göklerin ve yerin melekûtunu, İbrahim’in Allah’ın dinini galip getirmek ve onun tevhidini üstün kılmak uğrunda kavmine karşı getirmiş olduğu delillerini dile getirmektedir. Daha sonra da onun zürriyetinden gelen diğer nebileri zikretmekte, Allah’ın onlara hidâyet, kitap ve hikmeti vermiş olduğunu anlatmaktadır. Arkasından da yüce Allah: “*Şimdi bunlar (Kureyşliler) onları inkâr ederlerse biz de yerlerine onları inkâr etmeyen bir topluluğu onlara vekil kılmışızdır.*” (el-En'âm, 6/89) diye buyurmaktadır. Böylelikle şanı yüce Allah şunu haber vermiş olmaktadır: O yeryüzünde kendisini inkâr edecek, tevhidini kabul etmeyecek, rasûllerini yalanlayacak kimseleri var ettiği gibi, aynı şekilde kulları arasından bunların küfür ve inkâr ile karşıladıklarına iman edecek, onların yalanladıklarını tasdik edecek, bunların riâyet etmeyip, dikkat etmedikleri haramlarına riâyet edip uyacak kimseleri de var ettiğini bildirmektedir. Böylelikle yüce ve alt âlem birbiri ile kenetlenebilmektedir. Aksi takdirde eğer hak, hakkın düşmanlarının hevâsına tabi olsaydı, gökler, yer ve onların içerisinde bulunanların düzeni bozulur, kâinat harap olurdu. Bundan dolayı şanı yüce Allah, âlemin harap oluş sebepleri arasında yeri tutan hakkın sebeplerinin ortadan kalkması olduğunu da tespit etmiştir. Bunlar da onun kelâmı, Beyti, dini, dininin gereklerini yerine getirenlerdir. İşte bunlar ortadan kalkacak olursa, âlemlerin harap olmasını gerektiren bu sebeplerin karşısında hiçbir şey duramaz ve hiçbir şey onlara engel olamaz.

“el-Halim” adı sıfatlar ile daha çok içiçe, “es-Sabûr” adı da fiiller ile daha çok içiçe olduğuna göre; hilm, sabrın esasını teşkil eder. Dolayısıyla Kur’ân-ı Kerim’de el-Halim adı anılarak, es-Sabûr adının ayrıca anılmasına ihtiyaç hasıl olmamıştır. Doğrusunu en iyi bilen Allah’tır.⁴⁴

43 Miftahu Dâri’s-Se’âde, 175, 177

44 Uddetu’s-Sâbirin, 279, 280

Yüce Allah'ın: "... Şimdi bunlar onları inkâr ederlerse, biz de yerlerine onları inkâr etmeyen bir topluluğu onlara vekil kılmışızdır" Buyruğu ile ilgili olarak Katâde der ki: -Bu âyetten önce- adlarını zikrettiğimiz onsekiz peygamberi onlara tebliğ ve uyarıda bulunmaları için görevlendirdik. Ebû Recâ el-Utâridi de şöyle demektedir: Yani yeryüzündeki insanlar onları inkâr edecek olursa, bizler bunların uyarılması için semadakilere yani melekleri görevlendiririz.

İbn Abbâs ve Mücâhid der ki: Bunlar Medine ehli olan ensârilere.

Doğrusu ise âyetten maksadın onlara iman etmek, dâvet etmek, onlar için cihâd etmek ve yardım etmek sûretiyle onların gereklerini yerine getirenler olduğudur. İşte onlar ile Allah'ın vekil kıldığı kimseler bunlardır.

Eğer: Bir kimse hakkında "Allah'ın vekilidir" denilmesi doğru olur mu diye sorulacak olursa, şu cevabı veririz: Hayır, çünkü vekil kendisini vekil tayin eden kimse adına vekâlet yoluyla tasarrufta bulunan kimse demektir. Aziz ve celil olan Allah'ın ise nâibi de yoktur, kimse onun yerine geçerek onun halefi de olamaz. Aksine kullarına halef olan odur. Nitekim Peygamber -sallallahu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: "*Allah'ım, yolculukta sahibimiz, çoluk ve çocuklarımız hakkında da halifemiz sensin.*"⁴⁵ Bununla birlikte bir insana, kendisine vekâlet verildiği hususları korumak, riâyet etmek ve gereklerini yerine getirmek ile emrolunmuş olması itibariyle kullanılması da olmayacak bir şey değildir.

Kulun Rabbini vekil kılmasına gelince, o işi ona havale etmesi kendisini tasarrufta bulunmaktan azletmesi ve bu işe ehil ve veli olanlar hakkında bu tasarrufu kabul etmesi demektir. Bundan dolayı tevekkül ile ilgili olarak şöyle denilmiştir: Tevekkül, nefsin rubûbiyetten azledilmesi ve ubûdiyeti yerine getirmesi demektir. İşte Rabbin, kulunun vekili olmasının anlamı budur. Yani o kuluna yeter. Kulunun işlerini, maslahatına olan işleri kendisi yerine getirir. Çünkü tasarrufta onun vekili durumundadır. O halde yüce Rabbin kuluna vekâlet vermesi, ona emretmesi, ibadet etmesini istemesi ona bir ihsanı ve kendi tarafından ona yapılmış bir bağışdır. Kuluna olan bir ihtiyacı ya da muhtaç oluşundan dolayı değildir. Tıpkı onu veli edinmesine benzer. Kulun Rabbine vekâlet vermesi ise onun rubûbiyetini teslimiyetle kabul etmesi ve ubûdiyetinin gereklerini yerine getirmesi demektir.⁴⁶

45 Müslim, III, 490; Ebu Davud, VII, 258; Tirmizi, V, 468

46 Medâricu's-sâlikin, I, 126, 127

أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبْهَتَاهُمْ أَفْتَدِهٖ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ
لِّلْعَالَمِينَ ﴿٩٠﴾ وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ عَلَى بَشَرٍ مِّن شَيْءٍ
قُلْ مَنْ أَنزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِّلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ
تُبَدُّونَهَا وَتَحْفُوتُونَ كَثِيرًا وَعَلِمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ
فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩١﴾

90. İşte bunlar Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. O halde sen de onların hidâyetlerine uy. De ki: "Ben buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Bu, âlemlere bir öğütten başka bir şey değildir."

91. "Allah hiçbir insana bir şey indirmedir" demekle Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler. De ki: "Mûsâ'nın insanlar için bir nur ve hidâyet olmak üzere getirdiği ve sizin onu parça parça kâğıtlar haline koyup kimini açıklayıp çoğunu da gizlediğiniz kitabı kim indirdi? Üstelik sizin de atalarınızın da bilmediğiniz şeyler size (Kur'ân'da) öğretilmiştir." "Allah'dır (onu indiren)" de, sonra onları bırak da daldıkları sapıklıklarında oynaya dursunlar.

Tefsiri:

Şanı yüce Allah bu buyrukları ile indirmiş olduğu bütün kitaplarına iman etmeyen müşrikleri, Yahudileri ve daha başkalarını nitelemektedir. Yüce Allah: "Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler" diye buyurmuş, "Allah'ı takdir edemediler" demekle yetinmemiştir.. Çünkü onu şanına yakışacak şekilde takdir edebilmek, onun kadrinin hak ettiği bir şeydir. Bu onlar üzerindeki bir hak'tır.. Çünkü şanı yüce Allah'ın kadri bunu gerektirmektedir. Onlar ise bu hakkı kabul etmeyip, inkâr ettiler, bu hakkı bilerek ikrar ederek, gereğini yerine getirmediikleri gibi, ubûdiyyetleri ile de gereğini yerine getirmemişlerdir. Bu ise şanı yüce Allah'ın kemal derecesindeki sıfat ve fiillerinin bir kısmını inkâr etmek ve kabul etmemektir.. Çünkü onlar yüce Allah'ın konuşmasını, cüz'iyâtı bildiğini inkâr etmekte, onun herhangi bir fiili ihdâs edebilme kudretine sahip olduğunu kabul etmemektedirler. Dolayısıyla risâleti inkâr edenlerin bütün şüphe noktaları buna râcidir.

Yüce Allah'ın ilmini ya da kudretini yahut kelâmını inkâr etmeye gelince, rasûlleri ile gönderdiklerini kabul edip, rasûller göndermeye kadir olduğunu ikrar eden bir kimsenin şunu da kabul etmesi gerekir: Böyle bir şeyi yapmaması onun hikmeti ile bağdaşmaz. Bu şekilde inanan bir kişi ise bu yönü ile yüce Allah'ı hakkı ile bilip tanımış olur. Mutlak olarak Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir etmemiş olsa dahi, bu sınırlı anlamıyla onu takdir etmiş demektir.⁴⁷

De ki: "Mûsâ'nın insanlar için bir nur ve hidâyet olmak üzere getirdiği ve sizin onu parça parça kâğıtlar haline koyup kimini açıklayıp çoğunu da gizlediğiniz kitabı kim indirdi?"

Yani o kitabı indiren kendilerinin de, babalarının da bilmedikleri şeyleri onlara öğretmeyi, nübuuvet ve risaletin doğruluğuna delil olarak ortaya koymaktır. Çünkü bu ilim, ancak rasûller aracılığıyla elde edilebilir. O halde nasıl olur da: Allah hiçbir beşere herhangi bir şey indirmemiştir diyebilirler? Oysa bu, ilmin en faziletli ve şerefli olanıdır. Nübuuvet ve risaletinin sıhhatinin de delilidir. Doğruya erişme başarısını veren Allah'tır.⁴⁸

Fakat geriye şunu söylemek kalıyor: Musa'nın getirmiş olduğu kitabın indirilmesi gibi kabul etmedikleri bir şey ileri sürülerek onlara cevap vermek nasıl uygun görülebilir ve nasıl olur da onlara: *"Sizin onu parça parça kâğıtlar haline koyup, kimini açıklayıp, çoğunu da gizlediğiniz kitabı kim indirdi?"* (el-En'âm, 91) denilebilir? Özellikle de bu buyruğu karşıda bulunan kimselere hitap suretiyle okuyanların okuyuşuna göre bu nasıl uygun düşebilir ve böyle bir şey, Yahudilerden başkası hakkında uygun olabilir mi?

Çünkü onlar kitabın hevâlarına uymayan bölümlerini, maksatlarıyla bağdaşmayan kısımlarını gizleyip saklıyorlar, onun dışında olan şeyleri açığa vuruyorlardı. Bu sebeple önce onlara karşı Musa'nın kitabından ikrar ve kabul ettiklerini delil gösterdi, sonra da bu hususta Allah'a ve Rasûlüne hainlik ederek bir kısmını saklayıp, bir kısmını gizledikleri için onları azarlamaktadır. Bu ise onların Nübuuveti büsbütün inkâr etmeleri ile alakalı söylenenlerden sonra yapılmış bir istidratıdır. Onlar bunu yapmak sûretiyle Nübuuveti saklayıp, gizlemiş ve kitaplarından ikrar ettiklerini saklamak ve gizlemek sûretiyle inkâr cihetine gitmiş olmaktadır. Bu onların bilinen ve inkâr olunmayan karakterleridir. Çünkü Allah tarafından geldiğini kabul ettiğini kitabın bir kısmını gizleyip saklayan bir kimse nasıl olur da Nübuuvetin esasını inkâr etmiş sayılmaz?

Daha sonra yüce Allah, vahyi daha önceden kendilerinin de, atalarının da bilmedikleri hususları bilmiş olmakla onlara karşı delil göstermektedir. Eğer Allah'ın nebi ve rasûllerine indirmiş olduğu vahiy olmamış olsaydı, onlar bu bilgiye ulaşamazlardı. Arkasından da yüce Rasûlüne şu buyruğu ile dile getirmiş olduğu soruya cevap vermesini emir buyurmaktadır: *"Musa'nın... getirdiği kitabı kim indirdi?"* Cevap olarak da: *"O Allah'tır, de"* diye buyurmaktadır. Yani onu indiren Allah'tır. Bu da şu anlama gelir: Eğer onlar o kitabı red ve inkâr ederek kâfir olurlarsa bizzat sen onu tasdik et, onu kabul et. *"Sonra da onları bırak da daldıkları sapıklıklarında oynaya dursunlar."*

Böyle bir soruya verilecek cevap şudur: Şanı yüce Allah iki kitap ehlinin kabul ettikleri hususu onlara karşı delil getirmektedir. Çünkü bunlar kitabı bu-

lunmayan ümmetlere göre ilim sahibidirler. Yani eğer sizler Nübuvvetin esasını inkâr eder, Allah'ın herhangi bir beşere bir şey indirmiş olduğunu kabul etmiyor iseniz, işte kitap ehlinin kabul ettikleri Musa'nın kitabı... Onlar sizden bilgilidirler. Haydi bu hususta onlara sorunuz.

Kur'ân-ı Kerim'de buna benzer buyruklar çoktur. Şanı yüce Allah kitap ehlini Nübuvvetleri ve tevhidi inkâr edenlere karşı tanık olarak göstermektedir. Anlamı da şudur: Sizler yüce Allah'ın herhangi bir beşere bir şey indirmiş olacağını inkâr ediyorsanız, Musa'nın kitabını kimin indirdiğini söyleyiniz. Eğer bunu bilmiyor iseniz kitap ehline sorunuz.

Yüce Allah'ın: *"Sizin onu parça parça kağıtlar haline koyup, kimini açıklayıp, çoğunu da gizlediğiniz kitabı kim indirdi?"* buyruğuna gelince, bunu "ye" harfi ile (parça parça kağıtlar haline getirdikleri, gizledikleri anlamına gelir) diye okuyanların kıraatine göre bu, Yahudiler hakkında gaib (üçüncü şahıs) lafzı kullanılarak verilen bir haberdir. Muhatab te'si (meâlde olduğu gibi) ile okuyanların kıraatine göre hitap, bu işi yapan türe yöneliktir. Yani, ey kendilerine kitap indirilen kimseler, siz onu bu hale getiriyordunuz.

Bu da Peygamber -sallâllâhu aleyhi vesellem-'in Nübuvvetinin alâmetlerinden, belgelerindendir.. Çünkü o, kitap ehline kitaplarında esas ve dayanak kabul ettiklerini, bununla birlikte onun bu kitaplarını parça parça kağıtlar haline getirip, bir kısmını açıklarken, onun bir çoğunu da gizleyip sakladıklarını bildirmektedir. Bu durum ise onların dışındakiler tarafından -yüce Allah'tan gelen bir vahiy ile olması hali dışında- bilinen bir şey değildi. Yüce Allah'ın: *"Sizin onu parça parça kağıtlar haline koyup..."* buyruğunun; *"Allah hiçbir insana bir şey indirmedir"* diyenlerin durumunu anlatan bir hitap olması gerekmemektedir. Aksine bu bir şeyi anlatırken onun bir benzerine ve onun gerektirdiği bir hususa dair bir istidrât (ek açıklama) yapmak kabilindendir. Kur'ân-ı Kerim'de bunun benzerleri de pek çoktur. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: *"Andolsun ki biz insanı süzül-müş bir çamurdan yarattık. Sonra onu sağlam bir karargahta yerleşen bir nutfе kıldık. Sonra o nutfeyi alaka olarak yarattık, sonra o alakayı bir parça et olarak yarattık, kemiğe de et giydirdik..."* (el-Mu'minûn, 12-16) buyruğunda olduğu gibi. Yüce Allah burada çamurdan yaratılmış kişi olan Adem'in yaratılışından sonra nutfeden yaratılmış türe yani onun çocuklarına intikal etmektedir. Hepsî hakkındaki zamiri de tekil zamir olarak kullanmış bulunmaktadır. Yüce Allah'ın şu buyruğu da buna benzemektedir:

"Sizi tek bir candan yaratan, sonra da kendisinde sükûn bulsun diye eşini yaratan odur. Eşini örtüp bürüyünce hafif bir yük yüklendi. Bununla gider girdi. Nihâyet ağırlaşınca her ikisi de Rableri olan Allah'a şöyle duâ ettiler: Eğer bize salih bir çocuk verirsen muhakkak ki şükredenlerden oluruz. Onlara salih bir evlât verdiğinde kendilerine bu verdiği hakkında ona ortaklar koşmaya başladılar. Allah onların ortak koştuklarından yücedir..." (el-A'râf, 189-190)

Yüce Allah'ın şu buyrukları da bunu andırmaktadır: *"Andolsun ki onlara: Göklerle yeri kim yarattı, diye sorsan, elbette: Onları hüküm ve emrinde galip, her şeyi en iyi bilen yarattı, derler. O ki yeri size döşek kılmış ve yolunuzu bulabilmeniz için orada size yollar da açmıştır. O, gökten belli bir miktar ile su indirendir. Onunla ölmüş bir beldeyi canlandırdık. İşte siz de böyle çıkarılırsınız. O bütün çiftleri yaratmış ve sizin için gemilerden ve hayvanlardan bineceğiniz şeyleri de var etmiştir."* (ez-Zuhurf, 43/9-12)

Her iki takdire göre bunların Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-'in Nübuvvetini inkâr etmeleri ve hakka karşı bile bile büyüklenip, kabul etmeyişleri ancak böyle genel bir inkâr ve yalanlama ile gerçekleşebilir. Çünkü onlar eğer Nübuvvetlerin bir kısmını kabul edip, Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-'in Nübuvvetini inkâr edecek olurlarsa açık bir çelişkiye düşeceklerini, benzer şeyler arasında ayırım gözetmiş olacaklarını, bir nebiye iman ederken ona göre Nübuvveti daha açık, Nübuvvetinin belgeleri daha çok ve daha büyük olan bir diğer peygamberi inkâr etmelerinin imkânsız olduğunu gördüler. Şanı yüce Allah ise rasûllerini göndermiş ve kitaplarını indirmiş olduğunu inkâr eden kimselerin Allah'ı hakkıyla bilip tanımamış olacağını, ona layık olmayan şeyleri nispet etmiş olacağını da bildirmektedir. Yüce Allah ise bundan pek üstün ve münezzehtir. Çünkü Nübuvveti kabul etmemek Allah'ın dinini, ulûhiyyetini, mülkünü, hikmetini ve rahmetini de inkâr etmek demektir. Yüce Allah hakkında onun yarattıklarını bâtil ve boş yere yaratmış olduğu şeklinde kötü bir zan beslemektir. Onları başıboş var ettiğini, onları kendi hallerine bırakıp ihmal ettiğini düşünmektir. Böyle bir şey ise onun mukaddes kemaline aykırıdır. O kemali ile bağdaşmayan her şeyden üstün ve yücedir.

Buna göre Allah'ın kelâmını, onun elçileriyle konuşmasını, yarattığı insanlara rasûlleri göndermesini inkâr eden bir kimse, Allah'ı layıkı ile tanıyamamış, onu gerektiği gibi bilmemiş, hak ettiği şekilde tazim etmemiş olur. Tıpkı Allah ile birlikte bir başka ilâha ibadet eden kimsenin, Allah'ı hakkı ile tanımamış, onun sıfatlarını reddeden, kemal sıfatlarını inkâr eden, celâl vasıflarını kabul etmeyen, rasûllerini göndermiş, kitaplarını indirmiş olduğunu reddeden ve onu hakkı ile tazim etmemiş olan bir kimse oluşu gibi.⁴⁹

"Üstelik sizin de, atalarınızın da bilmediği şeyler size öğretilmiştir."

Hatta bazıları buradan hareketle tek bir isim söyleyerek –yani Allah Allah-diyerek zikir yapmanın, subhanallah, elhamdulillah, lâ ilâhe illallah vallahu ekber gibi birkaç kelimeden mürekkep cümle ile zikir yapmaktan daha faziletli olduğunu söyleyecek noktaya kadar işi ileri götürmüştür. Hâlbuki bu bozuk bir kanatın, bozuk bir esasa dayandırılmasından ibarettir. Çünkü tek başına (müfred) isim ile zikir kesinlikle meşrû' değildir. Hiçbir şey de ifade etmez. Bu kesinlikle

bir söz de değildir. Medhe, tazime delalet etmediği gibi, buna iman da, sevap da taalluk etmez. Bunu zikreden bir kimse genel olarak İslâm akidesinin içerisine de girmiş olmaz. Meselâ, kâfir bir kimse ömrünün başından sonuna kadar Allah Allah diyecek olsa, bunun bir zikir olması yahutta zikirlerin en faziletlisi olması bir tarafa, bu sözü söyleyerek Müslüman dahi olmaz.

Bazıları bu hususta işi daha da ileriye götürerek şöyle demiştir: Zamir isim ile zikir, zahir isimle zikirden daha faziletlidir. Dolayısıyla bir kimsenin “hu, hu” demesi “Allah Allah” diyerek zikretmesinden daha faziletlidir. Bütün bunlar ise sahiplerini çeşitli dalâletlere götüren bâtil hayaller ve türlü heveslerden ibarettir. Bunlar yüce Allah’ın: “Allah’tır de” buyruğunu: Bu ismi söyle, demek olduğunu zannetmişlerdir. Bu sebeple Allah Allah demeye koyulmuşlardır. Bu ise onların Allah’ın kitabını anlamadıklarından kaynaklanır. Burada “Allah” lafzı yüce Allah’ın: “*De ki: Musa’nın insanlar için bir nur ve hidâyet olmak üzere getirdiği ve sizin onu parça parça kağıtlar haline koyup, kimini açıklayıp, çoğunu da gizlediğiniz kitabı kim indirdi*” buyruğuna bir cevaptır. Çünkü daha sonra: “Allah’tır de.” Yani onu Allah indirmiştir de, diye buyurmaktadır. Dolayısıyla soru cevabın muhtevasında tekrarlanmış olmaktadır. Onu ihtiva ettiğinden dolayı ifadelerin kısaltılması için hafzedilir. Nitekim bir kimse: Gökleri ve yeri kim yarattı diye sorsa, ona “Allah” diye cevap verilse, gökleri ve yeri Allah yarattı, demek olur. Sorunun delâleti dolayısıyla fiil hafzedilir. İşte âyetin başka ihtimali bulunmayan tek anlamı budur.⁵⁰

وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا
وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَهُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩٢﴾

92. Bu ise (sana) indirdiğimiz bir Kitaptır. Mübarektir, kendisinden öncekileri doğrulayıcıdır. Şehirlerin anası (olan Mekke halkı)nı ve çevresindekileri uyarman için (indirdik). Âhirete inanmakta olanlar, buna da iman ederler ve onlar namazlarına da devam ederler.

Tefsiri:

Şanı yüce Allah, göndermiş olduğu risaletleri inkâr eden kimselerin kendisini şanına layık bir şekilde takdir edemediklerini, tanımadıklarını, tazim etmediklerini, ona yakışmayan hususlardan onu tenzih etmiş olmadıklarını haber vermektedir. Yüce Allah zalimlerin söylediklerinden alabildiğine yücedir, üstündür.⁵¹

50 Tariku'l-hicretayn, 316, 317

51 Miftâhu dâri's-se'âde. 462

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَأُنْزِلَ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ أَخْرَجُوا أَنْفُسَكُمْ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْكِبُونَ ﴿٩٣﴾

93. Allah'a yalan iftira edenden yahut kendisine hiçbir şey vahyolunmamışken: "Bana da vahyolundu" diye söyleyenden, bir de: "Allah'ın indirdiği gibi ben de indiririm" diyenden daha zâlim kim olabilir? Sen zâlimleri ölümün sıkıntıları içinde, meleklerin ellerini uzatarak: "Ruh-larınızı çıkarın, Allah'a karşı haksız yere söylediklerinizden, O'nun âyetlerine karşı kibirlendiğinizden dolayı bugün zillet azabıyla cezalandırılacaksınız" derken bir görsen!

Tefsiri:

Bu, ölüm esnasında onlara yapılacak bir hitaptır. Doğru sözlü olan melekler de kendilerine bu hallerinde horluk azabı ile azaplandırıldıklarını haber vermiş olacaktır. Eğer onların bu hallerinin dünyanın sona erişine kadar gecikmesi, ertelenmesi söz konusu olsaydı, onlara: "Bugün zillet azabıyla cezalandırılacaksınız" demeleri uygun düşmezdi.⁵²

وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرْكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ وَمَا نَرَى مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءَ لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٩٤﴾ إِنَّ اللَّهَ قَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ذَلِكُمُ اللَّهُ فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ ﴿٩٥﴾ قَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ حُسْبَانًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٩٦﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ التَّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ اللَّيْلِ وَالْبَحْرِ قَدْ فَضَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٩٧﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَضَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿٩٨﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرَّيْحَانُ مُمَشِّبًا أَلْقَطُوا إِلَى

ثَمَرَةٍ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَلِكُمْ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٩٩﴾ وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُصِفُونَ ﴿١٠٠﴾ بَدِيعَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَلَيْسَ يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٠١﴾ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٠٢﴾ لَا تَدْرِكُهُ الْبُصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْبُصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٠٣﴾

94. Andolsun, sizi ilk defa yarattığımız gibi yapayalnız, teker teker huzurumuza geldiniz ve size bağışladığımız şeyleri arkanızda bıraktınız. İçinizde gerçekten ortak olduklarını boş yere iddia ettiğiniz şefâatçılarınızı da aranızda görmüyoruz. Andolsun, onlarla aranızdaki bağlar kesilmiş ve zannettiğiniz şeyler ise önünüzden kaybolup gitmiştir.

95. Şüphesiz Allah taneyi ve çekirdeği çatlatıp yarandır. Ölüden diriyi O çıkarır. Diriden ölüyü de çıkarandır. İşte Allah budur. Nasıl oluyor da çevriliyorsunuz?

96. Sabahı yarıp çıkarandır. Geceyi de bir sükûn (vakti) güneş ve ay'ı da birer hesap (işareti) kıldı. Bu, Aziz olanın, hakkıyla bilen takdiridir.

97. Karanın ve denizin karanlıklarında kendileriyle doğru yolu bulasınız diye sizin için yıldızları yaratan O'dur. Şüphesiz Biz, bilen bir topluluk için âyetleri geniş geniş açıkladık.

98. Sizi tek bir candan yaratan da O'dur. Sonra bir karar yeri, bir de emanet yeri vardır. Biz âyetlerimizi iyice anlayan bir topluluk için uzun uzadıya açıkladık.

99. Gökten bir su indiren de O'dur. Biz bununla her türlü bitkiyi çıkardık. Ondandır taze ve yeşil bitki (ler) çıkardık, ondan da birbirinin üstüne binmiş (başak olmuş) taneler meydana getirdik. Hurma tohumcuğundan birbirine yakın salkımlar, birbirine hem benzeyen hem benzemeyen üzüm bağları, zeytin ve nar bahçeleri de (bitiririz). Her birinin meyvesine, bir (ham) meyve verdiği zaman, bir de olgunlaştığı zaman bakıverin. Şüphe yok ki bütün bunlarda iman edenler için bir çok âyetler vardır.

100. Cinleri Allah'a ortak koştular. Hâlbuki bunları O yaratmıştır. Bundan başka bilmeksizin O'na oğullar ve kızlar uydurup iftira ettiler. Haşa! O, onların nitelemelerinden münezzehtir, yücedir.

101. Gökleri ve yeri yoktan var eden O'dur. O'nun bir eşi yokken nasıl bir oğlu olabilir? Hem her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen de O'dur.

102. *İşte Rabbiniz Allah! O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Her şeyin yaratıcısıdır. O halde O'na ibadet edin. O, her şeye vekildir.*

103. *Gözler O'na erişemez. O ise bütün gözleri kuşatmıştır. O, lütuf sahibidir, herşeyden haberdardır.*

Tefsiri:

Bunu delil göstermek daha da hayret vericidir.. Çünkü bu, bu kanaati kabul etmeyenlerin delilleri arasındadır. Hocamız (Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiye) bunun nasıl delil gösterileceğini, en güzel ve oldukça incelikli bir sûrette açıklayarak bana şunları söylemiştir: Ben hep şunu görmüşümdür. Bâtıl görüşe sahip olan bir kimse, bir âyeti ya da sahih bir hadisi kendi bâtil kanaati lehine delil gösterecek olursa, mutlaka aynı delilde onun görüşünün tam zıttına delâlet eden husus vardır. Bunlardan birisi de bu âyet-i kerimedir. Bu âyet-i kerimenin, ru'yetin (Allah'ın görülmesinin) mümkün oluşuna delil oluşu, olmayışına delil oluşundan daha ileri derecededir. Şanı yüce Allah bu âyet-i kerimeyi övülmek sadedinde zikretmiş bulunmaktadır. Bilindiği üzere övünmek ancak subuti vasıflar ile olur. Mutlak yokluk ise kemal değildir. Şanı yüce ve mübarek olan Rabbimiz de yokluk ile ancak yokluğu varlık ile alakalı bir hususu ihtiva ettiği takdirde övülür. Kayyûmiyetinin kemalini ihtiva eden uyuklamanın ve uyumanın hakkında sözkonusu olmaması, hayatın kemalini ihtiva eden ölümün sözkonusu olmaması, kudretin kemalinin kapsamına giren yorgunluk ve bitkinliğin sözkonusu olmaması, rubûbiyyetinin, ulûhiyyetinin, kahr ve galibiyetinin kemalini ihtiva eden ortağının, zevcesinin, çocuğunun, yardımcısının olmayışı, samediyetin ve muhtaç olmayışının muhtevasına giren yemenin, içmenin sözkonusu olmayışı, tevhidinin ve mahlukatına muhtaç olmayışının kemali kapsamı içerisinde bulunan onun izni olmaksızın nezdinde kimsenin şefaât edemeyeceği, adaletinin, ilminin ve muhtaç olmayışının kemalinin kapsamına giren zulmetmesinin sözkonusu olmayacağı, ilminin ve her şeyi kuşatıcılığının muhtevası içerisinde yer alan unutmayıp, hiçbir şeyin bilgisinin dışında kalmayıp, zat ve sıfatlarının kemalinin ihtiva ettiği benzersiz oluşu gibi.

Bundan dolayı şanı yüce Allah subuti bir muhtevaya sahip olmayan katıksız yoklukla (adem ile) kendisini övmemiştir.. Çünkü subuti bir husus ihtiva eden, yoklukta yok olduğu belirtilen husus, aslında sıfat ile nitelendirilen ile bu yoklukta ortak özelliğe sahiptir. Kâmil olan bir varlık da kendisi ile yok olan arasında ortak bir husus ile nitelendirilemez. Şâyet yüce Allah'ın: "Gözler ona erişemez" buyruğundan kasıt, hiçbir şekilde onun görülmeyeceği ise bunda Allah'ın kendi zatını övdüğü bir taraf da olmaz, bir kemal de olmaz. Çünkü yok olan bir varlık, bu vasıfta onunla ortaktır. Zîra katıksız yok olan bir şey, görülemez, gözler de ona erişemez. Şanı yüce Rabbimiz ise, katıksız yoklukta başkasıyla ortak olacağı bir nitelikle kendisini övmekten çok yüce ve münezzehtir. O halde mânâ şudur: O görünür ama bu görme ile idrâk edilmiş ve kuşatılmış olmaz. Nitekim

yüce Allah'ın: “Yerde olsun, gökte olsun zerre ağırlığınca bir şey Rabbinden gizli kalmaz.” (Yunus, 10/61) buyruğunun anlamı da onun her şeyi bildiği şeklindedir. Yüce Allah'ın: “Bize hiçbir yorgunluk dokunmadı.” (Kaf, 50/38) buyruğu kudretinin kemal derecesinde olduğu, “Onu ne bir uyuklama, ne de bir uyku alır.” (el-Bakara, 2/255) buyruğu da kayyûmiyetinin kemal derecesinde olduğu anlamındadır. O halde yüce Allah'ın: “Gözler ona erişemez” buyruğu da onun nihai derecedeki azametini, her şeyden büyük olduğuna, azameti dolayısı ile de onun ihata edilecek şekilde idrâk edilemeyeceğine delildir.. Çünkü idrâk bir şeyin kuşatılması anlamına gelir. Bu, görmenin de ötesinde bir halin ifadesidir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “İki topluluk birbirini görünce Musa'nın arkadaşları işte şimdi bize erişildi (idrâk olunduk) dediler. (Musa) asla... dedi.” (eş-Şuarâ, 42/61-62) Musa (a.s) Firavun kavmi tarafından görülmediklerini söylemedi. Onlar da: “Şimdi bize erişildi” sözleriyle de bizi gördüler demek istemişlerdi. Musa –Allah'ın salât ve selâmları üzerine olsun- da Firavun'un ve kavminin kendilerine erişmelerinin söz konusu olmayacağını “hayır” sözleriyle ifade etmiştir. Şanı yüce Allah da onlara erişilmekten yana korkmaması gerektiğini de şu buyruğu ile haber vermiş bulunmaktadır: “Andolsun ki biz Musa'ya şunu vahyettik: Kullarımla geceleyin yola çık. (Firavun'un) yetişme(sin)den yana korkun(uz) ve (boğulmak) endişen(iz) olmaksızın. Onlar için denizde kupkuru bir yol aç.” (Taha, 20/77)

Dolayısıyla ru'yet ve idrâk (erişmek, yetişmek)in her birisi birlikte de bulunabilir, birbirinden ayrı olarak da var olabilirler. Şanı yüce Allah görülür fakat idrâk edilemez (erişilemez). Nitekim bilinmekle birlikte bilgiyle kuşatılamayacağı gibi. İşte ashab-ı kiram'ın ve imamların âyet-i kerime'den anladıkları budur.

İbn Abbâs dedi ki:⁵³ “Gözler ona erişemez.” Gözler onu kuşatamaz demektir. Katâde dedi ki: O gözler ile idrâk edilmekten çok daha büyüktür. Atiyye dedi ki:⁵⁴ Allah'a bakarlar ama azameti dolayısıyla gözleri onu kuşatamaz fakat onun görmesi onları kuşatır. İşte yüce Allah'ın: “Gözler ona erişemez, o ise bütün gözleri kuşatır” buyruğu bunu anlatmaktadır. Müminler şanı yüce ve mübarek olan Rablerini gözleriyle ayan beyan göreceklendir, fakat gözleri onu idrâk edemeyecektir yani onu kuşatamayacaktır.. Çünkü şanı yüce Allah'ın herhangi bir şey tarafından kuşatılmakla nitelendirilmesi caiz değildir. O her şeyi kuşatandır.

Aynı şekilde o yarattıklarından dilediği kimselere de kelâmını işittirir ama onlar onun kelâmını ihata edemezler. Böylelikle yaratılmışlar onun kendilerine öğrettiğini bilirler ama onun bilgisini kuşatamazlar.

Bunun bir benzeri de onların Allah'ın sıfatlarının bulunmadığına, yüce Allah'ın: “Hiçbir şey onun benzeri değildir.” (eş-Şûrâ, 42/11) buyruğunu delil göstermeleridir. Oysa bu buyruk, Allah'ın kemal sıfatları ile celal sıfatlarının çok-

53 İdrak (erişmek) ile bakmak arasındaki fark hususunda bk. Taberi, VII, 300

54 Taberi, VII, 299; ed-Durru'l-mensur, III, 335

luğunun en büyük delillerindendir. Onun bu sıfatlarının çokluğu, azameti ve genişliği dolayısıyla bu sıfatlarda onun bir benzeri bulunmaz. Eğer bu buyruktan maksat, Allah'ın sıfatlarının bulunmadığını dile getirmek olsaydı, şüphesiz katıksız yoklukla övünmek bundan daha uygun olurdu. Hâlbuki bütün akıl sahipleri filânın eşi yoktur, benzeri yoktur, dengi yoktur, misli yoktur gibi sözlerden onun diğer insanlardan başkasının kendisiyle ortak olmadığı birtakım vasıf ve niteliklere sahip olduğu mânâsını anlarlar. Onun nitelikleri ne kadar çok olursa aynı şekilde sıfatları ve vasıfları da o kadar artar. Yüce Allah'ın: “Gözler ona erişemez” buyruğu da onun görülmekle birlikte idrâk olunamayacağını en açık delillerindendir.

“Gökleri ve yeri altı günde yarattı, sonra arşın üzerine istiva etti. O yere gireni de, ondan çıkanı da, gökten ineni de, oraya yükseleni de bilendir. O nerede olursanız olun sizinle beraberdir, Allah yaptıklarınızı çok iyi görendir.” (el-Hadid, 4) buyruğu da şanı yüce Rabbimizin mahlukatından ayrı ve faklı olduğunun en açık delillerindendir. Çünkü o, onları kendi zatı içerisinde yaratmamıştır. Aksine onları kendi zatının dışında yaratmıştır. Ayrıca da arşı üzerine istiva etmek sûretiyle onlardan ayrılmıştır. O, onların hangi halde olduklarını bilir, onları görür ve basar'ı onlara nüfuz eder. İlmiyle, kudretiyle, iradesiyle, sem'iyle, başarıyla onları kuşatır. Nerede olurlarsa olsunlar yüce Allah'ın onlarla birlikte olmasının anlamı da budur. İşte hem lafız ve hem de mânâ itibarı ile yüce Allah'ın şu buyruğundaki mukabeleli (karşılıklı) anlatımın güzelliği üzerinde düşününüz: “Gözler onu idrâk edemez. Hâlbuki o gözleri idrâk eder.” Gözler şanı yüce Allah'ı azameti dolayısıyla idrâk edemez, onu kuşatamaz. Latif ve habir oluşu dolayısı ile de o gözleri idrâk eder. Onlar, onun için gizli ve saklı değildirler. Çünkü o lutfu ile pek azim, azameti ile pek latif, yakınlığıyla pek yüce, yüceliğiyle pek yakındır. Hiçbir şey onun benzeri değildir, o her şeyi iştendir, her şeyi görendir. Gözler onu idrâk edemez fakat o gözleri idrâk eder. O latiftir, habirdir.⁵⁵

İşte bundan dolayı şanı yüce ve mübarek olan Allah, dağa tecelli edip, hicabı pek az açınca dağ yerin dibine geçerek parçalanıverdi. Şanı yüce ve mübarek Rabbin tecellisi karşısında duramadı. İşte yüce Allah'ın: “Gözler onu idrâk edemez” buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbâs'ın söylediği şu sözlerin anlamı budur: Aziz ve celil olan Allah nuru ile tecelli ettiği takdirde ona karşı hiçbir şey duramaz. Bu da İbn Abbâs -radıyallâhu anh-'ın harikulade anlayışına, çok ince zekâsına bir örnektir. Rasûlullah (s.a) ona Allah'ın te'vili öğretmesi için duâ etmiş iken nasıl böyle olmasın ki?⁵⁶

55 Hâdi'l-Ervâh, 237

56 İmam Ahmed -radıyallâhu anh-'ın I, 314'de “Allah'im. onu dinde derin bilgi sahibi kıl ve ona te'vili öğret” lafzı ile rivâyet ettiği sahih bir hadisin bir bölümüdür. Meşhur olan bu rivâyetin Buhârî ile Müslim'in Sahih'lerinde yer aldığıdır. Fakat meselenin incelenmesi halinde durumun Hafız İbn Hacer'in Fethu'l-Bari, VII, 126'da belirttiği gibi Buhârî ile Müslim'de rivâyetin bu şekliyle bulunmadığıdır. Onlarda yer alan ise: “Allah'im onu dinde derin bilgi sahibi kıl” şeklinden ibarettir. (Buhârî, I, 294; Müslim, V, 346)

O halde şanı yüce ve mübarek olan Rabbimiz kıyamet gününde gözlerle ayan beyan görülecektir, fakat imkânsız olan gözlerin onu idrâk etmesidir. Gözler her ne kadar onu görse dahi idrâk, görmenin de ötesinde bir durumu ifade eder. En yüce örnek Allah'a ait olmakla birlikte güneşi örnek verebiliriz. Onu görüyoruz ama gerçek haliyle idrâk edemiyoruz. Hatta ona yakın bir halde dahi idrâkimiz sözkonusu değildir. Bundan dolayı İbn Abbâs kendisine soru sorarak: "Gözler onu idrâk edemez" diye buyruğu okuyan kimseye sen semayı görmüyor musun diye sormuş, o evet diye cevap verince, İbn Abbâs: Peki onu idrâk ediyor musun deyince, adam: Hayır, diye cevap vermiştir. Bu sefer İbn Abbâs: Şanı yüce Allah ise daha büyük ve daha celil olandır, diye cevap vermiştir.⁵⁷

قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلْنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِظٍ ﴿١٠٤﴾ وَكَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٥﴾ اتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٦﴾ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِظًا وَمَا أَنتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴿١٠٧﴾ وَلَا تَتَّبِعُوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَبِلُوا اللَّهَ عَدُوًّا بَغْيًا عَنِ كَذَلِكَ رَبِّنَا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلُهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾

104. Doğrusu size Rabbiniz'den basiretler gelmiştir. Kim görürse kendi lehine; kim de (hakkı) görmezse kendi aleyhine. Ben, üzerinizde bir gözetleyici değilim.

105. İşte Biz âyetleri böylece iyiden iyiye açıklarız. Tâ ki onlar (Mekkeliler): "Sen (başkasından) okumuşsun" desinler; Biz de onu bilen kim-selere apaçık göstereyim.

106. Rabbinden sana vahy olunana uy! O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Müşriklerden de yüz çevir.

107. Eğer Allah dileseydi, şirk koşmazlardı. Biz, seni onların başına bir gözetleyici kılmadık. Onların üzerine bir vekil de değilsin.

108. Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyiniz. Sonra onlar da Allah'a bilgisizce söverler. İşte Biz, böylece her ümmete yaptıklarını süs-ledik. Nihayet dönüşleri yalnız Rabblerinedir. O da kendilerine yaptıklarını haber verecektir.

Tefsiri:

Şanı yüce Allah, Müşriklerin ilâhlarına sövmeyi, onlara duyulan öfke, Allah için hamiyet, onların ilâhlarını küçük düşürmek isteğinden kaynaklansa bile haram kılmıştır.. Çünkü bu onların yüce Allah'a sövmelerine bir sebep teşkil eder. Şanı yüce Allah'a sövmenin terk edilme maslahatı ise, onların ilâhlarına sövmemiz maslahatından daha ağırlıklı bir maslahattır. Bu da caiz olmayanı işlemeye sebep teşkil etmemesi için caiz olanın men edildiğine dikkat çekmek hatta açıkça ifade etmek gibidir.⁵⁸

"Süsleme"ye gelince, şanı yüce Allah: "İşte biz böylece her ümmete yaptıklarını süsledik" diye buyurmaktadır. Bir başka yerde de şöyle buyurmuştur: "Acaba kötü ameli kendisine süslü gösterilip de bu sebepten onu güzel gören kimse (böyle olmayan) gibi olur mu? Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, dilediğine hidâyet verir." (Fâtır, 35/8) Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Şeytan da yaptıklarını kendilerine süslü göstermişti.*" (el-En'âm, 6/43) Yüce Allah yaratmak ve meşiet itibarı ile süslü göstermeyi kendisine izafe etmekle birlikte, bunu yaparını (özneyi) bazen hafzedip zikretmemiş, bazen onu sebebine, bazen de kendisi vasıtası ile icra ettiği varlığa nispet etmiştir. Şanı yüce Allah'ın bu şekilde süslemesi, süslü göstermesi güzeldir.. Çünkü bu, yüce Allah'ın kulları arasında itaat eden ile isyankârı, iman eden ile kâfiri ayırt etmek için kullarını sınaması, denemesidir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Hangileri daha güzel amelde bulunacak diye onları imtihan etmek için yeryüzünde bulunanları biz ona bir süs yaptık.*" (el-Kehf, 18/7)

Süsleme, şeytan tarafından yapıldığı takdirde çirkin bir şeydir.

Aynı şekilde şanı yüce Allah'ın kuluna kötü amelini süslü göstermesi kulun Allah'ı tevhid etmekten ve ona ubûdiyyetten yüz çevirmesine ve kötü ameli güzel amele tercih etmesine karşılık bir cezasıdır. Şanı yüce Allah'ın kuluna neyin iyi neyin kötü olduğunu öğretmesi kaçınılmaz bir şeydir. Fakat kul çirkinliğini üstün tutup seçer ve tercih ederse onu kendi adına sever ve ona razı olursa, şanı yüce Allah da kötüyü ona süslü gösterir, ondaki çirkinliği görmekten yana onu körleştirir. Hâlbuki daha önce onun çirkin olduğunu görebiliyordu. Her zalim, günahkâr ve fâsık kimseye şanı yüce Allah'ın zulmünü, fâcirliğini ve fâsıklığını çirkin olarak göstermesi kaçınılmaz bir şeydir. Fakat bu kimse bunları işlemeyi sürdürüp giderse, artık kalbinde onları çirkin görme özelliği kalkar ve hatta bunları -ona bir ceza olmak üzere- güzel dahi görebilir.. Çünkü bunların çirkin olduğu ona kalbindeki nur ile açıklanır ve gösterilir. İşte bu nur da Allah'ın ona karşı bir delilidir. Fakat bu kişi azgınlığını ve zulmünü sürdürüp giderse o nur da kaybolur gider. Cehâletin, fâsıklığın ve zulmün karanlığında onun çirkinliğini göremez olur.

Bununla birlikte şanı yüce Allah'ın ona karşı delili de gönderdiği risalet ile ve birinci tanıtması ile ona karşı dikilmiş bulunmaktadır. O halde şanı yüce Rab-bimizin kötü ameli süslü göstermesi bir adalettir. Cezalandırması bir hikmettir. Şeytanın süslü göstermesi ise azdırmak ve zulümdür.

Kulun dışında bulunan sebep de işte budur. Kulun içindeki sebep ise onu sevmesi, buğzetmesi ve yüz çevirmesidir. Şanı yüce Allah bunların hepsinin yaratıcısıdır. Hepsi de onun meşiet-i ve kudreti ile meydana gelir. Şanı yüce Allah dileseydi bütün yarattıklarını hidâyete iletirdi. Gunahtan korunan (masum) kimse, Allah'ın koruduğu kimsedir. İlâhî yardımdan mahrum kimse de Allah'ın yardımsız bıraktığı kimsedir. Şunu bilmek gerekir ki, yaratmak da, emretmek de yalnız onundur. Âlemlerin Rabbi Allah ne mübarektir!⁵⁹

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهِدْ أَيْمَانَهُمْ لَمَّا جَاءَهُمْ آيَةٌ لِّيُؤْمِنُوا بِهَا قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٩﴾ وَنَقَلِبْ أَقْبَسَهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أُولَئِكَ وَنَزَّلَهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١٠﴾

109. “Eğer kendilerine bir âyet gelirse mutlaka ona iman edecekler” diye var güçleriyle Allah adına yemin ettiler. De ki: “Âyetler ancak Allah'ın nezdindedir.” O âyet geldiği zaman da yine iman etmeyeceklerinin farkında değil misiniz?

110. İlk defa ona iman etmedikleri gibi, (yine iman etmezler): Biz de onların kalblerini ve gözlerini çeviririz de azgınlıkları içerisinde onları kör ve şaşkın terk ederiz.

Tefsiri:

Azabın artık kesin olarak geleceğini, muhakkak kendilerine erişeceğini anladıkları vakit, şanı yüce Allah da imanı terk etmeleri karşılığında -kalplerini ve gözlerini ters çevirmek suretiyle -onları cezalandırmış, bu sebeple doğruya giden hidâyeti bulamaz olmuşlardır.⁶⁰

Kalplerin ve gözlerin çevrilmesi ile ilgili olarak yüce Allah şöyle buyurmuştur: “İlk defa ona iman etmedikleri gibi... Kör ve şaşkın terk ederiz.”

Bu buyruk bundan önceki “o âyet geldiği zaman da yine iman etmeyeceklerinin farkında değil misiniz” buyruğuna atfedilmiştir. Yani bizler, onların iman etmelerini engelleyeceğiz. Sözünü edip istedikleri o âyet (mucize, delil, belge) kendilerine gelecek olsa dahi iman etmeyeceklerdir.

59 Şifâu'l-alil, 103, 104

60 Medâricu's-sâlikin, I, 42

Yüce Allah'ın: *"İlk defa ona iman etmedikleri gibi"* buyruğu hakkında da görüş ayrılığı vardır. Müfessirlerin bir çoğu şöyle demişlerdir: Yani, âyet onlara gelse dahi ilk defa onların iman etmelerine engel olduğumuz gibi iman etmelerine engel olacağız. Ata'nın naklettiğine göre İbn Abbâs şöyle demiştir: Onlar hakkında benim ilmimde belirlenmiş olana dönecekleri vakte kadar biz de onların kalplerini ve gözlerini çeviririz. İbn Abbâs der ki: Bu da yüce Allah'ın: *"Bilin ki Allah kişi ile kalbi arasına girer."* (el-Enfâl, 8/24) buyruğuna benzetmektedir.

Başkaları da şöyle açıklamıştır: Yani bizler ilk defa imanı terk ettikleri için onların kalplerini ve gözlerini çeviririz. Böylelikle biz kalplerini ve gözlerini çevirmekle onları cezalandırırız. Bu da güzel bir mânâdır.. Çünkü teşbih (benzetme) edatı olan kef harfi bir tür ta'lîl (gerekçe) anlamını da ihtiva etmektedir. Yüce Allah'ın: *"Allah'ın sana ihsan ettiği gibi sen de ihsan et."* (el-Kasas, 28/77) buyruğu ile: *"Nitekim aranızda içinizden size âyetlerimizi okuyan, sizi arındıran, size kitabı ve hikmeti öğreten, bilmediğiniz şeyleri size öğreten sizden bir peygamber gönderdik. Öyle ise beni anın ki ben de sizi anayım."* (el-Bakara, 2/151-152) buyruklarında olduğu gibi. Hem ta'lilin hem de benzetmenin bir arada bulunmasının güzel oluş sebebi ise karşılığın hayır ve şerde olsun, amelin cinsinden olacağının bildirilmesidir.

"Taklib (evirip, çevirmek)" ise bir şeyin bir yüzden öbürüne çevirilmesi demektir. Âyetin indirilmesi ve onların diledikleri şekilde onu elde etmelerinin bir gereği olarak âyetin onlara gelmesi halinde onlar iman etmeli idiler.. Çünkü onlar bunu açıkça gözleriyle görmüş, delillerini bilmiş ve doğruluğunun kesin olduğunu anlamış oldular. Ona iman etmedikleri takdirde bu, gözlerinin ve kalplerinin yönelmesi gereken cihetten başka bir cihete döndürülmeleri sonucunu vermiştir. Müslim Sahih'inde Abdullah b. Amr yolu ile gelen hadiste belirtildiğine göre Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'i şöyle buyururken dinlemiştir: *"Şüphesiz Âdemoğullarının bütün kalpleri Rahmanın iki parmağı arasında tek bir kalp gibidir. O bu kalbi dilediği gibi evirip çevirir."* Daha sonra Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: *"Ey kalpleri evirip çeviren Allah'ım, kalplerimizi senin itaatine doğru döndür."*⁶¹

Tirmizi Enes yoluyla gelen hadiste şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-: *"Ey kalpleri evirip çeviren! Kalbime dinim üzere sebat ver"* duâsını çokça yapardı. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü biz sana da, senin getirdiklerine de iman ettik. Bizim için korktuğun bir şey var mı, diye sordum. O: *"Evet, şüphesiz kalpler Allah'ın parmaklarından iki parmak arasındadır. O dilediği gibi onları evirip çevirir."*⁶² Tirmizi: Bu, hasen bir hadistir demiştir.

61 Müslim, V. 509

62 Tirmizi, IV. 390. Bu hasen bir hadistir diyerek. el-Elbâni, *Sahih'u't-Tirmizi*, 2792'de sahih olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bk. *Zilalu'l-Cenneh fi Tahrici's-Sünne*, no: 222

Ayrıca Hammad, Eyyub'dan, Hişam'dan ve Ya'lâ b. Ziyad'dan, o el-Hasen'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Âişe -radiyallâhu anhâ- dedi ki: Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'in çokça yaptığı bir duâ vardı. O da şudur: "Ey kalpleri evirip çeviren! Dinin üzere kalbime sebat ver." Ben: Ey Allah'ın Rasûlü! Bu senin çokça yaptığın bir duâdır. (Sebebi nedir?) diye sordum. Şöyle buyurdu: "Kalbi Allah'ın parmaklarından iki parmak arasında bulunmayan hiçbir kul yoktur. Yüce Allah o kalbi doğru tutmak isterse doğrultur, onu eğiltmek isterse eğiltir."⁶³

Yüce Allah'ın: "Azgınlıkları içerisinde onları kör ve şaşkın terk ederiz" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbâs da şöyle demiştir: Ben onları tevfikimden ve yardımımдан mahrum ederim ve onları kendi dalâletleri içerisinde sürüklenir halde bırakırım.⁶⁴ Yüce Allah: "İlk defa ona iman etmedikleri gibi biz de onların kalplerini ve gözlerini çeviririz de azgınlıkları içinde onları kör ve şaşkın terk ederiz." (el-En'âm, 6/110) diye buyurmaktadır. Böylelikle onların ilk defa hakkı reddetmelerine karşılık kalplerini ve gözlerini bundan sonra çevirmek ile cezalandırdığını bildirmektedir.⁶⁵

وَلَوْ أَنَّا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَى وَخَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَا
كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا
لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ
غُرُورًا وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١١٢﴾

111. Eğer Biz onlara gerçekten melekleri indirseydik, ölüler kendile-riyle konuşsalar ve (istedikleri) her şeyi karşılına toplasaydık onlar, yine de Allah dilemedikçe iman etmezlerdi. Fakat onların çoğu bilmezler.

112. Biz her peygambere ins ve cin şeytanlarını böylece düşman kıldık. Onlardan kimi kimine aldatmak için yaldızlı bir takım sözler fı-sıldarlar. Eğer Rabbin dileseydi bunu yapamazlardı. Artık sen de onları iftiraları ile başbaşa bırak.

63 Hadisi Ahmed, VI, 91'de el-Âcurri, eş-Şeria, 317'de, İbn Ebi Âsım, es-Sûrîne, no: 224-233'de rivâyet etmiş olup, İhyâ, III, 44'de olduğu üzere el-İraki ve el-Elbani de es-Sûrîne adlı esere ta'likinde sahih olduğunu belirtmişlerdir.

64 Şifâu'l-alil, 99, 100

65 Bedâiu'l-fevâid, III, 170

Tefsiri:

Şanı yüce Allah, onların peygamberlerin emrine muhalefet üzere sözün bir kısmını birbirlerine süslü göstermek ile destek aldıklarını zikretmektedir. Böylelikle habersiz ve akılları zayıf kimseler bu sözlere aldanırlar. Bu nedenle yüce Allah bu işi yapan sebebi ve bunu kabul edeni zikretmiş bulunmaktadır. Daha sonra yüce Allah bu cahil nefislerin bu sözlerden etkilenişini söz konusu etmektedir. Onlar bu sözlere kulak vererek, onlara meylederek, onları beğenerek etkilenirler. Buna sebep de duyan kişiyi aldatan bu süsleme kılığının bu bâtil sözlere giydirilmesidir. Bunlar bu sözlere kulak kabartıp, bu sözleri beğenince bu sözlerin dâvet ettiği sözlü ve ameli bâtiları işlemeye koyuldular. Bu sebeple bu âyet-i kerimeler ve bunların muhtevasındaki bu pek kıymetli, üstün anlamı üzerinde dikkatle düşünmek gerekir. Bunda bâtilın esasları beyan edilmekte ve bu gibi sözlerin neresinden çekinmek ve onlara karşı dikkatli olmak, onlara aldanmamak gerektiğine dikkat çekilmektedir.

Bâtil ehlinin görüşlerini tetkik edecek olursak, onların bu sözlerine çeşitli ibareler kullanarak değişik bir kılık giydirdiklerini ve çekici lafızları bunlar için seçerek kullandıklarını, derinlemesine bir basireti bulunmayan herkesin de çabukça kabul edebileceği ibareler kullandıklarını görürüz. İnsanların çoğunluğu da zaten böyle bir derin basirete sahip değildir. Hatta günahkârlar bile en büyük günah çeşitlerine, kulağa çirkin gelmeyecek insan tabiatının da kendisine doğru meyledeceği isimler verirler. Kötülüklerin anası olan içkiye, “sevincin anası” adını verirler. Lanetli lokmaya hareketsiz azmi en şerefli mekânlara doğru harekete getiren “zikir ve fikir lokmacığı” adını verirler. Günahkârlık ve fâsıklık meclislerine “hoş meclisler” derler.⁶⁶

Hatta onlardan birisi bu işleri yapmaktan alıkonmak istendiği takdirde kendisini alıkoyana: Masiyetleri terk etmek ve onlardan korkmak Allah'ın rahmeti

66 Yüce Allah'ın nuru ile aydınlanmış basiret sahibi bu imama Allah rahmetini ihsan eylesin. Onun yaptığı bu açıklamalar şu ana kadar din düşmanlarının yapageldikleri işleri dile getirmektedir. Bu sözleriyle onlar insanları fısı ve fücru işlemeye teşvik etmektedirler. Öncelikle de bu işlere alı pullu isimler verirler. Böylelikle kulların kalplerini Kur'an'dan çevirip, şarkılara yöneltirler. Buna da ruhun gıdası, ruhun dinlenmesi adını verirler. Açılıp saçılmaya, bu türden sahneler, çıplak ve fücür dolu filmlere sanat, düşünsel aydınlanmak, kişisel özgürlük ve moda gibi isimler verirler. Hatta bütün kötülüklerin anası olan içkiye ruhi, manevi içecekler adını verirler... Böylelikle onlar insanlara dinlerini içinden çıkamayacakları karmaşık bir hale soktular. Allah bize yeter, o ne güzel vekildir.

İnsanı helâke götüren bu işlere atlılarıyla, piyadeleriyle ve sesleriyle teşvik etmekle –ki bu hususta şeytan onlara hem yardım eder, hem onlardan yeni şeyler öğrenir- yetinmediler, aksine insanları dinden ve dindarlardan onlara terörist, aşırı gidenler, fundamentalist gibi isimler vererek insanları onlardan uzaklaştırdılar. Ayrıca bunlara çeşitli eziyetler, işkenceler de yaptılar, ama Allah emrinde galip gelendir, fakat insanların çoğu bunu bilmezler.

hakkında kötü zan beslemektir. Onun geniş af ve mağfiretine karşı cüretkârlık etmektir, diye karşılık verirler. Şimdi böyle bir sözün ilmi ve basireti kıt, şehvet ve arzularla dolup taştan bir kalbe nasıl bir etki yapacağı üzerinde düşünelim.⁶⁷

Yüce Allah'ın:

وَلَتَطْعَىٰ إِلَيْهِ الْآفِنَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَلَيَرْضَوْنَهَا وَلَيَكْفُرُوا بِمَا هُمْ مُقْتَرِفُونَ ﴿١١٣﴾

113. *Tâ ki âhirete iman etmeyenlerin kalpleri ona meyletsin, bir de ondan hoşnut olsunlar ve kazanabildiklerini kazansınlar.*

Tefsiri:

“Ta ki âhirete iman etmeyenlerin kalpleri ona meyletsin... kazansınlar.” Buyruğundaki “lâm: ta ki”, asıl anlamı olan ta'lil (sebeup bildirmek) üzere kullanılmıştır. Eğer bu lâm, düşmanın yaptığı iş olan birbirlerine telkinlerinin ta'lili ise anlamı açıkça ortadadır. Buna göre buyruk yüce Allah'ın: “Aldatmak için” anlamındaki buyruğuna atıf olur.. Çünkü bu mef'ulün li eclihidir. Yani telkin ve fısıltıyla onları aldatmak, aldanışa sürüklemek için bunu yaparlar. Bir de kendisine bu telkinin yapıldığı kimselerin kalpleri ona kulak versin, meyletsin, sonra da onu beğenerek gereğince amel etsin diye. Buna göre yüce Allah, onların sözü geçen telkinleriyle maksatlarının ne olduğunu haber vermiş olmaktadır. Bu da dört husustur: Kendilerine fısıldadıkları kimseleri aldatmak, kalplerinin onlara meyletmelerini sağlamak, bunu sevmeleri ve bu telkin ile birlikte bundan etkilenmeleri.

Şâyet bu lâm harfi, şanı yüce Allah'ın her bir nebiye düşman kılmış olmasının ta'lili (sebeup ve gerekçe) ise, o takdirde bu hüküm, böyle bir düşman kılmak ile ulaşılması istenen amaçlar ve hikmetler arasında yer alır. Bu ise bizatihi kendisi için değil, başkası için gözetilen bir amaç ve bir hikmettir.. Çünkü bu şanı yüce Rabbin sevdiği ve gerçekleşmesini istediği bir takım sonuçlara götürür. Bunların gerçekleşmemesi ise yüce Allah'ın daha çok sevdiği gerçekleşmeleri halinin ortadan kalkmasını gerektirir. Her iki ihtimale göre burada “lâm” ta'lil ve hikmet bildirmek içindir.⁶⁸

“Biz her peygambere ins ve cin şeytanlarını böylece düşman kıldık. Onlardan kimi kimine aldatmak için yıldızlı bir takım sözler fısıldardık.” (el-En'âm, 6/112)

Bu buyruğun bu kimselere en mükemmel şekilde uyduğunu, onların halleriyle örtüşüğünü görüyoruz. Çünkü bunlar birbirlerine aldatmak maksadıyla

67 es-Savâiku'l-mürsele, II, 438

68 Şifâ'u'l-alil, 193

yaldızlı sözleri telkin ederler. Zuhurf (yaldızlı söz), süslenen, allanan pullanan söz demektir. Nitekim bir şeyin zuhurf (altın) ile süslenmesi de böyledir. Gururun, aldanışın kendisi de budur.. Çünkü gurur, o sözü dinleyeni aldatır. Vahiy ile çelişen şüphe ve tereddütler, süslü sözlerden ibaret olup, dinleyenin aldanışa sürüklenmesine sebep olurlar. “*Ta ki âhirete iman etmeyenlerin kalpleri ona meyletsin, bir de ondan hoşnut olsunlar ve kazanabildiklerini kazansınlar.*” (el-En’âm, 6/113)

O halde, bu gibi kimselerin çağrılarını kabul ederek kulak veren ve bunlara razı olup da bunun sonucu olan fiilleri işleyişleri üzerinde dikkatle düşünmek gerekir.⁶⁹

“*Biz her peygambere ins ve cin şeytanlarını böylece düşman kıldık. Onlardan kimi kimine aldatmak için yıldızlı bir takım sözler fısıldarlar.*” (el-En’âm, 6/112)

Yüce Allah onların bu fısıldadıkları sözlere bâtil demek olan “zuhurf: yaldızlı söz” adını vermiş bulunmaktadır.. Çünkü bu sözü söyleyen kişi olabildiğince onu süsler, allayıp pullar ve aldanışa düşen kimsenin kulağına onu fısıldar ve böylelikle bu da ona aldanır.⁷⁰

أَفَعِزَّ اللَّهُ أَتَبْنِي حَكْمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا وَالَّذِينَ اتَّبَعَتْهُمْ
الْكِتَابَ يَغْلُمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١١٤﴾

114. “O, size Kitabı açık açık indirmişken Allah’tan başka bir hakem mi arayacak mışım?” Kendilerine kitap verdiklerimiz bunun muhakkak Rabbin tarafından hak ile indirildiğini bilirler. Artık sakın şüphe edenlerden olma.

Tefsiri:

Bu buyruk, insanlar arasında hüküm verecek olanın bir ve tek olan aziz ve celil Allah olduğunu beyan etmektedir.. Çünkü o, kitabı açık açık hükümleri ile indirmiştir. Nitekim bir başka âyet-i kerimede şöyle buyurmuştur: “*Her ne hakında ihtilâf ederseniz, ona dair hüküm vermek, Allah’a aittir.*” (eş-Şûrâ, 42/10)

Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile kitabı indirdi.*” (el-Bakara, 2/213)

69 es-Savâiku’l-mürsele, III, 1041, 1042

70 ed-Dâu ve’ d-devâ, 144

“Muhakkak biz sana kitabı Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hüküm vermek için hak olarak indirdik.” (en-Nisa, 4/105)

“Hayır, Rabbine andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp sonra da verdiği hükümden dolayı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar.” (en-Nisa, 4/65)

Buna göre yüce Allah'ın: “Allah'tan başka bir hakem mi arayacak mışım?” (el-En'âm, 6/114) buyruğu, inkâr anlamına bir sorudur. Yani yüce Allah her şeyi açık açık bildiren bir kitap indirmiş iken nasıl olur da Allah'tan başka bir hakem arayabilirim? Buna göre: “O, size kitabı açık açık indirmişken” buyruğu hal konumunda bir cümledir.

“Açık açık (mufassal)” kitabı da, hüküm verecek olan kitabın açık ve hükümlerinin tafsîlatlı olduğunu beyan etmektedir. Böylelikle bu kitap adamların akılları ile görüşlerinin kitabın bazı nasları ile çeliştiğini iddia ederek nitelendirenlerin tam zıttını dile getirmiş olmaktadır.⁷¹

Bu adamların bazı görüşlerinin Kur'an'ın bazı nasları ile çatıştığını, Kur'an naslarının muhatabın maslahatına olmak üzere gerçeği yansıtmayan bazı şeyleri ifade ettiğini ve bunların anlaşılmasını sağladığını, bu gibi nasların anlaşılacak ve maksadı bilinmeyecek bir takım anlamlarının bulunduğunu yahutta bunların zâhirlerinin delâlet ettiğinden farklı bâtil bir kısım te'villerinin bulunduğunu da ileri sürerler. Bunların hepsine göre kitap açık seçik ve etraflıca açıklanmış değildir. Aksine bunlara göre Kur'an-ı Kerim genel olarak zahirinin hilâfına delâlet etmekte ya da ondan muradın ne olduğu bilinmemektedir. Yahutta hakka muhalif olan anlamların anlaşılmasına sebep olmaktadır. “Kendilerine kitap verdiklerimiz bunun muhakkak Rabbin tarafından hak ile indirildiğini bilirler. Artık sakın şüphe edenlerden olma!” (el-En'âm, 6/114) diye buyurmaktadır.

Çünkü önceki ilk kitap da Kur'an'ı tasdik etmektedir. O kitabı inceleyen bir kimse, kesin olarak her iki kitabın da tek bir kaynaktan süzülüp geldiğini anlar. Özellikle de tevhid, Allah'ın isimleri ve sıfatları hususunda böyle olduğunu görür. Hiç şüphesiz Tevrat bu hususta Kur'an-ı Kerim ile mutabakat halindedir ve ona uygundur. Bu da Tevrat'ta bulunan bu kabilden buyrukların, Allah'ın yaptıklarını reddetmiş olduğunun, tahrif edilip değiştirilen kısımdan olmadığının delilidir. Aksine bu gibi bölümler Kur'an-ı Kerim'in lehine tanıklık edip, Kur'an'ı tasdik eden hak cümlesindendir. Bundan dolayı Peygamber -sallâllâhu aleyhi vesellem- Tevrat'ta bulunan Allah'ın sıfatları ile ilgili kısımları reddetmemiş ve bundan dolayı onları

71 Bu hususta merhum Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiye'nin büyük eseri “Der'u Te'ârudi'l-akli ve'n-nakl” adlı eserine bakabilir. Eser, -merhum- Dr. Muhammed Reşad Salim tarafından güzel bir şekilde tahkik edilip basılmıştır.

ayıplamamıştır. Buradaki ifadeleri teşbih, tecsim ve temsil olarak değerlendirmemiştir. Oysa Allah'ın isim ve sıfatlarını kabul etmeyenlerin pek çoğu böyle yaparak şunları söylemişlerdir: Yahudiler teşbih ve tecsime sapmış bir ümmettir. Ancak bu hususta onların bir kusurları yoktur.. Çünkü onlar Tevrat'ta bulunan buyrukları tefsir etmişlerdir. Allah'ın kendilerini ayıplamış olduğu tahrif ve tebdile dönüşen te'vilden ötürü ise, Allah'ın sıfatlarını kabul etmeyen Muattıla onları ayıplamamıştır. Hatta bu hususta onlarla ortak bir tutum takınmışlardır. Şanı yüce Allah'ın, ellerinde bulunan tevhid ve sıfata dair uygunluktan ötürü rasûlünün Nübuvvetine delil olarak gösterdiği hususlar sebebiyle Muattıla Yahudileri ayıplamış ve bu hususta onların tecsim ve teşbihe saptıklarını söylemişlerdir. Bu tutum ise Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'in ve ashabının izlediği yolun zıttı bir yoldur.. Çünkü bugün Muattıla'nın tecsim ve teşbih diye adlandırdıkları herhangi bir husus, onlara nakledildiği takdirde bu hususta ya onları tasdik eder yahut reddetmeyerek bu hallerini sürdürmelerine ses çıkarmazlardı. Nitekim sahih olduğu ittifakla kabul edilmiş Abdullah b. Mesud'un hadisinde belirtilen haber ile ilgili olarak onların söylediklerini tasdik etmiştir⁷² ve Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- de onların söylediğine taaccub ve tasdik ederek güldü.

Buna benzer daha başka buyruklarda da böyledir.

Daha sonra yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

وَمَثَلُ كَلِمَتٍ رَّبِّكَ صِدْقًا وَغَدْلًا لَا مَبْدِلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١١٥﴾

115. “Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından eksiksizdir. Onun sözlerini değiştirebilecek yoktur.”

Tefsiri:

Bu buyruk, onun verdiği haberlerin doğru, emirlerinin adalet olduğunu tespit etmektedir. Bu da naslarda yer alan haberlerin doğru olduğunu, onu tasdik etmekle, ondan yüz çevirmemekle, ona karşı çıkmamakla yükümlü olduğumuzu da açıklamaktadır. Akli ile onu reddeden ya da ona karşı çıkan bir kimseyse onu

72 Abdullah b. Mes'ud -radiyallâhu anh-'dan rivâyete göre bir Yahudi, Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-'e gelerek şöyle dedi: Ey Muhammed, şüphesiz Allah gökleri bir parmak, yerleri bir parmak, dağları bir parmak, ağaçları bir parmak ve bütün diğer mahlukatı bir parmak üzerinde tutar. Sonra da: Ben melik olanım, der. Bunun üzerine Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- azı dişleri görününceye kadar güldü. Sonra: “Allah'ı şanına yakışacak şekilde takdir edemediler.” (el-En'âm, 6/91) buyruğunu okudu. Yahya b. Said dedi ki: Bu hadiste Fudayl b. İyâd, Mansur'dan, o İbrahim'den, o Ubeyde'den, o Abdullah'tan diye şu fazlalığı da eklemektedir: Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- hayret ederek ve onu tasdik ederek güldü. Bu Buhârî'nin XIII, 404'deki rivâyeti ile Müslim'in: V, 655'deki rivâyetidir.

tasdik etmemiş olur. Genel anlamıyla onu tasdik etse bile haber verdiği muayyen hususlarda etraflı bir şekilde tasdik etmeyen bir kimse mümin olamaz. Eğer lafzını kabul etmekle birlikte anlamını inkâr eder yahutta onun muradı dışında başka anlamlara gelecek şekilde tahrif edecek olursa tasdik etmiş olmaz. Aksine böyle bir kimse tasdikten ziyade onu yalanlayan bir kimse olmaya daha yakındır.⁷³

وَأَنْ تَطْعَمَ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنْ يَشْعُونَ إِلَّا الظَّنُّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿١١٦﴾ إِنْ رَبِّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١١٧﴾ فَكُلُوا مِمَّا ذُكِّرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾ وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِّرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَضَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرَّرْتُمْ إِلَيْهِ وَإِنْ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ بِأَهْوَاءِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنْ رَبِّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾ وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾ وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يَذْكُرْ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَى أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾ أَوْ مَنْ كَانَ مِثْلًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾

116. Eğer sen yeryüzünde bulunanların çoğuna itaat edersen, seni Allah yolundan saptırırlar. Onlar ancak zanna uyarlar. Onlar ancak yalan ve iftira edenlerdir.

117. Şüphesiz yok ki Rabbin, yolundan sapanları da en iyi bilendir, O, hidâyet bulanları da çok iyi bilendir.

118. Şayet O'nun âyetlerine iman edenler iseniz, artık üzerlerine Allah'ın adı anılanlardan yeyin.

119. Üzerine Allah'ın adı anılanlardan yememenize sebep ne? Hâlbuki O, size -kaçınılmaz olarak kendisine ihtiyaç duyduklarınızı müstesnâ kılarak- neyi haram kıldığını ayrı ayrı açıklamıştır. Gerçekten birçok kimseler bilgisizce hevâlarıyla (halkı) saptırıyorlar. Şüphesiz Rabbin haddi aşanları çok iyi bilendir.

120. Günahın açık olanını da gizlisini de bırakın. Çünkü günah kazananlar, kazanmakta oldukları yüzünden cezalandırılacaklardır.

121. Üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin. Çünkü o elbet-
teki bir fısktır. Gerçekten şeytanlar, sizinle mücadele etmeleri için kendi
dostlarına telinde bulunurlar. Eğer onlara itaat ederseniz elbette siz de
müşrikler olursunuz.

122. Ölü iken (imanla) kendisini dirilttiğimiz, insanlar arasında ona
(hakkı bâtıldan ayırarak) yürümesi için nur verdiğimiz kimse, içinden
çıkamayacağı karanlıklarda kalan kimse gibi midir? Kâfirlere işledikleri
iş de böylece süslü gösterildi.

Tefsiri:

Yüce Allah hidâyet bulanlar için nur ve hayat özelliklerini birlikte söz konusu
ettiği gibi, kitabından yüz çevirenler hakkında da ölümü ve karanlığı bir arada
söz konusu etmiştir. İbn Abbâs ve bütün müfessirler: Kâfir ve dalâlette birisi iken
kendisine hidâyet verip, ona nur kıldığımız diye açıklamışlardır. Yüce Allah'ın:
"İnsanlar arasında ona yürümesi için nur verdiğimiz kimse" buyruğu bir takım
hususları ihtiva etmektedir:

1- Böyle bir kimse, insanlar arasında aydınlık nur ile yürürken, onlar ka-
ranlık içerisinde. Onun ile berikilerin misali gece karanlığında kalıp, şaşırır
ve yollarını bulamayan bir topluluk ile beraberinde yolunu aydınlatan, gösteren
ve yolda giderken sakınması gereken şeyleri gören bir ışığı aydınlığı bulunan bir
başka kimsenin durumuna benzer.

2- O bu insanlar arasında nuru ile yürürken onlar ıura olan ihtiyaçları dola-
yısıyla onun aydınlığından yararlanırlar.

3- Kıyamet gününde müşrik ve münafıkların kendi şirklerinin ve nifakları-
nın karanlıklarında kalacağı vakit o, Sırat üzerinde nuru ile yürüyecektir.⁷⁴ Yüce
Allah: "Ölü iken kendisini dirilttiğimiz, insanlar arasında ona yürümesi için nur
verdiğimiz kimse." (el-En'âm, 6/122) diye buyurarak iki esas olan hayatı ve nuru
bir arada zikretmiş bulunmaktadır. Hayat, onun gücü, işitmesi, görmesi, hayâsı,
ıffeti ya da şecaati, sabrı ve sair erdemli ahlâkıdır. Güzel olan şeyleri sevmesi,
çirkin olan şeylere de buğzetmesidir. Hayatı güçlendikçe bu sıfatlar da onda güç-
lenir, hayatı zayıfladığı takdirde ondaki bu sıfatlar da zayıflar.

Çirkin işlerden dolayı utanması ise, özündeki hayatına göredir. Hayat sahibi
ve sağlıklı bir kalbe çirkinlikler ârız olduğu takdirde tabiatı itibariyle onlardan
nefret eder, onlara buğzeder, onlara iltifat etmez. Oysa ölmüş olan bir kalp böyle
değildir. Böyle bir kalp güzel ile çirkin arasında fark gözetmez. Nitekim Abdullah
b. Mesud -radiyallâhu anh- şöyle demiştir: Kendisi ile marufu doğru olarak bile-
ceği, münkeri de reddedeceği bir kalbe sahip olmayan bir kimse helâk olmuş
değildir.⁷⁵

74 el-Fevâidu'l-Muşavvika 89

75 İğâsetu'l-lehfân, I, 20

Küfür ve cehalet ile ölmüş iken, Allah'ın kendisine iman ve ilim ile hayat vererek, Kur'ân ve ilim ile de insanlar arasında doğru yolu bulmak için aydınlanacağı ve karanlıkta kendisinin aydınlığında yürüyeceği bir nur veren kimse bir olabilir mi, demektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.⁷⁶

Onun⁷⁷ bu âyet-i kerimeyi bu hususta delil göstermesi, oldukça açıkça anlaşılan bir husustur. Bununla kastedilen de şudur: İlim, hidâyet ve iman ruhu bulunmadığı için kalbi ölü olup da şanı yüce Rabbin kendisi ile bedenine hayat vermiş olduğu ruhtan başka bir ruh olan Rabbini tanınması, tevhid etmesi, onu sevmesi, ona hiçbir şekilde ortak koşmaksızın yalnızca ona ibadet etmesi ruhu ile hayat verdiği kimse (bir olabilir mi?) Bundan dolayı şanı yüce Allah bu özelliklere sahip olmayan kimseleri ölü olmakla nitelendirerek: "Ölü iken kendisini dirilttiğimiz..." diye buyurmaktadır.

Yüce Allah bir başka yerde de şöyle buyurmuştur: "Çünkü sen (dâvetini) ölümlere de işittiremezsin, arkalarını dönüp gittikleri takdirde sağırlara da işittiremezsin." (en-Neml, 27/80) Ayrıca yüce Allah vahyine de ruh adını vermiştir.. Çünkü onun vasıtasıyla kalpler ve ruhlar hayat bulur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Sana da böylece emrimizden bir ruh vahyettik. Kitabın da, imanın da ne olduğunu bilmezdin. Fakat biz onu kendisiyle kullarımızdan dilediğimizi hidâyete ilettiğimiz bir nur kıldık." (eş-Şûrâ, 42/52)

Böylelikle yüce Allah, vahyin, kendisiyle hayatın husule geleceği bir ruh olduğunu, kendisiyle aydınlanmanın gerçekleşeceği bir nur olduğunu haber vermiş olmaktadır. Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O kendi emri ile kullarından dilediği kimseler üzerine vahiy ile melekleri: Benden başka hiçbir ilâh olmadığını bildirin. O halde benden korkun desinler diye indirir." (en-Nahl, 16/2)

"O dereceleri yükseltendir. Arş'ın sahibidir. Kavuşma günü ile korkutmak için kendi emrinden ruhu kullarından dilediği kimseye indirir." (el-Mu'min, 40/15)

O halde ruh, bedenın hayat kaynağı olduğu gibi, vahiy de ruhun hayatıdır. Bundan dolayı bu ruhu yitiren bir kimse dünyada da, âhirette de faydalı hayatı yitirmiş demektir. Dünyada bu hayatı yitirmesi şundan dolayıdır: Onun yaşadığı hayat, hayvanların hayatına benzer. O dar bir maişet ile karşı karşıya kalır. Âhirette ise onun için içinde ölmeyeceği ve hayatta bulmayacağı Cehennem vardır.⁷⁸

Yüce Allah'ın: "Ölü iken kendisini dirilttiğimiz... kimse gibi midir?" (el-En'âm 6/122) buyruğunda sözü edilen yüce Allah'ın ruhu ile hayat verdiğini söz konusu ettiği şey vahyidir. Vahiy de imanın ve ilmin ruhudur. Buna sahip olan bir kimseye karanlıktakiler arasında aydınlığında yürüyeceği bir nur vermiş olduğu bir

76 Medâricu's-sâlikin, II, 486

77 Kastettiği İmam el-Herevi ve onun Menâzilu's-sâirin adlı eserindeki Hayâ menzilesi ile ilgili sözleridir.

78 Medâricu's-sâlikin, III, 258-259

kimse demektir. Tıpkı karanlık bir gecede etrafını aydınlatan bir kandil ışığında bir adamın yürümesi gibi. Böyle bir kimse karanlıktakileri karanlıkları içerisinde gördüğü halde onlar onu göremezler. Tıpkı körler arasında yürüyen, gözleri gören bir kimseye benzer.⁷⁹

“Ölü iken kendisini dirilttiğimiz... kimse gibi midir?” (el-En'âm, 6/122) Birinci kişi Allah'a iman, Allah muhabbeti, ma'rifeti ve zikri ile aydınlanan mümindir. Diğerisi ise Allah'tan yana gaflet içerisinde bulunan, onu zikretmekten ve muhabbetinden yüz çeviren kimsedir. Ama her şeyin en mükemmeli ve kurtuluş, aydınlıktadır. Büsbütün bedbahtlık ise bu aydınlıktan mahrum kalmaktır.⁸⁰

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيُكْذَرُوا فِيهَا وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنْفُسِهِمْ
وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٣﴾ وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّى نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَا أُوتِيَ
رُسُلُ اللَّهِ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ
وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٤﴾ فَمَنْ يَرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ
لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يَرِدْ أَنْ يَضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصْغَدُ فِي السَّمَاءِ
كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢٥﴾ وَهَذَا صِرَاطٌ رَبِّكَ
مُسْتَقِيمًا قَدْ فَضَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾ لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ
وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٧﴾

123. Böylece her ülkenin günahkârlarını onların ileri gelenleri kıldık. O yerlerde hilekârlıklar etsinler diye. Hâlbuki onlar ancak kendilerine hilekârlık yaparlar da farkında olmazlar.

124. Onlara bir âyet gelse: “Allah'ın peygamberlerine verilen gibi bize de verilmedikçe asla iman etmeyeceğiz” derler. Allah peygamberliğini kime vereceğini çok iyi bilendir. Yaptıkları hilekârlıklar yüzünden günahkâr olanlara, Allah katında bir küçüklük ve şiddetli bir azab isabet edecektir.

125. Allah kimi hidayete erdirmeyi dilerse, göğsünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmayı dilerse onun da göğsünü -gökyüzüne tırmanıyor-muş gibi- daraltır, sıkıştırır. Allah iman etmeyenlerin üstüne işte böyle murdarlık çöktür.

126. İşte bu, Rabbinin dosdoğru yoludur. Biz, âyetleri düşünüp öğüt alan bir topluluk için uzun uzadıya açıkladık.

79 İctimâu'l-cuyuşi'l-İslâmiyye, 5

80 el-Vâbilu's-sayyib, 73

127. Rabbleri katında Dâru's-Selâm onlardır. Ve işlediklerinden ötürü de O (Allah), onların velisi (dost ve yardımcısı) dır.

Tefsiri:

Cennete daru's-selâm denilmesi bundan dolayıdır. Cennet'in "es-selâm"e izafe edilmesi ile ilgili olarak üç görüş vardır:

1- Bununla onun maliki olan şanı yüce Rabbimiz es-Selâm'a izafet edilmiş olmaktadır.

2- Bununla Cennet ehlinin selâmlaşmalarına izafe edilmiş olmaktadır.. Çünkü onların oradaki selâmlaşmaları "selâm" diyedir.

3- Selâmet (esenlik)in izafe ettiği anlama izafe edilmiştir. Yani orası her türlü afetten, eksiklikten ve şerden uzak, selâmet yurdu. Aslında her üçünün de biri diğerinden ayrılmaz. Bununla birlikte üçüncü görüş bu görüşlerin en kuvvetlisidir.. Çünkü şâyet bu, Cennet'in gerçek sahibine izafe edilmesi anlamına olsaydı, Allah'ın "es-selâm" dışındaki herhangi bir ismine izafe edilmesi gerekirdi. Daru'r-Rahman, Darullah, Daru'l-Melik ve buna benzer ifadeler kullanılmalı idi. Eğer daha önce Cennet'in bu türden bir ismine izafe edilmiş olduğu buyruklar geçmiş olsaydı, bundan sonra da "daru's-selâm" terkihi gelseydi, önce geçmiş olana göre yorumlanırdı.. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de alışlagelen, Cennet'in ya niteliklerine yahutta Cennet ehline izafe edilmesi şeklindedir. Birinci türden izafete örnek: Dâru'l-karar, dâru'l-huld, Cennetu'l-me'vâ, cennatu'n-naim, cennatu'l-firdevs gibi izafetler gösterilebilir. İkinci türden izafete de: Dâru'l-muttakin gibi izafetler gösterilebilir. Fakat Cennet'in Kur'ân-ı Kerim'de yüce Allah'ın isimlerinden birisine izafe edildiğine rastlanmamaktadır. O halde evla olan, izafetin Kur'ân-ı Kerim'de görülen türlere göre açıklanmasıdır. Aynı şekilde Cennet'in dâru's-selâm oluşunun, tahiyye (selâmlamak) anlamına izafe edilmesi şu iki sebep dolayısıyla zayıftır:

1- Selâm ile selâmlaşmak dünya ile âhiret yurdu arasında ortak bir şekildir. Cennete izafe olunan bu durum, o takdirde Cennet'e has bir özellik olmaz; dâru'l-huld, daru'l-karâr ve dâru'l-beka gibi ona ait bir özelliğe izafe edilmemiş olur.

2- Cennet'in selâmlaşma dışında bundan daha mükemmel bir takım nitelikleri de vardır. Onun daimi, bâki oluşu, ebedilik yurdu oluşu gibi. Orada selâmlaşmak ise karşılaşma ve ziyaretleşme halinde görülen geçici bir durumdur. Oysa her türlü eksiklikten, kusurdan ve şerden esenlikte olmak böyle değildir. İşte bu, Cennet'in sürekliliğinde görülen en mükemmel niteliklerindendir. Bunlar olmaksızın Cennetteki nimetler de tamam olmaz. O halde Cennet'in bu özelliğe izafe edilmesi daha uygundur. Buyruğun zahirinden anlaşılan da budur.⁸¹

وَيَوْمَ يَخْشَوُهُمْ جَمِيعًا يَا مَعْزَرَ الْجِنَّ قَدِ اسْتَكْتَرْتُمْ مِنَ الْإِنْسِ وَقَالَ أَوْلِيَاؤُهُمْ مِنَ
الْإِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَا أَجَلَكُمُ الَّذِي أَجَلْتُمْ لَنَا قَالُوا نَارُ مَثْوَاكُمْ
خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٢٨﴾

128. Hepsini toplayacağı o günde: “Ey cin topluluğu! İnsanlardan bir çoğunu kendinize uydurdunuz” (buyuracak). O zaman onların dostları olan insanlar da şöyle diyecek: “Rabbimiz, kimimiz kimimizden faydalandık. Nihayet bizim için takdir ettiğin vakte eriştik.” Şöyle buyuracak: “Allah’ın dilediği müstesnâ olmak üzere, içinde ebedi kalıcılar olarak ateş sizin barınağınızdır.” Şüphesiz Rabbin Hakimdir, Alimdir.

Tefsiri:

Yani onlardan çokça kimseyi saptırdınız, azdırdınız.

İbn Abbâs, Mücâhid, el-Hasen ve başkaları⁸² onlardan pek çok kimseyi saptırdınız, diye açıklamışlardır. İnsanlar arasında onlara dost olanlar Şanı yüce Allah’a: “Rabbimiz, kimimiz kimimizden faydalandık” diye cevap verecekler ve bu sözleriyle her bir türün diğer türden faydalanmış olduğunu kastedeceklerdir.

Cinlerin insanlardan yararlanmaları, onlara emrettikleri küfür, fâsıklık ve isyan gibi hususlarda kendilerine itaat etmeleridir. Zaten cinlerin insanlardan beklentilerinin çoğu bununla alakalıdır. Bu hususta kendilerine itaat ettiler mi amaçladıkları şeyleri onlara vermiş olurlar.

İnsanların cinlerden yararlanmalarına gelince: Cinler, Allah’a isyan etmek hususunda ve güçlerinin yettiği kadarıyla onlara isyanı güzel göstermek, süslemek, duâ etmek, ihtiyaçlarının pek çoğunu görmek, sihir, okuyup üflemek ve daha başka hususlarda onlara yardım etmek suretiyle ve ayrıca onları istihdam edip kullanmak ile olur.

Böylelikle insanlar cinleri razı edecek hususlar olan şirk, hayasızlık ve günahkârlık hususlarında onlara itaat ederken, cinler de insanlara kendilerini razı edecek türlü hususlardaki etkileyicilikleriyle, bazı gaybi hususları onlara haber vermek sûretiyle itaat etmişlerdir. Böylelikle her bir kesim diğerinden yararlanmış oldu.

Bu âyet-i kerime, şeytani keşifleri olan ve şeytani etkilerde bulunan, şeytani hallere sahip kimselere intibak etmektedir. İş bilmeyen kimse onları rahman olan Allah’ın dostları zanneder. Hakikatte ise onlar sadece şeytanın dostlarıdır. Şirk koşmakta, Allah’a isyan etmekte, Allah’ın rasûlleri ile gönderdiği kitaplarında indirdiği hususların dışına çıkmakta ona itaat etmişlerdir. Şeytan da onlara gaybi pek çok hususu ve bir takım tesirleri onlara haber vermek sûretiyle onlara hizmet

ederek itaat etmiş, ilim ve imandan payı az olan kimseler de onların bu haline aldanmışlardır. Bunun sonucunda bunlar Allah'ın düşmanlarını dost, dostlarını da düşman edinirler. Allah'ın yolundan ve sünnetlerin dışına çıkan kimseler hakkında da güzel zan beslerken Allah Rasûlünün sünnetine, onun getirdiklerine tabi olan; ihtilâfa düşenlerin sözleri, şaşkınların görüşleri, yoldan çıkmışların sınır tanımaz açıklamaları, mutasavvıfların aşırıya giden ifadelerinin etkisi ile bunlardan ayrılmayan kimseler hakkında da kötü zan beslerler. Allah'ın iman ve marifet nuru ile basiretini aydınlatmış olduğu basiret sahibi bir kimse, insanların çoğunluğunun izledikleri yolun hakikatini bilecek ve sahteyi kalpten ayırabilen sarraf durumunda olan kimseler ise, böylelerinin bu âyetin hükmü kapsamına girdiklerini ve bu âyetin onların durumu ile örtüşüğünü açıkça görür.

Fasık, kendisini fıska götüren yollarda yardımını almak sûretiyle şeytandan istifade eder. Şeytan da telkinlerini kabul etmesi ve kendisine itaat etmesiyle fâsıktan yararlanır. Böylelikle bu onu sevindirir ve bunu yaptığı için memnun olur.

Şeytan, kendisini ortak koşması ve kendisine ibadet etmesi dolayısıyla müşrikten yararlanır. Kendisi de ihtiyaçlarının karşılanması ve kendisine yardım etmesi sûretiyle şeytandan yararlanır.

Bunları bilmeyen bir kimse imanın ve şirkin hakikatini, şanı yüce Rabbin bu iki âlemin varlıklarından birini diğeri ile imtihan etmesinin sırrını da bilemez.

Daha sonra: “*Nihâyet bizim için takdir ettiğin vakte eriştik*” diyeceklerdir. Bu vakit, ölüm vaktini ve ölümden sonra diriliş vaktini kapsar. Her ikisi de Allah'ın kulları için belirlediği birer vakittir. Şanı yüce Allah'ın her ikisi hakkında: “*Sonra bir ecel takdir edendir, onun katında belirli bir ecel daha vardır.*” (el-En'âm, 6/2) diye buyurduğu iki ayrı ecel (belirli vade, süre) bunlardır.

Bu sözleri, –doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya- bir tür kendilerine şefkat edilmesini ve tevbelerinin kabul edilmesini isteyeceklerine bir işaret gibidir. Böylelikle onlar: Bu, belli bir süreye kadar olan bir işti. Onun da vadesi kesilmekle sona ermiş oldu, devam etmedi ve sürekliliği olmadı. Böylelikle onun için tayin edilen süreye kadar devam etti ve nihâyet sona erdi, her şeyin de bir sonu vardır, diyecekler gibi bir anlamı ihtiva eder. Yüce Allah ise: “*İçinde ebedi kalıcılar olarak ateş sizin barınağınızdır*” diye buyuracaktır.

Evet, her ne kadar yararlanma zamanı sona erip, vadesi bitmiş ise de geriye ceza görme zamanı kalmıştır. Küfür ve şirkin ve sizin birbirinizle yararlanmanızın süresi sona erdi diye, kötülüğünün de sona ereceği, onun bitişiyle biteceği asla zannedilmesin.

Maksat ise şeytanın, müşrikler kendisine ibadet edinceye, onu ve onun zürriyetini Allah'ı bırakıp veliler edininceye kadar onları oyuncak haline getirdiğinin anlatılmasıdır.⁸³

Bu sebeple kıyamet gününde: “Rabbimiz kimimiz kimimizden faydalandık. Nihâyet bizim için tayin ettiğin vakte eriştik.” (el-En’âm, 6/128) diyecekler, yüce Allah da onlara: “Allah’ın dilediği müstesnâ olmak üzere içinde ebedi kalıcılar olarak ateş sizin barınağınızdır” diye buyuracaktır. Bu her iki kısma da yapılacak bir hitaptır. Onların teklifte ortak oldukları hususunda da açık bir ifadedir.⁸⁴

Nitekim azapta da ortak olacakları hususunda açık bir ifadedir. Kur’ân-ı Kerim’de bu tür ifadeler pek çoktur. Yine onların mükellef kılındıklarının delillerinden birisi de yüce Allah’ın şu buyruğudur: “Ey cin ve insanlar topluluğu! İçinizden size âyetlerini okuyan bugününüzün gelip çatacağını bildirip, sizi uyaran peygamberler gelmedi mi... Kâfir kimseler olduklarına şahit oldular.” (el-En’âm, 6/130) Kâfir olduklarını itiraf edip bizzat kâfirliklerine şahitlik edeceklerinin söz-konusu edilmesi onların mükellef tutulduklarına ve ilâhi hitabın onlara da yönelik olduğuna delildir.⁸⁵

وَكَذَلِكَ نُولِيٰ بَغْضِ الظَّالِمِينَ بَغْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٢٩﴾ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا قَالُوا شَٰهَدْنَا عَلَىٰ أَنْفُسِنَا وَغَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَشَٰهَدُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿١٣٠﴾ ذَٰلِكَ أَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا غَافِلُونَ ﴿١٣١﴾

129. İşte Biz kazanmakta oldukları yüzünden de zâlimlerin kimini kimine böylece musallat ederiz.

130. Ey cin ve insanlar topluluğu, içinizden size âyetlerimi okuyan, bu gününüzün gelip çatacağını bildirip sizi uyaran peygamberler gelmedi mi? Onlar: “Nefislerimize karşı (kendi aleyhimize) şâhidlik ederiz” diyecekler. Hâlbuki dünya hayatı onları aldattı da kendi aleyhlerine kâfir kimseler olduklarına şâhid oldular (olacaklar).

131. Bu, Rabbinin, haberleri yokken ülkeler halkını haksız yere helâk edici olmadığından dolayıdır.

Tefsiri:

Âyeti ile ilgili iki görüşe gelince;

Bir görüşe göre yüce Allah, rasûl göndermek sûretiyle onlara öğüt verip hatırlatmadan önce onları helâk etmez.. Çünkü şanı yüce Rabbimiz hiç kimseyi günahsız yere azap ile yakalamaz. Onun emrine muhalefet edip, nehyine de aykırı

84 Kastedilenler cinlerdir.

85 Tariku'l-hicreteyn, 390

hareket ettiği takdirde ancak günahkârlığı söz konusu olur. Bu ise ancak rasûller yoluyla bilinir. Yüce Allah: “Bu, Rabbinin haberleri yokken ülkeler halkını haksız yere helâk edici olmadığından dolayıdır” diye buyurmuştur.

Âyet ile ilgili iki görüşten diğerine göre ise anlam şöyle olur: Kendilerine rasûlleri göndermeden önce zulümleri sebebiyle onları helâk etmemiştir.

Bu durumda âyet-i kerime iki esasa delâlet etmiş olur: Onların fiilleri ve şirkleri peygamber gönderilmeden önce de bir zulümdür ve bir çirkinliktir, ama ancak rasûl gönderdikten sonra onları bundan dolayı cezalandırır. Böylelikle bu âyet-i kerime, her iki hususa delil olması bakımından el-Kasas sûresindeki şu âyetin bir benzeri demektir: “Eğer ellerinin önden gönderdikleri sebebi ile kendilerine bir musibet gelip çatmıştı: Rabbimiz, sen bize bir peygamber göndermeli değil miydin? O takdirde biz de senin âyetlerine uyar ve müminlerden olurduk, demeyecek olsalardı (biz de onlara peygamber göndermezdik).” (el-Kasas, 28/47) İşte bu, onların önceden yaptıklarının, başlarına musibetin inişine bir sebep olduğunun delilidir. Eğer bu yaptıkları çirkin olmasaydı, böyle bir şeye sebep olmazdı. Fakat bu musibetin gelmemiş sebebi, gelişi için öngörülen şartın bulunmayışıdır. Bu şart ise onlara rasûlün gelmemesidir. Fakat rasûlün gelişinden itibaren sebep de meydana gelmiş, şart ortaya çıkmış olur. O vakit yaptıklarının kötülükleri onlara isabet eder, öncekiyle, sonrakiyle cezalandırılırlar.⁸⁶

وَلِكُلِّ دَرَجَاتٍ مِّمَّا عَمِلُوا وَمَا رَّبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٢﴾ وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ
ذُو الرَّحْمَةِ إِنْ يَشَأْ يُدْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ كَمَا أَتَّخَذَ مِنْ دُونِ
قَوْمِ آخِرِينَ ﴿١٣٣﴾

132. Herkese işlediklerine göre dereceleri vardır. Rabbin, onların işlediklerinden habersiz değildir.

133. Rabbin hiçbir şeye muhtaç olmayandır, rahmet sahibidir. Eğer dilerse sizi giderir, yerinize sizden sonra dilediğini getirir. Nitekim sizi de başka bir kavmin soyundan yaratmıştır.

Tefsiri:

Bu, şanı yüce Allah'ın yaptığı celi (açık) bir kıyastır. O şöyle buyurmaktadır: Sizden öncekileri yok edip, sizi onların yerine getirdiğim gibi, dilersem sizi de yok eder ve yerinize başkalarını getiririm.⁸⁷

⁸⁶ Medaricu's-sâlikin, I, 232, 233

⁸⁷ İ'lâmu'l-muvakkîin, I, 185

“De ki: Ey kavmim, bütün gücünüzle yapacağınızı yapın.” (el-En'âm, 6/135) Bundan sonrası: “سوف تعلمون” “Yakında bileceksiniz” diye başına fe harfi getirilerek okunursa buyrukta istinâf olmaz. Eğer (fe) getirmeksizin “سوف تعلمون” diye okunursa: Peki, biz kendi gücümüzle yapacaklarımızı yaparsak, sen de kendi gücüne göre yapacaklarını yaparsan ne olacak, denilmiş de ona: “Artık kendisini rezil edecek azabın kime gelip çatacağını... yakında bileceksiniz.” (Hud, 11/39) demesi emr edilmiş gibidir. İkincisine göre hazf edilmiş olan soru değildir. Bu da sebep bulunup da sebebin ona delâlet etmesine benzer.⁸⁸

إِنْ مَا تُوعِدُونَ لَأَبْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾ قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ
إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿١٣٥﴾
وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَذَا لِلَّهِ بِرْغِمِهِمْ وَهَذَا لِسُرْكَائِنَا
فَمَا كَانَ لِسُرْكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَىٰ سُرْكَائِهِمْ سَاءَ
مَا يَحْكُمُونَ ﴿١٣٦﴾ وَكَذَلِكَ زَيْنَ الْكَبِيرِ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادَهُمْ سُرْكَاءُهُمْ
لِيُزِدُوهُمْ وَلِيَلْبَسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ فَذَرَهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٧﴾
وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حَجَرٌ لَا يَطْعُمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءَ بِرْغِمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ
ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ
﴿١٣٨﴾ وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِّذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا
وَإِنْ يَكُنْ مِنْتَهُ فَهُمْ فِيهِ سُرْكَاءٌ سَيَجْزِيهِمْ وَضْفُهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٣٩﴾ قَدْ
خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ
قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٤٠﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَغْرُوسَاتٍ وَغَيْرِ
مَغْرُوسَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُحْتَلِفًا أَلْوَنُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالزُّمَانُ مِثْلَهَا وَغَيْرِ مُتَشَابِهٍ
كُلُّوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ
﴿١٤١﴾ وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةٌ وَفَرَسَاتٌ كُلُّوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوبَاتِ
الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٤٢﴾ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ
اثْنَيْنِ قُلْ الذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمَ الْأُنثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ نَبْؤُنِي يَعْلَمُ
إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٤٣﴾ وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ قُلْ الذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ

أَمْ الْأَنْبِيَاءُ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأَنْبِيَاءِ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَضَأَكُمُ اللَّهُ بِهَذَا
 قَوْمٍ أَظْلَمُ مِنْ أَفْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
 الظَّالِمِينَ ﴿١٤٤﴾ قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ
 يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خنزير فَإِنَّهُ رَجَسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ
 اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٤٥﴾

134. Gerçekten, size va'd olunan hiç şüphesiz gelip çatacaktır. Siz âciz bırakamazsınız.

135. De ki: "Ey kaumim, bütün gücünüzle yapacağınızı yapın. Ben de yapacağım. Bu yurdun sonunun kimin olacağını yakında bileceksiniz." Şüphesiz zâlimler kurtuluşa eremezler.

136. Onlar; Allah'a yarattığı ekin ve davarlardan bir pay ayırdılar da zanlarınca: "Bu, Allah'ın bu da O'na koştığımız ortaklarımızdır" dediler. Ortaklarına ait olan Allah'a ulaşmaz ama, Allah'a ait olan ise ortaklarına ulaşır. Ne çirkin hükmediyorlar!

137. Böylece onların ortakları, müşriklerden bir çoğuna evlatlarını öldürmeyi de hoş göstermiştir. Hem onları helâk etmek için, hem de dinlerini kendilerine karma karışık etmek için. Eğer Allah dileseydi bunu yapamazlardı. Artık, sen onları yalan ve iftiralarıyla başbaşa bırak.

138. Onlar zanlarınca: "Bu davarlar ve ekinler dokunulmazdır, onları dilediğimizden başkası yiyemez. Bir takım davarların da sırtları(na binmek ve yük vurmak da) haram kılınmıştır" dediler. Bir takım hayvanlar da vardır ki Allah'a iftira ederek (boğazlanırken) üzerlerine O'nun adını anmazlar. O, onları bu iftiraları yüzünden cezalandıracaktır.

139. Ve dediler ki: "Şu davarların karınlarındakiler(in yenilmesi diri doğarsa) yalnız erkeklerimize helâl, kadınlarımıza haramdır." Şayet ölü (doğar) ise onlar bunda ortak olurlar. (Allah) onlara bu yakıştırmalarının cezasını verecektir. Muhakkak ki O Hakimdir, Alimdir.

140. Bilgisizlik yüzünden evlatlarını beyinsizce öldürenler ve Allah'ın kendilerine ihsan buyurduğu (helâl) rızık Allah'a iftira ederek haram sayanlar gerçekten büyük bir zarara uğramışlardır. Şüphesiz onlar sapmışlar ve doğru yolu da bulamamışlardır.

141. Çardaklı ve çardaksız o bağları, tadları çeşitli hurmaları, ekinleri, birbirine hem benzeyen, hem benzemeyen zeytinleri, narları yaratıp yetiştiren O'dur. Bunların her biri meyve verdiği zaman meyvelerinden yeyin. (Devşirildiği) biçildiği gün de hakkını (zekâtını) verin. İsrâf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmesiz.

142. Davarlardan yük taşıyacak, (yapağısından) döşek yapılacak olanları da (yaratan O'dur). Allah'ın size verdiği rızıktan yeyin ve şeytanın adımlarını izlemeyin. Çünkü o sizin apaçık bir düşmanınızdır.

143. (Biri erkek biri dişi olmak üzere) sekiz çift (yaratmıştır). Koyundan iki çift, keçiden iki çift. De ki: "Erkeklerini mi dişilerini mi, yoksa bu iki dişinin döl yataklarında sarınıp bürüneni mi, (hangisini) haram kıldı? Şayet (bu iddianızda) doğru söyleyenler iseniz bana bir bilgiye dayanarak haber verin."

144. Ve deveden de iki, sığırdan da iki (çift) yarattı. De ki: "(Allah) onların erkeklerini mi dişilerini mi yahut dişilerinin döl yataklarında sarınıp bürüneni mi, (hangisini) haram kıldı? Yoksa Allah bunu (bu haram kılmayı) size tavsiye ettiğinde hazır mıydınız? İnsanları saptırmak için bir bilgiye dayanmaksızın Allah'a iftira eden kimseden daha zâlim kim olabilir? Şüphesiz Allah zâlimler topluluğuna hidâyet vermez."

145. De ki: "Bana vahyolunanlar arasında (haram dediklerinizden) yiyecek bir kimseye haram olduklarını bulduğum yiyecekler (yalnızca) şunlardır: Ölü, akmış kan, domuz eti -ki o pistir- ve Allah'tan başkasının adına boğazlandığından dolayı fısk olanlar. Kim mecbur kalırsa, zulmetmeksizin ve haddi aşmaksızın (yerse), şüphesiz Rabbin Gafûdur; Rahimdir."

Tefsiri:

(Yüce Allah'ın): "Çünkü o" buyruğundaki zamir, haram kılınanların lafzı itibariyle sözü edilen üç hususa ait ise de domuz etinin hakkında özellikle sözkonusu olması, şu üç sebep dolayısıyla ağırlık kazanmaktadır:

- 1- Ona yakın oluşu,
- 2- "Fe innehâ rics" denilmeyerek "fe innehû rics" diye müzekker kullanılması,
- 3- Yüce Allah "fe" ve "inne" lafızları ile haram kılma illetine dikkat çekmektedir ki, nefisler ondan uzak dursun. Bu illetin karşılığında bazı insanların tabiatları itibariyle ondan lezzet almaları ve hoşlanmaları sözkonusu olabilir. Yüce Allah domuz eti hakkında bunun olmayacağını belirtmekte ve onun bir rics (pislik) olduğunu haber vermektedir. Meyte (leş) ile kan hakkında böyle bir şeyi söylemeye gerek yoktur.. Çünkü bunların bir pislik (rics) olmaları onlar tarafından bilinen ve yerleşmiş bir durum idi. Kur'ân-ı Kerim'de bunun benzerleri de vardır. Onlar üzerinde düşünülmelidir.

Daha sonra yüce Allah putların satışının haram olduğunu sözkonusu etmektedir. Böyle bir işin haram oluşu ve günahı daha büyüktür ve içki, leş (meyte) ve domuzun satılmasından daha çok İslâm'a aykırıdır.⁸⁹

“Şehadet” lafzının kullanılmasının şart koşulmamış olduğuna delil olan hususlardan birisi de yüce Allah’ın şu buyruğudur:

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفْرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا
إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِغَنَمٍ ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَعْثِهِمْ وَإِنَّا
لَصَادِقُونَ ﴿١٤٦﴾ فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ
الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٤٧﴾ سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا
وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذَلِكَ كَذَبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّى ذَاقُوا بَأْسَنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ
مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾ قُلْ
فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهْدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٤٩﴾ قُلْ هَلَمْ شَهِدْنَاكُمْ الَّذِينَ
يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَذَا فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدُ مَعَهُمْ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَغْدِلُونَ ﴿١٥٠﴾

146. Biz, yahûdilere de bütün tırnaklıları haram kıldık. Onlara sığır ve koyunun iç yağlarını da haram kıldık. Ancak sırtlarına veya karınlarındaki bağırsaklarına yapışan veya kemiğe karışan ayrı. Onları zulümleri yüzünden bununla cezalandırdık. Şüphesiz Biz, doğru söyleyenleriz.

147. Seni yalanlayacak olurlarsa, de ki: “Rabbiniz geniş bir rahmet sahibidir. (Ama) O’nun azabı günahkârlar topluluğundan geri çevrilemez.”

148. Müşrikler: “Allah dileseydi, biz de babalarımız da ortak koşmazdık, hiçbir şeyi de haram kılmazdık” diyeceklerdir. Onlardan öncekiler de azabımızı tadıncaya kadar işte böyle yalanladılar. De ki: “Yanınızda bize çıkartıp gösterebileceğiniz her hangi bir bilgi var mı? Siz ancak zanna uyuyorsunuz ve siz yalnızca yalan uyduranlarırsınız.”

149. De ki: “Öyle ise tam ve yeterli huccet Allah’ındır. Eğer dileseydi elbette hepinizi hidâyete erdirirdi.”

150. De ki: “Haydi Allah bunu haram kıldı diye şâhidlik edecek şâhidlerinizi getirin.” Şayet (yalan yere) şâhidlik ederlerse sen onlarla beraber şâhidlik etme; âyetlerimizi yalanlayanların ve âhirete iman etmeyenlerin hevâlarına uyma. Çünkü onlar (putları) Rabblerine denk tutarlar.

Tefsiri:

Kat'i olarak biliniyor ki yüce Allah onların sadece: Şüphesiz Allah bunu haram kılmıştır, demelerini reddetmektedir. İnkâr özel olarak Allah'ın bunu haram kıldığına dair şahitlik ettiğini söyleyen kimsenin sözü ile alakalı değildir. Rasûlullah'da -sallâllâhu aleyhi vesellem- haram kılmaya dair şehadet lafzını söylemeyi de yasaklamış değildir. Aksine yasak olan Allah'ın bunu haram kıldığını söylemesidir.⁹⁰

قُلْ تَعَالَوْا أَنزِلْ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِفْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِنَّهُمْ وَإِنَّمَا يَنْهَى عَنْ قَتْلِ الْوَالِدَيْنِ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنٌ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكَمْ وَصَاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ وَالْعَهْدُ أَلْفَاظٌ لَا تَكْلَفُ نَفْسًا إِلَّا وَشَعْنَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَلِكَمْ وَصَاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾ وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكَمْ وَصَاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾ ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٤﴾ وَهَذَا كِتَابُ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٥٥﴾ أَنْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَنْزَلَ الْكِتَابَ عَلَى طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا وَإِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ ﴿١٥٦﴾ أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أَنْزَلْنَاهُ عَلَىٰ غُلَامٍ لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةً فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ آيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ أَمِنَتْ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُسَبِّحَ فِي إِيْمَانِهَا خَيْرًا قُلِ انْتَظِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ ﴿١٥٨﴾

151. De ki: “Gelin, Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: Ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya babaya iyilik edin. Yoksulluk endişesinden dolayı çocuklarınızı öldürmeyin. Çünkü sizin de onların da rızkını Biz veririz. Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Hak ile olmadıkça Allah’ın haram kıldığı canı öldürmeyin. İşte (Allah) akıl edersiniz diye size bunları emretti.”

152. Bir de yetimin malına, rüştüne erinceye kadar en güzel olandan başka bir şekilde yaklaşmayın. Ölçüyü ve tartıyı tam ve doğru yapın. Biz kimseye gücünün yettiğinden başkasını yüklemeyiz. Söz söylediğiniz vakit (davalı) akrabanız dahi olsa adaletli olun. Allah’ın ahdini yerine getirin. İşte düşünüp öğüt alasınız diye (Allah) size bunları tavsiye etti.

153. Şüphesiz ki bu benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun. Başka yollara uymayın. Sonra sizi O’nun yolundan ayırırlar. İşte sakınsınız diye Allah size bunları tavsiye etti.

154. Sonra Biz (bu iki âyette geçen hükümleri) - güzelce uygulayanlara (nimetimizi) tamamlamak, herşeyi ayrı ayrı açıklamak, bir hidâyet ve bir rahmet olmak üzere - Mûsâ’ya Kitabı verdik. Onlar (İsrailoğulları) Rabblerine kavuşacaklarına iman ederler diye!

155. İşte bu indirdiğimiz mübarek bir Kitab’dır. Öyleyse ona uyun ve (O’na aykırılıktan) sakının ki, merhamet olunasınız.

156. “Bizden önce kitap yalnız iki topluluğa (yahûdi ve Hıristiyanlara) indirildi ve biz onların okuduklarından habersiz kimseler idik” demeyesiniz diye (size Kur’ân’ı indirdik).

157. Yahut: “Bize de (bir) kitab indirilseydi elbette onlardan daha çok hidâyet üzere olurduk” demeyesiniz diye. İşte size Rabbinizden apaçık bir belge, bir hidâyet ve bir rahmet gelmiştir. Allah’ın âyetlerini yalanlayanlardan, onlardan yüz çevirenden daha zâlim kim olabilir? Biz âyetlerimizden yüz çevirenleri bu yan çizmeleri sebebi ile yakında pek kötü bir azabla cezalandıracağız.

158. Onlar kendilerine meleklerin gelmesinden yahut Rabbinin gelmesinden yahut Rabbinin âyetlerinden birisinin gelmesinden başkasını mı bekliyorlar? Rabbinin âyetlerinden biri geldiği gün, daha önce iman etmemiş yahut imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye imanı fayda vermez. De ki: “Bekleyin biz de beklemekteyiz.”

Tefsiri:

Şanı yüce Allah, gelişini zikrettikten sonra herhangi bir kimsenin bununla âyetlerinden birisinin gelişinin kastedildiğini sanması ihtimalini ortadan kaldırmak ve böyle bir vehmi izale edip, bu karışıklığı gidermek amacıyla da: “Yahut Rabbinin âyetlerinden birisinin gelmesinden” diye buyurmaktadır.

Böylelikle bu kısımlara ayırmak ve çeşitlendirmek ile ilgili söylenenler, anlamı hakkında sarîh bir nas olur, başka bir anlama gelme ihtimali bulunmaz. Allah'ın sıfatları ile ilgili hadisler üzerinde düşünüldüğü takdirde bu lafızların sıfatları çok açık bir şekilde dile getirdiğini, bu lafızlardan bunun net anlaşıldığını görürüz. Peygamber efendimizin şu hadisinde olduğu gibi: “Şüphesiz sizler bulutun bulunmadığı, havanın açık olduğu bir günde, öğle vaktinde güneşin görüldüğü, arada bulut bulunmaksızın ondördünde ayın görüldüğü gibi Rabbinizi de ayan beyan göreceksinizdir.”⁹¹

إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيْعًا لَسْتُ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾ مَنْ جَاءَ بِالْخَسَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالشَّيْءِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا بِمِثْلِهَا وَهُمْ لَا يَظْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾ قُلْ إِنِّي هَدَانِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيمًا مِثْلَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٦١﴾ قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾ قُلْ أَغْنِيَ اللَّهُ عَنْيَ زَوْجًا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾

159. Dinlerini parça parça edip fırka fırka ayrılanlar var ya; senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur. Onların işi (cezalarını vermek) ancak Allah'a aittir. Sonra O, yaptıklarını kendilerine haber verecektir.

160. İyilikle gelene bunun on misli vardır. Bir günah ile gelen de ancak onun misliyle cezalandırılır. Onlara zulmedilmez.”⁹²

161. De ki: “Hiç şüphesiz Rabbim beni dosdoğru bir yola, dimdik ayakta duran bir dine, muvahhid olan İbrahim'in dinine iletti. O, müşriklerden olmadı.”

162. De ki: “Şüphesiz benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah içindir.

163. “Onun hiçbir ortağı yoktur. Ben bununla emrolundum. Ve ben Müslümanların ilkiyim.”

91 es-Savâiku'l-mürsele, I, 395, 396

92 Bu buyruğa dair iki satırlık açıklamanın bir bölümü bir kıraate, bir bölümü de benzer bir âyet ile ilgili gramer açıklamalarına dair olduğundan ayrıca tercüme edilmesine gerek görülmemiştir. Derlemecinin burada gösterdiği kaynak: Bedâi'u'l-fevâid, IV, 209'dur.

164. De ki: “Allah, her şeyin Rabbi iken ben O’ndan başka bir Rabb arar mıyım hiç? Herkesin kazandığı yalnız kendisine aittir. Günahkâr hiçbir nefis başkasının günahını yüklenmez. Nihayet dönüşünüz ancak Rabbinizedir. İşte o zaman ayrılığa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir.”

Tefsiri:

İbn Abbâs -radiyallâhu anh- dedi ki: ⁹³ Rab, efendi ve ilâh demektir. Yani ben o her şeyin Rabbi iken nasıl olur da ondan başka bir rab ararım. Sûrenin baş tarafında ise yüce Allah: “De ki: Ben gökleri ve yeri yaratan Allah’tan başkasını mı veli edinecek miyim?” (el-En’âm, 6/14) diye buyurmaktadır. Veliden maksat da mabûd, yardımcı, destekleyici ve sığınak demektir. Bu sevgi ve itaati de ihtiva eden veli edinmek (muvâlât)dan gelmektedir. Bu sûrenin ortalarında da: “O size kitabı açık açık indirmişken Allah’tan başka bir hakem mi arayacak mışım?” (el-En’âm, 6/114) diye buyurmuştur. Yani benimle sizin aranızda hüküm vermek üzere Allah’tan başkasını mı arayayım? Anlaşmazlığa düştüğümüz hususlarda ondan başkasının hükmüne mi başvuralım? İşte hakimlerin efendisinin kitabı! Nasıl olur da ondan başkasının kitabının hükmüne başvurabiliriz? O bu kitabını geniş açıklamalı, beyan edici, yeterli ve şifa verici olarak indirmiştir.

Bu üç âyet üzerinde hakkıyla düşünecek olursak, bunların bizzat rab olarak Allah’a, din olarak İslâm’a, rasûl olarak da Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem-’e razı oluşun ta kendisini dile getirdiğini görürüz. Hadisin de bunun tercümanlığını yaptığını ve bundan hareketle söylenmiş olduğunu anlarız. İnsanlardan çok kimse rab olarak Allah’a razıdır. Onun dışında rab aramaz, fakat veli ve yardımcı olarak yalnızca ona razı gelmez. Aksine onun dışında bir takım kimseleri de veli edinir. Bunların kendisini Allah’a yakınlaştıracığını, tıpkı kralın yakın adamlarının veli ve dost edinilmesine benzediğini zannederler. Oysa bu şirkin ta kendisidir. Tevhid ise Allah’ın dışında herhangi bir veli edinmemektir. Kur’ân, müşrikleri Allah’ın dışında bir takım veliler edinmek ile nitelendiren âyetlerle dolup taşmaktadır.

Bu hal ve tutum, Allah’ın nebilerini, rasûllerini, onun mümin kullarını, onun uğrunda veli edinmekten farklı bir şeydir. Böyle bir veli edinmek imanın eksiksiz-

93 Burada sahih olan şu hadis-i şerife işaret etmektedir: “Kim akşam olunca: Rab olarak Allah’a, din olarak İslâm’a, peygamber olarak Muhammed’e razı oldum, derse onu razı etmek Allah’ın üzerindeki bir hak olur.” Ahmed, V, 367; Ebu Davud, XIII, 412, 413; Tirmizi, V, 434, hasen, garibtir diyerek; Taberani, Duâ, II, 931, 932; Hakim, I, 518 sahih olduğunu belirtmiş Zehebi de ona muvafakat etmiştir; Netâicu’l-Efkâr, II, 351-355’te belirtildiği üzere Hafız da hasen olduğunu; Elbâni ise *es-Silsiletu’s-Sahihâ*, 334’te de sahih olduğunu belirtmişlerdir.

liğindendir. Allah'ı veli edinmeyi kemale erdiren husus da onun veli edindiklerini veli edinmektir. O halde onun velilerini veli edinmek ayrı bir şeydir, onun dışında veliler edinmek ayrı bir şeydir. Aralarındaki farkı anlayamayan bir kimse o zaman tevhidi temelinden öğrenmelidir. Bu mesele de tevhidin aslı ve esasıdır.

İnsanların birçoğu da ondan başka bir hakem arayıp, ondan başkasının hükmüne başvurur, onun hükmünü vermesi için davalaşır ve vereceği hükme razı olur. İşte bu üç makam yani Allah'tan başka bir rab, bir ilâh ve ondan başka bir hüküm verici hakem edinmemek tevhidin esasıdır.⁹⁴

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٦٥﴾

165. O, sizi yeryüzünün halifeleri yapan ve size verdikleriyle sizi sınamak için kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılandır. Şüphesiz Rabbin, cezası pek çabuk olandır ve muhakkak O, mağfiret ve rahmet edendir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

A'RÂF SÛRESİ

[206 Âyet]

الْمَصِّ ﴿١﴾ كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ فِي صُدُوكَ خَرَجَ مِنْهُ الْبُذُرُ بِهِ وَذَكَّرَى
لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. "Elif, Lâm, Mim, Sâd.

2. (Bu) kendisiyle (kâfirleri) uyarman, müminlere de öğüt almaları için sana indirilen bir Kitaptır. Sakın ondan dolayı göğsünde bir sıkıntı olmasın."

Tefsiri:

Allah gönderdiği kitap sayesinde kalplerdeki sıkıntıları gidermiştir. Kitap gönderilmeden önce darlık ve sıkıntı vardı. Kitabı indirince, kalplerdeki bu hal giderildi. Darlık ve sıkıntı sadece iman etmeyenlerin kalplerinde kaldı. Allah Teala şöyle buyurmaktadır:

"Allah kimi hidayete erdirmeyi dilerse, göğsünü İslâm'a açar. Kimi de sapırtmayı dilerse onun da göğsünü -gökyüzüne tırmanıyormuş gibi- daraltır, sıkıştırır. Allah iman etmeyenlerin üstüne işte böyle murdarlık çökertir" (el-En'âm, 6/125).

Kur'ân'ın bir yönüne iman eden kişinin iman ettiği yön itibariyle kalbinden sıkıntı ve darlık uzaklaşır. İman etmediği diğer yönler sebebiyle kalbinde sıkıntı kalır. Kur'an'ın Allah katından peygambere indirilmiş bir kitap olduğuna iman eden ancak Allah'ın kelamı olduğunu kabul etmeyerek yarattığı bir mahlûkattan biri olduğunu söyleyen kimsenin kalbinde durumuna uygun olarak darlık ve sıkıntı olur. Kur'ân'ın, diğer yarısı mânâsı olmayacak şekilde, harflerden meydana gelen yarısının ilâhi kelam olduğunu söyleyen kişi de durumuna uygun olarak sıkıntı içindedir. Hakkı bilmek için Kur'ân'ın yeterli olmadığını, insanların akıl,

rey ve kıyasa, akli kaidelere ve mantiki araştırmalara ihtiyacı olduğunu iddia eden kimsenin kalbinde çok daha büyük bir sıkıntı vardır. Bu kimseden de daha büyük bir sıkıntı içinde olanlar ise, Kur'ân'da sarîh akılla çelişen, akla aykırı hususların olduğunu iddia edenlerdir. Kur'ân âyetlerinden ilim ve kesin bilgi elde edilemeyeceğini ileri sürenin kalbinde meydana gelecek darlık ve sıkıntıyı Allah bilir. En büyük sıkıntı, Kur'ân'ın avama hitap ettiğini, avamın Kur'ân'dan gerçeklik payı olmayan bilgiler elde ettiğini iddia edenlerin kalbinde vardır. Kur'ân'da yer alan en şerefli ve üstün bilgi olan isim ve sıfat tevhidinin hakikat olmayıp mecaz, istiare ve teşbihlerden ibaret olduğunu zanneden kimse çok daha büyük bir sıkıntı içindedir. Tüm bu grupların kalplerinde sıkıntı ve şüphe vardır. Onlar doğru yolda değillerdir. Onlar için şifa ve rahmet yoktur. Onlar kendileri aleyhine şahitlik yapacaklardır. Allah, melekler ve kullar da onlar aleyhine şahitlik yapacaklardır.⁹⁵

Kur'an'dan dolayı kalpte meydana gelen sıkıntı, bazen, Kur'ân'ın hak olması ve Allah katından indirilmesi ile ilgili olur. Bazen Allah'ın kelamı olması veya yarattığı mahlûklardan biri olup bir başkasına kelamı ilham etmiş olması ile ilgilidir. Bazen yeterli olup olmadığı, kulların ayrıca akıl, kıyas ve reye ihtiyaçları olması hususudur. Bazen delaleti bakımından bir takım sıkıntılar yaşanmaktadır. Hitap-taki ibarelerle gerçek anlamın mı kastedildiği te'vile ihtiyaç olup olmayacağı, hitabın hakiki anlamından çıkarılıp te'vile başvurulmasının kerih olup olmayacağı gibi meseleler birer sıkıntı sebebidir. Aslında bizzat sabit olan gerçek anlamın mı kastedildiği yoksa asıl amacın misal getirmek mi olduğu ve benzeri meseleler Kur'an'la ilgili insanların kalbinde oluşan sıkıntılardır. Her zalim ve facirin kalbinde kendisi ile iradesi arasına sıkışıp kalan âyetlerden dolayı bir sıkıntı vardır. Bu mânâları düşün ve kendin için bunlardan dilediğini seç.⁹⁶

Allah, peygamberine indirdiklerine tabi olunmasını emretmiş, bir başkasına uyulmasını yasaklamıştır. Vahye uygun olan da budur. Vahye tâbi olmayan bâtıla ve Allah'tan başka velilere tâbi olmuştur. Allah'a şükür bu husus gizli değil açıktır.⁹⁷

﴿إِٰتِبِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ﴾

3. “Rabbinizden size indirilene uyun. O’ndan başka velilere uymayın. Ne kadar az öğüt tutuyorsunuz!”

95 Es-Savaiku'l-mürsele, IV, 1518.1519

96 el-Fevaid, 82.

97 Risale. s. 54.

Tefsiri:

Allah sadece indirdiği vahye uyulmasını emretmiş, ona muhalif olana uyulmasını yasaklamıştır. Kitabının bir delil, şifa, hidayet, rahmet, nur, lütuf, apaçık bir delil ve açıklama olduğunu bildirmiştir. Aklın Kur'an'a muhalefet edecek veya Kur'an'ın önüne geçirilmesini gerektirecek bir hususiyeti olsa idi Kur'an'da bu özelliklerden hiç biri olmazdı. Bu özellikler Kur'an'a değil akla ait olurdu. Kur'an bu özelliklerden uzak olurdu. Sarih akla aykırı olan bir şey nasıl kalplere şifa verebilir, hidayete erdirebilir, pek çok hususu açıklayıp açıklığa kavuşturabilirdi?⁹⁸

Allah özellikle vahye tabi olmayı emretmiştir. Başka bir şeye uyan Allah'tan başka velilere uymuş demektir.

وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ ﴿٤﴾ فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٥﴾ فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ﴿٦﴾ فَلَنَقْصُصَ عَلَيْهِمْ بَعْلَمَ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ ﴿٧﴾ وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ ﴿١٠﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ﴿١١﴾

4. Nice yurtları helâk ettik. Geceleyin veya gündüzün uyurlarken azabımız onlara gelip çattı.

5. Onlara azabımız geldiğinde seslenişleri: "Biz gerçekten zâlimlermiyiz" demelerinden başka bir şey olmadı.

6. Andolsun ki, kendilerine peygamber gönderilenlere de soracağız, gönderilen peygamberlere de soracağız.

7. Ve Biz onlara bilerek anlatacağız. Biz gaib (yaptıklarından habersiz kimse) ler değiliz.

8. O gün tartı haktır. Artık kimlerin terazileri ağır basarsa, işte onlar kurtuluşa erenlerin tâ kendileridir.

9. Kimin de terazileri hafif gelirse, onlar da âyetlerimize (inkâr ile) zulmedegeldikleri için, kendilerini zarara uğratmış kimselerdir.

10. Andolsun ki Biz sizi yeryüzünde yerleştirmiş ve size orada birçok geçim vasıtaları yaratmışızdır. Ne kadar az şükredersiniz!

11. Andolsun ki sizi yarattık, sonra da size şekil verdik. Sonra da meleklerle: "Âdem'e secde edin!" dedik. İblis müstesnâ hemen secde ettiler. O ise, secde edenlerden olmadı.

Tefsiri:

İblis hakkında "secde edenlerden olmadı" denilmesi, "secde etmedi" denilmesinden daha özel bir ifadedir. Bu ifadeyle secde etmeye yakınlık ve hazırlık durumlarının da olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca bu ifadede "secde etmedi" ifadesine kıyasla daha fazla kötüleme vardır.

İstisna edatı olan **وَلَا** dan sonraki cümlelerin hükmünün söylenmemiş olarak kabul edilirse, o takdirde kelime-i tevhidte de tevhidin söylenmemiş kabul edilmesi gerekir. Oysa bu iddia bâtıldır. Doğru olan kelime-i tevhid cümlesi gibi olmasıdır. Önce zikredilen iki cümle çok açıktır.

Munkatı istisnada sadece ismin hariç tutulduğu düşünülemez. Çünkü bu tip istisnalara isim girmemiştir. Muttasıl istisna da böyledir.

Sadece isim hariç tutulabiliyor olsaydı şu cümlelerde yer alan istisnalar da geçersiz olacaktı: Zeyd senin kardeşindir ama senden uzaklaşmıştır. Amr arkadaşındır ama senin düşmanına yakınlık gösteriyor.

Araplar "Zeyd hariç herkes kalktı muhakkak o da kalktı" mahiyetinde bir cümle kullanmazlar. Eğer hariç tatmak sadece isimle ilgili olsaydı ve müstesnanın söylenmemiş olduğu kabul edilseydi o takdirde "Zeyd hariç herkes kalktı" cümlesinde kalkma fiilinin Zeyd'den nefyi kadar ispatı da mümkün olabilirdi. Bunun hükmünün söylenmemiş olması kalkma fiilinin nefy ya da ispat edildiği anlamında değildir. Bunların hiç biri istisnaya aykırı değildir.

El-Ferra müstesnanın isimden değil hükümden çıkarıldığını belirtmiştir. Buna karşılık müstesnanın, takdiren, hakkında hüküm verilen isme dâhil olduğu söylenmiştir. Böylece istisnanın sahih olması için müstesna bir yönden şümullü olarak takdir edilir. El-Kisâi'nin görüşünü destekleyenlere de bu cevap verilmiştir. Ancak her iki görüş de bâtıldır. Çoğunluğun görüşü sahihtir. Çoğunluğa göre, hem isim hem hüküm istisna edilir. İsim müstesna minh'ten çıkarılmıştır. Hüküm ise müstesna minh'in hükmünden çıkarılmıştır. Müstesnanın müstesna minh'ten çıkarılması, onun hükmünü taşıması halinde imkânsızdır. Burada istisnanın yapılması aklen kesinlikle mümkün olamaz. Hükümleri aynı ise hüküm ve isim ikisi için de geçerli olur. İstisna makul olmaz. İstisnanın mânâsı konuşanın, nefy yoluyla bilgi vermemesi veya her birinin muhtemel olmasından ötürü ispat etmesi değildir. Bu görüş pek çok yönden bâtıldır.

قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّمَّنْ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾

12. (Yüce Allah) buyurdu ki: “Ben sana emrettiğim halde seni secde etmekten alıkoyan nedir?” Dedi ki: “Ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu da çamurdan yarattın.

Tefsiri:

Bir görüşe göre, İblisin kovulması ve lânetlenmesi te'vil yapmasından kaynaklanmıştır. Kıyas yaparak nassa muhalefet etmiş, kıyası nassa takdim etmişti. Bu akli kıyasa secde emrine göre öncelik verilmesi gerektiğini düşünmüştü: “Ben ondan daha hayırlıyım” demişti. Bu, ilk iki öncülünden biri hazfedilmiş bir kıyastır. Hazfedilen öncül, üstün olanın kendinden daha aşağıda olana boyun eğmeyeceğidir. Bu öncülü, malum olduğundan dolayı belirtmemiş ve ilk öncülünü zikretmiştir: “Beni ateşten yarattın, onu da çamurdan yarattın.” (el-A'râf, 7/12). Bu iki öncülün sonucu onun secde etmekten kaçınması olmuştur. Bu akli şüpheyi te'vil etmenin kendisi için faydalı olacağını zannetmişti. Ancak olan oldu ve vahyin nasslarına bâtil te'viller yaparak karşı çıkanların kıyamete kadar imamı oldu. Allah'tan başka ilâh yoktur. Kâinata mel'un İblis'in izinden giden ne çok kimse vardır. Te'vilcilerin nassları te'vil ve iptal etmek için ortaya attıkları şüpheleri düşünecek olursan, bunların İblis'in şüphesi cinsinden olduğunu görürsün. Akıl ve nakil muhalif olursa akla öncelik vermek onların asıl kuralıdır. Bu kuralı akla aykırı olduğunu zannettikleri vahyin nasslarını reddetmek için uyguladılar. Liderleri İblis de akli delilin secde emrine aykırı olduğunu düşünüp akla öncelik vermişti. Bu Allah düşmanına bu şüphenin kibrinden kaynaklandığı, kibri nedeniyle vahyin nassına boyun eğmekten kaçındığı söylenmiştir. Vahyin nassları ile bâtil yollarla mücadele eden herkes böyledir. Kendisini bu şekilde davranmaya kalbindeki kibir sevk eder. ⁹⁹

“Kendilerine kesin bir delil gelmemiş iken Allah'ın âyetleri hakkında tartışanlar var ya; şüphesiz onların göğüslerinde asla kendisine ulaşamayacakları bir kibirden başka bir şey yoktur. Derhal Allah'a sığın. Çünkü O, her şeyi işitendir, görendir.” (el-Mümin, 40/56).

Allah, düşmanı İblis ile ilgili bilgi vermektedir. Ona neden Adem'e secde etmediğini sormuş, o da kendisinin daha hayırlı olduğunu söylemiş, bunun üzerine Cennet'ten çıkarılmıştır. İblis mühlet istemiş, Allah da ona mühlet vermiştir.

قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿١٣﴾
 قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يَبْعَثُونَ ﴿١٤﴾ قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴿١٥﴾ قَالَ فِيمَا
 أُغْوَيْتَنِي لَأَفْعُذَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ لَا يَنْتَهُمُ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ
 خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ﴿١٧﴾

13. Buyurdu ki: “Öyleyse hemen in oradan. Artık orada kibirlenmek haddin değildir. Hemen çık git. Çünkü sen aşağılıklardansın”.

14. “Bana (insanların) diriltilecekleri güne kadar mühlet ver” dedi.

15. “Haydi öyle olsun. Sen mühlet verilmişlerdensin” buyurdu.

16. (İblis) dedi ki: “Beni azgınlığa ittiğin için, ben de and olsun Senin doğru yolunda onlara engel olacağım.

17. “Sonra and olsun, önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından onlara sokulacağım. Böylece çoğunu şükredenlerden bulamayacaksın.”

Tefsiri:

Müfessirlerin ve nahivcilerin çoğunluğu “Senin doğru yolunda” ifadesinde *على* harf-i cerrinin hazfedildiğini ancak ifadenin “Senin doğru yolun üzerinde” olarak takdir edildiğini belirtmişlerdir.¹⁰⁰ Görünüşte bu fiil zamir ister. Oturmak için bir şey gereklidir. “Buna bağlanacağım”, “bunu avlayacağım”, “bunu bükeceğim” fiilleri de aynı şekilde geçişli fiillerdir.

İbn Abbas bu ifadenin “apaçık din” anlamına geldiğini söylemiştir. İbn Mesud’a göre bu Allah’ın kitabıdır. Cabir’e göre İslâm’dır. Mücahid’e göre hakıdır.

Bu ibarelerin hepsi aynı anlama gelmektedir. Bu anlam da Allah’a giden yoldur. Sebre b. el-Fâkih’ten rivâyet edilen bir hadis şöyledir: “Şeytan ademoğlunun her yoluna çıkar.”¹⁰¹ Şeytan her hayırlı yola oturur ve o yolda olanlara mani olur.

“Sonra and olsun, önlerinden sokulacağım” ifadesinin Atiyye’nin rivâyetine göre, İbn Abbas “dünya açısından” olduğunu söylemiştir.¹⁰² Ali’nin rivâyetine göre ise İbn Abbas bu ifadenin “şeytan onları âhîret hakkında şüpheye düşürür”

100 Taberi, VIII, 133; İbn Kesir, II, 220; Kurtubi, III, 261; Âlûsi, VIII, 94.

101 Nesâi, Cihad, Müslüman olan, hicret ve cihad eden kimse babı, VI, 21, 22; İbn Hibban, VII, 57 (sahih olduğunu bildirmiş); Taberi, VIII, 134; İbn Hacer hadisin hasen olduğu kanaatindedir (bk. *el-İsabe*, IV, 120); el-Elbâni’ye göre hadis sahihtir (bk. *Sahihu’l-câmi*, 1648). Sebre b. el-Fâkih Kufe’ye yerleşmiş bir sahabidir. İbnü’l-fâkiye veya İbn Ebi’l-fâkih olarak da isimlendirilir.

102 Taberi, VIII, 137, 138; *ed-Dürrü’l-mensûr*, III, 426.

anlamına geldiğini söylemiştir. Hasan-ı Basri'ye göre "öldükten sonra dirilmek, Cennet ve Cehennemi yalanlatarak âhiret açısından" anlamındadır. Mücahid de "önerinden sokulmak, görecekleri yönden sokulmak" anlamındadır.

"*Arkalarından sokulacağım*" ibaresinin İbn Abbas "onları dünyaya rağbet ettirir" anlamında olduğunu söylemiştir. Hasan el-Basri'ye göre, "dünya açısından onlara yaklaşır, dünyayı süslü ve güzel gösterir" anlamındadır. İbn Abbas'tan nakledilen bir diğer rivâyete göre "dünya açısından onlara yaklaşır" anlamındadır. Ebu Salih bu ibareye "âhiret hakkında onları şüpheye düşürür, onları âhiret inancından uzaklaştırır" mânâsı vermiştir. Mücahid'e göre "arkalarından sokulmak, görmeyecekleri yerden sokulmaktır.

"*Sağlarından sokulacağım*" İbn Abbas'a göre "din konusunda kafalarını karıştırır" anlamındadır. Ebu Salih'e göre "hak konusunda onları şüpheye düşürür" anlamındadır. İbn Abbas'tan nakledilen bir diğer görüşe ise "işledikleri iyilikler bakımından" anlamındadır.

Hasan el-Basri'ye göre "iyilik işlemek konusunda onlara zayıflık ve gevşeklik verir" anlamına gelir. Ebu Salih "*önerinden, arkalarından, sağlarından,ollarından onlara sokulacağım*" diyerek onları azgınlığa teşvik eder, demiştir.

"*Sollarından sokulacağım*" Hasan-ı Basri'ye göre "kötülüğü emreder, süslü gösterir, kötülüğe teşvik eder" anlamındadır. İbn Abbas'tan sahih olarak nakledilen bir görüşe göre şeytan onlara üstten yaklaşacağını söylememiştir. Çünkü Allah'ın onların üstünde olduğunu bilmektedir.¹⁰³

Eş-Şa'bi şöyle demektedir: Allah onlara üzerlerinden rahmet yağdırır. Katâde şöyle demiştir: Şeytan âdemoğluna her yönden yaklaşır ancak üstten yaklaşmaz. Allah'ın rahmeti ile kulu arasına giremez.

El-Vâhidi, "sağın iyiliklerden, solun kötülüklerden kinaye olduğunu söyleyen doğru söylemiştir. Çünkü Araplar "beni sağına al, soluna alma" derlerdi. Bu sözle "beni kendin için ileri gelenler arasına al, arka plana itme" demek isterlerdi" demiştir.

İbn Dümejne için şöyle bir şiir söylenmiştir:¹⁰⁴

Beni soluna mı aldın yoksa sağına mı?

Mutlu mu olayım yoksa beni soluna mı aldın?

Ebu Ubeyd, el-Esmâ'i'den: Birisinin bizim sağımızda olması iyi bir konumda olmasıdır. Aksi halde bizim solumuzda kabul edilir, diye rivâyet etmiş ve şu şiiri okumuştur:

103 Taberi, VIII, 137; *ed-Dürrü'l-mensîûr*, III, 426-427.

104 Ubeydullah b. Abdullah'tır. Has'am kabilesindendir. *ed-Dümejne* onun annesidir. İbn Kuteybe, *Tabakatu's-şuara*, 375.

Alâtoğullarının zafer ilan ettiklerini gördüm

Benim payımı kendi aralarında sol tarafa koyuyorlar

Yani beni aşağı bir konuma itiyorlar

El-Ezheri, “*onlara engel olacağım*” ibaresinin “eski ümmetlerin yaptıkları işleri dahi yalanlayacak derecede onları saptıracağım” anlamında olduğunu söylemiştir. Arkalarından sokulmak öldükten sonra dirilmeyi inkâr ettirmektir. Sağ ve sollarından sokulmak ise yaptıkları ile onları saptırmaktır. Çünkü kazanmak hakkında elin kazanması ibaresi kullanılır. Eğer iki el zarara uğrarsa asla kurtuluş mümkün olamaz. Çünkü tasarrufta aslanan ellerdir.

Aralarında Ebu İshak ez-Zemahşeri'nin de bulunduğu bazı müfessirler şöyle demiştir:

“Bu yönler tekitte mübalağa için zikredilmiştir. Onlara tüm yönlerden yaklaşacağım, anlamına gelir. Her yönden onları dalaletle uğratmaya çalışacağım, anlamındadır.”

Ez-Zemahşeri şöyle demiştir: İblis, onlara düşmanın çoğunlukla yaklaştığı dört yönden yaklaşacağım, dedi. Bu onlara vesvese vermesi gibidir. İmkânı el-verdiği ve gücü yettiği oranda insanlara kötülüğü sevdirebilir. Allah ona: “*Onlardan gücünün yettiği kimseleri sesinle yerinden oynat; onlara karşı atlılarınla, piyadelerininle gürültü çıkararak baskın düzenle; mallarına, evlatlarına ortak ol, onlara (bâtıl) vaatlerde bulun.*” (el-İsra, 17/64) demiştir.

Bu durum Katade'den nakledilen şu görüşe muvafıktır: İblis sana her yönden yaklaşır. Ancak üstten yaklaşamaz. Katade'nin bu sözü umumidir, selefın görüşüne aykırı değildir. Bu görüşe göre, her yönden şeytanın yaklaşması temsili bir ifadedir.

Şakik şöyle demiştir: Her sabah şeytan dört yönden benim karşıma çıkar. Önümden, arkamdan, sağımdan, solumdan. Sonra bana: “Korkma, Allah bağışlar ve merhamet eder” der. Ben de onun bu hilesi karşısında “*Muhakkak Ben, tevbe eden, iman eden ve salih amel işleyip hidâyet üzere olana da çok çok mağfiret ediciyim*” (Tâhâ, 20/82) âyetini okurum. Bana arkamdan yaklaşarak arkamda bırakacaklarımı kaybetmekle korkutur, ben de “*Yeryüzünde yürüyüp de rızkı Allah'a ait olmayan hiçbir canlı yoktur*” (Hûd, 11/6) âyetini okurum. Sağımdan, kadınlar yönünden yaklaşır, “*İyi âkibet, takvâ sahiplerinin olacaktır*” (el-Â'râf, 7/128) âyetini okurum. Solumdan, şehvetler bakımından yaklaşır. Ben de “*Onlar ile arzuladıkları şeyler arasına bir engel konacaktır*” âyetini okurum.

İnsanın kat ettiği yollar dört tanedir, daha fazla değildir. İnsan bazen sağına, bazen soluna, bazen öne, bazen arkaya gider. Şeytan bu vollardan hangisinde

tuzak kurabilirse oradan tuzak kurar. İnsanı itaat üzere görürse engeller, oradan uzaklaştırır, ya da geciktirir. İnsan günah işlemek üzere bir yola girmişse ona yardım eder, destek olur, lütfeder. Aşağıya düştükçe oradan da gelmeye devam eder. Selefin bu görüşlerini şu âyet desteklemektedir: “*Biz onlara yakın arkadaşlar kıldık. Onlar da önlerinde ve arkalarında olanı kendilerine süslediler.*” (Fussilet, 41/25).

El-Kelbi, bu âyetin “İnsana şeytani dostlar verdik” anlamında olduğunu söylemiştir. Mukatil’e göre âyet “İnsana şeytani dostlar hazırladık” anlamındadır. İbn Abbas, önlerinde olan dünya işleridir, arkalarında olan ise âhiret işleridir, demiştir. Bu durumda âyetin anlamı “bu arkadaşlar onlara dünyayı süslü gösterdi, insanlar da dünyayı tercih ettiler. Onları âhireti yalanlamaya ve ondan yüz çevirmeye çağırdılar” olmaktadır. El-Kelbi âyetin anlamını şöyle vermektedir: “bu arkadaşlar insana önlerinde olan âhireti süslediler. Cennet ve Cehennem, öldükten sonra dirilme olmadığını söylediler. Arkalarında olan dünyayı ve içinde oldukları sapkınlığı süslü gösterdiler.” El-Ferra da aynı görüştedir. İbn Zeyd: “İşledikleri ve işlemeyi düşündükleri çirkin amellerini onlara süslü gösterdiler” demiştir. Bu durumda mânâ “amelleri onlara güzel gösterildi, onlar da tövbe etmediler. Tövbeyle de niyet etmediler, amellerini terk etmeyi de düşünmediler” olmaktadır.

Allah düşmanı şöyle diyor:

“*Sonra and olsun, önlerinden, arkalarından, onlara sokulacağım*” Dünya ve âhireti kastetmektedir.

“*Sağlarından, sollarından onlara sokulacağım*” İyilik meleği insanın sağında bulunur ve kişiye iyilik yapmayı sever. Şeytan bu yönden insana yaklaşır, iyilik yapmaktan alıkoyar. Solda duran melek insanı kötülük yapmaması için uyarır. Şeytan bu yönden gelir ve insanı kötülük yapmaya teşvik eder.¹⁰⁵

“*Sonra and olsun, önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından onlara sokulacağım*”

Şeytan bunların hepsini insanı yoldan çıkarmak için yapmaktadır. İnsanlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından yaklaşmaya yemin etmiş gibidir. Tekil ifade ile sağ ve soldan değil aksine çoğul ifade ile sağlarından ve sollarından yaklaşacağını söylemiştir.¹⁰⁶

105 İğase, I, 102-105.

106 Bedâiu'l-fevâid, I, 120.

قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْذُومًا مَدْحُورًا لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٨﴾ وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾ فَوَسَّوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوَاتِيهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَتَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ ﴿٢٠﴾ وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ ﴿٢١﴾ فَدَلَّاهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوَاتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكَ الشَّجَرَةِ وَأَقُلْتُ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٢٢﴾ قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ ﴿٢٤﴾ قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ﴿٢٥﴾

18. “Küçültülmüş, kınanmış ve kovulmuş olarak çık oradan. Yemin ederim ki onlardan kim sana uyarsa, Cehennemini hep sizden dolduracağım” buyurdu.

19. “Ey Âdem, sen ve eşin Cennet’te yerleşin, ikiniz de dilediğiniz yerden yiyin. Yalnız bu ağaca yaklaşmayın. O zaman zalimlerden olursunuz”.

20. Derken şeytan, kendilerine gizli bırakılmış avret yerlerini göstermek için onlara vesvese verdi ve: “Rabbimiz size bu ağacı ancak, iki melek yahut ebedi kalanlardan olmayasınız diye yasakladı” dedi.

21. Ve: “Şüphesiz ben size öğüt verenlerdenim” diye de her ikisine yemin etti.

22. Nihayet ikisini de aldatarak aşağıya düşürdü. Ağacı(n) meyvesini) tattıklarında avret yerleri kendilerine göründü ve üzerlerine Cennet yapraklarından üst üste koyarak örtmeye başladılar. Rableri her ikisine: “Ben size bu ağacı yasak etmedim mi ve size şeytan muhakkak sizin apaçık bir düşmanınızdır, demedim miydi?” diye seslendi.

23. “Rabbimiz, biz kendimize zulmettik. Eğer bize mağfiret ve rahmet etmezsen muhakkak ki zarara uğrayanlardan oluruz” dediler.

24. Buyurdu ki: “Kiminiz kiminize düşman olarak inin. Siz yeryüzünde bir süreye kadar yerleşip kalacak ve orada geçineceksiniz;

25. “Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz. Yine oradan çıkarılacaksınız” buyurdu.

Tefsiri:**Te'vil**

Âdem'in Cennet'ten çıkarılması böylece gerçekleşti. Âdem'in bu şekilde davranması te'vil yapmasından dolayı idi. Yoksa Allah'a isyan etmeyi, onun yasağına karşı çıkacak bir cüretkârlığı, Cennet'ten çıkarılma meşakkatini hak edecek kadar zalim olmayı kastetmemiştir. İnsanlığın atası asla bunları istememiştir. Onun nasıl bir te'vil yaptığı ile ilgili ihtilafa düşülmüştür. Bazıları Âdem'in mutlak bir nehyi muayyen bir ağaç olarak te'vil ettiğini söylemişlerdir. İblis bu ağaç cinsinin ebedilik ağacı olduğunu, bu ağaçtan yerse Cennet'ten çıkmayacağını söyleyerek onu kandırması ona bu ağacın meyvesinden yedirmiştir. Ancak bu görüş isabetli değildir. Allah İblis'in onlara *"Rabbiniz size bu ağacı ancak, iki melek yahut ebedi kalandardan olmayasınız diye yasakladı"* dediğini bildirmiştir.

Allah'ın düşmanı onlara kendisinin veya cinsinin yasaklandığı ağaçtan söz etmiştir. Bu ağacın yasak ağaç olduğunu da belirtti. Âdem yasaklanan ağacın muayyen bir ağaç olduğu kanaati taşıyarak aynı cinsten bir başka ağacın meyvesini yese asi olmayacaktı. Allah elbiselerini üzerinden almayacak ve onları Cennet'ten çıkarmayacaktı.

Bazılarına göre Âdem, yasağın tenzihen olduğunu tahrimen olmadığını düşünmüş bu nedenle ağacın meyvesinden yemiştir. Ancak bu görüş pek çok yönden, kesinlikle bâtıldır. Bu görüşün isabetsiz olduğunu gösteren âyetlerden biri Allah'ın Âdem'e ve eşine: *"Yoksa zalimlerden olursunuz"* (Bakara, 2/35) demesidir. Allah'ın bir fiile yaklaşılmamasını yasaklaması haram kılması anlamına gelir. Bu âyetlerde de aynı hüküm vardır:

"Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın." (el-Bakara, 2/222)

"Zinaya yaklaşmayın." (el-İsra, 17/32).

"Bir de yetimin malına, rüştüne erinceye kadar en güzel olandan başka bir şekilde yaklaşmayın." (el-En'âm, 6/152).

Bu yasak tenzihen olsaydı Allah asi olduğunu söyleyerek onu Cennet'ten çıkarmazdı. Bazıları şöyle demiştir: Âdem'in te'viline göre eşiyile birlikte ağaca yaklaşmak ve meyvesinden yemek yasaklanmamıştı. Her birinin tek başına yemesi yasaklanmamıştı. Çünkü Allah Teala. *"Ağaca yaklaşmayın"* (el-Bakara, 2/35) buyurmuştu. İkisine hitap ederek yasak koymuştu. Bir yasağın topluluğa konması fertlere konmasını gerektirmezdi. Hatib Bağdadi Tefsir'inde bu te'vilden bahsetmiştir. Ancak görüldüğü gibi bu te'vil bâtil ve fasittir. Bu te'vilin Âdem'in ve Havva'nın aklına gelmediği kesindir. Onlar Allah'ı çok iyi tanıyorlardı ve söylenenleri doğru anlıyorlardı. Allah Teala'nın *"Zinaya yaklaşmayın"* (el-İsra, 17/32) ve *"Bir de yetimin malına yaklaşmayın"* (el-En'âm, 6/152) âyetlerini aynı şekilde te'vil eden hiç kimse olmamıştır.

Bu te'vile göre yukarıdaki âyetler de "size bu fiilleri birlikte işlemeyi yasaklıyorum ama her biriniz tek tek işleyebilirsiniz" anlamına gelmelidir. Kararmış kalplerin ve sahifelerin bu hezeyanları hayret vericidir. Bu görüşleri ileri sürüp benimseyenler, meyledenler, doğru bulanlar ve dinleyenler vardır. Bu konuda doğru olan İblis'in Âdem'e nasihat ettiğine yemin etmesi ve çeşitli te'kid metotları ile sözünü desteklemesidir:

Bu te'kid yöntemleri şunlardır:

- 1- Yemin
- 2- Fiil cümlesi değil isim cümlesi kullanmak
- 3- Te'kid edatları kullanmak
- 4- Habere te'kid lâmı getirmek
- 5- Olaya delalet etmek üzere fiil yerine ism-i fâil kullanmak
- 6- Amel edene değil amele öncelik vermesi.

Âdem, hiç kimsenin Allah adına yalan yere yemin edeceğini ve Allah'a karşı böylesine cüretkâr olacağını sanmıyordu. Allah düşmanı onu böyle bir te'kide ve mübalağaya başvurarak kandırdı. Âdem onun doğru söylediğini, ağaçtan yerse Cennet'ten çıkmayacağını zannetti. Meyveyi yemek günah olsa da elde edilecek ebedilik maslahatı tercihe şayandı. Böylece yasağı işlemek konusunda kendisini mazur görüyor, tövbe edeceğini veya bir başka şeyi düşünüyordu. Allah'a ve âhiret gününe iman eden herkes günah işleyeceği zaman bu te'villere kalkışır.

Bu te'vil ile diğer muharref te'villeri kıyaslayınca doğru ve yanlış ortaya çıkar. Doğruya erıştiren Allah'tır.¹⁰⁷

"Rabbimiz, biz kendimize zulmettik. Eğer bize mağfiret ve rahmet etmezsen muhakkak ki zarara uğrayanlardan oluruz" dediler. (el-A'râf, 7/23).

Âdem hatasını itiraf edince kendisini bilgisizlik, sabredememek ve Cennet'ten nasibini kaybetmesine neden olacak unutkanlıkla tarif etti. Daha sonra da: *"Eğer bize mağfiret ve rahmet etmezsen muhakkak ki zarara uğrayanlardan oluruz"* dedi. Allah işlenen günahları affedip izlerini ve cezasını silmese ve kulu bunlardan korumasa, bunların izi kesinlikle zarar verir. Zehirli bir yiyeceğin tesiri panzehir verilerek giderilmese insana zarar verir. Allah insana, nefsinin maslahatına uygun olanı bulması, hakkı bilip amel etmesi için merhamet etmese nefis hüsranı uğrar. Mağfiret şerri engeller, rahmet hayrı celp eder. Allah insana mağfiret etmese, onu günahattan korumasa, rahmet edip iyilikler vermese insan helâk olur. Nefsine zulmetmesi ve nefsinden dolayı zalim olması kaçınılmazdır. Nefis kendi kendine hayır elde edecek durumda değildir. Kendi kendine hareket eder, hayra hareket etmese şerre hareket eder ve sahibine zarar verir. Kendi kendine hare-

ket edebilmesi nefis olmasından kaynaklanmaktadır. İradesi ile hareket edemese nefis olmazdı. Es-Sahih'de Hz. Peygamber'den şöyle nakledilmiştir: “İsimlerin en doğrusu Haris ve Hemmam’dır.”¹⁰⁸ Haris çalışan ve kazandır. Hemmam ise çok endişelenendir. Endişe iradenin başlangıcıdır. Nefis irade sahibi ve amil olmalıdır. Salih iradeye eriştirilmese fasit iradeye ve zararlı amele kayar.¹⁰⁹

يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سُوَاتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ الثَّقَوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ
ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذْكُرُونَ ﴿٢٦﴾

26. “Ey Âdemoğulları, size avret yerlerinizi örtecek bir libas ile giyip süsleneceğiniz bir elbise indirdik. Takvâ elbisesine gelince o, daha hayırlıdır. Bu Allah’ın âyetlerindendir. Belki öğüt alırlar.”

Tefsiri:

Allah takva elbisesi ve süsünün mal, güzel elbiseler ve zahiri güzellikten hayırlı olduğunu bildirmiştir. Allah kullarını yaratmış, dış görünüşlerini güzelleştirmiştir. İçlerini ise doğru yola sevk ederek hidayet vermekle güzelleştirmiştir.¹¹⁰

“Ey Âdemoğulları, size avret yerlerinizi örtecek bir libas ile giyip süsleneceğiniz bir elbise indirdik. Takva elbisesine gelince o, daha hayırlıdır.”

Âyet iki çeşit süsü birlikte zikretmiştir. Bunlar bedeninin elbise ile süslenmesi ve kalbin takva ile süslenmesi yani, dış ve iç güzelliktir.¹¹¹

يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُمُ مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سُوَاتِهِمَا إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾ وَإِذَا قَعَلُوا فَاجِسَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آيَاتَنَا وَاللَّهُ أَمَرْنَا بِهَا قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ اتَّقُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾

108 Sahihayn'da bu lafızla yer almamaktadır. Bu hadis “Peygamberlerin ismini alınız. Allah’ın en sevdiği isimler ...” lafızları ile başlamaktadır. Bu hadis için bk. Ahmed, IV, 345; Ebu Davud, XIII, 293 (Edeb, İsim değiştirme babı); Nesâî, VI, 218 (Hayl); Buhârî, Edebü'l-müfred, II, 277; Ebû Ya'lâ, XIII, 111-114 (Burada hadisin ravisi olan sahabinin sahabi olup olmadığı ile ilgili nefis bir bahis bulunmaktadır). Taberânî, Kebir, XXII, 380. Bu hadislerin hepsinin senedinde Akil b. Şebib isimli meçhul bir ravi vardır. (bk. Takrib, II, 277). El-Elbâni hadisin sahih olduğunu söylemiştir. (bk. 104, 904).

109 Tariku'l-hicreteyn, 100.

110 Es-savaiku'l-mürsele, IV, 1552, 1553.

111 İğase, I, 58.

27. Ey Âdemoğulları, şeytan ana ve babanızı avret yerlerini kendilerine göstermek için üzerlerinden elbiselerini sıyırarak Cennet'ten çıkmalarına sebep olduğu gibi, sakın sizi de fitneye düşürmesin. Çünkü o da kabilesi de sizi, sizin kendilerini göremeyeceğiniz yerden görürler. Biz şeytanları, iman etmeyenlerin velileri kıldık.

28. Onlar bir hayâsızlık yapsalar (da ondan alıkonsalar): “Biz atalarımızı da bunun üzerinde bulduk. Allah da bize bunu emretti” derler. De ki: “Allah hiç bir zaman hayâsızlığı emretmez. Bilmediğiniz şeyleri Allah’a karşı mı söylüyorsunuz?”

Tefsiri:

Âyette yer alan “De ki: “Allah hiç bir zaman hayâsızlığı emretmez” ifadesi hayâsızlığın bizatihi hayâsızlık olduğuna ve Allah’ın böyle bir şeyi emretmeyeceğine, bunu emretmekten uzak ve münezzeh olduğuna delalet eder. Hayâsızlığın yasak sebebiyle hayâsızlık olduğu bilinseydi o zaman Allah’ın yasakladığı şeyi emretmeyeceği söylenmiş gibi olurdu. Oysa bu akıllıca bir ifade değildir. Allah’ın böyle bir kelamı olamaz. Allah daha sonra bu durumu şöyle te’kid etmiştir:

قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ
الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾

29. De ki: “Rabbim adaleti emretti. Her secde yerinde yüzlerinizi (kible tarafına) doğrultun. Ve O’na, dininizi yalnız O’na halis kılarak ibadet edin. Sizi ilkin yarattığı gibi yine (O’na) döneceksiniz.”

Tefsiri:

Âyet Allah’ın hayâsızlığı emretmekten uzak olduğunu, tüm emirlerinin iyilik olduğunu, akıl tarafından kabul edilebilirliğini bildirmiştir. Allah adaleti emretmiştir, zulmü değil. Mescitlerde yüzlerin, bir başkası için değil kendisi için kibleye döndürülmesini, insanların, şirke düşmeden, ihlâsla sadece kendisine ibadet etmelerini istemiştir. Allah’ın emrettikleri hayâsızlık değil bunlardır.¹¹²

فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ إِنَّهُمْ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللَّهِ
وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُّهْتَدُونَ ﴿٣٠﴾

30. O, bir kısmına hidayet verdi. Bir kısmına da sapıklık hak oldu. Çünkü onlar Allah'ı bırakıp şeytanları kendilerine veliler edindiler. Üstelik doğru yolu bulduklarını da sanırlardı.

Tefsiri:

İbn Abdilber Musa b. Ubeyde'den nakledilen bir senetle Muhammed b. Ka'b el-Kurazi'nin "Sizi ilkin yarattığı gibi yine (O'na) döneceksiniz. O, bir kısmına hidayet verdi. Bir kısmına da sapıklık hak oldu" âyeti ile ilgili şöyle dediğini nakletmiştir:

"Allah, ilkin hidayet üzere yarattıklarına hidayet verir. İlkin dalalet üzere yarattıklarını, hidayet ehlinin amelini işlese bile, dalalet sevk eder. O, İblis'i ilkin dalalet üzere yaratmıştır. İblis meleklerle beraber saadet ehlinin amelini işlemiştir. Ancak Allah onu ilkin yarattığı dalalet haline çevirmiş ve onun kâfirlerden olduğunu söylemiştir. (Musa'ya iman eden) Sihirbazları ilkin hidayet üzere yaratmıştı. Ancak onlar dalalet ehlinin amelini işlediler. Daha sonra onları hidayete ve saadete erıştirdi, hidayet üzere Müslüman olarak vefat ettirdi."¹¹³

Muhammed b. Ka'b'dan nakledilenler Allah'ın ilk yaratmasının, daha önce başka bir şekilde amel ediyor olsalar da, insanların nasıl olacaklarını gösteren yazısı olduğunu açıklamaktadır. Dalalet üzere yaratılan yani dalalet üzere olacağı yazılan kimse daha önce hidayet ehlinin amelini işlemiş olsa da dalalet üzere olur. Hidayeti gerektiren selim fitrat üzere yaratılan kişi hidayet üzere olur. Onu değiştirecek arızı haller kaderinin sebkât etmesine mani olamaz. Sahih bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Sizden biri Cennet ehlinin amelini işler, kendisi ile Cennet arasında sadece bir zirâ mesafe kalır ancak kaderi sebkât eder ve Cehennemliklerin amelini işleyerek Cehennem'e girer. Sizden biri Cehennemliklerin amelini işler kendisi ile Cehennem arasında sadece bir zirâ mesafe kalır ancak Cennetliklerin amelini işler ve Cennet'e girer."¹¹⁴

Said b. Cübeyr "Sizi ilkin yarattığı gibi yine (O'na) döneceksiniz" âyeti ile ilgili şöyle demiştir: "Hakkınızda ne yazılmışsa öyle olursunuz."

Mücahid de: "Sizi ilkin yarattığı gibi bedbaht veya mutlu olursunuz" ve "Müslümanı Müslüman olarak kâfiri kâfir olarak diriltir" demiştir.

Ebu'l-Âliye: "İnsanlar Allah'ın kendileri hakkındaki ilmi ne ise o hale dönerler. Allah bir kısmının hidayet bir kısmının dalalet üzere olacağını bilmekteydi" demiştir. Bu mânâ Kur'an'a, sünnete, selevin rivâyetlerine ve ehl-i sünnetin icmaına uygun sahih görüştür. Âyette kastedilen bu ise bu görüşte belirtilenler âyette

113 Taberi, VIII, 156; ed-Dürrü'l-mensûr, III, 437.

114 Buhâri, Kader, kitabın başında yer alan rivâyet (XI, 486); Müslim, Kader, İnsanın yaratılışı babı, V, 497, 498.

de vardır. Âyetin zahirinin mânâsı yeniden dirilmekten, mebde ve meaddan söz edilen benzer âyetlerin mânâsı ile aynıdır. Bu âyetinde çok kısa ve özlü bir şekilde delil getirilmiştir.

“Sizi ilkin yarattığı gibi yine (O’na) döneceksiniz” âyeti şu âyetlere benzer mektir:

“Ey insanlar! Eğer öldükten sonra diriltilmekten yana şüphemiz varsa, muhakkak Biz sizi(n atanız Âdem’i) topraktan yarattık.” (el-Hac, 22/5).

“Kendi yaratılışını unutarak Bize bir misal getirip dedi ki: “Çürümüş haldeki kemikleri kim diriltecek?” (Yâsin, 36/78).

“Yoksa insan başıboş bırakılacağını mı sanır? O dökülen meniden bir damla değil miydi? Sonra o, bir sülük gibi yapışan kan pıhtısı olmuş, sonra (Allah onu) yaratmış, düzenlemiştir. Ondan erkek ve dişi iki sınıf yaratmıştır. Bunları yapanın ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi?” (el-Kıyâme, 75/36-40).

“O halde insan neden yaratılmış olduğuna bir bakıversin? O (ana rahmine) atılıp dökülen bir sudan yaratılmıştır. O su, omurga ile göğüs kemikleri arasından çıkar.” (et-Târik, 86/5-7).

Allah insanı öldükten sonra diriltmeye kadirdir. Âyetin mânâsı ile ilgili doğru tefsir budur. Bu durumda daha sonra zikredilen “O, bir kısmına hidayet verdi. Bir kısmına da sapıklık hak oldu” ifadeleri nasıl irtibatlandırılacağına açıklık getirmek gerekmektedir. Bu görüşü ileri sürenlerin böyle bir irtibata da temas etmeleri gerekmektedir. Âyeti düşünen herkes bu tefsir’in daha doğru olduğunun farkına varır. İki âyet arasındaki irtibat şöyle açıklanabilir: İlk âyet ilim, amel ve itikat bakımından dinin kaidelerini ihtiva etmektedir. Allah, âyetinde dinin ve şeriâtın esasları olan adaleti emretmiştir. Adalet tevhidi ihtiva etmektedir. Tevhid en adil yoldur. Adalet diğer mahlûkat ile muamelede ve ibadetlerde orta yollu olmaktır. Allah’a yönelmeyi, O’na ihlâsla ibadet etmeyi ihtiva eder. İhlâsla ibadet etmek O’na ortak koşmadan ibadet etmektir. Amelde olması gereken de budur. Daha sonra insanların mebde ve meâdî hakkında bilgi verilmiştir. Ardından tevhid nizamı olan kaderden söz edilmiştir. Bazı fırkaların hidayet, bazı fırkaların dalalet üzere oldukları belirtilmiştir. Âyet kadere iman, şeriâtı, mebde ve meâdî, adaleti emretmeyi ve ihlâsı ihtiva etmektedir. Âyetinde en son bu haberi tasdik etmeyen ve bu emre itaat etmeyen kişinin, Allah’ı bırakıp şeytanı dost edindiği ve hidayet üzere olduğunu sandığı halde dalalet üzere olduğundan bahsedilmiştir. Allah en doğrusunu bilir.¹¹⁵

Allah’ın şu iki âyeti arasındaki fark nedir?

“Allah içlerinden kimine hidâyet verdi, kiminin aleyhine olmak üzere sapıklık hak oldu.” (en-Nahl, 16/36).

“O, bir kısmına hidayet verdi. Bir kısmına da sapıklık hak oldu” (el-A'râf, 7/30).

Bu âyetler arasında iki yönden fark bulunmaktadır:

Lafzi: Fiil ve fail arasına giren harf sayısı A'raf sûresinde yer alan âyetle daha fazladır. Araya giren harf sayısı fazla iken hazif yapılması daha iyidir.

Manevi: Nahl sûresindeki âyetle yer alan من ümmet ve cemaat hakkında olup müennes bir lafızdır. Nitekim âyetin baş kısmında “Andolsun ki Biz her ümmet arasında: “Allah’a ibadet edin ve tâğûttan kaçının” diye bir peygamber göndermişizdir” denilmiş daha sonra “Allah içlerinden kimine hidâyet verdi, kiminin aleyhine olmak üzere sapıklık hak oldu” buyrulmuştur. Bu ümmetler arasından bazıları dalaleti hak etmiştir. Dalaletin hak olması dalaletle düşmek anlamındadır kullanılmıştır, denilirse, burada kullanılan müennes tâsı belirginleşmektedir. Bu durumda her ikisi de aynı anlama gelmektedir. Her ikisi de aynı mânâda ise, te'nis tâsının kullanımı terkinden daha güzeldir. Zîra diğer sözün mânâsında zaten yer almaktadır.

Ancak “O, bir kısmına hidayet verdi. Bir kısmına da sapıklık hak oldu” âyetinde ümmet değil, fırka kelimesi kullanılmıştır. Fırka müzekkerdir. Dalalet kelimesinde te'nis tâsı kullanılmadan “Bir kısmına da sapıklık hak oldu” (فحق) denilmiş olsaydı da aynı anlama gelirdi. Bu üslûp Arapçanın inceliklerinden biridir. Araplar gramer kurallarına göre bir lafız için gerekli olanı bu hükme ihtiyacı olmayan eş anlamlı bir kelime için de kullanırlar. Örneğin “en iyi ve güzel genç” (أحسن فتى وأجمله) anlamında “gençlerin en iyisi ve güzeli” (أحسن الفتیان وأجمله) derler. Bu kullanımın bir benzeri de حول ve عور kelimelerini حول و عور kullanarak düzeltmeleridir. Bunun benzerleri çoktur. Kıyasen uygun gözükmeyen yerlerde aynı mânâyı yüklemek güzel kabul ediliyorsa, kıyasa ve kullanıma uygun yerlerde neden böyle yapılmasın?

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾

31. “Ey Âdemoğulları, her mescitte ziynetinizi alın, yiyin, için israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmeyiz”

Tefsiri:

Temel şer'i esasların hepsi bu âyetle toplanmıştır. Emir, nehiy, ibaha ve haber bir arada zikredilmiştir.¹¹⁶

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نَفْصِلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣٢﴾
 قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّي الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾

32. De ki: "Allah'ın kulları için çıkardığı ziyneti, temiz ve hoş rızıkları kim haram kılmıştır?" De ki: "Bunlar dünya hayatında iman edenler içindir. Kıyamet günü ise yalnız onlardır." İşte Biz âyetleri bilenler için böylece açıklarız.

33. De ki: "Rabbim ancak hayâsızlıkları, onların açık olanını, gizli olanını; bununla beraber günahı, haksız isyanı, Allah'a -hakkında asla bir delil indirmedigi- her hangi bir şeyi ortak koşmanızı ve Allah'a bilmediğiniz şeyleri isnad etmenizi haram kılmıştır."

Tefsiri:

Âyet haram kılınanların bizatihi hayâsızlık olduğuna ve bunları aklın hoş bulmayacağına delalet etmektedir. Haram kılınma nedeni ise hayâsızlık olmalarıdır. Hükmün vasfa bağlı olarak verilmiş olması haram kılınma illetinin de bu vasfı olduğuna delalet eder. Zikrettiğimiz âyetlerin hepsinde bu bir delildir. Allah'ın bunları, hayâsızlık olduğu için yasakladığına delalet etmektedir. Pis olan bir şeyi pis olduğu için haram kılmıştır. İyiliği iyilik olduğu için emretmiştir. İletin malulden farklı olması gerekir. Bir şeyin hayâsızlık olması yasak olduğu anlamına gelir. Pis olması haram olduğu anlamına gelir: Dolayısıyla illet ve malul aynı şey olmaktadır. Oysa düşünülecek olursa bu muhal bir durumdur. Aslında şöyle olmaktadır: Günah ve isyanın haram olması haram kılınmadan önce de bu vasıfları taşıdıklarına delalet eder.¹¹⁷

Âyette açık ve gizli tüm hayâsızlıklar, mala, cana ve ırza yönelik her türlü zulüm ve düşmanlık, söz, amel ve iradede az da olsa Allah'a şirk koşmak, sözle, niyetle veya inanarak bir başkasını Allah'a eş koşmak haram kılınmıştır. Allah'tan veya peygamberden gelen bir nass yoksa haram, helâl, vacip, mükellefiyetin düşürülmesi konularında söz söylemek haramdır. Peygamberin isimleri, sıfatları, söz ve fiilleri hakkında ister nefiy ister ispat yoluyla bilgisizce konuşmak haramdır.¹¹⁸

Bu dört şey, ölü, kan ve domuz etinden farklı olarak, Allah tarafından kayıtsız şartsız herkese her zaman haram kılınmıştır. Ölü, kan ve domuz eti haram

117 Bk. Miftahu dâri's-saâde, 333.

118 I'lâmu'l-muvakkiin, I, 413.

olmakla birlikte bazı hallerde mubah sayılmaktadır. Oysa bu âyette zikredilen dört husus her halükârda haramdır. Hayâsızlıklar şehvete bağlıdır. Şehevi güç hayâsızlıklardan uzak durularak kontrol edilir. İsyankârlık gazapla ilgilidir. Gazap kuvveti isyankârlıktan uzaklaşarak kontrol edilir. Allah'a şirk koşturmak büyük bir zulümdür. Hatta kayıtsız şartsız zulümdür. Adalet ve ilme aykırıdır. "*Allah'a -hakkında asla bir delil indirmedeği- her hangi bir şeyi ortak koşturmanız*" ifadesi Allah hakkında zulmü haram kılmaktadır. Bu da O'nun hakkında adaletli olmayı gerektirmektedir. O'nun hakkında adaletli olmak ortak koşturmadan yalnız O'na ibadet etmektir.¹¹⁹

"De ki: "Rabbim ancak hayâsızlıkları, onların açık olanını, gizli olanını; bununla beraber günahı, haksız isyanı, Allah'a -hakkında asla bir delil indirmedeği- her hangi bir şeyi ortak koşturmanız ve Allah'a bilmediğiniz şeyleri isnad etmenizi haram kılmıştır."

Allah bu âyette en kolaydan başlayarak zora doğru sırayla dört büyük haramı zikretmiştir. Son olarak en zor ve en büyük haramı saymıştır. O da bilgisizce Allah hakkında konuşmaktır. Ya O'nun hakkında yalan söylemenin hükmü nedir? Allah'ın söylemediği bir şeyi sanki o söylemiş gibi O'na isnad etmek suretiyle yalan söylemek ona yalan nispet etmektir. Çünkü yalan söyleyen kişi söylediği sözün yalan olduğunu bilir. Böyle bir sözü peygambere nispet ederse peygambere yalan nispet etmiş olur. Bu görüş oldukça kuvvetli gözükmektedir.¹²⁰

Bu âyet temel haramlar olan dört meseleyi ihtiva etmektedir. Bunlar, açık ve gizli hayâsızlık ile hayâsızlığa götüren sebeplerde yardımlaşmak, günah ve haksız yere isyan, Allah'a -hakkında asla bir delil indirmedeği- her hangi bir şeyi ortak koşturmak ve Allah hakkında Allah'ın bildirmediği hususları, bilgisizce konuşmaktır. Bilgisizce konuşmanın çok sayıda çeşitli yolları vardır. Bu haramı işleyenler çok farklı gruplar ve mezhepler oluşturmuştur. Her biri kendine göre diğerlerinden farklı bir yol ve tarz izlemektedir. Şiirler, şarkılar, farklı hareketler ve üsluplarla birbirlerinden ayrılırlar. İçlerinde ilim ve iman olanların ilmi ve imanı onları küfür, fısık ve isyandan alıkoymamaktadır. Caiz olan ile olmayan arasına kendilerine göre bir sınır koymak isterler ancak bulunması mümkün olmayan veya çok nadir bulunan bir takım şartlar ileri sürecek kadar kendilerini kontrol edemez hale gelirler.

119 *Miftâhu dâri's-saâde*. 458.

120 *El-Kelâm alâ mes'ele'ti's-semâ*, 324, 325.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْجِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِرُونَ ﴿٣٤﴾
يَا بَنِي آدَمَ إِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي فَمَنْ اتَّقَى وَأَصْلَحَ فَلَا
خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٥﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا
أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٦﴾ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ
كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ أُولَئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُمْ مِنَ الْكِتَابِ حَتَّى إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا
يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلَى
أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَافِرِينَ ﴿٣٧﴾

34. Her ümmetin bir eceli vardır. O ecelleri gelince ne bir an geri bırakabilirler, ne de ileri alabilirler.

35. Ey Âdemoğulları, içinizden âyetlerimi anlatacak peygamberler size gelince artık kim sakınır ve düzeltirse onlar için bir korku yoktur ve onlar üzülecek değillerdir.

36. Âyetlerimizi yalanlayanlar ve onlara karşı büyüklük taslayanlar, ateşlik olanlardır. Onlar orada ebedi kalıcıdırlar.

37. Allah'a karşı yalan uydurarak iftira edenden yahut O'nun âyetlerini yalanlayandan daha zâlim kim olabilir? Onların Kitaptan nasipleri neyse kendilerine erişecektir. Nihayet ruhlarını almak için elçilerimiz onlara geldikleri vakit diyecekler ki: "Allah'ı bırakıp da tapına geldiğiniz şeyler (putlarınız) nerede?" "Onlar gözümüzden kayboldular" diyecekler ve kendi aleyhlerine kâfir olduklarına dair şahitlik edeceklerdir.

Tefsiri:

Said b. Cübeyr, Mücâhid ve Atiyye: "Kitaptan nasipleri bahtsızlık veya mutluluktur" demişlerdir. Atiye daha sonra "O, bir kısmına hidayet verdi. Bir kısmına da sapıklık hak oldu" âyetini okumuştur. Âyetin anlamı bu kimselere kaderlerinde yazılı olan bedbahtlığın erişeceğidir. Atâ'dan nakledildiğine göre İbn Abbas da bu görüştedir. Kitaptan kasıt Allah'ın levh-i mahfuzda yazılı ilmidir. O takdirde kitap ilk yazgıdır. Onların nasibi ise kendileri için yazılan bedbahtlık ve bunun yollarıdır.

İbn Zeyd, el-Kurazi ve er-Rebi b. Enes âyete: "Bu kimseler kaderlerinde yazılı olan rızık ve amellere erişirler. Nasipleri tükenince ve bunları tamamladıkları zaman elçilerimiz, canlarını almak için yanlarına gelirler" mânâsını vermişlerdir. Bazıları âyette nihayet anlamında *حتى* olmasından ötürü bu görüşü tercih etmişlerdir. Buna göre âyetin mânâsı, onlar rızıklarını ve ömürlerini tamamlayıp ölümüne eriştiklerinde, olacaktır.

Birinci görüşü destekleyenler buradaki حتى edatının cümleye dâhil olduğunu söylemesi gerekmektedir. Bu durumda حتى ibtida için kullanılmış olmaktadır. Bu kullanımın bir benzeri şu şiirde de yer almaktadır:

فيا عجا حتى كلب تبني

Hayret, Küleyb bile bana sövüyor

Doğru olan onların Kitap'tan nasibinin iki şeyi ihtiva etmesidir. Bunlar da bedbahtlıktan ve bedbahtlığa götüren amellerden nasipleri ile kazandıkları süre olan ömürden ve ömürleri boyunca yararlandıkları rızıklardan nasipleridir. Âyet bu nasiplerin hepsini ihtiva eder. Bazı müfessirler bunlardan birini, bazıları ise diğerini zikretmişlerdir. Doğru olan her ikisinin olmasıdır.

Âyette zikri geçen "Kitap" kelimesinin bazı müfessirler Kur'an-ı Kerim anlamında olduğunu söylemişlerdir. Ez-Zeccac şöyle demiştir: Onların kitaptan nasipleri Allah'ın onlara bildirdiği cezalarıdır. "İşte Ben sizi oldukça alevli bir ateşi haber vererek korkuttum" (el-Leyl, 92/14) ve "Kim Rabbinin zikrinden yüz çevirirse onu zorlu bir azaba sokar" (el-Cin, 72/17) âyetleri gibi.

Bu görüşün sahipleri bu tefsirin çok açık olduğunu söylemişlerdir. Zîra Allah, Kur'an-ı Kerim'de muhtelif yerlerde onlara verilecek azaptan bahsetmiş, daha sonra onlara nasiplerinin erişeceğini bildirmiştir. Doğru olan birinci görüştür. O da nasiplerinin, onlar yaratılmadan önce, erişecekleri yazılan kaderleri olmasıdır. Bu görüşün güzel bir yönü vardır. O da müminin nasibinin rahmet ve saadet, bu kimselerin nasibinin azap ve bedbahtlık olmasıdır. Her bir fırkanın nasibi kendi nefisleri için tercih ettikleridir. Müminin nasibi hidayet ve rahmet bu kimselerin nasibi ise dalalet ve hüsrandır. Onlar için nimet ceza ve pişmanlığa dönüşmüştür.

قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ فِي النَّارِ كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعْنَتْ أُخْتَهَا حَتَّى إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لِأُولِيهِمْ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ قَالَ لِكُلِّ ضِعْفٍ وَلَكِنْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾
وَقَالَتْ أُولَاهُمْ لِأُخْرَاهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ فذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٣٩﴾

37. Allah'a karşı yalan uydurarak iftira edenden yahut O'nun âyetlerini yalanlayandan daha zâlim kim olabilir? Onların Kitaptan nasipleri neyse kendilerine erişecektir. Nihayet ruhlarını almak için elçilerimiz onlara geldikleri vakit diyecekler ki: "Allah'ı bırakıp da tapına geldiğiniz şeyler (putlarınız) nerede?" "Onlar gözümüzden kayboldular" diyecekler ve kendi aleyhlerine kâfir olduklarına dair şahitlik edeceklerdir.

38. Diyecek ki: "Cinn ve insanlardan sizden önce geçmiş topluluklarla siz de ateşe girin!" Her ümmet girdikçe kardeşine (kendi dindaşına) lânet edecek. Nihayet hepsi birbiri ardınca oraya girip toplandıkları zaman da sonrakileri öncekileri için: "Rabbimiz, işte bizi bunlar saptırdılar. Onun için bunlara ateş azabını iki kat ver" diyecekler. (Allah) buyuracak ki: "Herkesi iki kattır. Fakat siz (bunu) bilmiyorsunuz."

39. Öncekileri de sonrakilerine: "Sizin bize hiçbir üstünlüğünüz yoktu. O halde kazandıklarınıza karşılık azabı tadın" diyecek.

Tefsiri:

Akıllı insan bu âyetleri ve ihtiva ettiği ibretleri düşünmelidir.

"Allah'a karşı yalan uydurarak iftira edenden yahut O'nun âyetlerini yalanlayanlardan daha zâlim kim olabilir?"

Bu âyette bâtila sapan iki gruptan söz edilmektedir:

Birincisi: Batılı ortaya atan ve insanları buna çağıran

İkincisi: Hakkı yalanlayan

Birinci grubun küfrü iftira atmak ve bâtilı ortaya atmaktan kaynaklanmaktadır.

İkinci grubun küfrü ise hakkı inkâr etmekten kaynaklanmaktadır.

Bu nedenle Allah Teâla şöyle buyurmuştur:

"Kâfir olup da Allah'ın yolundan alıkoyanların Biz -çıkara geldikleri fesatları karşılık- azaplarına azap atarız." (en-Nahl, 16/88).

Onlar küfredip Allah'ın kullarını yolundan uzaklaştırınca Allah da onlara iki kat azap vermiştir. Biri küfretmeleri sebebiyle, diğeri ise insanları Allah'ın yolundan alıkoymaları sebebiyledir.

Küfür tek başına zikredilince azabın sayısı belirtilmez:

"Kâfir olanlar için çok acıklı bir azap vardır" (el-Bakara, 2/104)

"Onların Kitaptan nasipleri neyse kendilerine erişecektir" âyeti dünyada yaşam, rızık ve diğer hususlarda kendileri için yazılana eriştirilirler. "Nihayet ruhlarını almak için elçilerimiz onlara geldikleri vakit diyecekler ki: "Allah'ı bırakıp da tapına geldiğiniz şeyler (putlarınız) nerede?" "Onlar gözümüzden kayboldular" diyecekler. Böylece putların gözden kaybolduğunu, kendilerinden ayrıldığını ve nihayet davalarının iptal olduğunu söyleyeceklerdir. "Ve kendi aleyhlerine kâfir olduklarına dair şahitlik edeceklerdir. Diyecek ki: Cinn ve insanlardan sizden önce geçmiş topluluklarla siz de ateşe girin!" Bu toplulukların arasına katılın denilecektir.

“Her ümmet girdikçe kardeşine (kendi dindaşına) lânet edecek. Nihayet hepsi birbiri ardınca oraya girip toplandıkları zaman da sonrakileri öncekileri için diyecek ki:” Nitekim, her ümmet selefinden sonra gelecektir.

“Rabbimiz, işte bizi bunlar saptırdılar. Onun için bunlara ateş azabını iki kat ver”

Onlar bizi saptırdıkları ve peygamberlerine itaatten alıkoydukları için onlara iki kat azap ver diyeceklerdir.

(Allah) buyuracak ki: “Herkese iki kattır.”

Hem tabi olana hem tabi edene dalaleti ve küfrü nedeniyle iki kat azap vardır.

“Fakat siz (bunu) bilmiyorsunuz”

Hiçbir taife diğerinin katlanan azabından haberdar değildir.

“Öncekileri de sonrakilerine: “Sizin bize hiçbir üstünlüğünüz yoktu” diyecek.

Siz bizden sonra geldiniz, size peygamberler gönderildi, onlar size hakkı açıkladılar, dalaletten sakındırdılar, bize tâbi olmanızı ve bizi taklit etmenizi yasakladılar. Oysa siz peygamberlere yüz çevirip bize tabi olmayı ve bizi taklit etmeyi tercih ettiniz. Peygamberlerin getirdiği hakkı terk ettiniz. Sizin bizden ne üstünlüğünüz olabilir? Biz nasıl dalalete düştüysek siz de öyle düştünüz. Biz nasıl hakkı terk ettiysek siz de terk ettiniz. Biz nasıl sizi dalalete sevk ettiysek siz de başka toplulukları dalalete düşürdünüz. Sizin bizden ne gibi bir üstünlüğünüz olabilir?

“O halde kazandıklarınıza karşılık azabı tadın, diyecek.”

Allah için, kalplerde hayat bulduğunda, ne şifa verici bir öğüt, ne belîğ bir nasihat! Bu ve benzeri âyetler Allah yolunda olanların kalpleri için birer hatırlatmadır. Ancak bâtil yolda olanların bundan haberleri yoktur.¹²¹

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتِّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ
الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ﴿٤٠﴾

40. Âyetlerimizi yalanlayıp da onlara karşı büyüklenenlere -hiç şüphesiz- gök kapıları açılmayacaktır. Onlar, deve iğne deliğinden geçmedikçe Cennet'e giremezler. Biz günahkârları böyle cezalandırırız.

Tefsiri:

Bu kimselere amellerinden dolayı göğün kapıları açılmaz aksine kapatılır. Bedenlerinden ayrıldığında ruhlarına göğün kapıları açılmaz, aksine kapatılır. İman edenler ve salih ameller işleyenlere, amellerinden dolayı göğün kapıları açılınca ruhları Allah'a ulaşır. Allah'ın huzuruna çıkarlar. Allah onlara rahmet eder ve isimlerinin 'illiyyine yazılmasını emreder.¹²²

لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾ وَالَّذِينَ
أَفْتَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ
فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٤٢﴾

41. Onlara Cehennem'den bir döşek vardır, üstlerinde de (aynı şekilde ateşten) örtüler. İşte Biz, zâlimleri böyle cezalandırırız.

42. İman edip salih ameller işleyenlere gelince -ki Biz kimseye gücünden fazlasını yüklemeyiz- onlar Cennetliklerdir; onlar orada ebedi kalıcıdır.

Tefsiri:

Mübteda ve haberin arasına “Biz kimseye gücünden fazlasını yüklemeyiz” mu'tariza cümlesi girmiştir. Bu cümle, böyle bir vaadi ancak tüm salih amelleri işleyenlerin hak edeceğini sananların vehimlerini gidermektedir: “Biz kimseye gücünden fazlasını yüklemeyiz.” Bir diğer tefsire göre “Biz kimseye gücünden fazlasını yüklemeyiz” ifadesi, “İman edip salih ameller işleyenler” ifadesinin haberidir. Daha sonra ikinci haber zikredilmiştir. Ancak ilk tefsir bundan daha güzeldir. Çünkü kimseye gücünden fazlasının yüklenmemesi müminlere has bir durum değildir. Aksine, tüm yaratılmışları kapsamaktadır. İkinci tefsirde haber bağlantısından çıkarılmış, mahzuf bir sıfat takdir edilmiş ve hiç kimseye gücünden fazlasının yüklenmeyeceği gibi önemli bir mânâ atlanmıştır.¹²³

Âyette mübteda ve haber arasında yer alan mu'tariza cümle ile dinleyenlerin zihninden şu vehim giderilmiştir: İnsanlar güçlerinin yettiği ve aciz kaldıkları tüm salih amelleri işlediler. Bu vehim, teklif-i mâ lâ yutâkı (güç yetirilmesi mümkün olmayan şeylerden insanların sorumlu tutulmasını) caiz kabul edenlerin iddiasına benzemektedir.¹²⁴

122 Tariku'l-hicreteyn, 255.

123 et-Tibyan fi aksâmi'l-Kur'ân, 221,222.

124 Es-Savâiku'l-mürsele, I, 390.

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ تُجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ أَنْهَارٌ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
 هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رَسُولٌ رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَتُودُّو
 أَنْ تُلَكُّمُ الْجَنَّةَ أَوْرِثُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾

43. Biz onların kalplerinde kin türünden ne varsa söküp atacağız. Altlarından ırmaklar akar. “Bizi buna ileten Allah’a hamdolsun, Allah bizi bu yola iletmeseydi, kendiliğimizden bunu bulmuş olamazdık. An-dolsun ki, Rabbimizin peygamberleri hakla gelmişlerdi” derler. Onlara: “Yapmaya devam ettiklerinize karşılık mirasçısı kılındığınız Cennet işte budur” diye seslenilir.

Tefsiri:

Onlar “Bizi buna ileten Allah’a hamdolsun, Allah bizi bu yola iletmeseydi, kendiliğimizden bunu bulmuş olamazdık” derken, Cennet’in yoluna ulaşmak için kendilerine yol gösterilmesini istemiş olmaları muhtemeldir. Bir diğer ihtimal, kendilerini Cennet’e ulaştıracak hidayeti dünyada istemiş olmalarıdır. Her iki durumu da kastettikleri söylenebilir. Bu durumda onlar dünyada kendilerine hidayet verdiği için ve âhirette Cennet’in yolunu gösterdiği için Allah’a hamd etmişlerdir. Bu tefsir daha iyi ve daha beliğdir.¹²⁵

A'râf Topluluğu

On ikinci tabaka: İyilikleri ve kötülükleri eşit olan topluluktur. Yaptıkları işler karşılaştırılınca iyilikleri Cehennem’e girmelerine mani olmuştur. Yaptıkları kötülükler de Cennet’e girmelerine engel oluşturmıştır. Bunlar a'râf ehlidir. Allah’ın rahmetini hak edecekleri fazla iyilikleri ve azabını hak edecek kadar fazla kötülükleri yoktur.

Allah A'râf sûresinde, Cehennem ehlinin Cehennem’e girmesinden, birbirlerini lânetlemesinden, tebaanın liderlerine seslenmesi ve liderlerin onları reddetmesinden söz etmiş daha sonra Cennet ehlinin Cehennemliklerle konuşmalarını zikretmiş, en son a'râf ehlinin özelliklerini anlatmıştır:

وَنَادَىٰ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ أَن قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا نَعَمْ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَن لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿٤٤﴾ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَعْتُونَهَا عَوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ كَافِرُونَ ﴿٤٥﴾ وَيَبْنِيانِ جِجَابًا وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَغْرِفُونَ كُلًّا بِسِيفَاهُمْ وَنَادَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَن سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ ﴿٤٦﴾ وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبُّنَا لَا تُجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾

44. Cennetlikler, Cehennemliklere: “Rabimizin bize vaat ettiğini hak bulduk. Siz de Rabbinizin vaat ettiğini gerçek buldunuz mu?” diye seslenirler. Onlar da: “Evet” derler. Bunun üzerine aralarında bir münadi: “Allah’ın lâneti zulmedenlere olsun” diye seslenir.

45. “Onlar ki, Allah yolundan alıkoyanlar, onu eğrtmek isteyenlerdi. Onlar âhireti de inkâr ederlerdi.”

46. Onların ikisi arasında bir perde ve A'râf üzerinde de her birini yüzlerinden tanıyan adamlar vardır. Cennet ehline: “Selâmün aleyküm” diye seslenirler. Bunlar henüz oraya (Cennete) girmeyen fakat oraya girmeyi uman kimselerdir.

47. (A'râftakilerin) gözleri Cehennemlikler tarafına çevrildiği zaman da: “Rabbimiz, bizi bu zâlimler topluluğu ile beraber bulundurma” diye dua ederler.

Tefsiri:

“Onların ikisi arasında bir perde vardır” ifadesi, Cennet ve Cehennem ehlinin arasında bir perde olduğu anlamındadır. Bu perdenin bir sur olduğu, surun iç tarafında rahmet, dış tarafında azap olduğu söylenmiştir. İç taraf müminlere yönelik rahmettir. Dış taraf Kâfirlerin olduğu azap yeridir. A'râf ise yüksek yer anlamına gelmektedir. Cennet ve Cehennem arasındaki surdur. A'râf ehli bu surun üzerindedir.

Huzeyfe ve Abdullah b. Abbas şöyle demişlerdir: A'râf ehli iyilik ve kötülükleri eşit olan kimselerdir. İyilikleri onların Cehennem'e girmelerine mani olurken, kötülükleri Cennet'e girmelerine engel oluşturur. Bu nedenle A'raf'ta kalır, Allah'ın kendileri hakkında hüküm vermesini, rahmet ve lütfuyla Cennet'e girmesini beklerler.

Abdullah b. el-Mübarek şöyle demiştir: Ebu Bekir el-Hüzeli, Said b. Cübeyr'in İbn Mesud'dan naklen şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Allah kıyamet gününde insanları hesaba çeker. İyilikleri kötülüklerinden fazla olan kişi Cennet'e girer. Kötülükleri iyiliklerinden fazla olan kişi ise Cehennem'e girer. (Daha sonra şu

âyeti okudu): “Artık kimlerin terazileri ağır basarsa, işte onlar kurtuluşa erenlerin tâ kendileridir. Kimin de terazileri hafif gelirse, onlar da âyetlerimize (inkâr ile) zulüm edegeldikleri için, kendilerini zarara uğratmış kimselerdir” (el-A'râf, 7/8-9). Tartı bir miskal ağırlığında hafif gelirse sıratta bekletilirler. Cennet ve Cehennem ehlini görürler. Cennet ehline bakıp “Selâmün aleyküm” derler. Gözleri Cehennem ehline takılınca da “Rabbimiz, bizi bu zâlimler topluluğu ile beraber bulundurma” derler.

İyilik işleyenlere önlerinde ve sağlarında nur verilir, bu nurun aydınlığında yürürler. O gün her kula bir nur verilir. Sırata geldikleri zaman Allah münafıkların nurlarını çekip alır, Cennet ehli münafıkların karşılaştıkları hadiseyi görünce “Rabbimiz, bize nurumuzu tamamla ve bize mağfiret buyur! Çünkü Sen her şeye kâdirsin!” (et-Tahrim, 66/8) derler.

A'râf ehline gelince, onların önlerinde de nur vardır ancak günahları onların bu nur ile aydınlanmalarına engel olmaktadır. Nurları önlerinden alınmadıkça kalplerinde ümit taşımaya devam ederler. “Bunlar henüz oraya (Cennete) girmeyen fakat oraya girmeyi uman kimselerdir.” Ümitleri önlerindeki nurdan dolaydır. Daha sonra Cennet’e girerler. Bunlar Cennet’e en son girecek topluluktur. Cehenneme uğramaksızın Cennet’e giren son toplulukturlar. Bunların babalarının izni olmadan gazvelere katılan kimseler oldukları söylenmiştir. Bazılarına göre bunlar ana babalarından sadece birinin rızasını kazanan kimselerdir. Allah haklarında bir hüküm verinceye kadar A'râf'ta hapsedilirler. Daha sonra Cennet’e girerler. Bu iki görüş arasında çelişki yoktur. Bazılarına göre A'râf ehli fetret dönemi insanları ve müşriklerin çocuklarıdır. Bir görüşe göre de fazilet sahibi müminler A'raf'ta yüksekçe bir yerde durup Cennet ve Cehennem ehlini görürler. Bir görüşe göre buradakiler insanlar değil meleklerdir.

Sahabeden nakledilen birinci görüştür. Pek çok merfû hadis ve sahabeye ait bazı güvenilir hadisler bu tefsiri desteklemektedir. Ancak sahabe tefsirinin merfû veya mevkuf rivâyetler hükmünde olup olmadığı ihtilaflıdır. Bu konuda iki görüş vardır:

Birinci görüş: Ebu Abdullah el-Hâkim'in görüşüdür.

İkincisi: Doğru olan görüştür. Bilmediğimiz sürece Resûlullah'ın söylediğini iddia edemeyiz. Allah Teâlâ'nın “A'râf üzerinde de adamlar vardır” âyeti A'raf'ta olanların melek değil insan olduğunu açıkça göstermektedir. Âyette yer alan “her birini yüzlerinden tanıyan” ifadesi her iki fırkanın yüzlerinden tanındıkları anlamına gelir. “Cennet ehline: “Selâmün aleyküm” diye seslenirler” A'râf ehli Cennet ehline selâm vererek seslenir. “Bunlar henüz oraya (Cennete) girmeyen fakat oraya girmeyi uman kimselerdir” Her iki cümlede yer alan zamirler A'râf ehli hakkındadır. Onlar Cennet'e henüz girmemişlerdir. Ancak girmeyi ümit etmektedirler. Ebu'l-Âliye, Allah'ın onlara ikramda bulunarak kalplerine bu ümidi

verdiğini söylemiştir. Hasan el-Basri ise, kalplerinde ümit bulunması sayesinde umduklarını elde ederler, demiştir. Hasan'ın bu sözü, A'raf'taki kişilerin Cennet ve Cehennem ehlinin hallerine bakan fazilet sahibi müminler oldukları görüşünü reddetmektedir. Dolayısıyla sûrenin en doğru tefsiri sahabenin yaptığı tefsirdir. Onlar bu ümmet içinden Allah'ın kitabını ve muradını en iyi bilen kimselerdir.

“(A'râftakilerin) gözleri Cehennemlikler tarafına çevrildiği zaman da: “Rabbimiz, bizi bu zâlimler topluluğu ile beraber bulundurma” diye dua ederler.” Bu âyet A'râf'ın Cennet ve Cehennem arasında yüksek bir yerde olduğuna delalet eder. Cennet ehlini görünce onlara selâm verir oraya girmeyi ümit ederler. Cehennem ehlini görünce onlarla bir arada olmamak için Allah'a dua ederler.

وَنَادَى أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ رِجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَاهُمْ قَالُوا مَا أَغْنَىٰ عَنْكُمْ جَنَّتُكُمْ
وَمَا كُنتُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٤٨﴾

48. (Yine) A'râftakiler yüzlerinden tanıdıkları bir takım adamlara seslenerek şöyle derler: “Çokluğunuzun da büyükenip durmanızın da size bir faydası olmadı.”

Tefsiri:

Burada Cehennem'de olan kâfirlere seslenmekte ve topluluklarının, aşiretlerinin onlara bir fayda sağlamadığını, hakka karşı cüretkâr ve kibirli olmakla bir şey elde edemediklerini söylemektedirler. Bu ifadede nefiy ya da istifham ve kınama vardır. Ancak istifham ve kınama olması daha belîğdir.

Daha sonra Cennet'e yönelir ve orada zayıf müminleri görürler. Kâfirler, bu müminleri dünyada hakir bulmakta ve Allah dünyada onlara nimetler vermediği gibi âhirette de lütfuna erişitmez zannetmekteydiler. A'raf ehli kâfirlere hitaben şöyle derler:

أَهْلَآءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ أَدْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا
أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٤٩﴾

49. (Kâfirlerin elebaşlarına bir zamanlar güçsüz gördükleri mü'minleri gösterip): “Kendilerini Allah'ın rahmetine erdirmeyeceğine yemin ettiğiniz kimseler bunlar mı idi?

Tefsiri:

Sizler bu kimselerin Allah'ın rahmetine erişmeyeceğini mi sanıyordunuz? İşte onlar Cennet bahçelerinde nimetlerden faydalanmaktadırlar. Daha sonra A'râf ehline şöyle denir:

“İşte (onlara): Girin Cennet’e! Size hiç bir korku yoktur ve siz üzülecek de değilsiniz, (denilmiştir).”

Bir görüşe göre, A'râf ehli, kâfirleri kınayarak çokluklarının ve büyüklenmelerinin kendilerine bir fayda sağlamadığını söyleyince kâfirler de Cennet’e giremedikleri için onları kınayacak ve Cehennem’e gireceklerini söyleyeceklerdir. İşte o zaman melekler kâfirlere ““Kendilerini Allah'ın rahmetine erdirmeyeceğine yemin ettiğiniz kimseler bunlar mı idi?” diyecekler ve A'raf ehline: “Girin Cennet’e! Size hiç bir korku yoktur ve siz üzülecek de değilsiniz” diyeceklerdir. Her iki görüş de güçlü ve muhtemeldir. Allah en doğrusunu bilir.¹²⁶

وَنَادَىٰ أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ نَنسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٥١﴾ وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَضَّلْنَاهُ عَلَىٰ عِلْمٍ هَدَىٰ وَرَحْمَةٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلُهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلٌ رَبَّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شَفْعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَبَرُوا أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٥٣﴾

50. Cehennemlikler, Cennetliklere: “Bize biraz su veya Allah'ın size ihsan ettiği rızıktan akıtın!” diye seslenirler. Onlar ise: “Doğrusu Allah bunları kâfirlere haram kılmıştır” derler.

51. Dinlerini bir eğlence ve bir oyun edinip de dünya hayatının kendilerini aldattığı kimseleri, kendileri (bir zamanlar) nasıl bu güne (Kıyamet gününe) kavuşacaklarını unuttular, âyetlerimizi nasıl bilerek inkâr ettilerse, Biz de bugün onları öylece unutturuz.

52. Andolsun ki Biz, onlara iman edecek bir kavme hidâyet ve rahmet olmak üzere, ilme dayanarak uzun uzadıya açıkladığımız bir Kitap getirmişizdir.

53. Onlar zamanı gelince bildirdiklerinin gerçekleşmesinden başkasını mı bekliyorlar? Onun bildirdiklerinin çıkacağı günde evvelce onu unutanlar: "Gerçekten de Rabbimizin peygamberleri bize hakkı getirmişlerdi. Acaba şimdi bizim için şefa'at edecek şefa'atçiler bulunur mu? Yahut işlediklerimizden farklı ameller işleyelim diye geri (dünyaya) döndürülür müyüz?" derler. Onlar kendilerini gerçekten hüsrana uğratanlardır. Uydura geldikleri şeyler (putlar) da kendilerinden uzaklaşarak kaybolup gitmişlerdir.

Tefsiri:

Âyette belirtildiği üzere gerçekleşmesi beklenen bildirilmiş hususlar (te'viller), peygamberlerin âhiret günü, meâd, Cennet, Cehennem ile ilgili verdikleri haberlerdir. Rüya tabiri de te'vil olarak adlandırılır. Çünkü tabir rüyayı tefsir etmek, akıbetini bildirmek ve te'vil etmek yani gerçekleşmesini beklemektir.¹²⁷

Peygamberlerin bildirdiği hususların te'vili, bunların gerçekleşmesi ve apaçık görülmesidir. Rüyanın te'vili ise misal âleminde rüyayı gören kişiye gösterilenlerin dış dünyada gerçekleşmesidir.

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَيْثُ وَفَّ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٥٤﴾

54. Şüphesiz, Rabbiniz o Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı. Sonra Arşa istivâ etti. Geceyi durmadan kovaladığı gündüze bürür O. Güneşi, ayı ve yıldızları emriyle ram eden O'dur. İyi bilin ki, yaratma da emretme de yalnız O'nundur. Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın şanı ne yücedir!

Tefsiri:

"İyi bilin ki, yaratma da emretme de yalnız O'nundur. Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın şanı ne yücedir!" Allah'ın yaratması ve emretmesi hikmetinden ve ilminden sâdır olur. Allah'ın hikmeti ve ilmi yaratma ve emretmenin ortaya çıkmasını gerektirir. Yaratma ve emretmenin kaynağı bu iki sıfatın gereğidir. Bu nedenle Allah Kitab'ı indirdiğinden, mülkünden ve rubûbiyetinden söz edince, bu iki sıfatını zikreder. Çünkü bu iki sıfat yaratma ve emretmenin kaynağıdır. Allah'ın tüm sıfatları kâmilidir. Bu nedenle O'nun kelimesi her takdir edilene taalluk eder.

İlmi de her maluma taalluk eder. Dilemesi her varlığa taalluk eder. İşitmesi ve görmesi her görülen ve duyulana taalluk eder. Onun sıfatlarının gereği de budur. Onun hikmetinin her yarattığına, takdir ettiğine, emir ve nehyine taalluk etmesi kaçınılmazdır. Sıfatın kendi özelliği budur. Bu sayılanlardan geri olması ve ayrılması mümkün değildir. Sıfatın O'ndan ayrı ve geri olması da mümkün değildir. Bu durum şeytanın yanıltmalarının hepsini iptal etmek için yeterli ve doyurucu bir delildir. Bu yanıltmaları iptal etmek için Allah'ın sıfatlarının umumi taallukunu ispat etmek yeterlidir. Bu durum sıfatların varlığını gerektirir. Sıfatların varlığı zatını ispat eder. Allah'ın zatını ispat İblis'in aldatmacalarını iptal için yeterlidir.

Duanın Âdâbı ve Hükümü

أَدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٥٥﴾ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ
بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾

55. Rabbinize yalvara yakara ve gizlice dua edin. Gerçek şu ki, O, haddi aşanları sevmez.

56. Orası ıslah edilmişken yeryüzünde fesat çıkarmayın. O'na korkarak ve umarak dua (ve itaat) edin. Şüphesiz Allah'ın rahmeti, iyi hareket edenlere yakındır.

Tefsiri:

Bu iki âyet duanın iki âdâbını ihtiva etmektedir. İbadet etmek için dua ve bir şey istemek için dua. Kur'an'da bazen ibadet için bazen bir şey istemek için dua edilmesi istenmiştir. Kur'an'da bunların her birinin gerekli olduğu söylenmiş ve ikisi de istenmiştir.

Bir şey istemek için dua etmek, dua edecek olanın kendi yararına olacak şeyleri istemesi, kendisine zararlı olacak şeylerin def'ini istemesidir. Zararı gidecek ve faydayı getirecek olan gerçek mâbuttur. Mâbûdun fayda ve zarara mâlik olması gereklidir. Bu nedenle Allah kendisinden başkasına, fayda ve zarara mâlik olmayana tapılmasını hoş karşılamaz. Kur'an-ı Kerim'de bu durumu açıklayan çok sayıda âyet vardır:

“Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine ne bir zarar ne de bir fayda vermeyecek olan şeylere taparlar” (Yûnus, 10/18).

“Allah'tan başka sana faydası da olmayan zarar da veremeyen şeylere de ibadet etme!” (Yûnus, 10/106).

“De ki: “Allah'ı bırakıp da size hiçbir fayda ve hiçbir zarar vermeye gücü yetmeyen şeye ibadet mi ediyorsunuz?” (el-Mâide, 5/76).

"Dedi ki: "Peki, Allah'tan başka size fayda ve zarar veremeyen şeylere ibadet eder misiniz? Yuh size ve sizin Allah'tan başka taptıklarınıza! Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?" (el-Enbiya, 21/66, 67).

"Onlara İbrahim'in haberini de oku. Hani o babasına ve kavmine: "Neye ibadet edersiniz?" demişti. Onlar: "Bir takım putlara ibadet ederiz ve onlara ibadete devam eder gideriz" dediler. Dedi ki: "Acaba bunlar dua ettiğinizde sizi iştirip duanızı kabul ederler mi? Yahut size fayda ya da zarar verirler mi?" (eş-Şuarâ, 26/69-73).

"Onlar O'nu bırakıp hiçbir şey yaratamayan, aksine kendileri yaratılmış olan ve kendi kendilerine bile bir zarar ve fayda veremeyen, öldürmeye, diriltmeye ve ölümden sonra tekrar can vermeye gücü yetmeyen ilâhlar edindiler" (el-Furkan, 25/3)

"Hâlbuki onlar, Allah'tan başka kendilerine fayda da zarar da veremeyen şeylere ibadet ederler" (el-Furkan, 25/55).

Allah kendisinden başka tapılan varlıkların fayda ve zararı dokunamayacağına, kendileri için de kendilerine tapanlar için hiçbir şey yapamayacaklarını belirtmiştir. Bu durum Kur'an'da çok yerde açıkça belirtilmiştir. Mâbud olanın fayda ve zarara malik olması gerekir. Zîra mâbudada fayda elde etmek ve zararı celp etmek için dua edilir. Bir şey istemek için dua edilir, korku ve ümitle dua edilir, ibadet etmek için dua edilir. Her iki tür dua da birbirini gerektirir: İbadet için yapılan her dua bir şey istemek için dua edilmesini de gerektirir. Bir şey istemek için yapılan her dua ibadet etmek amaçlı duayı da ihtiva eder.

Cenab-ı Allah'ın "Kullarım sana Beni sorarlarsa, işte muhakkak Ben pek yakınımdır. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim. O halde onlar da çağırımı kabul etsinler, Bana iman etsinler. Olur ki doğru yola ulaşsınlar" (el-Bakara, 2/186) buyurduğu bu âyet her iki çeşit duayı da ihtiva eder.

Allah'ın dua edene istediğini vereceği söylenmiştir. Bir görüşe göre de Allah ibadet eden kimseye karşılık verir. Her iki görüş de birbirine yakındır. Bu, bir lafzın iki mânâda müşterek kullanılması veya hem hakiki hem mecazi anlamıyla kullanılması değildir. Aksine lafzın her iki emri de ihtiva eden tek hakiki mânâsında kullanılmasıdır. Bunun, akıl eden için faydası büyüktür.

Kur'an lafızlarından iki veya daha fazla mânâyı delalet edenlerin çoğu bu şekildedir. Bunun bir örneği de "Güneşin (batıya doğru) kaymasından gecenin karanlığına kadar namazı dosdoğru kıl" (el-İsra, 17/78) âyetinde vardır. Âyetle geçen دلوک kelimesi hem zeval hem gurûb anlamına gelmektedir. Tefsir kitaplarında her iki mânâ da nakledilmiştir. Bu, âyetin tefsiri ile ilgili iki görüş olduğu anlamında değildir. Aksine söz konusu lafız iki mânâyı ihtiva etmektedir. دلوک meyletmek anlamındadır. Güneşin meyletmesinin hem başlangıcı hem de sonu

vardır. Başlangıcı zeval, sonu gurûptur. Bu itibarla lafız her iki mânâyı da ihtiva eder. Ancak bu durum lafzın iki mânâda müşterek kullanılması veya hakiki ve mecazi anlamıyla kullanılması değildir.

Bunun bir örneği de **الغاسق** kelimesinin gece ve ay anlamında tefsiri hakkındadır. Bu hususta bir ihtilaf yoktur. Aksine her iki mânâda birbirine bağlı olduğundan dolayı kelime iki mânâyı da ihtiva eder. Çünkü ay, gecenin işaretidir. Bunun benzerleri çoktur.

“De ki: “Eğer duanız (ve ibadetiniz) olmasaydı, Rabbimin yanında sizin ne değeriniz olurdu?” (el-Furkan, 25/77) âyetinde de benzer bir kullanım vardır. “Eğer duanız (ve ibadetiniz) olmasaydı” ifadesi, sizin ona dua etmeniz ve onun sizi ibadete çağırması anlamlarına gelir. İkinci mânâda **دعائكم** kelimesinde mastar mef’ûle muzaf olmaktadır. Birinci tefsirde ise mastar faile muzaf olmaktadır. Bu görüş daha çok tercih edilmektedir. Bu durumda hem dua hem ibadetin kastedilmiş olması açıktır. Yani, siz O’na duayı gerektirecek ibadet etmeseniz Rabbimin yanında ne değeriniz olurdu? Böylece hem dua hem ibadet mânâyı dâhil olmuştur.

“Rabbiniz buyurdu ki: “Bana dua edin, Ben de duanızı kabul edeyim” (el-Ğâfir, 40/60) âyeti de aynı şekilde iki mânâyı ihtiva etmektedir. İbadet kastıyla duada bu durum daha açıktır. Bu nedenle âyetin akabinde şöyle denilmiştir: “Şüphesiz Bana ibadeti büyüklüklerine yedirmeyenler, yakında hor ve hakir olarak Cehennem’e gireceklerdir.” (el-Ğâfir, 40/60). Bu âyette zikredilen dua kelimesi böyle tefsir edilmiştir. Süfyan’ın Mansur’dan, (Mansur’un) Zir’den, (Zir’in) Nusay’ el-Kindi’den (Nusayr’ın) Numan b. Beşir’den rivâyetine göre Hz. Peygamber minberde “Dua ibadettir” buyurmuş, daha sonra “Şüphesiz Bana ibadeti büyüklüklerine yedirmeyenler, yakında hor ve hakir olarak Cehennem’e gireceklerdir” âyetini okumuştur. Hadisi Tirmizi rivâyet etmiş ve hasen sahih olduğunu söylemiştir.

“Ey insanlar! Bir misal verildi. Onu iyice dinleyin. Allah’tan başka kendilerini çağırdığınız putların hepsi -bu iş için bir araya toplansalar dahi -şüphesiz bir sinek bile yaratamazlar” (el-Hac, 22/73).

“Onların O’ndan başka taptıkları ancak dişilerdir. Onlar ancak (hakka karşı direnen) inatçı bir şeytana tapmış olurlar” (en-Nisa, 4/117).

“Önceden dua (ibadet) ettikleri şeyler, önlerinden kaybolur. Kaçacak bir yerlerinin bulunmadığını da anlarlar” (el-Fussilet, 41/48).

Müşriklerin putlarına ve ilâhlarına yaptıkları dualardan bahseden tüm âyetlerde istemek anlamındaki duayı da ihtiva eden ibadet anlamlı dua kastedilmiştir. İbadet anlamındaki duada bu durum üç vecihten dolayı daha açık gözükmektedir:

Birincisi: Müşrikler “Biz bunlara, ancak bizleri Allah’a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz” (Zümer, 43/3) derler. Böylece bunlara ibadet amacıyla dua ettiklerini itiraf etmiş olurlar.

İkincisi: Allah Teala bu duayı Kur’an’da başka yerlerde de açıklamıştır:

“Onlara denilir ki: “O sizin Allah’tan başka ibadet ettikleriniz nerede? Size yardım edebiliyor ya da kendilerine yardımları dokunuyor mu?” (eş-Şuara, 26/92, 93).

“Gerçekten siz de Allah’tan başka taptıklarınız da Cehennem’in odunusunuz. Siz oraya gireceksiniz.” (el-Enbiya, 21/98).

“De ki: “Ey kâfirler, Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam” (el-Kâfirûn, 109/1, 2).

Kur’ân-ı Kerim’de, onların ilâhlarına yaptıkları duanın ibadet anlamında olduğunu açıklayan çok sayıda âyet vardır.

Üçüncüsü: Onlar putlara kendilerini Allah’a yaklaştırmaları için tapıyorlardı. İhtiyaçları ve sıkıntıları olduğu zaman ya da zorluklarla karşılaştıklarında yalnızca Allah’a dua eder ve putları terk ederlerdi. Bununla beraber bazı ihtiyaçlarını putlardan istedikleri de olurdu. Bu durumda putlara yaptıkları dua hem ibadet amaçlı hem de bir şey istemek amaçlıydı.

“Öyle ise kâfirler hoş görmese de, dini yalnız Allah’a halis kılanlar olarak O’na dua (ve ibadet) edin.” (el-Gâfir, 40/14) âyetinde dua ibadet anlamında kullanılmıştır. Âyetin anlamı şöyledir: Yalnızca Allah’a ibadet edin, ibadette ihlaslı olun, O’nunla beraber başkasına ibadet etmeyin.

İbrahim’in (a.s) “Doğrusu Rabbim elbette duayı işiten (ve kabul edendir)” (İbrahim, 14/39) derken duanın işitilmesinden kastı özel bir işitme yani icabet ve kabuldür. Sadece duymak anlamında değildir. Allah zaten her şeyi duyar.

O takdirde dua sena ve talep ihtiva eder. Allah Teala’nın duyması, kendisine sena edilmesini kabul etmesi ve talepleri karşılamasıdır. O onu da bunu da duyar.

Zekeriyya’nın (a.s) “Rabbim Sana duam sayesinde bedbaht olmadım” (Mer-yem, 19/4) derken bir şey istemek amacıyla dua ettiği söylenmiştir. Zekeriyya’nın bu duası “İsteklerimi karşılayan ve bana yardım etmene alıştım. Beni red ve mahrum ederek bedbaht etmedin” anlamındadır. Bu duada Allah’ın önceki dualara icabet etmesi ve ihsan etmesi ile tevessülde bulunulmuştur. Hikâye edildiğine göre, adamın biri diğerine: “Ben bir zamanlar senin yardım ettiğin kişiyim” demiş, bunun üzerine adam da “Bize bizim aracılığımızla gelen hoş geldi” diyerek onun ihtiyacını karşılamıştı. Bu durum âyette de açıktır.

Zekeriya (a.s) duasında Allah'tan çocuk istemeden önce bu sözlerle teves-sülde bulunmuştur. Duasına icabet edip ihtiyacını karşılamada kendisine daha önce olduğu gibi yakın olmasını istemiştir.

“De ki: *“İster Allah diye (dua edip) çağırın; ister Rahman diye çağırın. Hangisi ile çağırırsanız çağırın, esasen en güzel isimler O'nundur.”* (el-İsra, 17/110). Bu meşhur bir duadır. İstemek amaçlıdır. Âyetin nüzul sebebi Hz. Peygamber'in Allah'a bazen “Ya Allah”, bazen “Ya Rahman” diyerek dua etmesi ve cahil müş-riklerin O'nun iki ilâha taptığını zannetmesiydi. Bu durum karşısında Allah bu âyeti indirmişti. İbn Abbas şöyle diyor: Müşrikler Hz. Peygamber'in secde “Ya Rahman, Ya Rahim” dediğini duydular ve “Şu tek ilâha taptığını sandığımız adam meğer iki ilâha tapıyormuş” dediler. Bunun üzerine Allah “De ki: *“İster Allah diye (dua edip) çağırın; ister Rahmân diye çağırın”* âyetini indirdi.

Bu âyetle duanın isim vermek anlamında olduğu da söylenmiştir. “Oğluma Said ismini verdim”, “onu Abdullah ismiyle çağırıyorum” cümlelerinde olduğu gibi. Bu durumda âyetin mânâsı şöyle olmaktadır: Rabbinizi Allah diye çağırın veya Rahman diye çağırın. Böylece âyetle zikredilen dua kelimesi isimlendirmek (çağırarak/seslenmek) anlamında olmaktadır. Zemahşeri'nin görüşü budur.¹²⁸ Onu bu anlamı vermeye sevk eden, âyetle yer alan *“Hangisi ile çağırırsanız çağırın, esasen en güzel isimler O'nundur”* ifadesidir. İsimlerin çok olduğu kastedilmiştir. Âyetteki اِی edatı isimlerin çokluğuna işaret etmek içindir, اِی anlamında değildir. Mana şöyle olmaktadır: Allah'ın isimlerinden hangisi ile O'nu çağırırsanız çağırın. İster Allah deyin, ister Rahman deyin. Güzel isimler O'nundur. اِی kelimesini zamiri müsemmaya döner. Bu durum âyetle yer alan dua kelimesine çağırma anlamı verilmesini sağlar.

Zemahşeri'nin söyledikleri, âyetle dua kelimesine verilen mânânın gereklerindendir. Âyetle dua ile sadece çağırarak mânâsı kastedilmemiştir. Bilakis duanın Kur'an'da bilinen mânâsı kastedilmiştir. O da istemek ve sena etmektir. Ancak aynı zamanda çağırarak/isimlendirmek anlamını da ihtiva eder. Kastedilen, “çağırarak” mânâsından ibaret değildir. Çağırarak mânâsını da ihtiva edecek şekilde ibadet ve talep mânâları da kastedilmiştir. Dua ve sena esnasında Allah'ın nasıl isimlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Bu mânâyı göre dua etmek kelimesinde çağırarak/isimlendirmek anlamının bulunduğu doğrudur. Bu durumda mânâ “Dua, sena ve isteklerinizde nasıl çağırır ve adlandırırsanız” olmaktadır.

“Şüphesiz ki biz, önceden O'na ibadet ediyorduk. Gerçekten O, evet O çok ihsan edendir, çok merhamet edendir.” (et-Tûr, 52/28).

Bu âyetle zikredilen dua kelimesi korku ve ümit içinde bir şeyler isteyerek ibadet etmektir. Âyetin mânâsı “Biz daha önce O’na ihlâsla ibadet ediyorduk” şeklindedir. Bu nedenle semum azabından korunmuşlardı. Azaptan kurtulma nedenleri sadece kendilerini kurtarandan bir şeyler istemeleri değildir. Göklerde ve yerde olan tüm varlıklar Allah’tan bir şeyler isterler. Kurtuluşa ermek ise ancak ihlâslı ibadetle olur, sadece bir şeyler istemek amacıyla dua etmekle değil.

Ashab-ı Kehf gençleri “Bizim Rabbimiz göklerin ve yerin Rabbidir. Biz O’ndan başkasını ilâh diye çağırmayız” (el-Kehf, 18/14) demişler, Allah’tan başkasına ibadet etmeyeceklerini belirtmişlerdi.

“O en güzel yaratıcı, sizin ve önceki atalarınızın Rabbi Allah’ı bırakıp Ba’l’e mi dua (ve ibadet) edersiniz?” (es-Saffât, 37/125, 126) âyetinde dua kelimesi ibadet anlamında kullanılmıştır. “Ve onlara: “Ortaklarınızı çağırın” denilecek. Bunun üzerine onları çağırırlar da, kendilerine cevap vermezler. Üstelik azabı da görürler. Keşke hidâyet bulmuş olsalardı.” (el-Kasa, 28/64) âyetinde ise istemek/çağırma anlamında dua vardır. Allah kıyamet gününde bu kimselere kendisine ortak koştukları varlıkların dualarına icabet etmediğini göstererek onları kahreder ve alçaltır. Bu âyetle dua kelimesi ibadet anlamında değildir. “O gün buyurur ki: “Bana ortak olduklarını zannettiklerinizi çağırın.” Onlar da onları çağıracaklar. Fakat bunlar kendilerinin çağrılarını olumlu karşılık vermeyeceklerdir.” (el-Kehf, 18/52) âyetinde de dua kelimesi aynı şekilde çağrı anlamında kullanılmıştır.

Bu kullanım şekli namaz kelimesi için de geçerlidir. Bu kelime sözlük anlamından türetilmiş, şer’i bir mânâda ibadet anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Zira sözlük anlamı ile terim anlamı arasında lugavi bir ilişki vardır. Bir diğer görüşe göre, kelime sözlük anlamıyla kullanılmaya devam etmiş ancak bu anlama bazı şer’i rükünler eklenmiştir.

Bizim kanaatimize göre böyle değerlendirmelere gerek yoktur. Çünkü namaz kılan kişi namazın başından sonuna kadar ister sena ve ibadet ister bir şey istemek amaçlı olsun Her halde dua etmektedir. Namaz hiçbir şekilde duadan farklı bir şey değildir.

Bu durumda “Rabbimize yalvara yakara ve gizlice dua edin” (el-A’râf, 7/55) âyeti duanın her iki anlamını da ihtiva etmektedir. Ancak bir şey istemek amacıyla edilen dua ibadet amaçlı duayı da ihtiva eder. Bu nedenle duanın gizli ve sessiz yapılması istenmektedir. Hasan-ı Basri, gizli ve aleni yapılan dua arasında yetmiş kat fark olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle Müslümanlar sesleri duyulmayacak şekilde dua etmeye çalışırlar. Dua onlar ile Rableri arasında gizlidir. Bu nedenle Allah Teâla “Rabbimize yalvara yakara ve gizlice dua edin” buyurmuş yaptığından razı olduğu salih bir kulu hakkında “Hani o, Rabbine gizlice niyaz edip yalvardığında” (Meryem, 19/3) buyurmuştur.

Duanın gizlice yapılmasında çok sayıda fayda vardır:

Birincisi: Bu büyük bir imandır. Dua eden gizli ettiği duada dahi sesinin Allah tarafından duyulduğunu bilmektedir. Allah'ın sadece açıktan yapılan duayı işiteceği ve gizli yapılan duayı işitmeyeceğini söyleyen kimse gibi olmamaktadır.

İkincisi: Gizlice yapılan dua edep ve tâzim yönünden daha üstündür. Bu nedenle hükümdarlara da yüksek sesle hitap edilmez ve bir şey istenmez. Onların yanında ses alçaltılır. Duyabilecekleri kadar bir ses tonuyla onlarla konuşulur. Hükümdarlar yanlarında sesini yükselten kişinin bu davranışına kızarlar. Allah Teala için de aynı durum söz konusudur. Allah gizlice yapılan duayı duyuyor ise edebe uygun olan O'nun yanında sesi alçaltmaktır.

Üçüncüsü: Gizlice dua etmek duanın ruhu, özü ve gayesi olan huşu ve yalvarmada daha tesirlidir. Yalvaran, zavallı ve huşû içinde olan biri, kalbi kırık, boynu bükük ve sesi kısık bir miskin ve zelil gibidir. Zilleti, zavallılığı, kırıklığı ve boyun büküklüğü diline de tesir etmiş sesi çıkmaz olmuştur. Kalbi yalvarıp yakararak ister. Yalvarıp yakarışının, miskinliğinin tesiriyle sessizdir. Bu hal yüksek sesle yapılan bir duada asla yer bulamaz.

Dördüncüsü: Gizli dua daha ihlâslıdır.

Beşincisi: Kalbi Allah'a daha iyi vermeyi sağlar. Sesi yükseltmek kalbin dağılıp parçalanmasına neden olur. Sesi alçalttıkça daha çok hamd etmiş istek ve niyetini dua ettiği Allah'a daha iyi iletmış olur.

Altıncısı: Alçak sesle dua etmek Allah'a yakınlığa, yakınlaşmaya, Allah'a en çok yaklaştıran huzur içinde olarak istemeye delalet eder. Kul, yakının yakınına yalvarması gibi Allah'tan ister. Uzaktaki birine seslenir gibi değil. Bu nedenle Allah Teâlâ kulu Zekeriya'yı: "*Hani o, Rabbine gizlice niyaz edip yalvardığında*" (Meryem, 19/2) âyetiyle övmüştür. Kalp Allah'a yakınlığını, Allah'ın kendisine herkesten daha yakın olduğunu her hissettiğinde ve tasavvur ettiğinde duasını elinden geldiğince gizli yapar. Sesini yükseltmeye ihtiyaç duymaz. Hatta bunu hoş karşılamaz. İnsan yanında oturduğu ve yavaş sesle konuşunca sesini duyabilecek birine karşı sesini yükseltmekten utanır ve çekinirse Allah Teâlâ'ya karşı da sesini yükseltmemelidir. Sahih bir rivâyete göre, Hz. Peygamber de -sallallâhu aleyhi vesellem- ashap bir sefer esnasında yüksek sesle tekbir getirince onlara şöyle demiştir: "Durun bakalım, siz sağır ya da gaipte olan birine seslenmiyorsunuz. Siz her şeyi işiten ve size şah damarınızdan yakın olana dua ediyorsunuz."¹²⁹

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "*Kullarım sana Beni sorarlarsa, işte muhakak Ben pek yakıным. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir. kabul ederim*" (el-Bakara, 2/186). Bu âyetin nüzul sebebi ashabın peygambere: "Ya Resûlullah, Allah bize yakın ise ona sessizce yalvaralım. Uzak ise seslene-

129 Buhâri, bu hadisi birkaç yerde rivâyet etmiştir. Cihad ve Siyer bunlardan bazılarıdır. Tekbir getirirken sesi yükseltmenin mekruh olması babı, (VI/157).

lim" diye sormalarıdır. Âyet bu soru üzerine nazil olmuştur: "Kullarım sana Beni sorarlarsa, işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim."¹³⁰

Bu âyet ile ashaba dua ederken sessizce yalvarmak gerektiği, yüksek sesle bağırarak dua edilmemesi gerektiği öğretilmiştir. Onlar soru sorunca Rableri kendisine yüksek sesle seslenilmesine ihtiyaç duymadığı, kullarına yakın olduğu cevabını vermiştir. Kul uzaktaki birine seslenir gibi değil, yakındaki birine yalvarır gibi dua etmelidir.

Bu yakınlık dua edenden kaynaklanan özel bir yakınlıktır. Herkese ait genel bir yakınlık değildir. Allah kendisine dua ve ibadet edene yakınlığıdır. "Kulun, Rabbine en yakın olduğu an secde anıdır."¹³¹ Bu yakınlık yönelme ve duaya ica- bet etmeden daha özel bir yakınlıktır. Kelamcıların çoğu başka bir yakınlık tespit edememişlerdir. Bu, dua ve ibadet edenden kaynaklanan bir yakınlıktır. Nitekim Hz. Peygamber Cenab-ı Allah'tan şöyle rivâyet etmiştir: "Bana bir karış yaklaşı- na Ben bir zira' yaklaşırım. Bana bir zira' yaklaşına Ben bir kulaç yaklaşırım."¹³² Bu, Allah'ın kuluna yakınlığıdır. Kendisine dua edene ve kendisinden bir şey isteyene yakınlığı ise şu âyetinde buyurduğu gibidir: "*Kullarım sana Beni sorarlar- sa, işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir; kabul ederim.*"

"Rabbimize yalvara yakara ve gizlice dua edin" âyetinde bu yakınlık işaret edilmekte ve bildirilmektedir. Allah'ın kendisini sevene yakınlığı ise bir başka nevi, bir başka yapı ve bir başka haldir. Bu durumu biz *et-Tuhfetü'l-Mekkiyye* kitabında ele aldık. Bu durum hakiki mânâda asla kalpte gerçekleşemez. Ancak kul, sevgisinin kuvveti ve zayıflığı nispetinde bu yakınlığı doğrular. Sen bu muhabbetten söz ederken asla peygamberin tarifinden farklı bir tarif yapma. Kal- bine bu muhabbetin mânâ ve muradından başka bir şeyin girmesinden sakın. Aksi takdirde muhabbeti elde ettikten sonra bile ayağın kayabilir. İnsanlar bu inceliği ayırd edemediler ve yanlış ifadeler kullandılar. Çeşitli şatahatlere düş- tüler. Allah'tan uzak olanlar bunlarla karşı karşıya geldiler. Kulun Rabbine mu- habbetini tümüyle inkâr eder duruma geldiler ve kulun Allah'a olan yakınlığını sadece sevap elde etmeye indirgediler ve Allah'ın o kul nezdinde sadece yakın bir sevgili olduğunu ileri sürdüler. Bu gibi kimselerin görüşlerini reddetmek ama- cıyla *Kitâbu't-tuhfe*'de yüzden fazla yoldan bahsettik.

Burada amaç sadece ilgili âyetten söz etmektir.

130 Taberi rivâyet etmiştir. (III. 480). Ahmed Şâkir bu rivâyetin çok zayıf olduğunu belirtmiştir. (III. 481). Ayrıca bk. İbn Kesir, Tefsir, I. 224.

131 Müslim. Salât, Rukû ve secde de söylenecekler babı (II. 120); Ebu Davud. Salat, (III, 128); Nesâî. Salât, (II. 226).

132 Buhâri, Tevhid, (XIII, 395); Müslim, Zikir, (V, 587).

Yedincisi: Gizlice dua etmek duada ve istekte devamlılığı kolaylaştırır. Çünkü bu yolla dua ederken dil bıkmaz, azalar yorulamaz. Ancak yüksek sesle dua edilince insan diline teslim olur, kuvvetten düşer. Sesini yükselterek okuyan kimse de böyledir. Okumaya uzun süre devam edemez. Ancak sesini alçaltan böyle değildir.

Sekizincisi: Duayı gizlice yapmak duanın kesintiye uğramasını, duada şaşırma ve zayıflığı uzaklaştırır. Dua eden kişi duasını gizlerse herhangi biri onun ne dediğini anlamaz, böylece şaşırıp yanılmaz. Ancak sesini yükseltirse cin ve insanlardan şerli ve kötü tabiatlılar onu yanıltır, şaşırtır. Ona engel olur, karşı çıkarlar. Böyle bir durum olmasa da bunların etrafta olması insanın himmetini azaltır, duanın etkisini zayıflatır. Tecrübe eden herkes bu durumu bilir. Duasını sessiz ve gizli yapan kötü etkenlerden korunur.

Dokuzuncusu: Nimetlerin en büyüğü Allah'a yönelmek, ibadet etmek, kendini O'na vermektir. Az veya çok her nimeti kıymetinden dolayı kıskanan olur. Ancak bundan büyük nimet yoktur. En büyük kıskançlık da kendini vererek Allah'a dua etmeyendir. Kıskanılan kişinin, sahip olduğu nimeti kıskanandan saklaması ve açığa çıkarmaması en güvenli yoldur. Yakup, Yusuf'a şöyle demişti: *"Oğulcağızım, rüyayı kardeşlerine anlatma. Sonra sana bir tuzak kurarlar. Çünkü şeytan insanın apaçık bir düşmanıdır"* (Yusuf, 12/5). Kalbini, tüm azalarını ve kendini Allah'a vermiş pek çok kişi bu hallerini anlatınca ve başkalarına bildirince bu nimet başkaları tarafından elinden çekilip alınmış, kişi avuçlarını ovuşturmaya başlamıştır. Bu nedenle arifler ve şeyhler Allah ile aradaki sırların saklanması gerektiğini, başkalarının bu sırlara muttali olmaması gerektiğini tavsiye etmişler ve bu hususları son derece gizli tutmuşlardır. Bu konuda şöyle bir şiir söylemişlerdir:

Sırlarını açıklaması istenince sırrını açıklamaya çalışana

Yaşadığı sırları gizlemede güvence vermezler

Sonra da onu kendilerinden uzaklaştırırlar

Artık bir daha onlara yaklaşılamaz

Dostluk ve yakınlığın yerini yalnızlık alır

Ona kendi sırlarından da hiçbir şey anlatmazlar

Onların bu halinde sevgi ve yakınlık yoktur

İnsanlar en çok Allah ile yaşadıklarını, Allah'ın onlara bahsettiği sevgi ve yakınlığı özellikle müptedi ve saliklerden gizli tutmalıdırlar. Bu kimselerden biri imkân bulsa, güçlense, kökleri sabit dalları göklerde olan bu güzel ağaç rüzgârlardan korkmayacak şekilde kalbinde sağlamlaşsa bu kişi halini ve Allah ile ilişkisini kendisine tâbi olunsun ve uyulsun diye açıklamaya alçırış etmez. Bu durum ehlinin bileceği faydası büyük bir alandır.

Gizlenmesi emredilen dua talep, sena, muhabbet ve Allah'a yönelmeyi ihtiva ediyorsa bu kıskananların gözünden gizlenmesi ve örtülmesi en çok gereken büyük bir hazinedir. Bu, kıymetli ve faydalı bir sermayedir.

Onuncusu: Dua, dua edileni anarak O'ndan bir şey istemek, O'nu isim ve sıfatlarıyla övmektir. Bu bir zikirden fazladır. Zikir de talep ihtiva ettiğinden dolayı dua diye adlandırılmıştır. Nitekim Hz. Peygamber *"En faziletli dua Allah'a hamd etmektir"*¹³³ buyurmuştur. Hamd, sena olduğu halde bu hadiste dua olarak adlandırılmıştır. Çünkü hamd sevgi ve sena ihtiva eder. Sevgi sevilenden istenecek en üstün şeydir. Hamd eden sevdiği için ister. Rabbinden ihtiyacını isteyen olmaktan ziyade rabbine dua eden olarak adlandırılmaya layıktır.

Bu durumu düşün. Düşünmen halinde şu söze ihtiyacın kalmaz: Zikreden kimse, dileğini açıklamasa da, isteklerine yaklaşmış olur. Zîra o kişi zikrin kapsamında olan şeyler için dua etmiş olmaktadır. Ümeyye b. Ebi's-salt bir methiyesinde şöyle demiştir:

İhtiyacımı söyleyeyim mi?

Yoksa senden hayâ duymak bana yeter mi?

Senin ahlâkın hayâdır

Bir kişi bir gün Sen'i övse

Karşılaşacağı övgüler ona yeter

Bahsettiğimiz şekilde, hamd ve sena en büyük talebi barındırır. O da sevgiyi talep etmektir. Hakiki dua budur. Hatta diğer taleplere göre dua olarak adlandırılmaya en layık olandır.

Dua ve zikrin her biri diğerini de içinde barındırır. Allah Teâla *"Rabbini içinden yalvararak ve (azabından) korkarak yüksek olmayan bir sesle sabah akşam an ve gafillerden olma"* (el-A'râf, 7/205) buyurmuştur. Allah, peygamberine de kendisini gizlice anmasını emretmiştir. Mücahid ve İbn Cüreyc şöyle demektedir: Allah peygamberine kendisini yalvararak, içinden, sesini yükseltmeden ve bağırmadan anmasını emretti. Ebû Mûsa şöyle demektedir: Bir seferde Hz. Peygamber'le birlikteydik. Tekbir getirirken seslerimiz yükselmişti. Bunun üzerine bize şöyle dedi: *"Ey insanlar, durun bakalım, siz sağır ya da gaipte olan birine seslenmiyorsunuz. Siz her şeyi işiten ve size şah damarınızdan yakın olana dua ediyorsunuz."*¹³⁴

Şu zikir âyetinde: *"Rabbini içinden yalvararak ve (azabından) korkarak yüksek olmayan bir sesle sabah akşam an ve gafillerden olma"* (el-A'râf, 7/205)

133 Tirmizi, Daavât (V, 431).İbn Mâce, Edeb. (II, 319). El-Elbâni bu hadisin hasen olduğunu söylemiştir.

134 Buhâri, bu hadisi birkaç yerde rivâyet etmiştir. Cihad ve Siyer bunlardan bazılarıdır. Tekbir getirirken sesi yükseltmenin mekruh olması babı. (VI 157)

denilmiş, şu dua âyetinde de “*Rabbimize yalvara yakara ve gizlice dua edin*” (el-A'râf, 7/55) denilmiştir. Her ikisinde de yalvarıp yakarmaktan bahsedilmiştir. Yalvarmak, boyun bükmek, kırılmak ve ezilmektir. Zikir ve duanın ruhu da budur. Daha önce bahsettiğimiz hikmetlerden ötürü duanın gizli yapılması istenmiştir. Zikreden korku içinde olması gerektiğinden dolayı zikrin de gizli olması istenmiştir. Çünkü zikir sevgi gerektirir ve kesin olarak sevgiyi artırır. Kim Allah'ı daha çok zikrederse O'na duyduğu sevgi artar. Sevgi korku ile beraber olmadıkça sahibine yarar sağlamaz aksine zarar verir. Seven kişi sevgisine güvenir ve yayılır. Pek çok gururlu ve cahil kimse sevgiye güvenerek vazifelerinden kaçınır. İbadetin maksadının kalbin ibadeti, Allah'a yönelmek, yakın olmak ve O'nu sevmek olduğunu söylerler. Maksat hâsıl olursa vesile ile uğraşmanın bâtıl olacağını iddia ederler. Bir adam bana bu fikirde olup da Cuma namazını terk eden yakın bir arkadaşından söz etti. Arkadaşı ona: “Fakihler, malına zarar gelmesinden endişelenen kimse için cumanın farziyetinin sakıt olacağını söylemiyorlar mı?” diye sormuş, olumlu cevap alınca da şöyle demiş: “Müridin kalbi on dirhem kaybetmekten daha kıymetlidir. Cuma'ya giderse kalbi zayi olur. Kalbini korumak istemesi cumanın farziyetini kaldırır”. Adam ona şu cevabı vermiş: “Bu bir aldanmadır. Ona vacip olan Allah'ın emrini yerine getirerek kalbini korumaktır. Arif ve mürebbi olan şeyh, müridine Allah'ın emrini yerine getirmesini ve kalbini korumaya özen göstermesini emreder.”

Bu büyük aldanmayı bir düşün. Bu aldanmadan dolayı bu kimseler İslâm'dan çıktılar. Bu yola giren herkes yılanın kabuğundan sıyrılıp çıkması gibi İslâm'dan çıkar. Kendisini havastan zanneder. Bu durumun sebebi ise Allah sevgisi ile korkusunun bir arada olmamasıdır. Seleften biri şöyle demiştir: Allah'a sadece sevgisinden dolayı ibadet eden Zındıktır. Sadece korku ile ibadet eden Harûridir. Allah'a sadece ümit ile ibadet eden Mürciidir. Allah'a sevgi, korku ve ümitle ibadet eden mümindir. Allah bu üç vasfı birlikte zikretmiştir: “*Onların o tapındıkları da Rablerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. O'nun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer.*” (el-İsra, 17/57). Vesile (yol) aramak Allah'a yakınlaştıran sevgidir. Bunun akabinde ümit ve korku zikredilmiştir. Bu yol Allah'ın kullarının ve velilerinin yoludur.

Allah'a sadece sevgi ile ibadet eden haramları helâl görmeye meyleder. Seven kimseye günahın zarar vermeyeceğini düşünür. Hatta bu kimselerden biri bir kitap yazmış ve bu kitapta şu uydurma rivâyete yer vermiştir: “Allah bir kulu sevdi mi günahlar o kula zarar vermez.” Bu, İslâm'a tamamen aykırı ve kesinlikle yalan bir rivâyettir. Zehir nasıl bedene zarar veriyorsa günahlar da herkese zarar verir. Yukarıdaki söz şeyhlerden nakledilen sahih bir söz olsa da durum böyledir. Allah muhafaza, Hz. Peygamber'den bu hususta hiçbir şey nakledilmemiştir. Kul, Allah'ı severse bu sevgi günahıta ısrar etmesine müsaade etmez. Çünkü günahıta ısrar Allah sevgisiyle bir arada bulunamaz. Günahıta ısrar etmese, nasûh bir tövbe etse bu tövbe günahın izini siler böylece günah kendisine zarar vermemiş

olur. Her günah işlediğinde tövbe eder ve Allah'a yönelirse günahın izi ve zararı ortadan kalkar. Sahih olan mânâ budur.

Sevgi ve zikrin korku ile bir arada olmaması fesada sürükler. Ancak sevgi ile korku bir arada olunca insanı doğru yolda tutar, yoldan sapsa dahi tekrar geri getirir. Korku insanın bineğine vurduğu kamçı gibidir. Onu yolda tutar, yoluna güzelce devam etmesini ve yoldan çıkmamasını sağlar. Sevgi ise onu yolda ilerleten rehber ve yulardır. Bineğin ardında asa ve kamçı olmasa yol kenarına gelince düzgün ilerlemeyi bırakır, yoldan çıkar ve kaybolur. İnsan da Allah'ın sınırlarını ve haramlarını gözetmese aynı duruma düşer.

Allah'a ulaşanlar korku, ümit ve sevgiyle ulaşırlar. Kalp bu üç unsuru kaybederse fesada düşer ve bir daha asla iyileşme ümidi kalmaz. Bu üç unsurdan biri zayıflarsa o oranda iman da zayıflar.

Duayı gizlilikle, zikri ise korku ile bir arada ele alan, duanın gizlilikle, zikrin korku ile bir arada olmasının delaletine de yer veren Kur'an'ın hikmet ve sırlarını düşün. Allah Teâla: *"Rabbini içinden yalvararak ve (azabından) korkarak an"* (el-A'râf, 7/205) buyurmuş, ayrıca gizlilik kelimesini zikretmemiştir. Dua ile ilgili olarak da *"O'na korkarak ve umarak dua (ve itaat) edin"* (el-A'râf, 7/56) buyurmuştur. Birinci âyette *"yalvara yakara ve gizlice dua edin"* demeye ihtiyaç duymamıştır. Böylece iki âyette korku, gizlilik ve yalvarmayı en güzel şekilde sıralanmış ve en mükemmel biçimde bunlara delalet etmiştir.

Dua âyetinde ümit ile dua edilmesi istenmiştir. Çünkü dua ümit üzerine kuruludur. Dua eden kişi istek ve arzularına kavuşma ümidi taşımadığı sürece istemeye yanaşmaz. Elde edileceğine dair ümit beslenmeyen bir şeyi istemek imkânsızdır.

Zikir âyetinde korkudan bahsedilmesi korkanın Allah'a ihtiyacının fazla olmasındandır. Her âyette korku ve ümit kelimelerinden en uygun ve yerinde olanlar zikredilmiştir. Kelamını kalplere şifa, müminlere hidayet ve rahmet olarak indiren Allah'ın şanı ne yücedir.

"Gerçek şu ki, O, haddi aşanları sevmez" (el-A'râf, 7/55)

Allah'ın duada haddi aşanları sevmemesi, bir görüşe göre, peygamberlerin makamları gibi layığı olmayan şeyleri istemektir. Ebu Davud Sünen'de Hammad b. Ebi Seleme'nin Said el-Ceriri'den (Said'in) Ebû Nuâme'den (onun) Abdullah b. Mugaffel'den rivâyetine göre Abdullah, oğlunun şöyle dediğini duymuştur: *"Allah'ım Cennet'e girdiğimde senden Cennet'in sağındaki beyaz köşkü istiyorum"* Bunun üzerine oğluna şöyle demiştir: *"Evladım, Allah'tan Cennet'i iste ve Cehennem'den O'na sığın. Ben peygamberin şöyle dediğini duydum: Bu ümmetin içinde temizlik ve dua konusunda haddi aşanlar olacaktır."*¹³⁵

135 Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV. 87; Ebû Dâvud, Taharet (I, 169); İbn Mâce, Dua (II, 331). El-Elbâni hadis in isnadının sahih olduğunu söylemiştir. (el-İrvâ, I, 171.)

Bu durumda dua konusunda haddi aşmak haram işlemede yardım istemek gibi istenmesi caiz olmayan şeyleri istemektir. Ya da Kıyamete kadar yaşamayı, yeme içme gibi insani gereksinimlere ihtiyaç duymamayı, gaibe muttali olmayı, kendisini masumlardan eylemesini, eşi olmadan kendisine bir çocuk vermesini istemek gibi Allah'ın yapmayacağı şeyler için dua etmektir. Bütün bunlar haddi aşmış isteklerdir. Allah'ın hikmetine, şeriatına ve emirlerine aykırı olan veya O'nun bildirdiklerine muhalefet ihtiva eden dualarda ölçünün dışına çıkmıştır. Allah böyle duaları ve bu duaları yapanları sevmez.

Duada haddi aşmak, sesi yükseltmek anlamında da tefsir edilmiştir. İbn Cüreyc şöyle demektedir: Duada sesi yükseltmek, bağırıp çağırmak haddi aşmaktır.

Âyet bu tefsirlerin hepsinden daha umumi bir mânâ ihtiva etmektedir. Duada haddi aşmak kastediliyorsa bu anlama gelen her şey âyetin kapsamındadır. Allah, ister dua, ister başka şey olsun, hiçbir şeyde haddi aşanları sevmez. Nitekim *"Şüphesiz ki Allah, aşırı gidenleri sevmez"* (el-Bakara, 2/190) buyurmuştur.

Allah kendisine dua ve ibadet edilmesini emretmiş ve aşırılığa gidenleri sevmediğini bildirmiştir. Aşırılığa gidenler O'na başkasını ortak koşarak dua edenlerdir. Bunlar aşırılığın en fazlasını yapmaktadırlar. Aşırılığın en büyüğü şirk'tir. Şirk, ibadeti yapılması gerekenden başkasına yapmaktır. Bu taşkınlık Allah'ın *"Gerçek şu ki, O, haddi aşanları sevmez"* (el-A'râf, 7/55) âyetinin kapsamına girmektedir.

Aşırılığın bir çeşidi de küstahça, yalvarmadan, Allah katındakilere ihtiyacı yokmuşçasına, Rabbine karşı cüretkârca dua etmektir. Bu hal duada en büyük aşırılık örneklerinden biridir. Oysa dua her haliyle ezilmek, yalvarmak, muhtaç ve zavallı olmayı gerektirir. Korkarak, yalvararak ve ezilerek dua etmeyen haddi aşmıştır.

Aşırılığın bir çeşidi de Allah'ın dinine uygun olmayan şekilde O'na ibadet etmek, O'nun kendisini sena ettiğinden ve izin verdiğiinden farklı olarak O'na sena etmektir. Sena ve ibadet amaçlı duada aşırılık böyledir ve talep ve istek amaçlı duadaki aşırılığa benzemektedir.

Bu durumda âyet iki hususa delalet etmektedir:

Birincisi: Yalvararak ve gizlice dua etmek, Allah Teala tarafından seilmeyi ve O'nun rızasını kazanmayı sağlar.

İkincisi: Aşırılığa gitmek Allah katında mekruhtur. Allah'ı gazaplandırır ve öfkelenir. Âyetle Allah'ın sevdiği ve hoş bulunduğu şey emredilmiş, O'nun kızıp öfkelenildiği şeyden en etkili kınama ve yasaklama yolları ile sakındırılmıştır. Bu da, Allah'ın böyle yapanı sevmediği, Allah'ın sevmediği kimsenin hiçbir hayra erişemeyeceğidir.

“O’na korkarak ve umarak dua (ve itaat) edin” denildikten sonra “Gerçek şu ki, O, haddi aşanları sevmez” denilmesi Allah’a korkarak ve umarak dua etmeyenlerin haddi aşanlardan olduğuna ve onları sevmeyeceğine delalet etmektedir.

Âyet insanları iki kısma ayırmaktadır: Allah’a korku ve ümitle dua edenler ve bunu terk ederek haddi aşanlar.

“Orası ıslah edilmişken yeryüzünde fesat çıkarmayın” (el-A’râf, 7/56).

Müfessirlerin çoğu bu âyete, yeryüzünde Allah’a isyan ve Allah’tan başkasına itaate çağırarak suretiyle fesat çıkarmayın, anlamı vermişlerdir. Allah peygamberler göndererek, şeriatı beyan ederek ve Allah’a itaate çağırarak yeryüzünü ıslah etmişti. Allah’tan başkasına ibadet ve dua etmek, O’na şirk koşturmak yeryüzünde ortaya çıkan en büyük fesattır. Hatta yeryüzünün fesat bulması hakikatte Allah’a şirk koşturmak ve emrine muhalefetten kaynaklanır. Allah Teala “İnsanların kendi elleri ile kazandıklarından ötürü karada ve denizde fesat baş gösterdi” (er-Rum, 30/41) buyurmuştur.

Atiyye bu âyetle ilgili olarak şöyle demiştir: Yeryüzünde isyankârlık yapmayın. Allah yağmuru tutar, sizin isyankârlığınız sebebiyle ekinleriniz helâk olur.

Seleften bir başka ilim adamı da şöyle demiştir: Yağmur yağmayınca hayvanlar asi insanlara lânet eder ve “Ey Rabbimiz, onlara lânet et, onlar yüzünden yeryüzü kurudu, yağmur yağmadı” derler.

Şirk ve Allah’tan başkasına dua etmek, O’ndan başka mabut edinmek, peygamberden başkasına tabi olup itaat etmek: İşte bunlar yeryüzünde en büyük fesattır. Bu durumda insanlar sadece Allah’ı mabut edininceye, bir başkasına değil peygambere itaat edinceye kadar yeryüzü ıslah olmaz. Peygamberden başka, ancak peygambere itaat edilmesini emreden biri ise itaat edilir. Ancak peygambere isyanı, onun şeriatına muhalefeti emrederse böyle biri dinlenmez ve ona itaat edilmez. Allah yeryüzünü peygamberi ve dini sayesinde tevhidi emrederek ıslah etmiştir. Kendisine ortak koşularak ve peygamberine muhalefet edilerek yeryüzünün ifsat edilmesini yasaklamıştır.

Dünyadaki olayları düşünen herkes yeryüzünün ıslahının Allah’ı bir kabul etmek, O’na ibadet etmek ve peygamberine itaat etmekle gerçekleştiğini görür. Yeryüzündeki her kötülüğün, fitnenin, belanın, kıtlığın, düşman saldırısının ve benzeri hallerin hepsinin sebebinin peygambere muhalefet ve Allah ve Resulünden başkasına çağrı olduğunu görür.

Yeryüzünün var edilmesinden bugüne ve Allah’ın yeryüzünü ve üzerindeki kileri miras bırakacağı zamana kadar dünyadaki olayları hakkıyla akleden ve düşünen kimse bu hakikatin hem kendisi hem de başkaları hakkında umumi ve hususi olarak geçerli olduğunu görür. Ali ve azim olan Allah’tan başka kuvvet yoktur.

“O’na korkarak ve umarak dua (ve itaat) edin” (el-A’râf, 7/56).

Dua ile beraber korku ve ümit de zikredilerek emir tekrar edilmiştir. Allah önce yalvararak ve gizlice dua edilmesini, daha sonra duanın korku ve ümit ile bir arada olmasını emretmiştir. Bu iki cümlelerin arasına başka iki cümle girmiştir. Bu cümlelerden biri nehiy ihtiva eden bir haber cümlesidir: *“Gerçek şu ki, O, haddi aşanları sevmez”* (el-A’râf, 7/55). İkinci cümle ise talep cümlesidir: *“Orası ıslah edilmişken yeryüzünde fesat çıkarmayın”* (el-A’râf, 7/56). Her iki cümle de ilk cümleyi takrir ve takviye etmekte içeriğini te’yid etmektedir. Cümlelerin takriri ve cümleye zıt ve aykırı olan şeylerin beyanından sonra korku ve ümit ile dua edilmesi emredilmiştir. Daha sonra bu da takrir edilmiş, muhtevası bir haber cümlesi ile te’kid edilmiştir: *“Şüphesiz Allah’ın rahmeti, iyi hareket edenlere yakındır”* (el-A’râf, 7/56). Bu cümle, *“O’na korkarak ve umarak dua (ve itaat) edin”* cümlesine mütealliktir. *“Gerçek şu ki, O, haddi aşanları sevmez”* cümlesi de *“Rabbimize yalvara yakara ve gizlice dua edin”* cümlesine mütealliktir.

“O’na korkarak ve umarak dua (ve itaat) edin” cümlesi iman ve ihsanın tüm makamlarını içine almaktadır. Bunlar da sevgi, korku ve ümittir. Bu cümlelerin akabinde *“Şüphesiz Allah’ın rahmeti, iyi hareket edenlere yakındır”* denilmiştir. Yani, Allah’a korku ve ümit ile dua edenler o’nun rahmetine nail olurlar. O kimse muhsindir (iyi hareket edendir) ve Allah’ın rahmeti O’na yakındır. Çünkü ihsan bu üç esas etrafında dönmektedir.

Yalvara yakara gizlice dua etmenin mukabili yalvarmadan ve gizlemeden dua ederek haddi aşmaktır. Bu nedenle bu cümleden sonra *“Gerçek şu ki, O, haddi aşanları sevmez”* denilmiştir.

“تضرعاً خفية خوفاً طمعا” lafızları mansub olarak zikredilmiştir. Bir görüşe göre bunlar cümlede haldir ve âyetlerde yalvararak, gizleyerek, korkarak ve ümit ederek dua edin, anlamına gelmektedir. Bu görüş es-Süheylî’ye aittir.

Bir görüşe göre mef’ûlün leh olmasından dolayı mansuptur. Nahivcilerin çoğu bu görüştedir.

Bir diğer görüşe göre mastar olarak nasbedilmiştir. Bu durumda iki takdir vardır:

Birincisi: Bu kelimeler mastarın lafzından mukadder bir fiil sebebiyle mansuptur. Bu durumda mânâ *“تضرعوا إليه تضرعاً”* ve *“أخفوا خفية”* yani “ona yalvarın, gizli yapın” diye takdir edilir.

İkincisi: Zikredilen fiil sebebiyle mansuptur. Çünkü mastar anlamındadır. Dua eden isteğini elde etmek için yalvarır ve ümit besler, isteğini elde edememekten korkar. Âyette *“yalvararak yalvarın”* denilmiş gibidir.

Doğru olan hal olarak mansup olmasıdır. Mana da buna göre verilir. Âyetlerin mânâsı *“rabbimize yalvararak, korkarak ve ümitle dua edin”* şeklindedir. Mastar

isim yerine kullanılmıştır. Bu kullanım “*Fakat asıl iyilik Allah’a iman edenin yaptığıdır*” (el-Bakara, 2/177) âyetinde de bulunmaktadır. “رجل عدل” ve “رجل صوم” tabirleri de böyledir. Şair de benzer kullanımla, “yönelir ve yüz çevirir” anlamında “O yönelme ve yüz çevirmedir” demiştir.

تضرعا وخيفة ifadesi, متضرعين وخائفين denmesinden çok daha belîğ ve güzeldir. Âyette iki şeyin emredilmiş olması bu ifadeyi daha güzel kılmaktadır. Dua yalvarma, korku ve ümit gibi belirli sıfatlarla mukayyettir. Emredilen de bu sıfatlarla dua edilmesidir. Böylece mevsuf (dua) sahip olduğu vasıflarla takyit edilmiş olmaktadır. Ayrıca mastarın lafzından bir hal kullanılarak bu sıfatın fail ve emredilen fiil hakkında geçerli olması sağlanmıştır.

Bu inceliği iyi düşün. Sen “kendisine yalvararak Allah’ı zikret” anlamında, “rabbine yalvararak dua et” dediğinde iki şeyi birlikte istemiş oluyorsun. Bu nedenle “ümit ederek dua et” sözü, “ümit eden kimse olarak, Allah’ın lütfundan ümitli kimse olarak dua et” anlamındadır. Ümit ederek ve korkarak dua et, lafzı da böyledir. “Şüphesiz bunlar hayırlı işler yapmaya koşarlar, umarak, korkarak Bize dua ederlerdi.” (el-Enbiya, 21/90) âyetinde ümit eden ve korku duyan biri olarak dua etmek kastedilmiştir.

Düşündüğün zaman âyette şöyle bir kullanım bulursun: Âyette söz konusu sıfatla yapılması emredilen vasfa delalet eden bir mastar kullanılmış, bu sıfatla faili takyit etmek yerine hal ile hal sahibi takyit edilmiştir.

Buna delalet eden bir şey de şöyledir: Buna benzer kullanımları “nasıl” sorusunun cevabı olarak gerçekleşmesi uygun kullanımlar olarak görürsün. “O’na nasıl dua edeyim?” denildiğinde “Yalvararak ve gizlice” denilir. Cümle, “niçin” sorusunun cevabı olmaktan ziyade “nasıl” sorusunun cevabı olmaya uygundur. Mef’ûlün leh olsaydı, “niçin” sorusunun cevabı olurdu, oysa bu soru buraya uygun değildir. Nitekim mânânın böyle olmadığını da biliyorsun. “Allah’a niçin dua edeyim?” sorusuna “Yalvarmak ve gizli olmak için” demek de uygun ve anlamlı değildir. Bu çok açıktır. Burada kendisi ile failin takyit edilemediği nevi beyan eden bir mastar sebebiyle mansup olma durumu da yoktur. Çünkü âyet “nasıl” sorusunun cevabı olmaya uygundur.

Buradaki kelimelerin mastar olarak kullanılmaları hal olmalarına aykırı değildir. Aksine burada mastar lafzı ile hal yapılması halin faydası ile mastarın faydasını birlikte elde etmeyi sağlar. Bu da daha kâmil bir mânâ elde edilmesi demektir. Bunlar arasında bir uyumsuzluk da yoktur.

“Şüphesiz Allah’ın rahmeti, iyi hareket edenlere (muhsinlere) yakındır” (el-A’râf, 7/56)

Bu âyette, yapılması emredilen fiil hususunda açık bir uyarı vardır: Sizden istenen ihsandır. Sizin Allah’tan istediğiniz ise ihsan sahiplerine yakın olan rahmetidir. İhsan sahipleri Allah’ın kendilerine emrettiği gibi korku ve ümitle dua

etmişlerdir. Sizden istediği şey olan ihsanı yerine getirdiğinizden dolayı sizin isteğiniz olan rahmetini size yaklaştırdı. Hakikatte siz kendi nefsinize ihsanda bulundunuz. Allah hiç kimseye muhtaç değildir (ganidir), ve her türlü övgüye layıktır (hamiddir). İhsanda bulunduysanız kendi nefsinize ihsanda bulundunuz.

“Şüphesiz Allah’ın rahmeti, iyi hareket edenlere (muhsinlere) yakındır”

Âyette mantukun, ima ve ta’lilin ve mefhumun delaleti vardır. Mantukun delaleti rahmetin ihsan sahiplerine yakınlığıdır. İllet ve ima bakımından delaleti bu yakınlığın ihsan sebebiyle hak edilmesidir. İhsan rahmetin bu kimseler yakınlıştırılma sebebidir. Mefhumun delaleti ihsan sahibi olmayanlara rahmetin uzak olmasıdır. Bu cümlede üç delalet vardır. İhsan sahipleri Allah’ın rahmetinin kendilerine yakın olması ile diğerlerinden ayrılmışlardır. Çünkü bu merhametlilerin en merhametlisi olan Allah’ın ihsanıdır. Allah’ın ihsanı ihsan sahiplerine yöneliktir. Çünkü mükâfat işlenen amelin cinsinden olur. Onlar amellerinde ihsan sahibi olduklarından dolayı Allah da rahmetiyle onlara ihsanda bulunmuştur. İhsan ehlinde olmayan kimse ihsandan uzaklaştıkça rahmet de ondan uzaklaşır. İhsan ile Allah’a yaklaşıp Allah da rahmetiyle yaklaşır. İhsandan uzaklaşan kimseden Allah da rahmetini uzaklaştırır. Allah ihsan sahiplerini sever ve ihsan sahibi olmayanlara buğzeder. Allah’ın sevdiği kimseye en yakın şey rahmetidir, buğzettiği kimseye en uzak şey O’nun rahmetidir.

Âyette emredilen fiil ister diğer insanlara ister kendi nefsinde ihsanda bulunmaktır. İhsanın en büyüğü iman, tevhid, Allah’a yönelmek, O’na dönmek ve tevekkül etmek, Allah’ı görüyormuşçasına, tâzim, korku, hayâ, sevgi ve huşû içinde ibadet etmektir. İşte bu, ihsan makamıdır. Cibril kendisine sorduğunda Hz. Peygamber ihsanı “Allah’ı görüyormuşçasına ibadet etmektir”¹³⁶ diye tarif etmiştir. İhsan bu ise ihsan sahibine Allah’ın rahmeti pek yakındır. Allah, muvahhit müminlere rahmet eder.

“Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır. Onu sakınanlara, zekâtı verenlere, bir de âyetlerimize iman edenlere, işte onlara yazacağım.” (el-A'râf, 7/156).

Peygambere tâbi olanlar, işte onlar, ihsan sahipleri oldukları gibi, rahmet ehli dirler. İhsan sahibi olmalarına karşılık ihsan ile mükâfatlandırılmışlardır. İhsanın karşılığı ihsandan başka ne olabilir? Rabbin en güzel şekilde ibadet eden kimsenin mükâfatı Rabbinin ona ihsanda bulunmasından başka ne olabilir? İbn Abbas şöyle demiştir: “Allah’tan başka ilâh olmadığını söyleyen ve Hz. Peygamber’in getirdikleri ile amel eden kimsenin ecri Cennet’ten başka ne olabilir?”

İbn Ebi Şeybe ve bir başkası ez-Zübeyr b. Adi’den naklen Enes b. Mâlik’in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber *“(İhsanın) iyiliğın karşılığı iyilikten (ihsandan) başkası olabilir mi?”* (er-Rahman, 55/60) âyetini okudu. Sonra

Fail ve faûl arasındaki benzerlikten söz ettik. Fâil anlamında faûl kalıbı kullanıldığı zaman müzekker ve müennesi ayıran tâ kullanılmaz ve hem müzekker hem de müennes için ortak lafız kullanılır: *صبور وشكور رجل صبور وشكور* ve *صبور وشكور امرأة* denilir. Ancak *عدو* ve *عدوة* kullanımı şazdır. Tâ ile mübalağa kastedilmişse, bu kalıp hem müzekker hem müennes için kullanılır. *رجل ملولة وفروقة* denilebilir, *امراة ملولة وفروقة* denilebilir. Faûl vezni mef'ûl anlamında kullanılırsa müennes için tâ ilave edilir: *ركوبة حلوبة* gibi.

Âyette fail veznindeki *قريب* kelimesi fâil anlamında kullanılmıştır. Bununla *قارب* anlamı kastedilmemiştir. Bilakis genel ism-i fail anlamındadır. Bu nedenle tâ kullanılabiliirdi. Ancak kelime, mef'ûl anlamında kullanılmış fail kalıbı olarak kabul edilmiş ve tâ eklenmemiştir. Fail kalıbının mef'ûl anlamında kullanılarak, fâil anlamında fail vezniymişçesine tâ ilave edilmemesi de böyledir. *حصلة ممدوحة* *جميلة* anlamında *حصلة حميدة وذمية* denilmesi gibi. Tâ ilavesi konusunda *كف قريبا* lafzı da *كف قريبا* kelimelerine de bu anlam yüklenmiştir. Âyette yer alan *كف قريبا* lafzı da *كف قريبا* kelimeleri gibi kabul edilmiş ve bu nedenle tâ eklenmediği söylenmiştir.

Bu kullanımın bir benzeri de “*قال من يحيي العظام وهي رميم*” “Çürümüş haldeki kemikleri kim diriltecek? Dedi” (Yâsin, 36/78) âyetinde vardır. Âyette fail anlamındaki *ميم* kelimesi, *امراة قتيل* örneği gibi addedilmiştir. Bu, dilcilerin ve kuvvetli görüşlerinden biridir. Dilcilerin dayandıkları bu görüşe üç yönden itiraz edilmiştir:

Birinci itiraz: Bu durum lazım ve müteaddinin eşit kabul edilmesini gerektirir. Mef'ûl anlamında fail vezni müteaddi fiil babındandır. Fail anlamında fail vezni ise lazım fiil babındandır. Çoğunlukla aynü'l-harfî madmûm olan fiiller böyledir. Müteaddi ve lazımdan birinin hükmü diğeri hakkında geçerli olarsa lazım ve müteaddi birbirine eşit kabul edilmiş sayılır. Bu da imkânsızdır.

İkinci itiraz: Bu kuralın umûmi olduğu iddia edilirse bu bâtıldır. Husûsi ise o takdirde bu kullanımın geçerli olacağı ve olmayacağı yerleri belirleyici etken ne olacaktır?

Üçüncü itiraz: Araplar mef'ûl anlamındaki fail vezni için tâ kullanıp fâil anlamında ise tâ'yı kaldırmışlardır. Cerir teyzesi için söylediği mersiye *نعم القرين* demiş ve fail anlamındaki *القرين* lafzında tâ kullanmamıştır. Mersiye teyzesi için *فقيدة* kelimesini mef'ûl anlamında kullanarak sonuna tâ eklemiştir. El-Ferez dak da bir şiirinde *وهي قريبة* ifadesini kullanmıştır.

امراة فتيين وسريح ifadesinde tâ kullanılmamıştır. Burada fail vezninde yer alan kelimeler fâil anlamındadır. Aynı şekilde *فروك وهلوك وسريف وأتوف ووصوف* kelimelerinde yer alan faûl kalıplı ifadeler de fail anlamındadır ve bunlardan da tâ

tecrit edilmiştir. امرأة ملومة وقروقة ifadesinde de tâ kullanılmamıştır. Yine ifadelerinde de fâil anlamında kullanılan bu kelimelerden tâ çıkarılmıştır. Burada kullanılan tâ'nın mübalağa için olduğu ileri sürülebilir. Ancak tâ'nın kullanılması ve tecridi konusunda fail ve faül kalıpları arasında bir fark olmadığını gördün. Tâ'nın kullanılmamasının asıl kural olduğu, zikredilmesinin şâz olduğu iddiası, benzeriyle mukabil olması anlamındadır. Müenneste tâ'nın kullanılması, müzekkerde çıkarılması hususundaki lugavi kıyas ise, kelimenin mukabiliyle olur. يحيى âyetiyle yapılan istîşhad ise Arap dili kurallarına uygundur. Çünkü العظام kelimesi عظم kelimesinin çoğuludur ve müzekkerdir. Ancak cem'i teksirdir. Cem'i teksirde cemi için te'nis kullanılabilir. Âyette de هي zamiri kullanılmış, هو denilmemiştir. Burada رميم denildiği için tekil anlam dikkate alınmıştır. Bu, عظم رميم denilmesi gibidir. رميم kelimesi müfred ve cemi müzekker için kullanılabilir. Şair Cerir de bir şiirinde رميما demiştir.

Bu görüşe karşı ileri sürülen itirazlar bunlardır.

İkinci görüş: Âyette yer alan قريبا lafzı müennesin mânâca kendine yakın bir müzekker ile te'vili şeklidir. Şair de bir şiirde كما مخضاً ifadesini kullanmıştır. كف (avuç) kelimesi müennestir ancak âzâ ve uç anlamında te'vil edilmiş ve sıfatı buna uygun olarak zikredilmiştir. Rahmet kelimesi de müennes olduğu halde ihsan anlamında te'vil edilmiş ve haberi buna göre zikredilmiştir.

Rahmetin ihsan anlamında te'vili avucun uzuv anlamında te'vilinden daha uygundur, denilmiştir. Bu uygunluğa iki neden zikredilmiştir.

Birincisi: Rahmet, rahmet edenin olmasına bağlıdır. İhsan ise rahmet edilenin iyiliğidir. İyilik konusunda ihsan sahiplerine yakınlık rahmet konusunda olacak yakınlıktan daha açıktır.

İkincisi: İhsan sahiplerine yakınlık ile vasedilen rahmet sebebiyle ihsan, bu kimselerin yaptıkları ihsana karşılıktır. Bu karşılıktan ötürü anlam da lafız da kuvvet kazanmıştır. Sanki şöyle denilmiş gibidir: Allah'ın ihsanı, ihsan sahiplerine yakındır. Allah Teala da "İyiliğin karşılığı iyilikten başkası olabilir mi" (er-Rahman, 55/60) buyurmuştur. Bu âyette de قريبا lafzını zikretmiştir ki müzekker bir kelime olan ihsanın sıfatı olduğu anlaşılabilir. Böylece istenen mânâ anlaşılabilir olacaktır.

Müennesin müzekker olarak te'vili el-Ferrâ'nın bu şiirinde de vardır, denilmiştir:

وقائع في مضر تسعة وفي وائل كانت العاشرة

Mudar'da savaşlar dokuzdu

Vail'de on olmuştu.

Bu şiirde müennes olan الوقائع (savaşlar) kelimesi, müzekker olan أيام الحرب (savaş günleri) anlamında te'vil edilmiş ve نعمة denilerek, sayı sıfatı müennes olarak kullanılmıştır. Böyle bir te'vil olmasa الوقائع kelimesi müennes olduğu için نعمة denilir ve sayı sıfatı müzekker olarak kullanılırdı.

يا أيها الراكب المزجي مطيته (Yazım ona götürüldü) ifadesinde صحيفي (sahifem) kastedildiği gibi ya da

يا أيها الراكب المزجي مطيته سائل بني أسد: ما هذه الصوت

Ey bineğiyle doludizgin gelip Esedoğullarını soran yolcu, bu ses de ne oluyor?

Şiirinde الصوت kelimesi ile الصيحة kastedildiği gibi, müzekkerin müennes anlamında te'vili caiz olsaydı müennesin de müzekkerle te'vili caiz olurdu. Çünkü bu şiirde asıl, fer'e hamledilmiştir. Oysa fer'in asl'a hamledilmesi çok daha uygundur. Nitekim bu, yerinde bir değerlendirmedir. Bu değerlendirmeye karşı iki fasit itiraz ileri sürülmüştür.

Birinci itiraz: Müennesin uygu veya zıt bir müzekkerle te'vili caiz olsaydı o takdirde Zeyd ve Amr'ı الجثة (beden) ve النفس (ruh) anlamında ya da Zeynep ve Hind'i الشخص (şahıs) ve الشبح (siluet) anlamında te'vil ederek أكرمتي زيد. أكرمتي زيد. كرمي هند. أكرمتي زينب demek caiz olurdu.

Bu itiraz bâtildir, yerinde değildir. Çünkü (müennesin müzekker olarak te'vili) görüşünü ileri sürenler, bunun her zaman geçerli olacağını söylememişlerdir. Kullanılması uygun olan yerlerde olabileceğini iddia etmişlerdir. Failin merfû ve mef'ûlün mansup olması gibi bir şeyin her zaman olabilmesi ile zaman zaman uygun olması arasında fark vardır. Burada bahsedilen (müennesin müzekker olarak te'vili) ise ikinci türdendir (zaman zaman olabilir).

Bu itiraz, kullanımı uygun olan her şeyle reddedilir, alışlagelmiş bir şey de değildir. Burada ele alınması ve bir dilcinin bu itirazın aslını hoş karşılamamasından da öte bir şeydir. Arapça gramer kurallarına şüphe düşürücü ve çelişkili yorumlarla itiraz edilmiştir. Bu tarz bir itiraza Arapçayı iyi bilenler iltifat etmezler. (Müennesin müzekker olarak te'vili) fikrini ileri sürenler, her müennesin anlamı uygun ya da zıt ne olursa olsun her müzekkerle te'vilini caiz görmüş olsalardı o takdirde bu itiraz geçerli olurdu. Oysa zaman zaman, rahmetin ihsan olarak te'vili gibi, te'vilin fayda getireceği yerlerde bu uygulamanın geçerli olabileceği ileri sürülmüştür.

İkinci itiraz: Rahmetin ihsan anlamında kabulü ya hakiki ya da mecazi olarak ileri sürülebilir, oysa her ikisi de imkânsızdır. Çünkü rahmet ve ihsan biri diğerini gerektirmeyen iki farklı şeydir. Yaşlı bir nine gibi ihsan yapma imkânı

olmayan kimseler hakkında da bol bol rahmet bulunur. Tabiatında rahmet olmayan bir acımasız bir hükümdar, hükümdarlığının maslahatı için düşmanlarına ya da bir başkasına ihsanda bulunabilir. Ancak içinde rahmet yoktur. Rahmet ve ihsan birbirinden ayrı şeyler ise birinin diğerine itlâkı ne hakiki anlamıyla ne de mecaz anlamıyla caiz olabilir. Hakiki anlamda neden caiz olmayacağı açıktır. Mecaz anlama gelince, mecazın şartı mecâzi anlamın hatıra gelmesi ve böylece zihnın o mânâya intikal etmesidir. Mecaz hakikatten kopuksa o takdirde anlamı hatırlanmaz.

Bu itiraz öncekinden daha kötüdür. İnatlaşma ve sıkıştırma amaçlıdır. Kelamcıların çoğu şöyle demişlerdir: Sadece ihsan ile rahmet gayesine ulaşır. Şefkat ve yumuşaklık gibi diğer varlıklarda olan vasıflar ile Allah vasfedilemez. O'nun rahmeti ihsandır. Bununla birlikte biz bu sözü de beğenmiyoruz. Aksine Allah'ın rahmetini hakiki anlamıyla, O'nun kendi nefsi için tarif ettiği gibi, kabul ediyoruz. İradesi, işitmesi, görmesi, ilim ve hayat sıfatları gibi diğer tüm kemal sıfatlarında olduğu şekilde, O'nun rahmeti de mahlûkatın sıfatlarından beri ve münezzehtir. Biz bunu yalnızca, imamların ve kelimcilerin görüşlerine yapılan bu itirazın fasit olduğunu açıklamak için zikrediyoruz.

Rahmet ihsan yapma isteğinden ayrılmaz. İhsanı ya da ihsan işleme iradesini gerektirir. Hususi olan şey, umumi olanı gerektirmektedir. Umumi olmadıkça hususunin olması imkânsızdır. Aynı şekilde ihsan veya ihsan işleme isteği olmadan rahmetin olması imkânsızdır.

Verilen aciz nine örneğine gelince, bu kimse ihsan işlemeye güç yetiremese de bunu istemesi sebebiyle ihsan sahibidir. Rahmeti, ihsan işleme isteğinden ayrı değildir. O gücü yettiğinde dua ederek ya da yapabildiği şeyleri yaparak ihsan işlemektedir. Güç yetiremediği iyilikler rahmetinden geridedir ancak güç yetirebildiği iyilikler rahmeti gerektirir. Bu durum çok açıktır.

Acımasız hükümdarın ihsanı rahmet değildir. Çünkü ihsan rahmetten daha umumdur. Umumi olan hususi olanı gerektirmez. Onlar ihsanın varlığını ileri sürmüyorlar ki rahmet gerekli olsun.

Ancak ihsanın rahmeti gerektirdiği, hükümdarın yaptığı işin görünüşte ihsan olsa da hakikatte ihsan olmadığı da söylenmiştir.

Özetle, bu itirazın hatalı ve sıkıştırma amaçlı olduğunu söylemek onu red ve iptal etmeye çalışmaktan daha açıklayıcıdır.

Üçüncü görüş: Âyette zikredilen "قريب" lafzında, muzafın hazfedilip yerine muzafun ileyhin getirilmesi ve hazfedilene iltifat vardır. Âyette "Rahmetin mekânı ihsan sahiplerine yakındır" denilmiş gibidir. Mekân kelimesi hazfedilmiş, rahmet kelimesine mekân kelimesinin i'râbı verilmiştir. Hasan b. Sabit'in bu şii de böyledir:

يَسْقُونَ مِنْ وَرْدِ الْبَرِيضِ عَلَيْهِمْ
بَرْدَى يَصْفَقُ بِالرَّحِيقِ السَّلْسِلِ

Gül goncasından içerler

Üzerlerine Beredâ'nın misk damlaları karışmıştır

Şiirde بَرْدَى fiili müennes olan (Beredâ/Dımaşk'ta bir nehir) kelimesi için kullanılmıştır. Çünkü burada Beredâ'nın suyu kastedilmiştir.

Hız. Peygamber ellerine ipek ve altın alarak şöyle demiştir: “هَذَا حَرَامٌ عَلَى ذَكَورٍ” “Bu ikisi ümmetimin erkekleri için haramdır”¹³⁸ Hadiste yer alan حَرَامٌ lafzı, müfreddir. Mübtedası ise tensiyedir. Hadiste sanki “Bunların kullanılması haramdır” denilmiş gibidir.

Ancak bu görüş gerçekten çok zayıftır. Çünkü muzafın hazfı ve yerine muzafun ileyhin getirilmesi iddiası mutlak olarak caiz değildir. Aksi takdirde hitap karışır, anlam bozulur, deliller iptal olur. Emredilen, yasaklanan ve haber verileni ihtiva eden bir emir, nehiy ya da haber lafzı için bir muzaf takdir etmek ve emir, nehiy ya da haberi taallukundan çıkarmak mümkündür. Mesela “Ona bir yol bulabilenlerin o Ev'i hacc etmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır” (Al-i İmrân, 3/97) âyetine bir inkârcı “hac etmeyi bilmek Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır” anlamı verebilir. Ya da “Oruç, sizin üzerinize de yazıldı” (el-Bakara, 2/183) âyetine “orucu bilmek size farz yazıldı” anlamı verebilir. Bu yorum kapısı açılırsa hitap bozulur ve deliller iptal olur. Muzaf belirli olduğu zaman gizlenir. Ancak zaruret sebebiyle muzafın takdiri sahihtir. Mesela “kuzu yedim” sözünden anlaşılan kuzunun etinin yenmesidir. Bu ifadede muzaf olan “et” lafzının hazfedilmesi anlamı karıştırmaya neden olmaz. Aynı şekilde başkasının malını yemeyi ifade etmek üzere kullanılan “falanca, filancanın emeğini yedi” ifadesi, “emeğinin karşılığını yedi” anlamındadır. Burada muzafın hazfedilmesi herhangi bir karışıklığa yol açmaz. Bunun benzerleri çoktur.

Uslucülerin çoğu “Onlara deniz kıyısındaki o kasabanın durumunu da sor” (el-A'raf, 7/163) âyetini söz konusu kullanıma örnek olarak zikretse de bu âyette (muzafın hazfedilmesi şeklindeki kullanım) yoktur. Çünkü “kasaba/ القرية” kelimesi bir bölgeye yerleşen kişilerin de adıdır. Bu kullanım, duruma bağlı olarak, bardak lafzı ile bardaktaki içecek, ip ile içi su dolu kova ya da sofraya ile üzerindeki yemeklerin kastedilmesine benzerdir.

القرية kelimesi sözün gelişine göre, bazen yerleşimciler bazen yerleşim alanı anlamında Araplar arasında çokça kullanılır. Bu kullanıma herhangi bir karışıklık ve hazf olmadan yer verirler.

138 Taberani, Sağır, I, 167; Evsaf'ta da nakletmiştir. El-Bezzar, III, 382. Hadisin senesinde Amr b. Cerir yer almaktadır. Metruku'l-hadis, yalancı bir ravidir. Bk. Mizanu'l-i'tidâl, III, 250; Mecmau'z-zevâid, V, 143. Ancak altının erkekler için haram olduğu hadisi sahihtir. Örneğin bk. Fethu'l-bâri, X, 327; Kitâbu'l-libâs, Altın yüzükler babı.

Bu kullanım bu kadar net olmasına rağmen üçüncü görüşü savunanların dikkatinden kaçmıştır.

“Şüphesiz Allah'ın rahmeti, ihsan sahiplerine yakındır” âyetinde, yer ve mekân anlamında bir lafzın hazfedildiğini işaret eden hiçbir delil yoktur. Bu durumda böyle bir lafzın gizlendiğini iddia etmek caiz değildir. Hatta böyle bir iddia kesinlikle yanlıştır. Zîra bu iddia kelimelerin sahibinin mahzufu kastettiği ancak bu kastına açık bir delil getirmediği ve gerekliliğini belirtmediği anlamındadır. Âyette böyle bir mânânın kastedildiği iddiası bâtil bir iddiadır.

Şiirlerden verilen örneklerle gelince, بَرْدَى يَصْفَى ifadesinde de muzafın hazfı söz konusu değildir. Beredâ'nın suyu değil, bizzat Beredâ nehri kastedilmiştir. Beredâ nehri zaten müzekkerdir ve müzekker bir sıfatla vasfedilmiştir. Muzafın hazfedilmesinden dolayı değil, nehir kastedildiğinden dolayı müzekker vasfı zikredilmiştir.

Bu değerlendirmemize, bu ifadede her halükarda hazf olduğu, çünkü işlemin bizzat Beredâ nehri değil, nehrin suyu olduğu söylenerek itiraz edilebilir.

Bu itiraza şöyle cevap veririm: Şairin kastı böyle olması, hazfedilen suyu dikkate alarak “يَصْفَى” lafzını kullandığı iddiasının doğruluğunu gerektirmez. Şairin “يَصْفَى” kelimesini kullanması nehri dikkate alması bakımındandır. Nehir de müzekkerdir, dolayısıyla bu kullanım onların iddiasını desteklemez.

Hiz. Peygamber'in “حَرَامٌ” sözünde haberin müfred olarak kullanılmasında bedii bir sır vardır. Bu bir tembihtir, haram kılınan her bir şeyin kendi başına haram vasfı taşıdığına bir işarettir. Haber tensiye olarak zikredilmiş olsaydı bu mânâyâ dikkat çekilmiş olmazdı. Bu nedenle haber müfred olarak zikredilmiştir. Hiz. Peygamber “Bunların her biri haramdır” demiş gibidir. Bu ifade hadiste zikredilen her bir şeyin tek başına haram olduğuna delalet etmektedir.

Burada bir edebi sanat vardır. Bu sanatı daha önce “كَلَا” ve “كَلَا” konusunu açıklarken değerlendirmiştik. “كَلَاهُمَا قَائِمٌ” cümlesinde haberin müfred olması, كَلَا lafzının Basralıların kullanımında olduğu gibi müfred olduğuna delalet etmez. Aksine bu lafız hakiki tesniyedir. Bu cümlede haberin müfred olması her birinin ayakta olduğunu bildirmek içindir. Bu durumu yeterince açıkladık.

Dördüncü görüş: Mevsuf hazfedilip yerine sıfat getirilmiştir. Böylece “Allah'ın rahmeti ihsan sahiplerine yakın bir şeydir/ lütuftur/iyiliktir” denmiş olmaktadır. Mevsufun hazfına sıklıkla rastlanır. Bunlardan biri şu şiirdir:

قامت تبكيه على قبره من لي من بعدك يا عامر
تركتني في الدار ذا غربة قد ذل من ليس له ناصر

Kabrinin başında onun için ağlamaya başladı
Benim senden sonra kimim kaldı Ey Âmir
Beni evde gurbette bıraktın
Yardımcısı olmayan zelil olmuştur

Şiirde geçen *غربة* ifadesi ile *شخصا* veya *إنسانا* anlamı kastedilmiştir. Aksi takdirde şair *غربة* ذات *تركتني* derdi. Böyle bir kullanım şu şiirde de vardır:

فلو أنك في يوم الرخاء سألتني فراقك لم أبخل وأنت صديق

Senden ayrılmamı refah günlerde isteseydin
Arkadaş olduğun halde, hayır demezdim,

Şair “*وأنت شخصا*” ya da “*وأنت إنسانا صديق*” demeyi kastetmiştir.

Bu görüşe göre Sibeveyh kadın hakkında *طالق طامث. طامث* kelimelerinin kullanılması *شئ طالق شئ طامث* anlamında olduğunu söylemektedir. Ancak bu görüş üç nedenle zayıftır:

Birinci sebep: Mevsufun hazfedilip terine sıfat getirilmesi iki şartla hoş karşılanır: Sıfatın bir başka şeye değil bizzat mevsufa ait olduğunun bilinmesi ve sıfatın mevsuf hakkında tek başına kullanımının daha yaygın olması. İyi, kötü, âlim, cahil, muttaki, resul, nebi ve benzeri sıfatlar mevsuftan ayrı olarak tek başlarına daha çok kullanılırlar. Mevsuf bu sıfatlarla beraber nerede ise hiç gelmez. Şu âyetler böyledir:

“İyiler, hiç şüphesiz nimetler içindedirler, kötüler ise hiç şüphesiz Cehennem’dedirler” (*el-İnfîtâr, 82/13, 14*)

“Şüphesiz takvâ sahipleri Cennetlerde ve pınarlardadırlar” (*ez-Zâriyât, 51/15*)

“Doğrusu Müslüman erkeklerle Müslüman kadınlar, iman eden erkeklerle iman eden kadınlar” (*el-Ahzâb, 33/35*).

“Kâfirler ise, zulmedenlerin tâ kendileridir” (*el-Bakara, 2/254*).

Bu kullanım Araplar arasında oldukça yaygındır. Bu iki şart olmadan sıfatın tek başına zikredilmesi hoş karşılanmaz. *رأيت رجلا قبيحا. جاءني رجل جميل* /Bana uzun boylu bir adam geldi, güzel bir adam gördüm” anlamında *جاءني طويل*. *رأيت رجلا قبيحا. جاءني رجل جميل* /Bana uzun boylu geldi, güzel gördüm” gibi cümleler doğru değildir. Aynı şekilde “yakın bir yerde oturdum” anlamında “yakında oturdum” denmez. Oturmak ve ikamet etmek bir yere delalet etse de bu kullanım hoş değildir.

İkinci sebep: Şey, en geniş anlamlı ifadedir. Hem vacip olanı hem de mümkün olanı kapsar. Şey kelimesinin takdir edilmesinde ya da telaffuz edilmesinde, üstün bir fesahat ve belagat elde etmek bir yana, sözü daha fasih ve belîğ hale

getirecek hiçbir ilave fayda yoktur. *شيء طامث* diyen birinin sözünde hangi fesahat ve belagat olabilir? Bu ifadeyi açıkça telaffuz ederse dinleyenler, bu konuşmayı oldukça çirkin bulur. Hakikatte hiçbir faydası olmayan bir lafzın takdirinin ne gibi bir faydası olabilir? Zîra “şey”, övme, yerme, kemal ya da noksan ifade etmeyen genel mânâda bilinen bir iştir.

Burada kaçınılmaz bir durumun farkında olmak gereklidir. Allah'ın kelâmını sadece sözün dizilişine göre mümkün nahiv ve irab kuralları ile yorumlayıp tefsir etmek caiz değildir. Söz bu değerlendirmelerle bir anlam kazanır. Ancak Kur'an'ın irabını yapanların çoğu bu yolda yanılmışlardır. Onlar âyeti tefsir etmiş ve cümle yapısına ve bu yapıdan anlaşılan bir mânâyâ uygun irab yapmışlardır. Bu büyük bir hatadır. Dinleyici Kur'an'a kesinlikle bir başka anlam verir. Bir başka sözde ve bir başka siyakta bu anlamı taşıması mümkün olan bir terkip varsa Kur'an'da da bu terkinin aynı anlamı taşıması gerekmez. Mesela birilerinin “*akrabalık (bağın)ı kesmekten de sakının. Şüphesiz Allah üzerinizde tam bir gözetleyicidir*” (en-Nisa, 4/1) âyetinde “*والأرحام*” kelimesini mecrûr olarak kase anlamında okuması böyledir. Ya da “*(insanları) Allah yolundan alıkoymak, O'nu inkâr etmek, Mescid-i Haram'dan alıkoymak*” (el-Bakara, 2/217) âyetinde mes-cid kelimesini “*به*” edatına atfen mecrur okumak veya “*Fakat onlar arasından ilimde yüksek bir dereceye erenlerle mü'minler, sana indirilene de senden önce indirilene de iman ederler. (Onlar) namazı dosdoğru kılanlar*” (en-Nisa, 4/162) âyetinde “*المقيمين*” kelimesini kase vavı ile mecrur okumak da böyledir. Bunun benzerleri bizim zikrettiğimizden çok daha fazla ve çok daha vahimdir. Oysa Kur'an'ın özel bir bilgisi ve belirli bir anlamı vardır. Bunun dışında tefsir edilmesi uygun değildir. Bilinen ve alışılmış anlamı dışında tefsir edilmesi caiz değildir. Kur'an'ın mânâsının diğer mânâlara benzerliği lafızlarının başka lafızlara benzerliği gibidir. Kur'an lafızları nasıl lafızların en yüce ve en fasihi ise, fesahatin en üst mertebesinde ise ve bir benzerini meydana getirmede aciz kalınıyorsa mânâları da aynı şekilde en üstün, en yüce ve en büyüktür. Uygun olmayacak şekilde başka anlamlar ile tefsiri ile caiz değildir. Sadece nahiv ve iraba dayanarak sınırlı anlamlar vermek caiz değildir.

Bu kaideyi düşün ve her zaman hatırında bulundur. Böylece müfessirlerin görüşlerindeki pek çok zaaf ve eksikliği anlamada istifade eder, Allah'ın kela-mındaki asıl muradın bu hatalı tefsirler olmadığını anlarsın. Bu kaideyi tefsir usûlünden söz ederken genişçe ele alıp açıklayacağız. Bu kaide tefsir usulünün başlıca kurallarından biridir hatta en önemlisidir.

Üçüncü sebep: *طامث حائض طالق* kelimelerinden te'nis tâ'sı ihtiyaç olmadığı için hazfedilmiştir. Te'nin tâ'sı müennes ve müzekker arasında karışma ihtimali olan yerlerde farkı belirtmek üzere kullanılır. Ancak sıfat müennese has ise o takdirde bir karışıklık söz konusu olamaz ve te'nis tâ'sına da ihtiyaç olmaz. Bu konuda doğru görüş budur ve Kûfe mezhebinin görüşü de böyledir.

Bu görüşün Sibeveyh'in görüşüne muhalif olduğu söylenebilir.

Olsa ne olur? Sahih bir delil ile sabit olmuş bir fikir bir âlimin belirli bir görüşüne muhalefet ettiği için reddedilir mi? Bu, zayıf akıllıların yoludur. Ancak, sayıları az da olsa, basiret sahipleri belirli bir görüş için bir delili ve delilin gereğini reddetmezler. Kuşkusuz Sibeveyh (Allah ona rahmet etsin) bu ilimde önemli bir pay sahibidir ve diğerlerinden öndedir. Başkalarının üstesinden gelemediği pek çok meselenin üstesinden gelmiştir. Bu alanda övgüye layıktır. Ancak bu durum onun Arapçaya her yönüyle hâkim olduğu anlamında değildir. Arkadaşlarının çoğunun kendisine muhalif oldukları pek çok konu vardır. Bunları ele alma yoluna gidersek söz epey uzayacaktır.

Sibeveyh'in sıfat-ı müşebbehe ile ilgili *مررت برجل حسن وجهه* demiş olmasını unutmamak gerekir. Bu cümlede *حسن* kelimesini *الوجه* kelimesine, *الوجه* kelimesini de zamire muzaf yapmış, Basra ve Kûfelilere muhalefet etmiştir. Sibeveyh'in görüşleri bazen kabul edilir bazen terk edilir. Her görüşünün sahih olduğu söylenemez.

Basralılar ve Kûfeliler arasındaki ihtilaflar ve bunlardan tercih edilecek görüşler ile ilgili Allah'ın izniyle, bir müstakil kitap yazacağız. Başarı ve destek Allah'tandır.

طامث طالق. *حائض*. طامث lafızları ile ilgili tercih ettiğiniz Kûfe ekolünün görüşünü şu âyetin reddettiğini söyleyerek itiraz edebilirsiniz: “يوم ترونها تذهل كل مرضعة عما أرضعت” *“Onu göreceğiniz gün, bütün emzikliler emzirdiklerini unuturlar”* (el-Hac, 22/2). Emzirmek dişilere has bir özelliktir ve âyette te'nis tâ'sı ile kullanılmıştır, diyebilirsiniz.

Bu itiraza karşılık ben de bu âyette Allah'a hamd olsun, bu mezhebin görüşün reddeden veya iptal eden bir şey olmadığını söylerim. Burada tâ kullanılması başka türlü elde edilemeyecek bir faydaya yöneliktir. Âyette “emzikli” kelimesinden kasıt emzirmekte olan anlamındadır. Burada emziklilik sıfatına değil emzirme fiiline vurgu yapılmaktadır. Eğer sadece vasma vurgu yapmak kastedilmiş olsaydı o zaman *طامث* *حائض* kelimeleri gibi *مرضع* kelimesi kullanılırdı. Nitekim Hz. Peygamber şu hadisinde şöyle buyurmuştur: “لا يقبل الله صلاة حائض إلا بخمار” *“Allah (hayız görmüş) ergenlik yaşından sonra bir kadının namazını ancak başörtü ile kabul eder”*¹³⁹ Bu hadiste kadının hayızlı olması değil hayız görmüş olması kastedilmiştir. Hayız görmüş olmak ve emzikli olmak bu vasfı taşıyan herkes için kullanılan umumi ifadelerdir. Bilfiil emziriyor olmak ya da hali hazırda hayızlı olmak anlamında değildir. Hali hazırda o fiili yapmakta olan söz konusu

139 Ebu Davud, Salat, II, 345; Tirmizi, Salat, II, 217; İbn Mace, Salat, I, 119; Hakim, I, 251. Hakim hadisin Müslim'in şartına göre sahih olduğunu belirtmiş, Zehebi de ona muvafakat etmiştir. Hadisin durumu ile ilgili ayrıntılar için bk. el-Elbâni, İrvâu'l-galil, I, 214. el-Elbâni hadisin sahih olduğunu belirtmiştir.

ise tâ kullanılır. Âyette o an çocuğunu emzirmekte olan kadının kıyamet saatinin dehşetiyle emzirdiği çocuğu unutmamasıdır. **عما أرضعت** lafzı bu yorumu te'kid etmektedir. Böylece âyette kullanılan **مرضة**/ emzikli kelimesi ile emzikli olmanın değil bilfiil o an emzirmenin kastedildiği anlaşılmıştır. Bu görüşün tercih edilmesi meselesi bir başka yerde daha ele alınacaktır.

Beşinci görüş: Muzafın, hazfe uygun ise, muzafun ileyh hükmü kazanması ve muzaf yerine muzafun ileyhle yetinilmesidir. Şairin şu sözünde olduğu gibi:

لما أتى خبر الزبير تواضعت سور المدينة والجبال الخشع

Zübeyr'in haberi gelince

Medine suru ve boynu bükük dağlar eğildi.

Bir başka şair şöyle demiştir:

مشين كما اهتزت رماح تسفحت أعيالها من الرياح النواصم

Esen rüzgârın yardımıyla titreyen mızraklar gibi yürüdüler.

Bir başka şair şöyle demiştir:

بغى النفوس معيدة نعماءها نقما، وإن عمهت وحال غرورها

Nefislerin isyan etmesi yolunu şaşırmış ve gururlanmış olsa da nimetleri intikama çevirerek olur.

Birinci şiirde **سور** kelimesi **المدينة** kelimesine muzaftır. İkinci şiirde **مر** kelimesi **الرياح** kelimesine muzaftır. Üçüncü şiirde **بغى** kelimesi **النفوس** kelimesine muzaftır. Muzaf olan bu kelimeler muzafun ileyhleri müennes olduğu için müennes kabul edilmiş, asıl olan fer' olana hamledilmiştir. Oysa müzekkerlik asıldır müenneslik fer'dir. Fer'in asıl olana hamledilmesi yoluyla müzekkere muzaf olan müennesin müzekker kabul edilmesi caizdir.

Şairin şu sözü de müzekkerin müennes addedilmesine örnek teşkil eder:

وتشرق بالأمر الذي قد أذعته كما شرقت صدر القناة من الدم

Kendi verdiği emirle ışık saçarsın

Kandan kıpkırmızı olan mızrağın ucu gibi.

Bu şiirde **صدر** kelimesi **القناة** kelimesine muzaf olduğu için müennes kabul edilmiştir. Arkadaşlarımdan biri bana Ebû Muhammed b. Hazm'ın bu mânâda bir şiirini benim bilmediğim bir isnatla zikrettiler:

تجنب صديقا مثل ما واحذر الذي تواه كعمرو بين عرب وأعجم
فإن صديق السوء يردي وشاهدي كما شرقت صدر القناة من الدم

Amr gibi bir dost karşısında dikkatli ol
Ve ondan Arapla Acem arasındaki uzaklık gibi uzak dur
Zîra kötü dost aleyhime şahit olarak yeter
Kandan kıpkırmızı olmuş mızrağın ucu gibi.
Nabiğa da şöyle demiştir:

حتي استغثن بأهل الملح صاحبة بركنن قد قلقت عقد الأطائب

O atlar kuşluk vaktinde feryat eder
Ayaklarını silkeler ve ayakları topuklarına dolanır.
Lebid'in şu şiiri de böyledir:

فمضى وقدمها، وكانت عادة منه إذا هي غردت أقدامها

O kuş öttüğünde gider ve öne geçer
Bu onun adetindendir

Bu görüş önde gelen ilim adamlarından bir başkası tarafından daha kabul edilmiş olsa da güçlü değildir. Bu, şiirde kullanıldığı bilinen bir usuldür ancak fasih konuşmada kullanımı çok nadirdir. Mesela ذهب بعض أصابعه/parmaklarından biri kayboldu, söz gibi. Bu cümlede bu kullanımı güçlendiren muzafın, muzafun ileyle birleşik ve onun bir parçası olmasıdır. Bu cümle “parmaklardan biri ve ikisi kayboldu” denmiş gibidir. Kur'an'ı, hilafı daha fasih bir şeye hamletmek pek kolay değildir.

Altıncı görüş: Burada zikredilen iki şeyden biri diğerine tâbi olduğu ve onun mânâlarından birini taşıdığı için bunlardan biri ile yetinilmektedir. Biri zikredilince mânâsı anlaşılan ikincisini zikretmeye ihtiyaç duyulmamıştır.

Şu âyetlerde de bu şekilde bir kullanım vardır:

“Eğer istesek gökten üzerlerine bir mucize indiririz de boyunları ona eğiliverirdi” (eş-Şuarâ, 26/4)

Âyette “الاعناق/boyunlar” kelimesinin haberini zikretmeye ihtiyaç duyulmamıştır.

“Hâlbuki daha doğru olan Allah'ı ve Resulü'nü hoşnut etmeleridir” (et-Tevbe, 9/62). Âyetin anlamı şöyledir: “Allah'ı hoşnut etmeleri daha doğrudur, Resulünü

de öyle.” Âyetle zamirin Allah’a irca edilerek tekrarlanmasına gerek duyulmamıştır. Çünkü Allah’ı hoşnut etmek Resulünü hoşnut etmektir. Bu nedenle âyetle “أن يرضوه” denilmiş, “أن يرضوهما” denilmesine ihtiyaç duyulmamıştır.

Buna göre “إن رحمة الله قريب من المحنين” âyetinde aslanan “إن الله قريب من” ifadesidir. Mahzufun haberi zikredilmiş, mevcudun haberine ihtiyaç duyulmamıştır.

Bu görüş oldukça güzel bir görüştür. Kaynağı ince, mânâsı derindir. Kur’an’ın sırlarından biridir.

Bu görüş şöyle yorumlanabilir: Rahmet, Allah’ın sıfatlarından biridir. Sıfat ancak mevsufla birlikte var olabilir ve mevsuftan ayrılmaz. Rahmet ihsan sahiplerine yakın ise o takdirde Allah da pekâlâ onlara yakın olacaktır. Burada tâ’nın hazfedilmesi bir uyarı ve büyük ve önemli bir fayda içermektedir. Allah’ın ihsan sahiplerine yakınlığı iki yakınlığı, kendisinin ve rahmetinin yakınlığını gerektirmektedir. Âyetle “رحمة الله قريبة من المحنين” denmiş olsaydı o zaman âyet Allah’ın yakınlığına delalet etmeyecekti. Zîra Allah’ın yakınlığı, rahmetinin yakınlığından daha özel bir yakınlıktır. Umumi olan bir şey, Allah’ın yakınlığının hilafına, özel olan bir şeyi gerektirmez. Allah’ın yakınlığı özel olunca umumi olanı yani rahmetinin yakınlığını, gerektirir. Oldukça değerli olan bu görüşü hafife almamak gerekir. Kur’an’ın esrarından bedii bir sır içermektedir. Bu görüşün sahibinin bu sır dolu mânâyı kastettiğini ya da fark ettiğini sanmıyorum. O, Allah’ın ihsan sahiplerine yakın olmasını bildirmenin rahmetinin yakın olmasını bildirmeye yeteceğini söylemek istemiştir.

Yedinci görüş: Bu âyet ile ilgili söylenenler arasında en uygun ve tercihe şayan görüştür.

Allah’ın ihsan sahiplerine yakınlığı ve rahmetinin yakınlığı birbirine bağlı ve birbirinden ayrılmaz iki şeydir. O’nun rahmeti ihsan sahiplerine yakın ise O da onlara yakındır. Bu iki mânâ birbirine bağlı ise her birini kastetmek doğru olur. Allah’ın ihsan sahiplerine yakınlığı açıklanırken insan teşvik edilmekte, kayıtsız şartsız en yüce ve şerefli bir nasibe yönlendirilmektedir. İnsana verilebilecek en lütufkâr nimet Allah’ın kendisine yakınlığıdır. İstekler, emeller ve arzuların nihai hedefi budur. Kalpler bu yakınlık ile hayat bulur ve kul mutlu olur. Âyetle “قريبة” yerine “قريب” kullanılması ihsana dâvet, ihsan sahibi olmak için kişileri teşviktir. Bu çağrıdan ancak kalpleri katılaşmış kimseler geri kalabilir. Allah’tan başka kuvvet yoktur.

Sekizinci görüş: Rahmet bir mastardır, müsenna (ikil) ve çoğul olamayacağı gibi müennes de olamaz.

Bu görüş gerçekten çok zavıftır. Allah rahmeti zikredince şu sözünde olduğu gibi müennes olarak zikretmiştir: “ورحمتي وسعت كل شيء فسكت بها للدين بتقون” / Rah-

metim ise her şeyi kuşatmıştır. Onu sakınanlara yazacağım” (el-A'râf, 7/156). Hz. Peygamber'den nakledilen kutsi bir hadiste de “إِنْ رَحِمْتِي غَلَبَتْ أَوْ سَيِّئَتْ غَضَبِي”/ Rahmetim gazabımı geçmiştir” buyrulmuştur.¹⁴⁰ Rahmet mastar olduğu için tâ hazfedilmiş olsaydı o takdirde bu âyet ve hadiste mastarların te'nis takısı almış olması nasıl açıklanacaktır? Bunlarda da zamirin müzekker olarak rahmet mastarını işaret etmesi gerekecekti. Hikmet, kudret, irade, himmet ve benzeri kelimeler de böyledir. Bunlar da bu görüşü reddetmek için birer delildir.

Dokuzuncu görüş: “قريب” kelimesi ile iki şey kastedilir:

1- Nesep ve akrabalık: Kelime bu anlamda kullanılınca tâ ile kullanılır, falanca benim akrabamdır derken “فلانة قريبة لي” denilir.

Mekân yakınlığı: Bu anlamda kullanılınca tâ kullanılmaz. Falanca bana yakın oturdu derken “جلت فلانة قريبا مني” denilir ancak “قريبة مني” denilmez.

Bu görüş el-Ferrâ'nın ve bir grubun görüşüdür. Ancak zayıf bir görüştür. Bu değerlendirme “قريب” lafzı zarf ise doğrudur. “جلت المرأة مني قريبا” denilebilir. Ancak “قريب” lafzı isim ise doğru değildir.

Onuncu görüş: Rahmet kelimesinin te'nis yapılması mecazi ise tâ'nın hazfı caiz olur. “طلع الثمر” ve “طلعت الثمر” denilebilmesi böyledir.

Bu görüş de doğru değildir. Bu durum fiil müennesin zahirine isnad edilince geçerlidir. Ancak zamirine isnad edilirse tâ'nın kullanılması zorunludur. “الثمر” denilir, “طالع” denilmez. Çünkü sıfattaki kelimeye ait zamir vardır.

On birinci görüş: “قريب” mastardır, sıfat değildir. Bu nedenle tâ çıkarılmıştır. Bir müennesten mastar ile haber verilince tâ ilave edilmez. “إمرأة عدل” denilir, “إمرأة عدلة” denilmez.

Bu konuda söylenenlerin en kötüsü bu görüştür. Bu görüşü ileri süren kelimenin mastar olarak kullanımı ile ilgili hiçbir şey bilmemektedir. Çünkü “قريب” kelimesi sıfattır. Mastar olan “قرب” kelimesidir.

On ikinci görüş: “فعل فعول” kalıplarında müzekker ve müennes hem hakiki hem mecazi anlamda eşittir. Şair Imru'l-Kays şöyle demiştir:

برهرة رودة رخصة كخر عوية البانة المنقطر
قطع القيام، فتور الكلام تقتر عن ذي عزوب خصر

Sevimli hoş güzel bir kadın ki yarılmış bir ağaç dalı gibi uzun boylu
Ve güzel kadınların ağızından dökülen şirin sözlü

Ayrıca şöyle de demiştir:

له الويل إن أمسى ولا أم هاشم قريب ولا السبابة ابنة يشكرا

Vay haline, akşam olunca ne Ümmü Haşim ona yakın ne de Yeşkur'un kızı Sebabe

Cerir şöyle demiştir:

أتنفك الحياة وأم عمرو قريب لا تزور ولا تزار؟

Ümmü Amr sana yakın olduğu halde ne o seni ziyaret ediyor ne de sen onu ziyaret ediyorsan, hayatın sana bir faydası var mı?

Ayrıca şöyle de demiştir:

كان لم نحارب يابثين لو أنها تكشف غماها وأنت صديق

Sen doğru sözlü bir kimsenin ey Büseyn

Şayet onun gamı açılmış olsaydı biz de savaşmamış olurduk

Cerir şöyle de demiştir:

دعوى الهوى ثم ارتهن قلوبنا بأسهم أعداء، وهن صديق

Onlar aşkı dâvet etti sonra da kalplerimizi rehin aldılar

Onlar dost olduğu halde onlardan gelen zorluk düşmandır.

Bu görüşün şiirlerde çok fazla şahidi olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşte bir takım te'viller ve zorlamalara gerek duyulmamıştır ancak oldukça zayıf bir görüştür. Bu görüşü reddedenlerden biri Ebu Abdullah b. Malik olup şöyle demiştir:

Bu görüş zayıftır. Çünkü bu görüşü ileri süren ya *فعيل* vezninin burada ve diğer yerlerde *فعول* vezni gibi müzekker ve müennes olduğu zaman tek bir lafız aldığını söylemiştir ya da özellikle burada *فعول* vezninin *فعيل* veznine hamledildiğini söylemektedir. Birinci görüş Arapçaya vakıf olanların icmasıyla merduttur. *ظريفة*, *شريفة* ve benzeri bu vezindeki kelimelerde tâ kullanımı gereklidir. Bu nedenle bu görüşü ileri süren ilim adamları “وما كانت أملك بغيا” “*Annen de ahlâksız bir kadın değildi*” (Meryem, 19/28) ve “ولم أك بغيا” “*Ben ahlâksız bir kadın değilim*” (Meryem, 19/20) âyetlerini delil göstermişlerdir. Kelimenin aslı *بغيا*’dır ve *فعول* veznindendir. Bu nedenle tâ ilave edilmemiştir. Daha sonra vav harfi yâ ile,

damme kesra ile değiştirilmiştir. Böylece lafız *فَعِيل* gibi olmuştur. Aslı itibariyle *فَعِيل* vezninde olsaydı tâ ilave edilir ve “وَلَمْ أَكْ بَغِيَّةً” denilirdi. İkinci görüş de merduttur. Çünkü *فَعِيل* vezninin *فَعُول* veznine hamledilerek ona tabi kabul edilmesi uygun değildir. Bunun aksi yani *فَعُول* vezninin *فَعِيل* veznine tabi kabul edilmesi daha uygundur. Bu kalıplar lafız ve mânâ bakımından farklıdır. Lafız farklılığı ortadadır. Mana farklılığına gelince, *مُبَالَغًا* kelimesinde mübalağa yoktur, az da olsa yakın olan her şeyi tasvir etmek üzere kullanılır. Oysa *فَعُول* vezni mübalağa içindir.

Mübalağaya delalet eden bir lafzın mübalağa içermeyen bir yapısı olmalı ve daha sonra bu lafızla mübalağa kastedilmeli böylece yapısı değişmiş olmalıdır. *ضَارِبٌ* kelimesinin *صُرُوبٌ* olması veya *عَالِمٌ* kelimesinin *عِلْمٌ* olması gibi. Oysa *قَرِيبٌ* kelimesi böyle değildir.

İmru'l-Kays'ın beyitlerinde şu nedenlerden dolayı söz konusu görüşü destekleyen bir delil yoktur.

Birinci neden: Bu oldukça nadir olduğundan dolayı bir hükmü yoktur, çok fazla çeşidi de yoktur. *أَحُولُ السَّمَاءِ، أَعْوَرُ الْبَعِيرِ، اسْتَوْجَدَ اسْتَوْثَقَ الْبَعِيرِ، أَعْمَتِ السَّمَاءُ* örneklerinde olduğu gibi asıl olarak kullanılmamıştır. Böyle olanların hükmü yoktur.

İkinci neden: Şiirde *قَطِيعَةُ الْقِيَامِ* demeyi kastetmiş ancak izafet amacıyla tâ'yı hazfetmiştir. El-Ferra ve bir diğer lügat âlimine göre bu durumda tâ'nın hazfı caizdir. Nitekim “وِإِقَامَ الصَّلَاةِ” âyetinde de kasıt “وِإِقَامَةُ الصَّلَاةِ”dır. Çünkü bilinen *إِقَامَةٌ* lafzıdır. İzafet dışında *إِقَامَ* denilmez. “إِرَادَةٌ” yerine “إِرَادَ” denilmez. Ya da “إِقَالَةٌ” yerine “إِقَالَ” denilmez. Bu lafızlarda yer alan tâ *إِفْعَالٌ* babının elifi ya da yâ'sına bedel olarak getirilmiştir. Çünkü *إِقَامَةٌ* lafzının aslı *إِقْوَامٌ*'dir. Ayne'l-harfin (vav) hareketi kaf hafine nakledilmiş, iki eif ardı ardına gelince biri hazfedilerek yerine bedel olarak tâ getirilmiştir. İzafet dışında bu tâ harfi hep fiilde yer almıştır. Bazılarına göre bu tâ'nın hazfı kıyasen caizdir. Bazılarına göre semâi olarak caizdir.

Bu şekilde getirilip bulunması lazım olan tâ *زَنَةٌ* kelimelerinde bulunmaktadır. Bu kelimelerin aslı *وَزَنٌ* kelimeleridir. Bunların başında yer alan vav hazfedilmiş bedel olarak tâ getirilmiş ve bulunması zorunlu addedilmiştir. Ancak şairin şu sözünde olduğu gibi izafet için hazfedilir:

إِنْ الْخَلِيطُ أَجَدُوا الْبَيْنَ وَانْجَرَدُوا وَأَخْلَفُوكَ عَذَّ الْأَمْرِ الَّذِي وَعَدُوا

Ortaklar ayrılmayı ve sıyrılmayı tercih ettiler,

Vaat ettikleri pek çok konuda vaatlerini yerine getirmediler.

Şiirde *أَخْلَفُوكَ عَذَّةَ الْأَمْرِ* denmek istenmiş ve tâ hazfedilmiştir.

Bu kurala göre bazı kıraat âlimleri “ولو أرادوا الخروج لأعدوا له عده”/ *Eğer onlar çıkmak isteselerdi elbet bunun için bir hazırlık yaparlardı*” (et-Teube, 9/46) âyetini tâ yerine hâ ile okumuşlar, tâ'yı hazfetmişlerdir.¹⁴¹

Üçüncü neden: İmru'l-Kays'ın “فَطِيعُ الْقِيَامِ” sözünde fail vezni mef'ûl anlamındadır. El-Muhkem adlı eserin sahibi بَكَت (vurmak) anlamında فَطَعَ ve أَفْطَعَ kelimelerinin kullanıldığını söylemiştir. Bu durumda فَطِيع kelimesi مَبْكُوت yani مَبْكُوت anlamındadır. Bu yoruma göre burada tâ'nın hazfedilmesi kıyasa muhalif değildir.

فَطِيع kelimesinin فَطَعَ üzerine bina edilmesi, سَرِيع kelimesinin سَرَعَ üzerine bina edilmesi gibidir. Bu durumda müennes olunca tâ alması gerekirdi. Ancak mef'ûl anlamında fail veznine benzediği için olduğu gibi kalmış, tâ almamıştır.

Bu âyetle ilgili on iki görüşün tamamı işte bunlardır. Bu görüşlerin en sahih olanları altıncı ve yedinci görüştür. Diğer görüşler tartışmalı, zayıf hatta çok zayıftır. Bu ilme yeni başlayanlar ve mukallitler buradaki incelikleri fark edemezler. İnsaf sahibi ve faziletli kişi için zayıf ve kuvvetli görüş gizli kalmaz. Âyetle ilgili son söyleyeceğimiz budur. Allah en doğrusunu bilir.¹⁴²

وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ حَتَّى إِذَا أَقْلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سَفَّنَا لَلْبَلَدِ مَتَبًّ فَنَزَّلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٧﴾ وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرِجُ نَبَاتَهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبثَ لَا يَخْرِجُ إِلَّا نَجَسًا كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ﴿٥٨﴾

57. Rahmetinin önünden rüzgârları müjde olmak üzere gönderen O'dur. Nihayet bunlar ağır yüklü bulutları kaldırıncı Biz onları ölmüş (kurak) bir yere süreriz ve ondan su indiririz. Ve derken o su ile ürünün her türlü süsünü çıkartırız. İşte Biz ölüleri de böyle çıkaracağız. (Bunları) iyi düşünüp ibret alırsınız diye (açıklıyoruz).

58. İyi ve temiz ülkenin bitkisi, Rabbinin izniyle çıkar. Kötü olandan ise faydası pek az bir şeyden başkası çıkmaz. İşte Biz âyetlerimizi, şükreden bir topluluk için böylece türlü türlü ve tekrar tekrar açıklarız.

141 Ebu'l-Feth b. Cinni rivâyet etmiş ve şöyle demiştir: “İbn Vehb, Harmele b. İmrân'dan naklen rivâyet ettiğine göre Muhammed b. Abdülmelik bu âyeti لَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لِأَعْدُوا لَهُ عَدَهُ diye okumuştur”. İbn Cinni şöyle demektedir: “Bu mânâda kullanılan tâ ile عَدَهُ şeklinde okumadır. Burada geçen الْعَدَ kelimesi değildir. الْعَدَ yüzde çıkan yara anlamına gelir. Burada kastedilen لَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لِأَعْدُوا لَهُ عَدَهُ anlamıdır. Bu da hazırlanarlardı, anlamındadır. Ancak kelimede yer alan te'nis tâ'sı hazfedilmiş, zamir hâ'sı te'nis tâ'sına bedel olarak getirilmiştir.” Bk. İbn Cinni, *el-Muhtesib*, I, 292.

142 *Bedâi'ul-fevâid*, III, 22-35.

Tefsiri:

Allah Teala iki çeşit yeniden dirilme olacağını haber vermiştir. Bunlardan biri diğeri ile anlaşılır ve ona kıyas edilir. Daha sonra bir başka kıyas daha yapmıştır. Yeryüzünde iyi ve temiz yerler olduğunu, buraya yağmur yağınca rabbinin izniyle bitkiler yeşerdiğini belirtmiştir. Yeryüzünde kötü ve pis yerler bulunduğu buralardan faydası pek az bir şeyden fazlası çıkmayacağını açıklamıştır. Buralara yağmur yağsa da temiz ve hoş yerlerin bitkileri yeşermez.

Allah gökten kalplere indirdiği vahyi, yeryüzüne indirdiği suya benzetmiştir. Benzetme yönü onda ve bunda hayatın ortaya çıkmasıdır.

Kalpler amellerin mekânı olması bakımından yeryüzüne benzetilmiştir. Yeryüzü de bitkilerin yeridir. Vahiyden yararlanamayan, arınmayan ve iman etmeyen kalp yağmurdan yararlanamayan, çok az yeşerebilen ve fayda vermeyen yer gibidir.

Vahye iman eden, arınan ve vahiyle amel eden kalp yağmur vasıtasıyla yeşeren toprak gibidir.

Kur'an'ı dinleyip akleden ve düşünen mümin yağmurun etkisi ile güzelleşmiş, her güzel çiftten nice bitkiler yetişmiş, yemyeşil ve hoş bir ülkeye benzetilmiştir. Vahye yüz çeviren ise bunun aksidir. Başarıya eriştiren Allah'tır.¹⁴³

لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥٩﴾ قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٦٠﴾ قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦١﴾

59. Andolsun Biz Nuh'u kavmine gönderdik de: "Ey kavmim, Allah'a ibadet edin. Sizin O'ndan başka hiçbir ilâhınız yoktur. Doğrusu ben sizin için büyük bir günün azabından korkuyorum" dedi.

60. Kavminden ileri gelenler de (ona): "Şüphesiz biz seni apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz" dediler.

61. Dedi ki: "Ey kavmim, bende hiçbir sapıklık yoktur. Fakat ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim.

Tefsiri:

Âyet "Bende bir tek sapıklık yoktur" anlamındadır. Bu da onda bir tek sapıklık dahi olmaması anlamındadır. Eğer âyette ضلالة yerine ضلال denmiş olsaydı bu mânâ ortaya çıkmayacaktı. Çünkü cins isim az ve çok için kullanılır. Menfi olanın çok olması mümkündür.¹⁴⁴

143 İ'lamu'l-muvakkiin, I, 187, 188.

144 El-Fevâid, 183.

أَبْلَغُكُمْ رَسُولَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ أَوْعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٦٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَأَعْرِفْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ ﴿٦٤﴾ وَإِلَى عَادِ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٥﴾ قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٦٦﴾ قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٧﴾ أَبْلَغُكُمْ رَسُولَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿٦٨﴾ أَوْعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَادْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تَفْلَحُونَ ﴿٦٩﴾ قَالُوا أَجِئْنَا لِنُعْبِدَ اللَّهَ وَخُذَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَادِقِينَ ﴿٧٠﴾ قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رَجْسٌ وَغَضَبٌ أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءِ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنتَظِرِينَ ﴿٧١﴾ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَّعْنَا ذَايِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٧٢﴾ وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أََرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ آيَتِهِ ﴿٧٣﴾ وَادْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سَهُولِهَا قُصُورًا وَتَتَّخِثُونَ الْجِبَالَ يَبُوتًا فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٧٤﴾ قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضِعُوا لِمَنْ أَمَنَ مِنْهُمْ اتَّعْلَمُونَ أَنْ صَالِحًا مَرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمَنْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿٧٦﴾ فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَغَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ اثْبِتْنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧٧﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٧٨﴾ فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رَسُولَ رَبِّي وَنَضَحْتُ لَكُمْ وَلَكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ ﴿٧٩﴾ وَلَوْطَا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٨٠﴾

62. “Rabbimin vahyettiklerini size tebliğ ediyorum, sizin iyiliğinizi istiyorum ve ben Allah’tan (gelen vahy ile) sizin bilmediğinizi de biliyorum.”

63. “Sizi uyarmak için, sakınmanız için ve belki (o sayede) rahmet olunursunuz diye Rabbiniz tarafından içinizden bir kişiye bir öğüt geldi diye şaştınız mı yoksa?” (dedi).

64. Bunun üzerine onu yalanladılar. Biz de kendisini ve gemide onunla birlikte bulunanları kurtardık. Âyetlerimizi yalanlayanları ise (tûfân ile) boğduk. Çünkü onlar kör bir kavim idiler.

65. Âd (kavmin)e de kardeşleri Hûd’u (gönderdik). O: “Ey kavmim, Allah’a ibadet ediniz. O’ndan başka hiçbir ilâhınız yoktur. Hâlâ sakınmayacak mısınız?” dedi.

66. Kavminin ileri gelenlerinden kâfir olanlar da: “Biz senin aklında bir hafiflik görüyoruz ve gerçekten biz seni yalancılardan sanıyoruz” dediler.

67. “Ey kavmim! Aklımda bir hafiflik yok. Fakat ben (size) âlemlerin Rabbi tarafından (gönderilmiş) bir peygamberim” dedi.

68. “Rabbimin vahyettiklerini size tebliğ ediyorum. Ve ben size güvenilir bir nasihat ediciyim.

69. “Sizi uyarmak için Rabbiniz tarafından içinizden bir adama size bir öğüt (risalet ve beyân) geldi diye şaştınız mı yoksa? Düşünün ki O, sizi Nûh kavminden sonra halifeler kıldı, yaratılış itibari ile size boy pos da verdi. O halde Allah’ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa erdirilesiniz.”

70. (Kavminin kâfirleri Hz. Hûd’a): “Sen bize babalarımızın ibadet ettiklerini terkederek yalnız Allah’a ibadet edelim diye mi geldin? O halde doğru söyleyenlerden isen bizi kendisiyle tehdit ettiğin şeyi (azabı) getir” dediler.

71. Dedi ki: “Gerçekten Rabbinizden size bir azab ve gazab gelecektir. Allah’ın haklarında hiçbir delil indirmedığı, kendinizin ve atalarınızın taktığı (ilâh diye adlandırdığınız) bir takım adlar hakkında mı benimle tartışıyorsunuz? Artık (azabı) bekleyin. Şüphesiz ben de sizinle birlikte (onu) bekleyenlerdenim.”

72. Bunun üzerine Biz kendisini de onunla beraber olanları da tarafımızdan bir rahmetle kurtardık. Âyetlerimizi yalanlayıp iman etmeyenlerin ise köklerini kestik.

73. Semûd (kavmin) e de kardeşleri Salih’i (gönderdik. Onlara): “Ey kavmim, Allah’a ibadet edin. Sizin O’ndan başka ilâhınız yoktur. Size Rabbinizden apaçık bir mucize (belge) gelmiş bulunuyor. İşte size bir mucize olmak üzere Allah’ın dişi devesi. Onu bırakın, Allah’ın arzında otlasın. Ona kötülükle dokunmayın, sonra sizi acıklı bir azab yakalar” dedi.

74. "Hatırlayın ki (Allah) Âd (kaumin) den sonra sizi (Hicr'de) halifeler kılıp yeryüzüne yerleştirdi. Ovalarında köşkler yapıyor, dağlarında evler yontuyorsunuz. Artık Allah'ın nimetlerini hatırlayın. Yeryüzünde fesatçılar olup taşkınlık yapmayın."

75. Kauminden müstekbir olanların ileri gelenleri kendilerince zayıf kabul ettiklerine (mustaz'aflara), yani aralarından iman edenlere şöyle dediler: "Salih'in gerçekten Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu biliyor musunuz?" Onlar da: "Doğrusu biz onunla gönderilene iman edenleriz" dediler.

76. O müstekbirler: "Doğrusu biz şu sizin iman ettiğinizi inkâr edenleriz" dediler.

77. Derken o dişi deveyi kesip öldürdüler, Rabblerinin emrine karşı büyülenerek isyan ettiler ve: "Ey Salih, eğer sen gönderilmiş peygamberlerden isen bizi tehdit edip durduğunu getir" dediler.

78. Bunun üzerine şiddetli bir sarsıntı (bir zelzele) onları yakalayiverdi de yurtlarında diz üstü çökenler oldular.

79. O da onlardan yüz çevirdi ve: "Ey kaumim, gerçekten ben size Rabbimin risaletini tebliğ ettim ve size (içtenlikle) öğüt verdim. Fakat siz öğüt verenleri sevmesiniz" dedi.

80. Lût'u da (kaumine gönderdik). Hani o kaumine: "Sizden evvel âlemlerden hiç kimsenin yapmadığı hayâsızlığı mı yapıyorsunuz?" demişti.

Tefsiri:

Lûtiler hakkındaki bu âyet hayâsızlığın birçok çeşidi olduğunu açıklamaktadır. Allah zinayı hayâsızlığın bir çeşidi olmasından ötürü hoş karşılamamış, lûtiliği ise hayâsızlık olarak tarif etmiştir. Bu tarif lûtiliğin hayâsızlığın tüm mânâlarını kapsadığını göstermektedir. Yani, hayâsızlık olduğu herkes tarafından kabul edilen bir işi mi yapıyorsunuz? denilmektedir. Lûtilik hayâsızlığı tam ve çok açık olduğundan dolayı ismini ayrıca zikretmeye ihtiyaç duyulmamıştır. Çünkü hayâsızlık kelimesi bir başka şey için kullanılmamaktadır. Bu kullanımın bir benzeri Firavun'un Musa'ya (a.s) "Ve işlediğin o işi de yaptın" (eş-Şuara, 26/19) demesidir.

Yani herkes tarafından bilinen o çirkin işi mi yapıyorsunuz? Allah Teala daha sonra bu işin hayâsızlık olduğunu ve onlardan önce hiç kimse tarafından yapılmadığını "Sizden evvel âlemlerden hiç kimsenin yapmadığı hayâsızlığı mı yapıyorsunuz?" diyerek te'yid etmiştir. Ardından kalbi tiksindiren, kulağı tırmalayan, insan doğasının şiddetle nefret ettiği bu davranışın erkeğin bir kadınla birliktelik gibi bir erkekle birlikteliği olduğunu vurgulamış ve şöyle demiştir:

إِنَّكُمْ لَنَافِثُونَ الرِّجَالِ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿٨١﴾

81. “Çünkü siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. Hayır, siz çok ileri giden bir kavimsiniz.”

Tefsiri:

Onların kadınlarla birlikte olmayı istememelerine dikkat çekerken onları böyle davranmaya sevk eden etkenin sadece şehvet olduğunu belirtmiştir. Bu fiille erkeğin kadına duyduğu ihtiyaç mahiyetinde cinsel isteğini karşılayıp zevk elde etmek, kadının uğruna anne ve babasını dahi unutup kocasına dayandığı bir sevgi ve şefkat ortamına kavuşmak ya da neslin devamını sağlamak amacı bulunmadığını beyan etmiştir. Oysa kadın ve erkek arasındaki evlilik bağı varlıkların en şerefli olan insan soyunu sürdürmektir. Kadını koruma altına almak ve cinsel isteğini gidermektir. Nesebin kaynağı olan sıhri akrabalık bağı tesis etmektir. Erkeğin kadını kollayıp gözetmesidir. Allah'ın en çok sevdiği peygamberler, veliler, müminler evlilik bağında kadın ve erkeğin bir araya gelmesi ile doğarlar. Hz. Peygamber diğer peygamberlere karşı kendi ümmetinin çokluğu ile övünür.¹⁴⁵ Evliliğin bu benzeri pek çok faydası vardır. Lûtîliğin zararları ise sayılamayacak kadar çok olmakla birlikte evliliğin faydalarının hepsini engeller, ortadan kaldırır, zararların tafsilatını ancak Allah bilir. Allah lûtîliğin erkeklerin fıtratına aykırı olması, Allah'ın erkeklerde yarattığı tabiatı bozması sebebiyle çirkin olduğunu açıklamıştır. Lûtiler kadınları bırakıp erkeklere şehvet duymuş, bu nedenle Allah da onların diyarının altını üstüne getirmiştir. Aynı şekilde onlar da fıtratı alt üst etmişlerdi, bu nedenle baş aşağı azap görecektir. Allah bu işin çirkinliğini onlar hakkında haddi aşmak tabirini kullanarak vermiştir: “Hayır, siz çok ileri giden bir kavimsiniz.” (el-A'raf, 7/81)

Bunun bir benzeri ya da yakın bir ifadenin zina hakkında kullanılıp kullanılmadığını bir düşün! Allah Lût kavmi hakkında şöyle buyurmuştur:

“Lût'a da hikmet ve ilim verdik. Onu kötülükleri işleyen o ülkeden kurtardık. Çünkü onlar kötü bir kavim idiler, hem fâsıktılar.” (el-Enbiya, 21/74)

Allah bu âyetle onları iki vasıfla kınamıştır: Kötülük ve fık. Peygamberlerinin diliyle onları fesat sahipleri olarak tarif etmiştir:

“O da: “Rabbim, bu fesatçılar topluluğuna karşı bana yardım et” dedi” (el-Ankebut, 26/30).

145 Burada Ahmed b. Hanbel'in Enes b. Malik'ten naklettiği bir hadise işaret edilmektedir. (Müsned, III, 158). Bu hadisi Ebu Davud, Nikah, VI. 45 (Kısır kadınlarla evlenmenin yasaklanması babında) rivâyet etmiştir. Nesai de Nikah. VI. 65.66 (Kısır kadınlarla evlenmenin mekruh olması babında) nakletmiştir. Hadisin tahriri için bk. el-Elbâni. *Adâbu'z-zifâf*, s. 132

İbrahim'e (a.s) hitap eden meleklerin diliyle onlar hakkında zalim ifadesini kullanmıştır:

"Elçilerimiz İbrahim'e (evlat) müjde(si) ile geldiklerinde, dediler ki: "Muhakkak ki biz şu kasaba halkını helâk edeceğiz. Çünkü oranın halkı zâlimler oldular." (el-Ankebut, 26/31)

Bir düşün! Başka kim bu kimseler gibi cezalandırıldı? Bunlardan başka kimse Allah tarafından bu şekilde kınandı mı? Melekler onları helâk edeceklerini açıklayıp İbrahim (a.s) onlar hakkında meleklerle tartışınca İbrahim'e şöyle denilmişti: "(Melekler dediler ki): "Ey İbrahim, bundan vazgeç. Çünkü Rabbinin (azap) emri gelmiştir. Onlara reddolunmayacak bir azap gelip çatacaktır." (Hûd, 11/76).¹⁴⁶

وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوهُمْ مِنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أَنْتَاسِ يَنْتَهَرُونَ ﴿٨٢﴾ فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٨٣﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٨٤﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ قَوْمِ عَادٍ إِذْ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَفْسُدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا وَادْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَرْتُمْ وَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨٦﴾ وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاضْبُرُوا حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٧﴾ قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَنَعُودَنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ ﴿٨٨﴾ قَدْ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ نَحْنَا اللَّهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ﴿٨٩﴾

82. Kavminin cevabı yalnızca: "Çıkarın onları (Lût'u ve ona uyanları) ülkenizden. Çünkü onlar fazla temiz kalmak isteyen insanlarmış" demek oldu.

83. Bunun üzerine Biz de hem onu hem de ehlini kurtardık. Ancak karısı geride kalıp helâk edilenlerden oldu.

84. Onların üzerine bir yağmur yağdırdık. Günahkârların sonunun nasıl olduğuna bir bak!

85. Medyen'e de (soyca) kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik). Dedi ki: "Ey kavmim, Allah'a ibadet edin. O'ndan başka hiçbir ilâhınız yoktur. Rabbinizden size apaçık bir belge (mûcize) gelmiştir. Artık ölçeği ve teraziyi tam tutun. İnsanların eşyasını (haksızlık edip) eksik vermeyin. İslah edildikten sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Şâyet inanan kimse lerseniz böylesi hakkınızda daha hayırlıdır.

86. "Ve siz öyle her yolun başında oturarak Allah'a iman edenleri tehdit edip ve eğriliğini arayarak Allah'ın yolundan alıkoymayın. Düşünün ki siz vaktiyle çok az idiniz de sizi çoğalttı. Bir de fesad çıkaranların sonları nice olmuştur, bir bakıverin.

87. "Şâyet içinizden bir kısmı benimle gönderilene iman etmiş, bir kısmı da iman etmemişse; Allah aramızda hükmünü verinceye kadar sabredin. O, hüküm koyanların en hayırlısıdır."

88. Kavminden büyüklük taslayan (müstekbir), ileri gelenler (mele): "Ey Şuayb, seni ve seninle beraber iman edenleri muhakkak ülkemizden çıkaracağız, yahut mutlaka bizim dinimize döneceksiniz" dediler. O: "Ya istemezsek de mi?" dedi

89. (Devamla): "Allah bizi ondan kurtardıktan sonra yine sizin dininize geri dönersek doğrusu Allah'a karşı yalan uydurmuş oluruz. Ona dönmemiz bizim için olacak şey değildir. Meğer ki Rabbimiz olan Allah dileye. Rabbimizin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Biz, ancak Allah'a güvenip dayandık. Rabbimiz, bizimle kavmimiz arasında Sen hak ile hükmet! Sen hükmedenlerin en hayırlısısın."

Tefsiri:

Bu âyet Kaderiyye'nin irade konusundaki te'vilini iptal etmektedir. Kavmi Şuayb'a "Sen de biliyorsun ki Allah Teala'nın bir kimsenin küfür ve şirke girmesini istemesi imkânsızdır" demişler ancak Allah'ın dilediği kimseyi dalaletle düşürme, dilediği kimseyi hidayete erdirmeye iradesini istisna etmişlerdir. Şuayb ise onlara: "Rabbimizin ilmi her şeyi kuşatmıştır" diyerek meseleyi Allah'ın ilim ve iradesine irca etmiştir. Allah'ın yaratmasında geniş bir ilim vardır. İradesi yarattıklarının bilgisinin ötesindedir. Bizler bilgi ve irademiz nispetinde onu idrak edemeyiz bu nedenle bu konuya girmiyoruz. Allah'ın bizim bilgi ve irademizin ötesinde bir ilmi ve iradesi vardır. Bu sebeple Şuayb (a.s) meseleyi O'na irca etmiştir.¹⁴⁷

وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَبِئْسَ شُعْبًا إِنَّا إِذَا لَخَّاسِرُونَ ﴿٩٠﴾
 فَأَخَذَتْهُمْ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَائِمِينَ ﴿٩١﴾ الَّذِينَ كَذَبُوا شُعْبًا كَأَن
 لَمْ يَغْتُوا فِيهَا الَّذِينَ كَذَبُوا شُعْبًا كَأَنَّهُمْ الْخَاسِرِينَ ﴿٩٢﴾ فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ
 يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رَسُولَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ آسَى عَلَى قَوْمٍ كَافِرِينَ
 ﴿٩٣﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَاءِ لَعَلَّهُمْ
 يَضُرَّغُونَ ﴿٩٤﴾ ثُمَّ بَدَلْنَا مَكَانَ الشَّيْءِ الْحَسَنَةَ حَتَّى عَفَوْا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ آيَاتُنَا
 الضَّرَاءَ وَالسَّرَاءَ فَأَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩٥﴾ وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى آمَنُوا
 وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنْ كَذَبُوا فَأَخَذْنَاهُمْ بِمَا
 كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٦﴾ أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَى أَن يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿٩٧﴾
 أَوْ آمِنَ أَهْلُ الْقُرَى أَن يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يُلْعَبُونَ ﴿٩٨﴾ أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ
 فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩٩﴾

90. Kavminden kâfir olan ileri gelenler: “Şuayb’e uyarsanız, andolsun ki, o takdirde muhakkak en büyük zarara uğramış kimseler olacaksınız” dediler.

91. Bunun üzerine şiddetli sarsıntı onları yakalayiverdi de yurtlarında diz üstü çökenler oldular.

92. Şuayb’ı yalanlayanlar zaten orada oturmamış gibi oldular. Şuayb’ı yalanlayanlar, işte en büyük zarara uğrayanlar onlar oldular.

93. Bunun üzerine onlardan yüz çevirdi ve dedi ki: “Kavmim, andolsun ben size Rabbimin vahiylerini tebliğ ettim ve size içtenlikle öğüt verdim. Şimdi kâfir bir topluma nasıl tasalanayım?”

94. Biz, hangi memlekete bir peygamber gönderdiysek halkını yalva-
 rıp yakarsınlar diye mutlaka fakirlik, sıkıntı ve hastalığa uğratmışızdır.

95. Sonra bu sıkıntının yerini iyilikle değiştirdik. Nihayet çoğaldılar ve: “Atalarımıza da darlık ve genişlik dokunmuştur” dediler. Bunun üzerine Biz de kendileri farkında olmadan onları ansızın (azapla) yakalayiverdik.

96. Eğer o ülke halkı iman edip de sakınmış olsalardı, üzerlerine gökten ve yerden nice bereketler açardık. Fakat onlar (peygamberlerini) yalanladılar bunun için Biz de kazanmakta oldukları yüzünden onları (azapla) yakalayiverdik.

97. Acaba o ülkeler halkı, geceleyin uyurlarken azabımızın kendilerine geleceğinden emin mi oldular?

98. Yoksa o ülkelerin halkı kuşluk vaktinde oynarlarken de azabımızın kendilerine geleceğinden yana emin mi oldular?

99. Yahut onlar Allah'ın azabından emin mi oldular? Hüsranda olan kavimden başkası Allah'ın azabından emin olamaz.

Tefsiri:

Bu âyet kâfir ve fâcirler hakkındadır. Âyetin mânâsı günahlara karşı Allah'ın azap etmeyeceğinden ancak hüsrana sahipleri emin olabilir. O'nun azabından korkanlar O'nu tanıyanlardır. Allah'ın bir azabı da azabı ertelemesi, insanların günahlara dalıp alışmaları ve bu gaflet ve serbest zamandan sonra azabın aniden gelmesidir.¹⁴⁸

أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ أَهْلِهَا أَنْ لَوْ نَشَاءُ أَصْبَيْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ
وَنَطَعُنْ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠٠﴾ تِلْكَ الْقُرَى نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِهَا
وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ كَذَلِكَ يَطْبَعُ
اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ ﴿١٠١﴾

100. Yeryüzüne, sahiplerinden sonra, mirasçı olanlar hâlâ şunu açıkça anlamadılar mı? Eğer Biz dileseydik onları da günahlarından ötürü azaplandırır, kalplerini mühürlerdik de (kalpleri) işitmez oluverirlerdi.

101. İşte o beldelerin haberlerinden bir kısmını sana anlatıyoruz. Gerçekten peygamberleri onlara apaçık deliller getirmişlerdi. Fakat daha önce yalanladıkları şeylere iman etmediler. İşte Allah kâfirlerin kalplerini böyle mühürler.

Tefsiri:

Bu âyet ile ilgili üç görüş vardır:

Ebû İshak şöyle demiştir: Burada iman etmeyenlerle ilgili bilgi verilmiştir. Nuh (a.s) hakkında: "Nûh'a şöyle vahy olundu: 'Kaviminden daha evvel iman etmiş olanlardan başkası asla iman etmeyecektir. O halde işlediklerine tasalanma'" (Hûd, 11/36) denilmesi de böyledir. Bu görüş "İşte Allah kâfirlerin kalplerini böyle mühürler" ibaresi ile delillendirilmiştir. Bu ifade onların kalplerinin mühürlendiğine delalet eder.

İbn Abbas şöyle demektedir: Bu kâfirler ataları Âdem'in neslinden yaratılıp da kendilerinden misak alınınca yalanlamalarından ötürü peygamberler gönde-

rilince iman edecek değillerdi. İstemeye istemeye dilleri ile ikrar edip içlerinden yalanlayarak iman etmişlerdi.

Mücahid şöyle demektedir: Helâk olduktan sonra onları yeniden diriltecek olsak daha önce yalanladıkları için yine iman etmezler.

Mücahid'in tefsirinin benzeri şu âyette de ifade edilmiştir: "Eğer geri döndürülürlerse yine kendilerine yasaklanan şeylere geri dönerler" (el-En'âm, 6/28).

Başka müfessirler şöyle demiştir: Peygamberler istedikleri mucizeleri getirip onlar da bu mucizeleri gördükten sonra da iman edecek değillerdi. Önceki yalanlamaları gerçeği öğrendikten sonra da iman etmelerine engel olmuştur. Gerçeği inkâr edip yüz çeviren, kabul etmeyen kimsenin cezası imandan uzaklaşmak, iman ile arasına engel girmesi ve kalbinin doğru yoldan sapmasıdır. Bu, günah sebebiyle dalaletle uğramaktır. Allah'ın kulları karşısında adil olmasının neticesidir. Başlangıçta iman etmeyi kabullenmeyerek dalaletle düşmesi ya da hidayete ermesi ise Allah'ın kulu hakkındaki ezeli ilminden kaynaklanmaktadır. Allah kulunun hidayete ermeyeceğini, buna layık olmadığını, konumunun buna uygun olmadığını bilmektedir. Allah hidayet ve başarıyı nerede var edeceğini en iyi bilendir.

Allah peygamberliği kime bahşedeceğini de en iyi bilendir. Herkes risaleti Allah'tan alıp kullara ulaştırmaya layık değildir. Risaletin kendisine ulaştığı herkes de bunu kabul ve tasdike layık değildir.¹⁴⁹

وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ ﴿١٠٢﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ
بَعْدِهِمْ مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَظَلَمُوا بِهَا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ
﴿١٠٣﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ يَا فِرْعَوْنُ إِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠٤﴾ حَقِيقٌ عَلَىٰ
أَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقُّ قَدْ جئتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ
﴿١٠٥﴾ قَالَ إِنْ كُنْتَ جئتُ بِآيَةٍ فَأْتِ بِهَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿١٠٦﴾ فَأَلْقَى
عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ ﴿١٠٧﴾ وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاطِرِينَ ﴿١٠٨﴾
قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٩﴾ يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ
أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿١١٠﴾ قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ
﴿١١١﴾ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿١١٢﴾ وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا إِنَّ لَنَا
لَأَجْرًا إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُفْسِدِينَ ﴿١١٤﴾ قَالُوا
يَا مُوسَىٰ إِنَّمَا أَنْ تُلْقِيَ وَإِنَّمَا أَنْ نَكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ ﴿١١٥﴾

102. Onların çoğunda ahde vefa bulamadık. Onların çoğunu gerçekten fâsık kimseler bulduk.

103. Sonra onların (o peygamberlerin) ardından Mûsâ'yı âyetlerimiz (mûcizelerimiz) le Firavun'a ve (kavminin) ileri gelenlerine (mele'ine) gönderdik. Onlarsa bu âyetlere karşı zâlimlik ettiler. Fesatçıların sonu nice oldu; bir bak!

104. Mûsâ dedi ki: "Ey Firavun, ben şüphesiz ki âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim."

105. "Allah hakkında hakdan başkasını söylememek bana bir borçtur. Gerçekten size Rabbinizden apaçık bir delil ile geldim. Artık İsrailoğullarını benimle gönder."

106. Dediki: "Eğer sen bir âyet ile gelmişsen ve eğer doğru söyleyenlerden isen haydi onu göster."

107. Bunun üzerine asâsını (yere) bıraktı. (Asâ) hemen apaçık bir ejderha oluverdi.

108. Elini çıkardı: Ne görsünler! O bakanlara bembeyaz parlıyordu.

109. Firavun kavminden ileri gelenler: "Muhakkak bu gayet bilgin bir sihirbazdır" dediler.

110. "Sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor." (Firavun sordu): "O halde ne buyurursunuz?"

111. Dediler ki: "Onu ve kardeşini alıkoy. Şehirlere de toplayıcılar gönder de;

112. "Sana ne kadar bilgin sihirbaz varsa hepsini getirsinler."

113. Sihirbazlar Firavun'a geldi. Dediler ki: "Eğer galip gelen biz olursak herhalde bize bir mükâfat var, değil mi?"

114. "Evet (var), hem siz elbette yakınlaştırmışlardan da olacaksınız." dedi.

115. (Buluşma yerinde sihirbazlar): "Ey Mûsâ, (asâm) sen mi ilk atacaksın, yoksa ilk atanlar biz mi olalım?" dediler

Tefsiri:

Sihirbazların "Ey Musa, sen mi ilk atacaksın?" demeleri onların Musa'ya tercih hakkı vermeleri, nezaket ve edep içinde olmalarındandır. Meslektaşların bir araya gelince münazara yapacakların cedele başlamadan önceki tavırları gibi birbirlerini buyur etmeleri de böyledir. "Yoksa ilk atanlar biz mi olalım?" demiş, "İlk önce biz mi atalım?" dememişlerdir. Çünkü Musa'dan önce atmayı şiddetle istemekte, önceliği arzulamaktadırlar. Bu mânâ muttasıl zamirin munfasıl zamirle te'kid edilmesinden anlaşılmaktadır.¹⁵⁰

Onların asalarını kendisinden önce atmak istediklerini Musa bilmiyordu. Çünkü bu isteklerini açıkça ifade etmemişlerdi. Ancak Musa'ya hitap ederken iki zamirle te'kid ederek bu isteklerini ortaya koymuş oldular. Musa da onların önce atmak istediklerini anladı. Aksi takdirde Musa'ya hitap ederken "Önce sen mi atacaksın? Yoksa önce biz mi atacacağız?" şeklinde benzer cümleler kullanmaları gerekirdi. Oysa kendileri için "Yoksa ilk atanlar biz mi olalım?" dediler. Musa bu cümleden hareketle onların önce atmak istediklerini anladı. Bunlar ince ve derin mânâlardır ancak zeki ve akıllı insanlar bunun farkına varabilir.¹⁵¹

قَالَ الْقَوَّاءُ فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُوا أَغْيَيْنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسِحْرِ عَظِيمٍ ﴿١١٦﴾
وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿١١٧﴾ فَوَقَعَ الْحَقُّ
وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٨﴾ فَعُلِبُوا هُنَاكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ ﴿١١٩﴾ وَأَلْقَى
السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ﴿١٢٠﴾ قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٢١﴾ رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ ﴿١٢٢﴾
قَالَ فِرْعَوْنُ أَنَا أَنَا أَكْبَرُ مِنْكُمْ إِنْ هَذَا لَمَكْرٌ مَكْرُؤٌ مُكْرَمٌ فِي الْمَدِينَةِ
لِيُخْرِجُوا مِنهَا أَهْلَهَا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿١٢٣﴾ لَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ
ثُمَّ لَأَضْلِيَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٢٤﴾ قَالُوا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ﴿١٢٥﴾ وَمَا نَقُصُّ مِنْ آلٍ
إِلَّا أَنَّا بَائِسَاتٌ رَبَّنَا لَمَّا جَاءَتْنا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَقَّنا مُسْلِمِينَ ﴿١٢٦﴾ وَقَالَ
الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَى وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَيَذَرَكَ وَالْهَتَّاتِ قَالَ
سَنَقْبَلُنَّ أَتْنَاءَهُمْ وَنَشْفِي نِسَاءَهُمْ وَإِنَّا فَوْقُهُمْ قَاهِرُونَ ﴿١٢٧﴾ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ
اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ
﴿١٢٨﴾ قَالُوا أَوَدِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا قَالَ عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ
عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٢٩﴾ وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ
فِرْعَوْنَ بِالتِّيْنِ وَنَقَصَ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذْكُرُونَ ﴿١٣٠﴾ فَإِذَا جَاءَهُمْ الْحَسَنَةُ
قَالُوا لَنَا هَذِهِ وَإِنْ تُصِيبْهُمْ سَيْئَةٌ يَظُنُّوا بِمُوسَى وَمَنْ مَعَهُ أَلَّا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ
وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣١﴾

116. “Önce siz atın” dedi. Onlar (büyü aletlerini yere) bırakınca insanların gözlerini büyülediler ve onlara korku saldılar. Ve böylece büyük bir sihir ortaya koydular.

117. Biz de Mûsâ'ya: “Asânı bırak” diye vahyettik. Bir de ne gör-sünler; (bir ejderha olan asâ) onların uydurup düzdüklerini yakalayıp yutuyor.

118. İşte böylece, hak yerini buldu, onların yapmakta oldukları şey-ler de boşa çıkıp gitti.

119. Artık oracıkta yenilmiş oldular; küçülmüşler olarak geri döndüler.

120. Sihirbazlar ise hep birden secdeye kapandılar.

121. Dediler ki: “Âlemlerin Rabbine iman ettik;

122. “Mûsâ ve Hârûn'un Rabbine.”

123. Firavun: “Ben size izin vermeden önce mi ona iman ettiniz? Bu, şüphe yok ki ahalisini oradan çıkarmanız için şehirde kurduğunuz gizli bir tuzaktır. Yakında bileceksiniz” dedi.

124. “Mutlaka ellerinizi, ayaklarınızı çaprazlama keseceğim. Sonra da muhakkak topunuzu astıracağım.”

125. “Biz, muhakkak Rabbimize dönücüleriz” dediler.

126. “Sen bizden ancak, Rabbimizin âyetlerine, onlar bize geldiğin-de iman ettik diye intikam alıyorsun. Ya Rabb, üzerimize sabır yağdır ve Müslümanlar olarak canımızı al!”

127. Firavun kavminden ileri gelenler (Firavun'a) şöyle dedi: “Mûsâ ve kavmini yeryüzünde (Mısır'da) fesatçılık etsinler, seni ve ilâhlarını terketsinler diye mi bırakacaksın?” O da: “Oğullarını öldürür, yalnız kadınlarını diri bırakırsız, şüphesiz biz onların üzerinde kahredici güce sahibiz” dedi.

128. Mûsâ kavmine: “Allah'tan yardım dileyin ve sabredin. Şüphesiz ki yeryüzü Allah'ındır, kullarından dilediğine onu miras verir. İyi âkibet ise, takvâ sahiplerinin olacaktır” dedi.

129. Onlar: “Sen bize gelmezden evvel de geldikten sonra da işken-ceye uğratıldık” dediler. Dedi ki: “Umulur ki Rabbiniz düşmanınızı helâk eder ve sizi yeryüzünde halifeler kılar. O zaman da sizin nasıl davrana-cağınıza bakacaktır.”

130. Andolsun ki Biz Firavun hanedanını belki düşünüp ibret alırlar diye yıllarca kuraklıkla ve ürün kıtlığı ile sıkıntıya düşürdük.

131. Fakat onlara iyilik geldiğinde: “Bu zaten bizim hakkımızdır” de-diler. Eğer kendilerine bir fenalık gelirse Mûsâ ve beraberindekilerin uğursuzluğu olarak kabul ederlerdi. İyi bilin ki onların uğradığı uğursuz-luk ancak Allah tarafındandır. Fakat onların çoğu bilmezler.

Tefsiri:

Bereket, bolluk ve afiyetle karşılaşınca bunun kendilerine ait olduğunu ve buna layık olduklarını söylerler. Ancak bir sıkıntı, darlık, kıtlık ve benzeri afetlerle karşı karşıya kalınca bunlara Musa'dan ve ashabından, onların uğursuzluğundan dolayı duçar olduklarını söylerler. Uğursuzluk telakkisine inanan kişinin uğursuz bulduğu kimse hakkında söylediği sözleri sarf ederler. Oysa Allah bu olanların kendi katından olduğunu beyan etmiştir. Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- düşmanları hakkında da aynı şey söylenmiştir:

"Eğer onlara bir iyilik dokunursa: "Bu Allah'tandır" derler. Şayet onlara bir kötülük dokunursa: "Bu sendendir" derler." (en-Nisa, 4/78).

Üç yerde düşmanların uğursuzluk telakkisinden söz edilmiş ve Allah Teala onların Musa ve kavmi hakkındaki uğursuzluk iddiasını cevaplamıştır. Uğursuzluklarının Musa'dan kaynaklanmadığını, Allah katından olduğunu belirtmiştir. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- hakkındaki uğursuzluk iddiasına karşılık da şöyle demiştir: "*De ki hepsi Allah katındandır.*" Peygamber hakkındaki bu iddialara karşılık onlara: "*Dediler ki: "Sizin uğursuzluğunuz sizinle birlikte"*" (Yasin, 36/19) denilmiştir.

"*Dedi ki: "Sizin uğurunuz Allah nezdindedir"*" (en-Neml, 27/47) âyeti hakkında İbn Abbas şöyle demiştir:¹⁵² Onların uğuru onlar hakkındaki kaza ve kaddirdir. Bir rivâyete göre "Onların uğursuzluğu Allah katındandır." Yani kâfir olmaları ve Allah'ın âyetlerini ve peygamberlerini yalanlamaları nedeniyle Allah katından onlara uğursuzluk verilmiştir. İbn Abbas rızıkların ve kaderin insana tabi olduğunu söylemiştir.¹⁵³

وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِنُشْخَرَنَ بِهَا فَمَا نَخَرُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالْدَّمَ آيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فَأَسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴿١٣٣﴾ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّْا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَآئِيلَ ﴿١٣٤﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الرِّجْزَ إِلَى أَجَلٍ هُمْ بِالْعُودِ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿١٣٥﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٣٦﴾ وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضَعُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَثَّلَ لَكَ الْخُسْفَى عَلَى بَنِي إِسْرَآئِيلَ بِمَا ضَبَرُوا وَذَمَرْنَا مَا

152 Taberi, Tefsir, IX, 29, 30; ed-Dürrü'l-mensûr, III, 518, 519.

153 Miftahu dâri's-sâde, 587.

كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَغْرِشُونَ ﴿١٣٧﴾ وَخَاوَرْنَا بَنِي إِسْرَآئِيلَ
الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَى أَصْنَامٍ لَهُمْ قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا
لَهُمُ الْإِلَٰهَ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿١٣٨﴾ إِنَّ هَؤُلَاءِ مُمْتَرٌّ مَا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَا
كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٩﴾ قَالَ أَغْوِرِ اللَّهُ أَبْغِيكُمْ إِلَهَا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ
﴿١٤٠﴾ وَإِذْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُقْتُلُونَ أَبْنَاءَكُمْ
وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿١٤١﴾ وَوَاعَدْنَا مُوسَى
ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ فَنَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ مُوسَى لِأَخِيهِ
هَارُونَ اخْلُقْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٤٢﴾ وَلَمَّا جَاءَ
مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرْنِي أَنْظُرَ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ نَرَاكَ وَلَكِنْ نَنْظُرُ
إِلَى الْجَبَلِ فَإِنْ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ نَرَاكَ فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ
مُوسَى صَعْقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٣﴾

132. Ve dediler ki: “Bizi büyülemek için her ne mucize getirirsen sana asla iman edecek değiliz”.

133. Biz de onlara ayrı ayrı âyetler (mucizeler) olmak üzere başlarına tûfân, çekirge, haşarât, kurbağalar ve kan gönderdik. Fakat yine büyüklük tasladılar. Onlar günahkâr bir topluluk idiler.

134. Üzerlerine bu azab çökünce: “Ey Mûsâ! Sana olan ahdi hürmetince bizim için Rabbine dua et. Şâyet bu azabı bizden kaldırırsan, andolsun sana iman edeceğiz ve İsrailoğullarını da mutlaka seninle birlikte göndereceğiz” dediler.

135. Biz kendisine erişecekleri bir süreye kadar üzerlerinden azabı giderince, bir de bakarsın ki onlar ahitlerini bozmuşlar bile...

136. Artık Biz de âyetlerimizi yalanlamaları, onları umursamamaları yüzünden kendilerinden intikam aldık ve hepsini denizde boğduk.

137. Zaafla uğratılagelmiş kavmi de bereketlendirdiğimiz yerin doğularına da batılarına da mirasçı kıldık. (Böylece) Rabbinin İsrailoğullarına olan o pek güzel va'di (sözü, işkencelere) sabretmelerinden ötürü bütününüyle yerini buldu. Firavun ve kavminin yapmakta ve yükseltmekte oldukları (binaları) nı ise darmadağın ettik.

138. İsrailoğullarını denizden geçirdik. Kendilerine ait putlara tapagelen bir topluluğa rastgeldiler. “Ey Mûsâ, onların nasıl ilâhları varsa, sen de bize böyle bir ilâh yap” dediler. “Siz gerçekten cahillik eden bir topluluksunuz!” dedi.

139. “Şüphesiz ki onların içinde bulundukları yok olmaya mahkûmdur ve yapmakta oldukları da bâtıldır.”

140. Dedi ki: “O sizi âlemlere üstün kılmışken, ben sizin için ilâh olarak Allah'tan başkasını mı arayacak mıyım?”

141. Hani sizi, size işkencelerin en kötüsünü yapan, oğullarınızı öldüren, kızlarınızı da (hizmetlerinde kullanmak için) sağ bırakan Firavun hanedanından kurtarmıştık. Bu, size Rabbinizden büyük bir imtihan (ve belâ) idi.

142. Mûsâ ile otuz gece sözleştik ve buna ayrıca on gece daha kat-tık. Böylelikle Rabbinin tayin buyurduğu vakit kırk geceye tamamlandı. Mûsâ kardeşi Hârûn'a: “Kavmim içinde yerime geç, ıslah et, fesatçıların yoluna da uyma!” dedi.

143. Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte gelip ve Rabbi de onunla konuşun-ca dedi ki: “Rabbim, bana kendini göster de Sana bakayım.” Buyurdu ki: “Beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak! Eğer o yerinde durabilirse sen de Beni görebileceksin.” Rabbi o dağa tecelli edince, onu pa-rampaşa etti. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca dedi ki: “(Allah'ım) Seni tenzih ederim. (Seni görme isteğimden) Sana tövbe ettim ve (dünyada görülemeyeceğine) iman edenlerin ilkiyim.”

Tefsiri:

Bu âyetin delaleti çok farklı yönlerden beyan edilebilir:¹⁵⁴

Birincisi: Kelimullah ve Allah'ın elçisi Musa'nın (a.s) Allah'tan caiz olmayan bir şeyi istediği zannedilmemelidir. Böyle bir durum bâtıldır ve imkânsızdır. Yunan düşüncesinde ve Firavun Sabiiliğinde Allah yiyen, içen, uyuyan bir varlıktı. Oysa Allah bu vasıflardan münezzehtir. Sabiillerin, Mecusilerin, müşriklerin, putperestlerin, Cehmiye'nin kollarının ve Firavunluğun takipçileri nasıl olur da Allah'ı Musa b. İmran'dan daha iyi tanırlar? Bu imkânsızdır. Musa'ya düşen Allah'ı bu vasıflardan tenzih etmektir.

İkincisi: Allah Musa'nın bu isteğini münker görmemiştir. Bu imkânsız bir istek olsaydı o zaman münker görürdü. Bu itibarla İbrahim (a.s) Allah'tan ölü-leri nasıl dirilttiğini göstermesini isteyince bu isteği de yakışksız bulmamıştır.¹⁵⁵

154 Müminlerin çıplak gözle Allah'ı görmelerine delaleti bakımından tefsir edilmektedir. Bu, din gününde Allah'ın bize sunacağı bir rahmettir.

155 Bu durum şu âyette ifade edilmektedir: “Hani İbrahim “Rabbim, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster” demişti. “İnanmadın mı yoksa?” diye buyurdu. O da: “İnandım. Fakat kalbi-min mutmain olması (yatışması) için (soruyorum)” demişti. Buyurdu ki: “Dört kuş al! Onları kendine alıştır. Sonra onların her bir parçasını bir dağın üzerine bırak. Sonra da onları çağır, koşarak sana gelirler. Bil ki Allah mutlak gâlibdir; Hakimdir.” (el-Bakara, 2/260).

İsa (a.s) Allah'tan gökten bir sofrayı indirmesini isteyince bunu da uygunsuz addetmemiştir.¹⁵⁶ Ancak Nuh (a.s) oğlunun kurtulmasını isteyince bu isteği uygun bulmamış ve şöyle demiştir:

“Buyurdu ki: “Ey Nûh, o (oğlun) senin ailenden değildir. Çünkü o (onun işlediği) salih olmayan bir ameldir. Öyleyse bilmediğin bir şeyi Benden isteme. Ben, cahillerden olmayasın diye sana öğüt veriyorum. Dedi ki: “Rabbim ben, bilmediğim şeyi senden istemekten Sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve merhamet etmez isen, en büyük zarara uğrayanlardan olurum.” (Hûd, 11/46-47).

Üçüncüsü: Âyette Musa'ya cevap olarak لَنْ تَرِنِي (Beni asla göremezsin) denilmiş, لَا تَرِنِي (Beni göremeyeceksin) denilmemiştir. Bu ifade Allah'ı görmenin asla mümkün olmadığına delildir. Düşünen için, her iki cevap arasındaki fark ortadadır. Âyet Allah'ın gördüğünü ancak Musa'nın görme kapasitesinin Allah'ı görmeye yetmediğini ortaya koymaktadır. Bu dünyada insanın görme kapasitesi Allah'ı görebilmeye yetecek kadar değildir.

Dördüncüsü: Allah Teala “Fakat şu dağa bak! Eğer o yerinde durabilirse sen de Beni görebileceksin” diyerek gücü ve sağlamlığına rağmen dağın bile Allah'ın tecellisi karşısında ayakta duramayacağını, dolayısıyla zayıf bir varlık olan insanın Allah'ı görmesinin imkânsız olacağını bildirmiştir.

Beşinci: Allah dağın yerinde durdurmaya kadirdi. Bu imkânsız değildi, bilakis mümkündü. Rüyet buna bağlı idi. Rüyet imkânsız olsaydı dağın yerinde durması gibi mümkün bir şarta bağlanmazdı. Rüyet imkânsız olsaydı bu durum şöyle demeye benzer: “Dağ yerinde dursa ben yiyip içerim, uyurum. Bu işlerin hepsi sizin için eşittir.

Altıncı görüş: “Rabbi o dağa tecelli edince, onu paramparça etti” sözü, rüyetin caiz olduğuna delalet eden en açık delillerden biridir. Allah'ın ecir ve günahı olmayan cansız bir dağa tecelli etmesi mümkün ise nebi ve resullerine, velilerine ikramda bulunarak tecelli etmesi ve kendisini göstermesi nasıl imkânsız olabilir? Allah Teala Musa'ya (a.s) bu dünyada dağın rüyet karşısında ayakta duramıyorsa, daha zayıf olan insanın da duramayacağını göstermiş olmaktadır.

Yedinci görüş: Allah Musa ile konuşmuş, ona seslenmiş, yaklaşmış ve hitap etmiştir. Kendisi ile konuşması, vasıtasız olarak sözünü duyurması caiz ise görülmesi öncelikle caiz olmalıdır. Bu nedenle rüyetin inkârı konuşmanın da inkârı

156 Bu durum şu âyette anlatılmaktadır: “Meryem oğlu İsa: “Allah'ım, Rabbimiz. bize gökten bir sofrayı indir ki bizim için, hem önceden gelenlerimize, hem sonra geleceklerimize bir bayram ve senden bir âyet olsun. Bizi rızıklandır. Çünkü Sen rızık verenlerin en hayırlısı” dedi.” (el-Mâide, 5/114).

sonucunu doğuracaktır. Bu fırkalar her iki hadiseyi de inkâr etmişlerdir. Allah'ın herhangi biri ile konuşmasını ya da birinin Allah'ı görmesini inkâr etmişlerdir. Bu nedenle Allah kelamını Musa'ya duyurunca Musa ona bakmayı istemiştir. Allah'ın peygamberi hitabın ve kelamın caiz olmasından hareketle rüyetin de caiz olacağını bilmiştir. Allah rüyetin muhal olacağını ona bildirmemiştir. Ancak dağ nasıl Allah'ın tecellisi karşısında ayakta duramamışsa Musa'nın da istediği şeye tahammül edemeyeceğini göstermiştir. Âyetle yer alan لن ترني ifadesi gelecekte nefiy anlamındadır. Nefyin devamlılığı değildir. Ebedilik anlamında kabul edilirse o takdirde “Ey Mâlik, Rabbin hakkımızda (ölümle) hüküm versin” diye seslenecekler” (ez-Zuhurf, 43/77) âyeti ile beraber düşünülünce, “ولن يتموه أبدا” “asla ölümü istemez ve temenni etmezler” (el-Bakara, 2/95) âyetine nasıl bir mânâ verilecektir?¹⁵⁷

“Fakat şu dağa bak! Eğer o yerinde durabilirse sen de Beni görebileceksin.” Allah Musa'ya azametinin üstünlüğünü ve celalini göstermek istedi. Bu dünyada Allah'ı görmek için gerekli beşeri kuvvetin olmadığını öğretti. Allah tecelli edince dağ paramparça olmuştu. İbn Cerir, Tefsir'inde şöyle rivâyet ediyor:¹⁵⁸ “Hammad b. Seleme, Sabit'ten o da Enes'ten nakletti. Hammad, Hz. Peygamber'in “Rabbi o dağa tecelli edince, onu paramparça etti” âyetini okuyunca başparmağını sağ yüzük parmağının eklemine koyduğunu söyledi. Bunun üzerine Humeyd, Sabit'e “Bunun gibi bir şey mi rivâyet ediyorsun? Dedi. Sabit eliyle Humeyd'in göğsüne vurdu ve “Hz. Peygamber bunu anlatıyor ben değil, dedi. Hakim bu rivâyeti Sahih'inde nakletti ve Müslim'in şartlarına uygun olduğunu söyledi.”¹⁵⁹

157 Hâdi'l-ervâh, 229, 230.

158 Taberi, tefsir, IX, 53; Ahmed, Müsned, III, 125; Tirmizi, V, 248, Tefsir, Araf Süresi. Tirmizi bu hadisin hasen sahih olduğunu söylemiştir. Hakim Müslim'in şartlarına uygun olduğunu belirtmiş, Zehebi de ona muvafakat etmiştir. İbn Kesir şöyle demiştir: Bu hadisi Ebu Muhammed el-Hasen b. Muhammed b. Ali el-Hallal, Muhammed b. Ali b. Süveyd'den o da Ebu'l-Kasım el-Beğavi'den, o da Hüdbe b. Halid'den, o da Hammad b. Seleme'den nakletmiştir. İbn Kesir bu isnadın sahih olduğunu iletmediğini belirtmiştir. Bk. İbn Kesir, Tefsir, II, 262, 263. İbn Ebi Asım da bu hadisi es-Sünne'de nakletmiştir. Bk. I, 210. el-Elbâni hadisin sahih olduğunu belirtmiştir.

159 Medâricu's-salikin, III, 100.

قَالَ يَا مُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾ وَكُتِبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَابِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةٌ وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٤٥﴾ سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٤٦﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْأَجَرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ هَلْ يُحْزَنُونَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٧﴾ وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَى مِنْ بَعْدِهِ مِنْ خَلْقِهِمْ عَجَلًا جِئْدًا لَهُ خَوَارٌ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ ﴿١٤٨﴾

144. Buyurdu ki: “Ey Mûsâ seni risalelerimle ve (seninle) konuşmamla seçip insanlara üstün kıldım. Şimdi sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol.”

145. Bir de ona Levhalar'da her şeye ait bir öğüt ve herşeye dair açıklamayı yazdık. “Haydi bunları kuvvetle al. Kavmine de bunları en güzel şekilde tutmalarını emret. Yakında size fâsıkların yurdunu göstereceğim.”

146. Yeryüzünde haksızlıkla kibirlenenlere âyetlerimden yüz çevirteceğim. Onlar her âyeti görseler bile yine de onlara iman etmezler. Hidâyet yolunu görseler, onu bir yol edinmezler. Fakat azgınlığın yolunu görseler hemen onu yol edinirler. Bu, âyetlerimizi yalanlamalarından ve onlardan gâfil olmalarındandır.

147. Âyetlerimizi ve âhirete kavuşmayı yalanlayanların bütün işledikleri boşa gitmiştir. Onlar (dünyada) yaptıklarından başkasıyla mı cezalandırılacaklardı?

148. Mûsâ'nın kavmi onun ardından ziynet eşyalarından böğüren bir buzağı heykelini (ilâh) edindiler. Onun kendileriyle konuşamadığını, onlara bir yol da gösteremediğini görmediler mi onlar? Onu (ilâh) edinmekle zalimlerden oldular.

Tefsiri:

Bu âyetle konuşamayan, hidayet göstermeyen bir varlığın ilâh olamayacağına dikkat çekilmiştir.¹⁶⁰

وَلَمَّا سَقَطَ قَىٰ أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِن لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿١٤٩﴾ وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِن بَعْدِي أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ وَأَلْقَى الْأَلْوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ قَالَ ابْنَ أُمِّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضَعَفُونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي فَلَا تُشْمِثْ بَنِي الْأَعْدَاءِ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿١٥٠﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٥١﴾ إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سِتْنَالَهُمْ غَضِبَ مِنْ رَبِّهِمْ وَذَلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ ﴿١٥٢﴾ وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَأَمْسُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٥٣﴾ وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ وَفِي نُسْحَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ هُمْ لِزِبْتِهِمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٥٤﴾ وَاخْتَارَ مُوسَىٰ قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا أَلِيمِقَاتِنًا فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلِ وَإِنِّي أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴿١٥٥﴾

149. Buzağıya taptıklarına oldukça pişman olup kendilerinin sapmış olduklarını görünce: “Andolsun eğer Rabbimiz bize acımaz, bizi bağışlamazsa her halde en büyük ziyana uğrayanlardan olacağız” dediler.

150. Mûsâ kaumine öfkeli ve kederli dönünce dedi ki: “Siz bana halef olduktan sonra arkamdan ne kötü işler yapmışsınız! Rabbinizin emrinin çabucak gelmesini istediniz ha!” Ve (öfkesinden elindeki Tevrat) levhaları(nı) bırakıverdi. Kardeşinin başından yakalayıp onu kendine doğru çekmeye başladı. Dedi ki: “Ey anamın oğlu! Bu kavim beni gerçekten zayıf buldular, neredeyse beni öldüreceklerdi bile. Sen de bana düşmanları sevindirecek bir iş yapma ve beni o zâlimler güruhu ile bir tutma.”

151. Dedi ki: “Rabbim! Beni de kardeşimi de bağışla! Bizi rahmetine al. Sen rahmet edenlerin en merhametli olanısın!”

152. Şüphesiz buzağıyı (İlah) edinenlere Rablerinden bir gazab, dünya hayatında da bir horluk erişecektir. Biz iftira edenleri işte böyle cezalandırırız.

153. Kötülükler işleyip ondan sonra teube ve iman edenlere ise, şüphe yok ki Rabbin bunun ardından Gafûrdur, Rahimdir.

154. Mûsâ'nın öfkesi gidince Levhaları aldı. Onlardaki yazıda Rablelerinden korkanlara hidâyet ve rahmet vardı.

155. Mûsâ tayin ettiğimiz vakit (buluşmaya gelmek) için kavminden yetmiş adam seçti. Onları o müthiş sarsıntı tutunca dedi ki: “Rabbim, eğer dileseydin onları da beni de daha önce helâk ederdin. İçimizdeki bir takım beyinsizlerin işledikleri yüzünden bizi helâk mı edeceksin? Zaten o ancak senin fitnendir. Sen onunla kimi dilerse saptırır, kimi dilerse hidâyete erdirirsin. Sen bizim velimizsin. O halde bizi bağışla, bize merhamet buyur! Çünkü Sen bağışlayanların en hayırlısıdır.”

Tefsiri:

“Zaten o ancak senin fitnendir”. Yani, Rabbim bu senin sınavın ve imtihanıdır. Buradaki fitne kelimesi kötü fiil anlamında değildir. Altın fitnessi tabirinde kullanıldığı gibi imtihan ve sınama anlamındadır.

Musa (a.s) “Zaten o ancak senin fitnendir. Sen onunla kimi dilerse saptırır, kimi dilerse hidâyete erdirirsin.” Demiştir Yani, bu senin imtihanıdır, denemendir. Bu imtihan aracılığıyla dilediğini dalaletе düşürür, dilediğini hidayete erdirirsin.

وَاكْتُبْ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُنَا فِيكَ قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ
مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ
هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٦﴾ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ
مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ
وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ
الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ
أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٥٧﴾

156. “Bize hem bu dünyada hem de âhirette iyilik yaz. Çünkü biz sana döndük.” Allah buyurdu ki: “Ben kimi dilersem onu azabıma uğrattırım. Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır. Onu sakınanlara, zekâtı verenlere, bir de âyetlerimize iman edenlere, işte onlara yazacağım.”

157. “Onlar ki yanlarındaki Tevrat’ta ve Incil’de (isim ve sıfatını) yazılı bulacakları, kendilerine iyiliği emreden, onları kötülüklerden alıkoyan, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri de haram kılan, sırtlarındaki ağır yükü ve üzerlerindeki zincirleri indiren ümmi peygamber olan o Resûle uyarlar. İşte ona iman edenler, onu yüceltenler, ona yardım edenler ve onunla indirilen nura tabi olanlar; işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”

Tefsiri:

Allah'tan hikmet, iyilik için yaratılan hüsn ve kubhu nefyedenlere göre maruf (iyilik) emredilen şeydir. Emredildiği için maruf olmuştur. Münker de yasaklanan şeydir, Yasaklandığı için münker olmuştur. O takdirde iyiliği emredip kötülükten alıkoymak ne anlama gelecektir?

Bu düşünceye göre “Emrettiğini emreder, yasakladığını yasaklardı” demek-ten ötesi zaid değil midir?

Bu söz eksik akıllıların bile söylemeyeceği bir söz olurdu. Âlemlerin rabbi nasıl böyle bir söz söyleyebilir?

Âyet, aklın iyi olarak bildiği, fıtratın güzel kabul ettiği şeylerin emredildiğine delalet eder. Allah insanlara her akl-ı selimin kendi içinde iyi addedeceklerini emretmiştir. İnsan tabiatının ve aklının çirkin gördüklerini yasaklamıştır. Sağlıklı bir akla bu emir ve yasaklar sunulsa akıl bunları kabul eder, iyi olduğuna şahitlik eder. Bedevilerden birine: “Muhammed’in peygamber olduğunu nasıl anladın?” diye sorulunca şu cevabı vermiştir: “Onun emrettiği hiçbir şey karşısında akıl, “keşke bunu emretmeseydi”, diyemez. Onun yasakladığı hiçbir şey karşısında da, “keşke bunun yasaklamasaydı”, diyemez.”

Bu bedevi Allah'ı, dinini ve peygamberini bu yolla bilmiştir. Aklı ve fıtratı emredilenin iyi, yasaklananın kötü olduğunu anlamıştır. Bu durum onun için peygamberlik delillerinden ve alametlerinden biri olmuştur.

Bir şeyin iyi ve kötü oluş nedeni sadece emredilip yasaklanmasından ibaret olsaydı bunlar birer peygamberlik delili olmazdı. Aksine emir ve nehiyler için başka deliller istenirdi.

Bu düşünce bâtıldır. Peygamberliğinin doğruluğunu sadece din ve dâvet ile delillendirmek mümkün olamazdı.

Peygamberin getirdiği ve dâvet ettiği din onun doğru söylediğinin en büyük delili, peygamberliğinin şahididir. Bunu ispat eden de dinin iyi kabul ettiklerini aklın da kabul etmesi, dinin kötü saydıklarını aklın da kötü saymasıdır. Peygamber sadece dâvet yoluyla kendi peygamberliğini delillendirme yolunu kapamış, dâvetini delillendirme yoluna girmiştir.

Bu görüşün sıhhatine *“onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri de haram kılar”* ifadesi delalet etmektedir. Bu âyet helâlin helâl kılınmadan önce de hoş olduğunu, çirkin olan şeyin haram kılınmadan önce de pis olduğunu açıkça göstermektedir. Bir şeyin hoş ya da pis olması sadece helâl ya da haram oluşundan hareketle söylenemez. Bunun iki nedeni vardır:

Birincisi: Bu durum peygamberlik delillerinden biridir. Allah bunu ehl-i kitaba delil olarak sunmuştur. *“Onlar ki yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de (isim*

ve sıfatını) yazılı bulacakları, kendilerine iyiliği emreden, onları kötülüklerden alıkoyan, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri de haram kılan, sırtlarındaki ağır yükü ve üzerlerindeki zincirleri indiren ümmi peygamber olan o Resûle uyarlar.” (el-A'râf, 7/157). Temiz ve pis şeyler sadece helâl ve haram olmaları ile bilinse idi bu âyet bir delil olamazdı. Bu durumda şöyle denmiş gibi olurdu: Onlara helâlî helâl, haramı haram kılar. Bu da bâtıldır. Böyle bir ifadenin bir faydası yoktur.

İkincisi: Allah'ın helâl kıldığı zaten helâl kılınmadan önce kendi tabiatı ile temizdir. Allah onu helâl kılarak ona ikinci bir temizlik özelliği vermiştir. Böylece iki yönden temiz olmaktadır.

Bu durumu hakkıyla düşün! Sana dinin sırlarını açıklar. Dinin güzellikleri, kemali, üstünlüğü ve hoşluğuyla şereflendirir. Hakimlerin hakimi olan Allah'ın hikmeti bunun hilafına olamaz. Allah bundan münezzehtir. Kendisine yakışmayan diğer şeylerden de münezzehtir.¹⁶¹

Allah'ın Haram Kıldıklarını Helâl Saymak İçin Hile ve Tuzağa Başvurmanın Kötülenmesi

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَأَمَّاؤُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأَمِينِ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ
وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٨﴾ وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ
وَبِهِ يَغْدَلُونَ ﴿١٥٩﴾ وَقَطَعْنَاهُمْ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى
إِذِ اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ
عَلِمَ كُلُّ أَنَاسٍ مَشْرِبُهُمْ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى كُلُوا
مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١٦٠﴾ وَإِذْ
قِيلَ لَهُمْ اسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ
سَجْدًا تَعْبَرُوا لَكُمْ خَطْبَاتِكُمْ فَسَرَّدَ الْمُحْسِبِينَ ﴿١٦١﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ
قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ
﴿١٦٢﴾ وَأَسْأَلُهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَغْدُونَ فِي السَّبْتِ
إِذْ تَأْتِيهِمْ حِثَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرْعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ كَذَلِكَ نَبْلُوهُمْ
بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٣﴾ وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعْبُدُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ

مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعَذَرَةٌ إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٦٤﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٥﴾ فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿١٦٦﴾ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَسْخَرَنَّ مِنْهُمْ لَيَبْغِضَنَّ إِلَيْهِمْ وَلَيَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِفِينَ ﴿١٦٧﴾

158. De ki: “Ey insanlar! Şüphesiz ben göklerin ve yerin mülkü (ve hâkimiyeti) kendisinin olan, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan, hem dirilten hem öldüren Allah’ın size, hepinize gönderdiği peygamberiyim. O halde Allah’a ve O’nun sözlerine iman eden ümmi peygamber olan Rasûlüne iman edin ve ona uyun ki, doğru yolu bulmuş olabilirsiniz”.

159. Mûsâ’nın kavminden de (insanları) hakka yönelten ve gereğince adaletle hükmeden bir topluluk vardır.

160. Biz onları on iki kola, ümmetlere ayırdık. Kaumi ondan su istedikleri zaman Mûsâ’ya: “Asânı taşa vur” diye vahyettik de ondan on iki pınar kaynayıp aktı. Herkes su içeceği yeri iyice belledi. Onları (Tih’ta) üzerlerinde bulutla gölgelendirdik. Onlara kudret helvasıyla bıldırcın (menn ve selvâ) indirdik. “Size verdiğimiz temiz ve güzel rızıktan yiye” (dedik). Onlar Bize zulmetmediler. Fakat kendi kendilerine zulmediyorlardı.

161. Bir zaman onlara: “Şu şehirde yerleşin. Orada dilediğiniz yerden yiye ve: “Hıttâ: (günahlarımızı af eyle)” deyin ve (o şehrin) kapısından da secde ederek girin ki günahlarınızı bağışlayalım. Biz, ihsan edenlere daha da artıracğız” denilmişti.

162. Fakat işlerinden o zulmedenler kendilerine söylenen sözü başka bir sözle değiştirdiler. Biz de bu zulümlerinden dolayı üzerlerine gökten bir azab indirdik.

163. Onlara (yahûdilere) deniz kıyısındaki o kasabanın durumunu da sor. Hani onlar Cumartesi gününde haddi aşmışlardı. Çünkü Cumartesi (gün) lerinde balıkları, akın akın meydana çıkarak yanlarına geliyor, tatil yapmadıkları gün ise yanlarına gelmiyordu. İşte Biz itaatten çıktıklarından dolayı kendilerini böylece imtihan ediyorduk.

164. Hani işlerinden bir topluluk: “Allah’ın kendilerini helâk edeceği veya çetin bir azab ile cezalandıracağı bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?” dediği zaman, onlar (o öğüt verenler): “Rabbimize karşı mazeret olsun ve belki bunlar da sakınırlar diye” demişlerdi.

165. Onlar kendilerine verilen öğütleri unutup Biz de kötülükten alıkoyanları kurtardık. Zulmedenleri de yapageldikleri fâsıklıkları yüzünden şiddetli bir azabla yakaladık.

166. Böylece onlar serkeşlik ederek kendilerine yasak kılınanları yapmakta ısrar edince kendilerine: “Allah’ın rahmetinden uzak, aşağılık maymunlar olun” dedik.

167. O vakit Rabbin onlara; Kıyamet gününe kadar üzerlerine mutlaka kendilerini en kötü azaba uğratacak kimseler göndereceğini bildirdi. Şüphe yok ki Rabbin cezayı çabucak verendir ve muhakkak ki O mağfiret ve rahmet edendir.

Tefsiri:

Allah Teala Cumartesi günü yasağını çiğneyen Yahudilerin maymuna dönüştürüldüğünü bildirmektedir. Onlar Allah’ın haram kıldığı avlanmayı mübah kılmak için Cuma günü ağları salıp avlarını Pazar günü toplayarak hile yapmışlardı. Bazı imamlar şöyle demiştir: Bu âyette fakih olmadığı halde, fıkıh ilmi ile uğraşanların şer’i yasaklar karşısında hileye başvurması şiddetle kınanmıştır. Çünkü gerçek fakih Allah’ın sınırlarını korur ve Allah’tan korkar. Onun haram kıldıklarına saygı gösterir. Haram sınırında durur. Onun haramlarını mübah kılma, farzlarını ortadan kaldırma çabasına girmez. Yahudiler bu fiili Musa’yı yalanlamak, Tevrat’ı inkâr etmek sebebiyle yapmamışlardı. Onlar te’ville helâl kılma yoluna girdiler. Zahiren muttaki görünümlü ancak batinen sınırları aşan bir çaba içine girdiler. Bu nedenle, Allah en doğrusunu bilir, maymuna dönüştüler. Maymun sureti bakımından insana benzer. Hakikatte insandan farklı olmakla birlikte, insana benzeyen bir takım özellikleri vardır. Haddi aşan bu kimseler dinin hakikatini bırakıp sadece dış görünüşüne tutunarak Allah’ın dinini değiştirtince Allah da onları değiştirip maymuna çevirmiştir. Bazı zahiri özellikleri bakımından insana benzeyen ancak hakikatte farklı bir varlık olan maymuna çevirmekle uygun bir ceza vermiştir.

Allah Teala’nın bu âyette bahsettiği kimseler Cumartesi yasağını çiğneyen ve Allah’ın haramlarını helâl kılmaya çalışmalarından ötürü maymunlara çevrilen kimselerdir. Onlar haram yiyerek, haramı elde etmeyi helâl sayarak Allah’a isyan etmişlerdir. Bu iş Cumartesi günü iş yapmaktan daha büyük bir günahdır. Onlar en adi hilelerle Allah’ın haram kıldığını helâl sayıp dinle oynayınca, çocuk kandırır gibi Allah’ı kandırmaya çalışınca, hile ile Allah’ın dinini değiştirmeye kalkışınca Allah da onları maymuna çevirmiştir. Allah onlara bir gün hariç haftanın her günü avlanmayı mübah kılmıştı. Ancak hırsları onları tek etmedi ve yasak günde de avlanmaya kalkıştılar. Cumartesi dışındaki günler balıklar tutuluyor, Cumartesi günü onlara gönderiliyor ve böylece cezalandırılıyorlardı. Allah haramlarına cephe alanlara işte böyle yapar. Ona bolca gönderir, hangisini alacağını bilemez. Hırsın insana neler yaptırdığına bir bak! Hırs nedeniyle insan her şeyden mahrum olur. Bu nedenle “Her şeyi isteyen her şeyi kaybeder” denilmiştir.¹⁶²

Cuma günleri ağırları salan, cumartesi balıklar ağılara dolunca Pazar günü ağırları çeken bu topluluğu Allah, maymun ve domuza çevirerek cezalandırmıştır. Onlar Cuma günü ağırları salmış, Pazar günü toplamışlardı. Bu davranış yasaklanan fiilden farklıydı. Ancak onlar ağırları cumartesi ağılara takılacak balıklar için salmışlardı. Bu durumda cumartesi günü avlanmış gibi olmaktaydılar. Bu nedenle davranış şekli geçerli değildir. Ancak davranışın aslı, bu davranışı işleyenin maksadı geçerlidir.

Şeytanın Yahudilerle Oyun Oynaması

وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَمًا مِنْهُمْ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَلِكَ وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٦٨﴾ فَخَلَفَ مِنْ بَغْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَذْنَىٰ وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ يَأْخُذُوهُ أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ وَالِدَارُ الْأُخْرَىٰ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يُتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦٩﴾ وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ إِنَّا لَا نَضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ ﴿١٧٠﴾ وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧١﴾

168. Onları (yahûdileri) yeryüzünde paramparça topluluklar halinde dağıttık. Onlardan kimi sâlihlerden oldu, kimi de bundan aşağıdadır. Belki dönerler diye de onları hem iyiliklerle, hem de kötülüklerle imtihan ettik.

169. Onlardan sonra kötü kimseler gelip yerlerine geçti. Kitaba da mirasçı oldular. Bu dünyanın değersiz malını alırlar (ve): “Bize (nasıl olsa) ileride mağfiret olunur” diyorlardı. Kendilerine ona benzer bir metâ’ gelirse onu da alıyorlardı. Allah’a karşı haktan başkasını söylemeyeceklerine dair kendilerinden o kitabın teminatı alınmadı mı? Hâlbuki onda olanı durmadan okumuşlardı da. Âhiret yurdu sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ akletmeyecek misiniz?

170. Bir de Kitaba sınıksı sarılanlar ve namazı dosdoğru kılanlar(a gelince); şüphesiz Biz, ıslah etmeye çalışanların mükâfatını zayi etmeyiz.

171. Hani Biz, dağı üzerlerine bir gölgelik (ya da bulut) gibi çekip kaldırmıştık da onu üstlerine düşecek sanmışlardı. “Size verdiğimiz kuvvetle alın. Onda olanı düşünün ki sakınırsınız” (demiştik).

Tefsiri:

Şeytanın Yahudilere oynadığı oyunlardan biri Tevrat onlara arz edilince Tevrat'ı kabul etmemeleri olmuştu. Oysa onlar Allah'ın pek çok mucizesini görmüşlerdi. Öyle ki Allah Cebrail'e emretmiş ve dağı kökünden söküp başlarının üstüne dikmiş ve onlara şöyle denilmişti: Siz kabul etmeseniz işte dağı tepenize diktik. Onlar da istemeye istemeye kabul etmişlerdi. Allah Teala şöyle demişti: *"Hani Biz, dağı üzerlerine bir gölgelik (ya da bulut) gibi çekip kaldırmıştık da onu üstlerine düşecek sanmışlardı. "Size verdiğimiz kuvvetle alın. Onda olanı düşünün ki sakınırsınız" (demiştik)."*

Abdullah b. Vehb şöyle diyor: İbn Zeyd şöyle dedi:¹⁶³ Musa (a.s) Rabbinin yanından levhalarla dönünce İsrailoğullarına şöyle dedi: "Bu levhalarda Allah'ın kitabı ve size emrettikleri ve yasakladıkları vardır." Onlar da şöyle dediler: "Kim senin sözünü kabul eder? Hayır, vallahi biz Allah'ı açıkça görmeden ve O bize gelip bu benim kitabımdır, bunu alın demeden buna inanmayız. Hem neden seninle konuştuğu gibi bizimle de konuşmuyor?" Onların bu tavrı Allah'ı gazaplandırdı ve bir çığlık ile onları öldürdü. Daha sonra diriltti. Musa onlara yine: "Allah'ın kitabına tutunun" dedi. Onlar: "Hayır" dediler. Allah bunun üzerine meleklerini gönderdi, onlar dağı söküp kaldırdılar. Onlara: "Bu nedir, biliyor musunuz?" diye soruldu. "Evet, Tûr'dur" dediler. Onlara: "Size gönderdiğimizizi alın, yoksa bunu üzerinize atarız" denildi. Onlar da bu söz vererek aldılar."

Es-Süddi şöyle dedi: "Allah onlara "Bu kapıdan secde ederek girin ve hıtta deyin" buyurunca onlar secde etmekten kaçındılar. Allah onların başlarının üzerine yükselmesi için dağa emretti. Onlar dağa baktılar ve yan tarafları üzerine yere yıkıldılar. Diğer yandan yine dönüp baktılar ve tüm bu mucizelerden sonra yine yüz çevirdiler. Allah'ın kitabında olanlarla iman etmediler ve ona sırt çevirdiler. Allah geçmişte atalarının yaptığı tüm bu olayları hatırlatarak Yahudilere şöyle demektedir: *"Hani bir zamanlar sizden sapasağlam bir söz almıştık. Tûr dağına da üstünüzde kaldırmıştık. Size verdiğimiz ilâhi vahyi kuvvetle alın, kitabın içindekileri hatırlayın ki muttaki kullar mertebesine eresiniz. Sonra yine yüz çevirdiniz. Eğer üzerinizde Allah'ın lütuf ve rahmeti olmasaydı, elbette büyük bir zarara uğrayanlardan olurdunuz."* (el-Bakara, 2/63-64).¹⁶⁴

163 Taberi, IX, 108, 109.

164 İğase, II, 311, 312.

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ
قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ ﴿١٧٢﴾ أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا
أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ ﴿١٧٣﴾

172. Hani Kıyamet günü: "Bizim bundan haberimiz yoktu" demeyesiniz diye, Rabbin, Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve onları kendilerine şâhid tutup: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (diye buyurmuştu). Onlar da: "Evet (Rabbimizsin) şâhid olduk" demişlerdi.

173. Yahut, "Bizden önce babalarımız Allah'a ortak koşmuşlar. Biz onlardan sonra gelen bir nesiliz. Şimdi bâtilcıların işlediği yüzünden bizi helâk mı edeceksin?" dememeniz içindir.

Tefsiri:

Fıtratın mânâsı ve beyanı ile ilgili bu meyvuda çok sayıda görüş, tartışma ve fikir ayrılıkları vardır. Biz bunlar arasından İslâm âlimlerinin sözleri olarak bize ulaşan bazılarına işaret edeceğiz.

Ebû Ubeyd Kâsım b. Selâm, kendisinden sonraki garibu'l-hadis eserlerinin kaynağı kabul edilen Garibu'l-hadis adlı eserinde şöyle demektedir:¹⁶⁵

"Muhammed b. el-Hasan'a bu hadisin tefsirini sordum. Şöyle dedi: Bu, İslâm'ın ilk yıllarında feraiz ahkâmı nazil olmadan ve Müslümanlara cihad emredilmeden önce idi.

Ebû Ubeyd diyor ki: Abdullah b. el-Mübarek'e "Allah'ın resûlüne müşrik çocukların durumu sorulmuş o da "Allah onların yaptıklarını en iyi bilendir" buyurmuştu"¹⁶⁶ hadisinin tefsiri sorulmuştu.

Ebu Ubeyd diyor ki: Abdullah b. el-Mübarek bu çocukların kâfir ya da Müslüman ne olacaklarsa öyle doğacaklarını söylemişti.

İbn Kuteybe diyor ki:¹⁶⁷ Ebu Ubeyd bu iki görüşü nakletti ve herhangi birini tercih etmedi.

165 Ebu Ubeyd Kâsım b. Sellam hafız ve hüccet dil alimi. Garibu'l-musannef adlı eseri eşi bulunmaz eserlerden biridir. Kitabu'l-emval adlı bir eseri vardır. *El-Garib* adlı eserinin birinci cildi Dr. Ramazan Abdüttetvâb tarafından tahkik edilerek basılmıştır. Bk. *Siyerü a'lami'n-nübelâ*, X, 164.

166 Buhâri, Cenaiz, Müşrik çocukları babı. III, 289; Müslim, Kader, her doğan fıtrat üzere doğar babı, V, 515. Bu konudaki görüşler için bk. İbn Abdilber, Temhid.

167 Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineveri, pek çok ilim dalında uzman ve çok sayıda eser sahibi imam. 213 senesinde doğdu, 276 senesinde vefat etti. Onun Ebu Ubeyd ile ilgili sözlerinin kaynağını tespit edemedim. Bk. İbn Kuteybe, *Te'vilü muhtelifi'l-hadis* s. 87; *Siyeru a'lami'n-nübelâ*. XIII, 296.

Muhammed b. Nasr el-Mervezi¹⁶⁸ er-Red alâ İbn Kuteybe adlı eserinde şöyle diyor: Ona şöyle deniliyor: Bir konuda bir ihtilaftan söz eden ancak doğru görüşü belirleyemeyen adamın durumu nedir? Doğru görüşü bilemeyince durur, daha ötede yol yoktur. Yoksa doğruyu bilememesinden dolayı, daha sonra bilme ümidiyle, tevakkuf ettiği için övgüyü hak eder mi? Veya bilmediği konulara girmeye cüret ettiği için kınanmalı mıdır? Ya kitabın hükmüne muhalif olacak şekilde peygamberin hadisini tefsir eder ve ilim ehlinin kavillerinin dışına çıkar, kıyası terk eder, hiçbir habere uymayan hiçbir görüşe mesnet oluşturmamayan bir görüş ileri sürerse ne olur? İşte Ebu Ubeyd'i tenkit eden kimse bu durumdadır. Peygamberin haber verdiği "Herkesin fıtrat üzere doğacağı" rivâyetindeki fıtratın herkesin Rabbini bilerek yaratılacağı anlamında olduğunu iddia eder. Bu hadisin "Rabbin, Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve onları kendilerine şahid tutup: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (diye buyurmuştur" âyetiyle aynı anlama geldiğini zanneder.

Muhammed b. Nasr şöyle dedi: Allah Teala şöyle buyurdu: "Allah, sizi analarınızın karınlarından kendiniz hiç bir şey bilmediğiniz bir halde çıkardı." (en-Nahl, 16/78). Buna karşın (İbn Kuteybe) insanların en muazzam şeyleri bildiklerini iddia etti. Kim Allah'ın kitabına karşı daha büyük bir cürüm işleyebilir? Kim Allah'ın kitabına bundan daha çok muhalafet edebilir? Allah'ın "Allah, sizi analarınızın karınlarından kendiniz hiç bir şey bilmediğiniz bir halde çıkardı." âyetini duyup da insanların en muazzam bilgiyi bildiklerini kim ileri sürebilir? Bu ancak âlemlerin rabbine karşı gelen ve kitabı bilmeyen bir kimsenin yapacağı iştir.

Ebu Muhammed¹⁶⁹ bilgi (marifet) kelimesi yetişkinlere ait olan ikinci kez bilme fiilini kastetmişse bu hususta Ebu Abdullah'a¹⁷⁰ kızması tartışmaya değer bir konudur. Bununla bilgiye hazır olmayı kastetmişse Ebu Abdullah'ın söz ettikleri onu bağlamaz. Çünkü fiil ve konuşmanın potansiyel olarak varlığı gibi bu bilgi de onda potansiyel olarak mevcuttur. Bu durum şöyle demeye benzer: İnsan konuşan, akli bir varlık olarak dünyaya gelir. Çünkü akledince Allah'ın cansız varlıklara vermeyip ona verdiği bu potansiyel ile Rabbini bilecektir. Eğer yaratıldığı fıtrat üzere kalsa ve değişmese Rabbini bilen bir muvahhit ve O'nu seven biri olurdu.

Ebu Abdullah'ın bu fikri inkâr etmediği, onun fıtrat kelimesi ile Allah'ın âdemoğullarını kendilerine şahit tutup "Ben sizin rabbiniz değil miyim?" diyerek onlardan aldığı ilk sözün kastedildiği fikrine karşı çıktığı ileri sürülebilir. Bu bilgi ve onayın çocukta kesinlikle mevcut olmadığı, Ebu Ubeyd'in fikrinin doğru olduğu iddia edilebilir.

168 Şeyhulislam Muhammed b. Nasr b. el-Haccac el-Mervezi. İmam ve hafız. 202 senesinde doğdu, 294 senesinde vefat etti. El-Kasâme. *Tâzimu kadri's-salâ* gibi pek çok eseri vardır. Burada söz edilen eserini görmedim. Bk. *Siyeru a'lami'n-nübela*, XIV, 33.

169 İbn Kuteybe'yi kast ediyor.

170 Muhammed b. Nasr el-mervezi'yi kast ediyor.

Bu durumda şöyle denilebilir: İbn Kuteybe şöyle demiştir: Fıtrat, "Rabbini, Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkartıp) almış ve onları kendilerine şâhid tutup: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye buyurmuştur" âyetinde kastedilen mânâda herkesin rabbini bilerek doğmasıdır. Bu durum marifetin çocukta bilfiil var olmasını gerektirmez. Hadisin âyete benzetilmesi âyette belirtilen söz almanın insanlar dünyaya gelmeden evvel sahip oldukları fiili bilgi anlamında olmasını gerektirmez. Seleften ve sonrakilerden bir başkası bu fikri ileri sürmüşse İbn Kuteybe'nin de bu fikri tercih etmesi gerekmez. Aksine, hadisi âyete hamlederek birini diğeri ile tefsir etmesi Kur'an ve sünneti iyi anladığını gösterir. Bu fikri ondan önce ve sonra ileri süren ilim adamları vardır.

Bu âyeti en güzel tefsir eden Hz. Peygamber'in şu hadisidir: "Her doğan fıtrat üzere doğar. Ana babası onu Yahudi ve Hristiyan yapar." Allah'ın aldığı söz ve onları kendi nefislerine şahit tutması ve insanların bunu kabulü yaratıldıkları fıtrattır. Çünkü Allah bunu onlara karşı delil olarak ileri sürecektir. Allah hiçbirinin bilmediği ve hatırlamadığı bir şeyi delil olarak kullanmaz.

Allah Teala: "*Rabbini, Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkartıp) almış*" demiştir. "Âdemoğullarından" demiş, "Âdem'den" dememiştir. "Sırtlarından" demiş, "sırtından" dememiştir. "Zürriyetlerini" demiş, "zürriyetini" dememiştir. Daha sonra "*onları kendilerine şâhid tutup: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye buyurmuştur*" Bu durum onların Allah'ın rab olduğunu kabul ettiklerine dair bir delildir. Peygamberler de bu delil ile onların karşısına çıkmıştır:

"Peygamberleri şöyle demişti: "Gökleri ve yeri yaratan, sizi günahlarınızdan bir kısmını bağışlamaya ve belirli bir süreye kadar ertelemeye çağıran Allah hakkında mı şüphe (ediyorsunuz)?" (İbrahim, 14/10)

"Andolsun ki, sen onlara kendilerini kimin yarattığını sorarsan, elbette: "Allah" diyeceklerdir." (ez-Zuhruf, 43/87).

"Eğer sen onlara: "Göklerle yeri kim yarattı ve güneşi ve ay'ı kim emrinize verdi?" diye sorsan, onlar elbette: "Allah" diyeceklerdir. O halde nasıl yüz çevirip döndürülüyorlar?" (el-Ankebut, 29/61).

Bu ve benzeri âyetler çok sayıdadır. İnsanlara karşı kendilerini yaratan Rablerini kabul etmeleri delil olarak kullanılmaktadır. Allah bu kabulleri sebebiyle onları sadece kendisine ibadet etmeye ve hiçbir şeyi ortak koşmamaya çağırılmaktadır. Kur'an'ın usûlü budur. A'râf süresindeki âyet de bu delillerden biridir. "*Rabbini, Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkartıp) almış ve onları kendilerine şahit tutup: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (diye buyurmuştur*" Bu nedenle âyet şöyle sona ermektedir: "*Hani Kıyamet günü: "Bizim bundan haberimiz yoktu" demeyesiniz diye*". Bir sonraki âyette de şöyle denilmektedir:

Yahut: “Daha önce sadece atalarımız Allah’a ortak koşmuşlardı. Biz de onlardan sonra gelen bir kuşaktık. Şimdi (atalarımız olan) o bâtıla saplananların işledikleri yüzünden bizi helâk mi edeceksin?”¹⁷¹ demeyesiniz diye.

Allah rubûbiyetini kabul etmelerini kendisine şirk koşmaları ve başkasına ibadet etmeleri karşısında delil olarak kullanmıştır. Böylece gaflet ya da dalalet gibi mazeretler ileri süremezler. Dalalet iki nedenle olur: Hakkı bilememek ve bâtılı taklit etmek. Bu durumda hadis âyetle uyum içinde olup her birinin anlamı diğeri ile açıklanmaktadır. İbn Kuteybe âlemlerin Rabbi’ne karşı gelmemiştir. Kitabı bilmeyen bir cahil de değildir. Akıl dışı bir şey de söylememiştir. Ebu Abdullah, Ebu Muhammed’in bu âyete “Allah insanları Âdem’in sulbünden aynı zamanda konuşur ve canlı olarak çıkardı, daha sonra onlara hitap etti, onlarla konuştu, onlardan söz aldı, kendi rabliğine şahit tuttu, daha sonra yine onları Âdem’in sulbüne geri çevirdi” anlamını verdiğini zannetmiş bu nedenle onu tenkit etmiştir.

Muhammed b. Nasr şöyle diyor: İbn Kuteybe şu âyetlerle ihticac etmiştir:

“*Hamd, göklerle yeri yoktan var eden, Allah’a mahsustur.*” (el-Fâtır, 35/1)

“*Ben, beni yaratana ne diye ibadet etmeyecekmişim?*” (Yâsin, 36/22)

“*Sen yüzünü Hanîf olarak dine, Allah’ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir.*” (er-Rum, 30/30)

Bu âyetlerde فطر kelimesi yaratmak anlamında kullanılmıştır. Ebu Hureyre bu hadisi naklederken yukarıdaki son âyeti (er-Rum, 30/30) okurdu. Bu da fıtratın yaratılış olduğuna delalet eder.

Muhammed b. Nasr şöyle diyor: Biz ona şöyle deriz: Biz, fıtratın sözlük anlamının yaratma olduğu konusunda sana katılıyoruz. فاطر السموات والأرض Yerleri ve gökleri yaratan anlamındadır. Ancak hadiste yer alan (fıtrat) yaratma kelimesinin Allah’ı bilmek anlamında olmasının delili nedir? Allah’ın kitabı ve peygamberin sünnetinde fıtrat kelimesinin Allah’ı bilmek anlamında olduğuna dair bir delil var mıdır? Allah’ın kitabı ve peygamberin sünnetinden fıtratın bu anlamını ispat edersen ne âlâ, aksi takdirde bu iddia bâtil olacak sen de bilmediğin bir şeyi ileri sürmüş olacaksın.

Fıtrat kelimesinin yaratma anlamında olduğunu söyleyen İbn Kuteybe ya da bir başkası bu kelimenin aynı zamanda doğan her çocukta fiili olarak bulunan bilgi anlamında olduğunu kastetmiyorlar. Bunu hiç kimse ileri sürmüyor. Ahmed el-Meymûni’nin bir rivâyetinde şöyle diyor: Fıtrat insanların ilk yaratılışıdır. Meymuni ona fıtratın din anlamında olup olmadığını soruyor: O da din anlamında

171 Kurtubi şöyle diyor: Ebu Amr أن يقولوا yerine أن تقولوا okumuştur. Geri kalanlar ise tâ ile okumuştur. Bk. Kurtubi, tefsir, III, 2754, ayrıca bk. İbn Muhammed, Kitabu’s-seb’a mine’l-kirâât, s. 298.

olduğunu söylüyor. Bir başka yerde kâfirin ana babası veya onlardan biri ölünce Müslüman olacağına hükmedileceği belirlenmiş ve “Her doğan fıtrat üzere doğar” hadisi ile istidlal edilmiştir. Bu durum çocuğun İslâm fıtratı üzere doğacağı şeklindeki tefsir edilmiştir, hadis de bunu açıklamaktadır. Ona göre hadisin mânâsı bu değilse o takdirde hadisin bazı lafızları ile istidlalde bulunması doğru olmayacaktır.

Ahmed¹⁷² başka yerlerde: “İnsan mutlu ya da bedbaht nasıl yaratıldıysa öyle doğar” şöyle demiştir. Bu söz ile fıtratın din olduğu sözü arasında bir çelişki yoktur. Zîra Allah Teala bedbahtlığı ve mutluluğu takdir edip yazmıştır. Bunlar insanın dini elde etmesini sağlayan sebeplerdir. Ana babanın fiili de böyledir. Onlar Allah’ın takdiri sebebiyle çocuklarını Yahudi, Hristiyan ve Mecusi yaparlar. Çocuk fıtrat üzere Müslüman olarak doğar, bu tertemiz yaratılışını ana babası değiştirir. Bu da Allah’ın takdiri ve yazgısıdır. Hz. Peygamber bir hadiste şöyle buyurmuştur: “Hayvan tüm azaları tam ve eksiksiz olarak doğar. Siz hiç azaları eksik bir hayvan gördünüz mü?” Bu hadiste hayvan yavrusunun sağlıklı olarak dünyaya geldiğini ancak insanların ona zarar verdiğini ve bunun da Allah’ın takdiri ve yazgısı olduğunu açıklamıştır. Aynı şekilde dünyaya gelen çocuk da Müslüman olarak doğar daha sonra ana babası onu yoldan çıkarır. Ahmed ve diğerlerinin, çocuğun yaratıldığı üzere mutlu ya da bedbaht doğması sözüne gelince, Kaderiye bu hadis ile istidlal ederek küfür ve masiyetin Allah’ın takdiri olmadığını ancak insanların fiillerinden kaynaklandığını söylemelerine karşılıktır. Kaderiye bu fikrine, her çocuğu fıtrat üzere doğduğu hadisine dayanarak ileri sürmüştür. Onlara göre insanların küfre düşmesi daha sonradır. Bu nedenle İmam Malik’e: “Kaderiye bu hadisin bir kısmını bize karşı delil olarak kullanıyor” diye sorulmuş o da: “Siz de hadisin son kısmını onlara karşı delil olarak kullanın” diye cevap vermiştir. Bu görüş, onun “Allah onların ne yapacaklarını en iyi bilendir” hadisi ile aynıdır. İmamlar bu hadisin Kaderiyeye delil olamayacağını belirtmişlerdir. Zîra hadiste “Ana baba onu Yahudi ve Hristiyan yapmak için yaratıldılar” denilmemektedir. Kaderiye de böyle söylememektedir. Onlara göre kişinin Yahudi, Hristiyan ya da Mecûsi olması tamamen kendi seçimidir. Ana baba eğitim ya da telkin aracılığıyla buna sebep olurlar. Bu bir gerçektir ve Allah’ın bilgisi, yazgısı ve iradesi anlamındaki kaderle çelişmez. Aksine Allah’ın bilgi, yazgı ve iradesine ana babanın eğitim ve telkin yoluyla sebep olması, şeytanın inkârı süslü göstermesi ve vesvese vermesi, kulun da kendi arzusu, seçimi ve sevgisi ilave edilmiştir.

Onun, İbn Abbas’ın hadisi¹⁷³ ile ilgili şu sözü, bu yorumlarla çelişmez: “Hızır’ın öldürdüğü çocuk mühür gününde kâfir olarak mühürlenmişti. Eğer yarasaydı ana babasına isyan edecek ve küfre düşecekti” Bu hadis, kâfir olacağı

172 Bu ifadeleri İbnu'l-Kayyim neredeyse harfi harfine İbn Teymiye'nin *Der'u teâruzi'l-akli ve'n-nakl* adlı eserinden (s. 360-379) aktarmıştır. Her ikisi de İbn Abdilberr'in görüşlerini aktarmışlardır.

173 Müslim, Fedail, Hızır'ın faziletleri babı, V, 235, 239. Hadisin ayrıntılı tahriri için bk. İbn Ebi Asım, Kitâbu's-sünne (thk. El-Elbâni), I, 85, 86.

takdir edildiği halde çocuğun öldürüldüğü anlamındadır. Bu da takdir edilmiş bir durumdu. Bunun benzerleri şu âyetlerde de mevcuttur:

“Denilecek ki: “Orada ebedi olduğunuz halde Cehennem’in kapılarından girin.”(ez-Zümer, 39/71)

“Ve ona salihlerden bir peygamber olmak üzere İshâk’ı müjdeledik.” (es-Saffat, 37/112).

Bunlara benzeyen çok sayıda âyet vardır. Bu hadisten kasıt, melek doğdu, âlim doğdu, zalim doğdu sözlerinde kullanıldığı gibi, çocukta bilfiil küfrün mevcut olması anlamında değildir. Hadiste kullanılan طع kelimesi şu âyetteki kullanım ile aynıdır:

“İşte onlar, Allah’ın kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir ve onlar gafil olanların ta kendileridirler” (en-Nahl, 16/108).

Burada çok açık bir hata yapılmıştır. Çünkü bu hususta mühür gününde mühürlenmekten söz edilemez. Kalbin mühürlenmesi ancak küfürden sonra olabilir.

Müslim’in sahih’inde İyâd b. Himar el-Mücâşii’den nakledilen kudsi bir hadis, imamların fitrat kelimesine din anlamı vermelerinin doğru olduğuna delalet eder:

“Ben kullarımın hepsini hanif olarak yarattım. Şeytanlar onlara yaklaştı ve onları dinlerinden uzaklaştırdı. Onlara benim helâl kıldıklarımı haram kıldılar. Benim hiçbir delil indirmediğim şeyleri bana ortak koşmalarını emrettiler.”¹⁷⁴

İnanların haniflik üzere yaratılmış oldukları, şeytanların daha sonra yollarını kesip onları bu yoldan alıkoydukları ve çıkardıkları burada açıkça izah edilmiştir.

Allah Teala şöyle buyurmaktadır:

“Kâfirlerin dostları ise tâğûttur. Onlar da onları nurdan karanlıklara çıkarırlar.” (el-Bakara, 2/257).

Şeytanlar insanları fitratın nurundan küfrün ve şirkin karanlığına sürüklerler. Peygamberlerin getirdiği hidayet ve ilmin nurundan cehalet ve dalalet karanlığına götürürler.

Müsned’de el-Esved b. Seri’den¹⁷⁵ naklen şöyle rivâyet edilmiştir: “Hz. Peygamber bir seriye gönderdi. Onlar da çoluk çocuğu öldürecek kadar ileri gitti-

174 Ahmed, IV, 162, 266. Müslim, Cennet, Cennet ve Cehennem ehlinin dünyadaki sıfatları babı, V, 716. Ebu davud et-Tayâlisi, s. 145 (1079 nolu hadis). Nesâî, Fedâilu’l-Kur’ân, s. 104. bk. et-Temhid, XVIII/73; Der’u teâruzi’l-akli ve’n-nakl, VII, 400.

175 El-Esved b. Seri meşhur sahâbi ve şairdir. Bk. el-İsabe, I, 68. Hadis için bk. Ahmed, III, 435, IV, 24; Dârimi, II, 141, 142; Ebu Ya’lâ, II, 240; Taberânî, I, 284; Hakim, II, 123. Hakim hadisin Şeyhayn’ın şartlarına göre sahih olduğunu belirtmiş, Zehebi de ona muvafakat etmiştir. Heysemi Ahmed’in bazı senetlerinde bu hadisin sahih’in ricali ile nakledildiğini söylemiştir. Bk. Mecmeu’z-zevâid, V, 316.

ler. Hz. Peygamber onlara: Çoluk çocuğu öldürmeye sizi zorlayan neydi?" diye sordu. Onlar da: "Ey Allah'ın elçisi onlar müşrik çocukları değil mi?" dediler. Peygamber: "Sizin hayırlılarınız da müşrik çocuğu değil mi?" diye cevap verdi. Daha sonra yerinden kalkıp onlara şöyle hitap etti: "Dikkat edin, herkes fitrat üzere doğar. Dilini öğreninceye kadar bu böyle devam eder." Hz. Peygamberin müşrik çocuklarının öldürülmesini yasakladıktan sonra onlara böyle hitap etmesi ve "Sizin hayırlılarınız da müşrik çocuğu değil mi?" demesi bu çocukların kâfir olarak doğmadıklarına, küfrün daha sonra ortaya çıktığına delalet eder. Eğer çocuğun kaderi ne ise o şekilde kâfir ya da Müslüman olarak doğacağını kastetmiş olsaydı, bu sözünü müşrik çocuklarını öldürmeyi yasaklamasına delil olarak zikretmezdi.

"Sizin hayırlılarınız da müşrik çocuğu değil mi?" hadisine bazıları şu mânâyı vermiştir: Bu kimseler eğer yaşasaydı Allah katındaki bilgiye göre, iman edeceklerdi. Dolayısıyla hadisteki yasaklama bu nedenledir. Oysa hadisin mânâsı sizin en hayırlılarınız olan muhacir ve ensardan ilk Müslümanlardı ve hepsi müşrik çocuklarıydı. Babaları kâfirdi. Evlatlar daha sonra Müslüman oldular. Ana babasının müşrik olması mümin olan bir çocuğa zarar vermez. Allah onu ana babasının ameliyle değil kendi ameli ile hesaba çeker. Allah ölüden diri, diriden ölü çıkarmaya, kâfirden mümin, müminden kâfir evlat yaratmaya kadirdir. Bu fitrat hadisinin lafızları birbirini tefsir eder. Sahihayn'da İbn Şihab'ın Ebu Seleme'den, onun da Ebu Hureyre'den bir rivâyetine göre Hz. Peygamber şöyle demiştir: "Herkes fitrat üzere doğar. Ana babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapar. Hayvanın tüm azaları ile doğması gibi. Siz hiç azaları eksik doğan bir hayvan gördünüz mü?" Ebu Hureyre bu hadisi naklettikten sonra "*Sen yüzünü Hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fitratına dosdoğru çevir.*" (er-Rum, 30/30) âyetini okudu. Ashap Hz. Peygamber'e şöyle sordu: "Ey Allah'ın elçisi, çocukken ölenin durumu ne olur?" Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: "Onların ne yapacağını en iyi Allah bilir."¹⁷⁶

Sahih'te Zühri'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir:¹⁷⁷ "Vefat eden her çocuk için cenaze namazı kılınır. Veled-i zina olsa da ağlayarak dünyaya gelmişse cenaze namazı kılınır. Çünkü İslâm fitratı üzerine doğmuştur. Ancak ağlayarak dünyaya gelmeyen düşüğün cenaze namazı kılınmaz. Ebu Hureyre Hz. Peygamber'den naklen "Herkes fitrat üzere doğar. Ana babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapar. Hayvanın tüm azaları ile doğması gibi. Siz hiç azaları eksik doğan bir hayvan gördünüz mü?" diye rivâyet etmiştir. Ebu Hureyre bu hadisi naklettikten sonra "*Sen yüzünü Hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fitratına dosdoğru çevir.*" (er-Rum, 30/30) âyetini okudu.

176 Buhâri, Cenaiz, Müşriklerin çocukları hakkında söylenenler babı; bk. Fethu'l-bâri, III, 290.

177 Buhâri, Cenaiz, Çocuk Müslüman olursa babı (III, 260). İbn Hacer şöyle demektedir: İbn Şihab zina mahsülü olan çocuktan bahsetmektedir. Veled-i zinanın cenaze namazı kılınacağını zirâ Müslüman olduğuna hükmedildiğini söylemiştir. Bk. Fethu'l-bâri, III, 262, 263.

Sahih'te A'meş tarikiyle "Her doğan İslâm milleti üzere doğar" diye nakledilmiştir. Ebu Muaviye'nin A'meş'ten rivâyetinde ise "Her doğan İslâm milleti üzere doğar, dilini konuşabilene kadar böyle kalır" diye nakledilmiştir. Bu rivâyetler çocuğun İslâm milleti üzere doğduğunu gösterir. İbn Şihab'ın tefsiri Ebu Hureyre'nin âyetle istişhadi da bu yöndedir.

İbn Abdilberr şöyle diyor: İbn Şihab'a mümin bir köle azat etme borcu olan adamın henüz süt emmekte olan bir çocuğu azad etmesinin yeterli olup olmayacağı soruldu. İbn Şihab yeterli olacağını, çünkü onun da fıtrat üzere doğduğunu söyledi. İbn Abdilber bu hadisile ilgili çeşitli görüşleri naklettikten sonra şöyle dedi: Bazıları hadiste geçen fıtratın İslâm olduğunu söylediler ve bunun insanların çoğu tarafından böyle bilindiğini belirttiler. Müfessirler "*Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtrat*" âyetinin tefsiri konusunda icma etmiş, Allah'ın yarattığı fıtratın İslâm dini olduğunu söylemişler ve Ebu Hureyre'nin naklettiği hadisin akabinde bu âyeti okuması ile ihticac etmişlerdir. "*Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtrat*" âyetinin herkesi kapsadığını belirtmişlerdir. Böylece Allah'ın tüm insanları âyetle belirttiği gibi fıtrat üzere yarattığı anlaşılmaktadır. Allah'ın fıtratı izafeti övgü amaçlı bir izafettir, yergi amaçlı değildir. Böylece bunun kınanmış değil övülmüş bir yaratılış olduğu anlaşılmaktadır. Âyet de bu durumu açıklamaktadır: "*Sen yüzünü Hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir* (er-Rum, 30/30)". Sibeveyh ve talebelerine göre (Allah'ın fıtratı tamlaması) ilk fiilin delalet ettiği mastar olarak mansuptur. Yüzün, dine hanif olarak çevrilmesi Allah'ın insanları yarattığı fıtrat olduğuna delalet eder. Bunun benzeri kullanımlar şu âyetlerde de mevcuttur:

"Bunlar Allah'ın size (farz olarak) yazdıklarıdır" (en-Nisa, 4/24).

"Daha önce geçenler hakkında Allah'ın sünneti. Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın" (el-Ahzap, 33/62).

Sibeveyh ve arkadaşlarına göre bu tamlamalar gizli bir fiile ait mansup mastar olup daha önceki fiil buna delalet eder. *كتاب الله عليكم* ifadesi bu durumda, *فطر الله التي فطر الناس عليها* anlamındadır. Aynı şekilde *كتب الله ذلك عليكم* âyeti de *فطر* "Allah insanları dini hanif olarak ayakta tutmak üzere yarattı" anlamına gelmektedir.

Selef âlimleri de bu âyeti bu şekilde tefsir etmişlerdir. İbn Hacer bu âyet hakkında şöyle demektedir: Ey Muhammed, itaat için, yüzünü Allah'ın seni çevirdiği yöne çevir. Bu yön hanif dindir. Onun dinine dosdoğru olarak ve itaatle yönel. Allah'ın üzerinde insanları yarattığı fıtratı, üzerinde insanları yarattığı sanatıdır. Fıtrat kelimesi "Yüzünü hanif olarak dine çevir" ifadesindeki mânâdan hareketle mastar olarak mansuptur. Bu da "Allah insanları bu fıtratın üzerine yarattı" anlamındadır.

Müfessirler bizim bu konuda söylediğimizin benzerini söylemişlerdir. İbn Zeyd'den şöyle nakledilmiştir: Allah'ın üzerine insanları yarattığı fitrat İslâm'dır. Allah Adem'in soyundan insanları yaratalı beri onlar bu hakikati kabul etmişlerdir:

"Hani Kıyamet günü: "Bizim bundan haberimiz yoktu" demeyesiniz diye, Rabbin, Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve onları kendilerine şâhid tutup: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (diye buyurmuştu). Onlar da: "Evet (Rabbimizsin) şâhid olduk" demişlerdi.

Allah'ın bir âyeti de şöyledir:

"İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitabı indirdi. Hâlbuki kendilerine o Kitabın verildiği kimseler, ancak apaçık deliller onlara geldikten sonra (ve yalnızca) aralarındaki kıskançlıktan dolayı ona (o hakka) dair anlaşmazlığa düştüler. İşte Allah böylece izniyle iman edenleri, hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakka ulaştırdı. Allah, dilediğini dosdoğru yola iletir." (el-Bakara, 2/213).

İbn Hacer daha sonra sahih bir isnatla Mücahit'ten naklen Allah'ın üzerinde insanları yarattığı fitratın İslâm dini olduğunu söylemiştir.

İbn Humeyd, Yahya b. Vadîh'tan, o Yunus b. Ebi Salih'ten, o da Yezid b. Ebi Meryem'den naklen şöyle demiştir: Ömer Muaz b. Cebel'e rastladı ve ona: "Bu ümmetin temel özellikleri nelerdir?" diye sordu. Muaz şöyle dedi: "Üç şeydir. Bunlar ümmeti kurtaran hususiyetlerdir. Birincisi ihlâstır. İhlâs Allah'ın üzerinde insanları yarattığı fitrattır. İkincisi namazdır, bu da İslâm milletidir. Üçüncüsü itattır, bu da ismettir. Ömer: "Doğru söyledin" dedi.

İbn Humeyd diyor ki: Bana Yakup ed-Devrakî rivâyet etti. O dedi ki bana İbn Uleyye rivâyet etti. İbn Uleyye, Eyyup'tan, o da Ebi Kılâbe'den naklen Ömer'in Muaz'a: "Bu ümmetin temel özellikleri nedir?" diye sorduğunu rivâyet etti ve yukarıdaki rivâyetin benzerini nakletti.

"Allah'ın yaratışını değiştirmek söz konusu değildir" (er-Rum, 30/30) âyetinin mânâsı nedir? diye sorulacak olursa, bu, Allah'ın dininde değişiklik olmaz, böyle bir şey uygun değildir ve böyle bir şey yapması gerekmez, anlamındadır.

Abdullah b. İdris'ten naklen Leys'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir:¹⁷⁸ Mücahit, Kasım adında birini İkrime'ye gönderdi ve "Allah'ın yaratışını değiştirmek söz konusu değildir" (er-Rum, 30/30) âyetinin mânâsını sordurdu. İkrime şöyle dedi: Allah'ın fitratı İslâm'dır. Aynı şey Katade, Said b. Cübeyr, Mücahit, Dahhak, İbrahim en-Nehai, Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'den de nakledilmiştir.

178 Taberi, tefsir, XXI, 41. İkrime fitratın din olduğunu söyledikten sonra "Allah'ın yaratışını değiştirmek söz konusu değildir. Dosdoğru din işte budur" âyetini okumuştur. İbn Kayyim Taberi'deki bu nakilleri ihtisar ederek aktarmıştır.

İbn Abbas, kendisine hayvanların hadım edilmesinin hükmü sorulduğunu, bunu kerih bulduğunu nakletmiş ve “Allah’ın yaratışını değiştirmek söz konusu değildir” âyetini okumuştur. İkrime ve Mücahit de Leys’ten naklen aynı şeyi rivâyet etmişlerdir.

Şeyhimiz şöyle demiştir: Bu iki görüş arasında¹⁷⁹ bir çelişki yoktur. Allah Teala şeytan hakkında şöyle buyurmuştur:

“Andolsun, onları mutlaka saptıracağım, olmayacak kuruntulara boğacağım. Andolsun, onlara hayvanların kulaklarını yarmalarını emredeceğim. Ve yine onlara Allah’ın yarattığını değiştirmelerini emredeceğim.” (en-Nisa, 4/119).

Allah’ın üzerinde kullarını yarattığı şeyi değiştirmek dini değiştirmektir. Hadım etmek ve kulak kesmek de O’nun yarattığını değiştirmektir. Bu nedenle Hz. Peygamber “Herkes fitrat üzere doğar. Ana babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapar. Hayvanın tüm azaları ile doğması gibi. Siz hiç azaları eksik doğan bir hayvan gördünüz mü?” hadisinde bu iki şeyi birbirine benzetmiştir. Şunlar dini, şunlar da hadım ederek ve keserek sureti değiştirmektedirler. Biri Allah’ın yarattığı bedeni, diğeri de Allah’ın yarattığı kalbi değiştirmektedir.

Şeyhimiz şöyle demektedir: Kaderiye fasit görüşleri için bu hâdisle ihticac etmeye başlayınca insanlar bu hadisi muhtevasından uzaklaştıracak kadar te’vil etmeye başladılar. Mutezili Kaderiye ve diğerleri şöyle demişlerdi: Her doğan İslâm üzere doğar. Allah hiç kimseyi dalaletе düşürmez. Ancak insanı ana babası dalaletе düşürür. Oysa hadis iki yönden onlar aleyhine delil oluşturmaktadır:

Birincisi: Mutezile ve diğer kelmacılar göre gerçekte hiç kimse İslâm üzere doğmaz. Allah hiç kimseyi kâfir ya da Müslüman yapmaz. Ancak kişi kendisi için küfür ihdas eder ya da İslâm’ı seçer. Allah Kaderiye göre bunlardan hiç birini yapmaz. Ancak onları İslâm’a dâvet eder. Onlara İslâm’ı ve küfrü tercih edebilecekleri bir kudret verir. Mümin imanı elde etmeyi sağlayacak özel bir vasıtaya sahip olmaz. Kaderiye göre bu iş takdir edilmiş değildir. Eğer takdir edilmiş olsaydı zulüm olurdu. Mutezilenin çoğunluğunun görüşü bu istikamettedir. Ancak Ebu’l-Hasen gibi bazı müteahhirun şöyle demektedirler: Allah mümine özel bir etken verir, bu etken ve kudret imanın var olmasını gerektirir. Bu görüş hakikatte ehl-i sünnetin görüşüne uygundur.

İkincisi: Kaderiye şöyle demektedir: Allah’ı bilmek ancak akıl ve düşünce ile elde edilir. Bu bilginin zaruri olması ya da Allah’ın bir fiili olması imkânsızdır. Kaderiye “Ana babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapar.” Sözü ile ihticac edecek olursa onlara şöyle denilir: Siz Allah ya da mahlûkattan herhangi bir kimse onları Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapamaz, bu ancak onların kendi

179 Birinci görüşle İkrime’nin görüşü, ikinci görüşle İbn Abbas’ın bu âyeti tefsiri kastedilmektedir. Bu iki görüşü İbn Cerir (er-Rum, 30/30) âyetinin tefsirinde nakletmektedir.

fiilidir, bu hususta başkasının kudreti ve fiili yoktur, diyen sizsiniz. O takdirde “Ana babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapar” hadisi sizin için delil olamaz. Ehl-i sünnet Allah’tan başka hiç kimsenin bir kimsenin kalbine hidayet ve dalalet veremeyeceği hususunda ittifak etmişlerdir. Ümmet bu hadiste bahsedilenin ana babanın, bir öğretmen gibi, dâveti, teşviki ve çocuklarını terbiyesi olduğunda ittifak etmiştir. Ana babanın zikredilmesinde alışlagelmiş ve yaygın durum esas alınmıştır. Oysa onlardan birinin veya bir başkasının gerçek ya da hükmi anlamda tesiri olabilir.

Muhammed b. Nasr şöyle demektedir: İbn Kuteybe, “Hani Kıyamet günü: “Bizim bundan haberimiz yoktu” demeyesiniz diye, Rabbin, Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve onları kendilerine şâhid tutup: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” (diye buyurmuştu). Onlar da: “Evet (Rabbimizsin) şâhid olduk” demişlerdi.” Âyetiyle ihticac etmiş ve şöyle demiştir: Âyete göre insanlar kendi nefislerine şahit olarak Allah’ın rableri olduğunu kabul etmişlerdir. Daha sonra bu kabul ve şahitlik üzere yaratılmışlardır.

Muhammed b. Nasr şöyle demektedir: “İbn Kuteybe insanların bu kabul ve şahitlik üzere doğduklarını söylemiştir. Oysa bu Kitap’ta olmayan ve hadislerde zikredilmeyen bir ziyadedir. Bu âyetin tefsiri için konuyla ilgili nakledilen haberleri hatırlatıp konuyu araştıranlara onun bu hususta bir delili olmadığını açıklayacağız. Çocukların ana karnına düşmelerinden itibaren Allah’ı bildikleri ve bu bilgiyle dünyaya geldikleri konusunda hiçbir delil olmadığını göstereceğiz.”

Oysa İbn Kuteybe insanların bu kabul ve şahitlik üzere doğduklarını söylerken onların ana karnına düşünce ve doğdukları zaman Allah’ı, birliğini, isimlerini ve sıfatlarını bildiklerini söylemişse reddedilmesi isabet olur. Eğer çocukların bunu almaya müsait olarak doğduklarını, serbest bırakılsalar dahi akıllarını kullanınca bu yoldan sapmayacaklarını söylemişse isabet etmiştir, reddedilemez.

Muhammed şöyle demektedir: Bu âyetin tefsiri ile ilgili söylenen en önemli şeylerden biri Ömer b. el-Hattab hadisidir. Yahya Malik’ten o da Zeyd b. Ebi Uneyse’den, o da Abdülhamid b. Abdurrahman b. Yezid b. el-Hattab’dan, o da Müslim b. Yesar el-Cüheni’den naklen Ömer b. el-Hattab’a bu âyet sorulduğunu onun da şöyle dediğini nakletmiştir: Hz. Peygamber’e bu âyetin sorulduğunu duydum. O da şöyle buyurdu: “Allah Âdem’i yarattı. Sonra sağ eliyle sırtını sıvazladı ve oradan bir nesil çıkardı ve şöyle dedi: Bunları Cennet için yarattım. Bunlar Cennet ehlinin amelini işlerler.” Daha sonra yine sırtını sıvazladı ve oradan da bir nesil var etti ve şöyle dedi: “Bunları Cehennem için yarattım. Cehennem ehlinin amelini işlerler.” Bir adam Peygambere şöyle sordu: “Ey Allah’ın elçisi, peki amel hangi konudur?” Peygamber şöyle buyurdu: “Allah kulu Cennet için yaratınca ölene değin ona Cennet ehlinin amelini işletir. Kul da bu amelle Cennet’e girer. Ancak kulu Cehennem için yaratmışsa ölene değin ona Cehennem ehlinin amelini işletir. Kul da bu amelle Cehennem’e girer.”

Muhammed b. Yahya, Muhammed b. Yezid b. Sinan er-Rehâvi'den, o babasından o da Zeyd b. Ebi Üneyse'den o da Abdulhamid b. Abdurrahman'dan, o Müslim b. Yesar'dan o da Nuaym b. Ebi Rebia el-Ezdi'den rivâyet etti. Müslim şöyle dedi: Nuaym'a bu âyeti sordum. Bana şöyle dedi: Ömer b. el-Hattab'ın yanında idim. Bir adam gelip bu âyeti sordu. Ömer de şöyle dedi. Nuaym yukarıdaki hadisi zikretti. Bu tarik, ilk hadisin illetini de ortaya çıkarmaktadır. Bu illet Müslim b. Yesar'ın bu hadisi Ömer'den işitmemesidir.

Bize İshak, Hakkâm b. Selm'den, o Anbese'den o da Abbad b. Umeyr'den, o Medineli bir adam olan Ebû Muhammed'den naklen şöyle rivâyet etti: Ömer b. el-Hattab'a *"Hani Kıyamet günü: "Bizim bundan haberimiz yoktu" demeyesiniz diye, Rabbin, Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve onları kendilerine şâhid tutup: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (diye buyurmuştu). Onlar da: "Evet (Rabbimizsin) şâhid olduk" demişlerdi."* âyetini sordum. Şöyle cevap verdi: Ben de senin bana sorduğun gibi Hz. Peygamber'e sordum. Şöyle cevap verdi: "Allah eliyle Âdem'i yarattı, ona ruhundan üflledi. Sonra onu oturttu ve sırtını sıvazladı, bir nesil çıkardı ve şöyle dedi: "Cennet için bir nesil, benim istediğim gibi amel ederler ve hayatları en iyi ameller ile son bulur ben de onları Cennet'e girdiririm". Daha sonra yine Âdem'in sırtını sıvazladı, bir nesil çıkardı ve şöyle dedi: "Cehennem için bir nesil, benim istediğim amelleri işlerler, hayatları en kötü amellerle son bulur, ben de onları Cehennem'e girdiririm."

Bu hadis illetli olduğu halde Malik bu rivâyeti Muvatta'ya almıştır. Biz bu hadisin illetinden söz edeceğiz. Tirmizi şöyle diyor: Bu hadis hasendir. Müslim b. Yesar bu hadisi Ömer'den dinlememiştir. Bazıları senette Ömer ile Müslim arasında bir raviden söz etmişlerdir. Ebu'l-Kasım Hamza b. Muhammed el-Kinâni şöyle diyor: Müslim bu hadisi Ömer'den dinlememiştir. Bu hadisi Nuaym aracılığıyla Ömer'den almıştır. İbn Ebi Hayseme şöyle diyor: Yahya b. Main'e Malik'in Zeyd b. Ebi Üneyse tariki ile Müslim b. Yesar'dan rivâyetini okudum. Müslim b. Yesar'ın adının üzerine kendi elleri ile "Bilinmiyor" yazdı. Ebu Ömer şöyle dedi: Bu hadisin senedi munkatıdır. Müslim b. Yesar Ömer b. el-Hattab ile karşılaşmamıştır. Bu rivâyette aralarında Nuaym b. Rebia vardır. Bu isnadla da hadis hüccet değildir. Müslim b. Yesar meçhul bir ravidir. Onun el-Medeni olduğu, Müslim b. Yesar el-Basri olmadığı söylenmiştir. Ancak bu hadis ile ilgili söylenenlerin özeti isnadının sahih olmadığıdır. Müslim b. Yesar ve Nuaym b. Rebia ilim tahammül ettikleri bilinmeyen kimselerdir. Ancak hadis mânâ itibariyle sahihtir. Çok sayıda sağlam senetle Ömer b. el-Hattab'dan nakledilmiştir.

Biz burada bu hadislerin bazılarını zikredeceğiz. İshak b. Rahuye şöyle dedi: Bana Bakiye b. el-Velid rivâyet etti ve şöyle dedi: Bana Muhammed b. el-Velid ez-Zebidi, Raşid b. Sa'd vasıtasıyla, Abdurrahman b. Ebi Katade'den, o babasından o da Hişam b. Hakim b. Hizam'dan rivâyet etti. Bir adam Hz. Peygamber'e:

"Ey Allah'ın elçisi, ameller yeni mi işleniyor yoksa takdir edilen edilmiş midir?" diye sordu. Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: "Allah âdem'in sırtından neslini çıkarıp da onları kendi nefislerine şahit tutarak avuçlarıyla sırtlarını sıvazladı ve şöyle dedi: "Bunlar Cennetlik bunlar da Cehennemliktir. Cennet ehline kendilerini Cennet'e götürecek amelleri işlemeleri kolaylaştırılır. Cehennem ehline de kendilerini Cehennem'e götürecek ameller kolaylaştırılır."¹⁸⁰

Bize Abdüssamed, Hammad'dan, o el-Hariri'den, o Ebi Nadr'dan rivâyet etti. Ashaptan Ebu Abdullah adında birine diğer sahabiler hasta ziyaretine geldiler, Ebu Abdullah o esnada ağlıyordu. Ona niçin ağladığını sordular. Şöyle dedi: "Ben Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle dediğini duydum. Allah sağ eliyle bir avuç diğer eliyle de bir avuç aldı ve "Bunlar şuraya, bunlar da şuraya" dedi. Ebu Abdullah: "Ben, hangi avuçta olduğumu bilmiyorum." dedi.¹⁸¹

Bize Amr b. Muhammed, İsmail b. Râfi'den, o el-Makburi'den, o da Ebu Hureyre'den naklen Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle dediğini nakletmiştir: "Allah Âdem'i topraktan yarattı, sonra onu çamur haline getirdi ve şekillenmiş bir balçık olana kadar bekletti. Onu yarattı, ona şekil verdi ve testi gibi ses veren kuru bir çamur olana değin bıraktı. İblis yanından geçip duruyor ve ona: "Sen büyük bir iş için yaratıldın" diyordu. Daha sonra Allah insana ruhundan üfledi. İnsan: "Rabbim, benim soyum ne olacak?" dedi. Allah: "Seç ey Âdem" dedi. Âdem: "Rabbimin sağ elini seçiyorum, O'nun iki eli de sağdır" dedi. Daha sonra Allah avucunu açtı, Âdem'in soyundan gelecek herkes Rahman'ın avucundaydı.¹⁸²

180 Senedi muztariptir. B. İbn Hacer, *Tâcilu'l-menfaa*, 255, 256. İbn Hacer şöyle demektedir: Raşid b. Sa'd hakkında ihtilaf edilmiştir. Yani Raşid b. Sa'd 'Abdurrahman 'Babası ve Hişam tariki ile merfu ya da Abdurrahman b. Katade 'Hişam b. Hakim ya da Abdurrahman 'Babası ve Hişam ya da Babası 'Hişam tarikleri ileri sürülmüştür. Bk. el-İsabe, VI, 315, 316.

Ahmed b. Hanbel bu hadisi Muaviye b. Salih'in Raşid b. Sa'd'dan, onun Abdurrahman b. Katade'den rivâyeti olarak nakletmiştir. (bk. *Müsned*, IV, 186). İbn Sa'd da aynı senetle nakletmiştir. Bk. I, 30; VIII, 417.

Hakim şöyle demiştir: Bu hadis sahihtir. Bu hadisin başka raviler aracılığıyla sahabeye varan bir başka rivâyetiyle ihticac edileceği hususunda ittifak edilmiştir. Bk. Hakim, I, 31. Zehebi de Hakim'e muvafakat etmiştir. Taberi de bu hadisi pek çok tarikten nakletmiştir. Bk. IX, 117. el-Elbâni hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. (bk. sahiha,, 48 no). El-Heysemi bu hadisi Ahmed'in rivâyet ettiğini belirtmiş ve ricalinin sika olduğunu söylemiştir. (IV, 185, 186).

181 Ahmed, IV, 176, 177; VI, 68. Heysemi ricalinin güvenilir olduğunu söylemiştir. (IV, 185, 186). El-Elbâni de isnadının sahih olduğu kanaatindedir. (es-sahiha, hadis no 50).

182 Senedi zayıftır. İsmail b. Râfi hafızası zayıf bir ravidir. Bir rivâyete göre de münkerü'l-hadistir. İbn Main onu zayıf olarak nitelemiş, Nesâî metruk olduğunu söylemiştir. Bk. Tehzib, I, 294, 295. Hadisin ayrıntılı tahriri için bk. Ebû Ya'lâ, XI, 453. İbn Hacer şöyle diyor: Buhâri âdem'in yaratılışı ile ilgili hadisler arasında Tirmizi, Nesâî ve Bezzâr'ın rivâyet ettiklerini almamıştır. İbn Hibban bu hadisin Said b. el-Makburi ve bir başkasının Ebu Hureyre'den rivâyet ettiği tarikle sahih olduğunu belirtmiştir. Bk. Fethu'l-bâri, VI, 419. Ayrıca bk. Ebû Ya'lâ. *Müsned*, XI. 263; XII. 8. Muhakkik isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Tirmizi, Tefsir, 94: Heysemi, *Mecmeu'z-Zevâid*. VIII. 197.

Bize en-Nadr, Ebu Ma'ser'den, o Said el-Makburi'den ve Nâfi Mevlâ ez-Zübeyr'den, o da Ebû Hureyre'den naklen şöyle rivâyet etmişlerdir: "Allah Âdem'i yaratmak istedi. (Ravi Âdem'in yaratılışından bahsetti.) Allah daha sonra ona şöyle dedi: "Ey Âdem, hangi elimle sana soyunun göstermemi istersin?" diye sordu. Âdem: "Sağ ile, Rabbimin iki eli de sağdır" dedi. Allah elini açtı, Âdem'in, kıyamete kadar yaratılacak olan tüm soyu oradaydı. Sağlam olan sağlamlığıyla, hasta olan hastalığıyla, peygamberler kendi suretleri ile oradaydılar. Âdem: "Ey Rabbim, keşke hepsine verseydin, hiç birini mahrum etmeseydin" dedi. Allah: "Bana şükredilmesini istedim" buyurdu. Ravi hadisin kalan kısmını nakletti.¹⁸³

Muhammed b. Nasr, Muhammed b. Yahya'dan, o Said b. Ebi Meryem'den, o el-Leys b. Sa'd'dan, o İbn Aclân'dan, o Ebû Said el-Makburi'den o babasından, o da Abdullah b. Selâm'dan naklen şöyle rivâyet etti: "Allah Âdem'i yarattı. Sonra avuçlarını kapadı ve âdem'e: "Seç" dedi. Âdem de: "Sağı seçiyorum, rabbimin iki eli de sağdır" dedi. Allah avucunu açtı, âdem'in soyu oradaydı. Âdem: "Bunlar da kimdir?" diye sordu. Allah: "Kıyamete kadar senin soyundan yaratacağım Cennet ehlidir" buyurdu.¹⁸⁴

Bize İshak, Cafer b. Avn el-Huzâi'den, o Hışam b. Sa'd'den, o Zeyd b. Eslem'den, o da Ebû Hureyre'den naklen Hz. Peygamber'in şöyle dediğini rivâyet etti: "Allah Âdem'i yaratınca sırtını sıvazladı, sırtından onun soyundan kıyamete kadar yaratılacak nesiller düştü." Ravi hadisin devamını nakletti.¹⁸⁵

Bize İshak, Amr b. Zürâre'den rivâyet etti. Amr şöyle dedi: Bize İsmail, Gülüsum b. Cübeyr'den, o Said b. Cübeyr'den nakletti. Said, İbn Abbas'ın "*Hani Kıyamet günü: "Bizim bundan haberimiz yoktu" demeyesiniz diye, Rabbin, Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve onları kendilerine şâhid tutup: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (diye buyurmuştu). Onlar da: "Evet (Rabbimizsin) şâhid olduk" demişlerdi"* âyetinin tefsiri ile ilgili şöyle dediğini rivâyet etti: "Allah Âdem'in sırtını sıvazladı, kıyamete kadar onun soyundan yaratılacak olanlar sırtından çıktı. Arafat'ta Na'mân denilen yerde Allah onlardan söz aldı. "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sordu. Onlar da: "Evet, şahit olduk" dediler.¹⁸⁶

183 Önceki hadisin tahririne bak.

184 Aynı kaynaklar.

185 Sahih bir hadistir. Tirmizi, Tefsir, Araf sûresi, V, 249. Tirmizi hadisin hasen sahih olduğunu, Ebu Hureyre'den naklen bir başka tarikle daha nakledildiğini söylemiştir. Hakim de hadis sahih kabul etmiş, (II, 325), Zehebi Hakim'e muvafakat etmiştir. Hışam b. Sa'd'in ismi bazı matbû eserlerde Hışam b. Said olarak geçse de doğru olan bizim tespitimizdir.

186 Sahihdir. Ahmed, I, 272; İbn Cerir, IX, 111; Hakim, II, 544 (sahih olduğunu söylemiş, Zehebi de ona muvafakat etmiştir.) el-Elbâni de sahih hükmü vermiştir. (bk. es-sahiha, IV, 158, 1523 nolu hadis). Burada konu ile ilgili nefis bir araştırma bulunmaktadır. Hakim bu hadisi merfu olarak tahrir etmiş. Müslim'in şartına göre sahih olduğunu söylemiştir. Zehebi de ona muvafakat etmiştir. (I, 27, 28).

Bize İshak, Veki'den, o Rebia b. Gülsüm b. Cebr'den, o babasından, o da Said b. Cübeyr'den, o İbn Abbas'tan nakletmiştir. İbn Abbas "*Hani Kıyamet günü: "Bizim bundan haberimiz yoktu" demeyesiniz diye, Rabbin, Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve onları kendilerine şâhid tutup: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (diye buyurmuştu). Onlar da: "Evet (Rabbimizsin) şâhid olduk" demişlerdi"* âyetinin tefsiri ile ilgili şöyle demiştir: "Allah Arafat'ın yanında bir vadi olan Na'man'ın ortasında Âdem'in sırtını sıvazladı ve onun sulbünden soyunu çıkardı. Onları kendilerine şahit tutarak "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sordu. Onlar da: "Evet, şahit olduk" dediler."¹⁸⁷

İshak bu hadisi İbn Abbas'tan gelen çeşitli tarihlerle nakletti ve şöyle dedi: Bize el-Muğire b. Seleme el-Mahzumi, Ebu Hilal'den, o Ebû Cemre ed-Dab'i'den o da İbn Abbas'tan nakletti. İbn Abbas şöyle dedi: "Allah Âdem'in sırtını sıvazladı ve onun soyunu şiddetli bir su dalgasında var etti."¹⁸⁸

Bize Cerir, el-A'meş'ten, o Müslim el-Batin'den, o Said b. Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan şöyle nakletti: "Allah Âdem'in sırtını sıvazladı, kıyamete kadar yaratılacak soyu oradan çıktı ve Âdem'e gösterildi."

Bize el-Melâi, el-Mes'ûdi'den, o Ali b. Bezime'den, o Said'den o da İbn Abbas'tan "*Hani Kıyamet günü: "Bizim bundan haberimiz yoktu" demeyesiniz diye, Rabbin, Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve onları kendilerine şâhid tutup: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (diye buyurmuştu). Onlar da: "Evet (Rabbimizsin) şâhid olduk" âyetinin tefsiri ile ilgili şöyle nakletti: "Allah onun Rabbi olduğuna dair Âdem'den söz aldı, onun rızkını, ecelini ve başına gelecekleri yazdı. Daha sonra sırtından soyunu çıkardı. Rableri olduğuna dair onlardan söz aldı. Onların da rızıklarını, ecellerini ve başlarına gelecekleri yazdı."*¹⁸⁹

Bize Veki, el-A'meş'den, o Habib b. Ebi Sabit'ten, o da İbn Abbas'tan şöyle nakletti: Allah Âdem'in sırtını sıvazladı ve sağ eliyle tüm iyileri oradan çıkardı. Diğer eliyle de kötülerini çıkardı.

Bize Yahya, Ali b. Bezime'den, o Said b. Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan bu âyet ile ilgili şöyle rivâyet etti: Allah Âdem'i yarattı, Rabbi olduğuna dair ondan söz aldı. Ecelini, rızkını, başına gelecekleri yazdı. Daha sonra sırtından soyunu çıkardı. Onlardan da Rableri olduğuna dair söz aldı. Onların da ecellerini, rızıklarını ve başlarına gelecekleri yazdı.

187 Önceki hadisin kaynaklarına bk.

188 Taberi, IX, 112; ed-Dürü'l-mensûr, III, 598. *Ahkamu ehl-i'z-zimme* de *أدى* yerine *أد* kelimesi kullanılmıştır. Muhakkık kelimenin orijinal nüshada *أد* olduğunu, ancak kendi tespitin doğru olduğunu ileri sürmüştür. Oysa doğrusu onun tespiti değil, bizim tespitimizdir. Taberi'de ve ed-Dürü'l-mensûr'da da bizim tespitimize uygun rivâyet edilmiştir. İbnü'l-Esir, *en-Nihaye*'de bu hadisi zikrettikten sonra *أدى* kelimesinin şiddetli dalga anlamına geldiğini, çoğulunun *أدوا* olduğunu açıklamıştır. Bk. *en-Nihaye*, I, 34.

189 Taberi, IX, 112.

Abdürrezzak, Mamer'den, o Ebû Sâlih'den o da İbn Abbas'tan naklen bu âyet hakkında şöyle rivâyet etti: Allah Âdem'in sırtını sıvazladı ve kıyamete kadar soyundan yaratılacakları sırtından çıkardı. Onlardan Rableri olduğuna dair söz aldı onlar da verdiler. Kâfir ya da başkası kime "Rabbin kim?" Diye sorulsa mutlaka "Allah" der. Ma'mer dedi ki: el-Hasen de bunun bir benzerini rivâyet ediyordu.¹⁹⁰

İshak dedi ki: Bize Cerir, Mansur'dan, o Mücahitten, o da Abdullah b. Ömer'den "Hani Kıyamet günü: "Bizim bundan haberimiz yoktu" demeyesiniz diye, Rabbin, Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve onları kendilerine şâhid tutup: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (diye buyurmuştu). Onlar da: "Evet (Rabbimizsin) şâhid olduk" âyetiyle ilgili şöyle rivâyet etti: Allah tarakla baştan çıkarıp alır gibi Âdem'in sırtından soyunu çıkarıp aldı.¹⁹¹

Muhammed b. Nasr, el-Hasen b. Muhammed ez-Za'ferânî'den, o Haccac'dan, o İbn Cüreyc'den, o ez-Zübeyr b. Musa'dan, o Said b. Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan naklen şöyle rivâyet etti: Allah Âdem'in sağ omzuna vurdu, Cennet için yaratılmış nefisler bembeyaz ve tertemiz olarak çıktılar. Allah bunların Cennet ehli olduğunu söyledi. Daha sonra sol omzuna vurdu, Cehennem için yaratılmış nefisler simsiyah olarak çıktılar. Allah bunların da Cehennem ehli olduğunu söyledi. Daha sonra tüm Âdemoğullarından iman etmeleri, kendini ve emirlerini bilmeleri, kendisini ve emirlerini tasdik etmeleri için söz aldı. Onları nefislerine şahit tuttu. Onlar da iman ettiler, tasdik ettiler, bildiler ve kabul ettiler.¹⁹²

İshak, Ravh b. Ubade'den, o Muhammed b. Abdülmelik'ten, o babasından, o ez-Zübeyr b. Musa'dan, o Said b. Cübeyr'den o da İbn Abbas'tan bu hadisi rivâyet etti ve şu ilavede bulundu: İbn Cüreyc dedi ki: Bana, Allah'ın onları har-dal taneleri gibi çıkarıp avucunda tuttuğu rivâyeti ulaştı.

İshak şöyle dedi: Bize Hakkam b. Selm er-Râzi, Ebû Câfer er-Râzi'den, o er-Rebi' b. Enes'ten, o Ebu'l-Aliye'den, o da Übeyy b. Ka'b'dan "Hani Kıyamet günü: "Bizim bundan haberimiz yoktu" demeyesiniz diye, Rabbin, Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve onları kendilerine şâhid tutup: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (diye buyurmuştu). Onlar da: "Evet (Rabbimizsin) şâhid olduk" âyetiyle ilgili şöyle rivâyet etti: Allah o gün onları, kıyamete kadar yaratılacak olan herkesi topladı. Onları ruhlar haline getirdi, onlara şekil verdi. Daha sonra onları konuşturdu ve onlarla konuştu. Onlardan söz aldı, onları kendi nefislerine şahit tuttu. Onlara şöyle dedi: "Ben de yedi kat gökleri ve yerleri size şahit tutuyorum. Atanız Âdem'i size şahit tutuyorum ki kıyamet gününde bundan habersiz olduğunuzu söylemeyin. Bilin ki

190 Ed-Dürrü'l-mensûr, III, 598.

191 Taberi, IX, 113; ed-Dürrü'l-mensûr, III, 601.

192 Taberi, IX, 114. 115.

Ben'den başka ilâh yoktur. Benden başka rab yoktur. Bana hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ben size peygamberler göndereceğim, onlar size bana verdiğiniz sözü ve anlaşmayı hatırlatacaklar. Size kitaplar indireceğim.” Onlar da şöyle dediler: “Bizim Rabbimiz ve ilâhımız olduğuna şahitlik ederiz. Senden başka rab ve senden başka ilâh yoktur.” O gün itaati kabul ettiler. Ataları âdem onlara baktı. Aralarında zengin, fakir, güzel, çirkin kimseler olduğunu gördü ve “Rabbim, keşke onları eşit yaratsaydın” dedi. Allah şöyle buyurdu: “Bana şükredilmesini istedim”. Âdem aralarında, ışıklı birer kandil gibi parlayan peygamberler gördü. Risalet ve nübüvvet için onlardan bir başka söz daha alınmıştı. Bu da *“Hani Biz peygamberlerden, (özellikle de) senden, Nuh’tan, İbrahim’den, Mûsâ’dan ve Meryem oğlu İsa’dan ahitlerini almıştık. Evet, Biz onlardan sağlam bir ahit almıştık. Ta ki o doğru sözlü kimselere doğruluklarına dair soru sorsun. Kâfirler için ise pek acıklı bir azap hazırlamıştır.”* (el-Ahzab, 33/7, 8) âyetinde açıklanmıştır. *“Sen yüzünü Hanîf olarak dine, Allah’ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir. Allah’ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir. Dosdoğru din işte budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.”* (er-Rûm, 30/30) âyetinde bahsedilen işte budur. *“İşte bu da; önceki uyarıp korkutanlardan bir uyarıp korkutandır.”* (en-Necm, 53/56) âyeti ile *“Onların çoğunda ahde vefa bulamadık. Onların çoğunu gerçekten fâsık kimseler bulduk.”* (el-A'râf, 7/102) âyeti ve *“Sonra onun arkasından kendi kavimlerine nice peygamberler gönderdik de onlara apaçık belgelerle geldiler. Fakat önceden yalanladıkları şeye iman etmediler. İşte Biz de haddi aşanların kalpleri üzerine böyle mühür basarız”* (Yunus, 10/74) âyeti bu konu ile ilgilidir. Allah insanların bu sözü verdikleri gün ezeli ilminde kimin yalancı kimin sadık olacağını bilmekteydi. Ravi diyor ki: Âdem zamanında kendisinden söz alınan bu ruhlar arasında İsa'nın ruhu da vardı. Allah bu ruhu Meryem'e göndermişti. Şu âyetlerde bahsedilen ruh İsa'nın ruhuydu:

“Kitapta Meryem’i de an! Hani o, kendi ailesinden doğu tarafında bir yere çekilmişti. Sonra onlarla kendi arasında bir perde germişti. Derken Biz ona Ruhumuzu gönderdik. Ona tam bir insan suretinde göründü. (Meryem Onu görünce): “Senden Rahmân’a sığınırım. Eğer takva sahibi bir kimse isen (bana ilişme)” dedi. O da dedi ki: “Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim.” Meryem dedi ki: “Bana hiç bir insan (erkek) eli değmemiş iken ve ben fahişe de olmadığımı göre benim nasıl bir oğlum olabilir?” Dedi ki: “Evet, durum dediğin gibidir. Fakat Rabbin: O bana kolaydır. Biz onu insanlar için (kudretimize) bir âyet (belge) ve bizden bir rahmet kılacağız, diye buyurdu. Buna dair hüküm verilmiş, bitmiştir.” Derken ona hamile kaldı. Onunla yalnız başına uzak bir yere çekildi.” (Meryem, 19/16-22).

Esbat b. Nasr'ın tefsirinde bu âyet ile ilgili es-Süddî'den, o Ebû Malik'ten, o Ebû Salih'ten o da İbn Abbas'tan ve Mürre el-Hemedâni aracılığıyla İbn Mesud'dan ve peygamber ashabından bazı kimselerden şöyle nakledilmiştir: Allah Âdem'i

Cennet'ten çıkardığı zaman gökten indirmeden önce sırtının sağ yanını sıvazladı. Oradan inci gibi beyaz bir nesil çıkardı. Onlara: "Rahmetimle Cennet'e girin" dedi. Daha sonra âdem'in sırtının sol tarafını sıvazladı ve simsiyah bir nesil çıkardı. Onlara: "Cehenneme girin, aldırış etmem" dedi. "Ashab-ı yemin ve ashab-şimal" denilince bunlar kastedilmektedir. Allah "ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diyerek hepsinden söz istedi. Onlar da "Evet" diyerek söz verdiler. Bir grup bu sözü itaatle verdi. Bir grup ise istemeye istemeye verdi. Melekler de "Evet şahid olduk" demişlerdi. Yahut: "Daha önce sadece atalarımız Allah'a ortak koşmuşlardı. Biz de onlardan sonra gelen bir kuşaktık. Şimdi (atalarımız olan) o bâtıla saplananların işledikleri yüzünden bizi helâk mi edeceksin?" demeyesiniz diye." (el-A'râf, 7/172-173). Bu nedenle Âdemoğullarından herkes Rabbinin bilir. Müşrik olanların her biri de atalarını bu yolda bulduklarını söylerler. Bu nedenle Allah Teala şöyle buyurmaktadır: "Hani Kıyamet günü: "Bizim bundan haberi-miz yoktu" demeyesiniz diye, Rabbin, Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve onları kendilerine şahit tutup: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (diye buyurmuştu). Onlar da: "Evet (Rabbimizsin) şahit olduk" demişlerdi. Yahut: "Daha önce sadece atalarımız Allah'a ortak koşmuşlardı. Biz de onlardan sonra gelen bir kuşaktık. Şimdi (atalarımız olan) o bâtıla saplananların işledikleri yüzünden bizi helâk mi edeceksin?" demeyesiniz diye" (el-A'râf, 7/172-173). Bir başka âyetle "Onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Hâlbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez O'na teslim olmuştur ve O'na döndürüleceklerdir" (Âl-i İmran, 3/83) buyrulmuş, aynı hususta bir diğer âyetle de şöyle varit olmuştur: "De ki: "Öyle ise tam ve yeterli hüccet Allah'ındır. Eğer dileyseydi elbette hepinizi hidayete erdirirdi" (el-En'âm, 6/149).¹⁹³

İshak şöyle demektedir: Bize Ravh b. Ubade, Musa b. Ubeyde er-Rebezi'den rivâyet etmiş, Muhammed b. Ka'b el-Kurazi'nin Rabbin, "Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış" âyeti hakkında şöyle dediğini belirtmiştir: Ruhlar cesetleri yaratılmadan önce bunu kabul ettiler ve iman ettiler.¹⁹⁴

İshak şöyle demektedir: Bize el-Fadl b. Musa, Abdülmelik'ten, o Ata'dan şöyle rivâyet etti: Onlardan söz alındığı zaman Âdem'in sırtından çıkarıldılar. Daha sonra tekrar Âdem'in sırtına geri döndürüldüler.

İshak dedi ki: Bize Ali b. el-Eclah, Dahhak'tan şöyle rivâyet etti: Allah Âdem'i yarattığı gün kıyamete kadar doğacakları sulbünden tozgibi çıkardı, onlara: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sordu. Onlar da "Evet, Rabbimizsin" dediler. Melekler de buna şahit oldu. Böylece kıyamet gününde habersiz olduklarını söyleyemeyeceklerdir. Daha sonra sağ avucuyla bir grup avuçladı ve: "Bunlar Cennettedir" buyurdu. Bir avuç daha aldı ve: "Bunlar Cehennem'dedir" buyurdu.

193 İbn Abdilberr, *et-Temhid*, XVIII, 85 (Esbat b. Nasr tarihiyle).

194 *Et-Temhid*, XVIII, 80; *ed-Dürr'l-mensûr*, III, 599.

Muhammed b. Nasr, Bündar'dan, o Ebû Ahmet'ten, o Süfyan'dan, o er-Rebi b. Enes'ten, o da Ebu'l-Âliye'den “Göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez O'na teslim olmuştur” (Âl-i İmrân, 3/83) âyetinin alınan söz anlamına geldiğini rivâyet etmiştir.

Muhammed dedi ki: “*Hani Kıyamet günü: “Bizim bundan haberimiz yoktu” demeyesiniz diye, Rabbin, Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve onları kendilerine şahit tutup: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” (diye buyurmuştu). Onlar da: “Evet (Rabbimizsin) şahit olduk” demişlerdi. Yahut: “Daha önce sadece atalarımız Allah’a ortak koşmuşlardı. Biz de onlardan sonra gelen bir kuşaktık. Şimdi (atalarımız olan) o bâtila saplananların işledikleri yüzünden bizi helâk mi edeceksin?” demeyesiniz diye” (el-A'râf, 7/172-173) âyetinin tefsiri ile ilgili seleften nakledilen haberleri rivâyet ettik. Bu rivâyetlerde çocuğun anne karnından Allah'ı bilerek doğduğu anlamında hiçbir rivâyet yoktur, buna delalet eden hiçbir şey de yoktur.*”

Ebu Muhammed çocukların Allah'ı bilerek doğduğunu kastetmemiştir. Onun kastettiği, çocukların fıtrat ve onlardan alınan misak hükmüyle doğduklarıdır. Serbest bırakılırlarsa bu fıtratın gereğinden sapmazlar.

Muhammed diyor ki: Ona (Ebu Muhammed'e) şöyle sorulmaktadır: Hz. Peygamber'in “Herkes fıtrat üzere doğar” hadisinde kullanılan fıtrat kelimesinin Allah'ı bilmek anlamına geldiğine dair elinde bir delil var mı?” Ya da Seleften birilerinin bu yorumu yaptıkları rivâyet edilmiş midir? Bu yoruma kıyasla ulaşmak mümkün müdür?” Bu sorulara yukarıda naklettiğimiz delillerden biri ile cevap verecek olursa bu bâtil bir iddia olur. Eğer bu soruları “*Hani Kıyamet günü: “Bizim bundan haberimiz yoktu” demeyesiniz diye, Rabbin, Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve onları kendilerine şahit tutup: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye buyurmuştu.*” âyetiyle cevap verilebilir. Allah'ın Âdem'in soyundan rableri olduğuna dair şahitlik istemesi insanın bu bilgiye çok önceden sahip olduğunu gösterir, diyebilir. Bu delil onun için en nihai delildir.

Bu sorulara şu cevabı vermiştir: Bir konuda şahitlik yapması istenen kimse şahitlik yapacağı konuyu şahitlik yapması istenmeden önce bilmiyorsa, şahitlik yapmasını isteyen kişi ondan yalan söylemesini istiyor demektir. Oysa Allah hiç kimseye böyle bir şey emretmez.

Bu cevaba karşı ona şöyle denir: Sana sorulan dışında bir başka şeye cevap veriyorsun. Bu âyeti delil olarak kullanman ise delilin olmadığını ve delil getirmekten aciz olduğunu göstermektedir. Biz sana Allah'ın insanlardan ne zaman “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye sorup şahitlik istediğini ve insanların “Evet sen bizim Rabbimizsin” cevap verdiklerini sormuyoruz. Ya da bu cevabı verdikleri zaman Allah'ı bilip bilmediklerini de sormuyoruz. Biz onların ana karnına düştükleri vakit Allah'ı tanıdıklarına dair elinde bir delil olup olmadığını

soruyoruz. Eğer bize: “Onların ana rahmine düştükleri zaman Allah’ı tanımış olmaları doğdukları zaman Allah’ı tanıdıklarına delildir. İnsanlar daha önce ne iseler doğdukları zaman da öyledirler” diyecek olursa ona şöyle denir: Onlar bu zamanda da Allah’ı kabul etmekteydiler. Allah bize, onlara “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” deyip onlar da bunu kabul edince Allah’ı bilmekte olduklarını haber vermiştir. Allah hitabı anlayana hitap eder. Soruyu anlayan cevap verebilir. Allah onlardan şahitlik isteyince onların Allah’a cevap verebilmesi Allah’ın ne sorduğunu anladıklarını ve düşünebildiklerini gösterir. Onlar soruyu anlamış, düşünmüş ve öylece “Evet” demişlerdir. Böylece Allah’ın rab olduğunu kabul etmişlerdir.

Ona şöyle sorulur: Sen, çocuk ana rahminden düşerse o anda onunla konuşulunca söyleneni anlayıp cevap verebilir ya da Allah’ın rab olduğunu aynı kendilerinden söz alındığı zaman olduğu gibi, ikrar edebilir mi?”

Bu soruya: “evet” diyecek olursa, gözler onu yalanlar.

“Hayır, ben bunu kastetmiyorum, her iki vakit arasında fark vardır. Allah insanların doğum zamanındaki durumunu, ilk defa onlardan söz aldığı zamanki durumlarından farklı kılmıştır” diyecek olursa ona şöyle denir: “İlk söz alındığı zaman bunu bilmeleri ancak doğum zamanında daha önce bildikleri bir şeyi bilmemeleri nasıl mümkün olabilir? Onlar kendilerine sorulan soruyu anlamış, düşünmüş ve Allah’ın rab olduğunu kabul etmişlerdi. Oysa doğdukları zaman durum bundan farklı olmuştur.”

İnsanlardan alınan söz, Âdem’in sulbünden çıkarılıp kendilerine sorulması, onların da Allah’ın rab olduğunu kabul etmeleri, daha sonra Âdem’in sulbüne geri çevrilmeleri anlamındadır diyen herkes insanın bu zamanki durumu ile doğum zamanındaki durumunu kesinlikle birbirinden ayırmaktadır. İbn Kuteybe ya da bir başkası insanların Allah’ı bilerek tanıyarak, kendisine sorulan soruyu anlayıp cevap verebilecek düzeyde doğduğunu ileri sürmemektedir.

Bu hususta dört ihtimal bulunmaktadır:

Birincisi: Bilgi ve tanıma bakımından insanların, kendilerinden ahit alınan zamanki halleri ile doğum zamanındaki hallerinin aynı olmasıdır.

İkincisi: İki olayın aynı zamanda olmasıdır.

Üçüncüsü: Doğum zamanında bilginin var olması ancak söz alınan zamanda olmamasıdır.

Bu üç görüş de bâtıldır. İbn Kuteybe bunlardan birini söylememektedir.

Dördüncüsü: İnsanların ahit alınma zamanında bilgi ve marifet sahibi olmaları ancak doğum zamanında olmamalarıdır. Bu hususta herkes bu görüşü ileri sürmektedir. Allah insanları ataları Âdem’in sulbünden çıkardı. Onlarla konuştu,

onlara soru sordu melekleri onlara şahit yaptı, kendilerini de şahit yaptı. Daha sonra onları âdem'in sulbüne geri çevirdi.

Seleften ve sonraki âlimlerden çoğunluk bu görüştedir. Onlar bu konuda daha önce naklettiğimiz merfu ve mevkuf rivâyetlere dayanmışlardır. Bu rivâyetlerin en sahihi Müslim b. Yesar'ın, Ömer b. el-Hattab'tan naklettiğidir. İmamların bu konudaki görüşlerini aktardık. İshak bu hadisi Hakkam b. Selm'den, o Ubade b. Umeyr'den, o Medineli bir ravi olan Ebu Muhammed'den nakletmiştir. Ravi Ömer'e ilgili âyetin tefsirini sormuş, Ömer de ona şöyle cevap vermiştir: "Allah Âdem'i kendi eliyle yaratmış ve ona ruhundan üflemiştir. Daha sonra onu oturtmuş, sırtını sıvazlamış, oradan bir nesil çıkarmış ve şöyle demiştir: "Cennet için var ettiğim bir nesil. Benim istediğim gibi amel ederler, güzel bir sonla vefat ederler, ben de onları Cennet'e sokarım." Daha sonra âdem'in sırtını yeniden sıvazladı, oradan bir nesil çıkardı ve şöyle dedi: "Cehennem için var ettiğim bir nesil. Benim istediğim amelleri işlerler, kötü bir sonla vefat ederler ben de onları Cehennem'e sokarım." Bu rivâyette insanlarla konuşulduğu onlara soru sorulduğu belirtilmemiştir. Bu rivâyet diğer rivâyetlere muvafıktır. Ömer tarafından hıfzedilmiş gözükmektedir.

Ancak diğer rivâyetlere gelince, bunlardan sahih merfu olanlarda insan neslinin iki avuç olarak Âdem'in sırtından çıkarıldığı, mesut ve bedbaht olanların dünyaya gelmeden önce ayrıldıkları belirtilmiştir. Bunlardan biri Ahmed b. Hanbel'in Abdüssamed'den, onun Hammad'dan, onun el-Hariri'den, onun Ebû Nadre'den, onun da Ebu Abdullah adında bir sahabiden naklettiği şu rivâyettir: Diğer sahabiler Ebu Abdullah'ı hasta ziyaretine geldiler, Ebu Abdullah o esnada ağlıyordu. Ona niçin ağladığını sordular. Şöyle dedi: "Ben Hz. Peygamber'in şöyle dediğini duydum. Allah sağ eliyle bir avuç diğer eliyle de bir avuç aldı ve "Bunlar şuraya, bunlar da şuraya" dedi." Ebu Abdullah: "Ben, hangi avuçta olduğumu bilmiyorum." dedi.¹⁹⁵

El-Makburi'nin Ebû Hureyre'den merfu olarak naklettiği daha önce geçen rivâyet de böyledir. Bu rivâyette ve daha önce geçen diğerlerinde şu husus vardır: "Allah âdem'in soyunu sırtından çıkardı, onlara kendisini gösterdi, mesut insanları sağ avucunda, bedbaht insanları sol avucunda tuttu."

Allah'ın insanlarla konuştuğunu, onlara soru sorup onları şahit tuttuğunu anlatan merfu ve mevkuf rivâyetlerin senetleri sahih değildir.¹⁹⁶ Müslim b. Yesar hadisi, Hişam b. Hakim b. Hizam hadisi böyledir. Bunun isnadında Bakiye b. el-Velid ve Raşid b. Sa'd bulunmaktadır. Her ikisi de tenkid edilmiştir. Ebu Katade el-Basri ise mechuldür. Âdem'in sırtından zürriyetin çıkarılması, onarlı

195 Ahmed, IV, 176, 177; VI, 68. Heysemi ricalinin güvenilir olduğunu söylemiştir. (IV, 185, 186) El-Elbâni de isnadının sahih olduğu kanaatindedir. (es-Sahihâ, hadis no 50).

196 Bu rivâyetlerin tahriri daha önce yapılmış, sahih ve zayıf olanlar açıklanmıştı. Bunların hepsinin zayıf olması gerçekten uzaktır. En doğrusunu Allah bilir.

iki avuç olmaları ile ilgili hadisler sayıca çok olup red ve inkâr edilmelerinin dayanağı yoktur. Bunların tabiine ulaşması dahi yeterli iken sahabeye ulaşmışa artık söylenecek bir şey kalmamaktadır. Bu ve benzeri konular rey ve tahminle söylenemez. Bu rivâyetlerde sahih olan delalet kaderin varlığı, Allah'ın olacakları önceden bilmesi, Âdem'in soyundan gelip de mesut ve bedbaht olacakları bilmesidir. Allah'ın Âdem'in sırtından çıkardığı nesilleri Âdem'in kendi benzerleri ve yakınları olduklarını bilip görmesi ya da görmemesi fark etmez. Ancak Allah'ın insanlarla konuştuğu hüccet olabilecek hiçbir rivâyette yer almamaktadır. Kur'an da buna delalet etmez. Kur'an bu konuda "*Rabbin, Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış*" demiş ve Âdemoğullarının sırtlarından zürriyetlerin alınmasından bahsetmiştir. Sadece âdem'in sırtından zürriyetin alınmasından bahsetmemiştir. "*Zürriyetlerini*" kelimesi sayısı çok da olsa her doğanı kapsamaktadır. Âyetin tamamında "*Daha önce sadece atalarımız Allah'a ortak koşmuşlardı. Biz de onlardan sonra gelen bir kuşaktık*" denilmiştir. Allah Teala şöyle buyurmaktadır:

"Gerçekten Allah Âdem'i, Nuh'u, İbrahim ve İmrân'ın ailesini seçip âlemlere üstün kıldı. Hepsini birbirinden gelmiş tek bir zürriyetti." (Âl-i İmrân, 3/33-34).

Bir başka âyette şöyle buyurmaktadır:

"Ey Nuh ile birlikte (gemide) taşıdıklarımızın soyundan gelenler!" (el-İsrâ, 17/3).

Bir başka âyette ise şöyle buyurmaktadır:

"Biz ona (İbrahim'e, oğlu) İshâk ile (İshâk'ın oğlu) Yâkûb'u bağışladık. Her birine hidâyet (ve nübüvvet) verdik. Daha önce de Nuh'a da hidâyet verdik. Onun zürriyetinden Dâvûd'a, Süleyman'a, Eyyûb'a, Yûsuf'a, Mûsâ'ya ve Hârûn'a da. Biz, iyi hareket edenleri işte böyle mükâfatlandırırız." (el-En'âm, 6/84).

Zürriyet kelimesi büyüklüğü ihtiva etmektedir. "Onları kendilerine şahit tutup: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (diye buyurmuştu). Onlar da: "Evet (Rabbimizsin) şahit olduk" demişlerdi." Kur'an'da, kişinin kendi nefesine şahit olması, kabul etmesi anlamındadır. Kendi aleyhine bir şeye şahitlik eden kendi aleyhine bir şeyi kabul etmiş demektir. Allah Teala şöyle buyurmuştur:

"Ey iman edenler, adaleti titizlikle ayakta tutanlar ve Allah için şahidlik edenler olun. Kendinizin yahut ana babanızın ve yakınlarınızın aleyhine dahi olsa" (en-Nisa, 4/135).

Fakihler ikrarın sahih olabilmesi için bu âyet ile ihticac etmişlerdir. Maiz b. Malik hadisinde, onun kendi aleyhine dört kere şahitlik yaptığı, yani dört kere kabul ettiği nakledilmiştir. Allah Teala şöyle buyurmaktadır:

"Müşriklerin, kendi küfürlerine kendileri şahid iken Allah'ın mescidlerini imar etme hakları yoktur." (et-Teube, 9/17).

Müşrikler küfürlerini ikrar etmekteydiler, bu ikrar onların kendi aleyhlerine şahitlikleri anlamına gelmekteydi.

Şu âyette de aynı durum vardır:

*“Ey cin ve insanlar topluluğu, içinizden size âyetlerimi okuyan, bu gününü-
zün gelip çatacağını bildirip sizi uyaran peygamberler gelmedi mi? Onlar: “Ne-
fislerimize karşı (kendi aleyhimize) şahitlik ederiz” diyecekler. Hâlbuki dünya
hayatı onları aldattı da kendi aleyhlerine kâfir kimseler olduklarına şahit oldular
(olacaklar)” (el-En’âm, 6/130).*

Onların kendi aleyhlerine şahit olmaları ikrar etmeleridir. O da kendi aleyhine şahitliktir. *شهد* lafzı şahit tutmak, *اشهد به* ise şahitliği yüklenmek, yerine getirmektir. Ancak birincisi şu âyette olduğu gibidir: “Aranızdan adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun” (et-Talak, 65/2) İkincisi ise şu âyetteki anlamdadır: “Ey iman edenler, adaleti titizlikle ayakta tutanlar ve Allah için şahitlik edenler olun.” (en-Nisa, 4/135). “Onları kendilerine şahit tutup: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” (diye buyurmuştu). Âyetinde de bu anlamda kullanılmıştır. Burada kasıt Allah’ın insanlara bir başka zamanda kendi aleyhlerine şahitlik yapma yükümlülüğü vermesi değildir. Allah Teala bu gibi durumlarda insana bir başkasını şahit kılar. Âdem kıssasında da melekleri onlara şahit kılmıştır. Azalar da insanın aleyhine şahitlik ederler.

Bu nedenle bazı müfessirler âyetin “birini birine şahit kılmak” anlamında olduğunu söylemiştir. Ancak bu lafız Kur’an’da kişinin kendi nefsi aleyhine şahitlik yapması anlamında kullanılmıştır. İnsanların: “Evet (Rabbimizsin) şahit olduk” demeleri Allah’ı rab olarak kabul etmeleridir. Kendi nefsi hakkında bir şeyi haber veren kendi aleyhine şahitlik yapmış demektir. İnsanların: “Evet (Rabbimizsin) şahit olduk” demeleri “Sen bizim Rabbimizsin” anlamındadır. Bu ifade Allah’ın Rab olduğunu kabul etmeleri ve Allah’ın bu kabulleri sebebiyle onları kendi nefisleri aleyhine şahit yapmasıdır. *اشهدهم* lafzı, Allah’ın onların Rabbi olması sebebiyle onları kendi nefisleri aleyhine şahit yapmış olmasını gerektirir.

Bu şahitlik insanların babalarının sulbünden çıkarılmaları ile ilgilidir. Bu çıkarılıp alınma, meninin babaların sulbünden çıkarılması ve annelerin rahimlerine indirilmesidir. Ancak âyette anneler zikredilmemiştir. “Daha önce sadece atalarımız Allah’a ortak koşmuşlardı. Biz de onlardan sonra gelen bir kuşaktık. Şimdi (atalarımız olan) o bâtıla saplananların işledikleri yüzünden bizi helâk mi edeceksin?” ifadesinde de annelerden bahsedilmemiştir. Çünkü insanlar annelerinin değil babalarının dinine tabi oluyorlardı. “Senden önce de hangi kasa-baya bir uyarıcı gönderdiysek, mutlaka oranın şımarık varlıkları böylece: “Biz atalarımızı bir din üzere bulduk ve (bunun için) muhakkak bizler, onların izlerine uyanlarız” demişlerdir.” (ez-Zuhruf, 43/23) âyetinde ve “Ya ben size atalarımızı üzerinde bulduğunuz dinden daha doğrusunu getirdiysem de mi?” (ez-Zuhruf,

43/24) âyetinde de böyle anlatılmıştır. İnsanlar babaların sulbünden çıkarılıp yaratılınca yaratıcıyı kabul ederek fitrat üzere, Allah'ın rableri olduğuna şahitlik ederek doğmuşlardır. Bu ikrar kıyamete değin Allah'ın hücceti olacaktır. Allah burada onlardan söz aldığından ve onları kendi nefislerine şahit tuttuğundan söz etmektedir. Allah yaratmış ve düzenlemiştir. Takdir etmiş ve doğru yolu göstermiştir. Onlardan söz alınması yaratılmalarını da ihtiva eder. Şahit tutulmaları kabul etmeleri için hidâyetin gösterilmesi demektir. Allah Teala *"Onları kendilerine şahit tutup"* buyurmuştur. Yani Onları şahit yapmıştır. Bu şahit yapma insan olmanın gereğidir. Her insan Allah'ın Rab olduğunu kabul eden, kendisinin mahlûk, Allah'ın yaratıcı olduğuna şahitlik eden bir varlık olarak yaratılmıştır. Bu durum âdemoğulları için zaruri bir durumdur. Hiçbir yaratılanın durumu bundan farklı değildir. Yaratılanlar buna zorlanmıştır. Bu yaratılanlar için zaruri bir hal olup hiç kimse bunu inkâr edecek durumda değildir. Allah daha sonra şöyle buyurmuştur: *"Bizim bundan haberimiz yoktu" demeyesiniz diye* Yani Allah'ın Rab olduğunu, kendinizin de kul olduğunuzu kabul etmenizden habersiz olduğunuzu söylemeyesiniz diye. İnsanlar bundan habersiz değildirler. Aksine bu zaruri ve gerekli bilgilerden biridir. Hiçbir insan bu bilgiden yoksun değildir. Oysa matematik ve cebir gibi diğer birçok zaruri ilimden insanların çoğu habersizdir. Dikkatle düşünülürse bu ilimler de zaruridir oysa insanların çoğu bu ilimleri bilmezler. Oysa yaratana bilmek insan için gerekli olan zaruri bir ilimdir. Hiç kimse bilgisizlik nedeniyle bundan habersiz olamaz. Aksine Allah'ı bilmiş olması kaçınılmazdır. Olsa olsa unutmış olabilir. Bu nedenle Allah'ı bildirmek zikir (hatırlatma) olarak ifade edilir. Bu, fitri ve zarûri bilgileri hatırlatmaktır. Kul bu bilgiyi unuttur. Allah Teala bu hususta şöyle buyurmaktadır:

"Allah'ı unuttukları için Allah'ın da kendilerini kendilerine unutturduğu kimseler gibi de olmayın." (el-Haşr, 59/19).

Sahih bir hadiste de şöyle buyrulmaktadır: *"Allah kâfire der ki: Sen nasıl beni unuttuysan ben de bugün seni unutacağım."*¹⁹⁷

Yahut: *"Daha önce sadece atalarımız Allah'a ortak koşmuşlardı. Biz de onlardan sonra gelen bir kuşaktık. Şimdi (atalarımız olan) o bâtıla saplananların işledikleri yüzünden bizi helâk mı edeceksin?" demeyesiniz diye.*

Allah, insanların ileri sürecekleri iki mazeretten söz etmiştir. İnsanın şahitliği bu mazeretleri ortadan kaldırmaktadır.

Birincisi: İnsanların bu bilgiden habersiz olmalarını söylemeleridir. Allah bu bilginin fitri ve zaruri olduğunu, herkesin bunu bildiğini açıklamıştır. Bu, insanların mazeretlerini iptal için Allah'ın delilidir. Yaratıcının varlığı fitri ve zaruri bir bilgidir. Onların mazeretine karşı önemli bir delildir.

İkincisi: İnsanların, babalarının da daha önce şirk koştuklarını, kendilerinin babalarından sonra gelen bir nesil olduklarını, müşrik babalarının yaptıkları sebebiyle helâk edilmemeleri, başkalarının günahından dolayı kınanmamaları gerektiğini söylemeleridir. Eğer onların Allah'ı tanımayan kimseler olmaları takdir edilmeksizin babalarını bu yolda bulmuş olsalardı bu bir mazeret olabilirdi. Onlar babalarından sonra gelen bir nesildir. Tabii ve alışılmış olan insanın babasıyla aynı yolda olmasıdır. Bu durum meslek, mekan, giyecek ve yiyecek alışkanlıklarında böyledir. Çünkü insanı yetiştiren babasıdır. Bu nedenle insanı ana babası Yahudi, Hristiyan ya da Mecusi yapar. Alışılmış ve tabii olan bu ise, insanın fitratında ve aklında buna aykırı bir bilgi yoksa insan mazur olduğunu söyleyebilir. Babalarımız müşrikti, biz de onların soyundan geldik, onların hata ettiğini gösteren hiçbir dayanağımız da yoktu, diyebilirler. Oysa onların fitratında Allah'ın tek başına rab olduğuna dair şahitlikleri varsa bu şirkin bâtil olduğunu onlara gösterecek bir bilgileri de var demektir. Bu bilgi onların şahitliğini yaptıkları tevhiddir. Onlar babalara tabi olma gibi alışkanlıkla mazeret ileri sürecek olurlarsa, onlara karşı bu tabii fitrat ileri sürülür. Fitrat, İslâm'ı gerektirir. Bu fitrat onların aldıkları terbiyeden önce vardır. İnsanın sayesinde tevhidi bildiği akıl şirkin iptalini gerektirir. Bu hususta bir elçiye ihtiyaç yoktur. Allah insanın bu bilgisini elçi olmadan da aleyhine delil olarak kullanır. Bu durum Allah'ın şu âyeti ile çelişmez: “Biz, bir resul göndermedikçe de azap ediciler değiliz” (el-İsra, 17/15). Peygamber tevhide çağırır, oysa fitrat yaratıcıyı ispat eden akli bir delildir. Peygamberlikte insan aleyhine bir delil yoktur. Kendi aleyhlerine olan bu şahitlikleri Allah'ın rableri olduğunu kabul etmeleridir. Bunu bilmek her insan için gereklidir. Allah, peygamberlerini tasdik etmek için bu bilgiyi delil olarak kullanır. Kıyamet gününde hiç kimsenin bu bilgiden habersiz olduğunu ileri sürmesi ya da günahını müşrik babasına atfetmesi mümkün değildir. Zîra insan Allah'ın rab olduğunu ve ortağı olmadığını bilir. Şirk konusunda ve Allah'ı bilmemekte mazur değildir. Aksine azabı hak edecek bir şey yapmıştır.

Allah rahmet ve ihsanının kemalinden ötürü peygamber göndermedikçe hiç kimseye azap etmez. İnsan kınama ve cezayı hak edecek şekilde gafil ise Allah'ın bu kuluna karşı iki delili vardır. Kul bu ikisini yapmadıkça ona azap etmez:

Birincisi: Kulun Allah'ı rab, hükümdar ve yaratıcı bilerek ve kabul ederek yaratılmasıdır. Bu onun hakkıdır.

İkincisi: Allah'ın peygamberler göndermesi ve bununla kendi varlığını ikrar ettirmesi, bu bilginin detaylarını vermesi, kulun bilgisini tamamlamasıdır. Peygamber fitrata şahitlik yapmak üzere gelir. Kul da peygamber geldikten sonra kâfir olduğuna dair kendi aleyhine şahitlik eder. “Kendi aleyhlerine kâfir kimseler olduklarına şahit oldular (olacaklar)” (el-En'âm, 6/130) Dolayısıyla onlar hakkında ancak ikrar ve iki şahitle hüküm verir. Bu da adaletin nihai noktasıdır.¹⁹⁸

Kur'an ehli ile ehl-i gına arasında bir münazarada ehl-i gınanın "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" âyeti ile yaptıkları istişhadın reddedilmesi ile ilgili şöyle söylenmiştir:

Ehl-i gınadan olan şöyle demiştir: Biz bu konuda cemaatin lideri Cüneyd'i¹⁹⁹ hakem kabul ederiz. Ebu Amr el-Enemâti şöyle demiştir: Cüneyd'e: "Sakin olan bir insan nasıl oluyor da Kur'an dinleyince heyecanlanıyor?" diye soruldu. Cüneyd şöyle cevap verdi: Allah ruhlardan ilk defa söz almak üzere onlara hitap edip "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sorunca Allah'ın kelamının tatlılığı ruhları sardı. Bu nedenle Kur'an'ı dinleyince insanların ruhu harekete geçer."

Kur'an ehli olan şöyle dedi: Allah'ın ve peygamberin hakemliğini, Allah'ın peygamberine indirdiği Kitab'ı ve hikmeti hakem kabul etmeye razı olmayan ve hata ve isabet etme ihtimali olan birinin hakemliğine başvuran kimse nasipsizdir. Allah münazaralarda onu doğru hükme erdirmez.

Bu rivâyetin Cüneyd'e aidiyeti sahih olsa da neticede bu söz hata yapabilen birine aittir. Cüneyd'e ait bir söz değilse -ki bu onun şanına ve bilgisine daha uygundur. Bu rivâyet hata yapabilen birine nispet edilmiş doğrulanamayacak bir rivâyettir. Dolayısıyla bu rivâyet nasıl delil olabilir? Cüneyd bu gibi sözler sarf etmeyecek kadar Allah'ı bilen biridir. Bu etkilenme Kur'an'ı anlayan ve anlama-yan tüm canlılarda olur. Kâfir de etkilenir, mümin de etkilenir, fasık da etkilenir, facir de etkilenir. Bu etkilenme sesin tatlılığından, sevgiden ve alınan lezzetten kaynaklanır. Korku ve heybet nedeniyle de olur. Hüzün, ürperme ve gazap nedeniyle de olabilir. Çok iyi bilinmektedir ki işitilen ses ilk hitap değildir, ona bağlı da değildir, bunun imkânı da yoktur.

Şeytani amaçlı Kur'an okunması ve nifakın kaynağı, günaha götüren bir basamak olan müzik karşısında da etkilenme olabilir. Bu etkilenme nasıl "Ben sizin rabbiniz değil miyim?" hitabından kaynaklanabilir? Ayrıca kul Allah'ın sesini Musa b. İmran gibi vasıtasız olarak duymuş ise artık sesler, nağmeler ve şarkılar onu etkileyemezdi Aksine etkilenme, Musa'nın (a.s) rabbinin sesini duyduğu için insanlardan, onların söz ve seslerinden hoşlanmamasıdır. Sesten hoşlanmak tabii bir durumdur. İnsanların ezelde Allah'ın hitabını duymuş olması ile bir ilgisi bulunmamaktadır. Hiç kimse bu sesi hatırlamamaktadır, ancak bir haberle hatırlayabilmektedir. Âyetin anlamı şu nedenlerle bu görüşü ileri sürenlerin tefsirine uygun değildir:

Birincisi: Allah Teala âyette "*Rabbin, Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış*" demiş ve ne sadece âdem'den ne onun sırtından ne de onun zürriyetinden söz etmiştir. .

199 Cüneyd, İbn Muhammed b. el-Cüneyd en-Nihâvendî el-Bağdâdî'dir. Sufi şeyhidir. İlim ve güzel hal sahibidir. Allah kendisine rahmet etsin. 200 küsur senesinde doğmuş, 297 senesinde vefat etmiştir. Biyografisi için bk. Sıyeru a'lâmi'n-nübela, XIV, 66; İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-a'yân*, I, 373.

İkincisi: Allah insanları kendilerine şahit tutmuştur. Bu şahit tutma esnasında şüphesiz onlar vardı. İnsan nefsi bedeni yaratılınca ortaya çıkar. Çünkü beden yaratılmadan önce vardır.

Üçüncüsü: Bu şahit tutmadan kasıt hakkı ispat etmek ve delil getirmektir. İnsanlar dünyaya geldikten sonra bu gerçekleşir. İnsanlara delil sunulması peygamberler, akıl ve deliller aracılığıyla olur. Hiçbirinin hatırlamadığı bir şey nasıl onlara karşı delil olabilir?

Dördüncüsü: Allah Teala: *"Hani Kıyamet günü: "Bizim bundan haberimiz yoktu" demeyesiniz diye"* buyurmuştur. Yani bunu diyebilirlerdi ancak demesinler diye böyle oldu. Allah bu şahit tutma ve kabul ettirmenin insanların kıyamet gününde Allah'a karşı ileri sürecekleri habersizlik gibi bir mazeretleri olmaması için gerçekleştiğini bildirmiştir. Hepsinin gafil oldukları ve hatırlamadıkları bir durum nasıl onlara karşı delil olabilir?

Beşincisi: Allah *"Yahut: "Daha önce sadece atalarımız Allah'a ortak koşmuşlardı. Biz de onlardan sonra gelen bir kuşaktık."* Diyerek onlara karşı bir delil sunmuş, böylece ataları taklit etmeyi kendisine karşı delil getirmelerini engellemiştir. Eğer onları helâk etmek istese başkalarının günahları sebebiyle helâk ederdi. Tüm bunlar peygamberler gönderildikten, kitaplar indirildikten, akıl, kulak ve gözler bahşedildikten sonra gerçekleşmiştir. Hiç kimsenin hatırlamadığı bu anlaşma ile nasıl böyle bir durum gerçekleşebilir? Cüneyd'in Kur'an dinleme esnasında bir takım halleri vardı. Bunlardan birincisi kalbinin huzur bulması, ikincisi kıraat esnasında tekellüften kaçınması, diğeri ise kasıtlı olmadıkça bu tekellüfe cevaz vermesiydi.²⁰⁰

Allah Teala: *"Hani Kıyamet günü: "Bizim bundan haberimiz yoktu" demeyesiniz diye, Rabbin, Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve onları kendilerine şahid tutup: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (diye buyurmuştu). Onlar da: "Evet (Rabbimizsin) şahid olduk" demişlerdi"* âyetinde insanlardan söz alınmasının hükmünden söz etmiş, bu hükmün kıyamet gününde onların bu konudaki bilgisizlikle ya da ataları taklitle mazeret sunmalarını engellemiştir. *"Allah'tan başka bir dost ve bir şefaatchisi olmayan her bir nefsin, kazandıkları (günahlar) yüzünden helâke sürüklenmemesi için sen onunla (Kur'an'la) hatırlat."* (el-En'âm, 6/70) âyeti de bu konudadır. Bu âyette yer alan *هو* kelimesindeki zamir Kur'an'a racidir. *ان بل* ifadesi ise mef'ûlün leh olarak mansuptur. Yani nefis kötü amelleri ile rehin alınmak, helâk ve azap karşısında uyarılmaktadır.

وَكَذَلِكَ نَقُصِّلُ الْآيَاتِ وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٧٤﴾ وَآتِلْ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا
فَانْسَلَخْنَا مِنْهَا فَأَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿١٧٥﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ
أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلَ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرَكهُ يَلْهَثْ
ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصِصْ الْقِصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٧٦﴾

174. İşte Biz âyetleri böyle açıklarız. Belki (tevhide) dönerler diye.

175. Sen ona âyetlerimizi verdiğimiz halde onlardan sıyrılıp çıkmış, derken şeytanın kendisine uydurduğu ve sonunda azgınlardan olmuş kimsenin haberini oku!

176. Eğer Biz dileseydik onu bunlar sebebiyle yükseltirdik. Fakat o, yere mihlandı ve hevasına uydu. Artık onun durumu, üstüne varsan da dilini sarkıtıp soluyan, kendi haline bırakırsan da yine dilini uzatıp soluyan bir köpeğin durumuna benzer. İşte âyetlerimizi yalanlayan toplulukların durumu budur. Artık sen kıssayı (onlara) anlat. Belki iyice düşünsürler.

Tefsiri:

Allah Teala kendisine kitap verdiği, başkalarına öğretmediği bilgilerle donattığı ancak bunlarla amel etmeyi terk eden, hevasına tabi olan ve Allah'ın rızasını bırakıp öfkesini tercih eden, âhiret yerine dünyayı, yaratan yerine yaratılanı seçen kimseyi hayvanların en aşağısı en az kıymet verileni, midesinden başka bir himmeti olmayan en bayağı varlığına benzetmiştir. Köpek hayvanların en aç gözlüsü ve en hırslısıdır. Hırsının göstergesi yeri koklamadan yürümemesidir. Hırs ve açgözlülükle yeri koklar. Bedeninin diğer yerleri dışında durmadan arkasını koklar. Ona taş atacak olursan aşırı ihtiyaç hissiyle taşı ısırmak için döner. En zayıf, en zelif, bayağı şeylerden razı olan hayvanlardan biridir. Leş ve pisliği etten daha çok sever. Kusmuğu tatlıya tercih eder. Yüz köpeğe yetecek kadar birleş bulsa da aç gözlülük ve hırsından dolayı kendisiyle beraber hiçbir köpeğin o leşe yanaşmasına müsaade etmez, yanaşacak olana saldırır.

Köpeğin tuhaf hallerinin ve hırsının bir göstergesi de hakir duruşlu, kötü elbiseli birini görünce havlar, bu kimseye yüklenir. Sanki kendi yiyeceklerine ortak olacağını tasavvur eder gibi adeta onunla güç gösterisine girer. Ancak heybetli, güzel giyimli, dik duruşlu birini görünce burnunu yere yapıştırır, yere çöker, başını bile kaldırmaz.

Dünyayı ve dünyada elde edilecek olanları, ilim sahibi olmasına rağmen, Allah'a ve âhiret gününe tercih eden kişinin dilini çıkarıp soluyan köpeğe benzetilmesi bedii bir sırdır. Bu kişinin Allah'ın zikrettiği gibi, âyetlerden uzaklaşıp hevasına tabi olan hali dünyaya aşırı meylinde ve yüreğinin Allah'tan ve âhiret

yurdundan kopuk olmasından kaynaklanmaktadır. Dünyaya aşırı meyillidir. Bu meyli köpeğin kızdırıldığında ya da terk edildiğinde yaşadığı bağı yanık hale benzer. Arapçada “Bağı yanık derecede aşırı meyil/لهف” ve “susuzluktan dilini çıkarıp soluma/لهث” kelimeleri lafız ve mânâ bakımından yakın köklerden gelmektedir.

İbn Cüreyc şöyle demektedir: Köpeğin yüreği kopuktur, hatta yüreği yoktur. Üstüne gidilse de solur, bırakılsa da solur. Bu yönden, hidayeti terk eden kimse gibidir. Onun da yüreği yoktur, yüreği kopuktur.²⁰¹

Yüreğin kopuk olması sabırlı olmayı sağlayacak, dilini çıkarıp solumayı engelleyecek bir yürek taşıyamamasıdır. İşte böylece Allah'ın âyetlerinden uzaklaşır, dünyaya karşı sabretmeyi sağlayacak, ona tutkuyla bağlanmasını engelleyecek bir yüreği kalmaz. Sabrı az olduğu için dünyaya karşı açlık hissiyle dilini çıkarıp solur. Köpek de su karşısında sabrı az olduğundan dilini çıkarıp solur. Köpek su karşısında en az sabredebilen hayvanlardan biridir. Açlık karşısında dayanabilse de susayınca susuzluktan çamur yer. Her halükarda köpek dilini çıkarıp en çok soluyan hayvanlardan biridir. Ayakta iken, otururken, yürürken, dururken dilini çıkarır ve solur. Bu hal onun aşırı hırsından ileri gelmektedir. Ciğerindeki hararet onu devamlı dilini çıkarıp solumaya sevk eder.

Benzeyenin özellikleri: Aşırı hırs, kalbindeki şehvet ateşinin devamlı olarak kendisini dilini çıkarıp solumaya sevk etmesi. Nasihat ve uyarılar karşısında da dilini çıkarıp solur, nasihat edilmeyip kendi haline bırakılsa da solur.

Mücahit şöyle demektedir: Kendinse kitap verildiği halde bu kitapla amel etmeyen kimsenin durumu böyledir.

İbn Abbas şöyle demektedir: Ona hikmetle yaklaşılsa yaklaşmaz. Kendi haline bırakılsa hayrın yolunu bulamaz. Köpek de böyledir. Otursa da dilini çıkarır ve solur, kovulsa da dilini çıkarır ve solur.

Hasan-ı Basri şöyle demektedir: Bu kimse hak yolda sabit kalamayan mü-nafıktır. Hakka çağrılrsa da çağrılmasa da, uyarılsa da uyarılmasa da böyledir. Köpek de bıraksanız da kovsanız da dilini çıkarır ve solur.²⁰²

Ata şöyle demektedir: Üstüne gitseniz de gitmeseniz de havlar.

Ebu Muhammed b. Kuteybe şöyle demektedir: Dili dışarıda soluyan herkes ya yorulmuş ya susamıştır ya da hastadır.²⁰³ Ancak köpek hariçtir.²⁰⁴ Köpek her zaman dili dışarıda solur. Rahat da olsa, sağlıklı da olsa, hastalıklı bir halde²⁰⁵ de olsa, susamış da olsa dili dışarıda solur.

201 Taberi, IX, 129.

202 Aynı kaynaktır.

203 Hastalık kelimesi sadece *Te'vilü müşkili'l-Kurân*'da yer almaktadır.

204 El-Müşkil'de ۛ yerine ۛ istisna edatı kullanılmıştır.

205 Hal kelimesi el-Müşkil'de yer almamaktadır.

Allah âyetlerini yalanlayan hakkında bir benzetme yapmış ve adeta şöyle demiştir: Onu uyarsan da dalalettedir. Serbest bıraksan da dalalettedir. Bu haliyle, kovulsa da serbest bırakılsa da dilini çıkarıp soluyan köpek gibidir.

Bu âyetin bir benzeri şu âyettir: “*Siz bunları doğru yola çağırırsanız size uymazlar. Onları çağırırsanız da susmuş olsanız da size karşı (tavırları) birdir.*” (el-A'râf, 7/193).

Bu benzetmede yer alan hikmetleri ve mânâları düşün.

“*Ona âyetlerimizi verdiğimiz halde*” ifadesi ile Allah Teala bu kimseye âyetlerini verdiğini bildirmiştir. Bu Allah'ın verdiği büyük bir nimettir. Allah âyetleri kendine izafe etmiştir. Daha sonra şöyle buyurmuştur: “*Onlardan sıyrılıp çıkmış*”, yani yılanın kendi dersinden çıkıp ayrıldığı gibi, derinin etten soyulup ayrılması gibi bir ayrılmayla, o da âyetlerden ayrılmıştır. Âyette “onu sıyrıp çıkardık” denilmemiştir. Çünkü hevasına tabi olması sıyrılıp gitmesi sonucunu doğurmuştur.

Âyette yer alan “*şeytanın kendisine uydurduğu*” ifadesi, şeytanın ulaşip yakalaması anlamındadır. Firavun kavmi hakkında “*Sonra güneş doğarken (veya doğu tarafına) onların ardından gittiler*” (eş-Şuarâ, 26/60) âyetinde aynı şekilde ardına düşüp yetişmek anlamında, اتبع kelimesi kullanılmıştır. Bu kimse Allah'ın âyetleri ile korunuyor, muhafaza ediliyordu. Bu durumda şeytana karşı korunaklı bir yerdeydi. Şeytan ona ancak aldatma ve yakalamak için yaklaşabilirdi. O Allah'ın âyetlerinden sıyrılıp uzaklaşınca şeytan, aslanın avına karşı kazandığı zafer gibi bir zafer kazanmış oldu. Bu kimse de “*sonunda azgınlardan oldu.*” Hakkı bildiği halde aksiyile amel eden kötü âlimler gibi ilminin hilafına amel edenlerden oldu.

Allah Teala “*Eğer Biz dileyseydik onu bunlar sebebiyle yükseltirdik*” buyurmuş, böylece kendi katında yükselmenin sadece ilimle olmayacağını bildirmiştir. Zîra bu şahıs da âlimlerden biriydi. Oysa Allah katında yükselme hakka tabi olmak ve hakkı tercih etmek ve Allah rızasını hedeflemektir. Bu kimse kendi döneminin ileri gelen ilim adamlarından biriydi ancak bu ilminden dolayı Allah onu yükseltmedi. İlmi ona bir fayda vermedi. Fayda vermeyen ilimden Allah'a sığınırız.

Allah Teala dilerse verdiği ilim sayesinde kulu yükselteceğini bildirmiştir. Allah onu yükseltmezse o alçalmıştır, artık hiç kimse dönüp de ona bakmaz. Çünkü yükselten ve alçaltan Allah onu alçaltmış, yükseltmemiştir.

Âyetin mânâsı şöyledir. Biz dilersek ona lütfederiz, onu şerefendiririz. Ona verdiğimiz âyetler sebebiyle kıymetini ve derecesini arttırırız.

İbn Abbas şöyle demiştir: Biz dilersek onu ilim vasıtasıyla yükseltiriz.

Bir grup ilim adamı²⁰⁶ “لرفعناه” ifadesindeki zamirin küfre raci olduğunu söylemişler ve âyete şu mânâyı vermişlerdir: Biz dileseydik ona verdiğimiz âyetler sebebiyle küfrü ondan giderirdik. Mücahid ve Ata şu mânâyı vermişlerdir: Biz ondan iman sayesinde küfrü kaldırır ve onu korurduk.

Bu mânâ doğrudur. Birinci mânâ âyette kastedilen mânâdır. Âyetin maksadının gereklerinden biridir.

Selefin çoğu kere âyetin mânâsının gereklerine dikkat ettiklerini daha önce açıklamıştık.

“Fakat o, yere mihlandı” lafzına, Said b. Cübeyr “yeryüzüne meyletti” anlamı vermiştir. Mücahid “dayandı”, Mükatil “dünyaya razı oldu”, Ebu Ubeyde “dünyaya bağlandı ve âhireti erteledi” anlamı vermişlerdir.

Arapçada “yere mihlanan kimse/المخلد” yavaş yürüyen kişidir. المخلد kelimesi hayvanlar için kullanıldığında kesici dişleri çıkıncaya kadar köpek dişleri kalan anlamındadır.

Ez-Zeccac şöyle demektedir: *خلد* ve *أخلد* kelimelerinin kökü *خلود* kelimesidir. Bu da devamlılık ve beka anlamındadır. Bir yerde ikamet eden kimse için bu kökten gelen *أخلد* fiili kullanılır. Malik b. Nüveyre şöyle bir şiir söylemiştir:

Onlar, Malik'in ve Amr b. Yerbû'un kabilelerinden

Bir mahallenin çocukları ile beraber ikamet ettiler ve yerleştiler.

“Etraflarında ebedi kılınmış evlatlar dolaşır” (el-Vâkıa, 56/17) âyetinde *مخلدون* kelimesi baki olmak üzere yaratılmış, bu nedenle değişmeyen ve yaşlanmayan, her zaman aynı yaşta kalan anlamındadır. Bu çocukların kulaklarında küpe, kollarında bilezik olduğu da söylenmiştir. Bu görüşün sahipleri bu lafzı gereklerinin bir kısmıyla tercüme etmişlerdir. Bu hal, her zaman bu yaşta kalmanın emaresidir. Dolayısıyla iki görüş arasında bir fark yoktur.

“Hevasına uydu” ifadesinin el-Kelbi, “bayağı işlerle tabi oldu ve yüce değerleri terk etti” anlamına geldiğini söylemiştir.

Ebu Ravk²⁰⁷ ise “dünyayı âhirete tercih etti” anlamında olduğunu söylemiştir. Ata'ya göre bu ifade dünyayı isteyip şeytana itaat etmek anlamındadır.

İbn Zeyd'e göre, bu âyette bahsedilen kimsenin arzusu Musa ve kavmi ile savaşanlarla beraber olmaktır. İbn Yeman bu kimsenin kendisini bu yola sürükleyen hanımına tabi olduğunu söylemiştir.

Bir cümleyi lakin sözü ile sürdürmek önceki cümlede nefyedilen bir hususun daha sonra ispat edilmesini gerektirir. Mesela: “İstersen bunu sana veririm lakin

206 Ayrıntılar için bk: Taberi, tefsir, IX, 127.

207 Ebu Ravk, Atiye b. el-Hâris'dir. Tefsir'i vardır. Saduk bir ravidir. *Tehzibu't-Tehzib*, VII, 224.

vermeyeceğim” ve “İstersen böyle yapmam lakin bunu yapacağım” cümleleri böyledir. Bundan hareketle şöyle söylenebilir: Lakin kelimesi ile sözün sürdürülmesi âyetin “Biz dileseydik onu yükseltirdik lakin dilemedik ya da yükseltmedik” anlamında olmasını gerektirir. Bu durumda nasıl oluyor da âyet “*Eğer Biz dileseydik onu bunlar sebebiyle yükseltirdik*” sözünden sonra “*Fakat o, yere mihlandı*” sözü ile sürdürülüyor?

Bu soruya şöyle cevap verilebilir: Bu kelimada bu mânânın bir kısmı bulunmaktadır. Lafızların maya delaleti dikkate alınmamıştır. “*Eğer Biz dileseydik onu bunlar sebebiyle yükseltirdik*” ifadesinin içeriği bu kimsenin âyetlerle yükselmesini gerektirecek sebeplere bağlanmamasıdır. Bu sebepler Allah’ı ve Allah rızasını kendi hevasına tercih etmektir. Ancak bu kimse dünyayı tercih etmiş ve dünyaya mihlanıp kalmış, hevasına tabi olmuştur.

Ez-Zemahşeri şöyle demiştir²⁰⁸: Eğer âyetlerimize bağlansaydı biz onu âyetler vasıtasıyla yükseltirdik. Âyetle Allah’ın dilemesinden (meşietten) söz edilmiştir. Meşiet kişiye tabidir ve kişi sebebiyle oluşur. Eğer bu kimse âyetlere bağlansaydı biz de bu sebeple onu yükseltirdik, denilmiş gibidir. Âyetle “*Fakat o, yere mihlandı*” denilmiş, Allah’ın dilemesinin ardından kişinin fiilinden söz edilmiştir. Bu durumda “Biz dileseydik” ifadesi “onun fiili olan şeyi dileseydik” anlamında olmalıdır. Kelamın zahirinden hareket edilecek olursa “Biz dileseydik onu yükseltirdik ancak dilemedik” demek gerekirdi.

Ez-Zemahşeri’nin bu yorumu Allah’ın iradesini yok sayan bir kaderinin her zaman söylediği şeylerdir. Kur’anı mutezili ve kaderi olarak tefsir etmek faydadan uzaktır.

“Biz dileseydik” ifadesi ile “âyetlere bağlansaydı” lafzı arasında nasıl bir yakınlık olabilir? Kişinin Allah’ın âyetlerine bağlanması Allah’ın dilemesine bağlı ise -ki doğru olan da budur- bu durumda ileri sürülen fikrin dayanağı ortadan kalkmaktadır.

Onun, Allah’ın dilemesinin kişinin âyetlere bağlılığına tabi olduğunu ileri sürmesi en fasit ve bâtil sözlerden biridir. Aksine kişinin âyetlere bağlılığı Allah’ın dilemesine tabidir. Allah’ın dilemesine tabi olunur, onun dilemesi hiçbir zaman bir şeye tabi değildir. Onun dilemesi bir sebeptir, bir sebebe bağlı değildir. Vacip ve gerekli kılan Allah’ın iradesidir. O’nun iradesi herhangi bir şeyin gereği değildir. Allah’ın dilediği şey ortaya çıkar. O dilemedikçe hiçbir şey vücuda gelmez.²⁰⁹

İlminin hilafına amel eden kötü ilim adamı benzetmesi işte böyledir. Bu âyetle böyle bir kimsenin nasıl kötülendiğini düşün. Bu kötülenmenin nedenleri şunlardır:

208 Zemahşeri, *el-Keşşaf*, II, 104.

209 *İ’lâmu’l-muvakkîn*, I, 216.

Birincisi: Bu kimse kendisine ilim verildikten sonra dalaletle düşmüş ve bilmeden değil kasıtlı olarak küfrü imana tercih etmiştir.

İkincisi: Bir daha geri dönmeyecek şekilde imandan ayrılmıştır. Yılanın kendi kabuğundan sıyrılıp çıkması gibi âyetlerden tamamen sıyrılıp çıkmıştır. Yüreğinde âyetlerden çok az bir miktar dahi kalmış olsa tamamen sıyrılıp çıkmış sayılmazdı.

Üçüncüsü: Şeytan ona yetişmiş, onu yakalamış ve avlayarak zafer kazanmıştır. Bu nedenle “şeytanın kendisine uydurduğu” denilmiş, kişinin şeytana uyduğu söylenmemiştir. Uydurmak (tabi yapmak) kelimesi yetişip yakalamak anlamında olup uymak/tabî olmak kelimesinden lafız ve mânâ bakımından daha etkili ve kapsamlıdır.

Dördüncüsü: Doğru yola eriştikten sonra azgınlardan olmuştur. Azgın olmak bilerek ve kasıtlı olarak dalaletle düşmektir. Niyet ve amelde fesat anlamındadır. Dalalet ise bilgi ve inançta fesattır. Bu kelimelerden biri tek başına kullanılınca birbirini ihtiva eder. Ancak bir arada kullanılırsa bahsedilen farkı ihtiva eder.

Beşincisi: Allah'ın bu kimseyi verdiği ilimle yükseltmek istememiştir. Bu kimse kendisine verilen ilimle yükseltilmediği için, bu hal üzerinde bir vebal oluşturmuş ve bu sebeple helâk olmuştur. Âlim olmasaydı kendisi için daha hayırlı olurdu azabı da daha hafif olurdu.

Altıncısı: Allah Teala bu kimsenin gayesinin ne kadar hakir olduğunu, alçak ve bayağı olanı, şerefli ve yüce olana tercih ettiğini bildirmiştir.

Yedincisi: Bu kimse alçak ve sefil olanı tercih etmesi, bir düşünce ve fikir ürünü olmayıp dünyaya bağlanması, dünyada olan şeylere tamamen meyiletmesinden kaynaklanmaktaydı. Bu bağlılık daimi bir bağlılıktı. Dünyaya meyiletmeyi bir gereklilik kabul etmekte. Bu nedenle bir yere bağlanma kelimesi Arapça'da orada ikamet edip yerleşmek anlamında da kullanılır. Malik b. Nüveyre de bir şiirinde şöyle demiştir:

Onlar, Malik'in ve Amr b. Yerbû'un kabilelerinden

Bir mahallenin çocukları ile beraber ikamet ettiler ve yerleştiler.

Kişinin dünyaya meyli âyetle yere mihlanıp kalmak şeklinde tabir edilmiştir. Çünkü dünya yerdir. Dünyada olanlar da yerden çıkarılan ziynet ve metadır.

Sekizincisi: Bu kimse hidâyetten yüz çevirip hevasına tabî olmuştur. Hevasını lider addetmiş, ona uymuş ve tabî olmuştur.

Dokuzuncusu: Bu kimse istekleri itibarıyla hayvanların en hakiri, en alçağı, en cimrisi ve en ağgözlüsü olan köpeğe benzetilmiştir. Köpek aç gözlülüğü nedeniyle Arapçada كلب diye adlandırılmıştır.

Onuncusu: Bu kimsenin dünyaya saldırmaması, dünya karşısında sabırsız olması, dünyayı kaybetmekten korkması, elde etmek için gösterdiği hırs köpeğin serbest bırakılsa da üstüne yürünüp kovulsa da, her durumda dilini çıkarıp solumasına benzetilmiştir. Bu kimse kendi haline bırakılsa da dünyaya meyleder, öğüt verilse ve azarlansa da aynı haldedir. Köpeğin her zaman dilini çıkarıp soluması gibi o da bu meylini hiçbir zaman terk etmez.

İbn Kuteybe şöyle diyor: Dili dışarıda soluyan herkes ya yorulmuş ya susamıştır. Ancak köpek hariçtir.²¹⁰ Köpek her zaman dili dışarıda solur. Rahat da olsa, suya kanmış da, susamış da olsa dili dışarıda solur. Allah âyetlerini yalanlayan hakkında bir benzetme yapmış ve adeta şöyle demiştir: Onu uyarsan da dalalettedir. Serbest bıraksan da dalalettedir. Bu haliyle, kovulsa da serbest bırakılsa da dilini çıkarıp soluyan köpek gibidir. Bu benzetme her köpekle yapılmamış, sadece dili dışarıda soluyan köpekle yapılmıştır. Bu hal en hakir ve sefil haldir.²¹¹

سَاءَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بآيَاتِنَا وَانْفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلُمُونَ ﴿١٧٧﴾ مَنْ يَهْدِ اللَّهُ
فَهُوَ الْمُهْتَدِي وَمَنْ يُضِلِلْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٧٨﴾ وَلَقَدْ دَرَأْنَا لَجَنَّهُمْ
كَثِيرًا مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا
وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ
﴿١٧٩﴾ وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ
سَيَجْزُوكَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٨٠﴾

177. Âyetlerimizi yalanlayan ve, kendilerine zulmetmekte olanların durumu ne kötüdür!

178. Allah kime hidâyet verirse o doğru yolu bulmuş olur. Kimi de saptırırsa onlar zarara uğrayanların ta kendileridirler.

179. Andolsun ki Biz Cehennem için cin ve insanlardan çok kimseler yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, fakat bunlarla anlamazlar. Gözleri vardır fakat bunlarla görmezler. Kulakları vardır fakat bunlarla işitmezler. Onlar dört ayaklı hayvanlar gibidir. Hatta daha da sapıktırlar. Onlar gâfil olanların ta kendileridirler.

180. En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na bunlarla dua edin. O'nun isimlerinde eğriliğe sapanları terk edin. Onlar yapmakta olduklarının cezasını göreceklerdir.

210 El-Müşkil'de يٰ yerine حٰل istisna edatı kullanılmıştır.

211 El-Fevaid, 100-102.

Tefsiri:

Allah'ın isimlerinde eğriliğe sapmak, isimlerden, isimlerin hakikatinden ve anlamlarından, isimlerin sabit hakikatinden uzaklaşmaktır. Âyette bu durum ilhad kelimesi ile anlatılmıştır. Aynı kökten gelen lahid (Türkçe kullanımıyla lahit) kelimesi kabrin yanında ortadan meylli kısımdır. Mülhid kimse dinden uzaklaşan, haktan ayrılıp bâtıla meyleden, dinde olmayan şeyi dine sokan kimsedir. Mültehid ise bu durumdan etkilenen kimsedir. “*Sen O’ndan başka bir sığınak asla bulamazsın*” (el-Kehf, 18/27) âyetinde mültehad (sığınak) kelimesi kaçıp kendisine sığınılan, başkaları bırakılarak sadece kendisine meyledilen anlamındadır. Araplar bir kimse birinden kaçıp bir başkasına sığınırsa bu kökten gelen الحَد kelimesini kullanırlar. O takdirde Allah'ın isimlerinde eğriliğe sapma (ilhad) birkaç türlü olabilir:

Birincisi: İlâh kökünden Lat, Aziz kelimesinden Uzza türeterek putlara Allah'ın isimlerini vermektir. Puta ilâh demek de gerçek anlamda ilhaddır. Âyette bahsedilen kişiler Allah'ın isimlerini putlarına ve bâtıl ilâhlarına verdiler.

İkincisi: Allah'ı celaline yakışmayacak şekilde isimlendirmektir. Hristiyanların Allah'ı baba olarak, filozofların mucib bi zatihi ya da illet-i faile diye adlandırmaları böyledir.

Üçüncüsü: Allah'ı münezzeh olduğu ve uzak olduğu noksanlıklarla vasıflandırmaktır. En alçak Yahudilerin Allah'a fakir demeleri ya da O'nun varlıkları yarattıktan sonra istirahat ettiğini söylemeleri, Allah'ın eli sıkıdır dememeleri böyledir. Bu gibi misaller Allah'ın isim ve sıfatlarında eğriliğe sapmaktır (ilhaddır).

Dördüncüsü: Cehmiyye ve onların tabiileri gibi isimlerin anlamlarını iptal etmek, hakikatlerini inkâr etmektir. Onlar isimlerin sıfat içermeyen mücerret lafızlar olduğunu ve mânâ olmadıklarını söylemişlerdir. Allah'a es-Semi, el-Basir, el-Hayy, er-Rahim, el-Mütekellim, el-Mürid isimlerini ıtlak ederler ancak Allah ile birlikte hayat, sem', basar, kelam, irade sıfatlarının olmadığını söylerler. Bu, akıl, şeriat, dil ve yaratılış bakımından en büyük sapkınlıklardan biridir. Müşriklerin Allah'ın isim ve sıfatlarını putlarına vermek suretiyle sapkınlığa düşmelerine denktir. Bu sıfatlar Allah'ın kemal sıfatlarıdır. Bu kimseler bu sıfatları inkâr ve iptal ettiler. Her iki grup da Allah'ın isimlerinde eğriliğe sapmışlardır. Cehmiyye ve alt kolları bu sapkınlık konusunda farklılık gösterir. Bir kısmı aşırı, bir kısmı, mutedil, bir kısmı ise doğrudan yüz çevirmiştir. Allah'ın kendini vafettiği ya da peygamberin Allah'ı vafettiği sıfatları az ya da çok inkâr eden herkes bu konuda eğriliğe sapmıştır (mülhittir).

Beşincisi: Müşebbihe gibi, Allah'ın sıfatlarını yarattıklarının sıfatlarına benzetmektir. Bu sapkınlık sıfatları iptal edenlerin sapkınlığına denktir. Onlar Allah'ın kemal sıfatlarını nefyedip inkâr ederken bunlar O'nu yarattıklarına benzetmişler-

dir. Oysa her iki anlayış da yolları farklı olsa da ilhattır. Allah Teala peygamberine ve onun varislerine tabi olanları, sünnete uyanları bu sapkınlıktan korumuştur. Bu kimseler Allah'ı ancak O kendini nasıl vasfediyorsa öyle vasfetmişlerdir. Sıfatlarını inkâr etmemişler, yarattıklarına benzetmemişlerdir. Sıfatlar lafız ve mânâ bakımından nasıl nazil olduysa öyle kabul etmişler, bu anlamdan ayrılmamışlardır. İsim ve sıfatları ispat etmişler, yaratılanlara benzemesini nefyetmişlerdir. İspatları teşbihten uzak, tenzihleri iptalden beridir. Ne puta tapıyormuş gibi teşbihler yapmışlar ne de hiçbir şeye tapmıyormuş gibi iptallere başvurmuşlardır. Müslümanlar nasıl farklı dinler arasında en orta yolda iseler Ehl-i sünnet de fırkaların en orta yolda olanıdır. İslâm ümmetinin marifet kandilleri mübarek bir ağaç olan zeytin ağacından yakılır. Bu ağaç ne doğulu ne de bâtıldır. Bu kandilin yağı ateş değmese de aydınlatır gibidir. O nur üstüne nurdur. Allah bu nuruyla dilediğini aydınlatır. Allah'tan bizi bu nuruna erdirmesini, O'nun rızasına ve peygamberine tabi olmaya götürecektir yolu kolaylaştırmasını diliyoruz. O bize yakındır, duaları kabul edendir.

Bu yirmi esas²¹² Allah Teala'nın nasıl vasfedileceği konusunda ele almaya başladığımız kaideye ilavedir. Bu esasları bilmeli ve gözetmelisin. Daha sonra akıllı bir kalp, güzel konuşan bir lisan, uygun bir yer bulabilirsen esma-i hüsnayı şerh et aksi takdirde susmak daha hayırlıdır. Rab olma makamı insan aklına gelen ve sözle tabi edilen her şeyden daha yüce ve azizdir. *"Her ilim sahibi üstünde daha iyi bir bilen vardır."* (Yusuf, 12/76). Bu durum her şeyi ilmiyle kuşatan Allah'a varıncaya değin böyledir. Umarım Allah, bu kaideleri gözeterek ve isimlerinde ilhattan ve sıfatlarında iptalden uzak kalarak esma-i hüsnâ şerhine talik yazmayı lütfuyla nasip eder. O lütfuyla minnet eder. Allah azamet ve fazilet sahibidir.²¹³

"En güzel isimler Allah'ındır."

Bu isimlerle dua etmek istemek amaçlı, sena amaçlı ve ibadet amaçlıdır. Allah kullarını kendisini isim ve sıfatlarıyla tanımaya, bunlarla övmeye ve ibadet etmeye çağırır. Allah isim ve sıfatlarının gereğini sever. O el-Alim'dir, her bilgi sahibini sever. O el-Cevad'dır, cömert olanı sever. El-Vitr'dir, tek olanı sever. El-Hayy'dır, hayâyı ve hayâ ehlini sever. El-Birr'dir, iyileri sever. Eş-Şekûr'dur, şükredenleri sever. Es-Sabur'dur, sabredenleri sever. El-Halim'dir, yumuşak huyluları sever. Allah tövbeyi, bağışlamayı, affetmeyi sevdiğinden dolayı tövbesini kabul edeceği, bağışlayıp affedeceği kimseleri yaratmıştır. Allah hoşlanmadığı ve gazap ettiği şeyleri yarattıklarının işlemesine olanak sağlamıştır. Böylece sevdiği ve razı olduğu kimseler ortaya çıkacaktır. Bu durum sevgiliye giden yolda araya bir takım zorluklar koyması gibidir.

212 Bu esaslar için *Bedâiu'l-fevâid*, I, 161-170'e müracaat et.

213 *Bedâiu'l-fevâid*, I, 169.

Allah'ın güzel isimlerinin anlamlarını nefyetmek en büyük sapkınlıklardan biridir. Bu nedenle âyette “O'nun isimlerinde eğriliğe sapanları terk edin. Onlar yapmakta olduklarının cezasını göreceklerdir” buyrulmuştur. Bu isimler belirli mânâlar ve vasıflara delalet etmiyor olsaydı bunları masterları ile bildirmek ve vasfetmek caiz olmazdı. Ancak Allah bu isimlerin masterlarını da kendi hakkında ifade etmiş, kendisi için ve peygamberi ispat etmiştir.

“Çünkü şüphesiz ki Allah'dır, hem rızkı veren hem pek çetin kudret ve kuvvet sahibi olan.” (ez-Zariyat, 51/58) âyeti böyledir. El-Kavi Allah'ın isimlerinden biridir. Kuvvet ile vasıflanmış anlamındadır.

“Gerçekten izzet bütünüyle Allah'ındır” (Fâtır, 35/10). El-Aziz izzet sahibi anlamındadır. Eğer izzet ve kudret vasıfları sabit olmasaydı o zaman âyette kullanılmazdı. Aynı şekilde “O, bunu kendi ilmi ile indirmişti” (en-Nisa, 4/166) ve “O ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir.” (Hûd, 11/14) ve “O'nun ilminden, kendisinin dilediğinden başka hiçbir şeyi kavrayamazlar” (el-Bakara, 2/255) âyetleri de böyledir, isimler değil vasıflar Allah'a izafe edilmiştir.²¹⁴

Allah'ın isimlerinin hepsi övgü isimleridir. İsimler anlamları olmayan mücerret lafızlardan ibaret olsa o zaman övgüye delalet etmezdi. Allah bu isimlerin hepsini güzel (hüsna) olarak tarif etmiş ve “En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na bunlarla dua edin. O'nun isimlerinde eğriliğe sapanları terk edin. Onlar yapmakta olduklarının cezasını göreceklerdir” demiştir. Bu isimlerin güzel olması mücerret birer lafız olması değil aksine kemal vasıflarına delalet etmesi bakımındandır.

Araplardan biri “Hırsızlık eden erkekle, hırsızlık eden kadının o kazandıklarına bir karşılık ve Allah tarafından (insanlara) ibret verici bir ceza olmak üzere, ellerini kesin. (el-Maide, 5/38) âyetini okuyan ancak âyetin sonunu yanlışlıkla “Allah bağışlayan ve merhamet edendir” diye tamamlayan birini duyunca: “Bu sözler Allah'ın kelamı değildir” dedi. Bunun üzerine Kur'an okuyan kişi ona: “Allah'ın kelamını mı yalanlıyorsun?” dedi. Adam: “Hayır, yalanlamıyorum ama bu sözler Allah'ın kelamı değildir” dedi. Okuyan okumasına devam etti ve âyetin son kısmını bu sefer doğru olarak okudu: “Allah mutlak galiptir, mutlak egemen ve hükmünde hikmet sahibidir”. O zaman adam şöyle dedi: “Evet, şimdi doğru okudun. Mutlak galip olan elin kesilmesine hükmetmiştir. Âyetle bağışlayan ve merhamet eden denilseydi o zaman hırsızın eli kesilmezdi” İşte böyle, bir rahmet âyeti bir azap ismi ile tamamlanırsa ya da aksi olursa o zaman söz uyumsuz ve düzensiz olur.²¹⁵

214 Medaricu's-salikin, I, 28.

215 Cilâu'l-efham, 93.

وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةً يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴿١٨١﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
 سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٢﴾ وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴿١٨٣﴾
 أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جَنَّةٍ إِنَّهُ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿١٨٤﴾ أَوَلَمْ يَنْظُرُوا
 فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَدِ
 اقْتَرَبَ أَجْلُهُمْ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٥﴾

181. Yarattıklarımızdan öyle bir ümmet vardır ki, hakla yol gösterirler ve onunla adaletle hükmederler.

182. Âyetlerimizi yalanlayanları Biz, bilmeyecekleri yönden derece derece (yavaş yavaş) helâka yaklaştıracacağız.

183. Ben onlara mühlet veririm. Muhakkak ki Benim tuzağım pek çetindir.

184. Arkadaşlarında (Hz. Peygamberde) hiçbir deliliğin olmadığını düşünmediler mi? O, ancak apaçık bir uyarıcıdır.

185. Onlar göklerin ve yerin hükümdarlığına, Allah'ın yarattığı herhangi bir şeye ve ecellerinin yakın olduğu ihtimaline hiç de bakmazlar mı? Artık bundan sonra hangi söze inanacaklar?

Tefsiri:

Allah gökleri, yeri ve tüm mahlûkatı doğrudan bakılacak yer yapmamıştır. Asıl bakılacak olan onlarla ilgili şeylerdir. Zîra bir şeye bakan ona odaklanmalıdır.

مَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٨٦﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ
 السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي
 السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ خَافِيٌ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا
 عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٧﴾ قُلْ لَا أَتْلُوكَ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا
 إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ لَاسْتَكْنَزْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسْنِيَ السَّوْءُ إِنْ أَنَا
 إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٨﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ
 بَيْنَهَا رُوحَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلٌ خِفَافًا فَهَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ
 دَعَا اللَّهَ رَبُّهَا لَبِئْسَ أَتَيْنَا ضَالِحًا لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿١٨٩﴾

186. Allah kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek olmaz ve O, bunları taşkınlıkları içinde şaşkın bir halde bırakıverir.

187. Sana kıyametin ne zaman gelip çatacağını sorarlar. De ki: "Onun bilgisi Rabbimin yanındadır. Onun vaktini kendisinden başkası açıklayamaz. Göklerde ve yerde ağır basmıştır. O size ancak ansızın gelir." Sanki onu biliyormuşsun da onu sana sorarlar. De ki: "Onun ilmi ancak Allah'ın nezdindedir. Fakat insanların çoğu bilmezler."

188. De ki: "Ben kendim için -Allah'ın (benim hakkımda) dilediğinden başka- ne bir fayda sağlayabilirim, ne de bir zarar. Eğer gaybı bilseydim elbette daha çok hayır yapardım ve bana hiçbir fenalık dokunmazdı. Ben ancak bir uyarıcı ve iman eden bir topluluğu müjdeleyenim.

189. Sizi tek bir candan (Âdem'den) yaratan ondan da kendisinde sükûn (rahat ve huzur) bulsun diye eşini yaratan O'dur. Eşini örtüp bürüyünce (eşi) hafif bir yük yüklendi. (Bir müddet) bununla gider gelirdi. Nihâyet (gebeliği) ağırlaşınca her ikisi (anne ve baba) de Rableri olan Allah'a şöyle dua ettiler: "Eğer bize salih bir çocuk verirsen, muhakkak ki şükredenlerden oluruz."

Tefsiri:

Sükûn (rahat ve huzur) bulma nedeni olarak eşin diğer eşten yaratılmış olması gösterilmiştir. Sevginin yegâne sebebi sadece fiziksel güzellik olsaydı görünüşü pek güzel olmayanın hoş kabul edilmemesi gerekirdi. Oysa daha güzel kimselerin varlığından haberdar olan pek çok kişinin onlara göre çok daha az güzel birini tercih ettiğini görürüz. Sevdiği insanın güzel olmaması kalbinin ondan uzaklaşmasına neden olmaz.

Sevgi ahlâki uyumdan kaynaklansaydı hiç kimse kendisiyle uyumlu olmayan ve kendisine yardımcı olmayan birini sevmezdi. Sevgi, çoğu kere bir sebebe bağlı olsa da insan nefsinde bir şeydir. O şey olmayınca sevgi de kalmaz.²¹⁶

فَلَمَّا أَنَاھُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا أَنَاھُمَا فَتَعَالَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٩٠﴾
 أَيْشُرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلِقُونَ ﴿١٩١﴾ وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَا
 أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿١٩٢﴾ وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَتَّبِعُوكُمْ سَوَاءَ عَلَيْنَكُمْ
 أَدْعَاؤُهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ ﴿١٩٣﴾ إِنْ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ عِبَادٌ أَفْنَالُكُمْ
 فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٩٤﴾ أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا أَمْ
 لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا قُلْ ادْعُوا
 شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُوا فَلَا تُنْظَرُونَ ﴿١٩٥﴾

190. Onlara salih bir evlat verince kendilerine verdiği bu (çocuk) hakkında O'na ortaklar koşmaya başladılar. Allah onların ortak koştuklarından yucedir.

191. Kendileri yaratılmış oldukları halde hiçbir şey yaratmaya kudreti olmayanları mı eş koşuyorlar?

192. Hâlbuki bunlar (putlar) kendilerine hiçbir şekilde yardım edemeyecekleri gibi, kendi kendilerine bile yardım edemezler.

193. Siz bunları doğru yola çağırırsanız size uymazlar. Onları çağırırsanız da susmuş olsanız da size karşı (tavırları) birdir.

194. Allah'ı bırakıp da taptıklarınız (o putlar) şüphesiz sizin gibi kullardır. Şayet (iddianızda) doğru iseniz haydi onları (duâ edip) çağırın da size karşılık versinler.

195. Onların kendileriyle yürüyecekleri ayakları mı var, yoksa kendileriyle tuttukları elleri mi var, yoksa kendileriyle gördükleri gözleri mi yahut kendileriyle işittikleri kulakları mı var? De ki: "Ortaklarınızı çağırın, sonra bana tuzak kurun ve bana göz açtırmayın."

Tefsiri:

Allah bu putların ilâhi sıfatlardan yoksun gölgeler ve suretler olduklarını açıklamıştır. Geçerli mânâ onların bir hiç olmasıdır. Çağrılacak olsalar cevap veremezler. İbadet edilmeyi gerektirecek anlam ve vasıfları olmayan suretlerdirler. Bu mânâyı bir sonraki âyet onaylamaktadır: "Onların kendileriyle yürüyecekleri ayakları mı var, yoksa kendileriyle tuttukları elleri mi var, yoksa kendileriyle gördükleri gözleri mi yahut kendileriyle işittikleri kulakları mı var?" Yani, Bu putların sahip oldukları şeylerin tamamı sizin ellerinizle yonttuğunuz azalardır. Bu azalar da hakikat ve sıfatı olmayan suretlerden ibarettir. Ayaktan kasıt yürümektir. Oysa putun ayağı yürüyemez. Elin işlevi tutmaktır, oysa putun eli hiçbir şey kavrayamaz. Gözün işlevi görmektir, oysa putun gözünün böyle bir özelliği yoktur. Kulağın işlevi işitmektir, put işitemez. Mevcut suretlerin hiç birinin vasfı

ve anlamı yoktur. Bu nedenle bunların varlığı ve yokluğu birdir. Burada hükmü gerektiren vasfı ve müessir illeti olmayan kıyas-ı şebeh yapılmıştır. Allah en doğrusunu bilir.²¹⁷

Allah müşriklerin ilâhları hakkında şöyle demiştir: “Onların kendileriyle yürüyecekleri ayakları mı var, yoksa kendileriyle tuttukları elleri mi var, yoksa kendileriyle gördükleri gözleri mi yahut kendileriyle işittikleri kulakları mı var?” Böylece yakalama, yürüme, işitme ve görmenin olmamasını ilâhlığın da olmamasına delil olarak zikretmiştir. Yakalama ve yürüme birer fiil, işitme ve görme ise birer sıfattır.²¹⁸

إِنَّ وَلِيََّ اللَّهِ الَّذِي نَزَلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَقُولُ الصَّالِحِينَ ﴿١٩٦﴾ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ نَضْرِكُمْ وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿١٩٧﴾ وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَسْمَعُوا وَتَزَاهُمُ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٩٨﴾ خُذِ الْعَقْمَ وَأْمُرْ بِالْعَرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿١٩٩﴾

196. Benim velim o Kitabı indiren Allah'dır ve O, salihleri veli edinir.

197. Sizin O'ndan başka taptıklarınızın ise size de kendilerine de yardım etmeye güçleri yetmez.

198. Onları hidâyete çağırırsanız duymazlar. Onları sana bakar görürsün. Hâlbuki onlar görmezler.

199. Sen af yolunu tut. İyilikle emret. Cahillerden de yüz çevir.

Tefsiri:

Cafer b. Muhammed şöyle demiştir: Allah peygamberine -sallâllâhu aleyhi vesellem- güzel ahlâkı emretmiştir. Kur'an'da güzel ahlâkı en kapsamlı biçimde anlatan âyet budur. Bu âyet nazil olduğu zaman Hz. Peygamber Cebraîl'e bu âyetin anlamını sormuş, Cebraîl de sormadıkça bilemeyeceğini söylemiştir. Âyetin mânâsını sormuş ve peygambere dönerek şöyle demiştir: “Allah sana seninle bağını koparanla bağ kurmanı, seni mahrum edene vermeni ve sana zulmedeni affetmeni emretti.”²¹⁹

Kendisine itaat edilen kimsenin insanlarla üç tür ilişkisi bulunur:

217 I'lâmu'l-muvakkiin, I, 199-200.

218 Es-Savâiku'l-mürsele, III, 915.

219 İbn Cerir Süfyan b. Uyejne'den ismini verdiği biri aracılığıyla mürsel olarak rivâyet etmiştir. Bk. IX, 155; ayrıca bk. ed-Dürrü'l-mensûr, III, 268; İbn Kesir, II, 297.

Birincisi: Onların maslahatına uygun olan şeyleri emreder ve yasaklar.

İkincisi: İnsanların yükümlü oldukları itaat için sarf ettikleri çabayı kabul etmesidir.

Üçüncüsü: İnsanlar itaat etmekle yükümlü oldukları kişi karşısında iki grupturlar: Ona muvafıktılar veya muarızdırlar. İtaat edilenin bu gruplardan her biri karşısında bir hakkı vardır. Bu hak da onlara emretmek ve yasaklar getirmektir. İyi (mâruf) olanı emreder. Maruf, insanların maslahatına olan şeydir. Onlara marufun zıddını yasaklar. İnsanların itaat etmeleri karşısında ona düşen kolaylıkla, isteyerek ve gönülden yaptıklarını kabul etmek, onları fesada götürecek bir zorluk ve meşakkate sürüklememektir. Kendisini tanımayanlar karşısında ona düşen onlardan yüz çevirmek, onlara misliyle ve kendisi için intikam alırcasına karşılık vermemektir. Allah Teala peygamberine “*Sen af yolunu tut. İyilikle emret. Cahillerden de yüz çevir*” demiştir.

Abdullah b. Zübeyr -radiyallâhu anh- şöyle demiştir: Allah peygamberine insanların huy ve davranışları arasından istisnasız affetmeyi benimsemesini emretmiştir.

Mücahit şöyle demektedir: İnsanların huyları arasından bir sınırlama getirmeksizin affetme huyunu almasını emretmiştir. Özü kabul etmek, bağışlamak, kolaylık sunmak, insanların iç yüzlerini araştırmayı terk etmek affetme huyundandır.

İbn Abbas şöyle demiştir: Ailelerinin geçimlerinden arta kalanları sana bağışlayanların bağışlarını al. Şu âyet de aynı anlamdadır: “*Sana neyi infak edeceklerini sorarlar. De ki: “İhtiyacınızdan arta kalanını.”*” (el-Bakara, 2/219).

Allah daha sonra “*İyilikle emret*” diye buyurmuştur. Bu, her çeşit iyiliktir. En bilineni tevhid, ibadetler ve kul haklarıdır.

“*Cahillerden de yüz çevir*” Yani cahil kimse sana karşı alçakça davranırsa ona sefahatle karşılık verme. “*Cahiller onlara (sataşarak) hitap ettiklerinde, onlar: “Selâm(etle)” der (geçer)ler.*” (el-Furkan, 25/63) âyetinde de aynı şey söylenmektedir. Bu durumda bu âyet mensuh değildir. Aksine Allah’ın hakkını gözeterek o kimseden yüz çevirir, kendi nefsi için intikam almaz. Hz. Peygamber’in ahlâkı işte böyleydi.

Enes şöyle demiştir: Hz. Peygamber ahlâk bakımından insanların en mükemmeliydi.”²²⁰ “Ben Hz. Peygamber’in elinden daha yumuşak hiçbir kumaş ve ipek tutmadım. Hz. Peygamber’in kokusundan daha güzel hiçbir koku almadım. Ona yirmi sene hizmet ettim. Bana hiçbir gün öf demedi. Yaptığım hiçbir

220 Buhâri, Edeb, Çocuğa künye verme babı, X, 598; Müslim, Edeb, Başkasının çocuğuna künye vermenin caiz olması babı, IV, 857.

şey için bana “neden bunu yaptın?”, demedi. Yapmadığım hiçbir şey için de “böyle yapsaydın ya”, demedi.”²²¹ Bu iki hadis de muttefakun aleyhtir.²²²

“Sen af yolunu tut. İyilikle emret. Cahillerden de yüz çevir.”

Bu âyetten kasıt bilgisiz kimselerden yüz çevirip onları irşad etmemek değildir. Burada bahsedilen cahillerden kasıt peygambere karşı cahilce davrananlardır. Peygamber onlara karşılık vermeyecek, sitem etmeyecektir.

Mukatil, Urve ve ed-Dahhâk şöyle demiştir: Onların bu sefih hareketlerine karşılık vermekten kendini koru. Onların konuşmalarında bu hal çokça görülür.²²³

Allah peygamberine kendilerinden yüz çevirerek cahillerin şerrini savmayı emretmiştir. Daha sonra da şeytandan Allah’a sığınarak şeytanın şerrini savmasını emretmiştir:²²⁴

وَمَا يَنْزَعُكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا
مَهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ ﴿٢٠١﴾

200. Sana şeytandan bir vesvese gelirse, hemen Allah’a sığın. Çünkü O, her şeyi işitendir, en iyi bilendir.

201. Takva sahiplerine şeytandan bir vesvese geldiğinde iyice düşünürler. Bakarsın ki onlar görüp bilmişler bile.

Tefsiri:

Âyette bahsedilen tezekkür (düşünme), zikir kökünün tefa'ül babından gelmektedir. Düşünülen şeyin kalpte bir suretinin hasıl olmasıdır. Kalpte tezekkür meydana geldiğinde ve doğrudan onu müşahade ettiğinde basiret ortaya çıkar. Dolayısıyla bu duruma delil olan şey görmektir. Buna göre görmeye basiret ve zikir denilir. Zikir ve basiret asıllarına bağlı olarak hidâyetin merkezi görmektir.²²⁵

“Sen af yolunu tut. İyilikle emret. Cahillerden de yüz çevir.”

221 Hadisin son kısmını “Peygembere yirmi sene hizmet ettim, bana hiçbir gün öf demedi vd.” Buhâri rivâyet etmiştir. Bk. Edeb, Güzel ahlâk babı; Hadis Müslim’de de aynı şekilde varid olmuştur: Müslim, Fedail, Hz. Peygamber’in güzel ahlâkı babı. Tirmizi hadisin tamamını nakletmiştir. Bk. Birr ve sıla, Hz. Peygamber’in ahlâkı ile ilgili rivâyetler babı, IV, 323, 324. Tirmizi hadisin hasen sahih olduğunu belirtmiştir.

222 Medâricu’s-sâlikin, II, 304-306.

223 Miftahu dâri’s-saâde, 109-110.

224 İğâse, I, 96.

225 İ’lâmu’l-muvakkîin, I, 194.

Bu âyetin insanlarla güzel geçinme, onlara Allah'ın belirlediği hakkı vermek ve şerlerinden korunmak konusunda muhtevasını düşünerek affet. Eğer tüm insanlar bu âyetle amel ederse bu onlara kâfi gelir ve ilaç olur. Çünkü affetmek ahlâkın bir parçası, insan tabiatının hoşgörüsüdür. Af, insanların ihtiyaçlarından arta kalanı vermek suretiyle mallarından ve bağışlayarak ahlâklarından sarf edebilmeleridir.²²⁶

وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّوهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يَقْصِرُونَ ﴿٢٠٢﴾ وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِنْ رَبِّي هَذَا بَصَآئِرٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٣﴾ وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَجِبُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾ وَادْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ ﴿٢٠٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ﴿٢٠٦﴾

202. Kardeşleri ise onları sapıklığa sürükler, sonra da ellerini yakalarından çekmezler.

203. Onlara bir âyet getirmezsen: "Kendin onu uyduruverseydin ya!" derler. De ki: "Ancak Rabbinden bana vahyolunana uyarım. Bu Rabbinizden gelen gözleri açan belgelerdir. İman eden bir topluluk için hidâyet ve rahmettir."

204. Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki merhamet olunasz.

205. Rabbinizi içinden yalvararak ve (azabından) korkarak yüksek olmayan bir sesle sabah akşam an ve gâfillerden olma.

206. Şüphe yok ki Rabbin nezdindekiler O'na ibadet etmekten asla büyüklenmezler. O'nu tesbih ederler ve yalnız O'na secde ederler.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ENFÂL SÛRESİ

[75 Âyet]

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْإِنْفَالِ قُلِ الْإِنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَأَتَقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١﴾ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذَكَرَ اللَّهُ وَجَلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٢﴾ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤﴾ كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ ﴿٥﴾ يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَمَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ﴿٦﴾ وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشُّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللَّهُ أَن يُحَقِّقَ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ﴿٧﴾ لِيُحَقِّقَ الْحَقَّ وَيَبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿٨﴾ إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُم بِآلِيفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدَفِينَ ﴿٩﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Sana “Enfâl”i soruyorlar. De ki: “Enfâl Allah'ın ve Rasûl'ündür. O halde Allah'tan korkun ve aranızı düzeltin. Eğer (gerçekten) mü'minler iseniz Allah'a ve Rasûlü'ne itaat edin.”

2. Gerçek mü'minler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalbleri titrer, âyetleri karşılarında okunduğu zaman (bu), onların imanını artırır ve onlar ancak Rabblerine dayanıp güvenirler.

3. Onlar namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiği-mizden de infâk ederler.

4. İşte onlar gerçek mü'minlerin ta kendileridir. Onlar için Rabbleri katında dereceler, mağfiret ve bitmez, tükenmez bir rızık vardır.

5. Nitekim Rabbin seni hak uğrunda evinden çıkardığında gerçekten mü'minlerden bir kesim isteksizdiler.

6. Hak apaçık meydana çıktıktan sonra, göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi hakka dair seninle tartışıyorlardı.

7. Hani Allah size o iki taifeden birinin sizin olacağını va'dediyordu. Siz ise kuvvet ve silah bulunmayan (kervan) ın kendinizin olmasını arzu ediyordunuz. Allah da sözleriyle hakkı üstün kılmayı ve kâfirlerin arkasını kesmeyi istiyordu.

8. Tâ ki hakkı devamlı üstün kılsın, bâtilı yok etsin. Günahkârlar hoş görmese de.

9. Hani siz Rabbinizden imdat istiyordunuz da: “Muhakkak Ben size birbiri ardınca bin melek ile yardım ediyorum” diye duanıza karşılık vermişti.

Tefsiri:

Yüce Allah Rasûlüne: “Muhakkak ben size birbiri ardınca bin melek ile yardım ediyorum.” buyruğunu vahyetmiştir.

Buradaki “murdefin” lafzı dal harfi kesreli olarak da, fethalı olarak da okunmuştur.²²⁷

Anlaman, onlar sizin hemen arkanızdan gelirler, şeklinde olduğu söylendiği gibi, bir defada gelmeyip peyderpey ardı arkasına gelirler anlamına da olduğu söylenmiştir.

Eğer: Burada onlara bin melek ile yardım gönderdiği sözkonusu edilirken Âli İmran sûresinde: “Hani sen müminlere: İndirilen üç bin meleklerle Rabbinizin size yardım etmesi size yetmez mi diyordun? Evet, siz sabreder ve sakınırsanız, bunlar da ansızın üstünüze buradan gelecek olurlarsa Rabbiniz işaretlenmiş beş bin meleklerle size yardım edecektir.” (Âli İmran, 3/124-125) diye buyurmaktadır. Peki bu buyruklar bir arada nasıl anlaşılacaktır, diye sorulursa şöyle cevap verilir:

Üç bin melek ile yardım edilmesi ve beş bin melek ile yardım edilmesi hususunda iki görüş vardır.²²⁸

1- Bu yardım Uhud savaşında olmuştu ve bu yardıma bağlı bir yardım idi. Şart yerine getirilmeyince yardım da gelmedi. Dahhak'ın ve Mukatil'in görüşü bu olduğu gibi, İkrime'den nakledilen iki rivâyetten birisi de böyledir.

2- Yardım Bedir günü idi. İbn Abbâs'ın, Katâde'nin ve Mücâhid'in görüşü budur. Diğer rivâyet ise İkrime'den gelmiş olup, müfessirlerden bir topluluğun tercih ettiği bir görüştür.

227 Kurtubi der ki: Bu lafzın dal harfi fethalı olarak “murdefin” şeklinde okunması Nâfi'in kıratıdır. Diğerleri ise kesreli “murdefin” şeklinde okumuşlardır. (IV, 2806)

228 Bk. Taberi, IV, 76 ve IX, 189; Kurtubi, III, 1432

Bunların delili de siyakın buna delil teşkil ettiğidir.. Çünkü yüce Allah: “*Andolsun ki siz zayıfken Allah size Bedir’de yardım etmişti. O halde Allah’tan sakının ki şükretmiş olasınız. Hani sen müminlere: İndirilen üçbin meleklerle Rabbinizin size yardım etmesi size yetmez mi, diyordun? Evet, siz sabreder ve sakınırsanız bunlar da ansızın üstünüze buradan gelecek olurlarsa Rabbiniz işaretlenmiş beş bin meleklerle size yardım edecektir.*” (Âli İmran, 3/123-125) diye buyurmuş ve nihâyet: “*Allah onu*” yani bu yardımı “*size ancak müjdelemek için ve kalplerinizin onunla huzur bulsun diye yaptı.*” (Âli İmran, 3/126) diye buyurmaktadır.

Bunlar derler ki: Allah’tan yardım istemeleri üzerine yüce Allah da onlara yardımı üç bin meleğe tamamlayarak gönderdi. Daha sonra da sabretmeleri ve takvalı hareket etmeleri üzerine de yardım için gönderdiği meleklerin sayısını beş bine tamamladı. İşte böyle bir tedric ve yardımın arka arkaya gelmesi, hepsinin bir defada gelmesine göre, ruhlarında daha güzel ve daha güçlü bir etki bırakmış, onları daha çok sevindirmiştir. Bu da vahyin arka arkaya gelip, peşpeşe inmesi gibidir.

Birinci kesim ise şöyle demektedir: Olay, Uhud’da olan bitenler anlatılınca sözkonusu edilmektedir. Bedir ile ilgili anlatılanlar ise bu esnada ara cümleler halinde zikredilmiştir.. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Hani sen (bir sabah) erkenden müminleri savaşa elverişli yerlere yerleştirmek üzere aileden ayrılmıştın. Allah hakkıyla işitendir, her şeyi bilendir. O zaman içinizden iki zümre bozulmaya yüz tutmuştu. Hâlbuki Allah onların yardımcısıydı. Müminler ancak Allah’a güvenip dayanmalıdır.*” (Âli İmran, 3/121-122) Bundan sonra da: “*Andolsun ki siz zayıfken Allah size Bedir’de yardım etmişti. O halde Allah’tan sakının ki şükretmiş olasınız.*” (Âli İmran, 3/123) diye buyurmaktadır.

Böylelikle kendileri zayıf iken Bedir’de onlara yardım etmiş olma nimetini hatırlattı, sonra tekrar Uhud’da olanları sözkonusu etti. Allah Rasûlünün de onlara söylediği: “*İndirilen üç bin meleklerle Rabbinizin size yardım etmesi size yetmez mi?*” (Âli İmran, 3/124) sözlerini haber vermekte, daha sonra da sabredip takvalı hareket etmeleri halinde Allah’ın beş bin melek ile onlara yardım edeceğini vaat etmektedir. Buradaki bu sözler, Rasûlullah (s.a)’ın söylediği belirtilen sözlerdir. Bedir’deki yardım ile ilgili söylenenler ise, yüce Allah’ın buyruklarıdır. Burada sözkonusu edilen yardım beş bin melektir. Bedir’deki yardım ise bin melek ile olmuştur. Buradaki beş bin melek ile yardım şarta bağlıdır, öteki ise mutlak bir yardımdır. Âli İmran sûresinde anlatılan kıssa Uhud kıssası olup, eksiksiz ve uzun uzadıya sözkonusu edilmiştir. Orada Bedir’den bir ara cümlesi ile söz edilmiştir. Enfal sûresinde anlatılan olay ise Bedir kıssası olup, orada da bu olay eksiksiz ve uzun uzadıya zikredilmiştir. O halde Âli İmran sûresinde anlatılan, Enfal sûresinde anlatılardan farklıdır. Buna yüce Allah’ın: “*Bunlar da ansızın üstünüze buradan gelecek olurlarsa...*” (Âli İmran, 3/125) buyruğu açıklık getirmektedir.

Mücâhid: Bu, Uhud günüdür demiştir. Bu da burada sözkonusu edilen yardımın o günde olmasını gerektirir. O halde bu sayıda bir yardım Bedir günü olmuştur. Onların ansızın buradan gelmeleri de Uhud günü olmuştur, demek doğru olamaz.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.²²⁹

وَمَا جَعَلَ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ وَمَا النُّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾ إِذْ يَغْشَىٰكُمْ الْغَاسُ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنْزِلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رَجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ﴿١١﴾ إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا سَأَلَفِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَأَضْرِبُوا فَوْقَ الْأَغْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴿١٢﴾

10. Allah bunu ancak bir müjde olsun ve o sayede kalbleriniz tümüyle rahatlasın diye yapmıştı. Yardım yalnız Allah katındandır. Şüphe yok ki Allah mutlak gâlipdir, Hakimdir.

11. Hani O kendi katından bir emniyet olmak üzere sizi hafif bir uykuya büründürüyordu. Sizi onunla tertemiz yapmak, sizden şeytanın pisliğini gidermek, kalblerinizi pekiştirmek ve onunla ayaklar(ınız) a sebat vermek için de üstünüze gökten bir su indiriyordu.

12. Hani Rabbin meleklerle: “Şüphesiz Ben sizinle beraberim. İman edenlere sebat verin; Ben, kâfirlerin kalblerine korku salacağım. Artık onların boyunlarının üstüne de vurun, onların her parmağına da vurun” diye vahyediordu.

Tefsiri:

Buyruğun tefsirinde onların kalplerini güçlendirin ve onlara zafer müjdesini verin, diye açıklama yapıldığı gibi, onlarla birlikte savaşta hazır olun diye de açıklanmıştır.

Her iki görüş de doğrudur.. Çünkü melekler onlarla birlikte savaşta bulunmuş ve onların kalplerine sebat vermişlerdir.²³⁰

229 Zâdu'l-Me'âd, III, 176-178

230 Medâricu's-Sâlikin, I, 46

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٣﴾ ذَٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ النَّارِ ﴿١٤﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُولُوهُمْ الْأَذْبَارَ ﴿١٥﴾ وَمَنْ يُؤْلِهِمْ يَوْمَئِذٍ ذُبْرَةٌ إِلَّا الْمُتَّحِفَاتُ أَوْ مُتَحَبِّزَاتٌ إِلَى فِتْنَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦﴾ قَلِمَ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتُ إِذْ رَمَيْتُ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى وَلِيْلِي الْمُؤْمِنِينَ إِنَّ بَلَاءَ حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾

13. Bunun sebebi onların Allah'a ve Rasûlü'ne karşı gelmeleridir. Kim Allah'a ve Rasûlü'ne karşı gelirse (bilmeli ki) muhakkak Allah, cezası çok şiddetli olandır.

14. Bu şimdiki azabınız, onu tadın. (Âhirette) kâfirler için bir de ateş azabı vardır.

15. Ey iman edenler; (savaş için) toplu bir halde kâfirlerle karşılaştığınız zaman, onlara arkanızı dönmeyiniz.

16. Savaşmak için, yer tutmak yahut başka bir bölüğe katılmak gayesi ile olmaksızın, o gün kim onlara arkasını çevirip kaçarsa, muhakkak o, Allah'ın gazabına uğramış olur. Onun yeri de Cehennemdir. O, ne kötü bir dönüş yeridir!

17. Onları siz öldürmediniz. Fakat Allah onları öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın. Ama ancak Allah attı. Mü'minleri kendi nezdinden güzel bir imtihan ile denemek için (bunu yaptı). Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitendir, her şeyi çok iyi bilendir.

Tefsiri:

Bir kısım ilim adamlarının kanaatine göre âyetten maksat, Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'in bu fiilinin ona ait olmayıp, yüce Rabbe izafe edilmesi sözkonusudur.

Böyle diyenler, bunu Cebriyeci görüşlerine esas kabul etmişler, fiillerin kullara nispetinin de bâtil olduğunu, hakikatte bu fiilin yalnızca Rabbe nispet edileceğini söylemişlerdir. Ancak bu, onların Kur'ân'ı yanlış anlamalarının bir neticesidir.

Eğer bu doğru olsaydı, bunun bütün ameller hakkında geçerli kabul edilmesi icap eder ve: Namaz kıldığımda ben kılmadım, oruç tutarken ben tutmadım, kurban keserken ben kesmedim. Yaptığım her bir fiili aslında ben yapmadım, bütün bunları Allah yaptı, demek gerekirdi. Eğer bunu genel ve geçerli bir kaide kabul edecek olurlarsa, itaat olsun, masiyet olsun kulların bütün fiillerinde böyle kabul etmeleri gerekir. Çünkü aralarında bir fark yoktur. Eğer bu işi sadece Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'e ve onun bütün fiillerine özel yahutta sadece

atmasına has kabul edecek olurlarsa, o takdirde de çelişkiye düşerler. O halde bunlar âyet-i kerimeden muradın ne olduğunu anlamak hususunda tevfiğe mazhar olamamışlardır.

Diğer taraftan bu âyet-i kerime Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-'in Bedir günü bir avuç çakılı müşriklerin üzerine atması hakkında inmiştir.²³¹ Attığı bu çakıl tanelerinden düşman askerlerinden yüzüne isabet etmedik kimse kalmamıştır. Bilindiği gibi insanın böyle bir atışı kesinlikle bu derece isabet etmez.

O halde atışın başlangıcı, Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- tarafından idi. Nihâyeti yani yüzlerine tek tek ulaşması ise yüce Allah'tan idi.

Böylelikle yüce Allah atışın başlangıcını peygambere izafe etmiş fakat nihai olarak varışın ona ait olmadığını belirtmiştir. Aynı âyette yüce Allah'ın: *"Onları siz öldürmediniz fakat Allah onları öldürdü"* diye buyurması da bunun bir benzeridir. İşte bundan sonra yüce Allah: *"Attığın zaman da sen atmadın ama ancak Allah attı"* diye buyurmaktadır. Böylelikle onları öldürenin tek başına o olduğunu, bu işin sizler tarafından yapılmadığını ona haber vermiştir. Nitekim çakıl taşlarını onların gözlerine tek başına ulaştıran da o olmuştu. Bu işi yapan onun Rasûlü değildi, fakat âyet-i kerimenin işaret ettiği husus, şanı yüce Allah'ın zahiri bir takım sebepler ortaya koymuş olduğudur. Müşrikleri bertaraf etmek, onları bertaraf etmeyi üstlenmek ve onları insanlar tarafından zahiren görülen sebepler dışında gizli bir takım sebeplerle onları helâk etmek gibi. Böylelikle sonuç olarak ortaya çıkan yenilgi, öldürme ve zafer Allah'a izafe edilmiş ve onunla sağlanmış olduğu dile getirilmektedir. Yardım ve zafer verenlerin en hayırlısı O'dur.²³²

Bazı kimseler de yüce Allah'ın:

"Onları siz öldürmediniz fakat Allah onları öldürdü, attığın zaman da sen atmadın ama ancak Allah attı" buyruğunun bu kabilden olduğunu zannetmiş ve bu âyeti Kaderiye'ye karşı delilleri arasında değerlendirmişlerdir. Oysa bunlar da âyetin maksadını anlamamışlardır.

Âyet bu kabilden değildir. Çünkü bu âyet-i kerime onlara Bedir vakası hakkında bir hitaptır. Şanı yüce Allah meleklerini indirmiş, melekleri de Allah'ın düşmanlarını öldürmüşlerdi. Bu bakımdan Müslümanların tek başlarına onları öldürdüklerini belirtmemiştir. Aksine onları öldürenler meleklerdi. Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'in atmasına gelince, onun kudreti içerisinde olan, ilk

231 İbn İshak, II, 277'de, Bedir gazvesi olayları arasında; Taberani, el-Kebir, III, 203'de Hakim b. Hizâm -radiyallâhu anh-'dan gelen bir hadis olarak; Heysemi, *Mecmau'z-Zevâid*, VI, 84'de: Hadisi Taberani, el-Kebir ve el-Evsat'ta rivâyet etmiş olup, senedi hasendir demiştir; yine Taberani, el-Kebir'de: XI, 285'de İbn Abbâs -radiyallâhu anh-'dan rivâyet etmiş, el-Heysemi de, VI, 84'de: Ravileri Sahih'in ravileridir demiştir; *Fıkhu's-Sire*, 239'da kaydedildiği gibi el-Elbâni de hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Ayrıca bk.: Taberi, *Tefsir*, IX, 204; İbn Kesir, II, 316.

232 *Medâricu's-Sâlikin*, III, 426-427

olarak atmak ve bırakmak idi. Attıklarının uzak mesafeye rağmen düşmanların yüzlerine ulaştırılması ve bunun hepsinin yüzüne tek tek ulaştırılması ise, Allah Rasûlünün fiiliyle yaptığı şeylerden değildi, fakat bunu sadece Allah yapmıştı. O halde atış demek olan “ramy” ile atışın başlangıcı da, ulaştırılması da kastedilmektedir. Böylelikle yüce Allah: “Attığın zaman” buyruğu ile atışın başlangıcının peygamber tarafından yapıldığını söylerken “sen atmadın” sözü ile de ulaştırma işini onun yapmadığını belirtmiş olmaktadır.²³³

“Müminleri kendi nezdinden güzel bir imtihan ile denemek için (bunu yaptı).”

Burada güzel imtihan ile denemek, düşmana karşı zafer, ganimet ve yardım nimetidir. Yoksa hoşâ gitmeyen şeylerle sınanmak anlamında kullanılan ibtilâ ile ilgisi yoktur. Aksine bu buyruk, Allah'ın bir kimseye nimet etmesi halini ifade eden güzel bir belâ demektir. Arapçada: Eblâkellahu velebtelâke, denilir. Allah onu hayırla belâ etti, hoşâ gitmeyen şeylerle de ibtilâ etti, diye kullanılır ve bu şu hadiste de görüldüğü gibi çoğunlukla görülen bir kullanımdır:²³⁴ “Ben seni hem ibtilâ edeceğim, hem de seninle başkalarını ibtilâ edeceğim (sınayacağım).”²³⁵

ذَلِكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ ﴿١٨﴾ إِنَّ تَشَفُّعَهُمْ فَقَدْ جَاءَكُمْ الْفَتْحُ وَإِنْ تَتَّبِعُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَعُودُوا نَعْدُ وَلَنْ نَغْنِي عَنْكُمْ فِتْنَتَكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٩﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنَّهُ وَأَنْتُمْ تَسْمَعُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٢١﴾ إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الضُّمُ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يُعْقِلُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾

18. Sizin haliniz işte budur. Şüphesiz Allah kâfirlerin düzenini zayıflatandır.

19. Eğer siz fetih istemekteyseniz işte size o fetih gelmiştir. Eğer vazgeçerseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Yok, tekrar dönerseniz, Biz de döneriz. Topluluğunuzun -çok da olsa- size hiçbir faydası olmaz. Çünkü Allah mü'minlerle beraberdir.

20. Ey iman edenler, Allah'a ve Rasûlü'ne itaat edin. Dinleyip durduğunuz halde ondan yüz çevirmeyin.

233 Şifâu'l-alil, 59

234 Hadis sahih olup, Ahmed, IV, 162, 266; Müslim, V, 716'da geçmektedir.

235 Tariku'l-Hicreteyn, 320

21. Kendileri dinlemedikleri halde “dinledik” diyenler gibi de olmayın.

22. Çünkü Allah katında yeryüzünde yürüyen canlıların en kötüsü akıl etmeyen, sağır ve dilsizlerdir.

23. Eğer Allah onlarda bir hayır olduğunu bilseydi, elbette onlara işittirirdi. Şâyet onlara işittirmiş olsaydı yine onlar muhakkak yüz çevirerek arkalarına döner giderlerdi.

Tefsiri:

Şanı yüce Allah bu buyruğu ile şunu haber vermektedir: Hidâyetin kaynağı olan kalplerine işittirmekten ve onlara fayda verecek şeyleri kavratmaktan onları mahrum etmiştir.. Çünkü bunların almaları gereken yer, bunları kabul edici değildir. O yerde bir hayır yoktur.. Çünkü bir kimse hakka bizzat kendisinde bulunan hayır ve ona doğru ondaki eğilim, onu istemesi, sevmesi, ona ulaşmak için gayret göstermesi, onu elde etmesi dolayısıyla da sevinmesi sebebi ile boyun eğer. Bunların kalplerinde ise bu türden hiçbir şey yoktur. Bu kalplere hidâyet ulaşmış ve onlara erişmiştir. Tıpkı semadan inen bir yağmurun yere ulaşması ile birlikte suyu tutmayan, hiçbir ot bitirmeyen yükseklerdeki sert arazinin üzerine düşmesine benzer. Böyle bir yer suyu da kabul etmez, bitki de yeşertmez. Ama su özü itibariyle bir rahmet ve bir hayattır fakat yerde onu kabul edecek özellik yoktur. Daha sonra onlar hakkında bu hususu daha da pekiştirmek üzere: “Şâyet onlara işittirmiş olsaydı yine onlar muhakkak yüz çevirerek arkalarına döner giderlerdi” diye buyurmaktadır. Böylelikle onlarda kabul etmemek ve anlamamak ile birlikte, bir başka afetin de bulunduğunu haber vermektedir ki, bu da büyülenmek, yüz çevirmek ve kötü maksattır. Anlasalar dahi o hakka boyun eğmezler, hakka tabi olmazlar. Gereğince amel etmezler. O halde bunlar hakkında hidâyet bir beyan hidâyeti, delilin ikame edilmesi hidâyeti türündendir. Tevfik ve irşad anlamı ile bir hidâyet değildir. Yani haklarında hidâyet, rahmet ile bağlantılı olmamıştır.

Müminlere gelince, onlar hakkında hidâyet rahmet ile bağlantılıdır. Bundan dolayı Kur’ân-ı Kerim onlar için bir hidâyet ve bir rahmettir, diğerleri için ise rahmetsiz bir hidâyettir.

Müminler hakkında hidâyetin rahmet ile birlikte bulunması, hem dünyadadır, hem de âhirettedir.²³⁶

“Eğer Allah onlarda bir hayır olduğunu bilseydi, elbette onlara işittirirdi. Şâyet onlara işittirmiş olsaydı, yine onlar muhakkak yüz çevirerek arkalarına döner giderlerdi.”

Yani yüce Allah bu kâfirlerin hidâyeti kabul edip, ona boyun eğeceklerini bilmiş olsaydı, onların kavrayıp anlamalarını da sağlardı. Yoksa onlar zaten idrâk etmek anlamıyla bu buyrukları işitmiş bulunuyorlar. “Şâyet onlara işittirmiş olsaydı, yine onlar muhakkak yüz çevirerek arkalarına döner giderlerdi.” Yani onların anlamalarını sağlamış olsaydı dahi boyun eğmezler ve anladıklarından faydalanmazlardı.. Çünkü onların kalplerinde duyduklarından yararlanmalarına engel teşkil eden yüz çevirmek ve büyüklenerek uzaklaşmak özelliği vardır.²³⁷

Yine yüce Allah'ın: “Eğer Allah onlarda bir hayır olduğunu bilseydi, elbette onlara işittirirdi” buyruğu şu demektir: Yani onlara dâvete icabet ve itaatle boyun eğmek sonucunu verecek şekilde işittirirdi. Anlamın: Kavramalarını sağlardı, şeklinde olduğu da söylenmiştir. Buna göre buyruk, kalplerine işittirirdi demek olur.. Çünkü kalbin işitmesi anlamayı da ihtiva eder.

Meselenin tahkiki sonucu şudur: Her iki husus da kastedilmiştir. Şanı yüce Allah onlarda bir hayır olduğunu bilseydi, anlamalarını sağlar, işitip anladıklarını kabul etmelerine imkân verirdi.²³⁸

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُخْشَرُونَ ﴿٢٤﴾

24. “Ey iman edenler! Sizi, size hayat verecek şeylere çağırdığı zaman Allah'ın ve Rasûlünün çağrısına uyun... Onun huzurunda toplanacaksınız.”

Tefsiri:

Bu âyet-i kerime bir kaç hususu ihtiva etmektedir.

Bunlardan birisi şudur: Faydalı bir hayat ancak Allah ve Rasûlünün çağrısını kabul etmekle elde edilir. Bu çağrıyı kabul etmeyen kimsenin hayvani hayatı olsa bile gerçek bir hayatı yoktur. Onun bu hayvani hayatı kendisi ile en aşağılık hayvanlar arasında ortak bir paydadır. Fakat gerçek, hoş hayat ise zâhiren ve bâtinen Allah'ın ve Rasûlünün çağrısını kabul edenlerin hayatıdır. Asıl diriler ölseler dahi bunlardır. başkaları ise bedenleriyle hayatta bulunsalar bile ölüdürler. Bundan dolayı insanlar arasında hayatı en mükemmel olanlar, Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'in dâvetini en mükemmel şekilde kabul edenlerdir.. Çünkü onun dâvet ettiği her hususta hayat vardır. Onun bir kısmını elde edemeyen bir kimse, hayatın da bir kısmını yitirmiş olur. Onda Allah Rasûlünün dâvetini kabul ettiği oranda hayat vardır.

237 Medâricu's-Sâlikin, I, 483, 484

238 Medâricu's-Sâlikin, III, 168

Mücâhid: “Size hayat verecek şeye” buyruğunu “hakka” diye açıklamıştır.

Katâde de: O bu Kur’ân’dır, onda hayat, güven, kurtuluş, dünyada ve âhirette kötülüklerden korunmak vardır, demiştir.

es-Süddi: Bu İslâmdır. Küfür ile ölü iken İslâm’la onları canlandırmıştır, diye açıklamıştır.

İbn İshak ile Urve b. ez-Zubeyr –ki lafız ona aittir- “sizi size hayat verecek şeylere” buyruğunu şöyle açıklamışlardır:²³⁹ Yani daha önce zelil iken Allah’ın sizi kendisiyle aziz kıldığı savaş çağrısını kabul ediniz. Bununla zayıflıktan kurtarıp sizi güçlendirdi, düşmanlarınız sizi yenik düşürüp kahrederken, bu sayede sizi düşmanlarınıza karşı korudu.

Bunların hepsi aynı gerçeği ifade eden çeşitli tabirlerdir.²⁴⁰ Bu da Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-’in getirdiklerinin gereğini zahiren ve batinen eksiksiz yerine getirmektir.

el-Vâhidi der ki: Çoğunluk yüce Allah’ın: “Size hayat verecek şey” ile kastedilenin cihâd olduğu görüşündedir. İbn İshak’ın görüşü bu olduğu gibi, meâni bilginlerinin çoğunun tercih ettiği de budur.

el-Ferrâ dedi ki: Düşmanlarınıza karşı cihâd etmekle durumunuzu canlandırmaya sizi dâvet ettiği vakit, demektir. Bununla şunu söylemek istemektedir: Onların hali, durumu ancak savaş ve cihâd ile güçlenir. Cihâdı terk edecek olurlarsa zayıflarlar ve düşmanlarının ona karşı cüretkârlığı artar.

Derim ki: Cihad dünya hayatında, berzah hayatında ve âhîret hayatında onlara hayat verecek en büyük işlerdendir.

Dünyada onlara hayat vermesi şu demektir: Güçlü olmaları, düşmanlarını kahretmeleri cihâd ile olur.

Berzah hayatı ile ilgili olarak da yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma, bilakis onlar Rableri katında diridirler, rızıklanırlar.” (Âli İmran, 3/169)

Âhirete gelince, Mücâhidlerin ve şehitlerin âhîret hayatından ve nimetinden paylarına düşenler diğerlerinin payına düşenden daha büyüktür.

Bundan dolayı İbn Kuteybe:²⁴¹ “Size hayat verecek şeye” ile kasıt şehadettir, diye açıklamıştır.

Bazı müfessirler de: “Size hayat verecek şey”den kasıt, Cennettir.. Çünkü ebedi hayat yurdu odur. Orada daimi ve hoş hayat vardır, demişlerdir. Bunu Ebu Ali el-Cürcânî nakletmiştir.

239 İbn Hişam, *es-Siretu’n-Nebeviyye*, II, 312

240 Bk. Taberi, *Tefsir*, IX, 213

241 *Te’vîlu Müşkili’l-Kur’ân*, s. 151’de: “Dininizi canlandıracak ve sizi yüceltecek cihâda” diye açıklamaktadır.

Âyet-i kerime bütün bunları kapsar.. Çünkü iman, İslâm, Kur'ân ve cihâd kalplere hoş bir hayat yaşatır. Hayatın en mükemmel hali ise Cennettir. Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- de imana ve Cennet'e çağırır. O, o halde hem dünyada, hem âhirette gerçek hayata dâvet edendir.

İnsanın iki tür hayata ihtiyacı vardır. Birisi kendisi ile faydalı olanı, zararlı olanı idrâk ettiği, kendisine faydalı olanı, zararlı olana tercih ettiği bedeni hayatıdır. Bu hayatında bir eksiklik görüldüğü takdirde, bu eksiklik oranında acı çeker, zayıf düşer. Bundan dolayı hastanın, üzüntülünün, kederlinin, gamlının, bir şeylerden korkanın, fakir düşmüş olanın, zelil kalmış olanın hayatı, bütün bunlardan yana esenlikte olan kimsenin hayatına göre daha alt mertebededir.

Diğer bir hayat ise kişinin kendisi ile hakkı bâtıldan, sapıklığı eğrilikten, hevâyı dalâletten ayırt edebildiği, kalbinin ve ruhunun hayatıdır. O bu hayat ile hak olanı zıttına tercih eder. Bu hayat ona bilgiler, irade ile istenenler ve ameller arasında faydalı olanı, zararlı olandan ayırt etme imkânını verir. Ayrıca hakka iman, hakkı isteme ve onu sevmek gücünü kazandırır. Bâtıldan nefret etmek ve hoşlanmamak gücünü verir. Bu sebeple onun şuuru, ayırt etme gücü, sevgisi, nefreti, yardım ve destek vermesi bu hayattan aldığı paya göre olur. Nasıl ki canlı olan bir bedenın faydalı olan ile acı vereni fark edip, hissetmesi daha mükemmel ise, onun faydalı olana eğilimi ve ona destek vermesi acı verene göre daha büyük ise, bu durum da bedenın hayatına göre değişiyor ise; öbürü de kalbin hayatına göre değişiklik gösterir. Kalbin hayatı kalmadı mı onun ayırt etme gücü de işlemez olur. Bir tür ayırt etme gücü bulunsa dahi faydalı olanı zararlı olana kendisi ile tercih edebileceği bir gücü bulamaz. Tıpkı insanın Allah'ın ruhundan gönderdiği elçisi olan meleğin kendisine ruh üfleyinceye kadar hayat sahibi olamayacağı gibi. Ona ruh üfledikten sonra o hayat bulabilir. Hâlbuki bundan önce ölümler arasında idi. İşte insanın ruhunun ve kalbinin hayat bulması da, Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'in ona Allah'ın kendisine bildirmiş olduğu ruhu üfleyinceye kadar sözkonusu değildir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *“O kendi emri ile kullarından dilediği kimseler üzerine vahiy ile melekleri indirir.” (en-Nahl, 16/2); “O kendi emrinden ruhu kullarından dilediği kimseye gönderir.” (el-Mumin, 40/15); “Sana da böylece emrimizden bir ruh vahyettik. Kitabın da, imanın da ne olduğunu bilmezdin. Fakat biz onu kendisiyle kullarımızdan dilediğimizi hidâyete ilettiğimizi bir nur kıldık.” (eş-Şûrâ, 40/52)*

Böylelikle yüce Allah, vahyinin bir ruh ve bir nur olduğunu haber vermektedir. O halde hayat bulmak ve nurlanmak (aydınlanmak), melek rasûlün ruhu üflemesine bağlıdır. Bundan dolayı hem melek rasûlün ruh üflemesine, hem de beşer rasûlün ruh üflemesine mazhar olan bir kimse, her iki hayata da sahip olur. Meleğin üflemesini elde edip, rasûlün üflemesine sahip olamayan bir kimse iki hayattan birisini elde eder fakat diğerini de yitirmiş olur.

Yüce Allah'ın: *“Bilin ki Allah kişi ile kalbi arasına girer.”* (el-Enfal, 8/24) buyruğu ile ilgili olarak meşhur olan açıklama şekli şudur: Allah mümin ile küfür arasına, kâfir ile iman arasına, kendisine itaat edenler ile isyan edenler arasına, kendisine isyan edenler ile itaat edenler arasına girer. Bu, İbn Abbâs'ın ve müfessirlerin cumhûrunun görüşüdür.²⁴²

Âyet-i kerime hakkında bir başka görüş de vardır: Şanı yüce Allah kulunun kalbine oldukça yakındır. Hiçbir gizli şey ona gizli değildir. O kulun kendisi ile kalbi arasındadır. Bu açıklamayı el-Vâhidi, Katâde'den diye nakletmiştir. Böyle bir açıklama ifadenin akışına daha uygundur.. Çünkü dâveti kabul etmenin esası kalp ile olur. Kalp dışarıda kalarak sırf beden ile yapılan çağrıya uymanın faydası olmaz.. Çünkü şanı yüce Allah, kulun kendisi ile kalbi arasındadır. Kalbinin bu çağrıyı kabul edip etmediğini, kalbinde bunu mu yoksa onun aksini mi sakladığını bilir.

Birinci görüşe göre de âyetler arasındaki uygunluk şöyle açıklanır: Sizler çağrıyı kabul etmekte elinizi ağır tuttunuz ve geç kaldınız. Şanı yüce Allah'ın sizlerle kalplerinizin arasına girip engel koymasından yana kendinizi emniyette hissetmeyiniz. O takdirde bundan sonra çağrıyı kabul etme imkânınız olmaz. Hak açıklık kazanıp, ayan beyan belli olduktan sonra çağrıyı kabul etmeyi terk edişinize karşılık da bu bir ceza olur. Bu durumda buyruk yüce Allah'ın: *“İlk defa ona iman etmedikleri gibi biz de onların kalplerini ve gözlerini çeviririz.”* (el-En'âm, 6/110) buyruğunda dile getirilen anlama benzerlik arz ediyor demektir. Aynı şekilde: *“Onlar sapıp eğrilince, Allah da onların kalplerini eğriltti.”* (es-Saff, 61/5) buyruğu ile: *“Fakat daha önce yalanladıkları şeylere iman etmediler.”* (el-A'râf, 7/101) buyruklarını andırır. O halde âyet-i kerime, azalar çağrıyı kabul etse dahi kalp ile çağrıyı kabul etmeyi terk etmekten sakındırmayı ihtiva etmektedir.

Âyet-i kerimede ince bir husus daha vardır. O da şudur: Yüce Allah onlara hem şeriatı, hem de şeriatin emrine uymayı yani şeriatın çağrısını kabul etmeyi bir arada ihsan ettiği gibi, kaderi ve kadere imanı da bir arada vermiştir. O halde bu buyruk yüce Allah'ın: *“Aranızdan dosdoğru yolda gitmek isteyenlere âlemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe siz de dileyemezsiniz.”* (et-Tekvir, 81/28-29) buyruğu ile: *“Kim dilerse ondan öğüt alır. Allah dilemedikçe de öğüt alamazlar.”* (el-Müddessir, 74/55-56) buyruklarına benzer. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.²⁴³

Yüce Allah'ın kula kendisinin ve rasûlünün çağrısını kabul etme emrini verdikten sonra, kişi ile kalbinin arasına girişini haber vermiş olduğunu, bu emrin ve bu haberin kapsamında da onun ve rasûlünün çağrısını kabul etmeyi terk edenler ile kalplerinin arasına çağrıyı kabulü terklerine bir ceza olmak üzere girdiğini

242 Bk. Taberi, *Tefsir*, IX, 214-217

243 *el-Fevâid*, 87-90 ve 130

haber verdiğini de görüyoruz.. Çünkü şanı yüce Allah, kalpleri ilk olarak onu kabul etmeyip saptıkları gibi, ikinci olarak da hidâyeti terk edip, sapmalarından ötürü cezalandırır. Nitekim yüce Allah: “Onlar sapıp eğrilince Allah da onların kalplerini eğiltti.” (es-Saff, 61/5) diye buyurmaktadır.²⁴⁴

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبُ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٥﴾ وَادْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَنْ يَسْحَطَ عَلَيْكُمْ النَّاسُ فَأَوَّاكُمْ وَأَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهِ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطُّبَيِّاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٢٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرُّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٧﴾ وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَشَاءُوا يُجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا يَبَيِّنُ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرَ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾

25. Bir de içinizden yalnızca zulmedenlere erişmekle kalmayan bir fitneden sakının. Hem bilin ki Allah, şüphesiz azabı çetin olandır.

26. Şunu da hatırlayın ki, bir zamanlar yeryüzünde azlıktınız ve zayıf görülüydünüz. İnsanların sizi tutup kapmasından korkuyordunuz da O, sizi barındırdı, sizi yardımıyla kuvvetlendirdi. Size en temiz ve en hoş şeylerden rızık verdi. Tâ ki şükredesiniz.

27. Ey iman edenler, Allah’a ve Rasûlü’ne hâinlik etmeyin. Bile bile emanetlerinize de hâinlik etmeyin.

28. Bilin ki mallarınız da evlatlarınız da ancak birer imtihandır ve muhakkak Allah katında büyük mükâfat vardır.

29. Ey iman edenler, eğer Allah’tan korkarsanız O, size iyi ile kötüyü ayırd edecek bir anlayış (Furkân) verir, kötülüklerinizi örter, size mağfi-ret eder. Allah büyük lütf sahibidir.

Tefsiri:

Bu kurtuluşu, yardımı, ilmi, hak ile bâtilı birbirinden ayıran nuru gerçekleştiren, kötülüklerin örtülüp, günahların bağışlanmasına sebep olan furkan ile kolaylaştırır. Bu da kolaylaştırmanın en ileri derecesidir.²⁴⁵

244 el-Kelâm fi Mes’eleli’s-Semâ’, 100-101

245 et-Tibyân fi Aksâmi’l-Kur’ân, 58

وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ
وَاللَّهُ خَيْرٌ الْمَاكِرِينَ ﴿٣٠﴾ وَإِذَا ثَلَّى عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا
مِثْلَ هَذَا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ
مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا جَحَازَةً مِنَ السَّمَاءِ أَوْ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٢﴾ وَمَا كَانَ اللَّهُ
لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿٣٣﴾

30. Hani o kâfirler seni tutup bağlamak yahut öldürmek yahut seni (Mekke'den) çıkarmak için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar bu tuzağı kurarlarken Allah da bunun karşılığında kendilerine tuzak kuruyordu. Allah, tuzak kuranlara karşılık verenlerin en hayırlısıdır.

31. Onlara âyetlerimiz okunduğu zaman: "İşittik, eğer dilersek biz de bunun benzerini elbette söyledik. Bu, eskilerin efsanelerinden başka bir şey değildir" demişlerdi.

32. Hani bir zaman: "Ey Allah, eğer bu (Kur'ân-ı Kerim) senin ka-tından (indirilmiş) hakkın kendisi ise durma bizim üzerimize gökten taş yağdır yahut bize acıklı bir azab gönder" demişlerdi.

33. Hâlbuki sen içlerinde iken Allah onlara azab verecek değildir. Onlar istiğfar edip dururken de Allah onları azablandırarak değildir.

Tefsiri:

Bu âyet-i kerime Rasûlün muhabbetine, onun kalpte olması halinde getir-diklerinin hakikatine işaret etmektedir. Şanı yüce Allah dünyada da, âhirette de ona azap vermez.

Rasûlün kalpte varlığı ona azap etmeye engel iken, şanı yüce Rabbin kalpte varlığı hakkında ne düşünülür? İşte bunlar iki ayrı işarettir.²⁴⁶

Yüce Allah peygamberine hitaben söylediği: "Hâlbuki sen içlerinde iken Al-lah onlara azap verecek değildir." (el-Enfâl, 8/33) buyruğu üzerinde düşünelim.

Onun bedeni ve şahsının aralarında bulunması dolayısıyla onlar onun düş-manları oldukları halde, azabı onlardan uzaklaştırdığına göre; onun sırrı, ona iman, ona sevgi ve onun getirdikleri bir toplum arasında bulunuyor yahutta bir şahısta var ise, böylelerinin üzerinden azabı kaldırmak daha öncelikle sözkonusu olmaz mı ve daha uygun değil mi? Bundan bu gerçeğin nasıl anlaşıldığı üzerinde de duralım.²⁴⁷

246 el-Kelâm fi Mes'eleti's-Semâ', 397

247 İ'lâmu'l-Muvakkı'in, I, 290

Islık Çalmak ve El Çırpma (Mukâ ve Tasdiye)

وَمَا لَهُمْ إِلَّا يَعْذِبُهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ إِنَّ
أَوْلِيَاءَهُ إِلَّا الْمُتَفَقِّهُونَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ
الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءٌ وَتَضْبِيدَةٌ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾

34. Onlar Mescid-i Haram'dan alıkoyup durdukları halde Allah onlara ne diye azab etmesin ki? Hem onlar ona hizmete layık kimseler de değildirler. Ona hizmete gerçekten layık olanlar, ancak takvâ sahipleri-dir. Fakat onların pek çoğu bilmez.

35. Onların Beyt'in yanında duaları, ıslık çalmaktan ve el çırpılmaktan başka bir şey değildi. Öyleyse inkârınızdan dolayı azabı tadın.

Tefsiri:

İbn Abbâs, İbn Ömer, Atiyye, Mücâhid, ed-Dahhak, el-Hasen ve Katâde Mukâ: Islık çalmak, tasdiye ise el çırpma demektir, derler.

Dil bilginleri de böyle demişlerdir: Mukâ ıslık çalmak demektir. Kişi iki elini bir araya getirip, bu şekilde ıslık çaldığı takdirde bu fiil kullanılır. Bineğin seslice yellenmesi halinde de bu fiil kullanılır. Bundan dolayı bu kelime ruğâ (böğürmek), 'uvâ' (ulumak) ve suğâ' (melemek) gibi çıkartılan seslerin kalıbına uygun olarak gelmiştir. İbnü's-Sikkit der ki: Ses çıkartmak ile ilgili bütün kelimeler(in ilk harfleri), nidâ ve ğinâ dışında hepsi ötreli-dirler.

Tasdiye ise sözlükte el çırpma demektir. Ellerini birbirine çırptığı zaman bu fiil kullanılır. Hassân b. Sâbit de ıslık çalmaları ve el çırpmaları dolayısı ile müşrikleri ayıplarken şöyle der:

"Melekler kalktığı vakit sizler de duânıza kalkarsınız,

El çırparak ve ıslık çalarak."

İşte aradaki benzerlik (ayrılık) da böyledir. Müslümanlar farz ve nafîle namazlarda dururken onlar ıslık çalar, el çırparlardı.

İbn Abbâs der ki: "Kureyşliler Ka'be'yi çıplak tavaf ederler, el çırpar, ıslık çalarlardı."

Mücâhid de şöyle demektedir: "Onlar tavaf esnasında Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-'e karşı dikiliyor, tavaf esnasında ve namazda şaşırtmak için ıslık çalıyor, el çırpıyorlardı."

Benzeri bir açıklama Mukatil'den nakledilmiştir. Şüphesiz ki onlar hem bunu, hem de ötekini yapıyorlardı. Şanı yüce Allah'a ıslık çalarak, el çırparak yaklaşmaya kalkışanlar işte bu birinci türe benzerler. İkinci türden olan namaz kılan, zikir ve kıraat ehlinin de şaşırmalarını, karıştırmalarını sağlamak isteyenlerin kardeşleridirler.

İbn Arafe ve İbnu'l-Enbari der ki: ıslık çalmak ve el çırpma namaz ve duâ değildir. Fakat yüce Allah onların emrolundukları namazın yerine ıslık çalıp, el çırpıklarını haber vermektedir. Bundan dolayı da Allah onlara büyük veballer vermiştir. Bu da bir kimsenin: Ben onun ziyaretine gittim, o ise haklarımı gözetmek olarak bana kötü davrandı, demesi gibidir. Maksat şudur: El çırpma ve kavala ya da zurnaya ve benzerlerine üfleyen kimselerde böylelerinin vasıflarına benzer bir hal vardır. Bu, zahiri bir benzerlik olsa dahi onlara benzedikleri oranda onların da yergiden payları vardır. Bütün ıslık çalıp, el çırpışlarında onlara benzeneseler dahi bu böyledir. Şanı yüce Allah, namaz esnasında herhangi bir durum ile karşı karşıya kaldıkları vakit ihtiyaç duyacaklarında el çırpmayı erkekler için meşru kılmamıştır. Aksine onlara “subhanallah” demek emri verilmiştir ki, böylelikle kadınlara benzemesinler. Peki ya bu işi ihtiyaç olmadığı halde yaparlarsa ve bununla birlikte de kavli ve fiili başka masiyetleri de birlikte işlerlerse durum ne olur?²⁴⁸

Mukâ denilen şey, ıslık çalmak ve buna tabi olan ğınâ (şarkı) türleridir. Tasdiye ise elleri çırpma ve buna tabi olan diğer hususlardır. Şanı yüce Allah'ın Kitabında yermiş olduğu müşriklerin semâ'ı bu olduğuna göre, ıslık çalmakla birlikte kavallar ve diğer çalgılar da birlikte olursa el çırpma ile birlikte zilli defler, raks, kırılıp dökülmek, ölçülü hareketlerle eğilip bükülmek de yer alırsa durum ne olur?

Bunlar, bu pekiştirici, cürmü ağırlaştırıcı haller eklenince el çırpma ve ıslık çalmak bunlara helâl kılınmış gibi görüyorlar.²⁴⁹

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَنْتَفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَسَيَنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ
خَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُخْشَرُونَ ﴿٣٦﴾ لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ
مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضُهُ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلُهُ فِي جَهَنَّمَ
أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٣٧﴾ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنِّي سَتِهَا يُعَذِّبُهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ
وَإِنْ يَغُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ
الدِّينُ كُلَّهُ لِلَّهِ فَإِنْ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٩﴾

36. O kâfirler şüphesiz mallarını, Allah yolundan alıkoymak için harcarlar. Yakında da onları harcayacaklar. Sonra bu, onlara bir yürek acısı olacaktır. Sonra da yenilgiye uğrayacaklardır. Kâfir olanlar toplanıp Cehennem'e sürüleceklerdir.

248 İğasetu'l-Lehfân, I, 244-245

249 el-Kelâm fî Mes'ele'ti's-Semâ, 335, 336

37. Allah, murdarı temizden (kâfiri mü'minden) ayırd etsin, murdarı birbiri üstüne koyup hepsini yığsın da onları Cehennem'e atsın diye. İşte onlar zarara uğrayanların ta kendileridir.

38. Sen o kâfirlere de ki: "Eğer (şirkten) vazgeçerlerse onlara geçmiş (günahları) mağfiret olunur. Eğer yine (şirke) dönerlerse kendilerinden öncekilerin sünneti muhakkak devam etmiş olur.

39. Hiçbir fitne kalmayınca ve din (egemen düzen) bütünüyle Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşınız. Eğer vazgeçerlerse muhakkak Allah ne yaptıklarını iyice görmektedir.

Tefsiri:

Yüce Allah bu buyruğu ile fitne ile dinin tamamıyla Allah'a ait oluşu arasında bir çelişki bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bunların her birisi diğeri ile çelişiktir. Fitne de şirk diye tefsir edilmiştir.

O halde kalplerin fitneye mâruz kalmasına sebep olan husus ya bir şirktir yahutta şirke götüren sebeplerdendir. Bunlar ise şüphe ve şehvet türlerinin kapsamında bulunan bir türü teşkil eder.²⁵⁰

وَإِنْ تَوَلَّوْا فَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَوْلَاكُمْ نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٤٠﴾ وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ خُمُسُهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِنْ كُنْتُمْ أَمْنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّفْصِيلِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤١﴾ إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدُوِّ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدُوِّ الْقُصْوَىٰ وَالزَّكَّابِ أَشْقَلُ مِنْكُمْ وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لِاخْتِلَافِكُمْ فِي الْمِيعَادِ وَلَكِنْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَىٰ مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٤٢﴾

40. Ve eğer yüzçevirirlerse bilin ki Allah sizin mevlânızdır. O ne güzel mevlâdır, ne güzel yardımcısı!

41. Eğer Allah'a, Furkân günü olan iki ordunun birbirleriyle karşılaş-tıkları günde kulumuza indirdiğimize inanmışsanız, bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Râsulün'e, yakınlar(ına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. Allah her şeye gücü yetendir.

42. "Ta ki helâk olan kişi apaçık bir delil üzere helâk olsun, hayatta kalan kişi de apaçık bir delil üzere yaşasın"

Tefsiri:

Yüce Allah'ın buyruğunda bulunan (ta ki anlamı verilen) lââm'a gelince, buradaki lââm, asıl anlamı olan ta'lîl ifade eder.. Çünkü bu lââm, yüce Allah'ın dostları ile düşmanlarını aralarında herhangi bir sözleşme bulunmaksızın biraraya getirişindeki hikmeti beyan için zikredilmiştir. Azlıklarına, rikkatlerine, sayıca, araç ve gereç bakımından güçsüzlüklerine; karşı taraftakilerin çokluklarına, yenilgiye uğrayacaklarını hiçbir kimsenin zannetmediği, silâh, araç ve gereç üstünlüklerine rağmen dostlarını bunlara karşı muzaffer kılmasının hikmetini beyan etmektedir. Bu ise şanı yüce Rabbimizin, kendisi ile rasûlünü ve kitabını tasdik ettiği, doğruluklarını ortaya koyduğu en büyük âyetlerinden bir âyettir. Artık bundan sonra kendisi adına küfrü ve inadı seçen bir kimse, apaçık bir delil üzere helâk olsun. Onun Allah'a karşı göstereceği bir delili kalmasın. Allah'a ve Rasûlüne iman eden bir kimse de apaçık bir delil üzere hayata kavuşsun. Onda herhangi bir şüphe ve tereddüt kalmasın. İşte bu en büyük hikmetlerdendir. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "O ancak bir zikir ve apaçık bir Kur'ân'dır ta ki o diri olan kimseleri korkutup uyarsın ve kâfirler aleyhine azap sözü hak olsun." (Yâsin, 36/69-70)²⁵¹

إِذْ يُرِيكُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا وَلَوْ أَرَاكُمْ كَثِيرًا لَقُضِيْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَلَكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤٣﴾ وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ التَّفَاقُتُمْ فِي آغْنِيكُمْ قَلِيلًا وَيُغْلِبُكُمُ فِي آغْنِيهِمْ لِيُقْضَىٰ إِلَهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٤٤﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٤٥﴾

43. Hani Allah onları rüyada sana az göstermişti. Eğer onları sana çok gösterseydi elbette korkuya kapılacaktınız ve iş hakkında çekişecektiniz. Ama Allah (sizi bundan) kurtardı. Şüphesiz O, kalblerde olanı hakkıyla bilendir.

44. Hani siz karşılaştığınız zaman (Allah) onları gözlerinize az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu. Ta ki Allah, gerçekleşmesi gereken emri yerine getirsin. Bütün işler ancak Allah'a döndürülür.

45. "Ey iman edenler bir topluluk ile karşılaşırsanız, sebat gösterin. Allah'ı çokça anın ki felah bulasınız."

Tefsiri:

Yüce Allah hem çokça zikretmeyi, hem de cihâdî bir arada emretmiş bulunmaktadır. Böylelikle kurtuluşu ümit edebilsinler. Nitekim yüce Allah: “Ey iman edenler Allah’ı çokça anın.” (el-Ahzâb, 33/45) ve: “Allah’ı çokça zikreden erkekler ve çokça zikreden kadınlar.” (el-Ahzâb, 33/35) diye buyurmaktadır.²⁵²

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٤٦﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصْلَحُونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٤٧﴾ وَإِذْ زَيْنُ الْهَيْمِ الشَّيْطَانُ أَغْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمْ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَكُمْ فَلَمَّا تَرَآءِ الْفِتْنَانَ نَكَصَ عَلَى عَقْبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكُمْ إِنِّي أَزَى مَا لَا تَرْوُونَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٤٨﴾

46. Allah’a ve Râsulü’ne itaat edin. Birbirinizle çekişmeyin. Sonra korkuya kapılırsınız, gücünüz (kesilip devletiniz yıkılıp) gider. Bir de sabredin. Şüphesiz Allah sabredenlerle beraberdir.

47. Yurtlarından çalım satarak, insanlara gösteriş yaparak çıkan ve Allah yolundan alıkoyanlar gibi olmayın. Allah yaptıklarını çepeçevre kuşatandır

48. “Hani şeytan onlara yaptıklarını süslemiş... Çünkü Allah cezası çok şiddetli olandır, demişti.”

Tefsiri:

Şeytan müşriklere Bedir’e gitmek üzere çıktıklarında Surâka b. Mâlik sûretinde görünmüş ve: Kinâne oğullarının sizin çoluk çocuğunuza bir kötülük yapmalarına karşı ben size güvenlik ve eman veriyorum, demişti. Ancak Allah’ın düşmanı yüce Allah’ın melek askerlerinin, rasûlüne yardım etmek için indiğini görünce, yanlarından kaçmış ve onları düşmanlarına teslim etmişti. Nitekim Hassan şöyle demektedir:

“Aldatarak şeytan onları öne sürdü, sonra teslim etti onları
Çünkü o murdar varlık kendisini dost edinenleri aldatır.”

Aynı şekilde kadını ve çocuğunu öldüren rahibe de bunu yapmıştı.²⁵³ Şeytan rahibe önce kadın ile zina etmesini, sonra da onu öldürmesini emretti. Daha sonra kadının akrabalarına onu gösterdi ve gerçek durumunu açıkça görmelerini sağladı. Arkasından şeytan kendisine secde etmesini emretti. Rahip bunu yapınca, ondan kaçıp onu kendi haline bıraktı. İşte şanı yüce Allah: “Onların durumu şeytanın insana: *Kâfir ol dediği zaman ki durumu gibidir. Kâfir olunca: Muhakkak ben senden uzağım. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah’tan korkarım der.*” (el-Haşr, 33/16) buyruğunu onun hakkında indirmiştir.

Bu anlatılanlar elbetteki bu olayın kendisi hakkında sözedildiği kimseye mahsus değildir. Aksine bu, kendisine yardım etsin ve ihtiyacını görsün diye verdiği küfür emrinde şeytana itaat eden herkes hakkında geneldir. Bu durumda şeytan Cehennem ateşinde bütün dostlarından uzak olduğunu belirteceği gibi, o kişiden uzak olduğunu belirtir ve tehlikeleriyle baş başa bırakır. Şeytan Cehennem’de onlardan uzak olduğunu belirttikten sonra: “*Esasen ben sizin daha önceden beni şirk koşmanızı inkâr etmişim.*” (İbrahim, 14/22) diyecek ve onları en kötü yere ulaştırmış olduktan sonra da onlardan büsbütün uzak olduğunu da bildirecektir.

İnsanlar, Allah düşmanının: “*Ben gerçekten Allah’tan korkarım*” sözü hakkında farklı kanaatlere sahiptirler.²⁵⁴ Katâde ve İbn İshak der ki: Allah’ın düşmanı: “Gerçekten ben sizin göremeyeceğinizi görüyorum” derken doğru söylemiştir fakat (ben muhakkak Allah’tan korkarım) derken de yalan söylemiştir. Allah’a yemin olsun ki onda Allah korkusu diye bir şey yoktur. Fakat karşı duracak bir gücünün ve koruma imkânının bulunmadığını görünce onları tehlikeler ile karşı karşıya bıraktı. İşte Allah’ın düşmanının kendisine itaat edenlere karşı uygulama-yı adet edindiği budur.

Bir başka kesim de şöyle demektedir: O yüce Allah’ın dünyada kendisini azap ile yakalayacağından korktu. Tıpkı kâfir ve günahkârın öldürülmekten yahutta günahı sebebi ile cezalandırılmaktan korkması gibi. Yoksa o âhirette Allah’ın azabından korkmamıştır.

253 Bunla birçok müfessirin şanı yüce Allah’ın el-Haşr sûresi, 16. âyetin tefsiri esnasında zikrettikleri rivâyeti kastetmektedir. Bk. Taberi, *Tefsir*, XXVIII, 49-50. Ali, Abdullah b. Mesud ve İbn Abbâs (r.anhum)’dan rivâyeti; Beğavi, VII, 68, İbn Abbâs -radiyallâhu anh-’dan; İbn Kesir, IV, 362. İbn Kesir der ki: Bazıları burada İsrail oğullarından oldukça âbid birisinin başından geçen bir olayı zikretmektedir. Bu da verilen bu örneğe dair bir misal gibidir. Yoksa bu misal ile sadece bu kastedilmiş anlamında değildir. Aksine bu aradaki benzerlik dolayısı ile başkaları ile birlikte buna bir örnek teşkil eder.” Daha sonra İbn Kesir bunu İbn Cerir’in rivâyet ettiği şekliyle kaydetmektedir. Bunu Kurtubi de muhtasar ve merfu olarak rivâyet etmiş ve şunları söylemiştir: Bunu Kadı İsmail ve Ali b. el-Medini, Süfyan b. Uyeyne’den, o Amr b. Dinar’dan, o Urve b. Âmir’den, o Abd b. Rifaa ez-Zuraki’den, o Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-’den diye rivâyet etmiştir.” (VIII, 6516) Haşr sûresinin sözü geçen âyetin tefsiri. Ayrıca bk. *ed-Durru’l-Mensûr*, VIII, 116; Şevkani, *Fethu’l-Kadir*, V, 205

254 Bk. Taberi, *Tefsir*, X, 18-20

Bu daha sahihtir.. Çünkü böyle bir korku ne iman etmeyi ne de kurtulmayı gerektirir.

el-Kelbi de: “Cebrail’in kendisini yakalayacağından, böylelikle gerçek durumunu onlara tanıtacağından ve buna bağlı olarak kendisine itaat etmeyeceklerinden korktu” demektedir. Ancak bu tutarsız bir görüştür.. Çünkü şeytan bu sözlerini onlara ancak okçeleri üzerine gerisin geri kaçıktan sonra söylemişti. Ancak el-Kelbi bu sözleriyle şunu demek istemiş ise müstesna: Şâyet Cebrail müşriklere kendilerini himayeye aldığını söyleyip, onları böyle bir hale düşürenin şeytan olduğunu, İblis olduğunu bildirecek olursa, bundan sonra ona itaat etmeyeceklerdi. el-Kelbi eğer bunu kastediyorsa oldukça uzak bir ihtimalden söz etmiş ve maksat olarak gözetilmeyen bir mânâyı ortaya koymak için kendisini zorlamış demektir.

Atâ ise: “Ben Allah’ın beni helâk edeceği kimseler arasında helâk edeceğinden korkarım” diye açıklamıştır. Bu da dünyada helâk olma korkusudur ve bunun ona faydası olmaz.

ez-Zeccâc ve İbnu’l-Enbârî de şöyle der: “Şeytan artık kendisine rûhlet verilen sürenin sona ermek üzere olduğunu zannetmişti. –İbnu’l-Enbârî şunları da eklemektedir-: Benim bana verilen sürenin sona ereceği o bilinen vaktin gelmiş olduğundan ve böylelikle azabın beni bulacağından korkuyorum.. Çünkü şeytan melekleri görünce kendisine verilen sürenin nihâyete erdiğinden korkarak kendisi için endişeye kapıldığından ötürü o sözleri söylemiş oldu.”²⁵⁵

إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ غَرَّ هَؤُلَاءِ دِينُهُمْ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٩﴾ وَلَوْ نَرَى إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةَ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَنْبَارَهُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٥٠﴾ ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيَكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْغَيْبِ ﴿٥١﴾ كَذَّابٌ أَلٍ فِرْعَوْنُ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٥٢﴾ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكْ مُعَيَّرًا نِعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَى قَوْمٍ حَتَّى يُعَيَّرُوا مَا بِآثْفِهِمْ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٣﴾

49. O zaman münâfıklarla kalblerinde hastalık olanlar: “Bunları dinleri aldattı” diyordu. Hâlbuki kim Allah’a dayanıp güvenirse hiç şüphesiz Allah mutlak galibtir, Hakimdir.

50. Meleklerin o kâfirlerin yüzlerine ve arkalarına vura vura ve: "O yakıcı azabı tadın" diye diye canlarını alırken bir görseydin!

51. Bu, ellerinizin daha önce yaptıkları yüzündendir ve hiç şüphesiz Allah'ın kullarına zulmedici olmadığındandır.

52. Tıpkı Firavun hanedanıyla onlardan öncekilerin gidişi gibi. Onlar Allah'ın âyetlerini inkâr etmişlerdi de Allah da kendilerini günahları sebebiyle yakalamıştı. Şüphesiz ki Allah güçlüdür, cezası çetin olandır.

53. Bunun sebebi şudur: Bir kavim nefislerinde olanı değiştirmedikçe Allah onlara ihsan ettiği nimeti değiştirici değildir ve şüphesiz ki Allah herşeyi işitendir, bilendir.

Tefsiri:

Âyet-i kerime şuna işaret etmektedir: Allah bir kavmi cezalandırıp, onları belâyâ uğrattırsa onlardaki bu ceza ve belâyı kendi nefislerindeki masiyeti itaate doğru değiştirmedikçe değiştirmez. Nitekim Rasûlullah (s.a)'ın amcası el-Abbâs şöyle demiştir: "Bir belâ ancak bir günah sebebiyle iner ve ancak bir tövbe ile kaldırılır." Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-: "Bir köpeğin ve bir sûretin bulunduğu bir eve melekler girmez"²⁵⁶ buyruğu da bu kabildendir:

Köpek ve sûret meleğin eve girmesine engel olduğuna göre yüce Rabbin marifeti ve muhabbeti, şehvetin köpekleri ve sûretleri ile dolup taşan bir kalbe nasıl girebilir?²⁵⁷

Şanı yüce Allah bu buyruğu ile bir kuluna ihsan etmiş olduğu bir nimeti o kul kendi nefsinde olanı değiştirip, Allah'a itaati masiyet ile, şükrü küfür ile, Allah'ın rızasına sebep olanları gazabına sebep olanlarla değiştirmedikçe onları değiştirmeyeceğini haber vermektedir. Eğer kul böyle bir değişiklik yaparsa, yaptığına uygun bir ceza olmak üzere onun da hali aleyhine olmak üzere değiştirilir. Rabbin asla kullara zulmetmez.

Şâyet masiyeti itaat ile değiştirirse Allah da onun üzerindeki cezayı afiyet ile zilleti de izzet ile değiştirir.²⁵⁸

256 Buhâri, X, 394; Müslim, IV, 813

257 Mes'eletu's-Semâ', 397-398

258 el-Cevbâu'l-Kâfi, 105

كَذَابِ الْفِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَغْرَقْنَا
 الْفِرْعَوْنَ وَكُلَّ كَانُوا ظَالِمِينَ ﴿٥٤﴾ إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ
 لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٥﴾ الَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ
 لَا يَتَّقُونَ ﴿٥٦﴾ فَإِذَا تَفَفَّهُتُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّذْ بِهِمْ مَنْ خَلَفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذْكُرُونَ
 ﴿٥٧﴾ وَإِذَا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ
 ﴿٥٨﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ ﴿٥٩﴾ وَأَعِدُوا لَهُمْ
 مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ
 دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفِّ إِلَيْكُمْ
 وَأَنْتُمْ لَا تَظْلُمُونَ ﴿٦٠﴾ وَإِنْ جَحَحُوا لِّلْسَلَامِ فَاْجْزِئْ لَهُا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ
 السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦١﴾ وَإِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنْ حَسِبَكَ اللَّهُ هُوَ الَّذِي أَيْدَكَ
 بِنُصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾ وَأَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا
 أَلْفَتْ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلْفَ بَيْنَهُمْ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٣﴾

54. Tıpkı Firavun hanedanıyla onlardan öncekilerin gidişi gibi. Onlar Rabblerinin âyetlerini yalanlamışlardı. Biz de günahları yüzünden onları helâk etmiş, Firavun hanedanını da suda boğmuştuk. Hepsi de zâlimdiler.

55. Şüphesiz yeryüzünde yürüyen canlıların Allah katında en kötüsü kâfirlerdir. Artık onlar iman etmezler.

56. Onlar kendilerinden bir takım kimselerle antlaşma yaptığın her seferinde ardından ahidlerini bozanlardır. Onlar sakınmazlar da.

57. Eğer bunları savaşta yakalarsan onlara yaptıklarınla arkalarında-kileri dağıt da (bundan) ibret alsınlar.

58. Eğer (anlaşma yapan) bir kavmin hainliğinden endişeye düşersen, adalet üzere kendilerine anlaşmalarını bozduğunu bildir. Çünkü Allah hainlik edenleri sevmeyiz.

59. O inkâr edenler öne geçtiklerini (azabımızdan kurtulabileceklerini) asla sanmasınlar. Onlar (Bizi) asla âciz bırakamazlar.

60. Siz de onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet (savaş malzemesi) ve bağlanıp beslenen atlar hazırlayın ki, bununla Allah'ın düşmanını ve sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizlerin bilmeyip de Allah'ın bildiği diğerlerini korkutabilirsiniz. Allah yolunda ne harcarsanız (ecri) size eksiksiz ödenir ve size asla zulmedilmez.

61. Onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş. Ve Allah'a güvenip dayan. Çünkü O, her şeyi işitendir, bilendir.

62. Eğer seni aldatmak isterlerse muhakkak Allah sana yeter. O seni yardımıyla ve mü'minlerle destekleyen,

63. Ve gönüllerini sevgiyle birleştirendir. Sen yeryüzünde olan her şeyi toptan harcasaydın yine de kalblerini birleştiremezdin. Fakat Allah aralarını bulup kalblerini kaynaştırdı. Çünkü O Azizdir, Hakimdir.

Tefsiri:

"Allah'ın üzerinizdeki nimetini de hatırlayın. Hani siz düşmanlar idiniz de o kalplerinizi birleştirmiş, siz de onun nimetiyle kardeş olmuştunuz." (Âli İmran, 3/103) Kalplerin telif edilmesi, birbirlerine alışacak, biri diğerine meyledip onu sevecek hale getirilmesi demektir. Bu da kalplerin ihtiyari fiillerindendir. Şanı yüce Allah bunu başkasının değil, yalnızca kendisinin gerçekleştirmiş olduğunu haber vermektedir.²⁵⁹

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ خُذْكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٤﴾

64. Ey Peygamber, sana da sana uyan mü'minlere de Allah yeter.

Tefsiri:

Yani yalnız başına Allah hem sana, hem sana uyanlara yeter. Onunla birlikte ondan başkasına ihtiyacınız yoktur. Burada iki ihtimal sözkonusudur:

1- Âyetteki "vav (meâlde... da)", "men" edatını önce geçen mecrur kef'e atfedicidir. Cer eden tekrarlanmaksızın mecrur olan zamire atıf da kabul edilen görüşe göre caizdir. Bunun caiz oluşunun delilleri, tanıkları pek çoktur. Olmaya-cağına dair ileri sürülen iddialar ise tutarsızdır.

2- Buradaki vav "مع: beraber" anlamında "من" de mahalle atıf sûretiyle nasb konumunda olabilir.. Çünkü "جك" buyruğu "sana yeter" anlamındadır. Yani Allah hem sana, hem de sana uyanlara yeter. Nitekim Araplar: "جك وزيداً درهم" Sana ve Zeyd'e bir dirhem yeter" derler. Şair de şöyle demiştir:

"Savaş başlayıp da artık asa da ortadan yarılnca
Keskin bir Hind kılıcı sana da, Dahhak'a da yeter."
Bu husustaki iki takdirin daha sahih olanı budur.

Âyet ile ilgili üçüncü bir takdir daha sözkonusudur: Buradaki "men" mübtedâ olarak ref' konumunda olur. Yani müminlerden sana uyanlara da Allah yeter.

Âyetteki dördüncü takdir: Anlam cihetinden hatalı bir takdirdir. O da “men” edatının Allah’ın lafzı üzerine atıf ile ref’ konumunda olmasıdır. O takdirde mânâ: Sana Allah ve sana uyanlar yeter, şeklinde olur.

Bu her ne kadar bazılarının kabul ettiği bir görüş ise de katıksız bir hata olup, âyet-i kerimenin bu şekilde anlaşılması caiz değildir. Çünkü kâfi gelmek ve yetmek yalnızca Allah için sözkonusudur. Tıpkı tevekkül, takva ve ibadete benzer. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *“Eğer seni aldatmak isterlerse muhakkak Allah sana yeter. O seni yardımıyla ve müminlerle destekleyendir.”* (el-Enfâl, 8/62)

Böylelikle şanı yüce Allah yeterli olmak, yetmek ile destek vermek arasında fark gözetmekte ve yeterli olmayı sadece kendisine tahsis ederken, ona yardımcı olmayı hem kendisini, hem de kulların yapacağı bir iş olarak tespit etmiştir.

Şanı yüce Allah yalnızca kendisini yeterli olmakla, kendilerine yetmekle nitelendiren tevhid ve tevekkül sahibi kullarından övgüyle söz ederek: *“Onlar öyle kimselerdir ki insanlar kendilerine: (Düşmanınız olan) insanlar size karşı bir ordu hazırladılar. O halde onlardan korkun dediler de bu söz müminlerin imanlarını arttırdı ve: “Allah bize yeter. O ne güzel vekildir dediler.”* (Âli İmran, 3/173) diye buyurmaktadır. Onlar: Bize Allah ve Rasûlü yeter demediler.

Onların sözü bu olduğuna göre, şanı yüce Rabbimiz de bundan dolayı onları övdüğüne göre nasıl olur da Rasûlüne: Allah ve sana tabi olanlar sana yeter, demiş olabilir? Oysa ona tabi olanlar da yalnızca Allah’ın yeterli olacağını söylemiş, onu ve Rasûlünü bu hususta ortak koşmamışlardır. Bu durumda kendisi nasıl Rasûlüne yetmek hususunda onları kendisine ortak edebilir ki? Bu imkânsızın imkânı, bâtılın bâtılıdır. Bunun bir benzeri de yüce Allah’ın şu buyruğudur: *“Keşke onlar Allah’ın ve Rasûlünün kendilerine verdiği razı olsalardı da bize Allah yeter yakında bize lütuf ve kereminden Allah da verecektir, Rasûlü de. Biz ancak Allah’tan umarız demiş olsalardı.”* (et-Tevbe, 9/59) Burada yüce Allah’ın verme fiilini hem Allah, hem de Rasûlü için nasıl sözkonusu ettiği üzerinde düşünelim. Nitekim yüce Allah: *“Rasûl size ne verirse onu alınız.”* (el-Haşr, 59/7) diye buyurmuştur. Bununla birlikte yetmeyi, yeterli olmayı sadece kendisine ait kılmış ve onlar: Allah ve Rasûlü bize yeter, dediler diye buyurmamıştır. Aksine bunu katıksız olarak kendi hakkı olarak dile getirmiştir. Nitekim yüce Allah: *“Biz yalnızca Allah’a rağbet edenleriz”* diye buyurmuş ve: Rasûlüne de rağbet edenleriz, dediklerini söylememiştir. Aksine rağbeti yalnız kendisine tahsis etmiştir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: *“O halde boş kaldın mı hemen yorul ve yalnız Rabbine rağbet et.”* (el-İnşirâh, 94/7-8)

O halde rağbet, tevekkül, inâbe (Allah’a dönüş) ve yeterli olmak, yalnız Allah’a aittir. Nezir ve adak da ancak yüce Allah’a yapılır.

Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: “Allah kuluna kafi gelmez mi?” (ez-Zümer, 39/36) buyruğudur. Yetmek, kâfi gelmenin aynısıdır. Şanı yüce Allah kendisinin tek başına kuluna kâfi geleceğini haber vermektedir. Nasıl olur da bu kâfi gelişte yüce Allah peygamberine tabi olanları kendisine ortak kılabilir? Böyle bir bozuk te'vilin bâtil oluşuna dair deliller burada zikredilemeyecek kadar pek çoktur.²⁶⁰

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا
مِائَتِينَ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِئَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ
﴿٦٥﴾ أَلَا نَحْفَظُكَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِئَةٌ صَابِرَةٌ
يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٦٦﴾
مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَشْرَى حَتَّى يَتَخَنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَصَ الدُّنْيَا
وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٧﴾ لَوْ لَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا
أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٦٨﴾

65. Ey peygamber, mü'minleri savaşa teşvik et. Sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa iki yüz (kâfir) e galip gelirler. Sizden yüz kişi olursa kâfirlerden bin kişiyi mağlup eder. Çünkü onlar anlamaz bir topluluktur.

66. Şimdi Allah, zaafınız olduğunu bildiğinden sizden (o ağır yükü) hafifletti. O halde eğer sizden sabırlı yüz kişi olursa ikiyüz kişiyi yenerler, eğer sizden bin kişi olursa Allah'ın izniyle ikibine galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir.

67. Yeryüzünde çokça savaşıp zaferler kazanıncaya kadar esirler(inden fidye) alması hiç bir peygambere yaraşmaz. Sizler geçici dünya malını arzu ediyorsunuz (ha!). Hâlbuki Allah âhireti ister. Allah Azizdir, Hakimdir.

68. “Eğer Allah'ın geçmiş bir yazısı olmasaydı, aldığınıza karşılık herhalde size büyük bir azap dokunacaktı.”

Tefsiri:

Selef “bu önceden geçmiş yazının” mahiyeti hakkında farklı görüşlere sahiptir.

Seleften ve onlardan sonra gelenlerden müfessirlerin cumhuru şöyle demiştir: Ey Bedir halkı, levh-i mahfuzda ganimetlerin size helâl olduğuna dair Allah'ın kaza ve takdiri bulunmasaydı sizi cezalandıracaktı.

Başkaları da şöyle demektedir: Eğer Allah'tan delil gelmedikçe kimseyi azaplandırmayacağına dair geçmişte bir yazı (takdir) olmasaydı, sizi cezalandıracaktı.

Başkaları da şöyle demektedir: Eğer Bedir'e katılanlar istediklerini işleseler dahi günahlarının bağışlanacağına dair Allah'tan bir yazı (takdir) geçmemiş olsaydı, şüphesiz onları azaplandıracaktı.

Daha başkaları da şöyle demişlerdir: -Ki doğru olan da budur- Eğer bütün bunlara dair Allah'tan bir yazı geçmemiş olsaydı, aldıklarınız sebebiyle size pek büyük bir azap dokunacaktı.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.²⁶¹

فَكُلُّوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٦٩﴾ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ فِي أَيْدِيكُمْ مِنَ الْأَسْرَى إِنْ يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِمَّا أُجِدُّ بِكُمْ وَيَغْفِرَ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧٠﴾ وَإِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ أَوْوَا وَنَصَرُوا أُولَئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّى يُهَاجِرُوا وَإِنْ اسْتَشْرَرْتُمْ فِي الَّذِينَ فَعَلْتُمْ النَّصْرَ إِلَّا عَلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٢﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴿٧٣﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ أَوْوَا وَنَصَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٧٤﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدِ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَئِكَ مِنْكُمْ وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧٥﴾

69. Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve hoş yeyin ve Allah'tan korkun. Şüphesiz ki Allah günahları bağışlayandır, çokça rahmet edendir.

70. Ey peygamber! Elinizdeki esirlere de ki: "Eğer Allah'ın ilmine göre, kalblerinizde bir hayır (ve iman) varsa, O size sizden alınandan daha hayırlısını verir ve sizi bağışlar. Allah günahları bağışlayandır, çokça rahmet edendir."

71. Şâyet (esirler sözlerinde durmayıp) sana hâinlik etmek isterlerse, onlar zaten daha evvel Allah'a hâinlik etmişlerdi de O da bundan ötürü onlara karşı sana imkân vermişti. Allah çok iyi bilendir, hikmet sahibidir.

72. İman edip hicret eden, Allah yolunda malları ve canlarıyla cihâd edenlerle, (onları) barındırıp (düşmanlara karşı) yardım edenler (En-sar), işte onlar (mirasta) birbirlerinin velileridirler. İman edip de hicret etmeyenler ise, hicret edene kadar, sizin onlarla, hiçbir velâyetiniz yoktur. (Buna rağmen) eğer onlar din hususunda sizden yardım isterlerse size yardım etmek düşer. Ancak sizinle aralarında muâhede bulunan bir kaume karşı değil. Allah yaptıklarınızı görendir.

73. Kâfir olanlar da birbirinin velileridir. Eğer siz bunu yapmazsanız yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesad olur.

74. İman edip de hicret edenler ve Allah yolunda cihâd edenlerle, barındırıp yardım edenler, işte gerçek mü'min olanlar bunlardır. Onlar için mağfîret ve bitmez tükenmez bir rızık vardır.

75. Sonraları iman ve hicret edip de sizinle beraber cihâd edenlere gelince, onlar da sizdendir. Akrabalar, Allah'ın Kitabınca birbirlerine daha yakındırlar. Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla bilendir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

TEVBE SÛRESİ

[129 Âyet]

بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١﴾ فَيَحْوَ فِي
الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ
﴿٢﴾ وَأَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ
الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ إِنَّا تُبْتِغُوا فَهَوْ خَيْرٌ لَكُمْ إِن تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي
اللَّهِ وَنَبِّئِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابِ آلِيمٍ ﴿٣﴾ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ
لَمْ يَنْقُضُوا شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ
إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَمِّتِينَ ﴿٤﴾

1. Müşriklerden antlaşma yaptıklarınıza Allah ve Rasûlü tarafından ilişkilerin kesildiğine dair bir uyarı(dır bu)!

2. Yeryüzünde dört ay rahat rahat dolaşın. Biliniz ki siz Allah'ı âciz bırakamazsınız ve her halde Allah kâfirleri rüsvay edendir.

3. Ve (bu) hacc-ı ekber günü Allah ve Râsulü'nden insanlara Allah ve Rasûlü'nün, müşriklerden uzak olduklarına dair bir ilândır. Eğer tevbe ederseniz o, sizin için daha hayırlıdır. Yok, eğer yüz çevirirseniz iyi bilin ki, siz Allah'ı âciz bırakamazsınız. O kâfirlere can yakıcı bir azabı müjdele.

4. Muahede yaptığınız müşrikler arasından (muahededen) sonra size karşı bir eksiklik yapmamış, aleyhinizde kimseye yardım etmemiş olanlar müstesnâdır. O halde onların süreleri bitinceye kadar ahidlerini tamamlayın. Şüphesiz Allah sakınanları sever.

Tefsiri:

Şanı yüce Allah, onlar kendileriyle yapmış olduğumuz ahitleri bize karşı eksiksiz yerine getirdikleri sürece bizim de onların ahitlerine tam anlamıyla bağlı kalmamızı emir buyurmaktadır. Bilindiği gibi bu fiilleri işleyen bir kimse, bizim kendisinden almış olduğumuz sözlerin büyük bir bölümünü eksik yapmış, yerine getirmemiş olur. Ahitte sözkonusu edilen şeylerin en basiti olan dinar (cizye, haraç ve bu gibi) müstesnâ. Dolayısıyla dinarların eksik ödenmesindense bu işler sebebiyle ahdin bozulması daha uygundur. En büyük düşmanlığı açıkça işledikten sonra maddi yükümlülüğü yerine getirmemiş olmasının da önemi yoktur.

Bunu şöylece açıklayabiliriz: Dinarı (cizye ve haracı) Müslümanların ondan almalarının sebebi, paraya olan ihtiyaçları değildir. Allah onlara dünyayı fetihmeyi nasip etmiş bulunuyor. Bunun onlardan alınmasının sebebi, onun zelil kılınması ve küçülünceye kadar da kahredilmesidir. Eğer bunu vermek istemeyecek olursa küçülmüş olmaz, dolayısıyla öldürülmeyi hak eder. Eğer küçüklükle bağdaşmayan ve maddi yükümlülüğü vermemekten daha büyük olan bir kusur işleyecek olursa bundan dolayı öldürülmeyi hak etmesi daha uygundur. Bu da “makatı”e çok yakın şeylerdendir.²⁶² Çünkü ahid âyetin delâlet ettiği gibi zillet ile bağdaşmamaktadır. Bu da açıkça bilinen bir husustur. Şüphesiz daha zelil olan kimsenin kendisine kötülük yapmak isteyen kimseye karşı kendisini koruyacak bir gücü olmaz. Dolayısıyla böyle bir kimsenin Müslümanlar tarafından kendisine verilmiş bir ahdi var ise onların da o kimseye yardım etmeleri ve onu savunmaları gerekir. Bu durumda kişi en zelil olmaz. Böylelikle Allah’a ve Rasûlüne karşı savaşı açan bir kimsenin kendisini koruyacak bir ahdinin olmayacağı sabit olur.²⁶³

فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ
وَاحْضَرُوهُمْ وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا
سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥﴾ وَإِنْ أَحَذَ مِنْ الْمُشْرِكِينَ اسْتِجَارَكَ فَأَجْزِهِ حَتَّى
يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾ كَيْفَ يَكُونُ
لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧﴾ كَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا
عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً يُرْضُونَكُمْ بِأَفْوَاجِهِمْ وَتَأْتِي قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ

262 Ahkâmu ehli'z-zimme adlı eserin muhakkiki şunları söylemektedir: Asıl nüshada bu şekildedir. Muhtemelen bu “el-maktû'u bih” yani kat'i olarak bilinen hususlar şeklinde olmalıdır. Söz geçen ibarelerin kaynağı: Ahkâmu ehli'z-zimme. II, 829-830

263 Ahkâmu ehli'z-zimme, II, 825-826

فَاسْقُونَهُ ﴿٨﴾ اِشْتَرَوْا بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَضَدُّوا عَنْ سَبِيلِهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩﴾ لَا يَزُقُّونَ فِي مَوْمِنٍ إِلَّا وَلَا ذِمَّةَ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ ﴿١٠﴾ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَتُفْضِلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١١﴾ وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَئِمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ ﴿١٢﴾ أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُمْ بَدُّوْكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ اتَّخَذْتَهُمْ فَلِلَّهِ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾ قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصَرِّكُمُ عَلَيْهِمْ وَيُثَبِّتُ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ ﴿١٤﴾ وَيَذْهَبُ غِيظُ قُلُوبِهِمْ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٥﴾

5. O haram aylar çıkınca artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün, onları yakalayın, onları alıkoyun, onların bütün geçit yerlerini tutun. Eğer tevbe edip namaz kılar ve zekât verirlerse, yollarını serbest bırakın. Gerçekten Allah mağfiret ve rahmet edicidir.

6. Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse ona eman ver. Ta ki Allah'ın kelâmını dinlesin. Sonra onu emin olacağı yere kadar ulaştır. Bu, onların bilmeyen bir kavim olduklarından dolayı böyledir.

7. Mescid-i Haram'ın yanında ahidleştikleriniz dışında, müşriklerin Allah katında ve Rasûlü yanında nasıl bir ahdi olabilir? O halde onlar size karşı (ahidlerinde) doğru davrandıkları sürece siz de onlara doğrulukla davranın. Şüphesiz ki Allah sakınanları sever.

8. (Müşriklerin) nasıl (bir ahdi) olabilir ki? Size karşı üstünlük sağarlarsa, hakkınızda hiçbir yemin ve hiçbir ahid gözetmezler. Dilleriyle sizi hoşnut etmeye çalışırlar. Kalbleri ise isteksizdir. Onların çoğu fâsık kimselerdir.

9. Onlar Allah'ın âyetlerini az bir bedel karşılığında sattılar ve O'nun yolundan alıkoydular. Yapageldikleri gerçekten ne kötüdür!

10. Onlar hiç bir mü'min hakkında hiç bir yemin ve hiç bir ahid gözetmezler. İşte onlar haddi aşanların ta kendileridir.

11. Eğer tevbe eder, namaz kılar, zekât verirlerse artık dinde kardeşlerinizdir. Biz bilen bir kavme âyetleri böyle uzun uzadıya açıklarız.

12. Eğer ahidlerinden sonra (tekrar) yeminlerini bozarlar da dininize dil uzatırlarsa, küfrün önderlerini hemen öldürün. Çünkü onların yeminleri yoktur. Olur ki vazgeçerler.

13. Yeminlerini bozan, o Peygamberi (Mekke'den) sürüp çıkarmaya kalkışan ve bununla beraber ilk olarak sizinle kendileri (savaşmaya) başlayan bir kavim ile savaşmaz mısınız? Onlardan korkuyor musunuz? Eğer mü'min kimseler iseniz, asıl korkmanız gereken Allah'dır.

14. Onlarla savaşın ki, Allah ellerinizle onları azablandırınsın. Onları rezil etsin, size onlara karşı zafer versin ve (bununla) mü'min bir topluluğun gönüllerine şifâ versin;

15. Kalblerindeki gazabı gidersin. Allah dilediğine tevbe nasib eder. Allah hakkıyla bilendir, Hakimdir.

Tefsiri:

Yüce Allah onlara düşmanları ile savaşmalarını emir buyurmakta ve bunun altı tane yararının olduğunu onlara bildirmektedir: Kin ve öfke kalbe acı verir. Onun devâsı ise kinin şifaya kavuşmasıdır. Eğer onu hak olan ile şifaya kavuşturursa şifa bulur, zulüm ile şifaya kavuşturursa bu da onu şifaya kavuşturacağını zanneden cihetin onun hastalığını arttırması anlamına gelir. Bu da aşk hastalığını maşuku ile zina etmek sûretiyle şifaya kavuşturmaya kalkışanın durumuna benzer. Böyle bir şey onun hastalığını arttırır ve aşk hastalığından daha ağır bir takım hastalıklara düşer olmasına sebep olur. İleride yüce Allah'ın izniyle geleceği gibi.²⁶⁴

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِجَنَّةٍ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

16. Yoksa siz Allah içinizden cihâd edenleri, Allah'tan, Rasûlü'nden ve mü'minlerden başkasını dost ve sırdaş edinmeyenleri ayırd etmeksizin bırakılıverileceğinizi mi sandınız? Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

Tefsiri:

"Sırdaş (velice)" muayyen bir kimseyi Allah'ın ve Rasûlünün kelâmını ve ümmetin sair ilim adamlarının sözlerini kendisi ile ölçüp değerlendireceği bir kişi edinmek demektir. Kur'ân'ı, sünneti vesair ilim adamlarının sözlerini o kimse-nin sözü ile ölçer. Onun sözüne muhalif olanı reddeder, uygun düşeni de kabul eder.²⁶⁵

264 İğâsetu'l-lehfân, I, 19. "Velice: Sırdaş demektir." (Esâsu'l-Belâğ, 508); "Kişinin yakınlarından olmamakla birlikte insanın güven duyduğu herkestir." (Râğib el-İsfahâni, el- Müfredât, 533)

265 es-Savâiku'l-mürsele, IV, 1525

Muayyen bir kimseyi ve onun sözlerini Allah Rasûlünün sözlerine ve ümmetin diğer alimlerinin sözlerine tercih edeceği bir adam tespit etmekten daha büyük bir sırdaşlık söz konusu değildir. Böyle bir kimse bu kişinin söylediklerini bütün bunların önüne geçirir. Allah'ın kitabını, Rasûlünün sünnetini, ümmetin icmâinı onun sözlerine arzeder. Bunlardan o kimsenin sözlerine uygun düşenleri, sözlerine uygunlukları dolayısıyla kabul eder, muhalif olanları da inceden inceye reddetmeye kalkışır, bunun için çeşitli hile ve yollara başvurur. Eğer velice (sırdaş edinmek) bu değil ise onun ne olduğunu bilemiyoruz.²⁶⁶

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَغْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿١٧﴾ إِنَّمَا يَغْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَحْشُرْ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿١٨﴾ أَجَعَلْتُمْ سَفَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوِ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَغْظَمَ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٢٠﴾ يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُّقِيمٌ ﴿٢١﴾ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٢﴾

17. Müşriklerin, kendi küfürlerine kendileri şahid iken Allah'ın mes-cidlerini imar etme hakları yoktur. Onların (hayır namına) bütün yaptıkları boşa gitmiştir ve onlar ebediyen ateşte kalacaklardır.

18. Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte bunların doğru yola ermişlerden olmaları umulur.

19. Siz hacılara su vermeyi ve Mescid-i Haram'ın tamirini, Allah'a ve âhiret gününe inanan, Allah yolunda cihâd eden(in ameli) ile bir mi tuttunuz? Bunlar Allah nezdinde bir olamazlar. Allah zulmedenler topluluğunu hidâyete erdirmez.

20. İman edip de hicret edenlerin, Allah yolunda malları ve canlarıyla cihâd edenlerin Allah katında dereceleri pek büyüktür. İşte umduklarını e'dle edenler de onların ta kendileridir.

21. Rabbleri onları katından bir rahmet, hoşnutluk, içlerinde tükenmez ve kalıcı nimetler bulunan kendilerine ait Cennetleri ile müjdeler.

22. Onlar orada ebediyyen kalıcıdırlar. Muhakkak ki Allah katında büyük bir mükâfat vardır.

Tefsiri:

Yüce Allah Mescid-i Haram'ı itikâf etmek, tavaf etmek ve namaz kılmak sûretiyle imar eden kimseler –ki Kur'ân-ı Kerim'de sözü geçen mescidlerinin imar edicileri de bunlardır- ile hacılara su verenlerin eşit olmayacaklarını, bunların Allah yolunda cihâd edenlerle bir olmayacaklarını belirtmekte, mümin ve mücâhidlerin onun nezdinde daha büyük bir dereceye sahip olduklarını, asıl kurtuluşa erenlerin de onlar olduklarını, rahmet, Allah'ın rızası ve Cennet ile müjdeleneceklerin de onlar olduklarını belirtmektedir. Böylelikle cihâd edenler ile Mescid-i Haram'ı imar eden kimselerin –çeşitli ibadetler ile birlikte onu imar edenlere övgülerde bulunmuş olmasına rağmen- bir olmayacağını da: “Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte bunlar doğru yola ermişlerden olmaları umulur.” (et-Tevbe, 9/18) buyruğu ile dile getirmektedir.

İşte mescidleri imar edenler bunlardır. Bununla birlikte cihâd ehli olan kimseler Allah nezdinde onlardan daha üstün bir derecededirler.²⁶⁷

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى
الْإِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾ قُلْ إِن كَانَ آبَاؤُكُمْ
وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَحْشَوْنَ
كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا
حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٤﴾

23. Ey iman edenler, eğer küfrü imandan sevimli bulurlarsa, babalarınızı ve kardeşlerinizi veli edinmeyin. İçinizde n kim onları veli edinirse; onlar zâlimlerin ta kendileridirler.

24. De ki: “Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşıretiniz (soy ve sopunuz), elinize geçirdiğiniz mallar, durgunluğa uğrama-sından korktuğunuz ticaret ve hoşunuza giden meskenler size Allah'tan, Rasûl'ünden ve O'nun yolundaki cihâddan daha sevimli ise, o halde Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun. Allah fâsıklar topluluğunu hidâyete erdirmez.”

Tefsiri:

Bu iki âyette bunların mallardan önce sözkonusu edilmesinin sebebi göz ka-
maştırıcı bir hikmettir. O da şudur: Berâe (Tevbe sûresi), sözü geçen bu hususla-
rın Allah yolunda cihâddan daha çok sevilmesine karşılık bir tehdit ihtiva etmek-
tedir. Bilindiği gibi Mücâhid'in hanımından, anne babasından, kardeşlerinden,
aşiretinden ayrılacağını düşünmesinin kendisini cihâda çıkmaktan alıkoyması,
malından ayrılacağını engel oluşundan daha ileridir.. Çünkü o bununla beraber
bir de öldürüleceğini ve ebediyyen onlardan ayrılacağını düşündüğü takdirde,
bu cihâda çıkmaktan nefsi kat kat fazlasıyla nefret eder. Böyle bir düşünce ha-
linde malından ayrılacağı hatırına bile gelmez. Hatta sevdiklerinden ayrılması,
malından ayrılığını hatırına bile getirmez.

Bundan dolayı bu tür varlıkların öne geçirilmesi malın önce sözkonusu edil-
mesinden daha uygundur. Öne alınanların öne alışında, geriye kalan lafızların
sonradan zikredilişinde bu harikulade sıralama üzerinde de düşünüldüğü takdir-
de bu sözün ne kadar azametli ve üstün olduğunu da ortaya koyar. Önce kulun
asıllarını sözkonusu ederek başladı. Bunlar ise tabiat, şeref ve mertebe itibariyle
ondan önce gelen atalarıdır. Bunların varlığı kendi atalarının kavimleri için bir
övünç meselesi idi. Onları koruyup himaye etmek, bizzat kendi canlarını ve mal-
larını koruyup himaye etmekten daha ileri idi. Kendi öz oğullarından bile daha
ileri idi. Bundan dolayı atalarını savunmaları, onlar adına mücadele vermeleri
kendilerinin öldürülmeye, çoluk çocukların esir alınmasına katlanmaya kadar
itti. Hâlbuki atalarının kâfir olduklarına, eksikliklerine dair bir şahitlik de etmez-
ler, dinlerinden de yüz çevirmezlerdi.. Çünkü bu onları küçük görmek anlamına
gelirdi.

Daha sonra yüce Allah onların furû'unu sözkonusu etmektedir. Bunlar da
evlatlarıdır.. Çünkü onların evlatları mertebe itibariyle onlardan sonra gelirler.
Akrabaları arasında en yakınları da onlardır. Kalpleriyle en çok onlara bağlıdırlar,
kardeşlerine ve aşiretlerine göre ciğerpareleri onlardır. Bundan sonra kardeşleri
sözkonusu etmektedir. Buradaki kardeşler ise Kelâle ve nesebin kıyısında köşe-
sinde kalanlardır. O halde önce asılları, sonra dalları, üçüncü olarak benzerleri,
dördüncü olarak eşleri sözkonusu etmektedir.. Çünkü zevce kişinin yanındaki
bir yabancıdır. Onun yerine başkasını alması mümkündür. Zevce şehvet arzu-
su dolayısıyla istenir. Baba, evlat ve kardeş gibi yakın akrabaların yerine kimse
geçemez. Bunlar ise destek ve savunmak gücünü arttırmak için istenir. Bu da
mücerred şehvetin önünde olan bir şeydir.

Beşinci olarak da yakın akrabaları sözkonusu etti. Bu yakın akrabalar da
aşiretten ve amca çocuklarından ibarettir. Onların aşiretleri çoğunlukla amca ço-
cukları kabul edilirdi. Yabancı iseler daha sonra bırakılmaları ise daha uygundur.
İşte akrabalardan sonra altıncı olarak malları sözkonusu etmektedir. Ayrıca mal-
ları kazanılan şey olarak nitelendirmiştir.. Çünkü kalpler kazanılan mala daha

bir meyil gösterir, malı daha çok sever ve onun değerini daha iyi bilir.. Çünkü o malın kazanılması için yorgunluk ve meşakkat çekilmiştir. Miras, hibe, vasiyet gibi çalışmadan elde edilen maldan bu bakımdan farklıdır. Bu sebeple insanın birincisine gösterdiği dikkat ve koruması, onu gözetmesi ve kalmasını istemesi, ikincisinden daha büyüktür. Fiilen görülen de bunun bir tanığıdır, bu da delil olarak yeterlidir.

Yedinci olarak da kurtuluşu sözetmektedir. . Çünkü kulun mala olan sevgisi vasıtasıyla elde ettiği, ticarete sevgisinden daha büyüktür.. Çünkü ona göre ticaret kazanılan mala götüren bir yoldur. Bu sebeple malın ticaretten önce sözkonusu edilmesi, amaçların vesilelerine öncelenmesi kabilindendir.

Daha sonra yüce Allah ticareti kesâda uğramasından korkulan olarak nitelemektedir. Bu ise ticaretin şerefine ve önemine delildir. Ticaretin, kesâda uğramaktan insanı korkuya düşürecek kadar değerli olduğunu göstermektedir.

Daha sonra sekizinci olarak vatani sözkonusu etmektedir ki bu da mertebelerin sonuncusudur.. Çünkü kalbin vatana bağlılık duyması daha önce sözün geçenlere bağlılığından daha aşağı derecededir.. Çünkü vatan diye kabul edilen yerler birbirine benzer. Bazen ikinci vatan her yönüyle birinci vatanın yerini tutabilir, ondan hayırlı da olabilir ve onun yerini bir kısmı dahi tutabilir.

Atalar, evlatlar, akrabalar ve aşiretlere gelince, başkaları bunların yerini tutmaz. Kalp her ne kadar ilk vatanına özlem duysa dahi atalarına, evlatlarına, eşlerine özlem duyması, mertebelerin sonuncusu olan vatan sevgisinden daha büyüktür. Vakıada fiilen görülen budur. Ancak uzak olanı yakına tercih etmesini gerektiren ârızı bir sebebin bulunması hali müstesnâdır. Böyle bir durum ise külli değil, cüz'îdir. O halde bu ileri sürülerek çelişki bulunduğu söylenemez. Arızı sebeplerin olmaması halinde ise uygun sıralama ve vakıada görülen budur.²⁶⁸

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ
شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّذَبِّبِينَ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ
سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا
وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ غَفُورٌ
رَحِيمٌ ﴿٢٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ
بَعْدَ غَاسِهِمْ هَذَا وَإِنْ جُفِّتُمْ عَنْهُ فَسَوْفَ يُغْنِيَكُمْ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ

حَكِيمٌ ﴿٢٨﴾ قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٢٩﴾

25. Andolsun ki Allah birçok yerde ve Huneyn (Gazvesi) gününde size yardım etmiştir. Hani çokluğunuz sizi böbürlendirmişti de bunun size hiçbir faydası olmamıştı. Yeryüzü genişliğine rağmen, başınıza dar gelmişti. Nihayet arkanızı çevirip gitmişsiniz.

26. (Bu dağınıklıktan) sonra Allah; Rasûlü'ne ve mü'minlere sekine-tini (rahmetini) indirmiş; görmediğiniz ordular da indirmiş ve kâfirleri azablandırmıştı. Kâfirlerin cezası işte budur.

27. Sonra Allah, bunun ardından dilediğinin tevbesini kabul eder. Allah bağışlayıcıdır, rahmet edicidir.

28. Ey iman edenler, müşrikler ancak bir pisliktir. Onun için bu yıllardan sonra artık onlar Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer fakirlikten korkarsanız, Allah dilerse sizi yakında kendi lütfundan zenginleştirir. Şüphesiz Allah herşeyi bilendir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.

29. Kendilerine kitap verilmiş olanlardan Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Rasûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak dinini din olarak kabul etmeyenlerle kendi elleriyle küçülmüşler olarak cizye verinceye kadar savaşıınız.

Tefsiri:

Cizye, zelim ve küçük düşürmek üzere kâfirlere kişi başına konulmuş olan haraç (vergi) demektir.

Yani onlar kendi şahısları adına haraç (vergi) verinceye kadar (savaşıınız). Bu kelimenin hangi kökten türediği hususunda görüş ayrılığı vardır. Kadı Ebu Ya'lâ el-Ahkâmü's-Sultaniyye adlı eserinde şöyle demektedir:²⁶⁹ Bu isim cezâ (karşılık)dan türetilmiştir ve onların küçük düşürülmesi için küfürlerine karşılık bir ceza olarak alındığından ötürü bu isim verilmiştir. Yahutta bizim bunu onlardan yumuşak bir şekilde alıp onlara eman verişimizin bir cezası (karşılığı) olduğu içindir.

el-Muğni adlı eserin müellifi der ki: Bu kelime alacağını ödedi, anlamı ile "cezahum"den türetilmiştir.. Çünkü yüce Allah: "Hiçbir nefsin bir başka nefis yerine ceza vermesinin sözkonusu olmayacağı..." (el-Bakara, 2/48) diye buyurmaktadır. Bu durumda cizye, fide gibidir. Hocamız (İbn Teymiye) der ki: Birincisi

daha sahihtir. Bu da cizyenin bir ceza mı yoksa bir ücret mi olduğu ile alakalıdır. Yüce Allah'ın "kendi elleriyle" buyruğu burada hal olarak nasb konumundadır. Zelil ve kahredilmişler olarak onu ödeyinceye kadar, demektir. Âyet-i kerime ile ilgili sahih görüş budur.

Bir diğer kesim de "kendi elleriyle" ifadesi, vadeli değil, peşin olarak ödemeleri demektir, diye açıklamıştır.

Bir diğer kesim de şöyle demektedir: Cizye, ödeyenin eliyle doğrudan onu tahsil edenin eline verilmesi demektir. Bunun için cizyeyi ödeyecek kişi, onu başkasıyla göndermemeli, ödemek üzere başkasını vekil tayin etmemelidir.

Bir başka kesim de şöyle demektedir: Bunun anlamı şudur: Siz onların lehine kabulde bulunmak sûretiyle onlara lütufta bulunmuş oluyorsunuz. Onların verdiklerini kabul ettiğiniz için de onlara iyilik yapıyorsunuz.

Ancak sahih olan birinci görüştür. Bunların dışında herkesin benimsediği kanaat de budur. Alabildiğine uzak ve Allah'ın muradını isabet ettiremeyenlerin görüşü ise buyruk, cizyenin onların ellerinden geldiği takdirde yani ödeme güçleri bulunduğu takdirde alınmasıdır. Dolayısıyla onu ödemekten âciz olanlardan alınmaz, diyenlerin görüşüdür. Bu görüş, Allah'ın muradını isabet ettirmekten en uzak düşmüş görüştür.

Bu hüküm doğrudur. Ancak âyeti bu şekilde yorumlamak bâtıldır. Ashab-ı Kiram'dan, tabiinden, ümmetin selefinden hiç kimse bu şekilde tefsir etmiş değildir. Bu görüş müteahhirlerden birisinin görüşlerindendir.

Yüce Allah'ın: "Küçülmüşler olarak" ifadesi de ikinci haldir. Birincisi Müslümanların onlardan cizyeyi alış halleridir, bu cizyeyi (gerektiğinde) kahrederek (zorlayarak) ve elleri ile alacaklardır. İkincisi ise cizyeyi ödeyenin halini açıklamaktadır. O da cizyeyi küçülmüş ve zelil olarak ödemesi şeklindedir.

Cizyeyi edâ ederken küçülme hallerinin tefsiri hususunda farklı görüşler vardır.²⁷⁰ İkrime: Alan kişi oturmuş, ödeyenin de ayakta olduğu halde ödemesi sûretiyle olur derken, bir başka kesim: Cizyeyi ödeyecek olanın bizzat binekli değil de yürüyerek gelmesi, cizyeyi getirdiği vakit uzunca bekletilmesi, kendisinden cizyenin alınacağı yere şiddetle çekilmesi sûretiyle olur. Sonra da onun eli çekilir ve küçük düşürülür, demiştir.

Ancak bütün bunların hiçbir delili yoktur. Âyetin muktezâsı da değildir. Rasûlullah -sallâllâhu aleyhi vesellem-'den olsun, ashab-ı kiram'dan olsun bunu yaptıkları da nakledilmiş değildir.

Âyet-i kerime ile ilgili olarak doğru olan görüş şu ki: Küçüklük, onların İslâm dininin hükümlerinin kendilerine uygulanmasını kabul etmesi ve cizyeyi vermeleridir. Bunu kabul edip, buna riâyet etmek küçülmenin ta kendisidir. İmam Ahmed b. Hanbel'in kendisinden yaptığı bir rivâyette şöyle demektedir: Yüce Allah'ın: "Küçülmüşler olarak" diye ifade ettiği küçülmüşlüğü yerine getirmeyecek olurlarsa, (geçmişte) ellerinden sürükleniyor ve boyunlarına mühür vuruluyordu, demiştir. Bu da şunu göstermektedir: Eğer zimmi olan bir kimse ödemekle yükümlü olduğu ödemeyi yapar ve küçülmeye bağlı kalırsa, ayrıca elinden sürüklenip vurulmaya da ihtiyaç kalmaz.

Mehnâ b. Yahya yoluyla gelen rivâyette de: Cizye ödemekte yorulmalarını sağlamak müstehaptır, dediği rivâyet edilmiştir.

Kadı (Ebu Ya'lâ) dedi ki: Ne onlara işkence yapılacağını, ne de takatlerinden fazlası ile mükellef tutulacaklarını kastetmiş değildir. Kastettiği onların hafife alınmalarından ve zelil düşürülmelerinden ibarettir.

Derim ki: Veren el üstte, alan el de altta olduğundan ötürü imamlar cizyede aynı şeyin sözkonusu olmasını sağlamak üzere, cizyenin veren elin altta, alan elin de üstte olmasını sağlayacak şekilde alınmasını sözkonusu etmişlerdir.

Kadı Ebu Ya'lâ dedi ki: Bu açıklamalar, sultanın görevlendirmelerini kabul eden ve Müslümanlara zulüm ve üstünlük tasladıkları açıkça ortaya çıkan, Müslümanlardan haksız vergiler alan bu Hristiyanların, bir zimmetlerinin olmadığını ve kanlarının mübah olduğunu göstermektedir. Çünkü şanı yüce Allah, onları cizyeyi küçülmüş ve zelil olarak vermekle nitelendirmiş bulunmaktadır.

Kadı'nın yaptığı bu istinbât, istinbâtın en sahih şekillerindendir. Çünkü şanı yüce Allah savaşın, küçülmüşler olarak cizyeyi verecekleri vakte kadar sürdürülmesini emir buyurmuştur. Hristiyan ve cizye vermek durumunda olan daha başka kimselerin halleri zelil olmaya ve küçülmeye aykırı ise onların kanlarının ve mallarının koruma altında bulunması sözkonusu olmaz. Böylelerinin zimmeti yoktur. İşte bundan dolayı müminlerin emiri Ömer b. el-Hattab -radiyallâhu anh-onlara küçülmelerini ve zelil düşmelerini ihtiva eden malum şartları koşmuş²⁷¹ ve bu şartların dışına herhangi bir şekilde çıktıkları takdirde artık onların ahdinin ve zimmetlerinin kalmayacağını belirtmiştir. Dolayısıyla ayrılık çıkartan ve inatla karşı dikilen kimselere yapılması helâl olan şeyleri onlara da yapmak, Müslümanlara helâl olur, demiştir.²⁷²

271 Ömer b. el-Hattab -radiyallâhu anh-'ın mektubunun açıklaması için bk. *Ahkâmu ehli'z-zimme*, II, 657; İbn Kesir, *Tefsir*, II, 372

272 *Ahkâmu ehli'z-zimme*, I, 22-25

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عَزِيزُ ابْنِ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ
بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِيُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتِلْهُمْ اللَّهُ أَلَىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٣٠﴾
اتَّخَذُوا أَحْبَابَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا
إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣١﴾ يُرِيدُونَ أَنْ
يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يَتِمَّ نُورُهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٣٢﴾
هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ
الْمُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن كَثِيرًا مِنَ الْأَخْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ
أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْتُمُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا
يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبِئْسَ لَهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ أَلِيمٌ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يُخْمَىٰ عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ
فَتَكْوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ
تَكْتُمُونَ ﴿٣٥﴾ إِنَّ عَذَابَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حَرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَغْلِبُوا فِيهِ أَنْفُسَكُمْ
وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٦﴾
إِنَّمَا النَّسِيءُ زِينَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهَا الَّذِينَ كَفَرُوا يَجْلَوْنَ عَامًا وَيَحْرَمُونَ عَامًا
لِيُوَاطِئُوا عَذَابَ اللَّهِ حَرَّمَ اللَّهُ فَيَجْلُوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ رَبَّنَ لَهُمْ سُوءَ أَعْمَالِهِمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي
الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ اتَّبِعُوا فِي سَبِيلِ
اللَّهِ أَنْتَاقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٣٨﴾ إِلَّا تَتُوبُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلَ قَوْمًا غَيْرَكُمْ
وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ
أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِي اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَخْزَنْ إِنَّ
اللَّهَ مَعُنَا فَإِنَزَّلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا
السُّفْلَىٰ وَكَلِمَةَ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٠﴾

30. Yahûdiler: “Uzeyr Allah’ın oğludur” dediler. Hıristiyanlar da: “Mesih Allah’ın oğludur” dediler. Bu, onların ağızlarında dolaşan sözleridir ki, daha önce kâfirlerin söyledikleri sözlerine benzetiyorlar. Allah kahretsin onları! Nasıl da döndürülüyorlar!

31. Onlar Allah'ı bırakıp âlimlerini, râhiplerini, Meryem oğlu Mesih'i Rabbler edindiler. Hâlbuki onlar bir tek ilâha ibadet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı. Ondan başka ilâh yoktur. O, bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir.

32. Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek isterler. Hâlbuki Allah kendi nurunu tamamlamaktan başka bir şeye razı değildir. Kâfirler hoş görmese de.

33. Dini (İslâm'ı) bütün dinlere üstün kılmak için, Rasûlü'nü hidâyetle ve hak din ile gönderen O'dur. Müşrikler hoş görmese de.

34. Ey iman edenler, doğrusu haham ve rahiplerin birçoğu insanların mallarını bâtil yollarla yerler ve Allah yolundan alıkoyarlar. Altın ve gümüşü yığıp biriktiren ve onları, Allah yolunda infâk etmeyenlere gelince onlara acıklı bir azabı müjdele!

35. O gün bunlar Cehennem ateşinde kızdırılacak, o kimselerin alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak. "İşte bu, kendiniz için toplayıp sakladıklarınız! Öyleyse sakladığınız şeyleri(n acısını) tadın" denir.

36. Gerçekten, Allah yanında gökleri ve yeri yarattığı günden beri ayıların sayısı Allah'ın kitabında on ikidir. Onlardan dördü haram aylardır. İşte en doğru din budur. O halde bunlarda nefislerinize zulmetmeyiniz (savaşmayınız); bununla beraber müşrikler sizinle nasıl topluca savaşsalar siz de onlarla topluca savaşın. Bilin ki Allah sakınanlarla beraberdir.

37. Nesi' ancak küfürde bir artıştır. Kâfirler onunla şaşırtılır. Onu bir yıl helâl, bir yıl haram sayarlar ki Allah'ın haram kıldığına sayıca uysunlar da Allah'ın haram ettiğini helâl kılmış olsunlar. Amellerinin kötülüğü onlara süslenip güzel gösterildi. Allah kâfirler topluluğunu asla hidâyete erdirmez.

38. Ey iman edenler, size ne oldu ki: "Allah yolunda topluca savaşa çıkın," denildiği zaman ağırlaşıp yere çakıldınız? Âhirete karşılık dünya hayatına mı razı oldunuz? Fakat dünya hayatının faydası âhirete göre pek azdır.

39. Eğer topluca cihâda çıkmazsanız Allah sizi can yakıcı bir azabla azablandırır. Yerinize başka (itaatli) bir kavmi getirir ve siz O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Allah her şeye gücü yetendir.

40. Eğer siz ona yardım etmezseniz, Allah ona yardım etmiştir. Hani kâfirler onu çıkardıklarında O, (Ebû Bekir'le beraber) ikinin ikincisinden ibaretti. O zaman onlar mağaradaydılar. O vakit arkadaşına: "Tasalanma, hiç şüphe yok ki, Allah bizimle beraberdir" diyordu. Allah ona (kalbine huzur veren) sekinetini indirmiş, onu göremediğiniz ordularla desteklemiş, kâfirlerin sözünü alçaltmıştı. Allah'ın kelimesi ise, O, en yüce olandır. Allah Azizdir, Hakimdir.

Tefsiri:

Yüce Allah peygamberi hakkında da şöyle buyurmaktadır:

“O vakit arkadaşına: *Tasalanma, hiç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir* diyordu.”

En sahih işaretlerden birisi de bu âyet-i kerimenin işaret ettiği husustur. O da şudur: Kalbiyle ve ameliyle Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- ile ve onun getirdikleri ile arkadaşlık eden bir kimse, bedenlen onunla arkadaşlık etmese bile şüphesiz Allah, onunla beraberdir.²⁷³

Tesbit'i (alikoymaya) gelince, yüce Allah da onun hakkında şöyle buyurmaktadır:

انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلَكِنْ بَغَضْتَ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةَ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٤٢﴾ عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ ﴿٤٣﴾ لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿٤٤﴾ إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَكِنْ كَرِهَ اللَّهُ انْبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٤٦﴾

41. Ağırıklı ve ağırlıksız olarak savaşa çıkın ve Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla cihâd edin. Eğer bilerseniz bu, sizin için çok hayırlıdır.

42. Eğer (dâvet olundukları) yakın bir menfaat, orta yollu bir yolculuk olsaydı, elbette arkandan gelirlerdi. Fakat bu kadar uzun bir mesafeyi katetmek onlara ağır geldi. “Gücümüz yetseydi her halde biz de sizinle beraber (cihâda) çıkardık” diye Allah’a yemin edeceklerdir. Kendilerini helâke sürüklüyorlar. Onların muhakkak yalancı olduklarını Allah biliyor.

43. Allah affetsin seni. (Özür beyan ederlerken) doğru söyleyenler sana belli oluncaya ve sen yalancıları bilinceye kadar (beklemeden) niçin onlara izin verdin?

44. Allah'a ve âhiret gününe iman edenler, mallarıyla, canlarıyla cihâd etme(me) konusunda senden izin istemezler. Allah takvâ sahiplerini çok iyi bilendir.

45. Ancak Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyen, kalbleri şüpheye düşüp de kendileri şüphelerinin içinde bocalayıp duran kimseler senden izin isterler.

46. Eğer onlar çıkmak isteselerdi elbet bunun için bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların (mücâhidlerle birlikte savaşa) çıkmalarını çirkin gördü de kendilerini alıkoymuştu ve (onlara): "Oturanlarla beraber oturun" denildi.

Tefsiri:

Tesbit: İnsanı yapmakta olduğu bir işten geri çevirmek demektir. İbn Abbâs der ki:²⁷⁴ Bununla onları savaşa çıkmaktan alıkoymasını ve tembellik etmelerini kastetmektedir.

Bir başka rivâyette de: Onları alıkoymasındır, diye açıklamıştır.

Mukatıl dedi ki: Yüce Allah onların kalplerine oturanlarla beraber oturun, diye telkinde bulundu. Şanı yüce Allah da daha sonra ve daha önceki tesbit ile yardımsız bırakmasındaki hikmetini beyan etmiş ve şöyle buyurmuştur:

Ancak Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyen, kalbleri şüpheye düşüp de kendileri şüphelerinin içinde bocalayıp duran kimseler senden izin isterler. Eğer onlar çıkmak isteselerdi elbet bunun için bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların (mücâhidlerle birlikte savaşa) çıkmalarını çirkin gördü de kendilerini alıkoymuştu ve (onlara): "Oturanlarla beraber oturun" denildi.

Onlar kendisine ve ona kavuşmaya iman etmeyip, şüpheyi gerektirmeyen şeyler hakkında şüphe edip, Allah'a itaat uğrunda savaşa çıkmak isteyip, savaş için de hazırlık yapmayınca, bunun için gerekli hazırlıklara baş vurmayınca, yüce Allah da bu sebepler dolayısıyla onların savaşa çıkmalarını hoş görmemiştir.. Çünkü Allah'ın ve Rasûlünün hükümlerine ya da Allah'ın kitabına aldırmayan bir kimse, onun yarattıkları arasında en sevdiği ve kendisi için en değerli kimse vasıtası ile ilettiği olduğu hediyesini kabul etmeyen, bu nimetin değerini bilme-yip ona şükretmeyen, şükredecek yerde aksine küfür ve nankörlük eden bir kim-senin itaati ve Allah'ın Rasûlü ile birlikte çıkması, yüce Allah'ın hoşlanmadığı bir iştir. Bu sebepten dolayı yüce Allah, böylesini savaşa çıkmaktan alıkoymuştur. Böylelikle Allah'ın hoşlanmadığı, onun savaşa çıkma halinin de meydana gel-

mesi önlenmiş olmaktadır. Böyle birisinin de kalbine bunu oturanlarla beraber oturması, gerekeni yapması için bir kader ve bir oluş olarak telkin etmiştir.

Daha sonra yüce Allah, bu gibi kimselerin müminlerle beraber çıkmalarının engellenmesi hususunda müminler ile ilgili olan hikmetini haber vermek üzere:

لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ
سَمَاعُونَ لَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾

47. “Eğer onlar sizinle birlikte çıksalardı, sizde şer ve fesadı arttırmaktan başka bir şey yapmazlar, aranızda fitne sokmak kastıyla muhakak koşarlardı.” diye buyurmaktadır.

Tefsiri:

(Şer ve fesad diye meâli verilen) el-Habâl: Fesâd, çalkantı, ızdırıp demektir. Eğer müminler ile birlikte çıkmış olsalardı onların işlerini bozarlardı. Aralarında da çalkantı ve görüş ayrılıklarına sebep olurlardı.

İbn Abbâs der ki: Sizin ancak âcizliğinizi ve korkaklığınızı arttırdırlardı. Yani düşmanın halini tazim ederek müminlerin kalplerinde onların heybeti artırılarak düşman ile karşılaşmaktan onları korkutuyorlardı.

Daha sonra yüce Allah: “Aranızda koşarlardı” diye buyurmaktadır ki aranızda tefrika sokmak ve aranızı bozmak için aranızda girmekte ellerini çabuk tutarlardı, demektir. İbn Abbâs dedi ki: Kahramanlığınızı zayıflatırlar demek istemektedir. Bununla da sözbirliklerini dağıtmak için aralarında tefrika çıkaracaklarını kastetmektedir. Bunun sonucunda ise düşmanla karşılaşmaktan korkuya kapılırlardı.

el-Hasen dedi ki: İkili ilişkileri bozmak için aranızda laf götürüp getirmek hususunda hızlıca koşar, hareket ederlerdi.

el-Kelbi dedi ki: Aranızda sizin kusurlarınızı ortaya çıkarmak amacıyla yürürler demektir. Şair Lebid der ki:

“Bir kusuru ortaya koymak için hızlıca yol aldığımızı gördü.

Yiyecek ve içecek ile de gittiğimizi.”

Ömer b. Ebi Rabia’nın şu beyiti de bu anlamdadır:

“O kadınlar beni gördüklerinde tanımaya gönül bağlayarak,

Bu, bineği bitkin düşene kadar hızlıca giden ve haddi aşmış bir kişidir, dediler.”

“Aranızda fitne sokmak kastıyla muhakkak koşarlardı. Hem aranızda onlara kulak verecekler de vardır.” Katâde dedi ki: Aranızda onların sözlerini dinleyip, onlara itaat edecekler vardır.

İbn İshak dedi ki: Aranızda onları seven ve yapmaya dâvet ettikleri hususlarda – bunları aralarında şerefli kimseler olarak kabul ettiklerinden ötürü- onlara itaat edecek kimseler vardır.

Bu açıklamaya göre buyruğun anlamı şu olur: Eğer bu münafıklar onlarla beraber gelecek olsaydı, aranızda sözlerini dinleyip itaat edecek kimseler vardır. O takdirde münafıklar, bunların hallerini size karşı ifsad ederlerdi.

Derim ki: “Kulak verecekler” sözü kendilerine yapılan çağrıyı kabul edecekler, anlamını da ihtiva eder.

Mücâhid, İbn Zeyd ve el-Kelbi de şöyle demektedir: Yani aranızda onlara meyilli olanlar ve onlar adına sizlerin sözlerinizi dinleyen kimseler vardır. Yani casuslar vardır. Ancak doğru görüş birincisidir. Nitekim yüce Allah’ın: “Onlar yalana kulak veren kimselerdir.” (el-Mâide, 5/41) Yani onu kabul eden kimselerdir buyruğu da böyledir.

Müminler arasında münafıklara casusluk eden kimseler yoktu.. Çünkü münafıklar müminler ile karışık vaziyette idi. Onlarla birlikte konaklar, onlarla beraber yola koyulur, onlarla beraber namaz kılar, oturup kalkarlardı. Müminlerin haberlerini kendilerine aktarmak üzere casuslar göndererek ayrı bir kenara çekilmiş değillerdi.. Çünkü casus gönderme işini ancak bir kesimden ayrı bir tarafa çekilip, onlarla iç içe bulunmayan ve aralarında kendileri için casuslar, gözcüler görevlendirmiş kimseler yaparlar. O halde doğru görüş, Katâde ve İbn İshak’ın görüşüdür. Doğrusunu en iyi bilen Allah’tır.

Eğer: Onların Allah’a itaat için yola çıkmaları Allah’a bir itaat demektir. Allah bunu nasıl olur hoş karşılamaz? Şanı yüce Allah kendisine itaati eğer hoş karşılamıyorsa, o halde kaçınılmaz olarak bunun zıttını sever.. Çünkü iki zıt şeyden birisinden hoşlanmamak diğer zıttı sevmeyi gerektirir. O halde onların oturmaları Allah’ın sevdiği bir iş olurdu. Peki bunun için onları nasıl cezalandıracaktır? diye sorulursa;

Şöyle cevap verilir: Bu, önemli bir sorudur. Bu hususta sorulabilecek en büyük sorulardan birisidir. Bu soruya da her bir taife kendi benimsediği esaslara göre cevap verir.

Cebriyeciler buna şöyle cevap verirler: Yüce Allah’ın fiilleri için hikmetler ve maslahatlar illet olarak gösterilmez. Mümkün olan her şey onun için caizdir. Sevip razı olduğu şeyleri işledikleri için de, buğz ve gazap ettiği şeyleri terk ettikleri için de onları azaplandırması caizdir. Hepsi de onun için aynı şeydir.

Bu fırka, hikmet ve ta'lil kapısını kendi yüzüne kapatmış bulunmaktadır.

Kaderiyeciler de buna kendi esaslarına göre cevap vererek şöyle derler: Şanı yüce Allah gerçekte onları alıkoymuş ve engellemiş değildir. Aksine onlar kendi kendilerini engellemiş ve savaşa çıkmaktan alıkoymuşlardır. Böylece de onun irade etmediği işi yapmış oldular. Onların çıkışlarında yüce Allah'ın sözünü ettiği kötülük olduğundan ötürü yüce Allah, Rasûlü ile birlikte savaşa çıkmaktan hoşlanmamayı nefislerine telkin etti.

Derler ki: Şanı yüce Allah'ın bunların kalplerine savaşa çıkmaktan hoşlanmamayı telkin etmesi, sadece meşiet çerçevesinde bir hoşlanmayıştır. Yoksa yüce Allah'ın onların savaşa çıkmalarından hoşlanmaması sözkonusu değildir. Çünkü bunu onlara emreden kendisidir.

Derler ki: O hoşuna gitmeyen bir şeyi onlara nasıl emredebilir?

Allah'ın kendisine nurlu bir basiret verdiği kimse için bu iki cevabın da tutarsızlığı, Kur'ân'ın delâletinden uzaklıkları açıkça ortadadır.

Doğru cevap şudur: Şanı yüce Allah kendisine ve emrine itaat etmek, Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'e tabi olmak, ona ve müminlere de yardım etmek üzere savaşa çıkmalarını emir buyurmuştur. Onların bu işi yapmalarını sevmiş ve din olarak buna uymalarına da rıza göstermiştir. Diğer taraftan yüce Allah eğer çıkacak olurlarsa çıkışlarının bu şekilde olmayacağını da bilmıştır. Aksine onların çıkışlarının rasûlün ve müminlerin azim ve gayretlerini kırmaya yönelik olacağını da bilmıştır. O halde onların bu çıkışları yüce Allah'ın sevdiği ve razı olduğu şeyin hilâfını da ihtiva ediyor, onun hoşlanmayıp, buğzettiği şeylerin meydana gelmesini de gerektiriyordu. Bu bakımdan yüce Allah, onların çıkışlarından hoşlanmıyordu ama gerçek dostlarının çıktığı bir şekilde çıkış da sevdiği bir şeydi. Bununla birlikte bunların ancak onun hoşlanmadığı bu şekilde çıkacağını da biliyordu. Bundan dolayı yüce Allah, onların çıkışlarından hoşlanmadı ve sevip hoşlandığı şekilde çıkmayı terk ettiklerinden ötürü onları cezalandırdı. Yoksa buğzettiği ve gazap ettiği şekilde çıkışı terk ettiklerinden dolayı değil.

Buna göre Allah'ın hoşlanmadığı şekildeki çıkışları bir itaat değildi. Hatta çıkmış olsalardı bile bundan dolayı sevap alamazlar ve bu hallerinden razı olmazdı. Allah'ın hoşlanmadığı bu çıkışlarının iki zıt hali vardır:

1- Allah'ın razı olacağı ve seveceği bir çıkış şekli. Bu Allah'ın sevdiği zıt haldir.

2- Allah Rasûlünden geri kalıp onunla beraber savaşa çıkmayarak oturmak. Bu zıt hal ise yine Allah'ın buğzedip, hoşlanmadığı bir haldir. Çıkacak olsalardı, çıktıkları şekilden hoşlanmaması bu zıttan hoşlanmayışına da aykırı değildir. Bu durumda soruyu sorana şöyle deriz: Onların oturmaları Allah'ın buğzettiği bir haldir, fakat burada yine Allah'ın hoşlanmadığı iki hal sözkonusudur ve bunların

birisinden hoşlanmayışı, diğerinden daha fazladır. Buna sebep ise onun daha büyük bir kötülük olmasıdır. Oturmaları Allah'ın hoşlanmadığı bir haldi. Sözünü ettiği şekilde çıkışları ise daha çok hoşlanmadığı bir haldi. Onlar için de yüce Allah'ın hoşlanmadığı iki halden birisinde olmak da kaçınılmaz bir şeydi. Yüce Allah da böylelikle daha ileri derecede hoşlanmadığı hali, daha az hoşlanmadığı hal ile bertaraf etti.. Çünkü onların savaşa çıkmayıp oturmalarının fesadı, onunla birlikte çıkışlarının fesadından daha azdı.. Çünkü çıkmayıp oturmalarının fesadı onlara mahsustur. Çıkışlarının fesadı ise müminlere dönerdi. Bu husus üzerinde iyice düşünmek gerekir.

Eğer: Yüce Allah, müminlerin çıkış şekli olan sevip razı olduğu çıkış şekli ile çıkma muvaffakiyetini bunlara niye vermedi diye sorarsan, şu cevabı veririz: Buna benzer bir sorunun cevabı daha önce defalarca geçmiş bulunmaktadır. Şanı yüce Allah'ın hikmeti de muvaffakiyetini layık olmayan bir yere bırakmayı ehil olmayanlara vermeyi kabul etmez. Şanı yüce Allah hidâyetini, tevfikini, lüt-funu nereye bırakacağını en iyi bilendir. Her yer bunlar için de elverişli değildir. Bir şeyi olmadık yere yerleştirmek ise onun hikmetiyle bağdaşmaz.

Eğer: Buna göre niçin o her yeri buna elverişli kılmadı, diye sorulursa, şu cevap verilir:

Rubûbiyyetinin ve mülkünün kemali, isim ve sıfatlarının yaratmakta ve emrinde ortaya çıkması ile bu bağdaşmaz.. Çünkü şanı yüce Allah bunu yapmış olsaydı, onun seveceği bir iş olurdu. O anılmayı, şükredilmeyi, itaat edilmeyi, tevhid edilmeyi, ibadet edilmeyi sever. Fakat bu, itaat ve iman noktasında bütün insanların eşit oluşlarından daha çok sevdiği bir hususun ortadan kalkmasını gerektirdi. O da yüce Allah'ın düşmanlarına karşı cihâd edilmesini, onlardan intikam alınmasını, dostlarının değerinin, şerefının açığa çıkarılmasını, özel olarak onlara lütuflarını ihsan edip, onların da ona düşmanlık edenlere düşmanlık uğrunda canlarını feda etmelerini sevmesi, izzetinin, kudretinin, satvetinin, şiddetle yakalayışının ve can yakıcı azabının ortaya çıkmasını dilemesi ve mahlukatın ilim ve marifet bakımından en son noktada olsalar dahi hepsini sayıp dökme imkânını bulamayacakları, bu hikmetlerin kat kat fazlası olan hikmetler ortaya çıkmazdı. Hem onların bu hikmetlerinden akıllarıyla kavrayabildikleri, kendileri için gizli, saklı kalana nispetle bir kuşun denizden bir defa gagasıyla aldığı suya benzer.²⁷⁵

Yüce Allah'ın: *"Aranızda onlara kulak verecekler de vardır"* buyruğunda belirttiği gibi Müslümanlar arasında münafıklara kulak verecek yani onların söylediklerini kabul edip çağrılarına uyacak kimseler de vardı. Kur'ân nesli arasında münafıklar bulunduğu ve yine onlar arasında münafıklara kulak verecek kimseler olduğuna göre onlardan sonrakiler hakkında ne düşünülebilir? Yeryüzünde

münafıklar hep bulunacaktır. Müminler arasında da onlara kulak verecekler bulunacaktır. Buna sebep ise onların gerçek durumlarını bilmeyişleri, onların sözlerinin nereye kadar ulaştığını anlayamayışlarıdır.²⁷⁶

“Eğer onlar çıkmak isteselerdi elbet bunun için bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların (mücâhidlerle birlikte savaşa) çıkmalarını çirkin gördü de kendilerini alıkoydu ve (onlara): “Oturanlarla beraber oturun” denildi. Eğer onlar sizinle birlikte çıksalardı sizde şer ve fesadı arttırmaktan başka bir şey yapmazlar, aranızda fitne sokmak kasdıyla muhakkak koşarlardı. Aranızda onlara kulak verecekler de vardır. Allah zâlimleri çok iyi bilendir.” (et-Tevbe, 46-47).

Şanı yüce Allah bir itaat ve Allah’a yakınlaştıracı bir amel ve yerine getirmelerini emrettiği bir iş olduğu halde, gaza için Rasûlü -sallâllâhu aleyhi vesellem- ile birlikte çıkmalarından hoşlanmadığını haber vermektedir. Onların bu çıkışlarını hoş görmediğinden ötürü de onların savaşa çıkmalarını engellemiş bulunmaktadır. Daha sonra yüce Allah, Rasûlü ile birlikte çıkmaları halinde çıkışları dolayısıyla söz konusu olabilecek kötülüklerin bazılarını zikrederek şöyle buyurmaktadır:

“Eğer onlar sizinle birlikte çıksalardı, sizde şer ve fesadı arttırmaktan başka bir şey yapmazlar, aranızda fitne sokmak kasıyla muhakkak koşarlardı.” Fesad ve kötülük çıkarmaya gayret ederlerdi.

“Aranızdan onlara kulak verecekler de vardır.” Yani söylediklerini kabul edecek, onların dâvetlerine icabet edecek kimseler de vardır. Böylelikle bunların fesad ile koşuşmaları, ötekilerin de onların dâvetlerini kabul etmeleri sonucu savaşa çıkmaları maslahatından daha büyük bir şer ortaya çıkarırdı. O halde ilâhi hikmet ve rahmet, onların savaşa çıkmalarını engellemeyi ve oturmalarını sağlamayı gerektirmiştir.²⁷⁷

“Onlara kulak verecekler de vardır.” Onların söylediklerini kabul edecek, çağrılarını benimseyecekler vardır, demektir. Âyet-i kerime ile ilgili iki görüşün daha sahih olanı budur. Onlar lehine casusluk yapacak kimseler vardır, diye açıklayanların görüşleri ise oldukça zayıftır.. Çünkü şanı yüce Allah onların savaşa çıkmalarını engellemesindeki hikmetinin, çıkmalarının fitneyi, fesadı ve şerri gerektirdiğinden ötürü olduğunu haber vermiş bulunmakta, askerler arasında fitne çıkarmak için koşuşturacaklarını belirtmektedir. Askerler arasında da onların dediklerini kabul edecekler, çağrılarına uyacaklar da vardı. O halde onlarla beraber çıkmalarını engelleyerek bunların oturmalarını sağlamak, cihâda çıkanlar için bir lütuf ve bir rahmetti. Böylelikle aralarında bazılarının onlara kulak vererek çağrılarını kabul etmek gibi bir zorluğa da düşmeleri önlenmiş oldu. Askerler arasında onların lehine casusluk yapacak kimselerin bulunmasının ise, savaşa çıkmalarının engellenip, savaşa çıkmaktan alıkonulmalarının hikmetiyle bir ilgisi yoktur.

276 es-Savâiku'l-mürsele, IV. 1404-1505

277 Medâricu's-sâlikin, II. 202

Bilindiği gibi onların casusları da kendilerindendir. Şanı yüce Allah da askerler arasında şer ve fesadı yaygınlaştırmamalarını ve fitne çıkarmak için uğraşmamalarını sağlamak için oturmalarını sağladığını haber vermektedir.. Çünkü böyle bir fitne, ancak onların oturmalarını, onların da casuslarının ve onlar için gözcülük yapanların çıkmamasını sağlamakla önlenebilir.

Aynı şekilde casuslara gözetleyiciler (uyûn) adı da verilir. Kullanımda bilinen budur. Bunlara kulak verenler (semmâ'ûn) adı verilmez. Aynı şekilde bu yüce Allah'ın, kardeşleri olan Yahudiler hakkındaki şu buyruğuna da benzemektedir: "Aralarında yalana kulak verenler" yani onu kabul edenler "ve haram yiyenler de vardır."²⁷⁸

Aynı şekilde aşk fitnesi de en büyük fitnelerdendir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

لَقَدْ ابْتَغُوا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ حَتَّى جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿٤٨﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَلَا تَنْفِتْنِي أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٤٩﴾

48. Andolsun ki onlar bundan önce de fitne aramışlar; sana karşı da bir takım işler çevirmişlerdi. Nihâyet hak geldi ve onlar istemedikleri halde Allah'ın emri (dini) üstün geldi.

49. Onlar (o münâfıklar) dan bazıları da: "Bana izin ver, beni fitneye (isyan ve muhalefete) düşürme!" derler. Bilin ki onlar zaten fitnenin ortasına düşmüşlerdir. Şüphe yok ki, Cehennem, kâfirleri çepeçevre kuşatıcıdır.

Tefsiri:

Bu âyet el-Ced b. Kays hakkında inmiştir.²⁷⁹ Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- Tebûk gazvesine çıkınca ona: Ey Ced, el-Asfar oğulları (Bizanslıların) toprağına gitmeye ne dersin? Onlardan cariyeler ve hizmetçi köleler edinarsın. el-Ced: Seninle beraber çıkmayıp, oturmama izin ver.. Çünkü benim kavmim, kadınlara oldukça düşkün birisi olduğumu bilirler. Ben onların kızlarını gördüğüm takdirde onlara tahammül edemeyeceğimden korkarım.

Bunun üzerine yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi.

²⁷⁸ Medâricu's-sâlikin, I, 484

²⁷⁹ Bu olay 9 h. Receb ayında meydana gelen Tebûk gazvesinde olmuştu. Bk. İbn Hişam, Siret, IV, 155; Taberi, Tefsir, X, 148; Beyhaki, Delâilu'n-Nubuuvve, V, 213; İbn Kesir, Tefsir, II, 387. Buna dair hadisleri bir arada görmek için bk. ed-Durru'l-mensûr, IV, 213

İbn Zeyd dedi ki: Beni yüzleri güzel olan o kadınlar yüzünden fitneye düşürme, demek istemiştir.

Ebu'l-Aliye de: Beni fitneye mâruz bırakma diye açıklamıştır.

Yüce Allah'ın: “*Bilin ki onlar fitnenin ta ortasına düşmüşlerdir*” buyruğu ile ilgili olarak Katâde şöyle demektedir: Onun Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-’den geri kalmakla kendisini tercih etmek sûretiyle içine düştüğü fitne daha büyüktür.

Kendi kanaatine göre kaçtığını söylediği fitne, kadınlara duyduğu sevgi, onlara karşı duramayışıdır. Fakat içine düşmüş olduğu fitne, dünyada şirk ve küfür fitnesidir. Âhirette de azaptır.²⁸⁰

Zındığın Tövbe Etmesinin Hükmü

إِنْ تُصِيبَكَ خَيْرٌ مِّنْهُم وَإِنْ تُصِيبَكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرًا مِنْ قَبْلٍ وَتَقُولُوا
وَهُمْ فَرِحُونَ ﴿٥٠﴾ قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
الْمُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾ قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسَيْنَيْنِ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَنْ
يُصِيبَكُمْ اللَّهُ بِعَذَابٍ مِنْ عِنْدِهِ أَوْ بِأَيْدِينَا فَتَرَبَّصُوا إِنَّا مَعَكُمْ مُتَرَبِّصُونَ ﴿٥٢﴾

50. Eğer sana bir iyilik isabet ederse bu, onların hoşuna gitmez. Şâyet sana bir musibet erişirse: “Biz daha önce tedbirimizi almışızdır” derler ve sevinçle dönüp giderler.

51. De ki: “Allah’ın bizim için yazdığından başkası asla bize isabet etmez. O, bizim mevlâmızdır. Onun için mü’minler yalnız Allah’a güvenip dayanmalıdır.”

52. De ki: “Bize iki güzel şeyin birinden başkasının gelmesini mi gözetir durursunuz? Hâlbuki biz Allah’ın size kendi katından yahut bizim ellerimizle bir azab getireceğini bekliyoruz. Öyleyse bekleyiniz, muhakkak biz de sizinle beraber bekleyenleriz.”

Tesiri:

Ele geçirilmesinden sonra zındığın tövbe etmesinin kanını koruma altına almayacağına delillerinden birisi de yüce Allah’ın şu buyruğudur:

“De ki: Bize iki güzel şeyin birinden başkasının gelmesini mi gözetir durursunuz. Hâlbuki biz Allah’ın size kendi katından yahut bizim ellerimizle bir azap getireceğini bekliyoruz.”

Selef bu âyet-i kerime hakkında şunları söylemiştir:²⁸¹ “*Yahut bizim ellerimizle*” buyruğundan kasıt, kalplerinizdekini açığa vurduğunuz takdirde öldürülmeniz sûretiyle demektir. Hüküm dedikleri gibidir. Çünkü içlerinde gizledikleri küfre karşılık müminlerin elleriyle onlara yapılacak azap ancak öldürülmek sûretiyle ortaya çıkar. Eğer zındıklıkları ortaya çıktıktan sonra tövbeleri kabul edilecek olursa müminlerin zındıklar hakkında Allah'ın kendi elleriyle onlara getireceği azabı beklemelerine imkân bulunmazdı. Çünkü müminler onlara bundan dolayı her azap etmek istediklerinde onlar da Müslüman olduklarını açığa vururlar ve böylelikle hiçbir şekilde elleriyle musibete uğramaz olurlar. Buna dair deliller pek çoktur.

İşte bu noktada bu görüşün sahipleri şöyle derler: Bu mesele ile ilgili olarak bunun aksini ileri sürüp, bizi tenkit eden muhaliflerimize göre bizim kitap ve sünnetten delillerimiz daha çoktur. Başarı Allah'tandır.²⁸²

قُلْ أَنْتَقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا لَنْ يُتَقَبَلَ مِنْكُمْ إِنْ كُنْتُمْ قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٥٣﴾ وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقَبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَبِرَسُولِهِ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ إِلَّا وَهُمْ كُسَالَى وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿٥٤﴾ فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَتَرْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٥٥﴾

53. De ki: “İsteyerek veya istemeyerek harcayın (infâk edin). Sizden asla kabul olunmayacaktır. Çünkü siz, (cihâddan geri kalıp) fâsıklık eden bir kavim oldunuz.”

54. Harcamalarının onlardan kabul edilmesini engelleyen sadece şudur: Onlar Allah'a ve Rasûlü'ne (inkâr ile) kâfir olmuşlardır, namaza ancak üşene üşene gelirler; infâklarını da mutlaka isteksiz yaparlar.

55. Artık onların malları da evlatları da seni imrendirmesin. Doğrusu Allah, bunlar yüzünden dünya hayatında onları azaba uğratmayı ve canlarının, kâfirler olarak, güçlkle çıkmasını ister.

Tefsiri:

Âyet-i kerime, -el-Curcâni gibi- takdim ve tehir bulunduğu esasına göre anlaşılır diyen kimseler isabet etmemişlerdir. Çünkü el-Cürçânî şöyle demektedir: Yüce Allah'ın: “*Dünya hayatında*” buyruğunun yerinde anlaşılması, ancak şu te'vile göre anlaşılması halinde mümkün olur: “*Dünya hayatında onların malları ve evlatları seni imrendirmesin. Yüce Allah onlar sebebiyle âhirette onları azaplandırmak ister.*”

281 Bk. Taberi, *Tefsir*, X, 150

282 *i'lâmu'l-muvakkî'in*, III, 175-176

Bu görüş İbn Abbâs -radiyallâhu anh-'dan rivâyet edilmekte ise de²⁸³ ancak munkatî' bir rivâyettir. Katâde ve bir topluluk da bu görüşü tercih etmiştir. Ancak görüldüğü kadarıyla onlar, dünya hayatında mal ve çocukları sebebiyle ne şekilde azaplandırılacağını, -bunların onlar için sevinç, lezzet ve nimet kaynağı olduklarını görüp, bunu açıklamakta zorlanınca- takdim ve tehir olduğunu söyleme cihetine gitmiş gibidirler.

Âyet-i kerimenin nazmına göre anlaşılması ve bu şekilde ele alınması gerektiğini kabul edenler ise bu azabın mahiyeti hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Hasan-ı Basri der ki: Mallarından zekât alınmak, cihâd uğrunda harcamak sûreti ile Allah onları azaplandırır. İbn Cerir de bu görüşü tercih ederek bunu açıklarken şunları söylemektedir:²⁸⁴ Bunlar sebebiyle azap edilmeleri Allah'ın bunlarda farz kıldığı hakları ve farızaları yerine getirmekle yükümlü tutmasıdır. Çünkü bu ondan kendisinin gönül hoşluğu olmadan, Allah'tan da bir mükâfat beklemeden, bunu kendisinden tahsil edenden bir övgü ve bir teşekkür ümit etmeksizin, aksine kendisi zelil kılınarak ve hoşuna gitmediği halde anılıyordu.

Bu da bu malları sebebiyle dünya hayatında azaba uğratılmaları ile kast edilen muradın dışına çıkmak, âyetin maksudından uzaklaşmaktır.

Bir başka kesim şöyle demektedir: Bunlar sebebiyle azaba uğratılmaları, onların küfürleri dolayısı ile mallarının ganimet alınmasına, çocuklarının da esir edilmesine mâruz kalmaları sûretiyledir. Ancak bu kâfirin hükmüdür, bunlar ise sadece bâtıl da böyledirler.

Bu açıklama da önceki türden bir açıklamadır. Şanı yüce Allah münafıkları izhar ettikleri haliyle bırakmış ve zahiren açığa vurdukları İslâm sebebiyle mallarını ve çoluk çocuklarını korumuş, kalplerinde gizledikleri sebebiyle onları hesaba çekmeyi üzerine almıştır. Eğer maksat bunların dedikleri gibi olsaydı, şanı yüce Allah'ın mallarının ganimet olarak alınışını, çoluk çocuklarının esir edilmesini kastetmiş olması gerekirdi. Buradaki irade, meşiet anlamında kevnî bir iradedir. Allah'ın dilediği ise mutlaka olur, dilemediği bir şey ise olmaz.

Doğrusu ise -en iyi bilen Allah'tır- şöyle demektir: Onların bu sebebiyle azaba uğratılmaları dünyayı isteyen, seven ve dünyayı âhirete tercih edenlerin azaba uğratılmalarının görüldüğü sûrettedir. Bu da dünyayı elde etmek için gösterilen hırs, dünyalık toplamak için pek büyük yorgunluk ve bu yolda çeşitli meşakkatlere katlanmak ve göğüs germektir. En büyük derdi dünya olan ve bütün gayretini dünyalık elde etmek için harcayan kimseden daha çok yorulan bir kişi bulmak mümkün değildir. Buradaki azap ise acı, meşakkat ve yorgunluktur. Nitekim Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: "Yolculuk azaptan

283 Taberi, X, 153

284 Aynı yer

bir parçadır.”²⁸⁵ “Ölen bir kişi, yakınlarının onun için ağlaması sebebiyle azaba uğratılır”²⁸⁶ buyruğu da buna benzemektedir. Onların amelleri sebebiyle cezalandırılması anlamında değil, bundan dolayı acı çeker, rahatsız olur demektir.

Bütün çabası ve en büyük gayreti dünyalık olan kimsenin hali budur. Nitekim Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- Tirmizi'nin ve başkalarının rivâyet ettiği Enes -radıyallâhu anh- yoluyla gelen hadiste şöyle buyurmuştur:²⁸⁷ “Kimin gayret ve çabası âhiret olursa, Allah zenginliğini onun kalbinde yerleştirir. Dağınıklıklarını toplar. Dünya da ona boyun eğmiş olarak gelir. Kimin de çaba ve gayretleri dünya olursa Allah da onun fakirliğini gözlerinin arasına yerleştirir, bütünlüğünü onun aleyhine olarak dağıtır. Dünyadan da ona takdir edilenden başkası gelmez.”²⁸⁸

وَيَخْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ ﴿٥٦﴾ لَوْ يَجِدُونَ
مَلْجَأَ أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مَدْخَلًا لَوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ ﴿٥٧﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ
فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُعْطُوا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَنْحَطُونَ ﴿٥٨﴾
وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ
وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ ﴿٥٩﴾ إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ
عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً
مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦٠﴾

56. Onlar muhakkak sizden olduklarına (dair) Allah'a yemin ederler.
Hâlbuki onlar sizden değildir. Fakat onlar korkak bir topluluktur.

285 Buhâri, III, 728; Müslim, IV, 586, 587

286 Buhâri, III, 180; Müslim, II, 589. Hadisin anlamı ile ilgili olarak Hafız İbn Hacer'in -Allah'ın rahmeti üzerine olsun-, *Fethu'l-Bâri*, III, 180'de oldukça nefis açıklamaları vardır.

287 Tirmizi, V, 554. Tirmizi hadis hakkında bir açıklamada bulunmamıştır. Ancak senedinde Yezid b. Ebân er-Rukaşi vardır ki zayıf bir ravidir. el-Munziri der ki: Hadisi Tirmizi, Yezid er-Rukaşi'den rivâyet etmiş bulunmaktadır. Bunun sika olduğu da söylenmiştir. Mutabaat olması halinde onda bir beis yoktur. (*et-Terğib ve't-Terhib*, IV, 82); Elbâni de *Silsiletu'l-Ehâdisi's-Sahihâ*, 949-950'de sahih olduğunu belirtmiştir. Hadisi ayrıca İmam Ahmed V, 183'de: "Allah bizden bir hadis dinleyip de... kimsenin yüzünü ak etsin" lafzı ile rivâyet etmiştir. İbn Mâce, II, 393'de, Sahihu İbn Mâce, Züh'd, el-Hemmu bi'd-Dünya babı; Dârimi, I, 65-66; İbn Hibban, I, 47; Heysemi, X, 247'de: Hadisi Taberani *el-Eusat*'ta rivâyet etmiş olup, ravilerinin sika olduğu belirtilmiştir, demektir.

288 *İğâsetu'l-lehân*, I, 35-36

57. Eğer sığınacak bir yer yahut mağaralar veya sokulacak bir delik bulsalarđı serkeş bir at gibi süratle o tarafa yönelirlerdi.

58. Bazıları da sadakalar hususunda sana dil uzatırlar. Çünkü eğer kendilerine onlardan verilirse hoşnud olurlar. Şâyet onlardan kendilerine (istedikleri) verilmezse hemen kızarlar.

59. Keşke onlar Allah'ın ve Rasûlü'nün kendilerine verdiğine razı olsalarđı da: "Bize Allah yeter. Yakında bize lütf u kereminden Allah da verecektir, Rasûlü de. Biz ancak Allah'tan umarız" deselerdi; (haklarında daha hayırlı olurdu).

60. Sadakalar (zekât) ancak (dilenmeyen) fakirlere, yoksullara, onu toplamakla görevlendirilenlere, kalpleri (iman ve İslâm'a) alıştırılmak istenenlere, kölelere, borçlulara Allah yolunda harcamaya ve (malından uzak düşmüş) yolculara -Allah'tan (emrettiği) bir farz olarak- mahsustur. Allah herşeyi bilendir, Hakimdir.

Tefsiri:

Burada "fakirler" dışında kalan diğer kesimlerin başına "lâm" harfinin getirilmeyişinin tek sebebi, bu sınıfların sadaka verilmesi gerekenler arasında daha bir hak sahibi olduklarını göstermek içindir. Dolayısıyla bunlara sadakanın tıpkı bir kaba konulması gibi verilmesi gerekir.

"Allah yolunda" buyruğunun başında "fi" edatının tekrarlanması ise Allah yolunda harcamanın daha uygun olduğunu açıklamak içindir.

Bunun üzerinde iyice düşünmek gerekir. Çünkü bu Kur'ân-ı Kerim'de çokça görülen bir şeydir.²⁸⁹

وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أَدْنَىٰ قُلٍّ أَدْنَىٰ خَيْرٍ لَّكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ
لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ
﴿٦١﴾ يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيُرْضَوْكُمْ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضَوْهُ إِنْ كَانُوا
مُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ يُخَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنْ لَهُ نَارُ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا
ذَلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ ﴿٦٣﴾ يَخْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تَنْزَلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي
قُلُوبِهِمْ قُلِ اسْتَهْزِؤْا إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ مَا تَخْذَرُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَيْسَ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا
كُنَّا نَحْوُكُمْ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِؤُنَّ ﴿٦٥﴾ لَا تَعْتَبِرُوا قَدْرَ

كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِنَّ نَعْفَ عَنْ طَائِفَةٍ مِنْكُمْ يُغَذِّبُ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٦٧﴾ وَعَدَّ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا هِيَ حَسْبُهُمْ وَلَعْنَةُ اللَّهِ لَئِهِمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٦٨﴾ كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَكَثُرَ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلَائِقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلَائِقِكُمْ كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلَائِقِهِمْ وَخُضْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا أُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٦٩﴾

61. Peygamber'e eziyet eden ve: "O bir kulaktır" diyen de onlardan-
dır. De ki: "O sizin için hayırlı bir kulaktır. Allah'a inanır ve mü'minler(in
sözün) e inanır, o, içinizden iman edenler için de bir rahmettir." Allah'ın
Rasûlü'nü incitenler için can yakıcı bir azab vardır.

62. Sizi hoşnut etmek için huzurunuzda Allah'a yemin ederler.
Hâlbuki daha doğru olan Allah'ı ve Rasûlü'nü hoşnut etmeleridir. Eğer
mü'min iseler.

63. Hâlâ bilmezler mi ki, kim Allah'a ve Rasûlü'ne karşı sınır müca-
delesine kalkışırsa ona, içinde ebedi kalacağı Cehennem ateşi vardır?
En büyük rüsvaylık işte budur!

64. Münafıklar, kalplerinde olan şeyleri, yüzlerine karşı açıkça haber
verecek bir sûrenin üzerlerine indirilmesinden çekinirler. De ki: "Siz alay
ede durun! Allah, çekindiğiniz o şeyi ortaya çıkaracaktır."

65. Şâyet kendilerine (niçin alay ettiklerini) sorsan, "Biz sadece lâfa
dalmıştık ve aramızda eğleniyorduk", derler. De ki: "Allah'la, O'nun
âyetleriyle ve peygamberiyle mi eğleniyordunuz?"

66. Boşuna özür dilemeyin! Çünkü siz, (sözde) iman ettikten sonra küf-
rünüzü açığa vurdunuz. İçinizden (tövbe eden) bir zümreyi affetsek bile,
suçlarında ısrar etmeleri sebebiyle, diğer bir zümreye azap edeceğiz.

67. Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerindendir (birbir-
lerinin benzeridir). Kötülüğü emredip iyiliği yasaklarlar, ellerini de sıkı
tutarlar. Onlar Allah'ı unuttular; Allah da onları unuttu. Şüphesiz münâ-
fıklar, fasıkların ta kendileridir.

68. Allah, erkek münafıklara, kadın münafıklara ve kâfirlere, içinde
ebedî kalmak üzere cehennem ateşini va'detti. O, onlara yeter. Allah,
onlara lânet etmiştir. Onlar için sürekli bir azap vardır.

69. (Ey münafıklar!), siz de tıpkı sizden öncekiler gibisiniz: Onlar sizden daha güçlü, malları ve çocukları daha fazlaydı. Onlar paylarına düşenden faydalanmışlardı. Sizden öncekilerin, paylarına düşenden faydalandığı gibi siz de payınıza düşenden öylece faydalandınız ve onların daldığı gibi, siz de (dünya zevkine) daldınız. İşte onların dünyada da ahirette de amelleri boşa gitmiştir. İşte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.

Tefsiri:

Şanı yüce Allah bu âyet-i kerimeyi “Peygambere eziyet eden ve: O bir kulaktır diyen de onlardandır” buyruğundan sonra zikrederek onların: “O bir kulaktır” demek sûretiyle ona eziyet veren kimseler olduklarını belirtmektedir. Daha sonra da: “Hala bilmezler mi ki Allah’a ve Rasûlüne karşı sınır mücadelesine kim kalkışırsa...” diye buyurmakta ve böylelikle onları sınır mücadelesine kalkışan kimseler olarak değerlendirmektedir. Kesin olarak bilinen şu ki: Açıkça Allah’a ve Rasûlüne karşı ağır ifadeler kullanan, Allah’ın dinine dil uzatan bir kimse, Allah’a ve Rasûlüne karşı en büyük mücadele veren bir kişi demektir.²⁹⁰ Böyle bir kimsenin Allah ile sınır mücadelesine kalkışan bir kişi olduğu sabit olduğuna göre bilelim ki yüce Allah da şöyle buyurmuştur: “Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlar işte onlar şüphe yok ki en zelil olanların arasındadırlar.” (el-Mücâdele, 20)

“الذليل” sözcüğü الذليل zelil sözcüğünden daha fasih ve beliğdir. Aynı zamanda daha çok zelil yani “en zelil” demektir. Kendi canından ve malından yana korkusu olmadıkça da en zelil duruma düşmez.. Çünkü canı ve malı koruma altında olan bir kimsenin bu haklarına sataşmak mubah olmadığından ötürü böyle bir kişi, en zelil olmaz. Buna yüce Allah’ın şu buyruğu delil teşkil etmektedir: “Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar üzerlerine zillet vurulmuştur. Meğer ki Allah’ın ahbine ve insanların emanına sığınmış olsunlar.” (Âli İmran, 3/112) Böylelikle yüce Allah nerede bulunurlarsa üzerlerine zilletin de hakim olacağını beyan etmektedir. Ancak ahit ve antlaşmalarının bulunduğu hal müstesnâdır. Böylelikle bir ahit ve antlaşması bulunan bir kimsenin bu vesile ile canından ve malından yana emin olacağı ve bu durumda zelil olmayacağı anlaşılmaktadır. Miskinliği (yoksulluğu) olsa dahi. Çünkü bazen zelil olmamakla birlikte miskin (yoksul) olunabilir. Şanı yüce Allah ise kendisi ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapan kimseleri “en zelil olanlar arasında” diye belirlemiştir. O halde böylelerinin bir ahdi olamaz. Çünkü ahdin olması zillete aykırıdır. Nitekim âyet de buna delil teşkil etmektedir. Bu durum açıkça görülen bir şeydir. O halde en zelil olanın, kendisine kötülük yapmak isteyen kimselere karşı kendisini koruyacak bir gücü bulunamaz. Eğer Müslümanlar tarafından ona bir ahid verilmiş ve bu ahid sebebiyle ona yardım etmeleri ve onu korumaları gerekiyor ise en zelil kimse değildir, demektir.²⁹¹

290 Bk. Taberi, Tefsir, X, 167-168

291 es-Sârimu'l-meslûl, 22'dekilerle karşılaştırınız.

Böylelikle Allah ve Rasûlüne karşı sınır mücadelesine giren kimsenin kendisini koruyacak bir ahdinin olmayacağı sabit olmaktadır.²⁹²

“Siz de kendinizden öncekiler gibisiniz... Zarara uğrayanların ta kendileri de işte bunlardır.”

Buyruğun başında yer alan (gibi anlamına gelen) kef'in mahalli ve ona neyin taalluk ettiği hususunda görüş ayrılığı vardır.²⁹³ Buyruk, ref' mahallinde olup, hafzedilmiş bir mübtedânın haberidir. Siz de kendinizden öncekiler gibisiniz, anlamındadır.

Hafzedilmiş bir fiil ile nasb konumunda olduğu ve takdirinin şöyle olduğu da söylenmiştir: Siz de sizden öncekilerin yaptığı gibi yaptınız.

Bu iki görüşe göre benzetme daha öncekilerin amelleri ile ilgilidir. Benzetmenin azaba dair olduğu da söylenmiştir. Diğer taraftan âmilin hafzedildiği söylenmiştir. Burada âmil de “onları lânetledi ve azaplandırdı” anlamında olup, öncekileri lânetlediği gibi... demektir. Âmilin daha önce geçen ifadeler olduğu da söylenmiştir. Yani Allah münafıklara sizden öncekilere vaat ettiği gibi vaat etti ve onları lânetlediği gibi münafıkları da lânetledi. Kendilerine kalıcı bir azap verilecekler gibi onların da kalıcı bir azabı vardır.

Maksat yüce Allah'ın, tehdit hususunda onları öbürlerine kattığıdır. Amelleri bakımından birbirleri ile eşit oldukları gibi, tehditte de onlar arasında eşitlik olduğunu belirtmiştir. Öncekilerin daha güçlü, mal ve evlat bakımından daha kalabalık olmaları ise etkin olmayan bir farktır. Çünkü hükmü, etkin olan ortak nitelik ile alakalı olarak belirlemiş fakat ayırıcı niteliği göz önünde bulundurmamıştır. Daha sonra yüce Allah onların amel bakımından ortak oluşlarının, cezalarının da ortak olmasını gerektirdiğine dikkat çekerek: “*Onlar payları kadar faydalandılar. Öncekiler kendi payları kadar faydalandıkları gibi, siz de payınız kadar faydalandınız ve onlar daldıkları gibi siz de daldınız*” diye buyurmaktadır. İşte etkin olan illet ve her ikisi arasındaki ortak nitelik budur. Yüce Allah'ın: “*Amelleri boşa gitmiş olanlardır*” buyruğu hüküm ifade eder. Bunlardan öncekiler asıldır (sonrakilere dair hükmün kaynağıdır). Muhataplar ise fer'dir (öncekiler hakkında verilen hüküm, kendileri hakkında da söz konusu edilmektedir.)

Abdurrezzak, Tefsir'inde der ki: Bize Ma'mer, el-Hasen'den yüce Allah'ın: “*Sizden öncekiler kendi payları kadar faydalandıkları gibi*” buyruğu hakkında şunları söylediğini haber vermektedir. Günahları ile faydalandılar, demektir.

Bu açıklama Ebu Hureyre'den de rivâyet edilmektedir. İbn Abbâs da şöyle demiştir: Onlar âhiretten paylarına düşen ile dünyada iken faydalandılar.

Başkaları ise, dünyadan olan paylarıyla faydalandılar, demektir.

292 Ahkâmu ehli'z-zimme, II, 825-826

293 Bk. Taberi, Tefsir, X, 175

Meselenin hakikati de şudur: Âyet-i kerimede geçen “el-halâk”, nasip ve pay demektir. İnsan için yaratılıp, takdir edilen o olduğu için bu isim verilmiş gibidir. Nitekim: Onun payı kendisine ayrılandır, nasibi ona nasip olarak verilendir, denilmektedir. Yani kendisi adına kesilip, belirlenen onun için tespit edilmiştir.

Yüce Allah’ın: “... *ve onun âhirette bir halakı (bir payı) yoktur.*” (el-Bakara, 2/200) buyruğu da bu türdendir.

Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-’in şu buyruğu da böyledir:²⁹⁴ “Dünyada ipeği, âhirette hiçbir payı (halâkı) bulunmayan kimseler giyer.”

Âyet-i kerime selevin sözünü ettiği bütün hususları kapsar. Çünkü şanı yüce Allah: “*Onlar sizden daha güçlü idi*” diye buyurmaktadır. İşte onlardaki bu güç sebebiyle hem dünya için, hem de âhiret için amel edebilirlerdi. Malların ve evlatların durumu da budur. Bu güç, bu mallar ve evlatlar “الحلأق el-halâk” diye tabir edilen payın kendisidir. Onlar bu güçleriyle, mallarıyla, çocuklarıyla dünyada iken faydalandılar. Bu güç ile yapmış oldukları ameller de kendisi ile yararlandıkları paylarındandır. Eğer bununla Allah’ı ve âhiret yurdunu istemiş olsalardı, âhirette de payları olurdu. O halde onların bu paylarından yararlanmaları dünyadaki âcil paylarını almaları demekti. İşte dünyasından başkası için amel etmeyen kimsenin hali budur. Amelinin ibadetler türünden ya da başka türden olması ise farketmez.

Daha sonra yüce Allah, fer’ durumunda olan sonrakileri sözkonusu ederek şöyle buyurmaktadır: “*Sizden öncekiler kendi payları kadar faydalandıkları gibi siz de payınız kadar faydalandınız.*” Bu da sizin hükmünüzün onların hükmü gibi olduğuna, onların karşı karşıya kaldıkları şeylerle sizin de karşı karşıya kalacağınız delildir. Çünkü benzerin hükmü ne ise ona benzeyenin hükmü de odur.

Daha sonra yüce Allah: “*Ve onlar daldıkları gibi siz de daldınız*” diye buyurmaktadır. “Daldıkları”nın hazfedilmiş bir mastarın sıfatı olduğu söylenmiştir. Yani onların daldıkları dalış gibi daldınız. Hazfedilmiş bir mevsûfun sıfatı olduğu da söylenmiştir. Daldıkları dalış gibi bir dalış demektir. Buradaki ism-i mevsûlün “kemâ: gibi”de olduğu gibi, mastar için geldiği de söylenmiştir. Onların dalışları gibi demektir. “Ellezine: Kimseler” yerine kullanıldığı da söylenmiştir.

Dinde Fesadın Esası

Anlatılmak istenen şudur: Şanı yüce Allah paya düşen ile faydalanmayı ve bâtila dalmayı bir arada sözkonusu etmiştir. Çünkü dinin bozuluşu ya bâtil itikad ile ve bunu dile getirmekle sözkonusu olur. İşte dalmak budur. Yada hak ve doğru olana muhalif amelde sözkonusu olur. Paydan faydalanmak da budur.

²⁹⁴ Buhâri, X, 296; Müslim, IV, 772-773

Birinci türden olanlar bid'atlerdir.

İkinci türden olanlar ise hevâya tabi olmaaktır.

İşte bu ikisi her türlü kötülüğün, fitnenin ve belânın esasıdır. Bunlar sebebiyle Rasûller yalanlandı, yüce Rabbe karşı gelindi, Cehennem'e girildi ve dünyaya ilâhi ceza ve azaplar indi.

Birinci tür şüpheler ile sözkonusu olur. İkinci tür ise şehvetlerden ötürüdür. Bundan dolayı selef şöyle derdi: İki tür insandan sakınınız. Hevâsının kendisini fitneye düşürmüş olduğu hevâ sahibi bir kimse ile dünyasını beğenmiş, dünyaya bağlı bir kimse. Yine şöyle derlerdi: Günah işleyen âlim ile cahil âbidin fitnesinden sakınınız. Çünkü bunların fitnesi, fitneye düşmüş herkesin fitneye düşmesinin sebebidir. Bu da hakkı bilen fakat ona muhalif amel eden, kendilerine gazap edilmiş olanlara benzer. Ötekileri ise bilgisizce amel eden, dalâlete düşmüş olanlara benzerler.

İmam Ahmed'in -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dünya hayatına karşı tutumu hakkında şöyle denilmiştir:²⁹⁵ O ne kadar sabırlı birisi idi. Geçmişteki müminlere ne kadar çok benziyordu. Bid'atler ona geldi fakat o onları uzaklaştırdı, dünya geldi ondan yüz çevirdi. İşte şanı yüce Allah'ın kitabında: *"Ve onlardan sabrettikleri zaman bizim emrimizle hidâyete ileten önderler kıldık."* (es-Secde, 24) diye nitelendirdiği takva sahibi önderlerin hali budur.

Sabır ile şehvet ve arzular terk edilir, yakın ile şüpheler uzaklaştırılır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Hakkı birbirine tavsiye eden ve sabrı birbirine tavsiye eden kimseler müstesnâ."* (el-Asr, 103/3)

Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Güçlü ve basiretli kullanımız İbrahim, İshak ve Yakub'u da an."* (Sâd, 38/45) Mürsel rivâyetlerden birisinde şöyle denmektedir: "Şüphesiz Allah, şüphelerin ortaya çıktığı takdirde derinlemesine nüfûz eden basireti sever. Şehvet ve arzuların geldiği esnada da kâmil aklı sever." Buna göre yüce Allah'ın: *"Siz de payınız kadar faydalandınız"* buyruğu şehvetlere tabi olmaya bir işarettir. İsyankârların hastalığı budur. Yüce Allah'ın: *"Ve onların daldıkları gibi siz de daldınız"* buyruğu da şüphelere bir işarettir. Bid'atçilerin, hevâ ehlinin ve dini konularda tartışanların hastalığı da budur. Çoğunlukla bu iki hastalık bir araya da gelebilir. İtikadı bozuk bir kimsenin bozuk itikadının amelinde ortaya çıkmadığını görmek çok nâdir bir hadisedir.

Maksat şudur: Şanı yüce Allah, bu ümmet arasında daha öncekilerin kendi paylarından faydalandıkları gibi faydalanan, daldıkları gibi dalan kimseler bulunduğunu haber vermektedir. Bunların da kendilerinden öncekiler hakkında sözkonusu olduğu şekilde yerilip tehdide mâruz kaldıklarını da belirtmektedir.

295 Bunu diyen Ebu Umeyr b. en-Nehâs er-Remli'dir. *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, XI, 198'de böyle denilmiştir. Ben de Allah'a yemin ederim ki, İmam Ahmed -radıyallâhu anh-ı severek Allah'a yakınlaşmaya çalışıyorum.

Daha sonra yüce Allah, kendilerinden öncekilerden ibret alarak bir kıyaslama yapmaya da onları teşvik ederek şöyle buyurmaktadır: “*Onlara kendilerinden öncekilerin... kendi kendilerine zulmediyorlardı.*” (et-Tevbe, 9/70), diye buyurmaktadır. Bu kıyasın ne kadar doğru ve ona bağlı olarak zikredilen hükmü ne derece ifade ettiği üzerinde düşünelim. Asıl ve fer’ cezanın kendisine bağlı bulunduğu husus bakımından birbirine eşittirler. Daha önce geçtiği gibi bir çeşit kıyas-ı evlâ ile de pekiştirdiğini görmekteyiz. Bu ise öncekilerin daha güçlü, mal ve evlâtlarının daha çok oluşudur. Bunlardan daha güçlü olanları yüce Allah, günahları sebebiyle cezalandırmış olduğuna göre onlardan daha güçsüz olanları cezalandırmak onun için nasıl zor olabilir?²⁹⁶

Pay demek olan “el-halâk” ile faydalanmak şehvettir. Dalmak ise şüphenin gereği olan sözler söylemektir. Bu iki hastalık öncekilerin de, sonrakilerin de hastalığıdır. Allah’ın koruduğu pek az kimseler müstesnâdır. İşte semâ’ denilen bu işte de bu iki asıl özellik, bir arada bulunmaktadır.²⁹⁷

Şanı yüce Allah şehvetlerle (arzu ve isteklerle) yararlanmak demek olan dünya hayatında âhiretten paylarına düşene tercih ettikleri paylarıdır.

Dalmak ise şüphelerinin peşine düşüp, dile getirdikleridir. Böylelikle şehvetlerinden yararlandılar, faydalandılar, şüphelere daldılar. Bunun sonucunda yüce Allah’ın kitabında izinden gidenlerini yerdiği, mümin kullarını da kendilerini benzemelerini yasaklamış olduğu yerilen ayrılığa düştüler, tefrika ortaya çıkmış oldu.²⁹⁸

Şehvetlerin (Arzu ve İsteklerin) Fitnesi

Fitnenin ikinci türü şehvetler fitnesidir. Şanı yüce Allah her iki fitneyi şu buyruğunda bir arada zikretmiş bulunmaktadır: “*Siz de kendinizden öncekiler gibisiniz. Hâlbuki onlar sizden daha güçlü idi. Malları ve evlâtları da daha çoktu. Onlar payları kadar faydalandılar. Sizden öncekiler kendi payları kadar faydalandıkları gibi siz de payınız kadar faydalandınız.*” (et-Tevbe, 9/69)

Yani onlar dünyadaki payları ve dünyadaki arzu ve istekleri ile yararlandılar, faydalandılar. el-Halâk, takdir edilmiş, miktarı belirlenmiş pay demektir. Daha sonra yüce Allah: “*Onlar daldıkları gibi siz de daldınız*” diye buyurmaktadır. Bu bâtil ile dalmaktır. Maksat da şüphe ve tereddütlerdir.

Şanı yüce Allah bu âyet-i kerimede kalplerin ve dinin ne ile bozulacağına işaret etmektedir. Bu da paya düşenden faydalanmak ve bâtil ile dalmaktır. Çünkü dinin bozulması ya bâtil itikat ile yada onu dile getirmekle ortaya çıkar. Yahutta sahih bilginin aksine amel ile olur.

296 İ’lâmu’l-muvakkı’in, I, 182-185

297 el-Kelâm fi mes’eleti’s-semâ’, 173

298 es-Savâiku’l-mürsele, II, 511

Birincisi bid'atler ve ona bağlı olan hususlardır.

İkincisi ise ameli fasıklıktır.

Birincisi şüpheler cihetiyle bir fesâddır, ikincisi ise şehvetler cihetiyledir. Bundan dolayı selef şöyle derlerdi: “İki tür insandan sakınınız: Hevasının kendisini fitneye düşürdüğü, hevâsının peşinden giden bir kimse ile dünyasının kör ettiği dünya peşinden giden bir kimse.” Yine onlar şöyle derlerdi: “Günahkâr âlim ile cahil âbidin fitnesinden sakınınız. Çünkü onların fitneleri fitneye düşen herkes için bir fitne sebebidir.”

Her türlü fitnenin esası, ancak görüşün şeriatin önüne, hevânın da aklın önüne geçirilmesinden kaynaklanmaktadır. Birincisi şüphe fitnesinin esası, ikincisi ise şehvet fitnesinin esasıdır. Şüphelerden ileri gelen fitneler yakın ile önlenir, şehvetlerin sebep olduğu fitneler de sabır ile önlenir. Bundan dolayı şanı yüce Allah din hususunda önderliği bu iki esasa bağlı olarak tespit ederek şöyle buyurmaktadır: “Ve onlardan sabrettikleri zaman bizim emrimizle hidâyete ileten önderler kıldık.” (es-Secde, 32/24)

Böylelikle bu, sabır ve yakın ile dinde önderlik mevkiinin elde edileceğini göstermektedir.²⁹⁹

أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمَ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ
وَالْمُؤْتَفِكَاتِ أَتَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ
يَظْلِمُونَ ﴿٧٠﴾ وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضُهُمْ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ
سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾ وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ
مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٧٢﴾

70. Onlara (münâfıklara) kendilerinden öncekilerin, Nûh, Âd, Semûd kavimlerinin, İbrahim kauminin, Medyen ashâbının, Mu'tefikelerin haberi de gelmedi mi? Peygamberleri onlara apaçık mucizelerle gelmişlerdi. Allah onlara zulmediyor değildi. Fakat onlar (iman etmemekle) kendi kendilerine zulmediyorlardı.

71. Mü'min erkeklerle, mü'min kadınlar birbirlerinin velileridir. Bunlar iyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar. Namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler. Allah'a ve Rasûlü'ne de itaat ederler. İşte Allah bunlara rahmet edecektir. Şüphesiz Allah Azizdir, Hakimdir.

72. Allah, mü'min erkeklere de mü'min kadınlara da -içlerinde ebediyyen kalmak üzere- altından ırmaklar akan Cennetler va'detti. Bir de Adn Cennetlerinde hoş meskenler... Allah'ın rızası ise hepsinden daha büyüktür. En büyük kurtuluş işte budur!

Tefsiri:

Burada Allah rızası anlamındaki "rıdvân" lafzının mübtedâ, nekire ve vaad olundukları her şeyden daha büyük olduğu haberi verilerek geldiği üzerinde dikkat edilmelidir. Onun rızasının en asgarisi dahi bütün Cennetlerden, Cennetlerdeki hoş meskenlerden ve Cennet'in ihtivâ ettiklerinden daha hayırlıdır. Bundan dolayı yüce Allah, Adn Cennetlerinde dostlarına tecelli edecek ve onlardan istedikleri bir şey olup olmadığını soracak.³⁰⁰

Onlar şöyle diyecekler: Rabbimiz, bize vermiş olduklarından daha faziletli ne isteyebiliriz ki? Şanı yüce ve mübarek olan Allah şöyle buyuracak: Size benim nezdimde bundan daha üstün bir şey vardır. Size benim rızamı ihsan edeceğim. Artık bundan sonra da ebediyyen size gazap etmeyeceğim.³⁰¹

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٧٣﴾

73. Ey Peygamber, kâfirlere ve münâfıklara karşı cihâd et ve onlara sert ol! Yerleri Cehennemdir onların. O, ne kötü bir dönüş yeridir!

Tefsiri:

Çünkü münafıklara karşı cihâd etmek kâfirlerle cihâd etmekten daha zordur. Münafıklara karşı cihâd Allah Rasûlünün mirasçıları olan ümmetin havâssının işidir. Bu cihâdı yerine getirebilenler dünyada sayılı kimselerdir. Bu cihâda katılanlar ve buna destek verenler sayı itibariyle en azınlıkta olsalar dahi, Allah nezdinde değerleri en büyük olanlardır.³⁰²

300 Buhâri, XI, 423 ve Müslim, V, 690'da rivâyet ettikleri bir hadise işaret etmektedir.

301 Bedâiu'l-fevâid, II, 166-167

302 Zâdu'l-me'âd, III, 5

يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ وَإِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٤﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهُ لَئِنْ آتَانَا مِنْ فَضْلِهِ لَنُصَدِّقَ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا آتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٧٦﴾ فَأَغْنَاهُمْ تَغَاً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿٧٧﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ وَأَنَّ اللَّهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿٧٨﴾ الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٩﴾ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٨٠﴾ فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴿٨١﴾ فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَتَنَكَّبُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾ فَإِنْ رَجَعْتَ اللَّهُ إِلَى طَائِفَةٍ مِنْهُمْ فَاسْتَأْذَنَكَ لِلخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا إِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ ﴿٨٣﴾ وَلَا تَضَلَّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨٤﴾ وَلَا تَعْجَبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٨٥﴾ وَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ أَنْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَأْذَنَكَ أُولُوا الطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِيدِينَ ﴿٨٦﴾ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٨٧﴾ لَكِنَّ الرُّسُولَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ جَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَأُولَئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨٨﴾ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٨٩﴾ وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٠﴾ لَيْسَ

عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ خَرَجَ إِذَا
نَضَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩١﴾ وَلَا
عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا اتَّوَكَّلْتَ لْتَخْلِفْهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أُحْمِلُهُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَاعْيَبْهُمْ
تَفِيضٌ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ ﴿٩٢﴾ إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ
يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْيَاءٌ رَضُوا بَأَن يُكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ
فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٩٣﴾ يَتَغَدَّرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنُؤْمِنَ
لَكُمْ قَدْ نَبَأْنَا اللَّهَ مِنْ أَخْبَارِكُمْ وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُزَدُّونَ إِلَى عَالِمِ
الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيَسْئَلُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٤﴾ سَيَخْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ
إِلَيْهِمْ لِتَغْرَضُوا عَنْهُمْ فَاغْرَضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رَجَسٌ وَمَا وَاهُمْ جَهَنَّمَ جَزَاءُ بِمَا كَانُوا
يَكْسِبُونَ ﴿٩٥﴾ يَخْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِن تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِن اللَّهَ لَا يَرْضَى
عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٩٦﴾ الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ
مَا أَنزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٩٧﴾ وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَن يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ
مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَائِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٩٨﴾ وَمِنَ
الْأَعْرَابِ مَن يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرْبَاتٍ عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ
الرُّسُولِ أَلَّا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ سَيُدْخِلُهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنَّا اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩٩﴾
وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ
عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ
الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٠٠﴾

74. (O kötü sözü) söylemediklerine dair Allah'a yemin ederler. Şüpheli yok ki o küfür sözünü söylediler; onlar Müslümanlıklarından sonra kâfir oldular ve başaramadıkları bir işe de yeltendiler. Hâlbuki intikam almaya kalkışmaları için Allah'ın ve Peygamberinin onları lütfuyla zenginleştirmiş olmasından başka bir sebep de yoktu. Eğer tevbe ederlerse onlar için hayırlı olur. Eğer yüz çevirir (ve nifaklarında ısrar eder) lere Allah onları dünyada da âhirette de pek acıklı bir azaba uğratar. Onların yeryüzünde ne bir velileri vardır, ne de bir yardımcıları.

75. İçlerinden kimi de Allah'a şöyle söz vermişti: "Eğer bize lütfundan ihsan ederse andolsun ki sadaka vereceğiz ve muhakkak ki salihlerden olacağız."

76. Ama Allah, kendilerine lütfundan ihsan edince de cimrilik edip yüz çevirerek gerisin geriye döndüler.

77. Nihâyet Allah'a verdikleri sözlerini tutmadıkları ve yalan söyleye-geldikleri için O da huzuruna çıkacakları güne kadar kalblerine bir nifak sokarak onları cezalandırdı.

78. Onlar, (münâfıklar) gizlediklerini de fısıltılarını da Allah'ın mu-hakkak bildiğini, Allah'ın bütün gaybları çok iyi bildiğini bilmezler mi?

79. Mü'minlerden (nâfile) bağışlarda bulunanları, kaşgöz işaretleriyle ayıplayanlarla, güçlerinin yetebildiğinden başkasını bulamayan kimse-lerle eğlenenleri Allah maskaraya çevirir ve onlar için pek acıklı bir azab vardır.

80. Onlar için ister mağfiret dile, ister mağfiret dileme! Onlar için yetmiş defa mağfiret dilesen de yine Allah onları kesinlikle bağışlama-yacaktır. Bunun sebebi Allah'ı ve Peygamberini inkâr etmeleridir. Allah, fâsıklar topluluğuna hidâyet vermez.

81. Allah'ın Rasûlü'ne muhalefet için geri kalanlar (evlerinde) otur-malarına sevindiler. Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihâd etmekten hoşlanmadılar ve (mü'minlere): "Bu sıcakta savaşa çıkmayın" dediler. (Onlara) de ki: "Cehennem ateşi daha sıcaktır." Keşke bilselerdi.

82. Artık onlar kazandıklarının bir cezası olarak az gülsünler, çok ağlasınlar.

83. Eğer Allah seni onlardan bir topluluğun yanına döndürür de (başka bir savaşa) çıkmak için senden izin isterlerse de ki: "Siz, ebediy-yen benimle beraber asla çıkmayacaksınız ve benimle beraber hiçbir düşmanla asla savaşmayacaksınız. Çünkü siz ilkinden oturmaya razı ol-dunuz. Artık siz geri kalanlarla beraber oturun."

84. Onlardan ölen hiçbir kimsenin namazını asla kılma, kabrinin ba-şında da durma. Çünkü onlar Allah'a ve Rasûlü'ne kâfir oldular ve fâsık olarak öldüler.

85. Malları da evlatları da imrendirmesin seni. Allah, onları dünyada bunlar sebebiyle ancak bir azaba çarptırmayı ve canlarının kâfir olduk-ları halde güçlükle çıkmasını ister.

86. "Allah'a iman edin, Rasûlü ile birlikte cihâd edin" diye bir sûre indirildiği zaman, (o münâfıkların) içlerinden güç yetirenler senden izin isterler ve: "Bizi bırak da oturanlarla birlikte kalalım" derler.

87. Geri kalanlarla birlikte olmaya razı oldular. Kalblerine de mühür vuruldu. Onlar anlamazlar.

88. Fakat, Peygamber ve beraberindeki müminler, mallarıyla ve can-larıyla cihâd ettiler. İşte onlar için hayırlar vardır ve onlar kurtuluşa eren-lerin ta kendileridir.

89. Allah onlara altından nehirler akan Cennetler hazırlamıştır. Orada ebediyyen kalıcıdırlar. İşte en büyük kurtuluş budur.

90. Bedevilerden özür beyan edenler kendilerine izin verilsin diye geldiler. Allah'a ve Rasûlü'ne yalan söyleyenler de oturup kaldılar. İşlerinden kâfir olanlara da pek acıklı bir azab çarpacaktır.

91. Allah'a ve Rasûlü'ne karşı samimi olmak şartı ile zayıflara, hastalara ve harcayacak bir şey bulamayanlara (cihâddan geri kalmakta) bir günah yoktur. İyilik edenlerin aleyhine bir yol yoktur. Allah, (günahları) bağışlayandır, Rahimdir.

92. Bir de sana, kendilerine binek (ve nafaka) temin etmen için gelip de: "Size bir binek bulamıyorum" dediğin zaman (cihâd için) harcayacak bir şey bulamadıklarından üzülerken gözleri yaş döke döke geri dönen kimselere de (bir sorumluluk yoktur).

93. Yol, ancak, zengin oldukları halde (geri kalmak için) senden izin isteyenlerin aleyhinedir. Onlar geri kalan (kadın ve çocuk) larla beraber olmaya razı oldular. Allah da kalblerini mühürledi. Bunun için onlar bilmezler.

94. Kendilerine döndüğünüz vakit size özür beyan edeceklerdir. De ki: "Özür dilemeyin, size kesinlikle inanmayız. Allah bize, size dair haberler vermiştir. Allah ve Rasûlü sizin davranışınızı görecektir, sonra görüneni de görünmeyi de bilene döndürüleceksiniz. O da size yaptıklarınızı haber verecektir."

95. Yanlarına döndüğünüzde onlar(ı azarlamak)dan vazgeçmeniz için önünüzde Allah'a yemin edeceklerdir. O halde siz de onlardan yüz çevirin. Çünkü onlar murdardırlar. Kazandıklarının cezası olarak varacakları yer de Cehennemdir.

96. Kendilerinden hoşnut olmanız için size yemin ederler. Siz onlardan hoşnut olsanız da, şüphesiz Allah o fâsıklar topluluğundan hoşnut olmaz.

97. Bedeviler küfür ve nifak bakımından daha beterdir. Allah'ın Rasûlü'ne indirdiklerinin sınırlarını bilmemeye de daha layıktırlar. Allah herşeyi bilendir, Hakimdir.

98. Bedevilerden öyleleri de vardır ki, (Allah yolunda) infâk ettiğini haksızca alınmış bir mal sayar ve başınıza musibetler gelmesini bekler dururlar. En kötü bela kendi başlarına olsun. Allah her şeyi iştir, bilendir.

99. Bedevilerden öyleleri de vardır ki, Allah'a ve âhiret gününe iman eder; infâk ettiğini Allah'a yakınlıklara ve Peygamberin dualarına vesile edinir. İyi bilin ki bu, onlar için gerçekten (Allah'a) bir yakınlıktır. Allah onları rahmetine alacaktır. Şüphesiz ki Allah mağfiret ve rahmet edendir.

100. Muhacir ve ensarın ileriye geçen ilk (önder)leri ile onlara güzellikle uyanlardan Allah razı olmuştur. Onlar da O'ndan hoşnut olmuşlardır. Bunlar için orada ebediyyen kalmak üzere altından ırmaklar akan Cennetler hazırlamıştır. İşte bu, en büyük kurtuluştur.

Tefsiri:

Buyruğun delalet şekli³⁰³ şöyledir: Şanı yüce Allah onlara uyanlardan övgüyle sözletmektedir. Ashab bir söz söyleyip de herhangi bir kimse o sözün sıhhatini bilmeden önce o söze uyarsa onlara tabi olmuş olur. Bu sebeple de övülen birisi olması ve Allah'ın rızasını hak etmesi gerekir. İsterse onlara tabi oluşları bazı müftilerin taklit edilmesi gibi katıksız bir taklit dahi olsa böyledir. Bu gibi müftilere tabi olan kimseler ancak avamdan olmaları halinde Allah'ın rızasını hak edebilirler. Müctehid âlimlerin ise bu durumda onlara tabi olmaları caiz değildir.³⁰⁴

O halde mutlu olan tabiler iki türdür.³⁰⁵

Müstakil hükmünde olan tabiler. Bunlar da şanı yüce Allah'ın haklarında: *"Muhâcir ve ensârın ileriye geçen ilkleri ile onlara güzellikle uyanlardan Allah razı olmuştur. Onlar da ondan hoşnut olmuşlardır."* (et-Teuve, 9/100) diye buyurduğu kimselerdir.

Bunlar Allah'ın kendilerinden razı olduğu sabit olmuş mutlu kimselerdir. Bunlar da Rasûlullah -sallâllâhu aleyhi vesellem-'in ashâbı ile kıyamet gününe kadar onlara güzel bir şekilde uyanlardır. Bu özellik sadece onları gören nesle has değildir. Tabiin diye bilinenlerin ashâb-ı kirâmı görenler olarak tahsis edilmeleri örfi bir özelleştirmedir. Böylelikle onlardan sonra geleceklerden ayrılma'larının sağlanması istenmiştir. Bundan dolayı tabiûn mutlak olarak sadece o nesil hakkında kullanılmıştır. Yoksa onların yolundan giden herkes, güzel bir şekilde tabi olanlar arasındadır. Allah'ın razı olduğu ve kendilerinin de Allah'tan razı olduğu kimselerdir.

Şanı yüce Allah, bu tabi oluşu ihsan ile güzellikle tabi oluş diye kayıtlamıştır. Mutlak bir tabi oluş değildir. Mücerred niyet ve bir hususta tabi olup, başka hususlarda muhalefet ile gerçekleşmez. Ancak bu, ihsan ile birlikte olan bir tabi oluştur.

"بِإِحْسَانٍ" İhsan ile" lafzının başında bulunan "be" harfi burada birliktelik (musâhabe) ifade eder. İhsan ve tabi oluş, Allah'ın rızasının gerçekleşip, Cennetlerine girmenin bir şartıdır.³⁰⁶

Şanı yüce Allah'ın:

303 Yani ashâb-ı kirama uymanın gerektiğine dair delâlet şekli

304 İ'lâmu'l-muvakkı'in, IV, 155

305 İkinci türü, Tur sûresinin tefsiri esnasında zikredilecektir.

306 er-Risaletu't-Tebûkiyye, 62

وَمِمَّنْ خُولِكُمْ مِنَ الْأَغْرَابِ مُنَافِقُونَ وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى الْتِفَاقٍ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَى عَذَابٍ عَظِيمٍ ﴿١٠١﴾
وَأَخْرَجُوا عَتَرَتَهُمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنْ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٠٢﴾ خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٣﴾

101. Çevrenizdeki bedevilerden münâfık olanlar vardır. Medine ahalisinden de. Onlar nifakı âdet edinmiş kimselerdir. Sen onları bilmezsin. Onları Biz biliriz. Biz onları iki kere azaba uğratacağız. Sonra da büyük bir azaba döndürüleceklerdir.

102. Diğer bir kısım da günahlarını itiraf ettiler. Onlar salih ameli başka bir kötü (amel) ile karıştırmışlardır. Olur ki Allah onların teubelerini kabul eder. Muhakkak Allah mağfiret ve rahmet edendir.

103. Mallarından bir sadaka al ki, bununla kendilerini temizleyip arındırmış olasın. Onlara dua da et. Senin duan şüphesiz onlara huzur ve güvendir. Allah hakkıyla işitendir, bilendir.

Tefsiri:

Bu lafzın (salât lafzının) sözlükte asıl anlamı iki mânâyâ râcidir.³⁰⁷

1- Duâ ve tebrik

2- İbadet

Birinci anlama örneklerden: “Mallarından bir sadaka al ki bununla kendilerini temizleyip, arındırmış olasın. Onlara salât et, senin salâtın şüphesiz onlara huzur ve güvendir.” (et-Tevbe, 9/103) Münafıklar hakkındaki şu buyruğu da böyledir: “Onlardan ölen hiçbir kimse üzerine ebediyyen salât etme. Kabrinin başında da durma.” (et-Tevbe, 9/84) Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-’in şu buyruğu da bu anlama örnektir.³⁰⁸ “Sizden herhangi bir kimse bir yemeğe dâvet edilecek olursa dâveti kabul etsin. Eğer oruçlu ise salât getirsin.”

Buradaki lafız (salât lafzı) her iki anlam ile de açıklanmıştır.

Onlara bereket ile duâ etsin diye açıklandığı gibi, yiyeceği yemek yerine onların nezdinde namaz kılsın, diye de açıklanmıştır.

307 Bk. İmam Nevevi, *el-Mecmu*, III, 2’de “salât”ın anlamı ve türeyişi ile alakalı yazdıklarına bakınız.

308 Müslim, III, 205; Ebu Davud, VII, 131, 132; Tirmizi, III, 150

Namazın (salâtın) sözlükte duâ anlamına geldiği de söylenmiştir. Duâ da iki türdür: İbadet duâsı ile dilek duâsı. İbadet eden bir kimseye duâ eden denildiği gibi, dilekte bulunan kimseye de duâ eden denilir. İşte yüce Allah'ın: *"Rabbiniz: Bana duâ edin, ben de duânızı kabul edeyim dedi."* (el-Mu'min, 40/60) buyruğu da bu iki anlama göre açıklanmıştır. Siz bana itaat edin ben size sevap ve mükâfat vereyim diye de açıklanmıştır.

Benden dileyin, ben de size vereyim diye de açıklanmıştır. Yüce Allah'ın: *"Kullarım beni sana soracak olurlarsa şüphesiz ki ben pek yakınım. Duâ edenin duâsını –bana duâ ettiği takdirde- kabul ederim."* (el-Bakara, 2/186) buyruğu da bu iki anlam ile açıklanmıştır.

Doğrusu ise duâ lafzının her iki türü de kapsadığıdır. Bu da müşterek anlam sözkonusu olmaksızın, dilde bu anlama geldiği kabul edilmiş bir lafızdır.

Duâ lafzının ibadet mânâsına duâ hakkında kullanıldığı buyruklardan bazıları şöyledir: *"De ki: Allah'tan gayrı (ilâh diye) iddia ettiklerinize duâ edin bakayım. Onlar göklerde de, yerde de zerre ağırlığına bir şeye sahip değildirler."* (Sebe', 34/22); *"Hâlbuki Allah'ı bırakıp da duâ ettikleri, hiçbir şey yaratamazlar. Onların kendileri yaratılmıştır."* (en-Nahl, 16/20); *"Deki: Eğer duânız olmasaydı, Rabbimin yanında sizin ne değeriniz olurdu?"* (el-Furkan, 25/77)

Bu husustaki iki görüşten sahih olanı, eğer siz ona ibadet ve duâ etmeyeydiniz... anlamında olduğudur. Sizin ona ibadetiniz olmasaydı, o size niye önem versin? Bu durumda master fâile izafe edilmiş olur. Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Rabbinize yalvara yakara ve gizlice duâ edin. Gerçek şu ki o haddi aşanları sevmeyiz. Orası ıslah edilmişken yeryüzünde fesad çıkarmayın. Ona korkarak ve umarak duâ edin."* (el-A'râf, 7/55-56) Şanı yüce Allah nebileri ve rasûlleri hakkında haber vererek şöyle buyurmaktadır: *"Şüphesiz bunlar hayırlı işler yapmaya koşarlar. Umarak, korkarak bize duâ ederlerdi."* (el-Enbiyâ, 21/90)

Bu yol, birinci yoldan ve duânın neye ad olduğu hususunda görüş ayrılığı bulunduğu iddiasından daha güzeldir. Böylelikle şer'i salât adı ile ilgili acaba bu sözlükteki anlamdan hareketle mi aktarılmıştır ve o takdirde şer'i bir hakikat anlamında mıdır yoksa şer'i-mecazi bir anlam mı taşır, şeklinde sözkonusu edilen açıklanması problem olan hususlar da ortadan kalkmaktadır. Buna göre salât sözlük anlamı olan duâ hakkında geçerliliğini sürdürebilmektedir.

Duâ da ibadet duâsı ve dilek duâsı olmak üzere iki kısımdır. Namaz kılan bir kimse ise tekbir getirdiği andan itibaren selâm verinceye kadar ibadet olan duâ ile dilek ihtiva eden duâda bulunur. Bundan dolayı kişi, mecazi anlamıyla değil, aktarılmış anlamıyla değil, hakikat anlamıyla salât içerisinde demektir. Fakat salât adının özel ibadet hakkında özellikle kullanılması, dilcilerin ve örf ile ilgilenenlerin özel olarak kullandıkları diğer lafızlar gibidir. Bunlar bu anlamı

kapsamına giren bazıları hakkında tahsis ederler. Dâbbe, re's ve benzerleri gibi. İşte bir lafzın tahsis edilmesi ve onun kullanıldığı birimler arasında bazıları hakkında kullanılmasının ifade ettiği nihai anlam budur. Bunun için de ayrıca nakil (anlamın aktarılması) da gerekmez, asıl konulduğu anlamın dışına çıkmak da gerekmez.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yüce Allah'ın Kullarına Salât Etmesi

Bu anlatılanlar insanın salâtı ile alakalıdır.

Şanı yüce Allah'ın kullarına salât etmesi ise genel ve özel olmak üzere iki türlüdür.

Genel olanı mümin kullarına salât etmesidir. Yüce Allah: "O size salât getirendir. Melekleri de." (el-Ahzab, 43) diye buyurmaktadır. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-'in mümin kimselere salât ile duâ etmesi de bu türdendir. Onun: "Allah'ım, Ebu Evfâ ailesine salât getir."³⁰⁹

İkinci tür ise özel olarak nebilerine ve rasûllerine onlar arasında da özellikle de sonuncuları ve en hayırlıları olan Muhammed (s.a)'a salât getirmesidir.

Allah'ın salâtının anlamı hususunda farklı görüşler vardır.

Bir görüşe göre onun salâtı rahmettir. İsmail³¹⁰ dedi ki: Bize Nasr b. Ali tahdis etti, dedi ki: Bize Muhammed b. Sevâ, Cuveybir'den tahdis etti, o ed-Dahhâk'tan dedi ki: "Allah'ın salâtı onun rahmeti, meleklerin salâtı ise duâ demektir."

el-Müberred dedi ki: Salâtın asıl anlamı rahmettir. O halde salât Allah'tan da rahmettir, meleklerden de rahmettir³¹¹ ve Allah'tan rahmetin dilenmesidir.

Müteahhir alimlerinin çoğu tarafından bilinen görüş budur.

İkinci görüş ise Allah'ın salâtı onun mağfireti demektir.

309 Buhâri, III, 423; Müslim, III, 130 buyruğu ile bir başka hadisteki şu ifadeler de buna örnektir: "Bir kadın Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-'e: Bana ve kocama salât getir, deyin, Allah Rasûlü de: Allah sana ve kocana salât etsin, diye buyurdu." Sahih bir hadis olup, bunu rivâyet edenler: Ahmed, III, 390; Ebu Davud, IV, 393; Dârimi, I, 28; İbn Hibban, *el-Mevârid*, no: 1950; Ebu Ya'lâ, IV, 59; İbn Hibbân, V, 484. Hepsi de Nubeyh el-Anezi yolu ile rivâyet etmiş olup, sika bir ravidir. Tirmizi, IV, 187, hadis no: 1717'de, el-İclî, s. 448, no: 1682'de; İbn Hibban, *es-Sikaat*, V, 484'de sika olduğunu belirtmişlerdir. İbn Hacer de rivâyet ettiği hadislerin sahih olduğunu Tirmizi, İbn Huzeyme, İbn Hibban ve el-Hakim'den naklen belirtmektedir. *Tehzibu't-tehzib*, X, 417

310 Kadî İsmail, *Fadlu's-Salâti ale'n-Nebi* (s.a), s. 80, no: 96'da rivâyet etmiş olup, bu eserin muhakkıki el-Elbâni de şöyle demiştir: "Senedi oldukça zayıf ve mevkuttur. Seneddeki Cuveybir, Said el-Ezdi'nin oğludur. Hafız, *Takribu't-Tehzib*'de: Oldukça zayıftır. (I, 136) demiştir.

311 el-Muniriyye ve el-Muhammediyye baskısında bu şekildedir. Daru't-Turas baskısında ise: "Rikkattır" şeklindedir. (s. 122)

İsmail dedi ki:³¹² Bize Muhammed b. Ebi Bekr tahdis etti, bize Muhammed b. Sevâ, Cuveybir'den tahdis etti, o ed-Dahhak'tan naklen: "O size salât eden-dir" buyruğunu, Allah'ın salâtı onun mağfiretidir. Meleklerin salâtı ise duâdır, diye açıklamıştır.

Bu görüş de bir önceki görüş türündendir. Her ikisi de çeşitli bakımlardan zayıftır:

Birinci husus, şanı yüce Allah, kendi kullarına salât getirmesi ile rahmeti arasında fark gözeterek şöyle buyurmuştur: "Sabredenleri müjdele! Onlar kendilerine bir musibet gelip çattığında: Muhakkak biz Allah'ınız ve muhakkak biz ona dönücüleriz, derler. İşte Rablerinden bir salât ve bir rahmet hep onların üzerindedir ve onlar doğru yola erdirilenlerin ta kendileridir." (el-Bakara, 2/155-157).

Görüldüğü gibi yüce Allah rahmeti salâta atfetmiş bulunmaktadır. Bu da onların farklı olmalarını gerektirmektedir. Atıf yapmanın asıl anlamı da budur. Böyle olmadığını söyleyenlerin delil diye gösterdikleri:

"Onun söylediği sözleri kezb ve meyn (her iki lafız da yalan anlamındadır) dir."

Sözü ise oldukça şâz ve nadiren görülen bir örnektir. Sözlerin en fasihi ona göre yorumlanamaz. Üstelik el-meyn, kezb'den daha özel bir anlam ifade eder.

İkinci husus, Allah'ın salâtı nebilerine, rasûllerine ve mümin kullarına mahsustur. Rahmeti ise her şeyi kuşatmıştır. Dolayısıyla salât, rahmet ile eş anlamlı değildir. Ancak rahmet, salâtın gereklerinden, onun ayrılmazlarından ve sonuçlarındandır.

Salât'ı rahmet diye yorumlayan kimseler maksadının bir kısmı ve semeresinin bir parçası ile açıklamış olur. Bu da Kur'ân lafızlarının tefsirinde çokça görülen bir husustur.

Rasûlullah -sallâllâhu aleyhi vesellem-'in da bazen bir lafız gerekleriyle ve onun mânâsının bir bölümü ile de tefsir ettiği olmuştur. Rayb'i şek ile tefsir etmesi gibi. Oysa şek, rayb'in bir bölümünün adıdır. Mağfiret'in de setr (örtmek) ile açıklanması da bunun gibidir. Örtmek de mağfiretin bir parçasını teşkil eder. Rahmet'in ihsanda bulunmak iradesi ile tefsiri de böyledir. Oysa ihsan, rahmetin bir gereğidir. Bunun benzerleri pek çoktur. Biz bunları *Usulu't-Tefsir* adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz.

Üçüncü fark: Müminlere rahmet okumanın caiz olduğunda görüş ayrılığı yoktur. Ancak selef ve halef, nebiler dışındakilere salât getirmenin cevazı hususunda üç farklı görüşe sahiptir. Yüce Allah'ın izniyle bunları daha sonra zikredeceğiz.

312 Az önce geçen rivâyette belirtildiği gibi senedi zayıftır.

Böylelikle bu iki lafzın (salât ile rahmet'in) eş anlamlı olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Dördüncü fark: Eğer salât, rahmet anlamında olsaydı, emrin yerine getirilmesi hususunda onun yerini tutması gerekirdi. Böylelikle de salât getirmeyi farz kılana göre kul, Allah'ım Muhammed'e ve Muhammed'in âline rahmet buyur, dediği takdirde bu farziyetin yerine getirilmesi gerekirdi. Oysa durum böyle değildir.

Beşinci fark: Başkasına merhamet duyup, ona karşı kalbi incelerek, ona yemek yediren yahut içecek veren yada giyecek veren kimse için: Ona salât getirdi, denilemez. Ona merhamet etti, denilir.

Altıncı fark: İnsan bazen buğzettiği ve düşmanlık ettiği kimselere de merhamet edebilir. Kalbinde ona karşı bir merhamet duyar ama ona salât getirmez.

Yedinci fark: Salâtta söz söylemek kaçınılmaz bir şeydir.. Çünkü salât, salât getiren kimsenin salât getirdiği kimseye bir övgüsü, onu yüceltmesi, güzelliğini, sahip olduğu hususiyetleri dile getirmesi ve onu anmasıdır. Buhâri, Sahih'inde Ebu'l-Âliye'den şöyle dediğini zikretmektedir:³¹³ "Allah'ın Rasûlüne salâtı, melekler nezdinde ona senâda bulunması (onu övmesi)dir."

İsmail de kitabında³¹⁴ dedi ki: Bize Nasr b. Ali tahdis etti, dedi ki: Bize Halid b. Yezid tahdis etti, o Ebu Ca'fer'den, o er-Rabi' b. Enes'den, onun Ebu'l-Âliye'den rivâyetine göre; "*Muhakkak Allah ve melekleri nebiye salât ederler*" buyruğu hakkında dedi ki: "Aziz ve celil olan Allah'ın salâtı ona senâda bulunması (övmesi) demektir. Meleklerin ona salâtı ise duâ demektir."

Sekizinci fark: Şanı yüce Allah, kendisinin salât getirmesi ile meleklerinin salât getirmesi arasında fark gözetmiş ve ancak her ikisini aynı fiille ifade ederek: "*Şüphesiz Allah ve onun melekleri nebiye salât ederler.*" (el-Ahzâb, 33/56) diye buyurmaktadır. Böyle bir salâtın rahmet olması ise caiz değildir. Ancak bu şanı yüce Allah'ın senâsı ve meleklerin ona senâda bulunması (övmesi)dir.

Salât, müşterek lafızdır. Her iki anlamda da kullanılması caizdir de denilemez. Çünkü bunun da çeşitli sakıncaları vardır.

313 Buhâri, VIII, 392'de ondan muallak olarak. Hafız İbn Hacer: "Bunu İbn Ebi Hatim rivâyet etmiştir..." demiştir. Ayrıca bk. *ed-Durru'l-mensur*, VI, 646'da: Bunu Abd b. Humeyd ve Ebu Hatim rivâyet etmiştir, demektir.

314 *Fadlu's-Salâti ale'n-Nebi* (s.a), Muhakkik muhterem el-Elbani şöyle demektedir: "Senedi mevkuף, hasendir. Ravileri, Ebu Cafer dışında sikadırlar. O da er-Râzi diye bilinir. Adı hususunda görüş ayrılığı vardır. Hıfzının kötülüğü dolayısıyla bir dereceye kadar zayıftır. Bunun gibi birisinin rivâyet ettiği hadislerden merfu olması halinde sakınılır. Ondandır mevkuף olarak rivâyet edilirse -burada olduğu gibi- yüce Allah'ın izniyle onda bir beis yoktur..." s. 80, no: 95. Ayrıca daha önceki nota da bakınız.

1- Müştereklik aslolana aykırıdır. Hatta dilin kullanımında bunun tek bir lafızda olduğu dahi bilinmemektedir. Nitekim aralarında el-Müberred'in ve başkalarının da bulunduğu önder dil bilginleri bunu açıkça ifade etmişlerdir. Müştereklik, ancak dili kullananların çokluğu sebebiyle arızı olarak ve tesadüfen meydana gelebilir. Daha sonra dil karışınca müştereklik de arızı olarak ortaya çıkar.

2- Çoğunluk müşterek lafzın ister hakikat yoluyla, ister mecaz yoluyla her iki anlamı hakkında da kullanılmasını caiz kabul etmezler. Şafii -radiyallâhu anh-'dan onun bunu caiz gördüğüne dair yapılan nakil, ondan sahih olarak gelmiş değildir. Onun şu sözünden hareketle söylenmiştir: “Bir kimse mevlâlarına vasiyette bulunursa ve onun hem yukarıdan, hem aşağıdan mevlâları var ise, bu vasiyeti hepsini kapsar.” Bundan hareketle bazıları “mevlâ” lafzının her ikisi hakkında müşterek olduğunu zannetmiş ve herhangi birileri tayin edilmemişse her ikisi hakkında da yorumlanacağını söylemiştir. Ancak bu doğru değildir. Çünkü mevlâ lafzı, anlamı ittifakla belirlenmiş lafızlardandır. Şafii ve mezhebindeki zahir görüşe göre Ahmed, bu lafzın kapsamına her iki mevlâ türünün de girdiğini kabul ederler. Bu lafız ona göre müşterek değil, tevatü ile (tarafaların ittifakı ile) kabul edilmiş umumi bir lafızdır.

Yüce Allah'ın: “*Yahut kadınlara lems ettiğinizde*” (el-Mâide, 5/6) buyruğu ile ilgili olarak Şafii -radiyallâhu anh-'ın birisi ile tartışmasında ona “lems” ile cimâ' da kastedilebilir denilince, onun: Bu lafız hakikat anlamıyla el ile dokunmak anlamındadır. Mecazi olarak da cimâ' anlamındadır, diye açıklamada bulunduğuna dair yapılan nakile gelince, böyle bir şey Şafii'den sahih olarak nakledilmemiştir. Onun bilinen sözleri türünden de değildir. Bu ancak müteahhir fukahâdan birisinin söylediği bir sözdür. Müşterek lafzın aynı anda her iki anlamı ile kullanılması iddiasını çürütmek üzere ondört ayrı delili “*et-Ta'lik ale'l-Ahkâm*” adlı eserimizin “Mes'ele'l-Kur” başlığında zikretmiş bulunuyoruz.³¹⁵

O halde salât'ın anlamı, bu lafızdan anlaşıldığı üzere rasûlden övgü ile söz etmek, ona itina göstermek, şerefine, faziletinin ve saygınlığının üstünlüğünü ortaya koymak olduğuna göre, âyet-i kerime de geçen “salât” lafzı her iki anlama göre de yorumlanabilecek müşterek bir lafız olamaz. Aksine bir anlamda kullanılmış olur. Lafızlarda aslanan da budur. Yüce Allah'ın izniyle bu meseleye: “*Muhakkak Allah ve onun melekleri Peygambere salât ederler.*” (el-Ahzâb, 33/56) buyruğunun tefsirine dair açıklamalarımızda döneceğiz.³¹⁶

315 Muhterem Bekr Ebu Zeyd –Allah onu korusun-: Ben İbnu'l-Kayyim'in biyografisini yazarlar arasında İbn İsa'nın Şerhu'n-Nuniyesi'nin mukaddimesindeki ifadeler dışında bu eserden söz eden görmedim. (*et-Takrib li Fıkh İbn Kayyim el-Cevziyye*, I, 193) demektedir.

316 *Cilâu'l-efhâm*, 81-85

أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾ وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتَرْجُونَ إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيَنْبِتْكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾ وَأَحْزُونَ مُرْجُونَ لِأَمْرِ اللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠٦﴾ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضَرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِزْوَاجًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلُقُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَى وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٠٧﴾ لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَمَسْجِدَ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ رَبِّهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ ﴿١٠٨﴾ أَفَمَنْ أُسِّسَ بُنْيَانُهُ عَلَى تَقْوَى مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ مَنْ أُسِّسَ بُنْيَانُهُ عَلَى شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٩﴾ لَا يَرَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١١٠﴾ إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبِشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١١﴾

104. Onlar, Allah'ın kullarından tevbeyle kabul etmekte, sadakaları alanın ancak kendisi olduğunu ve muhakkak tevbeleri kabul edenin, Rahim olanın yalnız O olduğunu bilmediler mi?

105. De ki: "Haydi amel edin! Allah, Rasûlü ve mü'minler de işlediğinizi görecektir. Siz görüneni de görünmeyeni de bilene (Allah'a) döndürüleceksiniz. O da size yaptıklarınızı haber verecektir."

106. (Savaşa katılmayanlardan) diğer bir kısım da Allah'ın (haklarındaki) emrine bırakılmışlardır. Allah onları ya azaba uğratacak yahut tevbeleri kabul edecektir. Allah herşeyi bilendir, (her şeyi) tam bir hikmetle yapandır.

107. (O münâfıklar arasında) zarar vermek, inkâr etmek, mü'minler arasına ayrılık sokmak için ve -daha evvel Allah'a ve Rasûlü'ne savaş açan kimselere- beklemek ve gözetlemek yeri olmak üzere bir mescid edinenler ve: "İyilikten başka bir şey kastetmedik" diye yemin edenler (vardır). Hâlbuki Allah onların muhakkak yalancı olduklarına şahidlik eder.

108. Onun (mescidin) içerisinde hiçbir vakit (namaza) durma. İlk gününden temeli takvâ üzerine kurulan mescid(-i Kubâ), içinde (namaza) durmana elbette daha layıktır. Orada tertemiz olmayı arzu eden erkekler vardır. Allah da temizlenenleri sever.

109. Binasını Allah korkusu ve rızası üzerine kuran kimse mi hayırlıdır, yoksa binasını yıkılmaya yüz tutmuş bir yerin kenarına kurup da onunla birlikte kendisi de Cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi? Allah zâlimler topluluğunu hidâyete erdirmez.

110. Kalpleri parça parça olmadıkça kurdukları bina kalblerinde dâimi bir kuşku kaynağı olmaya devam edecektir. Allah hakkıyla bilendir, tam bir hüküm ve hikmet sahibidir.

111. Şüphesiz Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını -onlara Cennet'i vermek karşılığında- satın almıştır. Onlar Allah yolunda savaşıyor, öldürüyor ve öldürülüyorlar. Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'ân'da yerine getirmeyi taahhüt ettiği hak bir vaaddir. Allah'tan daha çok ahdini kim yerine getirebilir ki? O halde yapmış olduğunuz bu alış verişe sevinin. En büyük kurtuluş işte budur!

Tefsiri:

Şanı yüce Allah burada Cennet'i müminlerin canlarının ve mallarının bir bedeli olarak tayin etmiştir. Onlar onun uğrunda bunları feda edecek olurlarsa bu bedeli hak ederler. Yüce Allah onlarla bu akdi yapmış ve bunu çeşitli pekiştirici ifadelerle tekid etmiş bulunmaktadır:

1- Şanı yüce Allah'ın bunu onlara "inne: şüphesiz, muhakkak" tekid edici edatı ile onlara haber vermektedir.

2- Bunu meydana gelmiş, sabit olmuş ve yerini bulmuş mazi (geçmiş) kipi ile haber vermektedir.

3- Yüce Allah bu ahdi, kendi zatına izafe etmiş ve satılan bu şeyleri bizzat kendisinin satın almış olduğunu belirtmiştir.

4- Şanı yüce Allah asla vazgeçmemek ve terk etmemek üzere bir vaad olarak bu bedeli teslim edeceğini vaat etmiş olduğunu haber vermektedir.

5- Yüce Allah'ın bunun kendi zatı için yerine getirilmeyi tespit ettiği bir hak olduğunu söyleyerek, kullarına vücut belirten bir kip ile bildirmektedir.

6- O bunu bu vaadin üzerinde bir hak olduğunu belirterek tekid etmektedir.

7- Yüce Allah bu vaadin bulunduğu yerleri de haber vermektedir. Bu vaad semâdan indirmiş olduğu en faziletli kitapları olan Tevrat, İncil ve Kur'ân'da yer almıştır.

8- Kullarına inkâr istifhamı kipi ile haber vererek, Allah'tan daha çok hiç kimsenin ahbine bağlı kalmasının sözkonusu olamayacağını belirtmektedir.

9- Şanı yüce Allah onlara bu akid dolayısıyla sevinmelerini, bu konuda birbirlerine akdin bağlayıcı bir şekilde bitmiş olduğunu söyleyerek müjdeleşmelerini, artık böyle bir akdin muhayyerliğinin de sözkonusu olmayacağını, feshedilmeyeceğini de belirtmelerini emir buyurmuştur.

10- Yüce Allah, pekiştirici ve vurgulu ifadelerle kendisi ile yapmış oldukları bu alışverişin en büyük kurtuluş olduğunu da onlara haber vermektedir. Burada bey' onların verdikleri bedel karşılığında aldıkları şey (mebi') anlamında yani Cennet'in kendisidir. Yüce Allah'ın: "Yapmış olduğunuz alışveriş" buyruğu karşılığını aldığınız ve bedelini ödediğiniz demektir.

Şanı yüce Allah bu akdin başkaları dışarıda kalarak kimler için tahakkuk ettiğini sözkonusu etmektedir. Bunlar onun hoşlanmadığı şeylerden tövbe edenler, sevdiği şeyleri işleyerek ona ibadet edenler, sevdikleri ve sevmedikleri şeyler dolayısıyla hep ona hamd edenler, seyahat edenler –ki bu oruç tutmakla da tefsir edilmiştir, ilim talebi için yolculuk yapmakla da, cihad etmekle de, sürekli itaat etmek ile de tefsir edilmiştir- olduklarını belirtmektedir.

Bu husustaki tahkike göre³¹⁷ yüce Allah'ı zikretmek, onun muhabbetinde ona dönmekte, ona kavuşma şevkini duymakta kalbin seyahatte bulunmasıdır. Sözü geçen bütün fiiller de bunun bir sonucudur. Bundan dolayı şanı yüce Allah, Peygamberin hanımlarını boşayıp, onların yerine Allah ona başka hanımları nasip edecek olursa bunların seyahat eden kadınlar olacaklarını belirterek nitelendirmektedir.³¹⁸ Bu hanımların seyahati ise ne cihâd, ne de ilim talebi için yolculuktur. Sürekli oruç tutmak da değildir. Bu, kalplerinin yüce Allah'ın muhabbeti, haşyeti ve ona inâbe (yönelmek) ile onu zikretmekle, seyahat etmektir.

Burada şanı yüce Allah'ın tövbe ve ibadeti birlikte sözkonusu ettiği üzerinde düşünelim. Tövbe onun hoşlanmadığı şeyleri terk etmek, ibadet ise sevdiği şeyleri yapmaktır. Hamdi ve seyahati de bir arada nasıl sözkonusu ettiği üzerinde düşünelim. Hamd, kemal vasıfları ile ona senâda bulunmaktır. Dil en faziletli zikir ile onu anarak seyahat ederken, kalbin seyahati de onun muhabbeti, zikri, celâl ve azametini yüceltmek ile olur. Nitekim yüce Allah Peygamber efendimizin hanımlarının sıfatları arasında ibadeti ve seyahati de birlikte zikretmiş bulunmaktadır. Bunların biri bedenin ibadeti ise, diğeri de kalbin ibadetidir.³¹⁹

317 Bk. Taberi, Tefsir, XI, 36

318 Bununla Tahrim sûresinde yer alan: "Eğer o sizi boşarsa Rabbinin ona yerinize... daha hayırlı eşler vermesi umulur." (et-Tahrim, 66/5) buyruğunu kastetmektedir.

319 Hâdi'l-ervâh, 75-76

الَّتَابِعُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْأَمْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ
وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَتَغَفَرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ
أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١١٣﴾ وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ
فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴿١١٤﴾ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ
قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾

112. (Bu alış verişi yapanlar), teube edenler, ibadet edenler, hamd edenler, seyahat edenler, rükû' ve sücûd edenler, iyiliği emredenler, kötülükten vazgeçirmeye çalışanlar ve Allah'ın sınırlarını koruyanlardır. O mü'minleri müjdele!

113. O çılgın ateşlikler oldukları açıkça ortaya çıktıktan sonra akrabaları dahi olsalar; müşriklere Peygamberin de mü'minlerin de mağfiret dilemeleri olur şey değildir.

114. İbrahim'in babasına mağfiret dilemesi ancak ona verdiği bir sözden dolayı idi. Ama onun Allah'ın düşmanı olduğu açıkça kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı. Şüphesiz İbrahim çokça yalvarıp yakaran ve gerçekten yumuşak huylu idi.

115. Allah bir kaime hidâyet verdikten sonra, sakınacakları şeyleri kendilerine apaçık bildirmediğçe onları saptırmaz. Şüphesiz Allah her şeyi çok iyi bilendir.

Tefsiri:

Bu yüce Allah'ın onlara gerekli beyândan sonra beyânını kabul etmemeleri ve gereğince amel etmedikleri için kendisinin onlara verdiği bir ceza olarak onları dalâlete düşürmesidir. Yüce Allah onları hidâyetten saptırmakla cezalandırmıştır. Şanı yüce Allah bu beyan olmadıkça hiç kimseyi saptırmış değildir.³²⁰

إِنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُخْبِي وَيُخْشِي وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ
وَلَا نَصِيرٍ ﴿١١٦﴾ لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ
فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبَ قَرِيبٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ
رُؤُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١١٧﴾

116. Şüphesiz göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Diriltir ve öldürür. Sizin Allah'tan başka ne bir veliniz, ne de bir yardımcınız vardır.

117. Andolsun ki Allah Peygamberini de içlerinden bir grubun gönülleri az kalsın eğrilmek üzere iken dar zamanda ona tabi olan muhacirlerle ensarı da tevbeye muvaffak etti. Sonra onların bu tevbealarını kabul buyurdu. Çünkü O, onları çok esirgeyendir, çok bağışlayandır.

Tefsiri:

İşte bu kula tövbenin Allah nezdindeki değerinin, faziletinin, müminin kemalının en ileri derecesi olduğunun anlatılabileceği en büyük ifadeler arasındadır. Çünkü şanı yüce Allah bu kemali onlara gazvelerin sonuncusundan sonra³²¹ vermiş bulunmaktadır. Ona gelinceye kadar umduklarını gerçekleştirmiş, canlarını, mallarını, yurtlarını Allah için cömertçe fedâ etmişlerdi ve nihâyet Allah onları tövbe etmeye muvaffak etmiş, tövbelerini kabul buyurmuştu. Bundan dolayı Peygamber -sallallahu aleyhi vesellem- Ka'b'ın tövbe ettiği günü "annesinden doğduğu günden itibaren o güne kadar geçirdiği en hayırlı gün" olarak değerlendirmiştir.³²² Bunu gereği gibi ancak Allah'ı tanıyanlar, Allah'ın, üzerlerindeki haklarını bilenler, Allah'a karşı yapması gereken ubûdiyyeti, kendi nefsinin, sıfatlarını ve fiillerini bilenler, Rabbinin üzerlerindeki haklarına nispetle yaptıkları ubûdiyyetin denizde bir damla olduğunu bilenler bilebilir. Tabi bunun da zâhiri ve bâtını afetlerden yana da selâmette olması gerekir.

Affetmesi, mağfireti, kullarını mağfiret ve rahmeti ile kuşatması dışında kulları için kurtuluş olmayanın şanı ne yücedir! Ya bu olacaktır yada helâkleri sözkonusudur. Eğer adaletiyle onlara davranırsa, göklerde ve yerde bulunanları -onlara zulüm etmesi söz konusu olmaksızın- adaletiyle azap etmiş olur. Eğer onlara merhamet edecek olursa şüphesiz onun rahmeti onlar için kendi amellerinden daha hayırlıdır. Çünkü onlardan hiçbir kimse amelîyle kurtulamaz.

Şanı yüce Allah'ın, âyetin başında ve sonunda onların tövbelerini kabul ettiğini iki defa tekrarlamış olduğu üzerinde düşünelim. O önce onlara tövbe etme muvaffakiyetini vererek tövbe etmelerini sağladı. Onlar tövbe edince onların tövbelerini kabul ile ikinci olarak da tövbeleri gerçekleşmiş oldu. Bu tövbeyi fiilen yapma muvaffakiyetini onlara o verdi. Lütfuyla da tövbelerini kabul etti. O halde bütün hayır ondandır, onun ile olur, yalnız ona aittir, onun ellerindedir. Dilediği kimseye ihsan ve lütuf olmak üzere verir, dilediği kimseleri de hikmetinin ve adaletinin bir gereği olarak da mahrum bırakır.

321 Yani önceden de açıklandığı gibi Tevbe gazvesinden sonra

322 Peygamber -sallallahu aleyhi vesellem- Ka'b'a tövbesinin kabul edildiğine dair buyruk nazil olunca şöyle demişti: "Annenin seni doğurduğu günden bu yana gördüğün en hayırlı gün ile müjdeliyorum seni." Bu hadisi Ahmed, III, 456; Buhârî, VI, 717; Müslim, V, 614'de rivâyet etmişlerdir.

وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِفُوا حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ
عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ وَظَنَّوْا أَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ
التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١١٨﴾

118. Geri bırakılan üç kişinin de (tevbesini kabul buyurdu). Öyle ki veryüzü bunca genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları kendilerini sıktıkça sıkıyordu. Nihâyet Allah(ın gazabın)dan yine O'ndan başka sığınacak hiçbir yer olmadığını anlamışlardı. Sonra tevbe(lerinde sebat) etsinler diye onları tevbeye muvaffak buyurdu. Şüphesiz Allah tevbeyi kabul edendir, hakkıyla merhamet edendir.

Tefsiri:

Geride bırakılan üç kişinin de (tevbesini kabul buyurdu). Ka'b b. Mâlik bunu çok doğru bir şekilde tefsir etmiştir. Şöyle ki onlar savaşa çıkmayıp geri kalanlardan Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'in huzuruna gelerek yemin edip, özür beyan edenler arasından geriye bırakılmışlardı. Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- bu üç kişiyi onlardan sonraya bırakmış, aralarından bunların durumunun açıklığa kavuşturulmasını sonraya ertelemişti. Söz konusu geri bırakılmaları gazadan geri kalışları değildir. Çünkü bunu kastetmiş olsaydı "geri kalanlar" demesi gerekirdi. Nitekim yüce Allah: "Gerek Medinelilerin, gerek çevresinde bulunan Bedevilerin Allah'ın Rasûlünden geri kalmaları... yaraşmaz." (et-Tevbe, 9/120) diye buyurmuştur.

Bunun sebebi ise onların bizzat geri kalışlarının, kendilerinin dışında bulunan geri kalanların durumundan farklı oluşu idi. Bu sebeple onları diğerlerinden geriye bırakıp, erteleyen Allah'tır. Onlar bizzat kendileri ondan geri kalmadılar.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.³²³

Şanı yüce Allah onların tövbelerini kabul etmesinin, kendilerinin tövbe etmesinden daha önce olduğunu, onları tövbe edenler haline getirenin de o olduğunu haber vermektedir. Böylelikle bu, onların tövbe etmelerini gerektiren bir sebep olmuştu. İşte bu da onların yüce Allah tövbe etmelerini ihsan etmedikçe onların tövbe etmediklerine delildir. Hüküm, illeti yoksa söz konusu olmaz.³²⁴

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ ﴿١١٩﴾

119. "Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve sâdiklarla beraber olun."

323 Zâdu'l-me'âd, III, 591, 592

324 Medâricu's-sâlikin, I, 313

Tefsiri:

Seleften birden çok kişi şöyle demektedir:³²⁵ Bunlar Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem-'in ashabıdır. Sâdikların önderlerinin onlar olduğunda şüphe yoktur. Onlardan sonra gelen her sâdik sıdkında mutlaka onlara uyar. Hatta onun sıdkının hakikati onlara tâbi olması, onlarla birlikte bulunması iledir. Bilindiği gibi bir hususta onlara muhalefet eden bir kimse –başka hususlarda onlara muvafakat etse dahi- onlara muhalefet ettiği hususta onlarla birlikte olmaz. O takdirde de o kimse hakkında onlarla beraber olmadığını söylemek doğru olur. Bu durumda da kayıtsız ve şartsız birlikteliği sözkonusu olmaz. Onlara muvafakat ettiği hususlarda bir parça birlikteliği sabit olsa bile. Çünkü bu kadarlık birliktelik ile onlarla birlikte olduğunu söylemek mümkün olmaz. Bu da şanı yüce Allah'ın ve Rasûlünün zina eden, içki içen, hırsızlık yapan ve bir talanda bulunan kimse hakkında mutlak imanın sözkonusu olmayacağını belirtmelerine benzer. Çünkü böyle bir kimse hakkında, onda bir parça iman vardır, denilme hakkını elde ettiği mutlak ismin ondan kaldırılması sözkonusu olmasa dahi, tam anlamıyla mümin adını hak etmez. Bu da: Mutlak olarak fakih ve âlim, fıkıhın ve ilmin bir ya da iki meselesini bilen kimse için kullanılmamakla birlikte, böyle bir kimse için: O, ilimden bir şeyler bilir, denilebilmesine benzer.³²⁶

مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَطَلُونَ مَوْطِنًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نِيلاً إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٠﴾ وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢١﴾

120. Gerek Medine'lilerin, gerek çevresinde bulunan bedevilerin Allah'ın Rasûlü'nden geri kalmaları, kendi nefislerini ona tercih etmeleri yaraşmaz. Çünkü Allah yolunda susuzluk, yorgunluk, açlık çekmeleri, kâfirleri kızdıracak bir yere ayak basmaları, bir düşmana karşı zafere ulaşmaları karşılığında mutlaka

121. Onlar küçük büyük ne infâk ederlerse, (ve cihada giderken) her bir vadiyi aştıklarında muhakkak bu onlara (sevap olarak) yazılmıştır ki; Allah, o yapmakta olduklarının en güzeliyle kendilerini mükâfatlandırınsın.

325 Taberi, Tefsir, XI, 62

326 İ'lâmu'l-muvakkı'in, IV, 165-166

Tefsiri:

Yüce Allah birinci âyet-i kerimede onların itaat ve fiillerinden dolayı onlara salih bir amel yazılacağını haber vermektedir.

İkinci âyet-i kerimede de başladıkları salih amellerin bizzat kendileri için yazıldığını bildirmektedir. Aradaki fark şudur: Birincisi onların fiilleri değildir. Fiilleri dolayısıyla ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte yüce Allah, bunların karşılığında onlara salih bir amel yazar. İkincisi ise bizzat onların amelleridir. Bu da onlara yazılmıştır.³²⁷

Faydalı ilmin sevabı ve ecri de ona sebep teşkil etmesi dolayısıyla kula yazılır. Çünkü kula bizzat işlediği dolayısıyla da yahut kendi işlediğinden meydana gelen dolayısıyla da sevap verilir. Şanı yüce Allah bu iki esas kitabında Berâe (Tevbe) sûresinde söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır: “Çünkü Allah yolunda... Şüphesiz Allah iyi hareket edenleri mükâfatsız bırakmaz.” (et-Tevbe, 9/120) diye buyurmaktadır.

Bütün bu hususlar onların kudretleri çerçevesinde olmayan ve fiillerinden ortaya çıkan şeylerdir. Onların kudretleri içerisinde olan ise fiilen başladıkları ve bunların sebepleri olan hususlardır. Daha sonra yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Onlar küçük büyük ne infak ederlerse her bir vadiyi aştıklarında muhakkak bu onlara yazılmıştır ki Allah o yapmakta olduklarının en güzeliyle kendilerini mükâfatlandırsın.”

Yaptıkları harcamalar, bir vadiyi kat etmeleri, onların kudretleri ile yapabildikleri işlerdir. Birinci kısımda da: “Karşılığında mutlaka kendilerine salih bir amel yazılır” diye buyurmaktadır. Ancak dolaylı olarak ortaya çıkan, fiillerinden ve başka şeylerden olmak üzere iki ayrı şeyin sonucudur. Çünkü onların fiilleri ortaya çıkan bu hususların bağımsız bir sebebi değildir. Aksine bunlar sebebin parçalarından bir parçadır. Bundan dolayı onlar için fiillerine mukabil olan ne ise o yazılır. Aynı şekilde susamak, yorgunluk, düşmanı öfkeliendirmek onların fiillerinden değildir. Bizzat bu iş kendilerine yazılmaz, fakat bu onların fiilleri dolayısıyla ortaya çıktığından ötürü onlar için karşılığında salih bir amel yazılır.

İkinci kısım ise bizzat kudret çerçevesinde olan fiillerdir. İnfak etmek, vadiyi kat etmek gibi. Bu salih bir ameldir. Bundan dolayı bizzat bu amel onlara yazılır. Çünkü onların kudretleri çerçevesinde olan iş budur. Onların iradeleri ve kudretleri ile meydana gelir. Bundan ötürü sevap, kudret çerçevesinde bulunan ve kudret ile meydana gelen fiiller hakkında söz konusu olmuştur. Başarı Allah'tandır.³²⁸

327 ed-Dâu ve'd-devâ, 308

328 Miftâhu dâri's-se'âde, 191

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي
الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾

122. Mü'minlerin topluca (savaşa) çıkmaları gerekmez. Onların her bir topluluğundan bir kesim de dinde fâkih olmak ve kendilerine döndükleri zaman kavimlerini uyarmak üzere (geri) kalmalı değil miydi? Olur ki sakınırlar diye.

Tefsiri:

Şanı yüce Allah müminleri dinde fıkıh sahibi olmaya teşvik etmektedir. Bu da dini öğrenmek demektir. Ayrıca yanlarına dönmeleri halinde kavimlerini de inzar etmelerini söylemiştir. Bu da onlara öğretmek demektir.

Âyet farklı yorumlarla tefsir edilmiştir.³²⁹ Bir görüşe göre, anlamın şöyle olduğu söylenmiştir: Müminlerin hepsi fıkıh öğrenmek ve bilgi edinmek için ilim tahsili için ülkelerinden çıkmamalıdır. Aksine onların her bir kesiminden bilgi sahibi, fakih olacak bir grup çıkmalıdır. Çıkan bu kesim daha sonra dönüp oturanlara (ilim öğrenmeye çıkmayanlara) öğrendiklerini öğretmelidir. Bu durumda nefir (çıkma), ilim öğrenmek için bir çıkış olur. Tâife ise bir ve daha fazla kimse hakkında kullanılır. Derler ki: Bu haber-i vâhidin kabul edilebileceğine bir delildir. Şafii ve belli bir topluluk âyeti böylece anlamışlardır.

Bir başka kesim ise anlamın şöyle olduğunu söylemiştir: Müminlerin tümünün cihâda çıkmaları gerekmez. Aksine bir kesim cihâd için çıkmalıdır. Bir diğer kesim de oturup dinde fıkıh sahibi olmalıdır. Savaşa çıkıp gitmiş olan kesim geri geldi mi savaşa çıkmayıp, oturmuş olanlar o kesime fıkıh ve dinde helâl ve haram olan şeylere dair indirilenleri öğretmelidir. Buna göre yüce Allah'ın: "Fıkıh öğrensinler ve inzâr etsinler" buyruğu kendilerinden savaşa bir kesim giden fırka hakkındadır. Çoğunluğun görüşü budur. Buna göre buradaki nefir'den kasıt asıl anlamı ile cihâd için çıkıştır. Bu tabir kullanıldığı takdirde ondan cihâd anlaşılır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ağırlıklı ve ağırlıksız olarak savaşa çıkın (infiru) ve Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla cihâd edin." (et-Tevbe, 9/41) Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- de şöyle buyurmuştur.³³⁰ "Fetihten sonra hicret yoktur. Fakat cihâd ve niyet vardır. Nefire (cihâda) çıkmanız istenirse de nefire çıkınız (cihâda gidiniz)."

İşte bu lafzın bilinen anlamı budur. Her iki görüşe göre de buyruk, dinde fıkıh sahibi olmayı, onu öğrenip öğretmeyi teşvik vardır. Şüphesiz bu cihâda denk bir şeydir. Hatta ondan daha faziletli dahi olabilir.³³¹

329 Bk. Taberi, *Tefsir*, XI, 66

330 Buhâri, VI, 219 ve başka yerler; Müslim, IV, 528

331 *Miftâhu dâri's-se'âde*, 60-61

Mü'minlerin topluca (savaşa) çıkmaları gerekmez. Onların her bir topluluğundan bir kesim de dinde fâkih olmak ve kendilerine döndükleri zaman kavimlerini uyarmak üzere (geri) kalmalı değil miydi?

Yüce Allah onların uyarıp korkutmalarını kabul etmeyi vacip kılmıştır. Bu da onları taklit etmektir. Buna çeşitli şekillerde cevap verilecektir:

1- Şanı yüce Allah onlara Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-'in yanında bulunmadıkları zamanlarda cihâda dair nâzil olan vahiy ile onları uyarıp, inzâr etmelerini kabul etmeyi kendilerine (cihâddan geri dönenlere) vacip kılmıştır. Peki, bunun taklidi kabul eden kesimin, şahısların görüşlerini vahyin önüne geçirebileceklerine dair delil olan tarafı neresidir?

2- Âyet-i kerime onlara (taklidi savunanlara) karşı apaçık bir delildir.. Çünkü şanı yüce Allah, onların ibadetlerini ve emirlerini yerine getirmelerini iki türe ayırmıştır:

a- Cihâd için çıkmak

b- Dinde fakih olmak. Yüce Allah dinin ayakta durmasını bu iki kesimin varlığına bağlamıştır. Bunlar emirler ve alimler ile cihâd ehli ile ilim ehli olanlardır. Savaşa çıkanlar oturanların yerine cihâd ederken, oturanlar da savaşa çıkanlar için ilmin muhafazasını yaparlar. Savaşlarından geri döndükleri vakit öğrenme imkânını bulamadıkları ilmi, Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'den dinlemiş olanların verdikleri haberler ile telâfi ederler.

Burada insanların âyet-i kerime ile ilgili iki görüşü vardır:

1- Bunların görüşüne göre mânâ, her bir kesimden bir fırka fıkıh öğrenmek için çıkıp oturanları inzâr etmeli değil midir? Bu durumda âyetin anlamı ilim tahsili ile alâkalı olur. Şafii'nin³³² ve bir grup müfessirin görüşü budur. Bunlar ayrıca bunu vâhid haberin kabulü lehine delil göstermişlerdir.. Çünkü "taife" diye adlandırılacak olanların tevâtür sayısına ulaşması gerekmez.

2- Anlam şudur: Her bir fırkadan bir kesim cihâda çıkıp, oturan da fıkıh öğrenerek cihâd için çıkan kesim kendilerine geri döndüğü takdirde onları inzâr etmeli ve onların gidişinden sonra inen vahiyleri onlara haber vermeli değil miydi? Çoğunluğun görüşü ve sahih olan budur.. Çünkü nefir cihâda çıkmak demektir. Nitekim Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-:³³³ "Nefire çıkmanız istendiği takdirde siz de nefire çıkınız" diye buyurmuştur.

Diğer taraftan "müminler" buyruğu hem Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- ile birlikte ikamet edenler hakkında, hem de yanından ayrılıp gidenler hakkında umumidir. Onunla birlikte ikamet edenlerin kastedildiği kaçınılmazdır. Çünkü

332 Bk. Şafii, *er-Risâle*, 365-369

333 Az önce geçtiği üzere

bunlar müminlerin efendileri, ileri gelenleri idiler. Lafız nasıl olur da onları kapsamaz. Öbürlerinin görüşlerine göre ise “müminler” lafzı sadece yanından ayrılıp gidenler hakkında hususidir. Anlam da şöyle olur: Müminlerin hepsinin ona çıkıp gitmeleri gerekmez. Her bir fırkadan bir kesim çıkmalı değil miydi?

Ancak bu, müminler lafzının zahirinden anlaşılana uygun değildir. Ayrıca nefir lafzının Kur’ân ve sünnetteki mefhumunun dışına da çıkartılması demektir.

Her iki görüşe göre de âyet-i kerimede yerilen taklidin doğru olduğunu kabul etmeyi gerektirecek bir taraf yoktur. Aksine âyet-i kerime bu tür taklidin bozuk ve bâtıl olduğuna delildir. Çünkü inzâr (uyarmak), ancak delil ile sözkonusu olabilir. Kendisine karşı delil ortaya konulmamış olan bir kimse ise inzâr edilmemiş demektir. Nitekim nezir de delili ortaya koyan kimsedir. Bir delil ortaya koyamayan bir kimse nezir olamaz.

O halde sizler buna taklid diyecek olursanız mesele ad koyma meselesi değildir. Bizler bu anlamıyla taklidi reddediyor değiliz, buna istediğiniz ismi verebilirsiniz. Ancak biz, bir kimsenin tespit edilerek sözlerinin Kur’ân ve sünnetin kendisi ile değerlendirilmesini kabul edemeyiz. Onun sözüne uygun düşen kabul edilecek, muhalefet eden edilmeyecektir. Onun söyledikleri delilsiz kabul edilecekken benzeri bir kimsenin ya da ondan daha alim ve delil onun lehine olduğu halde bir diğerinin görüşünün reddedilmesini biz de reddediyoruz. İşte bizim kabul etmediğimiz budur. Yeryüzündeki her alim de böyle bir şeyi kabul etmediğini, bunu ve bunu kabul edenleri de yerdiğini açıkça ilan eder.³³⁴

Mazi (geçmiş zaman fiili), tahsis harfinden sonra kullanıldığı takdirde hem mazi, hem müstakbel (geniş ve gelecek zaman) için kullanılmaya elverişli olur. Yüce Allah’ın şu buyruğunda olduğu gibi: “Onların her bir topluluğundan bir kesim de dinde fakih olmak ve kendilerine döndükleri zaman kavimlerini uyarmak üzere geri kalmalı değil miydi?” (et-Tevbe, 9/122)

Doğrusu şu ki, burada mazi fiil gerçek durumu üzere devam etmekte olup, zamanı değişmemiştir. Yüce Allah’ın: “Sizden önceki nesiller arasında... olmalı değil miydi?” (Hûd, 11/116) buyruğunda olduğu gibi. Yaptığın hususunda Allah’tan korkmalı değil miydin, denilmesi de böyledir.

Âyet-i kerime Tebûk gazvesinde Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-’den geri kalan kimselerin yerilmesi sadedinde indirilmiştir. Yüce Allah müminlerin toptan savaşa çıkmayacaklarını haber verdikten sonra, bir kısmının savaşa çıkıp, bir kısmının oturması doğrultusunda teşviki de ihtivâ eden bir sûrette azarlamaktadır.

Bu husustaki iki görüşün daha sahih olanına göre, seriyye ve askeri birlikler de onların bir kesimi savaşa çıkarken, bir diğer kesim oturup dinde fakih olacaktır. Oturan kesim kendilerine dönmeleri halinde savaşa çıkanları inzâr edecek ve

kendilerinden sonra helâl ve harama dair ve çeşitli hükümler hakkında indirilenleri haber verecektir. Buyruk, çeşitli sebepler dolayısıyla böyle anlaşılmalıdır:

1- Âyet-i kerime cihâd için çıkmak ve cihâda çıkmayıp oturanları azarlamak sadedindedir.

2- Nefir ancak gazâ hakkında kullanılır. İlim tahsili için yolculuğa çıkan kimse hakkında bu fiil kullanılmaz. Bunun için yapılan yolculuğa da nefir denilmez.

3- Âyet-i kerime nefire çıkanların, oturanların hükümlerini açıklamayı ve onların cihâd ve ilim hususunda da ortak olduklarını beyan etmeyi ihtiva etmektedir. Nefire çıkanlar cihâd ehlidir, oturanlar da fıkıh öğrenenlerdir. Din ise ancak cihâd ve ilim ile tamam olur. Bir kesim cihâd ile uğraşınca, diğer kesim ise dinde fakih olmakla uğraşır. Daha sonra fıkıh ehli kendilerine dönmeleri halinde mücâhidlere öğretirler. Böylelikle ilim ve cihâdın maslahatı gerçekleşmiş olur. Âyete daha yakışan ve daha eksiksiz anlam budur.

Eğer bu âyetteki nefir, ilim talebi için çıkmak olarak kabul edilirse, âyetin cihâdı ele alması söz konusu olmaz. Üstelik nefir lafzı da gerçek anlamının dışına çıkartılmış olur. Bu iddiada bulunanların nefirin ilim talebi için çıkmak olduğu iddiasında bulunmalarına sebep, onların buradaki zamirin en yakın zikredilen isme râci olduğunu kabul etmeleridir. İnzâr edenler nefire çıkan kimselerdir. Bunlar da fakih olanlardır.

Bunun cevabı şudur: Zamir ancak daha uzağa gitmesini gerektiren bir karşı sebebin bulunmaması halinde en yakına râci olur. Bizler ise ifadelerin akışının fıkıh öğrenmek üzere oturan kimsenin nefire çıkıp dönen kimsenin uyarıcısı olması gerektiğini beyan etmiş bulunuyoruz. Maksat da âyet-i kerimde geçen “ne-fe-ra” fiilinin mazi olduğudur. Bununla birlikte ondan istikbal anlamı da çıkartılır. Çünkü bu husustaki teşvik böyle bir anlamı da hissettirmektedir.

Burada tahkikin sonucu şudur: “وهلا و لولا” , “Levlâ ve hellâ” lafızları eğer sadece azar için kullanılacak olursa, mazinin gerçek anlamında bir değişiklik olmaz. Eğer teşvik için kullanılacak olurlarsa, anlamı istikbale dönüşür. Eğer teşvik anlamını da ihtiva eden bir azar mânâsında ise, her ikisi için de elverişlidir. Eğer “كلما” lafzından sonra kullanılırsa onunla mazinin kastedilmiş olması mümkündür. Yüce Allah'ın: “Her bir ümmete peygamberleri geldikçe (كلما) onu yalandılar.” (el-Muminûn, 23/44) Bununla birlikte şu buyrukta olduğu gibi istikbal de kastedilebilir: “Derileri piştikçe (küllema) azabı tatmaları için derilerini başka derilerle değiştireceğiz.” (en-Nisâ, 4/56) buyruğunda olduğu gibi.³³⁵

Sarf (çevirmek)e gelince, yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٢٣﴾ وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَن يَقُولُ أَكُنْكُمْ زَادَتْهُ هَذِهِ إِيمَانًا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَرَأَدَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿١٢٤﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ فَرَأَدَتْهُمْ رَجْسًا إِلَى رَجْسِهِمْ وَمَأْوَاهُ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿١٢٥﴾ أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَّرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذْكُرُونَ ﴿١٢٦﴾ وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ نَّظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ هَلْ يَرَاهُمْ مِنْ أَحَدٍ ثُمَّ انْصَرَفُوا صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿١٢٧﴾

123. Ey iman edenler, kâfirlerden size yakın olanlarla savaşın. Onlar sizde büyük bir azim ve şiddet bulsunlar. Bilin ki Allah muhakkak takvâ sahipleriyle beraberdir.

124. Bir sûre indirildiği zaman içlerinden (münâfıklardan) bazıları (alayla): “Bu hanginizin imanını artırdı?” derler. İman etmiş olanlara gelince (her sûre inişiyle) daima onların imanını artırmıştır ve onlar bir-biriyle müjdeleşirler.

125. Kalblerinde hastalık bulunanlara gelince; onların murdarlıklarına murdarlık katıp arttırdı ve onlar kâfir olarak ölüp gittiler.

126. (O münâfıklar) görmüyorlar mı ki, onlar her yıl ya bir veya iki kere deneniyorlar? Sonra tevbe de etmiyorlar, ibret de almıyorlar.

127. Bir sûre indirilince de birbirlerine bakarlar ve: “Sizi bir kimse görüyor mu?” (derler) ve sonra sıvışıp giderler. Allah onların kalblerini ters çevirmiştir. Çünkü onlar anlamayan bir toplulukturlar.

Tefsiri:

Yüce Allah, onların fiilleri olan yüz çevirmeyi ve buna karşılık kendisinin onlara yaptığını haber vermektedir. Bu ise kalplerini Kur'an'dan ve onun üzerine düşünmekten sarf etmek (çevirmek)dir. Çünkü onlar buna ehil değildirler. Kalpleri buna elverişli değildir, bunu kabul de etmez. Yerin elverişliliği, güzel anlayış ve güzel maksat olmak üzere iki şey ile mümkündür. Bunların ise kalpleri anlamaz, maksatları da kötüdür. Şanı yüce Allah bunu şu buyruğu ile açıkça ifade etmektedir: “Eğer Allah onlarda bir hayır olduğunu bilseydi, onlara işittirirdi. Onlara işittirseydi bile yüz çevirerek gerisin geri giderlerdi.” (el-Enfâl, 8/23)

Şanı yüce Allah böylece onlarda iman kabiliyeti olmadığını, kendisi sebebiyle kalplerine imanın gireceği bir hayırlarının bulunmadığını haber vermektedir. İşte bundan dolayı onların kendisi ile yararlanacakları bir kavrama ile işitmelerini

sağlamamıştır. Her ne kadar onlar kendilerine karşı Allah'ın delilinin ortaya konulmuş olacağı bir sûrette işitseler dahi, müminlerin işittikleri anlamayı da getiren işitmek, onlar hakkında husule gelmemiştir.

Daha sonra yüce Allah kendilerini iman etmekten alıkoyan ve kalplerinde bulunan bir başka maniye de haber vermektedir. Onlara bu özel şekilde işittirse dahi kibir, yüz çevirmek ve gerisin geri dönmek onlara engel olur.

Birincisi, anlamaya engeldir.

İkincisi ise itaat ve boyun eğmeye engeldir.

Onların anlayışları kötü, maksatları bayağıdır. İşte dalâletin belirtisi ve bedbahtlığın alâmeti budur. Tıpkı hidâyetin belirtisinin, mutluluğunun alâmetinin sahih bir anlayış ve uygun bir maksat oluşu gibi.

Yardım Allah'tandır.

Yüce Allah'ın: *“Sonra sıvışıp giderler. Allah onların kalplerini ters çevirmiştir”* buyruğu üzerinde ve Yüce Allah'ın bu ikinci cümleyi –ister bir haber, ister îade (tekrar) olsun- onların yüz çevirmelerine bir ceza olarak tayin ettiğini ve birincisinden farklı olarak ikinci bir çevirme ile onları cezalandırdığını iyice düşünelim.

Şüphesiz onların sıvışıp gitmeleri yüce Allah'ın onların kabul ile yönelmelerini irade edip dilememesinden dolayı idi. Buna sebep ise onlarda buna elverişli bir hal ve bunu kabule uygun hallerinin bulunmaması idi. Bundan dolayı onlar kabul ve itaat etme imkânına nail olamadılar. Kalpleri de ihtiva ettikleri cehalet ve zulüm sebebiyle Kur'ân'dan başka tarafa yöneldi. Bundan dolayı yüce Allah da kendilerini birincisinden ayrı bir başka çevirme ile cezalandırdı. Tıpkı kalplerinin hidâyetten ayrılıp, sapmaları karşılığında birincisinden farklı bir sapıp uzaklaşma ile cezalandırması gibi. Nitekim yüce Allah: *“Onlar sapıp eğrilince Allah da kalplerini çevirdi.”* (es-Saff, 61/5) diye buyurmaktadır.

Bu şekilde kul, yüce Rabbinden yüz çevirecek olursa, Allah da kendisinden yüz çevirmek ile onu cezalandırır ve kendisine yönelme imkânından onu mahrum eder. İblis kıssasını hatırmıza getirecek olursak, bundan en mükemmel bir şekilde yararlanırız. O yüce Rabbine karşı gelip isyan edince, emrine boyun eğmeyince, bu hususta da ısrarını sürdürünce, yüce Allah da onu her türlü masiyete çağırان bir varlık olarak cezalandırdı. Birinci masiyetine karşılık onu her türlü masiyete, küçüğüyle, büyüğüyle onun bütün dallarına dâvet eden bir kişi olmakla cezalandırdı. Onun bu şekilde yüz çevirmesi ve küfre sapması ise o ilk yüz çevirmesinin ve küfrünün bir cezası oldu. Çünkü bir günahın cezasının bir kısmı da daha sonra işlenen bir günahdır. Tıpkı bir iyiliğin sevabının bir parçasının da ondan sonra işlenen bir iyilik olması gibi.

Denilse ki: Yüce Allah'ın, onların yüz çevirip ayrılmalarını kendisinden yüz çevirmelerini ve başka tarafa yönelmelerini tepki ile karşılaması, reddetmesi şu buyrukları varken nasıl uygun görülebilir: “*Nasıl da döndürülüyorlar?*” (el-Mumin, 40/69); “*Nasıl da çevriliyorlar?*” (el-Mâide, 5/75); “*Ne oluyor onlara ki öğütten yüz çeviriyorlar?*” (el-Müddessir, 74/49) diye buyurmuştur.

Onlar Allah'ın adaleti ve kendilerine karşı sunduğu delil arasındadırlar. Allah onlara imkân vermiş, kapılar açmış, yol göstermiş, sebepleri kolaylaştırmıştır. Onlara peygamberler göndermiş, kitap indirmiş, elçilerinin diliyle onları dâvet etmiş, onlara iyi ve kötüyü, faydalı ve zararlıyı, kurtuluşa giden yollarla, alçalma-ya götüren yolları ayırma yeteneğine sahip akıl vermiştir. Onlara iştme ve görme kabiliyeti bahşetmiştir. Ancak onlar takva yerine hevayı tercih etmişlerdir. Hidayet yerine körlüğü seçmişler ve şöyle demişlerdir: Sana isyan etmeyi sana itaat etmeye tercih ederiz. Şer bizim için tevhidten daha sevimlidir. Senden başkasına ibadet etmek sana ibadet etmeye kıyasla dünyada bizim için daha faydalıdır.

Böylece kalpleri Rablerinden, yaratıcılarından ve gerçek hükümdarlarından koptu. Onun ibadeti ve sevgisinden uzaklaştı. İşte bu Allah'ın onlara karşı adaletidir ve onlara karşı sunduğu delildir. Onlar bilerek ve isteyerek kendilerine hidayet kapısını kapamışlardı, Allah da bunun gereği olarak onlara bu kapıyı kapamıştır. Onları kendileri için yaptıkları tercihle baş başa bırakmıştır. Neyi veli edindilerse onunla baş başa bırakılmışlardır. Neye razı oldularsa onu mümkün kılmıştır. Girmek için yarıştıkları kapıdan onları girdirmiş, yüz çevirdikleri kapıyı onlara kapamıştır. Onların yaptığından daha çirkin bir şey yoktur. Allah'ın yaptığından daha güzel bir şey yoktur. Allah dileyeydi onları bir başka sıfatla yaratırdı. Bir başka şekilde var ederdi. Ancak noksan sıfatlardan münezze olan Allah yüce ve sefil olanı, aydınlıkla karanlığı, faydalıyla zararlıyı, temiz ve pisi, meleklerle şeytanları yaratandır. İnsana gerektiği yerde kullanması için aletler, sıfatlar, güçler ve fiiller verendir. İnsan bunların bazısını tabiatı gereği bazısını ise iradesi ve istemesi sonucu kullanır. Bütün bu olanlar Allah'ın hikmetine uygun olarak gerçekleşir. Bu nedenle Allah'a hamd etmek vaciptir. Onun mukaddes kemalinin, eksiksiz mülkünün bir gereğidir. Kullanın bildikleri bu hikmetlerin bilmedikleri ve kendilerine gizli kalanlara oranı güvercinin gagasıyla aldığı bir damla suyun denize oranı gibidir.³³⁶

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ
رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٨﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ
رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿١٢٩﴾

128. Andolsun ki içinizden size öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona pek ağır gelir. Size çok düşkündür. (Bütün) mü'minlere oldukça şefkatli ve merhametlidir.

129. Eğer yüz çevirirlerse de ki: “Bana Allah yeter. Ondan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben ancak O’na güvenip dayandım. O, ulu Arşın Rabbidir.”

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

YUNUS SÛRESİ

[109 Âyet]

الرَّ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ ﴿١﴾ أَكُنْ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ لَهُمْ قَدَمٌ صَدَقَ عِنْدَ رَبِّهِمْ قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ مُبِينٌ ﴿٢﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Elif, Lâm, Râ. İşte bunlar hikmet dolu Kitabın âyetleridir.

2. İçlerinden bir adama: “İnsanları uyar. İman edenlere Rabpleri katında kendileri için muhakkak bir kadem-i sıdkı olduğunu müjdele!” diye vahiy göndermemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi ki, o kâfirler: “Şüphesiz bu, apaçık bir sihirbazdır” dediler?

Tefsiri:

Vâbili'nin rivâyetine göre³³⁷ İbn Abbâs -radıyallâhu anh- “İman edenlere Rabpleri katında kendileri için muhakkak bir kadem-i sıdkı olduğunu müjdele!” âyeti ile ilgili: Onlara ilk aşamada saadet müjdesi verildi, demiştir. Bu yorum, buradaki müjdenin onların salih amelleri olduğu yorumuna muhalif olmadığı gibi bu müjdenin, Hz. Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem- olduğu yorumuna da ters düşmemektedir. Zîra onlara yapmış olduğu amellere karşı ilk aşamada verilen ecir müjdesi Hz. Peygamber vasıtasıyla olmuştur. Bu da Allah (c.c.) tarafından onlara verilen en güzel hediyedir. Sonra onlara Resûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- ile beraber olma şerefi verilmiştir. Daha sonra âhirette de onlara güzel ecirler verilecektir.³³⁸

337 Bk. Taberi, XI, 80.

338 Şifâu'l-alil, s. 28.

إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُدِيرُ الْأَمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا وَعَذَابُ اللَّهِ حَقًّا إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَعْمَلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٤﴾ هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥﴾ إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُتَّقُونَ ﴿٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنَّنُوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ ﴿٧﴾ أُولَٰئِكَ مَاوَاهُمْ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ أَعْمَلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٩﴾ دَعَاؤُهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَأَجْرُهُمْ دَعَاؤُهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾ وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَفَضَّلْنَا بِهِمْ أَجَلَهُمْ فَأَذَرَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١﴾

3. Şüphesiz ki sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş üzerinde hükümran olan, işleri yerli yerince yöneten Allah'dır. O'nun izni olmadıkça hiçbir kimse şefâatçi olamaz. İşte Rabbiniz olan Allah budur: O halde O'na ibadet edin. Artık iyice düşünmez misiniz?

4. Hepinizin dönüşü ancak O'nadır. Bu, Allah'ın hak va'didir. İlkin yaratan sonra da iman edip salih ameller işleyenleri adaletiyle mükâfatlandırmak için yaratmayı tekrarlayacak olan şüphesiz O'dur. Kâfirlere gelince; kâfir olmalarından ötürü (Cehennemde) kaynar sudan bir içecek ve acıklı bir azab vardır.

5. Güneş'i ışık saçıcı, ay'ı nurlu yaratan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona konak yerleri belirleyen O'dur. Allah bunları ancak hak ile yaratmıştır. O, bilen bir topluluk için âyetleri geniş geniş açıklar.

6. Gece ve gündüzün değişip durmasında, Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı şeylerde (ve bütün kâinatta) sakınacak bir topluluk için -şüphesiz- nice âyetler (ibretler, belgeler) vardır.

7. Muhakkak ki Bize kavuşacaklarını ummayanlar, dünya hayatıyla yetinip ona bağlananlar ve (bunca) âyetlerimizden habersiz bulunanlar (var ya);

8. İşte onların, kazandıkları yüzünden, varacakları yer ateştir.

9. İman edip sâlih amel işleyenlere gelince; imanları sebebiyle Rabpleri onları doğru yola iletir. Nimet dolu Cennetlerde altlarından ırmaklar akar.

10. Oradaki duaları: “Allah’ım Seni (bütün noksan sıfatlardan) tenzih ederiz” sözüdür. Oradaki tahiyetleri ise selâmdır. Dualarının sonu da: “el-Hamdulillâhi Rabbi’l-âlemin’dir.”

11. Eğer Allah, insanlara -hayır çabukça istedikleri gibi- şerri de çabucak veriverseydi, elbette onların ecellerine hükmedilirdi. İşte Biz, Bize kavuşmayı ummayanları azgınlıkları içinde bırakırız; onlar da şaşkın şaşkın dolaşıp dururlar”.

Tefsiri:

Selef uleması³³⁹ şöyle der: Bu, insanın sinirli olduğu hallerinde kendisi ve çoluk-çocuğu aleyhinde dua etmesidir. Şayet Allah o insanın böyle bir duasını kabul etmiş olsaydı, onu ve hakkında dua ettiği diğer kimseleri helâk etmiş olurdu. Ancak Allah, dua edenin bunu kastetmediğini bildiği için böyle bir duayı kabul etmez.³⁴⁰

Selef âlimleri bu âyetle kastedilenin, insanın sinirli olduğu hallerinde kendisi ve çoluk-çocuğu aleyhinde dua etmesi olduğunu söylemişlerdir. Şayet Allah insanın böyle bir duasını kabul etmiş olsaydı, onu ve hakkında dua ettiği diğer kimseleri helâk etmiş olurdu. İmamlardan bir grup dedi ki: Hz. Peygamber’in,³⁴¹ hakkında boşanma ve köle azat etmenin gerçekleşmeyeceğini buyurduğu sinirli haller burada ifade edilen sinirli haller ile aynıdır. Zîra sinirli kimse, içkinin verdiği sarhoşluğun aynısını veya daha fazlasını hisseder.³⁴²

Bu âyetin tefsiri hakkında selef âlimleri şöyle demiştir: Âyetle bahsedilen, sinirli iken istemeden kendisi ve çoluk-çocuğu aleyhinde dua eden kimsedir. Şayet Allah bu kişinin duasını kabul etmiş olsaydı, onu ve hakkında dua ettiği kimseyi helâk etmiş olurdu. Ancak Allah onun gazap sarhoşluğuyla böyle bir duaya kalkıştığını bildiği için ona merhamet ederek duasına icabet etmez. Umudunu yitirip helâk olacağına inandıktan sonra aradığı bineğini yanında bulan kimsenin: Allahım! Sen benim kulum ben de senin Rabbinim, demesi de buna benzer bir durumdur. Resûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- bu kimse hakkında “aşırı sevinçten yanlıs söyledi” buyurmuştur. Bu kimse kasıtlı olmadığı için böyle söylemekle kâfir olmamıştır. Resûlullah o kişiyi böyle demeye sevk eden amilin aşırı sevinç olduğunu açık ifade etmiştir.³⁴³

339 Taberi, XI, 92.

340 İ'lâmu'l-muvakki'in, III, 70.

341 Burada “Sinirli iken ne boşanma ne de köle azat etme gerçekleşir” hadisine işaret edilmiştir. Hadisin kaynağı için bk., Ebû Dâvûd, Talak 8; İbn Mâce, Talak 16.

342 İ'lâmu'l-muvakki'in, III, 142.

343 Ravdatü'l-muhibbin, s. 104.

وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَا إِلَى ضُرِّ مَسَّهُ كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْمُشْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢﴾
وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَاءَهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٣﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾ وَإِذَا ثَلَّى عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا انْتِبِهُوا غَيْرِ هَذَا أَوْ بَدِّلْهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي إِنْ أَتَيْتُ إِلَّا مَا يُوْحَىٰ إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابٌ يَوْمَ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَاكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦﴾

12. İnsana bir sıkıntı gelip çatığında yanı üzereyken, otururken veya ayakta iken Bize dua eder. Fakat Biz onun sıkıntısını giderdiğimiz zaman, sanki kendisine dokunan bir sıkıntı(yı gidermek) için Bizi çağırmamış gibi geçer, gider. İşte haddi aşanlara işledikleri böylece süslü gösterilir.

13. Andolsun ki, Biz sizden önceki nesilleri, peygamberleri kendilerine apaçık deliller getirdikleri halde zulm ettikleri ve iman etmiyecekleri (belli olduğu) için helâk ettik. İşte Biz, günahkârlar topluluğunu böyle cezalandırırız.

14. (Onlardan) sonra nasıl işler yapacağınızı görmek için, sizi arkalarından yeryüzünde halifeler yaptık.

15. Âyetlerimiz onlara apaçık deliller halinde okunduğu zaman Bize kavuşmayı ummayanlar: “Ya (bize) bundan başka bir Kur’ân getir yahut onu değiştir” dediler. De ki: “Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değil. Ben ancak bana vahyolunana uyarım. Şâyet Rab-bime isyan edersem, şüphesiz büyük bir günün azabından korkarım.”

16. De ki: “Eğer Allah dileseydi (bana bu Kur’ân’ı indirmez, ben de) onu size okumazdım ve (Allah) onu size bildirmezdi. Ben bundan önce aranızda bir ömür geçirdim. Hâlâ akıllanmaz mısınız?”

Tefsiri:

Bu kısa lafzın ardında yatan şu kesin iki delili iyi düşün:

1- Bu (Kur’an’ı sizlere iletmem) benim değil Allah’ın işidir. Bu benim kaderimdeki bir şey olmadığı gibi insanların da kaderi değildir. Cenâb-ı Allah isterse Kur’an’ı kalbimden, dilimden, sizlerin işitme ve anlama duyularınızdan alıkoyabilir ve ben sizlere onu ilâvet edemez, sizler de onu anlayamazdınız.

2- Kur'ân'ı sizlere getirinceye kadar ben hayatımı sizin aranızda geçirdim. Sizler de buna şahitsiniz, benim ahvalimi biliyorsunuz, normal hayatta ve yolculukta benimle berabersiniz, benim ufak ve büyük bütün işlerimi ayrıntıları ile derinlemesine biliyorsunuz, benim geçmişimin halkın en yalancısı, fasığı ve zalimi olan birinin geçmişi gibi olmadığını çok net biliyorsunuz. Ben yalan söylemem, kimseye zulmetmem. Aynı şekilde yalancılıkla, iftirayla, dünyanın fesadını istemekle, dünyada canlılara haksızca zulüm yapmakla Rabbine açıkça karşı çıkan kimsenin kabahatli geçmişi gibi değildir benim geçmişim. Biliyorsunuz ki hiçbir zaman benim okuma yazmam olmamıştır. Öğrenmek için birine de takılmadım. Belki sizler benim olmadığım bir zamanda bir şeyler öğrenmek ve geçmiş ümmetin haberlerini sormak için birileri ile beraber olup da sonra geçmiş ümmete ve gelecek işlere ait bazı bilgileri içeren haberleri bana getirmiş olabilirsiniz. Bu iki delilden hangisi daha açıktır? Bu ifadelerden hangisi daha fasih ve vecizdir?³⁴⁴

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٧﴾ وَيَعْتَدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ قُلْ أَتَنْبِئُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾

17. Allah'a iftira ederek yalan uydurandan yahut âyetlerini yalanlayan-dan daha zâlim kim olabilir? Muhakkak ki günahkârlar iflâh olmazlar.

18. Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine ne bir zarar ne de bir fayda vermeyecek olan şeylere taparlar. Bir de: "Bunlar Allah katında bizim şefaathçilerimizdir" derler. De ki: "Siz Allah'a göklerde ve yerde bilmeye-ceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?" Hâşâ, O, ortak tutmakta oldukları her şeyden münezzeh ve yücedir"

Tefsiri:

Cenâb-ı Allah, kendilerine şefaathçi edinenlerin müşrik olduğunu ve şefaatin onların edinmesiyle değil, Allah'ın şefaathçiye izin vermesi ve şefaate nail olacak-lardan da razı olmasıyla gerçekleşeceğini beyan etmektedir. Bu iki çeşit şefaatin arasındaki farkın sırrı şöyledir:

Burada şu iki durum söz konudur: Mahlûkun mahlûka şefaath etmesi ve mahlûkun, huzurunda şefaath edileceği zata şefaath için talepte bulunması. Mahlûkun mahlûka şefaath etmesi durumlarında, huzurunda şefaatin gerçekleş-

şecceği zata -ne yaratılış, ne emir ne de izin bakımından- bir ihtiyaç söz konusu değildir. Belki bu, şefaati için diğer sebepler gibi harici bir etkileyici sebep olabilir. Bu sebep bazen -kişiye sevdiği bir konuda şefaati edildiği gibi- etkilediği şeye münasip istikamete doğru hareket eder. Bazen de -kişiye sevmediği bir hususta şefaati edildiği gibi- ona ters istikamete doğru hareket eder. Bazen mahlûkun şefaati talebi ile şefaati ona karşı olan bir amilden daha kuvvetli olabilir. Bu durumda şefaatinin şefaati kabul görür. Bazen ise, karşı amel şefaatten daha kuvvetli olabilir ve bu durumda şefaatinin şefaati kabul görmez. Bazen bu iki tarafın karşı karşıya geldiği olur. Bu durumda şefaatin reddini gerektiren karşı amel ile kabulü icap eden şefaati arasında tereddüde düşülür ve birini tercih edebilmek için bir sebep aranır. İşte insanın kendisi gibi bir mahlûkun önünde şefaati olması, kerhen de olsa şefaati edilenden kopuk bir sebebin peşinde koşmaktır. Dolayısıyla bu şefaatin durumu, zor kullanarak ve râğbetinden yararlanarak başkasına bir şey yapmayı emretmek veya yasaklamak gibidir. Bu durumda ondan istifade etmek için isteyerek veya kendisini müdafaa etmek yüzünden korkarak da olsa şefaati edilene mutlaka bir şefaati gerekmektedir.

Ama Cenabı Allah'ın huzurundaki şefaati böyle değildir. Zîra Allah şefaatinin şefaatinin yaratmadıkça, ona şefaati için izin vermedikçe, şefaati edilecek olanı sevmek ve şefaatiçiden razı olmadıkça şefaati gerçekleştiremez. Allah'ın huzurunda şefaatiçi, Allah'ın ona muhtaç olduğundan veya ondan korktuğundan veyahut ona râğbet ettiğinden değil, sadece Allah'ın emirlerine itaat ettiğinden şefaatte bulunabilir. Çünkü o, şefaati etmekle emrolunmuştur ve emirleri yerine getirmeye itaatkârdır. Zîra hiçbir peygamber veya melek veyahut mahlûk, Allah'ın izni ve yaratışı olmadan şefaati etmeye güç getiremez. Dolayısıyla sadece Cenabı Allah şefaatiçiyi şefaati etmek üzere harekete geçirir. Mahlûkun huzurundaki şefaatiçi ise, şefaatinin kabul ettirmek üzere şefaati edilecek olanı harekete geçirir. O aynı zamanda şefaati edilecek olandan çoğu işlerinde müstağnidir ve gerçekte onun ortağıdır. Şayet onun şefaati edeceği kimsenin kölesi olduğunu farz edecek olursak, huzurunda şefaati edilecek mahlûk kendisine sağlanacak menfaat açısından ona muhtaç olacaktır. Aynı şekilde şefaatiçi de kendisine sağlayacağı rızık, yardım ve menfaat açısından ona muhtaçtır. Dolayısıyla bunların her biri birbirine muhtaçtır. Allah bu konuları anlamayı nasip ettiği kimse için, tevhid ve şirk gerçeği ile bu ikisi arasındaki fark açıktır. Allah'ın nurundan mahrum ettiği kimse aydınlıktan nasipsizdir.³⁴⁵

Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine ne bir zarar ne de bir fayda vermeyecek olan şeylere taparlar. Bir de: "Bunlar Allah katında bizim şefâatçilerimizdir" derler. De ki: "Siz Allah'a göklerde ve yerde bilmeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?" Hâşâ, O, ortak tutmakta oldukları her şeyden münezzeh ve yücedir.

Bu âyet aynı zamanda onların, Rabbin bilgisi dışında bir takım şefaathçilerin varlığına dair iddialarını –ki bu malumun inkârını gerektirir- çürütmektedir. Allah’ın inatçı düşmanlarının: Allah bunun varlığını biliyor, demeleri imkânsızdır. Çünkü Allah yarattıklarının varlığını, iradesiyle yaratacaklarını bilir. Dolayısıyla o, kendi zatını, sıfatını, vücuda dâhil olup sonra ondan kopan, vücuda dâhil olup baki kalan ve henüz vücuda gelmeyen yaratıklarını bilir.

Ama henüz yaratılmamış ve hakkında terbiye söz konusu olmayan diğer şeylere gelince Allah bunları bilmez. Zîra bu kendinden muhal olan bir şeydir, dolayısıyla o bunu muhal bir şey olarak bilir, vaki olarak bilmez. Zîra onu vaki olarak bilirse bu bilginin özü cehaletin ta kendisi olur ki bu, en büyük muhallerdendir. İşte bu, kendisine iftirada bulunan düşmanlarının iddialarını çürütmek için Allah’ın delilleridir.

Burada bu deliller ile mütekelliminin tatminkâr olmayan, beyhude uzunca delilleri mukayese edilmiştir. Böyle bir karşılaştırmada eğer basiretli isen aradaki farkı daha açık görebilirsin. Her kim bu konuda gözlerini kapatırsa, âhirette âmâ olarak yolunu kaybeder. Hamdolsun ki Allah Kitabıyla, onda ortaya koyduğu delillerle ve mütekelliminin safsatalarının beyanı ile mümin kullarını şereflendirdi. Allah’ın bir kulunu Kur’ân’ın idrakiyle başkasına muhtaç olmaktan kurtarması hakikaten büyük bir nimettir. Yüce Allah şöyle buyurdu: “*Kendilerine karşı okunup duran sana indirdiğimiz bu Kitab, onlara yetmedi mi? Şüphe yok ki bunda iman eden bir topluluk için bir rahmet, bir öğüt vardır*” (el-Ankebut 27/51).

وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَفُضِيَ بَيْنَهُمْ
فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٩﴾ وَيَقُولُونَ لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَقُلْ إِنَّمَا الْعَيْبُ لِلَّهِ
فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿٢٠﴾ وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ
مَشْتَهُمٍ إِذَا لَهُمْ مَكْرٌ فِي آيَاتِنَا قُلِ اللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ
﴿٢١﴾ هُوَ الَّذِي يُسَوِّرُكُمْ فِي الْغَنَى وَالْفَقْرِ وَجَزَّيْنِ بِهِمْ
بَرِيحٌ طَبِيبَةٌ وَفَرَحُوا بِهَا جَاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّوا
أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنْ أَجَبْنَاهُمْ مِنْ هَذِهِ لَتَكُونَنَّ مِنَ
الشَّاكِرِينَ ﴿٢٢﴾ فَلَمَّا أَنْجَاهُمْ إِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ يَا أَيُّهَا النَّاسُ
إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿٢٣﴾ إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتٌ

الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّى إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرَفَهَا وَازْبَيَّتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَتَاهَا أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنِ بِالْأَمْسِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾

19. İnsanlar ancak tek bir ümmetti. Sonradan ayrılığa düştüler. Eğer Rabbinden bir söz geçmiş olmasaydı, anlaşmazlığa düştükleri şeylere dair aralarında hüküm verilmiş olurdu.

20. “Ona Rabbinden bir âyet (mücadele) indirilmeli değil miydi?” derler. De ki: “Gayb ancak Allah’ındır. O halde bekleye durun. Ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim.”

21. İnsanlara kendilerine dokunan bir sıkıntıdan sonra, bir rahmet tattırmamızın ardından bakarsın ki onların, âyetlerimiz hakkında bir tuzakları olur. De ki: “Allah’ın karşılık vermesi daha çabuktur. Elçilerimiz kurduğunuz tuzakları hiç şüphesiz yazıyorlar.”

22. O, sizi karada ve denizde gezdirenidir. Hatta siz gemilerde bulunduğunuz zaman, onlar da içindekileri güzel bir rüzgar ile götürüp kendileri de bununla sevindikleri sırada gemilere şiddetli bir fırtına gelip çatar. Her taraftan da şiddetli dalgalar onlara hücum etmeye başlayıp kendilerinin çepeçevre kuşatıldıklarını sandıkları bir sırada dinlerini yalnızca Allah’a halis kılanlar olarak O’na şöyle dua ederler: “Andolsun ki, eğer bizi bundan kurtarırsan muhakkak şükredicilerden oluruz.”

23. Fakat onları kurtarınca hemen arkasından yeryüzünde haksız yere taşkınlıklarda bulunurlar. Ey insanlar; sizin taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir. Yapabileceğiniz, dünya hayatından faydalanmaktan ibarettir. Nihayet dönüşünüz ancak Bizedir, yaptıklarınızı size bildireceğiz.

24. Dünya hayatı gökten indirdiğimiz bir su gibidir. Sonra ona yeryüzünde insanların ve hayvanların yediği bitkiler karışmıştır. Nihayet yeryüzü çeşit çeşit zinetini takınıp süslendiği, sahipleri de bunları elde etmeye güç yetireceklerini sandıkları bir sırada, geceleyin veya gündüzün emrimiz ona geliverir de orayı sanki dün yerinde yokmuş gibi kökünden koparılıp biçilmiş bir hale getiriveririz. İşte Biz düşünen bir topluluğa âyetleri böylece açıklarız”.

Tefsiri:

Dünya hayatı insanlara çok güzel gözüktüğünden onlara çok temiz ve saf olduğu izlenimini verdi ve onları hayrete düşürdü. Hayat sarhoşluğunda kendini kaybeden insan bütün çabalarıyla dünyaya meyletti ve sınırsız sarıldı. Hatta hayata malik olacağını, hayatı yenebileceğini ve ihtiyaç duyduğu her şeyi bir anda elde edebileceğini sandı ve bu hayallerine daldı. Yüce Allah bu acı durumu bir

zemine benzetti ki, bu zemin üzerine yağmur yağıp yeşerir, bu göz alıcı manzara-
rısıyla bakanları hayrete düşürür, ona bakan kendini kaybettiğinden kendisini
onun efendisi ve hükümdarı zanneder, sonra Allah'ın emriyle bu manzara ani-
den bir âfete mâruz kalır ve daha önce hiç böyle bir manzara yokmuş gibi bir
hale dönüşür. Hayallerine kapılan da umudunu yitirmekten nedametle elleri sap
sarı olur.

İşte bu dünya ve ona güvenenlerin halidir. Bu, ne güzel benzetme ne belîğ
ifadedir.

Dünya bu afetlere mâruz kalmak, Cennet de bu afetlerden arınmış olun-
ca, Yüce Allah “Allah ise Darü’s-Selâm’a çağırır” buyurarak Cennet’i, güvenlik
yurdu anlamına gelen “دار السلام (dârü’s-selâm)” olarak adlandırmıştır. Zîra orası
dünya için zikredilen söz konusu âfetlerden arınmış bir yerdir. Dolayısıyla oraya
dâvet umûm ifadesiyle ifade edilirken, oraya irşad ise istenilen kişilere delalet
eden has ifadeyle anlatılmıştır. İşte bu, Yüce Allah'ın adaletiyle merhametidir.³⁴⁶

وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٢٥﴾ لِلَّذِينَ
أَخْسَنُوا الْخُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ
هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٦﴾

25. Allah ise Darü’s-Selâm’a çağırır ve O, dilediğini dosdoğru yola
iletir.

26. İhsanda bulunanlara daha güzeli ve daha da fazlası vardır. Yüzle-
rine ne bir toz bulaşır, ne de horluk kaplar. Onlar Cennetliklerdir. Onlar
orada ebedi kalıcıdırlar.

Tefsiri:

Buradaki “Daha güzeli ve daha fazlası” ile Cennet ve Allah'ın cemali-
ni görmek kastedilmiştir. Nitekim Müslim'in *Sahih*'inde rivâyet ettiği bir hadi-
se göre Hz. Peygamber konuyla ilgili: “Cennet e’li Cennet’e, Cehennem ehli
de Cehennem’e girdikten sonra bir duyurucu: Ey Cennet ehli! Şüphesiz sizlere
Allah'ın nezdinde bir vaat vardı, Allah bu vaadi şimdi yerine getirmek istiyor der,
insanlar da: Nedir bu? Terazilerimiz ağır gelip Cehennem’den uzaklaştırılarak yüz
akımız ile Cennet’e sokulmadık mı? diyerek şaşkınlıklarını ifade ederken birden
hicap kaldırılır, onlar da Allah’a bakarlar. Onlara verilen en sevimli mükâfat bu-
dur ve daha fazlası da işte budur” buyurmuştur.³⁴⁷

346 İ’lâmu’l-muvakkı’in, I, 203.

347 Ahmed, Müsned, VI, 15; Müslim, I, 426 (kitabü'l-iman).

Hasan b. Arefe Müslim b. Sâlim el-Belehi ve Nûh b. Ebi Meryem vasıtasıyla Sâbit b. Enes'ten şöyle rivâyette bulunmuştur: Hz. Peygamber bu âyetten (*Ihsan-da bulunanlara daha güzeli ve daha da fazlası vardır*) sorulduğunda, "Dünyada iyi amel işleyene daha güzeli vardır ki o Cennettir, daha da fazlası vardır ki, o da Allah'ın cemaline bakmaktır" cevabını vermiştir.³⁴⁸

Muhammed b. Cerir de İbn Humeyd, İbrahim b. El-Muhtar, İbn Cüreyc ve Atâ vasıtasıyla Ka'b b. Ucre'den Hz. Peygamber'in söz konusu âyetle ilgili şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: "Âyetteki *daha fazlası*, Rahman Celle Celâlühün cemaline bakmaktır".³⁴⁹

Buradaki Atâ, Atâ b. Ebi Rebâh değil, Horasanlı Atâ'dır.

İbn Cerir İbn Abdürrahim, Amr b. Ebi Seleme, Züheyr, Ya'kub b. Süfyân, Safvân b. Salih, el-Velid b. Müslim, Züheyr b. Muhammed ve Eba'l-Âliye er-Riyâhi aracılığıyla Ubey b. Kaab'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Ben Rasulullah'a *Ihsan-da bulunanlara daha güzeli ve daha da fazlası vardır* âyeti ile ilgili soru sordum. O da: "Daha güzeli Cennet, daha fazlası da Allah'ın cemaline bakmaktır" cevabını verdi.³⁵⁰

Esedü's-sünne, Kays b. er-Rabi' – Eban – Ebi Teymiyye el-Cüheymi – Ebû Mûsâ el-Eş'ari senediyle Rasulullah'ın şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: "Kıyamet günü Yüce Allah'ın gönderdiği bir haberci bütün Cennet ehlinin duyacağı sesle: Ey Cennet ehli! Allah size hüsna (güzellik) ve ziyade (fazlalık) vaat etti. Hüsna Cennet, ziyade de Yüce Allah'ın cemaline bakmaktır, diye seslenir".³⁵¹

İbn Vehb, Şuayb – Eban – Ebi Teymiyye el-Cüheni – Ebû Mûsâ el-Eş'ari senediyle Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu nakleder: "Kıyamet günü Yüce Allah'ın gönderdiği bir haberci bütün Cennet ehlinin duyacağı sesle: Ey Cennet ehli! Allah size hüsna (güzellik) ve ziyade (fazlalık) vaat etti. Hüsna Cennet, ziyade de Rahmân Teâla'nın cemaline bakmaktır, diye bağırır".³⁵²

Konuyla ilgili olarak sahabeye isnad edilen haberlere gelince:

348 Bu rivâyetin senedinde yer alan Nûh b. Ebi Meryem hakkında İbnü'l-Mübârek: hadis uydururdu derken Buhâri de: hadisi inkâr edilir, ifadesini kullanmıştır. Bk., Tehzibü't-Tehzib, X, 487; Mizânü'l-i'tidâl, IV, 279; *ed-Dürü'l-mansûr*, IV, 357.

349 Tefsiru't-Taberi, XI, 107. Senedde yer alan İbrahim b. El-Muhtar hakkında Ebû İsmail er-Râzi: Saduk (doğru sözlü), ancak hıfzı zayıftır derken, İbn Main: böyle değildir demiştir. Buhâri de: (şüphe mânâsına gelen) Fihi nazar ifadesini kullanmıştır.

350 Tefsiru't-Taberi, XI, 107. Senedde yer alan İbnü'l-Berki Ahmed b. Abdürrahimdir veya Hafız Ebu Bekir İbn Abdillâh b. Abdürrahimdir. Bk., Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, XIII, 47. Ebu'l-Âliye'den rivâyet eden ravinin cehaleti yüzünden bu zayıf bir senedir. İbn Kesir bunu İbn Ebi Hatim'in rivâyet ettiğini söylemiştir (II, 444).

351 Bu haberin isnadında sakatlık vardır. Âban b. Ayyaş metruk (hadisi terk edilen) biridir. Bk. Taberi, XV, 65.

352 Bu rivâyetin durumu da yukarıdaki işle aynıdır.

İbn Cerir, İbn Beşşâr – Abdurrahman b. Mehdi – İsrâil – Ebû İshâk – Amir b. S'ad kanalıyla Hz. Ebû Bekir'in söz konusu âyetle ilgili olarak: Yüce Allah'ın cemaline bakmaktır, dediğini rivâyet etmiştir.³⁵³

Yine aynı isnadla Ebû İshâk – Müslim b. Nüzeyr tarikiyle Huzeyfe'nin -radiyallâhu anh- söz konu âyetle ilgili: Yüce Allah'ın cemaline bakmaktır, dediği nakledilmiştir.³⁵⁴

Ali b. İisâ, Şebâbe – Ebû Bekir el-Hüzeli – Ebû Teymiyye el-Hüceymi sene-diyle Ebû Mûsâ el-Eş'ari'n -radiyallâhu anh- şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Kıya-met günü Yüce Allah'ın Cennet ehline gönderdiği bir haberci: Allah size vaat ettiklerini yerine getirdi mi? der. Onlar da kendilerine hazırlanmış nimetlere ba- kar ve evet derler. Bunun üzerine haberci, zikri geçen âyeti açıklayarak şimdi Rahman azze ve cellühün cemaline bakma zamanıdır der”.³⁵⁵

Abdullah b. el-Mübârek, Ebû Bekir el-Hüzeli vasıtasıyla Ebû Temime'den, onun Ebû Mûsâ el-Eş'ari'yi Basra'nın camiinde şöyle hutbe okurken dinlediğini rivâyet eder: Yüce Allah Cennet ehline bir melek gönderir ve o melek şöyle der: Ey Cennet ehli! Allah size vaat ettiklerini yerine getirdi mi? der. Onlar da etrafın- daki ziynet eşyaları, ırmak ve hûrileri görür ve “evet, Allah bize vaat ettiklerini yerine getirdi” derler. Melek de sorusunu üç kere tekrar eder, onlar da istedik- lerinde bir eksik bulamaz ve evet cevabını tekrar ederler. Bunun üzerine melek: bir şeyler daha var, Allah: “*İhsanda bulunanlara daha güzeli ve daha da fazlası vardır*” demiştir. Bilmiş olunuz ki güzellik Cennettir, fazlalık da Allah'ın cemaline bakmaktır, der.³⁵⁶

Asbat b. Nasr'ın tefsirinde İsmail es-Sudâ – Ebû Malik – Ebû Salih – İbn Abbas ve Murre el-Hemedâni – İbn Mes'ûd senediyle İbn Mes'ûd'un söz konusu âyetle ilgili olarak: güzellik Cennet, fazlalık Allah'ın cemaline bakmak... dediği yer almaktadır.

353 Tefsiru't-Taberi, XV, 63 (nşr. Amed Şâkir). Ebû İshâk es-Sebi'idir. Amr b. Abdullah sika (güvenilir) ve âbittir (ibadete düşkün), kütüb-i sitte müellifleri ondan rivâyette bulunmuştur. Fakat müdellistir (dinlediği kişinin adını zikretmez), bazen de zikrederek rivâyette bulunur. Amir b. Sa'ad Tabi'idir, sikadur. Onun Hz. Ebû Bekir'den rivâyeti mürseldir (Ebû Bekir ile arasında bir kişi daha vardır). Bk., et-Tehzib, V, 64. Âcurri de eş-Şeri'a'da rivâyet etmiştir (s. 257). Bk., ed-Dürrü'l-mansûr, IV, 395. Albâni bu rivâyeti sahih addetmiştir (es-Sünne, I, 206).

354 Taberi rivâyet etmiştir (XV, 64) (nşr. Ahmed Şâkir). Müslim b. Nüzeyr'e İbn Yezid denmesin- de bir sakınca yoktur. Et-Tehzib, X, 139. İbn Asım'ın rivâyetinde (es-Sünne, I, 206) Müslim b. Nüzeyr (dal ile) olarak geçmektedir. Hâlbuki et-Tehzib'de Nüzeyr olarak zikredilir. İbn Hibbân'ın Sika'sı (V, 397) ve et-Târihu'l-kebir'de (IV, 1 ve 273) de aynı şekildedir.

355 Taberi rivâyet etmiştir (XV, 64). Eseri neşreden, Ebû Bekir el-Hüzeli'nin zayıf bir ravi oldu- ğunu ve dolayısıyla bu haberin zayıf bir haber olduğunu söylemiştir.

356 Tefsiru't-Taberi, XV, 64, 65. Naşir bu rivâyetin zayıf olduğunu söylemiştir.

وَيَبَيِّنُكُمْ إِن كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغَافِلِينَ ﴿٢٩﴾ هُنَالِكَ تَبْلُو كُلُّ نَفْسٍ مَّا أَسْلَفَتْ وَرُدُّوْا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ وَصَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٣٠﴾ قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمْنُ يَفْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣١﴾ فَذَلِكُمُ اللَّهُ رَزَقُكُمْ الْحَقَّ فَمَآذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ فَأَنَّى تُصْرَفُونَ ﴿٣٢﴾

27. Günahlar kazanmış olanlara gelince; bir günahın cezası benzeriyledir. Onları bir horluk kaplayacaktır. Onları Allah'tan kurtaracak bir kimse de yoktur. Yüzleri karanlık gecenin parçalarıyla bürünmüş gibidir. İşte bunlar da ateşliktirler. Onlar orada ebedi kalıcıdırlar.

28. O günde hepsini biraraya toplayacak sonra da şirk koşanlara: "Siz de, Allah'a eş koştuklarınız da durun yerinizde" diyeceğiz. Sonra onları tamamen birbirinden ayıracağız. O zaman (Allah'a) eş koştukları da: "Siz bize tapmıyordunuz" derler.

29. "Bizimle sizin aranızda şahid olarak Allah yeter. Şüphesiz biz sizin (bize) tapınmanızdan habersizdik bile."

30. Orada herkes önceden ne gönderdiyse onun imtihanını verecek. Hepsi gerçek mevlâları olan Allah'a döndürülmüş olacak; uydurmakta oldukları da önlerinden kaybolup gidecektir.

31. De ki: "Size gökten ve yerden rızık veren kimdir? Yahut o gözlere ve kulaklara mâlik olan kimdir? Ölüden diriye çıkaran ve diriden ölüyü çıkaran kimdir? İşleri yerli yerince kim yönetiyor?" Hemen "Allah" diyeceklerdir. De ki: "O halde (O'na isyan etmekten) korkmaz mısınız?"

32. İşte gerçek Rabbiniz olan Allah budur. Artık haktan sonra sapıklıktan başka ne var? O halde nasıl olur da döndürülüyorsunuz?"

Tefsiri:

Bu son âyet Allah'a ortak koşan ve Allah'tan başkasına tapanlara hitap etmektedir. Yani Allah'tan başkasına ibadet etmek sapıklıktan ve bâtıldan başka bir şey değildir.

Allah'a ibadet eden, halis niyetiyle onun rahmetinden umut ederek, gazabından korkarak emirlerini yerine getiren kimse hak ile beraberdir. Daha iyisini Allah bilir.³⁶¹

كَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾ قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ قُلِ اللَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ ﴿٣٤﴾ قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمْ لَا يَهْدِي إِلَّا أَنْ يَهْدِيَ فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٥﴾ وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾ وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرَى مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ تَصْدِيقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلُ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٧﴾ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾ بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعَلَمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴿٣٩﴾

33. İşte Rabbinin şu sözü o fâsıklar için şöylece sabit olmuştur: “Gerçekten onlar iman etmezler.”

34. De ki: “Ortak koştuklarınızdan ilkin yaratıp da sonra onu iade edecek kimse var mıdır?” De ki: “İlkin yaratan, sonra onu iade eden Allah’dır. O halde nasıl döndürülüyorsunuz?”

35. De ki: “Ortak koştuklarınızdan hakkı gösterecek bir kimse var mıdır?” De ki: “Hakkı gösterecek (ve ona iletecek) Allah’dır. Acaba hakka ileten mi (kendisine) uyulmaya daha layıktır, yoksa hidâyet verilmedikçe kendi kendine doğru yolu bulamayan mı? Ne oluyor size? Nasıl hükme diyorsunuz?”

36. Onların çoğu zandan başkasına uymazlar. Zann ise hiç şüphesiz hak olan hiçbir şeyin yerini tutmaz. Şüphesiz ki Allah yaptıklarını çok iyi bilendir.

37. Bu Kur’ân’ın Allah’tan başkası tarafından uydurulması olacak bir şey değildir. Fakat o kendisinden öncekileri doğrulamakta, o kitabı açıklamaktadır. Onda şüphe yoktur. O, âlemlerin Rabbindendir.

38. Yoksa onlar: “Onu kendiliğinden uydurdu” mu diyorlar? De ki: “Öyle ise, eğer doğru söyleyenler iseniz, siz de onun benzeri bir sûre getirin. Hatta Allah’tan başka kimi çağırabilecekseniz çağırın!”

39. Hayır, onlar ilmini kavrayamadıkları ve te’vili kendilerine henüz gelmedik bir şeyi yalanladılar. Onlardan önce gelenler de böyle yalanladılar. Zâlimlerin sonunun nasıl olduğuna bir bak!”

Tefsiri:

Yüce Allah haber veriyor ki, bu yalancılardan öncekiler asıl yalancılar olup dikkate alınacak olanlar da onlardır. Bunlar ise kendilerinden öncekilere tabidirlər. Asıl ile fer'i mânâ itibarıyla eşit olduğu için akıbetleri de eşit tutulmuş oldu.³⁶²

وَمِنْهُمْ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهِ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٤٠﴾ وَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنْتُمْ بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٤١﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تَسْمَعُ الضَّمَمَ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٢﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعَمَى وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ ﴿٤٣﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَكِنَّ النَّاسَ أَنْفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٤﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَن لَّمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ قَدْ حَسَرَ الَّذِينَ كَذَبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿٤٥﴾ وَإِنَّمَا نُرِيكَ بُغْضَ الَّذِي نَعْدُهُمْ أَوْ نَتَوَقَّعُكَ قَالَتِنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ ﴿٤٦﴾ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٤٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾ قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ إِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٤٩﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُهُ بَيَآتًا أَوْ نَهَارًا مَاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٠﴾ أَتُمْ إِذَا مَا وَقَعَ أَمْتُمْ بِهِ الْآنَ وَقَدْ كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْبِرُونَ ﴿٥٢﴾ وَيَسْتَبْشِرُونَ أَحَقَّ هُوَ قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٥٣﴾ وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْأَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِ وَأَسْرُوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٥٤﴾ أَلَا إِنَّ اللَّهَ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَلَا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾ هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٥٦﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾

40. Aralarından ona inanan kimseler de vardır, ona iman etmeyenler de vardır. Rabbin fesatçıları en iyi bilendir.

41. Eğer onlar seni yalanlarlarsa da ki: "Benim yaptığım bana aittir, sizin yaptığınız size aittir. Benim yaptıklarımın siz uzaksınız; sizin yaptıklarınızdan da ben uzayım."

42. Onlardan sana kulak verenler de vardır. Fakat sağırlara -üstelik akıl da erdiremiyorlarsa- sen mi duyuracaksın?

43. Aralarından sana bakanlar da vardır. Fakat basiretleri olmasa dahi körlere doğru yolu sen gösterebilir misin?

44. Şüphesiz Allah insanlara en ufak şey kadar dahi zulmetmez. Fakat insanlar kendi kendilerine zulmederler.

45. Onları haşredeceği o günde sanki gündüzün ancak bir saati kadar (bir süre) eğlenmişler gibi (gelecek; birbirinden pek az bir zaman ayrılmışlar gibi) birbirlerini tanıyacaklar. Allah'a kavuşmayı yalanlamış bulunanlar hem en büyük zarara uğramışlardır; hem de doğru yolu bulamamışlardır.

46. Onlara va'dettiğimiz bir kısmını sana göstersek yahut senin ruhunu alsak da yine onların dönüşü Bize olacaktır. Hem Allah, ne yapacaklarını görüp gözetendir.

47. Her ümmetin bir peygamberi vardır. Rasûlleri geldiği zaman aralarında adaletle hükmedilir ve onlara zulmedilmez.

48. "Eğer doğru söyleyenler iseniz bu va'd (ettiğiniz azab) ne zaman (gerçekleşecek)?" derler.

49. De ki: "Allah'ın dilediğinden başka kendime ne bir zarar verebilirim ne de bir fayda sağlayabilirim. Her ümmetin bir eceli vardır. Artık ecelleri geldiği zaman bir an ne geri kalabilirler ne de öne geçebilirler."

50. De ki: "Ya O'nun azabı geceleyin veya gündüzün size gelip çatarsa; söyleyin bana o günahkârlar onun nesini (ne diye) acele isterler?"

51. "Vuku bulduktan sonra mı O'na iman edeceksiniz? Şimdi mi? Hani siz onun mutlaka çabucak gelmesini isteyip duruyordunuz?"

52. Sonra zulmedenlere: "Şu sürekli azabı tadın" denilecek; "ne kazandıysanız ondan başkası ile mi cezalandırılacaksınız?"

53. "O gerçek midir?" diye senden haber almak isterler. De ki: "Evet! Rabbin hakkı için, o elbette haktır ve siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz."

54. Zulmeden herkes, eğer yeryüzünde bulunan herşeye sahip olsaydı, elbette onu fide olarak verirdi. Azabı göreceкlerinde pişmanlıklarını gizlerler. Aralarında adaletle hükmolunup kendilerine asla zulm edilmez.

55. İyi bilin ki; göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Şunu da iyi bilin ki, şüphesiz Allah'ın va'di haktır. Fakat onların çoğu bilmezler.

56. O hem diriltir, hem öldürür ve siz, O'na döndürüleceksiniz.

57. Ey insanlar, size Rabbinizden bir öğüt, kalblerde olanlara bir şifâ, mü'minler için de bir hidâyet ve rahmet gelmiştir".

Tefsiri:

Kur'ân, cehalet ve sapıklık hastalığından arınmak için kalplere şifadır. Zîra cehalet bir hastalıktır. Şifası da ilim ve hidayettir. Azgınlık da bir hastalıktır ki, şifası ırşattır. Yüce Allah Peygamberi'ni bu iki illetten uzak tuttu ve "Battığı zaman yıldız(lar)a andolsun ki, arkadaşınız asla sapmadı, bâtıla da yönelmedi" buyurdu. Hz. Peygamber de halifelerini bu iki illetin zıddıyla vasıflandırarak "Benim sünnetimi ve benden sonraki Raşit halifelerin sünnetini alınız" buyurmuştur.³⁶³ Yüce Allah Kelamı'nı insanlara genel olarak bir öğüt, kendisine inananlara mahsus olarak hidayet ve kalplerdeki hastalıklara da şifa indirmiştir. Onunla şifalık talep eden hastalığından iyileşir. Onunla şifalık istemeyen ise şairin dediği gibi olur:

"Kurtulduğunu zannettiği hastalığından iyileştiğinde

Aslında ölümüne sebep olan hastalığı hâlâ duruyordu³⁶⁴

قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ قَبْلَ ذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾

58. De ki: "Allah'ın lütfu ve rahmetiyle ve yalnız bunlar ile sevinsinler. Bu, onların topladıklarından daha hayırlıdır"

Tefsiri:

Bu âyetle ilgili sahabe ve tabiinden şu ifadeler nakledilmiştir.

Ebû Said el-Hudri -radiyallâhu anh-: Allah'ın lütfu Kur'ân, rahmeti de sizleri Kur'ân ehlinde kılmasıdır, demiştir.

Hilâl b. Yesâf -radiyallâhu anh-: Allah sizi İslâm'a hidayet eyledi ve size Kur'ân'ı öğretti. İşte bu topladığınız altın-gümüşten daha iyidir, demiştir.

İbn Abbâs -radiyallâhu anh-, el-Hasan ve Katâde: Allah'ın lütfu İslâm, rahmeti de Kur'an'dır, demişlerdir.

363 Hadis sahihtir – Allah bizi onunla nimetlendirsün. Bk., Ahmed, IV, 126-127; Ebû Dâvud XIII, 358; Tirmizi, II, 341; İbn Mâce, I, 13; Hâkim, I, 96; İbn Hazm, el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm, VI, 76; Silsiletü'l-ahâdisi's-sahiha, no:937.

364 İğâsetü'l-lehfân, I, 15-16.

Selef âlimlerinden bir grup: Allah'ın lütfu İslâm, rahmeti de Kur'an'dır, demiştir.³⁶⁵

Netice itibarıyla Kur'ân ve İslâm'ın iki vasfı vardır: Lütuf ve rahmet. Allah bu iki nimetini Peygamberi'ne nasip etmiş ve “*Sana da böylece emrimizden bir ruh vahyettik. Kitabın da imanın da ne olduğunu bilmezdin*” buyurmuştur. Yüce Allah Kur'an ve imanı yükselten kimseyi yükseltmiş, onları bırakanı da bırakmıştır.

“*Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez*” ve “*Biz kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemeyiz*” âyetlerinden hareketle, Kur'an-ı Kerim'de buna teklif dendiği söylenebilir.

Bu iddiaya şöyle cevap verilir: “Evet, söz konusu âyetlerdeki teklif, nefiy ifadesinde kullanılmıştır. Ancak emir, vasiyet ve şer'i konularda, teklif ifadesi kullanmak yerine rûh, nûr, şifâ, rahmet, hayat, ahid ve vasiyet gibi ifadeler kullanılmıştır.”³⁶⁶

Yüce Allah bizi lütuf ve rahmetinin (bunlar Kur'ân ve imandır) sevinciyle dünya ehlinin topladığı mal-dünya sevincinden müstağni kılmış ve “*De ki: ‘Allah'ın lütfu ve rahmetiyle ve yalnız bunlar ile sevinirler. Bu, onların topladıklarından daha hayırlıdır’*” buyurmuştur.³⁶⁷

Allah'ın lütfu İslâm ve iman, rahmeti de ilim ve Kur'ân'dır. Allah kullarının lütuf ve rahmetle sevinmesinden hoşlanır ve bunu kolaylaştırır. Hatta Allah kullarının hayır ve hasenat işlediklerinde sevinmelerinden de hoşlanır ve bunun için kolaylık yaratır. Allah kulunu sevindirdiği ve ona yardım ettiği için kulun buradaki sevinci hakikatte Allah'ın merhametiyle gerçekleşmiş olur.³⁶⁸

“*De ki: ‘Allah'ın lütfu ve rahmetiyle ve yalnız bunlar ile sevinirler. Bu, onların topladıklarından daha hayırlıdır’*” âyeti için bir bölüm ayırmak güzelliğin son noktası olmuştur.³⁶⁹ Çünkü Yüce Allah kullarına onlara verdiği lütuf ve merhametiyle mutlu olmalarını emretmiştir. Bu da lütuf ve merhamet sahibinden memnun ve mesrur olmaya bağlıdır. Zira bir kimse kendisine merhametli, cömert ve ihsan sahibinden ulaşan nimet karşısında memnuniyet duyarsa, bu memnuniyeti kendisine veren zat, daha fazla ve öncelikle memnuniyet duyar.

Önce bu âyetin anlamını zikredecek, daha sonra da musannifin değerlendirmesini izah edeceğiz.

İbn Abbas, Katade, Mücahid, el-Hasan vd. şöyle demiştir:

365 Tefsiru't-Taberi, XI, 124.

366 Ed-Dürrü'l-mansûr, I, IV, 366.

367 İğâsetü'l-lehfân, II, 70.

368 Medâricu's-sâlihîn, III, 106; İctimâu'l-cüyüş, s. 3; el-Fevâid, s. 130; Miftâhu dâri's-seâde, s. 56.

369 Bununla el-Menâzil adlı eserin müellifinin es-Surûr bölümü açması kastedilmiştir.

Allah'ın lütfu İslâm, rahmeti de Kur'ân'dır. Onlar bu sözleriyle Allah'ın rahmetini lütfundan daha has bir duruma koymuş oldular. Zîra Allah'ın lütfu bütün İslâm ehline nasip olurken, rahmeti de Kur'ân'ı öğrenmiş olan bazılarına nasip olmuş olacaktır. Yani Cenabı Allah onları lütfuyla Müslüman yaptı ve rahmetiyle onlara Kitabı'nı indirdi. Allah “*Sen, bu Kitabın sana verileceği ümidinde değildin. Ancak Rabbinden bir rahmet olarak (onu sana gönderdi)*” (Kasas 86) buyurmaktadır. Ebû Sa'id el-Hudri -radıyallâhu anh- demiştir ki, Allah'ın lütfu Kur'ân, rahmeti de bizi Kur'ân ehlinden kılmasıdır.

Burada şu iki hususun olduğu kastedilmiştir:

1- Bizatihi lütuf

2- Bu lütfun kabulü için ineceği yerin hazırlanması. Örneğin: Lütfün amacı-na ulaşması için yağmurun verimli topraklara yağması ve toprağın da onu kabul etmesi.

Memnuniyet sevilen şeye veya istenilene kavuşmakla kalpte hâsıl olan bir lezzettir. Kalp bu lezzeti hissettiğinde bir duygu şekillenir ki ona memnuniyet veya sevinç denir. Aynı şekilde insan istediğine ulaşamadığında bir ruh haleti ortaya çıkar ki, ona hüzn ve gam denir. Yüce Allah “*Ey insanlar, size Rabbinizden bir öğüt, kalblerde olanlara bir şifâ, mü'minler için de bir hidâyet ve rahmet gelmiştir*” âyetinin akabinde kullarının lütuf ve rahmetiyle sevinmelerini emretmektedir. Kul için, Allah'ın öğütler içeren ve kalpteki hastalıklara şifa olan lütuf ve rahmetine sevinmekten daha doğal ve haklı hiçbir şey yoktur. Bu yüzden Yüce Allah, kullarına verilen öğüdün – ki bu emir, yasaklama, teşvik, tehdit, cehalet, zulüm, ve sapkınlık karşısında kalbin şifasıdır – onların bedensel tedavilerinden daha acı verici olduğunu haber vermiştir. Fakat kullar bunlara alıştıkları için acı hissetmezler. Ancak onlar dünyadan ayrıldıklarında bu acıyı fazlasıyla hissedeceklerdir. Burada her dertli dertlerini hazır bulur. Rabbinden ona verilen hidayet onun kalbine ferahlık ve sükûnet, ruhuna hayat verir. “Rahmet” ise, ona her türlü iyilik ve lezzet getirir ve onu her türlü şer ve dertten kurtarır.

Dolayısıyla bu öğütler, insanın dünyada topladığı her şeyden daha hayırlıdır. Yani bu öğütler hakikaten sevinmeye layıktır. Onunla sevinen kimse, dünya ehlinin topladıkları ile değil, gerçekten sevinmeye değer bir şey için sevinmiş olur. Zîra dünya metaları, sevinilecek şeyler değildir. Çünkü her türlü afete, helâk olmaya ve kötü sonuca mâruz kalabilmektedir. Doğrusu dünya metaları tatlı bir rüyayı hayal etmektir ki, uyandığında sona erir, ardında “keşke gerçek olaydı” temennisi kalır.

Kur'ân-i Kerim'de sevinç mutlak ve mukayyet olmak üzere iki türlü beyan edilmektedir. Mutlak sevinç “*Şımarma! Çünkü Allah şımaranları sevmeyiz*” (El-Kasas, 28/76) ve “*Çünkü o, şımarıktır, böbürlenendir*” (Hûd, 11/10) âyetlerinde ifadesini bulmaktadır. Mukayyet sevinç de iki çeşittir:

1- Dünya ile mukayyet bir sevinçtir olup sevincin sahibi Allah'ın merhame-tini unuttur. Bu kınanmıştır. *"Nihayet kendilerine verilenlere sevinince ansızın onları tutup yakalayiverdik de ümitsiz kalıverdiler"* (el-En'âm, 6/44) âyetinde ifade edildiği gibi.

2- Allah'ın lütuf ve rahmetiyle mukayyettir. Bu da *"De ki: 'Allah'ın lütfu ve rahmetiyle ve yalnız bunlar ile sevininler. Bu, onların topladıklarından daha hayırlıdır"* âyetinde olduğu gibi sebebe bağlı lütuf ve rahmet; *"Allah'ın lütfundan kendilerine verdiğiyle hepsi de sevinç içindedirler"* (Âl-i İmrân 170) âyetinde olduğu gibi sebepsiz (müsebbibe bağlı) lütuf ve rahmet olmak üzere ikiye ayrılır.

Allah, Allah'ın Resulü, iman, sünnet, ilim ve Kur'an için sevinmek ariflerin en yüksek makamıdır. Cenab-ı Allah şöyle buyurmaktadır: *"Bir sûre indirildiği zaman içlerinden (münâfıklardan) bazıları (alayla): 'Bu hanginizin imanını artırdı?' derler. İman etmiş olanlara gelince (her sûre inişiyle) daima onların imanını artırmıştır ve onlar birbiriyle müjdeleşirler"* (Tevbe 124), *"Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler sana indirilene sevinirler"* (er-Ra'd 13/36).

İlim, iman ve sünnet için sevinmek bunlara sahiplerinin huzurunda saygı göstermenin, onları sevmenin ve diğer şeylere tercih etmenin delilidir. Zîra kul-lun bir şey elde ettiği anki sevincinin derecesi, onun o şeyi ne kadar sevdiği ve ona ne kadar rağbet ettiği ile orantılıdır. Bir şeye rağbet etmeyen kimse, o şeyi elde ettiğinde sevinmediği gibi onu kaybettiği için de üzüntü duymaz. Dolayısıyla sevinç, sevmek ve rağbet etmeye bağlıdır. Sevinç ile müjdenin farkı ise, sevinç istediğine kavuştuktan sonra gerçekleşir, müjde almak ise henüz kavuşamasa da isteğine kavuşacağına emin olmaktır. Bu yüzden Yüce Allah *"Allah'ın lütfundan kendilerine verdiğiyle hepsi de sevinç içindedirler. Ve arkalarından henüz kendilerine katılamayanlara: 'Onlar için hiçbir korku yoktur, onlar üzülecek de değillerdir'"* diye müjdelemek isterler" (Âl-i İmrân, 3/170) buyurdu.

Sevinç bir kemal sıfatıdır. Bu yüzden Cenabı Allah sevincin en âlâsıyla sıfatlanır. Örneğin, kulu tövbe ettiğinde Yüce Allah, yiyecek ve içecekleri üzerinde yüklü bulunan bineğini tehlikeli bir yerde kaybedip bulacağından umudunu ke-sen bir kimsenin onu bulduğunda hissettiği sevinçten daha fazla sevinir.

Netice olarak sevinç, kalbin nimetlerinin en değerlisidir. Sevinç kalbin nime-ti, hüzn ise kalbin külfetidir.

Bir şeye sevinmek ona rıza göstermenin ötesindedir. Zîra rıza tatminkârlık ve huzur ifade ederken, sevinç haz almak ve memnuniyet ifade etmektedir. Dolayısıyla her sevinç rızayı kapsarken, her rıza sevinç ifade etmemektedir. Rıza göstermek kızmanın zıddıdır. Hüzün sahibini dertlendirir, kızmak ise intikam almaktan aciz kaldığı durum hariç sahibini dertlendirmez.³⁷⁰

قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ اللَّهُ أُذِنَ لَكُمْ أَنْ
 عَلَى اللَّهِ تَقْتَرُونَ ﴿٥٩﴾ وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ
 لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦٠﴾ وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا
 تَتَلَوُ مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا
 يَغُزِبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَضَعُ مِنْ ذَلِكَ وَلَا
 أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٦١﴾ أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ
 ﴿٦٢﴾ الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ لَهُمْ الْبُشْرَى فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ
 لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٦٤﴾ وَلَا يَحْزَنُكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ الْبِئْرَةَ
 لِلَّهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٥﴾ أَلَا إِنَّ اللَّهَ مِنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ
 وَمَا يَشْعُ الْذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ شُرَكَاءَ إِنْ يَسْعُونَ إِلَّا الظُّلُمُ وَإِنْ هُمْ إِلَّا
 يَخْرُضُونَ ﴿٦٦﴾ هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنْ فِي
 ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ هُوَ الْغَنِيُّ لَهُ مَا
 فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ إِنْ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهَذَا أُنْقُلُون عَلَى اللَّهِ مَا لَا
 تَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾ قُلْ إِنْ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾ مَتَاعٌ فِي
 الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نَذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾ وَاتَّخَذَ
 عَلَيْهِمْ نَبَأُ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذَكِيرِي بِآيَاتِ اللَّهِ
 فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ
 اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُونِ ﴿٧١﴾ فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجَرِي إِلَّا عَلَى
 اللَّهِ وَأَمَرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٧٢﴾ فَكَذَّبُوهُ فَتَبَايَعُوا فِتْنَانَهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ
 وَجَعَلْنَاهُمْ خَلَائِفَ وَأَعْرَفْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ
 ﴿٧٣﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِ رُسُلًا إِلَى قَوْمِهِمْ فَجَاءُوهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا
 كَذَّبُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ كَذَلِكَ نَطْغِعُ عَلَى قُلُوبِ الْمُعْتَدِينَ ﴿٧٤﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ
 مُوسَى وَهَارُونَ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَأْنَا بِآيَاتِنَا فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴿٧٥﴾
 فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا إِنَّ هَذَا لَسِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧٦﴾ قَالَ مُوسَى أَنْقُلُونِ
 لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَكُمْ أَسِحْرٌ هَذَا وَلَا يُفْلِحُ الشَّاحِرُونَ ﴿٧٧﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَنْحَنَ

عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا وَتَكُونُ لَكُمُ الْكِبَرِيَاءُ فِي الْأَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنِينَ ﴿٧٨﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ الثَّنَوِي بِكَلِّ سَاجِرٍ عَلِيمٍ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالَ لَهُمْ مُوسَى أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ ﴿٨٠﴾ فَلَمَّا أَلْقَوْا قَالَ مُوسَى مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ إِنَّ اللَّهَ يَمِيطُهُ إِنَّ اللَّهَ لَا يَصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨١﴾ وَيُحَقِّقُ اللَّهُ الْحَقَّ يَكْلِمُنِيهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿٨٢﴾ فَمَا أَمِنَ لِمُوسَى إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِنْ قَوْمِهِ عَلَى خَوْفٍ مِنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِمْ أَنْ يَفْتِنَهُمْ وَإِنْ فِرْعَوْنُ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨٣﴾ وَقَالَ مُوسَى يَا قَوْمِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ ﴿٨٤﴾ فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٨٥﴾ وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٨٦﴾ وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى وَأَخِيهِ أَنْ تَبَوَّءَا لِقَوْمَكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٧﴾

59. De ki: “Allah’ın size indirdiği ve kendisinden bir kısmını haram ve helâl yaptığınız rızıktan ne haber?” De ki: “Allah mı size izin verdi, yoksa Allah’a iftira mı ediyorsunuz?”

60. Allah’a karşı yalan uyduranlar Kıyamet gününde ne (ile karşılaşılabileceklerini) zannederler? Şüphesiz ki Allah insanlara lütüfkârdır. Fakat onların çoğu şükretmezler.

61. Herhangi bir işte bulunsan, ona dair Kur’ân’dan bir şey okusan ve siz her ne yaparsanız yapınız, o işe daldığınızda Biz mutlaka üzerinize şâhidiz. Yerde olsun gökte olsun zerre ağırlığına bir şey Rabbinden gizli kalmaz. Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü de muhakkak apaçık bir kitaptadır.

62. Haberinizi olsun ki, Allah’ın velilerine hiçbir korku yoktur, onlar kederlenecek de değildir.

63. Onlar iman edip, takvâli davrananlardır.

64. Onlar için dünya hayatında da âhirette de müjde vardır. Allah’ın sözlerinde asla değişiklik olmaz. İşte bu (müjde) en büyük kurtuluşun ta kendisidir.

65. Onların söyledikleri seni üzmesin. Çünkü izzet bütünüyle yalnız Allah’ındır; O hakkıyla işitendir, bilendir.

66. İyi bilin ki, göklerde kim var yerde kim varsa şüphesiz Allah’ındır. Allah’tan başkasına tapanlar dahi Allah’a koştıkları ortaklara uymuyorlar. Onlar ancak zanna uyarlar ve ancak yalan söylerler.

67. Geceyi içinde dinlenmeniz için, gündüzü ise aydınlık olarak yaratan O'dur. Şüphesiz ki bunda kulak verecek bir topluluk için âyetler (ibretler) vardır.

68. "Allah evlat edindi" dediler. O bundan münezzehtir. O, hiçbir şeye muhtaç olmayandır. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Elinizde bu iddianıza dair hiçbir deliliniz yoktur. Allah'a karşı bilmeyeceğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz?

69. De ki: "Allah'a karşı yalan söyleyip iftira edenler asla kurtulamayacaklardır."

70. Dünyada bir süre faydalanmadan sonra dönüşleri ancak Bize olacaktır. Sonra da inkâr ettikleri için onlara en şiddetli azabı tattıracağız.

71. Onlara Nûh'un haberini de oku. Hani o, kavmine şöyle demişti: "Ey kavimim, eğer aranızda kalmam ve Allah'ın âyetleriyle öğüt verişim size ağır geliyorsa- ki ben ancak Allah'a dayanıp güvenirim- haydi işinizi sağlam tutun, ortaklarınızı da çağırın. Sonra işiniz size hiçbir tase vermesin. Sonra da mühlet vermeksizin bana hükmünüzü uygulayın.

72. "Eğer yüz çevirerseniz zaten ben sizden bir ücret de istemedim. Benim ecrimi ancak Allah verecektir. Bana Müslümanlardan olmam emrolundu."

73. Yine onu yalanladılar. Biz de onu ve onunla birlikte gemide bulunanları kurtardık ve onları halifeler kıldık. Âyetlerimizi yalanlayanları da suda boğduk. Uyarılanların sonunun nasıl olduğuna bir bak!

74. Sonra onun arkasından kendi kavimlerine nice peygamberler gönderdik de onlara apaçık belgelerle geldiler. Fakat önceden yalanladıkları şeye iman etmediler. İşte Biz de haddi aşanların kalbleri üzerine böyle mühür basarız.

75. Sonra bunların ardından da Mûsâ'yı ve Hârûn'u âyetlerimizle Firavun'a ve onun (kavminin) ileri gelenlerine gönderdik. Fakat onlar büyüklük tasladılar. Onlar zaten günahkâr bir kavim idiler.

76. Tarafımızdan kendilerine hak geldiği zaman: "Herhalde bu, apaçık bir sihirdir" dediler.

77. Mûsâ: "Size gelince, hakka (böyle) mi dersiniz? Bu sihir midir? Hâlbuki sihirbazlar kurtuluşu eremezler" dedi.

78. Dediler ki: "Sen, bizi atalarımızı üzerinde bulduğumuzdan döndürmek ve yeryüzünde de büyüklük ikinizin olsun diye mi bize geldin(iz)? Biz size inanmıyoruz."

79. Firavun: "Bütün bilgin sihirbazları bana getirin" dedi.

80. Nihayet sihirbazlar gelince Mûsâ onlara: “Atacağınızı atın” dedi.

81. Onlar atınca, Mûsâ dedi ki: “Sizin bu yaptığınız sihirdir. Şüphesiz Allah onu boşa çıkaracaktır. Elbette Allah, o bozguncuların işini düzeltmez.”

82. Allah, günahkârların hoşuna gitmese de kelimeleriyle hakkı ortaya koyup gerçekleştirecektir.

83. Mûsâ’ya kavminden bir takım gençler dışında kimse iman etmedi. Bunlar Firavun’un ve ileri gelenlerinin kendilerini fitneye düşürmelerinden korkuyorlardı. Çünkü Firavun yeryüzünde gerçekten yücelik taslayan bir kişi idi ve o gerçekten haddi aşanlardandı.

84. Mûsâ: “Ey kavmim, eğer siz Allah’a iman etmiş ve O’na teslim olmuşsanız artık O’na güvenip dayanın” dedi.

85. Onlar da şöyle dediler: “Biz, yalnız Allah’a güvenip dayandık. Ey Rabbimiz, bizi o zâlimler topluluğunun fitnesine uğratma!”

86. “Ve rahmetinle bizi o kâfirler topluluğundan kurtar.”

87. Mûsâ’ya ve kardeşine: “Mısır’da kavminize evler hazırlayın, o evlerinizi (kıbleye yönelik) namazgâh yapın. Ve namazı dosdoğru kılın. (Ey Mûsâ) mü’minleri de müjdele” diye vahyettik”

Tefsiri:

Bu âyet belagat açısından son derece bedi ve güzel bir nazma sahiptir. Önce Mûsâ ve Harun (a.s) “tesniye (ikil)” kalıpla ifade edilmiştir. Bu, İsrail oğullarının her birine fark gözetmeksizin itaat etmesi gerektiği anlamına gelir. Sonra namaz kılmak herkese farz olduğu için zamir (namazı dosdoğru kılın) “cemi (çoğul)” kalıbıyla ifade edilmiştir. Daha sonra da (mü’minleri de müjdele) ifadesinde tekil kalıbı tercih edilmiştir. Yani burada peygamberlikte Hz. Mûsâ’nın asıl, kardeşi’nin (Harun) ise onun yanında ve yardımcısı olduğu, peygamberlikte asıl olan Mûsâ’nın müjdelemede de asıl olduğu vurgulanmıştır. Yine Mûsâ ile kardeşi tek bir risalet (görev) ile gönderildiğinden “Ben şüphesiz ki âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim” (el-A’raf, 7/104) âyetinde ifade buyrulduğu gibi onlar tek peygamber gibidirler. İşte bu peygamber hakkında “mü’minleri müjdele” buyrulmuştur.³⁷¹

وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٨٨﴾ قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَانِ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾ وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدُوًّا حَتَّى إِذَا أَذْرَكَهُ الْعَرَقُ قَالَ أَفُنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩٠﴾ الْآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلَ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٩١﴾ فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِذَلِكَ لِنُكُونَ لِمَنْ خَلَقْتَ آيَةً وَإِنْ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ ﴿٩٢﴾ وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مَبُورًا صَدَقَ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّى جَاءَهُمُ الْعِلْمُ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾ فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يُقْرُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٩٤﴾

88. Mûsâ: “Ey Rabbimiz, dedi, gerçekten Sen Firavun ve (kavminin) ileri gelenlerine dünya hayatında bir zinet ve (nice) mallar verdin. Rabbimiz (insanları) Senin yolundan saptırırsınlar diye mi? Rabbimiz, mallarını yok et, kalblerini mühürle (ve sık) ! Çünkü onlar can yakıcı azabı görmedikçe iman etmeyeceklerdir.”

89. Buyurdu ki: “İkinizin de duası kabul olundu. O halde dosdoğru yürümeye devam edin. Sakın bilmezlerin yoluna uymayın.”

90. İsrailoğullarını denizden geçirdik. Hemen Firavun, askerleriyle beraber haddi aşarak ve zulmederek arkalarına düştü. Nihayet boğulacağı anda şöyle dedi: “İsrailoğullarının iman ettikleri (ilâh)dan başka bir ilâh’ın olmadığına inandım. Ben de Müslümanlardayım.”

91. Şimdi (ümidi kesince) mi? Hâlbuki sen bundan önce isyan etmiş ve fesatçılardan olmuşsun.

92. Senden sonrakilere bir ibret olman için bugün sadece senin bedenini kurtaracağız. İnsanların birçoğu şüphesiz âyetlerimizden gâfildirler.

93. Andolsun ki Biz, İsrailoğullarını gerçekten çok güzel bir yere yerleştirdik. Onları hoş ve temiz şeylerle rızıklandırdık. Kendilerine ilim gelinceye kadar anlaşmazlığa düşmediler. Muhakkak ki Rabbin, anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında Kıyamet günü aralarında hüküm verecektir.

94. Eğer sana indirdiğimizden şüphede isen, senden önce kitabı okuyanlara sor. Andolsun ki hak sana Rabbinden gelmiştir. O halde sakın şüphe edenlerden olma”.

Tefsiri:

Bu âyet bazı insanlara müşkil geldi. Hristiyan ve yahûdiler bu âyet hakkın-da Müslümanlara yüklenerek: “Peygamber, şüphe içerisindeydi, o yüzden bize sorulması emrolundu, demişlerdi.

Aslında bu âyette herhangi bir müşkil söz konusu değildir. Fakat insan kılığındaki hayvanlar kötü niyetli ve anlama özürlü oldukları için söz konusu iftiraları uydurmuşlardır. Oysa bu âyet Hz. Peygamber’in delillerinden biridir. Âyette şüpheyi mahal bırakacak herhangi bir şey yoktur. Çünkü şart meşrutun vukuuna delalet etmez. Hatta meşrutun vukuunun imkân dâhilinde olmasına da delalet etmez. “Eğer göklerle yerde Allah’tan başka ilâhlar olsaydı, ikisinin de düzeni bozulup gitmişti” (el-Enbiyâ 21/22), “De ki: Onların dedikleri gibi O’nunla beraber başka ilâhlar olsaydı, elbette o zaman Arş sahibine bir yol ararlardı” (el-İsrâ, 17/42), “De ki: Rahmânın bir evladı olsaydı ibadet edenlerin ilki ben olurum” (ez-Zuhrûf, 43/81) ve “Eğer şirk koşarsan, andolsun ki amelin boşa çıkar ve muhakkak zarar edenlerden olursun” (ez-Zümer, 39/65) âyetlerinde de bu husus ifade edilmiştir.

Hız. Peygamber hiçbir zaman şüpheyi düşmedi ve kendisine böyle bir şey sorulmadı. Said’in Tefsir’inde Katade’den naklen, Resûlullah’ın “(kafamda) şüphe de soru da oluşmadı” buyurduğu zikredilmiştir”.³⁷²

İbn Cerir âyetle ilgili olarak İbn Abbâs’ın “Onların nezdinde yazılı olduğundan şüphe ettiysen, onlara sor” dediğini rivâyet etmiştir.³⁷³ Fakat İbn Cerir bu âyetle ilgili kendi yorumunu şöyle açıklamıştır:

Yüce Allah Peygamberi’ne: Ey Muhammed! Seni halkıma peygamber olarak gönderdiğim ana kadar İsrâiloğulları senin peygamberliğiyle ilgili herhangi bir ihtilaf içerisinde değildi. Zîra onlar kendi kitaplarında senin adını bulmuşlar ve oradaki sıfatlarıyla seni tanıyorlardı. Eğer sen bununla ilgili sana indirdiklerimiz ve haber verdiklerimiz konusunda şüphe içerisinde isen, seni tekzip edenlere değil, Abdullah b. Selâm gibi sana iman eden ve senden önce kitabı okuyanlara sor. Aynı şekilde İbn Zeyd de sorulacak şahsın Abdullah b. Selâm olduğunu söylemiştir. Ed-Dahhâk ise, söz konusu âyetin ehl-i kitabın mü’min kimselerinden takva ve iman sahibi olanlarına sor, anlamında olduğunu söylemiştir.³⁷⁴

Bu yorumların hiçbiri âyetin mânâ ve maksadına uygun değildir. Zîra bu âyet nazil olduğunda Abdullah b. Selâm neredeydi? Bu sûre Mekke’de nazil

372 Abdurrezzak, *Musannef*, VI, 125-126.

373 *Tefsiru’t-Taberi*, XI, 168.

374 İbn Cerir et-Teberi, *Tefsir* XI, 167.

olmuştur.³⁷⁵ Abdullah b. Selâm o zaman kendi kavminin dinindeydi. Nasıl olur da Hz. Peygamber'in, nübüvvetini inkâr edenlere karşı kendi tebaalarını şahit göstermesi etmesi emredilir?³⁷⁶

Pek çok müfessir³⁷⁷ buradaki hitabın Hz. Peygamber'e olduğunu, kastedilenin ise başkası olduğunu söylemiştir. Zîra Kur'an ona Arap dilinde indirilmiştir. Hâlbuki Araplar adama bir şeyle hitap eder ve başka bir şeyi kastederdi. Örneğin bir meselde: Yalnız seni kastediyorum, beni dinle ey komşu, denilmiştir. Âyetinde de "Ey Peygamber, Allah'tan kork! Kâfirlere ve münâfıklara itaat etme" (el-Ahzab, 33/1) buyrulmuştur. Hâlbuki burada peygamber değil, tâbileri kastedilmiştir.

Ebü İshâk şöyle demiştir: Yüce Allah Hz. Peygamber'e hitap eder, hâlbuki oradaki hitap bütün halka şamildir. Bu itibarla söz konusu âyet, "Eğer sizler bir şüpheye düştüyseniz" anlamındadır. Zîra Yüce Allah sûrenin sonunda "De ki: *"Ey insanlar, eğer benim dinimden bir şüphe içinde iseniz (bilin ki); ben sizin Allah'tan başka taptıklarınıza tapmam"* (Yunus, 10/104) buyurmuştur.

İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Hz. Peygamber'in zamanında çok çeşit insan vardı. Kâfirler, mü'minler, iman ve küfür arasında tereddütte kalıp ne yapacağını şaşırانlar vesaire. Cenabı Allah bu tür şüphe içerisindeki insanlara hitaben: Eğer bizim Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem- aracılığıyla size indirdiklerimizden şüphe ettiyseniz sorun, buyurdu. Burada Allah tekil ifade ile hitap etti ve çoğul kastetmiş oldu. Aynı şekilde "Ey insan! O kerim Rabbine karşı seni aldatan nedir?" (el-İnfîtâr, 82/6), "Ey insan, gerçekten sen Rabbine doğru durmadan çalışıp çabalayacaksın. Sonunda O'na kavuşacaksın" (el-İnşikâk, 84/6) ve "İn-

375 Ancak bu ihtilaflıdır. Kurtubi el-Hasan, İkrime, Ata ve Cabir'in dediklerine dayanarak bu sûrenin Mekke'de nazil olduğunu ifade etmiştir. İbn Abbas üç âyet (ki bu üzerinde tartıştığımız âyettir) hariç Mekki olduğunu, el-Kelbi de 40. âyet (ki bu âyet Medine'de Yahudiler hakkında nazil olmuştur) dışındakilerin Mekki olduğunu söylemiştir. Bir grup da sûrenin başından itibaren yaklaşık kırk âyetin Mekke'de, diğerlerinin ise Medine'de nazil olduğunu söylemiştir (Kurtubi, IV, 3143). Şevkânî de *Fethu'l-kadir*'de (II, 421) bu ifadeleri Kurtubi'den nakletmiştir. Bk., Zemaşşeri, Keşşâf, II, 180; Tefsiru'l-Hâzin, III, 172; Tefsiru'l-Âlûsi, XI, 58; Tefsiru'l-Celâleyn, I, 252; *ed-Durru'l-mansûr*, IV, 339. Suyûti İtkân'da (I, 12) şöyle demiştir: Sure-i Yûnus'un Mekke'de nazil olduğu meşhurdur. İbn Abbas'tan bu hususta iki rivâyet vardır. Yukarıda İbn Abbas'ın bu âyetin Mekke'de nazil olduğunu söylediği zikredilmiştir. Bu İbn Merdûye'nin Avfi'den; ve İbn Cüreyc tarikiyle Ata'dan ve Huseyf tarikiyle Mucâhit'in İbnü'z-Zübeyr'den rivâyetidir.

Bu âyeti Mekki olduğunu İbn Kesir (II, 434) ve İbn Kuteybe (*Garibu'l-Kur'ân*, s. 194) de kabul etmiştir. Ama Abdullah b. Selâm'ın Müslüman olması Medine'de ve Hz. Peygamber'in geldiği ilk yıllarda gerçekleşmiştir. Onun vefatı da hicri 43 senesidir. Bk., *Fethu'l-bâri*, VII, 161.

376 Delil sahih olduğunda ona "keyfe (nasıl)" sorusu ile itiraz edilemez. Ancak delilin mânâ ve mefhumu ile ilgili mülâhaza yürütülebilir.

377 Kurtubi, IV, 3221; Zemaşşeri, Keşşâf, II, 203; el-Hâzin, III, 210; el-Beğavi (Hâzin'in hamişinde), III, 210; el-Âlûsi, XI, 189.

sana bir zarar isabet etse o, Rabbine dönerek O'na dua eder" (ez-Zümer, 39/8) âyetlerinde de hitap tekil olsa da âyetin siyak-sibakı bunu kabul etmemektedir, bu durumda düşünmek sana düşer.

Yüce Allah'ın "Doğrusu üzerlerine Rabbinin sözü hak olmuş bulunanlar iman etmezler" (Yunus, 96) ve "Eğer Rabbin dileyseydi yeryüzünde bulunanların hepsi elbette toptan iman ederlerdi. Böyle iken sen, iman etsinler diye insanları zorlayıp duracak mısın?" (Yunus, 99) sözlerini incele, bunlar birbirine bağlı olan tekil hitaptır. Konunun uzmanları bu âyetlerdeki hitabın Hz. Peygamber'e olduğunu anlamış ve: buradaki hitabın ona yönelik olduğunu, ama bununla kastedilenin şüpheye düşen grup olduğunu söylemişlerdi. Bunların hepsi vehmedilen şeyden kaçmaktır ki o, şüphe ve sorunun ondan -sallallâhu aleyhi vesellem- olmasıdır. Biz böyle bir şeyin – bırakın gerçekleşmesini – imkân dâhilinde bile olmadığını beyan ettik.

Eğer bu mânânın gerçekleşmesi imkânsız ise o zaman buradaki hitaptan kastedilen şeyin ne olduğu sorulabilir.

Bu soruya şöyle cevap verilebilir: Bu âyetten maksat tevhidi ve nübüvveti inkâr edenlerin aleyhine delil beyan etmektir. Onlar bunu kabullenmişlerdi ve inkâr etmiyorlardı. Allah Teala onlara peygamberlerini gönderdi, onlarla kitaplarını indirdi ve meleklerini göndererek o peygamberlerine vahiy gönderdi. Hal böyleyken yine şüpheye düşen varsa, ehl-i kitaba sorsun. Yüce Allah hiç şüphe etmeyen, başkasına sormayan, böyle bir şeyle hiç karşılaşmayan Peygamberi'ne hitap ederek bu mânâyı kısa ve açık ibarelerle anlattı. Eğer sen âyeti dikkatle incellersen durumu (Şüphe eden sorsun, benim peygamberim şüphe etmediğine göre sormadı) apaçık anlayacaksın.³⁷⁸

وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَبُوا بآيَاتِ اللَّهِ فَتَكُونُوا مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٩٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ
حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّى يَرَوْا
الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٩٧﴾ فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ أَمِنَتْ فَتَنْفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمُ يُونُسَ لَمَّا
أَمْنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَى حِينٍ ﴿٩٨﴾
وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلَّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرَهُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا
مُؤْمِنِينَ ﴿٩٩﴾

378 Bu tefsir, yukarıda geçen "buradaki hitap Hz. Peygamber'edir, fakat kastedilen başkasıdır, iyi düşün" yorumuna çok yakındır. Daha iyisini Allah bilir.

95. Sakın Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan da olma. Sonra zarara uğramışlardan olursun.

96. Doğrusu üzerlerine Rabbinin sözü hak olmuş bulunanlar iman etmezler;

97. Onlara her türlü âyet gelse bile; acıklı azabı görecekları ana kadar.

98. İman edip de imanı kendisine fayda sağlayan bir ülke (halkı) olsaydı ya! Yûnus'un kavmi bundan müstesnâdır. Bunlar iman edince üzerlerinden dünya hayatındaki rûsvaylık azabını kaldırıp giderdik ve onları bir süreye kadar faydalandırdık.

99. Eğer Rabbin dileseydi yeryüzünde bulunanların hepsi elbette toptan iman ederlerdi. Böyle iken sen, iman etsinler diye insanları zorlayıp duracak mısın?

Tefsiri:

Bu âyet, sen insanları iman etsinler diye zorlamazsın, anlamındadır.³⁷⁹

﴿۱۰۰﴾ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَنَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿۱۰۰﴾

100. Allah'ın izni olmadan hiçbir kimsenin iman etmesi mümkün değildir. Ricsi akıl etmeyenlerin üzerine bırakır.

Tefsiri:

Selef uleması bu âyeti şöyle tefsir etmiştir: Buradaki "izin" Allah'ın emir-fermanı ve şeriâtı değil, kaza ve kaderidir.

İbnü'l-Mübarek de Sevri'den naklen, Allah'ın izni, O'nun hükümleri olarak yorumlamıştır.³⁸⁰

Muhammed b. Cerir şöyle demiştir:³⁸¹ Yüce Allah Peygamberi'ne: Allah'ın yarattığı hiçbir halkın seni tasdik etmekten başka bir yolu (seçeneği) yoktur. Ancak birine böyle bir seçenek verilse, sen onun hidayet bulmasını talep ederek kendini yorma. Sen ona Allah'ın tehdidini tebliğ et, sonra onu serbest bırak. Zîra onu hidayete erdirmek onu yaratanın elindedir. Âyetin öncesi ve sonrası buna işaret etmektedir. Zîra Allah "Eğer Rabbin dileseydi yeryüzünde bulunanların hepsi elbette toptan iman ederlerdi. Böyle iken sen, iman etsinler diye insanları zorlayıp duracak mısın? Allah'ın izni olmadan hiçbir kimsenin iman etmesi mümkün değildir" buyurmuştur. Yani birinin iman etmesi için Allah'ın izni olmadan tek başına senin dâvetin yeterli değildir.

379 Ahkamü ehli'z-zimme, I, 12-15.

380 Teberi, XI, 174.

381 Tefsiru İbn Cerir, XI, 174-175. fakat ifadelerde bazı farklılıklar vardır.

قُلْ انظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا تُعْطِي الْآيَاتِ وَالنُّذُرِ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠١﴾

101. De ki: “Göklerde ve yerde neler var; bir bakın.” O âyetler ve korkutmalar, iman etmeyecek bir topluluğa fayda vermez”.

Tefsiri:

İbn Cerir bu âyeti şöyle yorumladı: Allah şöyle buyurmuş oldu: Ey Muhammed! Sana soranlara de ki, bu âyet tek bir Allah’a ibadet etmek ve putları terk etmek hususunda senin dâvet ettiğinin doğruluğunu destekler. Ey cemaat! Tevhid inancı konusundaki dâvetimin haklığına delalet eden (gökteki) işaretlere bakın. Güneşe, aya, gece-gündüzün değişimine, insanların rızkı için bulutlardan yağmurun yağmasına, dağlara, insanların yaşaması için topraktan yetişen zirai ürünlere vesaire bakın. İşte bunlarda – eğer aklınızı kullanırsanız – bunların korumaya ve tedbirinde sizleri müstağni kılacak hiçbir benzeri bulunmayan Allah’ın işi olduğuna apaçık delil vardır. İnsanları, başlarına geleceklerden Allah’tan başka kimse kurtaramaz. Allah, Kitabı’nda onların Cehennem ehlinen olduğuna hükmetmiştir. Onlar ise buna ne inanır ne de bunu tasdik ederler. Şayet onlara apaçık işaret gelseydi, onlar acıklı azabı görmüş olacaktı. ³⁸²

فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ إِلَّا مِثْلَ آيَاتِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ قُلْ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿١٠٢﴾ ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا كَذَلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنَاجِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ أَعْبُدُ اللَّهَ الَّذِي يَتَوَقَّأَكُمْ وَأَمَرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٤﴾ وَأَنْ أَقِمَّ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٥﴾ وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ فَإِنْ فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٦﴾ وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ يُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٧﴾ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنِ اهْتَدَى فَإِنَّمَا يَنْتَبِئُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ﴿١٠٨﴾ وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتَّىٰ يَخُصِمَ اللَّهُ وَهُوَ خَبِيرٌ الْحَاكِمِينَ ﴿١٠٩﴾

102. Onlar, kendilerinden önce geçmiş olanların günleri gibisinden başkasını mı bekliyorlar? De ki: "Haydi bekleyin. Ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim."

103. Sonunda Biz, peygamberlerimizi ve aynı şekilde iman edenleri de esenliğe kavuştururuz. Mü'minleri kurtarmamız, üzerimize bir haktır.

104. De ki: "Ey insanlar, eğer benim dinimden bir şüphe içinde iseniz (bilin ki); ben sizin Allah'tan başka tapıklarınıza tapmam. Ancak canınızı alacak olan Allah'a ibadet ederim. Ben mü'minlerden olmakla emredilmişimdir."

105. Ve: "Yüzünü dine Hanif olarak döndür, sakın müşriklerden olma, diye (bana emir verildi)."

106. "Allah'tan başka sana faydası da olmayan zarar da veremeyen şeylere de ibadet etme! Eğer böyle yaparsan, o takdirde şüphesiz ki sen zâlimlerden olursun."

107. Allah sana bir sıkıntı dokundurursa onu O'ndan başka hiçbir kimse gideremez. Sana bir hayır dilerse O'nun lütfunu geri çevirecek hiçbir kimse yoktur. O, bunu kullarından dilediğine eriştirir. O, mağfîret edendir, rahmet edendir.

108. De ki: "Ey insanlar, şüphe yok ki size Rabbinizden hak gelmiştir. Artık kim hidâyet bulursa o, ancak kendi faydasına olmak üzere hidâyete ermiş olur. Kim saparsa yalnız kendi zararına sapmış olur. Ben başınıza bir bekçi de değilim."

109. Sana vahyolunana uy ve Allah hükmedinceye kadar sabret. O, hükmedenlerin en hayırlısıdır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

HÜD SÛRESİ

[123 Âyet]

الرَّكِتَابِ أَحْكَمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ﴿١﴾ أَلَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ
إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ ﴿٢﴾ وَأَنْ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَتَاعًا
حَسَنًا إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ
عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ ﴿٣﴾ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤﴾ أَلَا إِنَّهُمْ
يُثْنُونَ صُدُورَهُمْ لَيَسْتَخِفُّوا مِنْهُ أَلَا جِئْنَ يَنْتَعِشُونَ ثِيَابَهُمْ يَعْلَمُ مَا يُمِرُّونَ وَمَا
يُغْلِنُونَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٥﴾ وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا
وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٦﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَلَئِنْ قُلْتِ
إِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Elif, Lâm, Râ. Bu, âyetleri sağlamlaştırmış, sonra da Hakim ve Habir olan Allah tarafından geniş geniş açıklanmış bir Kitaptır.

2. "Allah'tan başkasına ibadet etmeyesiniz" diye. Şüphesiz ben size O'nun tarafından (gönderilmiş) bir uyarıcı ve bir müjde vericiyim.

3. Bir de Rabbinizden mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin ki belli bir süreye kadar sizi güzel bir şekilde (nimetleriyle) faydalandırsın ve her fazilet sahibine kendi lütfunu versin. Eğer yüz çevirirseniz muhakkak ben sizin için büyük bir günün azabından korkarım.

4. Dönüşünüz ancak Allah'adır. O her şeye gücü yetendir.

5. Bilin ki; onlar (içlerindeki) O'ndan gizlemek için göğüslerini dürüp bükerek. Elbiseleriyle örtündükleri zaman da onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilir. Çünkü O, kalblerin özünde olanı çok iyi bilendir.

6. Yeryüzünde yürüyüp de rızkı Allah'a ait olmayan hiçbir canlı yoktur. Onların durdukları yerlerini de emanet edildikleri yerlerini de O bilir. Bunların hepsi apaçık bir kitaptadır.

7. Arşı su üstünde iken -hanginizin daha güzel bir amelde bulunacağını ortaya çıkarmak için- gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur. Andolsun ki: "Ölümden sonra muhakkak diriltileceksiniz" diyecek olsan, kâfirler mutlaka: "Bu ancak apaçık bir sihirdir" derler"

Tefsiri:

Yüce Allah, ulvi ve süfli bütün âlemleri yarattığını ve mahlûkatın ecelini belirlediğini, imtihan için de yeryüzündekileri yarattığını haber vermektedir. Buradaki imtihan kulların iyilik ve kötülükler karşısında gösterdiği sabrı ve şükrü ölçmektir. Nimetten imtihan edilmek, zenginlik, afiyet ve itibarda görülür. Sebeplerle uğraşmak imtihanların en büyüğü, Allah'a itaate sabretmek ise sabırların en zor olanıdır. Nitekim sahabe kiram -radıyallâhu anh- şöyle diyor: Zorluklarla imtihan edildik sabrettik, fakat bolluklarla imtihan edildik sabredemedik (başaramadık). Fakirlik, hastalık, yokluk ve eziyete mâruz kalmak bazen en büyük nimet olabiliyor. Bunlara şükretmek, bunların zıddına şükretmekten daha gereklidir.³⁸³

Arşı su üstünde iken -hanginizin daha güzel bir amelde bulunacağını ortaya çıkarmak için- gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur. Andolsun ki: 'Ölümden sonra muhakkak diriltileceksiniz' diyecek olsan, kâfirler mutlaka: 'Bu ancak apaçık bir sihirdir' derler" (Hûd, 11/7)

Bu âyette Yüce Allah, emir ve nehiyelerine uyup uymama konusunda kullarını imtihan etmek için gökleri ve yeri yarattığını haber vermektedir. Bu Allah'ın mahlûkatı yaratışındaki bir gerçektir.³⁸⁴

وَلَيْنُ أَخْرَجَنَّهُمُ الْعَذَابَ إِلَى أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ لِّيَقُولُوا مَا يَخِيسُهُ أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَضْرُوفًا عَنْهُمْ وَخَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٨﴾ وَلَيْنُ أَدْفِنَا الْإِنْسَانَ مِتًّا رَحْمَةً ثُمَّ نَرْغَاها مِنْهُ إِنَّهُ لَيَبْشُرُ كُفُورًا ﴿٩﴾ وَلَيْنُ أَدْفِنَاهُ نَعْمَاءَ بَغْدَ صَرَاءَ مَشَّةً لِّيَقُولُوا دَغَبَ الشَّيْثَاتِ غَنِيٌّ إِنَّهُ لَفَرِحَ فَخُورًا ﴿١٠﴾

8. Eğer azabı sayılı bir vakte kadar üzerlerinden geciktirirsek onlar mutlaka: "Bunu alıkoyan nedir?" derler. Haberinizi olsun ki, bunlara azabın geleceği gün kendilerinden geri döndürülecek değildir. Alay etmekte oldukları şey de onları çepeçevre kuşatacaktır.

383 Uddetu's-sâbirin, s. 151-152.

384 Şifâu'l-alil, s. 35.

9. İnsana nezdimizden bir rahmet tattırıp da sonra bunu kendisinden alıversek muhakkak o, ümidini kesmiş bir nankör olur.

10. Ve şâyet kendisine dokunan bir sıkıntıdan sonra ona bir nimet tattırsak, elbette ki: “Kötülükler benden uzaklaşıp gitti” der. Çünkü o, şımarıktır; böbürlenendir.

Tefsiri:

Cenabı Allah bağışlama ve büyük ecir, sabır ve iyi amellere bağlamış ve şöyle buyurmuştur:

إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١١﴾

11. Sabredip salih amellerde bulunanlar müstesnâdır. İşte onlara mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.”

Tefsiri:

Bunlar, musibet geldiğinde umutsuzluğa kapılıp nimeti gördüğünde sevincinden kendini kaybeden zemmedilmiş insanlardan yapılan bir istisnadır. Bu durumdan ancak sabır ve iyi amellerle kurtulmak mümkündür. Aynı şekilde mağfiret ve büyük ecir de ancak o ikisi (sabır ve salih amel) ile elde edilebilir.³⁸⁵

فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضُ مَا يُوْحَىٰ إِلَيْكَ وَضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ أَنْ يَقُولُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ كِتَابٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٢﴾ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَاذْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٣﴾ فَإِنْ لَمْ يَنْتَهِبُوا لَكُمْ فَاغْلَمُوا إِنَّمَا أُنْزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَأَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٤﴾ مَنْ كَانَ يَرْيِدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزَيَّنَّا لَهَا لُتُفٍ إِلَيْنَاهُمْ أَعْمَالُهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُنْخَسِرُونَ ﴿١٥﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

12. Şimdi sen: “Ona bir hazine indirilmeli yahut onunla beraber bir de bir melek gelmeli değil miydi?” demeleri yüzünden sana vahyolunandan bir kısmını terk etmek isteyecek misin ve bundan dolayı göğsün daralacak mı? Sen ancak bir uyarıcısın. Allah ise her şeye vekildir.

13. Yoksa: “Onu kendisi uydurdu” mu diyorlar? De ki: “Öyleyse haydi siz de onun gibi uydurma on sûre getirin. Allah'tan başka kime gücünüz yetiyorsa onları da çağırın. Eğer doğru söyleyenler iseniz.”

14. Eğer bunun üzerine size cevap vermezlerse bilin ki, demek o ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir. Ve gerçekten O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Artık Müslüman oluyor musunuz?

15. Kim dünya hayatını ve onun süsünü arzu ederse, onlara amellerinin karşılığını orada tamamen öderiz. Onlar bu hususta zarara uğratılmazlar.

16. İşte onlar âhirette ateşten başka bir şeyleri olmayacak kimselerdir. Orada işledikleri şeyler boşa gitmiştir. Zaten yapageldikleri de hep bâtıldı”

Tefsiri:

Pek çok kişi bu âyeti anlamakta güçlük çekmiş, bu âyetteki söz konusu tehdidin dünya ve nimetlerini isteyen kimseler için olduğunu anlamışlardır.

Sonra onlar bu âyetin mânâsı hakkında da ihtilafa düştüler. İbn Abbas da dâhil bir grup bu âyete, dünya nimetlerini hemen elde etme arzusu duyan kimsenin kıyamete, sevaba ve azaba inanmadığı yorumunda bulunmuşlar³⁸⁶ ve İbn Abbas'a dayandırarak bu âyetin sadece kâfirler hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Katâde: Allah, tek düşüncesi ve gayesi dünya nimetleri olan kimseye, yaptıkları iyi amellerinin karşılığını dünyada verir ve onu âhirete eli boş olarak götürür. Mü'mini ise, hem dünyada mükâfatlandırır hem de âhirette sevap verir.

Onlar “İşte onlar âhirette ateşten başka bir şeyleri olmayacak kimselerdir. Orada işledikleri şeyler boşa gitmiştir. Zaten yapageldikleri de hep bâtıldı” âyetine dayanarak bu âyetin kâfirler hakkında nazil olduğunu söylemiş ve mü'min hem dünya hem de âhireti isteyen kimsedir, ama sadece dünyayı isteyen mü'min değildir, yorumunda bulunmuşlardır.

Ebi Sâlih'in rivâyetine göre İbn Abbas -radiyallâhu anh-, bu âyetin ehl-i kible hakkında nazil olduğunu söylemiştir. Mücâhid ise, onları riyakârlar olarak nitelemiştir.

Ed-Dahhâk bu âyetle ilgili: Takva ehli değil, iman ehli biri salih amel işlerse, o bunun sevabını dünyada alır, demiştir. El-Ferrâ bu görüşü benimsemiş ve: Kible ehlinde biri yaptığı iyi ameli ile dünyada mükâfatlandırılmayı dilerse, ona dünyada ecir verilir fakat bunun için âhirette sevap alamaz, demiştir. Tercihe şayan olan görüş de budur.

386 Taberi, XII, 11; ed-Dürrü'l-mansûr, IV, 406.

Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: Dünya ve ziynetlerini elde etmek için amel eden kimse mü'min olamaz. Fâsık ve âsi kimseler, şayet günah ve fıkı işlemeye ileri gitmiş olsalar da imanları onları Allah için iyi amel işlemeye götürür, dolayısıyla onlar kötülük yapmış kimse olsalar dahi yine de iyi amelleriyle Allah rızasını kastederler. Amelleriyle Allah rızasını kastetmeyen kimse ise, sadece dünyalık için amel işlemiş olur. Bu da onu ehl-i iman dairesine sokamaz. Muâviye'nin âyetten anladıkları bunlardır.³⁸⁷ Bu yorumuna Müslim'in rivâyet ettiği Ebû Hureyre'nin -radiyallâhu anh- şu hadisini delil olarak zikretmektedir:

“Kıyamet gününde hükmedilecek ilk kişiler şunlardır:

Savaşta şehit düşen kimse getirilir, dünyada yaşadıkları nimetler göz önüne konur, o da o nimetleri yaşadığını kabullenir. Ona sorulur:

- Dünyada ne yaptın?

- Senin yolunda savaştım ve şehit oldum.

- Yalan söylüyorsun, ancak sen “cesur” namı almak için savaşın ve o namı da aldın - denir. Sonra onun yüzüstü sürüklenerek Cehennem'e atılması emrolunur.

Sonra ilim öğrenip öğreten ve Kur'an okuyan kişi getirilir. Ona da dün dünyada yaşadıkları nimetler itiraf ettirildikten sonra sorulur:

- Dünyada ne yaptın?

- İlim öğrendim, öğrettim ve senin için Kur'an okudum.

- Yalan söylüyorsun, ancak sen “âlim” namı almak için ilim öğrendin ve “kurra” namı almak için Kur'an okudun, bu namı da aldın - denir. Sonra onun da yüzüstü sürüklenerek Cehennem'e atılması emrolunur.

Sonra Allah'ın zengin ettiği ve kazandığı mallarının her çeşidinden cömertçe infak eden kişi getirilir sorguya. Ona da dün dünyada yaşadıkları nimetler itiraf ettirildikten sonra sorulur:

- Dünyada ne yaptın?

- Infak edilmesinden hoşlandığın hiçbir yolu bırakmadım ve senin için hepsine infakta bulundum.

- Yalan söylüyorsun, ancak sen “cömert” namı almak için infakta bulundun ve “cömert” unvanı da aldın - denir. Sonra onun da yüzüstü sürüklenerek Cehennem'e atılması emrolunur”.³⁸⁸

387 Müslim, (IV, 568) İmare, 152.

388 Müslim, İmare, 152.

Hadiste zikredildiği gibi Allah'ın en iyi mahlûku sırasıyla peygamberler, sadıklar, şehitler ve salihlerdir. Allah'ın en kötü mahlûku da onlardan olmayıp onlara benzeyen kimselerdir. Riya için sıdk ve ihlâs sahiplerine benzeyen kimse, peygamberi inkâr edip yalancı peygamberlik taslayan kimse gibidir.

İbn Ebi'd-Dünyâ Muhammed b. İdris, Abd b. Humeyd b. Salih, Katari ve Abdülvari aracılığıyla Enes'in -radiyallâhu anh- şu hadisini rivâyet etmiştir:

Hazreti Peygamber “*Kıyamet günü geldiğinde ümmetim dünyalık için Allah'a ibadet edenler, gösteriş için ibadet edenler ve Allah rızası için ibadet edenler olmak üzere üç gruba ayrılır. Allah dünyalık için ibadet edenlere sorar:*

- İzzetim, celalim ve mevkiim adına söyleyin, bana ibadet etmekle ne kastettiniz?

- İzzetin, celalin ve mevkiinle yemin ederiz ki, dünyalık içindi.

Bunun üzerine Yüce Allah, ben böyle bir ibadeti kabul etmem, götürün bunları Cehennem'e atın, buyurur ve gösteriş ve ün için ibadet edenlere sorar:

- İzzetim, celalim ve mevkiim adına söyleyin, bana ibadet etmekle ne kastettiniz?

- İzzetin, celalin ve mevkiinle yemin ederiz ki, gösteriş ve duyuru içindi.

Bunun üzerine Yüce Allah, ben böyle bir ibadeti kabul etmem, götürün bunları Cehennem'e atın, buyurur ve Allah rızası ve âhiret için ibadet edenlere sorar:

- İzzetim, celalim ve mevkiim adına söyleyin, bana ibadet etmekle ne kastettiniz?

- İzzetin ve celalinle yemin ederiz ki, *senin rızan ve âhiret içindi.*

- *Doğru söylüyorsunuz – der ve bunları Cennet'e götürün*” buyurur.³⁸⁹

İsnadı bakımından oldukça zengin olan bu hadisin sıhhatine Kur'an ve sünnet de şahitlik etmektedir.³⁹⁰ Bu görüşü “*onlara amellerinin karşılığını orada tamamen öderiz*” âyetine yapılan yorumlar teyit eder. Şöyle ki, amellerini Allah rızası için değil, dünya süsleri için yapan bir millete Yüce Allah, yaptıklarının ecrini dünyada eksiksiz verir, onlarda karşılığını alabilecekleri bir amele sahip olamadan âhirete intikal ederler. İşte bu, âhirete inanan bir kimseden sadır olacak bir şey değildir. Ancak burada, büyük günahlar işledikten sonra tövbe eden ve tevhide geri dönen kimsenin durumuna bir benzerlik söz konusu olabilir.

389 Mukaddime, s. 36

390 Mukaddime, s. 36.

İbnü'l-Enbârî şöyle demiştir: “Bu görüşe göre mânâ şöyle olabilir: Hiç âhireti düşünmeksizin dünya işlerinin iyiye gitmesi için ibadet eden bir Müslümana verilecek ceza – eğer ibadeti ile Allah’ın rızasını, vereceği sevabını ve ecrini kastetmediyse – Cehennemdir”. Sonra bu sözün sahibi kendi kendine sordu: Bu görüşe göre ikinci âyet, dünyalık için amel işleyen mü’minin Cehennem’de ebedi kalmasını gerektirmez mi? Buna şöyle cevap verdiler: Âyetin zahiri yaptığı ameli ile âhiretteki sevabı talep etmeyen ve riya yapan kimseye delalet etmektedir. Belki bu kişinin niyeti dünyalık olabilir. Cenabı Allah bu kişinin imanını vefatıyla beraber iptal etmiştir. Dolayısıyla bu kişi rabbine imanla kavuşamamış olur. “*Orada işledikleri şeyler boşa gitmiştir. Zaten yapageldikleri de hep bâtıldı*” (Hûd 16) âyeti de bu görüşü desteklemektedir. Bu imanın aslını ve fer’ini kapsamaktadır.

Diğer bir grup da buna şöyle cevap vermiştir: Söz konusu âyet dünyalık için amel işleyen kimsenin Cehennem’de ebediyen kalacağı anlamına gelmez. Bu âyet sadece kurtuluşunu sağlayacak başka ameli olmayan söz konusu durumdaki kimsenin Cehennem’e mahkum olacağı, eğer o kimsede ufak bir tevhid eseri bulunursa diğer büyük günah işleyen muvahhitler gibi Cehennem’den er geç kurtulacağı anlamına gelmektedir. İşte bu el-Enbârî ve diğerlerinin cevabıdır.

Hamdolsun ki âyetle ilgili bir müşkil yoktur. Yüce Allah dünya ve ziyneti için amel işleyen kimsenin Cehennem’e atılacağını, amellerinin boşa gideceğini bildirmiştir. Dolayısıyla kurtuluşa eriştirecek şey boşa giderse ortada bir kurtarıcı kalmaz. Eğer o kimsede dünya hayatı kastedilmeyen ve sadece Allah rızası ve âhiret kastedilen bir iman var ise, bu iman o kimsenin söz konusu boşa giden ameli gibi olmaz ve onu Cehennem’de ebediyen kalmaktan kurtarır. Eğer o iman söz konusu boşa giden amelini müdahil olmuşsa, o zaman iman iki çeşit olacaktır. Biri Cehennem’e girmeye engel olacak iman ki bu, amellerin sadece Allah için yapılmasına vesile olan iman, diğeri de Cehennem’de ebediyen kalmaktan kurtarıcı imandır ki, bir insanda olmadığı takdirde Cehennem’de ebediyen kalacaktır. Bu âyet ve benzeri va’id âyetleri buna bir hüküm teşkil etmektedir. Başarı Allah’tandır.

Benzeri void âyetleri için de şunlar zikredilebilir: “*Kim âhiret ekinini isterse onun ekinini artırırız, kim de dünya ekinini isterse kendisine ondan bir şeyler veririz. Âhirette ise onun hiçbir payı yoktur*” (eş-Şûra, 42/20), “*Kim bu dünyayı isterse, Biz de burada istediğimiz kimseye dilediğimizi çabucak veririz. Sonra da onu Cehennem’e koyarız. O, burayı kınanmış ve kovulmuş olarak boylar. Kim de mü’min olarak âhireti diler ve bunun için gereği gibi çalışırsa; işte onların çalışmaları (Allah katında) makbul olur*” (el-İsrâ, 17/18-19). Kur’an’daki bu üç mevzi birbirine benzemekte, birbirini onaylamakta ve bir mânâ üzerinde toplanmaktadır ki o da, akıl fikri dünyada olan ve amellerini onu elde etmek için yapan kimsenin âhiretten nasibi yoktur. Âhireti kastederek amel işleyen ve bunu gaye edinen kimse âhiretten nasibi olan kimsedir.

Şöyle bir soru da sorulabilir: Peki, hem dünya hem de âhireti kastederek amel işleyen kimsenin hükmü nedir? Bu yukarıda zikri geçe her iki konuma girer, öyleyse hangisine tabi olur?

Cevap olarak dendi ki, işte problem buradan kaynaklanıyor. Bazı müfessirler söz konusu âyeti kâfirler hakkında olduğunu zannetmişlerdir. Zira sadece kâfir âhireti düşünmeden dünyalık için amel işler. Bu cevap pek tatmin edici değildir. Zira bazı kâfirler bazen âhireti kasteder, bazı müslümanların maksadı da bazen sadece dünya olur. Yüce Allah saadeti, âhireti kastetmeye ve şekaveti de dünyayı kastetmeye bağlamıştır. Eğer bu iki iradenin her ikisi ortadan kalkarsa, onun gerekleri de ortadan kalkar. Eğer ikisi bir arada toplanırsa onun hükmü, iyilik ve kötülüğün, itaat ve isyanın, iman ve şirkin bir kulda toplanmasının hükmüyle aynıdır. Cenabı Allah şöyle buyurmuştur: *“İçinizden kiminiz dünyayı istiyor, kiminiz de âhireti istiyordu”* (Âl-i İmrân, 3/ 152). Burada Resûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- ile olaya şahit olan kimselere hitap edilmiştir. Onların aralarında münafık yoktu. Bu yüzden Abdullah b. Mes'ud -radiyallâhu anhu- “Uhûd günü olup bu âyet nazil olana kadar ben Resûlullah'ın -sallallâhu aleyhi vesellem- ashabından kimsenin dünyayı istediğini hissetmemiştim” demiştir.³⁹¹

Âl-i İmrân sûresindeki âyetle kastedilen kimseler Hz. Peygamber tarafından korumakla emrolundukları yeri boş bırakan sahabilerdi. Onlar Müslümanların iyilerindendi. Ancak bir anlık iradeleri onları yerlerini terk etmeye ve ganimetleri toplamaya sevk etti. Fakat dünyalık için amel işleyenler bunun aksine peşinen gelecek olan dünya malını kastettiler. Bunlar bir çeşit, onlar da başka bir çeşittir.

Burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır: Allah'a, Resulü'ne ve bir gün O'nun huzuruna çıkacağına iman ederek yaptığı iyi ameller ile sadece dünyalığı kastetmek asla mümkün değildir. Zira Allah'a ve âhirete iman, kulun yaptığı amelleriyle Allah'ın rahmetini ve âhireti kastetmesini gerektirmektedir. Şayet o ameliyle dünyayı kastetmişse, bu onun imanı ile asla bağdaşmaz. Eğer tasdik ile ilim birleşirse, onun ötesinde iman var demektir. Tasdik ile marifet ise, Fırvun gibi, Semûd kavmi gibi ve Hz. Peygamber'i görmüş Yahudiler gibi Allah'ın kendilerine küfürle şahadet ettiği kimseler için de hâsıl olmuş bir neticedir. O Yahudiler Hz. Peygamber'i kendi oğullarını tanıdığı gibi tanırlardı, fakat en bedbaht kâfirlerden oldular. Ameller ile Dünya mallarını kastetmek bazen bu marifet ilmi bir araya getirir, ancak onun ötesinde bulunan iman sahibinin yaptığı amelleriyle Allah ve âhireti kastetmesi zaruridir. Allah yardımcımız olsun.³⁹²

391 Bu âyetin tefsiri için Âl-i İmrân sûresine bak.

392 'İddetü's-sâbirin, s. 163-167.

أَقْسَمُ كَانَ عَلَى بَيْتِهِ مِنْ رَبِّهِ وَيَتْلَوْهُ شَاهِدٌ مِنْهُ وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى إِمَامًا
وَرَحْمَةً أُولَئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ قَالَتِ النَّارُ مَوْعِدُهُ فَلَا تَكُ فِي
مِرْيَةٍ مِنْهُ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٧﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ
اِفْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أُولَئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَى رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ
كَذَّبُوا عَلَى رَبِّهِمْ آلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٨﴾ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ
وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿١٩﴾

17. Böyle bir kimse, Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunup da onu yine kendinden bir şâhid takip eden, daha önce Mûsâ'nın bir önder ve rahmet olan kitabı (ile tasdik edilmiş) bulunan kimse gibi midir? (Hayır) böyle olanlar ona iman ederler. Artık bu gruplardan kim onu tanımazsa bilsin ki ona va'dedilen yer ateştir. Bundan asla şüphe içinde olma. Çünkü o, Rabbinden gelen hakdır. Fakat insanların çoğu iman etmezler.

18. Allah'a karşı yalan düzerek iftira edenden daha zâlim kim olabilir? Bunlar Rabblerine arzolunurlar. Şâhidler de: "İşte Rabblerine karşı yalan söyleyenler bunlardır" derler. Haberinizi olsun ki Allah'ın lâneti zâlimlerin üzerinedir.

19. O zâlimler ki Allah yolundan alıkoyarlar ve onu eğriltmek isterler, onlar âhireti inkâr edenlerin de ta kendileridirler.

Tefsiri:

Akıllarıyla vahye itiraz eden bu insanlar Allah'a yalan iftirada bulunmak, Allah'ın yolundan alıkoymak ve onu eğriltmek gibi üç cürümü bünyelerinde topladılar.

Onlar Allah'a şöyle yalan isnatta bulundular: Onlar Allah'ın kendisi için ispat ettiği kemal sıfatlarını nefyetteler ve Allah'ın kendini vasıflandırmadığı şeylerle Allah'ı vasıflandırmaya kalkıştılar.

Allah'ın yolundan alıkoymak ve onu eğriltmeye çalışmak da şöyledir: Onlar insanlara şu anlayışı empoze etmeye çalışırlar: Alla ı'n ve Resulü'nün kelamı zahir ve lafidir, ilim ve yakın ifade etmez. Akıllar onların arızı vafıdır. Dolayısıyla akıllar ona mukaddem olmalı ve akla öncelik verilmelidir. Akla muhalefet etmekten daha öte bir eğrilik var mıdır? Hâlbuki Allah kelamını eğrilik ve şüphe olmayan kitap olarak vasıflandırmıştır.³⁹³ Allah sözünde doğrudur, onlar yalancılardır.

393 "Hiçbir eğriliği olmayan Arapça bir Kur'ân olarak (indirilmiştir). Olur ki sakınırlar" (ez-Zümer, 39/28) ve "Hamd, kuluna Kitabı indiren ve onda hiçbir eğrilik koymayan Allah'adır" (el-Kehf, 18/1) âyetlerde olduğu gibi.

Âyetteki “يَبْغُونَ” fiili bir nesne gerektiren fiildir, şu halde “عوجا” kelimesinin getirilmesi nasıl açıklanır? Diye sorulacak olursa,

Bu soruya şöyle cevap verilebilir: Bunun birkaç nedeni vardır:

1. “عوجا” kelimesi hal olarak mansuptur. Yani onlar o yolu düz değil eğri olarak talep ediyorlar anlamındadır.

2. Lam harfi takdir edilerek “عوجا” kelimesinin mefulun bih olmasıdır. Yani onlar o yol için yakıştıracakları bir eğrilik arayışı içerisindeyler.

Her iki açıklamadan daha güzeli ya “يَبْغُونَ” fiilinin “يَعُوجُونَ” mânâsını içermesi ve böylece “عوجا” kelimesinin masdar olarak mansup olduğu açıklamasıdır ki, “يَبْغِي” fiili de talep etmek ve istemek mânâsına delalet etmektedir. Veya “يَبْعُونَ” fiilinin “يَسْؤِمُونَ وَيُؤْلُونَ” mânâsını içermesidir. Her halükarda Allah'ın yolu Allah'ın hidayeti ve kitabıdır, halkı doğru ve isabetli yola hidayet eder. Herkim buna muhalif olan bir şeyin var olduğunu zannetse, şüphesiz o kimse doğru yoldan sapmıştır ve alıkoymuştur. Doğru ve mâkul olanı idrak edebilen herkes, doğru yoldan sapan, hidâyetten yüz çeviren, Allah'ın âyetlerinden uzaklaşan, bâtıl ve yalan hükümlerin peşinde olan, dalaletinde körleşen, şüphelerinde mütereddit ve sağlam akla muhalif kimselerin sözlerinde eğrilik olduğunu anlar.

أُولَئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ ﴿٢٠﴾
أُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢١﴾ لَا جَزْمَ لَنَا فِي الْأَجْزَةِ هُمْ الْأَخْسَرُونَ ﴿٢٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَخْبَتُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٣﴾

20. Onlar yeryüzünde aciz bırakabilecek değillerdir. Kendilerinin Allah'tan başka hiçbir velileri de yoktur. Onlara azapları kat kat verilecektir. (Çünkü) onların işitmeye güçleri yetmezdi ve (hak yolu) görmezlerdi.

21. İşte bunlar kendi kendilerine yazık edenlerdir, uydurmakta oldukları şeyler de önlerinden kaybolup gitti.

22. Şüphesiz onlar âhirette en çok zarara uğrayacak kimselerdir.

23. İman edip salih ameller işleyenler ve Rablerine taat ve tevazu ile bağlananlar, işte onlar Cennetlik olanlardır; onlar orada ebediyen kalacaklardır”.

Tefsiri:

“خَبْت” kelimesi sözlükte alçak mekân mânâsındadır.³⁹⁴ Âyeti İbn Abbas bu mânâda tefsir etmiştir. Katade de “مَخْبِتِينَ” lafzıyla tefsir etmiştir. Her ikisi de onları mütevazı kimseler diye açıklamışlardır.

Mücâhid: Allah karşısında huzur ve sükûnet bulan mutmain kimselerdir, “الْخَبْت” kelimesi alçak yerdir, demiştir.

El-Ahfeş: Huşu duyanlardır, demiştir.

İbrâhim en-Nehai: İhlâsla namaz kılanlardır, demiştir.

El-Kelbi: Kalpleri ince, nazik olanlardır, demiştir.

Amr b. Evs: Zulmetmeyenler, zulme mâruz kaldıklarında intikam almaya-
lardır, demiştir.

Bütün bu söylenenler şu iki mânâ etrafındadır: Tevazu ve Allah karşısında sükûnet bulmak. Bu yüzden bu fiil itminan, sükunet ve güven anlamı içermesi için “إِلَى” harfi cerriyle müteaddi yapılmıştır.³⁹⁵

مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَى وَالْأَصْمَى وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ هَلْ يَشْعُرَانِ مَثَلًا أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾

24. Bu iki zümrenin hali kör ve sağır, gören ve işitenin haline benzer. Örnek olarak ikisi eşit olurlar mı? Hâlâ iyice düşünmez misiniz?

Tefsiri:

Yüce Allah kâfirleri anlamaya ve görmeye muktedir olmamakla nitelendirmiştir. Sonra mü'minleri de iman, salih amel, tevazu, ibadette içi ve dışı aynı olmak gibi sıfatlarla vasfetmiştir. İki grubun birini kör ve sağır olarak niteledi. Zîra onların kalpleri hakikati görmekten kör ve kulakları da gerçeği işitmekten sağırdır. Onları etrafını göremeyen ama ve işitemeyen sağır kimseye benzetti. Diğer grubu ise, gözü gibi kalbi açık, kulağı işiten kimselere benzetti. Bu şekilde âyet iki grup için iki kıyas ve iki benzetmeyi içine almış oldu. Sonra Allah “Örnek olarak ikisi eşit olurlar mı?” âyeti ile bu iki grup arasındaki beraberliği kaldırmış oldu.³⁹⁶

394 Es-Savâiku'l-mürsele, III, 1142-1144.

395 Medâricu's-sâlikin, II, 3.

396 İ'lâmu'l-muvakki'in, I, 203-204.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٢٥﴾ أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿٢٦﴾ فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا نَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا نَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوا أَنْ يُبَادُوا بِرَأْيِهِ وَمَا نَرَىٰ لَكَ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكَ كَاذِبِينَ ﴿٢٧﴾

25. Andolsun Biz Nûh'u kaumine göndermiştik: "Şüphesiz ki ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım.

26. "Allah'tan başkasına ibadet etmeyin. Gerçekten ben sizin için acıklı bir günün azabından korkuyorum" demişti.

27. Bunun üzerine kauminden kâfirlerin ileri gelenleri dediler ki: "Biz senin ancak kendimiz gibi bir insan olduğunu görüyoruz. Ve içimizden ancak ayak takımı kimselerin işin başından, düşünmeden sana tabi olduklarını görüyoruz. Sizin bize karşı üstün bir tarafınızı da görmüyoruz. Hatta biz sizi yalancı sanıyoruz.

Tefsiri:

"Biz senin ancak kendimiz gibi bir insan olduğunu görüyoruz" demekle Peygamberliğe onlar Nûh'tan daha layık olduklarını ima etmektedirler. Şayet Allah peygamberin insanlar içerisinde olmasını isteseydi, şüphesiz onlardan birini seçerdi. Bu yüzden onlar: Sen meleklerden biri misin, onlarla aynı mertebede misin, seni peygamberliğe bizden daha layık yapan nedir? dediler. Nitekim Allah onların bu hallerini "Sizin bize karşı üstün bir tarafınızı da görmüyoruz" dediklerini buyurarak hikâye etmiştir.³⁹⁷

"Biz senin ancak kendimiz gibi bir insan olduğunu görüyoruz" âyeti de onların hallerini anlatma babındandır. Onlar sadece bir insani şekli ve buradaki cins benzerliğini dikkate aldılar ve birbirine benzeyen iki şeyden birine diğerinin hükmünü yüklediler ve bunu delil göstermeye çalıştılar. Böylece onlar, biz nasıl peygamber olamadıysak sen de öylesin. Bu hususta eşit olduğumuza göre sen de bizim gibisin, senin bize bir meziyetin yoktur, demiş oldular. Ama bu en bâtıl kıyaslardan biridir. Çünkü insanlardan kiminin özel durumda, üstün ve şerefli, kiminin alçak olması, kiminin idareci, kiminin idare edilen olması, kiminin hükümdar, kiminin halk olması gibi gerçekler bu kıyası çürütmektedir.³⁹⁸

397 el-Fevâidu'l-müşevvaka s. 134.

398 İ'lâmu'l-muvakki'in, I, 198.

قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِن كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَأَتَانِي رَحْمَةٌ مِّن عِنْدِهِ فَعَمِيتَ عَلَيْكُمْ أَنْزَلْنَاهُ لَهَا كَافِرُهَاُونَ ﴿٢٨﴾ وَيَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا إِن خَبَرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَلَكِنِّي أَرَاكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿٢٩﴾ وَيَا قَوْمِ مَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِن طُرِدْتُهُمْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣٠﴾ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَغْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ وَلَا أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِي أَعْيُنُكُمْ لَن يُؤْتِيَهُمُ اللَّهُ خَيْرًا اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِي أَنْفُسِهِمْ إِنِّي إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٣١﴾

28. Dedi ki: “Ey kaumim, bana haber verin. Şâyet ben Rabbimden apaçık bir delil üzerinde isem ve O, bana katından bir rahmet vermiş, bunlar size gizli kalmışsa; siz onu istemediğiniz halde onu size zorla mı kabul ettireceğiz?”

29. Ey kaumim! Buna karşı sizden hiçbir mal istemiyorum. Benim ecrimi vermek ancak Allah’a aittir. Ben mü’minleri kovacak da değilim. Çünkü onlar Rabblerine kavuşacaklardır. Ne var ki ben sizi cahillik eden bir kavim görüyorum.

30. Ey kaumim, ben onları kovarsam Allah’a karşı bana kim yardım eder? Hiç düşünmez misiniz?

31. Ben size: Allah’ın hazineleri yanımdadır demiyorum, gaybı da bilmiyorum. Muhakkak ben bir melek’im de demiyorum. Bununla beraber gözlerinizin hor gördüğü kimselere; Allah asla bir iyilik vermeyecektir de demiyorum. Allah nefislerinde olanı en iyi bilendir. O takdirde ben şüphesiz zâlimlerden olurum”.

Tefsiri:

İmam Herevi’nin bu âyetle istişhad etmesini şu şekilde açıklamak mümkündür:

Allah’ı ve âhireti kavimlerine ve dostlarına tercih eden ve peygamberleri tasdik edip onlara tabi olan kimselerin kalplerine Allah marifet, muhabbet ve iman yerleştirir. Peygambere karşı gelenler bu özelliğe sahip olmadığından peygamberlerin zahirini görür, batınını göremez, dolayısıyla da onları inkâr ve tahkir eder ve şöyle derler: Onları kendinden uzaklaştır ki biz sana gelelim ve seni dinleyelim. Yüce Allah onların halini şöyle anlatır: “Biz böylece onların bir kısmını diğer bir kısmı ile denedik ki: “Allah aramızdan bunlara mı lutfetti (Onlara mı imanı ihsan etti) ?” desinler diye” (el-En’âm, 6/53).

Bu âyetle ilgili Zeccâc’ın yorumu şöyledir: Eğer onların başlangıçta görünüş itibarıyla bana tabi olduklarını zannettiyseniz de ben onların kalplerindekini göremem.

Buna göre Allah'ın teklifine inanan birini görürsen, zahire göre amel edeceksin, bu kimselerin nefsinde ne olduğunu Allah'a havale edeceksin. İşte bu güzel bir mânâdır. Âyetten anlaşılan o ki, şüphesiz Allah onların nefislerindeki bilir, zirâ Allah dinini kabul etmeleri, kendisini şirkten arındırmaları ve peygamberlerini tasdik etmeleri için onları ehil kılmıştır.

Yüce Allah bilendir ve hikmetle iş yapandır, vereceklerini ehil olanlara verir. Bu âyet “Biz böylece onların bir kısmını diğer bir kısmı ile denedik ki: “Allah aramızdan bunlara mı lutfetti (Onlara mı imanı ihsan etti) ?” desinler diye. Allah şükredenleri en iyi bilen değil midir? (el-En'âm, 6/53)” âyetine benzemektedir. Onlar Yüce Allah'ın insanları hidayet ve hakikate ehil yaptığını, kâfirlerin ileri gelenleri ile onların zenginlerini bu nimetten mahrum bıraktığını inkâr ettiler. Böylece onlar âhîret nimetleri karşısında dünya nimetleri ile delil getirmiş gibi oldular.

Yüce Allah bu nimete ehil olan kimseyi iyi bildiğini, bu bilginin kendi nezdinde bir sır olduğunu haber vermiş oldu. O sır da nimetin kıymetini bilmek, onu nimet verenin bir merhameti ve sevgisi olarak görüp şükretmektir. Herkes böyle bir özelliğe sahip değildir. O yüzden herkes bu nimete ehil değildir.³⁹⁹

قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَالَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيكُمْ بِهِ اللَّهُ إِنْ شَاءَ وَمَا أَنتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٣٤﴾ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ إِنْ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَنِي إِجْرَامِي وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تُخْتَرُمُونَ ﴿٣٥﴾ وَأَوْحِي إِلَى نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾ وَاصْنَعِ الْفُلَكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٣٧﴾ وَيَضَعُ الْفُلُكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأَ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنِّي فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ﴿٣٨﴾ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَجْلُ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٣٩﴾ حَتَّى إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنَ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٤٠﴾ وَقَالَ ازْكُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٤١﴾ وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادَى نُوحُ ابْنَهُ

وَكَانَ فِي مَغْرَلٍ يَأْتِيهِ اِزْكَبُ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ سَابِقِي إِلَى
جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَحِمَ وَخَالَ بَيْنَهُمَا
الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ ﴿٤٣﴾

32. Dediler ki: “Ey Nûh, bizimle gerçekten mücadele ettin. Bizimle olan bu mücadeleyi çok uzattın. Şimdi eğer doğru söyleyenlerden isen, bizi kendisiyle tehdit edip durduğunu (azabı) bize getir (de görelim).”

33. Dedi ki: “Dilerse onu size ancak Allah getirir. Siz âciz bırakabilecekler değilsiniz.

34. “Eğer Allah sizi saptırmak isterse, ben size öğüt vermek istesem bile bu öğüdüm size fayda vermez. O, sizin Rabbinizdir. Ve nihayet ancak O’na döndürüleceksiniz.”

35. Yoksa: “Onu kendiliğinden uydurdu” mu derler? De ki: “Eğer ben onu kendim uydurduysam günahı bana aittir ve ben de sizin kazanmakta olduğunuz günahlardan uzağım.”

36. Nûh’a şöyle vahy olundu: “Kavminden daha evvel iman etmiş olanlardan başkası asla iman etmeyecektir. O halde işlediklerine tasalanma.

37. “Gözümüzün önünde ve vahyimizle gemiyi yap, zulmedenler hakkında da Bana bir şey söyleme. Çünkü onlar suda boğulacaklardır.”

38. Gemiye yaparken kavminin ileri gelenlerinden olanlar yanına her uğradıklarında onunla alay ediyorlardı. Dedi ki: “Eğer bizimle alay ederseniz, siz bizimle alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz.

39. “Artık kendisini rezil edecek azabın kime gelip çatacağını ve kalıcı azabın da kimin başına ineceğini yakında bileceksiniz.”

40. Nihayet emrimiz gelip de Tandır kaynayınca (Nûh’a) dedik ki: “Her birinden çifter çifter ve -aleyhinde söz geçmiş olanlar hariç- aile efradını ve iman edenleri (geminin) içine yükle.” Zaten onunla birlikte ancak çok az kimse iman etmişti.

41. (Nûh) dedi ki: “Binin içerisine! Onun akması da durması da Allah’ın adıyladır. Şüphesiz Rabbim günahları bağışlayandır, Rahimdir.”

42. O, içindekilerle beraber dağlar gibi dalgalar arasından akıp giderken Nûh ayrı bir yere çekilmiş olan oğluna seslendi: “Oğlum, gel bizimle birlikte sen de bin. Kâfirlerle beraber olma!”

43. O dedi ki: “Ben, beni sudan koruyacak bir dağa sığınırım.” Dedi ki: “Bugün -rahmet ettiği kimselerden başka- Allah’ın emrinden kurtaracak hiçbir koruyucu yoktur.” Derken ikisinin arasına dalgalar girdi. Böylelikle o suda boğulanlardan oldu”.

Tefsiri:

Âyetle ilgili en doğru olan tevcihe göre,⁴⁰⁰ âyetin mefhumu muhalifinden anlaşılacağı üzere Yüce Allah, daha önce kendisinin korunmuş olduğunu iddia eden bir kimseyi zikretmişti. Burada ise, bugün Allah'ın rahmetine mazhar olmuş kimseden başka korunmuş bir kimse olmadığı söylenmiş oldu. Zîra Yüce Allah “Allah'ın emrinden kurtaracak hiçbir koruyucu yoktur” buyurduğunda korunanın kim olduğu sorusu zihinlerde kalmıştı.

Cevabı da şöyle verilmiş oldu: Allah'ın rahmetine erişenlerden başka kimse koruma altında değildir. Bu ifade kısalığı, güzelliği ve fesahati ile Allah'tan başka her koruyucuyu ve Allah'ın rahmetine nail olanlar hariç bütün korunananları nef-yetmeye delalet etmiştir.

Buradaki istisna korunanın kim olduğu ile koruyanın merhametli bir zat olduğu hususlarına delalet etmektedir. Bu, belagatiyle, fesahatiyle, kısa ve özlüğüyle en üst mertebede yer alan ve daha fazla söze yer bırakmayacak bir ifadedir.

Müfessirler bu konuyla ilgili şu üç ayrı hususu dile getirdiler:

1. Buradaki koruyucu korunan mânâsındadır. “ماء دافق (atılıp çıkan su)”, “عِثَّة راضية (memnuniyet verici yaşam)” ifadelerinde olduğu gibidir. Bu takdire göre âyet Allah'ın rahmetine erişen kimseden başka korunan yoktur, anlamındadır. Bu, sağlam bir yorum değildir. Çünkü isim fail da isim mef'ul da kendine özgü bir mânâ için kullanılır. Onlar vazedilmiş oldukları bu mânâları başkası ile paylaşmaz. Buradaki “ماء دافق (atılıp çıkan su)” ifadesi de “مدفوق (atılıp çıkarılan)” mânâsında değildir. “ماء جار (akan su)” ifadesinde olduğu gibi o da başlıca bir ism-i faildir. Öyleyse mânâda bu kadar zorlama yoluna gitmeye ne gerek vardır? “عِثَّة راضية (memnuniyet verici yaşam)” ifadelerine gelince, Sibeveyh'e göre bu ifade “تامر” ve “لابن” gibi nisbet üzerine kuruludur. Yani “ذات رضى (memnuniyet sahibi)” mânâsındadır. Diğer gramercilere göre ise, “نهار صائم (oruçla geçen gün)” ve “ليل قائم (ihya edilen gece)” gibi “ماء دافق (atılıp çıkan su)” ifadesi de mübalağa üzerine bina edilmiştir.

2. Âyetteki “من رحم” ifadesi faildir, mef'ulü yoktur. Buna göre mânâ: Bugün Allah'ın emrinden ancak rahmete erişenler korunacaktır. Bu faili failden istisnadır. Bu yorum gerçi daha az tekellüflü olsa da yine de çok zayıftır. İfadenin kısalığı ve belagati ilk bakışta bunu reddetmektedir.

3. Burada bir muzaf mahzuftur, yerine muzafun ileyh getirilmiştir. Yani ifade bugün Allah'ın emrinden Allah'ın rahmetine erişenlerden başka bir koruyucunun koruduğu yoktur. Bu en münker ve fesahat-belagate en zıt düşecek bir yorumdur. Şayet bu yorum açıklansa idi her halde feryada dâvetiye çıkaracaktı.⁴⁰¹

400 İstisna-i münkati için delil makamında

401 Bedâiu'l-favâid, III, 67-68.

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْبَلِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٤﴾ وَنَادَى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَخْكُمُ الْحَاكِمِينَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْأَلْنِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٤٦﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٤٧﴾ قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَى أُمَمٍ مِمَّنْ مَعَكَ وَأَمَّمْ سُلُطَتُهُمْ ثُمَّ يَمِشُّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٨﴾ بَلَدٌ مِنَ الْبَلَدِ الْغَنِيِّ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٩﴾ وَإِلَى عَادِ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ ﴿٥٠﴾ يَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥١﴾ وَيَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِمِينَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٥٣﴾ إِنْ تَقُولُ إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ قَالَ إِنِّي أُشْهِدُ اللَّهَ وَاشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ مِنْ دُونِهِ فُكَيْدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنْظَرُونَ ﴿٥٥﴾ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٦﴾

44. “Ey arz suyunu yut, ey gök sen de tut” denildi. Su kesildi. İş olup bitti. Ve (gemi) Cûdi (dağının) üzerinde durdu. “O zâlimler topluluğu uzak olsunlar, (helâk olsunlar)” denildi.

45. Nûh, Rabbine dua edip dedi ki: “Rabbim, benim oğlum da şüphesiz benim aile halkımdandır. Senin va'din de elbette haktır ve Sen hâkimler hâkimisin.”

46. Buyurdu ki: “Ey Nûh, o (oğlun) senin aileden değildir. Çünkü o(nun işlediği) salih olmayan bir ameldir. Öyleyse bilmediğin bir şeyi Benden isteme. Ben, cahillerden olmayasın diye sana öğüt veriyorum.”

47. Dedi ki: “Rabbim ben, bilmediğim şeyi senden istemekten Sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve merhamet etmez isen, en büyük zarara uğrayanlardan olurum.”

48. Denildi ki: "Ey Nûh, Bizim katımızdan selâmetle in. Sana ve seninle beraber bulunan ümmetlere de hayır ve bereketler olsun. (Diğer) ümmetler de vardır ki Biz onları da faydalandıracağız. Sonra (âhirette) onlara Bizden can yakıcı bir azap dokunacaktır."

49. Bunlar sana vahy ettiğimiz gayb haberlerindendir. Onları bundan evvel ne sen biliyordun ne de kavmin. O halde sabret. Âkıbet hiç şüphesiz takvâ sahiplerinindir.

50. Âd (kavmin)e de kardeşleri Hûd'u (peygamber) gönderdik. "Ey kavmim, dedi. Allah'a ibadet edin. Sizin O'ndan başka hiçbir ilâhınız yok. Siz ancak yalan uyduranlarsınız.

51. "Ey kavmim, ben buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim mükâfatım ancak beni yaratana aittir. Hâlâ akıllanmayacak mısınız?

52. "Ey kavmim, Rabbinizden mağfiret dileyin. Sonra O'na tevbe edin ki, üzerinize gökten bol bol yağmur göndersin. Gücünüze güç kat-sın. Günah işleyip durarak yüz çevirmeyin."

53. Dediler ki: "Ey Hûd, sen bize apaçık bir belge getirmedin. Biz, sen söyledin diye ilâhlarımızı terkedecek de değiliz. Sana inanacak da değiliz."

54, 55. "Biz ancak şunu deriz: İlahlarımızdan biri seni fena çarpmış." Dedi ki: "Gerçekten ben Allah'ı şâhid gösteriyorum. Siz de şâhid olun ki ben, sizin Allah'ı bırakıp O'na ortak tuttuğunuz şeylerden uzağım. Artık hepiniz bana tuzak kurun. Bundan sonra bana bir mühlet de vermeyin.

56. "Şüphesiz ki ben, benim de Rabbim sizin de Rabbiniz olan Allah'a güvenip dayandım. Hareket eden ne kadar canlı varsa hepsinin alın-dan tutan O'dur. Benim Rabbim gerçekten dosdoğru bir yol üzeredir".

Tefsiri:

Burada önce Yüce Allah'ın kudretinin şümülü; mahlûkatın hepsinin O'nun kontrolü ve kudreti altında olduğu; kimsenin O'nun idaresi ve kudretinden kurtulamayacağı, Allah onları sıkıca zapt ettiği bildirilmiştir. Allah'ın onlar üzerindeki tasarruflarından; Allah'ın zulümle değil adaletle, kötülükle değil ihsanla, fesatla değil salahlâ muttasıf olduğundan bahsedilmiştir. Dolayısıyla Allah lütuf ve merhametiyle onları himayesi altına alarak iyiliği emreder ve kötülükten meneder. Hâlbuki bunun için Allah'ın onlara hiç ihtiyacı yoktur. Allah cömerttir, lütuf ve merhamet sahibidir. Allah'ın insanlara bu yaptığı, dünyadaki kralların yaptıkları gibi bir zulüm, korku ve bir karşılık verme beklentisinden veya onların Allah'ın üzerine geçirmiş oldukları herhangi bir haktan ötürü değildir. Bu ancak Allah'ın emir ve nehyi, sevap ve azabı doğrultusundaki dosdoğru bir yoldur, adalet ve ihsanın yoludur.

Bu âyetlerin lafızlarını; bünyesinde topladığı kudreti, mülkü, hikmeti, adaleti ve ihsanı; bunlarla iki taifeye⁴⁰² verilen reddi iyi düşün! Zîra bunlar Kur'ân'ın hazinelerindendir. Bunları akıl edenler için yeterli bir şifadır.

Yüce Allah'ın dosdoğru yol üzerinde olması, O'nun kullarına zulmetmesini, onları takat getiremeyecekleri şeylerle mükellef kılmasını nefyeder. Aynı şekilde Allah'ın fiilinden ve şeriatından ayıbı kaldırır, inkâr edenlere bir reddiye olarak da bunlara hikmet gayesi taşıdığını tespit eder. Her canlının O'nun kudret ve tasarrufu altında olması ve Allah'ın istediği zaman onu sorguya çekmesi şöyledir: Hiçbir mahlûkatta O'nun izin ve kudreti olmadan yaprak kıpırdamaz, her mahlûkun ipi O'nun elindedir, Onun denetimi altında hiçbir şey O'nun izni olmadan hareket etmez ve isteyemez. Bu da bunları inkâr eden kaderiye mezhebindekilere bir reddiyedir.

Bu iki taife âyete hakkıyla mânâ verememiş ve âyetin değerini hakkıyla kavrayamamıştır. Dolayısıyla Allah nimet vermesinde, vermemesinde, hidayete erdirmesinde ve erdirmemesinde fayda veya zarar vermesinde, iyilikle veya kötülükle sonlandırmasında, zengin veya fakir etmesinde, yüceltmesinde, alçaltmasında, nimet vermesinde, intikam almasında, sevap vermesinde, azaba uğratmasında, yaşatmasında, öldürmesinde, emretmesinde, nehyetmesinde, helâl kılmasında, haram kılmasında, yarattığı her şeyde, emrettiği her şeyde dosdoğru yol üzerindedir. Allah'ı bu şekilde tanımak sadece peygamberlere ve onların varislerine nasip olmuştur.⁴⁰³

Hûd (a.s) Allah'ın emir, nehiy, sevap, azap, hüküm, kader, verme, verme, güven verme, bela verme, hidayet verme ve hüsranda bırakmada, bütün bunların hepsinin O'nun adalet, hikmet, rahmet, ihsan ve fazilet gibi kemal-i mukaddes sıfatının gereği dışında gerçekleşemeyeceğinde, sevap, azap, tevfik, hüsrân, nimet verme ve vermeme, hidayet ve dalaletin hepsinin layık olduğu yerlerine konmasında, doğruluk üzerinde olduğunu anladığında, kendisine bu ilim ve irfan nasip olmuştur. Bu yüzden o kavmin ileri gelenlerine kararlı bir ruh ve korku dolu bir yürekle “Gerçekten ben Allah'ı şâhid gösteriyorum. Siz de şâhid olun ki ben, sizin Allah'ı bırakıp O'na ortak tuttuğunuz şeylerden uzağım. Artık hepiniz bana tuzak kurun. Bundan sonra bana bir mühlet de vermeyin. Şüphesiz ki ben, benim de Rabbim sizin de Rabbiniz olan Allah'a güvenip dayandım. Hareket eden ne kadar canlı varsa hepsinin alnından tutan O'dur. Benim Rabbim gerçekten dosdoğru bir yol üzeredir” diyebildi.

Sonra Cenabı Allah kudretinin umumi olduğundan, kendisinden başka her şeyi kahredebileceğinden ve her şeyin kendi azameti önünde diz çökeceğinden haber vererek “Hareket eden ne kadar canlı varsa hepsinin alnından tutan O'dur. Benim Rabbim gerçekten dosdoğru bir yol üzeredir” buyurdu. Yani Hûd (a.s),

402 Hikmeti reddedenler ve Kaderiler.

403 Mefâtihu dâri's-seâde, s. 412-413.

ipi kendisinden daha kuvvetli bir başkasının elinde olan birinden neden korkayım? Bunu yapmaktan daha büyük bir cahillik ve daha çirkin bir zulüm var mı? Demiş oldu.

Sonra Yüce Allah kendisinin her hüküm ve takdirinde dosdoğru bir yol üzerinde olduğunu haber vermiştir. Böylece kul O'nun kendisine zulmedeceği endişesi içinde olmayacaktır. Öyleyse ben neden Allah'tan başkasından korkacağım? Kulun perçemi O'nun elindedir. O'nun bana zulmedeceği korkusunda da değilim. Zîra O, dosdoğru bir yol üzerindedir. Dolayısıyla O'nun kulu üzerindeki hükmü geçerlidir. O bu hükmünde adildir. Mülk ve hamd sadece O'na aittir. O kulu üzerindeki tasarruflarında adalet ve merhamet dışına hiç çıkmaz. Eğer bir kuluna nimet verse, şereflendirse ve hidayete erdirse bu O'nun lütuf ve rahmetiyledir. Eğer bir kulundan nimetlerini esirgese, onu rezil etse ve delalette bıraksa, bu da O'nun adaleti ve hikmetidir. O bunda da, şunda da dosdoğru üzerindedir.⁴⁰⁴

Hûd alehsisselam kavmine “Şüphesiz ki ben, benim de Rabbim sizin de Rabbiniz olan Allah’a güvenip dayandım” buyurdu ve böylece kavmine Allah’ın kudretinin umumi olduğunu, kulları üzerindeki istek ve tasarruflarının kendi istediği istikamette nüfûz edeceğini haber vermiş oldu. Sonra o, Allah’ın bu tasarruf ve hükümlerinde dosdoğru yol üzerinde olduğunu haber verdi. Ebû İshâk dedi ki: Yüce Allah, onlara istediği gibi hüküm vermeye kadir olsa bile, yine de adaletten başkasını istemez.

İbnü'l-Enbârî şöyle demiştir: Cenab-ı Allah “*Hareket eden ne kadar canlı varsa hepsinin alnından tutan O’dur*” buyururken aslında, hiç kimsenin O'nun sorgusundan kurtulamayacağını, O'nun saltanatının her canlıyı kuşattığını ifade etmiştir. Akabinde gelen “*Benim Rabbim gerçekten dosdoğru bir yol üzeredir*” âyeti de Arapların bir kişinin güzel ahlâkı, adaleti ve doğruluğunu vafederken kullandıkları “o, iyi bir yol üzerindedir, ondan sonra da yol yoktur” ifadesine benzemektedir. Bir başka vecihle Yüce Allah saltanatının bütün yaratıklara hâkim olduğunu zikretmenin akabinde “*Benim Rabbim gerçekten dosdoğru bir yol üzeredir*” buyurdu. Yani hiçbir şey O'nun ihatasından gizli kalamaz ve ondan kaçıp kurtulamaz. Böylece “*şüphesiz Rabbin gözetmektedir* (el-Fecr, 89/14)” âyetinde olduğu gibi, kimsenin ondan başka yürüyecek bir yolu olmadığı “sırat-ı müstakim”i zikretmiş oldu.

Birinci yoruma göre âyetin muradı şöyledir: O, mülkünde adaletle tasarruf eder, iyilik yapanı iyilikle mükâfatlandırır, kötülük yapanı da kötülükle cezalandırır, ona zerre kadar zulmetmez. Kimseyi işlemediği suçtan dolayı sorguya çekmez ve işlediğinden başka bir suçu ona yüklemes. Kimsenin amelini heba etmez, kimseyi başka birinin işlediği suçla hesaba çekmez ve takat getiremeyeceği bir

şeye mükellef kılmaz. Böylece bu âyet “sadece O’nadır mülk ve hamd”, “Benim hakkında takdir ettiğin, adalete uygundur” ve “âlemlerin Rabbi olan Allah’a hamdolsun” kabilinden olmuş olur. Yani O, âlemlerin rabbidir, âlemlerde kendi kudreti ve iradesiyle tasarruf eder, dolayısıyla O bu tasarrufuyla övülmeye layıktır. Bütün bunlar için O’na hamdolsun.

İkinci yoruma göre bu âyetten maksat tehdit ve uyarıdır. Kulların varacağı nihai yer O’nadır, onların yolu da bu yoldur, asla bu yoldan kaçamazlar. “Bu benim dosdoğru yolumdur” âyetinde ifade buyrulduğu gibi hiç kimse bundan kurtulamaz.

Ferrâ diyor ki: Âyetin mânâsı “şüphesiz Rabbin gözetmektedir (el-Fecr, 89/14)” âyetinde olduğu gibi, onlar sonunda bana gelecekler ve ben onlara yaptıklarının karşılığını vereceğim demektir. Aynı şekilde bu, tehdit edeceğin kimseye “benim yolumdan geçiyorsun, senin yolunda duracağım” demeye benzerdir. Kelbi ve Kisâi de buna benzer değerlendirmede bulunmuşlardır. İki yorumun birine göre bu âyet, “Doğru yolu göstermek Allah’a aittir.” (en-Nahl, 16/9) âyetine benzerlik arz etmektedir.

Mücâhid şöyle der: Hak Allah’a döner, Allah’adır hakkın yolu, haktan sapma da bu yoldandır. Allah isterse sizi doğru yola iletir. Allah burada kendi iradesinin umumiliğini ve hak yolun kendisine ulaştırıran bir vesile olduğunu haber vermektedir. Dolayısıyla bu yol üzerinden giden hakka ulaşılır, bu yoldan çıkan da haktan uzaklaşmış olur.

Sonuç olarak bu âyet Rab Teala’nın adaletini ve tek olduğunu içermektedir. Allah yaratıkları üzerinde adalet ve lütfuyle tasarruf eder. O, sözünde, fiilinde, şeriatında, kaderinde, sevap ve azabında dosdoğru bir yol üzerindedir. Hak olanı söyler, adil olanı yapar. “Allah hakkı söyler ve (doğru) yola hidayet eder (el-Ahzab, 33/4)” âyetinde ifade buyrulduğu gibi. Kur’ân’ın gösterdiği adalet ve tevhid birbirine zıt değildir. Kaderiye ve Cebriye’nin tevhid ve adalet anlayışı ise, birbirini inkâr eden ve birbirine zıt şeylerdir.⁴⁰⁵

“Hareket eden ne kadar canlı varsa hepsinin alnından tutan O’dur” (Hud, 11/56).

Bu âyet Hz. Peygamber’in “Alnım senin elindedir” duasının bir benzeridir.⁴⁰⁶

“Benim Rabbim gerçekten dosdoğru bir yol üzeredir.” (Hud, 11/56).

Bu da Hz. Peygamber’in “Benim hakkında takdir ettiğin, adalete uygundur” duasının benzeridir. Birincisi Allah’ın mülkünü anlatırken, ikincisi O’na hamdetmektir. Allah el-Melik’tir, hamd O’nadır. Allah’ın dosdoğru yol üzerinde olması sadece hakkı söylemesi, yalnızca adaleti emretmesi, maslahat, hikmet ve adalet

405 Şifâû’l-alil, s. 87; Ravdatu’l-muhibbin, s. 70.

406 Tahrici daha önce geçmişti.

dışında hiçbir şey yapmamasıdır. Allah söz ve fiillerinde hak üzeredir. Kuluna zulmedecek şekilde bir şeyi takdir etmez. Günah işlemesi dışında hiçbir sebeple onu cezalandırmaz. Kulunun sevabını eksiltmez. Birinin günahını bunları işlemeyen bir başkasına yüklemeyiz. Övgüye ve hamde layık işler dışında bir iş yapmaz. Yaptığı her iş hamdetmeyi gerektirecek şekilde, istenen gayelerle sona erer. O'nun dosdoğru yol üzere olması bütün bunları gerektirir.

Muhammed b. Cerir et-Taberi şöyle demektedir:⁴⁰⁷ “*Benim Rabbim gerçekten dosdoğru bir yol üzeredir.*” Benim rabbim hak yoldadır, yarattıklarından iyi olanı iyiliği sebebiyle mükâfatlandırır. Kötü olanı da kötülüğü sebebiyle cezalandırır. Hiçbirine zulmetmez. Onların kendisine iman etmeleri ve Müslüman olmaları dışındaki amellerini kabul etmez.

Taberi daha sonra Mücahit'ten naklen Şebl tarikiyle İbn Ebi Nuceyh'in “*Benim Rabbim gerçekten dosdoğru bir yol üzeredir*” âyetinin hak anlamına geldiğini rivâyet etmiştir.

Bu rivâyeti İbn Cüreyc de nakletmiştir. Bir grup ilim adamı bu âyetin “*Çünkü Rabbin gözetlemektedir*” (*el-Fecr, 89/14*) âyetine benzediğini söylemiştir.

Bu sadece bir ibare farklılığıdır. Allah'ın gözetlemekte olması iyilere iyilikleri sebebiyle kötülere de kötülükleri sebebiyle karşılık vermesidir.

Bir grup da şöyle demiştir: Bu kelimada hazf vardır. Takdiri şöyledir: Benim rabbim sizi dosdoğru yola teşvik eder.

Bu kimseler âyetle kastedilen mânânın bu olduğunu söyleseler de onların zannettikleri gibi değildir. Böyle bir takdirin delili yoktur. Allah Teala adaleti emretmesi ile dosdoğru yol üzerinde olmasını ayrı ayrı zikretmiştir. Eğer bu âyetle Allah'ın dosdoğru yola teşvik etmesinin dosdoğru yol üzerinde olmasından kaynaklandığını söylüyorlarsa o zaman isabet etmişlerdir.

Bir başka grup şöyle demektedir: Allah'ın dosdoğru yolda olması bütün kulların ve işlerin Allah'a döneceği, hiçbir şeyin geride kalmayacağı anlamına gelir. Bu kişiler bu âyetten bu mânâyı anlamış olsalar da gerçek böyle değildir. Ancak bu durumun Allah'ın doğru yolda olmasının gereği olduğunu söylüyorlarsa bu değerlendirme doğrudur.

Bir başka grup şöyle demiştir: Âyetin mânâsı her şeyin Allah'ın kudret ve otoritesinin kontrolü altında, mülkünde ve avucunda olduğudur. Bu mânâ doğru olmakla birlikte âyetin tefsiri bu değildir. Âyetle “*Hareket eden ne kadar canlı varsa hepsinin alnından tutan O'dur*” ifadesi ile “*Benim Rabbim gerçekten dosdoğru bir yol üzeredir*” ifadesi ayrı ayrı zikredilmiştir. Bunların birbirinden ayrı iki mânâsı vardır. Bu âyetin tefsiri ile ilgili doğru görüş Mücahid'in ve diğer tefsir imamlarınıninkidir. Arap diline göre diğer görüşler uygun değildir.

Cerir,⁴⁰⁸ Ömer b. Abdülaziz'e yazdığı medhiyede şöyle demiştir:

Müminlerin emiri yollar eğrilse de dosdoğru yoldadır.⁴⁰⁹

“Hareket eden ne kadar canlı varsa hepsinin alınından tutan O'dur” âyeti “Alnım senin elindedir” hadisine benzemektedir. “Benim Rabbim gerçekten dosdoğru bir yol üzeredir” âyeti ise “Benim hakkında takdir ettiğin, adalete uygundur” hadisine benzemektedir. Yani, Allah, alın yazısı konusunda ancak adalet, hikmet, maslahat ve rahmetle tasarrufta bulunur, hiç kimseye zulmetmez, yapmadıklarından ötürü ceza vermez. İşledikleri iyiliklerin sevabını eksiltmez. O, söz ve fiillerinde dosdoğru yol üzeredir. Hakkı söyler, hayrı ve doğruyu yapar. Allah Hûd ve en-Nahl⁴¹⁰ sûrelerinde dosdoğru yol üzere olduğunu bildirmiştir. Hûd sûresinde alın yazısını belirlemenin kendi yetkisinde olduğunu ve bu konuda dosdoğru olduğunu bildirmiştir. En-Nahl sûresinde ise adaleti emredip yerine getireceğini haber vermiştir.⁴¹¹

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ مَا أَرْسَلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْئًا إِنَّ رَبِّي عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيفٌ ﴿٥٧﴾ وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَنَجَّيْنَاهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٨﴾ وَتِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الَّتِي كُنَّا نُزِيلُ بِهَا الْحَقَّ وَهُوَ الْحَقُّ وَلَئِنَّ الْإِنسَانَ لِرَبِّهِمْ لَكَنَافٍ ﴿٥٩﴾ وَاتَّبِعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٦٠﴾ وَاتَّبِعُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةَ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا إِنْ عَادَا كَفَرُوا رَبَّهُمْ أَلَا بُعْدًا لِعَادِ قَوْمِ هُودٍ ﴿٦١﴾ وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ هُوَ أَنشَأَكُمْ مِنْ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تَوَبُّوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ ﴿٦٢﴾ قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا أَتَنْهَانَا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٦٣﴾ قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَأَتَانِي مِنْهُ رَحْمَةٌ فَمَنْ يُضْرِبُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ فَمَا تَزِيدُونَنِي غَيْرَ تَخْمِيرٍ ﴿٦٤﴾ وَيَا قَوْمِ هَذِهِ نَافَةٌ لَكُمْ آيَةٌ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي الْأَرْضِ اللَّهُ وَلَا تَمْسُوهَا

408 Cerir hakkında bilgi için el-Fatiha sûresinin dipnotlarına bakınız.

409 İ'lâmu'l-muvakkî'in, I, 213-215.

410 “Allah, şu haldeki iki adamı da örnek verir: Bunlardan biri dilsiz, hiç bir şeye gücü yetmez. Üstelik sahibine bir yükür. Onu her nereye yöneltse hiç bir hayır getirmez. Hiç bu kişi, adaletle emreden ve kendisi dosdoğru yol üzerinde bulunan kişi ile bir olur mu?” (en-Nahl, 16/76).

411 Şifâu'l-alil, 275.

بِسْمِهِ فَيَأْخُذْكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ ﴿٦٤﴾ فَعَقَّرُوهَا فَقَالَ تَمَتُّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ ﴿٦٥﴾ فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ ﴿٦٦﴾ وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَائِعِينَ ﴿٦٧﴾ كَانُوا لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا أَلَا إِنَّ ثَمُودَ كَفَرُوا رَبَّهُمْ أَلَا بُعِدًا لثَمُودَ ﴿٦٨﴾ وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبَشْرَى قَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ خَبِيرٍ ﴿٦٩﴾

57. “Eğer siz yüz çevirirseniz işte ben size benimle gönderileni (vah-yi) tebliğ ettim. Rabbim sizin yerinize başka bir kavim getirir ve siz O’na hiçbir zarar veremezsiniz. Şüphesiz ki Rabbim her şeyin üstünde gözet-leyicidir.”

58. Emrimiz gelince, Hûd’u da, beraberindeki mü’minleri de rahme-timizle kurtuluşa erdirdik. Onları çok ağır bir azaptan da kurtardık.

59. İşte Âd kaumi! Rabblerinini âyetlerini bilerek inkâr ettiler, pey-gamberlerine âsi oldular, her inatçı zorbanın emri ardınca gittiler.

60. Bu dünyada da Kıyamet gününde de onlara lânet, arkalarından yetiştirildi. Haberiniz olsun ki; Âd kaumi Rabblerinini inkâr ettiler ve yine haberiniz olsun ki Hûd’un kaumi olan Âd (Allah’ın rahmetinden) uzak düştü.

61. Semûd kaumine de kardeşleri Salih’i gönderdik. Dedi ki: “Ey kaumim, Allah’a ibadet edin. Sizin O’ndan başka hiçbir ilâhınız yoktur. O, sizi yerden yaratıp sizi orada bir ömür boyu yaşattı. O halde O’ndan mağfiret dileyin. Sonra O’na tevbe edin. Şüphesiz ki Rabbim çok yakındır, duaları kabul edendir.”

62. “Ey Salih, sen bundan evvel aramızda ümit beslenen bir kimseydin. Şimdi bizi atalarımızın taptığı şeylere tapmamızdan vazgeçirmek mi istiyorsun? Senin bizi dâvet ettiğinden gerçekten tereddüde düşüren bir şüphe içindeyiz” dediler.

63. Dedi ki: “Ey kaumim, ne dersiniz? Ben Rabbim’den gelen apaçık bir delile sahipken ve O, kendinden bana bir rahmet vermişken O’na isyan edersem, Allah’a karşı bana kim yardım eder? Hâlbuki sizin bana zarardan başka bir katkınız olmaz.

64. “Ey kaumim, işte size bir âyet olmak üzere Allah’ın dişi devesi! Artık onu bırakın da Allah’ın arzında otlasın. Ona kötü bir maksatla dokunmayın. Sonra sizi yakın bir azab yakalar.”

65. Derken onu, ayaklarını keserek öldürdüler. Bunun üzerine (Salih onlara) dedi ki: “Yurdunuzda üç gün daha yaşayın. İşte bu, yalanı olmayan bir tehdittir.”

66. (Azab) emrimiz gelince Salih’i ve onunla beraber olan mü’minleri tarafımızdan bir rahmet ile (azaptan) ve o günün rüsvaylığından kurtardık. Şüphesiz senin Rabbin, çok güçlüdür, mutlak galip olandır.

67. O zulmedenleri ise korkunç bir ses yakaladı da yurtlarında diz üstü çöküp kaldılar:

68. Sanki orada kalmamışlardı. Haberiniz olsun ki, Semûd kavmi Rabblerini inkâr ettiler. Yine haberiniz olsun ki Semûd kavmi (Allah’ın rahmetinden) uzak düştüler.

69. Andolsun ki elçilerimiz İbrahim’e müjde ile gelip “Selâm” dediler. O da: “Selâm” dedi ve vakit geçirmeden kızartılmış bir buzağıyı getirdi.

Tefsiri:

İbrahim’in (a.s) misafirleri olan meleklerin selâmının mansup, İbrahim’in selâmının merfû olmasının sırrı nedir?

Cevap: Nahivcilerin sözlerinden hareketle meleklerin selâmının fiili bir cümleyi ihtiva ettiğini bilmektesin. Çünkü mansup okuma “Sana selâm veriyoruz” cümlesine delalet eder. İbrahim’in selâmı ise bir isim cümlesidir. Merfu olması onun selâmının “Selâmün aleykum” olduğunu gösterir. İsim cümlesi sebat ve takrire, fiil cümlesi ise yenilik ve yenilenmeye işaret eder. İbrahim’in selâmı meleklerin selâmından daha mükemmeldir. Onun verdiği karşılık makamına yaraşır bir karşılıktır. O makam fazilet makamıdır. Meleklerin selâmına daha güzel bir karşılık vermiştir. Bu da meleklerin söylediklerinin takriri mahiyetindedir.

Bu soruya daha güzel bir cevabım vardır: Âyetle meleklerin selâmının hikâye edilmesi kastedilmemiştir. Selâm lafzının mansup olması müfred bir sözün mansup olması şeklindedir. Selâm verdiler, karşılık verdiler, denilmiş gibidir. Sözden kasıt cümle ile anlatımdır. Müfred bir kelime ile bir şey anlatılmaz. Aksine mef’ûlün bih olarak mansuptur. “Rahmân’ın kulları yeryüzünde ağır ve vakur yürürler. Cahiller onlara (sataşarak) hitap ettiklerinde, onlar: “Selâm(etle)” der (geçer)ler” (el-Furkan, 25/63) âyetinde de böyle bir kullanım vardır.

Burada kastedilen onların bu müfred mansup sözcüğü kullanmış olmaları değildir. Âyetin mânâsı, onlar karşılık olarak güven dolu bir söz söylediler. Bu söz güven dolu olmak (selam) olarak adlandırılmıştır. Zira selâm güven verir, vahşeti kaldırma, dostluk tesis etme mânâsı içerir. İbrahim’in selâmı onun dilinden aktarılmış, aynı lafızla nakledilmiştir, bu nedenle onun sözü hikâye edilmiş ve merfu olarak cümleye başlanmıştır. Hikâye kastı olmasa mansup olarak selâm denilirdi. Hikâye edilen merfu bir sözün akabinde ıı olmaz. Bu durumda iki söz arasındaki fark ortaya çıkmış olmaktadır. İbrahim’in selâm vermesi hikâye edilmiş ve ref’

edilmiş, meleklerin sözü ise mansup nakledilmiştir. Bu çok ince bir mânâya işaret etmektedir. O da “Selâmün aleykum” sözünün İslâm dinine ait olup haniflerin imamı, peygamberlerin atası İbrahim’den alınmış olmasıdır. Selâm İbrahim’in ümmetine aittir. Allah bu dine tabi olmayı emretmiştir. Bu nedenle İbrahim’in sözünü bize hikâye etmiştir ki böylelikle ona tabi olalım ve yolunda yürüyelim. Misafirlerinin sözünü hikâye etmemiş, ayrıntılara girmeden genel olarak onların sözüne dair haber vermiştir. Allah en doğrusunu bilir. Bu cevap ile bir önceki cevabı adil bir terazide kıyaslarsan, daha güçlü olan görüş ortaya çıkar. Başarı Allah’tandır.⁴¹²

فَلَمَّا رَأَىٰ أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا
إِلَىٰ قَوْمٍ لُّوطٍ ﴿٧٠﴾ وَأَمْرُهُ أَتَمَّةٌ فَضَحِكْتَ فَتَبَرْنَا هَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ
يَعْقُوبَ ﴿٧١﴾ قَالَتْ يَا وَيْلَتَىٰ أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْثٌ لِّمَا مِنِّي هَذَا لَشَيْءٌ
عَجِيبٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحِمْتُ اللَّهُ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ
إِنَّهُ خَيْرٌ مِّمَّا تَحْكُمُونَ ﴿٧٣﴾

70. Ellerinin buna uzanmadığını görünce, onlardan çekindi ve kalbine bir korku girdi. Onlar (onun bu halini görünce): “Korkma, biz Lût kaumi için gönderildik.” dediler.

71. Eşi de ayaktaydı. Güldü. Biz de ona İshâk’ı ve İshâk’ın ardından (onun oğlu) Yâkûb’u müjdeledik.

72. Dedi ki: “Vay hâlime! Ben kocamış bir kadın ve şu eşim de bir ihtiyar iken, ben mi doğuracak mıyım? Doğrusu bu, pek şaşılacak bir şey bu!”

73. (Melekler) dediler ki: “Allah’ın işine mi şaşıyorsun? Allah’ın rahmet ve bereketleri sizin üzerinize olsun ey hane halkı! Şüphe yok ki O, Hamiddir, Meciddir.”

Tefsiri:

Bu müjdenin öncesini düşününce burada birbirinden farklı iki müjdenin bulunduğu göreceksin. Birinin kaynağı diğerinin kaynağından farklıdır. İlk müjde İbrahim’e verilmiştir. İkinci müjde eşine verilmiştir. İlk müjde, ikincisinden ayrı olarak, kurban edilmesi emredilen kişinin müjdelenmesidir.⁴¹³

412 Bedâiu'l-fevâid, II, 157-158.

413 İğase, II, 356.

فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ وَجَاءَتْهُ الْبُشْرَى يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ ﴿٧٥﴾ يَا إِبْرَاهِيمُ أَغْرَضَ عَنْ هَذَا إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَإِنَّهُمْ آتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ ﴿٧٦﴾ وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سَيِّئًا بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ ﴿٧٧﴾ وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ قَالَ يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ فِي ضَيْفِي أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ ﴿٧٨﴾

74. İbrahim'in korkusu gidip kendisine müjde gelince, Lût kaumi hakkında bizim (elçilerimiz) le tartışmaya koyuldu.

75. Çünkü İbrahim gerçekten yumuşak huylu, yufka yürekli kendisini tamamen Allah'a vermiş bir kimseydi.

76. (Melekler dediler ki): “Ey İbrahim, bundan vazgeç. Çünkü Rabbinin (azab) emri gelmiştir. Onlara reddolunmayacak bir azab gelip çatacaktır.”

77. Elçilerimiz Lût'a geldikleri vakit, O, bunlar yüzünden kaygıya düştü. Göğsü daraldı ve: “İşte bu, çok zor bir gündür” dedi.

78. Kaumi kendisine doğru çabucak, itişe kakışa geldiler. Onlar zaten daha önce kötü işler işlemeye alışmışlardı. “Ey kaumim, işte kızlarım. Onlar sizin için daha temizdirler. Artık Allah'tan korkun, beni misafirlerimin yanında küçük düşürmeyin. İçinizde akli başında bir adam yok mu sizin?” dedi.

Tefsiri:

Lutiliğin ne habisi bir şey olduğunu, Lûtilerin Allah'a karşı ne aşırı bir inatlaşma içinde olduklarını bir düşün. Misafirleri olduğunu duyunca Peygamberleri Lut'a (a.s) gelmişlerdi. Bu misafirler en güzel insan suretindeydiler. Lutiler, Lut'a (a.s) koşa koşa geldiler. Lut onların bu halini görünce “Ey kaumim, işte kızlarım. Onlar sizin için daha temizdirler.” Dedi. Kızlarını onlarla evlendirerek misafirleri için feda etmeye kalkıştı. Bu büyük utanç karşısında kendisi ve misafirleri için korku duymaktaydı. “Ey kaumim, işte kızlarım. Onlar sizin için daha temizdirler. Artık Allah'tan korkun, beni misafirlerimin yanında küçük düşürmeyin. İçinizde akli başında bir adam yok mu sizin?” dedi. Ancak inatçı bir zalim ona şöyle cevap verdi:

قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكُمْ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا تُرِيدُ ﴿٧٩﴾

79. "Sen de biliyorsun ki senin kızlarında hiçbir hakkımız yoktur. Sen bizim ne istediğimizi elbette bilirsin" dediler.

Tefsiri:

Allah'ın peygamberi zor durumda kalmış bir yüreğin soluması gibi soludu ve şöyle dedi:

قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةٌ أَوْ آوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴿٨٠﴾

80. "Keşke size yetecek bir gücüm olsaydı yahut güçlü bir yere sığınabilseydim" dedi.

Tefsiri:

Bu durum karşısında Allah'ın gönderdiği elçiler onu rahatlattı, gerçeği açıkladı. Kendilerine kimsenin zarar veremeyeceğini, kendilerinden dolayı da ona kimsenin bir zarar veremeyeceğini, korkmaması gerektiğini ve rahatlamasını söylediler:

قَالُوا يَا لُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصْلَوْا إِلَيْكَ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا امْرَأَتَكَ إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ﴿٨١﴾

81. Konukları şöyle dedi: "Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla ulaşamayacaklar. Geceleyin bir vakitte aileni al götür. İçinizden kimse ardına bakmasın. Ancak karın müstesna. (Onu bırak.) Çünkü onların (kavminin) başına gelecek olan azap, onun başına da gelecektir. Onların azapla buluşma zamanı sabahdır. Sabah yakın değil midir?!"

Tefsiri:

Ve ona Allah'ın vadini müjdelediler, kavminin başına gelecek cezayı haber verdiler:

"Sen bir ara geceleyin aile efradınla yürü, git. İçinizden -zevcen hariç- hiçbir kimse geriye bakmasın. Çünkü onlara (kavmine) isabet eden, ona da isabet edecektir. Onlara va'd olunan vakit sabahdır. Sabah da yakın değil mi?"

Allah'ın peygamberi onların helâk edileceği zamanı çok geç buldu ve daha acil olarak helâk edilmelerini istedi. Melekler ona: “*Sabah da yakın değil mi?*” dediler. Allah düşmanlarının helâk edilmesi ve peygamberin ve dostlarının kurtulması arasında sadece seher vakti ve fecrin doğuşu kadar bir zaman vardı. Onlar henüz kendi diyarlarındayken yer kökünden söküldü ve göğe yükseldi, öyle ki melekler köpeklerin ulumalarını ve merkeplerin seslerini duydular. Allah'ın kuluna, elçisi Cebrail'e ulaşmayan o tablo ortaya çıktı. Yeryüzünün alt üst edilmesi âyetlerde açıkça anlatılmıştır:

فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارًا مِّنْ سِجِّيلٍ مُّنْقُودٍ ﴿٨٢﴾

82. Emrimiz geldiği zaman oranın altını üstüne getirdik. Ve üzerlerine pişirilmiş balçıktan birbiri ardınca taşlar yağdırdık.

Tefsiri:

Allah onları tüm âlemlere bir ibret vesilesi, muttakiler için bir öğüt, onların bu kötü davranışını işleyenler için bir kınama vesilesi kıldı. Onların diyarını yol üzerinde işlek bir yer haline getirdi: “*Elbette bunda basiret sahibi olanlar için ibretler vardır. Ve elbette o yerler, işlek bir yol üzerinde bulunuyor. Elbette bunda iman edenler için muhakkak bir ibret vardır*” (el-Hicr, 15/75-77). Onlar uykudayken onları gaflet anında yakaladı. Kendi sarhoşlukları içinde serserice dolaşırken onlara ceza verdi. Kazandıkları onlara hiçbir fayda vermedi. Elde ettikleri lezzetler eleme dönüştü ve bu elemle azap olundular.

Hayatta sahibine tatlı gelen arzular ölüm zamanı azap olur.

Lezzetler bitti, onların yerini iç çekmeler aldı, şehvetler sona erdi, zorluklar onların yerini aldı. Çok az faydalandılar, çokça azap gördüler. Koşup eğlendiler ancak bunu elim bir azap izledi. Şehvetlerin sarhoşluğu onları bürüdü. Bu sarhoşluktan ayılınca kendilerini azap edilenler diyarında buldular. Gaflet uykusuna daldılar, helâk edilenler yurdunda gözlerini açtılar. En derin pişmanlıkla pişman oldular, ancak pişmanlık fayda vermedi. Yaptıkları sefil işler sebebiyle kanlı gözyaşları döktüler. Bu taifenin altını üstünü görmeliydin. Pencerelerinden alevler çıkıyordu, yüzleri, bedenleri ve kendileri ateş tabakaları arasındaydılar. Lezzetli içkiler yerine kaynar su içiyorlardı. Yüz üstü sürüklenirken onlara: “kazandıklarınızı tadın” deniliyordu. “*Giriniz oraya; ister sabrediniz, ister sabretmeyiniz, sizin için birdir. Siz ancak işlediğinizin karşılığını alacaksınız.*” (et-Tur, 52/16). Allah bu topluluk ile onlarla aynı ameli işleyen diğer topluluklara aynı derecede azap edecektir. Bu cezanın gerçekleşeceği konusunda onlarla aynı ameli işleyenleri şöyle korkutmuştur:⁴¹⁴

414 El-Cevabu'l-kâfi, 260, 262.

مُسْوَمَةٌ عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ ﴿٨٣﴾

83. (Bu taşlar) Rabbinin katında hep işaretlenmişlerdi. Bu zâlimlerden uzak değildir.

Tefsiri:

Âyetteki İstisnanın Açıklanması

“Sen bir ara geceleyin aile efradınla yürü, git. İçinizden -zevce hariç- hiç- bir kimse geriye bakmasın. Çünkü onlara (kavmine) isabet eden, ona da isabet edecektir.”

Merfu olarak okununca zevce kelimesi müpteda olur.⁴¹⁵ Haberi ise sonra gelir. Bu tefsir mansup okunup “geceleyin aile efradınla yürü, git” cümlesine istisna yapılmasından daha evladır. Bu durumda “geceleyin aile efradınla yürü, git” cümlesinin istisnası merfu ve mansup olabilir. Bu yorumun evla olması mânânın bu yönde olmasından dolayıdır. Allah Teala onun eşi hariç ailesiyle beraber gitmesini emretmiştir. İstisna iltifat yoluyla olsa onlarla gidecek olandan iltifat yapılması yasaklanmış olur ve bu konuda eşinin gitmesine izin verilmiş olurdu. Oysa bu iki nedenle imkânsızdır.

Birincisi: Allah Lut’a hanımıyla beraber gitmesini emretmemiştir. O, Allah’ın kurtulacaklarını vaat ettiği peygamber ailesinden de değildi.

İkincisi: İltifat olmaksızın, bu konuda kadına izin vererek onlara mükellefiyet vermemiştir. Nahiv âlimleri şu konuda ihtilaf etmişlerdir: Munkatı istisnanın müstesna minhe dâhil olduğunun takdir edilmesi munkatı istisnanın şartı mıdır, değil midir?

Nahivcilerin çoğu bu şartı ileri sürmemişken başkaları ileri sürmüştür. İbnu’s-serrâc şöyle demiştir: İstisna munkatı ise İ’lâ’dan önceki sözün istisna edilene delalet etmesi gerekir. Birinci duruma göre bir takdire gerek yoktur. İkinci duruma göre ret takdiri kaçınılmazdır.⁴¹⁶

415 Bk. *Kitabu’s-seb’ati mine’l-kırâât*, s. 338; Kurtubi; *Tefsir*, IV, 330.

416 *Bedâiu’l-fevâid*, III/65-66.

وَالَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهِ غَيْرُهُ وَلَا تَنفَضُوا
الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ إِنِّي أَرَاكُمْ بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّجِيبٍ ﴿٨٤﴾
وَيَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخُسُوا النَّاسَ أَمْثَلَهُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا
فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٨٥﴾ بَقِيَّةُ اللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ
بِخَبِيرٍ ﴿٨٦﴾ قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصْلَاحُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ تَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ
فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ ﴿٨٧﴾

84. Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı gönderdik. Dedi ki: “Ey kavmim, Allah'a ibadet edin. O'ndan başka hiçbir ilâhınız yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik tutmayın. Ben, sizi gerçekten hayır (bolluk) içinde görüyorum ve ben sizin için çepeçevre kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum.

85. “Ey kavmim, ölçü ve tartıyı adaletle tastamam yerine getirin. İnsanlara eşyalarını eksik vermeyin. Yeryüzünde fesatçılar olarak kötülük yapmayın.

86. “Eğer mü'min kimseler iseniz, Allah'ın (helâlinden) bıraktığı (kâr) sizin için daha hayırlıdır. Yoksa ben üzerinizde koruyucu değilim.”

87. Dediler ki: “Ey Şuayb, bize babalarımızın tapındıklarından ya-
hut kendi mallarımızda dilediğimiz gibi tasarruf etmekten vazgeçmemizi
sana namazın mı emrediyor? Çünkü sen muhakkak yumuşak huylu ve
aklı başında bir kimsesin.”

Tefsiri:

Şuayb (a.s) hakkında söyledikleri sözler gazap ve tahkir amaçlı ise kötüleme anlamındadır. Bu nedenle bazı müfessirler onların bu sözleriyle “sen ahmak ve sefih birisin” demeyi kastettiklerini söylemişlerdir.⁴¹⁷

Şuayb'ı (a.s) övmek amacıyla bu sözleri söylemişlerse o zaman bu sözler “sen kâmil anlamda yumuşak huylu ve akıl başında birisin, bu gibi şeyleri nasıl söyleyebiliyorsun” anlamındadır. Halim ve reşit (yumuşak huylu ve akıl başında) kelimeleri elif lam takısı ile gelmiştir. Elif lam takısı ahd içindir ya da istiğrak-ı cins içindir.⁴¹⁸

417 Zernahşseri, keşşaf, II, 230.

418 el-Fevâid, 166.

قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ
أُخَالِفَكُمُ إِلَىٰ مَا أَنْهَاكُمُ عَنْهُ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا
بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿٨٨﴾ وَيَا قَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ
مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ بِبَعِيدٍ ﴿٨٩﴾
وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ ﴿٩٠﴾ قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفَقَهُ
كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرَاكَ فِينَا ضَعِيفًا وَلَوْلَا زَهْمُكَ لَرَجَمْنَاكَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْنَا بَعِزٍ
﴿٩١﴾ قَالَ يَا قَوْمِ أَرَهْطِي أَعَزُّ عَلَيْكُمُ مِنَ اللَّهِ وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظَهْرًا إِنَّ رَبِّي
بِمَا تَعْمَلُونَ مَحِيطٌ ﴿٩٢﴾ وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ سَوْفَ تَعْلَمُونَ
مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ ﴿٩٣﴾ وَلَمَّا
جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ
فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٩٤﴾ كَانُوا لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا أَلَا بُعْدًا لِمَدِينٍ كَمَا بَعُدَتْ
ثُمُودٌ ﴿٩٥﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٩٦﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ
فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ ﴿٩٧﴾ بِقَدُمِ قَوْمِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأُورِدَهُمُ
النَّارَ وَبَنَسَ الزُّرْدُ الْمُرُودُ ﴿٩٨﴾ وَاتَّبَعُوا فِي هَذِهِ لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ بَنَسَ الرَّفْدُ
الْمَرْفُودُ ﴿٩٩﴾ ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْقُرَىٰ نَقُصُّهُ عَلَيْكَ مِنْهَا قَائِمٌ وَحَصِيدٌ ﴿١٠٠﴾ وَمَا
ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَمَا أَغْنَتْ عَنْهُمْ آلِهَتُهُمُ الَّتِي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ
مِنْ شَيْءٍ لَمَّا جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيبٍ ﴿١٠١﴾ وَكَذَلِكَ أَخَذَ رَبُّكَ إِذَا
أَخَذَ الْقُرَىٰ وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنْ أَخَذَهَا أَلَيْمٌ شَدِيدٌ ﴿١٠٢﴾ إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ لِمَنْ خَافَ
عَذَابَ الْآخِرَةِ ذَلِكَ يَوْمٌ مَجْمُوعٌ لَهُ النَّاسُ وَذَلِكَ يَوْمٌ مَشْهُودٌ ﴿١٠٣﴾

88. Dedi ki: “Ey kaumim, şâyet ben Rabbimden gelen apaçık bir belgeye sahipsem ve O, bana kendisinden güzel bir rızık ihsan etmiş ise (buna) ne dersiniz? Size yasakladığım şeylere kendim uymayarak size (emrettiklerime) aykırı davranmak istemiyorum. Ben, gücümün yettiği kadar ıslahtan başkasını istemem. Benim başarım ancak Allah ile dir. Ben yalnız O’na güvenip dayandım ve yalnız O’na dönerim.”

89. “Ey kaumim, bana muhalefetiniz, sakın Nûh kauminin veya Hûd kauminin yahut Salih kauminin başlarına gelen musibetin bir benzerinin başınıza gelmesine sebep olmasın. Lût kaumi de sizden uzak değildir.

90. “Rabbinizden mağfiret dileyin ve sonra O’na tevbe edin. Şüphesiz Rabbim rahmet edicidir, çok sevendir.”

91. Dediler ki: “Ey Şuayb, biz senin söylediklerinden bir çoğunu anlamıyoruz. Hem biz seni aramızda gerçekten güçsüz görüyoruz. Eğer senin aşiretin olmasaydı seni taş a tutardık. Zaten sen bizim için değerli bir kimse değilsin.”

92. Dedi ki: “Ey kavmim, size göre benim aşiretim Allah’tan daha değerli midir ki, onu arkanıza atılmış, önemsenmeyen bir şey edindiniz? Şüphesiz yok ki Rabbim yaptıklarınızı çepeçevre kuşatıcıdır.

93. “Ey kavmim, elinizden geleni yapın. Muhakkak ben de yapacağım. Yakında kendisini rüsvay edecek azabın kime geleceğini ve kimin yalancı olduğunu bileceksiniz. Gözetleyin, gerçekten ben de sizinle beraber gözetleyiciyim.”

94. Emrimiz gelince, Şuayb’ı ve beraberindeki mü’minleri nezdimizden bir rahmetle kurtardık. Zulmedenleri ise o korkunç ses yakalayiverdi de yurtlarında diz üstü çöküp kaldılar.

95. Sanki orada yaşamış değillerdi. Haberinizi olsun ki, Semûd kavmi Allah’ın rahmetinden nasıl uzaklaştıysa Medyen kavmi de öylece uzaklaştı.

96. Andolsun ki Biz Mûsâ’yı mucizelerimizle ve apaçık bir delille gönderdik;

97. Firavun’a ve ileri gelenlerine. Onlar yine Firavun’un emrine uyular. Hâlbuki Firavun’un emri hiç de doğru değildi.

98. O, Kıyamet günü kavminin önüne düşecek ve onları ateşe sürüklemiş olacaktır. O varacakları yer ne kötü yerdir!

99. Bunda (dünyada) da Kıyamet gününde de onlara lânet arkalarından yetiştirildi. Yapılan bu bağış ne kötü bir bağıştır!

100. İşte bunlar sana kıssa olarak anlattığımız ülkelere ait haberlerdendir. Onlardan kiminin izleri hâlâ duruyor, kimi de biçilmiş (gibi yok olup gitmiş)tir.

101. Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar kendi nefislerine zulmettiler. Rabbinin emri gelince, Allah’ı bırakıp da tapındıkları ilâhları, onlara bir fayda sağlamadı. Zarara uğratmaktan başka bir şeylerini de arttırmadılar.

102. Rabbin, zulüm yapan ülkeleri yakaladığında işte böyle yakalar. Şüphesiz O’nun yakalayışı pek acıklı, pek şiddetlidir.

103. Bunda âhiret azabından korkanlar için elbette bir ibret vardır. O, kendisinde bütün insanların toplanacakları bir gündür. O, tanık olacak bir gündür.

Tefsiri:

Burada ism-i mef'ûl, cem' mânâsının devamlılığına delalet etmesinden ötürü, muzari fiile tercih edilmiştir. Burada tüm insanlara vaat edilmiş bir zaman vardır. Bu kelime de bu sıfat ile mevsuftur. Bu âyet ile şu âyeti bir karşılaştıır:

“Sizleri toplanma gününe toplayacağı o gün, işte o Tegâbun günüdür” (et-Tegabun, 64/9).

Bu karşılaştırmayı yapınca benim değerlendirmemin doğru olduğunu fark edeceksin.⁴¹⁹

وَمَا تُؤَخِّرُهُ إِلَّا لِأَجَلٍ مُّغَدُّودٍ ﴿١٠٤﴾ يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلِّمُنَّ نَفْسٌ إِلَّا بِذَاتِهَا فَمِنْهُمْ
 سَبْقٌ وَفَسَادٌ ﴿١٠٥﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فَبِئْسَ الْثَارِ لَهُمْ فِيهَا رِزْقٌ وَشَقِيقٌ ﴿١٠٦﴾
 خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا
 يُرِيدُ ﴿١٠٧﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ سُعِدُوا فَبِئْسَ الْجَنَّةُ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ
 وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ عَطَاءٌ غَيْرُ مَجْدُودٍ ﴿١٠٨﴾ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّمَّا
 يَعْطُونَ هَؤُلَاءَ مَا يَغْنَدُونَ إِلَّا كَمَا يَغْنَدُ آبَاؤُهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِنَّا لَمَوْفُونَ بِمَا نَعْمِيهِمْ غَيْرُ
 مُنْقُوصٍ ﴿١٠٩﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتَلَفَ فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ
 رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ ﴿١١٠﴾ وَإِنْ كُنَّا لَمَّا لَيُوقِفْنَهُمْ
 رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١١﴾ فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ
 وَلَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٢﴾ وَلَا تَزْكُتُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمْ
 النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنصُرُونَ ﴿١١٣﴾ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ
 طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفَا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبُنَ الشَّرَّاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ
 ﴿١١٤﴾ وَاضْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١١٥﴾ فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ
 مِنْ قَبْلِكُمْ أُولُوا بَقِيَّةً يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ أَنْجَيْنَا مِنْهُمْ
 وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿١١٦﴾

104. Biz onu ancak sayısı belli bir zamana kadar geciktiririz.

105. O gün gelince, Allah'ın izni olmaksızın hiçbir kimse söz söyleyemez. Onlardan kimisi bedbaht, kimisi bahtiyardır.

106. Bedbaht olanlar ateştedirler. Onlar orada yüksek hırıltılarla ve inleyerek solurlar.

107. Onlar, gökler ve yer ayakta durdukça orada ebediyen kalıcıdır. Rabbinin dilediği kadarı müstesnâ. Şüphesiz Rabbin dilediğini yapandır.

108. O bahtiyar olanlara gelince; onlar da Cennettedirler. Gökler ve yer ayakta durduğu müddetçe orada ebediyen kalıcıdır. Rabbinin dilediği kadarı müstesnâdır. Bu, arkası kesilmeyen bir bağıştır.

109. O halde bunların tapmakta oldukları şeylerden hiç şüphelenmesin. Onlar ancak, evvelce babalarının tapındıkları gibi tapınıyorlar. Biz de onların paylarını muhakkak eksiksiz vereceğiz.

110. Andolsun Biz Mûsâ'ya o Kitabı verdik de hakkında ayrılığa düğüldü. Eğer Rabbinden bir söz geçmemiş olsaydı, elbette aralarında hüküm verilmiş olurdu. Hâlbuki muhakkak onlar bundan yana tereddüde düşüren bir kuşku içindedirler.

111. Şüphesiz Rabbin, her birinin amellerinin karşılığını onlara tam olarak verecektir. Çünkü O, yaptıklarından haberdardır.

112. Artık sen de beraberindeki töbe edenler de emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Ve aşırı gitmeyin. Şüphesiz O, bütün yaptıklarınızı çok iyi görür.

113. Bir de zulmedenlere meyletmeyin. Sonra size ateş dokunur. Zaten sizin Allah'tan başka yardımcılarınız da yoktur. Sonra size yardım da olunmaz.

114. Gündüzün iki tarafında, gecenin de birbirine yakın saatlerinde dosdoğru namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu, iyi düşünenler için bir öğüttür.

115. Sabret! Çünkü Allah iyi hareket edenleri mükâfatsız bırakmaz.

116. Sizden önceki nesiller arasında yeryüzünde fesadı engelleyecek fazilet sahipleri olmalı değil miydi? Ancak içlerinden kurtardıklarımızdan pek azı müstesna idi. Zalimler ise, yalnız kendilerine verilen refahın ardına düğüdüler. Onlar zaten günahkârlar idiler.

Tefsiri:

Onun⁴²⁰ bu âyetle istişhat etmesi, ilminin, marifetinin ve Kur'an anlayışının derinliğine delalet eder. Dünyadaki garipler bu âyetle söz edilen sıfatı taşıyan

kimseleridir. Hz. Peygamber de onlara işaretle bulunup şöyle demiştir:⁴²¹ "İslam garip başladı, başladığı gibi garip olarak geri dönecek. Ne mutlu gariplere!" Hz. Peygamber'e bu gariplerin kim oldukları sorulmuş o da şöyle buyurmuştur: "İnsanlar fesat çıkarınca ıslah edenlerdir."⁴²²

﴿١١٧﴾ وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ

117. Rabbin o ülkeleri, ahalisi ıslah edip dururlarken zulümle onları helâk edecek değildir.

Tefsiri:

Bu âyette iki kavil vardır:⁴²³

Birincisi: Allah bu ülkeleri zulümlerinden dolayı helâk edecek değildir.

İkincisi: Allah bu ülkelere zulmederek onları helâk edecek değildir

Birinci mânâyâ göre Allah şu anda ıslah halinde iseler önceden yaptıkları zulüm sebebiyle onları helâk etmez. Yani ıslah ediciler olmalarından ve tövbe etmelerinden sonra önceden işledikleri zulümlerden ötürü onları helâk etmez.

İkinci kavle göre Allah onları helâk etmekle zalim olmaz. Çünkü onlar ıslah edicilerken onları helâk etmemiştir. Onları zalim iken helâk etmiştir. Onlar muhalefetleri sebebiyle zalimdirler, Allah onları helâk etmekle adildir.⁴²⁴

Allah onları ıslah ediciler iken helâk etse zalim olurdu. Onlara göre bu durum da caizdir ve bir iş yapılmışsa helâk etmek zulüm değildir. Bu âyeti şöyle te'vil edenler de olmuştur: Allah onları ıslah halinde helâk etmeyeceğini haber verdi ve bunu yapmayacağını bildirdi. Allah'ın verdiği haberin ve bilginin hilafına olan şeyin gerçekleşmesi imkânsızdır, aksi takdirde tam anlamıyla zulüm olur. Oysa bilinmektedir ki âyetin kastı kesinlikle bu değildir. Âyette böyle bir mânâ kastedilmemiştir. Böyle bir mânâyâ hiçbir ihtimal de yoktur. Zîra bu mânâyâ göre âyet şöyle te'vil edilmiş olur: İnsanlar ıslah edici iken çelişik iki durumun bir araya gelmesine sebebiyet veren bir zulüm sebebiyle Allah ülkeleri helâk etmez. Allah'ın kalamı bundan münezze ve yücedir.⁴²⁵

421 Ahmed: V, 296 sahih bir hadistir. Ahmed Şakir isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Ebu ya'lâ, VIII, 388; Tirmizi, İman, İslâm garip başladı babı, V, 19; İbn Mace, Fiten, İslâm garip başladı babı, II, 363 (Burada gariplerin kim oldukları ile ilgili soru nakledilmemiştir.) Bu hadislerin hepsi Abdullah b. Mesud tarafından nakledilmiştir.

422 Medaricu's-sâlikin, III, 194.

423 Taberi, Tefsir, XII, 140; Zemahşeri, II, 239; Kurtubi, IV, 3341; Âlûsi, XII, 161.

424 Medaricu's-sâlikin, I, 217 218.

425 Medâricu's-sâlikin, I, 237.

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَرَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ﴿١١٨﴾ إِلَّا مَنْ رَجِمَ رَبُّكَ وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ وَتَنَبَّأَ كُلُّهُمْ وَتَنَبَّأَ رَبُّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١١٩﴾ وَكُلًّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ وَجَاءَكَ فِي هَذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٠﴾ وَقُلْ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ اعْمَلُوا عَلَى مَكَانَتِكُمْ إِنَّا عَامِلُونَ ﴿١٢١﴾ وَانْتَظِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٢٣﴾

118. Rabbin dileseydi bütün insanları bir tek ümmet yapardı. Onlar-
sa hâlâ anlaşılmazlık içerisinde.

119. Rabbinin rahmet ettikleri müstesnâ. Zaten onları bunun için yaratmıştır. Rabbinin: “Andolsun ki Ben Cehennemi cin ve insanlarla dolduracağım” sözü de tümüyle gerçekleşmiştir.

120. Sana peygamberlerin haberlerine dair neyi anlatırsak, onunla kalbine sebat verelim diye anlatıyoruz. Bunda da sana hak, mü'minlere de bir öğüt ve bir uyarı gelmiştir.

121. İman etmeyenlere de ki: “Elinizden geleni yapın; biz de yapacağız.”

122. “Bekleyin. Çünkü biz de bekleyicileriz.”

123. Göklerin ve yerin gaybı(nı bilmek) Allah'a aittir. Bütün işler O'na döndürülür. Öyleyse O'na ibadet et. O'na güvenip dayan. Rabbin yaptıklarınızdan asla habersiz değildir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

YUSUF SÛRESİ

[111 Âyet]

الرَّ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿١﴾ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢﴾ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنُ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ ﴿٣﴾ إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ ﴿٤﴾ قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَى إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٥﴾ وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَى آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَى أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦﴾ لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٍ لِلْمُتَذَلِّلِينَ ﴿٧﴾ إِذْ قَالَُوا لِيُوسُفَ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِمَّا نَحْنُ غَضَبٌ إِنَّ أَبَانَا فِيهِ ضَلَالٌ مُبِينٌ ﴿٨﴾ أَفْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخُلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ ﴿٩﴾ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَالْقَوْهَ فِي غِيَابَةِ الْجُبِّ يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ الشَّيْطَانِ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿١٠﴾ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ ﴿١١﴾ أَرْسَلْهُ مَعَنَا غَدًا يَزِينِ وَيَلْعَبُ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿١٢﴾ قَالَ إِنِّي لَيَحْزَنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ ﴿١٣﴾ قَالُوا لَيْسَ أَكْلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ غَضَبٌ إِنَّ إِذَا لَخَاسِرُونَ ﴿١٤﴾ فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَاجْتَمَعُوا فِي غِيَابَةِ الْجُبِّ وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٥﴾ وَجَاءُوا أَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ ﴿١٦﴾ قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكْلَهُ الذِّئْبُ وَمَا أَنتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ ﴿١٧﴾ وَجَاءُوا عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Elif, Lâm, Râ. Bunlar apaçık Kitabın âyetleridir.

2. Muhakkak Biz onu anlayıp düşünesiniz diye Arapça bir Kur'ân olarak indirdik.

3. Biz sana bu Kur'an'ı vahyetmekle en güzel kıssayı sana anlatacağız. Hâlbuki sen şüphesiz bundan önce haberdar olmayanlardandın.

4. Hani Yûsuf babasına şöyle demişti: “Babacığım, rüyamda on bir yıldız, güneşi ve ay'ı gördüm. Gördüm ki onlar bana secde ediyorlardı.

5. Dedi ki: “Oğulcağızım, rüyayı kardeşlerine anlatma. Sonra sana bir tuzak kurarlar. Çünkü şeytan insanın apaçık bir düşmanıdır.

6. “Rabbin seni böylece beğenip seçecek, sana rüya yorumuna dair bilgi öğretecek, nimetini daha önce ataların İbrahim ve İshâk'a tamamladığı gibi, sana ve Yâkûb oğullarına da tamamlayacaktır. Şüphesiz ki Rabbin her şeyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

7. Andolsun ki Yûsuf'un ve kardeşlerinin durumunda, soranlar için nice ibretler vardır.

8. Hani onlar şöyle demişlerdi: “Doğrusu biz, güçlü bir topluluk olduğumuz halde, babamızın nezdinde Yûsuf ile kardeşi bizden daha sevgilidir. Babamız her halde apaçık bir hata içindedir.

9. “Yûsuf'u öldürün. Yahut onu bir yere atıverin. Babanız yalnız size yönelsin, yalnız sizi sevsin, bundan sonra da salih bir topluluk olursunuz.”

10. İçlerinden bir sözcü: “Yûsuf'u öldürmeyin. Eğer yaparsanız, onu kuyunun dibine bırakın da yolcu kafilesinden biri onu alsın” dedi.

11. “Ey babamız dediler; sana ne oluyor da Yûsuf hakkında bize güvenmiyorsun? Hâlbuki biz elbette onun iyiliğini isteyenleriz.

12. “Yarın onu bizimle beraber gönder de bol bol yesin, oynasın. Biz onu mutlaka koruruz.”

13. “Onu alıp gitmeniz muhakkak ki berî tasaya düşürür. Siz kendisinden habersizken kurdun (gelip) onu yemesiden korkarım” dedi.

14. “Andolsun ki, biz güçlü bir topluluk iken onu kurt yerse, doğrusu biz zarara uğrayanlar oluruz” dediler.

15. Nihayet onu alıp götürdükleri ve kuyunun dibine bırakmayı kararlaştırdıklarında (yapacaklarını yaptılar). Biz de kendisine -onlar farketmeksizin-: “Andolsun ki bu yaptıklarını kendilerine haber vereceksin” diye vahyettik.

16. Akşam, ağlaya ağlaya babalarına geldiler.

17. "Ey babamız, biz yarış yapalım diye gittik; Yûsuf'u da eşyamızın yanında bırakmıştık. Onu kurt yemiştir! Biz doğru söyleyenler olsak bile zaten sen bize inanmazsın" dediler.

18. Bir de, üstüne yalancılıktan kanlı gömleğini getirdiler. "Hayır dedi; nefisleriniz sizi aldatmış, böyle bir işe sürüklemiş. Artık bana düşen güzel bir sabırdır. Sizin şu söylediklerinize karşı yardımına sığınılacak Allah'dır."

Tefsiri:

"Güzel bir sabır" (Yusuf,12/18) âyeti iki anlamda, hem haberi hazfedilmiş bir cümle hem de mübtedası hazfedilmiş bir cümle olarak tefsir edilebilir. Mübtedası mahzûf kabul edilirse, "yapılması gereken güzel bir sabırdır" veya "bana düşen güzel bir sabırdır" anlamına gelir. Haberi mahzûf kabul edilirse "güzel bir sabır yapılacakların en güzelidir" anlamı verilmiş olur.

وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوَهُ قَالَ يَا بُشْرَى هَذَا عَلَاقٌ وَأَسْرَوْهُ بِضَاعَةً
وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخِيسٍ ذَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ
الرَّاهِبِينَ ﴿٢٠﴾ وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لَا مِرَّأَتَهُ أَكْرَمِيَ مِثْوَاهُ عَسَى أَنْ يَتُّفَعْنَا
أَوْ تَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ
وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَى أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ
حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٢﴾ وَرَاوَدَتْهُ الْيَهُودِيَّةُ هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ
نَفْسِهِ وَعَلَّقَتْ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ
لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذَلِكَ
لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ ﴿٢٤﴾ وَاسْتَبَقَا الْبَابَ
وَقَدَّتْ قَيْمِصَةُ مِنْ دُخَانٍ فَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَى الْبَابِ قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ
سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسَجَّنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٥﴾ قَالَ هِيَ رَاوَدْتَنِي عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ
شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَبِيصَةُ قَدْ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٢٦﴾
وَإِنْ كَانَ قَبِيصَةُ قَدْ مِنْ دُخَانٍ فَكَذَّبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٧﴾ فَلَمَّا رَأَى قَبِيصَةُ
قَدْ مِنْ دُخَانٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ إِنْ كُنْتُمْ عَظِيمِينَ ﴿٢٨﴾ يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا
وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ إِنَّكِ كُنتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ ﴿٢٩﴾ وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ

الْعَزِيزِ ثَرَاوِدَ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٣٠﴾ فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَكًا وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ ﴿٣١﴾ قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ مَا آمُرُهُ لَيَسْجُنَ وَلْيَكُونَا مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٣﴾ فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ بَدَأَ لَهُمْ مِنْ بَغْدٍ مَا رَأَوْا الْآيَاتِ لَيَسْجُنَّهُنَّ حَتَّىٰ جِئَ ﴿٣٥﴾ وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانٌ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أُزَانِي أَخِي عَلَىٰ رَأْسِ خُبْرٍ تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْضِينَ ﴿٣٦﴾ قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا ذَلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٧﴾ وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ مَا كَانَ لَنَا أَنْ نَشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ذَلِكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٨﴾ يَا صَاحِبِي السِّجْنِ أَرَأَيْتَ مُتَعَبِّرُونَ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٣٩﴾ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءَ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٠﴾ يَا صَاحِبِي السِّجْنِ أَمَّا أَحَدُكُمَا فَيَسْقِي رَبُّهُ خَمْرًا وَأَمَّا الْآخَرُ فَيُضَلِّبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ ﴿٤١﴾ وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِّنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنْشَاءَ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ ﴿٤٢﴾ وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَىٰ سِنْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سِنْعٌ عِجَافٌ وَسِنْعَ سُبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ ﴿٤٣﴾ قَالُوا أَوْصَافَاتُ أَحْلَامٍ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالَمِينَ ﴿٤٤﴾ وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ ﴿٤٥﴾ يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سِنْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سِنْعٌ عِجَافٌ وَسِنْعِ سُبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ لَّعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ

لَعَلَّهُمْ يَظْلَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالَ تَزْرَعُونَ سَنِينَ ذَاتًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرَوْهُ فِي سَبِيلِهِ
إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَنَةٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُمْ
إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَخْصِصُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ
يُغْصَرُونَ ﴿٤٩﴾ وَقَالَ الْمَلِكُ الثَّوْنِي بِهِ فَلَمَّا جَاءَهُ الرُّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ
فَأَسْأَلْهُ مَا بَالُ النَّسْوَةِ اللَّاتِي قَطَعْتَ آيِدِيَهُنَّ إِنَّ رَبِّي بِكَفِيدٍ عَلَيْكُمْ ﴿٥٠﴾ قَالَ مَا
خَطْبُكُمْ إِذْ رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ قَالَتْ
امْرَأَةُ الْعَزِيزِ الْآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ أَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٥١﴾
ذَلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ ﴿٥٢﴾ وَمَا أَبْرَأُ
نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٣﴾

19. Bir yolcu kafilesi gelip sucularını yolladılar. O da kovasını sarkıttı. "Müjde, işte genç bir çocuk" dedi. Onu bir ticaret malı gibi sakladılar. Allah ise ne yaptıklarını çok iyi bilendir.

20. Onu düşük bir fiyata, sayılı bir kaç dirheme sattılar. Bunların ona rağbetleri yoktu.

21. Onu satın alan Mısırlı, eşine: "Buna kıymet ver; iyi bak. Belki bize faydası dokunur. Yahut onu evlat ediniriz" dedi. İşte Biz böylece Yûsuf'a o yerde imkân hazırladık ve ona rüya yorumunu öğrettik. Allah emrinde galiptir. Fakat insanların çoğu bilmezler.

22. Tam ergenlik çağına varınca kendisine hüküm ve ilim verdik. İşte iyilik yapanları Biz, böyle mükâfatlandırırız.

23. Evinde bulunduğu kadın kendisinden murad almak istedi. Kapıları sımsıkı kapadı ve: "Sana söylüyorum, çabuk yanıma gel" dedi. O ise; "Allah'a sığınırım, doğrusu o (senin kocan) benim efendimdir. O, bana iyi bakmış, iyi bir mevki vermiştir. Gerçekten zâlimler kurtuluşa eremezler" dedi.

24. Andolsun ki o kadın ona (Yûsuf'a) meyletmişti. O da o kadına meyletmişti. Eğer Rabbinin burhanını görmemiş olsaydı... Ondan fenalığı ve fuhşu giderelim diye böyle yaptık. Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı.

25. İkisi de kapıya doğru koştular. Kadın onun gömleğini arkasından boylu boyunca yırttı. Kapının yanında da kadının efendisine rastgeldiler. Kadın dedi ki: "Zevcene kötülük yapmak isteyeninin cezası zindana atılmaktan yahut can yakıcı bir azaptan başka ne olabilir?"

26. “Benden murad almak isteyen odur” dedi. Kadının yakınlarından bir şâhid de şöyle şâhidlik etti: “Eğer gömleği önden yırtıldıysa kadın doğru söylemiştir, bu ise yalancılardandır.

27. “Yok, eğer gömleği arkadan yırtıldıysa kadın yalan söylemiştir. Bu ise doğru söyleyenlerdendir” dedi.

28. Kocası gömleğinin arkasından yırtılmış olduğunu görünce: “Şüphesiz ki bu siz (kadınlar)ın hilelerinizdendir. Doğrusu siz kadınların hilesi büyüktür” dedi.

29. “Yûsuf, sen bundan vazgeç. (Ey kadın) sen de günahının bağışlanmasını dile! Çünkü sen gerçekten günahkârlardan oldun.”

30. Şehirde bir kısım kadınlar: “Azizin karısı delikanlısından murad almak istiyormuş. Sevgisi yüreğinin zararını delip girmiş. Biz onu gerçekten apaçık bir şaşkınlık içinde görüyoruz” dediler.

31. O kadınların gizliden gizliye kendisini kınadıklarını işitince, kendilerine haber gönderdi. Onlara rahatça yaslanacak bir yer hazırladı. Onların her birine de birer bıçak verdi ve: “Çık karşınıza” dedi. Kadınlar onu görünce, onun gerçekten büyük bir güzelliğe sahip birisi olduğunu anladılar; ellerini kestiler ve dediler ki: “Allah’ı tenzih ederiz. Bu, bir beşer değildir. Bu ancak çok şerefli bir melektir.”

32. Kadın dedi ki: “Kendisi dolayısı ile beni ayıpladığınız işte budur. Evet, andolsun ben ondan murad almak istedim. Fakat o kendisini korudu. Şâyet kendisine emredeceğimi yapmazsa, andolsun zindana atılacak ve her halde zillate uğrayanlardan olacaktır.”

33. Dedi ki: “Rabbim, ben zindanı bu kadınların beni kendisine dâvet edgeldikleri şeye tercih ederim. Eğer sen bunların tuzaklarını benden saumazsan onlara meyleder; cahillerden olurum.”

34. Bunun üzerine Rabbi onun duasını kabul etti. O kadınların tuzaklarını üzerinden savdı. Çünkü O hakkıyla işitendir, bilendir.

35. Sonra (günahsızlığını ispatlayan) bütün delilleri gördükleri halde yine de onu bir süreye kadar zindana atmak onlarca uygun görüldü.

36. Onunla birlikte zindana iki de delikanlı girdi. Bunlardan biri: “Ben rüyamda kendimi şarap sıkıyor gördüm” dedi. Öbürü de: “Ben de rüyamda kendimi başımda ekmek götürüyor, kuşlar da ondan yiyor gördüm” dedi. “Bize bunun yorumunu bildir; çünkü biz seni iyilik edenlerden görüyoruz.”

37. Dedi ki: “Size rızıklanmak üzere bir yiyecek gelecek oldu mu, muhakkak onun ne olduğunu size daha gelmezden evvel haber veririm. Bu, Rabbimin bana öğrettiği ilimlerdendir. Gerçekten ben Allah’a inanan ve kendileri âhireti inkâr eden bir kavmin dinini terk ettim;

38. "Atalarım İbrahim, İshâk ve Yâkûb'un dinine uydum. Allah'a her hangi bir şeyi ortak koşmamız yapabileceğimiz bir iş değildir. Bu hem bize hem insanlara Allah'ın lütuf ve keremindendir. Fakat insanların çoğu şükretmezler.

39. "Ey zindan arkadaşlarım, darmadağın bir çok rabbler mi hayırlıdır yoksa bir tek olan (ve her şeyi hükmü ve iradesi altında tutan) Kahrî Allah mı?

40. "Sizin O'nu bırakıp da taptıklarınız, kendinizin ve babalarınızın adlandırdığı bir takım isimlerden başkası değildir. Allah, bunlara dair hiçbir delil indirmemiştir. Hüküm ancak Allah'ındır. O, kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir. Dosdoğru din işte budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.

41. "Ey zindan arkadaşlarım! Biriniz kurtularak efendisine şarap sunacak. Diğeri ise asılacak ve kuşlar başından yiyecektir. İşte hakkında sorduğunuz iş (böylece) olup bitmiştir."

42. (Yûsuf) bu ikisinden kurtulacağını bildiği kimseye dedi ki: "Beni efendinin yanında an." Fakat şeytan ona kendisini efendisinin yanında anmasını unutturdu. Bu yüzden daha nice yıllar zindanda kaldı.

43. Hükümdar dedi ki: "Rüyamda, yedi zayıf ineğin, yedi semiz ineği yediğini, yedi yeşil başakla diğerleri kuru (yedi başak) gördüm. Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumunu biliyorsanız şu benim rüyamı açıklayınız."

44. Dediler ki: "(Bunlar) karmakarışık rüyalar. Biz, böyle karışık rüyaların yorumunu bilenler değiliz."

45. O ikisinden kurtulmuş olan uzun bir süre sonra (Yûsuf'un) tavsiyesini hatırladı ve dedi ki: "Ben size bunun yorumunu haber vereyim, hemen beni gönderin."

46. (Zindana varıp): "Yûsuf, ey doğru sözlü, bize söyler misin; yedi semiz ineği yiyen yedi zayıf inek ile yedi yeşil başak ve diğerleri kuru olan (yedi başak) ne demektir? (Söyle) ki insanlara döneyim de onlar da (senin değerini) belki bilirler."

47. Dedi ki: "Yedi yıl adediniz üzere ekin, yiyeceğiniz az bir miktarın dışındaki tüm biçtiklerinizi başağında bırakın.

48. "Sonra bunun ardından yedi kurak (yıl) gelecek. (Tohumluk için) saklayacağınız az bir miktarın dışında onlar için önceden biriktirdiğinizi yiyip götürecekler.

49. "Sonra bunun ardından da bir yıl gelecek ki insanlar onda yağmura kavuşturulacak ve onda (üzüm, gibi ürünleri) sıkacaklar."

50. Hükümdar dedi ki: “Onu bana getirin.” Bunun üzerine elçi yanına gelince (Yûsuf) dedi ki: “Efendine dön de o ellerini kesen kadınlara ne oldu, diye sor. Şüphe yok ki benim Rabbim onların hilelerini çok iyi bilendir.”

51. (Bunun üzerine hükümdar) dedi ki: “Yûsuf’tan murad almak istediğiniz zaman haliniz ne idi?” Kadınlar: “Hâşâ, Allah için biz onun hiçbir kötülüğünü bilmiyoruz” dediler. Aziz’in karısı da şöyle dedi: “Şimdi gerçek ortaya çıktı. Ben ondan murad almak istemiştim. Şüphesiz o, doğru söyleyenlerdendir.”

52. “Bu gıyabında ona hıyanet etmediğimi ve Allah’ın hainlerin hilesini şüphesiz hidâyete erdirmeyeceğini onun da bilmesi içindi.”

53. “Bununla beraber ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, şüphesiz var gücüyle kötülüğü emredicidir. Rabbimin rahmet edip esirgediği müstesnâ. Çünkü Rabbim günahları bağışlayandır, merhamet edendir.”

Tefsiri:

Allah Yusuf’un (a.s) ne kadar iffetli olduğundan söz etmiştir. Onu çevreleyen etkenler bir başkası için geçerli değildi. Zîra o genç bir delikanlıydı. Gençlerin şehvet duyguları çok yoğun olur.

O bekârdı, bir eşi yoktu. Ailesinden ve vatanından uzaktaydı. Ailesi ile birlikte kendi vatanında yaşayan kimse yakınlarından çekinir, onların gözünden düşmekten korkar. Gurbete gidince bu engel ortadan kalkmış olur. O bir köleydi, köleler hürlerin burun kıvrıdıkları şeylerden burun kıvrıp kaçınmazlardı. Onu dâvet eden kadın asil ve güzeldi. Davetçi bu vasıflara sahip olmayan birine göre daha güçlüydü. Birlikte olma çağrısı kadından gelmişti. Bu nedenle erkeğin zorlanacağı, kaçınacağı ya da reddedilmekten korkacağı bir durum söz konusu değildi. Sergilediği yoğun istek ve teşvikten dolayı iffetli ya da günahkâr olup olmadığını anlamak için kölesini sınama ya da imtihan ediyor olma gibi bir ihtimal de yoktu. Onun hükümdarı konumundaydı. Evi en uygun zamanı kollayabileceği gözlerden uzak bir yerdeydi. Aniden birinin içeri girmesi ihtimaline karşı kapıları da kapatmıştı. Aşırı bir istekle Yusuf’a yönelmişti. Bütün bunlara rağmen Allah Yusuf’u korudu, Yusuf da kadına itaat etmedi. Böylece Allah’ın hakkını ve efendisinin yani kadının kocasının hakkını her şeyin üstünde tuttu. Bu duruma bir başkası mâruz kalırsa ne yapacağı bilinemez.

Âyette yer alan “O da kadına meyletmişti” ifadesine gelince, bu durum iki şekilde yorumlanmaktadır:

Birincisi: Yusuf kadına meyletmedi ancak Rabbinin burhanını görmemiş olsa meylederdi. Bazıları âyeti böyle yorumlamışlardır.

İkincisi: Doğru olan görüş de budur. Yusuf kadına meyletti. Ancak bu anlık bir meyildi. Allah için bu arzusundan vazgeçti, Allah da bu konuda ona yardım etti. Kadının arzusu ise ısrarlıydı ve bu arzusunu gerçekleştirmek için elinden geleni yaptı, fakat istediğini elde edemedi. İkisinin arzusu eşit değildi.

Ahmed İbn Hanbel arzunun anlık ve ısrarlı olmak üzere iki türlü olduğunu belirtmektedir. Anlık istekten dolayı kişi hesaba çekilmez. Ancak ısrarlı istekten dolayı hesaba çekilir.

Yusuf'un (a.s) beraat edeceği zaman "*Ben nefsimi temize çıkarmıyorum*" demiş olması nasıl anlaşılmalıdır? Bu soruya şöyle cevap verilebilir:

Bazı müfessirler âyete bu mânâyı vermişlerdir. Ancak daha büyük bir topluluk onlara muhalefet etmiş ve bu sözün Yusuf'a değil vezirin hanımına ait olduğunu ileri sürmüşlerdir. İki nedenle bu yorum daha doğrudur.

Birincisi: Bu ifade kadının sözlerinin ardından gelmiştir.

"Azizin karısı da şöyle dedi: "*Şimdi gerçek ortaya çıktı. Ben ondan murad almak istemiştim. Şüphesiz o, doğru söyleyenlerdendir. Bu gıyabında ona hıyanet etmediğimi ve Allah'ın hâinlerin hilesini şüphesiz hidâyete erdirmeyeceğini onun da bilmesi içindi. Bununla beraber ben nefsimi temize çıkarmıyorum.*" (Yusuf, 12/51-53).

Bu ifadenin Yusuf'a ait olduğunu söyleyenler burada gizli bir "قال" lafzına ihtiyaç duyarlar. Oysa bunun zahiren lafzi bir delili yoktur. "لا", "قال" gibi bir lafızla kullanıldığında karışıklığa meydan vermemek için hafzedilebilir. Zira bu gibi durumlarda iki ihtimal de mevcuttur. Oysa buradaki görüşlerden ilki daha kesindir.

İkincisi: Kadın bu konuşmayı yaparken Yusuf orada değil, zindandaydı. Kadın "*Şimdi gerçek ortaya çıktı*" dediği zaman hükümdar Yusuf'u çağırarak üzere haber göndermiş, Yusuf da gelen elçiye şöyle demişti:

"*Efendine dön de o ellerini kesen kadınlara ne oldu, diye sor.*" (Yusuf, 12/50)

Bunun üzerine hükümdar kadınlara haber salmış, onları huzuruna toplayıp kendilerine ve vezirin hanımına bu soruyu sormuştu. Onlar da gıyabında Yusuf'un suçsuz ve masum olduğuna şahitlik etmişlerdi. Doğruyu söylememeleri mümkün olmamış ve "*Hâşâ, Allah için biz onun hiçbir kötülüğünü bilmiyoruz*" demişlerdi. Vezirin hanımı da "*Ben ondan murad almak istemiştim. Şüphesiz o, doğru söyleyenlerdendir*" demişti.

"*Bu gıyabında ona hıyanet etmediğimi ve Allah'ın hainlerin hilesini şüphesiz hidâyete erdirmeyeceğini onun da bilmesi içindi.*" (Yusuf, 12/52) âyetindeki

ifadelerin Yusuf'un sözü olduğu ve bunun en doğru tefsir olacağı ileri sürülebilir. Buna göre, Yusuf şöyle demeyi kastetmiştir: “Benim elçisiyle birlikte hükümdarın huzuruna geç çıkmamın nedeni, hükümdarın, yokluğunda karısı ile kendisine ihanet etmediğimi ve Allah'ın hainlere doğru yolu göstermeyeceğini bilmesi içindi. Bunları dedikten sonra Yusuf *“Bununla beraber ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, şüphesiz var gücüyle kötülüğü emredicidir. Rabbimin rahmet edip esirgediği müstesnâ. Çünkü Rabbim günahları bağışlayandır, merhamet edendir”* demişti. Bu sözler onun Rabbini ve kendini çok iyi tanımasından ileri geliyordu. Kendisine atılan iftiralardan beri, suçsuz ve masum olduğu ortaya çıkınca kendi durumunu açıkladı ve nefsin kendi kendine tezkiye edemeyeceğini, suçsuzluk iddiasında bulunamayacağını, zirâ nefsin kötülüğü emrettiğini oysa Allah'ın lütuf ve rahmetiyle kendisini koruduğunu bildirdi. Böylelikle suçsuzluğunu ortaya çıkaranın Allah olduğunu beyan etti.

Bu itiraz ve yoruma karşılık şöyle söylenebilir:

Bu sözü hangi grup söylemiş olursa olsun, doğru olan söz konusu ifadenin kadına ait olmasıdır. Çünkü ifadede yer alan zamirler birbirine atfedilmiştir. Kadınlara: *“biz onun hiçbir kötülüğünü bilmiyoruz”*, demiş, vezirin hanımı da *“Ben ondan murad almak istemiştim. Şüphesiz o, doğru söyleyenlerdendir”* demişti. Buradaki beş zamir açık, net ve gizli olup şu sözle bağlanmış: *“Bu gıyabında ona hıyanet etmediğimi onun da bilmesi içindi.”* Öncelikle zikredilen budur. Buradaki sözü nazmından ayıran bir şey ve delilsiz olarak gizlenen herhangi bir söz yoktur. *“Ona hıyanet etmediğimi onun da bilmesi içindi”* sözünün anlamı nedir? diye sorulacak olursa, bu cümlelerin tam anlamıyla bir özür dileme olduğu, özür ve itirafın birlikte zikredildiği söylenebilir. Kadın: “Benim bu sözüm ve onun suçsuz olduğunu kabullenişim gıyabında yalan söyleyerek ona ihanet etmediğimi bilmesi içindir. İşin başında ben yüzüne karşı ona hıyanet etmiştim ancak şimdi bilsin ki ben ona gıyabında hıyanet etmedim” demiştir. Ardından kendi mazaretini beyan etmiştir: *“Bununla beraber ben nefsimi temize çıkarmıyorum.”* Daha sonra nefsin temize çıkarmama nedenini açıklamıştır. Bu neden nefsin kötülüğü emretmesidir. Bir düşün, ne ilginç bir kadın! Gerçeği itiraf etti ve sevdiğinden özür diledi. Ardından kendisini bu hataya sevk eden sebebi açıkladı. Tüm bu sözlerini Allah'tan bağışlanma ve merhamet isteğiyle tamamladı. Allah'ın merhameti olmasa kulların kötülüğe mâruz kalacaklarını belirtti.

Bu tefsir ile bu sözlerin lafız ve anlam bakımından Yusuf'a ait olduğu yönündeki tefsiri karşılaştırıp bu tefsirler arasındaki uyumsuzlukları düşünmek gerekmektedir. Müşrik bir kadının bu sözleri söylemesi uzak bir ihtimal değildir. Zira içinde yaşadığı toplum şirk koşulları dahi Allah'ın varlığını ve hakkını kabul ediyordu. Bu konuda kocasının öncelikle sarf ettiği şu sözleri hatırlamak gerekmektedir:

“(Ey kadın) sen de günahının bağışlanmasını dile! Çünkü sen gerçekten günahkârlardan oldun.” (Yusuf, 12/29).⁴²⁶

Âyetler vezirin hanımının Yusuf’a âşık olması, meyletmesi ve tuzak kurmasından, Yusuf’un sabrı, takvası ve iffeti sayesinde geldiği konumdan bahsetmektedir. Onun karşılaştığı durum ancak Allah’ın sabır vermesi halinde sabır gösterilebilecek bir durumdur. Çağrıda bulunanın gücü, herhangi bir engel bulunmaması ve çağrıda bulunanın en nihai güce sahip olması gibi nedenlerden ötürü Yusuf, bu fiili işleyebilirdi. Bu günahattan uzak kalmanın zor oluşu şu sebeplerle açıklanabilir:

Birincisi: Allah, susuz insanı suya, aç insanı yemeğe meyyal yarattığı gibi erkeği de kadına meyilli yaratmıştır. Hatta pek çok kimse aç ve susuz kalmaya sabredebildiği halde kadınlar karşısında sabırsız olur. Helâl dairesi içinde kaldığı sürece bu eğilim kötülenemez aksine Ahmed b. Hanbel’in *Kitabu’z-zühd*’de Yusuf b. Atiye es-Saffar’ın⁴²⁷ Sabit el-Bünâni’den naklen Enes’ten rivâyet ettiği şu hadiste görüldüğü üzere övünmeye değer kabul edilir:

“Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: Bana dünyanızdan kadın ve güzel koku sevdirildi. Ben yiyecek ve içecek kalmaya sabrederim ama onlarsız kalmaya sabrederem.”⁴²⁸

İkincisi: Yusuf (a.s) gençti. Gençlerin cinsel istekleri daha yoğun olduğu gibi bu isteği dizginlemeleri de daha zordur.

Üçüncüsü: Bekârdı. Cinsel isteğini gidereceği bir eşi yoktu.

Dördüncüsü: Gurbetteydi. Gurbette olan kimse cinsel ihtiyaçlarını karşılamak için kendi vatanında ailesinin ve tanıdıklarının arasındayken yapamayacağı şeyleri yapar.

Beşincisi: Kadın asil ve güzeldi. Bu özelliklerin her biri onunla birlikte olabilmek için bir nedendi.

Altıncısı: Kadın kendini korumaya çalışmıyor ve kaçmıyordu. Pek çok kişi kadının geri durması ve kaçması sebebiyle meyil ve arzusundan vazgeçer. Ancak şairin dediği gibi, kaçma ve kendini sakınma pek çok kişinin sevgisini arttırabilir:

O kendini sakındıkça sevgim arttı

İnsana en tatlı gelen şey yasaklardır

426 *Rauzatul-muhibbin*, 297-301.

427 Yusuf b. Atiye es-Saffar’ın zayıf olduğu konusunda icma bulunmaktadır. Nesâi onun metruk olduğunu, Buhâri münkeru’l-hadis olduğunu söylemiştir. Bk. *Mizanul-i’tidâl*, IV, 468.

428 Hadisi ravisi Yusuf b. Atiye es-Saffar’ın zayıf olduğu hususunda icma bulunmaktadır. Nesâi metruk, Buhâri ise münkerü’l-hadis bir ravi olduğu kanaatindedir. (*Mizânu’l-i’tidâl*, IV, 468).

İnsanların mizacı farklıdır. Kadının kendini sunması ve istekli olması karşısında kiminin sevgisi artar. Kaçınma ve uzaklaşma halinde ise rağbeti ortadan kalkar.

Bir kadı bana, eşin kaçınması ve uzaklaşması halinde erkeğin istek ve şehvetinin gideceğini söylemişti. Kimi erkekler ise kaçınma halinde daha fazla istek duyarlar, sevgi ve şehvetleri artar. Kaçınma ve uzak durma karşısında üstünlük kurma zevki elde ederler. Zorlaşan bir şeyi elde etmek daha çok istek ve zevk uyandırır.

Yedincisi: Kadın arzu etti, istek duydu ve bunu ortaya koydu. Bu isteğini elde etmek için çaba sarf etti. Rağbet etti ve zelim oldu. Yusuf ise kendisine rağbet edilen biriydi Onurunu muhafaza etti. Kadına rağbet etmedi.

Sekizincisi: Kadın kendi evindeydi. Kontrol ve idare kendisindeydi. Kendisine itaat etmemesi halinde Yusuf'a eziyet edebilirdi. Dolayısıyla ilgi ve istek ile korku unsuru bir aradaydı.

Dokuzuncusu: Yusuf, kadının veya yakınlarından birinin dedikodu yapmasından korkacak bir durumda değildi. Zîra istekte bulunan, rağbet eden, kapıları kapatan ve kendilerini görme ihtimali olanları uzaklaştıran kadının kendisiydi.

Onuncusu: Yusuf kadının evinde yaşayan bir köleydi. Eve girip çıkıyor, her zaman kadının yanında oluyordu. Onun dâvetini kabul etmesi çirkin bulunmazdı. Yakınlık böyle bir isteğin oluşmasında önemli bir etkidir. Arapların ileri gelenlerinden bir kadına kendisini zinaya sevk eden şeyin ne olduğu sorulmuş o da: "Yastıkların yakınlığı ve aşkın büyüklüğü" diye cevap vermiş, aralarındaki yakınlık ve aşktan söz etmişti.

On birincisi: Kadın Yusuf'a karşı hilekâr ve düzenbazlarla işbirliği yapmış, onlara Yusuf'u göstererek derdini anlatmış ve onlardan yardım istemişti. Yusuf da onlara karşı Allah'tan yardım istemişti: "*Eğer sen bunların tuzaklarını benden savmazsan onlara meyleder, cahillerden olurum.*" (Yusuf, 12/33)

On ikincisi: Kadın onu hapse attırmak ve küçük düşürmekle tehdit etti. Bu da bir çeşit zorlamaydı. Gerçekleştirilme ihtimali çok yüksek bir tehditti. Böylece şehvet unsuru ile hapis ve küçük düşürülme korkusu bir aradaydı.

On üçüncüsü: Kadının kocası Yusuf'la hanımını birbirinden uzaklaştırıp ayıracak bir mertlik ve kıskançlık davranışı göstermemiştir. Aksine bu olaylar karşısındaki nihâi tepkisi Yusuf'a "*Sen bundan vazgeç*", kadına da "*Sen de günahının bağışlanmasını dile! Çünkü sen gerçekten günahkârlardan oldun*" demek olmuştu.

Erkeğin kıskanç olması bu tür olayları engelleyen en güçlü etkidir. Oysa adam herhangi bir kıskançlık belirtisi göstermemişti. Tüm bu şartlara rağmen Yusuf Allah'ın rızası ve korkusunu tercih etmiş, içindeki Allah sevgisi onu zina etmek yerine zindana atılmayı tercih etmeye sevk etmişti. “Dedi ki: “Rabbim, ben zindanı bu kadınların beni kendisine dâvet edegeldikleri şeye tercih ederim” (Yusuf, 12/33). Allah kendisini korumasa ve kurulan tuzakları boşa çıkarıp sahiplerine çevirmese bütün bu hadiselerden kurtulamayıp cahillerden olacağını biliyordu. Bu bilgisi Rabbini ve kendi nefsinin çok iyi tanımasından ileri geliyordu. Bu kıssada binden fazla ibret, ders ve hikmet yer almaktadır. Allah muvaffak ederse bunları müstakil bir eserde ele alacağız.⁴²⁹

Vezirin hanımı müşrik olduğu için aşkı yüzünden bu olayları yaşamış, Yusuf ise ihlâslı olmasından ötürü kurtulmuştu. Allah Teâla “Ondan fenalığı ve fuhşu giderelim diye böyle yaptık. Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı” buyurmuştu. Âyetle zikredilen fenalık aşktır. Fuhuş ise zinadır. İhlâsa erdirilmiş olmak Allah sevgisinden dolayı kurtulmaktır. Allah onu, kalbini Allah'tan başkasına bağlayıp müşrik olarak maddi aşka düşme fitnesinden kurtarmıştı.⁴³⁰

Vezirin hanımı evli olduğu halde müşrik olduğu için bu duruma düşmüştü. Yusuf ise gençti, bekârdı, yabancı bir memleketteydi, köleydi ancak ihlâslı olduğu için bu olaylardan kurtulmuştu.⁴³¹

Fenalık ve fuhuş savmak, kalbin bunlara meylini savmak anlamındadır. Bunlara sevk eden unsurları savmak suretiyle fenalık ve fuhuş da giderilmiş olur.⁴³²

Delillerle Hüküm Vermek

Allah Teala Kur'ân-ı Kerim'de vezirin hanımının akrabalarından bir şahitten bahsetmiş, bu şahit karinelere hareketle Yusuf'un suçsuzluğuna ve kadının yalancılığına hükmetmiştir:

“Kadının yakınlarından bir şahit de şöyle şahitlik etti: “Eğer gömleği önden yırtıldıysa kadın doğru söylemiştir, bu ise yalancılardandır. Yok, eğer gömleği arkadan yırtıldıysa kadın yalan söylemiştir. Bu ise doğru söyleyenlerdendir” dedi. Kocasının gömleğinin arkasından yırtılmış olduğunu görünce: “Şüphesiz ki bu sizin (kadınların) hilelerinizdendir. Doğrusu siz kadınların hilesi büyüktür” dedi.” (Yusuf, 12/26-28).

Allah Teâla bu delili âyet olarak adlandırmıştır. Çünkü bu delil herhangi bir delilden daha tesirlidir:

429 El-Cevâbü'l-kâfi, 213-216.

430 İğâse, II, 141.

431 İğâse, I, 47.

432 Şifâu'l-alil, 110-111.

“Sonra (günahsızlığını ispatlayan) bütün âyetleri (delilleri) gördükleri halde yine de onu bir süreye kadar zindana atmak onlarca uygun görüldü.” (Yusuf, 12/35).

Allah bu durumu Yusuf’un üzüntü verici görmeyip kabullendiğini ve rızayla karşıladığını anlatmıştır.⁴³³

Haramı tatmak yerine cezaya sabretmek

Allah Teâla Yusuf’u iki durumdan birini seçmekle karşı karşıya bırakmış, Yusuf da haram işlemek yerine dünyevi ceza olan hapse atılmayı tercih etmişti. Kadın şöyle demişti:

“Şayet kendisine emredeceğimi yapmazsa, and olsun zindana atılacak ve her halde zillate uğrayanlardan olacaktır. Dedi ki: “Rabbim, ben zindanı bu kadınların beni kendisine dâvet edegeldikleri şeye tercih ederim. Eğer sen bunların tuzaklarını benden savmazsan onlara meyleder, cahillerden olurum.” (Yusuf, 12/32-33).

Yusuf kötülük işlemek yerine hapse atılmayı tercih etti. Daha sonra Allah’ın güç ve kuvvetine sığındı. Bu durundan ancak Allah’ın yardımıyla, desteğiyle ve kendisini muvaffak etmesi halinde kurtulacağını kendi kendine kurtulamayacağını ifade etti:

“Eğer sen bunların tuzaklarını benden savmazsan onlara meyleder, cahillerden olurum.”

Kul kendi nefesine, sabrına, durumuna ve iffetine güvenmemelidir. Ne zaman bunlara güvenirse Allah’ın korumasından mahrum olur ve terkedilmişliğe mâruz kalır.⁴³⁴

Yusuf (as) işte böyleydi. Bu nedenle vezirin hanımı diğer kadınlara Yusuf’u gösterip sevgisini mazur görmeleri için şöyle demişti:

“Kadın dedi ki: “Kendisi dolayısı ile beni ayıpladığınız işte budur”. (Yusuf, 12/32).

Bu adam benim âşık olduğum kişidir. Kim beni bu sevgimden dolayı kınayacak olursa onun güzelliğine bir baksın. Daha sonra ise şöyle dedi:

“Evet, andolsun ben ondan murad almak istedim. Fakat o kendisini korudu.” (Yusuf, 12/32).

Bu güzelliği benden esirgedi ve sakladı. Dış görünüşü böyle güzel olan bu kişi iffet ve temizlik bakımından da mükemmel bir durumdadır. Kötülükten de

433 İğâse, II, 66.

434 Ravzatu’l-muhibbin, 413.

uzaktır. Seven kimse, sevdiği kişinin kusurlarından bahsetmez sadece iyilik ve güzelliklerini över ve anlatır.⁴³⁵

Yusuf şöyle dedi:

“Dedi ki: “Rabbim, ben zindanı bu kadınların beni kendisine dâvet edegel-dikleri şeye tercih ederim. Eğer sen bunların tuzaklarını benden savmazsan on-lara meyleder, cahillerden olurum. Bunun üzerine Rabbi onun duasını kabul etti. O kadınların tuzaklarını üzerinden savdı. Çünkü O hakkıyla işitendir, bilendir.” (Yusuf, 12/33-34).

Kendisine kurulan tuzağın savılması, kadınların isteklerinin, dilleriyle kurduk-ları tuzakların ve bilinçli olarak giriştikleri işlerin boşa çıkarılmasıdır. Bu tuzakları iptal eden Allah'tır. Tuzakları savmak Allah'ın fiilidir. Kadınların geri çekilmeleri kendi fiilleridir aynı zamanda Allah'ın fiilinin eseridir.⁴³⁶

İsim müsemmanın kendisi veya aynısı değildir diyenlerin delili

Bu görüşte olanların delili şu âyettir:

“Sizin O’nu bırakıp da taptıklarınız, kendinizin ve babalarınızın adlandırdığı bir takım isimlerden başkası değildir.” (Yusuf, 12/40)

Bu görüşte olanlar, putperestlerin isim verdikleri şeylere taptıklarını söyle-mişlerdir. Bu görüş doğrudur.⁴³⁷

Bu kişiler isim verdikleri şeylere tapmışlardır. Ancak uydurdukları isimler bâtıldır. Lât ve Uzzâ gibi. Bunlar gerçekte karşılığı olmayan yalan ve bâtil isim-lerden ibarettir. Putperestler bunlara ilâh adını vermiş ve gerçek ilâh olduklarına inanarak bunlara tapınmışlardır. Oysa bunlar sadece isimden ibarettir. Gerçek karşılıkları yoktur. Dolayısıyla bu kişiler müsemmaya değil isimlere tapmaktadır-lar. Bu durum soğan kabuklarını et olarak adlandırıp yemeye benzemektedir. Bu kişi et yediğini iddia etse de sadece et adını verdiği şeyi yemiştir. Toprağı ekmek olarak adlandırıp yese sadece ekmeğin adını yemiştir. Bu durum ilâhlar konu-sunda daha açıktır. Onların ilâh oldukları gerçek değildir. Bu tapınılanlar sadece isimden ibarettir. Allah Teâlâ'nın kelimesindeki mânâ düşünülmelidir.⁴³⁸

435 Ravzatü'l-muhibbin, 224, 225.

436 Şifâu'l-alil, 59.

437 Bk. Süheyli, Netâicü'l-fikr, 45-46.

438 Bedâiu'l-fevâid, I, 19-20.

Kardeşini Yanında Tutmak İçin Yusuf'un Başvurduğu Yol

وَقَالَ الْمَلِكُ ااثُونِي بِهِ اَسْتَعْلِضُهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ ﴿٥٤﴾ قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي خَفِيفٌ غَلِيمٌ ﴿٥٥﴾ وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَّبِعُوا بَيْنَهَا خِثٌّ يَنْشَأُ نَصِيبٌ بِرَحْمَتِنَا مِنْ نَشْأٍ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾ وَلَا أَجْرَ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٧﴾ وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُتُكِرُونَ ﴿٥٨﴾ وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ قَالَ ااثُونِي بِأَخٍ لَكُمْ مِنْ أَبِيكُمْ أَلَا تَرَوْنَ أَنِّي أُوفِي الْكَيْلَ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ﴿٥٩﴾ فَإِنْ لَمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي وَلَا تَقْرُبُونِ ﴿٦٠﴾ قَالُوا سَتَرَاوُدَ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَاجِعُونَ ﴿٦١﴾ وَقَالَ لِفَتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا انْقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٦٢﴾ فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَى أَبِيهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلَ فَأَرْسِلْ مَعَنَا أَخَانًا نَكْتَلْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٦٣﴾ قَالَ هَلْ آمَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمْسَكْتُمْ عَلَىٰ أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي هَذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا وَنَبِيعُ أَهْلُنَا وَنَحْفِظُ أَخَانًا وَتَزَادَا كَيْلَ بَعِيرٍ ذَلِكَ كَيْلٌ يَبْسِرُ ﴿٦٥﴾ قَالَ لَنْ أَرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّىٰ تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِنْ اللَّهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِ إِلَّا أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٦٦﴾ وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِنْ الْحُكْمَ إِلَّا اللَّهُ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾ وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ خِثٍّ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ مَا كَانَ يُعْنِي عَنْهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةً فِي نَفْسٍ يَغْفُوبُ فُضَاهَا وَإِنَّهُ لَلَّذُو عِلْمٌ لِمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾ وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ آوَىٰ إِلَيْهِ أَخَاهُ قَالَ إِنِّي أَنَا أَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ جَعَلَ السَّقَانَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَتَيْنَاهَا الْبَعِيرَ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُوا وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقَدُونَ ﴿٧١﴾ قَالُوا تَذَقَّدْ صُورَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَاءَ بِهِ جِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا فَمَا

جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ ﴿٧٤﴾ قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ وَجَدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٧٥﴾ فَبَدَأَ بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَاءِ أَخِيهِ كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ تَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مِنْ نَشَاءٍ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ ﴿٧٦﴾ قَالُوا إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ فَأَسْرَهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ قَالَ أَنْتُمْ شَرٌّ مَكَانًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٧﴾ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبَا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٧٨﴾ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ نَأْخُذَ إِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عَنْدَهُ إِنَّا إِذَا لَطَّالِمُونَ ﴿٧٩﴾

54. Hükümdar: “Onu bana getirin, onu kendime en yakınlardan kılalım” dedi. Onunla konuşunca da şöyle dedi: “Sen bugün (den sonra) bizim nezdimizde önemli bir mevki sahibisin, eminsin.”

55. Dedi ki: “Beni ülkenin hazineleri üzerine tayin et. Çünkü ben (onları) iyice koruyayım, (bu işi) bilenim.”

56. İşte böylece o yerde Yûsuf’a iktidar verdik. O, orada dilediği yerde konaklardı. Rahmetimizi dilediğimize veririz. İyi hareket edenlerin de ecrini zayi etmeyiz.

57. İman edip de takvâya devam edenler için âhiret mükâfâtı ise elbet daha hayırlıdır.

58. Yûsuf’un kardeşleri gelip onun huzuruna girdiler. O kendilerini tanıdığı halde onlar onu tanımadılar.

59. Yüklerini hazırlayınca dedi ki: “Bana (bir daha gelişinizde) baba bir kardeşinizi de getirin. Görüyorsunuz ki ben ölçeği tam veriyorum ve ben misafirperverlerin en iyisiyim.

60. “Eğer onu bana getirmezseniz artık sizin yanımda (alacağınız) hiçbir ölçeğiniz olmayacaktır. Bana da yaklaşmayın.”

61. “Ne yapıp edip onu babasından almaya çalışacağız; her halde (bunu) yaparız” dediler.

62. Yûsuf memurlarına: “Bedellerini yüklerinin içine koyuverin. Belki ailelerine dönünce bunun farkına varırlar da yine geri dönerler” demişti.

63. Babalarına döndüklerinde: “Ey babamız, artık bize ölçek ile (ölçülüp) azık verilmeyecek. Artık kardeşimizi de bizimle beraber gönder de ölçek alalım. Biz herhalde onu koruyacağız” dediler.

64. Dedi ki: “Daha önceden kardeşi hakkında size ne kadar güvendi isem bunun hakkında da ancak o kadar size güvenebilirim, değil mi? Allah en hayırlı koruyucudur. O, merhametlilerin en merhametlisidir.”

65. Zahire yüklerini açtıkları zaman bedellerinin kendilerine geri verildiğini gördüler. “Ey babamız, daha ne istiyoruz? İşte bu (zahire almak için) götürdüğümüz bedellerimiz de bize iade edilmiş. (Bununla tekrar) ailemize erzak getiririz. Kardeşimizi koruruz. (Onu yanımıza almakla da) bir deve yükü daha zahire de alırız. Bu (getirdiğimiz) az bir ölçektir” dediler.

66. “Etrafınız kuşatılmadıkça onu bana kesin olarak getireceğinize dair Allah'tan sağlam bir taahhüd vermediğiniz sürece onu sizinle beraber asla göndermem” dedi. Artık ona kesin teminatlarını verince o da: “Allah söylediklerimize vekil (şâhid)dir.” dedi.

67. “Ey oğullarım, hepiniz (Mısır'a) bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Bununla beraber Allah'tan size gelecek hiçbir şeyi sizden geri çeviremem. Hüküm ancak Allah'ındır. Ben, yalnız O'na güvenip dayandım. Tevekkül edenler de yalnız O'na güvenip dayanmalıdır” dedi.

68. Babalarının kendilerine emrettiği şekilde girdiler. Fakat bu, Allah'tan onlara gelecek hiçbir şeyi önleyemezdi. Sadece Yâ'kûb'un içindeki bir dileği olup, o da bunu açığa çıkardı. Şüphesiz ki o, kendisine öğrettiğimiz için, bir ilim sahibi idi. Fakat insanların çoğu bilmezler.

69. Yûsuf'un huzuruna girdiklerinde o, kardeşini yanına aldı. “Ben, senin kardeşimim. Onların yapmış olduklarına artık üzülme!” dedi.

70. Onların yüklerini hazırla(t)dığında su kabını (gizlice) kardeşinin yükü arasına koy(dur)du. Sonra bir münâdi: “Ey kafile (durun), siz gerçekten hırsızlık yaptınız” diye bağırdı.

71. (Yâkûboğulları) onlara dönerek: “Ne kaybettiniz, (ne arıyorsunuz) ?” dediler.

72. Dediler ki: “Hükümdarın su kabını kaybettik. Onu getirene bir deve yükü (zahire) var” (Münâdi): “Ben de buna kefilim” dedi.

73. “Allah'a andolsun ki, - sizin de bildiğiniz gibi- biz bu yere fesad çıkarmak için gelmedik. Hırsız kimseler de ‘eğiliz’ dediler.

74. “Eğer yalancılar iseniz (hırsızın) cezası nedir?” dediler.

75. “Bunun cezası yükünde (çalınmış mal) bulunan kimsenin kendisinin karşılık olarak (köle) alınmasıdır. Biz zâlimleri böylece cezalandırırız” dediler.

76. Bunun üzerine (Yûsuf) kardeşi (Bünyamin) in yükünden önce onların yüklerini aratmaya başladı. Sonra kabî kardeşinin yükü arasından çıkardı. İşte Biz Yûsuf'un lehine böyle bir takdirde bulunduk. Yoksa o, hükümdarın dinine göre kardeşini alıkoyabilecek değildi. Bu, ancak Allah'ın dilemesiyle oldu. Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Her ilim sahibi üstünde daha iyi bir bilen vardır.

77. (Yâkûboğulları): "Eğer o (Bünyamin) çalmış bulunuyorsa onun daha evvel bir kardeşi de çalmıştı" dediler. O vakit Yûsuf bu sözlerini içinde gizleyip bunu onlara açıklamadı ve (kendi kendine) dedi ki: "Sizin durumunuz daha da kötüdür. Allah, sizin söylemekte olduğunuzun mahiyetini en iyi bilendir."

78. "Ey Aziz! Onun çok ihtiyar bir babası var. Bunun için onun yerine (bizden) birimizi alıkoyma; biz seni gerçekten iyilik edenlerden görüyoruz" dediler.

79. "Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını alıkoymamızdan Allah'a şikâinîz. O takdirde biz elbette zâlimleriz demektir" dedi.

Tefsiri:

Yusuf kardeşini yanında tutmak ve diğer kardeşlerini tuzaklarını ortaya çıkarmak için su içtiği kabî kardeşinin yüküne koymuştu. Hileye başvuranlara şu sorular sorulmalıdır:

Birincisi: Bu hadisede olduğu gibi sadece bir delil elde etmek için mi hileye başvurmayı caiz buluyorsunuz? Yoksa yapılmasını caiz görmediğiniz bir şeyi nasıl delil gösteriyorsunuz? Eğer böyle bir yola başvurmanın Yusuf'un şeriatında caiz olduğunu ileri sürüyorsanız bu iddiaya şu cevap verilebilir:

Bizim şeriatımızda caiz değilse hile size ne fayda sağlayacak?

İbn Teymiye şöyle demektedir:⁴³⁹

Yusuf kıssasında Yusuf'un kardeşini alıkoymak için başvurduğu yol, haram olduğunu açıkladığımız bazı hilelere dâhil değildir. Bu durumun iyi hilelere örnek oluşturduğunu Allah şöyle anlatmıştır:

"Yusuf memurlarına: "Bedellerini yüklerinin içine koyuverin. Belki ailelerine dönünce bunun farkına varırlar da yine geri dönerler" demişti." (Yusuf, 12/62).

Yusuf bedellerini yüklerinin içine koymakla kardeşlerinin tekrar gelmesini sağlamıştı. Bu davranışın mânâsı ile ilgili şu yorumlar yapılmıştır:

Kardeşlerinin geri dönüş paraları olmamasından endişelenmiştir.

439 Bu bölüm İbn teymiye'nin *el-Fetâvâ'l-kübrâ* adlı eserinden nakledilmiştir. Bk. III, 209 vd. Nerede ise harfi harfine alıntılanmıştır.

Bir diğer yoruma göre para almanın onlara zarar vermesinden korkmuştu. Diğer bir değerlendirmeye göre onlardan para almakla kınanacağını düşündü. Bir başka açıklamaya göre bedelini geri vermek suretiyle onlara ikramda bulundu. Böylece geri dönmelerini kolaylaştırdı. Bir başka mânâya göre bedeli vermek için dönecek kadar emin olduklarını biliyordu.

Burada başvurulana hile salih bir ameldir. Amaç kardeşlerinin geri dönmelerini sağlamaktır. Bu işte hem onlar hem de babaları için fayda vardı. Salih bir niyet gözetilmişti.

Yusuf kardeşlerinin, kendisinin ve babalarının menfaati için, Allah'ın tüm memleketlerde onlar hakkında dilediği hayrın bir gereği olarak, kendisini tanıtmamıştı.

İkincisi: Kardeşleri ikinci kez geldiklerinde Yusuf onların yüklerini hazırlatınca su içtiği kabı kardeşinin yüküne koydu. Böylece kardeşinin hırsız olduğuna dair onları inandırdı. Yusuf'un bu işi kardeşinin onayını ve rızasını alarak yaptığı söylenmiştir. Nitekim kardeşinin kabul edip etmeme hakkı da vardır. Şu âyet Yusuf'un kardeşinin onayını alarak bu işe başvurduğuna delalet etmektedir:

“Yusuf'un huzuruna girdiklerinde o, kardeşini yanına aldı. “Ben, senin kardeşimim. Onların yapmış olduklarına artık üzülme!” dedi.” (Yusuf, 12/69).

Bu âyet ile ilgili iki görüş vardır:

Birinci görüş: Kardeşi Yusuf'u tanımıştı. Kendisini alıkoyarak için başvurduğu hileden dolayı üzülmeden onun yanında kaldı.

İkinci görüş: Yusuf kendisini açıkça tanıtmadı. Ben senin kayıp kardeşin konumundayım, kardeşlerinin kötü muamelesi ve eziyeti seni üzmesin, demeyi kastetti.

Bu görüşü ileri sürenlere göre Yusuf, kardeşine bildirmeden su kabını onun yükleri arasına koymuştur.⁴⁴⁰ Ancak bu tefsir Kur'an'da anlatılanlara ve çoğunluğu görüşüne muhaliftir. Korkutulmayı hak etmeyen biri korkutulmuştur. Oysa Ka'b ve bir başka müfessirin belirttiği birinci görüşe göre Yusuf, kardeşine kendisini tanıttığı zaman kardeşi ondan ayrılmak istemediğini söylemiştir.⁴⁴¹

Yusuf: “Benim için babam çok üzüldü. Seni alıkoyarak onu daha çok üzmem istemiyorum. Ancak büyük bir hadise meydana getirip herkese duyurmak ve tahammül edilemeyecek bir işi sana nispet etmek yoluyla seni yanımda tutabilirim” dedi. Kardeşi Yusuf'a: “Hiçbir şeye aldırış etmiyorum. Ne istersen yap, ben senden ayrılmak istemiyorum” dedi.

440 Taberi, *Tefsir*, XIII/17.

441 Taberi, *Tefsir*, XIII/17; *el-Fetava'l-kübra*, III, 210. Kardeşinin ismi Bünyamin'dir.

Yusuf: "Ben su kabımı senin yüküne yerleştireceğim. Daha sonra senin hırsızlık yaptığını ilan edeceğim. Böylece yanımda kalman kolaylaşacaktır" dedi.

Kardeşi: "Yapabilirsin" diye cevap verdi. Böylece Yusuf bu işe kardeşinin iznini ve rızasını aldıktan sonra kalkıştı.

Üçüncü görüş: Bir münâdi seslenerek olayı duyurdu.

"Sonra bir münâdi: *"Ey kafil (durun), siz gerçekten hırsızlık yaptınız"* diye bağırdı. (Yâkûboğulları) onlara dönerek: *"Ne kaybettiniz, (ne arıyorsunuz) ?"* dediler. Dediler ki: *"Hükümdarın su kabını kaybettik. Onu getirene bir deve yükü (zahire) var"* (Münâdi): *"Ben de buna kefilim"* dedi. Allah'a andolsun ki, - sizin de bildiğiniz gibi- biz bu yere fesad çıkarmak için gelmedik. Hırsız kimseler de değiliz" dediler. Eğer yalancılar iseniz (hırsızın) cezası nedir?" dediler. Bunun cezası yükünde (çalınmış mal) bulunan kimsenin kendisinin karşılık olarak (köle) alınmasıdır. Biz zalimleri böylece cezalandırırız" dediler. Bunun üzerine (Yusuf) kardeşi (Bünyamin) in yükünden önce onların yüklerini aratmaya başladı. Sonra kabı kardeşinin yükü arasından çıkardı. İşte Biz Yusuf'un lehine böyle bir takdirde bulunduk. Yoksa o, hükümdarın dinine göre kardeşini alıkoyabilecek değildi. Bu, ancak Allah'ın dilemesiyle oldu. Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Her ilim sahibi üstünde daha iyi bir bilen vardır" (Yusuf, 12/70-76).

Âyette münâdinin kullandığı "siz gerçekten hırsızlık yaptınız" ifadesinde hırsızlar kelimesinin kullanılması iki anlama gelmektedir:

Birincisi: Burada bir muaraza bulunmaktadır. Yusuf, kardeşlerinin, kendisini babasından hile ile çalmalarını ve ihanetlerini kastetmektedir. Hain aynı zamanda hırsız olarak adlandırılır. Burada simgesel bir anlatım vardır. Bu nedenle ilmi ve edebi eserlere ihanet etmeye de hırsızlık denir.

İkincisi: Münâdi bu sözü Yusuf'un emriyle söylemedi. Kadı Ebû Ya'lâ ve bir başka müfessir şöyle demektedir:⁴⁴² Yusuf, arkadaşlarından birinden su kabını kardeşinin yüküne koymasını istedi. Daha sonra vekillerinden biri su kabını kaybettiklerini ve kim tarafından alındığını bilmediklerini söyledi:

"Ey kafil (durun), siz gerçekten hırsızlık yaptınız"

Münâdi, onların hırsız olduklarını zannederek böyle seslendi. Bu seslenişte Yusuf'un bir emri yoktu. Yusuf münâdiye: "Bunlar hırsızlık yaptılar" demiş ve kardeşlerinin kendisini babasından çaldıklarını kastetmiş olabilir. Münâdi ise su kabının çalındığını anlamıştır. Yusuf da doğru söylemiştir, münâdi de doğru söylemiştir.

“Siz gerçekten hırsızlık yaptınız” ifadesinde mef’ûl (nesne) hazfedilmiştir. Böylece onların hırsızlıkları ile ilgili tariz sanatı yapılmıştır.⁴⁴³ Söylenen söz doğrudur. “Hükümdarın su kabını kaybettik” sözünde bu kaybolan nesne zikredilmiştir. Yusuf’un münâdisi bir cümlede tariz diğerinde tasrih yaparak her iki cümlede de doğru söylemiştir. Yusuf, “Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını alıkoymamızdan Allah’a sığınırız” demiş, “hırsızlık yapan kimse” ifadesini kullanmamıştır. Oysa ikinci ifade daha kısa ve özdür ancak doğru değildir. Zîra kardeşi hırsız değildir. Aranılan eşyanın onun yükleri arasında bulunduğu doğrudur. Dolayısıyla Yusuf’un sözü hem doğrudur hem de muaraza içermektedir.

Yusuf’un burada kullandığı söz sanatını melekler de⁴⁴⁴ Dâvud’a (a.s) hitap ederken kullanmışlardır:

“Onlar: “Korkma iki davacıyız. Birimiz diğerine haksızlık etmiştir. Aramızda hak ile hüküm et, zulüm etme ve bizi doğru yola ilet” dediler. (Birileri dedi ki:) “Bu benim kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu vardır. Benim ise bir koyunum var. O koyunu bana ver, dedi ve söz söylemede de beni yendi.” (Sâd, 38/22-23).

Bu ifadenin muaraza olduğunu söylemek kolay değildir. Ancak burada darb-ı mesel getirilmiştir. “Böyle bir olay gerçekleşirse hükmü ne olur?” anlamında farazi bir soru sorulmuştur.

Bunun bir benzeri, Allah’ın imtihan etmek istediği üç kişiye bir meleğin söylediği sözde de vardır:

“Ben yolda kalmış, kimsesiz bir fakirim. Önce Allah’ın sonra senin yardımın olmasa gideceğim yere varamam. Sana bu malı veren Allah aşkına yoluma devam edebilmek için senden bir binek istiyorum.”⁴⁴⁵

Bu sözde tariz değil darb-ı mesel vardır. Söz sarahaten söylenmiştir. Davud’a (a.s) meleklerin söylediği söz gibi imtihan amacıyla farazi olarak anlatılmıştır.

Nasr b. Hâcib şöyle demektedir: İbn Uyeyne’ye, yaptığı bir şeyden dolayı kardeşinden özür dilerken sırf onu hoşnut etmek için sözü kıvrıyan kişinin günahkâr olup olmayacağı soruldu. İbn Uyeyne: “İnsanların arasını düzeltmek için yalan söyleyen kişinin yalancı sayılmayacağını duymadın mı?” diye cevap verdi.⁴⁴⁶

443 Tarizin anlamı ve hükmü için bk. *Zâdu’l-meâd*, V, 49; *Es-Savâiku’l-mürsele*, II, 504-505; *Miftâhu dâri’s-saâde*, 366.

444 Bu kişilerin melek olduğuna dair bk. İbn Cerir, *Tefsir*, XXIII, 141.

445 Buhâri, Enbiya 51. Bu üç kişi İsrailoğullarından biri kel, biri kör, biri alaca hastalığına yakalanmış kişilerdir. Müslim, Zühd, İsrailoğullartından üç kişi babı, V, 818.

446 İbn Uyeyne Ümmü Külsüm binti Ukbe’den nakledilen bir hadise işaret etmiş gözükmektedir. Bu hadise göre Hz. Peygamber: “İnsanların arasını düzeltmek için yalan söyleyen kişinin yalancı değildir. Niyeti hayırdır, söylediği söz de hayırdır” buyurmuştur. Bk. Buhâri, Sulh, 2; Müslim, Birr ve silâ, Yalanın haram olması ve bir kısmının mübah olması babı, V, 464.

Allah'ın rızası gözetildiği sürece, kardeşlerin arasını düzeltmek diğer insanların arasını düzeltmekten hayırlıdır. Ancak böyle bir işe kalkışırken insanlara eziyet etmekten kaçınmak, yaptıklarına pişman olmak, kendinden kaynaklanan kötülüğü savmak, yalan söyleyerek makam ve menfaat elde etme arzusu gütmemek gereklidir. Karşı tarafın düşmanlık yapmasından veya bir zarar vermesinden korkulursa da yalan söylemeye ruhsat verilir.

Huzeyfe şöyle demiştir: Daha büyük bir günah işleme korkusu ile dinin bir kısmını bir kısmına karşılık satın alırım.

Süfyan, Davud'a (as) gelen meleklerin hasım olmadıkları halde *"İki davacıyız. Birimiz diğerine haksızlık etmiştir"* demekle yalancı olmadıklarını söylemiştir.

İbrahim (as) *"Muhakkak ben hastayım"*⁴⁴⁷ ve *"Onların şu büyükleri bunu yapmıştır"*⁴⁴⁸ derken Yusuf (as) *"siz gerçekten hırsızlık yaptınız"*⁴⁴⁹ demiştir. Süfyan bu tür tarizlerin mubah olduğunu belirtmiştir.

Kimi fakihler Yusuf kıssasından hareketle, insanın karşı tarafın rızası olmasa da hakkını almak için elinden geleni yapmasını caiz bulmuşlardır.

İbn Teymiye şöyle demektedir:⁴⁵⁰ Bu delil zayıftır. Yusuf, kardeşinin rızasını almadan onu yanında tutamazdı. Bu kardeşi Yusuf'a haksızlık etmiş de değildi. Bu nedenle Yusuf'un ona kısas yaptığı da söylenemez. Bunu yapanlar diğer kardeşlerdi. Evet, Yusuf kardeşini kendi yanında tutarak onlara eziyet etmiş sayılırdı. Çünkü kardeşlerini sağ salim geri getirmeleri için babalarına söz vermişlerdi. Babaları *"Etrafınız kuşatılmadıkça"* (Yusuf, 12/66) ifadesi ile anlaşmaya bir istisna getirmişti.

Ve onların etrafı kuşatıldı. Yusuf'un amacı kardeşini hapsederek diğer kardeşlerinden intikam almak değildi. O böyle bir davranışa kalkışmayacak kadar yüce karakterliydi. Bu olayda kardeşlerinden daha ziyade babası eziyet çekmişti. Yusuf'un bu davranışı Allah'ın bir emriydi. Böylece Yakup ve Yusuf'un imtihanı bütünüyle tamamlanmış olacak Allah'ın onlar hakkındaki takdirinde var olan hikmet ortaya çıkacaktı.

Yusuf kardeşlerine kısas yapmayı amaçlamış olduğunu farz edelim: Bu durumda bilinmelidir ki, bu hususta âlimler arasında hiçbir ihtilaf bulunmamaktadır.

Kişiyi ancak kendisine yapılanın misliyle kısas yapabilir. Âlimler arasında ihtilafı olan şudur: Kişinin hırsızlık yapana veya ihanet edene karşı misliyle hırsızlık yapıp ihanet edebilir mi? Oysa Yusuf kıssası bu türden vakalar içermemektedir.

447 Es-Saffât, 38/89.

448 El-Enbiya, 21/63

449 Yusuf, 12/70.

450 El-Fetâva'l-kübra, III, 212.

Evet, Yusuf kardeşini onun isteği olmadan alıkoymuş olsaydı bu delilde bir şüphe olurdu. Ancak bu takdir için de böyle bir delalet bulunmamaktadır. Hiçbir suçlu olmayan bir kişiyi bir başkasından intikam almak için hapsedmek bizim şariatımızda ittifakla caiz değildir.

Böyle bir şeyi Yusuf'un yaptığı takdir edilse de bu ancak hapsedilen kişiyi sınamak için Allah'ın bir emri olabilirdi. İbrahim'e oğlunu kurban etme emri verilmesi gibi. İzin verilen şey, İbrahim'e oğlunu kurban etmesi için vahy edildiği gibi, ancak bir vahiyle olabilirdi. Bunun hikmeti ise imtihan edilmek ve böylece Allah'ın hükmü karşısında sabretmek, kaderine razı olmaktan dolayı derece elde etmektir. Bu durumda hapsedilen kardeşin durumu Yusuf'u kaybettiğinde babası Yakub'un durumu gibi olacaktır.

Kıssanın gelişi, içerdiği hükümler ve Yusuf'un halinden hareketle bu durum bilinmektedir. Bu nedenle Allah şöyle buyurmaktadır:

“Yoksa o, hükümdarın dinine göre kardeşini alıkoyabilecek değildi. Bu, ancak Allah'ın dilemesiyle oldu. Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Her ilim sahibi üstünde daha iyi bir bilen vardır.” (Yusuf, 12/76).

Allah başka âyetlerde kendisine hile nispet ettiği gibi bu hileyi de kendisine nispet etmiştir:

“Gerçekten onlar oldukça hile yapıyorlar. Ben de (onlara karşı) bir hile yaparım.” (et-Târik, 86/15-16).

“Onlar tuzak kurdular, Biz de -onlar fark etmeksizin- bir tuzak kurduk.” (en-Neml, 27/50)

“Onlar bu tuzağı kurarlarken Allah da bunun karşılığında kendilerine tuzak kuruyordu. Allah, tuzak kuranlara karşılık verenlerin en hayırlısıdır.” (el-Enfal, 8/30)

Bu fiilin hile, tuzak ve istihza olarak adlandırılmasının istiare ve mecaz kabulinden olduğu da söylenmiştir. Tuzak (mekr) bir şeyi gizlice yapmaktır. Benzer anlamı taşıyan keyd ve muhadaa fiilleri ise iki türdür:

Çirkin olan hile, hak etmeyene bir şey yapmaktır.

İyi olan ise hak edene ceza vermek için bir şey yapmaktır. Bunlardan birincisi kınanır ikincisi övülür.

Allah Teâla bu fiilleri kendisine adalet ve hikmeti için hamd edilecek şekilde yapar. Zalim ve günahkâr kişileri ummadıkları şekilde yakalar. Kullarına zulmetmez. Şüphesiz cezalandırılan kişiye ceza kötü görünür. Bu ceza onun için kötü olsa da adil bir hüküm olduğu için iyidir.

Yusuf'a başka tuzaklar da kurulmuştu.

Kardeşleri onu babasından ayırmak için tuzak kurmuşlardı. Vezirin hanımı onun kendisini arzuladığını söyleyerek ona tuzak kurmuştu. Daha sonra hapse atılmıştı. Kadınlar ona tuzak kurmuşlar o da bu tuzak karşısında Allah'a sığınmıştı. Allah bu tuzakları ondan uzaklaştırmıştı.

Yakup (as) ona: *"Oğulcağızım, rüyayı kardeşlerine anlatma. Sonra sana bir tuzak kurarlar. Çünkü şeytan insanın apaçık bir düşmanıdır"* (Yusuf, 12/5) demişti.

Şahit, vezirin hanımına: *"Şüphesiz ki bu sizin (kadınların) hilelerinizdendir. Doğrusu siz kadınların hilesi büyüktür"* (Yusuf, 12/28) demişti.

Allah Yusuf'a tuzak kuran kadınlar hakkında: *"Bunun üzerine Rabbi onun duasını kabul etti. O kadınların tuzaklarını üzerinden savdı."* (Yusuf, 12/34) buyurmuştur.

Yusuf, hükümdara gönderdiği elçiye: *"Efendine dön de o ellerini kesen kadınlara ne oldu, diye sor. Şüphe yok ki benim Rabbim onların hilelerini çok iyi bilendir."* (Yusuf, 12/50) demişti.

Tüm bu tuzaklara karşı Allah en adil ve lütufkâr tuzağı kurdu. Yusuf'u kardeşine kavuşturdu. Bu kardeşi, Yusuf'u babasının elinden alan diğer kardeşlerin elinden aldı. Kadının kurduğu tuzağa karşılık onu hapisten kurtardı ve ona hükümdarlık verdi. Dilediği gibi hükmetmesi için ona makam verdi. Onu yalanlayan ve arzulayan kadınların onun suçsuz ve iffetli olduğuna dair şahitlik yapmalarını sağladı.

Vezirin hanımı daha önce yalan söylediğini itiraf etti ve Yusuf'u kendisinin arzuladığını, onun doğru söylediğini açıkladı. Bunlar kıskançlık ve düşmanlıktan kaynaklanan tuzaklar karşısında sabredenlerin ecridir.⁴⁵¹

Yusuf Sûresinde yer alan şer'i hileler ve sûrenin genel tefsiri

Allah, peygamberi Yusuf'un bir takım hileler yapmasına izin vermiş, böylece kardeşlerini yaptıklarından dolayı cezalandırmış, Yusuf'un rüyasını tasdik etmiş, hem onun hem babasının derecesini yükseltmiştir.

Yusuf ve kardeşlerinin kıssasında müstahsen kabul edilen bazı hileler vardır:

Bunlardan biri şudur: *"Yûsuf memurlarına: "Bedellerini yüklerinin içine koyuverin. Belki ailelerine dönünce bunun farkına varırlar da yine geri dönerler" demişti."* (Yusuf, 12/62). Böyle davranarak onların geri gelmelerini sağlamıştır. Bu davranışın mânâsı ile ilgili şu değerlendirmeler yapılmıştır:

Kardeşlerinin geri dönüş paraları olmamasından endişelenmiştir.

451 İ'lâmu'l-muvakkiin, III, 274-282.

Kendilerinden para almanın onlara zarar vermesinden korkmuştu.

Onlardan para almakla kınanacağını düşündü.

Bedeli geri vermek suretiyle onlara ikramda bulundu. Böylece geri dönmelerini kolaylaştırdı.

Bedeli vermek için dönecek kadar emin olduklarını biliyordu. Burada başvurulmuş hile salih bir ameldir. Amaç kardeşlerinin geri dönmelerini sağlamaktır. Bu işte hem onlar hem de babaları için fayda vardı. Salih bir niyet gözetilmişti.

Yusuf kardeşlerinin, kendisinin ve babalarının menfaati için, Allah'ın bu imtihan aracılığıyla onlar hakkında dilediği hayrın bir gereği olarak, kendisini tanıtmamıştı. Kendisini ilk gelişlerinde tanıtmış olsaydı onlarla ve babasıyla bir araya gelmesi mümkün olmayacaktı. Allah kulunu yüce gayelere erdirmeyi murad ettiği zaman bir takım imtihanlar, zorluklar ve belalardan oluşan sebepler yaratarak bu gayeye ulaştırmayı kolaylaştırır. Kulun bu mertebelere ulaşması bu zorluklardan sonra gerçekleşir. Bu durum Cennet ehlinin Cennet'e ölüm, berzah âleminin korkuları, yeniden dirilme, mahşerde toplanma, hesap verme, sırat ve diğer birçok korku ve zorluktan sonra ulaşmasına benzer. Aynı şekilde kâfirler Hz. Peygamber'i Mekke'den çıkardıktan ve Allah düşmanları ona pek çok sıkıntı ve zorluk verdikten sonra Allah büyük bir fetihle⁴⁵² peygamberinin Mekke'ye girmesini sağlamıştı.

Allah'ın Nuh, İbrahim, Musa, Hûd, Sâlih ve Şuayb (a.s) peygamberler hakkındaki sünneti de böyleydi. Onları nefsin hoşlanmadığı, zorlandığı pek çok sebeple karşı karşıya bıraktıktan sonra övgü dolu mertebelere ulaştırdı:

“Savaş, hoşunuza gitmediği halde üzerinize farz olarak yazıldı. Bazen hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olur. Sevdığınız bir şey de hakkınızda kötü olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz.” (el-Bakara, 2/216).

Nefsin hoşlanmadığı pek çok olay hakikatte çoğu kere sevgiliye ulaşmak için benzersiz bir bağ olur. Özetle, övgüye değer mertebeler hoş gitmeyen zorluklarda gizlidir. Değersiz ve kınanan hallere düşmek ise lezzet ve şehvetlerle dolu hadiselerde gizlidir. Bu genel kaide Allah'ın Cennet'i yaratıp zorluklarla kuşattığı ve Cehennem'i yaratıp şehvetlerle kuşattığı günden beri böyledir.

Yusuf'un başvurduğu hilelerden biri de su kabını kardeşinin yüküne koymasındır. Bu hile kardeşinin hırsızlık ithamına mâruz kalmasını gerektirmekteydi.

Yusuf'un bu hileye kardeşinin izin ve rızasıyla başvurduğunu söyleyenler olmuştur. Hakikatte de kardeşi buna izin vermiş, rıza göstermiştir. Bu duruma şu âyet delalet eder:

452 Mekke'nin fethi kastedilmektedir.

"Yûsuf'un huzuruna girdiklerinde o, kardeşini yanına aldı. "Ben, senin kardeşimim. Onların yapmış olduklarına artık üzülme!" dedi." (Yusuf, 12/69).

Bu âyet kardeşinin Yusuf'u tanıdığını gösterir.

Yusuf'un kendisini tanıtmadığını ve "Ben, senin kardeşimim" sözünü ben senin kardeşinin yerindeyim, anlamını kastettiğini söyleyenler olmuştur.

Bu fikri ileri sürenler, Yusuf'un kardeşinin yükleri arasına ondan habersiz olarak su kabını koyduğunu söylemiş olmaktadır. Oysa Kur'an bunun hilafına delalet etmektedir. Adalet de böyle bir fiili reddeder. Müfessirlerin çoğunluğu bunun hilafına kanaat bildirmişlerdir.

Bir diğer latif tuzak şudur: Yusuf kardeşini yanında bırakmak isteyince diğer kardeşlerinin hakkaniyete uygun ve adil bulup onaylayacağı bir yönetme başvurmıştı. Eğer kendi hükümdarlığı ve saltanatının gücüyle kardeşini tutsaydı o zaman zalim ve gaddar kabul edilirdi. Hükümdarın dinine göre kardeşini yanında tutmasını sağlayacak bir yol bulunmuyordu.

O da kardeşini, diğer kardeşlerinin zulüm addetmediği bir yolla alıyordu. Su kabını kardeşinden izin alarak yükleri arasına koydu ve diğer kardeşlerinin davranışlarından ötürü üzülmemesini söyledi.

İbn Ebi Hâtim Tefsir'inde şöyle demektedir:

Bize Ali b. El-Hüseyn rivâyet etti. (Ali'ye) Muhammed b. İsa rivâyet etti. (Muhammed'e) Seleme, İbn İshak'ın şöyle dediğini nakletti:

Yusuf kardeşleri köyden ayrılıp uzaklaşana kadar ses çıkarmadı, acele etmedi. Daha sonra emretti. Onlara yetişildi, bir münâdi onlara hırsız olduklarını söyleyerek seslendi. Onlar da durakladılar. Elçi yanlarına gelip onlara:

-Size yeterince ikramda bulunmadık mı? İstedığınız kadar erzak verip size iyi davranmadık mı? Bir başkasına yapmadığımız iyi muameleyi size yaptık. Sizi evlerimize almadık mı?, diye sordu. Onlar da:

-Evet, yaptınız, ne oldu ki? dediler. Elçi:

-Hırsızlık yaptınız! dedi.

Es-Süddi, onlar yola çıkınca elçinin arkalarından seslendiğini söylemiştir.⁴⁵³

Âyetin gelişi de bunu gerektirmektedir. Onlar henüz Yusuf'un huzurundayken bu olay olsaydı arkalarından seslenilmesi gerekmezdi. Uzakta olan kişiye seslenilir ve durması istenir.

453 İbn Cerir'in Tefsirinde onlar yola çıkmadan elçinin arkalarından seslendiği belirtilmiştir. (XIII, 17.)

Sûrede lütuflarla dolu bir tuzak daha yer almaktadır: Yusuf, bu hileye başvururken kardeşinin izin ve rızasını aldığı anlaşılmasın diye onlar gittikten ve şehirden ayrıldıktan sonra sanki su kabını kullanmak istemiş ve bulamamış, etrafındakilere sormuş, onlar da bulamamışlar ve giden kafilenin ardına düşmüşler gibi davranmıştır. Bu yol güzeldi ve hilenin anlaşılma ihtimali uzaktı. Onlar ne kadar uzaklaşırlarsa hilenin anlaşılma ihtimali de o kadar azalırdı.

Sûrede anlatılan bir diğer faydalı hile ise onlara hepsinin duyacağı bir sesle seslenilmesi sadece bir kişiye söylenmemesidir. Böylece su kabının kaybolması olayı herkese durulmakta hiçbir gizlilik bırakılmamaktadır. Onların da su kabını aldıkları herkese duyurulmuş olmakta onlardan başka kimse itham altında bırakılmamaktadır.

Bir diğer hile, münadinin çalınan şeyin ne olduğunu söylemeden onlara hırsız olarak seslenmesidir. Onlar da münâdiye ne aradıklarını sormuş, münâdi hükümdarın su kabını kaybettiklerini söylemiştir. Böylece onlar çalınan şeyin su kabı olduğunu kesin olarak öğrendiler. Başka bir şeyin aranmadığını anladılar. Su kabı ortaya çıkarsa başka bir şeyden dolayı itham edilmeyecekler, adil ve dürüst oldukları ortaya çıkacaktı.

Bir diğer hile münadi ve arkadaşlarının Yusuf'un kardeşlerine: “*Eğer yalancılar iseniz (hırsızın) cezası nedir?*” diye sormalarıdır. Yani eğer birisinin üzerinde sizden çaldığı bir su kabı bulunursa o kişinin cezası ne olurdu? Sizin dininize göre hırsızlığın cezası nedir?

Onlar da “*Bunun cezası yükünde (çalınmış mal) bulunan kimsenin kendisinin karşılık olarak (köle) alınmasıdır. Biz zâlimleri böylece cezalandırırız*” dediler. Böylece onları hükümdarın ve kavminin hükmüyle değil, kendi verdikleri hükümle cezalandırdılar.

Bir diğer hile, yükleri aranınca su kabı yükü arasında bulunan kişiden önce diğer kardeşlerin yükünün aranmaya başlamasıdır. Bu davranış onları tatmin etmiş, olayda karşılıklı bir anlaşma olduğu töhmeti ortadan kalkmıştır. Eğer su kabı yükü arasında bulunan kişiden başlansaydı, “bir başkasında değil de onda olduğunu nereden biliyorlardı?” diyebilirlerdi.

Burada karşılıklı anlaşma ve izin vardı. Öncelikle diğer kardeşlerin yükleri aranmış, bir şey bulunmayınca su kabı yükleri arasında olan kardeş aranmadan geri dönülmeye kalkışılmış, onlara: “Siz çalmamışsınız. Bunun çalmış olabileceğini de sanmıyoruz” denilmişti. Ancak onlar ısrarla: “Hayır, vallahi bunun yükünü de aramadıkça gitmenize izin vermeyiz. Böylece hem sizin içiniz rahat etmiş olur hem de bizim suçsuz olduğumuz kesinleşir” demişlerdi. Bu ısrar karşısında Yusuf'un adamları o kardeşin de yükünü aramış ve su kabını bulup çıkarmışlardı. Bu zekice bir hileydi.

Bu nedenle Allah Teala şöyle buyurmuştur:

“İşte Biz Yûsuf’un lehine böyle bir takdirde bulunduk. Yoksa o, hükümdarın dinine göre kardeşini alıkoyabilecek değildi. Bu, ancak Allah’ın dilemesiyle oldu. Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Her ilim sahibi üstünde daha iyi bir bilen vardır.” (Yusuf, 12/76).

Allah’a ve Rasûlüne itaate ulaştıran vacip veya müstehap hileyi bilmek, haka yardım etmek ve bâtılı yok etmekten dolayı Allah, kulunun derecesini yükseltir.

Yusuf’un kardeşlerinin hırsızlar olarak adlandırılması ile ilgili iki yorum bulunmaktadır:

Birincisi: Burada bir muaraza bulunmaktadır. Yusuf, kardeşlerinin, kendisini babasından hile ile çalmalarını ve ihanetlerini kastetmektedir. Hain aynı zamanda hırsız olarak adlandırılır. Bu meşhur bir kullanımdır.

İkincisi: Münâdi bu sözü Yusuf’un emriyle söylemedi. Kadı Ebû Ya’lâ ve bir başka müfessir şöyle demektedir: Yusuf, arkadaşlarından birinden su kabını kardeşinin yüküne koymasını istedi. Daha sonra vekillerinden biri su kabını kaybettiklerini ve kim tarafından alındığını bilmediklerini söyledi:

“Ey kafil (durun), siz gerçekten hırsızlık yaptınız”

Münâdi, onların hırsız olduklarını zannederek böyle seslendi. Bu seslenişte Yusuf’un bir emri yoktu. Yusuf münâdiye: “Bunlar hırsızlık yaptılar” demiş ve kardeşlerinin kendisini babasından çaldıklarını kastetmiş olabilir. Münâdi ise su kabının çalındığını anlamıştır. “*siz gerçekten hırsızlık yaptınız*” derken doğru söylemiştir. Çünkü hükümdarın su kabından bahsetmemiştir. Kaybolan şeyden bahsedilince hükümdarın su kabını aradığını ifade etmiştir. Dolayısıyla doğruyu söylemiştir.

Münâdi “*siz gerçekten hırsızlık yaptınız*” cümlesinde mef’ûlü hafzetmiş, “*Hükümdarın su kabını kaybettik*” sözünde bu kaybolan nesneyi zikretmiştir. Yusuf da onlar kardeşlerinin yerine içlerinden birinin alıkonmasını teklif ettikleri zaman “*Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını alıkoymamızdan Allah’a şıgırırız*” demiş, “*Hırsızlık yapan kimseden başkasını*” dememişti. Eşya kardeşinin yanındaydı ve kardeşi hırsız değildi. İşte bu en güzel tarizlerden biridir.

Nasr b. Hâcib şöyle demektedir: İbn Uyeyne’ye, yaptığı bir şeyden dolayı kardeşinden özür dilerken sırf onu hoşnut etmek için sözü kıvrıyan kişinin günahkâr olup olmayacağı soruldu. İbn Uyeyne: “Hz. Peygamber’in, İnsanların arasını düzeltmek için yalan söyleyen kişinin yalancı sayılmayacağını buyurduğunu duymadın mı? Allah’ın rızası gözetildiği sürece, kardeşlerin arasını düzeltmek diğer insanların arasını düzeltmekten hayırlıdır” diye cevap verdi.

Ancak böyle bir işe kalkışırken insanlara eziyet etmekten kaçınmak, yaptıklarına pişman olmak, kendinden kaynaklanan kötülüğü savmak, yalan söyleyerek makam ve menfaat elde etme arzusu gütmemek gereklidir. Karşı tarafın düşmanlık yapmasından veya bir zarar vermesinden korkulursa da yalan söylemeye ruhsat verilir.

Süfyan, Davud’a (as) gelen meleklerin hasım olmadıkları halde “İki davacıyız. Birimiz diğerine haksızlık etmiştir”⁴⁵⁴ demekle yalancı olmadıklarını söylemiştir.

İbrahim (as) “Muhakkak ben hastayım”⁴⁵⁵ ve “Onların şu büyükleri bunu yapmıştır”⁴⁵⁶ derken Yusuf (as) “Siz gerçekten hırsızlık yaptınız”⁴⁵⁷ demiştir. Süfyan bu tür tarizlerin, yalan olarak adlandırılırsalar dahi yalan sayılmadığını ve mubah olduğunu belirtmiştir.

Kimi fakihler Yusuf kıssasından hareketle, insanın karşı tarafın rızası olmasa da hakkını almak için elinden geleni yapmasını caiz bulmuşlardır.

İbn Teymiye şöyle demektedir: Bu delil zayıftır. Yusuf, kardeşinin rızasını almadan onu yanında tutamazdı. Bu kardeşi Yusuf’a haksızlık etmiş de değildi. Bu nedenle Yusuf’un ona kısas yaptığı da söylenemez. Bunu yapanlar diğer kardeşlerdi. Evet, Yusuf kardeşini kendi yanında tutarak onlara eziyet etmiş sayılırdı. Çünkü kardeşlerini sağ salim geri getirmeleri için babalarına söz vermişlerdi. Babaları “Etrafınız kuşatılmadıkça”(Yusuf, 12/66) ifadesi ile anlaşmaya bir istisna getirmişti.

Ve onların etrafı kuşatıldı. Yusuf’un amacı kardeşini hapsederek diğer kardeşlerinden intikam almak değildi. O böyle bir davranışa kalkışmayacak kadar yüce karakterliydi. Bu olayda kardeşlerinden daha ziyade babası eziyet çekmişti. Yusuf’un bu davranışı Allah’ın bir emriydi. Böylece Yakup ve Yusuf’un imtihanı bütünüyle tamamlanmış olacak Allah’ın onlar hakkındaki takdirinde var olan hikmet ortaya çıkacaktı.

Yusuf kardeşlerine kısas yapmayı amaçlamış olduğunu farz edelim: Bu durumda bilinmelidir ki, bu hususta âlimler arasında hiçbir ihtilaf bulunmamaktadır.

Kişiyi ancak kendisine yapılanın misliyle kısas yapılabilir. Âlimler arasında ihtilafı olan şudur: Kişinin hırsızlık yapana veya ihanet edene karşı misliyle hırsızlık yapıp ihanet edebilir mi? Oysa Yusuf kıssası bu türden vakalar içermemektedir.

Evet, Yusuf kardeşini onun isteği olmadan alıkoymuş olsaydı bu delilde bir şüphe olurdu. Ancak bu takdir için de böyle bir delalet bulunmamaktadır. Hiçbir

454 Sâd, 38/22.

455 es-Saffât, 38/89.

456 el-Enbiya, 21/63

457 Yusuf, 12/70.

suçu olmayan bir kişiyi bir başkasından intikam almak için hapsedmek bizim şeriatımızda ittifakla caiz değildir.

Böyle bir şeyi Yusuf'un yaptığı takdir edilse de bu ancak hapsedilen kişiyi sınamak için Allah'ın bir emri olabilirdi. İbrahim'e oğlunu kurban etme emri verilmesi gibi. İzin verilen şey, İbrahim'e oğlunu kurban etmesi için vahy edildiği gibi, ancak bir vahiyle olabilirdi. Bunun hikmeti ise imtihan edilmek ve böylece Allah'ın hükmü karşısında sabretmek, kaderine razı olmaktan dolayı derece elde etmektir. Bu durumda hapsedilen kardeşin durumu Yusuf'u kaybettiğinde babası Yakub'un durumu gibi olacaktır.

Kıssanın gelişi, içerdiği hükümler ve Yusuf'un halinden hareketle bu durum bilinmektedir. Bu nedenle Allah şöyle buyurmaktadır:

"Yoksa o, hükümdarın dinine göre kardeşini alıkoyabilecek değildi. Bu, ancak Allah'ın dilemesiyle oldu. Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Her ilim sahibi üstünde daha iyi bir bilen vardır." (Yusuf, 12/76).

Allah başka âyetlerde kendisine hile nispet ettiği gibi bu hileyi de kendisine nispet etmiştir:

"Gerçekten onlar oldukça hile yapıyorlar. Ben de (onlara karşı) bir hile yaparım." (et-Tânk, 86/15-16).

"Onlar (yahûdiler) hile yaptılar. Allah da hilekârlıklarına karşılık verdi." (Âl-i İmrân, 3/54).

"Allah onların bu gülünç halleriyle alay eder." (el-Bakara, 2/15).

"Doğrusu münâfıklar Allah'ı aldatmak isterler. Hâlbuki O, hilelerini başlarına geçirir." (en-Nisa, 4/142).

"Ben onlara mühlet veririm. Muhakkak ki Benim tuzağım pek çetindir." (el-Â'râf, 7/183).

Bu tuzaklar kul için çirkin ve kötü gözükseler de Allah'tan gelen ve iyiliğin en üst mertebesinde olan işlerdir. Çünkü kul zalimdir ve hak etmeyene tuzak kurmuştur. Oysa Allah adildir. Ehline ve hak edene tuzak kurar. Allah'ın tuzak kurmasının mecâzi olduğu, bunun şekil bakımından veya yapılanların karşılığı olması sebebiyle veya bu isim verildiği için tuzak olarak adlandırıldığı ileri sürülebilir. Ya da bunlar hakikat olduğu, tuzakların kötü ve övgüye değer olmak üzere iki çeşidi bulunduğu da söylenebilir. Her iki görüşe göre de tuzak kelimesi gerçek anlamında kullanılmıştır. Biz bunun anlamını *es-Savâiku'l-mürsele ale'l-Cehmiyye ve'l-Muattıla* adlı kitabımızda yeterli derecede geniş olarak ele aldık⁴⁵⁸.

458 Riyad'da Daru'l-âsime'de dört cilt halinde yeni bir baskısı yapılmıştır. Yazarın eserleri için Mukaddime'ye bak.

Fasıl

Yusuf'a (as) çok sayıda tuzak kurulmuştur:

Birincisi: Kardeşleri onu babasından ayırmak için tuzak kurmuşlardı. Babası Yakup (as) ona: *"Oğulcağızım, rüyayı kardeşlerine anlatma. Sonra sana bir tuzak kurarlar. Çünkü şeytan insanın apaçık bir düşmanıdır"* (Yusuf, 12/5) demişti.

İkincisi: Onu bir köle gibi satarken ona tuzak kurmuşlardı.

Üçüncüsü: Vezirin hanımı kapıları kapatıp onu yanına çağırırken ona tuzak kurmuştu.

Dördüncüsü: Vezirin hanımı kocasına: *"Zevcene kötülük yapmak isteyeninin cezası zindana atılmaktan yahut can yakıcı bir azaptan başka ne olabilir?"* derken Yusuf'a tuzak kurmuştu.

Öncelikle kendisine çağırarak ona tuzak kurmuştu. Daha sonra yalan söyleyerek ikinci kez Yusuf'a tuzak kurdu. Bu nedenle şahit Yusuf'un suçsuzluğunu ortaya çıkarınca kocası kadına: *"Şüphesiz ki bu sizin (kadınların) hilelerinizdendir. Doğrusu siz kadınların hilesi büyüktür"* dedi. (Yusuf, 12/28).

Beşincisi: Kadın diğer kadınları toplayıp Yusuf'u önlerine çıkararak aşkından dolayı kendisini mazur göstermeye çalışırken Yusuf'a tuzak kurmuştu.

Altıncısı: Kadınlar da ona tuzak kurmuş ancak Allah onu bu tuzaktan kurtarmıştı.

"Eğer sen bunların tuzaklarını benden savmazsan onlara meyleder, cahillerden olurum. Bunun üzerine Rabbi onun duasını kabul etti. O kadınların tuzaklarını üzerinden savdı. Çünkü O hakkıyla işitendir, bilendir." (Yusuf, 12/33-34).

Bu nedenle Yusuf, zindandan hükümdara gönderdiği elçiye: *"Efendine dön de o ellerini kesen kadınlara ne oldu, diye sor. Şüphe yok ki benim Rabbim onların hilelerini çok iyi bilendir."* (Yusuf, 12/50) demişti.

Kadınların Yusuf'a kurdukları ve vezirin hanımının da kulağına giden tuzak da nedir?. Allah kitabında bu tuzaktan bahsetmiş midir? Diye sorulabilir.

Evet, Allah bu tuzağa şu âyetle işaret etmiştir:

"Şehirde bir kısım kadınlar: "Azizin karısı delikanlısından murad almak istiyormuş. Sevgisi yüreğinin zarını delip girmiş. Biz onu gerçekten apaçık bir şaşkınlık içinde görüyoruz" dediler." (Yusuf, 12/30).

Burada çeşitli tuzaklardan bahsedilmiştir.

Birincisi: Şehirdeki kadınların *"Azizin karısı delikanlısından murad almak istiyormuş"* demeleridir. Kadınlar vezirin hanımından adıyla değil evli olduğu halde yaptığı çirkin işe gönderme yaparak bahsetmişlerdi. Evli olan birinin bu tip bir kötülük işlemesi evli olmayanın işlemesine kıyasla çok daha çirkin bir davranıştır.

İkincisi: Kocas ı Mısır'ın veziri, lideri ve ileri gelenlerindendi. Bu konumdaki bir kadının böyle bir kötölük işlemesi elbette çok çirkindi.

Üçüncüsü: Kadının arzuladığı kişi hür bir insan değil bir köleydi. Bu da olayın çirkinliğini arttırıyordu.

Dördüncüsü. Kölesi onun evinde, onun koruması altındaydı. Uzaktaki bir yabancı değil ev halkından biri konumundaydı.

Beşincisi: Arzu eden kişi kadının kendisiydi.

Altıncısı: Olabildiğince büyük bir aşk yaşıyordu. Onu ayağını kaydıran da bu aşk olmuşt u.

Yedincisi: Yusuf kadından daha iffetli, vefakâr ve iyiydi. Kadın isteyen ve arzulayan o ise iffeti, keremi ve hayâsından dolayı kaçınan kişiydi. Bu hali onun daha çok arzulanasına sebep oluyordu.

Sekizincisi: Kadınlar, vezirin hanımının Yusuf'u arzulamasını ilgili şimdiki ve gelecek zaman kipi kullanarak anlatmış ve olayın hâlâ devam ettiğini ve gelecekte de devam edeceğini ifade etmeye çalışmışlardır. Geçmiş zaman kipi kullanarak "kölesini arzulamış" dememişlerdir. Bir adam hakkında "misafirini ağırlamış" demekle "misafirini ağırlar, yedirir" demek arasında fark vardır. İkinci cümle bu davranışların, o kişinin alışkanlığı ve karakteri olduğunu gösterir.

Dokuzuncusu: Kadınların "Biz onu gerçekten apaçık bir şaşkınlık içinde görüyoruz" demeleri onların bu davranışı çok çirkin gördüklerini gösterir. Oysa onlar da aşk konusunda birbirlerine müsamahakâr davranıyorlar ve aşkı çirkin görmüyorlardı. Erkekler de aynı şekilde bu konuda birbirlerine müsamaha gösterirler. Buna rağmen onların bu olayı çirkin bulmaları olayın en çirkin iş olduğuna delalet eder. Bu konuda anlayışlı olmalarının ve kadına yardım etmelerinin imkânsız olduğunu ve hoş karşılanamayacağını gösterir.

Onuncusu: Onlar bu sözleriyle ölçüsüz bir aşk ve arzuyu kınamışlardır. Kadın sevgisini ve isteğini kontrol edememiştir. "Sevgisi yüreğinin zararını delip girmiş" düzeyde aşık olmuştur. Sınır tanımaz isteğini ise "delikanlısından murad almak istiyormuş" ifadesiyle anlatmışlardır. Murad almak istemek devamlı, ard arda istemek anlamındadır. Bu sözlerle kadının aşkının büyüklüğünü ve günah işleme hırsını anlatmışlardır. Onların bu sözleri vezirin hanımının kulağına gidince o da onlara bir tuzak hazırladı. Onlara rahatça oturup yaslanacakları yerler hazırladı ve haber gönderdi. Onları topladı, önce Yusuf'u onlardan sakladı.

Kadının, Yusuf'u süsleyip ona temin edebileceği en güzel giysileri giydirdiği ve kadınların yanına aniden çıkardığı söylenmiştir. Allah'ın yarattığı en güzel ve hoş insan birden bire karşılarına çıkınca bu göz alıcı güzellik karşısında dehşete kapıldılar. O sırada yiyecekleri kesmek için ellerinde bıçak bulunuyordu. Dehşete kapılınca farkına bile varmadan ellerini kestiler.

Kadınların ellerini kanattıkları söylenmiştir. Oysa âyetin zahiri bunun aksini göstermektedir. Kadınlar gördükleri karşısında düştükleri dehşetten dolayı ellerini kesip yaralamış ve boydan boya yarmışlardır. Böylece vezirin hanımı onların sözlü tuzaklarına fiili bir tuzakla karşılık vermiş oldu. Bu tuzak kadınların kurduğu en büyük tuzaktı.

Amaç: Yusuf ile kardeşini bir araya getirmek, kardeşlerinin isteği dışında onu ellerinden almaktı. Onlar da babalarının isteği dışında Yusuf'u onun elinden almışlardı.

Onlar Yusuf'un karşısına zelil ve boynu bükük bir halde çıkmışlardı:

“Ey Aziz, bizi de ailemizi de darlık sardı, pek değerli olmayan bir bedel ile geldik. Bize yine tam ölçek(le) ver ve ayrıca bize tasadduk da et. Çünkü Allah sadaka verenleri mükâfatlandırır.” (Yusuf, 12/88).

Bu zillet ve boyun eğme hali onların Yusuf'u kuyuya atıp köle olarak satılmasına ve zelil olup başkalarına boyun eğmesine sebep olmalarına karşılık onlara gösterilmişti.

Yusuf onların, babasının ve teyzesinin kendisine secde etmesini gerektiren tüm şartlara sahipti. Kardeşleri Yusuf'a günün birinde secde etmek zorunda kalmak korkusuyla tuzak kurmuşlardı. Onun kendilerinden fazla yükselmesi ve ona secde etmek zorunda kalacakları endişesiyle onu kuyuya atmışlardı. Oysa Allah da onlara tuzak kurdu ve korktukları başlarına geldi. Yusuf'un rüyası gerçekleşti.

Bu durum Firavun'un İsrailoğullarına tuzak kurması hadisesine benzetilmektedir:

“Şüphesiz ki Firavun arzda (Mısır'da) üstünlük sağlamaya kalkıştı ve ora ahalisini bölük bölük ayırıp, onlardan bir kesimi zayıf düşürmek istiyor, (bu yüzden) oğullarını boğazlatıp kadınlarını hayatta alıkoyuyordu. Gerçekten o bozgunculardan idi.” (el-Kasas, 28/4).

Firavun İsrailoğulları arasından kendi mülk ve saltanatına son verecek birinin ortaya çıkmasından korkuyordu. Allah da ona tuzak kurdu ve kendi evinde, kendi odasında büyüttüğü bir çocuğu karşısına çıkardı. Böylece Firavun'un korktuğu başına gelmiş oldu.

Takdir edilmiş işlerden korkup kaçarsan

Onlarla yüzleşirsin.

Fasıl

Allah'ın kurduğu tuzaklar iki türlüdür:

Birincisi: Allah tuzak kurduğu kişinin imkân dâhilinde olmayan bir feli gerçekleştirir. Bu tamamen kaderdir, şeriata ait değildir. Allah'ın kâfirlerden çeşitli azaplarla intikam alması böyledir.

Yusuf kıssası da aynı şekildedir. Yusuf'un en fazla güç yetirebildiği şey su kabını kardeşinin yükü arasına koymak ve bir münâdiyi "Ey kafil (durun), siz gerçekten hırsızlık yaptınız" diye seslenmesi için göndermekti. Onlar bu iddiayı reddedince onlara: *Eğer yalancılar iseniz (hırsızın) cezası nedir?*" diye sordu. Onlar da *"Bunun cezası yükünde (çalınmış mal) bulunan kimsenin kendisinin karşılık olarak (köle) alınmasıdır"* dediler. Yani hırsızın malını çaldığı kişinin kölesi olmasıdır. Kölelik mutlak ya da belirli bir süreliğine olabilirdi. Yakup'un (as) şeraiti böyleydi. Bu kuralın İslâm'ın ilk yıllarında da geçerli olduğu söylenmiştir: Borçlu kişi borcunu ödemede güçlük çekerse alacaklı onu köle edinebilirdi. Hz. Peygamber'in Sürrak isimli sahabiye satması hadisi böyle yorumlanmıştır.⁴⁵⁹

Bir diğer görüşe göre, bu şahsın satılması kendisini çalıştıranlara kiralanması anlamına gelir, o da ücreti karşılığında borcunu ödemiştir. Bu durumda bu hüküm mensuh değildir. Ahmed b. Hanbel'den konu ile ilgili nakledilen iki rivâyetten biri şöyledir: "İflas eden kimsenin borçları varsa aynı zamanda bir zanaat sahibiye, ücret karşılığı çalışması veya hâkim tarafından zorla çalıştırılması gerekir. Kazandığı ücretle borcunu öder.

Allah Yusuf'un kardeşlerine şöyle demelerini ilham etti: *Bunun cezası yükünde (çalınmış mal) bulunan kimsenin kendisinin karşılık olarak (köle) alınmasıdır."* Allah Yusuf lehine takdirde bulundu. Bu takdiri Yusuf'un kardeşlerine söyledi. Yusuf'un, kardeşlerine bunu bizzat söyletmeye gücü yetemezdi. Onlar "Çaldığı ispat edilene kadar bir cezası yoktur. Su kabının yükü arasında bulunması onun hırsız olduğu anlamına gelmez." diyebilir ve kurtulabilirlerdi.

Yusuf (a.s) adıldı, delil olmadan ceza vermezdi. Onlar "Siz hırsızlara nasıl ceza veriyorsanız onun cezası da öyledir" diyebilirlerdi. O gün Mısır'da hırsızlar dövülür ve çaldıklarının iki katı bedel öderlerdi. Onlar Yusuf'a bunu söyleselerdi Yusuf bir başkasına uygulayamadığı bir cezayı onlara uygulayamazdı. Bu ne-

459 Sürrak'ın asıl ismi Habbab'tı, peygamber onun bu ismini değiştirmişti. Sürrak Medine'ye gelmiş ve şöyle anlatmıştır: Sahiplerimin mallarını telef etmişim onlar da beni Hz. Peygamber'e getirdiler. Peygamber bana "Sen Sürrak'sın/hırsızın" dedi. Beni dört hayvan karşılığında sattı. Beni satın alan alacaklılara ne yapacaklarını sordu. Onlar da beni azad edeceklerini söylediler. Beni azad ettiler. Ancak adım o günden beri Sürrak olarak kaldı. Bu hadisi Hakim rivâyet etmiş ve Buhârî'nin şartlarına göre sahih olduğunu söylemiştir. Zehebi de ona muvafakat etmiştir. (II, 54). Taberânî de bu olayı uzunca bir kıssa içinde anlatmıştır. Heysemi hadisin senedinde İbn Main ve İbn Hibban'a göre sika ancak diğerlerine göre zayıf bir ravi olan Müslim b. Halid ez-Zenci'nin bulunduğunu söylemiştir (IV, 142). Ayrıca bk. el-İsâbe, IV, 130 ve XI, 239-245.

Burada kendisinden bahsedilen Sürrak'ın Kütüb-i Sitte'de İbn Mace'de nakledilen bir rivâyeti vardır. (bk. 2371 sayılı hadis). Bu rivâyet şöyledir: "Hz. Peygamber bir şahit ve bir yemin ile hüküm verdi. El-Bûsiri hadisin senedinde bulunan tabiinin tanınmamasından dolayı hadisin isnadının zayıf olduğunu söylemiştir. *Misbahu'z-züccace*, II, 231.

Taberani, el-Kebir, VII, 166. el-Elbani bu hadisi Müslim'de İbn Abbas'tan nakledilen bir şahit nedeniyle sahih olduğunu belirtmiştir. (el-İrvâ, VIII, 296-805). Ayrıca bk. İbn Kudame, *el-Muğni*, XIV, 131.

denle Allah Teâla: “İşte Biz Yûsuf’un lehine böyle bir takdirde bulunduk. Yoksa o, hükümdarın dinine göre kardeşini alıkoyabilecek değildi. Bu, ancak Allah’ın dilemesiyle oldu” buyurmuştur. Burada munkatı bir istisna vardır. Anlamı da şöyledir: Allah dilerse onu bir başka yolla alıkoyabilirdi. İstisnanın muttasıl kabul edilmesi de mümkündür. Bu durumda ise mânâ şöyle olacaktır: Ancak Allah bir başka sebep hazırlarsa o zaman hükümdarın dinine göre hırsızlık dışında bir nedenle kardeşini alıkoyabilir.

Bu kıssada delil ve ikrar bulunmasa da zahire göre suç unsuru varsa had uygulanabileceğine dikkat çekilmiştir. Çalıntının hırsızın yanında bulunması oldukça sağlam bir delildir. Herhangi bir zan karışmamış bir delildir. Bizim şeriatımız buna bazı yerlerde itibar etmiştir:

Bunlardan biri kasamedir. Sahih ve sarih nassların delalet ettiği sahih görüşe göre kasamede suç unsurundan hareket edilir.⁴⁶⁰

Sahabe koku ve kusmuktan hareketle içki haddi uygulamışlardır.

Hiz. Ömer hamilelikten hareket ederek zina haddi uygulamış, hamileliği itiraf ve şahitlik yerine kabul etmiştir. Dolayısıyla çalıntının hırsızın yanında bulunması olayı, bu sayılan olaylardan daha açık bir delalet olmasa da daha geride değildir.

Onlar Yusuf’un kardeşinin eşyalarını arayınca su kabını buldular. Bu durum delil ve itiraf kabul edildi. Bu nedenle cezalandırılmayı zulme uğramak sayamazlardı. Bu zulüm olsaydı o zaman: “Nasıl oluyor da delil ve ikrar olmadan kardeşimizi alıkoyabiliyor?” derlerdi. Yusuf (as) kıssasında hileye başvurmayı caiz görenler için bir delil olması bir kenara bir şüphe dahi yoktur.⁴⁶¹

Yusuf’un kardeşleri, hükümdarın su kabı kardeşlerinin eşyası arasında bulununca şöyle demişlerdi:

“Eğer o çalmış bulunuyorsa onun daha evvel bir kardeşi de çalmıştı” dediler.” (Yusuf, 12/77)

Burada asıl ve fer arasında hiçbir delil ve illet zikretmemişlerdir. Hiçbir delil olmadan kardeşleri birbirine benzetmişlerdi. Sadece Yusuf ile kardeşi arasındaki genel benzerlikten hareket etmişler, “Bu iki kardeş pek çok yönden birbirlerine benziyorlar. O çaldıysa bu da çalabilir” demişlerdir. Burada boş bir teşbih vardır. Eşitlik olması için gereken illet ile değil mücerret suretten hareketle kıyas yapmışlardır. Bu fasit bir kıyastır. Kardeşlerin yakınlıktan dolayı benzer olmaları, gerçekleşmiş olsa dahi hırsızlık yapmada da benzer olmalarını gerektirecek bir illet değildir. Bu konuda bir benzerliğin hiçbir delili yoktur. Benzetme yönünün illet ve delili yoktur.⁴⁶²

460 İbn Kudame, *el-Muğni*, XII, 188 (Kasame bölümü).

461 *İğase*, II, 108-119.

462 *İlamu'l-muvakkin*, I, 198.

فَلَمَّا اسْتِثْيَاسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُمْ فِي يُوسُفَ فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّى يَأْذُنَ لِي أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٠﴾ إِرْجِعُوا إِلَى آبَيْكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلَّمَنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ ﴿٨١﴾ وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِمْرَةَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٨٢﴾ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٨٣﴾ وَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسْفَى عَلَى يُوسُفَ وَابْتَغَشْتُ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٨٤﴾ قَالُوا تَاللَّهِ تَفْتَأُ تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتَّى تَكُونَ حَرَضًا أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ ﴿٨٥﴾ قَالَ إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾ يَا بَنِي إِدْرِيئَا أَتُحْسِنُونَ مِنَ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَتَّخِذُ مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمَ الْكَافِرُونَ ﴿٨٧﴾ فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسْنَا وَأَهْلُنَا الضَّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُرْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٨﴾ قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ ﴿٨٩﴾ قَالُوا إِنَّكَ لَأَنْتَ يُوسُفَ قَالَ أَنَا يُوسُفَ وَهَذَا أَخِي قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٠﴾ قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ أَتَرَكْنَا اللَّهَ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ ﴿٩١﴾ قَالَ لَا تَحْزِبْ عَلَيْكُمْ الْيَوْمَ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٩٢﴾

80. Artık ondan (Yûsuf'tan) ümidlerini kesince, fısıldaşarak bir kenara çekildiler. Büyükleri dedi ki: "Babanızın sizden (Bünyamini korumak için) Allah adına teminat almış olduğunu, daha evvel de Yûsuf hakkında işlediğiniz kusuru bilmez misiniz? Artık ya babam izin verinceye yahut benim için Allah hükmedinceye kadar, katiyyen bu yerden ayrılmam. O, hükmedicilerin en hayırlısıdır.

81. "Siz babanıza dönün ve deyin ki: Ey babamız, gerçek şu ki, oğlun (Bünyamin) hırsızlık etti (ithamiyle tutuklandı). Biz ancak bildiğimize göre şahidlik ediyoruz. Gaybın bekçileri de değiliz.

82. "İçinde bulunduğumuz (ve döndüğümüz) şehre de, beraber geldiğimiz kabileye de sor. Biz, gerçekten doğru söyleyenleriz."

83. (Babaları): “Hayır, nefisleriniz sizi aldatıp (böyle) bir işe sürüklemiş. Artık (bana düşen) güzel bir sabırdır. Allah’ın, hep birlikte onları bana kavuşturacağını ümid ederim. Her şeyi bilen, yegane hüküm sahibi olan şüphesiz ki O’dur” dedi.

84. Onlardan yüz çevirip “Yâ esafâ alâ Yûsuf” dedi ve kederinden gözlerine ak düştü. Artık o hüznünü açıklamayıp içinde saklıyordu.

85. (Oğulları) dediler ki: “Hâlâ Yûsuf’u anıp duruyorsun. Allah’a andolsun ki sonunda ya kederinden hastalanıp eriyeceksin yahut ölüp gidenlerden olacaksın.”

86. “Ben keder ve üzüntümü ancak Allah’a açarım. Ben Allah nezdinden sizin bilmeyeceğiniz şeyleri biliyorum” dedi.

87. “Oğullarım gidin, Yûsuf’u ve kardeşini arayın, araştırın; Allah’ın rahmetinden de ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah’ın rahmetinden ümit kesmez.”

88. Bunun üzerine (tekrar Yûsuf’un) huzuruna girdiklerinde dediler ki: “Ey Aziz, bizi de ailemizi de darlık sardı, pek değerli olmayan bir bedel ile geldik. Bize yine tam ölçek(le) ver ve ayrıca bize tasadduk da et. Çünkü Allah sadaka verenleri mükâfatlandırır.”

89. Dedi ki: “Siz cahiller iken Yûsuf’a ve kardeşine neler yaptığınızı biliyor musunuz?”

90. “Aa, sen, evet sen Yûsuf’sun, öyle mi?” dediler. O da: “Ben Yûsuf’um, bu da kardeşimdir. Allah bize lutfetti. Çünkü kim korkar ve sabrederse, herhalde Allah iyilik edenlerin mükâfatlarını zayi etmez” dedi.

91. “Allah’a yemin ederiz ki, Allah seni gerçekten bizden üstün kılmıştır. Doğrusu biz hata işlemiştik” dediler.

92. Dedi ki: “Bugün başınıza birşey kakılmayacaktır. Allah size mağfiret buyursun. O, merhamet edenlerin en merhametlisidir.

Tefsiri:

“Dedi ki: “Bugün başınıza bir şey kakılmayacaktır. Allah size mağfiret buyursun. O, merhamet edenlerin en merhametlisidir” (Yusuf, 12/92) âyetinin anlamı Yusuf’un Allah’tan onları affetmesini istemesidir.⁴⁶³

وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَقَالَ يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بَيَّ إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُم مِنَ الْبُدُوِّ مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَعَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِمَا يَشَاءُ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿١٠٠﴾ رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّي فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴿١٠١﴾

100. Babasını ve annesini tahtın üzerine çıkartıp oturttu. Hepsi onun için secde ettiler. O zaman (Yûsuf) dedi ki: “Babacığım, işte bu önceleri gördüğüm rüyanın gerçekleşmesidir. Rabbim onu doğru çıkardı. Bana da iyilikte bulundu. Çünkü beni zindandan çıkardı ve şeytan kardeşlerimle aramı bozmuşken sizi çölden getirdi. Şüphesiz Rabbim dilediği şeyi lutfedicidir. O, hakkıyla bilen, tam hikmet sahibi olandır.” (Derken Yûsuf şöyle dua etmişti):

101. “Ey Rabbim, Sen bana mülk verdin ve bana sözlerin (kitab ve rüyaların) te’vilinden (bazı bilgiler) öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan Sen, dünyada da âhirette de benim velimsin. Benim canımı Müslüman olarak al ve beni salihlere kat.”

Tefsiri:

Allah Teala peygamberi Yusuf’un şöyle dediğini bildirmişti:

“Sen, dünyada da âhirette de benim velimsin. Benim canımı Müslüman olarak al ve beni salihlere kat” (Yusuf, 12/101).

Bu duada tevhidi kabul etmek, Allah’a teslim olmak, O’na muhtaç olduğunu açıklamak ve O’ndan başkasının dostluğunu reddetmek, İslâm üzere ölmenin kulun en büyük gayesi olduğu ancak bunun kulun elinde olmayıp Allah’ın takdiri ile olacağı, ölümden sonra bir başka hayat olduğu, o hayattaki mutlu insanlarla bir arada olma isteği gibi pek çok şey birlikte zikredilmiştir. ⁴⁶⁶

ذَٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ ﴿١٠٢﴾ وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ وَمَا تَسْأَلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿١٠٤﴾ وَكَأَيِّنْ مِنْ آيَةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾ وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾ أَفَأَمَّا مَن آتَيْنَاهُمْ غَاشِيَةً مِّنْ عَذَابِ اللَّهِ أَوْ تَأْتِيهِمْ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠٧﴾ قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعْنِي وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٨﴾

102. (Ey Muhammed!) İşte bu, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindir. Yoksa onlar (Yûsuf'un kardeşleri) hile yaparak işlerini kararlaştırdıkları zaman sen yanlarında değildin.

103. Sen ne kadar hırs gösteresen de insanların çoğu iman etmezler.

104. Hâlbuki sen, buna karşı onlardan hiçbir ücret de istemiyorsun. O âlemlere ancak bir öğüttür.

105. Göklerde ve yerde nice âyetler vardır ki, onlar bunlardan (ibret almaksızın) yüz çevirerek üzerlerinde (düşünmede) n geçer, giderler.

106. Onların çoğu şirk koştaksızın (bir türlü) Allah'a iman etmezler.

107. Onlar Allah'ın azabından bir kaplayıcının kendilerine gelip çatmasından veya onlar farkında olmadan kıyametin ansızın başlarına kopuvermesinden kendilerini emin mi gördüler?

108. De ki: “İşte bu, benim yolumdur. Ben (insanları) Allah'a bir basiret üzere dâvet ediyorum; ben de bana uyanlar da. Allah'ı tenzih ederim. Ben müşriklerden değilim.”

Tefsiri:

El-Ferra ve bir grup müfessir şöyle demiştir: “Bana uyanlar” ifadesi “Davet ediyorum” cümlesindeki zamire matuftur. Cümlelerin anlamı şöyle olmaktadır: Bana uyanlar da benim gibi Allah'a dâvet ederler. Bu, el-Kelbi'nin görüşüdür. El-Kelbi şöyle demektedir: Peygambere tabi olan herkes, onun dâvet ettiği şeye dâvet etmekle, Kur'ân ve öğütlerden söz etmekle yükümlüdür.

İbnü'l-Enbârî şöyle demektedir: Âyetteki ifadenin “Ben (insanları) Allah'a dâvet ediyorum” sözü ile sona erdiğini ve “Ben ve bana uyanlar basiret üzereyiz” ifadesi ile devam ettiğini söylemek caizdir. Böylece âyet iki cümleden meydana gelmiş kabul edilmektedir. İlk cümlede peygamber Allah'a dâvet ettiğini belirtmekte, ikinci cümlede ise o ve ona tabi olanların basiret üzere oldukları belirtilmektedir.⁴⁶⁷

Her iki tefsir de birbirine yakındır. Bir kişi peygamberin çağırıklarına dâvet etmedikçe hakkıyla ona tabi olmuş sayılmaz.

El-Ferrâ'nın tefsiri daha iyi, daha belîğ ve fasihtir.

Allah'a dâvet etmek kulun söyleyeceği sözlerin en şerefli, en yücesi ve en faziletlisidir. Bu şeref ve üstünlük ancak dâvet edilen şeyi bilmekle elde edilir. Davetin mükemmel olabilmesi için ulaşılabilecek en üst düzeyde ilim elde etmek kaçınılmazdır. İlim sahibinin aynı zamanda dâvetçi makamında olması büyük bir şereftir. Allah bu lütfu dilediği kimseye verir.⁴⁶⁸

Âyetin anlamı ister "Ben ve bana tabi olanlar basiret üzereyiz ve ben Allah'a dâvet ediyorum" olsun ister "Ben basiret üzere Allah'a dâvet ediyorum" olsun fark etmez. Hz. Peygamber'in tabileri, peygamberlerin halifeleri ve varislerinin hepsi ilim sahibiydiler. Peygamberin getirdiği ilim, amel, hidayet, irşad, sabır ve cihad mükellefiyetlerini yerine getiriyorlardı. Onlar peygamberlere tabi olanların en faziletli ve liderleriydiler. Onların en büyük imamı ise Ebû Bekir es-Sıddık'tır (ra).⁴⁶⁹

"Bana tabi olanlar" ifadesinin "dâvet ediyorum" cümlesine atfedildiği de söylenmiştir. Bu durumda anlam "ben basiret üzere Allah'a dâvet ediyorum. Bana tabi olanlar da aynı şekilde basiret üzere dâvet ediyorlar" olacaktır.

Her iki tefsire göre, âyet şuna delalet eder: Peygambere tabi olanlar Allah'a dâvet eden basiret sahipleridir. Böyle olmayanlar, her ne kadar tabi ve mensup olduklarını iddia etseler de hakkıyla ona tabi olmuş sayılmazlar.⁴⁷⁰

Her iki yorum birbirine bağlıdır. Allah, peygamberine, görevinin Allah'a dâvet etmek olduğunu bildirmiştir. Kim Allah'a dâvet ederse o peygamberin yolundadır ve basiret üzeredir, ona tabidir. Kim bir başkasına dâvet ederse o peygamberin yolunda değildir, basiret üzere değildir, peygambere tabi değildir.⁴⁷¹

"Bana tabi olanlar" ifadesi "Allah'a dâvet ediyorum" cümlesindeki zamire matuf ise peygambere tabi olanlar Allah'a dâvet edenlerdir.

Munfasıl bir zamire matuf ise peygambere tabi olanlar peygamberin getirdikleri hususunda basiret sahipleridir, ona düşman olanlardan değildir.

Gerçekte, atıf her iki anlamı da içermektedir. Ona tabi olanlar Allah'a dâvet eden basiret sahipleridir.⁴⁷²

468 *Miftâhu dâri's-saâde*, 167-168.

469 *Miftâhu dâri's-saâde*, 85.

470 *Medaricu's-salikin*, II, 482.

471 *Celau'l-efham*, 249.

472 *es-Savâiku'l-mürsele*, I, 155.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوْحِي إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى أَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠٩﴾ حَتَّى إِذَا اسْتَيْئَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِّبُوا حَاءَهُمْ نَضْرِبُ النَّارَ فَنُفِجِي مِنْ نَشَاءٍ وَلَا يَرُدُّ بِأُسْنَا عَنْ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١١٠﴾ لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١١١﴾

109. Senden önce (peygamber olarak) gönderdiklerimiz de kendilerine vahyettiğimiz şehirli erkeklerden başkaları değildi. (Acaba kâfirler) kendilerinden öncekilerin nasıl bir âkıbete uğradıklarını görmeleri için hiç de yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı? Âhîret yurdu sakınanlar için elbette daha hayırlıdır. Siz hâlâ akıllanmayacak mısınız?

110. Nihayet o peygamberler (kendilerini yalanlayanların imanlarından) ümitlerini kesip de (kâfirler de) yalan söylediklerinin ortaya çıktığını sandıkları bir sırada, onlara yardımımız gelmiş de dilediğimiz kurtuluşa erdirilmişti. Ama kâfirler guruhundan azabımız asla geri çevrilemez.

111. Andolsun ki onların kıssalarında olgun akıl sahipleri için bir ibret vardır. O (Kur'ân) uydurulan bir söz değildir. Fakat kendisinden önce olanları doğrulayıcı, (insanlara) gerekli herşeyin açıklayıcısı, iman edecek bir topluluk için de hidâyet ve rahmettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

RA'D SÛRESİ

[43 Âyet]

الْمَرَّ بِلَئِكَ الْكِتَابِ وَالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا
يُؤْمِنُونَ ﴿١﴾ اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ
وَسَحَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى يُدَبِّرُ الْأَمْرَ يُفَضِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ
يَلْقَاءَ رَبَّكُمْ تُوقِنُونَ ﴿٢﴾ وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا وَمَنْ
كُلِّ الشَّجَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ اثْنَيْنِ يُغِشِي اللَّيْلُ النَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ
يَتَفَكَّرُونَ ﴿٣﴾ وَفِي الْأَرْضِ قَطْعٌ مُّتَجَاوِزَاتٍ وَجَنَاطٌ مِنْ أَغْطَابٍ وَزُرْعٌ وَنَخِيلٌ
صِنَوَانٌ وَغَيْرُ صِنَوَانٍ يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفِضَ بَعْضُهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأَكْلِ إِنَّ
فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾ وَإِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَإِذَا كُنَّا تُرَابًا أَتَنَّا
لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَأُولَئِكَ
أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٥﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Elif, Lâm, Mim, Râ. Bunlar Kitabın âyetleridir. Sana Rabbinden indirilen (bu Kur'ân) haktır. Fakat insanların çoğu inanmazlar.

2. Allah O'dur ki, gökleri gördüğünüz şekilde direksiz yükseltmiştir. Sonra Arş üzerinde istivâ etmiştir. Güneşe de ay'a da emrine boyun eğdirmiştir. Her biri belirli bir süreye kadar akıp gider. Her işi yerli yerince düzenler, âyetleri uzun uzadıya açıklar. Rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanınız diye.

3. O, yeri uzatıp döşeyen (yeterince genişleten, gerekli zenginliklerle donatan) orada sabit dağlar ve ırmaklar var eden ve O, meyvelerin hepsinden yine kendilerinin içinde ikiye ikiye yaratandır. Geceyi gündüze (gündüzü geceye) O bürüyor. Muhakkak bunlarda iyi düşünenler için âyetler vardır.

4. Yeryüzünde birbirine bitişik birçok (arazi) parçaları, üzüm bağları, ekinler ve çatalı ve çatalsız hurmalıklar vardır ki, hepsi bir su ile sulanır. Yine de onlardan bir kısmını lezzetlerinde bir kısmından üstün kılıyoruz. Şüphesiz bunlarda da aklını kullananlar için âyetler vardır.

5. Eğer (iman etmeyişlerine) şaşıyorsan asıl şaşılacak olan onların: “Acaba biz toprak olduktan sonra mı yeniden yaratılacağız?” demeleridir. İşte Rabbinin inkâr edenler bunlardır. Boyunlarında demir halkalar (olacak) olanlar da bunlardır. İşte Cehennemlikler de bunlardır. Onlar orada ebediyen kalacaklardır.”

Tefsiri:

Bu âyete iki ayrı mânâ verilebilir:

Birincisi: Eğer onların: “Acaba biz toprak olduktan sonra mı yeniden yaratılacağız?” demelerine şaşıyorsan, asıl şaşılacak olan da budur zaten! Bunu nasıl inkâr edebilirler? Onlar hiçbir şey değilken topraktan yaratılmışlardı.

İkincisi: Allah’a şirk koşmalarına, O’nun birliğine, hiçbir ortağı olmadığına ve O’na ibadete yönelmemelerine, öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmelerine şaşıyorsan, asıl şaşılacak olan onların, “Acaba biz toprak olduktan sonra mı yeniden yaratılacağız?” demeleridir.

Bu tefsirlerin ikisine göre de, insanın âhireti inkâr etmesi, şaşılacak bir durumdur. Tamamen Allah’ı inkâr, küfür, O’nun ilâh olduğunu, kudretini, adaletini, hikmetini ve saltanatını reddetmek anlamına gelir.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالشَّيْءِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثَلَاتُ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلَى ظُلْمِهِمْ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٦﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴿٧﴾ اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ وَمَا تَغِيصُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾

6. Bir de senden iyilikten önce çarçabuk kötülük getirmeni isterler. Hâlbuki onlardan önce nice örnekler gelip geçmiştir. Doğrusu Rabbin, zulümlerine rağmen, insanlara yine de mağfiret edendir. Ve şüphesiz Rabbin, azabı cidden çetin olandır.

7. O küfre sapanlar: “Ona Rabbinden bir âyet indirilmeli değil miydi?” derler. Sen ancak bir uyarıcısın. Esasen her bir topluluğun bir yol göstericisi olmuştur.

8. Allah her şeyin neye hamile kalacağını, rahimlerin neyi eksilteceğini neyi artıracığını bilir. O’nun katında her şey bir ölçü ile.

Tefsiri:

İbn Abbas “rahimlerin neyi eksilteceğini” ifadesinin dokuz aydan kısa veya uzun hamilelik anlamına geldiğini söylemiştir. Mücahid ve Said b. Cübeyr gibi diğer bazı müfessirler de bu yorumda İbn Abbas’la aynı görüştedirler.

Mücahid’e göre, kadın gebelik süresi içinde adet görürse, bu durum çocuktan bir eksiltmedir. Dokuz aydan uzun süren gebelik bu eksilmenin tamamlanması içindir. *غِيض* hamile kadının kan görmesidir. Bu kanama çocukta eksiklik anlamına gelir. Bu eksiklik gebelik süresinin dokuz aydan çok sürmesi ile tamamlanır.

Hasan-ı Basri, rahimlerin eksiltmesinin sakatlık anlamında olduğunu, arttırmasının ise kadının on ay sonra doğum yapması olduğunu söylemiştir.

İkrime’ye göre, rahimlerin eksiltmesi, hamilelik esnasında adet görmektir. Kadının kan gördüğü her güne karşılık hamileliği uzar. Bir gün kan görse hamilelik de bir gün uzar.

Katade’ye göre de *غِيض* sakatlıktır. Rahimlerin arttırması ise dokuz aydan uzun süren hamileliktir. Said b. Cübeyr, kadın hamile iken kan görürse bu çocuk için bir eksiltme olacaktır. Çocuğun gıdası azalacak ve hamilelik uzayacaktır. Arttırma ve eksiltme müteaddi (geçişli) fillerdir. Mef’ûleri mahzuftur (nesne almamışlardır). Mef’ûl, mâ-i mevsûle aittir. *غِيض* eksiklik anlamındadır. Suyun eksilmesi için de kullanılır.

Netice de âyetin mânâsı şöyledir: Allah hamilelik süresini ve bu sürenin kısılıp uzaması gibi oluşabilecek problemleri de bilir. O, her dişinin, dişi veya erkek neye hamile kaldığını bildiği gibi, bu hususta sizin bilmediklerinizi bilir. Bu Allah’tan başka kimsenin bilemeyeceği gayb bilgisidir. Hz. Peygamber’den nakledilen sahih bir hadiste şöyle buyrulmaktadır:

“Gaybın anahtarları beş tanedir. Bunları Allah’tan başka kimse bilmez. Hiç kimse kıyametin ne zaman kopacağını bilemez. Yarın ne olacağını Allah’tan başka hiç kimse bilemez. Allah’tan başka hiç kimse yağmurun ne zaman yağacağını bilemez. Rahimlerde ne olduğunu yalnızca Allah bilir. Hiçbir nefis nerede öleceğini bilemez. Bunu yalnızca Allah bilir.”⁴⁷³

Rahimlerde olanın bilgisi Allah’a mahsustur. Ceninin orada ne kadar kalacağını, bedeninde bir noksan ya da fazlalık olup olmayacağını yalnızca O bilir. Bu ifadede yer almayan sakatlık, sağlamlık, kan görme ya da kanın kesilmesi gibi diğer hadiseler de buna tabidir.⁴⁷⁴

473 Buhâri, Tefsir 2.

474 *Tuhfetü'l-vedûd*, 229-230.

عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرِ الْمُتَعَالِ ﴿٩﴾ سَوَاءٌ مِنْكُمْ مَنْ أَسْرَ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُتَخَفٌ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ﴿١٠﴾ لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ ﴿١١﴾

9. O, görünmeyi de görüneni de bilendir. O çok büyüktür, yüceler yücesidir.

10. İcinizden birisi ister sözünü gizlesin, ister onu açıklasın, gece gizlensin ve(ya) gündüzün yoluna gitsin, hepsi (O'nun ilminde) birdir.

11. O'nun önünden, arkasından kendisini Allah'ın emriyle gözetleyecek izleyicileri vardır. Gerçek şu ki; bir toplum kendi özünde olanı değiştirmedikçe Allah da hallerini değiştirip bozmaz. Allah bir toplumun da kötülüğünü diledi mi, artık onun geri çevrilmesine imkân yoktur. Onların O'ndan başka bir vekilleri (yardımcıları) da olmaz.

Tefsiri:

Bu izciler ardı ardına gelirler. Biri gitti mi yerine bir başkası gelir. İnsanı sabit kırlarlar, ona iyiliği emreder ve iyiliğe teşvik ederler. Ona Allah'ın ikramlarını hazırlarlar, onu sabretmeye sevk eder ve bunun geçici bir dayanma olacağını insanın ebediyen istirahat edeceğini söylerler.

“Gerçek şu ki; bir toplum kendi özünde olanı değiştirmedikçe Allah da hallerini değiştirip bozmaz.” (er-Ra'd, 13/11)

Bu âyet, Allah'ın, kullarına verdiği bir nimeti onlar itaatlerini isyana dönüştürmedikçe değiştirmeyeceğine delalet eder.

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنْشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ ﴿١٢﴾ وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ ﴿١٣﴾ لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ إِلَّا كِتَابِطٌ كَفَتْهُ إِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَإِنَّهُ هُوَ بِنَالِهِ وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴿١٤﴾

12. Size korku ve ümit salarak şimşegi gösteren, (yağmur) yüklü bulutları ortaya çıkaran O'dur.

13. Gök gürültüsü O'na hamd ile, melekler de korkusundan tesbih ederler. O, yıldırımları gönderip onlarla Allah hakkında mücadele edip dururlarken (onlardan) dilediğini çarpar. O, kudret ve azabı çetin olandır.

14. Hak olan dâvet yalnız O'nadır. O'nu bırakıp çağırdıkları ise, kendilerine hiçbir şekilde cevap veremezler. Onların durumu; ancak ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimseye benzer ki, o buna asla ulaşacak değildir. İşte kâfirlerin (putlarına) duası da ancak (bunun gibi) boşunadır.

Tefsiri:

“Hak olan dâvet yalnız O'nadır.” (er-Ra'd, 13/14)

Allah Teala zatıyla ve sıfatlarıyla hak olan dâvetin sahibidir. Davetçisine se-vap vaat etmese dahi dâvetçi bu sevabı hak eder. Allah yalnızca kendisine ibadet edilmeye ve yalnızca kendisine dua edilmesine, şükredilmeye, hamd edilmeye, sevimye, ümit edilmeye, korkulmaya, kendisine tevekkül edilmesine, kendisinden yardım istenmeye, kendisine sığınılmasına layıktır. Böylece hak olan ilâhi dâvet yalnızca O'na ait olur.

Bunu marifetle, tad alarak ve davranışlarıyla yerine getiren kimse sadece Allah'a ve ibadete yönelmiştir.

Selef âlimleri hak olan dâvet ifadesini dâvette tevhid, ihlâs ve doğruluk anlamında tefsir etmişlerdir.⁴⁷⁵ Hz. Ali'ye göre hak olan dâvet tevhiddir. İbn Abbas'a göre Allah'tan başka ilâh olmadığına şahadet etmektir. Hak olan dâvetin ihlâsla dua etmek anlamına geldiğini söyleyenler de olmuştur. İhlâslı dua yalnızca Allah için yapılan duadır. Hak olan dâvet de ilâhi, başka ilâhlardan arınmış, ihlâs üzere olan dâvettir.⁴⁷⁶

وَاللَّهُ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُم بِالْعُدْوِ وَالْأَصَالِ ﴿١٥﴾ قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ أَنْ نَنْفَعَهُمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ قُلِ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿١٦﴾

15. Göklerde ve yerde bulunanların kendileri de gölgeleri de ister istemez, sabah, akşam Allah'a secde ederler.

475 el-Cevâbu'l-kâfi, 139.

476 Medaricu's-sâlikin, II, 29-30.

16. De ki: “Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?” De ki: “Allah’dır.” Yine de ki: “Öyle iken O’nu bırakıp da bizzat kendilerine ne bir fayda ne de bir zarar vermeye güçleri olmayan bir takım veliler mi edindiniz?” De ki: “Gözü görmeyenle gören (müşrikle mümin) bir olur mu? Yahut karanlıklarla nur (şirk ile tevhid) bir olur mu?” Yoksa Allah’a O’nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da, bu yaratma kendilerince birbirine benzer mi göründü? De ki: “Her şeyi yaratan Allah’dır. O, birdir, Kahhârdır.”

Tefsiri:

Yaratan tek ise ilâh da tek olmalıdır. Allah’tan başka varlıklar yaratma konusunda aciz olduklarından dolayı ilâh da olamazlar. Buna karşılık Allah birdir ve Kahhar’dır. Tam anlamıyla kahr, bir olmayı gerektirir. Ortaklık ile kahr birbiriyle uyuşmaz.⁴⁷⁷

Allah, er-Ra’d süresinde müminler hakkında su ve ateşi misal göstererek şöyle buyurmuştur:

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاخْتَمَلَ الشَّجَلُ زَبَدًا رَابِيًا وَمِمَّا يُوقِدُونَ
عَلَيْهِ فِي النَّارِ اتِّتَعَاءَ جَلِيَّةٍ أَوْ مَنَاعٍ زَبَدٌ مِثْلُهُ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ فَأَمَّا
الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ
الْأَمْثَالَ ﴿١٧﴾

17. O, gökten bir su indirdi de dereler kendi miktarlarınca sel dolup taşar. Sel de yüze çıkan bir köpük yüklenip götürür. Bir süs veya bir fayda elde etmek için ateşte erittikleri şeylerden de bunun gibi bir köpük çıkar. İşte Allah, hakk ile bâtılı böyle örneklendirir. Ancak köpük atılır gider. İnsanlara fayda verecek olan şeye gelince, işte bu, yerde kalır. Allah örnekleri işte böyle verir.

Tefsiri:

Bu âyette, kalplere, kulaklara ve gözlere hayat verdiği için, vahiy bitkileri sulayarak yeryüzünü canlandıran suya benzetilmiştir. Kalpler de vadilere (dere yataklarına) benzetilmiştir. Geniş bir gönül, çokça su alan geniş bir vadi gibi çokça ilim alır. Oysa dar bir kalp kendi ölçüsü elverdiği oranda bir şeyler taşıyabilir. Nitekim küçük bir vadi de kendi kapasitesi oranında su taşır. Dolayısıyla kalpler,

kapasiteleri oranında hidayet ve ilim yüklenirler. Sel yeryüzüne karışınca beraberinde çer çöp ve köpük de taşımaya başlar. Hidayet ve ilim de kalplere girince burada bulunan şehvet ve şüpheleri çekip almak ve gidermek için sürüklerler. Bu durum, ilaç içilince bedenden hastayı etkileyen bazı maddelerin sökülüp atılmasına benzemektedir. Vücuttan zararlı maddelerin atılabilmesi ilacın fayda sağlamasından ileri gelmektedir. İlaç zararlı maddelerle bir arada bulunmadığından ötürü bunları gidermek için sökülüp atmıştır. Allah Teala da hak ile bâtili böyle bir misalle anlatmaktadır.

Daha sonra ateş ile ilgili bir örnek vermektedir:

“Bir süs veya bir fayda elde etmek için ateşte erittikleri şeylerden de bunun gibi bir köpük çıkar.”

Bu köpük, altın, gümüş, bakır ve demirin eritilmesi esnasında ortaya çıkan kirdir. Ateş bu kiri faydalı cevherden ayırıştırıp atmış, böylece pis madde atılarak giderilmiştir. Selin ve ateşin, kiri, çöpü ve pisliği atması gibi, müminin kalbi de şehvet ve şüpheleri atar, uzaklaştırır ve yok eder. Vadilerde insanların içtikleri, arazilerini ve hayvanlarını suladıkları saf ve berrak sular ortaya çıkar. Aynı şekilde kalpte de insanın faydalanacağı saf ve halis bir iman yerleşir. Bu örneklerle ne kastedildiğini bilmeyen bunları anlayıp idrak etmeyen, burada söz edilen kimse-lerden olamaz. Başarıya ulaştırın Allah'tır.⁴⁷⁸

Allah, Resûlüne indirdiği bilgiyi gökten indirdiği suya benzetmiştir. Bunların her biri ile hayat ve insanların yaşamları ve gelecekleri için faydalı şeyler elde edilir. Kalpleri de vadilere benzetmiştir. Büyük bir vadiye çokça su sığdığı gibi geniş bir kalbe de çokça ilim sığar. Küçük bir vadiye nasıl az su sığabiliyorsa dar bir kalbe de çok az ilim sığar. Allah Teala: *“Dereler kendi miktarlarınca sel dolup taşar. Sel de yüze çıkan bir köpük yüklenip götürür”* demiştir. Allah, aydınlığı kalplere girince oradan bâtil şüphelerin izlerini gideren ilim hakkında bu örneği vermiştir. Selin vadide suyun üzerinde biriken çer çöpü gidermesi gibi ilim de kalbin üzerinde yükselir. Allah çerçöpün kabararak suyun üzerinde yükseldiğini ve yerde kalmadığını, aynı şekilde ilmin de kalpte yükselip taşan bâtil şüpheleri gidereceğini bunların kalbe yerleşmeyeceğini belirtmiştir. Vadilerde çer çöpün sürüklenip atılması ve saf suyun kalması gibi şüpheler de sürüklenip atılır, kalbe, sahibine ve diğer insanlara fayda sağlayacak hidayet ve hak din yerleşir. Allah'ın verdiği bu misalleri ancak ilim sahipleri anlayabilir.

Allah Teâla daha sonra bu hususu bir başka misalle daha anlatmıştır:

“Bir süs veya bir fayda elde etmek için ateşte erittikleri şeylerden de bunun gibi bir köpük çıkar.”

İnsanın altın, gümüş, bakır ve demir gibi ateşte erittikleri maddelerden kir çıkar. Bu kir ateşin yakaladığı köpüktür. Ateş, köpüğü karıştığı cevherden çıkarır, atar. Cevher tek başına ve saf olarak kalır. Allah hayat ve faydalar ihtiva ettiği ve soğutma özelliği olduğu için suyu; ışık, aydınlatma ve yakıcılık özelliklerinden dolayı da ateşi örnek vermiştir. Suyun yeryüzünü diriltmesi, ateşin kirleri yok etmesi ve iyi ile pisliği ayırması gibi Kur'an âyetleri de kalpleri diriltir. Ateş altın, gümüş, bakır vb. madenlerdeki kirleri ayıklar. Bu ve benzer olağanüstü misaller hakkında Allah şöyle buyurmaktadır:

“İşte misaller! Biz bunları insanlara (örnek) veriyoruz. Onlara âlimlerden başkası akıl erdiremez.” (el-Ankebut, 29/43).⁴⁷⁹

Allah Teala suyun yeryüzüne karışınca sel olup yüzeyinde kir ve çöpleri taşıyacağını bildirmiştir. Bu çöplerin altında ne olduğunu bilmeyen kişi çer çöpten başka şey göremez. Bunların altında hayatın ana maddesinin var olduğunu göremez. Aynı şekilde altın, gümüş, bakır ve diğer madenleri toprak altından çıkarılanlar bunlardan yararlanabilmek için ateş yakarsa onlardan kiri gidermiş olur ancak onların cevherinden bir şey eksilmemiş olur. Giderilen pisliklerden istifade edilmez. Bu durum kaçınılmazdır.⁴⁸⁰

Allah Teala er-Ra'd sûresinde bu iki örneği vermiştir:

“O, gökten bir su indirdi de dereler kendi miktarlarınca sel dolup taşar. Sel de yüze çıkan bir köpük yüklenip götürür.”

Bu örnekte kalplere hayat vermesi bakımından vahiy gökten indirilen suya benzetilmiştir. Kalpler de seli taşıyan vadilere benzetilmiştir. Büyük vadilere çokça su sığabildiği gibi geniş bir gönüle de geniş ilim sığar. Dar bir kalbe ise çok az ilim yerleşebilir. Vadiler kendi kapasitesi oranında su taşır, kalpler de kendi kapasitesi nispetinde ilimle dolar. Vadiler ve akan sulara selin sürüklediği çer çöp bulunur. Suyun yüzeyi köpürür, ancak altı hayat kaynağıdır. Vadi çer çöpü iki yana atar, çerçöpün altından su çıkar. Allah bu su ile yeryüzünü sular, şehirlere, insanlara, ağaçlara ve hayvanlara hayat verir. Vadide çer çöp kalmaz. Allah'ın kalplere bahsettiği ilim ve iman da böyledir. Kalp ilim ve imanı elde edip de bunlar kalbe işleyince yüzeyinde biriken şehvetin kirini, bâtil şüphelerin izini sürükleyip götürür. İlim, iman ve hidayet kalbe kök salınca artık orada kir ve pislik barınamaz. Yavaş yavaş yok olur gider. Geride kalbin derinliklerinde faydalı ilim ve saf iman kalır. İnsanlar bundan istifade ederler.

479 Miftahu dâri's-saâde, 66-67.

480 Tariku'l-hicreteyn, 97.

el-Câmiu's-sahih'te Ebû Mûsa el-Eş'ari'nin Hz. Peygamber'den naklettiği şu rivâyet zikredilmiştir:

“Allah'ın benimle gönderdiği hidayet ve ilim yeryüzüne inen sağanak yağmura benzer. Bu yağmur bazen öyle bir toprağa düşer, onun bir kısmı suyu kabul eder, orada bitkiler ve çayırlar yetişir. Bazı yerler de kurak olur, suyu üstünde tutar, Allah halkı onunla faydalandırır. Ondandır hem kendileri içerler hem de hayvanlarını sularlar, ekin ekerler. Bu yağmur diğer bir tür toprağa daha isabet eder, bu toprak düz ve kaygandır. Ne suyu üstünde tutar ne de çayır bitirir. Allah'ın dinini anlayıp da benim vasıtamla gönderdiği hidayet ve ilimden faydalanan ve bunu başkalarına bildiren kimse ile bunu duyduğu vakit başını bile kaldırmayan ve kabul etmeyen kimsenin hali böyledir.”⁴⁸¹

Bu hadiste Hz. Peygamber hidayet ve ilim bakımından insanları üç gruba ayırmıştır:

Birinci grup: Peygamberlerin varisleri ve nebilerin halifeleridir. İlim ve amelin yanı sıra Allah ve Resulünün yoluna dâvet ederek dini ayakta tutmuşlardır. Onlar peygamberlere hakkıyla tabi olanlardır. Suyu çekip bitkiler ve çayırlar yeşerten toprağa benzerler. Hem kendileri sudan istifade ederler hem de diğer insanlar istifade eder. Hem dinde basiret hem de dâvette kuvvet sahibidirler. Bu nedenle onlar, Allah'ın haklarında şöyle buyurduğu Peygamberlerin varisleridir:

“Güçlü ve basiretli kullarımız, İbrahim, İshak ve Yâkub'u da an.” (Sa'd, 38/45)

Allah'ın dininde basiret sahibi olanlar... Basiret sahipleri hakkı idrak eder, tanıtır, kuvvetli deliller ile tebliğ eder, uygular ve hakka çağırır.

Bu tabaka dini öğrenme ve anlamada kuvvetli, yorumlarken basiretlidir. Nasslardan ilim nehirleri fışkırtmış, hazineler çıkarmış, özel olarak nasiplenmiştir. Müminlerin emiri Hz. Ali'ye: “Peygamber diğer insanlardan ayrı olarak size özel bir bilgi verdi mi?” diye sorulmuş o da şöyle demiştir:

“Hayır, taneyi yaran ve rüzgârı gönderene yemin ederim, hayır. Ancak Allah'ın Kitabında kuluna verdiği bir anlayış vardır.”⁴⁸²

Bu anlayış yeryüzünde yetişen bitkiler ve çayırlar mesabesindedir. Bu tabakanın mensupları bu özellikleri ile ikinci tabakadan ayrılırlar.

İkinci grup: Nassları ezberlemişlerdir. Başlıca uğraşları nassların ezberlenmesi ve ezberde tutulmasıdır. İnsanlar, nassları onlardan alıp öğrenmişlerdir.

481 Buhâri, İlim 21; Müslim, Fedail, Peygamberin göndreildiği şeyin örneği babı, V, 144.

482 Buhâri, Diyât, Akile babı, XII, 256.

Nasslardan hükümler çıkarmış, onlardaki hazineleri bulmuşlardır. Bunları ziraa-ta elverişli bir toprağa ekmiş, herkes bu topraktan kendi nasibini almıştır. “*Her boy kendi pınarını öğrenmişti*” (el-Bakara, 2/60). Bu kimseler Hz. Peygamber’in, haklarında şöyle dediği kimselerdir:

“Allah benim sözümü işiten, belleyen ve duyduğu gibi aktaran kimsenin yüzünü ak etsin. Fakih olmayan nice fıkıh ravileri vardır. Fıkıh ravilerinden pek çoğu kendilerinden daha fakih olanlara rivâyette bulunurlar.”⁴⁸³

Ümmetin önde gelen ilim adamlarından Kur’an’ın müfessiri Abdullah b. Abbas’ın Hz. Peygamber’den işittiği ve rivâyet ederken “İşittim ve gördüm” lafızlarını kullandığı rivâyetlerin toplamı yirmi hadisi geçmiyordu.⁴⁸⁴ Ancak sahabe-den çok sayıda hadis dinlemişti. Onun anlama kabiliyeti ve içtihatları her zaman takdir görmüştü. İlminin bereketi tüm dünyayı ilim ve fıkıhla dolduracak derecede idi. Ebu Muhammed b. Hazm şöyle demiştir:

“İbn Abbas’ın fetvalarını yedi büyük ciltte topladım. Onun ilmi deniz gibidir. İnsanlar onun fıkıhı, içtihatları ve Kur’an tefsiriyle yücelmiştir. Hakikatte o da diğer insanlar gibi Kur’an’ı ezberlemiş, diğer raviler gibi hadis dinlemiştir. Ancak onun ektiği toprak toprakların en verimlisi ve en mümbitiydi. O nassların tohumlarını ekmiş, her güzel çiftten nice bitkiler yetişmiştir. “Bu, Allah’ın lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah büyük bir lütuf sahibidir.” (el-Hadid, 57/21). İbn Abbas’ın fetvaları, tefsiri ve içtihatlarının yanında Ebu Hureyre’nin fetva ve içtihatları nerede kalır? Ebû Hureyre İbn Abbas’tan daha iyi bir hadis hafızıydı hatta ümmetin hafızıydı. Hadisi işittiği gibi rivâyet eder ve geceleri ders verirdi. Tüm gayreti ve çabası ezberlemeye yönelikti. İşittiği gibi ezberlemişti.⁴⁸⁵ İbn Abbas’ın gayesi ise fıkıh, istinbat, nassları yarıp içinden ırmaklar akıtmak, hazinelerini bulmaktı. İşte bu şekilde insanlar iki grup olarak mütalaa edilebilir:

Bir kısmı zabt, ezber ve işittiği gibi rivâyet etmekle ilgilenir, ezberledikleri nasslarda yer alan hazineleri bulup çıkarmak ve anlamakla uğraşmazlardı.

Bir kısmı ise nasslarda yer alan hükümleri bulup çıkarmak ve bunları anlamakla da ilgilenirlerdi.

Birinci kısma Ebû Zür’a, Ebû Hâtim ve İbn Dâre, daha önceki tabakadan Bündâr b. Muhammed b. Beşşâr, Amr en-Nakid, Abdürrezzak, daha önceki ta-

483 Sahih bir hadistir. Zeyd b. sabit’ten nakledilmiştir. Ebû Dâvud, İlim 10; Tirmizi, İlim 7; İbn Mace, Menasik 76; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV. 80. Hakim, Müstedrek, I, 86 (Hakim bu rivâyetin Şeyhayn’ın şartlarına uygun olduğunu belirtmiş, Zehebi de onaylamıştır.

484 Bk. Siyeru a’lâmi’n-nübela, III, 331.

485 Onun tertemiz hayatı ve menkıbeleri için bk. Siyeru a’lâmi’n-nübela, II, 578.

bakadan Muhammed b. Câfer Gunder, Said b. Ebi Arûbe ve diğerleri gibi hafız, işittiklerini güzelce ezberleyen ancak nasslardan hüküm istinbat etmek ve içtihatla uğraşmayan kimseler örnek verilebilir.⁴⁸⁶

İkinci kısma Malik, Şafii, el-Evzâi, İshak, Ahmed b. Hanbel, Buhâri, Ebû Dâvud, Muhammed b. Nasr el-Mervezi gibi rivâyetle içtihat ve istinbatı birleştiren kimseler örnek verilebilir. Bu iki taife Allah'ın Peygamber'inin getirdiklerini kabul edip baş üstüne koyan yaratılmışların en mesut olanlarıdır.

Üçüncü grup: Allah'ın hidâyetini kabul etmeyen ve baş üstüne koymayan bu insanlar yaratılmışların en bahtsızlarıdır. Onlar ne ezber yapar ne rivâyet eder ne anlamaya çalışır ne de nasslara riayet ederler.

Birinci grup rivâyet ve dirayet ehlidir.

İkinci grup rivâyet ve riayet ehlidir. Dirayetle ilgilenmişlerdir. Ancak hafızlıkları daha önde gelir.

Üçüncü grup bedbaht olanlardır. Rivâyetle, dirayetle, riayetle ilgilenmezler. *"Onlar ancak hayvanlar gibidir; hatta onlar -yolca- daha da sapıklıktadırlar"* (el-Furkan, 26/44). Şehirleri daraltır, fiyatları yükseltirler. Onların amacı sadece

486 Her biri birer hidayet güneşi olan bu insanların biyografilerini verip vermemek konusundaki şaşkınlığımı okuyucularımdan gizleyecek değilim. Hakikatte çok şaşkın ve üzgünüm. Biz Müslümanlar toplum olarak doğuda ve batıda gençlerimize örnek olacak bir şahsiyet arıyoruz. Bugün kötü hadiseler, suçlar, öfke ve karmaşa içindeyiz. Çünkü bu meşhur güneşler ameli ve ahlâki hayatımızdan kopup gittiler. Biz artık doğru yolu bulamıyoruz. Dalalet etrafımızı kuşatmış durumda. Bu millet nasıl yeniden hidayet bulur, gençlere nasıl doğru yol gösterilir? Kadınlar dosdoğru yolda, aileler istikrarlı halde olur ve ümmet salaha erer. Onlar İbn abbas'ı, Ebu Hureyre'yi ve diğer yıldızları tanımazken bu nasıl olabilir? İnsanlar Raşit halifelerin dahi sadece isimlerini biliyorlar, onları tanımıyorlar. Bu nedenle çok üzgünüz. Hatta aemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamberin dahi siyretini mevlit günlerinde anlatılıp duran birkaç hikaye dışında bilmiyorlar. Onun kadınıyla erkeğiyle aile halkını tanımak nerede kaldı? Gençler bir yana ouyn ve eğlenceye dalmış, gaflet içinde yaşayan kültürlü yetişkinler ne biliyor acaba? Bunları düşün ve sonra Allah bize yeter, o en güzel vekildir, de.

Şair Ferezdak'ın Cerir'e söylediği bir şiiri dalalet ve günaha çağıranlara cevaben söyleyebiliriz:

İşte benim atalarım bunlardır. Toplanınca sen de onların benzeri insanlar getir de görelim. (Divan-ı Ferezdak, II, 72.)

Evet, sahabe, tabiun ve doğru yolda olan imamlar bizim atalarımızdır. Başkalarına tabi olanlar da onların bir benzerini getirsinler de görelim. *"Bunu asla yapamazsınız; buna gücünüz yetmez -hiçbir zaman da yapamayacaksınız- Bu konuda aciz olup bunu asla yapamayacağınıza göre o halde tutuşturucusu/yakıtı insanlarla kibrit/kükürt taşları olan ve kâfirler için hazırlanmış bulunan o Cehennem ateşinden kendinizi korumak için sakının."* (el-Bakara, 2/24).

mideleri ve cinsel arzularıdır. Hedefleri biraz yükselince bunlara giyim ve süslenme eklenir. Hedef büyüdükçe bunlara liderlik ve gadabi nefsin zaferi ilave olur. Gadabi nefsin gayesi nefsin zafer kazanmasıdır. Köpeksi nefsin zafer kazanması hedefi de yükselince artık bu istek karşılanmaz. Aslansı nefsin zafer kazanması hedefine bu gruptan hiç kimse ulaştırılmaz.⁴⁸⁷

Nefisler köpeksi, aslansı ve meleksi olmak üzere üç gruptur.

Köpeksi nefis kemik, artık, leş ve pisliklerle yetinir.

Aslansı nefis bunlarla yetinmez. Hakta ve bâtılda diğer nefislere üstün olmak ister. Meleksi nefis ise bunlardan daha yücedir. Yüce bir dosta ulaşmaya çalışır, gayesi ilim, iman, Allah sevgisi, O'na yönelmektir. O'nun rızasını ve sevgisini kazanmayı tercih eder. Dünya nimetlerinden de istifade eder. Bu istifade edişi kendisini yaratan Rabbine, velisine ulaşmak içindir. O'ndan uzaklaşmak için değildir.

Allah Teala ikinci bir örnek daha vermiştir. Bu örnek ateştir: “Bir süs veya bir fayda elde etmek için ateşte erittikleri şeylerden de bunun gibi bir köpük çıkar” (er-Ra'd, 13/17).

Bunlar demir, bakır, gümüş, altın vb. madenlerdir. Bunlar temizlenmek, arıtılmak ve kirlerinin giderilmesi için ateşe sokulurlar. Böylece kirler atılır, geride insanların istifade edeceği saf maden kalır.

Allah bu örnekleri verince kendi gönderdiği hidayete tabi olan ve bu hidayetle ilgilenen ile Allah'ın dâvetine icabet etmeyen ve ilgilenmeyen kimselerden söz etmiş ve şöyle demiştir:

لِّلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنَىٰ وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ
جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ أُولَٰئِكَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسَابِ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَفِيهَا
الْمِهَادُ ﴿١٨﴾

18. Rablerinin çağrısını kabul edenlere el-Hüsna vardır. Onun çağrısını kabul etmeyenlere gelince; yeryüzündeki her şey ve onunla beraber bir o kadarı daha kendilerinin olsa, şüphesiz onları fide olarak verirdi. Hesabın kötüsü onlar içindir. Barınakları Cehennemdir. O ne kötü yataktır!”

487 Elimde bulunan iki nüshanın muhakkiki buradaki metnin matbu nüshada tahrif edildiğini söylemiştir. Sen de bu karışıklığı, ibareyi düzeltmenin zorluğunu görmektesin.

Tefsiri:

Burada Allah Teala'nın hayatı nur, ölümü ise zulmet olarak yarattığı kastedilmiştir. Ruhi ve bedeni varlıkların hayat sahibi olması nur sebebiyledir. Nur hayatın maddesidir. Aynı zamanda ışık kaynağıdır. Nursuz hayat olmadığı gibi nur olmadan aydınlık da olmaz. Kalplerin hayat bulması, açılması, genişlemesi nur sayesinde.

el-Hakim et-Tirmizi, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

—Kalbe nur girdi mi o kalp açılır ve genişler. Ashap Hz. Peygamber'e:

—Peki, bunun alameti nedir? diye sordu. Hz. Peygamber:

—Âhiret yurdu için Allah'a yönelmek, gaflet yurdundan uzaklaşmak, ölüme hazırlıklı olmaktır, buyurdu.⁴⁸⁸

Kulun nuru, amelini ve sözlerini Allah'a ulaştırır. Allah'a ancak güzel kelimeler, salih ameller, güzel ruhlar ve nurdan yaratılmış melekler ulaşır. Güzel kelimeler bir nurdur ve nur kaynaklıdır. Güzel ruhlar Allah'ın peygamberine indirdiği nur ile aydınlanmış müminlerin ruhlarıdır.

Müslim'in *Sahih*'inde Hz. Âişe'den naklen Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

“*Melekler nurdan yaratılmıştır. Cinler ateşten yaratılmıştır. Âdem ise size tarif edilen şeyden yaratılmıştır.*”⁴⁸⁹

Meleklerin ana maddesi nur olduğundan dolayı Rablerinin katına çıkabilirler. Müminlerin ruhları da melekler tarafından kabzedildikten sonra Rabbinin katına çıkabilir. Göğün kapısı açılır, ardından ikinci, ardından üçüncü, daha sonra dördüncü, derken yedinci kapıya varana dek tüm kapılar açılır ve ruh Allah'ın huzuruna çıkar. Allah onun gök ehline (‘illiyyin) yazılmasını emreder. Bu ruh arınmış, tertemiz, pırıl pırıl bir ruh olduğunda melekler ile beraber Allah'ın hu-

488 El-Hakim et-Tirmizi, *Nevâdiru'l-usûl*, 125-126. (İbn Ömer'den senetsiz olarak nakledilmiş zayıf bir rivâyettir.) Hadisi İbn Cerir de nakletmiştir. Mahmûd Şâkir (13852-13854) rakamları arasında ve (13856)'da hadisin zayıf olduğunu, rivâyetin tüm tariklerinde zayıf ve yalancı bir ravi olan Abdullah b. El-Misver'in bulunduğunu belirtmiştir. (bk. Zehebi, *Mizân*, II, 504). Hadisi Abdullah b. El-Mübârek, *ez-Zühhd*, 106-107'de, Ebû Nuaym, *Ahbâru Isbahân*, I, 305'de, el-Beğavi, *Tefsir*, II, 180'de senetsiz olarak nakletmişlerdir.

Suyûti, *ed-Dürer*, IV, 354'de, bu hadisin Abdürrezzak, el-Firyâbi, İbn Ebi Şeybe, Abd b. Humeyd, İbnü'l-Münzir İbn Ebi Hâtim, İbn Merdûyeh tarafından nakledildiğine, el-Beyhaki'nin de bu rivâyete *el-Esmâ ve's-sıfât*'ta Ebû Câfer'den naklen yer verdiğine işaret etmiştir.

İbn Kesir hadisin bazı tariklerini zikrettikten sonra, “Allah en doğrusunu bilir ancak, hadisin mürsel ve muttasıl tarikleri birbirini takviye etmektedir” demiştir. (bk. İbn Kesir, *Tefsir*, II, 189. el-En'âm Sûresi, 125. âyetin tefsiri). Mahmûd Şâkir'e göre, hadisin ravilerinden Ebû Cafer el-Hâşimi'nin yalancı bir ravi olmasından ötürü İbn Kesir'in bu değerlendirmesi yanlıştır.

489 Müslim, *Zühhd* 60.

zuruna çıkar. Ancak karanlık, pis ve kirli bir ruh için göğün kapıları açılmaz ve bu ruh Allah katına yükselemez. Aksine dünya semasında dolanır durur. Dünya sefil bir yer olduğu için adeta kamburlaşır. Bunların ilki ulvi bir semadadır. Her ruh kendi özüne, aslına döner. Bu durum el-Berâ b. Âzib'den nakledilen uzun bir hadiste anlatılmıştır. Bu hadisi Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde, ve Ebû Avâne el-İsferâyini *Sahih*'inde nakletmişlerdir. Hakim ve başka musanniflerin de naklettiği bu rivâyet sahihtir.⁴⁹⁰

Allah Teala şöyle buyurmuştur:

أَقْمَنُ يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَى إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا
الْأَلْبَابِ ﴿١٩﴾

19. Rabbinden sana indirilenin ancak hak olduğunu bilen kimse, (O'na inanmayan) kör gibi midir? Ancak selim akıl sahipleri iyice öğüt alır (ve düşünürler).

Tefsiri:

Allah bu âyette inanmayanların kör olduklarına şahitlik etmektedir. Bu aynı zamanda onların kendi nefislerinin şaşkınlık ve şüphe içinde olduğuna şahitlik edilmesine, müminlerin onlar aleyhindeki şahitliğine muvafakat etmeleri anlamındadır.⁴⁹¹

Allah şu üç esastan şöyle bahsetmektedir:⁴⁹²

الَّذِينَ يُوفُونَ بَعْدَ اللَّهِ وَلَا يَنْفُضُونَ الْمِيثَاقَ ﴿٢٠﴾ وَالَّذِينَ يَصُلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ
أَنْ يُوَصَّلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ ﴿٢١﴾ وَالَّذِينَ ضَبَرُوا عَيْتًا
وَجْهَ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَذَرُونَ بِالْحَسَنَةِ
السَّيِّئَةَ أُولَئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٢﴾

20. Onlar; Allah'ın ahdini yerine getirirler; antlaşmalarını bozmazlar.

21. Onlar Allah'ın birleştirmesini emrettiği şeyi bitiştirirler. Rablerinden korkarlar ve kötü hesaptan endişe ederler.

490 Ahmed. *Müsned*, IV, 287; Hâkim, *Müstedrek*, I, 37. Hâdisin sıhhati için bk. *el-Vâbilu's-sayyib*, s. 82-87.

491 *es-Savâiku'l-mürsele*, III, 851.

492 Bunlar emredilen, sakındırılan ve yaratma ve emretmede takdir edilendir.

22. Onlar Rablerinin rızasını isteyerek sabrederler, namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık infak ederler; kötülüğü iyilikle savarlar; işte yurdun (hayırlı) akıbeti bunlardır”

Tefsiri:

Âyette belirtilen vasıflarla İslâm ve imanın önemli esasları bir arada zikredilmiştir. Özellikle burada belirtilen Allah'ın ahbine vefa vasfı O'nun bütün emir ve yasaklarını ihtiva etmektedir. Bunlar Allah ile insan arasında ve insanın, Allah'ın yarattığı diğer varlıklarla insan arasındaki ahitlerdir.

İnsanın ahde vefa hususunda kararlı olması ve anlaşmayı ihlal etmemesi, Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi birleştirmesi vasıfları da daha sonra zikredilen vasıflardır.

Bu vasıflar dinin açık ve gizli olarak yerine getirilen esaslarını, Allah'ın ve kulların haklarını içerir. Kullar yalnızca Allah'a ibadet etmek, O'na şirk koşturmak, O'na itaat etmek ve yönelmek, tevekkül etmek, O'nu sevmek, ümit etmek, O'na tövbe etmek ve boyun eğmek, huzurunda eğilmek, O'nun nimetlerinin farkına varıp O'na şükretmek, günahın farkına varıp bağışlanma dilemek suretiyle Allah ile aralarındaki bağı birleştirirler. Rab ile kul arasındaki vuslat işte budur. Allah kendisi ile kulu arasında bu bağların birleştirilmesini istediği gibi peygamber ile aramızda bulunan bağların da birleştirilmesini de istemiştir. Bu bağlar peygambere inanmak, onu doğrulamak, her hususta onu hakem kabul etmek, onun hükmüne razı olmak ve ona teslim olmak, onun sevgisini çocukların, ana babanın ve tüm insanların sevgisinden üstün tutmaktır. Allah'ın hakkını ve peygamberin hakkını yerine getirmek de bu bağın birleştirilmesine dâhildir.

Allah ana baba ve akrabalarla aramızdaki bağların korunmasını, onlara iyilik yapıp onlarla ziyaretleşmeyi emrettiği gibi eşler arasındaki bağı da sağlam tutulmasını, haklara riayet edilmesini ve eşlerin birbiriyle iyi geçinmelerini istemiştir. Yanımızda çalışan fakirlerle de sağlam bir bağ kurmamızı onlara yediğimizden yedirip giydiğimizden giydirmemizi güçlerinin üstünde iş yüklemememizi istemiştir.

Yakın ve uzak komşularımızın haklarına riayet etmek kendi canımızı malımızı ve ailemizi nelere karşı koruyorsak komşularımızı da aynı şekilde korumak suretiyle aramızdaki bağı korumamızı istemiştir.

Kendimize nasıl davranılmasını istiyorsak diğer insanlara da o şekilde davranmamızı istemiştir. Kişi, beraber oturduğu ve kıymet verip ikramda bulunduğu arkadaşlarından nasıl çekiniyor ise aynı şekilde hafaza ve kiramen katibin meleklerinden de çekinerek onlara saygılı davranmalı böylece meleklerle de arasında bir bağ tesis etmelidir.

Bütün bunlar Allah'ın birleştirilmesini istediği ve emrettiği hususlardır.

Âyetle, kişileri bu bağları kurmaya sevk eden etkenden de söz edilmiştir. Bu etken Allah korkusu ve âhiret gününde hesaba çekilme endişesidir. Allah korkusu hissetmeyen bir insanın bu bağları kurması mümkün değildir. Kalpten Allah korkusu gidince bu bağ da kopuverir.

Allah tüm bu vasıfların temeli, kaynağı ve mihveri olarak sabrı göstermiştir. “Onlar Rablerinin rızasını isteyerek sabrederler” ancak tek başına sabır yeterli değildir. Sabrın Allah için olması şarttır.

Allah, sabrı elde etmek için insana namazın yardımcı olacağını zikretmiştir: “Namazı dosdoğru kılarlar”. Dünya ve âhirette iyilik elde etmek için insana yardımcı olacak iki şey sabır ve namazdır. Allah Teala şöyle buyurmuştur:

“Sabırla ve namazla Allah’tan yardım isteyiniz. Gerçi bu sabır ve namaz Allah’tan korkan kimseler dışındakilere elbette büyük ve bir hayli zor bir iş gibi gelir.” (el-Bakara, 2/45).

“Ey iman edenler, sabırla ve namazla Allah’tan yardım dileyin.” (el-Bakara, 2/153).

Allah bu kimselerin gizli ve açık olarak infak etmek suretiyle başkalarına iyilik yaptıklarını belirtmiştir. Sabır ve namazla kendilerine infak ederek başkalarına iyilik yapmaktadırlar.

Diğer insanlar bu kimselere cahilce davranır veya eziyet ederse onlar aynı şekilde karşılık vermezler aksine kötülüğe iyilikle mukabele ederler. Kendilerine kötülük yapana dahi iyilik yaparlar: “Kötülüğü iyilikle savarlar”. Savmak kelimesi kötülükten dolayı elde edilen günahı ardından işlenen iyilikle gidermek anlamında tefsir edilmiştir. Allah’ın şu âyetinde de aynı husus ifade edilmektedir:

“İyilikler kötülükleri giderir.” (Hûd, 11/114).

Hiz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Kötülüğün ardından iyilik yaparak günahını gider.”⁴⁹³

493 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 153, 228. Hasen bir hadistir. Tirmizi, Birr ve sıla, İnsanlarla muamele babı, Ebu Zer’den naklen, IV, 312-313. Tirmizi bu hadisin hasen sahih olduğunu söylemiştir. Muaz b. cebel’den de rivâyet etmiş ancak sahih olanın Ebu Zer tariki olduğunu bildirmiştir. İbn Recep Tirmizi’nin bu hadisi hasen addettiğini bazı nüshalarda yer alan sıhhat ifadesinin uzak bir ihtimal olduğunu söylemiştir. (bk. *Camiu’l-ulûm ve’l-hikem*, 147). Darimi, Rikak, güzel ahlâk babı, Ebu Zer’den naklen, II, 231. Hakim, I, 54 (Ebu Zer’den naklen). Hakim: Şeyhayn’ın şartlarına göre sahihtir ancak tahric etmemişlerdir” demıştır. Zehebi de ona muvafakat etmiştir. Ancak bu bir yanılıdır. İbn Recep’in dediği doğrudur. Çünkü Meymun b. Ebi Şebib’den Buhâri Sahih’inde hadis tahric etmemiştir. Sadece *el-Edebu’l-müfred*’de tahric etmiştir. Müslim’de sadece kitabının mukaddimesinde ondan Muğire b. Şube aracılığıyla hadis nakletmiştir. Birinci neden budur. İkincisi, Meymun b. Şebib’in hiçbir sahabiden hadis işittiği doğru değildir. bk. *Camiu’l-ulûm ve’l-hikem*, 147, 8. hadis; *Tehzibu’t-Tehzib*. X, 389.

Âyet her iki mânâyı da içine alır.

Bu âyetler İslâm ve imanın tüm konularını işlemekte, emredilen her hususu yerine getirmeyi, sakındırılan her şeyden kaçınmayı ve takdir edilen her şeye karşı sabırlı olmayı kapsamaktadır. Cenâb-ı Allah bu üç esası şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Evet, siz sabreder ve sakınırsanız...” (Âl-i İmrân, 3/125).

“Çünkü kim korkar ve sabrederse...” (Yûsuf, 12/90).

“Ey iman edenler! Sabredin (düşmanlarınızla) sabır yarışı yapın ve ribatta bulunun. Allah’tan korkun ki kurtuluşa eresiniz.” (Âl-i İmrân, 3/200).

Bu âyetlerin hepsinde takva ve sabır yan yana zikredilmiştir. Dolayısıyla yukarıda belirtilen üç esasa işaret edilmiş, takvanın hakikatte, emredilenleri yerine getirmek ve yasaklananlardan kaçınmak anlamına geldiği belirtilmiştir.⁴⁹⁴

جَنَاتٍ عَذْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلَائِكَةُ
يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ ﴿٢٣﴾ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَبِعِزَّتِ الْوَارِثِ
﴿٢٤﴾ وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ
وَيَنْقُضُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ﴿٢٥﴾ اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ
لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَفَرَحُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا مَتَاعٌ
﴿٢٦﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ يَصْلُحُ مَنْ يَشَاءُ
وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أَنَابَ ﴿٢٧﴾ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ
تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ﴿٢٨﴾

23. (O âkibet) Adn Cennetleridir. Onlar oraya ana ve babalarından, eşlerinden, zürriyetlerinden salih olanlarla birlikte gireceklerdir. Melekler de her kapıdan onların yanına girip;

24. “Sabrettiğiniz şeylere karşılık selâm sizlere! (Dünya) yurdun(un) ne güzel sonucudur bu!” (derler).

25. Allah’a verdikleri sözü andlarıyla sağlamlaştırdıktan sonra bozanlar, Allah’ın bitiştirilmesini emrettiği şeyi koparanlar, yeryüzünde fesad çıkaranlar (var ya); işte lânet de onlardır, yurdun kötüsü (Cehennem) de onlardır.

26. Allah rızkı dilediğine genişletir, (dilediğine) daraltır. Onlar ise dünya hayatı(ndaki varlıkları) dolayısı ile şımardılar. Hâlbuki dünya hayatı, âhirete nisbetle sadece bir geçimliklidir.

27. Kâfir olanlar: “Kendisine Rabbinden bir âyet (mûcize) indirilmeli değil miydi?” derler. De ki: “Şüphesiz Allah dilediğini saptırır ve kendisine yönelenleri de doğru yola iletir.”

28. Bunlar iman edenlerdir, gönülleri Allah'ın zikri ile huzura kavuşanlardır. Haberinizi olsun ki kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.

Tefsiri:

Huzur bulmak kalbin sakinleşmesi, kaygı ve endişelerden arınmasıdır. Meşhur bir hadiste de “Doğruluk huzur, yalancılık kaygı getirir” denmiştir.⁴⁹⁵ Yani doğru sözü işiten kimse huzurlu ve rahat olur. Yalan ise kaygı ve şüphe getirir. Hz. Peygamber de bu anlamda “İyilik kalbe huzur veren şeydir” buyurmuştur.⁴⁹⁶ Yani kalbe huzur vererek kaygı ve endişesini giderir.

Bu âyetin tefsiri ile ilgili iki görüş bulunmaktadır:

Birinci görüş: Kulun Rabbini zikretmesidir. Çünkü zikir ile kalp huzur bulur ve rahatlar. Kalp sıkıntı hisseder ve kaygı duyarsa Allah'ı zikretmek dışında hiçbir şey kendisine huzur veremez. Bu görüşün sahipleri bu mânâ ile ilgili iki görüş ileri sürmüşlerdir:

Bazısı bunun yeminle ilgili olduğu kanaatindedir. Mümin bir şeye yemin ederse diğer müminler emin olur ve rahatlarlar. Bu görüş İbn Abbas'tan nakledilmiştir.

Bazısı ise bu âyetin kulun Allah'ı gizlice zikretmesi anlamında tefsir etmişlerdir. Kalp bu zikirle huzur bulur ve rahatlar.

İkinci görüş: Allah bu âyetle Kur'an'dan söz etmiştir. Kur'an Allah'ın peygamberine indirdiği zikirdir ve müminlerin kalplerine huzur verir.

495 Hasan b. Ali'den nakledilen sahih bir hadisin bir kısmıdır. Hadisin başkısı şöyle: “Şüpheli olanı bırak, şüphe vermeyene bak. Doğruluk huzur getirir..” Ahmed, III, 169; Ebu Davud et-Tayalisi, 1178; Tirmizi, IV, 576 (hasen olduğunu söylemiştir.), Hakim, II, 13 (sahih olduğunu söylemiştir, Zehebi de ona muvafakat etmiştir, IV, 99) Zehebi senedinin güçlü olduğunu söylemiştir. Başkaları da rivâyet etmiştir. Bk. *Camîu'l-ulûm ve'l-hikem*, sa: 101; no: 11. Hadisin ayrıntılı tahriri için bk. el-İrvâ, I, 44, no: 12 ve VII, 155, no: 2074.

496 Ebu Sa'lebe el-Haşeni'den naklen sahihtir. Şöyle demiştir: Ey Allah'ın elçisi bana helâl ve haram olanı bildir, dedim. Bana şöyle dedi: İyilik kalbe huzur veren, kalbi mutmain eden şeydir.” Ahmed, IV, 194; Taberani, Kebir, XXII, 219, Heysemi, *Mecmau'z-zevaid*, I, 175. Heysemi şöyle demiştir: “sahih'te bu hadisin baş kısmı bulunmaktadır. Ravileri sikadır.” El-Elbani de hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Bk. *Sahihu'l-cami*, 2878.

Kalp ancak şüphe taşımayan bir iman sayesinde huzur bulabilir. Böyle bir imana ise ancak Kur'an vasıtası ile ulaşılabilir. Kalbin huzuru ve rahatı imanın kesin olması ile alakalıdır. Kaygıları ve huzursuzluğu ise şüpheler taşımasından kaynaklanmaktadır. Kur'ân şüphe, vehim ve zannı giderir, kesinliğe erdştirir. Müminlerin kalpleri ancak Kur'an ile huzur bulur.

Tercih edilen görüş bu ikincisidir.

"Kim Rahmân'ın zikrini görmezlikten gelirse, Biz ona bir şeytanı musallat ederiz. Artık bu, onun ayrılmaz arkadaşdır." (ez-Zuhurf, 43/36) âyeti hakkında her iki görüş ifade edilmiştir.

Doğru olan, zikrin, Allah'ın peygamberine indirdiği Kitap olmasıdır. Kim bu kitaptan yüz çevirirse ona bir şeytan musallat edilir, kişi kendisini hidayet üzere sandığı halde şeytan onu doğru yoldan uzaklaştırır.

"Kim de zikrimden yüz çevirirse, gerçekten onun için dar bir geçim vardır. Ve onu Kıyamet gününde kör olarak haşşederiz." (Taha, 20/124) âyeti hakkında da söz konusu iki görüş ileri sürülmüştür. Doğru olan, zikrin, Allah'ın, resulüne indirdiği kitap olmasıdır. Bu zikirden yüz çeviren bu nedenle şöyle der:

"Der ki: "Rabbim, niçin beni kör haşşettin? Hâlbuki ben görüyordum. Buyurur ki: (Sen de) böyle (yapmıştın). Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun. Bugün de sen böylece unutulursun." (Taha, 20/125-126).

Âyetin yemin anlamında tefsir edilmesi âyette kastedilen mânâdan oldukça uzaktır. Sadık olan da yalancı olan da, iyi olan da günahkâr olan da yemin ederek Allah'ı zikreder. Müminlerin kalbi yemin etmeseler de doğru sözlü olanlar karşısında rahat olur. Yemin etseler dahi Kur'an'dan şüphe duyanlara güvenmez.

Allah huzuru müminlerin kalbine ve ruhuna vermiştir. Huzurlu olanları övmüş ve Cennet'e almakla müjdelemiştir. Ne mutlu onlara! Varacakları yer ne güzel bir yer!⁴⁹⁷

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَى لَهُمْ وَحُسْنُ مَا بَ ﴿٢٩﴾ كَذَلِكَ أَرْسَلْنَاكَ فِي أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَا أُمَمٌ لَبِثُوا عَلَىٰ ظُهُورِهِم الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمَنِ قُلْ هُوَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابِ ﴿٣٠﴾ وَلَوْ أَنَّ قُرْآنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ أَوْ قُطِعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتَىٰ بَلْ لَلْأَمْرُ جَمِيعًا أَقَلَمَ يَتَأَسَّى الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهْدَى النَّاسَ جَمِيعًا وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِنْ دَارِهِمْ حَتَّىٰ يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٣١﴾ وَلَقَدْ اسْتَهْزَىٰ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٣٢﴾ أَفَمَنْ هُوَ قَائِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ قُلْ سَمُّوهُمْ أَمْ تُنَبِّئُونَهُ بِمَا لَا يَغْلَمُ فِي الْأَرْضِ أَمْ يَبْطَأُ مِنَ الْقَوْلِ بَلْ زَيْنٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ وَضُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾ لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَقُّ وَمَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ ﴿٣٤﴾ مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ أُكُلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ ﴿٣٥﴾ وَالَّذِينَ اتَّيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمِنَ الْأَخْبَارِ مَنْ يُنْكِرْ بَعْضَهُ قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ إِلَيْهِ أَدْعُو وَإِلَيْهِ مَتَابِ ﴿٣٦﴾ وَكَذَلِكَ أُنزِلْنَاهُ حُكْمًا وَعَرَبِيًّا وَلَنْ تُجِبَنَ أَهْوَاءُهُمْ بَعْدَ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً وَمَا كَانَ لِرُسُلٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ﴿٣٨﴾ يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾ وَإِنْ مَا تُرِيدُكَ بَعْضُ الَّذِينَ نَعِدُهُمْ أَوْ تَوَفِّيكَ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ﴿٤٠﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُضُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا وَاللَّهُ يَخُكِّمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤١﴾ وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٤٢﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ ﴿٤٣﴾

29. İman edip salih amel işleyenlere ne mutlu! Güzel dönüş yeri de onlarındır!

30. Seni de öylece, kendilerinden evvel nice ümmetler gelip geçmiş olan bir ümmete, sana vahyettiğimizi kendilerine okuman için gönderdik. Hâlbuki onlar Rahmânı inkâr ediyorlar. De ki: "O (Rahmân), benim Rabbimdir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben yalnız O'na güvenip dayandım. Dönüşüm de yalnız O'nadır."

31. Eğer kendisiyle dağların (yerlerinden koparılıp) yürütüldüğü veya onunla yerin (parça parça edilip) yarıldığı, ölülerin konuşturulduğu bir Kur'ân olsaydı... Fakat bütün emirler yalnız Allah'ındır. İman edenler hâlâ şu gerçeği bilmediler mi ki; Allah dileseydi elbette insanların tümünü hidâyete erdirirdi. Allah'ın va'di gelinceye kadar da o kâfirlerin başına işledikleri yüzünden ya ansızın büyük bir musibet gelip çatacak yahut yurtlarının yakınına konup duracaktır. Şüphesiz Allah va'dinden dönmez.

32. Andolsun, senden önceki peygamberlerle de alay edilmişti; Ben de o kâfirlere mühlet verdim; sonra da onları yakalayiverdim. Bu benim cezalandırmam, nasılmış?

33. Her nefsin bütün kazandığını gözetleyen (Allah, müşriklerin putları gibi) mi (dir)? Hâlbuki onlar Allah'a ortaklar koştular. De ki: "Bunların adlarını söyleyin (bakalım)! Siz yeryüzünde O'na bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? Yoksa siz üstünkörü bir söz mü söylüyorsunuz?" Hayır, bilakis o kâfirlere tuzakları süslü gösterildi ve onlar doğru yoldan alıkondular. Allah kimi şaşırtırsa artık ona hidâyet verecek hiçbir kimse yoktur.

34. Onlar için dünya hayatında bir azab vardır. Âhiret azabı ise elbette daha zorludur. Onları Allah'a karşı koruyacak hiçbir kimseleri de yoktur.

35. Takvâ sahiplerine va'd olunan Cennet'in durumu şudur: Altından ırmaklar akar. Oranın yiyecekleri de gölgeleri de devamlıdır. Takvâ sahiplerinin âkıbeti işte budur! Kâfirlerin âkıbeti ise ateştir.

36. Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler sana indirilene sevinirler. Fakat (sana karşı çıkan) güruhlar arasında onun bir kısmını inkâr eden kimseler de vardır. De ki: "Ben ancak Allah'a ibadet edip O'na ortak koşmamakla emrolundum. Ben ancak O'na dâvet ederim; dönüşüm de yalnız O'nadır."

37. İşte Biz onu böylece Arapça bir hüküm olarak indirdik. Andolsun ki sana gelen bunca ilimden sonra onların hevâ ve heveslerine uyarsan, senin Allah'a karşı ne bir yardımcın olur, ne de bir koruyucun.

38. Andolsun ki Biz senden önce peygamberler göndermiş, onlara da eşler ve evlatlar vermişizdir. Allah'ın izni olmaksızın herhangi bir âyeti (mûcizeyi) getirmek hiçbir peygamberin yapabileceği bir iş değildir. Her bir va'denin yazılmış bir hükmü vardır.

39. Allah dilediğini siler ve (dilediğini) bırakır. Ana kitap ise O'nun nezdindedir.

40. Onlara va'dettiğimiz (azab) ın bir kısmını sana göstersek de yahut (daha önce) canını alsak da sana düşen ancak tebliğ etmektir. Hesap(larını) görmek de yalnız Bize aittir.

41. Görmediler mi ki Biz (emrimizle) arza geliyoruz da onu etrafından eksiltip duruyoruz. Allah hükmeder. O'nun hükmünü koğuşturup bozacak yoktur. O, hesabı pek çabuk görendir.

42. Onlardan öncekiler de tuzaklar kurmuştu. Fakat bütün bu tuzakları boşa çıkarmak, Allah'a aittir. Herkesin ne kazandığını O bilir. Kâfirler de pek yakında bu yurdun sonunun kimin olacağını bileceklerdir.

43. O kâfir olanlar: "Sen gönderilmiş bir peygamber değilsin" derler. De ki: "Benimle sizin aranızda şâhid olarak Allah ve yanında Kitabın bilgisi bulunanlar yeter."

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

İBRÂHİM SÛRESİ

[52 Âyet]

الرَّحْمَٰنُ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿١﴾ اللَّهُ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَوُضِعَ لِلْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٢﴾ الَّذِينَ يَسْتَعْجِلُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَتَعَوَّنَهَا عُنُوجًا أُولَٰئِكَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿٣﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلَّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِيَ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٤﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُمْ بِأَيَّامِ اللَّهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٥﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Elif, Lâm, Râ. Bu insanları Rabblerinin izniyle karanlıklardan nura, yegane galip, hamde layık olan (Allah) ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir Kitaptır.

2. O Allah ki, göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. (Uğrayacakları) şiddetli azaptan dolayı, vay o kâfirlerin haline!

3. Onlar, dünya hayatını âhiretten daha çok sevenler, Allah'ın yolundan alıkoyanlar, onun eğrilmesini isteyenlerdir. İşte onlar uzak bir sapıklık içindedirler.

4. Biz gönderdiğimiz her bir peygamberi -kendilerine apaçık anlatsın diye- ancak kendi kavminin diliyle gönderdik. Artık Allah kimi dilerse saptırır, kimi dilerse de doğru yola iletir. O Azîzdîr, Hakîmdir.

5. Andolsun ki Biz Mûsâ'yı: "Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar ve onlara Allah'ın günlerini hatırlatarak öğüt ver" diye âyetlerimizle gönderdik. Şüphesiz bunda sabreden ve çok şükreden herkes için (Allah'ın kudretini gösteren) belgeler vardır.

Tefsiri:

Allah-u Teala: “Biz Musa’yı, “*kaumini karanlıklardan nura çıkar ve onlara “eyyamullah’ı” (Allah’ın günlerini) hatırlat*” diyen ayetlerimizle gönderdik”, diye buyurmaktadır. (İbrahim Suresi: 14/5)

“Eyyamullah”; tamlaması sözlük itibarı ile “Allah’ın günleri” anlamını ifade etse de “Allah’ın nimetleri” şeklinde tefsir edildiği gibi Allah’ı inkâr edenlerden ve günahlara olabildiğince dalanlardan Yüce Allah’ın intikam alması ve onları cezalandırması şeklinde de yorumlanmıştır.

Bu yorumlardan birincisi: İbn-i Abbas’ın tefsiri ile Übeyy Bin Ka’b ve Mücahid’in görüşleridir.

İkincisi: Mukatil bin Süleyman’ın tefsiridir.⁴⁹⁸

Doğrusu ise: Eyyamullah (Allah’ın günleri); Bir taraftan aziz ve yüce olan Allah’ın düşmanlarının başına getirdiği felaketler, belalar ve zor durumlar olarak yorumlanırken diğer taraftan dostlarına başısladığı iyilikler, güzellikler ve nimetler olarak ikinci anlamda kullanılmıştır. Âyette sözü edilen bu büyük nimetlerle cezalar, “eyyam” (günler) diye adlandırılmıştır. Çünkü “eyyam” kelimesi önceki bölümün tümlenci durumundadır. Araplar: “Filan kişi, Arapların ve insanların “eyyamını” yani “günlerini” çok iyi biliyor,” derler. Burada “eyyam” sözcüğü ile anlatılmak istenen özelde Arapların genelde ise diğer insanların başına gelen her türlü iyilik ya da kötülüklerdir.

Öyleyse, burada kullanılmış olan “eyyam” kelimesini ve işaret ettiği anlamları olan nimetlerle cezalandırılmaları gerektiği gibi bilmek, kulun olaylara ibret almak için bakıp durumları iyice değerlendirdikten sonra kendine çeki düzen vermesini gerektirir. Bu durumda olayların - daha doğrusu “eyyamın”- bilinmesi ders alınacak ibretler ve öğütler oluşturacaktır. Allah Teala: “Onların yaşam öykülerinde -düşünüp öğüt alan-akıl sahipleri için ibret vardır.” (Yusuf 12/111)

Olaylardan ibret alabilmek için akıl sahibi olmak gerekir. Bu da ancak; her türlü boş arzu ve heveslerin peşine düşmek, nefsinin arzuladığı her şeyi yerine getirmeyi amaç edinmek ve kötülüklerin yapılmasına öncülük edip bu uğurda çabalar harcamak, demek olan kişisel çıkarlarını ilâhlaştırmaktan kurtulmakla olur. Nefsinin her türlü istek ve hırsını tatmin etmek için çabalamak aklın aydınlığını ve keskinliğini giderir. Kalbin -yani düşünce sisteminin-ileri görüşlülüğünü köreltir. İnsanı, gerçekleri kabul edip hakka teslim olmaktan alıkor ve onu dosdoğru olan Hakk’ın yolundan saptırır. Kişisel çıkarlarını ilâhlaştırmamanın egemen olduğu bir ortamda ibret almak amacıyla olayları gözlemek ve sağlıklı değerlendirmeler

yapmak, mümkün değildir. Kul, boş arzu ve isteklerinin peşinde koşmağa başladığında hem olayları değerlendirmek için etrafında olanlara bakışları hem de fikir ve düşünceleri bozulur. Böylece nefsi, aslında güzel olan şeyleri kendisine çirkin gösterirken çirkinlikleri ve çirkin olanı güzel gösterir. Bu duruma düşmüş bir kul net düşünceden uzaklaşır hakla bâtili birbirine karıştırmağa başlar. Artık onun için doğruların hatırlatılması veya doğru düşünme ya da öğütlerin ne anlamı ve yararı olacaktır?⁴⁹⁹

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنْجَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ وَيَدْعُونَكُمْ أبنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٦﴾ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ ﴿٧﴾ وَقَالَ مُوسَى إِنَّ تَكْفُرُوا أَنْتُمْ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿٨﴾ أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادُ وَثَمُودُ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَاءَهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٌ ﴿٩﴾ قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِئَةِ اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخَّرَكُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى قَالُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا تُرِيدُونَ أَنْ تَضِلُّوْنَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتُونَا بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿١٠﴾ قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِنْ نَحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَمَا كَانَ لَنَا أَنْ نَأْتِيَكُمْ بِسُلْطَانٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾ وَمَا لَنَا أَلَّا تَتَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ وَقَدْ هَدَانَا شَيْئَلْنَا وَلَنُصَبِّرَنَّ عَلَى مَا آذَيْتُمُونَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿١٢﴾

6. Hani Mûsâ kavmine şöyle demişti: “Alla’ı’nın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Çünkü O, sizi azabın en şiddetlisine uğratan, oğullarınızı boğazlayıp kadınlarınızı (hizmet ettirmek için) diri bırakan Firavun hanedanından kurtarmıştı ve bunda Rabbinizden büyük bir imtihan vardır.

7. “Ve yine hatırlayın ki Rabbiniz şunu bildirmişti: Andolsun ki şükrederseniz elbette size daha çok veririm. Nankörlük ederseniz hiç şüphesiz Benim azabım çok şiddetlidir.”

8. Mûsâ demişti ki: “Siz ve bütün yeryüzündekiler inkâr etseniz şüphe yok ki, Allah Ganîdir, Hamîddir.”

9. Sizden öncekilerin, Nûh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonra Allah’dan başkasının bilmediği kavimlerin haberleri size gelmedi mi? Peygamberleri onlara apaçık belgelerle gelmişti de ellerini ağızlarına götürüp: “Muhakkak biz, sizinle gönderilenleri inkâr ettik. Ve gerçekten biz, bizi çağırdığınız şey hakkında şüphe ve tereddüt içindeyiz” demişlerdi.

10. Peygamberleri şöyle demişti: “Gökleri ve yeri yaratan, sizi günahlarınızdan bir kısmını bağışlamaya ve belirli bir süreye kadar ertelemeye çağıran Allah hakkında mı şüphe (ediyorsunuz)?” Dediler ki: “Siz de ancak bizim gibi bir insansınız. Atalarımızın taptıklarından bizi alıkoymak istiyorsunuz. O halde bize apaçık bir delil getirin.”

11. Peygamberleri onlara şöyle demişti: “Biz ancak sizin gibi bir insanız; ancak Allah, (peygamberlik nimetini) kulları arasından dilediği kimselere lütfeder. Allah’ın izni olmadıkça bizim size (istediğiniz) apaçık bir delil getirmemize imkân yoktur. Artık mü’minler, yalnız Allah’a tevekkül etmelidir.

12. “Hem bize yollarımızı da göstermişken ne diye Allah’a tevekkül etmeyelim ki? Bize yaptığınız eziyetlere elbette dayanacağız. Artık tevekkül edenler yalnız Allah’a tevekkül etmelidir.”

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah buyuruyor ki: “Ve rabbiniz şöyle ilan etmişti: “Şükrederseniz elbette ki kat kat artırırım”, (ya da şükretse idiniz mutlaka kat kat artıracaktım). (İbrahim 14/7)

Allah’ı anmak, helâl ve haramları gözetmek ve nimetleri hatırlamak olan “zikir” daha önceki yazdıklarımızda anlattığımız gibi Allah’a şükretmenin başıdır. “Şükür” de hem nimetleri çeken bir faktör hem de nimetlerin çokça artmasının gereğidir. Allah’ın kendilerine rahmet edesi ilk dönem Selef âlimlerinden bazıları: “Seni hiç bir zaman unutmayıp daima hatırlayan kişiyi unutup anmamak gafleti ne kadar da çirkindir!”⁵⁰⁰ Demişlerdir.

Peygamberlerin kendi toplumlarına söyledikleri: «Allah hakkında kuşkularınız mı var», ifadesinin işaret ettiği husus ta işte budur. (İbrahim 14/10)

Yani: Allah hakkında bir takım kuşkular mı duyuluyor ki; Allah’ın varlığını kanıtlayan deliller getirilmesi isteniyor? Bu hususta Allah Azze’nin bizzat- açıkla-

yıp işaret ettiği şeyden daha doğru ve açık başka tür delil olabilir ki? Gizli olanlarla açık seçik ortada olanlara bunun dışında başkaca nasıl işaret edilip yol gösterilebilir ki? Nitekim Peygamberler, “Yerlerin ve göklerin yaratıcısı olan Allah hakkında mı kuşkularınız var” diyerek durumun anlaşılmasını vurgulamışlardır.⁴

Her Resul kendi toplumuna şöyle demişti: “Bizlere dosdoğru yollarımızı gösteren Allah olduğu halde bize ne oluyor da O’na güvenip tevekkül etmeyecek miyiz”? (İbrahim 14/12)

Resuller, kendilerini doğru yola ilettiği halde Allah’a güvenip tevekkül etmeyi hayretle karşılamış ve böyle bir şeyin olmaması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu tutum, doğru yolda olmakla Allah’a güvenip dayanmanın ayrılmaz bir bütün olduğunu kanıtlamaktadır. Öyleyse gerçekten Allah’a inanan, gerçekleri gerektiği gibi bilen ve Allah’ın kendilerinin dostu ve yardımcısı olduğunu kesin bir bilgiyle gören kimseler için Allah’a dayanıp tevekkül etmek kaçınılmaz bir zorunluluktur. Çünkü Allah’a dayanıp güvenmek demek olan “tevekkül” iki temel unsuru bir araya getirmektedir: a) Kalbin bilerek inanıp güvenmesi, b) Öğrenip inandıklarını uygulaması –yani teori ve pratik ya da ilim ve amel etme.

Kalbin bilmesi: Kendisine tevekkül ettiği vekilin, tevekkül ettiği hususta yeterli olduğunu ve bunu tam anlamıyla yerine getirdiğini ve bu vekâlet konusunda ondan başka hiç kimsenin bu boşluğu dolduramayacağını görüp anlayarak kesinlikle bilmesidir.

Kalbin ameli ise: Vekil tuttuğu kimsenin vekâletine tüm kalbiyle teslim olması, ona karşı tam bir huzur duyması, işlerini ona bırakıp teslim etmesi, tevekkül ettiği husustaki her türlü yetkiyi vekiline bırakması ve tüm bunların kendi lehine ve iyiliğine olmasına inanıp hoşnutluk göstermesidir. Tevekkülün gerçekleşmesi için bir araya gelmeleri zorunlu olan “kalbin ilmi” ve “kalbin ameli” diye adlandırılan bu iki temel esas dolayısıyla tevekkül olgusu kalbin kesin ilminin olması şartıyla kalbin işlevleri arasına girmiştir. Tevekkülün mümkün olması da zaten bu şarta bağlıdır. Nitekim İmam Ahmed bin Hanbel de bu hususta şunları söylemiştir: “Tevekkül kalbin işidir, ama kalbin de kesin bilgisinin bulunması gerekir.” Burada denilebilir ki; kalbin ilmi, ya tevekkül olgusunun bir koşulu ya da var oluşunun bir parçasıdır.⁵⁰¹

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ ﴿١٣﴾ وَلَنُسَكِّنَنَّكُمْ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ذَلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدَ ﴿١٤﴾ وَاسْتَفْشَخُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿١٥﴾ مِنْ وَرَائِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقَى مِنْ مَاءٍ صَدِيدٍ ﴿١٦﴾ يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِغُهُ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ وَمِنْ وَرَائِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ ﴿١٧﴾ مِثْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَزَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَى شَيْءٍ ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴿١٨﴾

13. Kâfir olanlar peygamberlerine dediler ki: “Kesinlikle şunu bilin; sizi ya yurdumuzdan çıkaracağız yahut dinimize döneceksiniz.” Bunun üzerine Rabbleri kendilerine şunu vahyetti: “Biz, o zâlimleri muhakkak helâk edeceğiz;

14. “Ve andolsun onlardan sonra sizi o yere yerleştireceğiz. İşte bu, Benim makamımdan korkanlara, Benim tehdidimden korkanlara mahsustur.”

15. Ve fetih (ve yardım) istediler. İnad eden her zorba ise zarara uğradı (helâk oldu).

16. (Ölümden sonra) arkasından Cehennem de vardır. Ona irinli sudan içirilecektir.

17. Onu yudum yudum içmeye çalışacak, rahatça boğazından geçiremeyecek, ölüm kendisini her yandan gelip saracak; fakat o bir türlü ölmeyecek. Arkasından da oldukça ağır bir azab gelecek.

18. Rabblerini inkâr edenlerin durumu: Amelleri, aynen fırtınalı bir günde rüzgarın şiddetle savurduğu bir küle benzer, (dünyada) kazandıklarından hiçbir şeyi ellerine geçiremezler. Uzak sapıklığın ta kendisi işte budur.

Tefsiri:

Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: “Rablerini inkâr edenlerin yapıp ettikleri, fırtınalı bir günde rüzgârın hisımla gelip saçıp savurduğu küle benzer. Onlar kazandıklarından hiç bir şey elde edemezler. Bu, sapıklıkların en kötüsüdür.” (İbrahim 14/18)

Allah (c.c.) kendisine inanmayan inkârcıların yaptıkları hiçbir şeyin kabul olmadığını ve kendilerine hiç bir yararı olmayacağını anlatmak için onların yapageldikleri işlerini fırtınalı bir günde şiddetli rüzgârın önüne kattığı küle benzetmiş-

tir. Diğer yandan Allah (c.c.), kendine iman ve O'nu görüyorsa kulluk etmek olan "ihsan" temelleri üzerine oturmadiğı, kendinden başkasının beğenisi gözetilerek ama kendinin buyruk ve yasakları gözetilmeden yapıldığı gerekçesiyle bu tip kimselerin yapmış olduğu her iş ve çabanın karşılıksız olacağını açıklamaktadır. Nitekim inkârcıların yaptıkları iyilikleri şiddetli rüzgârın havada uçuşturduğu küllere benzetmekte ve şiddetle ihtiyaç duydukları anda bile onlardan hiç bir şey elde edemeyeceklerini vurgulamaktadır. Bu nedenle Allah (c.c.): "Çalışıp kazandıkları iyi şeylerden hiç bir yarar sağlamaya güçleri yetmeyecektir," diye buyurmaktadır. Öyleyse Allah'ı inkâr eden kâfirler, daha önceleri yapmış oldukları iyilikler karşılığında kıyamet günü kazanacaklarından hiç bir yarar sağlamadıkları gibi amelleri karşılığında da ne bir sevap elde edebilirler ne de yararlı bir şey. Kuşkusuz ki Allah (c.c.), temiz kalplilikle Allah'ın hoşnutluğunu gözetene ve yaptığı tüm amellerini yalnızca O'nun haram-helal ve emir-yasak prensiplerine uygun yapanların amellerini kabul edecektir.

Yukarıdan beri sözü edilen ameller biri kabul gören diğerleri reddedilen olmak üzere dört çeşittir:

Kabul edilen ameller, dosdoğru bir şekilde içtenlikle ve temiz olarak kalpten gelerek yapılanlardır. İçtenlikle ve temiz olarak kalpten gelerek yapılan ameller, başkaları ya da başka amaçlar için değil ama yalnızca Allah için yapılan işlerdir. Dosdoğru yapılan amellerse, Allah'ın kendi yasalarınca belirleyip Peygamberinin –uygulamasıyla gösterip-diliyle anlattığı prensiplere uygun olması gerekir. Bunun dışında kalan üç amel çeşidi şu anlatılanların dışında kalıp bunlarla zıtlık oluşturan ve reddedilen işlerdir.

Allah'a inanmayanların yapageldikleri işlerin savrulan küllere benzetilmesinde eşsiz ince bir sır vardır. İnkârcıların amelleri ile ateşin yanıcı maddeleri yakarak özlerini bitirip geriye bıraktığı küller arasında her ikisinin de öz cevherlerinin yok olup gitmesi gibi ince bir benzerlik vardır. Zîra Allah'tan başkası için hem de O'nun emrettiği hususun aksine yapılan ameller ateşin yakıtı olur. Şanı yüce olan Allah'ın kendi emir ve yasaklarına uygun ameller yapmayanların azaba uğramalarını ve ateşte yanmalarını dilediği gibi ateş de o amel sahiplerini yakacaktır. Nitekim Allah'ın emir ve yasaklarını gözeterek onlara uygun ve içtenlikle ameller işleyen bu amellerinde de yalnızca O'nun rızasını arayanlara rahmet, nimet ve bereketler bağışlamıştır. Bunun aksine hareket edenlere ise ateş verilmiştir. Ateş onların amellerini yakıp bitirerek küllere döndürecek gibi Allah'ı bırakıp ta hem O'ndan başka kulluk ettiklerini hem de kendilerini –ateş- yakıtı haline döndüreceklerdir.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنَّ يَئُوسَ إِذْ جَاءَكَمُ الْمَوْتُ قَالَ أَتُوعَدُونَ ﴿١٩﴾ وَمَا ذَلِكُ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿٢٠﴾ وَبَرَزُوا لِلَّهِ جَمِيعًا فَقَالَ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا قَهْلَ أَنْتُمْ مَعْتُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ قَالُوا لَوْ هَدَانَا اللَّهُ لَهْدَيْنَاكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجْرَعْنَا أَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ مَحِيصٍ ﴿٢١﴾ وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ مَا أَنَا بِمُصْرِحِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِحِي إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٢﴾ وَأَدْخِلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ تَجْتَنِّهِمْ فِيهَا سَلَامٌ ﴿٢٣﴾ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ ﴿٢٤﴾ تُوْتِي أَكْثَلَهَا كُلَّ حَبٍ إِذْنِ رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٥﴾

19. Görmez misin ki, Allah gökleri ve yeri hak ile yaratmıştır? Eğer dilerse sizi yok eder ve yerinize yeniden başkalarını yaratır.

20. Bu da Allah'a göre zor bir iş değildir.

21. Hepsi toplanıp Allah'ın huzuruna çıkarlar da zayıflar müstekbirlere derler ki: "Biz izinizden giderdik. Şimdi siz Allah'ın azabından azıcık bir şeyi dahi olsa bizden uzaklaştırıp giderebilecek misiniz?" Onlar da derler ki: 'Allah bize hidâyet vermiş olsaydı, elbette biz de sizi hidâyete erdirirdik. Şimdi biz sızlansak da sabretsek de bizim için birdir. Sığına-cak hiçbir yerimiz yoktur."

22. İş olup bitince şeytan da der ki: "Doğrusu Allah'ın size verdiği söz gerçektir. Ben de size vaadde bulunmuştum, ama size verdiğim sözde durmadım. Zaten benim, sizin üzerinizde hiçbir nüfuzum da yoktu. Yalnız ben sizi çağırdım, siz de çağırımı kabul ettiniz. O halde beni kınamayınız, bilakis kendinizi kınayınız. Artık ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz. Esasen ben daha önce beni (Allah'a) ortak tutmanızı da kesinlikle kabul etmemiştim. Gerçek şu ki, zâlimler için can yakıcı bir azab vardır."

23. İman edip salih ameller işleyenler ise Rabblerinin izni ile altlarından ırmaklar akan Cennetlere konulacaktır. Orada ebediyyen kalacaklardır. Onların orada birbirlerine tahiyyeleri (sağlık temennileri) de "selâm"dır.

24. Allah'ın hoş bir sözü nasıl misallendirdiğini görmez misin? Kökü (yerde) sabit ve dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir.

25. O ağaç Rabbinin izniyle her zaman meyvelerini verir. Allah insanlara düşünüp ibret alsınlar diye (böyle) misaller verir.

Tefsiri:

Allah (c.c.): “(o günde) insanların hepsi topyekün Hz. Allah'ın huzuruna-açıka- çıkarılırlar,” diye buyurmaktadır. (İbrahim 14/21)

Âyette geçen “Berezu” yani açık olarak çıkarıldılar; anlamını veren yüklem, “âhirette kıyamet günü O'nun karşısına çıkarılırlar veya çıkarılacaklar” anlamına gelmektedir. Bu kelime, âyette -di'li geçmiş zaman kipiyle kullanılmaktadır. Çünkü Allah (c.c.), haber verdiği ve kendinden bahsettiği şeyin doğru ve gerçek oluşunu kanıtlamak ve bu olayı vurgulamak için iş olup bitmiş ve meydana gelmesine insanlar tanık olmuş gibi haber vermektedir.⁵⁰²

Bundan sonra gelen ayetlerde Allah (c.c.): “Güzel, doğru ve haklı bir sözü örneklerken Allah'ın misal veriş tarzını görmedin mi? Güzel, doğru ve haklı bir söz; kökleri sapasağlam (yere bağlanmış), dalları göklere doğru uzanmış güzel ve diri bir ağaç gibidir ki, Rabbinin izniyle her zaman yemişlerini verip durur. Düşünüp öğüt alsınlar diye Allah (c.c.) insanlara böylesine örnekler veriyor”, diye buyurmaktadır. (İbrahim 14/24-25)

Noksanlıklardan yüce olan Allah bu ayetlerde doğru ve haklı sözü yararlı ve güzel bir ağaca benzetmektedir. Çünkü doğru ve haklı sözler, hayırlı ve güzel işleri yani salih amelleri doğururlar. Güzel ve yararlı ağaçlar ise yararlı meyveler verir. Bu da, birçok tefsir âliminin açıklamalarında açık bir şekilde belirtilmiştir. Onlar bu durumu şu şekilde açıklamaktalar: “Doğru, güzel ve hak söz; Allah'tan başka bir ilâhın olmadığına kesin bir şekilde görürcesine inanmaktır. Çünkü görünen ve görünmeyen bütün iyi ve yararlı işlerin meyve vermesini ve yararlı olmasını sağlayan bu sözdür. Allah'ın hoşnutluğuna uygun olan her iyi ve yararlı iş zaten Allah'ı birleme prensibi olan “La ilâhe illallah” sözünün oluşturduğu meyvedir.

Ali bin Ebi Talha'nın İbni Abbas'tan aktardığı alıntıda bu âyet tefsirinde şöyle diyor: “Güzel, doğru ve haklı bir söz Allah'tan başka ilâhın olmadığına görerek, bilerek tanıklık etmektir. Allah'ı birleme prensibi olan bu söz, güzel ve yararlı bir ağaç gibidir ki, o da Allah'a inanan mümin kimsedir. Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur, sözü mümin kimsenin kalbinde sağlamca kök salmıştır. Âyetin diğer bölümü olan “Dalları göğe doğrudur” ifadesiyle ilgili olarak İbni Abbas, “müminin yaptığı iyi ve hayırlı işler (salih ameller) sözü edilen ağacın dalları gibi göklere doğru yükselmektedir”, demiştir.

Bu hususta Rabi' bin Enes ise şöyle diyor: “Güzel, doğru ve hak söz, iman olgusuna benzer. İman; sözü edilen yararlı ve güzel ağaçtır. Bu güzel ağacın kökleri, samimiyet ve temizliğin kalpte kök salmış ifadesi olup asla yitip gitmeyecek kadar sağlam bir yapıya sahiptir. Gökte olan dalları ise kalbe ürperti veren Allah (c.c.) korkusudur. Burada mü'minin ve yaptığı işlerin yararlı ağaca benzetilmesi en doğru, en açık seçik ve en güzel yöntemdir. Noksanlıklardan yüce olan Allah, kendisini birleme prensibi olan kalpte yerleşmiş “tevhid ağacını”, köklerini kalpte sağlamca yerleştirmiş dallarını göklere doğru yükselterek salmış ve her zaman yemişlerini veren güzel ve yararlı bir ağaca benzetmektedir.

Burada yapılan benzetmeler incelenip düşünüldüğünde; “tevhid ağacı”nın Allah'a iman etmeleri nedeniyle müminlerin kalplerine yerleşip sağlam kökler saldığı sonra yaptıkları iyi ve temiz işler sayesinde dallarını göklere doğru yükselttiği ve bundan dolayı da müminlerin ve hayırlı işlerinin yararlı güzel bir ağaçla onun yemişlerine benzetildiği görülecek ve buradaki uygunluk açığa çıkacaktır.

Allah'a iman insanların kalplerine yerleştikten sonra kalbin bu imana sevgi göstermesi, ona karşı tutumunu içtenlikle sergilemesi, imanın gerçek kimliğini tanıyıp bilmesi, onun haklarını gözetmesi ve gereklerini yerli yerine getirmesi oranına göre bu iman ağacı yapılan iyi işlerle daima meyvesini vermeye devam edecektir. Zaten Allah'a imanın gerçek kimliğini tanıyarak “Allah'tan başka ilâh yoktur” sözünün gereğince hareket edip bu güzel sözü kalbinde gerçek anlamda kökleştiren, kalbini bu prensibin nitelikleriyle nitelendiren ve kendisinden daha güzeli olmayan Allah'ın tanıdığı kimliğe bürünen (O'nun boyasıyla boyanan), Allah'ın kalbine yerleştirdiği ilâhlık gerçeğini tanıyan, dili ile bu gerçeği haykıran ve tüm bu gerçekleri yaşantısı ile onaylayan kimselerin iman ağaçları daima yemişlerini verecektir. Tüm bunlara ve bunların gerektirdiklerine iman eden kimsenin kalbi, Allah'ın dışında gerçekmiş gibi görünen hemen her şeyi ve onların gerektirdiklerini dışlayarak atacak onların gerçekliklerini inkâr edecektir. Bu tavır ve davranışı gösterip kalbi ile iman ve dili ile bu imanını haykıran kişi “iman-inkâr ikilemi”ni oluşturduğu için tüm organlarıyla –daha doğrusu tüm varlığıyla- vahdaniyete inanmış ve gördüklerine herhangi bir yöne sapmadan boyun eğmiş ve Rabbinin emirlerine tam bir teslimiyetle bağlanmış demektir. O halde bu kalp Allah'ı bırakıp ta başka bir tapınılacak aramayacaktır. Şüphesiz ki; Allah'ı birleme olan “La ilâhe illallah” sözü yerleştiği kalpten dil ile onaylanarak ortaya çıkınca bu kalple bu vücudun iyi işleri Rabbine yükselmeye devam edecektir. Zaten kulların iyi işlerini yani salih amellerini Rablerine yükselten, işte bu güzel ve doğru sözdür.

La ilâhe illallah sözü gerçekten son derece güzel ve yararlı pek çok söz üretir. Bu sözlere iyi ve yararlı işler eşlik eder. İyi işler de Allah'ın buyurduğu gibi güzel sözleri O'na yükseltir. Nitekim: Allah (c.c.): “Güzel ve iyi sözler O'na yükselir.

Güzel ve iyi sözleri doğru ve yararlı işler yüceltir.” (el-Fâtır, 35/10) Nitekim noksanlıklardan uzak olan Allah, yararlı ve iyi işlerin güzel sözleri yücelteceğini ve güzel sözlerin iyi ve yararlı işlerle birleşmeleri onları söyleyenlere ise her zaman meyvelerini vereceğini haber veriyor ve vaad ediyor.

Tüm bunlarla anlatılmak istenen ise şudur; inananlar, Allah'ı birleme olan La ilâhe illallah sözünün anlamını ve onun gerçeklerini görerek bilerek kabul ederler. Böylece hem bu sözün kapsamı olan Allah'ın tek ilâh oluşunu “isbat” hem de bu kuralın başka ilâhların varlığını “inkâr” hususlarına iki boyutuyla inandıklarında bunun gerektirdiği niteliklere büründükten sonra kalpleri, dilleri ve bütün varlıklarıyla bunları gerçekleştirmek için yaptıkları tüm iyi işleri bu güzel ve doğru söz yüceltir. Böylece sözün kökü o inananların kalbinde yerleşirken dalları gökyüzüne uzanır ve onunla ilişik olarak her an meyvelerini verir.

İlk dönem Selef âlimlerinden bazıları: “Güzel ve yararlı ağaç hurmadır”, demişlerdir. İbni Ömer'den nakledilip Sahih-i Buhari'de yer alan hadis de bu hususu doğrulamaktadır.⁵⁰³

Yine Seleften bazıları; o güzel ağaç Allah'a inanan kişinin kendisidir,” derken Muhammed bin Saad, “babam bana amcamdan, o babasından, o da babasından babası ise İbni Abbas'tan aktararak şöyle demiştir; “Görmedin mi Allah nasıl bir örnek vermiştir? Güzel ve doğru bir söz güzel ve yararlı bir ağaç gibidir...” Âyetinde geçen güzel ve yararlı ağaç, Allah'a inanan kişidir. Bu ağaç köklerini sapasağlam yere salmış dallarını da gökyüzüne doğru uzatmıştır. Bu ifade, mümin kişinin yeryüzünde hem faaliyetlerini sürdürüp hem de konuşup bir şeyler söylediğini ama kendisi yeryüzünde olduğu halde yaptığı işleriyle sözlerinin göğe yükseldiğini anlatmaktadır.

Atiyye el-Avfi, “Görmedin mi Allah nasıl bir örnek vermiştir? Güzel ve doğru bir söz güzel ve yararlı bir ağaç gibidir...” Âyetinde geçen güzel ve yararlı ağaç, Allah'a inanan kişiyi göstermektedir. Çünkü mümin kişi güzel sözler söyler iyi işler yapar, onlar da Aziz olan Allah'a ulaşır.

Rabî' bin Enes ise bu konuda şöyle demiştir: “Yeryüzüne sapasağlam kök salan ve dalları gökyüzüne doğru uzanan” ifadesinde sözü edilen kişi Allah'a inanan mümin kimsedir. Bu ağaçla onun arasındaki benzerlik onun ortak koşmadan yalnızca Allah'a kulluk etmesi hususundaki içtenliği nedeniyle yapılmıştır. “Kökleri sapasağlam yerde” ifadesi ile “yaptığı işlerin kökleri yere sapasağlam yere ilişmiş dalları ise göklere doğru uzanmıştır”, anlamının kastedilmesi yanında “göğe doğrudur” veya “göklerdedir” ifadelerinde söz konusu olan şu son iki görüş arasında farklılık yoktur.

503 Hadis imamı Buhari Sahih adlı eserinin “İlim bölümü” nün; hadisleri nakleden hadisçilerin; “bize hadis rivâyet etti, anlamına gelen “haddesena” sözü hakkındaki açıklamalar. (1/175),

Âyette geçen “ağaç” kelimesi ile “mümin kişi” kastedilmektedir. Allah’a inanan bir kimsenin hurma ağacına benzetilmesinin nedeni hurma ağacının yararlı ve güzel bir ağaç olması ve benzetilen müminin durumunun vurgulanması içindir.

Selef âlimlerinden bazıları ise; “âyette sözü edilen ağaç Cennet’te bir ağaçtır. O ağaç ise Hurma ağacıdır. Zîra hurma Cennetteki ağaçların en başta gelenidir”, demişlerdir.

Bu örnekleme içerisinde, konunun gerektirdiği ve önemine binaen bir takım sırlar, ilimler, bilgiler, marifet ve kendisiyle konuşan Rabb’ı tanımak vardır.

Bu anlatılanlardan hareket edilerek şu hususlara da varılabilir: Genel olarak her ağacın gövdesi, ağaç damarları, kökleri, dalları, yaprakları ve meyveleri olacaktır. İman ve İslâm ağacı da böyledir. Mümin kişiyle ağaç arasında bir benzetmenin yapılabilmesi için onun da ağaçlar gibi yapısı olmalıdır. Öyleyse; iman ağacının kan damarlarını ilim, bilgi, marifet ve Allah’a iman gerektirdiği kesin bilgi olan “yakın” gövdesini; içtenlik ve samimiyet olan “ihlâs”, dallarını; iyi ve temiz işler işlemek olan “amel-i salih oluşturacaktır. Böylesi bir ağacın meyvelerini ise; yapılan övgüye değer işler, övgüye değer temiz nitelikler, temiz bir ahlâk, dosdoğru bir gidişat ve davranışlarla Allah’ın hoşnutluğunu kazanmaya yönelik bir yaşama tarzı oluşturmalıdır. Tüm bunlar, bu niteliklerle bezenmiş ve hidayet üzere olarak kalpte olan ağacın filizleri inancın amellere dönüşüyle orada yerleşip kök salacaktır.

İnsanın elde ettiği ilminin doğru olması yanında Allah’ın kitabında indirdiği ilimle örtüşüyor ve ona aykırı düşmüyorsa, inancı Allah ve peygamberinin tanımladığı inanç sistemiyle uyuyor, kalbi daima içtenlikle hareket ediyorsa, yaptığı her işi Allah’ın buyruk ve yasaklarına uyuyor ve tuttuğu yolu, doğrulara kılavuzluğu ve davranışlarıyla tavır ve hareketleri Allah’ın belirlediği sistemle örtüşüyorsa iman ağacı onun kalbinde kök salmış ve dallarını da göklere doğru uzatıp açmış demektir. Yoksa tüm bu sayılan şartlar tam aksi yani insanın tüm hayat tarzı ve inanıp yapageldikleri Allah ve Peygamberi’nin gösterdikleriyle çatışıyorsa insanın kalbinde kök salan böylesi bir ağaç çirkin, işe yaramaz ve kötü huylu bir ağaçtır. Er ya da geç kökleri çürüyüp bitecek kendisi de sağa sola savrulup giderek yok olmağa mahkûm olacaktır.

Bu hususla ilgili olarak yapılan bir başka açıklamada ise şöyle denilmektedir: Ağaçlar, büyümeleri ve canlılıklarını sürdürebilmeleri için gerekli olan ne ise ona ihtiyaç duyarlar. Onların hayatları sayılan suları kesildiğinde hemen solup sararmaya başlarlar. Kalpteki İslâm ağacı da böyledir. Onun canlılığını sürdürmesi için gerekli olan gıdalar; yararlı ilimler edinip temiz ve yararlı işlerin yapılması, Allah’ı zikredip verdiği nimetlerin hatırlanılmasıdır. Bunlar yapılmadığında ise İslâm ağacı solmağa ve kurumağa başlayacaktır. İmam Ahmed bin Hanbel Müsned adlı eserinde Ebu Hureyre’den aldığı bir hadiste Rasullullah -sallallâhu aleyhi vesellem-’in şöyle buyurduğunu aktarmaktadır:

*“Kalplerde yerleşen iman, elbisenin eskiyip yıprandığı gibi yıpranır. Öyleyse imanınızı yenileyiniz.”*⁵⁰⁴

Özet olarak diyebiliriz ki; dikili bir ağaç fidanı sahibiyle uyumlu olmalıdır. Eğer aralarında bir uyum ve bağlılık olmazsa yok olması neredeyse kaçınılmazdır.

Tüm bu anlatılanlardan hareket ederek ulaşacağımız nokta; değişik zaman dilimlerine ayrılmış olan ibadet biçim ve prensiplerinin Allah'ın buyruk ve yasaklarına uygun olarak yapılması için gerekenlerin öğrenilmesine kulların şiddetle ihtiyaç duyuyor olmalarıdır. Allah'ın yüceler yücesi merhameti ve kendilerine verdiği tüm nimetleri ve bağışları dolayısıyla kullar, Allah'ın kalplerine dikmiş olduğu “Tevhid ağacı”nı canlı tutmak için verilen görevlerini yerine getirmek zorundalar.

Ayrıca Allah'ın doğa yasalarının bir gereği olarak yararlı fidanlar ve ekinler arasına kendi cinslerinden olmayan çalılıklar, yabani otlar ve çalı çırpının karışması kaçınılmazdır. Eğer insan, bunları temizleyip yararlı sonuçlar elde edebilmek çabalayarak ekinlerini ve fidanlarını başıboş bırakmayıp Rabbine verdiği sözde durur, gereği gibi davranır ve verdiği sözleri yerine getirirse Rabbi de ona olan vaadini yerine getirerek ekinlerini ve ağaçlarını ıslah edecektir. Böylece ekinler ve fidanlar zararlılardan temizlenerek en güzeliyle leziz, temiz ve yararlı meyvelerini verecektir.

Eğer yapması gerekenleri terk ederse doğa kanunları onun aleyhine dönecek ekini ve fidanları zarar görerek veya kökleri zayıflayarak hasadı ziyana uğrayacaktır. Bu ve benzeri hususlarda sağlam bilgisi ve hüneri olmayanlar bilincine varamadıkları bir yönden büyük bir kazancı kaçıracaklardır.

Burada Allah'a inanan kişinin çabaları ve çalışmaları iki hususta değerlendirilmelidir: İlki; burada sözü edilen fidanla ekinleri sulamak, ikincisi ise; onların etrafını zararlılardan temizleyerek çevrelerini ıslah etmektir. Böylece fidanlarla ekinler hayatlarını devam ettirecek ve meyvelerini tastamam verecektir. Hal böyle olsa da kendisinden yardım dilenilecek olan yalnızca Allah'tır ve tevekkül de yalnızca O'nadır.

Bu büyük ve eşsiz benzetim kendine özgü sırlara ve hikmetlere sahiptir. Bizim burada anlattıklarımız onun sadece bir kısmından ibarettir. Yetersiz zihinsel yeteneklerimiz, günahlar işleyip duran kalplerimiz, sınırlı bilgilerimiz ve hata ve

504 İmam Ahmed'in Müsned'inde henüz böyle bir hadis bulamadığım gibi, hadis sahih olmasına rağmen hadis bilginlerinden de bu hadisin Müsned'de geçtiğine dair İbn-i Kayyım'dan başka kimsenin açıklamasına rastlamadım. Ancak Hakim, bu hadisi inceleyerek Müstedrek adlı eserinin 1. cildinin 4. sayfasına almış olması yanında Mısırlı güvenilir ravilerin bu hadisi rivâyet ettiğini, Zehebi'nin de bunu uygun gördüğünü ifade etmiştir. Heysemî ise, “bu hadisi Taberani Kebir adlı eserinde rivâyet etmiş ve bu hadisin isnadı hasendir” demiştir. Mecma'u'z-Zevaid (1/25)

pişmanlıklarla dolu tevbe gerektiren işlerimizle kıyasladığımızda şu anlatılanlar onun kapsamına oranla denizden alınan bir su damlası gibidir, diyebiliriz. Diyelim ki, kalplerimiz temizlendi, zihinlerimiz berraklaştı, nefislerimiz arı duru bir hale geldi, yaptığımız tüm işlerimiz samimiyete dayalı olarak gerçekleşti ve tüm çabalar Allah'ın hoşnutluğu ve Resulünün liderliği dışındakilerden tamamen sıyrıldı. O zaman Allah sözlerinin, anlamlarına, taşıdığı sırlara ve onların hikmetlerine şahitler olur da onların yanında diğer ilimlerin cıızlığını ve yaratıkların bilgi ve becerilerinin sönüklüğünü görürüz.

Tüm bunlar anlatıldıktan sonra, sahabelerin sahip oldukları ilmin, edebin ve terbiyenin derecesi anlaşılmış olmalıdır, diyoruz. Nitekim onların ilimleriyle onlardan sonra gelen kuşakların ilimleri arasında var olan farklar bu iki kuşak arasındaki erdem ve yücelik farkı gibidir. Onların erdem derecelerini belirleyen ve rahmetini dilediğine veren Allah (c.c.) olduğuna göre bu hususu en iyi bilen de O'dur.

Fasıl:

Temiz ve güzel sözlerle yararlı ağaç benzetmesinden sonra noksanlıklardan uzak ve yüce olan Allah çirkin ve boş söz örneğini veriyor ve onu kökleri yeryüzünden koparılmış, gövdesi sağlamlığını yitirmiş, dalları güdükleşmiş, meyveleri temizliğini ve tatlılığını yitirmiş, gölgesi kaybolup gitmiş, köksüz, verimsiz, kök ve gövdesinde suyu yok üstelik kurak, dallarında yeşillikleri gitmiş ve yemişsizleşmiş, uzayarak ve büyüyerek hiçbir ağacı geçememiş bütün ağaçlar boy atıp kendisini geçmiş bir ağaca benzetiyor.⁵⁰⁵

Düşünüp anlayan akıllı bir insan, bu anlatılanları enine boyuna düşündüğünde insanların kitaplarında yazdıkları ve konuştukları çoğu sözlerin bu yararsız ve çirkin tanımlamasına girdiğini görecektir. Buradaki zarar ve ziyan yararlı ve erdemli sözler olan Rabbin kitabını bırakarak çirkin ve boş sözü desteklemek ve onu benimsemekle gerçekleşecektir.

Dahhak şöyle diyor: "Allah (c.c.) inkârcıları, yeryüzüyle hiç bir bağlantısı olmayan, kökleri koparılmış belirli bir yeri olmayan ağaçlara benzetmektedir. Bu benzetmeye göre, bu tip ağaçların ne kökü ne de dalları vardır. Ne meyve verebilirler ne de herhangi bir yararları vardır. Allah'a inanmayan inkârcılar da böyledir. Ne hayır işlerler, ne iyi işler yaparlar ne de güzel ve yararlı bir söz söylerler. Yaptıklarında bereket olmadığı gibi herhangi bir yararlılık ta yoktur."

İbni Abbas ise: "Âyette geçen çirkin, yararsız ve boş sözle amaçlanan şey Allah'a eş koşmak, O'nunla beraber başka ilâhlar tanımadır. Yararsız, meyvsesiz

505 Bu hususta şanı yüce olan Allah'ın ayeti şöyledir: "Çirkin ve yararsız söz kökleri yeryüzünden koparılmış ve hiçbir durağı olmayan kararsız ve yararsız bir ağaç gibidir" el-İbrahim, 14/26

ve kötü ağaç ifadesiyle ise Allah'a inanmayan ve O'nun varlığını inkâr edenler kastedilmektedir. Bunlar kökü olmayan ve boşlukta savrulup duran ağaçlar gibidirler. İşte, Allah'a eş koşmak ve O'nunla beraber başka ilâhlar tanımak olan "şirk" in de yandaşlarının sarılıp tutunacakları bir kökü olmadığı gibi bu hususta herhangi bir delilleri de yoktur. Bundan dolayı da Allah (c.c.), kendisiyle beraber başka ilâhların varlığını kabullenip onlara iman etmek olan "şirk" in işlenmesinden sonra yapılan hiç bir iyi işi yani salih ameli de kabul etmez. Allah'a eş koşanların yeryüzünde sağlam bir kararları ve kökleri ve göklere doğru açılmış dalları olmadığı için yaptıkları iyi işleri kabul olunmayacağı gibi iyilik ve yararlılık adına yaptıkları hiçbir şey de Allah'a ulaşamaz da. Onlar için: Yeryüzünde sağlamca temelli iyilikleri ve yararlı işleri olmadığından gökyüzüne doğru uzamış dalları da yoktur, denilmektedir.

Rabî' bin Enes bu hususla ilgili olarak şöyle demiştir: "Yararsız, meyvesiz ve kötü ağaçlar tıpkı Allah'ı inkâr edenlere benzerler. Ne onların tutunabilecekleri sağlam kökleri ne yararlı ve güzel sözleri ne de hayırlı işleri olmadığı gibi göklere uzamış dalları da yoktur. İnançları, sözleri ve iyi işleri de Allah'a ulaşacak değildir."

Said bin Katade'nin bu âyet hakkında şöyle söylediği aktarılmaktadır: Kur'an âlimlerinden biriyle karşılaşan bir kimse ona: "Yararsız, kötü ve çirkin söz ifadesi hakkında ne diyebilirsin? Diye sorunca âlim kişi şöyle cevapladı: "Onun yeryüzünde herhangi bir dayanağı ve kökü olmadığı gibi göklere ulaşacağını da düşünmüyorum. Yararsız, kötü ve çirkin söz hakkında diyebileceğim tek şey; yalnızca sahibinin boynuna dolanacağı, daha yukarı çıkmayacağı ve kıyamet gününe kadar kendisinin boyunduruğu olacaktır."

"Kökleri kopartılmış" ifadesi, kökleri yeryüzünden sökülerek kopartılmış anlamında kullanılmıştır.

Bu âyetin devamında Allah (c.c.) kendi fazilet ve adaletiyle bu iki kesimin durumunu bildirmektedir. Şöyle ki; bir yanda güzel ve yararlı sözlerin sahipleri, diğer yanda çirkin ve yararsız sözlerin sahipleri. Allah (c.c.) kendine inanan güzel ve yararlı sözlerle meşgul olan kimselerin imanlarını dünya ve âhiret en çok ihtiyaç duydukları durumda sağlamlaştıracığını ve destekleyeceğini bildirmiştir. Allah'a eş koşan ve O'nunla beraber başka ilâhlar tanıyan zalimler olan müşrikleri kendisinin yüce adaleti ile zulümleri nedeniyle saptıracağını vurgularken kendisine inananların imanlarını sağlamlaştıracığını bildirmiştir.⁵⁰⁶

وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ ﴿٢٦﴾
يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْأَجْرِ وَيُضِلُّ اللَّهُ
الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ ﴿٢٧﴾

26. Kötü bir kelime de toprağın üstünden, kökünden koparılmış, istikrarsız, sebatı olmayan kötü bir ağaç gibidir.

27. Allah, iman edenlere dünya hayatında da âhirette de sağlam söz üzere sebat verir. Allah zulmedenleri şaşırır. Allah, ne dilerse yapar.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “Allah iman edenlerin dünya ve âhirette durumlarını sapasağlam ve dosdoğru bir sözle sağlamlaştıır.” (el-İbrahim, 14/27)

Bu âyetin geri planında büyük bir hazine yatmaktadır. Bu hazinenin yerini kesinlikle belirlemede başarılı olan ve onu gerektiği gibi çıkarabilen kişi zengin olacağından hem kendisi ondan yararlanır hem de başkalarını yararlandırır. Bunun aksine ise insanları bundan mahrum bırakan kişinin kendisi de mahrum kalmış demektir.

Kulların, göz kırpması gibi çok kısa bir zamanda bile Allah'ın kendilerini desteklemesinden vazgeçmeleri ve ona gereksinim duymamaları mümkün değildir. Allah (c.c.) ise kullarını desteklemeyecek olursa kulun imanı hem yeryüzünde hem de göklerde yitip gider. Allah (c.c.), yaratıklarına cömertçe davrandığını onlar arasından kulu ve Resulüne vahiyle bildirmiştir. Nitekim âyette: “Eğer biz seni destekleyip imanını sağlamlaştırmamış olsaydık, nerede ise onlara meyledectin,” diye buyrulmaktadır. (el-İsra, 17/74)

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır; “Hani rabbın meleklere; “el-bette ki, ben sizinle beraberim, iman edenleri destekleyip yüreklendirin”, diye vahyedyordu,” (el- Enfal, 8/12)

İmam Buharî ve İmam Müslim'in kitapları olan Sahihey'n'de Becelî'nin naklettiği bir hadiste Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğu aktarılmaktadır: “... ve o onlara soruyor sonra da onları destekliyor ve onaylıyordu” ⁵⁰⁷

Başka bir âyette de Allah (c.c.) Resulü'ne şöyle buyurmaktadır: “Ve böylece peygamberlerin haberlerinden kalbini güçlendirecek her tür şeyi sana anlatıyoruz” (el- Hud, 11/120)

507 Becelî'nin hadisine Sahihey'n'de rastlayamadım ancak İmam Ahmed'in Müsned'inde (2/328), Tirmizi'de, Cennet'in nitelikleriyle ilgili bölümle, Cennet ehlinin sonsuzluğu bölümlerinde rastladım, (4/596). Bu ikisi de bu hadisi Ebu Hureyre'den aktarmışlardır. Yine de Allah (c.c.) en iyi bilendir.

Yaratıkların tamamı iki kısma ayrılmıştır: İmanlarından dolayı desteklenerek sağlamaştırıldığı için başarılı olanlar ve yaptıkları kabul olunmadığı için terk edilip yarımsız bırakılarak hor ve aşağılık olanlar.

Bir şeyin sağlamaştırılması için gereken şey onun asıl ve ana kaynağının doğruluğuna bağlıdır. Yararlı ve güzel sözün ise sağlam temelli oluşuna ve onu söyleyen kimsenin yapmakla emredildiği şeyi gerektiği gibi yapmasına dayanır. Kul doğru söyler ve güzel işler yaparsa bu ikisinden dolayı Allah(c.c.) onu destekleyecek sağlamaştıracaktır. Zaten sözü sağlam ve amelleri doğru, işleri ise yararlı ve güzel olan en üst derecede desteklenmiş demektir. Nitekim Allah (c.c.) bu hususta şöyle buyuruyor: *“Kendilerine öğütlenen şeyleri yapmış olsalardı elbette kendileri için çok hayırlı ve imanlarını daha güçlü kılardı.”* (Nisa, 4/66)

Kalbinde inancı en sağlam yerleşmiş kişi insanların sözü en sağlam olanıdır. Sağlam, doğru ve hak söz, yalan ve bâtıl sözün tam aksi olup hakkı ve doğruyu ifade eden sözdür.

Söz iki türlüdür: Gerçek söz; hak ve hakikati ifade eden sağlam yerleşmiş sözdür. Boş, çirkin ve yararsız söz ise, gerçeği olmayan, temelsiz ve geçersiz sözdür.

Sözlerin en sağlamı; Allah'ı bir tanımayı ifade eden Kelime-i tevhid ve onun gerektirdikleridir. Kelime-i tevhidi itiraf edip gereklerini yerli yerinde yapmak Allah'ın dünya ve âhirette kulun imanını sağlamaştırması için en değerli ve en yüce dayanaktır. Bu nedenle doğru sözlü dürüst kişiyi insanların en sağlamı ve en cesur kalplisi olarak görürüz. Yalancının da insanların en çürüğü, en çirkini, en sıkıntılısı, en kaypağı ve en kişiliksizi olduğunu görürüz. İleri ve etkili görüşlü olan insanlar, doğru kişinin doğruluğunu kalbinin kararlılığı, cesareti, fedakârlıkları ve zor durumlarda sebat etmeleri ile tanır. Yalancının yalancılığını da tüm bunların tersi davranışlarda bulunmalarından anlarlar. Böylesi isabetli hususlar ancak kıt görüşlü zayıf düşünceli olan insanlara kapalı ve anlaşılmaz olur.

Bir kimse bir takım insanlara bir şeyler sorup anlattıktan sonra kendilerine bu adamın neler anlattığı sorulunca o adamlar: *“Allah'a yemin ederiz ki, onun sözlerinde öyle bir cesaret ve kararlılık gördük ki hiç bir geveze ve boş konuşanın söylediklerine benzemiyordu”,* dediler.

İnsanlara doğru ve sağlam sözlü olmaktan daha büyük bir erdem verilmiştir. Doğru ve sağlam sözlü insanlar bu güzel davranışının karşılığını gömülü oldukları mezarlarında en çok ihtiyaçlarının olduğu anda ve vaad günü olan âhirette göreceklerdir. Bu durum, Berrâ bin Âzib'in Peygamberimiz'den aktardığı ve İmam Müslim'in Sahihinde geçen hadiste:⁵⁰⁸ *“Bu ayet, kabir azabı hakkında indirilmiştir”,* diye ifade edilmiştir.⁵⁰⁹

508 Sahih-i Müslim, (5/722 -723) Ölünün Cennet'te kalacağı yer ve Cennet'in nitelikleri bölümü. Bkz. Sahih-i Buhari, (3/274) Cenazeler bölümü ile Kabir azabı bölümü.

509 İ'lamu'l Muvakkiin, (1/230 -231). Yazar burada kendisinden Allah'a sığındığımız kabir azabını açıklayan bir çok hadis vermektedir.

أَلَمْ تَر إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبُورِ ﴿٢٨﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿٢٩﴾ وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِن مَّصِيرُكُمْ إِلَى النَّارِ ﴿٣٠﴾ قُلْ لِعِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خِلَالٍ ﴿٣١﴾ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفَلَكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ ﴿٣٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَآئِبَيْنِ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ﴿٣٣﴾ وَاتَّخَذَ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴿٣٤﴾

28, 29. Allah'ın nimetini küfür (ve nankörlük) ile değiştiren ve kendi kavimlerini de helâk yurduna, Cehenneme sokanları görmez misin? Onlar, oraya gireceklerdir. Orası ne kötü bir karargahtır.

30. Onlar Allah'a, O'nun yolundan saptırmak için, eşler koştular. De ki: "(Şimdilik) faydalana durun. Varacağınız yer şüphesiz ateş olacaktır."

31. İman eden kullarıma de ki: "Namazı dosdoğru kılınlar. Alışverişin de dostluğun da olmayacağı o gün gelmezden evvel rızık olarak kendilerine verdiğimiz şeylerden gizli ve açık infâk etsinler."

32. Allah, gökleri ve yeri yaratandır. Gökten su (yağmur) indirip onunla size rızık olarak türlü ürünler bitiren, emri ile denizde akıp gitsin diye gemileri emrinize verendir. Nehirleri de emrinize verendir O.

33. Mütad hareket ve özellikleriyle güneşi ve ay'ı size musahhar kıldı, geceyi ve gündüzü de faydanız için musahhar kıldı.

34. O size, kendisinden istediğiniz şeylerin hepsinden verdi. Eğer Allah'ın nimetini topluca saymak istesiniz dahi, siz onları sayamazsınız. Gerçekten, insan çok zulmedici ve çok nankördür.

Tefsiri:

Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: "Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız sayamazsınız", (el-İbrahim, 14/34)

Nimetlerini sayabilme ilminin kimseye verilmediği ve kimsenin tüm nimetlerini saymağa güç yetiremediği Allah (c.c.) noksanlıklardan yücedir. O'nun nimetlerini gerçek olarak anlayabilme ve kavrayabilme özelliği hiç kimseye verilmiş değildir. Ama gerçek takdirinden uzak ve bazı noksanlıklarla da olsa O'na nimetleri için şükretmek amacıyla bazı bilgiler verilmiştir. Onlar da dünyaların bilgisine sahip olmalarına rağmen onu kavrayamamış ama gerektiği şekilde şükretmekte ve imanlarını yüceltmekteler. Zaten kullar bunun ötesine de geçemezler. ⁵¹⁰

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ ﴿٣٥﴾

35. Hani İbrahim: “Rabbim, şu şehri emniyetli kıl. Beni de oğullarımı da putlara tapmaktan uzak tut” demişti.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah dostu Hz. İbrahim’den bahsederken şöyle buyurmaktadır: “Hani İbrahim, “ey Rabbim! Bu beldeyi güvenli kıl. Beni ve çocuklarımı putlara tapmaktan uzak tut”, demişti,” (el- İbrahim, 14/35)

Bu âyetteki “sakındırmak ve uzak tutmak” anlamını verdiğimiz iki kelimenin durumu söz konusudur; birincisi Hz. İbrahim’in putlara tapmaktan uzak durması, ikincisi ise, Allah’ın onu putlara tapmaktan uzak tutmasıdır. Hz. İbrahim Halil de Rabbinden hem kendisini hem de soyunu putlara tapmaktan uzak tutmasını istemiştir. Burada iki eylem vardır. İlki, Hz. İbrahim ve oğullarının putlara tapmaktan uzak durması, ikincisi de Allah’ın onları putlara tapmaktan uzak tutmasıdır. Ne var ki, öncelikle insanların çabaları ve eylemleri olmalıdır ki, sonra da Allah’ın onları kötülüklerden uzak tutması söz konusu olsun.⁵¹¹

رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضَلَّلْنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعْنِي فَإِنَّهُ مِنِّيَّ وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٦﴾ رَبَّنَا إِنِّي أَسْكُتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْتِدَةً مِّنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴿٣٧﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ وَمَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ﴿٣٨﴾ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٩﴾

36. “Rabbim, çünkü onlar insanlardan bir çoğunu saptırdılar. Artık kim bana uyarısa işte o, bendendir. Kim de bana isyan ederse... Gerçekten, Sen günahları bağışlayansın, Rahîmsin.

37. “Rabbimiz, ben zürriyetimden bir kısmını senin mukaddes evinin yanında ekin bitmez bir vâdiye yerleştirdim. Rabbimiz, namazı dosdoğru kılsınlar diye. Artık Sen insanlardan bir kısmının gönülleri onlara meylettir ve şükrederler umuduyla kendilerini bir takım meyvelerle rızıklandır.

38. “Rabbimiz, doğrusu Sen, neyi gizler ve neyi açıklarsak (hepsini) bilirsin. Zaten yerde ve gökte hiçbir şey Allah’a gizli kalmaz.

39. “Bana ihtiyarlığıma rağmen İsmail’i ve İshâk’ı bağışlayan Allah’a hamd olsun. Doğrusu Rabbim elbette duayı işiten (ve kabul eden)dir.

Tefsiri:

Yüce Allah âyetin devamında şöyle buyuruyor: “Elbette Rabbim duayı işitendir”, (el-İbrahim, 14/39)

Hiz. İbrahim’in (a.s) âyette geçen “Elbette Rabbim duayı işitendir” cümlesindeki “işitmek” eylemiyle genel anlamdaki işitme kastedilmeyip “kabul etmek ve çağrının karşılığını vermek” anlamındaki özel işitmedir. Çünkü O (c.c.); zaten her şeyi duymaktadır. Buradaki eylem bu anlama gelince Hiz. İbrahim’in buradaki duası da “hamd, şükür ve övgü” içindir. Zaten “istek duası” ve Rabbin bunu işitmesi bu duanın hamd için olduğunu ve isteğin karşılık gördüğünü gösterir. O her şeyi ve herkesi işitendir.⁵¹²

رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءَ ﴿٤٠﴾ رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ﴿٤١﴾ وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهُ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِئَظْمَ تَشْخَصَ فِيهِ الْأَبْصَارُ ﴿٤٢﴾ مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُؤُسِهِمْ لَا يَزِيدُ الْإِيهَمَ ظَرْفَهُمْ وَأَقْبَدَتْهُمْ هَوَاءَ ﴿٤٣﴾ وَأَنذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا أَخْرِجْنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ نَحْبُ دَعْوَتِكَ وَتَتَبِعُ الرُّسُلَ أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلِ مَا لَكُمْ مِنْ زَوَالٍ ﴿٤٤﴾ وَسَكَتُمْ فِي مَسَاكِينِ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ وَنَبَّيْنُ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمْ الْأَمْثَالَ ﴿٤٥﴾ وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللَّهِ مَكْرُهُمْ وَإِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ ﴿٤٦﴾

40. “Rabbim, beni ve zürriyetimden gelecekleri(n bir bölümünü) de namazı dosdoğru kılanlardan eyle! Rabbimiz, duamı kabul buyur!

41. “Rabbimiz, hesabın görüleceği gün beni, ana babamı ve bütün iman edenleri bağışla!”

42. Sakın Allah’ı o zâlimlerin işlediklerinden habersiz sanma! Onları(n azablarını) ancak gözlerin dehşetle yerinden fırlayacağı bir güne erteliyor.

43. Hepsi de başlarını dikerek koşacaklar. Gözleri(yle) kendilerine bile dönüp bakmayacaklar. Kalbleri ise (idraktan uzak) bomboş olacaktır.

44. Sen insanları, kendilerine o azabın geleceği gün ile korkut. (O gün) zâlimler şöyle diyecekler: “Rabbimiz bizi yakın bir müddete kadar geciktir de Senin çağrını kabul edelim. Peygamberlere uyalım.” Hâlbuki daha önce siz, kendiniz için hiçbir zeval yoktur, diye yemin etmemiş miydiniz?

45. Hatta siz, kendilerine zulmedenlerin yurtlarında yerleştiniz. Onlara neler yaptığımız da sizin için apaçık ortaya çıktı. Size birçok misaller de gösterdik.

46. Gerçekten onlar tuzaklarını kurmuşlardı. Onların tuzaklarının cezası Allah katındadır. Hem onların tuzakları dağları yerinden oynatamaz ki.

Tefsiri:

Allah (c.c.)şöyle buyurmaktadır: “Onlar tuzaklarını kurdular. Allah katında da onların tuzaklarının karşılığı var. İsterse tuzaklarından dolayı dağlar yerinden oynasın”, (el-İbrahim, 14/46)

Denilir ki, onların yaptıkları tuzakların Allah katındaki karşılığı tıpkı Allah’a inanmayanlarla eş koşanların Allah elçilerine yaptıkları tuzaklar gibidir.

Tuzaklarına karşı Allah’ın onlara tuzaklar kurmasıdır. Allah’ın onlara tuzaklar kurması onların kurdukları tuzaklar nedeniyledir. Onlar tuzak kurdular tuzakları kendilerine döndü. Onlar hileler ve oyunlar oynadılar içlerine kendileri düştüler.⁵¹³

فَلَا تَحْسِبَنَّ اللَّهَ مُخْلِيفَ وَعْدِهِ رُسُلُهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿٤٨﴾ وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُّقْرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ﴿٤٩﴾ سَرَابِيلُهُمْ مِنْ قَطَرَانٍ وَتَعْشَىٰ وُجُوهُهُمْ النَّارُ ﴿٥٠﴾ لِيُجْزِيَ اللَّهُ كُلَّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٥١﴾ هَذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوا بِهِ وَلِيَعْلَمُوا أَنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَلِيَذْكُرُوا الْأَنْبَاءَ ﴿٥٢﴾

47. Öyleyse sakın Allah’ın peygamberlerine olan va’dinden cayacağını zannetme. Şüphesiz ki Allah mutlak galiptir, intikam sahibidir.

48. O gün yer başka bir yerle değiştirilecektir; gökler de. (İnsanlar da) bir olan, Kakhâr olan Allah'ın huzurunda toplanacaklardır.

49. O gün günahkârları bukağılara vurulmuş olarak görürsün.

50. Gömlekleri katrandandır, yüzlerini de ateş kaplayacaktır.

51. Allah herkese kazandığının cezasını versin diye (böyle olacaktır). Şüphe yok ki Allah hesabı çabucak görendir.

52. İşte bu insanlara bir bildiridir! Onunla uyarılsınlar, O'nun ancak bir tek ilâh olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri de iyice öğüt alsınlar diye.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

HİCR SÛRESİ

[99 Âyet]

الرَّ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْآنٍ مُبِينٍ ﴿١﴾ رَبِّمَا يَوْذُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ ﴿٢﴾ ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهَبُهُمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ ﴿٤﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجْلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴿٥﴾ وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نَزَّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ﴿٦﴾ لَوْ مَا تَأْتِينَا بِالْمَلَائِكَةِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٧﴾ مَا نُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوا إِذَا مُنْظَرِينَ ﴿٨﴾ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي شَيْعِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٠﴾ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١١﴾ كَذَلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٢﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Elif, Lâm, Râ. Bunlar Kitabın ve açık açık anlatan Kur'ân'ın âyetleridir.

2. O inkâr edenler, keşke (zamanında) Müslüman olsaymışlar, diye temenni edeceklerdir.

3. Bırak onları; yesinler; faydalansınlar, emel onları oyalayadursun. Yakında bileceklerdir.

4. Biz, hiçbir kasabayı (Levh-i Mahfuz'da) belli bir yazısı olmaksızın helâk etmedik.

5. Hiçbir ümmet ne ecelinin önüne geçebilir; ne de (onu) geciktirebilir.

6. Dediler ki: "Ey kendisine Zikr (Kur'ân) indirilen kişi, mutlaka sen bir delisin.

7. “Doğru söyleyenlerden isen bize melekler getirmeli değil misin?”
8. Biz o melekleri ancak hak ile indiririz. O zaman da kendilerine mühlet verilmez.
9. Şüphe yok ki o Zikri (Kur’ân-ı Kerim’i) Biz indirdik. Onu koruyacak olan elbette Biziz.
10. Andolsun ki senden önceki ümmetler arasında da peygamberler gönderdik.
11. Onlara gelen her bir peygamberle mutlaka alay ediyorlardı.
12. Biz böylece onu günahkârların kalblerine sokarız.
13. Öncekilerin sünneti de geçmiş bulunduğu halde onlar buna yine de inanmazlar.

Tefsiri:

Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: “Onlara her ne zaman bir elçi geldi ise yalnızca onunla alay ettiler. İşte bundan dolayı da onu (şirki), suçluların kalplerine işliyoruz. Öncekilerin izlediği yol gözlerinin önünde olmasına rağmen ona inanmazlar.” (Hicr, 15/11-13)

Allah (c.c.) ile beraber başka ilâhlara da kulluk etmek demek olan “şirk”in kalplere işlemesi kavramı Kur’an’da bu bakımdan iki ayrı yerde geçiyor ki, birincisi bu idi.

İkincisi ise: Şuara suresindedir. Allah Azze ve Celle bu hususta şunları buyuruyor: “Onu (Allah’ın kitabını) Arap olmayan birilerine indirseydik de onlara onu okusalardı onlar yine de inanacak değillerdi. İşte böylece inkârcılığı suçluların kalplerine işledik. O can yakıcı azabı görmedikçe (hatta görseler de) ona inanmazlar.” (Şuara, 26/198-201)

İbni Abbas; “şirk, Allah elçilerini yalanlayanların kalplerine tıpkı ipliğin iğne deliğine girdiği gibi girer”, derken Ebu İshak şöyle diyor: “Bu âyetteki kalplere işleme hususu daha önceki dönemlerde gelmiş olan Allah elçileriyle alay eden suçlulara uygulandığı gibidir. Sapıklık eski dönemlerde suçluların kalplerine nasıl girip yerleşmişse bunların kalplerine de aynı şekilde girip yerleştirilmiştir.”

“Onu suçluların kalplerine sevkederiz, yönlendiririz ve yerleştiririz” âyetindeki “onu” kelimesinin açıklamasında fikir ve düşünce birliği gerçekleşmiş değildir. Kur’an yorumcusu ve tefsir âlimlerinden İbni Abbas; “onu” kelimesinin işaret ettiği hususun Allah’a eş koşmak olan “şirk” olduğunu söylemiş -Ahveşu’l-Evsat diye tanınan- Ebu’l-Hasan da bu fikri benimsemiştir.

Yine Kur’an bilginlerinden Ebu İshak İbrahim bin Sırrî ez-Zeccac ve aynı fikri paylaşan arkadaşları, âyetteki “onu” kelimesiyle anlatılmak istenenin hak yoldan sapmak olduğunu söylemişlerdir. Rabi’ bin Enes ise “onu” sözcüğüyle anlatılmak

istenenin Allah elçileri ve getirdikleriyle alay etmek olduğunu söylemiş, Kur'an tefsir bilgini, Ebu Zekeriya diye tanınan Ferrâ ise; ““onu” sözcüğü Allah elçileri ve getirdiklerini yalanlamak anlamına gelir”, demiştir.

Bu yorumların hemen hepsi tek bir şeyi ifade etmektedir. O da Allah elçileri ve getirdikleriyle alay etmek, onları yalanlamak ve şanı yüce Allah'a eşler koşarak “şirk”e düşmektir. Gerçekten de bu eylem ve aktivitelerin tamamı Allah Azze ve Celle'ye eş koşmakta olan müşriklerin yaptıkları eylemlerdir. Eksikliklerden yüce olan Allah kendine eşler koşan müşriklerin bu eylemlerinden dolayı şirk ve sapıklığı onların kalplerine sokup yerleştirdiğini açıklamaktadır.

Tüm bu açıklama ve fikirlerden sonra bu hususta ekleyeceğim şey ise şudur; cümlelerin yapısı değerlendirildiğinde “O'na inanmazlar, inanmayacaklar” âyetindeki “O'na” ifadesi ile âyetin öncesinde geçen “O'nu sevkedip işleyerek yerleştirdik,” ifadesindeki “O'nu” sözcüğü aynı “O” zamirini alarak aynı yapıya sahip olduklarından ve aynı şeyi işaret ettiklerinden birbirinin aynı gibi görülürler.

Ancak ayetlerde geçen ifadeler Kur'an bilginleri tarafından ele alınıp incelendiğinde cümledeki yerleri, yapıları ve anlamları bakımından değerlendirilince ortaya çıkacak fikir ayrılıklarından sonra bunların nasıl olduğu görülecektir. Yani âyetin ikinci bölümünde; Allah'a eş koşmaları, Allah elçilerini ve getirdiklerini yalanlamaları ve onlarla alay etmeleri nedeniyle “O'na inanmazlar, inanmayacaklar”, cümlesindeki O'na ifadesi Kur'an'a işaret etmektedir.

Öyleyse bu durumda birinci bölümdeki ifade; “Kur'ana inanmayanların kalplerine o Kur'an'ı yönlendirir oraya sevkederiz”, şeklinde olacaktır. Âyetin birinci ve ikinci bölümündeki “O” sözcüğü ile K. Kerim kastedilmişse bu durumda cümleye; “O'nu inkâr edenlerin kalplerine Kur'an'ı yönlendirir ve oraya sevkedip yerleştiririz”, anlamını nasıl verebiliriz?

Bu soruya şöyle cevap verebiliriz: “İnkâr edenlerin kalplerine, Kur'an yönlendirilip sevkedilerek yerleştirilir. Böylece inkârlarının haksız kendilerinin de yalancılardan olduklarını bilirler. Öyleyse onların Kur'an'ı inkâr etmeleri inatlarından ve haksızlıklarından kaynaklanıyor demektir. Bu durum tıpkı Kur'an'a inanan Mü'minler'in inançları sebebiyle imanlarının tasdik edilip desteklenmesi için kalplerine Kur'an'ın yerleştirilmesi gibidir.

Burada denilmek istenilen bir diğer anlam ise şudur: Allah elçilerini ve getirdiklerini yalanlamaları, onlarla alay etmeleri ve doğru yoldan sapmaları nedeniyle inkârcıların kalplerine sevkedilip yerleştirilen şey, “yalanlamak ve dolaısıyla doğru yoldan sapmaktır.” Bu durumda söz konusu olan âyetin anlamı, yalanladıkları halde Kur'an'ın kalplerine girmesi ve orada yerleşmesi olacaktır. Oysa inkârcıların kalplerine yalanlama ve sapıklık girip yerleşmiştir. Öyleyse şöyle soralım: “İnkâr ettikleri ve kabullenmedikleri şeyin kalplerine sokulup yer-

leştirilmesi ne anlam ifade eder? Bunun anlamı, Allah'ın var ve bir oluşunun delillerinin inkârcıların aleyhlerine kanıt olmak üzere kalplerine yerleştirilmesidir. Onlar böylece bilirler ki, inkâr edip kabul etmedikleri şey hak ve gerçektir. Buna rağmen kendileri onu yalanladıklarının da bilincindedirler. Yoksa inkârlarında haklı olduklarını onaylamak ve kendilerinin Allah katında sevilenlerden olduklarını vurgulamak üzere bir destek olarak kalplerine Kur'an sevk edilmiş değildir. Kur'an bunların kalplerine girerken inanan ve tasdik eden kişinin kalbine girişiyle girmez. Kalplerine Kur'an girdikten sonra onu bile bile yalanlamaları girmeden önce yalanlamalarından daha büyük bir inkârcılıktır. Hakkı gerektiği gibi bildikten sonra yalanlayan kişinin durumu onu bilmeden yalanlayanın durumundan daha kötüdür. Bu hususları ayrıntılı olarak etraflıca düşünmek gerekir. Çünkü bu anlattıklarımız tefsir ilminin inceliklerindendir. İnsanı doğrulara ulaştırarak başarı veren Allah'tır.⁵¹⁴

Noksanlıklardan yüce olan Allah önce Hz. Lut'un gönderildiği toplumun durumunu, hikâyesini ve imtihan edildikleri şeyi anlatıyor ve şöyle buyuruyor: *"Elbette bütün bunlarda düşünce ve anlayışı olanlar için çıkarılacak deliller vardır."* (Hicr, 15/75)

Bu âyette geçen ve düşünce ve anlayışı olanlar diye çevirdiğimiz "el-mütevevssimûn" kelimesi bir takım işaretlerden anlam çıkarmasını bilenler, kendilerini haram kılınanlardan ve her tür aşırılıklardan sakındıranlar, derin, etkili ve isabetli görüşü olan kimseler gibi anlamlara gelmektedir.⁵¹⁵

وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَهْرَجُونَ ﴿١٤﴾ لَقَالُوا إِنَّمَا سُكَّرَتْ
أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ مَسْحُورُونَ ﴿١٥﴾ وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا
لِلنَّازِطِينَ ﴿١٦﴾ وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَّجِيمٍ ﴿١٧﴾ إِلَّا مَن اشْتَرَى السَّمْعَ
فَأَتْبَعَهُ شِهَابًا مُّبِينٌ ﴿١٨﴾ وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَشْبَثْنَا فِيهَا مِنْ
كُلِّ شَيْءٍ مُّزْرُوعٍ ﴿١٩﴾ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ لَّكُمْ لَشَيْءٌ لَهُ بَرَازِقِينَ ﴿٢٠﴾
وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُومٍ ﴿٢١﴾

14. Onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar;

15. (Yine tasdik etmeyecekler ve) muhakkak ki: "Gözlerimiz döndürülmüş; hatta biz büyülenmiş bir topluluğuz" diyeceklerdir.

514 Şifau'l-Alil, s. 61 -62

515 İğasetü'l-Lehfan, 1/48

16. Andolsun ki Biz gökte burçlar yaratmış ve onu (göğü) seyredenler için süslemiştir.

17. Biz o göğü koğulmuş her şeytandan koruduk.

18. Kulak hırsızlığı yapan müstesnâ; onun ardına da apaçık bir ateş parçası düşmektedir.

19. Yeri de döşeyip yaydık. Orada sağlam kazıklar (dağlar) koyduk ve oralarda ölçülmüş her şeyden (bitkiler) bitirdik.

20. Orada hem sizin için, hem de rızıklarını temin edemeyeceğiniz kimseler için bir çok geçim kaynakları yarattık.

21. Hazineleri nezdimizde bulunmayan hiç bir şey yoktur. Biz, onları ancak belli bir miktar ile indiririz.

Tefsiri:

Allah Azze ve Celle şöyle buyuruyor: “Hazineleri ve kaynağı bizim katımızda olmayan hiç bir şey yoktur. Ama biz onları kusursuzca belirlenmiş bir ölçüye göre indiririz.” (Hicr, 15/21)

Herhangi bir hazinenin içinde bulunanlardan bir şeyler alabilmek için onun anahtarlarını elinde bulunduran kimseden istemek gerekir. Yani hazine sahibini bırakıp elinde bir şey olmayan veya bir şeye güç yetiremeyenlerden bir şeyler istemek anlamsızdır.

Bununla ilgili olarak bir başka âyette Allah (c.c.) buyuruyor: “Elbette her şeyin -dönüp dolaşıp- varışı Allah’adır.” (Necm, 53/42)

Bu âyet büyük bir hazineyi kapsamaktadır: İstenilen her şey amacına uygun olarak ve Allah için istenmiyor ve O’na ulaşamıyorsa o şey yok olmaya mahkûmdur ve sonuçsuzdur. Çünkü ulaşacağı bir hedefi yoktur. Kendisine ulaşılacak olan ise her şeyin varacağı son noktadır. Her şey Allah’ın yaratmasına, iradesine, hikmetine ve ilmine ulaşacaktır. Allah (c.c.) bütün isteklerin varacağı son makamdır. Allah için sevilmeyen her şey, seven kişi için sıkıntı ve azaptır. Allah için yapılmayan her iş yok olmaya mahkûm ve değersizdir. O’na ulaşmayan ve bağlanmayan her kalp mutsuz, saadeti engellenmiş ve kurtuluşa ulaşmaktan alıkonmuştur. Tüm bu anlatılmak istenenler: “Hazinesi ve kaynağı bizim katımızda olmayan hiç bir şey yoktur.” ve “Ve her şeyin -dönüp dolaşıp varacağı- sonu Allah’adır,” ayetlerinde bir araya gelmektedir.

Şanı yüce olan Allah, bırakılıp ta O’ndan başka kendisinden istekte bulunulacak bir varlık yoktur. O, her şeyin başlangıcı ve varacağı sondur. Bu özelliğin altında Allah’ı birleme esası olan tevhidin büyük bir sırrı yatmaktadır. O da: Kalpler, ancak Allah’a bağlanırsa sakinleşir, kararlılık kazanır ve tatmin olur, âyetinde kendini bulmaktadır.

Kendisinden bir şeyler istenen veya sevilenler arasında Allah (c.c.) hariç her şey ya da herkes asıl amacın dışındadır. Zîra insan, Allah'ın zatını bırakıp başkalarını sever ve onlardan bir şeyler isteyecek olursa asıl amacını değiştirmiş demektir.

Bu durumda işlerin varış yeri ve sonu iki ayrı şeye olacaktır. Oysa yaratılmışların başlangıcının iki ayrı asla dayanması –yani iki ayrı yaratıcı olması- nasıl imkânsızsa varacağı sonunun da iki olması imkânsızdır, böyle bir şey olamaz.

Sevgisi, değer vermesi, istekleri, dualarıyla buyruk ve yasaklara itaati Allah'tan bir başkasına olan kimsenin bu tutumu geçersiz ve emekleri boştur. Elde ettiğini sandığı hemen her şey hiçliktir. Sevgisi, değer ölçüleri, korkusu, istekleri ve duaları Allah'a olanları ise Allah (c.c.) lezzetleriyle, güzellikleriyle ve mutluluklarıyla sonsuza kadar nimetlendirecektir.⁵¹⁶

وَأَرْسَلْنَا الرِّيَّاحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِينَ ﴿٢٢﴾ وَإِنَّا لَنَخْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُتَشَكِّمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُتَشَاجِرِينَ ﴿٢٤﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَخْشَرُهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ خَمٍِّ مَسْنُونٍ ﴿٢٦﴾ وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السُّمُومِ ﴿٢٧﴾ وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ خَمٍِّ مَسْنُونٍ ﴿٢٨﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٢٩﴾ فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴿٣٠﴾ إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ لَمْ أَكُنْ لَأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ خَمٍِّ مَسْنُونٍ ﴿٣٣﴾ قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٣٤﴾ وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ ﴿٣٥﴾ قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يَبْعَثُونَ ﴿٣٦﴾ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴿٣٧﴾ إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٣٨﴾ قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٣٩﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾ قَالَ هَذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ ﴿٤١﴾

22. Biz, rüzgarları aşılayıcılar olarak gönderdik. Gökten de bir su indirip onunla sizleri suladık. Bunları siz biriktiremezsiniz.

23. Muhakkak ki Biz, evet Biz, hem diriltiriz, hem de öldürürüz. (He-pinize) varis olacaklar da Bizleriz.

24. Andolsun ki sizden önce gelip geçenleri de Biz bilmişizdir, sonra gelenleri de bilmişizdir.

25. Şüphe yok ki Rabbin onları, toplayacak olandır. O, Hakîmdir, herşeyi bilendir.

26. Andolsun ki, Biz insanı (Âdem'i) kuru bir çamurdan, değişmiş, şekillenmiş bir balçıktan yarattık.

27. Cânn'ı da daha önceden (deri gözeneklerinden) içeriye nüfuz eden yakıcı ateşten yarattık.

28. Hani Rabbin meleklere şöyle demişti: "Ben, kuru bir çamurdan, değişmiş ve şekillenmiş bir balçıktan bir beşer yaratacağım;

29. "O halde onun yaratılışını tamamlayıp ona ruhumdan üflediğim zaman siz de derhal onun için secdeye kapanın."

30. Bunun üzerine meleklerin hepsi toptan secde ettiler.

31. İblis müstesnâ. O, secde edenlerle beraber olmayı kabul etmedi.

32. (Allah) buyurdu ki: "Ey İblis, sen ne diye secde edenlerle beraber olmadın?"

33. "Ben kuru bir çamurdan, değişmiş ve şekillenmiş bir balçıktan yarattığın bir beşere secde edecek değilim" dedi.

34. "O halde çık buradan. Çünkü sen artık kovulmuş birisin" dedi.

35. "Hiç şüphesiz Kıyamet gününe kadar lânet senin üzerinedir."

36. "Rabbim, öyleyse bana tekrar diriltilecekleri güne kadar mühlet ver" dedi.

37. Buyurdu ki: "Sen mühlet verilenlerdensin;

38. "Bilinen zamanın günü gelene kadar."

39. "Rabbim dedi, beni azdırdığından dolayı yemin ederim ki, ben de yeryüzünde onlara (Sana isyanı) süslü göstereceğim, onları toptan azdıracağım.

40. "Ancak onlardan ihlase erdirilmiş, kulların müstesnâ."

41. Buyurdu ki: "Benim uymayı taahhüt ettiğim dosdoğru yol işte budur.

Tefsiri:

Allah Teala şöyle buyuruyor: "O (c.c.), bana göre dosdoğru yol işte budur, dedi", (el-Hicr, 15/41)

Ebul Hasan Ahfeş el-Evsat ise âyetin anlamını; "O (c.c.); bana doğru gelen dosdoğru yol işte budur, dedi." Şeklinde vermiştir.

Bu durumda iki husus söz konusu olacaktır: Birincisi; dilbilgisi kurallarından olarak bazı ilgeçlerin (yani bazı edatların) diğer bazılarının yerine konulmak istenmesinden kaynaklanan bir yapıdır. Yani âyette kullanılan “aleyye” ilgeciyle anlamı “bana göre” iken, yerine konulan “ileyye” ilgeciyle anlamı “bana doğru” gibi bir hal almıştır.

İkinci ise; âyetin açıklama ve yorumu kelime anlamından daha öncelikli tutulmuştur. Bu da ilk dönem İslâm âlimlerinin tutumudur. Yani ayete “işte bu yol bana ulaşmaktadır” gibi bir yorum katmaktadır. Mücahid ise, “Hak -olan sözler ve işler- Allah’a döner, yol Allah’ın yoludur. Onun yerini hiç bir şey tutamaz” demiştir. Bu açıklama da Ebul Hasan Ahfeş el-Evsat’ın: “Bu âyetin anlam ve yorumu hakkında söylenenlerin bundan daha doğru olanı var mı?” dediği sözünü hatırlatmaktadır.

Bu âyet hakkında şunlar da söylenmiştir: Âyette kullanılan ve “bana göre, bana karşı, bana doğru, bana ait, bana düşer, benim üzerime ve benim üzerimde gibi anlamlar ifade eden “aleyye” ilgeci ile sanki Allah Azze ve Celle; “onu açıklamak, tanımlamak, varacağı yönü göstermek ve kanıtlamak benim üzerime bir gerekliliktir”, gibi bir anlam ifade etmek ister gibidir. Burada sözü edilen her iki görüş te en-Nahl suresinin 16/9. âyetinde “*Ve size yolu doğrultmak yolun doğrurusunu göstermek Allah’a aittir, O’na düşer.*” ifadesiyle benzerlik göstermektedir. Nitekim bu âyet için doğru olan yorum el-Hicr suresinin sözü edilen ayeti için de geçerlidir. Yani “Allah’a yönelmiş olan doğru yol” ifadesi “orta ve adil olup Allah’a varan yol” kavramıyla aynı özelliği taşımaktadır.

Tufeyl el-Ğunnevî bu hususta ilgili olarak şu beyti söylemiştir:

Önceki kuşak gelip geçti doğru yolundan kendince,
İşleri tersine çevrilir, ölüm insana gelince.

Bu hususta şu da denmiştir:

Uğrayacağız onlara; bizim varışımız onlaradır onların da bize,
Bize ulaşırlar, ulaşırsız onlara kavuşacağız birbirimize.

Bir başkası da şöyle demiştir:

Onlar ölüm gibidirler; hangi vadiye saldım sa onları,
Yolum onlara varacak ya da bana ulaşacak yolları.

Bu tip yapısı olan bir cümlede yukarıdaki şiirlerde olduğu gibi bir yere ya da birine ulaşmak, varmak vs gibi bir anlam elde edilmek isteniyorsa “bir şeyin sonuna kadar” benzeri bir anlam ifade eden “ila” ilgecinin kullanılması daha uygun olur. Eğer anlatılmak istenen durum bir gereklilik ise bu anlama uygun olan “ala” ilgeci kullanılmalıdır. Nitekim Ğaşiye suresinin 25 ve 26. ayetleri bu durumu açıkça anlatmaktadır. Şöyle ki: “Onların dönüşleri bizedir, (yani dönüşleri bizde son bulur), onları hesaba çekmek te bize düşer. (yani onları yaptıkla-

rından hesaba çekmek bize bir gerekliliktir.) Lokman suresinin 23. âyetinde; “onların dönüp varacağı son biziz”, diye buyrularak “ila” ilgecinin sona ulaşmak gibi bir anlamı belirtilmektedir. Buna ilişkin olmak üzere şu ayetleri de örnek göstereyim:

“Gerçekten de onu bir araya getirmek ve okutmak bize düşer.” (Kıyamet, 75/17)

“Yeryüzünde yaşayan her bir canlının rızkı Allah’ın üzerinedir,” (Hud, 11/6)

Bu ve benzeri ayetlerde “ila” ve “ala” ilgeçlerinin anlamlarını bulabiliriz.

Bu husustan olmak üzere şöyle denilmiştir: “ala ilgecinin bu ve diğer ayetlerdeki anlamlarda kullanılmasında ince ve hoş bir sır vardır. Buradaki ince sır, ayetlerin işaret ettiği doğru yola girmiş ve hayatını ona göre ayarlamış kimse-lerin hak üzere olduklarını kendilerine hissettirmektir. Nitekim şu ayetlerde Allah (c.c.) müminler hakkında şöyle buyuruyor: “İşte onlar Rablerinden gelen bir hidayet üzeredirler ve kurtuluşa erenler de ancak onlardır.” (Bakara, 1/5) ve bir başka âyette Allah(c.c.) Resulüne şöyle buyuruyor: “Öyleyse yalnız Allah’ı ve- kil tut. Çünkü sen doğruluğu apaçık olan hakkın (gerçeğin) doğrultusundasın.” (Neml, 27/79)

Allah (c.c.) hakkın (gerçeğin) ta kendisidir. O’nun yolu da hak’tır dini de hak’tır. O’nun dosdoğru yolu üzere yürüyen ve gerektirdiklerini yaşayan hak üzere ve hidâyette demektir. “ala” ilgeci buradaki anlamıyla incelendiğinde “ila” ilgecinde bulunmayan anlamların bulunduğu görülecektir. Burada da eşsiz bir sır vardır.

“ala” ilgecinin yukarıda sözü edilen anlamının burada kullanılmasının ne gibi yararı var? Bu ilgeç hak ve hidayet yolu üzere olunmayı nasıl gösterir? Diye sorulursa, cevabımız şöyle olacaktır:

Söz konusu “ala” ilgeci hak yola girilip kararlılıkla dosdoğru olunduğunda hak ve hidayet sebebiyle yüceliği ve üstünlüğü gösterir. Zaten “ala” ilgecinin kullanılması yüceliğe, kararlılığa, hakka ve dosdoğru yola işaret etmektedir ki, bu yolun yüceliğine, sağlamlığına ve istikametine işaret eder. Bu ise, sapıklık ve kuşkular anlatılırken onlarla birlikte kullanılıp; hakkında, içinde, içine, içerisinde vs. gibi anlamlara gelen “fi” ilgecinin tersine bir kullanımla dalmak, batmak, daldırmak ve gömmek gibi anlamlar ifade etmektedir. Buna örnek olarak diyelim ki, şu ayetlerde Allah Azze ve Celle şöyle buyurmaktadır: “Onlar kendi kuşkuları içerisinde dalıp bocalarlar.” (Tevbe, 9/45)

Bir diğerinde: “Âyetlerimizi yalanlayanlar karanlıklar içerisinde kalan kör- ler ve sağırlardır.” (Enam, 6/39) Başka bir âyette; “Şimdi sen onları belli bir vakte kadar kendi gaflet ve sapıklıkları içerisinde bırak.” (Mü’minûn, 23/54) Bir başkasında: “Onlar da onun (Peygamberin ve Kur’an’ın) hakkında şüphe ve gü-vensizlik içerisinde dirler.” (Hud, 11/110) Yine bu hususta Allah’ın şu sözünü de

düşünelim: “Biz ya da siz, ikimizden biri ya doğru yol üzerinde hidâyetleyiz ya da açık bir sapıklık içerisindeyiz.” (Sebe’, 34/24)

Çünkü doğru ve hak yol sahibini yükselere götürür ve onu yüceler yücesine çıkarır, sapıklık yolu ise sahibini aşağıların aşağısına sürükler.

Allah Azze ve Celle’nin, “*Bana varan dosdoğru yol işte budur*” diye buyurduğu ayetiyle ilgili olarak Kisâi’ye ait üçüncü bir yorum daha vardır. Şöyle diyor: “Buradaki anlatım, el-Fecr suresinin 89/14. âyetinde olduğu gibi tehdit ve korkutma içermektedir. Nitekim: “*Gerçekten de rabbin gözetlemektedir*”, ifadesi incelendiğinde yapılan uyarı görülmektedir. Bununla ilgili olarak şöyle bir örnek düşünelim, size uğramadan geçmemelerini insanlara bildirmek için onlara ‘yolunuzun üzerindeyiz’, ‘bize uğrayın’ ve ‘bize uğramadan geçmeyin’ gibi ifadeler kullanırsınız ki, bu da bir uyarıdır.” Ancak burada Kisâi’nin açıklamaları bizce, gerekeni anlatmak için tam olarak yeterli değildir. Çünkü âyetin cümle yapısı bu tür bir yorumu engellemektedir.

Nitekim İblis’in (Şeytan’ın): “*Kullarımdan sana içtenlikle samimi kalpten inananların dışında mutlaka hepsini saptıracağım.*” (Hicr, 15/39-40) sözüne Şanı yüce olan Allah’ın: “*Bana varan dosdoğru yol işte budur*”, ayeti bir cevap olmuştur. Allah(c.c.) ise bunu kesin bir şekilde ifade ederek, içtenlikle samimi kalpten inanan ihlâslı kulları üzerinde Şeytanın herhangi bir etkisi olamayacağını ve onları saptıramayacağını vurgulamıştır.

Böylece içtenlik ve kalp samimiyetiyle inanmanın oluşturduğu ihlâsın en doğru yol olduğu ve bu yol üzere yaşayan ihlâslı kulların üzerinde şeytanın hiç bir otoritesinin bulunamayacağı açık bir şekilde belirtilmiştir. Çünkü Allah(c.c.) İblis’e: “*Bana varan dosdoğru yol işte budur. Bu yol üzere bulunan kullarımın üzerinde senin hiçbir etkin olamaz.*” Diye buyurmuş olduğundan yol Allah’ın yoludur. Şeytanın bu yol üzerinde etkisinin olması mümkün değildir. Bu yola ait çevrede de hiç bir etkileyiciliği bulunmamaktadır. Bu yol, Allah (c.c.) tarafından korunmaktadır. Bu yol üzere hayatlarını düzenleyen ve gidişatlarını ayarlayanlar Allah düşmanlarından etkilenmezler.

Akıllı ve bilge kişi bu konuyu önyargısız olarak ele alıp hakkıyla düşünmeli, bu anlamı incelemeli ve bununla diğer yorumlar arasında karşılaştırma yaparak hangi yorumun bu iki âyetin ruhuna daha uygun ve hangisinin Kuran’ın amaç ve istekleriyle ilk kuşak İslâm bilginleri Selef’in fikir ve açıklamalarına daha yakın olduğunu düşünmelidir.

İmam Kisâi’nin yukarıdaki satırlarda bu âyet hakkında yaptığı açıklamalarındaki benzetmesini incelediğinizde göreceksiniz ki, “ala” ilgecine vermiş olduğu anlam içerisindeki ‘tehdit ve korkutma benzetmesi’ ile “(Dikkat et!) Gerçekten de Rabbin gözetlemektedir”, âyetinin yorumunda yaptığı benzetmesi arasındaki farkın ortada olduğu bellidir. Çünkü âyetin cümle yapısı ve anlamı düşünüldü-

günde aradaki durum gözden kaçmayacaktır. Nitekim doğru yol üzere olan bir kimseyi tehdit ederek; ‘bana varan dosdoğru yol işte budur’ denmez. Öyleyse Allah’ın dosdoğru yolu üzere olan kişi zaten bu yolla tehdit edilecek değildir tehdit edilmez de. Ama Allah’ın dosdoğru kabul etmediği bir yolla gidişatını sürdüren kimseyi de elbette tehdit etmek yerli yerindedir.

Ancak bu ayetlerde kullanılmış olan “ala” ilgecinin bir gereklilik ifade ettiğini söyleyerek yolun doğruluğunu ve Allah’ın bu yola rehberlik ettiğini bu ilgece bağlamakla anlam doğru açıklanmış olabilir. Belki âyetle işaret edilen de budur. Ama ilgeçten önce -cümlelerin anlamını bozmaksızın- bir bölümün belirli bir konumda ortadan kaldırılması ve bu bölüme işaret eden bir şeyin cümlede bulunması gerekir.

Oysa bu cümlede çıkarılan bölüme ait herhangi bir işaret bulunmamaktadır. Ancak çıkarılan kısım bir belirteç (yani zarf) olursa anılmayabileceği gibi ona işaret eden bir etken de bulunmayabilir. Örneğin; “onun benim üzerimde (yani benden alacak) parası var”, demiş isek bu cümlede çıkarılan kısım bilinen ve var olan bir şeydir. Bu da, “onun benden alacak parası var” veya “onun bende olan alacağının miktarı ve kaydı var” demektir.

Burada cümlelerin aslından eksiltme yapılması uygun değildir. Bu tip uygulamalar; “Onun açıklaması da bize düşer”, ifadesinin bir benzeridir. Bu âyetle de cümlelerin yapısının gerektirdiği bir çıkartılma vardır. İlk dönem İslâm âlimleri, “cümlelerin öncesi itibarıyla anlam bütünlüğünün olması gerekir. Bundan dolayı her iki anlam da burada uygundur”, demişlerdir.

Allah kendinden razı olası (hocam) Şeyhülislam Takiyyuddin Ahmed İbni Teymiye’yi şöyle söylerken işittim: “Yukarıdaki iki örnek Allah’ın şu âyetine benzetmektedir: *“Elbette ki, doğru yolu göstermek bize düşer. (Bu) Âhiret de dünya da bize aittir,”* (Leyl, 92/12-13) K.Kerim’de bu anlamda birçok âyet vardır.”

Kur’an bilginlerinin birçoğu Leyl suresindeki bu ayetle ilgili olarak sadece gereklilik anlamını savunmuş, bu âyetin anlamını “*doğru yolun sapıklıktan ayrılması ve açıklaması bana düşer*”, şeklinde yorumlamışlardır. Bu hususta ben de aynı görüşteyim. Bu âlimler içerisinde İmarn Beğavî gibi En-Nahl suresindeki ayeti yalnızca bu şekilde yorumlayanlar vardır.⁵¹⁷

Beğavî Hicr suresindeki ayetle ilgili olarak ise üç farklı yorumu da söz konusu etmiştir. Vahidi *Basıttu’l-Ma’neyeyn* adlı eserinde En-Nahl suresindeki ayetle ilgili olarak farklı yorumları da zikretmiştir. Hocamız İmam İbni Teymiye ise bu üç suredeki ayetlerin yorumlarıyla ilgili olarak Mücahid ve Hasan’ın yorumlarını tercih etmiştir.⁵¹⁸

517 Bknz. Tefsiru’l-Beğavî, (4/67)

518 Medaricu’s-Salikin 1/15 -18

إِنَّ عِبَادِي لَأَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنْ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿٤٢﴾ وَإِنَّ جَهَنَّمَ
لَمُوعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٣﴾ لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ ﴿٤٤﴾
إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٤٥﴾ أَذْخَلُوهَا بِسَلَامٍ آمِينَ ﴿٤٦﴾ وَتَرَعْنَا مَا
فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ إِخْوَانًا عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ ﴿٤٧﴾ لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ
وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ ﴿٤٨﴾ نَبِيٌّ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٤٩﴾ وَأَنَّ
عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ ﴿٥٠﴾ وَتَبَتُّهُمْ عَنْ صُنُوفٍ إِبْرَاهِيمَ ﴿٥١﴾ إِذْ دَخَلُوا
عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجَلُونَ ﴿٥٢﴾

42. “Muhakkak Benim (has) kullarım üzerinde senin hiçbir tasallutun olmaz. Azgınlardan sana uyanlar müstesnâ.

43. “Şüphesiz ki onların hepsine va'd olunan yer Cehennemdir.

44. “Onun yedi kapısı vardır. Her kapıya onlardan ayrılmış belli bir pay vardır.”

45. Takvâ sahipleri ise muhakkak Cennetlerde ve pınar başlarındadırlar.

46. “Oralara esenlikle, güvenle girin” (denilecek).

47. Biz onların göğüslerindeki kini söküp attık; kardeşler olarak se-dirler üzerinde karşılıklı otururlar.

48. Orada onlara hiçbir yorgunluk dokunmaz. Onlar oradan çıkarılacak da değildirler.

49. Kullarıma haber ver ki: “Ben gerçekten Ben, Gafûr ve Rahîmim;

50. “Ve hiç şüphesiz Benim azabım da elbette can yakacak bir azaptır.”

51. Onlara İbrahim’in konuklarından da haber ver.

52. Hani konuklar onun yanına girip “selâm” olsun demişlerdi. O da (ikram ettiği yemeği yemediklerini görünce): “Biz sizden -doğrusu-korkuyoruz” demişti.

Tefsiri:

Noksanlıklardan uzak ve yüce olan Allah Hicr suresi 52. âyetinde şöyle buyurmaktadır: “Onun yanına vardıklarında selâm olsun dediler. O (İbrahim) ise biz sizden çekiniyoruz, dedi.” Bu âyette çekinmek, ürkmek ve korkmak anlamlarına gelen “veci” kelimesi kullanılmıştır. Korku ve çekinmenin yerleştiği yer ise kalptir. ⁵¹⁹

Bir başka âyette de Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: “Ve ona (Lut’a): *Bunların son kalıntıları da sabaha varmadan silinip ortadan kaldırılacaktır, diye hüküm verdiğimizizi bildirdik.*” (Hicr, 15/66)

Allah (c.c.) burada vermiş olduğu hükmünü şöyle açıklamaktadır: “*Bunların son kalıntıları dahi sabaha varmadan silinip ortadan kaldırılacaktır,*” Buradaki hüküm önce kapalı ve zor anlaşılır olarak ifade edilip ardından da açıklanması yapılmıştır. Kapalı ve zor anlaşılır olan hükmün büyüklüğünü vurgulamak ve bu durumu yüceltmek için önce kapalı bir anlatım ve sonra da onun açıklanması yer almıştır. Elbette ki Allah (c.c.) önce “*Bunların son kalıntıları dahi sabaha varmadan silinip ortadan kaldırılacaktır,*” demiş olsaydı âyetin anlamı bu derece oturaklı ve azametli olmazdı. Önce kapalı olan bölümün gelmesi, bu ifade, duyan kişiyi âyet hakkında hayrete düşürüp düşünmeye sürükleyerek âyetteki yüceliği daha iyi kavramaya zorlamaktadır. Böylece Kur’an’ı okuyan kişi, bir yandan bu hükmün ayrıntılarını kavramaya çalışırken diğer yandan âyetin gerçek yapısını öğrenmek için özendirilmektedir. ⁵²⁰

قَالُوا لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ﴿٥٣﴾ قَالَ أَبَشْرْتُمُونِي عَلَى أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ ﴿٥٤﴾ قَالُوا بَشْرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ وَمَنْ يَمْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ ﴿٥٦﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٧﴾ قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ مُجْرِمِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّا آلَ لُوطٍ إِنَّا لَمُجْرِبُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٩﴾ إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَرْنَا إِنَّمَا لِمَنِ الْغَابِرِينَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا جَاءَ آلَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ ﴿٦٢﴾ قَالُوا بَلْ جِئْنَاكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٦٣﴾ وَأَتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٦٤﴾ فَأَسِرْ بِاهْلِكَ بِقَطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ وَاتَّبِعْ أذْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ وَامْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ ﴿٦٥﴾ وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ أَنْ دَابِرَ هَؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ ﴿٦٦﴾ وَجَاءَ أَهْلَ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٦٧﴾ قَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ صِيفِي فَلَا تَفْضَحُونِ ﴿٦٨﴾ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴿٦٩﴾ قَالُوا أَوْلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٧٠﴾ قَالَ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿٧١﴾ لَعَنَرْنَاكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٢﴾

53. "Korkma! Biz sana çok bilgili bir oğul müjdeliyoruz" demişlerdi.

54. Dedi ki: "Bana ihtiyarlık gelip çatmışken mi bana gelip müjde veriyorsunuz? Artık neyi müjdeliyorsunuz?"

55. Dediler ki: "Biz sana gerçeği müjdeliyoruz. Onun için sakın ümit kesenlerden olma!"

56. Dedi ki: "Rabbinin rahmetinden sapıklardan başka kim ümit kesebilir?"

57. "Ey gönderilen elçiler" dedi, "başka göreviniz (var mı, varsa) nedir?"

58. Dediler ki: "Gerçekten biz, günahkâr bir kavme gönderildik;

59. "Lût ailesi bunlardan müstesnâdır. Biz onların hepsini mutlaka kurtarıcılarız.

60. "Yalnız karısı müstesnâ. Onun mutlaka geride kalanlardan olmasını takdir ettik (ki onu da helâk edelim)."

61. Nihâyet elçiler Lût ailesine geldikleri vakit,

62. (Lût) dedi ki: "Doğrusu siz, tanımadık kimselersiniz."

63. Dediler ki: "Hayır; biz sana onların hakkında şüphe ettikleri şeyi getirdik.

64. "Biz sana gerçekle geldik. Biz, şüphesiz doğru söyleyenleriz.

65. "O sebepten gecenin (uygun) bir bölümünde aileni yola çıkar; sen de arkalarından git. Sizden kimse arkasına dönüp bakmasın ve emrolunduğunuz yere doğru gidin."

66. Ona şu kesin emri vahyettik: "Sabaha çıkarken onların arkası mutlaka kesilmiş olacaktır."

67. Şehir halkı (Sedumlular) sevinerek geldiler.

68. "Bunlar benim misafirlerimdir. Artık beni küçük düşürmeyin" dedi.

69. "Allah'dan korkun ve beni rezil etmeyin."

70. "Biz senin başka kimselere karışmanı yasaklamadık mı?" dediler.

71. Dedi ki: "Eğer evlenecek iseniz işte bunlar kızlarım."

72. Hayatın hakkı için, onlar gerçekten sarhoşlukları içinde şaşkın bir haldedirler.

Tefsiri:

Allah (c.c.) Hz. Lût'tan ve onun kendisine gönderildiği toplumdan bahsederken şöyle buyurmaktadır: "Onlar, "Biz sana elâlemin (insanların) işine karışmayı yasaklamamış mıydık?" Dediler. O (Lût): İşte kızlarım, (düşündüğünüzü) yapacaksanız (onlarla evlenerek yapın), dedi. Ömrüne yemin olsun ki, onlar sarhoşlukları içinde şaşkın şaşkın bocalıyorlardı." (el-Hicr, 15/70-72)

Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- dönemi olan birinci kuşak Selef ve sonraki dönem olan ikinci kuşak Halef Kur'an âlimlerinin çoğu bu âyetin yüceler yücesi olan Allah'ın kendi elçisinin hayatı üzerine ettiği bir yemin olduğunu ifade etmiştir. Hatta birinci dönem âlimleri arasında bu konuda anlaşmazlık olduğunu gösteren herhangi bir nakil de olmamıştır. Allah'ın onların hayatı üzerine yemin etmesi, Allah elçilerinin en büyük erdemlerinden birisidir. Bu yemin işi Allah elçileri için bir farklılık ve ayırıcı bir özellik olarak görünmektedir. Onların dışında herhangi bir kimse için böyle bir ayrıcalık ve üstünlük tanınmamıştır. Ünlü tefsir âlimi Zemahşerî ise bu görüşümüze katılmamaktadır.⁵²¹

O buradaki yeminin Hz. Lut'un hayatı üzerine olduğunu onaylamış ancak bu sözü söyleyenin melekler olduğunu savunmuştur. Zemahşerî şöyle diyor: "Bu şekildeki bir söz asıl denilmek istenen hususa aykırıdır. Yani melekler Hz. Lût'a: "Ömrüne yemin olsun ki, onlar kendi sarhoşlukları içerisinde bocalamaktalar." Demişlerdir. Oysa âyette geçen sözler iki seçenekli bir duruma pek meydan vermemektedir. Ama cümlelerin yapısal özelliği itibarıyla öncesi ve sonrası birinci kuşak İslâm âlimlerinin anladığı tarzda olduğunu göstermektedir. Yoksa Mutezile ve Muattıla mezheplerinin görüşleri gibi değil.

İbni Abbas bu hususla ilgili olarak şöyle diyor: "Ömrün hakkı için" diye başlayan cümle "hayatına ve yaşadığına yemin olsun ki" demektir. Hem de "Allah (c.c.) Hz. Lût'tan başka herhangi bir elçisinin hayatı veya yaşantısı üzerine yemin etmemiştir."

Âyette geçen ve "hayat, ömür ve yaşantı" olarak çevirdiğimiz el-amru ve el-omru ayrı okunuşlarına rağmen aynı anlama gelen kelimelerdir. Âyette dile kolay gelen "el-amru" okunuş şekli ile kullanılmıştır. Zaten yemin bölümünün başına da "lam" harfinin "L.E" yani "le" okunuş şekli getirilmiştir. Böylece yemin özel bir nitelik kazanmakta ve ululanmaktadır. Bu yeminin insan hayatına edilmiş olması insan hayatının yüceliği ve yemin edilen hayat sahibinin de yüce bir kişiliği olduğunu vurgulamaktadır. Demek ki, bu şahıs hayatına yemin edilecek kadar yüce bir makama ve değerli bir konuma sahiptir. O bu yönüyle tüm diğer insanlardan üstün olması ve büyük bir nimete sahip olmasıyla beraber tüm yaratıklar arasında farklı bir konumdadır.

Âyette geçen ve bizim "bocalıyorlar ve şaşkınlık içindeler" gibi anlamlara gelmediğini söylediğimiz ifadede onlardan bahsederken Allah (c.c.), Hz. Lut'un halkını Lûtîliğin (homoseksüelliğin) verdiği kendi sarhoşlukları içerisinde şaşkın şaşkın bocalayanlar olarak nitelemektedir. Nitekim aşk sarhoşluğu içki sarhoşluğuna benzer. Bu hususta şiirde şöyle deniyor:

521 Zemahşerî, ikinci yorumu gündeme getiriyor. Ne var ki, bu yorumun yeterince tutarlı olmadığına işaret edercesine de şöyle diyor: "Buradaki hitabın Hz. Peygambere olduğu fikri vardır. Çünkü Allah (c.c.) O'ndan başkasının hayatına yemin etmemiş sadece O'nu ululamak için O'nun hayatı üzerine yemin etmiştir." El-Keşşaf, (2/317 -318). Ayrıca bkz. Taberi Tefsiri: (14/44)

Boş arzu ve isteklerin sarhoşluğu sürer de gider,
Bilinmez ki ne zaman iyileşir de akli başına döner. ⁵²²

Allah (c.c.) Hicr suresinin 15. âyetinde; “Ömrüne yemin olsun ki, onlar sarhoşlukları içinde şaşkın şaşkın bocalarlar,” diye buyurarak yemin ederken yaratıklarının büyüklüğünü ve onların kendisi katındaki şerefini vurgulamaktadır. Onların arasından seçip yemin ettiklerinden birisi de elçisi Hz. Muhammed’dir. O’nun ululuğunu ve şerefini insanlara göstermek için Peygamberinin hayatı üzerine yemin etmektedir. Şair şöyle diyor:

Yemin ettim gökleri yaratana ve onu yükseltene,
 İki denizi kavuştururcasına bir araya getirene
 Kuşkuya yer bırakmadan mantıkla akla hitabedene
 Olaylarla sırları kavramak için ver deyip dileyene
 İnsan oluşun için yaratılan avuçların ellerin,
 Onlar en güzeldir ve en mükemmeldir güzellerin

Yemin Kur’an’da, açık olan ve gizli olan olmak üzere iki türdür. Açık olan yemini yukarıda açıkladık. Gizli yemin ise iki kısımdır: Birincisi, Arapça’da yemin etmek için yemin edilen şeyin başına getirilen “lâm” (Le) harfinin işaret ettiği kısmın cümleden çıkarılmış olması ve bu “lam” harfinin onun yerini tutması şeklinde oluşan yemindir. Şu âyetler buna örnektir: “*Yemin olsun ki canlarınız ve mallarınızla imtihan olunacaksınız.*” (Ali İmran, 2/186) ve “*Elbette ki, (yemin olsun ki) Cehennemî göreceksiniz.*” (Tekasür, 102/8)

İkincisi: Cümlenin anlam itibarıyla yemine işaret etmesi şeklinde oluşan yemindir. Şu âyette olduğu gibi: “*Ve elbette (yemin olsun) ki, sizden her biriniz ona uğrayacaksınız. Bu, Rabbinin katında kesin olan bir hükümdür.*” (Meryem, 19/71)

Burada gizli olan yeminle anlatılmak istenirse: “*Allah’a yemin olsun ki, sizden her biriniz ona uğrayacaksınız*”, şeklinde bir anlam çıkmaktadır. Peygamberimiz -sallallahu aleyhi vesellem-’in şu hadisi de buna işaret etmektedir: “*Ateş ona ancak yeminin yerine gelmesi kadar dokunacaktır.*” ⁵²³ Kur’an’ın bu tip yemin ifadeleri konusunda birçok görüş vardır. ⁵²⁴

522 İbni'l-Kayyim el-Cevziyye; Et-Tibyan fi-Aksami'l-Kur'an (S: 428 -430)

523 İmam Buhari, bu hadisi, (3/142) “cenazeler bölümü”nün, “çocuğu ölüp de karşılığını Allah’tan bekleyen kimsenin fazileti” başlığı altında rivâyet ederken, İmam Müslim, (5/486) “İyilik ve akraba ve yakınlarla ilişkiyi kesmeme” bölümünün “çocuğu ölüp de karşılığını Allah’tan bekleyen kimsenin fazileti” başlığı altında rivâyet etmiştir.

524 El-fevaidü'l-Müşevvak; 117

فَأَخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةَ مُشْرِقِينَ ﴿٧٣﴾ فَجَعَلْنَا غَالِيَهَا سَاقِلَهَا وَأَنتُمْ رَوَّا عَنْهُمْ جِبَارَةً
مِّنْ سِجِّيلٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ ﴿٧٥﴾

73. Derken sabah güneş doğarken çılgık onları yakalayiverdi.

74. Derhal oranın üstünü altına getirdik ve üzerlerine balçıktan pişirilmiş taş yağdırdık.

75. Elbette bunda basiret sahibi olanlar için ibretler vardır.

Tefsiri:

El-Hicr suresi 75. âyetinde şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “Elbette bunda gördükleri izlerden anlam çıkarmayı bilenler için işaretler vardır.”

Bu âyetinde geçen ve “izlerden anlam çıkarmayı bilenler olarak çevirdiğimiz “el-Mütevessimin” kelimesi burada insanın ya da başka şeylerin çehresine şöyle bir bakınca bir takım anlamlar çıkartabilen ileri ve etkin görüş sahibi insanlar anlamına gelmektedir. “Senin yüz ifadende şunu gördüm”, diyen kişi işin gidişatını ve ortadaki durumları, işe şöyle bir bakınca kavramış demektir. Adeta işin ve bir kimsenin yüzü, siması ve çehresi diyebileceğimiz parçası işaret ve iz gibi anlamlara gelir.

Allah Teala şöyle buyurmuştur: “Biz isteseydik onları sana gösterirdik. Sen de onları çehrelerinden, simalarından ve yüzlerinden tanırdın.” (Muhammed, 47/30) Başka bir âyetinde şöyle buyrulmaktadır: “Bilmeyen kişi, onları iffetinden zengin sanır, sen ise onları (çehresinden, yüzünden ve) simasından tanırsın.” (Bakara, 1/273)

Tirmizi’nin Sünen adlı eserinde yer alan ve “Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi vesellem- dedi ki”, diye başlayarak aradaki rivâyet zincirini çıkardığından “Merfu” diye adlandırılan bir hadiste⁵²⁵ Peygamberimiz Efendimiz -sallallâhu aleyhi vesellem-: “Mümin kişinin zekâ, sezgi ve anlayış ifade eden ferasetinden (ve ya firasetinden) korkun çünkü o Allah’ın nuruyla bakar.” Dedikten sonra şu ayeti okudu: “Elbette bunda gördüklerinden anlam çıkarmayı bilenler için işaretler vardır.” Her şeyin en iyisini bilen ise Allah’tır.⁵²⁶

525 Tirmizi, (278/279), bu hadisi Hicr suresinin tefsiri hakkında rivâyet etmiş ve bu hadisle ilgili şunları söylemiştir: “Bu hadis “garip” denilen ve tek bir kişi tarafından aktarılmış hadistir. Biz hadisi yalnızca bu şekilde biliyoruz. Bazı âlimler bu hadisi nakletmiştir. Ancak Elbani onu nakleden hemen her zinciri zayıf görmüştür. Bkz. 1821 no’lu hadis. Sahih olan başka bir rivâyet ise bu rivâyete gerek bırakmamaktadır: “Allah’ın insanları çehrelerinden, yüzlerinden ve simalarından tanıyan kulları vardır.” Elbani bu hadisi 1293 no’lu hadis olarak eserinde kaydetmiş ve sahih olduğunu nakletmiştir.

526 Bedai’u’l-Fevaid, (3/118 -119)

Kur'an âlimlerinden olan Mücahid'in bu âyette geçen ve işaret ve izlerden anlam çıkarmasını bilenler yani "el-mütevessimin" kelimesi ilgili olarak: "Bu âyette "el-mütevessimin" kelimesiyle denilmek istenen feraset sahibi kimselerdir", dediği aktarılmıştır. İbni Abbas ise bu kelimenin bir şeye inceleyerek bakanlar anlamına geldiğini söylemiştir. Katade; bu kelimenin ibret alanlar anlamına kullanıldığını söylerken Mukatil bin Süleyman, "düşünenler" anlamına geldiğini söylemiştir.

Bu yorumlar temelde birbirleriyle çelişki arzetmemekle beraber gerçek anlamıyla bakan bir insan dini yalanlayanların yaşadıkları ve barındıkları yerlerle eserlerine nasıl ve ne zaman bakarsa baksın onların davranış ve tutumlarının kendi başlarına neler getirdiğini ve gerilerinde miras olarak neler bıraktığını görür, ibret alır ve düşünür.

Allah (c.c.) ikiyüzlülük edip münafıklık yapanlar hakkında şöyle buyuruyor: *"Biz isteseydik onları sana gösterirdik sen de onları -simalarından, çehrelerinden ve- yüzlerinden tanırdın. Elbette andolsun ki, sen onları konuşmalarından tanıyacaksın."* el- Muhammed, 47/30.

Burada kullanılan "el-mütevessimin" kelimesinin iki türlü kullanıldığını söyleyebiliriz. Birincisi; bakma yeteneğinin ve gözün bakış ferasetidir. İkincisi ise; kulağın ve işitme yeteneğinin işitme ferasetidir.

Allah rahmet etsin hocamız, Şeyhülislam İbni Teymiye'nin şunları söylediğini duydum: "Allah (c.c.) Peygamber'inin münafıkları tanımasını onların yüz, çehre ve simasına bakma isteğine bağlamıştır. Ancak konuşmalarından anlaşılan herhangi bir şarta bağlamamıştır. Bunun yerine, "kuşkusuz andolsun ki, sen, onları konuştuklarında sözlerinden tanıyacaksın", diyerek Peygamberine yeminle pekiştirmeli bir ifade kullanarak durumu haber vermiştir. Bu hitabın üstü kapalı imalı ve işaretlerle sembolik sunuş biçimidir. Söylenen sözün ve kullanılan cümlelerin kapsamlarını ve amaçlarını göstermektedir.

Konuşma da takibolunan ifade; doğru ve anlaşılır ifade ile yanlış ve anlaşılamayan hatalı ifade olmak üzere iki türlüdür.⁵²⁷ Doğru ve anlaşılır olan ifade de iki çeşittir:

Birincisi: Zekânın keskinliğidir. Bu hususta; "bazınız getirdiği delille iddiasını kanıtlamada diğerlerinden daha keskin zekâlı olabilir." Hadisini gösterelim. ⁵²⁸

İkincisi ise: sözün imalı yani üstü kapalı bir biçimde kinayeli olarak ima ve işaret yoluyla anlatılmasıdır.

527 Bkz. Lisanü'l Arab, (7/4013), Lahn maddesi

528 Bkz. Buhari, (5/430) Şehadetler kısmı, nasıl yemin edilir bölümü. Müslim, (4/302) davalar bölümü, Hâkimin hükmünün batını değiştiremeyeceğine dair bölüm.

Şairin şu sözü de bunu doğrular niteliktedir: ⁵²⁹

Sözün en tatlısı çekenidir iştahasını işitenin,
Yapısı bir ölçü ve ayarda olanıdır cümlelerin,
Söz bazan anlaşılmaz olur bazan doğru ve ahenkli,
Sözün en hayırlısı odur ki, ola anlamlı ve nağmeli.

Bunlara üçüncü bir şık daha ekleyebiliriz: Konuşanın cümle yapısında kelime, dilbilgisi ve mantıksal bozukluğun varlığıdır. Bu durum söylenen sözün tamamen değiştirilmesini gerektirir. Bu, ya yanlışlıkla olur ya da kullanılan kelimelerin gerçek anlamlarının dışında gizli bir anlamda kullanılmasından kaynaklanır.

Burada ulaşılmak istenen amaç şudur: Noksanlıklardan uzak olan Allah'ın Peygamberine hitap ederken yeminli pekiştirme ile *"elbette andolsun ki,"* diyerek münafıkları konuşmalarından tanıyacağını bildirmiştir. Konuşan kişinin iç dünyası ve kalbinde sakladıklarıyla konuşmasının içeriğini kullandığı sözcüklerden ve anlatımından anlaşılabilir. Çünkü o kişinin iç dünyası ve ruhsal durumu yüzünden öte kelimeleri aracılığıyla konuşmasına yansiyacak böylece sözü söyleyenin amacı söylediklerinde görülecektir.

Keskin ve isabetli görüş sahibi olmak olan feraset (veya firaset), işitme temelli ya da görmeye dayalı olmak üzere ikiye ayrılır. Tirmizi'nin Ebu Said el-Hudri'den rivâyet ettiği hadiste şöyle geçmektedir: Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi vesellem-: ⁵³⁰ *"Müminin ferasetinden korkun çünkü o, Allah'ın nuruyla bakar dedikten sonra şu ayeti okudu: "Elbette bunda gördüklerinden anlam çıkarmayı bilenler için işaretler vardır."* ⁵³¹

Şu aktardıklarımızdan ve açıklamaları sıraladıktan sonra bu hususta bizim görüşümüz ise şudur:

Tevessüm: Arapça yapısı itibariyle "V.S.M." kök yüklemine "SİMA" mastarından türetilmiştir. Kelimenin anlamı gördüklerinden anlam çıkarmayı bilmektir. Bunun etken ortacı olan "mütevessim" sözcüğü, etkili ve keskin görüşlü olan ve bakıp gördüklerinden anlam çıkaran ferasetli kimse, demektir. Çünkü feraset sahibi kişi, kendisi için görünmeyen bir şey hakkında bakıp gördüklerinden yola çıkarak kanıtlar çıkarmaktadır. Açık ve bilinen kanıtlardan hareket ederek imanı görebilmektedir. Bu nedenle Allah (c.c.) işaretleri ve bu işaretlerden yararlan-

529 Bu iki beyit, Ebu Ali el-Kali'ye ait el-Emali adlı eserinde (1/5) geçmektedir. Beytin ilk satırı şu şekilde de gelmiştir:

Sözün en tatlısı çekenidir iştahasını nefislerin,
Yapısı bir ölçü ve ayarda olanıdır cümlelerin,

Bkz. Lisanü'l-Arab, (7/4014) ve Hitabi'nin Ğaribu'l-Hadis, (2/532)

530 Medaricü's-Salikin (2/482 -483)

531 el- Muhammed, 47/30.

mayı bu kimselere özgü bir nitelik durumuna getirmiş gibidir. Çünkü onlar bakıp gördüklerinden hareket ederek Allah elçilerinin kendilerine bildirdikleri emir, yasak, sevap ve ceza gibi, dinin prensiplerinin kanıtlanması hususunda deliller çıkartırlar.

Allah (c.c.) bu özelliğini Hz. Âdem'e her şeyin ismini öğrettiğinde ilham etmiştir. Hz. Âdem'in oğulları da tıpkı O'nun gibi birer insan ve aynı görevleri yerli yerinde yapacak halifeleri olduklarına göre, aynı yetenek ve aynı kalp aynı şeyleri yapabilir. İnsanoğlu bu yeteneğinin çalışmasıyla gerektiğinde deliller oluşur, ibretlik olaylar gerçekleşir ve insanın yaratılışında var olan özellikler konusunda kanıtlayıcı delillerin kesinliği netleşir.

Allah (c.c.) Elçilerini insanların yaratılışında bulunan özellikleri ve gereklilikleri hatırlatıcı ve uyarılar olarak göndermiştir. Onlar insanın sözü edilen niteliklerinin eksik kalmış ya da unutulup yok olmağa yüz tutmuş yönlerini tamamlamalıdır. Elçiler görevlerini yerine getirirken ilâhî vahiy ve imanın nuruyla hareket ederler. İmanın nuru ve ilâhî vahye feraset ve ilâhî yetenek nurunu da eklerler.

Bu durumda insanın hayatında nur üstüne nur oluşur. Böylece insanın mükemmeliyet yolunda anlama ve kavrama duygusu güçlenir. Var olan nur daha güçlenip muhteşem bir hal alır. Kendisini oluşturan parçaların çeşitliliği artıp birlikteliği süreklilik kazanır. Bu durum öyle bir aşamaya ulaşır ki, bu nur, insanın yüzünde, sözünde ve amellerinde hatta tüm varlığında görülene kadar artmaya devam eder.

Allah'ın hidâyetini kabul etmeyen başını diğer işlerden çevirip dikkatini ona vermeyen dolayısıyla ilâhî hidâyetin kalbini yalnızca yüzeysel etkilediği kişi kendini karartmış, aldatmalara başvurmuş, kavrama ve anlama yetenekleri körelmiş ve imanın gerçeklerinden yoksun olmuş demektir. Bu durumda o kişi, gerçekleri yalanla karıştırır da sapıklığı hakkın yolu, hakkın yolunu sapıklık, olgunluğa ermiş olmayı sapıtmak ve sapıtmayı da olgunluğa ermiş olmak olarak kabul eder.

Bu hususta Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: *"Hayır! Aksine, onların yaptıkları kötülüklerin kazandırdığı ile kalpleri kirlenmiştir."* (Mutaffifin 83/14)

Bu âyette geçen "er-reyn" ve "er-rân", kelimeleri hakkı görmekten ve ona bağlanıp itaat etmekten kalbi alıkoyan kalın örtü anlamına gelir.

Etkin ve keskin görüşlülük feraset, algılama, kavrama ve anlama yeteneğinin güçlenip ya da zayıflamasına göre değişiklik arzeder.⁵³²

وَأَنهَا لَبَسِيلٌ مُّقِيمٌ ﴿٧٦﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾ وَإِنْ كَانَ أَصْحَابُ
 الْآيَةِ لَطَّالِمِينَ ﴿٧٨﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ ﴿٧٩﴾ وَلَقَدْ كَذَّبَ
 أَصْحَابُ الْجَبْرِ الْمُرْسَلِينَ ﴿٨٠﴾ وَأَتَيْنَاهُم آيَاتِنَا فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٨١﴾
 وَكَانُوا يُتَجْتَنُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا أُبَيِّنَ ﴿٨٢﴾ فَأَخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةُ مُضْجِينَ ﴿٨٣﴾
 فَمَا أَعْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٤﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا
 إِلَّا بِالْحَقِّ وَإِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ فَاصْصَبْ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ ﴿٨٥﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ
 الْعَلِيمُ ﴿٨٦﴾ وَلَقَدْ أَتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ ﴿٨٧﴾ لَا تَمُدَّنَّ
 عَيْنِيكَ إِلَى مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَخَفَضْنَا جَنَاحَكَ لِّلْمُؤْمِنِينَ
 ﴿٨٨﴾ وَقُلْ إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ ﴿٨٩﴾ كَمَا أَنزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِبِينَ ﴿٩٠﴾ الَّذِينَ
 جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ ﴿٩١﴾ فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ
 ﴿٩٣﴾ فَاصْذَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٤﴾ إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ
 ﴿٩٥﴾ الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ
 يَضِيقُ صُدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ﴿٩٨﴾
 وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿٩٩﴾

76. Ve elbette o yerler, işlek bir yol üzerinde bulunuyor.

77. Elbette bunda iman edenler için muhakkak bir ibret vardır.

78. (Hz. Şuayb'ın kaumi) Ashab-ı Eyke (sık ormanlıkta oturanlar) da gerçekten zâlim kimseler idi.

79. Bu sebeple onlardan intikam aldık. Her ikisi (Sedum ve Eyke şehirleri) de hâlâ görülüp tanınan bir yol üzerindedirler.

80. Andolsun ki (Semûd kaumi olan) Ashab-ı Hicr de peygamberleri (Salih'i) yalanlamışlardı.

81. Biz, onlara âyet (ve mûcize)lerimizi vermiştik de bunlardan yüz çevirmişlerdi.

82. Onlar güven içinde dağlardan evler yontup oyarlardı.

83. Derken sabaha girdiklerinde onları da o çığlık yakalayıverdi.

84. Kazandıkları kendilerine hiçbir fayda vermedi.

85. Biz gökleri, yeri ve aralarındakileri ancak hak ile yarattık. Şüphesiz o saat (kıyamet) gelicidir. O halde (şimdilik) sen onlara güzellikle davran!

86. Şüphesiz senin Rabbin herşeyi yaratandır, herşeyi bilendir.

87. Andolsun ki Biz sana tekrarlanan yediye ve şu Kur'ân-ı Azim'i verdik.

88. Sakın bazılarını faydalandırdığımız şeylere (mal ve servete) iki gözünü dikip uzatma. Onlar için tasalanma da. Mü'minlere de kanadını indir. (Alçakgönüllü ol!)

89. Ve de ki: "Şüphesiz ben, evet ben açıkça (sizi) uyarıcıyım."

90. Nitekim bölüşenlere de (azab) indirmiştik;

91. Onlar ki Kur'ân'ı parçalara ayırmışlardı.

92. Rabbine and olsun ki, onların hepsine elbette soracağız;

93. Yapmakta oldukları şeyleri.

94. Artık emrolunduğunu açıkça bildir. Müşriklerden de yüz çevir.

95. O alay edip duranlara karşı muhakkak ki Biz sana yeteriz.

96. Onlar ki Allah ile beraber başka bir ilâh tanırlar. Onlar yakında bileceklerdir.

97. Andolsun ki onların söylediklerinden dolayı göğsünün daraldığını da elbette biliyoruz.

98. Artık sen hemen Rabbinin hamd ile tesbih et ve secde edenlerden ol.

99. Ve sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet et.

Tefsiri:

"Ve sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbi'ne kulluk etmeye devam et!"
El-Hicr, 15/99

Buradaki "yakîn" kelimesinin ölüm anlamına geldiği hususunda İslâm âlimlerinin fikir ve görüş birliği vardır. El-Hasen Ali bin İsa şöyle demiştir: "Allah (c.c.) kendisine inanan kulları için ölüm dışında bir ecel yaratmamıştır."⁵³³

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

NAHL SÛRESİ

[128 Âyet]

أَتَى أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Allah'ın emri(ni) geldi (bilin). Artık onun vaktinden önce gelmesini istemeyin. O, onların ortak koştıkları şeylerden münezzehtir, yücedir.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “Allah'ın buyruğu mutlaka yerine gelecektir. Öyleyse artık onun tez gelmesini istemeyin.” (Nahl, 16/1) Âyette “geldi” diye anlam verdiğimiz “etâ” yüklemi, -di’li geçmiş zaman kipi olmasına rağmen burada “şimdiki, geniş ve gelecek” zaman kiplerini adeta birarada ifade etmektedir. Allah Teala, sözünü etmiş olduğu emir, buyruk, iş ya da olayın doğruluğunu ve gerçekliğini kanıtlamak ve kaçınılmazlığını vurgulamak amacıyla ayeti oluşturan cümleye -di’li geçmiş zaman kipiyle başlamış ve “iş, olay ve buyruk olupbitti ve öylece hüküm olundu”, der gibi bir anlatım kullanmıştır. Bu kullanım biçiminde; sözü edilen “emir yüklemine” geçmiş zaman kipinde kullanmasına rağmen aslında gelecekte kesinlikle gerçekleşecek olan bir şeyden bahsetmiştir. ⁵³⁴

Noksanlıklardan yüce olan Allah (c.c.) kullarına, kendilerine vermiş olduğu “nimetlerini” hatırlatıyor, onları, kendisini tanımaya, sevmeye ve elçilerini onaylamaya ve kendisiyle kullarının buluşma zamanı olan din günü âhirete inanmaya çağırıyor.

Bu hususlar kendisine “Suretu’n-Niam” (Nimetler suresi) de denilen En-Nahl suresi’nin bütünlüğü içerisinde yer almaktadır. Nitekim en-Nahl suresinin

“O, insanı bir damla sudan yarattı” diyen 4’üncü âyetinden “Ve yarattığı şeylerden sizin için gölgeler yaptı. Dağlarda da sizin için barınaklar yarattı. Sizi sıcaktan (ve soğuktan) koruyacak elbiseler ve savaşta sizi koruyacak zırhlar yaratan da Allah’tır. İşte böylece Allah Müslüman olasınız diye üzerinizdeki nimetini tamamlamaktadır,” diyen 81’inci âyetine kadar ayetlerinin hemen hepsine dikkat ettiğimizde bunları anlayabiliriz.

Allah (c.c.) Müslümanlara, nimetlerin esasını daha doğrusu asıl-temel nimetlerle ayrıntı halindeki nimetleri, yani birinci, ikinci ve devamında sıralanan nimetleri hatırlatıyor ve her bir nimeti tek tek sıralıyor. Ve kendilerine tüm bu saydığı nimetleri verdiğini haber veriyor. Nimetlerin başı olan İslâm’ı kendilerine ayrı bir nimet olarak sunuyor ve Müslüman olmaları için onu tamamlıyor. Bundan sonra da tüm bu nimetleri inkâr ederek onlar için şükretmeyip inkâr yolunu seçenleri gündeme getirerek şöyle buyuruyor: “Allah’ın nimetlerini öğrenip tanıdıktan sonra onu inkâr ederler. Onların çoğu kâfirdirler” (nahl; 16/83)

Mücahid bu konuda şunları söylüyor: “Evler, barınaklar, hayvanlar, elbiseler ve savaş zırhlarının tümünü Kureyşli inkârcılar biliyorlardı. Ancak, “bunlar atalarımızdan bize miras kalan mallardır”, diyerek Allah’ın nimetlerini inkâr ediyorlardı.

Avn bin Abdullah şöyle diyor: “Bazı kimseler; “falan olmasaydı durum şöyle şöyle olurdu,” diyorlar. Ferra ve İbni Kuteybe bu konuda şunları söylüyorlar: “Kureyşli kâfirler bu nimetlerin Allah’tan olduklarını biliyorlardı. Ancak “bunlar bizim ilâhlarımızın şefaathleriyle (arabuluculukları veya vasıta olmalarıyla) gerçekleşmiştir”, diyorlardı.

Bir gurup Kur’an bilgininin şöyle dediği aktarılmıştır: “Bu âyetle geçen “nimet” Allah’ın elçisi Hz. Muhammed’dir. Kureyşli kâfirlerin bu nimete karşı nankörlükleri O’nun peygamberliğini inkâr etmekle olmuştur.” Bu haber Mücahid ve Süddî tarafından aktarılmıştır.⁵³⁵ Bu görüş, inkârın gerçek kimliğini aslına en uygun ve en iyi şekilde açıklamaktadır. Çünkü burada nimetin en değerli ve en üstün olanının nimet olarak inkâr edilmesi söz konusudur.

535 Burada ayetle ilgili bu yorumları gündeme getirdikten sonra nimeti inkâr etmeye yönelik amaçlar hakkında tercih edilen ise; “onlar için nimet, Hz. Muhammed’in Allah Elçisi olarak kendilerine gönderilmiş olmasıydı. Onlar da kendilerini Allah’tan başkalarına kulluk etmesinler diye dâvet eden Hz. Muhammed’in elçiliğini inkâr etmişlerdi. Bu elçiliğin inkârı böyle bir nimetin inkârı olmuştur,” görüşüdür. Bunu gösteren ise, iki âyet arasında Peygamber’den ve onun gönderildiği şeyden haber veren bir âyetin geçmesidir. Bu iki âyet arasında olan âyet Hz. Peygamber’in elçiliğinden ve elçiliğinin konusundan haber vermektedir. Anlam bakımından kendisinden önceki ve sonraki ayetlerle irtibat kurmaması hususu söz konusu olmayınca akla yatkın olanı aradaki âyetin nimet inkârının bu anlamını destekler konumda olmasıdır.

Bundan önce âyetin yorumuyla ilgili olarak ele alınan üç farklı görüş için diyebiliriz ki, onlar nimetin Allah'tan bir başkasının eseri olduğunu söylediklerinden Allah'ın nimetini inkâr etmiş sayılırlar. "Atalarımızın kendi atalarından miras olarak almış oldukları tüm bu nimetleri biz de -başkasından değil ama- yalnızca onlardan miras olarak aldık" diyen kişi aslında Allah'ın kendisine verdiği o nimetini bilmeyerek te olsa inkâr etmiş ve kabul etmemiş demektir.

Bu durum eski dönemlerde biri alaca deri hastalığına yakalanmış ve diğeri de kel olan iki kişinin nimetler hakkında söylediklerinin benzeridir. O dönemde yörenin kralı bir konuşma anında, bu iki özürlü kişiye Allah'ın bu özürleri yanında kendilerine vermiş olduğu diğer nimetleri hatırlattığında onlar nimetleri inkâr ederek: "Bu nimetler atalarımızın ve aile büyüklerimizin birbirine miras olarak bıraktıklarından bizlere miras yoluyla kalanlardır. Biz bunları başkasından değil ama onlardan devraldık", dediklerinde kralın da: "Eğer bu söyledikleriniz doğru değilse Allah (c.c.) sizi eski yoksul ve ızdıraplı durumunuza geri döndürsün", dediği rivâyet olunmuştur.⁵³⁶

Onların yararlanıp durdukları nimetlerin miras veya kalıtım yoluyla kendilerine ulaşması hususu, Allah'ın kendilerine bu nimetleri vermiş olmasının en açık ve güzel ifadesidir. Zîra miras veya kalıtım olarak kendilerine kadar gelmiş bulunan tüm nimetler şanı yüce olan Allah'ın onların atalarına ve babalarına vermiş olduğu nimetlerden başkası değildir.

Nimetlerin çıkış kaynağı itibariyle oluşan fikirlerden biri de, "falanca olmasaydı bu iş böyle böyle olmazdı", diyenlerin savunduklarıdır. Bu durumda, nimetlerin asıl kaynağı olan Allah(c.c.) nimetlerden ayrı tutulmaktadır. Asıl kaynağından kesilen nimetler, ne kendisine ne de başkalarına yarar sağlayamayacağı gibi zarar da veremeyecek olan bir varlığa yönlendirilmektedir.

Oysa onun buradaki görevi, varlıklar âleminden bir parça olmasının verdiği görevlerden biri olan "sebep olma" görevini yerine getirmesidir. Çünkü nimetlerin varlığı yalnızca Allah'a bağlıdır. Allah(c.c.) olmazsa veya nimetlerin var olmasını isteseydi onların hiç biri olamazdı.

Zîra nimetleri ve sebeplerini yaratan Allah, ilâhlık makamına oturtulmak istenen o kişi eliyle nimetini istediği yere yönlendirmiştir. Yoksa nimeti hedefe ulaştıran "sebep kişi" o nimetin yaratıcısı değildir. Aksine bizzat Allah'ın nimetlendirmesiyle nimetlere kavuştuğundan "sebep kişi"nin kendisi de Allah(c.c.) tarafından nimetlendirilmiştirlerdir.

Öyleyse sebepler de sebep olanlar da şanı yüce olan Allah'ın nimetlendirdiklerindendir. Noksanlıklardan yüce olan Allah dilerse başkaları aracılığıyla ve

536 Yusuf suresinin tefsirinde (457. sayfada) 3. madde olarak geçti.

başka yollardan nimetlerinin dağılımını gerçekleştirdi. Sebeplerden bir sebep olduğu halde –bilinçsizce- ilâhlık makamına oturtulmak istenen o kişinin nimetlerde hiç bir etkinliği ve izi yoktur olamaz da.

Sebepler ya da sebep olan kişiler, herhangi bir şeye sebep olma hususunda bile tek başlarına yeterli olamazlar. İşler, bazan durumların ve koşulların aksine gerçekleşir ki, Allah'ın dilediği doğrultuda düzenlenmiş demektir. Allah Azze'nin, sebep olma niteliğini verip sebepleri sebep kılması da O'nun nimetlerinden biridir, çünkü söz konusu nimetin gerçek sahibi O'dur.

Eğer Allah (c.c.) sebeplerin sebep olma eylemlerini ellerinden çekip alırsa lehlerine olan durumlar aleyhlerine döner de karşıt durumlar oluşur. Zaten Allah (c.c.) tek başına ve gerçek anlamda mutlak nimet sahibi, nimetleri veren ve nimetlerin yaratıcısıdır.

Bir takım insanlar ise nimetlerin kendilerine ilâhlarının aracılığı ve şefaatiyle olduğunu söylemekte. Bu iddiaları savunan kimseler nimetlerin gerçek sahibini tanımadıkları ve O'nun hakkı olan mutlak sahipliği O'ndan başkasına tanıdıkları için Allah'a eş ya da eşler tanıyan müşrikler olmuşlardır.

Allah'tan başka tapınılan ilâhlar Allah (c.c.) katında şefaathî veya aracı olmaktan çok uzak olmaları yanında en aşağılık kesimi oluşturlar. İlahlaştırılanlarla onları Allah'tan başka ilâhlar edinenler hep birlikte ateş, azap ve aşağılık reziller olmada birlikte olurlar.

Yaratıkların Allah Azze ve Celle'ye en yakın ve en sevimli olanı bile O'nun katında –belki bazı günahların affedilmesine aracılık etmek olan- şefaathî olmak için O'nun iznine ve her iki taraftan da razı olmasına bağlıdır. O'nun izniyle şefaathî etme hakkına sahip olmak bile bir nimettir. Çünkü şefaathî etme hakkı tanınan kimse Allah(c.c.) katında kendinden razı olduğu için “şefaathî etme nimeti” ile nimetlendirilmiş demektir. Kendine şefaathî olunan kişi ise şefaathî edilmeye layık olmuş yani her iki tarafa da nimet verilmiş demektir.

Zaten gerçek anlamda O'ndan başka nimetlendirici ve ikram sahibi kim olabilir ki? Şanı yüce olan Allah şöyle buyuruyor: “*Nimet olarak size ulaşan her ne varsa Allah'tandır.*” (Nahl, 16/53) Öyleyse kulun bir an için bile Allah'ın nimetlerinin, iyiliklerinin, bağışlamasının, vergisinin ve erdemlerle yüceltmesinin dışına ne dünyada ne de âhirette göz kırpacak kadar bir zaman bile olsa çıkması mümkün değildir.⁵³⁷

يُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ أَنْ أَنْذِرُوا أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا
 أَنَا فَاتَّقُونِ ﴿٢﴾ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ تَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣﴾
 خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ ﴿٤﴾ وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ
 وَمَنْفَعٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٥﴾ وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ
 ﴿٦﴾ وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَى بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا بِالْغِيَةِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرِؤُفٌ
 رَحِيمٌ ﴿٧﴾ وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ
 ﴿٨﴾ وَعَلَى اللَّهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَايزٌ وَلَوْ سَاءَ لَهْدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩﴾

2. O, kendi emri ile kullarından dilediği kimseler üzerine vahy ile melekleri: “Benden başka hiçbir ilâh olmadığını bildirin, o halde Benden korkun” desinler diye indirir.

3. O, gökleri ve yeri hak ile yarattı. O, onların ortak koştukları şeylerden yücedir.

4. O, insanı bir nutfeden yarattı. (Buna rağmen) bakarsın ki o apaçık, bir hasım kesilivermiştir.

5. Davarları da yarattı ki, bunlarda sizi ısıtacak şeyler ve bir çok menfaatler vardır. Onlardan yersiniz de.

6. Akşamleyin getirişinizde de sabahleyin salıverişinizde de onlarda sizin için bir güzellik vardır!

7. Onlar; kendi kendinize yarı canınız tükenmeden varamayacağınız bir memlekete ağırlıklarınızı yüklenir götürürler. Şüphesiz Rabbiniz çok esirgeyici, çok merhamet edicidir.

8. Hem binmeniz için hem de süs olmak üzere atları, katırları ve merkepleri (yarattı). Ve bilemeyeceğiniz daha nice şeyleri de yaratır.

9. Doğru yolu göstermek Allah’a aittir. Ama o yollardan bazısı da eğridir. (Allah) dilese idi elbette hepinizi toptan hidâyete erdirirdi.

Tefsiri:

Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: “Yolun doğrusu Allah’ındır. (ya da Yolun doğrusunu göstermek Allah’a düşer). Yolun eğrisi de var.” En- Nahl: 16/9

Asıl amaçlanan haktan sapan ve ondan uzaklaşan yol da vardır ki, bu yola “azgınlık yolu” ya da “sapıklık yolu” denir.⁵³⁸

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ﴿١٠﴾
يُثْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ إِنَّ فِي ذَلِكَ
لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١١﴾ وَسَخَّرَ لَكُمْ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ
مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٢﴾ وَمَا ذَرَأَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ
مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَذْكُرُونَ ﴿١٣﴾ وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ
لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ جَلِيَّةً تَلْبَسُوهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاجِرَ فِيهِ
وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فُضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٤﴾ وَالْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِي أَنْ تَمِيدَ
بِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَسْأَلُ لِعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥﴾ وَعَلَامَاتٍ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ ﴿١٦﴾
أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذْكُرُونَ ﴿١٧﴾ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا
إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٨﴾ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُسْرُونَ وَمَا تَعْلَمُونَ ﴿١٩﴾ وَالَّذِينَ
يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْوَاتٌ غَيْرُ أَحْيَاءٍ وَمَا
يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٢١﴾ إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ قُلُوبُهُمْ
مُنْكَرَةٌ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ﴿٢٢﴾ لَا جَزَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسْرُونَ وَمَا يَعْلَمُونَ إِنَّهُ لَا
يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ ﴿٢٣﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَا أُنْزِلَ رُبُّكُمْ قَالُوا أَصَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ
﴿٢٤﴾ لِيُخَيَّلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ
عِلْمٍ أَلَا سَاءَ مَا يَزُرُونَ ﴿٢٥﴾ قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَآتَى اللَّهُ بُنْيَانَهُمْ مِنَ
الْفُؤَادِ فَحَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ
﴿٢٦﴾ ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُخَرِّبُهُمْ وَيَقُولُ أَيُّنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تُشَاقِقُونَ فِيهِمْ
قَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ إِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّوءَ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٢٧﴾ الَّذِينَ
تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ فَأَلْفَوْا السَّلَامَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ شَوْءٍ بَلَى إِنَّ اللَّهَ
عَلِيمٌ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾ فَادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَلَئْسَ مَثْوًى
الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٢٩﴾ وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرٌ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا
فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٠﴾ جَنَّاتٌ عَذْبٌ
يَدْخُلُونَهَا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ كَذَلِكَ يَجْزِي اللَّهُ الْمُتَّقِينَ
﴿٣١﴾ الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ

تَعْمَلُونَ ﴿٣٢﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ أَمْرٌ رَبِّكَ كَذَلِكَ فَعَلَ
 الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٣٣﴾ فَأَصَابَهُمْ
 سَيِّئَاتٌ مَا عَمِلُوا وَخَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٣٤﴾ وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ
 شَاءَ اللَّهُ مَا عَبْدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرُمْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ
 كَذَلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٣٥﴾ وَلَقَدْ بَعَثْنَا
 فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنْ ادْعُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُمْ مَنْ
 حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٦﴾
 إِنْ تَحْرِضْ عَلَى هِدَايَتِهِمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْهَاسِرِينَ ﴿٣٧﴾ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَنْ يَمُوتُ بَلَى وَعَدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلَكِنْ أَكْثَرُ
 النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾ لِيَبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي يُخْتَلَفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ
 كَانُوا كَاذِبِينَ ﴿٣٩﴾ إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٠﴾
 وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا لَنَبْرِئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَا نُجْزِيَ الْأَجْرَةَ
 أَكْبَرَ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٤٢﴾

10. Sizin için gökten bir su indiren O'dur. Ondan içecek de vardır; hayvanlarınızı yaymakta olduğunuz bitkiler de ondandır.

11. O su ile sizin için ekin, zeytin, hurmalıklar, üzüm ve meyvelerin her türlüşünden bitiriyor. Bunda düşünen bir topluluk için elbette birer âyet vardır.

12. Geceyi ve gündüzü, güneşi ve ay'ı size musahhar kıldı. Yıldızlar da O'nun emriyle boyun eğmişlerdir. Bunlarda aklını kullanan bir topluluk için elbette âyetler vardır.

13. Ve yine sizin için yerde çeşitli renklerde yarattığı şeyleri de (size musahhar kıldı). Bunlarda öğüt alan bir topluluk için elbette bir âyet vardır.

14. Yine O, denizi, ondan taze et yemeniz ve ondan giyeceğiniz zineti çıkarmanız için emrinize verendir. Gemilerin orada (suları) yararlanarak gittiklerini görürsün. O'nun lütfundan arayasınız ve (O'na) şükredesiniz diye.

15. O, sizi çalkalayıp sallamasın diye, yeryüzünde sabit dağlar, ırmaqlar ve maksatlarınıza ulaşasınız diye de yollar koydu.

16. Ve nice alâmetler de (yarattı). Onlar yıldızlarla da yollarını bulurlar.

17. Yaratan yaratmayan gibi olur mu hiç? Artık iyice düşünmeyecek misiniz?

18. Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışırsanız (mümkün değil), onları sayamazsınız. Şüphesiz Allah çok mağfiret edendir, çok rahmet edendir.

19. Allah, gizlediklerinizi de açıkladıklarınızı da bilir.

20. Hâlbuki, Allah'ı bırakıp da çağır(ıp tap)dıkları, hiçbir şey yaratamazlar. Onların kendileri yaratılmıştır.

21. (Onlar) ölülerdir, diriler değil. Ne zaman diriltileceklerini de fark edemezler.

22. Sizin ilâhınız tek bir ilâhtır. Âhirete inanmayanların ise kalbleri inkâr edicidir. Onlar büyüklük taslayanlardır.

23. Şüphe yok ki Allah onların gizlediklerini de açıklayacaklarını da bilir. Muhakkak O, (büyüklük taslayan) müstekbirleri sevmeyiz.

24. Onlara: "Rabbiniz ne indirdi?" denildiği zaman: "Geçmişlerin masalları(nı)" derler.

25. (Bununla) onlar Kıyamet gününde kendilerinin yüklerini (günahlarını) tamamen yüklendikten başka, bilgisizce saptırdıkları kimselerin yüklerinden bir kısmını da yükleneceklerdir. Dikkat! Taşıyacakları bu yükler ne kötüdür!

26. Kendilerinden öncekiler de tuzak kurmuşlardı. Nihayet Allah binalarını temellerinden yıktı ve üstlerindeki tavan başlarına yıkıldı. Ve azab onlara fark edemeyecekleri bir taraftan geldi.

27. Sonra Kıyamet gününde de onları alçaltacak ve diyecek ki: "Hani haklarında (müminlerle) anlaşmazlığa düşüp, düşmanlık ettiğiniz ortaklarımız nerede?" Kendilerine ilim verilenler: "Bugün muhakkak zillet ve azab kâfirleredir" diyeceklerdir.

28. Onlar ki, (küfürle) nefislerine zulmedenler olarak melekler ruhlarını alırken: "Biz hiç bir fenalık yapmazdık" (diyerek) teslim olurlar. (Melekler): "Hayır, Allah sizin bütün yaptıklarınızı çok iyi bilendir" (diyecekler).

29. "O halde, içinde ebedî kalıcılar olarak, girin Cehennem'in kapılarından... Büyüklenenlerin yeri ne kötüdür!"

30. Takvâ sahiplerine: "Rabbiniz ne indirdi?" denildi. Onlar da: "Hayır (iyilik indirdi)" dediler. Bu dünyada iyi hareket edenlere güzellik vardır. Âhiret yurdu ise elbette daha hayırlıdır. Takvâ sahiplerinin yurdu ne güzeldir!

31. (Yurtları) Adn Cennetleridir ki oralara girecekler. Altlarından ırmaqlar akar. Orada diledikleri (her nimet) onlarındır. İşte Allah takvâ sahiplerini böyle mükâfatlandırır.

32. Onlar ki melekler hoş ve temiz olarak ruhlarını alırlarken: “Selâm size! İşleyegeldiklerinizin karşılığı olmak üzere girin Cennete” derler.

33. (Kâfirler) kendilerine o meleklerin gelmesinden yahud Rabbînin (azab) emrinin gelip çatmasından başkasını mı beklerler? Onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı. Allah onlara zulmetmedi. Fakat onlar kendilere zulmediyorlardı.

34. Bunun için işlediklerinin cezası onlara isabet etti, alay edip durdukları da kendilerini çepeçevre kuşatıverdi.

35. (Allah’a) ortak koşanlar (alayla) dediler ki: “Eğer Allah dileyseydi biz de, babalarımız da kendisinden başka hiç bir şeye ibadet etmez, O’nun emrine aykırı olarak hiçbir şeyi haram kılmazdık.” Kendilerinden öncekiler de böyle yapmışlardı. Peygamberler üzerinde apaçık tebliğden başka bir görev var mı?

36. Andolsun ki Biz her ümmet arasında: “Allah’a ibadet edin ve tâğûttan kaçının” diye bir peygamber göndermişizdir. Allah içlerinden kimine hidâyet verdi, kiminin aleyhine olmak üzere sapıklık hak oldu. Şimdi yeryüzünde gezinin de yalanlayanların sonu nasıl oldu, görün.

37. Onların hidâyete ermeleri için (ne kadar) hırs göstersen de şüphesiz Allah, dalâlette bırakmayı dilediği kimseye hidâyet vermez. Onların hiçbir yardımcısı da yoktur.

38. Onlar var güçleriyle: “Ölecek kimseyi Allah diriltmez” diye Allah’a yemin ettiler. Hayır, öyle değil. Bu O’nun gerçekleştirmeyi üzerine aldığı hak bir vaaddir. Fakat insanların çoğu bilmezler.

39. Hakkında ayrılığa düştükleri şeyleri onlara açıklasın; inkâr edenler de kendilerinin gerçekten yalancı kimseler olduklarını bilsinler diye.

40. Bir şeyi dilediğimiz zaman sözümüz ona sadece “ol” dememizden ibarettir. O da derhal olur.

41. Zulmedildikten sonra Allah yolunda hicret edenleri Biz dünyada elbette güzel bir şekilde barındıracağız. Âhiret mükâfatı ise mutlaka daha büyüktür. (Müşrikler) bilmiş olsalardı.

42. Onlar sabredenler ve ancak Rabblerine tevekkül edenlerdir.

Tefsiri:

Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: “Bu dünyada güzel işler işleyip güzel davranışlarda bulunanlar için güzel mükâfatlar vardır. Âhiret yurdu ise daha hayırlıdır. (Allah’tan korkup) sakınan takva sahiplerinin yurdu ise ne kadar güzeldir.” (Nahl, 16/30)

Bir başka âyette şöyle buyuruyor: “Zulüm gördükten sonra Allah için hicret edenleri dünyada güzelce yerleştireceğiz. Bilselerdi, âhiret yurdunun mükâfatı elbette daha büyüktür.” (Nahl, 16/41)

Yine bu surede şöyle buyuruyor: “Erkek ya da kadın, inanmış olarak iyi işler yapanları mutlaka güzel bir yaşantıyla yaşatırız. Ve onların mükâfatlarını elbette yapmakta olduklarının en güzeli ile veririz.” (Nahl, 16/ 97)

Allah (c.c) “Halilim” dediği Hz. İbrahim Halilullah’tan şöyle bahsediyor: “O’na bu dünyada iyilik ve güzellik verdik. Kuşkusuz ki o, âhirette de iyi ve temiz kimseler arasında olacaktır.” (Nahl, 16/122)

Burada işlenen bu anlam, ince ve eşsiz bir sırrı anlatmak için, bu surede bu âyetten başka dört ayrı yerde geçmektedir. Bu sure, noksanlıklardan yüce olan Allah’ın nimetlerinin asıl temellerini ve detaylarını saydığı için “nimetler suresi” diye de adlandırılmış bunlardan başka kullarına bu nimetlerin çeşitlerini bile kavrayamayacağı şekilde kat kat fazlasını âhirette vereceğini bildirmiştir. Bu nimetlerden bir kısmını dünyalık olarak kendilerine verdiğini eğer Allah’a itaat edecek olurlarsa sözü edilen bu nimetlerin daha değişik türlerini nimet üstüne nimet şeklinde âhirette amellerinin tam karşılığı olarak kendilerine vereceğini bildirmiştir. ⁵³⁹

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٤٤﴾ أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا الشَّيْءَ أَنْ يَخَسِفَ اللَّهُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٤٥﴾ أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقْلِبِهِمْ فَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٤٦﴾ أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَى تَخَوُّفٍ فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرْؤُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٤٧﴾ أَوْ لَمْ يَرَوْا إِلَى مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَفَيَّأُ ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ﴿٤٨﴾ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةِ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٩﴾ يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٥٠﴾

43. Biz, senden önce de kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber göndermedik. Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun.

44. (Biz o peygamberleri) apaçık belge (mûcize)lerle ve kitaplarla (gönderdik). İnsanlara kendilerine ne indirildiğini açıklayasın ve onlar da iyice düşünsünler diye sana da bu Zikri (Kur’ân’ı) indirdik.

45. *Kötülükleri planlayanlar, Allah'ın kendilerini yere batıracağından yahut farkedemeyecekleri bir taraftan kendilerine (ansızın) azabın gelip çatacağından yana emin mi oldular?*

46. *Yahut onlar dönüp dolaşırken (azabın) kendilerini yakalayivermesinden (emin midirler)? Onlar (Allah'ı) âciz bırakamazlar.*

47. *Yahut kendilerini korku içerisindeyken yakalamasından (emin mi oldular) ? Rabbiniz gerçekten Raûftur, Rahîmdir.*

48. *Allah'ın yarattığı şeylerin gölgelerinin zilletle ve itaat ediciler olarak durmadan sağa sola dönerek Allah'a secde ettiklerini görmüyorlar mı?*

49. *Göklerde olan, yerde olan canlılar ve melekler de hiç kibirlenmeden Allah'a secde ederler.*

50. *Üstlerinde her hususta hakim olan Rabblerinden korkarlar ve emrolunduklarını yaparlar.*

Tefsiri:

Allah Azze ve Celle şöyle buyuruyor: “Biz, senden önce de kendilerine vah-yettiğimiz kimselerden başka kişileri elçi olarak göndermedik. Eğer bilmiyorsanız bilenlere sorun. Onları apaçık mucizeler, deliller ve hikmet dolu kitaplarla (gönderdik).” (Nahl, 16/43-44)

Yani, onları açık ayetlerle ve içinde doğru yola ermişlik olan hidayet, hayatı aydınlatan nur ve Allah'ı anmak olan zikir bulunan kitaplarla gönderdik. Ya da onlara açık ayetler ve içinde doğru yola ermişlik olan hidayet, hayatı aydınlatan nur ve Allah'ı anmak olan zikir bulunan kitapları gönderdik. Peygamber Efendimizden önce indirilen iki kitap olan Tevrat ve İncil'i görüp bilmektesiniz.⁵⁴⁰

Noksanlıklardan yüce ve uzak olan Hz. Allah bütün yaratıklarının kendisine, emir ve yasaklarını gözeterek secde ettiğini ifade etmekte ve bu hususta şöyle buyurmaktadır: “Göklerde bulunanlar ve yerde olan bütün canlılar ve melekler kendilerini büyük görme ve gururlanma duygusuna kaptırmadan Allah için saygı ve Allah'ı yücelterek secde etmekte. Üstlerindeki -egemen bulunan- Rabblerinden korkuyor ve kendilerine ne buyurmuşsa onu yapıyorlar.” (Nahl, 16/ 49-50)

Hz. Allah (c.c.), burada varlıkların kendisinin yüceliğine, üstünlüğüne ve her şeye egemen olduğuna inandıklarını ve kendisini yücelterek ve engin bir saygı ile kendisine boyun eğip secde ettiğini bildirmektedir.⁵⁴¹

540 Şifau'l-Alil, 39.

541 Kitabu's-salât, s. 180

وَقَالَ اللَّهُ لَا تَتَّخِذُوا إِلَهَيْنِ اثْنَيْنِ إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَإِنِّي فَازَهُبُونَ ﴿٥١﴾ وَلَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَهُ الدِّينُ وَاصِبًا أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَتَّقُونَ ﴿٥٢﴾ وَمَا يَكُم مِّنْ يُّعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْأَرُونَ ﴿٥٣﴾ ثُمَّ إِذَا كَسَفَ الضُّرُّ عَنْكُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ فَتَمْتَعُوا قَسُوفَ تَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾ وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَغْلِبُونَ نَصِيبًا مِّمَّا رَزَقْنَاهُمْ تَاللَّهِ لَتُسْأَلُنَّ عَنْهَا كُنْتُمْ تَفْتَرُونَ ﴿٥٦﴾ وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ ﴿٥٧﴾ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٥٨﴾ يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِن سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ أَيُنْفِكُهُ عَلَىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٥٩﴾ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٠﴾

51. Allah buyurdu ki: “İki ilâh edinmeyin. O, ancak tek bir ilâhtır. Onun için yalnız Benden korkun.”

52. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nundur. Din (itaat) de daima ve yalnız O’nadır. Buna rağmen hâlâ Allah’tan başkasından mı korkuyorsunuz?

53. Elde ettiğiniz her nimet Allah’tandır. Sonra size her hangi bir sıkıntı gelip çattığında O’na yalvarıp yakarırsınız.

54. Nihayet O, sizden sıkıntıyı giderdiğinde ise içinizden bir grup Rabblarına şirk koşuverirler.

55. Kendilerine verdiğimiz nankörlük etmeleri için (böyle yapıyorlar). Öyle ise faydalanın bakalım! Yakında bileceksiniz.

56. Kendilerine verdiğimiz rızıklardan, o bilmezlere bir pay ayırırlar. Allah’a andolsun ki, uydurageldiğiniz şeylerden elbette sorguya çekileceksiniz.

57. Bir de onlar Allah’a kızlar isnad ederler. Haşa! O, münezzehdir. Hâlbuki candan arzuladıklarını da kendileri için isterler.

58. Onlardan birine kız çocuğu müjdesi verilince kendisi pek öfkeli olarak yüzü simsiyah kesilir.

59. Kendisine verilen kötü müjdeden ötürü kavminden gizlenir. Aşağılanmayı göze alarak onu alıkoysun mu, yoksa onu diri diri toprağa mı gömsün? (Şaşırır kalır). Bak, verdikleri hükümleri ne kadar kötüdür!...

60. Kötü örnek, -esasen- âhirete iman etmiyenlerindir! En yüce örnek ise Allah’ındır. O mutlak galibtir, Hakîmdir.

Tefsiri:

Allah (c.c.) en yüce niteliklerin kendisinin olduğunu ve kendi zatını en güzel niteliklerle nitelediğini şu sözleriyle bildirmektedir: *“Kötü nitelikler âhirete inanan mayanlara yakışır, en yüce sıfatlar ise Allah’a özgüdür. Çünkü O, her şeyden üstün ve hikmet sahibidir.”* (Nahl, 16/60)

Bir başka âyette şöyle buyurmuştur: *“Yoktan varederek yaratan, sonra yaratmayı tekrarlayan O’dur. Bu, O’nun için pek kolaydır. Göklerde ve yerde bulunan niteliklerin en yüceleri O’na aittir. O mutlak güç ve hikmet sahibidir.”* (Rum, 30/ 27)

Ayıpları, eksikliklerle noksanlıkları alarak olgunluğu sıyrıp bir kenara atan kötü nitelemeleri müşriklere ve onların akıl hocalığını yapanlara layık gören ve onları bu niteliklerle niteleyen Allah Azze ve Celle bütün olgunluk ve mükemmellik nitelikleriyle en yüce nitelemelerin tek başına kendisine özgü olduğunu belirtmiştir. Burada kullanılan kelime, dilbilgisi ve yapısı itibarıyla “en üstünlük” kipinde getirilmiş olup en yüce nitelemeleri ifade etmektedir.

Bu nedenle Allah Azze ve Celle kendisi dışındaki tüm varlıkların sahip olduğu nitelik ve nitelemelerden tamamen üstün ve hepsine aşkındır. Bir şey “mutlak yokluk” ve “katıksız değişim” içinde olduğunda en yüce ve her şeye baskın nasıl olabilir ki? Bundan daha düşük başka bir niteleme olabilir mi? Allah (c.c.), Allah’a özgü bir takım nitelikleri yok sayan “Muattıla” fikir ekolünün iddialarından çok uzak ve çok daha yücedir.

Kötü nitelemeler, Şanı yüce olan Allah’ın “mükemmeliyet niteliklerini” yok sayanların adlandırıldığı ve anıldığı niteliklerdir. Çünkü Allah (c.c.) “mükemmeliyet nitelikleri” ile kendi zatını nitelemektedir. Bu nedenle, Allah (c.c.); kendi mutlak birliğini ve tek oluşunu, konuşması olan “kelamı”nı ve ilmiyle en yüce ve üstün şeyleri en ince ayrıntılarına kadar gerçekten bilmesi olan ilmini inkâr eden kişilerle kendi zatının bazı niteliklerini inkâr edenleri aynı değerlendirmeye tâbi tutmuştur. Allah’ın ilâhî herhangi bir sıfatının inkârıyla tüm sıfatlarının inkârı aynıdır. Zîra bu tip fikirleri savunanlar zaman içinde, şanı yüce olan Allah’ı O’na özgü üstün niteliklerden büsbütün soyutlama yoluna girmişlerdir.

Âhirete inanan kişilere ait nitelikler; Şanı yüce olan Allah’ın mükemmellik niteliklerine yönelik olan nitelikleridir. Allah’a iman, Allah’a götüren yol olan ilim, bilinenlerin ustalıkla uygulanması olan marifet, kesin bilgi olan yakîn, Allah’a kulluğun bütünlüğü olan ibadet, işlerinde Allah’ı veli ve dost edinmek olan tevekkül, günahlarından pişmanlık duymak ve dönmek olan tevbe, dünyada haram-helal sınırını titizlikle korumak ve dünya hayatına gereğinden çok değer vermemek olan zühd, âhirette değer verip ona hazırlık olan rağbet, haram-helal bütünlüğünde taviz vermeme olan sabır, İlâhî dileklerin kula yansımına tahammül olan rıza ve şükür ile benzeri niteliklerdir. Bunları yok sayanlar elbette ki, en kötü nitelemeleri hak ederler ve onlarla anılırlar.

Noksanlıklardan yüce olan Allah'ın, yarattıklarına olan üstünlüğünü ve onlara gerçek anlamda egemenliğini kabul etmeyerek inkâr eden ve kendi zatını ni-telediği, konuşması olan "kelam", her şeyi gerçekten en ince ayrıntılarına kadar mutlak bilmesi olan "ilim", her şeye gerçekten ve mutlak egemen güce sahipliği olan "kudret", mutlak dilediğini yapması olan "irade", mutlak ölümsüzlüğünün ifadesi olan "hayat" ve benzeri diğer sıfatlarından herhangi birinden veya hepsinden Allah'ı sıyırmak ve tüm niteliklerini inkâr etmek isteyenler, kendilerini yüceliklerden kopararak kötü niteliklerle anılmaya mahkûm etmişler, demektir.

"Kötü nitelikler" ise, yoklukla hiçliğin kaçınılmaz gereklilikleridir. Bunun karşıtı da en yüce nitelikler olup "mutlak mükemmeliyet"i ifade eder. Mutlak var oluşun ifadesi olan "vücûd sıfatı" ile nitelenen varlık ne kadar mükemmel olur ve mükemmeliyet nitelikleri ne kadar fazla olursa diğer varlıklardan üstünlüğü de o kadar yüce olur. Böylesi sıfatlar değişiklik kabul etmediği gibi değiştirilemez de. Bu durumda bu varlığın, sabitliği ve kesinliği kalıcı olup "değişmezlik" sıfatı, sabitlik ve kesinliğe özgü anlamları olan "mutlak mükemmellik" olur.

Sözü edilen bu sabitlik ve değişmezlik nitelikleri, "sübûti sıfatlar" olarak şanı yüce olan Allah'a özgüdür. Allah(c.c.) her şeyden en yüce ve üstünse; yüzü ve zatı anlamını ifade eden "vechi" her şeyden üstün, konuşması olan "kelamı" her şeyden üstün, işitmesi olan "sem'i" her şeyden üstün ve görmesi demek olan "basarı" her şeyden üstündür. Sahip olduğu benzeri sıfatları da en yüce ve her şeyden üstündür ve bu sıfatlara kendisi dışındaki diğer tüm varlıklardan daha layık demektir.

İki varlığın, en yüce sıfatlarda ortak olması ise mümkün değildir. İki eşit olduğunda biri diğerinden üstün olamaz. İki birbirine denk olamazlarsa bu sefer sadece biri en yüce sıfatı hak eden varlık olur. Oysa en yüce sıfatlarla nitelenen bir varlığın benzerinin ya da denginin olması mümkün değildir. Şu verdiğimiz örnekte yapılan açıklama ve akıl yürütme göstermektedir ki, her şeyden üstün ve yüce olanın tek, benzersiz eşsiz ve denksiz olması gerekmektedir. Öyleyse bu konuda benzetme de varsayım da imkânsızdır.

Çünkü yüceler yücenin "mükemmellik sıfatı"nın kesinlikle kendinden başkasında olması imkânsızdır. Dolayısıyla onun böyle olması, kendi yüce niteliklerinin yalnızca kendine özgü olduğunun kanıtlanmasındaki mutlak delildir. Boyutlarıyla ve kapsamlı düşünürsek bu kanıtların son derece açık ve güçlü olduğunu görürüz. Buradaki "mutlak kahır gücü"nün, Allah'ı birleme olan tevhid ile benzer nitelikli olup birbirlerini gerektiren şeyler olduğu açıktır.

Çünkü kahredici mutlak güç "kahhar" olacaksa ancak tek olabilir. Eğer ona bu konuda ortak olan biri olur da onu egemenliği altına alıp yok ederek kahre-demezse o, hiç bir şekilde "kahhar" sayılamaz. Eğer rakibini kahrederse bu sefer de onlar birbirlerine denk olamazlar. Böylece "kahhar" olanın eşi ve benzeri olmayan tek olduğu gerçeği ortaya çıkmış olur. Allah (c.c.) bu konuda nasıl bu-

yuruyor bir bakalım ve boyutlarıyla kapsamlı düşünelim: “Hiç bir şey O’na benzemez”, ya da “O’nun benzeri olan hiçbir şey yoktur.” Eş-Şura, 42/11. “En yüce sıfatlar O’na özgüdür” ya da “O en yüce niteliklerle nitelenir.” (Rum, 30/27) İşte bu ayetler, noksanlılardan uzak olan Allah’ın “mükemmellik sıfatları”nın mutlak kesinliğine dair en büyük delillerdendir.

“Tüm bunları kavradık, öğrendik ve anladık, pekâlâ, âyetle geçen “el-Meselü’l-a’lâ” tamlama ve kavramındaki “en yüce sıfat”ın gerçeği nedir”? Diye sorulursa: “Bu husus, Kur’an bilgini tefsircilerden bir bölümüne zor gelmiş ve sorun oluşturmuş bir husustur. Söz konusu Kur’an bilginleri, ilk kuşak “Selef” âlimlerinin bu konudaki açıklamalarını tamamen anlayamadıklarından olacak ki, bu sorunu çözebilmiş değillerdir. İbni Abbas ve aynı kuşak Kur’an bilginleri, “kötü sıfatlar” kavramının azap ve ateşi ifade ettiğini savunup “en yüce sıfatlar” olan “el-Meselü’l-a’lâ”nın da, “En yüce sıfatlar Allah’a özgüdür” âyetinin bir gereği olarak Allah’tan başka ilâhın olmadığına tanıklık edip O’na iman etmek anlamına geldiğini söylemişlerdir, deriz.

Bu hususta Katade şöyle demiştir: “el-Meselü’l-a’lâ” yani “En yüce sıfatlar” tamlama ve kavramı içtenlikle inanmak olan “ihlâs” ve Allah’ın birliğini tanıyıp iman etmek olan “tevhit”tir”, demiştir. Kur’an bilginlerinden Muhammed bin Ali el-Vahidi ise: “Söz konusu yorumlar, Kur’an bilgini müfessirlerin bu âyetin yorumu hakkında söyledikleri şeylerdir.” Ancak onların “meselü’s-sev’i” veya “meselü’s-sûi” yani “en kötü sıfatlar, en kötü nitelikler ve nitelemeler”i niçin azap ve ateş, “el-Meselü’l-a’lâ” yani “en yüce sıfatları” da ihlâs ve tevhid şeklinde açıkladıklarını anlayabilmiş değilim.” Demiştir.

El-Vahidî sözlerine şunları da eklemiştir: “Bir grup Kur’an bilgini müfessir, “kötü sıfatlar” ifade ve kavramı; müşriklerin, erkek çocuklara olan ihtiyaçlarını ve onları tercih etmelerini ve kız çocuklarından nefretlerini açığa vurmalarının yanı sıra kız çocukları nedeniyle uğrayacaklarına inandıkları uğursuzluğun getireceği fakirlik korkusuyla duydukları namus utançlarının anlatımıdır.” Diyorlar.

“En yüce nitelikler ve nitelemeler olan “el-Meselü’l-a’lâ” Allah’a özgüdür.” Yani müşriklerin iddia ettikleri gibi meleklerin Allah’ın kızları olmamaları ve Allah’ın çocuk edinmekten uzak oluşu ve eşsiz yüceliği “yüce ve temiz sıfatları” anlamına gelmektedir. Sözü edilen bu ayetleri en doğru açıklayan yorum budur. Mütakaddimîn diye adlandırılan önceki dönem İslâm âlimlerinden bir kesimi, âyetle geçen “el-Meselü’l-a’lâ” tamlama ve kavramını yüce ve temiz niteliklerle niteleme ve nitelendirme anlamında kullanıldığını söylemişlerdir.

Kur’an âlimlerinden biri olan İbni Keysan ise, şunları söylemiştir: “Kötü nitelikler ve nitelemeler ifadesini Allah(c.c.), putlar ve putlara kulluk edenleri tanımlamak için kullanmıştır. En yüce nitelikler ise, şu âyetteki gibidir: “Allah, yerlerin ve göklerin nurudur. Nurunun örneği ve benzeri içinde lamba bulunan bir fanus gibidir..” En-Nur Suresi 24/35

İbni Cerir et-Taberî ise bu konuda şunları söylemiştir: “el-Meselü'l-a'lâ” tamlama ve kavramı “*En yüce nitelikler ve nitelemeler O'na özgüdür*” âyetinde anlatıldığı gibi, O (c.c.) en iyi, en hoş, en üstün, en erdemli ve en güzel olandır. Bu da O'nu birlemek ve O'ndan başka ilâh olmadığını söyleyerek ona boyun eğmektir.

Tüm bunlardan sonra bu hususta ben: “En yüce nitelikler” ifadesinin en yüce sıfatları ve bunlarla nitelenmeyi kapsaması söz konusudur. Aynı zamanda buna ek olarak âlimlerin bu sıfatları kavramış, bunların ilme dayalı varlığını öğrenmiş ve onları anlatabilmiş olmalarını, ibadet eden kulların ve çokça zikredenerin noksanlıklardan uzak olan Allah'a kalplerinde yerleşmiş olan ilimle bilerek ve marifetle kulluk etmeleri ile bu hususun gerektirdiklerinden haberdar olmalarını kapsar, diyorum. Bu anlatılanlarla ilgili olarak şu dört hususu hatırlatalım:

Birincisi: noksanlıklardan yüce ve uzak olan Allah'ın yüceler yücesi mutlak sıfatlarının değişmezlikleri kesindir. Kullar bu sıfatları ve özelliklerini tanısin veya tanımasın bilsin ya da bilmesin durum değişim ya da değişiklik kabul edecek türden değildir. Bu hüküm, âyette geçen “el-Meselü'l-a'lâ” tamlama ve kavramını, değişmez yüce sıfatlar ve onlarla yapılan nitelemeler olarak açıklayanların görüşüdür.

İkincisi: Sözü edilen sıfatların ilim ve düşüncedeki varlığıdır. Gerek ilk kuşak İslâm âlimleri olan Selef'ten gerekse bir sonraki kuşak İslâm âlimleri olan halef'ten “el-Meselü'l-a'lâ” (en yüce sıfatlar) tamlama ve kavramıyla ilgili yorum yapanların görüşleri şöyledir: Şanı yüce olan Allah'a ibadet eden ve O'nu zikreden kulların kalplerinde Allah'ın yüce sıfatlarının yerleşmiş olması gerekir. Kulların bu sıfatları (ve dolayısıyla Allah'ı) bilmesi, dillerinden düşürmeyerek (namaz kılarak) zikretmeleri, sevmeleri, yüceltmeleri ve tapınırçasına onlara tazim etmeleri “el-Meselü'l-a'lâ” (en yüce sıfatlar) tamlama ve kavramının gerektirdikleridir.

İşte onların kalplerinde yerleşik olan “el-Meselü'l-a'lâ”nın yani Allah'a özgü en yüce sıfatların varlığı, kendisine eş tanımadığı gibi ona başka hiç bir şey de ortak olamaz. Aksine, Allah'a ibadet edenlerle O'nu sürekli ananlar, O'nun zatını birledikleri ve O'na ortak koşmadıkları gibi, sıfatlarını da kalplerinde sadece O'na özgü kılar, başka sıfatları O'nun sıfatlarına ortak yapmazlar.

Bu husustaki şu ifadeler yine Kur'an yorumcusu müfessirlerin bir bölümüne ait yorumlardır: Göklerde olanlar, Allah'ı ululuyor, O'nu yüceltiyor, O'nu seviyor ve O'na ibadet ediyorlar. Yeryüzünde yaşayanlar da O'nu yüceltiyor ve O'nu seviyorlar. Ama bazılarının O'na ortaklar koşup isyan etmeleri hatta sıfatlarını kabul etmeyip inkâr etmelerine rağmen yeryüzünde yaşayanların tümü O'nu ululayıp yüceltir, büyüklüğüne boyun eğer, yücelik ve azametiyle izzeti ve eşsiz kudretine teslim olurlar. Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: “*Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Bütün varlıklar O'na boyun eğmektedir.*” (Bakara, 2/116)

İnsanlar ister Allah'ın dostları olsunlar isterse düşmanları, herkesin kalbinde Allah (c.c.) en büyüktür, mükemmeldir ve en yüce ve en azametli olandır. O'nun yerini hiçbir şey tutamaz.

Üçüncüsü: Şanı yüce olan Allah'ın sıfatlarını ve niteliklerini gerektiği gibi bilmek, anlamak ve anmak, bu sıfatların özelliklerini ve kapsamalarını bilmek ve onları noksanlıklarla, ayıplarla ve kusurlarla karıştırmamak, onlara benzerler ve eşler aramaktan ve yakıştırmaktan uzak kalmaktır.

Dördüncüsü: Bu sıfatlarla nitelenmiş olan Allah'ı sevmek, O'nu birlemek, O'na karşı içtenlikle samimi olmak, O'na dost ve vekil tutarak tevekkül etmek ve O'na tövbe etmektir. İman bu sıfatların kabulüyle kemale erer, bu sevgi ve bu ihlâsla en güçlü durumuna yükselir. İlk dönem İslâm âlimlerinin, "el-Meselü'l-a'lâ" (en yüce sıfatlar) tamlama ve kavramı konusundaki ifadeleri şu işlenen 4 anlam etrafında yoğunlaşır ve bu dördün dışına pek çıkmaz.

Noksanlıklardan yüce olan Allah, kötü benzetmeleri putlar ve putlaştırılanlara özgü kılarak onların hiç bir şey yaratamayacağını, kendilerinin bizzat yaratılmış olduğunu açıklamaktadır. Ayrıca onların ne kendileri için ne de kendilerine tapanlar için herhangi bir yarar ya da zarar vermeye güç yetiremeyecekleri gibi hiç bir varlığı diriltme, öldürme ya da yeniden hayat vererek yaratma gücüne sahip olmadıklarını belirtmektedir.

وَلَوْ يَوَاحِدُ اللَّهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَابَّةٍ وَلَكِنْ يُؤْخِرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۖ فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَخِيرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٦١﴾ وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ مَا يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ أَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ الْحُسْنَىٰ لَا جرمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَأَنَّهُمْ مُّفْرَطُونَ ﴿٦٢﴾ تَاللَّهِ لَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَرِيقٌ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالُهُمْ فَهُمْ فِي يَوْمٍ وَلِيَهُمُ الْيَوْمُ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾ وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلَّا لَتُتَيَّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٦٤﴾ وَاللَّهُ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاحْتَبَا بِهِ الْأَرْضَ نَغْدَ مَوْتِهَا إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٥﴾ وَإِنْ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعْنَةٌ نُسِفَتْكُمْ مِمَّا فِي بَطُونِهِ مِنْ بَيْنِ قَرْثٍ وَدَمٍ لَبْنَا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ ﴿٦٦﴾ وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّخْلِ أَنْ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ﴿٦٨﴾ ثُمَّ كُلِّي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ

فَاسْأَلْنِي سُبُلَ رَبِّكَ ذُلًّا يُخْرِجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٦٩﴾ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفَّاكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَى أَرْذَلِ الْعُمُرِ لَكُمْ لَا يَعْلَمُ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٧٠﴾ وَاللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَادِّي رِزْقِهِمْ عَلَى مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَاءٌ أَفَبِعَمَةٍ أَفْجَعُ اللَّهُ يَجْحَدُونَ ﴿٧١﴾ وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَيْنٌ وَحَفْذَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ ﴿٧٢﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِنَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ شَيْئًا وَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٧٣﴾ فَلَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧٤﴾ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِثْرًا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا هَلْ يَسْتَوُونَ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلَى مَوْلَاهُ أَيْنَمَا يُوَجِّههُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَمَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٧٦﴾

61. Eğer Allah, insanları zulümlerinden ötürü (dünya hayatında) sorgulayacak olsaydı, (yeryüzü) üzerinde hiç bir canlı bırakmazdı. Fakat O, insanları belirlenmiş bir va'deye erteler. Artık ecelleri geldiği zaman; ne bir saat geciktirilirlir ve ne de öne geçebilirler.

62. Onlar, hoşlanmadıkları şeyleri Allah'a isnad ederler. Dilleri de yalan yere en güzel akıbetin kendilerinin olduğunu söyler. Şüphesiz ateş onlarıdır ve onlar (Cehenneme) önden gönderilecek olanlardır.

63. Allah'a andolsun ki Biz senden önceki ümmetlere de peygamberler gönderdik. Şeytan onların yaptıklarını kendilerine süsleyip hoş göstermiştir. İşte o, bugünde onların velisidir. Onlara çok acıklı bir azab da vardır.

64. Biz sana bu Kitabı ancak hakkında anlaşmazlığa düştükleri şeyleri kendilerine açıkça anlatman için ve iman edecek bir kaume bir hidâyet ve bir rahmet olmak üzere indirdik.

65. Allah gökten bir su indirir de onunla yeryüzünü: ölümden sonra diriltir. Şüphesiz bunda dinleyen bir topluluk için bir âyet vardır.

66. Davarlarda da sizin için elbette bir ibret vardır. Size onların karınlarındaki dışkı ile kan arasından, içenlerin boğazından kolaylıkla geçen, hâlis bir süt içiriyoruz.

67. Hurma ve üzüm ağaçlarının meyvelerinden de içki çıkarır ve onlardan güzel bir rızık edirsiniz. İşte aklını kullanan bir topluluk için hiç şüphesiz bunda bir âyet (ibret) vardır.

68. Rabbin, bal arısına vahyetti ki: “Dağlarda, ağaçlarda ve (insanların) yapacakları çardaklarda evler edin.

69. “Sonra (hoşlandığın) her üründen ye de Rabbinin kolaylıklar gösterdiği yollara git!” Karınlarından çeşitli renklerde içecek çıkar. Onda insanlar için şifa vardır. İşte bunda da düşünen bir topluluk için elbette bir âyet vardır.

70. Sizi Allah yarattı. Sizi yine O öldürecek. İçinizden kimi ömrünün en kötü zamanına kadar geri götürülür; bildikten sonra hiçbir şey bilmez olsun diye. Şüphesiz Allah her şeyi bilendir, her şeye gücü yetendir.

71. Allah, rızık hususunda kiminizi kiminizden üstün kıldı. Üstün kılınanlar -hepsi bu rızıkta eşit olmak üzere- rızıklarını ellerinin altındakilere (kölelerine) geri vermezler. O halde bunlar Allah’ın nimetini bilerek mi inkâr ediyorlar?

72. Allah sizin için kendi (cins)inizden eşler yarattı. Eşlerinizden de size oğullar ve torunlar yarattı, sizi güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdı. Şimdi onlar bâtıla inanıyorlar da Allah’ın nimetlerini inkâr mı ediyorlar?

73. Allah’ı bırakıp da kendilerine göklerden de yerden de hiç bir rızık vermek imkânı bulunmayan ve esasen (buna) güçleri yetmeyen şeylere taparlar.

74. Artık Allah hakkında örnekler bulmaya kalkışmayın. Çünkü Allah bilir, siz bilmezsiniz.

75. Allah, hiç bir şeye gücü yetmeyen, başkasının mülkiyetinde bulunan bir kul ile kendisine tarafımızdan güzel bir rızık verip de ondan gizli ve açık infâk edip duran kişiyi örnek gösterir. Bunlar hiç eşit olurlar mı? Hamd, bütünüyle Allah’ındır. Ama onların çoğu bilmezler.

76. Allah, şu haldeki iki adamı da örnek verir: Bunlardan biri dilsiz, hiç bir şeye gücü yetmez. Üstelik sahibine bir yükür. Onu her nereye yöneltse hiç bir hayır getirmez. Hiç bu kişi, adaletle emreden ve kendisi dosdoğru yol üzerinde bulunan kişi ile bir olur mu?

Tefsiri:

Allah Azze ve Celle şöyle buyurmaktadır: “Allah, hiçbir şeye güç yetiremeyen başkasının malı olmuş bir köle ile kendisine katımızdan verdiğimiz güzel bir rızıktan gizli ve açık infak eden hür bir kimseyi örnek veriyor. Bu iki insan hiç eşit olur mu? Hamd (ve övgüler) Allah’a özgüdür. Onların çoğu bilmezler. Allah şu iki insanın örneğini de veriyor: Onlardan biri hiçbir şey beceremeyen bir dilsiz ki,

efendisine gerçek bir yükür. Onu nereye gönderse bir hayır getiremiyor. (Onu hangi işe koysa olumlu bir sonuç alamıyor) Şimdi böyle biri ile doğru yolda olup adaleti emreden kimse hiç bir tutulur mu?" (Nahl, 16/75-76)

Allah (c.c.) bu iki benzetmeyi kendisi ve putlar için yapmıştır. Putlara "meselü's-sev'i" yani "kötü sıfatlar ve kötü nitelemeler" düşerken, "el-Meselü'l-a'lâ" yani "en yüce sıfatlar ve en yüce nitelemeler" O'na özgü kılınmıştır. Şanı yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Ey insanlar işte size bir örnek verildi. O'nu (kulak kesilip) dinleyin: Sizin Allah'ı bırakıp da yalvarıp yakardığınız bütün o varlıklar, hepsi bir araya gelseler dahi bir sinek bile yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapacak olsa, onu bile geri alamazlar. İsteyen de aciz ve güçsüz kendinden istenen de."* (Hacc, 22/73-74)

İşte, noksanlıklardan yüce olan Allah'a özgü "el-Meselü'l-a'lâ" yani en yüce sıfatlar ve en yüce nitelemeler bunlardır.

Birinci örnekte bulunan kötü sıfatlarla kötü nitelemeler, putlara daha doğru-su putlaştırılmışlarla putlaşmak isteyenlere ve onlara tapanlara özgüdür.

Noksanlıklardan yüce olan Allah, kendisine inanmayıp karşıt olanlara mantıklılarıyla ilâhî vahyi arasında kötü sıfatlar ve onlarla nitelemeler yaparak örnekler vermiştir. Bu örnekleri; bazen köpekle, bazen eşekle, bazen diğer canlılarla, bazan ölümler âleminde kimselerle ve bazen de kör ve sağırarla yapmıştır.

Bunların dışında zaman zaman da direkt olarak kötü sıfatlar ve onlarla nitelemeleri putçularla onların tapmakta oldukları putlarını hedef alarak yapmıştır. Bunun karşıtı olarak ta kendi isim, sıfat ve fiillerini haber vererek kendisini en yüce sıfatlar ve en yüce niteliklerle nitelemiştir.

Kendine ibadet edenler ve velileri içinse "en güzel benzetmeleri" yapmıştır. Kuran'ı okuyup düşünen ve anlamaya çalışan kimseler "el-Meselü'l-a'lâ" yani en yüce sıfatlar ve en yüce nitelemeler" ile "meselü's-sev'i" yani "en kötü sıfatlar ve en kötü nitelemeler" kavramlarını anlayabilirler. Başarıları veren Allah'tır. ⁵⁴²

Allah Azze ve Celle'nin şu âyetinin kapsamı olan konuda fikir ayrılıkları olmuştur: *"Onların karınlarından değişik renklerde (ve tatlarda) bir içecek çıkar ki, O'nun içinde insanlar için şifa vardır."* (Nahl, 16/69)

Bu âyette geçen ve "onu onda, ona, onun içine ve onun içinde" gibi anlamlara gelen "fihi" ifadesinde bulunan "hi" yani "O" zamiri (adılı); "içecek" anlamına gelen "şarab" kelimesine mi yoksa Kuran'a mı işaret etmektedir?

Bu konuda iki görüş vardır: Birinci görüş göre, hadis terminolojisinde "sa-hih" diye nitelenen ve kabul gören Hz. Peygamber'in "bal hadisi"nde geçtiği gibi "o" zamiri burada da direkt olarak "bal şerbeti" ifadesini işaret etmektedir. Bu

fikri savunanlar; İbni Mesud, İbni Abbas, Hasan', Katade ve İslâm âlimlerinden birçoğudur. Çünkü *içecek* kelimesi âyet içerisinde "değişik renklerde bir *içecek* çıkar ki," diye açıkça "*içecek*" olarak geçmekte ve cümle bakımından başlangıcı ve sonucu itibarıyla de âyet bu anlama işaret etmektedir. Âyette "Kur'an" kelimesi ise geçmemektedir. Bu görüş sahih "bal şerbeti" hadisinde Peygamber Efendimizin -sallallâhu aleyhi vesellem-'in "Allah doğru söylemiştir"⁵⁴³ ifadesinde de doğruluğunu açık şekilde bulmuştur. Şanı yüce olan Allah (c.c.) doğrusunu en iyi bilendir.

Yukarıda verdiğimiz ayetlerde şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktaydı: *"Allah, hiçbir şeye güç yetiremeyen başkasının malı olmuş bir köle ile kendisine katımızdan verdiğimiz güzel bir rızıktan gizli ve açık infak eden hür bir kimseyi örnek veriyor. Bu iki insan hiç eşit olur mu? Hamd (ve övgüler) Allah'a özgüdür. Onların çoğu bilmezler. Allah şu iki insanın örneğini de veriyor. Onlardan biri hiçbir şey beceremeyen bir dilsiz ki, efendisine gerçek bir yükür. Onu nereye gönderse bir hayır getiremiyor. (Onu hangi işe koşsa olumlu bir sonuç alamıyor) Şimdi böyle biri ile doğru yolda olup adaleti emreden kimse hiç bir tutulur mu?"* (Nahl, 16/ 75-76)

Bu iki benzetme ve örnekleme (mantık bilmindeki karşıtlık karesi veya Aristo karesi adıyla tanınan uslamlama sistemine göre) "karşıt kıyasın" iki örneğini içermektedir. Karşıt kıyas; kıyasın yapılma nedeninin geçersizliğinin kanıtlanması kıyas yoluyla elde edilmiş hükmün ve gerektirdiklerinin de geçersiz olması temeline dayalıdır. Kıyas iki kısımdır:

Birincisi: (Çıkartma ve soyutlama uslamlaması denilen) "kıyas-ı tardî" dir. Bu kıyas türü, bir şeyin aslında var olan nedenlerinin varlığını kanıtlamak için kıyas yapılarak varılan yargının veya kıyas sonucunun detaylarda kanıtlanmasını gerektirir. Yani büyük önermedeki hükümle ona varan nedenleri ve küçük önerme ile sonuç bölümünde kanıtlanması gerekir.

İkincisi ise: "Karşıt kıyas"tır. Karşıt kıyas, kıyas-ı tardînin karşıtıdır. Yani bir şey hakkında verilmiş hükmün nedenlerini geçersiz kılmak için ayrıntılardan hükmün ya da eldeki sonucun geçersizliğini kanıtlamayı gerektirir.

Birinci benzetme ve niteleme. Şanı yüce olan Allah'ın kenclî zatı ve putlar için yaptığı benzetme ve nitelemelerdir. Noksanlıklardan uzak olan Allah her şeyin sahibidir. Sahip olduklarından açık, gizli, gece ve gündüz kullarına istediği gibi dağıtır. Sahibi olduğu şeyler dolu dolu sayısızdır; harcamayla tükenmez.

543 Burada şu sahih hadise işaret vardır: Adamın biri Peygamberimize geldi ve: "Kardeşim karından şikâyet ediyor." Dedi. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- de: "Ona bal (şerbeti) içir" dedi. O adam üç kez geldi ve üç kez aynı şeyi söyledi. Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi vesellem- de bunun üzerine "Allah doğru söylemiştir. Ama yalan söyleyen kardeşinin karnıdır. Git kardeşine bal içir", dedi. Bunun üzerine adam kardeşine (dördüncü kez) bal şerbeti içirdi. Kardeşi de iyileşti.

Putlar ise hiç bir şeye güç yetiremeyen aciz kölelerdir. Öyleyse kıyas kabul etmeyecek bu kadar farklılığa rağmen ve durum da bu kadar açıkken onlar Şanı yüce olan Allah'a nasıl ortak koşabiliyor ve O'nu bırakıp başkalarına nasıl ibadet edebiliyorlar? Bu hususta Mücahid'in ve arkadaşlarının yorumu böyledir.

İbni Abbas bu hususta şöyle demektedir: “Buradaki kıyaslama ve benzetmeyi Allah (c.c.) daha önceleri mümin ve kâfiri anlatmak için kullanmıştı. Nitekim o benzetme ve kıyaslamada Şanı yüce olan Allah kendisine inanan Mümin kişiyi kendi katında olan hayırından dolayı över, sever ve sonra da bu hayırdan dolayı Allah(c.c.) güzel bir şekilde onu rızıklandırır.

Mümin olan kişi kendi ihtiyaçları için harcadığı gibi başkalarının ihtiyaçları için de gizli ve açık olarak karşılıksız harcayıp infak eder. Allah'ı inkâr eden kâfir ise aciz hiç bir şeye güç yetiremeyen köle durumundadır. Çünkü yapabileceği hiç bir hayır yoktur. Bu iki insan, akıllı olup düşünebilen kimselerin yanında eşit değerde olabilir mi?

Mücahid'in görüşü olan birinci yorum: Şanı yüce olan Allah'ın yapmış olduğu benzetme ve kıyaslamalardaki amaca en yakın olan yorum budur. Bu yorum, Allah'a eş koşan müşriklığın geçersizliğini ve tutarsızlığını net bir şekilde ortaya koyarken insan için en açık ve anlaşılır delilleri görkemli bir üslupla sunmaktadır.

Bu durum şu âyetle anlatılmak istenene en yakın olanıdır: “Allah'ı bırakıp onlar için göklerden veya yerden herhangi bir geçim sağlayamayan ve zaten buna da gücü olmayan şeylere mi kulluk ediyorlar? Sakın Allah hakkında herhangi bir şeyi örnek göstermeyin! Çünkü Allah bilir, siz bilmezsiniz.” (Nahl, 16/73-74)

Bu âyetten hemen sonra: “Allah, hiç bir şeye güç yetiremeyen bir köleyi örnek veriyor.” Diye buyuruyor. Allah'a inanan ve Allah'ı birleyen Mü'min Muvahhid kişinin Allah katından güzel bir rızıkla rızıklandırılan kişi gibi olması, Allah'a inanmayıp inkâr eden ve Allah'ın varlığına rağmen başka ilâhlar tanıyan kâfir müşrik kişinin de hiç bir şeye güç yetiremeyen bir köle gibi olması bu benzetme, kıyaslama ve örneklemenin gerektirdiklerindendir. Bu benzetme, kıyaslama ve örneklemenin oluşturduğu sonuç; uyarıp ikaz ederek doğru yola rehberlik etmektedir. İbni Abbas -radiyallâhu anh-: “Âyetteki benzetme, kıyaslama ve örneklemeye Allah'ın iradesi doğrultusunda özel değil ama genel bir uyarıdır, demiştir.

Bu sözleri düşündüğümüzde, göreceğiz ki, Kuran'ın anlaşılması noktasında İbni Abbas ve ilk dönem İslâm âlimleri olan Seleften birçoğunun açıklamalarında pek çok şey vardır. Belki de bazılarımız âyetteki benzetme, kıyaslama ve örneklemeleri incelerken İbni Abbas ve seleftin açıkladığı anlam dışında âyetin, hemen hemen başka hiç bir anlamı olmadığını zannedecektir.

İkinci benzetme ve niteleme: Bu yoruma göre noksanlıklardan yüce olan Allah, bu âyetteki benzetme, kıyaslama ve örneklemeyi kendisi ile kendisi dışında tapınılan putlar ve putlaştırılanlar için yapmıştır. Buna göre; Allah(c.c.) bı-

rakılarak O'ndan başka tapınılan bir başkası yani bir put veya putlaştırılan bir şey düşünemeyen konuşamayan ve mantığı olmayan bir kimse konumundadır. Hatta onun kalbi ve dili körlenmiştir. Bir kimsenin kalbi düşünemiyorsa dili de konuşamaz durumdadır.

Öyleyse elbette ki, o hiç bir şeye güç yetiremeyen bir acizdir. Böyle bir insanı, ne iş için olursa olsun ve nereye gönderirseniz gönderin onun size hiç bir hayrı dokunmayacak olduğu gibi kişisel hiç bir ihtiyacınızı da gideremeyecektir. Oysa Allah (c.c.) ölümsüz olan “Hayy”, her şeye güç yetiren “Kadir” ve konuşan bir “Mütekellim”dir. Adaletli olmayı emreder, dosdoğru yol üzeredir. Bu, mükemmelliğin, şükürün ve hamdin zirvesini ve varacağı son noktasını ifade eden sıfatlar ve niteliklerdir.

Şanı yüce olan Allah'ın adaleti emretmesi haktır. İnsana adaletli olmayı ve adaletle hareket etmeyi emrediyorsa bu demektir ki, noksanlıklardan yüce olan Allah (c.c.) ona adaletli olmayı ve adaletle hareket etmeyi emrettiğinin bilincindedir ve ona da öğretmektedir. Ondandır hoşnut olmuş ve onu sevmiştir. Kuluna adaleti emreder ve adaletli olmasından dolayı da onu dost tutar.

Noksanlıklardan yüce olan Allah, bundan dolayı adaletten başka bir şeyi emretmediği gibi kendisi de adaletin karşısı olan zulüm, haksızlık, beyinsizce davranışlar sergilemek ve geçersiz olup yitip gitmekten yüce ve uzaktır. Ama O'nun emirleri, yasakları ve şeriatı tamamen adaletten oluşmaktadır. Adaletle hareket edenler O'nun dostları ve sevdikleridir. Adalet sahipleri Cennet'te O'nun sağ tarafında nurdan minberlerde komşusu olacaklardır.

O'nun adaleti ve adaletle hareket etmeyi emretmesi, dinin hukuksal yasaları (şeriat) ile ilgili hususları kapsadığı gibi varlıklar âleminin kader-kaza meselelerine kadar hemen her şeyi içine alır. Gerek varlıklar âleminin işleri gerekse İslâm şeriatının yasaları adaletten ibaret olup zulmün hiç bir çeşidine ne burada ne de ilgili başka sistemde yer yoktur. Bu durum şu sahih hadiste olduğu gibidir: Resulullah Efendimiz -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: “Allahım! Ben senin kulunum, senin kulunun oğluyum, senin ümmetinin oğluyum. Kader ipim senin elindedir, hakkımdaki hükmün gerçekleşmiştir. Hakkımdaki adaletin senin hükmün olmuştur.”⁵⁴⁴

Allah'ın yargısı/yazgısı (yani kaza ve kaderi) varlıklar âlemine ilişkin hususlardır ve emirleridir. Bir şeyin olmasını dilediğinde o şeye yalnızca “ol!” der, o da hemen olur. O, adalet ve haktan başka bir şey buyurmaz. Kazası ve bu kazayla gerçekleşen kaderi, hak ve adalettir. Kader ve kaza (yani ilâhî hüküm ve infazı) emrettiği şeyde haksızlık ve zulme ait bir şey varsa, gerçekleşen şey kaza kılınandan olmadığı gibi kader kıldığı şey de yazgı değildir.

Noksanlıklardan yüce olan Allah, doğru yol üzere olduğunu ve doğru yolu desteklediğini bildirmiştir. Nitekim bu durum elçisi Hz. Hud'un şu sözünde olduğu gibidir: *"Ben, gerçekten benim de sizin de Rabbiniz olan Allah'a güvenip dayandım. Çünkü Allah'ın kader ipini (perçemini veya kâkülünü) elinde tutmadığı hiç bir canlı yoktur. Gerçekten de Rabbimin yolu yolların dosdoğru olanıdır"* (Hud, 11/56)

Daha önce de alıntıladığımız âyette Allah (c.c.) şöyle buyuruyordu: *"Allah, hiçbir şeye güç yetiremeyen başkasının malı olmuş bir köle ile kendisine katımızdan verdiğimiz güzel bir rızıktan gizli ve açık infak eden hür bir kimseyi örnek veriyor. Bu iki insan hiç eşit olur mu? Hamd (ve övgüler) Allah'a özgüdür. Onların çoğu bilmezler. Allah şu iki insanın örneğini de veriyor. Onlardan biri hiçbir şey beceremeyen bir dilsiz ki, efendisine bir yükür. Onu nereye gönderse bir hayır getiremiyor. (Onu hangi işe koysa olumlu bir sonuç alamıyor) Şimdi böyle biri ile doğru yolda olup adaleti emreden kimse hiç bir tutulur mu?"* (Nahl, 16/ 75-76)

Yani, hiç bir şeye güç yetiremeyen aciz köleyle Allah'ın katından kendisine rızık olarak verdiklerinden gerek kendi gerekse başkalarının ihtiyaçlarını gidermek için infak eden bolca nimet verilmiş zengin biri size göre elbette ki eşit olamaz.

Öyleyse durumu aciz köleden de daha kötü olan şu putu şanı yüce olan Allah'a nasıl ortak koşarsınız? Düşünemeyen, konuşamayan, mantıksız, sağır ve üstelik hiç bir şeye güç yetiremeyen aciz biri ile hareketlerinde, davranışlarında ve sözlerinde dosdoğru yol üzere olan ve adaleti emredip adaletin ve doğru yolun gerektirdiklerini yerine getiren iki insan sizin katınızda bir olmadığına gör; noksanlıklardan yüce ve uzak olan Allah'ı kendisine kulluk edilmesi konusunda, aciz putlarla nasıl eşit tutabiliyorsunuz?

Bu örneklerin ve benzetmelerin benzerleri Kuran'da ve hadiste pek çoktur. Buna örnek olarak Haris el-Eşari'nin rivâyet ettiği hadisi verebiliriz; bu hadiste Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: *"Allah(c.c.) elbette ona ibadet etmenizi ve ona hiç kimseyi ve hiçbir şeyi ortak koşmamanızı emreder. O'na ortak koşan kişinin durumu, helâl kazancıya bir köle satın alınan kişinin durumuna benzer. Köleyi satın aldıktan sonra ona; "çalış ve bana kazancını getir," der. Köle de çalışır ama elde ettiği kazancı sahibine değil de başkasına götürür. Durum bu iken, içinizden hanginizin kölesinin böyle olmasını ister?"*⁵⁴⁵

545 Haris el-Eşari'nin bu hadisi sahihtir. Başlangıcı şöyledir: *"Allah {c.c.}, Zekeriyya'nın oğlu Yahya'ya hayata geçirilip uygulanmak üzere beş söz (emir) buyurdu..."* Hadisi İmam Ahmed b. Hanbel -radiyallâhu anh- rivâyet etmiştir; (4/130 ve 202).

İmam Tirmizi ise bu hadise, "Sünen-i Tirmizi adlı eserinin örnekler ve örneklemelerle (mesellerle) ilgili bölümde (5/136); 'Namaz ve oruç hakkında rivâyet edilen Hadisler kısmında yer vermiş ve bu hadisin Sahih -Hasen-garib olduğunu bildirmiştir.

Hakim ise Müstedrek adlı eserinde (1/421) bu hadisin Buhari ve Müslim'in hadis kabul etme şartlarına göre sahih bir hadis olduğunu ancak bu hadisi eserlerine almadıklarını belirtmiştir.

“Şanı yüce olan Allah, yaratıklarıyla kendisinin ortak sayılacağı ve eşit görüleceği örnekleri vermediği gibi böyle bir örnekleme de yapmaz. O gerek geniş anlamıyla herkesi kapsamış genel, gerekse temsilci olarak atanmak suretiyle özel olsun kendi zatıyla yaratıklarını aynı düzeyde eşit gösteren benzetme ve örneklemelemlerde bulunmaz. Sadece kendisi için en üstün benzetmeyi ve nitelemeyi kullanır.”⁵⁴⁶

Yukarıda verdiğimiz âyette Allah (c.c.) şöyle buyurmuştu: “Allah, (şöyle) iki adamı da misal verdi: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şeye gücü yetmez, efendisine sadece bir yükür. Nereye gönderse olumlu bir sonuç alamaz. Bu, adaletle emreden ve doğru yol üzere olan kimse ile eşit olur mu?” (Nahl, 16/76)

Birinci benzetme putlar ve onlara tapan kişiler hakkında verdikten sonra ikinci benzetmeyi Allah (c.c.) kendisi için vermiştir. Çünkü bir taraftan kullarına adaletli olmayı, adaletle hareket etmeyi ve adaletli yaşamayı emrederken diğer taraftan kendisinin de hem adaletli hem de dosdoğru yol üzere olduğunu vurgulamaktadır.

Öyleyse insan nasıl oluyor da kötü niteliklerin en kötüsüyle nitelenen putları Allah’la eşit görüp O’na eş koşuyor? Şanı yüce ve noksanlıklardan uzak olan Rabbimiz kullarının eşit değerlendirilmesinde, rızıklandırılmasında, buyruk ve yasaklamalarla bazı şeylerden yoksun bırakılmasına kadar pek çok hususta son derece titiz bir ölçüyle hareket eden, bağışlayan ve adaletli davranan Allah (c.c.) onların yararına olarak pek çok şey yapmıştır.

Buna rağmen birileri çıkıp ta; “böyle bir davranışı, zaman zaman köle ve cariyelerinden bazılarına iyilik yapıp cömertçe davranırken bazılarına kötü davranıp onları cezalandırma ve bazı şeylerden yoksun bırakma yoluna gittiğinde köle sahibi bir efendi de sergilemektedir.” Diye bir iddiada bulunacak olursa en geçersiz ve en saçma iddianın bu olacağından kuşku yoktur.

Çünkü aralarındaki fark kıyaslama yapılamayacak, insanların dikkatini çekemeyecek ve anılmaya değmeyecek kadar açık ve büyüktür. Hamd, kimseye ihtiyacı olmayacak kadar varlık sahibi “Ganiy” ve övülmeye değer tek varlık “Hamîd” olan Allah’a (c.c.) özgüdür. O’nun hiç kimseye muhtaç olmaması olan “Ganiy” niteliği tam, eksiksiz ve mükemmeldir.

Hamde layık oluşu, her şeyin sahibi “Malikü’l-mülk” oluşu, yüceliği, her şeyi en ince ayrıntısına kadar planlamış olması, her şeyi bilmesi, bağışlaması, adaleti, dini, yasaları olan Şerî’atı, hüküm vermesi, cömertliği, affetmeyi sevmesi, suçlar işledikten sonra kötü işlerinden pişmanlık duyanları affetmesi hep bu kabildendir.

Zehebi de bu söze onay vermiştir. Bunlardan başka hadisçiler de bu hadisi rivâyet etmişlerdir. Şeyh Albani “Sahihu’l-Cami” adlı eserine bu hadisi 1720 no’lu hadis olarak almıştır. Bu hususta yaptığı değerlendirmelere bakınız.

546 Miftahu Dari’s-Saadeh, (410).

Ayrıca, tövbe edenlerin tövbesini, sabırlıların sabrını, Allah'ı başkalarına tercih edip şükredenlerin şükürlerini, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak isteyenlerin isteklerini, sadece O'na ibadet edenlerin ibadetlerini, kulları arasında adalet, bağışlama ve nasihate dayalı hayat sürenleri çabalarını kabul etmesi böyledir.

Bunun yanında Allah'ın düşmanlarına karşı mücadele edenlerin mücadelelerini, Allah'ın sevgi ve hoşnutluğunu kazanmak için kanlarını akıtanların kanlarını ve mallarını harcayanların mallarını kabul etmesi de hep aynı nedenledir. Böylelikle pisler, temiz olandan, dostları da düşmanlarından ayrılmış olur.

Bu insanların iyilikleri ve ötekilerin kirli işleri açığa çıkar. Böylece bu yapılardan Allah'ın (c.c.) hoşlandığı temel esasa göre işler düzenlenir ve Şanı yüce olan Rabbimizin katında ceza ya da sevap gerektiren sonuçlar ortaya çıkar. Bundan sonra da teşekkür ve övünç Allah'ın dostlarına kınanmak ve yerilmiş olmak düşmanlarına özgü olur.

Nitekim şanı yüce olan Allah (c.c.) kitabında bu hassas ölçüyü bir kaç farklı yerde anlatmıştır. O ayetlerden biri de şudur: *"Allah, iyiyi kötünden (pis olanı temizden) ayıracaya kadar Müminleri şu bulunduğunuz durumda bırakacak değildir. Bununla beraber, Allah, size gaybı (görünmezi) da bildirecek değildir. Ama Allah, elçileri arasından dilediğini diğerlerinden ayrı kılar. O halde Allah'a ve peygamberlerine iman edin. Eğer iman eder de Allah'tan korkarsanız (takva sahipleri olursanız) sizin için çok büyük bir sevap (ecir ve karşılık) vardır."* El-Âli İmran, 3/179)

وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ إِنَّ
اللّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٧٧﴾ وَاللّٰهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا
وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾

77. Göklerin ve yerin gaybı Allah'ındır. Saat (kıyamet) hadisesi ise ancak bir göz kırpma gibidir. Yahut o, daha da yakındır. Şüphesiz Allah her şeye gücü yetendir.

78. Allah, sizi analarınızın karınlarından kendiniz hiç bir şey bilmediğiniz bir halde çıkardı. Şükredesiniz diye de size kulaklar, gözler, gönüller verdi.

Tefsiri:

Diğer bir âyette ise yüceler yücesi Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: *"Ve siz hiçbir şey bilmezken Allah sizi analarınızın karından çıkardı. Şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi."* (Nahl, 16/78) ⁵⁴⁷

İnsanoğlu ilk yaratılışı itibariyle kesinlikle boş, sade, basit, nôtür, ne düşünecek şeyler konusunda herhangi bir bilgisi olmadığı gibi ne duyguları olan ne de duygularını kullanabilen bir varlıktı. İnsanda ilk yaratılan şey dokunma duyusudur. Bu duyusuyla insan, varlıklar âleminden ısı, nem, kuruluk, yumuşaklık, sertlik gibi duyusal türleri hisseder. Ama dokunma duyusu renkleri ve sesleri algılayamaz.

Hatta bu duyusal türler ona göre yok gibidir. Sonra görme hissi yaratılır. Bu duyusuyla insan renkleri, şekilleri, yakını, uzağı, küçüğü, büyüğü, uzunluğunu, kısayı, hareketi, durağanlığı ve benzeri algılamaları hisseder. Bir sonraki durumda kendisine işitme yeteneği verilir ve önce sadece basit ve nötr seslerle armonik sesleri duyar. Sonra yavaş yavaş bu duyumsamanın derecelerinde ilerleme kaydeder ve daha önce uzak mesafelerden duyamadığı sesleri duymaya başlar. İnsanlar görme ve işitme duyularının algılanmasında güçlülüğe ya da güçsüzlüğe doğru birbirinden açık ara farklılıklara sahip olabilirler. Öyle ki; biri bir şeyin varlığını belli belirsiz fark edip “böyle bir şey yoktur” diyebilecek durumda iken bir başkası onu tam olarak algılayabilir. Böyle bir şeyi algılayabilen kişi olaya tanık olmuş yani o şeyin varlığını işitme ya da görme duyusuyla algılamış demektir. Bu durumda kendi kendini yalanlayabilmesi mümkün değildir. O şeyin varlığını yalanlayan kişi ise o şeye tanık olan kişinin yanlı ve hatasını düşünerek karar vermiştir. Öyleyse bu hissetme yetenekleri kişiden kişiye değişen bir orijinaliteye sahiptir.

Daha sonra ise tatma duyusal yeteneği yaratılır. Bu duyu yeteneğiyle insan, daha önce yiyeceklerle ilgili hissetmediği tatlılık, ekşilik ya da acılık gibi tatları algılar. Koku alma koklama duyusu da böyledir. Ancak diğer duyular içerisinde en mükemmeli olup onları da tamamlar. Ne var ki bu durumdaki insanın, akıl ve düşünce aracılığıyla bilinebilecek türlerden bir iz, bir his veya bir haber gibi hususları ayırt edebilecek herhangi belirleyici bir kaynağı yoktur.

Böylece bu tip şeyleri sınıflandırabilmesi için kendisine “temyiz yeteneği” verilir. Bu yetenek insanın insan olurken uğradığı varlık olma aşamalarından en önemlisidir. İnsan bu aşamadan önce algılayamadığı ve anlayıp kavrayamadığı duyusal yeteneklerine ek olarak başka olgulara ulaşır. Sonra başka bir aşamaya doğru gelişim göstererek ilerler ve bu aşamada zorunluluklarını, yapsa da yapmasa da seçimine bırakılmış hususları ve yapması imkânsız olan şeyleri kavrar.

İnsan bu aşamalarla giderek; bir hususta mantık yürütme yoluyla bir yargıya varmanın benzeri tip şeyler için de aynı yargıya ulaşmayı genelleyeceğini kavrar. Hiç bir şey kendinin karşıtıyla bir araya gelmez. Birbiriyle çelişkili olan iki şeyden biri doğruysa diğeri doğru değildir ve yanlıştır gibi ilk gerekli bilgileri öğrenmeye başlar.

İnsan bu aşamadan bir başkasına geçerek öğrenilmesi mutlak anlamda kaçınılmaz olan ve kendinin de bu aşamadan önce öğrenmiş olduğu gerekli bilgilerden hareketle teorik (yani kurgusal) anlamdaki bilgileri ortaya çıkararak bi-

çimlendirir. Sonra yine ilerleyerek bir şeyden diğerine doğru geçişler yaparak bir takım oluşumlar ve değişimler gerçekleştirir. Sonra da daha önce kendisine kapalı olan şeyler açılır ve daha üst aşamalara geçer. Bu geldiği aşama önceki aşamalara oranla duyuların akla oranı gibidir.

Bunlardan sonra tüm aşamaların da ötesinde başka bir aşamaya geçilir. İnsanoğlunun, insana özgü akıl yeteneklerini kazanmadan önceki durumuna oranla bu aşama, insanın gelişim evrelerinin aklın gelişim evrelerine oranı gibidir. Hatta önceki bilmezlik durumlarının bilgi kazanma ve gelişim sonrası durumlarına oranı gibidir.

Bu aşamada artık insanın basiretle gören gözleri açılır, görünmez olan “gayp âlemi”ne bakmaya ve gelecekte olacakları görmeye başlar ki, işte bu aşama insanın Allah elçisi olarak seçilmesi olan “nübüvvet aşaması”dır. Bu aşamada, duysal yeteneklerin aklın yetenek ve fonksiyonlarını anlamadığı gibi aklın fonksiyonları da “nübüvvet aşaması”nı yardımsız anlayacak kapasitede değildir. İlahî ilhamdan soyutlanmış “saf akıl”ın bu aşamayı kavraması gerçekten zordur. Çünkü Nübüvvet aşamasının anlaşılmasına oranla saf aklın kavrama ve anlama yeteneği mum ışığının güneşe olan oranından bile daha düşük ve cılızdır.

Peygamberin haber verdiği şeyleri aklın kabul etmeyerek inkâr etmesi tam bir cehalet örneğidir. Çünkü akıl Peygamberin haber verdiklerini kabullenmeme hususunda hiç bir haklı dayanağa sahip değildir. Kendisine bu haberlerin bildirilmediği ya da kendisi bu haberleri anlamak üzere harekete geçip onlara ulaşmadığından bu tip bir aklın sahibi olan kişi, durumun kendisine göre yeterince kesinlik kazanmadığını ve inanılacak boyutta sabit olmadığını zanneder.⁵⁴⁸

Bazı kimseler, İnsanın yaratılışı hakkında düşüncelerini söylerken insanoğluna iştme ve görme duyusunun anne karnından çıktıktan yani doğumdan sonra verildiğini sanarak şu ayeti tezlerine delil edinmişler. Sözü edilen bu âyette şanı yüce olan Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: “*Ve siz hiçbir şey bilmezken Allah sizi analarınızın karnından çıkardı. Şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi.*” (Nahl, 16/78)

Bu ayeti kendi tezleri için delil olarak gösterenler; çocuğun anne karnında hiç bir şey görmeyeceğini, hiç bir sesi işitmeyeceğini sanarak orada iştme ve görme duyusunun bebeğe hiç bir yararının olmayacağını ileri sürmüşlerdir. Bu fikri savunan insanların tezleri doğru olmaktan uzaktır. Âyet ise, fikirlerini kanıtlayacak bir delil içermemektedir. Çünkü âyetin hemen başında bulunan “ve” yani “vav” harfi dilbilgisi ve cümle yapısı olarak cümle öğelerini düzenleme ve belirleme için getirilmemiştir.

Üstelik âyetin kendisi savunulan tez aleyhine bir delil oluşturmaktadır. Çünkü çocuğun kalbi daha anne karnındayken yaratılmıştır. Bu kitabımızın başka bir

bölümünde Huzeyfe bin Üseyd'den aktarılan bir hadis verilmiştir.⁵⁴⁹ Bu sahih hadiste geçenler şöyledir: Erlik suyunun kadının yumurtasını döllemesinin ve ana rahmine yerleşmesinin üzerinden 42 gün geçtikten sonra şanı yüce olan Allah ana rahmindeki döllemiş yumurtaya bir melek gönderir; ona biçim verir, sonra işitme, görme duyularını yarattıktan sonra derilerini ve etlerini oluşturur. Burada anlatılan görme ve işitme duyusundan amaç kulak ve göz olduğundan işitme ve görme görevi ve özelliği bu organlara verilmiştir.

Ancak uygulamalı algılama olan kulağın sesleri işitmesi, gözün varlıkları görmesi ise bu organların algılamasını engelleyen perdenin ortadan kalkmasıyla gerçekleşir. Çocuk anne karnından çıkınca bu perde ortadan kalkar ve organlar yapması gereken şeyleri yapmaya başlar. İşlerin en doğrusunu bilen ise Allah'tır.⁵⁵⁰

أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوِّ السَّمَاءِ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٧٩﴾ وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّن بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُم مِّن جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ وَمِنْ أَصْوَابِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَاثًا وَمَتَاعًا إِلَى حِينٍ ﴿٨٠﴾ وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّمَّا خَلَقَ ظِلَالًا وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا وَجَعَلَ لَكُم سَرَائِلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ وَسَرَائِلَ تَقِيكُمُ بَأْسَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾

79. Gök boşluğunda musahhar kılınmış kuşları görmüyorlar mı? Onları (havada) Allah'dan başkası tutmuyor. Şüphe yok ki bunda iman edecek bir topluluk için âyet (ve ibret)ler vardır.

80. Allah, evlerinizi size huzur bulacağınız meskenler kıldı. Size davar derilerinden gerek göçtüğünüz günde ve gerek konduğunuz günde hafifçe taşıyacağınız evler ve (bazısının) yünlerinden, (bazısının) tüylerinden ve (diğerlerinin) kıllarından bir süreye kadar giyecek, dönecek ve ticareti yapılacak bir metâ verdi.

549 Bu hadisi İmam Müslim "Sünen" adlı eserinde "Kader" bölümünün "...insanın yaratılması" kısmında Huzeyfe bin Üseyd'den rivâyet etmiştir. (C:5/499). Hadiste şöyle geçmektedir: "Allah'ın Elçisi Nebî -sallâllâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu: "Erkeğin erlik suyu kadının yumurtasını dölledikten ve ana rahmine döllemiş yumurtasının yerleşmesinden 40 – 45 gece geçtikten sonra bir Melek onun yanına gelir ve: "Ey Rabbimiz! Bu çocuk mutsuz, zahmetli ve sıkıntılı olan Şakilerden midir yoksa mutlu, huzurlu ve hoş bir yaşam süren Saidlerden midir?" diye sorar..."

550 Tuhfetu'l-Vedud, s. 235

81. Allah, yarattığı şeylerden sizin için gölgeler yaydı. Dağlarda, sığınıp barınacağınız yerler yarattı. Sizi sıcaktan (ve soğuktan) koruyacak elbiseler ve (savaşta) kendi kuvvetinizden (düşmanınızdan) koruyacak zırhlar bağısladı. İşte O, teslimiyetle itaat edesiniz diye üzerinizdeki nimetini böylece tamamlamıştır.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah Azze şöyle buyuruyor: “Ve Allah yarattıklarından sizin için gölgeler oluşturdu. Dağlardan sizler için barınaklar yaptı. Size sıcağa karşı koruyan elbiseler ve (savaşlarda) koruyucu elbiseler (zırhlar) verdi.” (Nahl, 16/81)

Allah (c.c.), savaş giysilerini yapanın kendisi olduğunu yani insana bu işleri yapma becerisini kendisinin verdiğini bildirmiştir. Bu giysiler insan eliyle işlenip yapılmış zırh ve normal elbiselerdir. Bu giysilerin Allah (c.c.) tarafından yaratılan ham maddesinin kendisi bu isimlerle anılmaz. Ancak bu giysiler imal edildikten sonra elbise ya da zırh diye isimlerle anılırlar. Bu giysileri yapma becerisi Allah (c.c.) tarafından insanlara verildiği şekliyle, ham maddesiyle, parçaların oluşturduğu yapısıyla ve bu elbise kendi özellik ve bütünlüğüyle Allah'ın yarattıklarındandır. ⁵⁵¹

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ ﴿٨٢﴾ يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ ثُمَّ يُنْكِرُونَهَا وَأَكْثَرُهُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٣﴾ وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٨٤﴾ وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٨٥﴾ وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ أَشْرَكُوا شُرَكَاءَهُمْ قَالُوا رَبَّنَا هَؤُلَاءِ شُرَكَائُنَا الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُو مِنْ دُونِكَ فَأَلْقُوا إِلَيْهِمُ الْقَوْلَ إِنَّكُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٨٦﴾ وَأَلْقُوا إِلَى اللَّهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَامَ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٨٧﴾ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ ﴿٨٨﴾

82. Eğer yüz çevirirlerse sana düşen ancak açıkça bir tebliğden ibarettir.

83. Onlar Allah'ın nimet(ler)ini itiraf ederler, sonra da onu inkâr ederler. Onların çoğu kâfir kimselerdir.

84. O günü hatırla ki, her ümmetten birer şâhid göndereceğiz. Sonra o kâfirlere (özür beyan etmeye) izin de verilmeyecek, onlardan (Rabblerini) razı etmeleri de istenmeyecek.

85. O zâlimler, azabı görünce azabları hafifletilmeyeceği gibi, onlara mühlet de verilmeyecektir.

86. Şirk koşanlar, koştukları ortaklarını görünce: “Rabbimiz, Seni bırakıp tapındığımız ortaklarımız işte bunlardır!” diyecekler. Bunlar da onlara: “Şüphe yok ki siz yalancılarsınız” diyerek cevap yetiştireceklerdir.

87. Onlar o gün Allah’a teslim olacaklar. Bütün uydurdukları da kendilerini bırakıp gitmiş olacaktır.

88. Kâfir olup da Allah’ın yolundan alıkoyanların Biz -çıkarageldikleri fesatlara karşılık- azablarına azab katarız.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “inkâr edip de Allah’ın yolundan çeviren kimselerin üzerine yapmakta oldukları bozgunculuktan ötürü, azaplarını kat kat artıracğız.” (Nahl, 16/88)

Onlara gelecek olan ya da uğramış oldukları azapların biri Allah’ı inkârları diğeri ise Allah yolundan saptırmaları nedeniyledir. Sapıklıklara çağırانlarla sapıklık çağrılarına uyan ve onlara katılanlar aleyhine Allah’ın (c.c.) hikmet ve adaletinin kararı, günahları kadar bir bedel ödemeleri noktasında kesinlik kazanmıştır.

Kendisine uyup peşinden gelenlerin sapmalarına neden olduğu için bu kişilerin azabı şüphesiz ki; kat kat artırılacaktır. Bunlar sürekli mutsuz ve sıkıntılı şakilerden olacaklar. Buna karşılık doğru yola ve doğruluklara çağırان kişiler ise mutlu, huzurlu bir yaşam sürecektir ve saâdlerden olacakları için sevapları kat kat artacak, kendisine uyup yolundan giderek ve hidayete erenlerin sayısı kadar dereceleri artacak ve durumları ise “şakiler”in tam tersi olacaktır.⁵⁵²

وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَى هَؤُلَاءِ
وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ ﴿٨٩﴾
إِنَّ اللَّهَ بِأَعْمَارِ بِالْغَدَلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَى وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ
وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾

89. O gün her ümmetin içinden kendilerine karşı (peygamberlerini) birer şâhid göndereceğimiz gibi, seni de bunların üzerine bir şâhid olarak gönderdik. Ve Biz sana bu Kitabı her şeyi açıklayan, bir hidâyet, bir rahmet ve Müslümanlara bir müjde olmak üzere kısım kısım indirdik.

90. Şüphesiz ki Allah adaleti ihsanı akrabaya (ihtiyaç duydukları şeyleri) vermeyi emreder. Fahşâyı, münker ve bağıyi yasaklar. İyice dinleyip tutasınız diye size öğüt verir.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: “Gerçek şu ki, Allah adaleti iyilik yapmayı ve yakınlarla yardım etmeyi emreder. Çirkin işleri, kötülük ve azgınlığı da yasaklar. Düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.” (Nahl, 16/90)

Allah (c.c.) bu âyetin başında adaleti, adaletli olmayı, adaletli yaşamayı, bağışlamayı ve yakınlarla yardım etmeyi gündeme getirmiş, ortasında kötülükleri, çirkinliği, çirkin işleri, azgınlasmayı ve azgınlıkları yasaklamış, âyetin son bölümünde de tutulmasını isteyerek öğütler verip hatırlatmada bulunuyor. Allah(c.c.) bu âyette; değişik açıklama türlerini ve bağışlama şekillerini biraraya getirmiştir.

Adaletli olmak, bağışlamak, kötülük ve çirkin işler yapmak ve azgınlasmak günahlara dalmak anlamlarını ifade eden kelime ve anlatımların başına Arapça’da belirteç için kullanılan ve adına “tanımlama ve biçimleme harfi” denilen “elif” ve “lam” yani “E.L” takısını getirmiştir. Bu takı, başına geldiği ismin bütünü ilgilendiren tüm parçalarını; biçim, şekil ve tür olarak kapsamaktadır. Âyette geçen “...kötülük ve azgınlığı yasaklar” ifadesi, “kötülüğün ve azgınlığın her türünü, her biçimini ve her şeklini yasaklar”, demektir. Üstelik sözcüklerle ifade ettikleri anlamlar arasında bir uyum ve bütünlük vardır. Bu uyum ve bütünlük maddi boyutta “Allah... yı emreder ve... yı da yasaklar” bölümünde olurken manevî boyutta “Allah adaleti, bağışlamayı ve akrabaya yardım etmeyi...” ve “Çirkin işleri, kötülük ve azgınlığı da...” bölümlerinde gerçekleşmiştir.

Çünkü son sayılan üç husus ilk sayılan üç hususun tam aksidir. İlk üç şey iyi olup son üç şey de çirkindir. Burada ele alınan güzel olanla çirkin olan arasında manevi bir uyum vardır. Bir de bağışlama ve karşılıksız verme ifadesi olan “ihsân” sözcüğü gerekeni anlattığı halde bu hususun altını çizmek için akrabalara iyilik yapmayı ayrıca vurgulamış ve özel olarak belirtmiştir. Zaten ayete her şeyi ni adaletle düzenlemeyi emrederek başlamıştır.

Çünkü tüm hayatı adalet üzerine kurmak farzdır. Adaletten sonra “ihsân”la devam etmiştir. Bu bir çağrıdır. Ama en az adaletle hareket etmek kadar gereklidir. Âyetin cümle yapısı ve kelimeleri itibariyle güzel bir dizilişi vardır. Cümlelerin bir kısmı diğerlerine bağlanmıştır. Şöyle bir bakınca âyetteki dizilişte önce adalet kavramı gelmiş ikinci sırada kendi tür, biçim ve şekillerinin tümünü kapsamına alan “ihsan” kavramı gelerek adalet kavramına bağlanmıştır. Hemen arkalarından üçüncü sırada “ihsan” kavramı genelden özele geçerek akrabalara ve yakınlarla yönelmiştir.

Nitekim “ihsân” vermek ve bağışlamaktan çok akrabalara ve yakınlara vermek olarak gelmiştir. Bu emir cümlesinden sonra bir yasaklama ve men etme cümlesi getirilmiş ve bir “ve” yani “vav” bağlacıyla emir cümlesine bağlanmıştır. Sonra bu emir ve yasaklama cümleleri aynı anlayışla düzenlenmiş, bir sisteme bağlanmış ve bir bağlaçla bu düzenleme vurgulanmıştır. Öyle ki, bu düzen ve sistem içerisinde baştakinin sona sondakinin başa geçirilmesi şeklinde cümlelerin yer değiştirilmesi söz konusu değildir.

Bunun yanında öne alınması gereken kelime sona alınmamış ve sona alınması gereken kelime de öne alınmamış olup her öge yerli yerindedir. Sonra da tüm bu emir ve yasaklamaları kapsayan ayeti Şanı yüce olan Allah (c.c.), en ince ayrıntısına kadar düşünüp hikmetle ve güzel öğütle kendi yoluna çağırarak güzel bir üslûpla sona erdirmiştir.

Âyet uygulamaların güzelliklerinden tutun da değişik emir, men, yasaklama, hüküm, öğüt ve tavsiyeleri içermektedir. Bu âyetin içeriğinde bulunanlar, değişik sure ve bölümlerde dağınık olarak ele alınıp işlenilseydi bu kadar farklı anlam boyutuna sahip olmaz, ortadaki problemler boyutlu olarak böylesine incelenemez ve ayrıntıları da böylesine işlemezdi.

Zatından tutun da konuşması olan kelâmına, mükemmelliğine ve hüküm verip yargılamasına kadar hiç bir şekilde yarattıklarına benzemeyen Allah'ın (c.c.) şanı ne kadar da yücedir!

وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَعْمَلُونَ ﴿٩١﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَقَضَتْ غَرْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكَاثًا تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَى مِنْ أُمَّةٍ إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللَّهُ بِهِ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٢﴾ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ يَضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَلَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ وَلَا تَتَّخِذُوا أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ فَتَرِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا الشَّوْءَ بِمَا صَدَدْتُمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا إِنَّمَا عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩٥﴾ مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ صَبَرُوا أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ مَنْ عَمِلَ ضَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَتَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُخْبِتَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾

91. Ahitleştiğiniz zaman Allah'ın ahdini eksiksiz yerine getirin. Yeminleri pekiştirdikten sonra bozmayın. Hem Allah'ı üzerinize kefil yapmışken (nasıl bozarsınız) ? Şüphe yok ki Allah yaptıklarınızı bilir.

92. İpliğini sağlamca eğirdikten sonra söküp bozan kadın gibi olmayın. Bir ümmet diğer bir ümmetten daha çoktur diye yeminlerinizi aranızda (nasıl olur da) bir hile ve fesat aracı ediniyorsunuz? Her halde Allah sizi bununla imtihan eder. Hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz şeyi O, Kıyamet gününde elbette size açıklayacaktır.

93. Eğer Allah dileseydi sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat O, dilediğini saptırır, dilediğini de hidâyete erdirir. Yaptıklarınızdan muhakkak sorguya çekileceksiniz.

94. Yeminlerinizi aranızda hile ve fesat aracı edinmeyin. Çünkü o takdirde sapa sağlam yerleştikten sonra ayak(ınız) kaywerir ve Allah yolundan sapıp başkalarını alıkoyduğunuz için kötülüğü tadarsınız; (âhirette ise) büyük bir azabı hak edersiniz.

95. Allah'ın ahdini az bir pahaya satmayın. Çünkü Allah katında olan sizin için daha hayırlıdır; eğer bilerseniz...

96. Sizin yanınızdaki tükenir. Allah'ın nezdindekiler ise kalıcıdır. Sabredenlerin mükâfatını elbette yapmakta olduklarının güzeliyle vereceğiz.

97. Erkek olsun kadın olsun, kim mü'min olduğu halde salih amel işlerse Biz şüphesiz ona çok güzel bir hayat yaşatırız. Ve bunları elbette işlediklerinin en güzeliyle mükâfatlandıracağız.

Tefsiri:

Mü'min Kişi İçin Güzel Ve Temiz Bir Hayat

Şanı yüce olan Allah, kendisine inanıp güzel ve temiz işler yapanlar için tertemiz bir hayat oluşturmakta bu hususu belirterek vurgulamak için de şöyle buyurmaktadır: "Erkek ya da kadın, inanmış olarak iyi işler işleyenleri (dünyada) güzel bir hayatla yaşatırız ve onların (âhirete) ödülünü yaptıklarının en güzeliyle veririz." (Nahl, 16/97)

Verilen bu ayet, Allah'a (c.c.) inanan ve içtenlikle temiz işler yapan ve erdemli davranan insanlar için dünya ve âhirette bu yaptıklarının karşılığı olarak dünya hayatında güzel bir yaşam ve kıyamet gününde de ödüllerin en güzelinin karşılık olarak verileceğine dair kesin sözü içermektedir. Böylece iki dünyada da hayatın en güzeli onların olacak ve mutlu olacaklardır.⁵⁵³

Burada anlatılanlarla amaçlanan Allah'a inananlarla Allah'ı inkâr edenler ve günah işlemekten uzak durup kötülüklerden arınanlarla günahlara olabildiğince dalanlar ve sakınmayanlar arasındaki ortak bir hayat değildir. Yani bir taraf yiyecek, içecek, elbise ve evlenileceklerin en iyisini elde edecek diğer taraf ise bunun aksi olacak değildir. Belki de Allah'ın düşmanları yiyeceklerin, içeceklerin, giyeceklerin ve evlenilebilecek eşlerin en güzeline sahip olurken Allah'ın dostları tüm bunlardan yoksun kalabilirler. Yani inanmayanlar bu hususlarda inanan insanlara oranla kat kat hatta çok daha fazla nimete sahip olabilirler.

Ne var ki, noksanlıklardan yüce ve temiz olan Allah (c.c.) inanan, erdemli davranan, hayırlı ve temiz işler yapan kimselere çok güzel bir hayat yaşatacağı sözünü vermiş ve bunu garanti etmiştir. O (c.c.), sözünde durur ve vaadine aykırı davranmaz. Bütün çabalarını tek bir noktada toplayarak tek kaygısı Allah'ı razı etmek olan bir insanın hayatından daha güzel hangi hayat olabilir ki? Bu kişi kalbini Allah (c.c.) ile başkaları ya da başka şeyler arasında paylaştırmamış ama onu yalnızca Allah'a yöneltmiştir.

Daha önceden şaşkın bir durumda olan ve her parçası başka bir yönelim içerisinde olup bir parçası da Allah'a (c.c.) yönelmiş bulunan iradesi (istenci) ve düşünce sistemi her şeyden vazgeçerek tümüyle ve tamamen Allah'a yönelmiştir. Böylece dilinden düşürmeksizin tek andığı şey en yüce sevgilisi olmuş, sevgisi ve aşkı Allah'la (c.c.) buluşmaya yoğunlaşmıştır. O'nunla (c.c.) dostluk ve yakınlık kurarak O'nu (c.c.) işlerine vekil ve veli kılmak artık varlığının tek amacı haline gelmiştir.

O kişinin amacı, iradesi (istenci), yönelimi ve gidişatı kalbinin düşündüğü hedef eksenli olup ona yoğunlaşmıştır. Öyle ki, bu kişi susacak olursa Allah (c.c.) için susar, konuşacak olursa Allah (c.c.) için konuşur, dinleyecek olursa Allah (c.c.) için dinler, bakacak olursa Allah (c.c.) için bakar. Allah'ın (c.c.) yardımıyla düşmanlarına üstünlük sağlar, Allah (c.c.) için yürür, Allah'la (c.c.) hareket eder, Allah'la (c.c.) huzur bulur ve sakinleşir. Allah (c.c.) için yaşar, Allah (c.c.) için ölür ve Allah'la (c.c.) dirilir. ⁵⁵⁴

Bunlar, doğru söyleyenlerin en doğru söyleyeninin verdiği haberdır. Bu haberi veren kişi, haberi içtenlikle kabullenen ve ona inananların yanında gözle görürcesine inanmak olan "ayne'l-yakîn" derecesinde hatta olayın içinde ve olayı yaşıyormuşçasına bilmek olan "hakka'l-yakîn" derecesinde bir haberdır. Mü'min olup hayırlı işler yapan her insanı, inancı ve hayırlı işleri nedeniyle ve derecesine göre Allah'ın (c.c.) en güzel hayatla yaşatacağına dair sözü vardır.

Ne var ki, kaba, anlayışsız ve ahmak insanlar bu hayatın amacını belirleme hususunda büyük bir yanılgıya düştüler. Onlar yaşamanın hedef ve amacı olarak; türlü türlü yiyecek, cins cins içecek ve değişik giysilere kavuşmak, değişik

kesimden evlenecek eşler bulmak, makam ve mevki sahibi olmak, mal ve mülke kavuşmak, düşmanları kahredip bitirmek ve çeşitli şehevi duygularını tatmin edip zevk ve lezzetle yaşamak olarak görmüşlerdir.

Hiç kuşku yok bu sayılanlar, zaten hayvanların hayatındaki ortak öğeleridir. Hatta bazı hayvanlar bu tip yaşama koşulları açısından ele alındığında insanlardan çok daha fazla kismete sahip oldukları görülür. Yırtıcı hayvanların, diğer otobur hayvanlarla binek ve kesim hayvanlarının yaşamdan aldığı tatlılıklardan öte, hayattan herhangi bir tat almayan ve hayatının hedefi olmayan kimselerin durumu, kendisine uzaktan seslenildiği halde belli-belirsiz bir şeyler işittiği halde söylenenleri iyice anlayamayan kimselerin durumları gibidir.

Adeta, hayvanların hayatıyla benzer bir hayat süren kimseler, bu doyumsamaya yönelik “şehevi” duygularının çağrısına uyup onları tatmin etmek bir kenara içerisinde bulunduğu sıkıntıdan ve kalbinin karmaşıklığından dolayı kendi çocuklarını, ailelerini, kadınlarını, mallarını, kardeşlerini, evlerini ve hatta üzerinde yaşayıp yurt edindikleri vatanlarını bile düşünemeyecek durumlara girmişlerdir. Bundan dolayı da bulunduğu durumdan çıkabilmek için sahip olduğu her şeyi bir çırpıda terk etmeye zoraki de olsa kendi kendini razı etmektedir.

Üstelik nefsinin çeşitli sıkıntı ve zorluklara sokarak kendini, haram kılınan şeyleri bile yapmaya zorlamaktadır. Bu hususta kalbini rahat tutmasının sonucu olarak kendi çocuklarını, arkadaşlarını ve kardeşlerini öldürmek gibi ağır suçları bile olağan görmektedir. Bu durumda iken gerek duygusal açıdan gerekse kalbinin rahatlığı bakımından olacak ki, yaptığı kötülüklerden dolayı kınanmaktan, irdelenmekten ve tehdit edilmekten asla huzursuzluk duymaz. Hatta birileri göğsünün üzerine vurup ta bu kötülükleri niye yaptığını soracak olsalar: “Kâbe’nin Rabbine yemin ederim ki, ben başarılı ve bereketliyim”, der ve bu tutumunu dizlerinin dermanı tükenip elleri ve vücudu güçten düşse bile hayatının sonuna kadar sürdürür.

Durumunu soranlara uzun ve güzel bir hayat yaşadığını anlatarak, “sabretseydim daha çok nimetler elde ederdim,” der. Sonra da ölümüne doğru huzurlu ve mutlu bir halde gider. Buna karşılık bir başkası ise yoksulluğu yanında “eğer krallar, sultanlar ve onların nesilleri olanlar bizim hayat tarzımızı görselerdi bizleri bu yaşantı yüzünden kılıçlarıyla yok ederlerdi,” diyor. Bir başkası da, “öyle anlar oluyor ki, kalplerimiz neşe ve zevkten dans ediyor.” Diyorlar. Güngörmüş, bilgili âriflerden bazıları da; “öyle zamanlarımız oluyor ki, “Cennettekiler böyle bir anı yaşasalardı hayatlarının en güzel anını yaşamış olurlardı, diyoruz”, derler.⁵⁵⁵

Noksanlıklardan yüce olan Allah (c.c.) verdiği habere göre; (teorik iman) bilginin ve (pratik salih amel) hayırlı işlerin karşılığı Allah’ın (c.c.) vaadi yani verdiği sözü gereğince dünyada güzel bir hayat sürmek, âhret hayatında ise karşılıkların

en güzeldir. Bunun tersi ise, dünyada zor ve sıkıntılı bir geçimle yaşamak, (ölü ruhlarının kıyamete kadar bekleyecekleri yer olan) “berzah âlemin”de sıkıntılarla beklemek âhiret hayatında da azap içerisinde bırakılmak ve unutulmaktır.⁵⁵⁶

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾ إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ
عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٩٩﴾ إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ
وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٠﴾

98. Kur’ân’ı okuyacağın zaman o kovulmuş şeytandan Allah’a sığın.

99. Doğrusu iman edip yalnız Rabblerine tevekkül edenler üzerinde, onun hiçbir hakimiyeti yoktur.

100. Onun hakimiyeti ancak kendisini dost edinip de onu Allah’a ortak koşanlar üzerinedir.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “Kur’an okuyacağın zaman hemen o kovulmuş şeytandan Allah’a sığın (euzu veya esta’îzu billahi mine’s-şeytani’r-racim de). Gerçek şu ki, iman edip te yalnızca Rabblerini vekil tutmuş olanların üzerinde onun (şeytanın) hiç bir etkisi ve egemenliği yoktur. Onun etki ve egemenliği yalnızca onu dost edinenlere ve onu Allah’a ortak koşanlardır.” (Nahl, 16/98-100)

“Esta’îzu billahi” diyerek “Allah’a sığınırım” veya “sığınyorum”, demek; Allah’ın yardımıyla korunurum, O’na tutunurum ve O’na sığınırım gibi anlamlara gelmektedir. “Esta’îzu” veya “e’uzu” yüklemelerinin mastarı; “A, Ve, Ze”, iyâz ve me’azdır. Genellikle kullanımı harfleri artırılmış kalıbıyla “müsteez” şeklinde olması yanında bu yüklem; içinde, içine, ..e, ..a ve ile gibi anlamlarıyla “fî” ve “bî” edatlarını alarak kullanılmaktadır. Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi vesellem-: (Bir bayana hitaben); “Lekad uztî bi meazin” yani “sen, bir sığınağa sığınmışsın” buyuruyor.⁵⁵⁷

Bu sözcüğün aslı, bir şeye sığınmak, o şeye yaklaşmak ve yakın olmak anlamındadır. Araplar “etyabu’l-lahmi uvvezuhu” yani, “etin en güzeli kemiğe en

556 Miftahu Dari’s -Saade (47)

557 İmam Buhari bu hadisi Hz. Aişe’nin talak hakkında rivâyet ettiği bir hadisten almıştır. Kitabının c: 9, s: 268. Talak (boşanma) bölümünde yer almaktadır. Erkek karısını boşanmayla karşı karşıya bırakabilir mi? Bu, “İbnetü’l-Cevn” hakkındadır. İbnetül’l-Cevn, Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-’in yanına getirildiğinde Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- kendisine yaklaşınca “senden Allah’a sığınırım” dediği hadistir.

yakın veya bitişik olanıdır”, derken kullandıkları “uvvezu” kelimesi ile etin kemiğe en yakın ve bitişik olan kısmını kastederler. “Nakatun aizun” ifadesi “kendisine sığınılan deve” demektir ki, yavrusunun kendisine sığındığı deve anlamına gelir. Bu kelimenin çoğul hali “uvuzun” şeklindedir. Hudeybiye hadisinde geçen ifadenin de anlamı buna benzemektedir. Orada geçen ifade; “Meahümü'l-Uvezu'l-Mutafili”, şeklindedir. Burada kullanılan “mutafil” kelimesi “mutfil”in çoğulu olup beraberinde yavrusu olan ve kendinden ayrılmayan deve anlamına gelmektedir.⁵⁵⁸

Aralarında Camiu'l-Usul adlı eserin yazarı Mecidüddin el-Cezerî'nin⁵⁵⁹ de bulunduğu bir grup hadis bilgininin bu ifade kullanılırken genelde kadınlara işaret olunarak kullanılan bir istiare yani eğretilmedir. Bu ifade, “onlar beraberlerinde kadınları ve çocukları olduğu halde” anlamına gelmektedir. Gerçi bu anlatımda sanata gerek duyulacak değildir. Kelime zaten gerçek anlamıyla kullanılmış böylece cümle, “sana, hayvanlarıyla ve binek hayvanlarıyla geldiler ve senin huzuruna yanlarında yavruları olan develerini çıkardılar.” Şekline dönmüştür.

Noksanlıklardan yüce ve temiz olan Allah (c.c.), Kuran-ı Kerim okumaya başlayanların şeytandan kendisine sığınmalarını yani euza veya esta'îzu billahi mine's-şeytani'r-racim demelerini emretmektedir. Bu hususta değişik görüşler vardır:

Birincisi: Kuran, kalplerde olan hastalıklara şifadır. Kur'an, kalplere şeytanın attığı vesveseleri, şehvetin azgınlığını, kötü niyetliliği ve kötü arzuları giderir. Şeytanın kalplerde emrettiklerine karşı bir ilaçtır. Allah (c.c.) kalpte yerleşmiş bulunan hastalık etkenlerinin dışarı atılmasını ve kalbin bu tip şeylerden tamamen boşaltılmasını istemiştir. Böylece hastalığın gidişyle kalpte oluşan boşluğa şifa olan ilaç yerleşecek kalbe egemen olup etkisini gösterecektir. Nitekim bu hususta şöyle denilmiştir:

Arzuyu tanımazdım, arzusu bana geldi,

Boş kalbimi bulunca, girip yerleşti.

Bu şifalı ilaç (yani Kur'an) kalbe girince kalp kendisine acı veren ızdırap, sıkıntı ve dertlerden kurtulur.

İkincisi: Suyun, bitkilere hayat verdiği gibi Kur'an da kalbe hayır, ilim ve dosdoğru yol olan hidayetle hayat verir. Şeytan ise, bitkileri yakıp yokeden ateş gibidir. Kalpte hayırlı bir bitkinin yeşerip hayat bulduğunu görünce hemen onu yakmaya ve bozup ortadan kaldırmaya çalışır. Kuran'ın iyileştirici niteliği ve şifa oluşu nedeniyle kalpte oluşan hidayet ve hayrı şeytanın yok etmemesi için Allah

558 Buhari'nin rivâyeti, (5388) Şartlar bölümü, Cihadın Şartları kısmı.

559 Bu kişi, İmam Mecidü'd-din Ebu's-Saâdat el Mübarek bin Muhammed bin el-Esir el-Cezerî'dir. Allah (c.c.) ona rahmet etsin. Bkz. Camiu'l-Usul, 8/303

(c.c.) ondan kendisine sığınılmasını euzu veya esta'îzu billahi mine's-şeytani'r-racim denilmesini emretmiştir.

Bu bakımdan birinci açıklama ve ikincisi arasındaki fark, birinci yorumda anlatılan Allah'a sığınma Kuran'ın yararlarını, hidâyetini, ilmini, hayır ve bereketini elde etmek içindir. Anlatılan diğer sığınma ise, Kur'an'ın kalbe sağladığı yararlarını korumak, kalıcılığını ve kalbe sağlamca yerleşik olmasını sağlamak içindir.

Sanki şöyle denmektedir: Kuran'ı okuduktan sonra Allah'a sığınmanın burada anlatılanlardan bir payı olsa da -Allah hakkı için- sahabeden bize gelen sünnet ve rivâyetler bu âyetin uygulaması olarak Kur'an'ı okumaya başlamadan önce kovulmuş şeytandan Allah'a sığınmanın gerekliliğini bize anlatmaktadır. Bu anlayış ve uygulama ilk dönem Selef ve sonraki dönem Halef İslâm âlimleri çoğunluğunun fikri ve uygulamalarıdır. K. Kerim'i okumadan önce şeytandan Allah'a sığınmanın iki nedeni vardır;

Birincisi: Üseyd bin Hudayr'dan aktarılan hadiste geçtiği gibi Melekler'in, Kur'an okuyucularına yakınlaşmaları ve okuyuşlarını dinlemeleridir. Nitekim bu hadiste Üseyd, K. Kerim okurlarken tıpkı lambalar gibi gölgelerin ortaya çıktığını anlatmış Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi vesellem- de; "onlar meleklerdir" demiştir.⁵⁶⁰

Şeytan meleğin karşıtı ve düşmanıdır. Bu nedenle K.Kerim okuyucusu kişi, Allah (c.c.)'tan düşmanlarını uzaklaştırmasını istemekle emrolunur. Böylece sığınma duası nedeniyle şeytanlardan boşalan o yere melekler gelirler. Çünkü bu ulaşılan öyle bir aşamadır ki, orada meleklerle şeytanlar birlikte olamazlar.

İkincisi: K. Kerim'i okumaya başlamadan önce şeytandan Allah'a sığınmanın diğer bir özelliği ise şudur: Şeytan, Kur'an okuyan kişinin yanına at ve adamlarıyla yani ordusuyla gelir. Amacı, onun, Kur'an ayetlerinin indiriliş amacını, kavramını, onunla istenen şeyleri düşünüp anlamasını engellemektir. Bunun için bütün çabasını harcayarak o kişinin kalbiyle Kuran'ın anlatmaya çalıştığı şeylerin arasına girerse amacına ulaşmış, okuyucunun Kuran'dan yararlanmasını engellemiş olur. Bu nedenle şanı yüce olan Allah kuluna, K.Kerim'i okumaya başladığında kovulmuş şeytandan kendisine sığınmasını emretmiştir.

Başka bir özellik ise; Kuran'ı okuyan kişi okuduğu Kur'an ile (şeytandan) Allah'a sığınır. Bir hadiste şöyle geçmektedir; Resulullah -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: "Şanı yüce olan Allah, "Kur'an'ı güzel bir şekilde ve güzel bir

560 Bu hadisi İmam Buhari kitabının "Kur'an'ın faziletleri bölümü"nde "Kur'an okunduğu sırada huzurlu bir ortamın oluşumu ve Meleklerin inisi" kısmında, (8/680), İmam Müslim ise kitabının "yolcu namazı" bölümünde "Kur'an okunduğu sırada huzurlu bir ortamın oluşumu ve Meleklerin inisi" kısmında (2/450 -451) rivâyet etmişlerdir.

sesle okuyanı dinler. Hatta ev sahibinin sesini hizmetçisinden daha iyi duyar.”⁵⁶¹ Şeytanın okuyuşu ise ancak şiir ve şarkıdır. Bundan dolayı da Kur'an'ı okuyan kimseye, Allah'a sığınarak şeytanı uzaklaştırmasını emretmektedir. Şanı yüce olan Allah'ın adını aniden anarak O'na sığınan kişi şeytanı şaşırtmış ve kovmuş olur. Rabbi olan Allah da onun Kur'an okuyuşunu dinlemektedir.

Bu hususta bir başka özellik şudur: Noksanlıklardan uzak ve yüce olan Allah, gönderdiği tüm peygamber ve nebilerin her birinin Allah'ın ayetlerini okurken şeytanı kendi güvenlikleri için kovduklarını bildirmektedir. İlk kuşak İslâm bilgileri olan Selef âlimlerinin hemen tamamı buradaki anlamın, Allah'ın ayetlerini okumak isteyen her kişinin şeytanı kovarak yani euзу veya esta'îzu billahi mine's-şeytani'r-racim dedikten sonra okumasına başlaması olduğunu bildirmişlerdir.

Şairin biri halife Hz. Osman'ın öldürülmesi dolayısıyla şunları söylemiştir:

Allah'ın kitabını arzulayıp istemişti bir gecenin başında,

Tuzaklanan eceline yetişt i o gecenin sonunda.

Peygamber -sallallahu aleyhi vesellem- ile beraber yaşamış onun sahabelerinden seçkin bir kimse için şeytanın yaptırdıkları böylesi bir ölüm olunca şeytan diğer insanlar için neler yaptırmaz ki? Şeytanın vesvese verip karıştırmasından dolayı bazen Kur'an okumak insana ağır gelir bazen karıştırır okurken şaşıır bazen de okuyuş hafif gelir. Bazen okurken dili diline dolaşır yahut belleği ve kalbi hafifler neşelenir. Ne var ki, şeytandan Allah'a sığındıktan sonra Kur'an okumaya başlaması bazen kişi bazen neşeli ve zihni açık kılabilir bazen de tersi durumlar yahut her iki durum aynı anda gerçekleşebilir. Durum ne olursa olsun Kur'an okumaya başlarken en önemli şey, kişinin şeytandan şanı yüceler yücesi Allah'a sığınması yani, euзу veya esta'îzu billahi mine's-şeytani'r-racim demesidir.

Bu hususta başka görüşleri de alalım, şöyle ki; şeytanın en hırslandığı ve en titiz davrandığı durum insanın hayır yapmaya ve iyi işler işlemeye niyetlenip yöneldiğı yahut hayırları yapmaya koyulduğu zamanlarıdır. Şeytan gerek insanın hayra niyetlenmesi gerekse işlemesi anında şiddetle ileri atılarak bu hayrı kesmek ve insanla onun arasına girmek ister. Sahih bir hadiste Peygamber

561 Bu hadisi İmam Ahmed -radiyallahu anh- rivâyet etmiştir (6/19). İbni Mâce, kitabının “Kur'an'ı güzel sesle okumak” başlığının “namazın kılınması ve sünnetleri” bölümünde almıştır. (1/425, hadis no: 1340)

Busirî, “Zevaid” adlı eserinde bu hadis hakkında şöyle diyor; “bu hadis, Fudale ve Raşid bin Said'in azatlı köleleri olan Meyser'e'nin rivâyet edenleri bakımından bulduğu bir kusur nedeniyle hadis bilginlerinin derecelerini de dikkate alarak “hasen” derecesindedir, demiştir. (1/436) Bu hadis, İbni Mâce'nin Sünen adlı eserinde zayıf olarak değerlendirildiğı gibi Elbanî de “zayıf” olarak değerlendirmiştir.

El-Hakim, eserinde (1/570 -571) şöyle diyor; “bu hadis İmam Buhari ve İmam Müslim'in şartlarına göre “sahih” kabul edilse de onlar kitaplarına almamışlar. İmam Zehebî, bu hadisi “munkatî'(nakledenlerinde kopukluk olan)” diye değerlendirmiştir.

Efendimiz -sallallâhu aleyhi vesellem-'in şöyle buyurduğu rivâyet olunmaktadır: “dün gece şeytanın biri bana galip geldi namazımla benim arama girerek beni ondan uzaklaştırmak istedi...”⁵⁶²

Kulun yaptığı işler kendisi için en hayırlısı ve en yararlısı veya Şanı yüce olan Allah'ın en sevdiği işlerden biri olduğunda şeytanın kızgınlığı, itiraz etmesi ve karşı saldırıya geçmesi en şiddetlisi olur. İmam Ahmed bin Hanbel'in "Müsned" adlı eserinde ⁵⁶³ Sebre bin Ebi'l-Fakih'ten bu hadisi aktarmıştır. Resulullah -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: “Kuşku yok ki, şeytan, insanoğlunun geçtiği yollar üzerine oturmuş İslâm'a giden yollara da onun için çöreklenmiştir. İnsan İslâm'a yönelince şeytan hemen onun karşısına dikilir de ona: “atalarının, dedelerinin ve babanın dinini yüzüstü bırakarak Müslüman mı oluyorsun?” der. Sonra insanoğlunun hicret (göç) yolları üzerine oturarak ona: “topraklarını ve şu ortamını terk ederek hicret mi ediyorsun?” der. Oysa Müslüman muhacirin hicreti uzun bir yola koyulmuş atlinin durumu gibidir. Şeytana isyan eder ve hicretine koyulur. Şeytan daha sonra Müslüman'ın cihad yollarına oturur. Bu cihatlar mal ve canla yapılan cihatlardır. Şeytan cihad eden Müslüman'a savaşıcak ve vuruşacaksın demek. Öldürülürsen hanımını başkaları alacak mallarını da paylaşacaklar. Ne dersin? Hadisi aktaran kişi diyor ki; “o kişi şeytana isyan eder ve cihadına koyulur,” dedi.

Şeytan insanoğlunun tüm hayır yollarına onu gözetlemek için kurulur ve daima onu gözler. Mansur, Mücahid'den aktararak şöyle dedi: “Mekke'ye gitmek üzere bir topluluk yola çıkmış olmasın hemen aynı sayıda ve aynı niteliklerde hazırlanan şeytan da onlarla beraber çıkar.” Bu hadisi İbni Ebi Hatim (4 ciltlik) tefsirinde rivâyet etmiştir. Bu husus şeytanın gözetlemesiyle ilgilidir.

Şeytandan her hususta Allah'a sığınmak gerekse de özellikle Kur'an okuma-ya başlarken noksanlıklardan uzak olan Allah, kendisi için hayır yollarını kesip ortadan kaldırmak isteyen düşmanı olan şeytanla savaşmasını emreder. Böylece onu kovması için tıpkı bir yolcunun yoluna dikilen engelleri ve kendini yolundan alıkoyan faktörleri ortadan kaldırdıktan sonra kendi kararlaştırdığı seyahatine devam etmesi gibi kul, önce Allah'a sığınmalı yani “euzu billahi mine'ş-şeytani'r-racim” demeli ve sonra da kendi işini ve seyrini takibetmeli kararlaştırdığı işlerini yapmalıdır.

562 İmam Buharî bu hadisi, Sâd suresinin 38/ 30. âyetinde anlatılan Peygamber olayları ile ilgili bölümde aktarmıştır. (6/527)

563 Bu hadis sahihtir. İmam Ahmed -radiyallâhu anh- rivâyet etmiştir (3/483) İmam Neseî “Sünen” adlı eserinin (6/21-22) “cihad bölümü”nde “... Müslüman olup da hicret eden ve cihad eden kimselerin yapması gerekenler” başlığı altında vermiştir.

Hafız İbni Hacer el-Askalanî, “el-İsabe” adlı eserinde bu hadis hakkında, rivâyet edenler açısından “hasen” derecesinde sayılmakla beraber fikir birliği olmamıştır, diyor. (4/120) İbni Hibban ise, eserinde bu hadisin sahih olduğunu söylüyor. (4/120) Elbani de, bu hadisin sahih olduğunu söylüyor ve eserine 1648 no'lu hadis olarak alıyor.

Bu hususla ilgili olmak üzere bir başka açıklama ise, Kur'an okumaya başlamadan önce şeytandan Allah'a sığınmak yani, euzu veya esta'izu billahi mine's-şeytani'r-racim demek, bir adres belirtmek ve bu sığınmanın ardından K. Kerim okunuşunun geleceğini ilan etmek demektir. Bundan dolayı şeytandan Allah'a sığınmak olan "istiaze" yani euzu veya esta'izu billahi mine's-şeytani'r-racim ifadesi yalnızca Kur'an okunmazdan önce bir giriştir ve toplum içinde işitenlerle duyacak olanlara bir uyarıdır. Bu sığınmayı işiten kişi bunun ardından Allah kelamının okunacağını anlayarak ona karşı kendine çeki düzen verip hazırlıklı olur. Yoksa başkalarının sözlerine ya da konuşmalarına başlarken "istiaze" söylenemez. Ama kişi yalnız başına Kur'an okuyacağı zaman "istiaze" çekmesi ise yukarıda anlattığımız nedenlere dayalıdır.

Şuraya kadar açıklamalarını sunduğumuz hususlar Kur'an okumaya başlarken "istiaze" çekmenin yani euzu veya esta'izu billahi mine's-şeytani'r-racim demenin yararlarının açıklanması idi. İmam Ahmed bin Hanbel'in babası Hanbel'den yapmış olduğu rivâyette şöyle denilmektedir: "Gerek namazda gerekse namaz dışında "istiaze" çekilmezden yani euzu veya esta'izu billahi mine's-şeytani'r-racim demezden Kur'an okunamaz." Zira Allah Azze ve Celle en-Nahl suresinin 98. âyetinde şöyle buyurmaktadır: "Kur'an okuduğun zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın." (yani, euzu veya esta'izu billahi mine's-şeytani'r-racim, de.)

İbni Meşîş rivâyetinde şöyle deniyor: "O, Kur'an okuduğu zaman euzu veya esta'izu billahi mine's-şeytani'r-racim derdi. Abdullah bin Ahmed şöyle diyor: "Babam Kur'an okumaya istiaze çekerek başlardı. "Euzu billahi mine's-şeytani'r-racim. inne'l-lahe huve's-semî'u'l-alîm", (yani, o kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım. Gerçekten de Allah, işte O işiten ve bilendir",) derdi." ⁵⁶⁴

İmam Ahmed'in Müsned'iyle Tirmizi'nin Sünen'inde Ebu Said el-Hudrî'den rivâyet olunan bir hadiste şöyle geçmektedir: "Nebi -sallallâhu aleyhi vesellem- namaz kılacağı zaman namaza giriş/başlama "tekbirinin hemen ardından; "Euzu billahi's-Semî'i'l-alîm mine's-şeytani'r-racim; min hemzihi ve nefhihi ve nefsihi", (yani, kovulmuş şeytandan, onun insanın içine üflemesinden, verdiği büyüklenmeden, gururdan ve verdiği vesveseden mutlak işiten ve mutlak bilen Allah'a sığınıyorum,) derdi. ⁵⁶⁵

564 İmam Ahmed'in "Mesail" adlı eserine bkzn. Bu hadis oğlu Abdullah'tan rivâyet olunmuştur.

565 Bu hadis sahihtir. İmam Ahmed "Müsned"inde rivâyet etmiştir. (3/50). Ebu Davûd kitabının "namaz bölümü"nde namaza başlarken "ey Allahım! Sana yaraşır hamd ile sana şükrediyorum. Sen noksanlıklardan yüce ve uzaksın... Yani "sübhaneke Allahümme duasını okumak", başlığı altında rivâyet etmiştir. (2/477 -478). Tirmizî ise, kitabının "namaz bölümü"nde namaza başlarken okunacak şey" başlığı altında rivâyet etmiştir. (2/9) Bu hadisi Ahmed Şakir "sahih" olarak değerlendirmiştir. İmam Darimî bu hadisi kitabının "namaz bölümü"nde namaza başlarken okunacak şey" başlığı altında rivâyet etmiştir. (1/226).

Ayrıca bkzn. "İrvâ'u'l-Ğalîl, c: 2 s: 51 ve el-Muğnî adlı eserin ilgili bölümü, c: 2 s: 145

Bu konuda ibnü'l-Münzir'in şöyle dediği rivâyet olunmaktadır: “Nebî -sallallâhu aleyhi vesellem-’den gelen bir haberde O’nun Kur’an okuyacağı zaman şöyle dediği aktarıldı: “Resulullah -sallallâhu aleyhi vesellem- Kur’an okumaya başladığında; “Euzu billahi mine’ş-şeytani’r-racim (o kovulmuş şeytandan Allah’a sığınırım).” Derdi.

İmam Şafi’î, Ebu Hanife ve “el-Câmî” adlı eserinde Kur’an okumaya başlarken okunacak şey hakkında tercih ettikleri: “Euzu billahi mine’ş-şeytani’r-racim”, (yani, o kovulmuş şeytandan Allah’a sığınırım.) demektir. Bu rivâyet İmam Ahmed’den aktarılmıştır. Buna dayanak teşkil eden âyetin görünen anlamı ve İbni Münzir’in Abdullah’ın rivâyetiyle İmam Ahmed’den ve Ebu Said’den aktardığı hadis olup; “Euzu billahi’s-Semî’i’l-alîm mine’ş-şeytani’r-racim, (yani, kovulmuş şeytandan mutlak işiten ve mutlak bilen Allah’a sığınıyorum) şeklindedir.

Hasan bin Sirin’in de bu husustaki görüşü böyledir. Bu görüşüne kaynak olarak “İfk olayı” (yani Hz. Aişe validemiz’e atılan iftira) hakkında İmam Ebu Davud’un rivâyetini göstermektedir. Bu rivâyette şöyledir: “Nebî -sallallâhu aleyhi vesellem- (ifk olayı gününde) oturdu yüzü görünüyordu ve şöyle buyurdu: “Euzu billahi’s-Semî’i’l-alîm mine’ş-şeytani’r-racim, (yani, kovulmuş şeytandan mutlak işiten ve mutlak bilen Allah’a sığınıyorum).”⁵⁶⁶

İmam Ahmed’den Kur’an okumaya başlarken okunacak dua ile ilgili olarak rivâyet edilen bir başka hadiste ise şöyle geçiyor: “Resulullah -sallallâhu aleyhi vesellem- Kur’an okumaya; “Euzu billahi mine’ş-şeytani’r-racim. inne’l-lahe huve’s-semî’u’l-alîm”, (yani, o kovulmuş şeytandan Allah’a sığınırım. Gerçekten de Allah, işte O işiten ve bilendir, derdi.

Bu konuyla ilgili olarak Süfyan es-Sevrî, Müslim bin Yesar, İbni Akîl ve el-Mücerred adlı eserinde Kadı Ebu Yusuf aynı görüşü tercih etmişlerdir. Çünkü, “kovulmuş şeytandan Allah’a sığın” (Nahl, 16/98) âyetinin ifade ettiği şey, “festa’iz billahi mine’ş-şeytani’r-racim” (yani kovulmuş şeytandan Allah’a sığın) emridir ki, bu da; “Euzu billahi’ mine’ş-şeytani’r-racim” (o kovulmuş şeytandan Allah’a sığınırım) sözü ile uygulanmakta ve “festa’iz billahi innehu huve’s-semî’u’l-alîm”, (Artık O’na sığın çünkü, O gerçekten işiten ve bilendir.) (el-Fussilet, 41/36) ayeti de buna destek olmaktadır.

Bundan dolayı da “istiaze” yani “euzu veya esta’izu billahi mine’ş-şeytani’r-racim” dedikten sonra sığınılan Allah’ın niteliğini hemen eklemek gerekmektedir. O da, “inne’hu huve’s-semî’u’l-alîm”, (yani, o kovulmuş şeytandan Allah’a sığınırım. Gerçekten de Allah, işte O gerçekten işiten ve bilendir) ifadesidir. Bu cümledeki “inne”; gerçekten, muhakkak ki, mutlaka ve elbette ki, gibi anlamlara

566 Bu hadisi Ebu Davûd kitabının “namaz bölümü”nde, “besmeleyi(bismillahirrahmanirrahim demeyi) namazda yüksek sesle okumayanlar...” başlığı altında rivâyet etmiştir. (2/494). Bu hadis “münker”dir..

geldiğinden diğer cümleden bağımsız bir cümle başına gelmiş ve onu pekiştirmiştir. Bu da noksanlıklardan yüce olan Allah'ın buyruğudur.⁵⁶⁷

Kızgınlıkla gazaplanma şeytanın oluşturup desteklediği bir şey olmasından dolayı kızgın ve gazaplanmış nefisle şeytan “en-Nefsu'l-Mutmeinne”ye karşı yardımlaşmaktadır. Kötülükleri iyilikle savmayı ve kötülük yapanlara iyilikle karşılık vermeyi emreden ve Rabbinin emir ve yasaklarına itaat eden huzura ermiş ruh olan “en-Nefsu'l-Mutmeinne”ye Allah (c.c.) “istiaze” (euzu veya esta'îzu billahi mine's-şeytani'r-racim) yani, o kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım) ifadesiyle yardım ediyor. “İstiaze” de gereği itibarıyla “en-Nefsu'l-Mutmeinne”nin imdadına kendi güçleriyle koşar ve onu gazaplanmış kızgın nefsin ordularına karşı destekler. Kendisiyle beraber başarı ve zaferler getiren “sabr”ın yardımcıları da onun yanında yer alır.

Bunların “en-Nefsu'l-Mutmeinne” saflarında yer almasının ardından “iman” ve “tevekkül”ün yardımcıları yetişir. Ve tüm bunlar şeytanın gazaplanmış nefisle yardımlaşıp oluşturduğu gücüyle kurmuş olduğu şeytanın egemenliğine son verir. Nitekim “*Gerçek şu ki, iman edip te yalnızca Rabblarını vekil tutmuş olanların üzerinde onun (şeytanın) hiç bir etkisi ve egemenliği yoktur.*” (Nahl, 16/99) ayeti bu hususu desteklemektedir. Mücahid, İkrime ve bazı tefsir bilginleri, “onun (şeytanın) bu işi yapabilecek hiç bir delili (dayanak noktası ya da gücü) yoktur”, diyorlar.

Bu hususta doğrusu ise, şöyle denilmesidir; şeytanın inananlara musallat olup onlar üzerine egemen olması için hiçbir gücü kuvveti ve yolu yoktur. Yoksa şeytanın bu işi yapması için bu olayda delilinin veya gücünün olması, diye bir şeyin sözü edilemez. Âyette geçen ve kelime olarak “etki, delil ve egemenlik diye anlamlandırılan “sultan” kavramı insanın içinde bulunan kudret olarak değerlendirilmektedir. Zaten “delil” sözcüğü de “sultan” kavramıyla varlık bulmaktadır. Çünkü delili olan kimse egemenliğe giden kudreti elinde tutuyor demektir.

Noksanlıklardan yüce olan Allah, kendini vekil tutan ve samimi davranarak hayırlı işler yapan kulların üzerinde egemenlik kuracak hiçbir delilin kendisinin düşmanı olan şeytanın elinde olmadığını ayetiyle bizlere vermektedir. Bununla ilgili olarak Hicr suresinde şöyle buyurmaktadır. “(İblis) dedi ki; “Rabbım beni azdırmana karşılık ben de yeryüzünde onlar için (bir takım haram şeyleri ve kötülükleri) süsleyeceğim ve onların hepsini mutlaka azdıracağım. Ancak onlardan samimi ve içten olan kulların hariç. (Allah) şöyle buyurdu: “*işte bana varan doğru yol budur. Kuşkusuz ki, kullarım üzerinde senin hiçbir egemenliğin yoktur. Ancak azmış olanların sana uymaları hariç.*” (Hicr, 15/29-32)

Allah Azze ve Celle Nahl suresinde ise bu hususla ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: “*Gerçekten de iman edip yalnız Rabblarını vekil tutanlar üzerinde*

onun (şeytanın) hiçbir egemenliği yoktur. Onun (şeytanın) egemenliği ancak onu (şeytanı) dost edinenlere ve onu (şeytanı) Allah'a eş koşanlardır." (Nahl, 99-100)

Burada anlatılanlar iki konuyu kapsamaktadır:

İlki: Allah'a inanan, O'nu bir tanıyan ve içtenlikle hayırlı işler yapanlar üzerinde şeytanın hiçbir etkisinin olmadığını ve onlar üzerinde herhangi bir egemenliğinin de söz konusu olamayacağı vurgulanmaktadır.

İkincisi: Allah'a eş koşanlar ve Şeytanı dost edinip vekil tutanlar üzerinde ise şeytanın egemenliğinin ve gücünün geçerli olacağı kanıtlanmaktadır.⁵⁶⁸

Bundan dolayı da Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: "Kur'an okuyacağın zaman hemen o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın (euzu veya esta'îzu billahi mine's-şeytani'r-racim de). Gerçek şu ki, iman edip te yalnızca Rabblarını vekil tutmuş olanların üzerinde onun (şeytanın) hiç bir etkisi ve egemenliği yoktur. Onun etki ve egemenliği yalnızca onu dost edinenlere ve onu Allah'a ortak koşanlardır." (Nahl, 16/98-100)

Şeytanın kendine uyan dostları üzerinde egemenliğinin olduğu kesin olup Şanı yüce olan Allah tarafından âyetinde de açıklandığından dolayı inkârı mümkün değildir. Nitekim Allah (c.c.) bu durumun kesinliğini vurgulamak için şöyle buyuruyor: "İş karara varıp (hesaplar görülüp iş) bitirildikten sonra şeytan diyecek ki, (dedi ki,) "şüphe yok ki, Allah size, gerçek olanı gerçekten vaad etti. Ben de size vaad ettim. Ama vaad ettiğimin aksini yaptım. Zaten benim size karşı bir gücüm, üstünlüğüm ve üzerinizde egemenliğim yoktu. Ben yalnızca sizleri (kötülüklerle, Allah'ı inkâr ve O'na eşler koşmaya) çağırdım, siz de benim dâvetimi kabul edip bana uydunuz. O halde beni kötüleyip durmayın ama kendi kendinizi kınayın. (Bugün) Ne ben sizi kurtarabilirim ne de siz beni kurtarabilirsiniz. Kuşkusuz ki; ben, daha önce de beni (Allah'a) eş koşmanızı reddetmiş kabul etmemiştim." Gerçekten şu ki; (kötülükler işleyip, Allah'ı inkâr ve O'na eşler koşmayı sürdüren) zalimler için acıklı bir azap vardır." (İbrahim, 14/22)

Şanı yüce olan Allah bu hususla ilgili olarak başka ayetlerde şöyle buyurmaktadır: "Yemin olsun ki, İblis onların hakkındaki zannını (kesinliği olmayan sanılarını) gerçekleştirdi. Allah'a inanmış olan Mü'minlerden bir kesiminin dışında onların hepsi ona (şeytan/İblise) uydular. Oysa şeytan/İblisin (onun), onlar üzerinde hiçbir otorite, yetki ve egemenliği yoktu. Ne var ki; biz, âhirete inananlarla âhiret hakkında kuşkuları olanları birbirinden ayıralım diye (şeytan/İblise bu fırsatı tanımıştı). Rabbin gerçekten her şeyi koruyandır." (Sebe', 34/20-21)

Mü'minler dışında olup ta şeytanı inkâr etmeksizin ona uyanlar aleyhine olarak Şeytana, verilen ve kesinlikle sabit kılınan delil, otorite ve egemenlik faktörü hususunda iki görüş ileri sürülmüştür:

ilki: Sabit kılınan delil, otorite ve egemenlik faktörünün ana kaynağı şeytanın tuzaklar kurup kendisine uyanlarla eğlenmesi onların da kendi kötülüklerine olsa da kendilerine egemen olma yollarını şeytana açmaları ve onun otoritesine boyun eğmeleridir. Şeytan onlara egemen olunca onları istediği gibi yönetmekte ve dilediğinde onları kullanmaktadır. Güdülme gemlerini şeytana teslim edenler ona her hususta ve her şekilde itaat eder ve onu kendi işlerinde veli tayin eder ve dost edinirler. Böylece şeytan onlardan dilediğinde imkânlar elde eder ve onları kullanır.

Şanı yüce olan Allah (c.c.) İbrahim (a.s) suresinde, iblisin bu durumun kesinliğini vurgulamak için şöyle itiraf ettiğini açıklıyor: *"İş karara varıp (hesaplar görülüp iş) bitirildikten sonra şeytan/iblis diyecek ki, (dedi ki,) "şüphe yok ki, Allah size, gerçek olanı gerçekten vaad etti. Ben de size vaad ettim. Ama vaad ettiğimin aksini yaptım. Zaten benim size karşı bir gücüm, üstünlüğüm ve üzerinizde egemenliğim yoktu. Ben yalnızca sizleri (kötülüklerle, Allah'ı inkâra ve O'na eşler koşturmayı) çağırdım, siz de benim dâvetimi kabul edip (bana) uydunuz. O halde beni kötüleyip durmayın ama kendi kendinizi kınayın. (Bugün) Ne ben sizi kurtarabilirim ne de siz beni kurtarabilirsiniz. Kuşkusuz ki; ben, daha önce de beni (Allah'a) eş koşturmanızı reddetmiş kabul etmemiştim." Gerçekten şu ki; (kötülükler işleyip, Allah'ı inkârı ve O'na eşler koşturmayı sürdüren) zalimler için acıklı bir azap vardır."* (İbrahim, 14/22)

İşte bu âyette Allah (c.c.), insanlar üzerinde şeytanın herhangi bir tasarrufu otoritesi ve egemenliği olmadığını bizzat şeytan/İblisin kendi itirafıyla insanlara anlatmaktadır. Bu itirafıla şeytan/İblisin insanlara hiçbir şey yapamayacağı anlaşılmaya rağmen bir takım insanların hiç bir delil, hiç bir zorlayıcı güç ve hiçbir otorite hakkı olmamasıyla beraber yalnızca şeytanın bir dâvetiyle emrine amade olmaları ve egemenliğini tanımaları gündeme gelmektedir.

İkincisi; Şanı yüce olan Allah'ın başlangıçta şeytan/İblise insanın aleyhine olarak hiçbir otorite ve egemenlik vermiş değildi. Ama insanlar kendi kendilerine şeytan/iblise uyup onun boyunduruğu altına girerek onu kendilerine egemen güç haline getirip onun her dediğini yaparak köleleri haline döndüler. Böylece onlar da şeytan/iblisin taraftarları ve ordusu içinde yer aldılar. Yoksa şeytan/iblis kendi gücü, kuvveti ve kudretiyle insanlara otoritesini kabul ettirerek egemen bir zorba güç haline dönüşmüş değildir.

Şeytan/iblisin gücü, kuvveti ve kudreti şöyle dursun hile ve aldatmadan öte bir şeye sahip te değildir. Onun hile ve tuzakları da çok güçsüz, cılız ve çürüktür. İnsanların başına bela, otorite ve egemen oluşu hep insanların kendi irade, seçim ve amaçları doğrultusunda gerçekleşir. Yani şeytanın misyonerlerine, büyük dostlarına ve sevdiklerine yönelip bağlanan kimselerin tamamını hatta onların ailelerini, çocuklarını ve yakınlarını hemen ele geçirmeye başlarlar. Bir süre sonra kendilerine bağladıkları kişileri insanoğlunun düşmanı olan efendileri şeytan/

iblise teslim ederler. Bunun sonucu olarak ta şeytan/iblis bizzat onlar üzerinde kendi egemenliğini kurar.⁵⁶⁹

Şanı yüce Allah'ın düşmanı olan şeytan/iblis, Allah'ın bir olduğuna inanan ve samimiyetle hayırlı işler işleyen muvahhidleri saptıramayacağını ve onlara dokunamayacağını bizzat Allah Azze'den öğrenince O'na hitaben şöyle demiştir: “(Şeytan/iblis) *Senin mutlak (kudretin olan) izzetine yemin olsun ki, onlardan ihlâsa erdirilmiş kullarının dışında kalanların hepsini mutlaka azdıracağım,*” dedi.” (Sâd, 38/82-83)

Şanı yüce Allah'ın düşmanı olan şeytan/iblis, öğrendi ki, insanoğlundan Allah'ın yoluna sıkıca yapışan O'ndan ayrılmayan ve O'na samimiyetle tüm kalbiyle yönelip tevekkül edenleri azdırıp doğru yollarından alıkoyup saptırmayacak. Çünkü kendisinin onlar üzerinde hiçbir etki ve otoritesi yoktur. Ama kendisinin yalnızca kendini dost edinip Allah'a eşler koşanlar kendine uymuş demektir. Öyleyse onlar üzerinde otoriter ve egemendir. Onlar da şeytan/iblisin yönettiği halkından olurlar.

Burada anlatıldığı kadarıyla şeytan/iblisin otorite ve egemenliği yalnızca kendine uyan dostları üzerinedir. Öyleyse nasıl oluyor da bir başka âyette şeytan/iblis -ayırım yapmaksızın- insanoğlu üzerinde kendine tanınmış bir etki ve otoritesinin olmadığını söyleyebiliyor? Nitekim Şanı yüce olan Allah âyetinde şöyle buyuruyor: “Gerçekten de iblis, onlar hakkında tahmin edip sandığı her şeyi doğruladı. Allah'a inanmış Mü'minlerden bir kısmı dışında hepsi ona (şeytan/iblise) uydular. Halbûki (onun) şeytan/iblisin onlar üzerinde zaten hiçbir otorite, yetki ve egemenliği yoktu. Ne var ki; biz, âhirete inananlarla âhiret hakkında kuşkuları olanları birbirinden ayıralım diye (İblise bu fırsatı tanımiştık). Rabbin gerçekten her şeyi koruyandır.” (Sebe', 34/20-21)

Burada bir hususu daha belirtelim, âyette geçen, “hâlbuki (onun) şeytan/iblisin onlar üzerinde zaten hiçbir otorite, yetki ve egemenliği yoktu.” Cümlesinde yer alan (onlar üzerinde) İfadesindeki “Onlar” adılı (zamiri) eğer insanoğlunun tümü için değil de yalnızca Allah'a inanan Mü'minler için kullanılmış olsaydı yukarıda sözü edilen ve cevaplanan, “şeytan/iblisin otorite ve egemenliği yalnızca kendine uyan dostları üzerinedir” ifadesinin geçerliliği ne olurdu? Ayrıca nasıl oluyor da bir başka âyette şeytan/iblis -ayırım yapmaksızın- insanoğlu üzerinde kendine tanınmış bir etki ve otoritesinin olmadığını söyleyebiliyor? Sorusu da geçersiz olurdu.

Bu durumda âyette var olan cümle yapısındaki istisna cümlelerin önceki bölümünden kopuk sayılır ve âyette anlatılmak istenen de; “ama kimler âhirete inanıyor kimler onun hakkında kuşkular içindedir, bilelim diye onları şeytan/iblisle imtihan ettik”, şeklinde olurdu.

Bu durum aynı şekil ve düşünceyle; “Gerçekten de iblis, onlar hakkında tahmin edip sandığı her şeyi doğruladı. Allah’a inanmış Mü’minlerden bir kısmı dışında hepsi ona (şeytan/iblise) uydular.” Âyeti için de uygulanacak olursa bu âyette anlatılmak istenen, “biz, âhirete inananları öğrenelim ve tanıyalım diye şeytan/iblisi onların başına musallat ettik”, şeklinde olurdu.

Bu hususta İbni Kuteybe şöyle diyor, “şeytan/iblis Hz. Âdem’e secde etmemesi yüzünden lânetlenince insanoğlundan intikamını almak üzere noksanlıklardan uzak ve yüce olan Allah’tan lânetlenmişliğin karşılığını isteyince Allah (c.c.) ona izin vermiş o şeytan/iblis ise şöyle demişti; “onları kuruntularla aldatıp azdıracam, onları saptıracam, onlara şöyle şöyle yapmalarını emredeceğim... Mutlaka onlardan belirli bir kısmını alacağım.” şeytan/iblis bunları söylerken Şanı yüce olan Allah’ın bu hususta takdir ettiği şeyi ve tamamlanacağını kesinkes bilmiyordu. Ama o konuşmalarında kendi sanılarına ve tahminlerine dayanıyordu.

Ne var ki, insanlar hak yoldan sapıp şeytanın yollarına giderek ona boyun eğip itaat etmeye başladıklarında şeytan/iblisin insanlar hakkında tahmin ve sanıları gerçekleşti ve onu doğruladılar. Allah Azze ve Celle şöyle buyuruyor; “*Şeytan/iblisi onun (onların) başına musallat etmemiz yalnızca insanların mü’min olanlarıyla inkârcılarını birbirinden ayıralım dıyedir.*”⁵⁷⁰ Burada denilmek istenen şudur: “Biz böyle yapmakla, insanların uygulamakta olduklarıyla dışa çıkan gerçek yüzlerini ortaya çıkarırız. Ya onlar için azap gerçekleşir ya da vaadimizi hak ederler.”

Bu anlatılanlardan hareket ettiğimizde şeytan/iblisin otorite, egemenlik ve yetkili oluş keyfiyetinin yalnızca âhirete inanmayan veya onun gerçekleşmesinden kuşku içerisinde bulunanlara yönelik ve onlar için geçerli olduğunu görürüz. Zîra âhirete inanmayanlar şeytanı kendilerine dost ve veli edinmeleri yanında onu Allah Azze ve Celle’ye ortak koşmaları dolayısıyla şeytanın kendileri üzerindeki egemenliğini, otoritesini ve yetkisini değiştirmeksizin hak etmişlerdir. Bu anlam itibarıyla ve bu bakımdan bu ayetle diğer ayetler arasında bir birliktelik olduğu kesinlikle ortaya çıkmış olmaktadır.

Burada, Hz. İbrahim suresinde geçen ve Cehennemliklerle şeytan/iblisin karşılıklı konuşmalarını kapsayan âyetteki durum bununla hemen aynı hususa işaret eder. Nitekim söz konusu edilen âyette şöyle denilmektedir: “*Zaten benim size karşı bir gücüm, üstünlüğüm ve üzerinizde egemenliğim yoktu. Ben yalnızca sizleri (kötülöklere, Allah’ı inkâra ve O’na eşler koşmaya) çağırdım, siz de benim dâvetimi kabul edip (bana) uydunuz.*” (İbrahim, 14/22)

Burada da görüyoruz ki, noksanlıklardan temiz ve uzak olan Allah burada da şeytan/iblise insanoğlunun aleyhine olacak bir hak tanımamış olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre nasıl hareket etmeliyiz denecek olursa şöyle deriz:

570 Bknz. İbni Kuteybe’nin “Te’vilü Müşkili’l-Kur’an” adlı eserinin 311. sayfası.

Bu hususta, tüm insanlığın aleyhine olarak verilmemiş ve kabul görmemiş bir otorite, egemenlik hakkı ve üstünlük demek olan “sultan” kavramı bundan başka zorbalığa ulaştırıran delil ve kesin kanıtlar anlamlarına da gelir.

Şeytan/iblis dünya hayatında kendisinin verdiği kuruntu, aldatma, azdırma ve günahlarla Allah'a eşler koşturmayı ya da Allah'ı inkâra dâvet eden çağrılarını uyup ta Cehennemliklerden olanlarla âhirette konuşurken şöyle diyor, “zaten benim size karşı bir gücüm, üstünlüğüm, üzerinizde egemenliğim, zorbalığım ve otoritem yoktu. Ben yalnızca sizleri (kötülöklere, Allah'ı inkâra ve O'na eşler koşturmaya) çağırdım, siz de benim dâvetimi kabul edip (bana) uydunuz.”

Buradaki anlam ve kavramın kullanımıyla ilgili olarak İbni Abbas'ın -radiyallâhu anh- bir topluluğa karşı söylemiş olduğu şu sözünü verelim: “Benim sizin aleyhinize olacak bir kanıtım/delilim yok ki, onunla sizin üzerinize otorite ve egemen olayım.” İbni Abbas'ın -radiyallâhu anh- burada demek istediğı şey; “benim size karşı zorlayıcı ve sizin üzerinize zorbalık edici bir gücüm yok. Ben sizleri çağırdım sizler de çağırımı kabullenip geldiniz. Böylece benim sizler için söylemiş olduğum otorite ve egemen olmadığım hususunu onaylayıp doğruladınız. Üstelik herhangi bir delil ve zorlayıcı kesin bir güç olmadan.” Demekten ibaretti.

Bunun hemen sonrasında şeytan/iblis için kararlaştırılmış ve bir hak olarak kendisine tanınmış olan insanoğlu üzerindeki güç, üstünlük, egemenlik, zorbalık ve otoriter oluş biçim ve şekli: “Onun etki ve egemenliği yalnızca onu dost edinenlere ve onu Allah'a ortak koşanlardır,” (Nahl, 16/100) âyetindeki açıklama ile sınırlandırılmış ve boyutları belirtilmiştir.

Şeytan/iblisin insanlar üzerindeki gücü, üstünlüğü, egemenliği, zorbalığı ve otoritesi kısaca sultanı yalnızca insanlara gurur, kibir, aldatıcı güvenceler, olmayacak gerçek dışı güvenmeler fısıldamak ve onları kandırarak saptırmaktan ibarettir. Onlara Allah'ı inkârı ve O'na eşler koşturmayı telkin eder. Fısıltıları ve vesveseleriyle onları kendine çeker ve kendisine karşı güçsüz duruma düşürür.

Eğer şeytan/iblis onları kurduğı tuzaklarla çağırmayacak olursa insanlar onu terk ederler. Nitekim bu husus şu âyette anlatılmaktadır: “(Ey Peygamber!) Görmedin mi? (bilmiyor musun?) Biz, şeytanları Allah'a inanmayan kâfirlerin üzerine göndeririz de onları iyice azgınlığa teşvik ederler.” (Meryem, 19/83)

Bu husus değişik rivâyetlerde hemen hemen aynı amaca yönelik anlamı ifade ederler, şöyle ki; İbni Abbas -radiyallâhu anh-, bu âyetin anlamıyla ilgili olarak şöyle diyor: “şeytan onları teşvik edip inkâra özendirir.” Bir başka rivâyette: “Şeytan onları bir takım cazip şeylerle aldatır ve inkâra sürükler.” Diye geçmektedir. Bir başkasında; “şeytan inkârcıları yorar, bitkin hale getirir ve onları aciz duruma düşürür.

Böylece onlar artık şeytani terk etmezler.” Derken bir başka görüşte şöyle geçmektedir; “şeytan çağrılarını kabul edenleri günahlara, inkâra ve şirke karşı zayıf ve aciz durumlara sokar.” Bir başka görüşe göre de durum şöyledir; “şeytan çağrılarını kabul edenlerin inançlarını tutuşturur ve yakar. Sonra da tıpkı suyun ateşi öldürdüğü gibi günahlara, inkâra ve şirke karşı onların imanını bitirir.”

Bu açıklamalardan başka şunları da sunmamız yerinde olacaktır: bu hususta el-Ahveş şöyle diyor: “Şeytan inkârcıları ve Allah’a eş koşanları kendi arzu ve istekleri doğrultusunda yönlendirmektedir.” Gerçekten de şeytan onları özendirip cesaretlendirmekte ve teşvik etmektedir. Bu durum tıpkı ateşin üzerine konmuş olan bir tencerenin veya kabın ısıdan dolayı kaynaması kaynayan su veya sıvının ısıdan dolayı fokurdaması ve taşması gibidir. Bir hadiste şöyle rivâyet olunmaktadır: *“Peygamber Efendimiz -sallallahu aleyhi vesellem- namaz kılmakta idi. Ateş üstündeki kabın fokurdadığı gibi karnı (açlıktan) gurulduyordu.”* ⁵⁷¹

Ebu Ubeyde; çağrılarını kabul edip şeytana uyanları onun galeyana getirmesinden ve onları pohpohlamasından bahsederken bu durumun alevin odunu yakıp eritmesi gibi bir yaradaki cerahat veya irinin o yarada hareket ederek tahribatlar yapmasına benzetmektedir. Bir görüşte ise şeytanın kendine uyanlara verdiği zarar hususunda şöyle denilmektedir: “âyetle geçen kelime altında ateş yakılan ve ısının aşırı olması nedeniyle dengesizce ve şiddetle kaynayan bir tencere veya benzeri bir kabı ifade etmektedir. Şeytan da böyledir kendine uyanları böylesine dengesizleştirir.”

Burada kullanılan kelime ve anlatım hakkında iki yorum göze çarpmaktadır:

İlki: Tahrik, yani kışkırtmak ve yanlış yönlendirmektir.

İkincisi: Tutuşturup yok etmek ve yakıp yok etmektir ki, ikisi de aynı anlamdadır. Burada anlatılmak istenen özel bir kışkırtıcılıktır. Bunun sonu kışkırtılanın kışkırtan karşısında aciz, çaresiz ve güçsüz kalması ve adeta ateş içerisine düşmüş gibi olmasıdır.

Tüm buraya kadar açıklanan ve şeytan/iblise tanınmış olduğu bildirilen insanlar üzerindeki gücü, üstünlüğü, egemenliği, zorbalığı ve otoritesi olan “sultası” yalnızca kendi dostları, Allah’a eş koşan müşrikler ve Allah’ı inkâr eden kâfirler için geçerlidir ama kesin bir delile dayanmamaktadır. O, delillerden soyutlanmış olarak kendi dâvetiyle insanları çağırmış onlar da ona itaat edip boyun eğmişlerdir. Onların arzu, amaç ve hevesleriyle şeytaninkiler uyum sağladığında kendi nefislerine hizmet etmiş olacaklardır.

571 Bu hadisi İmam Ahmed bin Hanbel “Müsned”inde (4/26)’da, İmam Ebu Davûd ise “Sünen”inde “namaz” bölümün’de “namazda ağlamak” başlığı altında (3/172)’de ve İmam Neseî de “Sünen”inde yine “namaz” bölümün’de “namazda ağlamak” başlığı altında (3/13)’te rivâyet etmiştir; Bu hadis “sahih” olarak değerlendirilmiştir. Her üç imam da bu hadisi Abdullah bin eş-Şuhayr’dan almışlardır.

Bunun sonucu olarak kendi düşmanları olan şeytanın kendileri üzerindeki sultasını güçlendirip haklı duruma getirirler. Onların boyun eğmeleri ardından şeytanın da onların tutumlarını onaylaması ve karşılıklı uyumluluklar sonrasında insanların kendi elleriyle kendilerine şeytanın egemen olmasını sağlarlar. İşi ele alan şeytan onlara egemen olur ve onlar üzerinde otoritesini kurar. Başlarına gelecekler kendi elleriyle yaptıklarından ibaret olup cezaları da kendilerine aittir.

Durum böylece anlaşıldıktan sonra en-Nisa suresinin 141. âyetinin anlamı daha da iyi anlaşılacaktır. Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “...artık Allah (c.c.) kıyamet gününde aranızda hükmünü verecektir. Ve Allah (c.c.) kâfirlere Mü'minler aleyhine bir yol asla vermeyecektir.” (nisa, 4/141) bu âyet gerçekten genel bir anlam ifade etmekte ve olayı açıkça ortaya koymaktadır.

Allah'a inanan Mü'minler de kendi imanlarıyla çelişecek günahlar işleyip anlaşmazlıklara düşeceklerdir. Bunlardan dolayı onların aleyhine olarak kâfirler için bir kolaylık ve yolun olmaması gerekir. Eğer böyle bir durum olacak olursa Uhud savaşında Resulullah'a -sallallahu aleyhi vesellem- iman etmeyip O'na muhalefet ettiklerinden küfür ve hakaretler yağdırdıkları gibi yine -ne zaman olursa olsun- Mü'minler'in aleyhine ve kötülüklerine olacak bir yol bulacak olsalar yine hakaretler edip küfürler yağdıracaklardır.

Noksanlıklardan yüce ve temiz olan Allah, kullarının aleyhine ve şeytan/iblisin lehine olarak otoriteye, egemenliğe ve sultaya varan hiçbir yol sağlamamıştır. Ama kullardan bazılarının şeytan/iblise itaat edip onu Allah'a eş koşmalarıyla bu tip kolaylıklar gösterip yollar açmaları bu hükmün istisnasıdır.

Böyle bir zulüm işleyen kulların aleyhine olarak Allah (c.c.), onlara musallat olsun ve onları kahredip perişan bir hale getirsin diye şeytan/iblise yollar açar ve sebepler verir. Bundan sonra bir hayır ve iyilik bulanlar Şanı yüce olan Allah'a hamdedip şükretsin ama kötülük veya hayırdan başka bir şey bulanlar bunun nedenini kendinde arayıp kendi nefsinin kınasın.

Şanı yüce Allah'ı birleme “Tevhid”, O'nu dost tutup veli kılma “tevekkül etme” ve her davranışında içtenlikle samimi davranma “ihlâs” şeytan/iblisin insana yönelik sultasını, otoritesini ve egemenliğini engeller. Allah'a eş koşma ve onun getirdiği şeyler şeytan/iblisin insana yönelik sultasını, otoritesini ve egemenliğini dâvet eden ve ona yol açan faktörlerdir. İşin gemlerini tamamen eline almış olan taraf kesin ve açık olarak işin gidişatını kendine döndürmeye en layık olandır ve bu iş için kesin ve haklı dayanak noktalarına sahip demektir.

Eğer Allah (c.c.) insanların bir tek ulus ve bir tek millet (din) olmasını dileseydi tüm insanlık bir tek din, bir tek millet ve bir tek ulus olurdu. Ama O'nun hassas dengeleri düzenleyen hikmeti, hamd ve şükre layık ve gerçek anlamda mülkün sahibi oluşu nedeniyle insanları değişik ırklarda yaratmıştır. Bundan dolayı da

kendisinin Hamde ve şükre layık oluşunu şu âyette belirtmiştir; “*hamd* (şükür) *göklerin Rabbi, yerin Rabbi ve tüm âlemlerin* (dünyaların, evrenin ve kâinatın) *Rabbi olan Allah’a özgüdür* (O’na hastır’ *Göklerde ve yeryüzünde* (yerin altında üstünde ve her yerinde) *azamet* (ululuk ve yücelik) *yalnız O’na özgüdür. O azîzdir hâkîmdir.*” (Casiye, 45/36-37) ⁵⁷²

وَإِذَا نَدَّيْنَا آيَةً مَّكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا نُنَزِّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

101. Biz bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirip değiştirdiğimizde -Allah neyi indireceğini en iyi bilen olduğu halde-: “Sen ancak bir iftiracı-sın” dediler. Hayır! Onların çoğu bilmezler.

Tefsiri:

Önyargılı ve art niyetli olmaksızın olumlu eleştiri yapmak bakımından Rab-bimiz olan Allah’ın şu âyetini inceleyelim. O (c.c.) şöyle buyurmaktadır: “*biz, bir ayeti değiştirerek yerine bir başka âyet getirdiğimizde, ‘sen, uyduruyorsun’ dediler. Oysa ki, Allah (c.c.) neyi indirdiğini en iyi bilendir. Hayır, onların çoğu bilmezler.*” (Nahl, 16/101)

Bu ayeti şöyle bir inceleyelim. Allah (c.c.), “Oysa ki, Allah (c.c.) neyi indirdiğini en iyi bilendir”, diye buyurmaktadır. Bu cümle, âyet içerisinde öne sürülen bir koşul cümlesiyle ardından gelen ‘koşulun cevabı’nı taşıyan cümlelerin arasına yerleştirilmiş bir ‘parantez arası’ cümlecği konumundadır. Bu cümlecik bir kısım hususları ifade eder ki. Bunlar şöyledir:

İlki: Bu cümle; “neden bir âyet diğer biriyle değiştirilmiştir? Bunun yararları ve hikmeti nedir?

İkincisi: Helâl ve haram gibi hükümleri bildiren ‘muhkem bir ayet’ yerine bir başka âyet konarak önceden haber verilmeksizin değiştiriliyor.

Üçüncüsü ise: Gerek birinci hüküm yani ilk indirilen ve sonradan hükmü kaldırılan âyetin hükmü gerekse ikinci indirilen yani öncekinin hükmünü kaldırılan âyetin hükmü her bakımdan çıkış noktaları olup Şanı yüce olan Allah’ın ilmi içerisinde. Yani her ikisi de Allah’ın (c.c.) bilerek bir hikmetle yaptığı işlerdendir. Her ikisi de Allah’tan (c.c.) olduğuna göre onlara iman edip teslim olduktan sonra gerektirdiklerinin yapılması gerekir.⁵⁷³

572 İğâsetü'l-Lehfan, (1/99 -101

573 Et-Tıbyan fi-Aksami'l-Kur'an, (224)

قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَى
لِلْمُسْلِمِينَ ﴿١٠٢﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ
إِلَيْهِ أَعْجَمِي وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ ﴿١٠٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ
لَا يَهْدِيهِمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾ إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِآيَاتِ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٠٥﴾ مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إيمَانِهِ إِلَّا مَنْ
أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صُدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ
اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٦﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ اسْتَحْبَبُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ
وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿١٠٧﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ
وَسَمِعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٠٨﴾ لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ
هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٠٩﴾ ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا
وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٠﴾ يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ
نَفْسِهَا وَتَوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١١١﴾ وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا
قَرْيَةً كَانَتْ أُمَّةً مُطْمَئِنَّةً يَاْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا
اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١١٢﴾ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْهُمْ
فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١١٣﴾ فَكُلُوا مِنْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا
طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١١٤﴾ إِنَّمَا حَرَّمَ غَايِبُكُمْ الْمَيْتَةَ
وَالْدَّمَ وَلَحْمَ الْخَنَازِيرِ وَمَا أَهْلَ لَغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٥﴾ وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَذَا حَلَالٌ وَهَذَا
حَرَامٌ لِنُفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَقْتُرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ
﴿١١٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١٧﴾ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَا
فَصَّصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٨﴾ ثُمَّ
إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا إِنَّ رَبَّكَ
مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٩﴾ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ
الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٠﴾ شَاكِرًا لِأَنْعُمِهِ اجْتَبَاهُ وَهَدَاهُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٢١﴾
وَاتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٢٢﴾

102. De ki: “Onu (Kur’ânı) Rûhu’l-Kudüs (Cebrâil) iman edenlere tam bir sebat vermek, Müslümanlara bir hidâyet ve bir müjde olmak için Rabbinden hak olarak indirmiştir.”

103. Andolsun ki onların: “Ona muhakkak bir insan öğretiyor” dediklerini biliyoruz. İnkâra saparak kastettikleri o kimsenin dili yabancıdır. Bu (Kur’ân) ise apaçık bir Arapçadır.

104. Allah’ın âyetlerine iman etmeyenleri şüphesiz ki Allah hidâyete erdirmez. Onlara can yakıcı bir azab da vardır.

105. Ancak Allah’ın âyetlerine iman etmeyenler, yalan uydurup düzerler. İşte yalancılardan ta kendileri onlardır.

106. Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan (lar) müstesnâ olmak üzere, kim imandan sonra Allah’ı tanımaz ve fakat küfre göğüs açarsa, işte Allah’ın gazabı onların üzerinedir ve onlar için çok büyük bir azab da vardır.

107. Bunun sebebi, onların dünya hayatını âhiretten daha çok sevmeleri ve Allah’ın hiç şüphesiz kâfirler topluluğuna hidâyet vermemesidir.

108. İşte onlar, Allah’ın kalblerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir ve onlar gâfil olanların ta kendileridirler.

109. Şüphesiz ki onlar âhirette de hüsrana uğrayanların ta kendileridirler.

110. Ayrıca (şunu bil ki) Rabbin işkencelere uğratıldıktan sonra hicret edenlere, sonra da cihâd edenlere ve sabredenlere; evet Rabbin muhakkak bundan sonra Ğafûrdur, Rahîmdir.

111. O gün gelen herkes, kendi nefsi için çabalayacak. Herkese yaptıklarının karşılığı, eksiksiz olarak verilecek ve onlara asla zulmedilmeyecektir.

112. Allah şöyle bir kasabayı örnek olarak verir: O kasaba güven ve huzur içindeydi. Rızkı da kendisine her bir yandan bol bol geliyordu. Fakat o (ahali) Allah’ın nimetlerine karşı nankörlük etti(ler) de Allah da ona (halkının) ısrarla işledikleri yüzünden açlık ve korku elbisesini (giydirdi, bunların acılarını) tattırdı.

113. Andolsun ki onlara kendilerinden bir peygamber geldi de onu yalanladılar. Bu sebeple onlar zulmederlerken azab kendilerini yakalayiverdi.

114. Artık Allah’ın sizi rızıklandığı şeylerden helâl ve temiz olarak yeyin ve eğer O’na ibadet ediyorsanız Allah’ın nimetine şükredin.

115. O size ancak ölüyü, kanı, domuz etini, bir de Allah’dan başkasının adı anılarak boğazlanmış olanları haram kıldı. Kim çaresiz kalırsa saldırmamak ve haddi aşmamak şartıyla (yiyebilir). Şüphesiz Allah, Ğafûrdur, Rahîmdir.

116. Dillerinizin yalan yere niteleyegeldiği şeyler için: “Şu helâldir, şu da haramdır” demeyin. Çünkü (o zaman) Allah’a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Şüphe yok ki Allah’a karşı yalan uyduranlar iflâh olmazlar.

117. Pek az bir menfaat; ama onlar için acıklı bir azab vardır.

118. Biz, sana daha önce anlattığımız şeyleri de yahûdilere haram kılmıştık. Biz onlara zulmetmemiştik. Ama onlar kendilerine zulmediyorlardı.

119. Sonra şüphesiz Rabbin, bilmeyerek kötülük işleyen, sonra da bunun arkasından tevbe edip hallerini düzeltenlerin lehine olmak üzere -elbette senin Rabbin bundan sonra- Ğafûrdur, Rahîmdir.

120. Gerçekten İbrahim başlı başına bir ümmetti. Allah’a itaatkârdı. Hanîfdi. O, (hiç bir zaman) müşriklerden olmamıştı.

121. O (Allah’ın) nimetlerine şükredendi. (Allah) onu beğenip seçmiş, kendisini dosdoğru bir yola iletmışti.

122. Biz ona dünyada bir güzellik verdik. Şüphesiz ki O, âhirette de mutlaka sâlihlerdendir.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “Kuşkusuz ki, İbrahim (tek başına) bir ümmetti. Allah’a itaatkâr (batıla meyletmeyen) bir Hanîf idi. Müşriklerden değildi. Allah’ın nimetlerine şükreden idi. (Allah) O’nu seçti ve dosdoğru yola iletti. Ona dünyada güzellik verdik. Kuşku yok ki, o âhirette de salih kimselerdendir.” (Nahl, 120-122)

Âyette geçen “ümme” kelimesi; örnek bir hayır (Haniflik) öğreticisi anlamına gelmektedir. İtaatkâr, kelimesi ise, Allah’ın emir ve yasaklarını titizlikle uygulayan kimse, demektir. Haniflik kavramı, tüm benliğiyle Allah’ı kabullenip başkalarına bağlanmamayı ifade etmektedir. Bazıları Haniflik kavramını bir şeye meyletmek diye yorumlasalar da bu durum kelimenin gerçek anlamına uymaz ama gerektiğinde o anlamda da kullanılmaktadır.

“El-Hanefu” birinin tarafına dönmek ve meyletmek demektir. Bir kimse bir şeye ya da kimseye dönüp meylettiğinde ondan başka her şeyden yüzünü çevirmiş olur. Mesela, “iki kimse arasında hanef etti” denilince o iki kişiden birini tercih edip ona yönelmek ve diğerinden yüz çevirmek ve hemen her bakımdan ona bağlanmak, anlatılmaktadır. Bu hususta Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: “Sen her tür şirke (ve kötülüğe) meyletmeksizin arınmış (Hanif) olarak yüzünü dine döndür. O Allah’ın fıtratıdır ki, insanları onun üzerine (ona göre) yarattı...” (Rum, 30/30)

Bu âyette geçen “Haniflik”, bir önceki cümle olan “yüzünü dine döndür” emrinin durumunu belirtmektedir. Yani, yüzünü dine, Allah’ı inkârdan, O’na eş

koşmaktan ve her tür günah ve kötülüklere dalmaktan arınmış olarak döndür, denilmektedir. “Hanîf” kavramı zaman zaman doğru sözlü, samimi, iki yüzlülük yapmayan ve arınmış olan anlamına gelen “muhtlis” sözüyle yorumlanmaktadır. Bu durumda âyetin anlamı; yüzünü dine muhtlis olarak döndür, şeklinde olacaktır.

“Yüzün dine döndürülmesi”, kavramı insan isteklerinin tek kaynağa yönelmesidir ki, insanın kalbinde ondan başkasına meyil olmaz ve kalp başkasını istemez. “el-Hanîf” diye nitelenen kişi, tapınma ve kullukta kendine tek şey ya da kişi edinir ve ondan başkasına yönelmez. “es-Sıdku” denilen doğruluk insanın isteklerini bir ve tek tutması, birliğini parçalamaması ve çoğa yöneltmemesidir. “El-İhlâsu” ise, kendisinden isteklerde bulunulacak kimseyi birlemek ve ondan başkalarından istememek, demektir. Bu durum iki şekilde açıklanabilir:

İlki: İsteklerin bir ve tek tutulması,

İkincisi: Kendisinden bir şeyler istenen kimsenin bir ve tek tutulması.⁵⁷⁴

Bu hususta yapılacak bu tarz incelemeler genel olarak dört grup olmakla beraber ikiye ayrılabilir. Şöyle ki, sıralamanın ilki olan “ümme” kavramıyla başlayalım. (Sözlükte; ana, familya, din, ulus, soy, nesil, yol, zaman ve ulus boyları gibi anlamlara gelen) Ümme; âyette, önder, lider, örnek ve misal anlamına kullanılmış olup, topluma öncülük eden ve kendisine uyulan örnek lider demektir. İbni Mes'ud, ümme konusunda şöyle diyor: “Ümme, hayra ve iyiliğe götüren ve hayırla iyiliği öğreten öğretmendir. Ümme, kendisine uyulan örnek lider olma eylemi ve biçimidir. Ümme olan kişi kendisine uyulan ve ardı sıra gidilen önderdir.”

Ümme kelimesiyle aynı kökten oluşan “imam” sözcüğü arasındaki fark iki açıdan incelenebilir:

a) “İmam”, ister bir şey için amaçlanmış ve bilinçle isterse bilinçsizce ve amaçsızca seçilmiş olsun önder olarak kendisine uyulan her şey ya da her kişi anlamındadır. Bundan dolayı yürüdüğümüz bir yola da “imam” denilmektedir. Bu hususta Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “(Sık ormanlıklarda yaşayan) Eyke halkı gerçekten zalim idiler. Biz or.lardan da intikam aldık. (Eyke ve Medyen halkının yerleşim bölgelerinin) Her ikisi de apaçık bir yolun üstündedirler.” (Hicr, 15/78-79) Bu âyette geçen “imam” sözcüğü apaçık, düz ve geniş yol, anlamına gelmektedir. Bu yolun gizlisi, saklısı ve eğrilikleri olmadığından üstünde yürüyenler kaybolmazlar. Burada anlatılan amaç “imam” sözcüğü ile açıklanmaktadır. Ama “ümme” kelimesi burada kullanılamaz.

b) “Ümme” kelimesi “İmam” kelimesinden daha kapsamlı bir yapıya sahiptir. Ümme, ilim-amel veya teori-pratik olarak olgunluk ve mükemmellik niteliklerini yapısında toplamıştır. Öyle ki, bu konuda benzeri olmayan tek başına

kalmış gibidir. Kendisini başkalarından ayıran ve kendini açık ara ileri konuma getiren birçok özelliğe sahiptir. Bu özellikleri benzerlerinde görmek mümkün değildir. Ümmet sözcüğü yapısında bulunan “mim” (m) harfini çiftlemiş ve sonuna birliğe işaret eden “Ta” (T) harfini getirmiş olmakla konuşma anında kendine özgü anlamları karşıdakine hissettirir. Şu hadiste bu anlamın vurgulandığını görebiliriz. Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: “Kuşkusuz, Zeyd bin Amr bin Nüfeyl kıyamet gününde tek başına bir ümmet olarak diriltilecektir.” ⁵⁷⁵

Ümmet kelimesinin ilk harfi olan “Hemze” (Ü) şeklinde okunup ikinci harfi olan “mim” (M) çift yapılarak anlam değiştirilmiş ve güçlendirilmiştir. Ümmet kelimesinin çoğul hali “ümem”dir. İnsanların bir çağda yaşamaları yahut bir tek dine inanmaları dolayısıyla böylesi bir topluluk ümmet veya ümem diye adlandırılır.

İkincisi: “Kaniten lillahi” ifadesi her şeyi ile Allah’a itaat eden, ibadetlerini samimiyetle sürdüren ve içtenlikle dua eden demektir. İbni Abbas şöyle diyor; “kanit kelimesi, itaat eden anlamına gelir. Kunût ise, her şeyi ile itaat eden ve itaatini sürdüren demektir.

Üçüncüsü: “el-Hanîf” kelimesi, Allah’a yönelen ve bu meylinin gereği olarak O’ndan başkasından yüz çeviren demektir. Burada “meyl” kelimesi “el-Hanîf” kelimesinin anlamları arasında olmamakla beraber sözlük değerlendirmesi bakımından aynı konuyla ilgisi vardır.

Dördüncüsü: Şanı yüce olan Allah’ın verdiği tüm nimetlerine şükür edici olandır.

Verilen nimetlere şükür etmek üç temel asıl/esas üzerine kurulmuştur; bunlar:

575 Bu hadisi, imam Ahmed Said bin Zeyd’den aktarmıştır. (3/116 -117) Ahmet Şakir “sahih” olduğunu söylemiştir. Bu hadisi, Ebu Davud Tayalisi, 234 no ile, El-Bezzar, (3/282)’de, İmam Beyhakî, “Delailü’n-Nübüvveti” adlı eserinde, (2/123 -124)’te ve Et-Taberanî, eserinin (1/151 -152)’de rivâyet etmişlerdir. Rivâyetlerin hemen tamamı el-Mesudî diye bilinen Abdurrahman bin Abdullah’tan yapılmıştır. El-Haşimî: “bu hadisin rivâyet eden şahıslar arasında el-Mesudî var. Bu şahıs hadisi karıştırmış sonradan düzeltilmiştir. Rivâyet aktarımında yer alan diğer şahıslar güvenilirlerdir.” Demiştir. Mecmau’z-Zevaid, c: 9 s: 417. Mesudî’den bahseden bir başka kişi de onun, Yezid bin Harun olduğunu söyledikten sonra; “Bu şahıs önce hadisi karıştırmış ama sonradan düzeltilmiştir” demiştir. Taberanî’ye göre bu şahıs, hadisleri karıştırmadan önce Abdullah bin Reca kendisinden hadis rivâyet etmiştir. Bu hususu Şeyh Hamdi es-Selefi de incelemiştir. (1/151 -152) Ebu Ya’lâ hadisi anlatım bölümünü almadan rivâyet etmiştir. (2/260). El-Heysemî ; “Ebu Ya’lâ bu hadisi rivâyet etmiştir. Hadisin rivâyeti ‘hasen’ derecesindedir.” diyor. Mecmau’z-Zevaid, (9/417). Ayrıca bu hadisi, İbni İshak, (1/244), el-Hakim, (3/439), ve Fethu’l-Bari, ‘Ensar’ın hikâyeleri” bölümünün Zeyd bin Amr bin Nüfeyl’in hadisi” başlığı altında, (7/176) rivâyet etmişlerdir. Ayrıca bu hususta İbni Hacer el-Askalanî’nin ‘el-İsabe’ adlı eserine bakılabilir. (4/61)

- a) Nimetlerin varlığını ve nimet olmalarını itiraf edip kabul etmek,
- b) Nimetlerin tümünü yaratanı ve vereni itiraf etmek,
- c) Verilen nimetlerin her birini, yaratıp bağışlayanın rızasını gözeterek kullanmaktır.

Verilen nimetlere şükür etmiş olabilmek için şu saydığımız üç şeyi yerine getirmek gerekir. Kul bunları gözetmeyince nimetlere şükür etmiş olamaz. Burada gündeme getirilen şey, Allah dostu Hz. İbrahim Halilullah'ın yukarıda sayılan şu 4 niteliğe sahip oluşudur. Allah (c.c.) kendine dost edindiği Hz. İbrahim Halilullah'ı bu sayılan niteliklerle anmaktadır. Bu niteliklerin tamamı ilim/uygulama veya teori/pratik ikilemine dayanmaktadır. İlim/iman etme ve salih ameller işleme ile bunların öğretimi ve yaygınlaştırılması bu dostluğun gereğidir. Bu dostluğun gereği olarak tüm olgunluklar ilim/salih amel ikilemine aittir. Öyleyse tüm insanlık ve tüm varlıklar ona çağrılmalıdır. ⁵⁷⁶

ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنْ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٣﴾ إِنَّمَا جَعَلُ الشَّيْءِ عَلَى الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٢٤﴾ ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١٢٥﴾

123. Sonra Biz sana: “Hanîf olarak İbrahim’in dinine uy! O, (hiç bir zaman) müşriklerden de olmadı” diye vahyettik.

124. Cumartesi, ancak onda ihtilâfa düşenlere farz kılınmıştı. Şüphesiz ki Rabbin ihtilâf edegeldikleri şey hakkında Kıyamet günü aralarında hükmedecektir.

125. Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütlerle dâvet et. Onlarla en güzel yolla mücadele et! Şüphesiz ki Rabbin yolundan sapanları da en iyi bilen ta kendisidir; O, hidâyette olanları da çok iyi bilendir.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır; “(Ey Peygamber!) Sen Rabbinin yoluna hikmetle (kesin delillerle) ve güzel öğütlerle çağır ve onlarla en güzel olan şekilde mücadele et! Rabbin kendi yolundan sapanları en iyi bilendir.” (Nahl, 16/125) Noksanlıklardan yüce ve temiz olan Allah, hakka dâvette insanları yaratılışlarına göre derecelendirmiştir. Buna göre;

a) Davetçi Müslüman, hakka karşı gelmeyen ona karşı direnmeyen zeki bir insanı, hikmetle bir tür bilgisizlik ve bazı bakımlardan yoksunluk içerisinde bulunan kimseleri güzel öğütlerle hakka dâvet etmelidir. Güzel öğütler, insanlara bir taraftan dâvetin kolaylıkları Allah'ın emirleri ve yasakları anlatılırken diğer taraftan Allah korkusu hatırlatılarak olmalıdır.

b) İnsanlardan hakka karşı inatçı ve inkârcı olan kimseleri yöntemin ve sözün en güzeliyle dâvet etmelidir. İşte bunlar bu âyetin ruhuna uygun düşen doğru ve sıhhatli çağrı metodudur. Yoksa Yunan mantığının esiri olmuş kimselerin zannettikleri gibi değildir.

Hikmet, eldeki delillerin kıyaslanmasıdır. Halkın yüksek tabakası, okumuş görmüş insanlar, entellektüeller ve zeki kimseler hep hikmetle dâvet olunmalıdır. Orta halk kesiminden insanlar bir takım bilgilerden ve bazı bakımlardan yoksun oldukları için onlara yapılan dâvet ve konuşmalarda güzel öğütlerle olmalıdır. Kavgacı, gürültücü ve çekişmelerden hoşlanan (entellektüeller, bazı makam ve mevki sahipleri ile bir topluluğun veya bir kuruluşun önde gelen simalarından olan) kişilere yönelik dâvet İslâmi kıyaslamalara ve mantıksal ölçülere dayanmalıdır. Ama insanların geçmişlerini ortaya döküp onlarla dâvet hususunda görüşürken İslâmi olmayan metotları seçmek ve Yunan felsefesi kurallarını ortaya koyarak İslâmi felsefe usullerinden uzaklaşmak birçok bakımdan İslâm dininin kurallarına aykırıdır. Konuyla ilgili olmadığından bunları burada sıralamıyoruz.⁵⁷⁷

Durum ne olursa olsun insanların (vaaz, nasihat, tavsiye ve hatırlatmalar şeklinde olan) öğütler almaya ve benzeri öğütler vermeye olan ihtiyacı ortadadır. İnsan, hatırlama ve tekrarlama özelliği zayıflayıp bir takım şeyleri unutmaya başladığında öğüt almaya her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyar. Bu durumda ona bazı şeylere özendirme, bazılarını korkutma ve sakındırma şeklinde olan öğütlerle tavsiyelerde bulunmalı ve kendisi uyarılmalıdır. İnsan bir şeyleri unutmuyor ve hatırlama durumu da güçlü ise öğütlere, uyarılara, özendirmelere ve korkutmalara pek ihtiyaç duymayacaktır. Bu durumda ona dinin emir ve yasakları anlatılmalıdır.

Öğütle iki şey amaçlanır:

a) Karşıdakine bir şeyi ya da bir şeyleri emretmek,

b) Ona bir şeyleri yasaklamak veya onu bir şeylerden men etmektir. Emir ve nehiy (ya da buyruk ve yasaklama) ile özendirme ve korkutma (ya da rağbet ettirme ve uyarma) bunlar birbirlerinden ayrılmaz bütün gibidirler. Hatta neredeyse emir ve yasaklar özendirme ve korkutmanın ta kendisidir, denilebilir.

Bunun benzerleri olarak şunları da sıralayalım;

a) Tevbe edip pişmanlık duyanlar; yaptığı hatayı hatırlayan kişilerdir. Bu tip insanlar dinin emir ve yasaklarını herkes ve her zamandan daha çok duymaya ihtiyaç gösterirler.

b) Kendi durumunu bilmeden itiraz edenler. Bunları bazı şeylere özendirmek ve bazı konularda da korkutmak gereklidir. Bu, onların gerçek anlamda şiddetle ihtiyaç duydukları şeylerdir.

c) Bu tip kimseler, hem bir şey bilmez ama gururundan kibirlenmesinden taviz vermez ve hem de itirazdan vazgeçmezler. Bunların karşısına dikilip gerektiği şekilde mücadele etmelidir. Nitekim bu üç grup şahsiyet hakkında en-Nahl suresinin 125. âyetinde Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır; "(Ey Peygamber!) Sen Rabbinin yoluna hikmetle (kesin delillerle) ve güzel öğütlerle..." Burada sözü edilen kişiliklere karşı uygulanacak davranışlar tek tek sıralanmıştır. Buna göre; bu insanlarla ilişkiler hikmetle başlıyor. Allah (c.c.); "hikmet" ile işe koyulmayı ve ikili ilişkileri düzenlemeyi gündeme getirdikten sonra davranışların hepsini iyi olarak niteleniyor. Ama gerçek kimliğinde iyi olan davranışlar zaten iyi diye nitelendiğinden onları ayrı tutuyor.

Dini öğüt (nasihat, mev'ize ve vaazlar); âyette geçtiği üzere, insanlara dini vaazlar verilirken iyilik ve güzellik konuşma metodunun temel şartı olmalıdır. Fikir mücadeleleri de böyledir. Karşıdaki insana fikrinizi anlatacak iseniz mutlaka konuşmalarınızın ve tenkitlerinizin temel prensibi iyilik ve güzellikler olmalıdır. Eğer dini vaazlar ve nasihatlerde hareket noktanız iyilikler ve güzellikler olmaya-caksa nasihatınızın kısır bir tartışmaya dönmesi muhtemeldir. Üstelik konuştuğunuz kişinin de eski olumsuz tutumunu takınıp hiddetlenerek ağır sözler söylemesi belki de kaçınılmaz olacaktır.

Muhatap alınan kişiye iyilik ve güzellik temeline dayalı olarak yapılacak konuşmalar ve konuyu destekleyecek deliller, ortamı yumuşatarak dostluğu, samimiyeti ve arkadaşlığı kolaylaştıracağından vaaz ve nasihatler en iyi şekilde yapılmış ve amacına ulaşmış olacaktır. Zaten muhataplarla konuşma ve davranış biçimlerini belirleyen bu âyet incelendiğinde bu iki husus açıkça görülecektir. Son devir İslâm âlimlerinden bazılarının bu husustaki fikirleri şöyledir: ⁵⁷⁸

Bu âyette kıyasın türlerine işaret vardır:

a) "*Hikmet*", *delil getirme ve kanıtlama yöntemidir*;

b) "*Güzel dini nasihat*", karşıdakinin anlayacağı şekilde ve iyilikle öğüt vermek ve anlatmak yöntemidir,

c) "*En iyi yolu kullanarak mücadele etmek*", diyalektik ve mantıksal verilerle hareket ederek anlatmak ve mücadele etmek yöntemidir.

Hikmet Yöntemi: İtiraz tarafının delillerden öte bir şeye değer vermemesi durumunda delillerin ortaya konulması kaçınılmazdır. Bu durumda anlaşmazlık olan konuda iddia eden tarafın, itiraz edip kabul etmeyen ve delil dışında başka bir şeye boyun eğmeyen tarafa kesin delillere dayalı mantıksal öncüller sunması gerekir. Bu yöntem halk kesiminin iyi halli olup bilgi bakımından da belirli yeri olan seçkinlerine hitap eder.

Konuşma Prensipleri Yöntemi: Deliller getirmeksizin karşılıklı konuşma ve ikna yöntemlerinin yararlı olacağı kişileri bir takım şeylere özendirme, teşvik etme ve salık verme ile bir takım şeylerden sakındırma, uyarma ve korkutma şeklinde uygulanan bir yöntemdir. Bunun muhatabı genelde insanların hemen hemen birçoğudur.

Mantık ve Diyalektik Yöntemi: Kendisine karşı mantıksal bir savaşım verilmedikçe herhangi bir tezi ya da fikri kabullenmek taraftarı olmadığı gibi sürekli saldırı durumunda bulunmayı tercih eden muhalefet özellikli kişilere karşı geçerli olan bir yöntemdir. Ama bu metotta dikkat edilmesi gereken husus K. Kerim ayetlerinin Yunan mantık sistemi ile diyalektik terminoloji temelleri üzerine oturtulması hangi açıdan ve hangi bakımdan ele alınırsa alınsın kesinlikle geçersiz ve temelsizdir. ⁵⁷⁹

Noksanlıklardan uzak ve temiz Allah, insanları Hakka çağırarak olan dâveti dâvete muhatap olan kimselerin durumlarına göre 3 derece olarak belirlemiştir. Buna göre insanları şöyle sıralamak gerekir. İnsanlar ya;

a) Tanıyıp hakkında bilgi sahibi olduklarında hakkı ve doğruları isteyen, onu her şeye tercih eden, ona özenen ve onu seven kimseler olurlar. Bunlar, hakka dâvet edildiklerinde yalnızca hikmet denilen kesin delillere ve savunulan veya önerilen fikrin kanıtlanmasına ihtiyaç duyarlar. Ama hikmete ek olarak veya hikmeti terk ederek vaaz ve nasihate ya da karşı mücadele ve saldırıya ihtiyaçları olmaz. Veya,

b) İtirazcı olup hakka karşı başkaldırı ile meşgul olurlar. Ama hak kendilerine tanıtıldığında veya hakkı gerçekten anladıklarında onu tercih ederek hemen ona uyma yoluna koyulurlar. Bu tip insanlar, kendilerine sunulan yeni bir fikrin ya da hakkın kesin delillerle kanıtlanması yanında bir şeylere özendirilmeye ve bir şeylerle korkutulmaya ihtiyaç duyarlar. Yada

c) İnsanlar, hakka karşı inatçı olup itirazlarını sürdürürler. Bunlarla en güzel metotlar kullanılarak mücadele edilmelidir. Bunlar hakkı kabul edip ona yöneliklerinde problemler olmasa da kabul etmediklerinde en güzel ve en iyi metotlarla beraber mücadeleden zorlamaya, serzenişten belki de azarlamaya kadar bir dizi konuşma ve hitap şekli kullanılacaktır. Eğer mümkün ise bu tiplerle yapılan fikir tartışmalarında muhatabın fikirlerini çürütecek münazaralara ihtiyaç duyulacaktır. Bunun iki yararı vardır;

İlki: Muhatabın geçersiz delillerini ve boş fikirlerini çürütmek ve onu hakka döndürmek,

İkincisi: Hakka karşı sert ve inatçı olan bir kimsenin kötülüğünü ortadan kaldırmak ve düşmanlığını gidererek böyle bir kimsenin yanıldığını ve haksızlığını diğer insanların gözleri önüne sermektir.

Maddeler halinde sıralanan bu açıklamaların her biri, Kur'an'dan deliller getirilip pratiğe konulurken hassas Kur'anî bir denge ile uygulandıktan sonra muhatapta olumsuz herhangi bir etki oluşturmuş değildir. Çünkü incelemek ve üzerinde düşünüp fikir yürütmek isteyenlerin de tanıklık edecekleri gibi Kur'an bu metotların mükemmel olduğunu açıklamış ve başarısını garanti etmiştir. Ayrıca Kur'an'ın bu sistem için getirmiş olduğu delillerin de kesinliği ortadadır. Kelam ilmi (yani Mütakellimin İslâmî mantığı) âlimlerinin savundukları Kur'anî metotların dışında bir başka metot ise mantıkçıların ve diyalektikçilerin metodudur. Kur'anî metottan sonra bu metot işin amacına en yakın, en açık ve güçlü delilleri sayesinde bu husustaki kuşkulardan ve kuşkulandırmalardan en uzak olan metottur. Ama Mütakellim'in (kelam ilmi) âlimleriyle diyalektik mantık bilginleri arasındaki fark ise büyüktür. Bu hususta bir şair şöyle diyor:

Çürük çıktı deliller destekledi de camlar
Kırılmaya mahkûmdur her tür sert kırıclar

Rakiplerin ileri sürdükleri delillerin kendilerine özgü nitelikleri incelendiğinde sahiplerinin noksanlıkları, zayıf noktalarının yansımalarıyla fikir çalkantıları ve fikirlerinin oturmamışlığı görülecektir. Ama tüm bu yansımalar ve görüntüler size ya işaretle ima yollu yada bir takım izler halinde belirirler. Şair şöyle diyor:

Çorak topraklara öncü gönderdiğinde şayet,
Mantık ararsan bunda öncüye edersin ihanet.

Onların ileri sürdükleri delillerde uygunsuzluklar ve yanılgılar olsa da felsefecilerin metotlarından daha tutarlı ve doğrulara daha yakın olduğu ortadadır. Onların metot ve delillerinin olumsuzlukları böylesine ortada iken ilâhî vahyin metoduna nasıl olup ta itiraz edeceklerdir? ⁵⁸⁰

وَأِنْ غَافِبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا غَوَيْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ ﴿١٢٦﴾ وَاضْبِرْ
وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٧﴾

126. Şayet bir ceza verecek olursanız size yapılan saldırının misliyle mukabele edin. Sabrederseniz, andolsun ki bu, sabredenler için daha hayırlıdır.

127. Sabret! Senin sabrın ancak Allah'ın (yardımı) iledir. Onlar için üzülmə! Kurmakta oldukları tuzaklardan dolayı da sıkıntıya düşme!

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “(Ey Peygamber!) Sabret! Senin sabrın da ancak Allah'ın yardımıyla. (Onlara bakıp ta) yaptıklarından dolayı kederlenme. Kurup durdukları tuzaklardan dolayı da kendini sıkıntıya sokma!” (Nahl, 16/127)

Bir başka âyette ise Allah şöyle buyurmaktadır: “(Ey Peygamber!) Rabbinin hükmüne sabret! Çünkü sen gözlerimizin önündesin. (İbadet etmeye ve bir şeyler yapmaya) Kalktığında Rabbine hamd ederek O'nu (noksanlıklardan uzak ve temiz olduğunu ifade etmek için Sübhanallahi ve bi-hamdihi, diyerek) tesbih et.” (et-Tur, 52/48)

İnsanlar birçok hususta çekişir ve tartışır. Birbirine rakip olan tartışmacı taraflardan biri:

“Allah (c.c.) için sabır en mükemmelidir. Bir şey Allah (c.c.) için ve O'na özgü olursa “amaç” olur. Eğer Allah'a doğru olursa “vesile” (neden, araç, vasıta ve sebep) olur. Doğaldır ki, amaçlar araçlardan daha öncelikli, daha değerli ve daha şerefli. Bundan dolayı da insan bir söz verip adak adadığında Allah'a yaklaşmak ve noksanlıklardan uzak olmanın yalnızca O'nun hakkı olduğunu söylemek demek olduğundan adağın yerine getirilmesi gerekir. Ama eğer adak bir yemin gibi yapılmışsa yerine getirilmesi kaçınılmaz bir gereklilik değildir. O yalnızca bir yemindir ve onun durumu farklıdır.

Şanı yüce olan Allah'a özgü ve O'nun için olan şeyler Allah'ın “Ulûhiyet” (ilahlık ve ilâh oluş) makamıyla ilgili olur. O'na giden ve O'na doğru olanlar ise “Rububiyet” (Rabblik ve Rabb oluş) makamıyla ilgili olur. Bundan dolayı da bir ve tek ilâh oluş keyfiyeti olan “Tevhîdu'l-Ulûhiyyeti” insanları, Allah'a eş veya eşler koştuktan men etmek, onlara Allah'a eş koşturmayı yasaklamak ve haram kılmaktır. Bu bakımdan yalnızca “Tevhîdu'r-Rububiyeti” niteliği soyut olarak “Tevhîdu'l-Ulûhiyyeti” niteliğinden farklılık göstermektedir.

Nitekim puta tapıcı kimselerin inanç sistemleri ve uygulamaları incelendiğinde görülecektir ki, onların hemen hepsi, şanı yüce olan Allah'ın, tüm varlıklar âleminin ve tüm varlıkların tek yaratıcısı, tek rabbi ve tek hâkimi olduğunu itiraf ediyor ve inanıyorlar. Bu durum inancın uygulaması olarak Allah'ın “Tevhîdu'r-Rububiyeti” özelliğini gündeme getirmektedir. Ama “Tevhîdu'l-Ulûhiyyeti” özelliğini hayata yansıtmamaktadır. “Tevhîdu'l-Ulûhiyyeti” özelliğinin hayata uygulanması ise, ibadette Allah'ı bir ve tek tanıyıp O'na eş koşturmayla gerçekleşir. “Tevhîdu'r-Rububiyeti” niteliğini hayata yansıtmış ve uygulamada gereklerini yerine getirmiş olmaları onlara herhangi bir yarar sağlamayacaktır.”

Tartışmacı taraflardan diğeri ise:

Allah'a doğru giden yolda ve O'nunla sabretmek sabrın en mükemmeli-
dir. Allah için sabretmek yalnızca O'na giden yolda O'nunla sabretmeyi bilmek
ve uygulamakla gerçekleşecektir. Nitekim Şanı yüce olan Allah âyetinde; "Sab-
ret..." diye buyurmaktadır. Bu âyetin gereği olarak sabretmek O'nun emri ve
farzdır. Bu emirle yapılması emrolunan şey ise, Allah(c.c.) uğrunda yapılması ge-
rekenlerdir. Âyetin devamında, "Senin sabrın (sabredebilmen) da ancak Allah'ın
yardımıyla. (sabrın O'nunladır, O'nun uğrundadır, O'nun uğrunadır, O'nun
yolunadır, O'nun yolundadır ve O'na doğrudur.)

Âyetin şu son bölümü, cümle yapısı olarak birinci bölüm olan "Sabret..."
istek ve emir cümlesinin durumunu bildirmekte olan bir haber cümlesi olup bi-
rinci kısmın yüklemi durumundadır. Çünkü burada "Sabret..." emir ve isteği-
nin ardından sabrının nasıl olacağı ve nasıl sabredeceğinin haberi veriliyor. Yani
"Sabret! (Ama) Senin sabredebilmen de ancak Allah'ın (sana vereceği) yardı-
mıyladır." Bu ise şu iki hususu gündeme getirmektedir:

İlki: Allah'tan yardım dilemek ve O'nun yardım etmesi,

İkincisi: Yalnızca iki kimse veya iki taraf arasında olan özel bir birlikteliktir.

Zîra ...ile, e... a... doğru, ...e...a için, ...nın adına, içine, içinde, ...ile bera-
ber, ...nın yardımıyla gibi anlamlar verilen "Bi" öneki âyetinde "birliktelik, beraber-
lik ve arkadaşlık" için kullanılmış olup "Musahabet bi"si veya "maiyet bi"si diye
adlandırılır ki, ikinci hususun delili budur. İnsanlar birbirlerine, "fe bî yesma'u
(benimle veya beni iştir, iştiriyor), ve bî yebsuru (benimle veya beni görür, görü-
yor), ve bî yebtişu (benimle veya beni sıkıca yakalıyor, yakalar) ve ve bî yemşüü
(benimle yürür, yürüyor veya beni yürütür, yürütüyor) gibi ifadelerinde genel bir
birliktelik (musahabet) anlamı hâkimdir. Yoksa bu ifadelerde insanlar birbirlerine
yürümede, görmede, iştirmede veya yakalamada karşıdakinden yardım istemiş
değildir. Bu tip olaylar ve onlardan bir şekilde haber vermeler Allah'a isyan eden
ya da itaat eden ayırımı yapılmaksızın ortak olarak aynı kalıpla kullanılırlar. Ama
Allah'ın yardımı almayan hiçbir şey gerçekleşecek değildir.

Bu "bi" öneki ister birliktelik ister arkadaşlık veya sırdaşlık bildirsın cümlelerin
ve yüklem kapsadığı anlam ve kavramı ortaya çıkarır. Mesela, Şanı yüce olan
Allah bir âyetinde şöyle buyurmaktadır: "Kuşku yok ki, Allah sabredenlerle bera-
berdir." Burada görülen husus "ma'a" önekiyle sağlanmış bir birlikteliktir. Bu
birliktelik Allah'a yakınlaşma ve O'nun hoşnutluğunu hak etme yolunda kulun
çabaları ardından Allah (c.c.) dostluğunu ve sevgisini ona aktarması şeklinde
gerçekleşmiştir. Bunun gerçekleşmesinin ardından "bir şey göreceksin Allah ile
birlikte görür ve bir şey işitecekse O'nunla birlikte iştir. Artık hareket edecek-

se yalnızca Allah ile birlikte hareket eder, bir yerde kalacaksa yalnızca Allah ile birlikte kalır, bir şeyi anlamaya çalışırsa yalnızca Allah ile birlikte kavrayıp onlar özetle, her ne yaparsa yapsın hep Allah kendisiyle beraberdir O'nunla birlikteliği devam eder.

Bir kimsenin kişiliği ve inancı içerisine bir kimse veya bir şey için -yalnızca ona özgü olmak üzere- sabır yerleşecek olursa bu kişi artık onun uğrunda ve onun yolunda pek çok sıkıntı ve ağırlıklara ilâhi iradenin dilediğince tahammül gösterecektir. Nitekim "tahammül gösterenler, benim uğrumda nelere tahammül etmişlerse..." ifadesinde buna bir işaret bulabiliriz. Âyette de bu durum vurgulanmaktadır: "*Senin sabredebilmen de ancak Allah'ın (sana vereceği) yardımındadır.*" Bu demektir ki, Allah'ın uğrunda ve O'nun için olup desteğini almadan gösterilecek olan tahammül "sabır" olarak değer kazanmayacaktır.

Çünkü bu tahammülde Allah onunla beraber olmadığından ona yardım da etmemiştir. Âyette sabır emri açıklandıktan sonra şunu söyleyelim, Allah (c.c.) bir kimseye yardım etmemiş ve kendisiyle beraber olmamışsa o kişi nasıl olacak ta Allah'ın emrettiği hususlarda O'nun emir ve yasaklar ifade eden ayetlerine inanıp itaat ederek gerektirdiklerini yapacak, onları hayata uygulayacak ve insanlara tebliğ edecektir? Ayrıca bu kişi, Allah'ın yardımı olmaksızın nasıl olacak da kendi kaderinin öngördüğü hususlara Allah için tahammül gösterecek ve durumunu Allah için değerlendirecektir?

Tıpkı bakıp görmesi Allah için, işitmesi Allah için, tutması ve kavraması Allah için, yürümesi ve durması da Allah için olmayan kimselerin Allah'a karşı sevgiden kaynaklanan bir yakınlıklarının olmaması gibi Allah (c.c.) için sabır ve tahammül göstermeyen kişilerin de Allah katında övülmüş sabrın sağlayacağı hayırlı sonuçları elde etmeyi ümit edemezler.⁵⁸¹

إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ ﴿١٢٨﴾

128. Çünkü Allah sakınanlarla ve daima iyi davrananlarla beraberdir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

İSRÂ SÛRESİ

[111 Âyet]

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي
بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿١﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Kulunu geceleyin Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren (Allah) münezzektir. Ona âyetlerimizden bazısını gösterelim diye. Şüphesiz ki O, işitendir, görendir.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “Bir gece kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah noksanlıklardan yücedir, temizdir. O gerçekten işitendir, görendir.” (İsrâ, 17/1)

Âyette geçen “İsrâ” Allah'a ibadet eden kulun kul olarak ulaştığı “Kulluk Makamları”ndan bir makamdır. İsrâ makamı'nda yapılan kulluk hakkındaki bilgiler daha önceleri anlatılmıştı. ⁵⁸²

Âyette geçen “esrâ bi-abdihi” “kulunu (yürüten) yürüttü, (götüren) götürdü” diye anlamlandırabileceğimiz bu ifade, “kulunu gönderdi, iletti, götürdü ve saldı” gibi anlamlara gelse de aslında bunların dışında olarak Resulullah'ın -sallâllâhu aleyhi vesellem- gece yaptığı bu yolculuğunda şanı yüce olan Allah'ın kendisiyle yaptığı dostluğunu ve arkadaşlığını anlatmaktadır. Çünkü burada âyette durumu anlatmak için kullanılan “esrâ” “yürüttü” fiili zaten geçişli bir yüklem olup ayrıca başka bir öneke ihtiyaç duymaz. Bu durumda “bi-abdihi” sözcüğünün başına getirilen “bi” öneki bir fazlalık (zaid) olmayıp “dostluk, arkadaşlık, birliktelik,

beraberlik ve yanına alma” gibi bir anlamı yakalamak içindir. (yani “kulu-n-u” ifadesinin sonuna ikinci bir i-hali eki “U” ve kaynaştırma harfi “N” eklenmesi ile “kulu-n-u-N-U” gibi değil de “kulu ile beraber” veya “kulunu da birlikte alarak” gibi bir anlatımı olmaktadır.)

Araplar, “Hâcere bî-ehlihi ve sâfere bi-ğulamihi” dediklerinde anlatmak istedikleri “o adam, ailesini ve oğlunu göç ettirdi, yolculuğa çıkarttı” gibi bir şey değildir. Ama onlar bununla, “o adam, ailesi ile birlikte yolculuğa çıktı ve oğlunu da yanına alıp birlikte gittiler”, anlamını ifade etmek isterler. Ne bu cümlede kullanılmış olan “bi” öneki ne de âyetle kullanılan bir fazlalık değildir. Çünkü gerek bu cümlelerin gerekse âyetle kullanılan cümlelerin yüklemeleri zaten yapıları itibariyle, yüklem bildirdiği işi, oluşu, hareketi ve eylemi yüklem öznesinin nesnesine yaptırdığı geçişli yüklemelerdendir.

Geçişsiz fiillerin (yani yüklemelerin) bir kısmını geçişliye dönüştürmek için ya nesnenin (yani düz tümlecin) başına bir önek getirilir ya da (Görmek ile göstermek ve gitmek ile götürmek gibi) başka bir yapıya çevrilirler. Ama yapısı itibariyle veya sonradan yapılmış olan geçişli fiillerin tekrar geçişli yapılmalarının bir mantığı olmasa gerek. Bu yüzden âyetle kullanılmış olan “esrâ bi-abdihi” ifadesindeki “bi” öneki zaten geçişli olan “esrâ” fiilinin yeniden geçişli yapılması için değil ama cümlelerin belirlenen gidişatında “dostluk, arkadaşlık, birliktelik, beraberlik ve yanına alma” gibi bir anlamın yakalanması içindir.

Bunlardan hareketle diyebiliriz ki, Peygamber Efendimiz’in -sallallâhu aleyhi vesellem- yapmış olduğu o gece yolculuğu O’nun hayatındaki en büyük ve en kutsal yolculuk idi. Kendisine, bu yolculukta yalnız bırakmayıp yanına almışçasına desek veren bir dostu vardı. Bundan dolayı yapmış olduğu her yolculukta Peygamber Efendimiz’in -sallallâhu aleyhi vesellem-; “Ey Allahım! Yolculuğa çıkmış kişinin yol arkadaşı sensin.”⁵⁸³ Diye buyurduğu rivâyet edilmektedir.

“Sözü edilen “esrâ” yürüttü fiilinin “yürüdü” şekli olan “serâ” kökünü “bi” öneki ile “serâ bi-abdihi” şeklinde kullanarak da “kulunu gece yürüttü gece yolculuğuna çıkardı” anlamını elde edebiliriz. Öyleyse hem fiilin orijinal yapısını bir “hemzeli” ekledikten sonra değiştirerek kullanıyoruz bir de düz tümlecinin (nesnesinin) önüne “bi” önekini getiriyoruz, bununla elde edilecek yararlar nelerdir? Denecek olursa. Bunu iki şekilde cevaplayabiliriz:

İlki: Bir kısım dil bilginleri: “Gerek 4 harfli kullanımıyla “esrâ” fiili gerekse 3 harfli kullanımıyla “serâ” fiilleri aynı anlama gelirler. Ama “esrâ” şeklinde kullanımı ile hemen hemen aynıdır. “Serâ Zeydun” ve “Esrâ Zeydun” anlam itibariyle aynıdır.” Diyorlar.

583 Bu hadisi İmam Müslim “Sünen”inin Hacc bölümünde, “yolculuğa çıkarken (yolculuk namazı kılarak) Allah’ı anmanın güzel bir husus oluşu, başlığı altında (3/490) ve diğer hadis alimleri rivâyet etmişlerdir. Bu husus daha önce de el-Enam suresi bölümünde geçmişti.

İkincisi: Süheylî ve bir kısım Arap dilbilgisi uzmanları: “*Esrâ*, fiili geçişli bir fiildir. Tümleci cümleden kaldırılarak kullanılması yaygındır. ‘*Esrâ bi-abdihi*’ (kulunu gece yolculuğuna çıkardı ve kulunu gece yolculuk için yürüttü) derken ‘*Esrâ bi-abdihi'l-Buraku*’ yani ‘Burak (denilen binek aracı), Allah’ın kulunu gece yolculuğu için yanına alıp götürdü’, anlamına gelmektedir.”⁵⁸⁴

Bu konuda Hz. Ebu Bekir Sıddık’ın şu sözü yukarıda anlatılan birinci şıkkı doğrulamaktadır. Şöyle ki; ⁵⁸⁵ “bizi o gece boyunca yürüttü ve sonraki gece devam ettirdi. Bu yorgunluktan dolayı aramızdan ayağa kalkmak isteyenler ancak sırtları üstü dönerek kalkabilecek gibi idiler.

Bu hususta verilecek en doğru cevap: -di’li geçmiş zaman kökü 3 harfli olan Arapça fiiller eğer “*bi*” öneki kullanımıyla geçişli fiiller haline getirilmiş iseler anlam itibariyle iki şeyi ifade eder:

İlki: fiilin gösterdiği eylemi ilk yapanın öznesi olmasıdır.

İkincisi: Tümlecin başına arkadaşlık, birliktelik ve beraberlik ifade eden “*bi*” önekinin getirilmesi nedeniyle anlamın değişmesidir. Yani “*Seraytu bi-Zeydin ve sâfetu bi-hi*” diyecek olursanız bu cümlelizden Zeyd’i yürüttüğünüz anlamı değil ama Zeyd ile beraber geceleyin yürüdüğünüz ve gece yaptığınız o yolculukta Zeyd’e arkadaşlık ve onunla beraberlik edip birlikte olduğunuz, anlamı çıkacaktır. Nitekim bu kullanımdan olmak üzere şu örneği verelim: “*Lekad seraytu ale’z-Zalâmi bi-Ma’şerin*” diyen bir kimse “toplulukla birlikte karanlıklara doğru (veya karanlığa rağmen) geceleyin yürüdüm” demek istemiştir.

Bu konuda şu hadisi de sunalım: “Resulullah -sallallâhu aleyhi vesellem- savaş veya başka bir şey için yolculuğa çıkacağı zaman hanımları arasında kura çekti. Kura hangi hanımına çıkarsa o hanımını alır onunla beraber çıkardı.”⁵⁸⁶

Bu fiilin başına bir hemzelif (I) getirilerek geçişli yapılması durumunda da fiilin gösterdiği eylem nesne yani tümleçte gerçekleşir. Bu durum tıpkı şu ayetlerde

584 Es-Süheylî’nin -radiyallâhu anh- açıklamaları şöyledir: “Âyette geçen **esrâ bi-abdihi**, ifadesi ‘Burak O’nu gece yolculuğuna çıkardı’ anlamındadır. Birini anlatırken ‘amdaytu’ yani o alış-verişi geçerli kıldım veya o hükmü infaz ettim ya da onu öldürdüm” deriz. Bunun yerine onunla hemen hemen aynı anlam gelen, “ce’altuhu yemdi” yani o alış-verişi geçerli hale getirdim veya o hükmü infaz edilir kıldım ya da onu ölü kıldım” demeyiz. Ama Arap dilinde bir cümle içerisinde nesneye bir şekilde herhangi bir işaret varsa veya o nesneye cümlelin yapısal durumu gereği bir bedel oluyorsa o nesne cümleden kaldırılır. Onun yerine cümlede bedel olan kısım kalır...” Bu hususta daha fazla bilgi için bknz. Er-Ravdatu’l-Enfu adlı eseri C: 3, S: 412.

585 İmam Buhari, eserinin değişik yerlerinde bu haberleri ‘Sahabenin faziletleri’ bölümünde “Muhacirler hayat hikâyeleri ve erdemleri” başlığı altında rivâyet etmiştir. (7/10) İmam Müslim ise eserinin “Zühd” bölümünde “Hicret hadisi” başlığı altında aktarmıştır. (5/764)

586 İmam Buhari, eserinin tefsir bölümünde “eğer onu dinleseydiniz” başlığı altında rivâyet etmiştir. (8306) İmam Müslim ise, bu hadisi, eserinin “tevbe” bölümünde “iftira ve iftiracının tevbesinin kabul edilmesi” başlığı altında vermiştir.

olduğu gibidir; Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “Allah annelerinizin karınlarından sizi çıkarmaktadır. (Nahl,16/78) Firavun ve hanedanından bahsettiği bir diğer âyette ise: “Ama (sonunda) biz, onları (Firavun ve hanedanını) bahçelerden, pınarlardan, hazinelerden (oluşan) ve değerli bir yerden çıkardık.” (Şuara, 26/57-58) Bunlarla benzeri fiilleri ve yapılarını kapsayan pek çok âyet bulunmaktadır. Bir hemze eklenerek yani bir harf artırılarak geçişli hale döndürülen bir fiilin tümlecine “bi” önekinin getirilmesi ile anlam değişerek fiilin gösterdiği eylemi özne ile nesnenin birlikte, beraberce, dostluk ve arkadaşlık halinde yapmaları anlamını elde etmiş oluruz. Eğer 3 harfli bir fiile bir harf eklenmesiyle yeni bir fiil yapıyorsa bu fiilden elde edilen anlam fiilin gösterdiği eylemde bir “işteşlik”tir. Yani eylemin nesne ile tümleş arasında ortaklaşa ve birlikte yapıldığını gösterir. Bazı durumlarda bir anlamda uygunsuz gibi görünse de incelenmesi gereken bir husustur.⁵⁸⁷

وَاتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ أَلَّا تَتَّخِذُوا مِن دُونِي وَكِيلًا ﴿٢﴾ ذُرِّيَّةً مِّن حَمَلِنَا مَعَ نُوحٍ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ﴿٣﴾ وَقَضَيْنَا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوقًا كَبِيرًا ﴿٤﴾ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ آوْلَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَّنَا أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ وَكَانَ وَعْدًا مَّفْعُولًا ﴿٥﴾ ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُم بِأَمْوَالٍ وَبَيِّنَ وَجَعَلْنَاكُم أَكْثَرَ نَفِيرًا ﴿٦﴾ إِنَّ أَحْسَنَكُمْ أَحْسَنَكُمْ لِأَنفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيُسُوفُوا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا ﴿٧﴾ عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يَرْحَمَكُمْ وَإِنْ عُدتُمْ عُدتْنَا وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا ﴿٨﴾ إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَيِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا ﴿٩﴾

2. Biz, Mûsâ'ya da Kitab (Teurat)'ı verdik. Ve onu: “Benden başka hiç bir vekil edinmeyin” diye İsrailoğullarına bir hidâyet (doğru yolu gösterici) kıldık.

3. Ey Nûh ile birlikte (gemide) taşıdıklarımızın soyundan gelenler! Şüphesiz o (Nûh), çok şükreden bir kuldu.

4. Biz Kitab (Teurat) da İsrailoğullarına şunu hükmettik: “Siz, yeryüzünde iki defa fesad çıkaracak ve muhakkak alabildiğine büyükleneceksiniz.”

5. İşte o ikisinden birincisinin (ceza) vakti gelince, üzerinize çok güçlü kullarımızı gönderdik, onlar da evlerin(izin) aralarına kadar girip araştırdılar. Bu, yerine getirilmiş bir va'd idi.

6. Sonra size bunlara karşı tekrar üstünlük verdik. Mallarla, oğullarla yardımınıza yetiştik. Sayınızı da çoğalttıkça çoğalttık.

7. Eğer iyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz. Kötülük ederseniz kendi (aleyhi)nize. Artık diğerinin (ikinci fesadın ceza) vakti gelince, kederiniz yüzünüzden belli olsun, Mescide ilk defa girdikleri gibi gir(ip tahrip et) sinler ve üstünlük sağlayıp da ele geçirdikleri her şeyi mahvettikçe etsinler diye (ikinci defa düşmanlarınızı üzerinize saldık).

8. (Tevbe ederseniz) Rabbinizin size merhamet edeceğini umabilirsiniz. Eğer dönerseniz Biz de döneriz. Öyle ya, Biz Cehennemî kâfirlere bir zindan yaptık.

9. Gerçekten bu Kur'ân, en doğru olana iletir ve salih amellerde bulunan mü'minlere kendileri için muhakkak büyük bir mükâfat olduğunu da müjdeler.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “Hiç kuşku yok ki bu Kur'an en doğru olana (yola) götürür...” (İsra, 17/9)

Bu âyette, “en doğru olana” ifadesi kullanılmıştır. Bu ifadenin işaret ettiği husus, “en doğru ve en güçlü yola, en doğru ve en güçlü gidişata, en doğru ve en güçlü duruma, en doğru ve en güçlü konuma, en doğru ve en güçlü yaşama metoduna ve en doğru ve en güçlü millete ulaştırır” gibi anlamları kapsamaktadır.

Bu yapıyı incelendiğinizde göreceksiniz ki; kapalı bir ifade ile birlikte görebileceğiniz (sözün açık, güzel, anlaşılır ve etkili oluşu demek olan) belagat zevkinin genişliği burada yoktur. Bunun nedeni de bu husustaki kuşku ortadan kaldırmak, ortaya atılacak her tür fikrin getireceği olumsuzlukları gidermek ve değişik alanlarda onu savunmak içindir. Bu anlatılanların edebiyat ve yazım sanatının inceliklerini bilenler için anlaşılmayacak bir şey olmadığı ortadadır. Bu hususun incelenmesinde yarar olacaktır, sanıyoruz.⁵⁸⁸

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “Her insanın yaptıklarını (veya kaderini) boynuna bağlamışsındır. İnsan için kıyamet gününde açılmış olarak önüne konulacak bir kitap çıkarırız.” (İsra, 17/13)

İbni Cerir et-Taberî bu hususta şunları söylemektedir: “Her insanın (tâirini) boynuna bağlamışsındır,” ifadesinde insanın boynuna bağlanmış olan “tâiru-hu” ifadesi kendisinin yaşayacağı hayatı boyunca yapacağı tüm işleri ve dolayısıyla

kendine kader olarak hüküm olunmuş kazasıdır. Yapacağı amellerine göre yani yaşayacağı hayata göre mutlu bir said mi yoksa mutsuz bir şakî mi olacağı ve benzeri hususların hepsi onun boynuna asılır ve kendinden asla ayrılmaz.⁵⁸⁹

Bir takım Kur'an bilginlerinin bu âyet hakkında söylemiş oldukları şeyler ise, burada sözü edilen "*tâiru-hu*" kelimesi insanın mutlu mu yoksa mutsuz mu olacağı ve ne tür işler yapacağı kayda alınarak boynuna asılmasını veya dolanmasını ifade etmektedir. Bu konuyla ilgili olarak İbni Abbas'ın şöyle dediği rivâyet olunmaktadır: "Bu ayette "*tâiru-hu*" kelimesiyle anlatılmak istenen ve İnsanoğlunun boynuna asıldığı bildirilen şey tüm amelleri ile kendisi hakkında kaza olunan kaderidir. Ondan ayrılamaz onunla beraber var olur onunla beraber yok olur."

Bu hususta, İbni Cüreyc, "*Her insanın "tâiri"ni (yani) yaptıklarını (veya kaderini) boynuna bağlamışızdır*", âyetinde geçen ve burada anlatılanlar insanoğlunun yapacağı tüm amelleridir", demiş, Mücahid: "Âyette geçen "*insanın tâiri*" ifadesiyle hayatı boyunca yapacağı her türlü işi ve kendisi için kaza edilen yani kader olarak yazılanlardır", demiştir. Katade, "Âyette geçen "*insanın tâiri*" ifadesiyle hayatı boyunca yapacağı her türlü işi ve amelleri dolayısıyla mutluluğu ve mutsuzluğudur", demiştir.

İbni Cerir et-Taberî şöyle diyor: "*Elzemnâ-hu Tâira-hu fi-Unuki-hi* ifadesiyle, insanın hayatı boyunca yapacağı amelleri dolayısıyla mutluluğu ve mutsuzluğu ile kendisi için kader kılınıp kaza olarak yazılanlar, anlatılmak isteniyorsa insanın hür iradesi/istenciyle kendi kendine özgürce kararlar verip istediği amelleri işlemesi nasıl anlatılacak ve tanımlanacaktır?"⁵⁹⁰

Hür irade yok ise insanın elleri, ayakları ve diğer organlarıyla yapmış olduğu işlerinin kendisine ait olduğu nasıl anlatılacaktır? Diye bir takım sorular sorulacak olursa şöyle cevap verebiliriz: "İnsan boynu gerdanlıkların, boyun bağlarının, bir takım takı ve süslerin asılacağı yerdir.

Arapça'da hayati önem taşıyan bir takım eşyanın diğer eşyalara olan oranı insan boynunun diğer organlarına oranı gibidir. İnsanların işledikleri suçlarda ise vücudun diğer organlarından çok el ön plandadır. İnsan diliyle de cinsiyet organıyla da suç işleyebilir. Nitekim bir takım suçlar başka organlarla da işlenebilir olduğu halde insanlar birini suçlarken, "bu suç onun ellerinin ürünüdür." Derler. "*Her insanın "tâiri"ni (yani) yaptıklarını (veya kaderini) boynuna bağlamışızdır*", Âyetinde de adeta bunun bir örneğini görmekteyiz.

El-Ferra; "Âyette geçen '*Tâira-hu*' ifadesi bize göre insanın hayatı boyunca yaptığı tüm işleridir."

589 Et-Taberî, (15/50)

590 Et-Taberî, (15/51)

El-Ezheri ise, “Âyette geçen ‘*Tâira-hu*’ ifadesinin bizce asıl anlamı şudur: Noksanlıklardan yüce ve temiz olan Allah, Hz. Âdem’i yaratınca onun soyundan gelenlerin Allah’a itaat edenlerle isyan edenlerin tamamını biliyordu. Tüm bunları bildiğinden dolayı da onların tamamını yazdı ve onlardan itaat edecekleri sonsuz ilmiyle mutlu saidler olarak, isyan edecekleri de yine sonsuz ilmiyle mutsuz şakiler olarak takdir etti,” dedi.

Buradaki anlamıyla “*insanın tâiri*” yani insanın yaşayacağı hayatı boyunca yapacağı her türlü işi ve amelleri, dolayısıyla mutluluğu ve mutsuzluğu ile kendine ait benzeri hususlar, yaratılıp insan biçiminde ortaya çıkışıyla beraber kendine yazılır ve ondan asla ayrılmaz. Bu âyette geçen ve “*onun boynuna*” anlamına gelen “*fi-unuki-hi*” ifadesi hususunda Ebu İshak şöyle diyor: “Birine ya da bir kimseye adeta ayrılmayacak ve kopmayacak şekilde yapışanın durumunu ifade etmek için ‘bu onun boynundadır boynuna dolanmıştır’, denilir. Çünkü bu şey insanın ön tarafından giyinmiş olduğu bir gerdanlık veya boyun bağı gibidir ki, boyundan çıkmaz ve insandan ayrılmaz.

Ebu Ali de bu hususta şöyle demiştir: “Bu durum, tıpkı; ‘sana boyun bağı veya boyunduruk vurdum ve senin boynuna gerdanlık taktım’ diyen bir kişi ‘boyun bağı veya gerdanlığı sana göre ayarlayıp yapıştırırcasına taktım’ demek istemiştir. Yine aynı anlamın kullanılmasına örnek olmak üzere, ‘sultana kılıç veya taç giydirdim yahut sultanlık yetkisi verdim’ diyen kişi sultana bunlar nedeniyle onun boynuna gerdanlık ya da benzeri bir şey takar gibi velayet ve yönetimi sultana ayrılmaz bir şey olarak verdim demek istemiştir.”

Bu konuda bir başka tanımlamada şunlar geçmektedir: “Bu âyette geçen “*Elzem-nâ-hu Tâira-hu fi-Unuki-hi*” ifadesindeki taktık, doladık, giydirdik ve ayrılmayacak şekilde astık gibi anlamlara gelen *elzem-nâ* sözü, özellikle “insan boynu ve gerdanı” kelimesiyle ilgili olarak kullanılmıştır. Bu kelimenin mastarı olan “*ilzâm*” ifadesi insanın hayatı boyu işleyeceği ya da işlemiş olduğu amellerinin hayırlı ya da şerli yahut iyilikle veya kötülükle dolu olması arasında hiçbir ayırım gözetmeksizin süs veya süsleme amacıyla kullanılan bir gerdanlık, bir boyunduruk veya bir boyun bağı gibi insanın boynuna ayrılmayacak şekilde dolamak, takmak ve sarmak anlamındadır.

Kaderiye (Mutezile) mezhebi âlimleri bu âyet hakkında şunları söylemişlerdir: “İnsanın “*Tâir*”inin kendi boynuna dolanması, asılması ya da takılması, bu takılanlarla insanın bir takım durumlarının değerlendirilmesi, kendisi hakkında bir yargıya varılması, insanın buna dayalı bir işaret ve sembolle eğitilmesi bu âyette gösterilmektedir. Meleklerin insanı bu özellikleriyle tanımaları, Cennetlik olan (said) mutlulardan mı yoksa Cehennemlik olan (şaki) mutsuzlardan mı olacağını bilmeleri ve onun bir takım durumlarından bahsetmeleri de yine aynı nedene dayanır. İnsan, amellerini kendi boynuna geçirmez ama onun boynuna ayrılmayacak şekilde geçirilir.”

Ehli Sünnet âlimleri ise onlara cevap olarak bu âyet hakkında şöyle diyorlar: “Sizin bu açıklamalarınız, âyette söylenmek istenenleri asıl amacından saptırmak için seçtiğiniz insanın bedeni, yaratılışı ve akli hakkında ortaya attığınız bir yöntem ve yoldur. Bu açıklamaları dilbilimcileri bilemiyor. Çünkü bu tip ifadeler kelime, deyim ve cümlelerin aslı anlamlarına aykırıdır. Bu ayeti daha önceleri gerçek anlamıyla açıklayıp yorumlayanlar bu ümmetin Kur’an’ı en iyi bilenleridir.

Gerçek şu ki, sizin Kur’an ayetlerini açıklama yorumlamalarınızın hiçbirisi ilk dönem İslâm âlimlerinin anlayışına uymuyor ve Kur’an ayetlerini sizden başka hiç kimse bu şekilde açıklamıyor. Âyet sizin verdiğiniz anlamla ve böyle bir açıklama ve yorumla değerlendirilecek olursa asıl anlam kayboluyor ve âyet yanlış anlaşılıyor. Kur’an âlimleri de bu durumu gerçekten iyi biliyorlar. Nitekim onlar âyetin açıklama ve yorumunu; ‘Allah’ın sonsuz ilmi ile her şeyi bildiğinden insan-
noğlunun yapacağı amellerini hayırlısına ve şerlisine bakmaksızın Cennetlik sadidlerden mi yoksa Cehennemlik şakilerden mi oluşunu belirleyen faktörü (kaderi ve kazası) yani “tâir”ini bir daha kopmayacak ve ondan ayrılmayacak şekilde onun boynuna sarar, dolar ve asar. Tüm bu uygulamalar onun alameti ve şanı olarak onunla kalır. Şeklinde yapmışlardır’.

Böylece sizlere, hidayet ve doğru yola götüren rehber olan Ehli Sünnet ve Selef âlimi imamların “tâir” hususundaki fikirlerini gösterdik. Onlar da yaptıkları açıklamalarla, dinin aslından olmadığı halde dine sonradan bir şeyler sokan bid’atçı ilk kuşak önderlerinizden bir kısım şahısların açıklamalarını bizlere gösterdiler. Onlar Kur’an ayetlerini kendi sapık idealleri ve mezheplerinin amaçları doğrultusuna çekmeye ve bu sapık metotlarıyla onları yorumlamaya çalışmışlar. Oysa Kur’an onların hem kendilerinden hem de sapık ideallerinden yüce ve uzaktır. Tüm işlerde başarı yalnızca Allah sayesinde.⁵⁹¹

وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ أَغْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٠﴾ وَيَدْعُ الْإِنْسَانُ بِالشَّرِّ
دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا ﴿١١﴾ وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَتَيْنِ فَمَحْوُونا
آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِّتَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ
وَالْجِسَابَ وَكُلَّ شَيْءٍ فَضْلَاهُ تَفْصِيلًا ﴿١٢﴾ وَكُلَّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ
وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنشُورًا ﴿١٣﴾

10. Ahirete iman etmeyenlere de, şüphesiz pek acıklı bir azab hazırlamış olduğumuzu da.

11. İnsan, hayra dua ediyormuş gibi şerre de dua eder. İnsan pek acelecidir.

12. Biz gece ile gündüzü iki âyet kıldık. Gece âyetini (karanlığı) sildik, gündüz âyetini de gösterici kıldık. Rabbinizden bir lütuf arayasınız, yılların sayısını ve hesabı bilesiniz. İşte Biz, her şeyi gereği gibi açıkladık.

13. Her insanın amelini kendi boynuna ayrılmayacak şekilde dola-dık. Kıyamet günü de ona yayılmış bir halde karşısında bulacağı bir kitap çıkarırız.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “Her insanın yaptıklarını (veya kaderini) boynuna bağlamışızdır. İnsan için kıyamet gününde açılmış olarak önüne konulacak bir kitap çıkarırız.” (İsra, 17/13)

İnsan hayır ve şer olarak her ne hak etmişse o kendisinin ayrılmaz bir parçası olup onun boynuna dolanmıştır. Araplar “tâir” kelimesini insanın işlediği ameller için kullanacak olduklarında âyetteki bu yapıdan yararlanırlar.

Ebu Ubeyde bu hususta şöyle diyor: “Tâir kelimesi Arapların kullanımıyla hisse, nasip, pay gibi anlamlara gelir. İnsanlar arasında genelde buna ‘baht, talih ve şans’ da denilmektedir. Bunun yanında ‘bu falan kimsenin taridir’ dediklerin-de ‘bu falan kimsenin hâsılatıdır’ demek isterler.

Biz, bu hususta hadiste geçen açıklama ve yorumu tercih ediyoruz. Mekke’den göç eden Muhacirlerle Medine’de onları misafir edip kardeş ilan eden Ensar arasındaki kura çekiminden bahseden hadiste şöyle geçmektedir: “... ve Osman bin Ma’zûn bizim “tâir”imize isabet etti.” Burada denilmek istenen; Ensar kura çekince Muhacirlerden Osman bin Ma’zûn bizim payımıza düştü. Rûveyfa’ bin Sabit’in rivâyet ettiği hadiste şöyle geçmektedir: “Yapılan paylaştırma bizden birine bir parça ev eşyası ve kılıç diğerine de bir tas düşecek şekilde idi.” Burada denilmek istenen ise, savaş ganimetlerinde yapılan paylaştırma sonucunda insanların payları ve hakları söz konusu edilmektedir. Nitekim “Her insanın yaptıklarını (veya kaderini) boynuna bağlamışızdır.” Şanı yüce olan Allah âyetinde böyle buyurmaktadır. (İsra, 17/13) Bu âyetinde de “tâir” kelimesi insanın yaptığı işleri yani amelleri anlamındadır. Kur’an bilgini El-Ferrâ da bu fikri benimsemektedir. Öyleyse burada anlatılanlar kaderi inkâr edenlere de bir cevap oluşturmaktadır.

Bu âyetin anlatımı ve hedefi insanın diğer organlarını bir kenara bırakarak yalnızca boyunda karar kılmıştır. Çünkü insan boynu, boyunduruğun, boyun ba-ğının ve gerdanlığın takılma yeridir. İnsan boynundan bir boyunduruğu çıkarıp atamaz. Bundan dolayı da insanlar birbirine: “Bunun günahı senin boynundadır veya bu işi böyle yapacaksan vebali senin boynunadır.” Ya da Araplar: “Onun yuları senin boynundadır”, (yani dileğince onu kullanabilirsin) derler.

Hasan bin Âdem şöyle diyor: “Sana sunulan herhangi bir yazı veya açıklamayı taklit etmek için kendini ya da birilerini teşvik etmek istiyorsan onun sorumluluğu senin boynunadır.” Diyen kişiler, bu tip işlerde insanın boyun kısmını hep ön planda tutar ve özelleştirirler. Çünkü boyun; gerdanlık, boyunluk, boyunbağı ve boyundurukların asılma, takılma ve dolanma yeridir. Yapılan işlerin hemen tamamında vücudun sorumlu olan organının eller olması ve insanlara ulaşan kötü bir işin cezası verilecekse ‘ başınıza gelen bu durum önceden kendi ellerinizle yapıp sunmuş olduğunuz şeylerden dolayıdır, denilmesi gibi insanın boynu da askı, asma ve dolama yeri olarak özellik kazanmıştır.⁵⁹²

اِقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حِينًا ﴿١٤﴾ مَنِ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي
لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ
حَتَّىٰ تَبْغِثَ رَسُولًا ﴿١٥﴾

14. “Oku kitabını, bugün kendine karşı iyi hesaplayıcı olarak kendin yeter (sin).”

15. Kim doğru yolu bulursa, ancak kendi lehine doğru yolu bulmuş olur. Kim de sapıklığa düşerse o da ancak kendi aleyhine sapmış olur. Hiç bir yük (günah) yüklenici başkasının yükünü yüklenmez. Biz, bir rasûl göndermedikçe de azab ediciler değiliz.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “Biz bir yöre halkını helâk etmek istediğimizde o yörenin zenginlikleri nedeniyle şırmamış olan elebaşlarına (iyilik yapmayı, hayır işlemeyi ve bizim emir ve yasaklarımıza itaat etmeyi) emrederiz/emrettik ama onlar orada kötülük işlerler/yaptılar. Bundan dolayı o yöre halkı yok olmayı hak eder/etti. Biz de orayı yerle bir ederiz/ettik.” (İsrâ, 17/15)

Bu âyetle sözü edilen “elebaşlarına emrederiz” ifadesi iyiliği ve iyi şeyleri yapmalarını veya bize itaat etmelerini emrederiz. Ama onlar kötülük işlemeyi tercih ederler, anlamındadır. Bu da doğal hayatla ilgili olarak takdir edilmiş bir işi anlatmaktadır. Yoksa din işlerini ilgilendiren şer’i bir şey değildir. Çünkü Allah (c.c.) kötülüğü emretmez. Âyetin sonuna doğru; “biz böyle hüküm verdik ve böyle takdir ettik” gibi bir anlam anlaşılmaktadır.

Bir takım kimseler ise bu âyetin yorumunda şöyle demişlerdir: “Doğal hayatla ilgili olmayıp din işlerini ilgilendiren şer’i bir husustur. Bu âyetle sözü edilen

"*elebaşlarına emrederiz*" ifadesi onlara iyiliği ve iyi şeyleri yapmalarını emrederiz. Ama onlar emrimize muhalefet edip kötülük yapmayı tercih ederler, anlamındadır.

Bize göre ise birinci görüş ayete daha uygundur. Bunu birkaç nedeni vardır:

Birincisi: Âyette sözü edilen "*elebaşlarına emrederiz/emrettik*" ifadesinde cümleden kaldırılmış bölümü olan tümleci yani "*iyiliği ve iyi şeyleri yapmalarını veya bize itaat etmelerini*" kısmı cümlelerin haberine veya hükmüne aykırıdır. Bunun kaldırılmasıyla cümlelerin anlamı bozulmamıştır.

İkincisi: Cümleden kaldırılmış olan kısım iki hususu gerektirir:

a) Âyetten, "... *Elebaşlarına bize veya bizim emir ve yasaklarımıza itaat etmelerini emrettik veya emrederiz.*" Gibi bir bölüm kaldırılmıştır.

b) Yahut âyetten kaldırılan bölüm şöyle de olabilir: "*Onlarsa bizim emrimize aykırı davrandılar*" veya "*Onlarsa bizim emir ve yasaklarımıza isyan ettiler veya ederler.*" Ya da benzeri bir ifade olabilir.

Üçüncüsü: Cümlelerin birinci bölümünde geçen "...*emrettik/emrederiz...*" ifadesinin verdiği haberin hemen ardından gelen cümlelerin başına "... *ama, fakat, buna rağmen, bunun üzerine, bundan dolayı, hemen, yine de, de, da, ne var ki veya bunun aksine...*" gibi anlamlara gelen ve kendisine "*Takip Fa'sı*" yani olumlu veya olumsuz olsun cümlelerin öncesinin hükmünü veya haberini sonrasına bağlayan bir "*Fe*" harfi getirilmiştir. Bu harfin başına geldiği cümleler bu harf nedeniyle önceki hükmü emreder gibidir. Yani "*Emertu-hu fe feale: Ben emrettim o da yaptı.*" "*Emertu-hu fe kame: Ben emrettim o bundan dolayı kalktı.*" Ve "*Emertu-hu fe rakibe: Ben emrettim bunun (emrim) üzerine o bindi.*" Gibi cümleleri işiten kişi bu tip anlamlar dışında bu cümlelerden başka bir şey anlayamaz.

Dördüncüsü: Noksanlıklardan yüce ve temiz olan Allah, âyette sözünü ettiği yöre halkının yok edilmesinin verdiği emirle gerçekleştiğini haber vermiştir. Şurası bilinmektedir ki, Sübhan Allah'ın emirleri kendisine itaat edilmesi ve bir ve tek oluşu yani tevhidin tanınmasıdır. İnsanların Allah'a itaat etmeleri ve O'nun birliğini tanımaları helâk edilme nedenleri olamayacağı ama onların Allah'a itaat eden muvahhitler olmaları kurtuluş ve ödüllendirilme nedenleri olacağı bilinen bir şeydir. Ama âyette geçen yöre halkının yok edilme nedenleri, Allah'a itaat etmeleri yanında her türlü kötülük işlemeleridir. Denilirse diyeceğimiz; şey bu yorum kötülük işlenmesinin Allah'a itaatle beraber olması dolayısıyla kendi kendini geçersiz kılmıştır.

Beşincisi: Bu âyette geçen helâk olma durumu yalnızca refaha ve bolluğa ulaşıp varlıklı oluşundan dolayı şımarıklık edenlere yönelik değildir. Aksine noksanlıklardan uzak olan Allah kendisine ve gönderdiği elçilerine itaat edilmesini

emrettiği halde hem şımarıklıklarından hem de başka nedenlerden dolayı ne Allah'a ne de O'nun elçilerine itaat etmeyen herkesi kaplar. Öyleyse âyetle sözü edilen, Allah'a itaat hususunun muhatabı olarak yalnızca şımarıklık gösterenler alınmamalıdır.

Altıncısı: Bu âyetle açıklanan helâk olunma nedeni yalnızca itaat hususuyla da sınırlı değildir. Öyle olsaydı o yöre halkına yalnızca elçilerin gönderilmesi yeterli olurdu. O zaman da bu durumun şöyle anlatılması pek uygun olmazdı: "Elçilerimizi o yöre halkının zenginlikten ve rahatlıktan şıarmış olan kesimine gönderdik. Onlar da elçilerin getirdiklerinin aksine hareket ederek bulundukları yerlerde kötülükler yaptılar ve bozgunculuk ederek azgınlaştılar. Elçiler gönderme işi yalnızca şımarıklık edenleri hedef alsaydı onların haricinde bulunanlar, "bu elçiler bizlere gönderilmiş değillerdir. Öyleyse bize sorumluluk yoktur." Derlerdi.

Yedincisi: Noksanlıklardan yüce ve temiz olan Allah'ın âyetle sözünü ettiği yörenin helâk edilmesini istemesi yalnızca elçilerini ora halkına göndermesinden ve onların inkâr etmelerinden sonradır. Allah (c.c.), eğer elçilerini göndermeseydi onların helâkini istemezdi. Çünkü kendileri bu işte bilgisizliklerinden ve ilâhî risaletin kendilerine ulaşmamasından dolayı haklı olarak özürlü sayılırlar.

Bu hususla ilgili olarak şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: "*Durum şudur: İçinde yaşayanlar (Allah elçilerinin gelmeyeşinden dolayı ilâhî Risaletten) habersiz ve bilgisiz iken Rabbin bir zulüm ile (haksızlık ederek) yöreleri yok edecek değildir.*" (En'am, 6/131)

Eğer Rahman elçilerini gönderdiğinde onlar yalanlayacak olurlarsa onların helâk edilmelerini ister. Böylece o yöre halkının değişik şekillerde şıarmış şahsiyetlerine o yörede bozgunculuk, haksızlık ve aşırılıklar yapmalarını emreder. Ne var ki; bu emirler farzlar gibi İslâm'ın yasaları şeklinde değildir. Ama bu emirler doğal yasalarla ilham edilerek yapılan takdirî emirlerdir. Sözü edilen azgın kesimin kötülüklerde yardımına o yöre halkının da katılımıyla kötülükler ve azgınlaşmalar yöneticilerine ve önderlerine de sirayet eder. Böylece Allah'ın emri ulaşır ve onlara olan olur da helâk gerçekleşir.

Burada amaçlanan şey ise, doğal ve yaratılışa ilişkin olan uygulamalar olan "*kevnî emirler*" ve İslâm'ın emir ve yasakları olan Şer'iatının hükümleri olan "*Dinî emirler*"dir. Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: "*Gerçek şu ki; Allah adaleti, iyiliği ve akrabaya yardım etmeyi emreder.*" (Nahl, 16/90) Ve "*Muhakkak ki, Allah size, emanetleri (sahiplerine) ehil olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adaletle hüküm vermenizi emreder.*" (Nisa, 4/58) Âyetleri ve benzerleri ilâhî yasanın emirlerini yani dini emirleri kapsamaktadır. Bunun örneği Kur'an ayetleri içerisinde pek çoktur. ⁵⁹³

Âyette gösterilen kurallardan sapıldığında kötülenmiş ve terkcdilmiş olduğun gibi sana destek olacak kimseyi de bulamayacaksın ve kimse de sana teşekkür edecek değildir. Batılın bazı insanları kahrı nedeniyle kahredilmiş olan insanlar vardır ki onlar övülmüş insanlar olabilirler, övülmüş bazı insanlar da vardır ki, bâtil olması nedeniyle kahra uğramış olabilirler. Bazı insanlar da vardır ki, tıpkı bir yerde yerleşip hakkıyla mülk edinerek yönetimi eline geçirmiş insanlar gibi hem yardıma ulaşmış hem de övülmüştür. Allah'a eş koşan müşrik kimseler ise böyle bir bölünmüşlüğü en kötü ve en alt derecesini oluştururlar. Bunların dereceleri asla ne "övülmüş"tür ne de "muzaffer"dir.⁵⁹⁴

وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاَهَا
تَذْمِيرًا ﴿١٦﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ وَكَفَى بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ
خَبِيرًا بِصِيرًا ﴿١٧﴾ مَنْ كَانَ يُرِيدِ الْغَاجِلَةَ عَجَلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ
جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلاَهَا مَذْمُومًا مَذْخُورًا ﴿١٨﴾ وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَى لَهَا
سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا ﴿١٩﴾ كَلَّا نُمَدِّدُ هَؤُلَاءِ وَهَؤُلَاءِ
مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَخْطُورًا ﴿٢٠﴾ أَنْظِرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ
عَلَى بَعْضٍ وَلَآخِرَةُ أَكْبَرُ دَرَجَاتٍ وَأَكْبَرُ تَفْضِيلًا ﴿٢١﴾ لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا
آخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا مَحْدُولًا ﴿٢٢﴾ وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ
إِحْسَانًا إِذَا يَبْلُغُنَّ عَلَيْكَ أَكْبَرُ أَخَذَهُمَا أَوْ كِبَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا وَلَا تُنْهَرُهُمَا
وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ﴿٢٣﴾

16. Bir ülkeyi helâk etmek istediğimiz zaman, onun nimet ve refahtan şırmamış elebaşlarına emrederiz de orada fâsıklık ederler. Artık üzerlerine söz (azab) hak olur. Biz de onu kökünden yıkar, helâk ederiz.

17. Nûh'dan sonra nice nesilleri helâk ettik. Rabbinin, kullarının bütün günahlarından hakkıyla haberdar ve görücü olması yeter.

18. Kim bu dünyayı isterse, Biz de burada istediğimiz kimseye dile-diğimizi çabucak veririz. Sonra da onu Cehenneme koyarız. O, burayı kınanmış ve kovulmuş olarak boylar.

19. Kim de mü'min olarak âhireti diler ve bunun için gereği gibi çalışırsa; işte onların çalışmaları (Allah katında) makbul olur.

20. Her birine, onlara da bunlara da Rabbinin nimetinden ard arda veririz. Rabbinin bağışı alıkonmuş değildir.

21. Onların kimini kiminden nasıl üstün kıldığımıza bir bak! Elbette âhiret, dereceleri itibarı ile de daha büyüktür, üstün kılmak bakımından da daha büyüktür.

22. Allah ile beraber başka bir ilâh edinme. Sonra kınanmış ve kendi başına bırakılmış olursun.

23. Rabbin şunları hükmetti: Kendisinden başkasına ibadet etmeyin. Anne ve babaya iyi davranın! Eğer onlardan biri veya ikisi yanında ihtiyarlığa ererse sakın onlara “öf” (bile) deme. Onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “Rabbin yalnızca kendisine kul-luk etmenizi ve ana ve babanıza iyilik etmenizi (kesin hükümle bağladı da bu hususu) emretti.” (İsra, 17/23)

Bir başka âyette ise Allah (c.c.) bir ve tek oluşu Tevhidini, insanları men ettiği yasaklarını ve onlara olan emirlerini anlattıktan sonra âyetini: “Tüm bu sayılanların kötü olanları Rabbinin katında da çirkin görülen sevimsizlerdendir.” (İsra, 17/38) diye buyurarak tamamlıyor. Bu âyetten anlaşılan hususlar ise, kötü görülüp çirkin bulunanlar ise Allah’ın emirlerine aykırı davranışlar ve yasakladıklarının yapılması günah suçu olarak Allah (c.c.) katında çirkin görülen davranışlardır.

İsra suresinin 38. âyetinin son kısmını inceleyelim âyette Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır; “Rabbinin katında da çirkin görülen sevimsizlerdendir.” Burada denilmek istenen şudur; orijinali çirkin olan şey, hakkında Allah (c.c.) herhangi bir haram ve yasaklama hükmü indirmemiş olsa da çirkindir. Çünkü o çirkin ve sevimsiz şeyin çirkinliği kendindendir. Öyleyse Allah’ın sevmediği ve çirkin gördüğü bir şeydir. Noksanlıklardan yüce olan Allah’ın bir şeyi çirkin ve sevimsiz görmesi çirkinliğin o şeyin ayrılmaz niteliği olmasındandır.

Ama Allah (c.c.) bir şeyi yalnızca haram kılıp yasaklamışsa bu durum yalnızca yasaklamayla ilgilidir. Allah Azze ve Celle o şeyi çirkin ve sevimsiz bulmayabilir. Bazıları, çirkinliğin anlamını yalnızca bir şeyin soyut olarak yasaklanmasından ibaret görseler de yasaklamanın hikmeti göz ardı edilmemelidir. Öyleyse; şu ayete tekrar dönelim. Âyette şöyle buyruluyordu: “Rabbinin katında da çirkin görülen sevimsizlerdendir.” Burada işaret edilen önceki ayetlerde geçen yasaklamaların, bir takım şeylerin çirkinlik nedenleri olmayışdır.

Bazılarına göre iyilik/güzellik ve kötülük/çirkinlik (hüsne ve kubh) diye bir şey olmadığı gibi kavramları arasında da hiç fark yoktur. Bunların her ikisi de Allah Azze’ye göre sevimli ve hoş karşılanan şeylerdir. Çünkü gerek iyi gerekse kötü

olan her şey Allah Azze ve Celle'nin ilâhî iradesi ve dilemesiyle olmuştur. İlahî iradesi ve dilemesi yalnızca Şanı yüce olan Allah'ın "Muhabbet"inden oluşmuştur. Muhabbetin oluşturduğunda çirkinlik ve güzellik ya da iyilik ve kötülük arasında fark olamaz.

Oysa K.Kerim'de, Allah katında çirkin görülen hiç bir şeyi Allah'ın (c.c.) sevmediği ve onlara karşı buğzettiği (kızgınlığı) açıkça ifade edilmiştir. İnsanların bunları bilip bilmemeleri sonucu değiştirmez. Noksanlıklardan yüce ve temiz olan Allah, çirkinliği ve onun sonucu olarak ona karşı kızgınlığı o şeyin yasaklanma sebebi kılmıştır. Çirkinliklere ve kötülöklere bir tavır olmak üzere emirlerin nedeni (illeti) ve hikmeti olarak belirlemiştir. Bu hususta, "kendisi sebep olanın ayrıca sebebi olmaz" (yani el-İlletu ğayru'l-Ma'lûli) kuralını incelemede yarar olacaktır.⁵⁹⁵

Allah Azze ve Celle şöyle buyurmaktadır: "O ikisinden hiç birine "öff" bile deme (demeyesin sakın!) (el-İsra, 17/23)

İşte bu âyet içerisinde ana babaya "öff" demenin bile genel olarak yasaklanması yanında onları dövmeyi de haram kılma hükmü yer almıştır. Âyette yasaklanan "öff" demenin ötesinde amaçlanan ise onları ihmal etmeme, değersiz bir eşya gibi itip kakmama ve onları döverek alçaltmama gibi tutum ve davranışlar da yasaklanmıştır. "Öff" demek tüm bunların yanında çok basit kalmaktır ki, bu basit olan yasaklanmış ise karmaşık olanların durumu daha da ağır olacaktır.⁵⁹⁶

وَخَفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا ﴿٢٤﴾ رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ إِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلْأَوَّابِينَ غَفُورًا ﴿٢٥﴾ وَأَبْ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقُّهُ وَالْمُسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَلَا تَبْذُرْ تَبْذِيرًا ﴿٢٦﴾ إِنْ الْمُبْذِرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا ﴿٢٧﴾ وَإِذَا تُعْرِضُ عَنْهُمْ ائْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا ﴿٢٨﴾ وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا ﴿٢٩﴾

24. Merhametinden dolayı onlara alçakgönüllölük kanadını indir ve de ki: "Rabbim, onlar beni küçükken nasıl terbiye ettilerse, Sen de onlara öyle rahmet et."

595 Miftahu Dâri's-Saadeti, (336)

596 El-Fevâidü'l-Müşavvak, (183)

25. Rabbiniz içinizdekini en iyi bilendir. Eğer iyi kimseler olursanız şüphesiz ki O, kendine dönenleri gerçekten bağışlayıcıdır.

26. Akrabaya, hakkını ver; yoksula da, yolda kalmışa da. Ama saçıp savurma!

27. Çünkü saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytansa Rab-bine karşı çok nankördür.

28. Şayet Rabbinden umduğun bir rahmeti arayarak onlardan yüz çevirirsen, o halde kendilerine ağır gelmeyecek (hoş) bir söz söyle!

29. (Zincire vurulmuş esirler gibi) elini boynuna bağlanmış kılma (cimri olma). Onu büsbütün de açma (israf da etme). Yoksa sonra kınanmış, yaptığına pişman olur kalırsın.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “Elini boynuna dolayıp (cimrilik ederek ümitsizce) eli sıkı olma. Elini tamamen de açarak (israfçılık yapıp) savurgan olma! Yoksa kınanmış olarak (yitirdiklerinin) hasretiyle pişmanlık içinde kalakalırsın.” (İsrâ, 17/29)

Bu âyette cimriliğin en güzel örnekleme yapılmıştır. Çünkü cimri/nıkıs kişi, tıpkı elleri bağlı bir kimsenin ellerini kimildatamaması gibi elini en küçük bir yardım ve bağış için uzatmaz hareket ettirmez de. Allah Azze insana; “Elini boynuna dolayıp (cimrilik ederek ümitsizce) eli sıkı olma! Demiştir. Ama bunu söylerken boyun kelimesini mutlaka hatırlatmıştır. Cümlemin hemen ikinci kısmında ise, “Elini tamamen de açarak (israfçılık yapıp) savurgan olma!” Diye buyurarak ellerini boyundan tamamen uzaklaştırmaya dikkat çekmiştir. Çünkü bir gelenek olarak ellerin boyuna asılması amaçların son sınırı gibi bir şeydir.⁵⁹⁷

إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٣٠﴾ وَلَا تَقْتُلُوا
أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةً إِمَّا يَكُنْ نَحْسٌ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا ﴿٣١﴾ وَلَا
تَقْرَبُوا الزَّوْجَىٰ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا ﴿٣٢﴾

30. Şüphesiz ki Rabbin dilediğinin rızkını genişletir ve daraltır. Şüphesiz O, kullarından gerçekten habedardır, hakkıyla görendir.

31. Evlatlarınızı fakirlik korkusu ile öldürmeyin. Onları da sizi de Biz rızıklandırırız. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahtır.

32. Zinâyâ yaklaşmayın. O cidden hayasızlıktır, kötü bir yoldur.

Tefsiri:

Noksanlıklardan yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır; *“Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o, bir utanmazlıktır (hayâsızlıktır) ve çok kötü bir yoldur.”* (İsra, 17/32)

Bir şeyin yasaklanma illeti (sebebi) iki konumda olur. ⁵⁹⁸ Bunlar:

a) Ya yasaklanan şeyin, faaliyetin veya davranışın kendisinin bir hayâsızlık olması nedeniyledir,

b) Ya da yasaklanan şeyin, faaliyetin veya davranışın yapılış ve uygulama yönteminin bir hayâsızlığı veya utanmazlığı gerektirmesi nedeniyledir.

Burada geçen husus, bir şeyin yapılmasını yasaklama ya da bir şeyden men etme emri bir takım nedenlere bağlı olabildiği gibi yasaklananın bulunduğu konumu itibariyle de olabilir. Ne var ki, *“Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o, bir hayâsızlıktır (utanmazlıktır) ve çok kötü bir yoldur.”* Âyetini, “zinaya yaklaşmayın gerçekten O (Allah c.c.) ona (zinaya) yaklaşmamanızı söylüyor.” Ya da; “gerçekten de o (zina) yasaklanmış ve yapılması men edilmiştir.” Gibi ele alarak *“yaklaşmayın!”* emrini “yapmayın” gibi yorumlamak iki nedenle uygun değildir:

İlki: Bu tip açıklamalar âyetin ruhuna aykırı olup asıl anlatmak istediğini yararsız kılmaktadır.

İkincisi: Böyle bir açıklama bir şeyin yasaklamasını bir başka şeye bağlamaktadır. ⁵⁹⁹

Allah (c.c.) âyetinde, zinanın hayâsızlık ve yasaklanması gereken bir çirkinlik olduğunu belirtmiştir. Zina öyle bir konuma sahiptir ki; birçok akılda çirkinlik ve kötülüğü yeretmiştir. Âyetin sonunda da zina fiilinin yol, tutum ve davranış olarak en kötü konumda olduğu açıklanmıştır. Zina; dünya hayatında helâkin, yok olmanın ve yoksulluğun âhîret hayatında da azap görmenin, rezil olmanın ve cezalandırılmanın nedenidir. ⁶⁰⁰

Şanı yüce olan Allah şöyle buyuruyor: *“Hakkında bilgin bulunmayan (bilmediğin) şeyin ardına düşme! Çünkü kulak, göz ve gönül (kalp) bunların hepsi yaptıklarından sorumludur.”* (İsra, 17/36)

Noksanlıklardan yüce ve uzak olan Allah (c.c.) bu âyetinde bildirdiğine göre; kullarını kulaklarından/kulaklarının yaptıklarından, gözlerinden/gözlerinin yaptıklarından ve kalplerinden/kalplerinin yaptıklarından sorumlu tutacağını ve hakkında bilgileri olmayan şeylerde durup sınırlarını tecavüz etmemelerini emretmiş ve bilmediklerinin peşine düşmeyi de kendilerine yasaklamıştır.

598 Bununla ilgili olarak eserimizin, el-Araf Suresi, 7/33 tefsirine bakılabilir.

599 Miftahu Dâri's-Saadeti, (333 -334)

600 El-Cevabu'l-Kâfi, (227)

Kulaklar, gözler, diller ve kalpler görevleri açısından yapmaları gerekenler ve yapmamaları gerekenler olarak iki bölüme ayrılmıştır. Kullar da kendi kulaklarından ve kulaklarının yaptıklarından, gözlerinden ve gözlerinin yaptıklarından, kalplerinden ve kalplerinin yaptıklarından, dillerinden ve dillerinin yaptıklarından tamamen sorumlu tutulacaktır. Durum böyle olunca nasıl olacak ta kullar şu dünyada dilediklerince konuşacaklar ve dilediklerince dinleyecekler ama bunlardan sorumlu olmayacaklar?

Ya da şöyle mi diyelim: “Şu dünyada var olan hemen her şeye insanoğlu bakacak ama bu bakışlarından dolayı yalnızca övülecek?” Böyle bir şey nasıl olabilir ki? Öyleyse şu ayetlere bakıp doğruları düşünelim:

Aziz ve Celil olan Allah ayetlerinde şöyle diyor: “*De ki, göklerde ve yerde neler var (ibret almak için) bir bakın. Ama inanmayan bir topluma deliller ve uyarılar yarar vermez.*” (Yunus. 10/101)

“Göklerle yerin melekûtuna (hükümrânlığına ve tasarrufuna yönetim ve tedbirlerine), Allah’ın yarattığı her şeye ve ecellerinin yaklaşmakta olabileceğine bakmadılar mı? Bunu (bu Kur’an’ı) bırakıp ta hangi söze inanacaklar?” (A’raf, 7/185) ⁶⁰¹

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيهِ سُلْطَانًا فَلَا يَسْرِفُ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْضُورًا ﴿٣٣﴾ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ تَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا ﴿٣٤﴾ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزَنُوا بِالْقِطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٣٥﴾ وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا ﴿٣٦﴾ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا ﴿٣٧﴾ كُلُّ ذَلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ﴿٣٨﴾ ذَلِكَ مِمَّا أَوْحَىٰ إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتُلْقَىٰ فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَّدْحُورًا ﴿٣٩﴾ أَفَأَصْفَاكُمْ رَبُّكُم بِالْبَنِينَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِنَاثًا إِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ لِيَذَّكَّرُوا وَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا نُفُورًا ﴿٤١﴾ قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ آلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذَا لَانْتَعَزُوا إِلَىٰ ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾

33. Allah'ın haram kıldığı canı hak ile olmadıkça öldürmeyin. Kim zulmedilerek öldürülürse; Biz velisine bir güç ve yetki vermişizdir. O halde o da öldürmekte aşırıya gitmesin. Çünkü o, zaten yardıma mazhar olmuştur.

34. Ergenlik çağına erinceye kadar -en güzel şekilde olması müstesnâ- yetimin malına yaklaşmayın. Bir de ahdi yerine getirin. Çünkü ahidden (dolayı) sorumluluk vardır.

35. Ölçtüğünüzde tam ölçün ve dosdoğru terazi ile tartın. Bu, hem daha hayırlı hem sonuç itibari ile daha güzeldir.

36. Bilmediğin bir şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve kalbin her biri ondan sorumludur.

37. Yeryüzünde kibir ve azametle yürüme. Çünkü sen hiçbir zaman yeri de yaramazsın, boyca da asla dağlara erişemezsin.

38. Kötü olan bütün bunlar Rabbinin katında hoşlanılmayan şeylerdir.

39. Bunlar Rabbinin sana vahyettiği hikmettedir. Allah ile beraber başka bir ilâh edinme. Sonra kınanmış ve kovulmuş olarak Cehenneme atılırsın.

40. Rabbiniz size ayrıcalık tanıyarak oğulları size seçip ayırdı da kendisi meleklerden kızlar mı edindi? Gerçekten siz, büyük bir söz söylüyorsunuz.

41. Andolsun ki Biz (bunu) -düşünüp ibret alsınlar diye- şu Kur'ânda çeşitli şekillerde açıkladık. Fakat bu, onların nefretle uzaklaşmalarından başka birşeylerini arttırmıyor.

42. De ki: "Onların dedikleri gibi O'nunla beraber başka ilâhlar olsaydı, elbette o zaman Arş sahibine bir yol ararlardı."

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: "De ki, eğer söyledikleri gibi Allah ile birlikte başka ilâhlar da bulunsaydı o takdirde bu ilâhlar Arş'ın sahibi olan Allah'a ulaşmak (Allah'a varmak, O'nu yakalamak, O'na itaat etmek, yakınlaşmak veya O'na galip gelmek) için çareler (yollar) ararlardı." (İsrâ, 17/42)

Bu âyetin cümle yapısı içerisinde "çareler (yollar) ararlardı" ifadesi ortadaki durumu abartarak ele almak ve kendisine ulaşmak için yollar aranan şahsı ezerek kahredip egemenliği altına almak anlamını yakalamak için kullanılmıştır. Bunun örneği olarak, kralların ve sultanların birbirlerini kahrederek egemenlikleri altına almak için her türlü çareye başvurmaları ve ortadaki durumları abartılı şekilde değerlendirmelerini verelim. Şu âyet de bunun bir devamı ve açıklaması konumundadır. Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: "Allah evlat edinmemiştir. O'nunla beraber hiçbir ilâh da yoktur. Aksi bir durum olsaydı her ilâh kendi

yarattığını sürükleyip götürür (sevk eder ve yönetir) ve mutlaka onlardan (o ilâhlardan) biri diğerine üstünlük sağlardı. Allah onların (müşriklerin) kendine yakıştırdıkları sıfatlardan (kendi zatını keyiflerince nitelemelerinden) yücedir temizdir.” (Mü’minûn, 23/91)

Allah kendinden razı olsun Hocamız⁶⁰² Allah ile beraber başka ilâhların bulunması iddiasına karşı şöyle demiştir: “Allah (c.c.) ile beraber başka ilâhlar olsaydı mutlaka Allah’a yaklaşıp itaat etmek için yollar ve çözümler ararlardı. Allah’ı bırakıp ta bir başkasına nasıl tapabilirlerdi ki? Hem müşriklerin dediği gibi onlar da Allah ile beraber bir takım ilâhlar olsalardı Allah Azze ve Celle’ye kulluk etmekten başka bir şey yapamazlardı.”

Bu durum birkaç nedene bağlıdır:

İlki: Şanı yüce olan Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır: “Onların yalvarıp yakardıkları bu varlıklar da, hangisi (Allah’a ulaşmak ve O’na itaat etmek yolunda) daha yakın olacak diye Rablerine itaat yolunda çare (yol, yöntem ve çözüm) ararlar. O’nun (Allah’ın) rahmetini umarlar ve azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı sakınılacak bir azaptır.” (İsrâ, 17/57)

Bu âyetinde Allah (c.c.) şöyle buyurur: “Ey müşrikler! Sizin beni bırakıp da şu tapıp durduğunuz varlıklar da sizler gibi benim kullarımdır. Benim size acıma-mı umuyor ve azabımdan da korkuyorsunuz. Öyleyse ne diye beni bırakıp da başkalarına tapıyorsunuz?”

İkincisi: Noksanlıklardan ve noksan niteliklerden uzak ve yüce olan Allah; “De ki, eğer söyledikleri gibi Allah ile birlikte başka ilâhlar da bulunsaydı o takdirde bu ilâhlar Arş’in sahibi olan Allah’a ulaşmak (Allah’a varmak, O’nu yakalamak, O’na itaat etmek, yakınlaşmak veya O’na galip gelmek) için çareler (yollar) ararlardı.” Âyetinde; “aleyhi” önekini kullanmayıp *ileyhi* önekini kullanmayı tercih etmiştir. Şöyle ki, “Lebteğav *aleyhi* sebilen” yani “O’na doğru, O’na karşı, O’nun doğrultusunda ve O’nun aleyhinde bir yol, bir çözüm, bir yöntem ve bir çare ararlardı” diye buyurmamıştır. Ama “Lebteğav *ileyhi* sebilen” yani, Allah’a varmak, O’nu yakalamak, O’na itaat etmek, O’na yakınlaşmak, O’na yakın olmak veya O’na galip gelmek için çareler, yollar, ararlardı”, diye buyurmuştur.

Sözün bu tarz ve üslûpta kullanılması birine yakın olmak ve yakınlaşmak amacına yöneliktir. Nitekim şanı yüce olan Allah şöyle buyurmuştur: “Allah’tan sakının (emir ve yasaklarını gözeterek O’ndan korkun). O’na yaklaşmaya (ve O’na yakın olmaya) yol (çare, çözüm ve yöntem) arayın.” (el-Maide, 5/35)

Eğer bu hususta bir haksızlık yapmaktan dolayı bir aşırılık vurgulanmak isteniyorsa “*alâ*” öneki kullanılacaktır. Nitekim âyette bu aşırılığa dikkat çekilmek

602 Yani, Şeyhu'l-İslam İmam İbni Teymiyye,

istediğinde şanı yüce olan Allah şöyle buyurmuştur: *“Eğer hanımlarınız size itaat ederlerse artık onların aleyhine (onlara karşı, onlara doğru ve onların kötülüklerine olarak) bir yol aramayın.”* (Nisâ, 4/34)

Üçüncüsü: Şanı yüce olan Allah'a eş koşanlar; “Bizim ilâhlarımız bu ilâhlık işini abartarak ve ilâhlıklarını büyük görerek Allah'tan daha yüce bir konuma ulaşmak istiyorlar” demiyorlardı. Eğer öyle olsaydı Noksanlıklardan ve noksan niteliklerden uzak ve yüce olan Allah şöyle buyurmazdı: *“De ki, eğer söyledikleri gibi Allah ile birlikte başka ilâhlar bulunsaydı...”* Oysa onlar: “ilâhlarımız Şanı yüce olan Allah'a yaklaşmak, yakınlaşmak, ulaşmak ve O'na varmak için vesilelerimizdir.” Diyorlardı. Eğer bu işler onların dediği gibi olsaydı kendisine tapılanların da onlar gibi Allah'ın kulları olmamaları gerekirdi. Oysa onların tapınageldiği varlıklar da Allah'ın kulları olmaktan öte bir şey değildir.⁶⁰³

Noksanlıklardan ve noksan niteliklerden uzak ve temiz olan Allah'ın ayetlerinde yaptığı açıklamaları hep kendisinin bir ve tek oluşunu (Tevhidini) açıkça kanıtlayan en güzel itiraf, en açık ve en güzel takrirdir. Nitekim âyette şöyle buyurmuştur: *“De ki, eğer söyledikleri gibi Allah ile birlikte başka ilâhlar da bulunsaydı o takdirde bu ilâhlar Arş'ın sahibi olan Allah'a ulaşmak (Allah'a varmak, O'nu yakalamak, O'na itaat etmek, yakınlaşmak veya O'na galip gelmek) için çareler (yollar) ararlardı.”* (İsrâ, 17/42)

Müşrikler, Noksanlıklardan ve noksan niteliklerden uzak ve temiz olan Allah ile beraber ilâh olarak belirleyip tapındıkları varlıkların da kendileri gibi yaratıklar olarak Allah'ın mülkünde başkalarına değil ama yalnızca O'na aitliğini ve O'na muhtaç olduğunu itiraf etmekte. Durum bu iken nasıl oluyor da onlar Allah'ı bırakıp veya O'nunla beraber başkalarına tapabiliyorlar!

Noksanlıklardan ve noksan niteliklerden uzak ve temiz olan Allah, bizzat bu işi kendisi ele alarak gerektiği gibi açıklamıştır: *“Onların yalvarıp yakardıkları bu varlıklar da, hangisi (Allah'a ulaşmak ve O'na itaat etmek yolunda) daha yakın olacak diye Rablerine itaat yolunda çare (yol, yöntem ve çözüm) ararlar. O'nun (Allah'ın) rahmetini umarlar ve azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı sakınılacak bir azaptır.”* (İsrâ, 17/57)

Bu âyette Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: *“Beni bırakıp ta (veya benimle beraber) onların taptıkları varlıklar da sizler gibi benim kullarımdan başka değil. Onlar da tıpkı sizler gibi benim rahmetimi umar azabımdan korkarlar. Öyleyse ne oluyor da beni bırakıp (veya benimle beraber) başkalarına tapıyorlar?”*⁶⁰⁴

603 El-Cevabu'l-Kâfi, (305 -306)

604 Es-Savaiku'l-Mursele, (2/ 362-363)

سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤٣﴾ تَسْبِيحٌ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ
وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يَسْبِيحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ
إِنَّهُ كَانَ خَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤٤﴾ وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا
يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَنُورًا ﴿٤٥﴾

43. O, bunların söylediklerinden münezzehtir, pek yücedir, pek büyüktür.

44. Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar O'nu tesbih ederler. O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiç bir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız. Şüphesiz ki O, Halîmdir, mağfiret edicidir.

45. Sen Kur'an'ı okuduğun zaman seninle âhirete iman etmeyenlerin arasında gizli bir perde çekeriz.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “Sen Kur'an okumaya başladığında seninle âhirete inanmayanlar arasına gizleyici örtü çekeriz.” (İsrâ, 17/45)

Bunu destekleyici bir âyette Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: “...Bizimle senin aranda bir perde var...” (Fussilet, 41/5)

Bu hususta her iki âyetin de belirlediği elbette ki, en doğrusudur. Burada amaçlanan şey şudur; Ey peygamber! Sen Kur'an okumaya başladığında seninle onlar arasında bir perde koyduk. Bu perde, onların Kur'an'ı anlamalarını, ayetlerini düşünmelerini ve onlara iman etmelerini hedefinden çevirerek engeller.

Bir sonraki âyet bu durumu açıklamaktadır:

وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ
وَخَلَدُ وَلَوْ أَعْلَى آذَانِهِمْ نَفَرُوا ﴿٤٦﴾

46. “Ayrıca onu (Kur'an'ı) anlamamaları için kalplerine bir kapalılık ve kulaklarına bir ağırlık verdik...”

Tefsiri:

Burada ifade olunan şu üç ayeti Fussilet suresinin şu ayeti açıklamaktadır: “...Ve dediler ki, bizi çağırdığın şeye (Kur'an'a) karşı kalplerimiz (anlamayı engelleyen) bir örtü (kılıf) içerisinde (kapalıdır). Kulaklarımızda da bir ağırlık vardır. Bizimle senin aranda bir de perde var...” El-Fussilet, 41/5 Allah (c.c.) bu âyette geçen perde ve örtüleri kendisinin yaptığını bizlere haber vermektedir.

Burada geçen “perde” müşriklerin gerçekleri ve K.Kerim’in ayetlerini (hakkı) görmelerini engellerken “ekinnetün” denilen örtü/kılıf da hakkı anlamalarını engeller. “El-Vakru” denilen kulaklardaki ağırlık ta onların hakkı duymalarını, işitmelerini ve dinlemelerini engellemektedir.

El-Kelbî şöyle diyor: “âyette geçen el-Hicap kelimesi müşriklerin Resulullah’a -sallallâhu aleyhi vesellem- eziyet etmek için ulaşmalarını onları korkutarak engelleyen, onun tepesine dikilip durmaktan men eden ve O’nu -sallallâhu aleyhi vesellem- örterek bürüyen bir örtü ve mâniadır.

Buradaki perdeyi; “örterek bürüyen ve kapatan bir engel” olarak değerlendirilenler ve sütire olarak anlamlandıran da olmuştur.

Doğrusu ise, kendi özelliklerinden olarak örten, engel olan ve kapatan anlamına gelir. Örtünce de gözler onu göremez. Bu kelimenin edilgen ortacının etken ortacı anlamına kullanılması da doğru değildir. Yani örtülen, örtülmüş ve örtük kelimeleri aynı kökten olmakla beraber örten, kapatan ve engelleyen anlamlarına kullanılamaz. Mesela korkunç yer kelimesi korkulması gereken veya kendisinden korkulan yer anlamına gelir.

Yine aynı yapıdan olarak ıslak ayak denilirken ıslanmış ayak anlamınadır. Bundan dolayı etken ortağların “korkutan ve ıslatan” kelimeleri gibi edilgen anlamına kullanılması doğru olamaz. Çünkü edilgen ortağlar yüklemelerin yaptığı işleri üstlenirler. Dövülmüş, yaralanmış ve örtülmüş kelimeleri gibi.⁶⁰⁵

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ نَجْوَى إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ
إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا ﴿٤٧﴾ أَنْظِرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا
يَسْتَعِيبُونَ سَبِيلًا ﴿٤٨﴾ وَقَالُوا أَأَنْذَاكُمْ عَطَاً وَأَرْفَاتًا إِنَّا لَمُبْعُوثُونَ خَلَقًا جَدِيدًا
﴿٤٩﴾ قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا ﴿٥٠﴾ أَوْ خَلْقًا مِمَّا يَكْبُرُ فِي ضُدُورِكُمْ
فَسَيَقُولُونَ مَنْ يَعِيدُنَا قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ وَيَقُولُونَ
مَتَى هُوَ قُلْ غَنَىٰ أَنْ يَكُونَ قَرِيبًا ﴿٥١﴾ يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ وَتَنْظُرُونَ
إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٥٢﴾

47. Onlar seni dinlediklerinde, neyi dinlediklerini ve o zâlimler gizlice konuşurlarken: “Siz ancak büyülenmiş bir kimseye uyuyorsunuz” dediklerini pek iyi biliriz.

48. Senin için nasıl misaller verip dalâlete düştüklerine bir bak! Artık onlar bir daha yol bulamayacaklardır.

49. Ve dediler ki: “Biz bir yığın kemik ve ufalanmış toprak olduğumuz zaman mı, biz mi yeniden yaratılıp diriltileceğiz?”

50. De ki: “Taş veya demir olun;

51. “Yahut gönlünüzce büyük kabul ettiğiniz herhangi bir yaratık (olun).” “Bizi kim diriltecek?” diyecekler. Hemen de ki: “İlk defa sizi yoktan yaratmış olan.” Sana başlarını sallayacaklar ve: “O ne vakit (olacak)?” diyecekler. De ki: “Yakın olması umulur.”

52. Sizi çağıracağı gün, O’na hamd ederek çağrısına uyup geleceksiniz ve ancak pek az bir süre kaldığınızı zannedeceksiniz.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmuştur: “Dediler ki; “Biz kemik haline dönüp ufalandıktan ve toz haline dönüştükten sonra diriltilerek yeni bir yaratılışla mı yaratılacağız (yaradılışın yeni bir aşamasına geçeceğiz)? Onlara de ki; İster taş olun, ister demir olun. İsterse (canlılık olayı ile ilişkili olabileceğini) gönüllerinizde büyütüp imkânsız gördüğünüz (hafızalarınızın veya aklınızın almadığı) başka bir yaratık olun(kabul etmediğiniz şey gerçekleşecektir). Diyecekler ki; “Bizi kim yeniden diriltecek? De ki “Sizi ilk kez yoktan var eden. O zaman alaylı bir şekilde başlarını sallayarak “Peki ne zaman?” diyecekler. Onlara de ki; “Belki de yakında... “O gün O (Allah) sizi çağırınca kendisine hamdederek çağrısına uyacaksınız ve dünyada çok kısa bir süre kaldığınızı sanacaksınız.” (İsrâ, 17/49-52)

Âyeti incelediğinizde müşriklerin ve inkârcıların sorularına nasıl ayrıntılı cevaplar ve açıklamalar sunulduğunu göreceksiniz. Öncelikle diyorlar ki; “bizler ölüp kemikler haline dönüşerek parçalanıp unufak olduktan toza toprağa karıştıktan sonra mı yeni bir yaratılışla ve yeniden mi yaratılacağız? Bu sorularına cevap olarak deniyor ki; “sizler sanıyorsunuz ki; sizleri yaratan herhangi bir kimse olmadığı gibi rabbiniz de yoktur. Bu durumda da doğal olarak nasıl olacak ta yeniden yaratılacaksınız? Bu durum gözlerinizde büyümektedir. Üstelik taşları, demiri veya gönlünüzde büyütüp durduğunuz diğer şeyleri de inkâr edemiyorsunuz.

Eğer sizler bize; “yaratıkların Rabbi olan Allah (c.c.) bizleri böyle niteliklerle ve ölümlü olup sonsuz bir kalıcılığa sahip olmayan bu tip bir yaratılışla yarattı. Bizlere taşlar ve demirler (metaller) gibi özellikler vermedi. Sizin itiraflarınızdan ve bu durumu kabullenmenizden dolayı da bunları sizin aleyhinize birer delil olarak karşınıza dikti. Öyleyse örneksiz olarak ilk kez yaratılmanızla ölümünüzün ardından sizi yeniden diriltilmeniz ve oluşturulmanız arasında yaratmak ve yeniden inşa etmek olarak ne fark var?”

Burada ileri sürülen delillerin başka şekilde de açıklanmaları vardır. Yani sizler taştan, demirden (metallerden) veya bunlardan daha zorlu ve daha güçlü bir şeyden yaratılmış olsaydınız da yine Allah'ın (c.c.) sizi öldürmeye ve varlığınıza değiştirmeye gücü yetecekti ve sizi bir halden bir başkasına döndürecekti.

Şu anda sahip olduğunuz vücutlarınıza ve güçlü kuvvetli varlıklarınıza tüm sağlamlığı ve dirençliliğine rağmen dileğince hükmeden ve onları şekilden şekle sokan hatta öldüren kimseye bu hareketlerini yasaklayamıyor, onu engelleyemiyor ve ona dokunamıyorsunuz da. Onu, bu gücünü ve kudretini elinden alarak aciz ve yeteneksiz de bırakamıyorsunuz.

Noksanlıklardan ve noksan niteliklerden yüce, uzak ve temiz olan Allah, müşriklerle kâfirlerin yukarıda sunduğumuz sorulardan başka sorular da sorduklarını bildirmektedir. Nitekim "öldüğümüzde cesetlerimiz değişime uğrayıp bozularak kaybolduğunda onları kim eski haline döndürecek?" diyorlar. Şanı yüce olan Allah onlara cevap olarak şöyle buyurmuştur: "*De ki; sizi ilk kez yaratmış olan (sizi yeniden yaratacaktır).* (İsra, 17/51)

Burada verilen cevap Yasin suresinde sorulan soruya verilen bir cevap gibidir ki; şanı yüce olan Allah onların sorularını şöyle gündeme getirmektedir: "*Şu çürümüş kemikleri diriltecek olan da kimmiş?*" (el-Yasin, 36/78)

Bu hususlarda onlara cevap olmak üzere karşılıklarına dikilen delillerle onların gerektirdiği hükümleri gördüklerinde bunları saptıracak ya da başka bir yoruma çekecek yol bulamadılar. Bundan dolayı da söyleyecek söz bulamayıp suspus olan kimseler gibi hemen bu konuyla ilişki kurarak bir başka soruya yöneldiler de; "peki iddia ettiğiniz bu yeniden yaratılma ne zaman gerçekleşecekmiş?" diye sordular. Şanı yüce olan Allah'ın: "*Onlara de ki; "Belki de yakında... O gün O (Allah), sizi çağırınca kendisine hamdederek çağırısına uyacaksınız ve dünyada çok kısa bir süre kaldığınızı sanacaksınız."* (İsrâ, 17/51-52)

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmuştur: *Dediler ki; "Biz kemik haline dönüp ufalandıktan ve toz haline dönüştükten sonra diriltilecek yeni bir yaratılışla mı yaratılacağız (yaradılışın yeni bir aşamasına geçeceğiz)"* (İsrâ, 17/49)

Noksanlıklardan ve noksan niteliklerden yüce, uzak ve temiz olan Allah, müşriklerle kâfirlerin burada gündeme gelen sorularının hemen ardından onlara kendilerini kesinlikle yeniden yaratma gücünü gösteren kendi kudret ve gücünün delillerini göstererek şöyle buyurmuştur: "*Onlara de ki; İster taş olun, ister demir olun. İsterse (canlılık olayı ile ilişkili olabileceğini) gönüllerinizde büyütüp imkânsız gördüğünüz (hafızalarınızın veya aklınızın almadığı) başka bir yaratık olun(kabul etmediğiniz şey gerçekleşecektir). Diyecekler ki; "Bizi kim yeniden diriltecek? De ki: Sizi ilk kez yoktan var eden."* (İsrâ, 17/51-52)

Onlar, ölüp çürümüş kemikler ve unufak olup tozlara karışmış cesetlerini Allah'ın (c.c.) yeniden yaratacağını ve vücutlarını inşa edeceğini inkâr ederek bu işin çok uzak bir şey olduğunu iddia etmişlerdi. Yani imkânsız olduğuna inandıklarını söylemelerinden sonra Allah (c.c.) onlara cevap olarak âyetin anlatım tarzıyla şöyle buyurmuştur: İster taş olun, ister demir olun isterse yeniden dirilme olayı ile ilişkili olabileceğini gönüllerinizde büyütüp imkânsız gördüğünüz hafızalarınızın veya aklınızın almadığı başka bir yaratık olun yeniden diriltileceksiniz. İster ölümde olsun ister göklerle ister yeryüzüyle ilgili olsun isterse düşünce sisteminizde ve mantığınızda kabul edemediğiniz şeyler hakkında olsun yeniden yaratılma ve yeniden oluşturulma eylemi gerçekleşecektir.

Burada onların karşılıklarına dikilen delillerin muhtevası şöyledir: Ey insanlar! Sizler, bir Rabbin terbiye edip yetiştirdiklerisiniz. Sizler bir yaratıcı tarafından yaratılmışsınız. Sizler, yaratıcınız olan şahsın dilediğince davrandığı irade ve isteğinin (meşietinin) egemenliği altındasınız. Sizler, tıpkı taşlar ve metaller gibi yaratılışıınızdan kaynaklanan hallerinizi ve özelliklerinizi değiştiremezsiniz. Tüm bunların yanında sizler eğer şu anki gücünüzün çok çok üstünde bir güç ve kudrete sahip olsaydınız da yine benim gücümü ve kudretimi geçemezsiniz hükümlerim sizin için dileğimce geçerli olurdu. Ne yaparsanız yapın hükümlerimin dışına çıkamazsınız. Egemenlik altına girmiş birisi için, “sen ne yaparsan yap göklere dahi çıksan elimdesin,” denir. Yani, seni yakalarım benden kurtuluşun yok, demek istenmiştir.

Bunların anlatımından sonra âyetin anlamına bir dönelim. Âyette şöyle denmektedir: *“İster taş olun ister demir ister bunların ötesinde yaratılışları akıllara sığmaz ve tahayyül edilemez güçte yaratıklar olun beni aciz ve güçsüz bırakamadığınız gibi beni elinize de geçiremezsiniz.”*

Bu âyet şöyle de yorumlanmaktadır: *“Kendi kendinize taşlar olun veya demir olun. Gücünüzü ve kuvvetinizi dilediğiniz gibi düşleyin istediğinizce güçlü yaratıklar olduğunuzu kabul edin. Değişmez ve değiştirilemez olduğunuzu varsayın. Yine de sizleri öldüreceğim sonra yeniden dirilteceğim ve sizlere yeni bir yaratılış biçimi vereceğim.”*

Bu iki anlam arasında ince farklar var:

İlki: Eğer sözünüzde doğru kimseler iseniz ve gücünüz yeterse şu an var olan biçim ve şeklinizi şimdikinden daha güçlü ve daha sağlam bir yapıyla değiştirmeniz gerekir bunda da bizi geçemezsiniz.

Bu durumda da bizim dilek, kudret, kuvvet ve isteğimize bağlısınız, demektir. Bizi başka hususlarda aciz ve güçsüz bırakamadığınızdan ve bırakamayacağınızdan dolayı bunda nasıl aciz bırakabilirsiniz ki?

İkincisi: Kendi kendinizi biçimlendirmeniz ve şu anki durumunuzdan çıkarıp daha başka bir konuma taşımanız gerekirdi. Sonra tekrar bizi geçmeli, egemenliğiniz altına almalı ve bizi güçsüz bırakmalısınız. Sonra da bizim kudret, kuvvet ve dileğimizi kuşatmanız altına almanız ve bize egemen olmalısınız. Ama bunları nasıl yapacaksınız ki, öyle değil mi?

Buraya kadar kuşkuya yer bırakmayacak en güçlü ve kesin delillerin tümü ortaya konuldu. Bundan dolayı sağduyulu ve doğru düşünebilen akıllar bu hususlara boyun eğip itaat etmekten başka bir şey yapamayacaktır. Âyetle anlatılanlara muhatap olan topluluklar bu delillerin kesinliğini ve doğruluğunu anladıklarında ölüp çürüdükten sonra kendilerini kimin geri getireceğini ve yeniden yaratacağını sorgulama aşamasına geldiklerini hissettiler. “Bizi kim geri getirecek ve yeniden yaratacak?” diye sormaya başladılar. Böyle sorular sormak ister durumu inkâr etmek için olsun isterse kabullenmek ve durumu belirlemek için olsun en çirkin ve en inatçı durumu ortaya koymaktadır. Bundan dolayı da bunların sorularına: “*De ki, Sizi ilk kez yoktan var eden (kim ise O sizi yeniden yaratacak ve inşa edecektir).*” Diye cevap verilmiştir.

Bu delillerin durumlarını ve âyetle anlatılanların gerçek olduğunu anladıktan ve başka bir soru sorduktan sonra gerçekleşecek olan olayın zamanını sormak üzere konum ve strateji değiştiren aynı topluluğun reisleri ve ileri gelenleri “bu olay ne zaman gerçekleşecek ?” diye sormaya başladılar. Onlara cevap olarak noksanlıklardan ve noksan niteliklerden uzak ve yüce olan Allah, Peygamberine -sallâllâhu aleyhi vesellem- hitaben şöyle buyurmuştur: “*Onlara de ki; Belki de yakında...*” Akıllı ve doğru düşünceli bir insan bu ayetleri incelediğinde bu delillerin gerektirdiklerini anlar ve ondan yüz çeviremeyeceğini bilir. Yukarıda sorulan iki soru ve onlara verilen cevaplar en doğru, en açıklayıcı ve en kesin çözümlerdir. Bunun anlaşılmasından sonra Kur'an'ı okuyup anladıktan sonra Allah hakkı için söylesinler bu ayetler insan zihinlerinin ve fikirlerinin ürettiklerinden midir yoksa gerçekler mi?⁶⁰⁶

وَقُلْ لِّعِبَادِي يَقُولُوا الَّذِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزِعُ بَيْنَهُمْ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ
لِلْإِنْسَانِ عَدُوًّا مُّبِينًا ﴿٥٣﴾

53. (Mü'min) kullarıma de ki: “En güzel olanı söylesinler. Çünkü şeytan aralarına ayrılık sokar. Gerçekten şeytan insanın apaçık bir düşmanıdır.”

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmuştur: “Kullarıma söyle de sözün en güzelini söylesinler. Yoksa şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan insanın apaçık düşmanıdır.” (İsra, 17/53)

İnsanlar birbirleriyle en güzel ve en hayırlı şekilde konuşmayacak olurlarsa Şeytan aralarına çekişme, anlaşmazlık ve kısır döngüler sepiştirerek onları birbirlerine düşmanlar kılar. Böylece aralarında korkunç boyutlarda savaşlar çıkar ve korkular oluşur. Bunlar çirkin, uygunsuz ve kötü sözlerden kaynaklanmaktadır.

Buhari ve Müslimin kitaplarında Sehl bin Huneyf’ten aktarılan bir hadiste şöyle geçmektedir: “Allah’ın Elçisi -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu: “Sizden hiç biriniz; “Nefsim çok iğrenç, çok pis ve çok kötüdür” demesin. Ama “Nefsim tembel, gevşek ve hayırsız oldu” desin.”⁶⁰⁷

Bu hadiste kullanılmış olan pis oldu, iğrenç oldu ve kötü oldu gibi anlamlara gelen “habuset, legiset ve ğaset” fiilleri hemen hemen aynı anlamlara gelmektedir. Resulullah’ın -sallallâhu aleyhi vesellem- bu kelimelerden “habuset” kelimesini çirkin bulduğunu açıklamıştır. İnsanları kullandıkları kelimelerin aynı anlama gelmesinde bile bu âyetin bir gereği olarak kulağa hoş gelenini tercih etmelerini önermiştir. Böylece onları, ahlâk ve davranışlarda olduğu gibi konuşmada da edepli olup edebiyatta bile çirkinlikleri değil ama güzellikleri tercih etmelerini tavsiye etmiştir.⁶⁰⁸

رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ إِنَّ يَشَأْ يَرْحَمَكُم أَوْ إِنْ يَشَأْ يُعَذِّبُكُمْ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿٥٤﴾ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّنَ عَلَى بَعْضٍ وَآتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا ﴿٥٥﴾ قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا ﴿٥٦﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَى رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا ﴿٥٧﴾

54. Rabbiniz sizi en iyi bilendir. Dilerse ya size rahmet eder yahut dilerse sizi azablandırır. Biz seni onlara bir vekil göndermedik.

55. Rabbin göklerde ve yerde olanları en iyi bilendir. Andolsun ki Biz peygamberlerin kimini kiminden üstün kılmışızdır. Dâvûd’a da Zebûr verdik.

607 Bu hadisi İmam Buharî, kitabının ‘edep bölümü’nde nefsim çok iğrenç ve pis oldu başlığı altında (10/579) ve İmam Müslim “edebî dair sözler” bölümünde “insanın nefsim çok iğrenç ve pis oldu demesinin yasaklanması” başlığı altında rivâyet etmiştir. (5/107)

608 Et-Turuku'l-Hikemiyye, (49)

56. De ki: “Onu bırakıp boş yere (ilâh diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi değiştiremezler de.”

57. Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. O'nun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer.

Tefsiri:

Noksanlıklardan ve noksan niteliklerden yüce, uzak ve temiz olan Allah şöyle buyurmuştur: “De ki; Allah’ı bırakıp ta (ya da O’nunla beraber) ilâh olduğunu sandıklarınıza (ileri sürdüğünüz varlıklara) yalvarın bakalım. Ne var ki, onlar ne sizin sıkıntınızı giderebilirler ne de (herhangi bir şeyinizi) değiştirebilirler. “Onların yalvarıp yakardıkları bu varlıklar da, hangisi (Allah’a ulaşmak ve O’na itaat etmek yolunda) daha yakın olacak diye Rablerine itaat yolunda çare (yol, yöntem ve çözüm) ararlar. O’nun (Allah’ın) rahmetini umarlar ve azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı sakınılacak bir azaptır.” (İsrâ, 17/56-57)

Burada konu edilen makamları biraya getirmektedir. Allah’a ulaşmak ve O’na itaat etmek yolunda yol, yöntem ve çare aramak Allah’a yaklaşmayı, O’nu sevmeyi ve bu sevginin gereklerini yerine getirmeyi gerektirir. Sonra da âyetle şöyle buyrulmaktadır; “O’nun (Allah’ın) rahmetini umarlar ve azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı sakınılacak bir azaptır.”

Bu âyetle sevginin ümidin ve korkunun gündeme getirilmesi söz konusudur. Allah’ı bırakıp ta ya da O’nunla beraber ilâh olduğunu sandığınız ve ilâh makamına oturtup tapınmaya koyulduğunuz melekler, Allah elçileri ve salih kimseler de birer kul olarak Rablerine yakınlaşmak için uğraşır, Rablerinden korkar ve O’nun rahmetinden ümit ederler. Sizin O’nun kulları olduğunuz gibi onlar da O’nun kullarıdır. Öyleyse nasıl oluyor da Allah’ı bırakıp bu varlıklara tapınıyorsunuz? ⁶⁰⁹

Şanı yüce olan Allah bildiriyor ki; müşriklerin Allah Azze ile kendileri arasında da aracı ve şefaathçi olduklarına inandıkları bu varlıklar da zaten Allah’ın rahmetini umuyor azabından korkuyorlar. Bundan dolayı da zaten Aziz ve Celil olan Allah şöyle buyurmuştur: “De ki; Allah’ı bırakıp ta (ya da O’nunla beraber) ilâh olduğunu sandıklarınıza (ileri sürdüğünüz varlıkları) yalvarın bakalım. Ne var ki, onlar ne sizin sıkıntınızı giderebilirler ne de (herhangi bir şeyinizi) değiştirebilirler. “Onların yalvarıp yakardıkları bu varlıklar da, hangisi (Allah’a ulaşmak ve O’na itaat etmek yolunda) daha yakın olacak diye Rablerine itaat yolunda çare (yol, yöntem ve çözüm) ararlar. O’nun (Allah’ın) rahmetini umarlar ve azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı sakınılacak bir azaptır.” (İsrâ, 17/56-57)

Bu âyette Allah (c.c.) şöyle demek istemiştir: Beni bırakıp ta tapındıklarınız var ya onlar da benim kullarım olduklarından bana yakın olmak için kulluklarına sıkıca yapışılar. Yaptıkları ibadetleriyle benden ümitli olur ve azabımdan korkarlar. Ya siz, ne diye beni bırakıp ta sizler gibi kul olmaktan öte bir şeyler yapamayanlara taparsınız? Ben o kullarımın yaptığı iyi amellerinden, korkularından ve ümitli oluşlarından kaynaklanan sevgimden dolayı makamların ve nimetlerin en güzeliyle onları ödüllendiririm. ⁶¹⁰

وَأِنْ مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٥٨﴾ وَمَا مَنَعَنَا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآيَاتِ إِلَّا أَنْ كَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ وَاتَّبَعْنَا ثَمُودَ الثَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا وَمَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ إِلَّا تَخْوِيفًا ﴿٥٩﴾

58. Kıyamet gününden önce helâk etmeyeceğimiz yahut oldukça ağır bir azab ile azablandırmayacağımız hiç bir ülke yoktur. Bu, o Kitab'da (Levh-i Mahfuz'da) yazılıdır.

59. Bizi (istedikleri) âyetleri (mucizeleri) göndermekten alıkoyan tek sebep öncekilerin onları yalanlamış olmalarıdır. İşte Semûd kavmine de gözle görülür apaçık bir belge olmak üzere, o dişi deveyi verdik de (onu öldürdüler ve) bu yüzden zulmettiler. Hâlbuki Biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: "...Semud halkına da açık (insanın gözünü açacak) bir mucize olmak üzere dişi deveyi vermiştik..." (İsra, 17/59)

Zorunlu, açık ve bilinen bir delil olarak dişi deve onlara gönderilmişti. Burada sözü edilen; "insanın gözünü açacak bir delil ve bir mucize" anlamına kullanılmış olan *mabsıra* (*tabsıra*) kelimesinin kök fiili olan *el-Ibsâru* masdarı hem geçişli hem de geçişsiz olarak kullanılmaktadır. Araplar *ebsartuhu* dediklerinde, ona gösterdim, onu gördüm, anlamlarına kullanırlar. Âyette geçen *mabsıra* kelimesi ise; 'gözle görünür olma' demek olan *mer'iyye* kelimesiyle aynı anlama gelir ama 'görücü olan ve gören' anlamlarına gelen *râiyye* kelimesiyle örtüşmez. Âyetteki *mabsıra* kelimesine *râiyye* anlamı verenler âyetin anlamını karıştırmışlar demektir. Şöyle denilmektedir; *basara bihi* ve *ebsara hu* fiillerinin her ikisi de 'onu gördü' ve 'gösterdi' anlamlarını ifade ederler.

Şimdi ise, 'basiretun, tabsıratun ve mabsıratun' kelimelerini görelim. *El-Basıratu*; idrak kuvveti, akıl, delil ve açıkça görülen gibi anlamlara gelir. *Et-Tabsıratu*; belge anlamına gelir ve mastardır. "Bu âyet bir Tabsıra'dır" yani bir belgedir ve bir delildir, denilir. Çünkü bu âyet delil/belge olma özelliğine ve bir delil/belgenin gerektirdiği şeylere sahiptir. *El-Mabsıratu*; ise delil veya kanıt anlamındadır. ⁶¹¹

وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا ﴿٦٠﴾ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ قَالَ أَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتُ طِينًا ﴿٦١﴾ قَالَ أَرَأَيْتَ هَذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٢﴾ قَالَ ادْخَبْ فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَاءُكُمْ جَزَاءً مَوْفُورًا ﴿٦٣﴾

60. Hani sana: "Şüphesiz Rabbin insanları çepeçevre kuşatmıştır" demiştik. Sana gösterdiğimiz o rüyayı ve Kur'anda lânet edilen ağacı Biz ancak insanlara bir fitne (ve imtihan) kıldık. Biz onları korkutuyoruz. Fakat bu, büyük bir tuğyândan başka bir şeylerini arttırmıyor.

61. Hani Biz meleklere: "Âdem'e secde edin" demiştik, onlar da -İblis müstesnâ- secde etmişlerdi. "Ben, bir çamur (parçası) olarak yarattığın kişiye secde eder miyim?" demişti

62. "Benden şerefli kıldığın şu kişi var ya; eğer beni Kıyâmet gününe kadar geciktirirsen, onun soyunu pek azı müstesnâ olmak üzere mutlaka emrim altına alırım" demişti.

63. Buyurmuştu ki: "Haydi git, onlardan kim sana uyarırsa şüphesiz ki Cehennem de hepinizin cezasıdır. Hem de tam bir ceza.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: "(Allah c.c.) dedi ki; git! Onlardan sana uyanların her birinin (ve senin) cezanız Cehennemdir. Hem de tam bir ceza!" (el-İsra, 17/63)

Âyette kullanılan "onlardan" ifadesinin işaret ettiği husus şeytana hitaben belirtilmiş ve 'hitapta sana tabi olanlar' denilerek ona (şeytana) uyanlarla birlikte şeytan hedef alınmıştır. Burada karşıdaki muhatapla konuşurken huzurda

olmayan söz konusu edilmektedir. Huzurda olmayanlar olarak şeytana günahlarda uyanlar elbette ki, Gerek anlatımlarda gerekse cümlelerin söz, anlatım ve anlamları bakımından ilişik oluşlarının yanı sıra günahların cezalarında da ortak olacaklardır.

Âyette geçen “tam bir ceza” ifadesinin karşılığı olan “*cezâen mevfûren*” kavramı İmam Malik’e göre, mastar olan birinci kelimeye ikincisi uymuştur. Yani birinci mastar ikinci isme etki etmiştir. Böylece anlamı; tam bir ceza ile ceza vererek cezalandırmak, olacaktır. Şu şiirde bunu görebiliriz:

Doğal güzellere de güzelliklere de yakın olamadım,

Onlara olan arzularımı tamamen kendime yasakladım.

Bu şiirin ikinci satırındaki ‘tamamen’ kelimesi yerine “yasaklamakla ve yasaklayarak” kelimelerini koyduğumuzda âyetteki yapıyı anlayabiliriz. Buradaki yapı pekiştirmek için istenen istek istenmiştir, gibi bir yapı söz konusudur. “*cezâen mevfûren*” yapısında ceza kelimesinin sonuna eklenen “en” soneki hususunda iki görüş vardır:

İlki: Ceza kelimesinin sonuna eklenen “en” soneki anlam açısından onu Cehennem ile ilişkili kılmaktadır. Yani ‘ceza Cehennem olacaktır’ anlamı vardır. İşlenen fiilin tam karşılığı olarak ta Cehennem’in gündeme gelişi doğrudur.

İkincisi: Âyette geçen *cezâen* kelimesi cümle içerisinde tümleci açıklamakta, nitelemekte ve onun durumunu bildirmekte olan ‘hal’dir. Cümlelerin bu bölümünde fiil mastarının hal olarak gelmesi de yapıya uygundur. Zemahşerî bu iki görüşü tefsirinde ele alarak incelemektedir. Nitekim insan birine, “al hediyeni tastamam bir hediye olarak al” deyince bu yapıyı kullandığı anlaşılmaktadır.

Âyette kullanılan cümlelerin yapısı hakkında açıklama yapılırken “cezaen” kelimesinin mastar olduğunu söyleyemeyiz. Burada bu kelime insanın, yaptığığının karşılığı olarak alacağı hissesi, payı ve nasibidir. Kelime kısım bildiren bir mastar olarak “cezaen” halinde gelmiş değildir. “*Cezâen mevfûren*” yapısında cezanın mevfur oluşu cezanın tastamam eksiksiz oluşu anlamındadır. Bu anlamı elde etmekten doğan husus ise “ceza” kelimesine bir “en” eklenmesi niteleme sıfatlarının niteledikleri ismi özelleştirdikleri gibi burada da bir özel olma söz konusudur.⁶¹²

Bunun ötesinde şanı yüce olan Allah’ın şu buyruğuna dikkat edelim: “*Ana ve babayla yakınların geride bıraktığından (mirastan) erkeklere bir pay vardır. Ana ve babayla yakınların geride bıraktığından (mirastan) kadınlara da bir pay vardır. Gerek azından gerek çoğundan belli bir pay ayrılmıştır.*” (Nisa, 4/7)

Bu âyette geçen belirli bir pay, hisse ve nasip ifadesinde bir özelleşme ve özelleştirme vardır. Burada denilmek istenen bu pay, hisse ve nasibin daha önceden belirlenmiş olması hususudur. Buradaki belirli olma ya da belirlenme özelliği Nisa suresi'nin 11. ayetiyle Tevbe suresinin 60. ayetlerinde geçen “*Farîdaten min- Allahi*” yani “Allah tarafından konulmuş farzlar, hisseler, nasipler ve paylar olarak belirlenmişlerdir.” Bu ifadede “*Farîdaten*” sözcüğü dilbilgisi bakımından pekiştirilmiş bir mastar olarak cümlede kullanılmıştır. ⁶¹³

Şarkı, Türkü Söylemek (Müzik) Şeytanın Sesidir

وَأَسْتَفْرِزُّ مِنْ أَصْوَاتِهِمْ بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبُ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكُهُمْ
فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ وَعِدَّتُهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿٦٤﴾

64. “Onlardan gücünün yettiği kimseleri sesinle yerinden oynat; onlara karşı atlılarınla, piyadelerininle gürültü çıkararak baskın düzenle; mallarına, evlatlarına ortak ol, onlara (bâtıl) vaadlerde bulun.” Fakat şeytan onlara bir aldatıştan başka ne va'd eder?

Tefsiri:

Şarkı ve türkü söylemenin “şeytanın sesi” olarak adlandırılması Allah Azze ve Celle'nin şeytana ve taraftarlarına söylediği şu açıklamaları yani ayetleridir. Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “(Allah c.c.) dedi ki; *git! Onlardan sana uyanların her birinin (ve senin) cezanız Cehennemdir. Hem de tam bir ceza! Onlardan gücünün yettiklerini sesinle (fısıltınla, şarkılarla, türkülerle ve nefesinle) kışkırt (provoke et, ayart ve kandır). Atlılarınınla ve yayalarınınla onları kendine çek büyüle. Mallarına ve çocuklarına ortak ol. Onlara vaatlerde bulun. Zaten şeytan onlara aldatmadan başka bir şey vaat etmez.*” (el-İsra, 17/63-64)

İbni Ebi Hatim tefsir kitabında şöyle diyor: “Bana babam anlattı. Şöyle dedi: Ben el-Leys adlı kitabın yazarı olan Ebu Salih'ten, o Muaviye bin Salih'ten, o Ali bin Ebi Talha'dan o da İbni Abbas'tan rivâyet ederek şöyle dedi: “*Onlardan gücünün yettiklerini sesinle (fısıltınla, şarkılarla, türkülerle ve nefesinle) kışkırt (provoke et, ayart ve kandır).*” Âyetindeki “sesinle” ifadesi ‘günaha çağıran ve ona götüren her şeydir.’”

Kuşku yok ki; şarkı ve türkü gibi eğlencelikler günaha çağıran en büyük faktörlerdir. Bundan dolayı onlar ‘şeytanın sesi’ diye adlandırılırlar.

İbni Ebi Hatim şöyle diyor: “Babam bana anlattı ve şöyle dedi: “Yahya bin el-Muğire Cerir’den, o Leys’ten rivâyet etti. Dedi ki Mücahid, şöyle dedi:” *“Onlardan gücünün yettiklerini sesinle* (fısıltınla, şarkılarla, türkülerle ve nefesinle) *kışkırt* (provoke et, ayart ve kandır).” Âyetindeki “sesinle” ifadesini ‘şarkılar, türküler ve bâtila götüren her şey’dir.”⁶¹⁴

İbni Cerir et-Taberî’nin Mansur’dan onun da Mücahid’den rivâyet ettiği bir açıklamada ise; “müzik aletleri çalmak, şeytanın sesidir.” Deniliyor.

Yine İbni Cerir et-Taberî’nin Hasan el-Basrî’den yaptığı bir rivâyetinde ise şöyle denilmektedir: “şeytanın sesi olan müzik, tef çalmaktır.” “Şeytanın çığırtkanını” tamlaması “şeytanın atlıları” gibi özelleştirilmiş bir tamlamadır. Yani Allah’a isyan yolunda konuşan ve çabalayan her şey ve herkes bu nitelikte anılmaktadır. Şanı yüce olan Allah’a isyana dâvet eden tef, davul ve kaval gibi her tür müzik aleti çalmak ve her tür müzik şeytanın sesi, nefesi ve çığırtkanlığıdır. Allah’a isyana götüren müziği “şeytanın atları”na, bu tip müziklerle uğraşmayı da “şeytanın atlıları”na benzetmek; müziğin, uğraşanını ve dinleyenini doludizgin günaha doğru sürüklemesinden kaynaklanmaktadır. Allah’a isyana götüren müzikle uğraşanlarla bu tip müzik dinleyicileri kendilerine binek olarak şeytanın atlarını seçtiklerinden onun istediği yöne doğru gidecek günaha ve isyana dalacaklardır.”

İlk kuşak İslâm âlimleri de benzeri açıklamalarda bulunmuşlardır. Nitekim İbni Ebi Hatim’in İbni Abbas’tan yaptığı rivâyette şöyle deniyor: “Allah’a isyan yolunda koşuşturan her yaya da şeytanın yayasıdır.”

Mücahid şöyle diyor: “şeytanın uğrunda savaşanların tümü onun adamları olmuşlardır.

Katade ise, “gerçekten de şeytanın hem cinlerden hem insanlardan atlıları da piyadeleri de vardır.” Diyor.⁶¹⁵

“Şeytanî sesler”, insanoğlunu ayartır, kışkırtır ve yolundan alıkor. “Şeytanın sesi” ise, Allah’ın emir ve buyruklarına itaate dâvet etmeyen O’nun rızası uğruna çabalamayan ama günahlara ve şeytana uymaya çağıran her çağrı ve ses şeytanın sesidir. Davetin böyle bir niteliği yoksa “şeytanın sesi” olma özelliği yoktur. İnsanoğlunu ayartan, azdıran, aciz ve çaresiz bırakıp kışkırtan ve doğru yoldan alıkoyarak kötü durumlara sürükleyen müzik parçalarının ve müzik ens-

614 Hadisi Taberi rivâyet etmiştir, (15/118)

615 İğasetü’l-Lehfân, (1/255 -256)

trümanlarının her türünün ses ve eğlencelerini ilk kuşak İslâm âlimleri şeytanın sesi diye adlandırılırlar.⁶¹⁶

Hiç kuşku yok ki, şeytanın bundan daha büyük bir çağrısı ve sesi olamaz. Çünkü şeytan bu sesi ve çağrısıyla insan nefislerini ayartıp kışkırtarak insanları sarsıp yolundan alıkor, aciz ve güçsüz bırakır. Bu ise kalplerin yalnızca kendisiyle huzur bulduğu, doyumsadığı ve Rabbine karşı huşu bulduğu Kur'an'a aykırıdır. Zira Kur'an'ın sesi insan nefislerini huzura kavuşturur, onlara huşu verir ve onurlarını korur. Müzik ve enstrümanlarının sesi yani bunlara olabildiğince dalmak insanı ayartır, kışkırtır ve asıl hedefinden alıkor. Şu şiiirde bunlar seslendirilmektedir:

616 Bunlar Mücahid'in görüşleridir. Taberi rivâyet etmiştir, (15/118) Lokman suresinin 6. âyetinin tefsirine bkz. Adaletli bir bakış açısıyla, Allah'tan korkan bir kalple ve Allah'ın nuruyla dolmuş olan akılla bu konuyu değerlendiren kişi görecektir ki; ilk dönem Selef İslâm alimlerinden çoğu bu âyetteki şeytanın sesleri ve seslenişi kavramını müzik ve müzikli eğlenceler olarak yorumlamışlardır. Değerli okuyucu kardeşlerim, ister erkek, ister kadın, ister genç olun hatta isterse çocuk denecek yaşta bulunun Allah'ın sizi "insanlar için en hayırlı bir ümmet" kıldığını unutmadan hanginiz bu korkunç derecede çirkin işe kendisini kaybedercesine dalmak ister? Üstelik İslâm âlimlerinden hiç biri insana yararı olmayan bu tip şeylere dalmayı uygun görmemiştir. Yararsız şeylerden biri de musikiyle uğraşmaktır. Müzik zaman zaman insanı etkileyerek ilişkilerini koparır ve akıllarını etkileyerek fikirlerini dağıtır. Zaman zaman da açıkça insanı Allah'a eş koşmaya yahut Allah'ı inkâr etmeye çağırır. Böylece insanı bir taraftan günahlara dalmaya sürüklerken diğer taraftan kötülüklerle günah faktörlerinin üzerlerine fazilet elbiseleri giydirmeye başlar. Zaten kaba ve acımasız davranmanın adını teknoloji ve ilerleme olarak değiştirdiler. Bununla da kalmayıp Müslüman ümmeti çepeçevre etkisi altına alan kötülük ve bozgunculukların değişik türlerini uygulamaya koyuldular. Böylece insan bilinci eskiyip gitti, faziletler öldü ve başkalarını kendine tercih etme ortadan kalktı. Bu işlere olabildiğince dalmış olanlara göre bir anlamda hayâsızca olan bir teknoloji ve ilerleme normal ve doğal oldu.

Buna karşı çıkacak olursanız gericilik ve geri kafalılıkla suçlanırsınız. Bu bozulmuşluklar keşke yalnızca halk kesimiyle sınırlı kalsaydı. Ne yazık ki, bu iş, onları aşarak her türlü iyimserliğe rağmen bazı meşhur şeyhlere ve hocalara kadar etkisini gösterdi. Onlar bu tip eğlencelere ve işret âlemine düştükleri halde özür dilemek ve pişmanlık yerine müziğin ve müzik aletlerinin güzelliklere sahip olduğu ve insanın içgüdülerini tetikleyerek kötülükler oluşturmadığı hususlarında insanlara fetvalar vermeye koyuldular. Onlara göre eğer musiki ile uğraşıyorsanız oh ne alâ, ne güzel! Problem yok demektir.

Gelin bu işte biz sizleri hakem tanıyalım. Kuralımız Allah'ın rızasını kazanmaktır başkasını istemiyoruz. Ona göre bir bakıp durumu değerlendirin. Sonra da bizlere ışık tutsun ve yol göstersiz diye gelişen olayları ele alıp bir inceleyin böylece kendilerini büyük görüp fetvalar verdiğini sanan ama iftiralarda bulunanların neler yaptığını görün. Bunlar koca insanlar ama hala büyümemişler. Rableri'nin kitabından hiçbir şey bilmiyorlar. Resullerinin sünnetlerinden de habersiz oldukları gibi diğer dini bilgilerden de yoksunlar.

Çünkü bunların kalpleri hep yararsız ve boş şeylerle meşgul hatta dopdoludur. Akılları da oyundadır. Bu durumda insanlar hayvanlar gibi içgüdülerile hareket eden ve şehvetlerine uyarak dolaşan canlı cesetlere dönerler. Böylece yalnızca yaşayabilmek için koşuştururlar. Bu da hayvanların yaptığından farksızdır. Bunlardan sonra insanın insan olma güçleri gider, insanlar arasında tembellik ve vurdumduymazlık yayılır. Onların bu tür davranışları Rableri'nin rızasını kazanmadığı gibi kendi kendilerine de toplumlarına da yarar sağlamaz. Burada söylenecek şey şudur: "Bir kimseye Allah nûr vermemişse artık o kimsenin aydınlıktan nasibi yoktur." En-Nûr, 24/40. Allah bize yeter O ne güzel vekildir.

Kapılanları yorar boş arzu ve hevesler,
 Onu ayartır kışkırtarak eğlencelerle zevkler.
 Sebepsizlere dönersin çekilip gidince sebepler
 Senden geriye baki kalır tüm sebepsizlikler
 Sebepsizlik serap olur gülerken, ağlaşır sevgililer
 Sihatine şaşarsın sen ve hastalığına sevinenler

Musiki enstrümanları çalma ve müzik parçaları söylemenin şeytanın sesi oluşu konusunda herhangi bir delil bulunmasaydı dahi müziğe olabildiğince dalıp bu işe hayat adayanların hem kendilerinin hem de dinleyicilerinin bu nedenle ayartılmaları, kışkırtılmaları, asıl hedeflerinden alıkonulmaları, sarsılmaları, aciz bırakılmaları ve kalplerinin huzur ve huşusunun ortadan kalkması bu işin şeytanın sesi oluşuna delil olarak yeter.

Yukarıda da açıkladığımız gibi günaha sürükleyen faktörlerden biri olan ve insan nefislerini ayartıp kışkırtan, asıl hedeflerinden alıkoyan, onları sarsıp doğru yolundan ayıran ve şeytanın sesi diye tanımlanan şarkı-türkü söylemek, dinlemek ve müzik aletleri çalmaktır. İnsanları kederlenmeye, derin üzüntülere ve Allah'ın bir hikmete binaen kader/kaza olarak belirlediklerine kızgınlık ve kırılgınlık göstermeye sevketmektedir. Bunlar insanları, Allah'ın sevdiği ve emrettiği şeylerden yüz çevirmeye ve Allah'ın sevmediği, yasakladığı ve men ettiği şeylere karşı düşkünlük göstermeye sürükler.

Tüm bunlar şeytanın insanoğlunun önüne dikeceğine ve onların az bir kısmı dışındakilerini yularlayıp güdeceğine yemin ettiği beş sebepten biridir. O da onları sesiyle ayartıp kışkırtmasıdır. Bu durumda şeytan insanoğluna piyadeleri ve atlılarıyla yani olanca gücüyle saldırır. Onlara çocuklarında ve mallarında ortak olur. Allah'a isyan ve günahlarda binekleriyle yarışanlar şeytanın atlılarını yaya koşuşturanlar ise onun piyadeleridir. İnsanlar helâl kazançları dışında hakları olmayanlara göz dikip mal kazanmışlarsa şeytan onlarla bu kazançlarındaortaktır. Eğer zina ederek çocukları olmuşsa bu çocuklarada ortaktır.⁶¹⁷

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: "...Piyadelerin ve atlılarıyla üzerlerine bas gürültüyü, (onları yaygaraya boğ ve kötülöklere teşvik et) ..." (el-İsrâ, 17/64)

Mukatil bin Süleyman şöyle diyor: "Bu âyette şeytan/iblise yapılan hitapta; ...ordularının piyade ve atlılarını topla, Allah'a isyan hususunda çabalayıp duran yayaları ve bineklileri de onların aralarına katarak insanoğlunun üzerine çullan." Denilmektedir.⁶¹⁸

617 El-Kelam fî-Mes'eleti's-Semâ', (379 -381)

618 Medâricü's-Sâlikîn, (1/122)

إِنَّ عِبَادِي لَأَشَرُّ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ وَكَفَى بِرَبِّكَ وَكِيلًا ﴿٦٥﴾ رَبُّكُمْ الَّذِي يُزْجِي لَكُمْ الْفُلْكَ فِي الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٦٦﴾ وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلُّ مَنْ تَدْعُونَ إِلَّا إِلَهًُا فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ أَغْرَضْنَاهُمْ وَكَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا ﴿٦٧﴾ أَفَأَمِنتُمْ أَنْ يَخْبِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكِيلًا ﴿٦٨﴾ أَمْ أَمِنتُمْ أَنْ يُعِيدَكُمْ فِيهِ نَارَةً أُخْرَى فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُمْ بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا ﴿٦٩﴾ وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ﴿٧٠﴾ يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمامِهِمْ فَمَنْ أَوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَأُولَئِكَ يَقْرَءُونَ كِتَابَهُمْ وَلَا يَظْلُمُونَ قِيلًا ﴿٧١﴾ وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٧٢﴾ وَإِنْ كَاذِبُوا لَيَغْتَابَنَّكَ عَنِ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ لِيُنْفِرِي عَلَيْنَا غَيْرُهُ وَإِذَا لَا تَحْدُوكَ خَلِيلًا ﴿٧٣﴾ وَلَوْ لَا أَنْ تَبْتَئَاكَ لَقَدْ كَذَبْتَ تَزَكَّى إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا ﴿٧٤﴾ إِذَا لَادَفْتَاكَ ضَعْفَ الْحَيَاةِ وَضَعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ﴿٧٥﴾ وَإِنْ كَاذِبُوا لَيَسْتَفْرِزَنَّكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِذَا لَا يَلْبَثُونَ خِلافَكَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٧٦﴾ سُنَّةٌ مِنْ قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا ﴿٧٧﴾ أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ﴿٧٨﴾

65. "Benim gerçek kullarım üzerinde senin hakimiyetin yoktur. Vekil olarak Rabbin yeter."

66. Rabbiniz, lütfundan arayasınız diye sizin için denizde gemileri yürütendir. Şüphesiz O, size karşı çok merhametlidir.

67. Denizde size bir sıkıntı dokunduğu zaman O'ndan başka taptığınız herkes kaybolur. Fakat O, sizi kurtarıp karaya çıkarınca (yine) yüz çevirirsiniz. Zaten insan çok nankördür.

68. Peki, kara tarafından sizi yere geçirmesinden yahut üzerinize çakıl taşları yağdıran bir kasırga göndermesinden emin mi oldunuz? Sonra kendinize hiçbir vekil de bulamazsınız.

69. Yoksa O'nun, sizi tekrar oraya (denize) döndürüp de üstünüze şiddetli bir fırtına yollamasından ve sonunda nankörlüğünüz yüzünden sizi suda boğmasından emin mi oldunuz? Sonra da Bize karşı onun öcünü alacak kimse bulamazsınız.

70. Andolsun ki Biz Âdemoğullarını şerefli ve üstün kıldık. Onlara karada ve denizde taşıyacak vasıtalar verdik. Kendilerine hoş ve temiz rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan oldukça üstün kıldık.

71. O gün her sınıf insanı imamları ile çağırırız. Kimin kitabı sağ eli ile verilirse, onlar kitaplarını okurlar ve onlara hurma çekirdeği iplikçigi kadar zulmedilmez.

72. Kim bunda kör ise o, âhirette de kördür. Yol itibariyle de en şaşkındır.

73. Neredeyse seni bile, sana vahyettiğimizden başkasını Bize karşı uydurasın diye, fitneye düşüreceklerdi. O takdirde seni dost edineceklerdi.

74. Ve eğer Biz sana sebat vermemiş olsaydık, onlara az kalsın biraz meyledecektin.

75. O takdirde Biz sana hayatın da kat kat (azab)ını ölümün de kat kat (azab)ını tattıracaktık. Sonra Bize karşı hiç bir yardımcı bulamayacaktın.

76. Yakında seni bu yerden (Mekke'den) çıkarmak için mutlaka rahatsız edecekler. O takdirde, kendileri de senin ardından ancak pek az kalacaklardır.

77. (Bu) senden önce gönderdiğimiz peygamberler için de uyguladığımız sünnet(imiz)dir. Sen Bizim sünnetimizde hiç bir değişiklik bulamazsın.

78. Güneşin (batıya doğru) kaymasından gecenin karanlığına kadar namazı dosdoğru kıl. Sabah namazını da. Çünkü sabah namazı tanık olunan (bir namaz)dır.

Tefsiri:

Noksanlıklardan ve noksan niteliklerden uzak ve yüce olan Allah şöyle buyurmuştur; “Gündüzün güneşi dönüp gecenin karanlığı bastırınca kadar (belli vakitlerde) namazı güzelce kıl. Bir de fecir okuyuşunu (sabah namazını da kıl). Gerçekten de fecir okuyuşu (sabah namazının Kur’an’ı) şahitlidir.” (İsra, 17/78)

Bu âyetle geçen şahitlidir ifadesini; “Fecir okuyuşunun yani sabah namazda okunan Kur’an’ın şahidi şanı yüce olan Allah Azze ve Celle ile melekleridir.” Denilmiştir.

Bir başka görüşte ise şöyledir: “Fecir okuyuşunun yani sabah namazda okunan Kur’an’ın şahidi gece ve gündüz melekleridir.” Denilmiştir. Bu âyetle geçen sabah namazının okuyuşundaki şahitlik, gündüz melekleri ile gece meleklerinin bir araya geldiği vakitte okunan Kur’an’a yani kılınan namaza şahitliktir. Bu vakit gecenin sonu sabahın başlangıcıdır. Fecir vakti, gündüz meleklerinin yeryüzüne inmeye gece meleklerinin göklere yükselmeye başladığı vakittir. Hepsinin bir araya toplandığı bu vakit sabah namazı vaktidir. Bundan dolayı sabah namazına ve onda okunan Kur’an’a tüm melekler tanık olurlar.

Buna, Zührî'nin Ebu Seleme'den onun da Ebu Hureyre'den rivâyet ettiği hadis delildir. Bu hadiste Resulullah'ın -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurduğu rivâyet olunmaktadır: *"Cemaatle kılınan namaz yalnız başına kılınan namazdan yirmi beş derece daha faziletlidir."* Gece melekleri de gündüz melekleri de sabah namazlarına şahit olmaktadır. Dikkat ediniz ki, âyette: *"Gerçekten de fecir okuyuşu (sabah namazının Kur'an'ı) şahitlidir"*, denilmektedir.

İmam Buhari'nin rivâyet ettiği hadisin ifadesi doğrultusunda bu hususta birinci görüşün doğruluğunu söyleyelim. Bizim fikrimiz de bu doğrultudadır. Yani Noksanlıklardan ve noksan nitelermelerden uzak ve yüce olan Allah ve gece melekleriyle gündüz melekleri gerçekten de fecir okuyuşu olan sabah namazının Kur'an'ına şahittir.

Buradaki şahitlik genel anlamda bizim bildiğimiz şahitlik değildir elbette. Çünkü muhakkak ki Allah, her şeye zaten şahittir. Burada sözü edilen şahitlik özel bir şahitlik olup, Rabbin huzurunda bulunma şahitliği, Rabbi ile kesintisiz ulaşım ve O'na kavuşma şahitliği ve Rabbin gecenin son bölümünde dünya semasına inişinin şahitliğidir.

Leys bin Sa'ad'ın Ziyade bin Muhammed bin Kaab el-Kuradi'den, onun Fudale bin Ubeyd el-Ensari'den, onun Ebu'd-Derdâ'dan, onun da Resulullah'tan -sallallâhu aleyhi vesellem- rivâyet ettiği hadiste Resulullah'ın -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir. Resulullah -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu: *"Muhakkak ki, gecenin sonuna doğru 3 saat kadar kala Aziz ve Celil olan Allah iner. İlk birinci saat içinde kendisinden başkasının görmediği Zikr'i (her amelin yazılı olduğu kitabı) açar. Hz. Allah (c.c.) (günahlardan, hatalardan, kötülüklerden) dilediğini siler dilediğini sabitler (yazılmasını veya kayda geçip kalıcı olmasını ister). Sonraki ikinci saat içerisinde Adn Cenneti'ne iner (Cenneti şereflendirir). Orası hiçbir gözün görmediği ve hiçbir insan kalbinin (aklının ve gönlünün) düşünemediği Allah'ın (c.c.) yurdudur. Orası Allah'ın (c.c.) meskenidir. Orada Allah (c.c.) ile beraber yalnızca Nebiler, Siddik niteliğini kazanmış olanlar ve Şehitler bulunurlar; Bu ikinci saatin sonlarına doğru Allah (c.c.) şöyle buyurur: (Ey Adn Cenneti) Ne mutlu sana dâhil olanlara (seni hak edip girenlere)! Sonra üçüncü saatte Allah (c.c.) dünya semasına Ruhu (Cebrâili) ve tüm melekleriyle iner ve (Sema'ya seslenerek) şöyle buyurur: "İzzetim hakkı için kalkın!" Sonra kullarının hepsine olan hâkimiyetini (egemenliğini) görür. Sonra da şöyle buyurur: "Benden affedilmesini dileyen yok mu onu affedeyim? Benden bir şeyler isteyen yok mu ona istediğini vereyim? Bana dua eden yok mu duasını kabul edeyim?" Bu durum fecir (tanyeri) ağarıncaya ve sabah namazına kadar sürer."*

Bundan dolayı da Allah Azze ve Celle: “Gerçekten de fecir okuyuşu (sabah namazının Kur’an’ı) şahitlidir”, yani ona Allah (c.c.) ile Gece ve gündüz Melekleri tanık olur ona şahitlik ederler.”⁶¹⁹

Bu hadiste geçtiği kadarıyla her gece bu iniş sabah namazına kadar sürmektedir. Bundan hareket ederek; noksanlıklardan ve noksan niteliklerden uzak olan Allah ile gece ve gündüz meleklerinin fecir okuyuşuna yani sabah namazının Kur’an okuyuşuna şahitlik ettiklerini söyleyelim. Bu durum başka namazlara değil ama yalnızca sabah namazlarına özgü olan bir durumdur. Bu şahitlik durumunun başka hadislerde de tan yeri ağarcıncaya kadar devam ettiğini görmekteyiz. Ne var ki; bu şahitlik gecenin büyük bir kısmı geçtikten sonra başlamakta ve fecrin aydınlığına kadar sürmektedir. Bu aydınlık güneş ışıklarının yayılmasına kadarki zamandır.⁶²⁰

Bir başka hadiste, “fecrin aydınlığı yayılınca kadar sürer”, ifadesi geçmektedir.⁶²¹

Bir başka hadiste de “fecir aydınlanıncaya kadar” ifadesi geçiyor.⁶²²

Burada geçen fecir, sabah namazının kılma/okuma zamanıdır. Gerek Resulullah -sallallâhu aleyhi vesellem- gerekse dört halifesi, sabah namazını fecir vaktinin başlangıcına almayı tercih etmişlerdir. Allah’ın (c.c.) Elçisi -sallallâhu aleyhi vesellem- fecir (sabah) namazlarında 70 ila 100 âyet kadar okur, rükû’ ve secdelerini de uzatırdı. Namazını bitirdiğinde de (namaza gelen) hanımlar gecenin sabaha yakın karanlığından dolayı pek tanınmazlardı.⁶²³

619 Bu hadisin rivâyet zincir zayıftır. Bu hadisi İbni Cerir et-Taberi, tefsirinde rivâyet etmiştir. (15/139) Taberânî, Kitabu'd-Dua adlı eserinde 135 no ile ve Darekutnî, de “Kitabu'n-Nüzûl” s: 151’de rivâyet etmişlerdir. Bunların her iki rivâyeti de “Takrîb adlı eserde olduğu gibi (c: 1/271) hadisleri “münker” kabul edilmiş olan Muhammed bin Ziyade el-Ensari’den aktarmadır. El-Heysemî, “Mecmau’z-Zevâid adlı eserinde dediğine göre bu hadisi el-Bezzâz ve Taberânî, el-Kebir ve el-Evsat adlı eserlerinde hadisleri “münker” kabul edilmiş olan Muhammed bin Ziyade el-Ensari’den aktarmadır. (10/154 -155)

Uyarı: Sahih hadisler hem Buhari hem Müslim hem de diğer hadis bilginleri tarafından kesinleştirilmişlerdir. Bu hususu ileride anlatacağız inşallah.

620 Bu hadisi İmam Müslim, Ebu Hureyre’den almış ve Kitabının “Salatu’l-Müsafirîn” bölümünde “Salatu’l-Leyli Mesnâ” başlığı altında rivâyet etmiştir. (2/408)

621 Aynı geçen eser, (2/407 -408)

622 Bu hadisi İmam Ahmed “fecir aydınlanıncaya kadar”, ifadesi ile (1/446 -447) almıştır. İbrahim el-Hicri ‘nin Ebu’l-Ahvas’tan onun İbni Abbas’tan merfu olarak rivâyet ettiği bu hadis Takrîb adlı eserde de geçmektedir. (1/43). Bu hadiste İbrahim, “leyyin” yani adil olmasını zedelemeyen gevşeklikle nitelenmiştir. Bu hadise Darekutnî, aynı rivâyetle “Kitabu'n-Nüzûl’da yer vermiştir. (s: 99). Ebu Ya’lâ bu hadisi, “fecir doğuncaya kadar” ifadesiyle (9/219) rivâyet etmiş ve el-Heysemi “Mecmau’z-Zevaid’de, bu hadisi rivâyet edenleri sahih olarak nitelemiştir. (10/153)

623 Bu hadisi İmam Buharî, kitabının “el-Mevâkît” bölümü “fecir başlığı” altında rivâyet etmiştir (2/65). İmam Müslim ise, kitabının “Mesâcid” bölümünde “İstihbabu’t-Tekbir bi’s-Subh fi-Evveli Vaktiha” başlığı altında rivâyet etmiştir.

Allah'ın (c.c.) Elçisi'nin -sallallâhu aleyhi vesellem- fecir (sabah) namazlarını vak-tinin hemen başında kılmasının nedeni namazda Kur'an okumaya fazla zaman ayrılmasıdır. Böylece sabah namazının okuyuşuna Allah (c.c.) ve meleklerin şa-hitliği elde edilmiş olacaktır. Bazı hadislerde de bu durumun sabah namazının bitişine kadar devam ettiği hususunu açıklamak üzere şöyle geçiyor. Buradaki hadisi Darekutnî kitabının, 103. sayfasında "Kitabu Nüzûlî'r-Rabbi Kulle Leyletin ilâ Semâi'd-Dünya" başlığı altında rivâyet etmiştir.

Bu hadisi Muhammed bin Amr'ın Ebu Seleme'den onun Ebu Hureyre'den onun da Resulullah'tan -sallallâhu aleyhi vesellem- rivâyet ettiği hadiste şöyle geç-mektedir: *"Resulullah -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu: "Azîz ve Celîl olan Allah, gecenin yarısında ve gecenin bitmesine üçte birlik bir kısmı kaldığında dünya Semasına (göklerine) iner ve şöyle buyurur: "Bana dua edenler kimdir. Onların dualarını kabul edeyim? Benden isteyenler kimlerdir. Onlara dilekleri-ni vereyim? Benden af dileyen kimlerdir. Onları affedeyim?" Bu durum fecir (sabah aydınlığı veya gün) doğuşuna kadar veya sabah namazını kıl-an kişinin Kur'an okuyuşunu bitirinceye kadar devam eder."*

Darekutnî bu hadisi Muhammet'ten o da aralarında; Süleyman bin Bilal'in, İsmail bin Cafer'in, ed-Derâverdi'nin, Fahs bin Gıyas'ın, Yezîd bin Harun'un, Ab-dulvahhab bin Atâ'nın, Muhammed bin Cafer'in ve Nadr bin Şümeyl'in bulun-duğu bir topluluktan aktararak aynı hadisi; "...veya sabah (fecir) namazında Kur'an okuyan kişinin (imamın) okuyuşunu bitirmesine kadardır." ifadesiyle rivâyet etti. ⁶²⁴

Bu hadis metninin hemen hemen tüm rivâyetlerde aynen korunmuş olması yanında hem anlamı hem de hadisin ifade etmek istediği amacı ifade edecek kadar açıktır. Eğer hadisin amacına uygun olan metni korunmamış ise, hadisi rivâyet edenlerin ifadeleri arasında bir kuşku ve çelişki var mıdır? "Şu şöyle mi dedi bu böyle mi dedi" diye bir takım kuşkular meydana çıkmaması için bu ha-disin her iki metnini de inceledik. Aralarında çelişki ve zıtlık yoktur.

Leys bin Sa'd'ın Muhammed bin Zeyyad'dan rivâyet ettiği hadisin bildirdiği kadarıyla Rahîman olan Allah'ın yeryüzü semasına inşi demek olan 'nüzûl'ün her gece gerçekleşmesi ve fecir (sabah) namazının bitimine kadar sürmesi ke-sindir. 'Nüzûl'ün bitiminin fecrin doğuşuna bağlanmış olması gün doğuşunun ilk vakti olmasından dolayıdır.

Bu hususta Yunus bin Ebi İshak'ın babasından onun da Ağarr Ebu Müslim'den rivâyet ettiği haberde şöyle diyor: "Ebu Hureyre ve Ebu Said el-

624 Bu hadisi aktaranların hemen tamamını ve hadis metnini aynıyla "Kitabu'n-Nüzûl" adlı eserde 102. sayfa ve sonrasında görebilirsiniz. İnşallah.

Hudrî'nin rivâyetinde Resulullah'ın (s.av.) şöyle buyurduğu işittim: *'Aziz ve Celil olan Allah gecenin üçte biri kalınca şu yeryüzünün semasına iner. Gök kapılarının açılmasını emreder. Kapılar açılır. Sonra şöyle buyurur: "bir şeyler isteyen var mı ki, istediklerini vereyim? Bana dua eden yok mu ki duasını kabul edeyim? Affedilmesini isteyen yok mu onu affedeyim? Sıkıntılarından dolayı ferahlık isteyen yok mu ki, onu sıkıntısından kurtarayım? Bu durum ve keyfiyet dünyanın her yerinde gece sona erip fecir doğuncaya kadar sürer. Sonra da göklere yükselir."* ⁶²⁵

Darekutnî şöyle diyor: "Yunus bin Ebi İshak bu hadise güzel bir ekleme yapmıştır."

Tarîku'l-Hicreteyn adlı eserin s:198-199'da geçtiğine göre; Maksud, sabah namazında imama yakın durmanın ve imamın sabah namazını vaktinin evvelinde kıldırması hususunu anlatmıştır. En doğrusunu bilen elbette ki, Allah'tır.

"ed-Dülûk" kelimesi 'yok oluş ve batış' anlamlarında yorumlanmıştır. Tefsir kitaplarında bu hususta iki görüş aktarılmaktadır. ⁶²⁶

Bunlar iki ayrı açıklama gibi gözükse de hadislerin metni birdir. "*Dülûk*" kelimesi eğilmek, meyletmek ve yönelmek anlamlarına gelir. *Dülûkü's-Şems* ise, güneşin eğilmesi, meyletmesi ve yönelmesinin bir başlangıç zamanı bir de bitiş zamanı vardır. Başlangıcı güneşin batmaya yönelmesi bitiş de gün batımıdır. Hadisin metni de bu anlamda değerlendirilebilir. Ama iki ayrı anlama ve hem gerçek hem de mecaz anlamına tek bir metin olarak değerlendirilemez. Ğasık suresinde "gecenin ilk zamanlarına girmek ve ay" anlatılırken buna ait bilgiler verildi. Burada ay ve gece birbirinin aksi olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü ikisi birbirinin ayrılmaz parçalarıdır. Ay gecenin alametidir. Bu hususta değişik görüşler vardır.

625 Darekutnî, aynı rivâyetle "Kitabu'n-Nüzûl'da yer vermiştir. (s: 133) Ne var ki, Yunus bin Ebi İshak'ın bu hadisinde olumlu bir fazlalık vardır. O da: "sonra da göklere yükselir" ifadesidir. Bu rivâyette Yunus olumlu fazlalıkla babasından ayrılır. Yunus bin İshak bu bakımdan, "Kitabu'n-Nüzûl'da olduğu gibi rivâyetine güvenilen ve "sika" (güvenilir) denilen, Mansur, Şu'be, Ma'mer, Ebu Avane ve diğer hadis âlimleri Yunus'a muhalefet ettikten onun sonra "sadûk" (doğru sözlü) oluşu niteliği yanında onu bu hadisin "*sıkıntılarından dolayı ferahlık isteyen yok mu ki, onu sıkıntısından kurtarayım?*" Bölümü nedeniyle "gaflet" içinde olmak ve yanılmakla nitelediler. Ne var ki, Zehebi'nin Mîzânu'l-İ'tidal adlı eserinde (4/482 -483) olduğu gibi Mes'ar ve Şu'be'ye benzememektedir. Bu hususta Siyer kitabına bkznz. (7/26). Bu hadisi İmam Müslim eserinin (2/409)'da "Mesacid bölümü'nün "Salatu'l-Leyl" başlığı altında ve İmam Ahmed (8962 -113159) no'larıyla rivâyet etmişlerdir. Ayrıca bu hadis, Ebu Avane'nin kitabında (2/288) ve İbni Huzeyme'nin "Et-Tevhid" adlı eserinde (1/291 -293) yer almıştır.

626 Bknz. Tefsiru't-Taberî, (15/134) ve El-Kurtubî, (5/3918).

Resulullah'ın (s.a.v) Teheccüd (Gece) Namazı Kılmasının Hükümü

وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ عَنَّا أَنْ يَبْتَغِيَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا ﴿٧٩﴾

79. *Gecenin bir kısmında da sana has nâfile olmak üzere onunla (Kur'ân ile) gece namazı kıl. Umulur ki Rabbin seni övülmüş bir Makama gönderir.*

Tefsiri:

Gerek İlk kuşak selef gerekse hemen ardından gelen halef İslâm âlimleri arasında teheccüd denilen gece namazları kılınması Resulullah'a -sallallâhu aleyhi vesellem- özgü bir farz olup olmadığı konusunda fikir birliği olmamıştır. Bazıları şanı yüce olan Allah'ın (c.c.); "...*ve gecenin bir kısmında (uyanıp) sana özgü bir nâfile olarak namaz kılmak üzere uyan...*" (İsrâ, 17/79) Diye buyurduğu âyetini delil göstererek gece namazlarının mutlaka yapılması gereken bir farz olmadığı-nın açık olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Bunu benimsemeyenler ise, gerek bu surede gerekse el-Müzzemmil suresinde şanı yüce olan Allah'ın (c.c.): "*Ey örtünüp bürünen (peygamber)! az bir kısmı hariç geceleyin (namaz kılmak) için kalk!*" (Müzzemmil, 73/1-2) âyetini delil göstererek gece namazının bir farz olduğunu savunmuşlardır. Ama bu hususta delil ve örnek olmak üzere herhangi bir şey yok gibidir.

Şanı yüce olan Allah'ın (c.c.); "*sana özgü bir nâfile olarak*" diye buyurduğu âyetinin amacı eğer nâfile ibadet ve iyilik anlamına gelen "*tatavvu*" ise bu âyet yalnızca Resulullah'a -sallallâhu aleyhi vesellem- özgü bir nâfile ibadeti ifade etmeyecek ama fazlalık bir ibadeti gösterecektir.

Bu durumda da nâfile yani fazladan yapılan bir ibadet "*tatavvu*"ya ve amacına işaret etmeyecektir. Buna bir delil olmak üzere şanı yüce olan Allah'ın; "*Ona (İbrahim'e) İshak'ı ve fazladan (nâfile) bir bağış olmak üzere Yakub'u bağışladık.*" (Enbiyâ, 21/72)

Burada denilmek istenen ise bir çocuktan sonra ikincisi bir ziyadelik, fazlalık ve bir nâfile olarak verilmiştir. Resulullah'ın -sallallâhu aleyhi vesellem- kılmış olduğu gece (teheccüd) namazındaki nâfile de aynı anlamda olup kendisinin sevaplarını artırarak Allah (c.c.) katındaki derecesini ziyadeleştirecek fazlaştıracak ve yükseltecektir. Bundan dolayı da teheccüd (gece) namazı Resulullah'a -sallallâhu aleyhi vesellem- özgü bir nâfile ibadet kılınmıştır. O'ndan başkaları ve günahlarını düşünenler için ise yalnızca yapıp yapmamakta serbest oldukları bir mubahtır.

Oysa Allah Azze ve Celle Resulullah'ın -sallallâhu aleyhi vesellem- tüm kusurlarını affetmiş olmasına rağmen O'na tehecüd namazı emretmesi O'nun -sallallâhu aleyhi vesellem- kendi yüce katındaki derecesini yükseltmek ve ulu makamlara

ulaştırmak içindir. Peygamber'den -sallallâhu aleyhi vesellem- başkaları için ise herkes kendi günahlarını, hatalarını ve kusurlarını düşünüp gerekenleri yapmaları amacına yöneliktir.

Mücahid, bu hususta şöyle diyor; “Allah Azze ve Celle Resulullah'ın -sallallâhu aleyhi vesellem- tüm kusurlarını affetmiş olmasına rağmen O'na tehecüd namazı emretmesi bu tip ibadetlerinin nafiye oluşundandır yoksa günahlarının kefareti yani affedilmesi için değil ama O'nun -sallallâhu aleyhi vesellem- sevaplarının ve derecesinin artması içindir.”

İbni Münzir tefsirinde şöyle diyor: “Yalâ bin Ebi Ubeyd ve el-Haccac'ın İbni Cüreyc'ten onun Abdullah bin Kesir'den ve onun da Mücahid'den rivâyet ettiği bir hadiste Resulullah -sallallâhu aleyhi vesellem-: *“Allah'ın farz kılarak kitabına kaydettiklerinin dışında kalanlar nafiyledir.”* Diye buyurmuştur.

Resulullah'ın -sallallâhu aleyhi vesellem- yaptığı bu tür ibadetler günahlarının kefareti yani affolması için olmadığından O'nun için nafiyledir ama O'ndan başkaları için nafiye olamaz. Bu ibadet yalnızca O'na özgüdür. Diğer tüm insanlar kendilerine farz kılınanların dışında yaptıkları ibadetler onların günahlarının kefareti yani affolması içindir.⁶²⁷

Bize, Muhammed bin Nasr, Abdullah ve Amr Said ve Kubeyde'den, onlar Süfyan'dan o, Ebu Osman'dan o da El-Hasan'dan rivâyet ederek dedi ki, “Şanı yüce olan Allah'ın: *“...ve gecenin bir kısmında (uyanıp) sana özgü bir nafiye olarak namaz kılmak üzere uyan...”* (el-İsrâ, 17/79) diye buyurduğu âyetinde geçen nafiye yalnızca Resulullah'a -sallallâhu aleyhi vesellem- özgü olan bir şeydir.”⁶²⁸

Dahhâk'ın şöyle dediği rivâyet olunmuştur: Buradaki nafiye yalnızca Resulullah'a -sallallâhu aleyhi vesellem- özgü olan nafiyledir.

Süleym bin Hayyan'ın şöyle demiştir: Bize, Ebu Galib ve Ebu Üame rivâyet ederek dediler ki; “(gece nafiye kılmak için) kalkıp gerektiği gibi temizlenirsen (abdest alırsan) bu durum namaz kılmak için niyetlendiğinde senin günahlarının affına sebep olur. Namaz kılmaya başladığında senin için bir fazilet ve sevap olur.” Adamın biri şöyle dedi: “Ey Eba Üame! İnsan kalkıp farz olmayan bir namaz kıldığında bu onun için *nafiye* olur mu?”

Ebu Üame: “Hayır! Nafiye yalnızca Resulullah'a -sallallâhu aleyhi vesellem- özgü olan bir şeydir.” Dedi.

Adam: “Günahları, kusurları ve hataları peşinden koşturup duran biri için nafiye nasıl olacak ki?” Dedi.

627 İbni Cerir et-Taberî, bu hadisi rivâyet etmiştir. (13/143) ve devamına bkz. Ayrıca bkz ed-Dürü'l-Mensûr adlı esrin (5/323).

628 Muhtasarı Kıyami'l-Leyl adlı esrin 11. sayfasına bkz. Kıyami'l-Leyl adlı esrin yazarı Muhammed bin Nasir el-Mervezî'dir. Markizi ise bu eseri kısaltarak muhtasar hale getirmiştir.

Ebu Üame:“Bu tip kılınan namazlar kişinin fazileti ve sevap içindir.” Dedi.⁶²⁹

Bizim fikrimiz ise, bu âyetle sözü edilen *nafile* kelimesiyle amaçlanan şey; (sevimli ve beğenilen bir eylem olan) müstahap veya (din açısından yapıp yapılmaması uygun görülen bir eylem olan) mendub gibi terkedilmesi de yapılması da hoş görülen bir şey değildir. Ama bu âyetle amaçlanan şey derecelerde yükseliştir. Derecelerde yükseliş farzlarla müstahaplar arasında ortak bir değere sahiptir. Allah Azze ve Celle'nin “*sana özgü bir nafile olmak üzere*” ayeti nafilenin gerekli bir farz olduğuna bir delil değildir.⁶³⁰

وَقُلْ رَبِّ أَذْجَلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ
سُلْطَانًا نَصِيرًا ﴿٨٠﴾

80. Ve de ki: “Rabbim, beni doğruluk girdirisi ile girdir; doğruluk çıkarışı ile çıkar. Tarafından bana destekleyici, üstün bir belge (yetki ve otorite) ver!”

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “Ve şöyle de: ‘Ey Rabbim! Gireceğim yere dürüstlükle girmemi sağla ve çıkacağım yerden de dürüstlükle çıkmamı sağla. Bana katından hakkıyla yardım edecek bir kuvvet ver.’” (İsrâ, 17/80)

Bu âyetle anlatıldığı üzere Allah Azze ve Celle Elçisi'ne, bir yere girdiğinde doğruluk ve dürüstlükle kendisini girdirmesi ve bir yerden çıktığında doğruluk ve dürüstlükle kendisini çıkartması için kendisine dua etmesini emretmektedir.

Allah (c.c.) Halili olan Hz.İbrahim'den bahsederken onun insanlar arasında kendisine iyi bir nam verip iyilikle anılmasını istediğini bildirmiş ve kendisi de onun duasını kabul etmişti. Âyetle şöyle geçmektedir: “*Gelecekteki insanlar arasında bana iyi bir namla anılmayı nasip eyle.*” (Şuarâ, 26/84) Buradan da anlaşılacağı üzere Allah Azze ve Celle kullarını kendi katından dürüstçe bir varış ve dürüstçe bir konaklama ile müjdelemektedir.

Yine bu husustan olarak şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “*İman edenleri müjdele ki, onlara Rableri katında yüksek bir dürüstlük makamı vardır.*” (Yunus, 9/2)

629 Bu haberi İmam Ahmed -radiyallâhu anh- rivâyet etmiştir. (5/255) bkz. Ed-Dürü'l-Mensur, (5324)

630 Bu haber Zâdu'l-Mead isimli eserde geçmektedir.(1/323 -323)

Bir başka âyette ise şöyle geçmektedir: “Allah’tan korkan (emir ve yasaklarını titizlikle yapan) müttakîler Cennetlerde ve ırmakların kenarlarında güçlü ve Yüce olan Allah’ın huzurunda doğruluk meclisindedirler.” (Kamer, 54/54 -55)

Bu ayetler şu beş kavramı anlatmaktadır. Bunların dikkatle incelenmesi gerekir:

a) *Medhalu Sıdkin*: Doğruların ve dürüstlerin girişi; Allah’ın rızasına uygun ve rızasını kazanacak dürüstçe giriş

b) *Mahracu Sıdkin*: Doğruların ve dürüstlerin çıkışı, Allah’ın rızasına uygun ve rızasını kazanacak dürüstçe çıkış,

c) *Lisanu Sıdkin*: Doğruların ve dürüstlerin dili ile veya dürüstlikle anılmak,

d) *Kademu Sıdkin*: Doğruların ve dürüstlerin gelişi, derecesi ve makamı,

e) *Mak’adu Sıdkin*: Doğruların ve dürüstlerin meclisi ve makamı.

Bunların tümünde ortak olan “Sıdk” kelimesi; yerleşmiş, bilinen, kesin, Allah(c.c.) ile iletişimli ve O’na ulaşma yolunda olan bir “hakikat”tır. Bu hakikat; hem sözler hem de uygulamalar (yani teori-pratik yahut ilim-amel) olarak Allah (c.c.) için vardır ve onun uğrundadır. Onun dünya ve âhiret karşılığı da “Sıdk” makamları ve dereceleridir.

Medhalu’s-Sıdkî ve Mahracu’s-Sıdkî: Kavramları kişinin bir yere girişi ve bir yerden çıkışıdır. Bunların, teori ve pratik olarak yalnızca bilinçli ve isteyerek Allah’ın (c.c.) rızasına uygun ve gerçek anlamda O’nun uğrunda olduğu kesindir. Bununla elde edilmek istenen şey *yalan ve yalancılık*’ın tam aksinedir. Çünkü *Medhalu’l- kizbi ve Mahracu’ l- kizbi* yalana dayalı olduklarından temelleri olmadığı gibi ulaşacakları amaç ve hedefleri de yoktur. Bundan dolayı bir yere giriş ve bir yerden çıkışları da, Bedir savaşındaki müşriklerin giriş ve çıkışları gibi amaçsız, temelsiz ve dayanaktan yoksundur.

Mahracu’s-Sıdkî, Rasulullah’ın -sallallâhu aleyhi vesellem- ve Bedir savaşına katılan sahabelerin uyguladığı davranış biçimidir.

Medhalu’s-Sıdkî, Rasulullah’ın -sallallâhu aleyhi vesellem- ve sahabelerinin Mekke’nin fethi gününde sergiledikleri davranışlarıdır. Çünkü onların oraya girişleri Allah (c.c.) adına ve O’nun içindi. Allah’ın (c.c) rızasını kazanmak uğrunaydı. Bundan dolayı da onların uygulamalarında başarı, zafer ve yardım görüyordu. Hem de onlar dünya ve âhirette ne istediklerini biliyorlardı.

Medhalu’l- kizbi, yani yalancı girişi ise bunun tam aksi konumda ve Resulullah’ın -sallallâhu aleyhi vesellem- düşmanlarının davranışları idi ki, “Yevmu’l-Ahzab” (yani taraflar gününde) Medine’ye girişinde O’na boyun eğmek durumunda kaldı. Çünkü Allah Azze ve Celle onların yardımcısı değildi. Düşmanların

hareketleri ne Allah (c.c.) uğruna idi ne O'nun rızasını kazanmak için. Onlar yalnızca düşmanlık için ve kötülük uğruna hareket ediyorlardı. Onun sonu da yenilgi ve hezimetle aşağılık bir şekilde yok olup gitmekti.

Yahudilerle birlik olup Allah'ın Elçisi'ne -sallallâhu aleyhi vesellem- karşı savaş açanların Kurayza Oğulları kalesi olayında da durumları yine aynı idi. Doğruların ve dürüstlerin girişi ile "yalancıların girişi" orada da karşı karşıya geldiğinden durum değişmezdi. Öyle de oldu. Diğerlerinin başına gelen onları da vurdu.

Allah'ın uğrunda ve O'nun rızasını kazanmak için olan her giriş ve her çıkış Allah'ın güvencesi altındadır. Bunlar; "doğrularınla dürüstlerin bir yere giriş ve bir yerden çıkış tarzları"dır.

İlk dönem İslâm Selef âlimlerinden birileri kendi yurdundan başka yerlere yolculuk için çıktığında başını göklere doğru kaldırarak şöyle derdi: "Ey Allahım! Yurdumdan çıkışımda senin destek ve garantini hak etmeyen bir çıkışla çıkmaktan sana sığınıyorum." Burada sakındıkları ve uzak durmak istedikleri husus yalancıların çıkışları ile yurtlarını terketmek idi.

Bundan dolayı da "doğrularla dürüstlerin bir yere giriş ve bir yerden çıkış tarzları"nın anlaşılması için Şanı yüce olan Allah (c.c.) Elçisi'nin -sallallâhu aleyhi vesellem- Mekke'den çıkışı ve Medine'ye girişini örnek olarak gösterelim. Allah'ın (c.c.) rızasını kazanmak, O'nun uğrunda ve onun için hareket etmek ve O'nun emir ve yasakları doğrultusunda davranışlar sergilemek temeline dayalı olduğundan Resulullah'ın -sallallâhu aleyhi vesellem- her çıkışı ve her girişi, doğrularla dürüstlerin bir yere giriş ve bir yerden çıkışları demektir. ⁶³¹

Bundan hareket ederek şöyle diyelim: insan evinden çıkıp bir pazaryerine ya da bir başka yere girdiğinde mutlaka ya doğrularla dürüstlerin bir yere girişi veya bir yerden çıkışı ile ya da yalancılarla dürüst olmayanların bir yere girişi veya bir yerden çıkışı ile hareket etmekte demektir. Eğer giriş ve çıkışlarında herhangi bir amaç gütmüyor ve boş bir tutum sergiliyorsa bu durumda, Allah (c.c.) yardımcımız olsun demekten başka çaremiz yoktur.

Lisanu's-Sıdk: Doğruların ve dürüstlerin dili ile veya dürüstlikle anılmak, kavramı, eski ümmetlerden Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi vesellem-'e bir sıdk, bir tasdik, bir onay ve bir doğrulama övgüsüdür. Bu yalancı bir övgü değildir. Nitekim İbrahim (a.s) ve O'nun soyundan gelen Peygamberlerle Nebîlerden bahsederken Allah Azze ve Celle şöyle buyurmaktadır: "*Onlara rahmetimizden (Allah elçiliği, nimetler ve pek çok şey) bağışladık ve kendilerine güzel ve üstün bir şan-şöhret (iyiliklerle anılmayı) nasip ettik.*" (Meryem, 19/50)

Bu âyette geçen *lisane-sıdkin* kavramı, bir sıdk, bir tasdik, bir onay ve bir doğrulama övgüsü denilen güzel övgüdür.⁶³² Lisan ile olan doğruluk ve dürüstlüğü yeri konuşma organıdır. Noksanlıklardan ve noksan niteliklerden uzak olan Allah insanların dillerine doğru ve dürüst kişileri övmek üzere emir vermiştir. Bunun nedeni, onların iyi ve hayırlı işler yapmalarının karşılığını Allah'ın vermesidir.

Lisan denilince, şu üç anlam kastedilmektedir:

İlki: Şu anlatılmış olan övgüdür.

İkincisi: konuşulan dil ve lisan kastedilir: Şu ayetlerde olduğu gibidir: “(Emir ve yasaklarımızı) *onlara iyice anlatsın diye her elçiyi yalnızca kendi kavminin dili (lisani) ile gönderdik.*” (İbrahim, 14/4)

Ve “*Ve O’nun delillerinden biri de gökleri ve yeri yaratmasıyla lisanlarınızın (konuştuğunuz dillerinizin) ve renklerinizin değişik olmasıdır.*” (Rum, 30/22)

Ve “...Oysa kendisini ima ettikleri (O’nu kendisine nispet ettikleri) *şahsın dili yabancıdır. Oysa bu (Kur’an) apaçık bir Arapçadır.*” (Nahl, 16/103)

Üçüncüsü: İnsan vücudunun organlarından biri olan konuşma organı dil kastedilmektedir: “(Ey Peygamber!) *Onu (Kur’an ayetlerini-vahyini) çarçabuk almak (öğrenmek) için dilini kıpırdatıp durma!*” (el-Kıyamet, 75/16)

Kademu Sıdkin: Doğruların ve dürüstlerin gelişi, derecesi ve makamı olarak adlandırılan bu kavram; Cennettir. Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem-’in bizzat kendisidir. Ve hayırlı, iyi ve güzel işler yapmaktır, diye yorumlanmıştır.⁶³³

El-Kademu kelimesinin gerçek anlamı; sunulan, takdim edilen gönderilen gibidir. Mesela kıyamet gününe dünya hayatında iken gönderilen şeyler. İnsanlar Hz. Muhammed’e inanır ve hayırlı (salih) ameller işlerler. Böylece onlar daha dünyada iken âhiret için önceden bir takım şeyler sunar ve gönderirler. Bundan dolayı da onlar salih amellerin karşılığı olan Cennet için bir şeyler gönderiyorlar bir anlamda yatırım yapıyorlar.

Bu kavramı, “önceden bir şeyler takdim etmek” anlamıyla açıklayanlar Resulullah’a iman ve hayırlı amel ikilisini gündeme getirmişler demektir. Böylece onlar iman etmeyi ve hayırlı işler yapmayı ön plana almış olduklarını gösterirler.

Mak’adu Sıdkin: İse, doğruların ve dürüstlerin meclisi ve makamıdır. Bu da, noksanlıklardan ve noksan niteliklerden uzak ve yüce olan Allah’ın katında mü-

632 A.g.e. (16/93)

633 A.g.e. (11/80 -83) Bu kavramın açıklanma ve yorumunda İbni Cerir et-Taberi “Kademu-Sıdkin” tamlamasını bu makamı hakkındaki görüşlerden yaptığı tercihi: “Hayırlı ve güzel işler yapanlara Allah (c.c.) katında amelleri için bir karşılık olarak bu “kademu-sıdkin” denilen “doğruların ve dürüstlerin, derecesi ve makamı” vardır.

minlerin dünyada iken yaptıklarının dosdoğru karşılığı olan Cennettir. Bu vaad gerçektir. Dünyada iken yapılan amellerin Allah'ın rızasını kazanmaya yönelik O'nunla iletişimli ve bağlantılı ve O'nun uğrunda yapılmaya devam edildiği sürece yararları olacaktır. Bu makam "sıdk" yani doğrulukla adlandırılmıştır. Onda yalan olmaz. Sahibine yararları olur zararı olmaz. Devamlıdır bir yerlerde kesilip yitmez. Batıl ya da yalan ona ulaşacak ve zarar verecek bir yol bulamaz.⁶³⁴

وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ﴿٨١﴾ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ
شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا ﴿٨٢﴾

81. De ki: "Hak geldi, bâtil da çekişe çekişe can verdi. Çünkü bâtil can çekişe çekişe yok olucudur."

82. Kur'an'dan mü'minler için bir şifa ve rahmet olanı kısım kısım indiririz. Zâlimlerin ise ancak hüsrânını artırır.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyuruyor: "Bizim Kur'andan indirdiklerimiz mü'minler için(yalnızca) şifa ve rahmettir." (İsra, 17/82)

Bu âyette geçen ve "den, olan ve olarak" anlamlarına kullanılmış olan "min" öneki bir şeyin yerine bedel olarak değil ama bir cinsi ve türü açıklamakta kullanılmıştır. Yani, bu âyette "min" öneki Kur'an'dan indirdiğimiz her ne tür şey varsa veya her ne varsa gibi bir anlam ifade etmektedir. Nitekim bir başka âyetin de desteklediği gibi Kur'an'ın tamamı Mü'minler için şifa ve rahmettir. Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: "Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, gönüllerde olana bir şifa, inananlar için bir hidayet (rehberi) ve rahmet gelmiştir." (Yunus, 10/57)

Vahiy yani âyet olarak Kur'an'dan her ne indirilmişse mutlaka cehaletten, insan kalbini kemiren kuşkulardan ve kuşkuculuktan kurtulmanın çaresi ve şifasıdır. Noksanlıklardan ve noksan niteliklerden uzak ve yüce olan Allah göklerden Kur'an ile yalnızca şifa ve rahmet indirmiştir. Bundan dolayı da insanlar için Kur'an'dan daha evrensel, daha yararlı, daha yüce ve hastalıkları tedavide daha etkili hiçbir şey indirmemiştir.⁶³⁵

⁶³⁴ Medaricü's-Salikin, (2/ 270 -272)

⁶³⁵ El-Cevabu'l-Kâfi, (4)

وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَى بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَؤُوسًا ﴿٨٣﴾ قُلْ كُلُّ
يَعْمَلْ عَلَى شَاكِلَتِهِ فَرُؤُكُمْ أَغْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَى سَبِيلًا ﴿٨٤﴾

83. İnsana nimet verdiğimiz zaman yüz çevirir ve yan çizer. Ona kötülük dokunduğu zaman ise pek ümitsiz olur.

84. De ki: “Herkes kendi tabiatına göre hareket eder. Rabbiniz, kimin daha doğru yolda olduğunu en iyi bilendir.”

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “De ki; her insan kendi (huy ve yetiştirme tarzı olan) mizacına ve (yaratılış, hal, niyet ve ahlâkı olan) meşrebine göre iş yapar.” (İsra, 17/84)

İmam el-Herevî ‘Menâzil’-s-Sâilin” adlı eserinde “irade” (istenc) bölümünü işlerken konuya giriş yazısında bu ayeti konunun yüce değerine ve önemine bir delil olarak sunmakta ve incelemektedir. Bu durumda âyetin anlamı ise, her insan kendi yaratılışı ve ona uygun olup onunla denk olan işleri yapar. Bundan dolayı da ahlâkı bozuk ve günahkâr olan kişi kendi mizacının gerektirdiklerini ve kendine yakışanları yapar. Kâfirler, münafıklar ve yalnızca dünya hayatını ve onun tüm günaha götüren işlerini isteyenler kendilerine uygun düşen şeyleri yaparlar. Hâsılı herkes kendi yetiştirme tarzı ve karakterine yakışan ve onunla uyuşan işleri yaparlar. Bu durumu vurgulamak isteyen bir şair şöyle diyor:

Her insan sevdiği şeye kanat çırpıp koşuşur,

Her insan kendine yakışana meyleder durur.

Kendisi sadık (doğru) olup doğruluğu isteyen Allah’ın (c.c.) sevdiği kuldur. Böyle bir kimse: Doğru olup doğruluğu isteyen ve gereklerini yapan kişidir. Bir yandan kendi huyu, ahlâkı ve yetiştirme tarzıyla uyumlu ve kendine yakışan işler yaparken diğer yandan Allah’ın sevgisine en layık, en fazla yakışan ve en uygun olanın gereklerini yerine getiren kişidir.

Şerefli ve erdemli nefislere sahip olan kişiler eşyanın ve amellerin yalnızca en yüce değerlere sahip, en yüce erdemli, en temiz olanlarıyla en güzel sonuçlara ulaşacak olanlarını tercih ederler. Kendilerine yakışmayacak ve uygun düşmeyecek olanlarını asla tercih etmezler.

Alçalıp bayağılık olmuş nefislerse; aşağılık ve değersiz şeylerin peşinden koşarlar ve sineklerin pisliğe üşüştüğü gibi murdar şeylere pervane olup onların içerisine düşerler.

Yüce değerlere sahip şerefli nefisler; zulme, haksızlıklara, hayasızlıklara, hırsızlığa, edepsizliklere ve ihanete asla razı olmaz. Bunun aksi niteliklere sahip olan nefis ise bu sayılanların tamamından hoşnut olur. Çünkü aşağılık nefisler hayasız-

lığa ve her tür kötülüğe tabi olur. Kısaca her nefis türü kendine uygun olan ve yakışan niteliklere göre hareket eder. Bu anlama gelmek üzere şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “*De ki; her insan kendi (huy ve yetişme tazı olan) mizacına ve (yaratılış, hal, niyet ve ahlâkı olan) meşrebine göre iş yapar.*” (İsra, 17/84)

İnsan nefisini biçimleyen ana faktörler onu kendine yaraşır davranışlarda bulunmaya ve biçimlenmiş karakterine ve mizacıyla ahlâkına uygun hareket etmeye götürürler. Her insan kendini biçimlendiren ve hemen her bakımdan eğiterek adeta yeniden oluşturan mizacına, eğitim yöntemine ve görüşlerine göre hareket etmektedir.

Günahkâr olup günahları işlemek hususunda pek de sınır tanımayan günahkârlar (fâcirler) nimetlere karşı gösterdikleri inkârcı tavırlarını kendi mizaç ve yetişme tarzlarına göre belirlemişlerdir. Nimetlere karşı nankörlük edenler nimeti yaratana ve kendilerine vereni de inkâr etmeyi tercih etmişlerdir.

Mü'minler ise, kendi huy ve mizaçları gereği olarak daima nimetleri yaratana ve kendilerine verene şükür etme, sevgi gösterme, O'nu övme, O'na yönelme, O'ndan utanç duyma, O'nunla daima irtibatlı olma ve O'nu ululayarak yüceltme yolunda tüm çabalarını ortaya koymaktadır.⁶³⁶

Şanı yüce olan Allah'ın âyetine bir daha bakalım: “*De ki; her insan kendi (huy ve yetişme tarzı olan) mizacına ve (yaratılış, hal, niyet ve ahlâkı olan) meşrebine göre iş yapar.*” (İsra, 17/84)

İnsanlar şöyle diyor: “Her kap kendi içindekini sızdırır ve onunla anılır.” Öyleyse onlar, kendilerini biçimlendiren faktörlerle hareket ederek onların gösterdiği doğrultuda uygun ve yaraşır şeyleri yapmaktadır. Dolayısıyla insanlar kendilerini biçimlendiren etkenlerle anılırlar. Durum böyle iken aşağılık ve pisliklere bulanmış ve hüküm verenlerin en hayırlısı ve doğrusu olan Allah'ın verdiği hükme karşı çıkıp direnmek isteyen ruhların, temiz ve yüce değerlere sahip ruhlarla (büyük meleklerin meclisi olan) “Mele-i A'la”daki “Makam-ı Sıdk”ta birbirlerine yakın birer komşu olmasını hangi temiz ruh isteyebilir ki?

Dünyadaki krallardan veya sultanlardan birinin kendi ülkesinde insanların namuslarını ve şereflerini lekelemek ve onları kötülüğe sürüklemek için çabaladığını bir düşünün. Bu kişi sözleriyle davranışlarının gerektirdiği ve kendine yakışan doğrultuda ahlâksız özelliklerini ve hayasız niteliklerini insanların aşağılık ve ahlâksızlarının düzeyine düşürerek kötülüklerle, aşağılık davranışlarla ve bozuk ahlâkla tüm halkı aldatacak olursa insanlar: “Bu kral (ya da sultan) adam olmaz. Onun için de bizim düzelmemiz bir anlam ifade etmediği gibi gerekmez de,” diyeceklerdir.

Böylece her iki taraf ta zarar görecektir. Böyle bir kralın yakınlarında komşusu olarak yüce değerlere sahip ve gerçekten ülkesine iyiliklerle egemen olmuş bir kralın varlığını düşünün. Kendi halkına görünümüyle varlığıyla ve konuşmalarıyla adeta (büyük meleklerin meclisi olan) “Mele-i A’la” yolunda arkadaşlık etmektedir. Onun davranış ve tutumlarıyla halkı, halklar içerisinde en ahlâklı, en temiz ve en yücesi olup çıkmıştır. Düşünün bir kez böyle bir kralın halkıyla kendisinin birlikte olduğu yüce makamlarda ve yüce mevkilerde aşağılık ve bayağılıklarla birlikte olmaları yakışık alır mı? Böyle bir şey mümkün mü?

Yeryüzünde dolaşan aşağılık kişiliklere sahip ve kötülüklerle dolu insanlar kendi mizaçlarıyla uyuşan ve kendilerine yakışır doğrultuda hareket ederek yeryüzüne kendilerini hatırlatan izler bırakırlar. Bıraktıkları bu izler onların hayvanlardan daha olumsuz ve değersiz şeyler yaptıklarını göstermektedir. Hatta onların mizaç ve karakterlerine oranlayacak olursak hayvanların onlardan daha az olumsuzluklar yaptıklarını görürüz.

Onlara verilen nimetleri, tatlılıklarıyla lezzetlerini ve sevinçlerini yalnızca her su kaynağıyla, her gıda ve düşün alanında onların izlerini karakter ve mizaçlarıyla uyuşan şekilleriyle görebilirsiniz ki orada da farklılıklar vardır. Bu iki zıt mizaç ve meşrep sahiplerinin birliktelikleri nasıl ve nerelerde sağlanabilir ki? Bu iki grup arasında açık bir fark vardır. Kötülüklerle özdeşleşmiş olanlarla eşekler, köpekler ve sığır gibi hayvanlar arasındaki fark; iki ayak üstüne kalkarak yürümek, yaşamak, ellerini kullanarak yemek yemek ve konuşmaktan ibarettir.

Yoksa onların kalpleriyle baskın faktöre göre biçimlenmiş mizaç ve meşrepleri hayvanların yürekleri ve mizaçları olan içgüdüleri ile nerdeyse aynı olup çıkacaktır. Belki de hayvanlar kendi ellerinde olmayan içgüdüleri nedeniyle gösterdikleri davranışları bakımından Müslümanım dedikten sonra hayırlara yönelenlerle her tür kötülüğü işleyenlerden daha hayırlı ve daha olumlu olurlardı.

Oysa şanı yüce olan Allah hayvanlarla bu iki grup arasındaki farkı belirlemek için şöyle buyurmaktadır: “Allah katında canlıların (hayvanların) en kötüsü düşünmeyen sağırlar ve dilsizlerdir. Allah onlarda herhangi bir hayır olduğunu bilseydi (hayır görseydi) elbette (vahyi ve Peygamberinin söylediklerini) onlara işittirirdi. Ama onlara işittirmiş olsaydı da kuşkusuz onlar yine yüz çevirir dönerlerdi.” (Enfal, 8/22 -23)

İnsanların bakış açısından adaletsiz ve yakışksız olan bir hususun durumunu bu âyetten hareket ederek şöyle soralım: Yeryüzünde yaşayanların en hayırlısı ve en temiz olan varlıkların yeryüzünün en şerlileri ve hayvanların en kötülükleri ile bir mekânda biraraya getirerek nimetlendirmede ve azaplandırmada onları eşit görmek ve eşit muameleye tabi tutmak Aziz ve Hakîm olanın Hikmetine yakışır mı?⁶³⁷

637 Bu konudaki hadisi İmam Müslim “El-Cennetu ve Sifatu Naîmiha ve Ehliha” bölümünün “Kendisinden Allah’a sığındığımız Cehennem” başlığı altında rivâyet etmiştir, (5/701)

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٥﴾

85. Bir de sana ruh'u soruyorlar. De ki: "Ruh Rabbimin emrindendir; size bilgiden ancak pek az bir şey verilmiştir."

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: "(Ey Peygamber!) Sana Ruhtan (ruhun ne olduğundan) soruyorlar. De ki; Ruh Rabbimin işlerindendir. Onun bilgisinden size az bir şey verilmiştir." (İsra, 17/85)

Bu âyetle geçen "Ruh Rabbimin emrindendir" ifadesindeki "emir" buyruk anlamına kesin istek ve talep bildiren bir emir değildir. Bu konuşma türlerinden biridir. Öyleyse buradaki "emir" Allah'ın kendisiyle konuştuğu keliması olan ruhudur. Emir kelimesinden amaçlanan şey emrolunan şeydir. Bu zaten Arap dilinde ve Kur'an'da örnekleri bolca bulunan kullanılagelmiş bir gelenektir.

Bu sadetten olarak Allah Celle Celaluhu en-Nahl suresinin birinci âyetinde şöyle buyurmaktadır: "Allah'ın emri gelmiştir (geldi)." Bu âyetle "emir" kavramı emredilmiş şey demektir. Bu emir Allah'ın emretmiş olduğu kader ve kazadır ki, O sadece "Ol" demiş o da olmuştur. Bu durum Hud -sallallâhu aleyhi vesellem- suresinde vurgulanmıştır. Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: "Rabbinin (azap veya yok etme) emri geldiğinde Allah'ı bırakıp ta (veya Allah ile beraber) taptıkları ilâhları onlardan hiçbir şeyi gidermedi. (onları azaptan kurtaramadı) (Hud, 11/101)

Bu âyetle "Rabbinin emri" ifadesi müşriklerin helâk edilip ortadan kaldırılmalarıdır. Bir diğer âyetle noksanlıklardan ve noksan niteliklerden uzak ve yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: "Göklerin ve yerin gaybı (görünmezini bilmek) Allah'a aittir. Saatin emri (Kıyametin kopması) ise yalnızca göz kırpması kadar bir zamanda veya daha azında olur." (Nahl, 16/77) Bu âyetlerde geçen emir sözcüğünün bir benzeri de yaratıklar veya yaratılmışlar anlamına kullanılmakta olan "halk" kelimesidir. Şanı yüce olan Allah'ın Cennet'e hitaben: "Sen benim rahmetimsin" diye buyurması da aynı kabildendir.⁶³⁸

Allah Azze ve Celle'nin "De ki; Ruh Rabbimin emrindendir" ifadesinde ise "emir" kavramının yaratılmamış ama geçmişte gerçekleşmiş bir şey olduğuna dair de herhangi bir delil bulunmamaktadır. İlk dönem İslâm âlimlerinden bazıları bu âyetin açıklama ve yorumunda "Allah'ın emri" kavramının yaratılmış cesetlerde "Allah'ın kudretiyle karar bulmuş" ve gerçekleşmiş bir husus olduğu fikrini benimsemişlerdir. Bunu dikkate alarak; âyetle geçen "Ruh" kelimesinden de kastedilenin "insan ruhu" olduğunu söyleyebiliriz.

Bu görüş nedeniyle Selef ve Halef İslâm âlimleri arasında fikir birliği yoktur. Çünkü Selef İslâm âlimlerinin ⁶³⁹ hemen hemen tamamı kendisi hakkında sorular sorulduğu için âyetinde gündeme gelmiş bulunan “*Ruh*”un insanların ruhlarını ifade etmediğini savunmuşlardır. Onlara göre “*Ruh*”, kimilerinin savunup durduğunun aksine Aziz ve Celil olan Allah’ın âyetinde bahsettiği “*Ruh*”tur. Bu ruh kıyamet koptuğunda meleklerle beraber olacak olan “*büyük bir melek*”tir.

A’mes’in İbrahim’den onun Alkame’den onun da Abdullah’tan rivâyet ettiği sahih bir hadiste şöyle geçmektedir. Abdullah şöyle diyor: “Medine’nin dış mahallelerinde Resulullah -sallallâhu aleyhi vesellem- hayvanın arka tarafına oturmuş olduğu bir halde beraber giderken Yahudilerden bir gruba rastladık. Onlar kendi aralarında konuşmakta idiler. Bir kısmı diğerine: “O’na (Resulullah’a) “*ruh*”un ne olduğunu sorun”, derken diğer bir kısmı sorduklarında hoşlanmayacakları bir cevap alacakları endişesiyle: “Hayır! O’na (Resulullah’a) “*ruh*”un ne olduğunu sormayın”, derken aralarından birisi kalkıp Resulullah’a -sallallâhu aleyhi vesellem-: “Ey Ebu’l-Kasım! Ruh nedir? Diye sorunca Resulullah’a -sallallâhu aleyhi vesellem- bu soruya cevap vermedi ve sustu. Ben O’nun -sallallâhu aleyhi vesellem- suskunluğundan vahyin gelmekte olduğunu anladım. Ben hemen kalktım. Vahyin gelmesi bitmiş olacak ki Resulullah -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu: “Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “(Ey Peygamber!) *Sana Ruh* (ruhun ne olduğundan) soruyorlar. *De ki; Ruh Rabbimin işlerindendir. Onun bilgisinden size az bir şey verilmiştir.*” (İsrâ, 17/85) ⁶⁴⁰

639 Selef İslâm âlimlerinin bu hususta yapmış oldukları tefsirlerde bu görüşlerin varlığı bilinmektedir. Burada verilen alıntılar ruh hakkında bir açıklama verilsin diye değildir. Çünkü âyetin anlaşılması söz konusudur. Bunun için bknz. Tefsirü’t-Taberi, (15/156) ibnü Haceri’l-Askalanî şöyle diyor: “İbni’l-Kayyim el-Cezviyye, Kitabu’r-Ruh adlı eserinde âyetten geçen ve ‘ne olduğu sorulan ruh’ kelimesiyle amaçlanan şeyin; Nebe’ suresi 38. âyetinde, “*O gün Ruh ve melekler saf saf kalkarlar.*” Denildiği husus olduğunu benimsemiştir.

İbni Kayyim, Kitabu’r-Ruh S:150-154’te şöyle demiştir: “İnsanların ruhları ise, K.Kerim’de yalnızca ‘*nefs*’ olarak adlandırılmıştır.” ibnü Hacer devamla; “İbni Kayyim, bu fikri tercih etmesine rağmen onu destekleyecek bir delile sahip değildir. Oysa bu hususta tercih edilen birinci görüştür. Taberi Tefsirinde, Avfi’nin ibnü Abbas’tan rivâyet ettiği bir hadiste ‘*Ruh*’ hakkında şöyle denilmektedir: “Ruh Allah’tan olduğuna ve bu konuda âyet olduğuna göre cesetleri ruha nasıl azap olunabilir ki?” (15/156) Fethu’l-Bârî adlı eserin tefsir bölümünde “Yes’elüne-ke ani’r-Ruh” (Sana Ruhun ne olduğunu soruyorlar) başlığı altında da aynı hususa dikkat çekilmiştir. (8/255 -256)

Bu hususta denilecek olan, Ahmet Şakir, Tefsiru’t-Taberi’yi tahkik ederken zayıf şahısların rivâyeti nedeniyle İbni Abbas’tan rivâyet olunan bu hadisi ‘zayıf müsel’ olarak nitelemiştir. (1 /263 -264 no: 305) İmam Şevkânî ise, bu hususta şu fikri benimsemiştir; “cesetlere can veren Ruh bedenleri yönetir.” Fethu’l-Kadir, (3/254). Tüm işlerin en doğrusunu bilen Allah Azze ve Celle’dir.

640 İmam Buharî eserinin tefsir bölümünde “Yes’elüne-ke ani’r-Ruh” (Sana Ruhun ne olduğunu soruyorlar) başlığı altında bu hadisi rivâyet etmiştir. (8/253) İmam Müslim ise, eserinin ‘sıfatu’l-kıyamet, ve’l-Cennet ve’n-Nâr’ (kıyametin, Cennet’in ve Cehennem’in nitelikleri) bölümünün ‘Sualu’l-Yehûdi’n-Nebiyye aleyhisselam ani’r-Rûh’ (Yahudi’nin Resulullah’a -sallallâhu aleyhi vesellem- Ruhun ne olduğunu sorması) başlığı altında rivâyet etmiştir. Burada sözü edilen her iki hadis te İbni Mesud’da rivâyet edilmiştir.

Onlar, Resulullah'a -sallallâhu aleyhi vesellem- yalnızca ilâhi vahiyle bileceği bir soru sormuşlardı. Vahiy olmaksızın bilinse de burada sözü edilen Ruh hakkın-da insanlara hemen hemen hiçbir bilgi verilmemiştir. Onu yalnızca Allah (c.c.) bilmektedir. Ama insanoğlunun ruhları ise âyetle geçen Ruh kavramından farklılık arz etmektedir. Çünkü gerek alimler gerekse değişik inanç mensubu kimseler insan ruhu konusunda pek çok açıklama yapmışlardır. Burada sorulan sorunun cevabı ise nebilik makamının işaretlerinden değildir. ⁶⁴¹

Ebu's-Şeyh şöyle dedi: "Bize Hüseyin bin Muhammed bin İbrahim nakletti. Ona İbrahim bin el-Hakem ona babası ona Süddî ona Ebu Malik ona da İbni Abbas rivâyet etmiş. İbni Abbas şöyle diyor: "Kureys, Resulullah'ın -sallallâhu aleyhi vesellem- durumunu sorgulamak üzere Ukbe bin Ebi Muît ve Abdullah bin Ebi Ümeyye bin Muğire'yi Medineli Yahudilere gönderdi. Onlara şöyle dediler:

- Aramızdan bir adam çıktı ve kendisinin Nebî olduğunu sanıyor. Bu adam ne sizin dininizdendir ne de bizim dinimize mensuptur. Onlar:

- Ona kimler uyuyor? Diye sordular. Kureyşliler:

- Ona bizim düşük seviyelilerimiz, zayıflarımız, acizlerimiz, kölelerimiz ve başıboş hayırsız avarelerimiz tabi oluyor. Dediler. Yahudiler:

- Bir nebinin gelme zamanı uzadı. Anlattıklarınıza göre bu adamın nitelikleri çıkması beklenen nebiye uyuyor. Ona gidin ve size anlatacağımız şu hususları sorun eğer sizlere bunların cevabını verecek olursa o adam gerçekten bir nebidir. Eğer bunları cevaplayamazsa o yalancının tekidir. Bunlar:

a) Şanı yüce olan Allah'ın Hz. Adem'e üflediği ruhun ne olduğunu sorun,

b) Bu adam eğer bu soruya "Bu ruh Allah'tandır" (O'na aittir, biz bilemeyiz) derse,

c) Ona karşılık olarak "mademki, ruh Allah Azze ve Celle'dendir. O halde Allah Teala kendinde olan ruha Cehennem'de ateşle nasıl azap edecektir?" diye sorun." Dediler.

Cebrail (a.s) şanı yüce olan Allah'a ruh hususunu sordu. Bunun üzerine Şanı yüce olan Allah şöyle buyurdu: "(Ey Peygamber!) *Sana Ruh* (ruhun ne olduğundan) soruyorlar. *De ki; Ruh Rabbimin işlerindendir* (emrindendir)." Bu hadisin devamında ruhun Allah Azze ve Celle'den bir parça olmayıp yaratıklarından biri olduğu hususu anlatılmıştır. ⁶⁴²

641 Fahrüddin Er-Râzî âyetin inmesinin nedeni olan ve âyetle sözü edilen "**Ruh**"un, insanı canlı tutan ruh olduğunu açıklamış ve felsefecilerle kelâm alimlerinin bu husustaki tuhaflıklarını ve garipliklerini göstermiştir. Bknz. Et-Tefsirü'l-Kebir (2130) ve sonrası.

642 Bu hadisi İbni İshak Sire isimli eserinde rivâyet etmiştir. (1/321) Ayrıca bu hadis için bknz. Er-Ravdu'l-Unfu, (3/128). Bu hadisin rivâyet edenleri zayıf olmasına rağmen İbni İshak bilgisizliğinden dolayı farkına varamamıştır. Esbabu'n-Nuzul adlı eserinde el-Vahidi rivâyet etmiştir.(s:220) Ayrıca İmam Beyhakî Delâilu'n-Nubuvveti adlı eseri, (2/269 -271 ve 7/143)

Bu tip hadisleri nakledenlerin oluşturduğu rivâyet zinciri veya senedi delil olarak gösterilemez. Süddî'nin İbni Malik'ten rivâyet ettiği tefsire dair konular içerisinde terkedilmiş haberler vardır. Burada anlatılanların soru kısmını oluşturan bölümü sahih haberlerden olup aktaran kişilerin tamamının haberleri Süddî'nin haber kaynaklarına muhaliftir. A'meş ve Muğire bin Mukassem'in İbrahim ve Alkame'den onların da Abdullah'tan rivâyet ettikleri hadiste şöyle geçmektedir:

“Resulullah -sallallâhu aleyhi vesellem- ile birlikte yürüyorken Yahudilerin ileri gelenlerinden bir gruba uğramıştık. Onlar Resulullah'a -sallallâhu aleyhi vesellem- ruhun ne olduğunu sordular. Resulullah -sallallâhu aleyhi vesellem- cevaplamadı ve sustu. Ben O'na vahyin inmekte olduğunu sanmıştım. Gerçekten de “(Ey Peygamber!) *Sana Ruh* (ruhun ne olduğundan) soruyorlar. De ki; *Ruh Rabbimin işlerindendir* (emrindendir).” Âyeti indirilmişti. Bu âyette Ruhun ne olduğunu soranların Yahudiler olduğu rivâyet olunmuştur. Abdullah'ın kıraat şeklinde böyledir. ⁶⁴³

Yahudiler bu âyette geçen *Ruh Rabbimin işlerindendir* (emrindendir) ifadesinin bir benzerinin de Tevrat'ta geçmekte olduğunu söylüyorlar. Bu haberi Cerir bin Abdulhamid ve bazı hadisçiler Muğire'den rivâyet etmiştir.

Yahya bin Zekeriyya bin Ebi Zaide Davud bin Ebi Hind'den onun İkrime'den onun da İbni Abbas'tan rivâyet ettiği hadiste şöyle geçmektedir: “Yahudiler Resulullah'a -sallallâhu aleyhi vesellem- geldiler ve O'na *Ruhun ne olduğunu sordular*. Resulullah -sallallâhu aleyhi vesellem- onlara hiçbir cevap vermedi. Allah Azze ve Celle; “(Ey Peygamber!) *Sana Ruh* (ruhun ne olduğundan) soruyorlar. De ki; *Ruh Rabbimin işlerindendir* (emrindendir). *Onun bilgisinden size az bir şey verilmiştir*.” (İsra, 17/85) Âyetini indirdi. ⁶⁴⁴

643 Bknz. Tefsirü't-Taberi' (5/3940) Bu ayete muhatap olanlar hakkında ihtilaf vardır. Bazıları: bunun muhatapları yalnızca soruyu Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- soranlardır.” Derken bir kısım insanlar: “Buradaki muhataplar tüm Yahudilerdir.” Diyorlar. Bu âyetin bu açıdan kıraati de Abdullah ibnü Mesud'tur. “Âyette; “Verilmemiştir” veya “verilen şey” gibi anlamlara gelen ifadeyi “Ve ma ûtû” olarak okumuş ve bunu Peygamber'den -sallallâhu aleyhi vesellem- gelen bir habere dayamıştır. Bir topluluk ta: “Âyetin muhatabı tüm insanlardır,” Diyorlar. Bu doğru olmakla beraber çoğu alimler âyette geçen “Ve ma ûtû” ifadesini “ve ma ûtîtum” olarak okumuştur.

Bu haber Fethu'l Bari'de de geçmektedir. (8/256)

644 Hadis değişik yollardan sahih olarak İbni Abbas'tan rivâyet edilmiştir. Bu sorunun Mekke'de sorulduğu hususu doğrudur. İbni Kayyim'in hadisinin aksine olarak soruyu soranların Kureyşliler olduğu rivâyeti vardır. Bu hadisi İmam Ahmet bin Hanbel -radiyallâhu anh- rivâyet etmiştir. (4/85 -86, no: 2309) Ahmet Şakır hadisi rivâyet edenleri sahih olarak niteliyor. İmam Tirmizi, eserinin Tefsir bölümünün “Ve min sureti Beni İsrail” başlığı altında ‘Hasen’ diye niteleyerek rivâyet etmiştir. (5/284, no: 3140) Hafız İbni Hacer bu hadisi rivâyet edenlerin İmam Müslim'in ravileri olduğunu söylemiştir. El-Feth, (8/253) Hadisin sözleri İbni Abbas'a ait olup: “Kureyşliler Yahudilere şöyle dediler: “Bize, bu adama sorabileceğimiz bir şeyler söyleyin” Yahudiler: “Ona Ruhun ne olduğunu sorun” dediler. Kureyşliler de Resuillâh'a -sallallâhu aleyhi vesellem-; “Ruh nedir?” dediler.

Bu dikkate alındığında Süddî'nin hadisinin zayıf olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu soru sorma olayı Mekke'de gerçekleşmiştir. Bu hadisle İbni Mesud'un hadisindeki ayrılık; ruh hakkında sorulan sorunun Medine'de ve Yahudilerle karşı karşıya bir konumda gerçekleşmiş olmasıdır. Eğer diğerlerinin dediği gibi soru sorma ve cevaplama işlemi Mekke'de olsaydı Nebi -sallallâhu aleyhi vesellem- onlar karşısında susmaz daha önceleri Allah Azze ve Celle'nin kendisine indirdikleri ve bildirdikleriyle çabucak karşılık vermeye çalışırdı.

Bu âyetin tefsiri hakkında İbni Abbas'tan rivâyet olunan hadislerde kararsızlık vardır. Bu durum ya ravilerden veya onların kullandıkları sözlerinden kaynaklanmaktadır. Süddî'nin Ebu Malik'ten ve Davud bin Ebi Hind'den onun da İkrime'den aktarmış olduğu rivâyetleri incelemiş Davud bin Ebi Hind'in rivâyetindeki kararsızlıkları da görmüştük. Mesruk bin Merzuban ⁶⁴⁵ ile İbrahim bin Ebi Talib'in Yahya bin Zekeriyya'dan yaptığı rivâyetle şöyle geçmektedir: "Yahudiler Resulullah'a -sallallâhu aleyhi vesellem- geldiler..."

Muhammed bin Nasır el-Mervezî şöyle diyor: "Bize İshak haber verdi ona Yahya bin Zekeriyya, ona Davud bin Ebi Hind o İkrime'den o da İbni Abbas'tan aktararak şöyle dedi: "İbni Abbas dedi ki: "Kureyşliler Yahudiler'e: "Bize bu adama soracak bir şeyler söyleyin. Deyince onlar: "O'na ruh hakkında sorun" dediler. Bundan dolayı da: "(Ey Peygamber!) *Sana Ruh* (ruhun ne olduğunu) soruyorlar. *De ki; Ruh, Rabbimin işlerindendir.*" Âyeti indirildi.

Şanı yüce olan Allah: "*Yes'elûne-ke ani'r-Ruh*" (*Sana Ruhun ne olduğunu soruyorlar*) âyetini indirdi. Yahudiler: "Bize onun hakkında geniş bir bilgi Tevrat verildi. Kime Tevrat verilmişse ona çok büyük bir hayır verilmiştir", dediler. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle şöyle buyurdu: "*De ki; Rabbimin sözleri için denizler mürekkep olsaydı da...*" el-Kehf, 18/109 El-Hakim Müstedrek adlı eserinde bu hadisin sahih olduğunu söylüyor.(2/531) Zehbi de aynı fikri paylaşıyor.

Ruh hakkındaki soru olayı Mekke'de gerçekleşmiştir. Bazıları her iki hadisi de sahih olarak değerlendirmekteler. Çünkü ayetler hem Mekke'de hem de Medine'de indirilmişlerdir. Önce İbni Mesud'un hadisini hatırlatan İbni Kesir: "Görüşlerin akış yönü ve cümlelerin gidişatı itibarıyla âyet Medine'de indirilmiştir. Zaten Yahudiler de sorularını Medine'de sormuşlardı. Oysa surenin hemen tümü Mekke'de indirilmiştir. Bir görüşe göre, bu sure bir kez Mekke'de sorulan soruya cevap olarak ta ikinci kez Medine'de indirilmiştir. Bu âyetle şanı yüce olan Allah şöyle buyuruyor: "*Yes'elûne-ke ani'r-Ruh*" (*Sana Ruhun ne olduğunu soruyorlar*). Bu ayete baktığımızda Mekke'de indirildiğine dair bir delil olduğunu görürüz." Dedikten sonra İmam Ahmed'in hadisini rivâyet etmiştir. (Tefsirü İbni Kesir, 3/65)

İbni Hacer el-Askalani, İmam Tirmizi'nin hadisini rivâyet ettikten sonra şöyle diyor: "Bu hadis İbni İshak'tan nakledilmiştir. Ancak başka bir açıdan da İbni Mesud'dan rivâyet edilmiştir. Sorulan soruya Resulullah'ın -sallallâhu aleyhi vesellem- cevap vermemesi üzerine âyetin ikinci kez indirilmesi bu hususun açıklaması nedeniyledir. Bu durum uygun sayılıyorsa sahih haberler içerisinde hangisi en sahihidir!" Fethu'l-Bârî, (8/253)

645 Hadiste sadûk (doğru sözlü) sayılır ama kuruntuları ve yanlışları vardır.

Bunlar diğer rivâyetlerle, İbni Mesud'un rivâyetiyle ve ibnü Abbas'ın rivâyetiyle uyuşmamaktadır. İbni Mesud ve İbni Abbas'tan yapılan bu iki rivâyetin dışında yine İbni Abbas'tan yapılan üçüncü bir rivâyet daha vardır.

Hüseyim şöyle diyor: “Bize Ebu Bişr haber verdi. Ona Mücahid ona da İbni Abbas rivâyet etmiş. Diyor ki: “De ki, ruh Allah Azze ve Celle'nin emrinden bir emir (İşinden bir iş) ve yaratıklarından bir yaratıktır. Şekli insanoğlunun şeklidir. Göklerden her ne zaman bir melek inecek olursa onunla beraber ruhlardan bir ruh iner. Bu da göstermektedir ki, âyette geçen Ruh insanoğlunun bedenindeki ruh değildir.

Bu hususta dördüncü bir rivâyet daha vardır. Bu da yine ilk kaynak olarak İbni Abbas'tır. İbni Mende şöyle diyor: “Abdusselam bin Harp Husayf'tan o Mücahid'den o da İbni Abbas'tan alarak bize rivâyet ettiler. İbni Abbas diyor ki: “(Ey Peygamber!) *Sana Ruh* (ruhun ne olduğunu) soruyorlar. *De ki; Ruh, Rabbimin işlerindendir* (emrindendir).” Âyetindeki “emir” kavramı Kur'an'ın bütünlüğünden olarak “kün” (ol) emrini ifade etmektedir.

Bize göre ise, “emir” kavramı; “(Ey Peygamber!) *Sana Ruh* (ruhun ne olduğunu) soruyorlar. *De ki; Ruh, Rabbimin* (emrindendir) *işlerindendir*.” Âyetinde anlatıldığı gibidir. Hem de Husayf'ın İkrime'den onun da İbni Abbas'tan rivâyet ettiği haberde şöyle denilmektedir: “İbni Abbas, şu dört şeyi tefsir etmez ve yorumlamazdı. Bunlar:

İlki: Er-Rakîmu: Anlamı kesin olarak bilinmemekle beraber felek yani yörünge veya Ashab-ı Kehf'in başına konan kitabeye de denildiği bilinmektedir.

İkincisi: El-Ğislîn: Cehennemliklerin vücutlarından çıkan irin ve sıvılar, Cehennem'de bulunan bir ağaç veya kanla karışmış olan iltihap akıntısına denilmektedir.

Üçüncüsü: Er-Rûh: Rabbimizin emirlerinden bir emir ve işlerinden bir iştir.

Dördüncüsü ise: Şanı yüce olan Allah'ın şu ayetidir. O (c.c.) şöyle buyurmuştur: “O (Allah c.c.) göklerde ve yerde var olan her şeyi kendi katından (bir lütuf olarak) size boyun eğdirmiştir.” (Casiye, 45/13)

Bu olay hakkında beşinci bir rivâyet daha vardır. Bu rivâyet, Cüveyr'e aittir. Cüveyr'in Dahhak'tan yaptığı bu rivâyette şöyle geçmektedir: “Yahudiler, Resulullah -sallallahu aleyhi vesellem-’e ruhun ne olduğunu sorup onun hakkında kendilerine bilgi vermesini istediler. Bunun üzerine O (aleyhisselam) şöyle dedi: “Şanı yüce olan Allah: “*De ki; Ruh, Rabbimin* (emrindendir) *işlerindendir*.” Diye buyurdu.

Bu âyette geçen, *Rabbimin emrindendir, işlerindendir*. Hükümü “*Rabbimin yarattığı yaratıklarındandır*”, anlamını ifade etmektedir. Âyetin devamında ise insanların bu konudaki bilgilerinin durumu belirtilmektedir. Zîra bu âyetin de-

vamında; “Onun bilgisinden size az bir şey verilmiştir,” denilmektedir. Öyleyse burada gündeme gelen sorudan kastınız eğer nefislerinizin yaratılması ve yiyeceklerle içeceklerin bu bedenlere (nefislerinize) giriş çıkışı ise Allah bunları size bildirmeden siz bunları gerçek anlamıyla niteleyemezsiniz.

Bu husustaki altıncı rivâyet ise, Abdulğani'nin rivâyetidir. Abdulğani'nin, Said'den onun Musa bin Abdurrahman'dan onun İbni Cüreyc'den onun Ata'dan onun da İbni Abbas'tan rivâyet ettiği bir hadiste “Şanı yüce olan Allah'ın, “(Ey Peygamber!) *Sana Ruh* (ruhun ne olduğunu) soruyorlar. De ki; *Ruh, Rabbimin* (emrindendir) *işlerindendir.*”

Âyeti hakkında şöyle denilmektedir: “Soruyu soranlar Kureyşlilerdi. Bunlar biraraya gelerek birbirlerine: “Allah'a yemin olsun ki, Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem- yalan söylemiyor. Bizim aramızda da zaten doğrulukla ve emanete ihanet etmemesiyle tanındı.” Dedikten sonra aralarından bir topluluğu Yahudilere gönderdiler. Kureyşliler'e Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem-'i sorduklarında onlar O'nun Peygamberliğini müjdelediler. Bir çok niteliğini sıralayıp döktüler. Nebiliğini anlattılar. Onun yardımını ve başarılarını umduklarını ifade ettiler. Bu Peygamber'in kendilerine hicret edeceğini bildirdiler. Kendilerinin de ona yardımcı olacaklarını vurguladılar ve Yahudilerden O'nun durumunu sordular. Yahudiler Kureyşliler'e; “bu adama şu üç hususu sorun, dediler:

- a) Ruhun ne olduğunu sorun,
- b) Bu adam eğer bu soruya “Bu ruh Allah'tandır” (O'na aittir, biz bilemeyiz) derse,
- c) Ona karşılık olarak “mademki, ruh Allah Azze ve Celle'dendir. O halde Allah Teala kendinden olan ruha Cehennem'de ateşle nasıl azap edecektir?”

Ruh hakkında Tevrat'ta herhangi bir bilgi verilmemiş olması yanında herhangi bir yorumu da yoktur. Yalnızca Ruh'un adı anılmaktadır. Bunun hemen sonrasında Allah Tealâ Celle Şanuhu şöyle buyurdu: ““(Ey Peygamber!) *Sana Ruh* (ruhun ne olduğunu) soruyorlar. De ki; *Ruh, Rabbimin* (emrindendir) *işlerindendir.*” Rabbimiz bu âyette Ruhun kendi yarattıklarından birisi olduğunu vurgulamaktadır.

Ruh, kelime ve kavram olarak K.Kerim'de birkaç mânâda kullanılmıştır:

İlki: Ruh, “Vahiy” anlamına kullanılmıştır. Allah Tealâ Celle Şanuhu şöyle buyurmuştur: “*İşte böylece sana da emrimizden olmak üzere bir ruh (vahiy) vahyettik* (vahyettirdik).” (Şûrâ, 42/52)

Ve; “*Dereceleri yükselten* (dereceleri yüksek) *Arşın sahibi olan Allah kavuşma* (kıyamet-din) *günü ile* (onun dehşetinden) *korkutmak için kullarından dilediğine emrinden olmak üzere ruhu* (vahyi) *indirir*” (Mü'min, 40/15)

Bu ayetlerde Vahyin Ruh olarak tanımlanması, bedenin canlanması ruh sayesinde olduğu gibi kalplerin canlanması da vahiy sayesinde olmasındandır.

İkincisi: Vahiy, Allah Azze ve Celle'nin mü'min kullarından dilediklerini kendisiyle desteklediği kuvvet, kudret, kararlılık, sağlamlık başarı ve zaferdir. Şanı yüce olan Allah bu hususu şu âyetinde belirtmiştir: *"İşte onların kalplerine Allah imanı yazmış (kaydetmiş ve yerleştirmiş) ve kendilerini katından bir ruh ile desteklemiştir."* (Mücadele, 58/22)

Üçüncüsü: Vahiyle kastedilen Cebrail (a.s)'dır. Bu hususta Allah Azze ve Celle şöyle buyurmuştur: *"Onu (Kur'anî vahyi) senin kalbine er-Rûhu'l-Emîn (Hz. Cebrail) indirdi."* (Şuarâ, 26/193 -194)

Bir başka âyetinde Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmuştur: *"(Ey Peygamber!) De ki; kim Cebrail'e düşman olursa bilsin ki; vahyi senin kalbine Allah'ın izniyle indirmiş olan O'dur."* (Bakara, 2/97)

Buradaki ruh Ruhu'l-Kuds'dür. Bu hususta Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmuştur: *"(Ey Peygamber!) De ki; vahyi indiren Ruhu'l-Kuds'dür."* (nahl, 16/102)

Dördüncüsü: Yahudilerin, ne olduğunu bilmek için hakkında sorular sordukları "ruh"tur ki, onlara ruhun, Allah'ın emri olduğu şeklinde cevap verilmiştir. Burada sözü edilen Ruhun âyetinde anlatılan ruh olduğu söylenmiştir. Bu âyetinde Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmuştur: *"Ruh (Cebrail) ve melekler saf saf kalkıp durdukları o gün Rahman'ın izin verdiklerinden başkaları konuşamazlar. Konuşan da yalnızca doğruyu söyler."* (Nebe', 78/38)

Allah Azze ve Celle'nin şu âyetinde de bu ruhu açıklamaktadır: *"O gecede melekler ve ruh (Cebrail) Rablerinin izniyle iner de iner."* (Kadr, 97/4)

Beşincisi: Ruh Meryem'in oğlu Mesih'tir. Bu hususta Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmuştur: *"Mesih; yalnızca Meryem'in oğlu İsa, Allah'ın Resulü (elçisi), Meryem'e bıraktığı (ilka ettiği ve 'kün' ol emriyle ulaştırdığı) kelimesi ve Allah katından bir ruhtur."* (Nisa, 4/171)

İnsanların ruhları K.Kerim'de yalnızca 'nefs' diye adlandırılmakta olup başka bir açıklama veya adlandırma söz konusu değildir. Bu hususta şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: *"Ey huzura (itminana doyumsamaya ve itaate) kavuşmuş nefis!"* El-Fecr, 89/27

Bir başka âyetinde ruh konusuyla ilgili olarak Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: *"(Pişmanlık duyarak) Kendini kınayan nefse yemin ederim."* (Kıyame, 75/2)

Ruh konusuyla ilgili olarak bir başka âyetinde Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: *"(Tüm bunlara rağmen) Nefsimi (kendimi) temize çıkarmaya çalışmıyorum. Çünkü gerçekten de nefis kötülüğü emreder."* (Yusuf, 12/53)

Bir başka âyette noksanlıklardan ve noksan niteliklerden uzak olan Allah şöyle buyurmaktadır: “*Kurtarın (çıkarın) canlarınızı (nefislerinizi).*” El-En’am, 6/93 Ve; “*Nefse ve onu düzenleyip şekillendirene (ona bir takım yetenekler yükleyene) ve ona iyilik ve kötülükleri ilham edene yemin olsun.*” Eş-Şems, 91/7 -8 Bunların yanında konuyu açıklayan şu âyette Allah Azze şöyle buyurmaktadır: “*Her nefis ölümü tadacaktır. (Her can ölecektir)* (Âli İmran, 3/185)

Bu ayetlerden sonra Sünnet içerisinde yer alan “*nefis*” ve “*ruh*” kelime ve kavramlarına bakacak olursak bunların Şanı yüce olan Allah’ın emrinden bir emir oluşuna dair delilleri bulabiliriz. Ama Allah’ın yaratıklarından birer yaratık olmadıklarına dair hiçbir delil bulamayız.⁶⁴⁶

Bir takım insanlar öldükten sonra dirileceklerine inanmayınca Noksanlıklardan uzak ve temiz olan Allah onlara cevap olarak şöyle buyurmuştur: “*Bir de onlar dediler ki; gerçekten mi bizler, bir kemik yığını ve kokuşup ufalanmış bir toprak olmuş iken yepyeni bir yaratılışla diriltileceğiz, öyle mi?*” (İsra, 17/49)

Ve bir başka ayet: “*Göklerin ve yerin yaratıcısı olan Allah’ın kendilerinin benzerlerini de yaratacak güçte olduğunu görmediler mi?*” (İsra, 17/99)

Burada anlatılmak istenen ise bu yalancıların benzerinin yaratılması daha doğrusu da ikinci kez yeniden oluşturulma yani yeniden yaratılmadır. Bu tip örnekler ve örneklemeler Kur’an’da birden çok kez yinelenmiştir. Bu durum pek te şaşılabilecek bir şey değildir. Aklın ve duyguların da muhafazasıyla ölümden sonra ikinci bir kez yeniden dirilme yani yaratılma gerçek bir olgudur. Bu gerçeği anlamak istemeyenler ise akılları kendilerine ihanet etmiş kimselerdir. Oysa bu gerçek olay hakkında pek çok rahatlatıcı deliller de mevcuttur.

Bunların anlatılmasındaki maksat, ayetlerde dikkat çekilen göklerin ve yerin yaratılmasıdır ki, ölümden sonra yeniden dirilmenin delilleri olarak sunulmasıdır. Göklerin ve yerin zor görünen yaratılması insanın yeniden yaratılmasına kıyaslanması istenmektedir. Büyük bir şeyin yaratılması küçük bir şeyin yaratılmasından daha zorsa basitin yaratılması neden zor ya da imkânsız olsun!

Yeniden dirilmeyi ve kıyameti inkâr edenlerin asıl amacı Allah (c.c.) ve Resulünü -sallallâhu aleyhi vesellem- inkâr etmek, Allah’ın kudretini aciz göstermek, sonsuz ilmini kusurlu ve noksan göstermek, hikmetini kötölemek ve göklerle

646 İmam Şevkânî -radiyallâhu anh- bu hususta şöyle diyor: “K. Kerim bu sayılan ayetlerinde, ruh konusuna olabildiğince dalan ve kendisini ruhun gerçek niceliği ve niteliğinde yetkili konuşmacı görenleri hem caydırıcı faktörler hem de onlara sert bir cevap vardır. Bu şahıslar ruh hakkındaki tartışmalarını bir hayli uzatmakta idiler. Tartışmacı tarafların birbirlerine galip gelme çabaları bir hayli fazla ama bunlar boş ve yarasız şeylerden ibaretti. Ne dünyaya ne de âhirete bir yararı vardı. Bu husustaki fikirler öylesine artmıştı ki, bazı araştırmacılara göre bu fikirlerin sayısı 118’den fazla idi. Varın artık bu gereksizliği siz düşünün.” Bu kısım Tefsirü Fethi’l-Kadir’den kısaltılarak alınmıştır. (3/254) Doğruları bilen ise Allah’tır.

Bu hususta ayrıca bknz. Kitabu’r-Ruh, S: 150 -154.

yerin yaratıcısını vakarlı göstermemektir. Bu durumu belirlemek için Noksanlıklardan ve noksan niteliklerden uzak ve temiz olan Allah şöyle buyurmuştu: “(Ey Peygamber! Onların seni yalanlamalarına) Şaşıyorsun asıl şaşılacak şey; onların; ‘biz toprak olduktan sonra mı yeniden yaratılacağız?’ demeleridir. İşte onlar Rablerini inkâr edenlerin ta kendileridir,” (Ra’d, 13/5)

Bu tip inkârcıların durumlarını anlatmak için bir mü’minle bir kâfirin karşılıklı konuşmalarını K.Keriminde âyet olarak sunan noksansız Allah (c.c.) o tabloyu şöyle göstermektedir: Kıyametin kopacağını ve âhiretin hak olduğunu inkâr ederek: “Kıyametin kopacağını sanmıyorum. Eğer Rabbimin huzuruna götürülürsem bundan daha hayırlı bir sonuç bulacağımdan hiç kuşum yok.” (Kehef, 18/36) Diyen bir kâfire karşı mü’min bir kul şöyle diyor: “Seni (ilk önce) topraktan sonra da bir damla nutfeden (sudan, spermadan veya meniden) yaratan daha sonra da seni (tastamam) bir adam haline dönüştüren Allah’ı mı inkâr ettin?” (Kehef, 18/37)⁶⁴⁷

وَلَمَّا شَفَعْنَا لَنْدُهْبِنِ بِالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهِ عَلَيْنَا وَكِيلًا ﴿٨٦﴾ إِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا ﴿٨٧﴾ قُلْ لِمَنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ﴿٨٨﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ فَأَبَى أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ﴿٨٩﴾ وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَنْفُجِرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعًا ﴿٩٠﴾ أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَجِيلٍ وَغَيْبٍ فَتَنْفُجِرَ الْأَنْهَارُ جَلالَهَا تَنْفُجِرًا ﴿٩١﴾ أَوْ تَنْسُقُطَ السَّمَاءُ كَمَا رَعِمَتْ عَلَيْنَا مَكِينًا أَوْ تَأْتِيَنَا بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا ﴿٩٢﴾ أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ أَوْ تَرْقَى فِي السَّمَاءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرَفِيقِكَ حَتَّى تُنْزِلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرؤه قُلْ سُبْحَانَ رَبِّيَ هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَرًا رَسُولًا ﴿٩٣﴾ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَى إِلَّا أَنْ قَالُوا أَبْعَثِ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولًا ﴿٩٤﴾ قُلْ لَوْ كَانَ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يَنْشُورُونَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولًا ﴿٩٥﴾ قُلْ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٩٦﴾ وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضِلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِهِ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى وُجُوهِهِمْ عُمُقًا وَرَكْنَا مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمَ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا ﴿٩٧﴾ ذَلِكَ جَزَاؤُهُمْ

بَأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا وَقَالُوا أَإِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا إِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٩٨﴾
 أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ وَجَعَلَ
 لَهُمْ أَجَلًا لَا رَيْبَ فِيهِ فَأَبَى الظَّالِمُونَ إِلَّا كُفُورًا ﴿٩٩﴾ قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ
 رَحْمَةِ رَبِّي إِذَا لَأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَنُورًا ﴿١٠٠﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا
 مُوسَى تَمَعِ آيَاتِ بَيِّنَاتٍ فَاسْأَلْ بَنِي إِسْرَآئِيلَ إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ
 يَا مُوسَى مَنحُورًا ﴿١٠١﴾ قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا أَتَزَلُ هَؤُلَاءَ إِلَّا رَبُّ السَّمَاوَاتِ
 وَالْأَرْضِ بِصَآئِرٍ وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثُورًا ﴿١٠٢﴾

86. Andolsun ki, dilersek sana vahyettiğimizi bütününüyle aliveririz. Sonra onu geri almak için Bize karşı duracak bir kimse de bulamazsın.

87. Ancak Rabbinden bir rahmet olmak üzere (almıyoruz). Gerçekten O'nun, sana lütfu pek büyüktür.

88. De ki: "Andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar, birbirine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler."

89. Andolsun Biz, bu Kur'ân'da insanlara her örnekten türlü türlü açıklamalar yapmışızdır. Yine insanlardan pek çoğu küfürden başkasını kabul etmediler.

90. Dediler ki: "Bize yeryüzünden bir pınar fışkırtmadıkça asla sana inanmayacağız."

91. "Yahut senin hurmalıklardan, asmalardan bir bahçen olsun da aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtasın."

92. "Yahut iddia ettiğin gibi gökyüzünü üzerimize parça parça düşüresin; yahut Allah'ı ve melekleri karşımıza topluca (ya da kefil olarak) getiresin."

93. "Yahut altın'dan bir evin olsun. Veya göğşe çıkasın. Buna rağmen üzerimize okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece de çıktığına asla iman etmeyiz." De ki: "Fesubhanallah (Rabbimin şanı yücedir)! Ben peygamber olarak gönderilmiş bir insandan başka bir şey miyim ki?"

94. Kendilerine hidâyet geldiği zaman insanları iman etmekten alıkoyan tek şey onların: "Allah bir insanı mı peygamber gönderdi?" demeleri olmuştur.

95. De ki: "Şâyet yeryüzünde yerleşmiş yürüyen melekler olsaydı Biz onlara gökten melek bir peygamber gönderirdik."

96. De ki: "Benimle sizin aranızda gerçek şâhid olarak Allah yeter. Gerçek şu ki O, kullarından gerçekten haberdardır, çok iyi görendir."

97. Allah kimi hidâyete erdirirse işte doğru yolu bulan odur. Kimi de saptırırsa artık bunlar için O'ndan başka asla veliler (dost ve yardımcı) bulamazsın. Biz onları Kıyamet günü körler, dilsizler ve sağırlar olarak yüzükoyun haşr edeceğiz. Varacakları yer Cehennemdir. Alevi yavaşıladıkça Biz onlara alevini artırırız.

98. Bu onların cezasıdır. Çünkü onlar âyetlerimizi inkâr ettiler ve: “Bir yığın kemik ve ufalanmış toprak olunca mı, sahi biz mi yeniden yaratılıp diriltileceğiz?” dediler.

99. Onlar gökleri ve yeri yaratmış olan Allah'ın, kendilerinin benzerini yaratmaya kâdir olduğunu görmediler mi? Hem onlar için bir ecel tayin etti ki, onda hiçbir şüphe yoktur. Fakat zâlimler küfürde kalmaktan başkasında ayak diretmediler.

100. De ki: “Eğer siz Rabbimin rahmet hazinelerine sahip olsaydınız, o zaman tükenir korkusuyla muhakkak cimrilik ederiniz.” Zaten insan çok cimridir.

101. Andolsun ki Biz Mûsâ'ya apaçık dokuz âyet verdik. İşte İsrailoğullarına sor: O, onlara geldiğinde Firavun ona: “Ey Mûsâ, ben seni her halde büyülenmiş sanıyorum” demişti.

102. O da demişti ki: “Andolsun ki, bunları birer ibret olmak üzere göklerin ve yerin Rabbinden başka kimsenin indirmediyini bilmişsindir. Firavun! Ben de seni gerçekten helâk edilmiş sanıyorum.”

Tefsiri:

Şanı yüce ve Aziz Allah Hz. Musa'nın Firavun ile olan konuşmalarından bahsederken şöyle buyurmaktadır: “(Musa Firavun'a hitaben) Şöyle dedi: ‘Elbette biliyorsun ki, tüm bunları birer ibret olmak üzere ancak göklerin ve yerin Rabbi indirmiştir. Ey Firavun! Ben de senin gerçekten yok olacağına inanıyorum.’” (İsra, 17/102)

Bu âyetten geçen “AL İ M T” yüklemine “bil-din, öğren-din veya biliyor-dun” gibi anlamlara gelmek üzere “alim-T E” gibi yani “T” harfini 2. tekil şahıs adılı olarak “T E” okumak bir çok İslâm aliminin tercihidir. Kur'an kıratı öğretmenlerinden olan el-Kisâ'î ise; “AL İ M T” yüklemine “bil-dim, öğren-dim veya biliyor-dum” gibi anlamlara gelmek üzere “alim-T Ü” gibi yani “T” harfini 1. tekil şahıs adılı olarak “T Ü” okumuştur. ⁶⁴⁸

Bu okuyuş tarzlarından İslâm âlimleri çoğunluğunun tercih ettikleri okuyuş tarzı bir yandan ayeti, anlamını kavramada daha açık, güçlü ve daha güzel bir konuma oturtmaktadır. Diğer taraftan da Firavun'un Allah'ı inkâr etmesini açıkça ortaya koyarak inkârında haksızlığının delillerini sıralamaktadır. Şanı yüce

olan Allah Firavun'dan ve topluluğundan bahsederken şöyle buyurmaktadır: “Mucize ayetlerimiz onların gözleri önüne serildiğinde: ‘Bu apaçık kuşkusuz bir büyüdür’ dediler. Kendileri de (nefisleri ve vicdanları) bunların doğruluğuna kesinlikle inandıkları halde zulümleri ve kendilerini büyük görmelerinden dolayı onları inkâr ettiler. Ama bozguncuların sonlarının ne olduğuna bir bak.” (Neml, 27/13 -14)

Noksanlıklardan ve noksan niteliklerden uzak ve temiz olan Allah, Firavun ve toplumunun Allah'ın ayetlerini yalanlamalarını ve kendisini inkâr etmelerini bundan dolayı da ulaştıkları sonu kesinlikle bildirmiştir. Çünkü Firavun ve toplumu son derece güçlü bilgilere sahip oldukları halde bilerek zulmetmekte idiler.⁶⁴⁹

فَأَرَادَ أَنْ يَنْتَفِرَ مِنْهُمْ مِنَ الْأَرْضِ فَأَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ جَمِيعًا ﴿١٠٣﴾ وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ اسْكُنُوا الْأَرْضَ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا ﴿١٠٤﴾ وَبِالْحَقِّ أَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿١٠٥﴾ وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكُتٍ وَنَزَلْنَاهُ تَنْزِيلًا ﴿١٠٦﴾ قُلْ أَمُنُوا بِهِ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ إِذَا يُثْلَى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا ﴿١٠٧﴾ وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ﴿١٠٨﴾ وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا ﴿١٠٩﴾ قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ﴿١١٠﴾

103. Bunun üzerine onları o yerden (Mısır'dan) sürüp çıkarmak istedi. Biz de onu beraberindekilerle birlikte suda boğuverdik.

104. Ondan sonra İsrailoğullarına şöyle dedik: “O yere siz yerleşin. Sonra âhiret va'di gelince, onları da sizi de bir araya getireceğiz.”

105. Biz onu (Kur'ân'ı) hakk olarak indirdik, o da hakk olarak indi. Seni de ancak bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik.

106. Biz onu insanlara ağır ağır okuyasın diye bölüm bölüm ayırdığımız bir Kur'ân olarak (indirdik). Biz onu kısım kısım indirdik.

107. De ki: “Ona ister iman edin, ister iman etmeyin. Çünkü bundan önce kendilerine ilim verilmiş olanlara okununca çenelerinin üzerine yüz üstü secdeye kapanırlar.”

108. Ve: “Rabbimizi tenzih ederiz. Gerçekten Rabbimizin va’di kesin olarak gerçekleşir” derler;

109. Ve ağlayarak çeneleri üstü (secdeye) kapanırlar ve bu, onların kalplerini daha da yumuşatır.

110. De ki: “İster Allah diye (dua edip) çağırın; ister Rahmân diye çağırın. Hangisi ile çağırırsanız çağırın, esasen en güzel isimler O’nundur.” Namazında sesini ne pek yükselt ne de pek kıs, ikisi ortası bir yol tut.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmuştur: “(Ey Resulüm!) De ki, ister Allah diyerek ister Rahman diyerek seslenin (dua ve ibadet edin). Hangisini söylerseniz olur. Çünkü en güzel isimler O’na özgüdür. Namazında yüksek sesle okuma ama sesini fazla da kısma ikisi arası bir yol tut (okuyuşunda tarz ve üslûp belirle).” (İsrâ, 17/110)

Bu âyetin indirilme nedeni Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- pek meşhur olan şu duasıdır gelen haberde şöyle geçmektedir: “Resulullah -sallallâhu aleyhi vesellem- Rabbine dua ederken bazen ‘Yâ Allah’ bazen da ‘Yâ Rahman’ diyordu. Cahiliye döneminin müşrik Arapları sandılar ki; Allah’ın Peygamberi iki ayrı ilâha tapmaktadır. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle bu ayeti indirdi.”

İbni Abbas şöyle diyor: “Resulullah -sallallâhu aleyhi vesellem- namaz kıldığında secde ederken, ‘Yâ Rahmân’ ve ‘Yâ Rahîm’ diyordu. Müşrikler bunu duyduklarında: “Bu adam bir tek ilâha ibadet ettiğini iddia ediyor ama aslında ikiye ikiye ilâhlara secde etmektedir.” Dediler. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle şu ayeti indirdi: “(Ey Resulüm!) De ki, ister Allah diyerek ister Rahman diyerek seslenin (dua ve ibadet edin)”...⁶⁵⁰

Buradaki dua isimlendirme ve isimle çağırma anlamınadır. Nitekim, yanımda iken onu Said diye çağırırdım” ya da “o adam isminin Abdullah olduğunu söylüyor” gibi ifadeler bu kabildendir.

Allah diye çağırma ya da Rahman diye seslenmek yani dua isimlendirme ve ismiyle çağırma anlamınadır. Zemaşşerî⁶⁵¹ ve arkadaşları şöyle diyor: “(Ey Resulüm!) De ki, ister Allah diyerek ister Rahman diyerek seslenin (dua ve ibadet edin). Hangisini söylerseniz olur. Çünkü en güzel isimler O’na özgüdür.” Âyetindeki isimlendirmenin birkaç anlama gelmesi genel anlamda olup isimlerin çokluğuna işaret etmektedir.

Bu âyetteki isimler Allah’a özgü isimlerdir. Onlarla Allah’a seslenmek gerekir ki, bu “Rahman” ismi olabilir veya “Allah” ismi olabilir. Âyette geçen ve “O’na

650 Tefsirü’t-Taberî’de bu haber İbni Abbas’tan ve Mekhûl’dan ‘Mürsel’ olarak rivâyet olunmuştur. (15/182)

651 Zemaşşerî; Tefsirü’l-Keşşaf, (2/378)

özgüdür” anlamına gelen “*Lehu*” Allah Azze ve Celle’yi işaret etmektedir. Öyleyse Allah’a dua ve ibadet ederken bu âyetin gerektirdiği doğrultuda hareket ederek O’na özgü isimleri kullanmak bir gerekliliktir. Âyet anlamının işaret ettiği anlam buradaki “*dua*”nın bir dua olarak genel anlamına değil ama isimlendirme ve isimle çağırma olmalıdır.

Kur’an’da karşılıklı sözleşilmiş ve belirli bir sisteme oturtulmuş duadan kastedilen “*istek duası*” ve “*övgü duası*”dır. Bununla beraber duanın anlamı “*isimlendirme ve isimle çağırma*” keyfiyetini içermektedir. Ama bu husus istek duasından da ve ibadet duasından da tamamen soyutlanmış değildir. Aksine “*istek duası*” ve “*övgü duası*” içerisindeki “*gerçek adlandırma-isimlendirme duası*” bu anlamda olup âyetteki “*ted’ûv*” yani “dua ve ibadet edin, isimleriyle seslenin” anlamlarını birlikte kapsar.

Bunlar dikkate alındığında “*ted’ûv*” yani ““dua ve ibadet edin, isimleriyle seslenin” anlamlarından duada, isteklerde, ibadetlerde ve Allah’ı anmada “*isimleriyle seslenin*” anlamı ön plandadır.

Her şeyin en doğrusunu bilen Allah’tır. ⁶⁵²

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ
وَلِيٌّ مِنَ الذَّلِّ وَكَبِيرًا تَكْبِيرًا ﴿١١١﴾

111. Ve de ki: “Çocuk edinmemiş, mülk (ve hâkimiyetin)de hiç bir ortağı olmayan, âcizliğinden ötürü velisi (yardımcısı) da bulunmayan Allah’a hamd olsun.” Onu tekbir ettikçe et!.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

KEHF SÛRESİ

[110 Âyet]

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا ﴿١﴾ فَيَمَّا لِيُثَبِّرَ
بَأْسًا شَدِيدًا مِنْ لَدُنْهُ وَيُنَبِّئَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا
حَسَنًا ﴿٢﴾ مَا كَثُرَ فِيهِ أَبَدًا ﴿٣﴾ وَيُنَذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا ﴿٤﴾ مَا لَهُمْ
بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِبَائِهِمْ كَبِرَتْ كَلِمَةٌ تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ إِنْ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا ﴿٥﴾
فَلَعَلَّكَ بَاجِعٌ تُفْسِكُ عَلَى آثَارِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا ﴿٦﴾ إِنَّا جَعَلْنَا
مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِيَبْلُوَهُمْ أَتَاهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ﴿٧﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Hamd, kuluna Kitab'ı (Kur'an'ı) indiren ve onda hiçbir eğrilik yapmayan Allah'a mahsustur.

2, 3, 4. (Allah onu), katından gelecek şiddetli bir azap ile (inanmayanları) uyarmak, salih ameller işleyen mü'minleri, içlerinde ebedî olarak kalacakları güzel bir mükâfat (cennet) ile müjdelemek ve "Allah, bir çocuk edindi" diyenleri de uyarmak için dosdoğru bir kitap kıldı.

5. Bu konuda ne kendilerinin, ne de atalarının hiçbir bilgisi yoktur. Ne büyük bir söz (bu) ağızlarından çıkan! Onlar ancak yalan söylüyorlar.

6. Demek sen, bu söze (Kur'an'a) inanmazlarsa, arkalarından üzülerek âdeta kendini tüketeceksin!

7. İnsanların hangisinin daha güzel amel yaptığını deneyelim diye şüphesiz biz yeryüzündeki şeyleri ona bir zinet yaptık.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “Biz, onların (insanların) hangisinin (iş, eylem, faaliyet ve aktivite olarak) daha iyi (ve daha güzel) amel yapacağını deneyelim diye yeryüzündeki her şeyi onun (yeryüzünün yani dünyanın) kendine özgü bir süs ve ziynet kıldık”. (Kehf, 18/7)

Bu ayette haber vererek belirttiği üzere noksanlıklardan ve noksan niteliklerden yüce ve temiz olan Allah, insanoğlunu belalara uğratarak deneyip imtihan et-sin diye yeryüzünü, üzerinde bulunan mallarla, eşyalar ve benzerleriyle türlü türlü süsleyip bezemiştir. Nitekim başka ayetlerde de ölümle hayatı, yaşamayla yok olmayı ve göklerle yeryüzünü yaratma nedeninin de aynı şekilde insanoğlunu belalara uğratarak deneyip imtihan etmek olduğunu bizlere haber vermektedir. ⁶⁵³

وَاِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا ﴿٨﴾ اَمْ حَسِبْتَ اَنْ اَصْحَابَ الْكَهْفِ
وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا ﴿٩﴾

8. Biz, elbette (zamanı gelince) yeryüzündeki her şeyi bir kuru toprak hâline getireceğiz.

9. Yoksa sen, (sadece) Ashab-ı Kehf ve Ashab-ı Rakîm'i mi bizim ibret verici delillerimizden sandın?

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “(Ey Peygamber!) Yoksa sen, ‘Eshabu’l-Kehf’i ve ‘Eshabu’r-Rakîm’i (Vadi, Mağara ve Dağ arkadaşları’nı ya da Kitabede yazılı olanları) son derecede hayret verici (ibrete şayan) olduklarını mı sandın? (Kehf, 18/9)

Bu ayette denilmek istenen şey, biz sana yalnızca Eshabu’l-Kehf ve ‘Eshabu’r-Rakîm’in haberlerini anlatmaktayız. Bizim bu anlattıklarımızdan yoksa sen etkilenerek hayrette mi kaldın bunların hayrete değen ayetlerimizden olduklarını mı sandın? ⁶⁵⁴

اِذْ اَوَى الْفِتْيَةُ اِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا
رَشَدًا ﴿١٠﴾ فَضَرَبْنَا عَلٰى اُذُنِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا ﴿١١﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ
لِنَعْلَمَ اَتَى الْحَزَنَيْنِ اَخَصٰى لِمَا لَبِثُوا اَمَدًا ﴿١٢﴾ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَاهَهُم بِالْحَقِّ
اِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَرِزْقْنَاهُمْ هُدًى ﴿١٣﴾ وَرَبَطْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اِذْ قَامُوا فَقَالُوا
رَبَّنَا رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضِ لَنْ نَدْعُوَ مِنْ دُونِهِ اِلٰهًا لَقَدْ قُلْنَا اِذَا شَطَطًا ﴿١٤﴾
هَؤُلَاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ الْاِلٰهَةِ لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ فَمَنْ اَظْلَمُ مِنْ
اِفْتَرٰى عَلٰى اللّٰهِ كَذِبًا ﴿١٥﴾

653 Uddetu's-Sâbirîn, (160)

654 Bedâi'u'l-Fevâid, (1/207)

10. Hani o gençler mağaraya sığınmışlardı da, "Ey Rabbimiz! Bize katından bir rahmet ver ve içinde bulunduğumuz şu durumda bize kurtuluş ve doğruluğa ulaşmayı kolaylaştır" demişlerdi.

11. Bunun üzerine biz de nice yıllar onların kulaklarını (dış dünyaya) kapattık (Onları uyuttuk).

12. Sonra onları uyandırdık ki, iki zümreden hangisinin bekledikleri süreyi daha iyi hesap ettiğini bilelim.

13. Biz sana onların haberlerini gerçek olarak anlatıyoruz: Şüphesiz onlar Rablerine inanmış birkaç genç yiğitti. Biz de onların hidayetlerini artırmıştık.

14, 15. Kalkıp da, "Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. O'ndan başkasına asla ilâh demeyiz. Yoksa andolsun ki saçma bir söz söylemiş oluruz. Şunlar, şu kavmimiz, O'ndan başka tanrılar edindiler. Onlar hakkında açık bir delil getirselerdi ya! Artık kim Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalimdir?" dediklerinde onların kalplerine kuvvet vermiştik.

Tefsiri:

Eshabü'l-Kehf'in genç yiğitleri şöyle söylemişlerdi: "Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbi'dir O'nu bırakıp ta (veya O'nunla beraber) başka bir ilah tanımayız (başka bir ilaha kulluk etmeyiz) (Kehf, 18/14)

Bu ayette anlatılmak istenen şey, Allah'tan başkasına kulluk etmeyeceklerini bu gençlerin zalim birine karşı haykırmalarıdır. ⁶⁵⁵

Şanı yüce, şeref ve izzet sahibi olan Allah Eshabü'l-Kehf hakkında şöyle buyurmaktadır: "Onların kalplerini metin kıldık (birbirine bağlayıp sağlamlaştırdık). O yiğitler (zalimin karşısında) ayağa kalkıp dikilerek (imanın verdiği onurla baş eğmeden) şöyle dediler: 'Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbi'dir. O'nu bırakıp ta (veya O'nunla beraber) başka bir ilah tanımayız (başka bir ilaha kulluk etmeyiz) yoksa haksızlık ederek zalimce (saçma sapan) konuşmuş oluruz.'" (Kehf, 18/14)

Bu ayeti anladığımızda, o dönemde gerçekleşen olaylar hakkında bir yargıya varmanın ve bu yargının delillerini bulmanın en güzel şeklini bulmuş olacağız. Ayette sözü edilen onurlu genç yiğitler, Allah'ı inkâr eden kâfir toplumlarının arasında onlardan birer birey ve kendi krallarının hizmetinde iken Allah'a iman etmenin gerçeğini ve onun verdiği başarıyı buldular. Allah'a imanın tatlılığını ve zevkini tattılar. Kalpleri iman ile karşı karşıya kalıp kabullendi. Bundan dolayı da içinde yaşadıkları toplumun arasından kalkıp şöyle dediler:

"Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbi'dir".

Bu yiğit gençlerin kalplerinin iman bağıyla desteklenmesi, gönüllerinin sabır, sebat ve sağlamlıkla pekiştirilmesi ve Allah'a iman etmenin nuru ile kuvvetlendirilmesini gerektirirdi. Bunların bu sağlamlıkları sabırla öyle bir dereceye vardı ki, onlar kendi yerlerinden, yurtlarından ve topluluklarından ayrılmaya sabrettiler. Alışageldikleri ortamlarından ve yaşama düzeylerinden çok daha düşük bir geçime tahammül ettiler. Ve nihayet dinlerini korumak için kaçarak mağaraya sığındılar.

Kalbe/gönle olan destek ve kalbin pekiştirilmesi; terk edip perişan ve güçsüz durumda bırakmak olan "hızlan" kavramının aksine bir anlam ifade etmektedir. Hızlan ise, iman ve bağlılıktan dolayı hak ettiği desteklerin ve takviyelerin olumsuzluğu ve Allah'ın (c.c.) sevmediği davranışlardan dolayı geri çekilerek kalbin perişan, başarısız, aciz ve rezil bir durumda tek başına ortada bırakılmasını gerektirir. Çünkü kalp veya gönül artık Allah'ı anmaktan O'nun (c.c.) emir ve yasaklarını gözetmekten vazgeçmiş, artık davranışlarında helal-haram sınırını terk ederek aşırılık yolunu seçmiştir.

Kalbin/gönlün pekiştirilmesi ve desteklenip takviye edilmesinin yolu, başarı ve kalbin emir ve yasaklarını gözeterek Rabbinin anması nedeniyle oluşan bağları ile takviye edilip desteklenmesidir. Artık kalp/gönül yaptığı her işinde Rabbinin rızasını aramakta ve tüm varlığıyla buna odaklanmaktadır.⁶⁵⁶

وَإِذْ اغْتَرَبْتُمُوهُمْ وَمَا يُغْتَدُونَ إِلَّا اللَّهُ فَأَوَّا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرُ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيُخْرِجُ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مَرْفَقًا ﴿١٦﴾ وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ تَزَاوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَتْ تَقَرَّبُ مِنْهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِنْ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضِلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا ﴿١٧﴾ وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُغْبًا ﴿١٨﴾ وَكَذَلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِثْنَا قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ فَابْعَثُوا أَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا أَزْكَى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا ﴿١٩﴾ إِنَّهُمْ إِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ أَوْ يُعِيدُوكُمْ فِي مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوا إِذَا أَبَدَا

﴿٢٠﴾ وَكَذَلِكَ أَغْتَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيُعْلَمُوا أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا إِذْ يَتَنَزَّعُونَ مِنْهُمْ أَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِم بُنْيَانًا رَبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَى أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا ﴿٢١﴾ سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَاءً ظَاهِرًا وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا ﴿٢٢﴾

16. (İçlerinden biri şöyle dedi:) "Mademki onlardan ve Allah'tan başkasına tapmakta olduklarından yüz çevirip ayrıldınız, o hâlde mağaraya çekilin ki, Rabbiniz size rahmetini yaysın ve içinde bulunduğunuz durumda yararlanacağınız şeyler hazırlasın."

17. (Orada olsaydın) güneş doğduğunda onun; mağaralarının sağ tarafına kaydığını, batarken de onlara dokunmadan sol tarafa gittiğini görürdün. Kendileri ise mağaranın geniş bir yerinde idiler. Bu, Allah'ın mucizelerindendir. Allah, kime hidayet ederse işte o, doğru yolu bulandır. Kimi de şaşırtırsa, artık ona doğru yolu gösterecek bir dost bulamazsın.

18. Uykuda oldukları hâlde, sen onları uyanık sanırsın. Biz onları sağa sola çeviriyorduk. Köpekleri de mağaranın girişinde iki kolunu uzatmış (yatmakta idi.) Onları görseydin, mutlaka onlardan yüz çevirip kaçardın ve gördüklerin yüzünden için korku ile dolardı.

19. Böylece biz, birbirlerine sorsunlar diye onları uyandırdık. İçlerinden biri: "Ne kadar kaldınız?" dedi. (Bir kısmı) "Bir gün, ya da bir günden az", dediler. (Diğerleri de) şöyle dediler: "Ne kadar kaldığınızı Rabbiniz daha iyi bilir. Şimdi siz birinizi şu gümüş para ile kente gönderin de baksın; (şehir halkından) hangisinin yiyeceği daha temiz ve lezzetli ise ondan size bir rızık getirsin. Ayrıca, çok nazik davransın (da dikkat çekmesin) ve sizi hiçbir kimseye sakın sezdirmesin."

20. "Çünkü onlar sizi ele geçirirlerse ya taşlayarak öldürürler, yahut kendi dinlerine döndürürler. O zaman da bir daha asla kurtuluşa eremezsiniz."

21. Böylece biz, (insanları) onların hâinden haberdar ettik ki, Allah'ın va'dinin hak olduğunu ve kıyametin gerçekleşmesinde de hiçbir şüphe olmadığını bilsinler. Hani onlar (olayın mucizevî tarafını ve asıl hikmetini bırakmışlar da) aralarında onların durumunu tartışıyorlardı. (Bazıları), "Onların üstüne bir bina yapın, Rableri onların hâlini daha iyi bilir" dediler. Duruma hâkim olanlar ise, "Üzerlerine mutlaka bir mescit yapacağız" dediler.

22. (Ey Muhammed!) Bazıları bilmedikleri şey hakkında atıp tutarak: "Onlar üç kişidirler, dördüncüleri köpekleridir" diyecekler. Yine, "Beş kişidirler, altıncıları köpekleridir" diyecekler. Şöyle de diyecekler: "Yedi kişidirler, sekizincileri köpekleridir." De ki: "Onların sayısını Rabbim daha iyi bilir. Zaten onları pek az kimse bilir. O hâlde, onlar hakkında (Kur'an'daki) apaçık tartışma(yı aktarmak)dan başka tartışmaya girme ve bunlar hakkında onlardan hiçbirine bir şey sorma."

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyuruyor: "(Bir kısım insanlar) 'Onlar üç kişi idiler, dördüncüleri de köpekleridir.' (Diğer bir kısmı) 'Onlar beş kişi idiler, altıncıları da köpekleridir.' Diyecekler. Tüm bunlar görünmeyen gayp hakkında yürütülen tahminlerden ibarettir. (Bir kısım insanlar da) 'Onlar yedi kişi idiler ve sekizincileri köpekleridir.' Diyecekler. De ki; onların sayılarını en iyi bilen Rabbimdir. İnsanların onlar hakkında çok az bilgileri vardır." (Kehf, 18/22)

Süheylî er-Ravdu'l-Enfü adlı eserinde bu ayetten bir yargıya varmak için uğraşarak Ashabu'l-Kehf'in sayısının 7 olduğunu savunmuştur. Çünkü Allah Azze ve Celle onları anlattıktan sonra bir (vav) harfi yani (Ve) harfi getirip köpeklerini onların sayıları üzerine eklemiştir. Nitekim ayette şöyle geçmektedir: "...Ve sekizincileri köpekleridir." Bu ifadeye bir (vav) harfi yani (Ve) harfi ile başlamış diğer ifadelerde ise bu harfi kullanmamıştır. Bu (vav) yani (Ve) harfi bu ayetteki birinci cümlemin bildirdiği hükmü de kapsamına almaktadır.⁶⁵⁷

Bu bakımdan bir yargıya varılmasını bir kenara bırakarak "...Ve sekizincileri köpekleridir." İfadesinin (vav) yani (Ve) harfiyle başlamış olması nedeniyle bu ayette geçen haberin ve ifade ettiği hükmün, bir takım insanların iddialarını da kapsamakta olduğu söylenemez. Bazıları Ashabu'l-Kehf'in sayısı hakkında değişik fikirler ileri sürmüşlerdir. Bu duruma dikkat çeken noksanlıklardan ve noksan niteliklerden uzak olan Allah ayette iddia sahiplerinin söylediklerini yinelemiş ve iddialarına yer vermiştir. Nitekim onlardan birileri: 'Onlar yedi kişi idiler ve sekizincileri de köpekleridir.' diye iddia etmiştir.

Görüldüğü gibi bunlar iddia sahiplerinin sözleri olup burada onlara yer verilmiştir. Dikkat edilecek olursa daima onların sayıları üzerine köpekleri hep eklenmektedir. Ne var ki, bunlar onların sözleridir. Ama bu hususta delilleri yoktur. Ayetin (vav) yani (Ve) harfiyle başlamış olması, insanların bir hüküm çıkarmalarının nedeni olmadığı gibi iddialarının onaylanıp kabullenmesini de gerektirecek değildir.⁶⁵⁸

657 Er-Ravdu'l-Enfü (3/169 -170)

658 Bedâi'u'l-Fevâid (2/176)

وَلَا تَقُولْ لِّشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا ﴿٢٣﴾ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ ۚ وَادْكُرْ رَبَّكَ إِذَا
نَسِيتَ وَقُلْ عَسَىٰ أَن يَهْدِيَنِّي رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هَٰذَا رَشَدًا ﴿٢٤﴾

23. Hiçbir şey hakkında sakın "yarın şunu yapacağım" deme!

24. Ancak, "Allah dilerse yapacağım" de. Unuttuğun zaman Rabbini an ve "Umarım Rabbim beni, bundan daha doğru olana ulaştırır" de.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah'ın dilemesine bağlamadıkça (inşaallah yani Allah'ın dediği olur, demedikçe) hiçbir şey için, 'bunu yarın yapacağım' demeyesin sakın! Bunu (İnşaallah demeyi) unuttuğun takdirde Allah'ı an ve: 'Umuyorum ki, Rabbim beni doğruya bundan daha yakın bir yola iletir'. De." (Kehf, 18/23-24)

Bu ayetin tefsiri konusunda müfessirlerden bir kısmı şöyle diyor: Bir şey yapmaya kalkıştığınızda 'Allah (c.c.) bir şeyin olmasını istemedikçe o şey olmaz veya Allah'ın dediği olur' anlamını ifade eden inşaallah sözünü söylemedikçe 'bunu şöyle şöyle yapacağım' demeyin. İnşaallah sözünü unuttuğunuzda ise hatırladığınız zaman hemen inşaallah deyin. Bu durum bolluk ve rahatlığa ulaşıncı da olsa bir istisna olarak sunulmuştur.

İbn Abbas'ın görüşü bu doğrultudadır. İnşaallah demeyi unuttuktan ve rahatlığa ulaştıktan sonra insanın aklına gelecek olursa hemen inşaallah demesini uygun görmüştür. Bu hususta ayetin yorumunun da buna işaret ettiğini söylemiştir ki, bu da doğrudur.

İbnü Abbas'ın bu fetvasını yanlış anlayarak onu kendilerine bir dayanak noktası oluşturan bir takım sapık görüşlü insanlardan birisi şöyle diyor: "Adamın biri hanımına önce: "seni üç talakla boşuyorum", der sonra bu fikrinden vazgeçip: "Dört hanımım da benden boştur. Onların dördünü de boşadım." Dedikten bir sene geçtikten sonra: "Ben, hanımlarımdan biri dışında ya da Zeynep hariç diğerlerini boşuyorum". Derse bu durumda yukarıdaki istisna göz önüne alınarak bu adamın yararına yani haklılığına hükmedilir."

Allah bu tip sapık düşüncelerden ve böyle kimselerden bizleri korusun. Bu fikri savunup böyle bir yargının peşine düşen kişi büyük bir ihtimalle İbnü Abbas'ın kölesinden başkası olamaz. Allah'ın din hukuku bilgini fakih ve Kur'an yorumcusu kıldığı İbnü Abbas, bu ümmetin güçlü ve geniş bilgi sahibi bir âlimidir. İlmini İbnü Abbas'tan öğrendiği ve onun yanında yetiştiği halde bu şahsın bu tip düşünceye sahip olması anlaşılabilir bir durumdur.

Ne yazık ki, sayıları pek kabarık olan sapık görüşlü fikir ekollerine mensup olan ve âlim geçinen kıt fikirli ve anlayışsız kimseler, insanları kendi fikirleri peşin-

de sürüklüyorlar. Bu fikirleri ve mensuplarını sayıp dökecek olsak gerçekten uzun ve yorucu bir süreç tutacağından eğer Allah (c.c.) yardım ederse bu konuda ayrı bir kitap yazacağız inşaallah.

Bu konuda Kur'an müfessirlerinin birçoğunun fikir birliği söz konusudur. Bu hususta şunlar anlatılmaktadır:⁶⁵⁹ "Mekkeliler Resulullah'a (a.s.v.) 'ruh' , 'Ashabu'l-Kehf' ve 'Zülkarneyn' hakkında sorular sorduklarında O (a.s.v.): "Bu hususta size yarın bilgi veririm" diye buyurmuş ama 'Allah (c.c.) bir şeyin olmasını istemedikçe o şey olmaz' yani bu işin istisnasını yaparak "inşaallah" dememişti. Bunun üzerine vahiy bir süre gecikmiş ve sonra da bu ayet indirilmiştir.

İbnü Abbas, Mücahid, Hasan ve çağdaşları bazı İslam âlimleri bu hususta şöyle demişlerdir: "İnsan bir iş yapmaya kalkıştığında "inşaallah" demeyi unuttuğunda her ne zaman hatırlayacak olursa hemen söylemesi gerekir."

İkrime şöyle diyor: "kızıp gazaplandığın zaman hemen Allah Azze ve Celle'yi an O'nu zikret."

Dahhak ve Süddî ise şöyle diyorlar: "Bu durum namazla ilgilidir. İnsan namaz kılmayı unutacak olursa hatırladığında hemen kılması gerekir."⁶⁶⁰

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: "*Allah'ın dilemesine bağlamadıkça (inşaallah yani Allah'ın dediği olur, demedikçe) hiçbir şey için, 'bunu yarın yapacağım' demeyesin sakın! Bunu (inşaallah demeyi) unuttuğun takdirde Allah'ı an ve: 'Umuyorum ki, Rabbim beni doğruya bundan daha yakın bir yola iletir'. De.*" (Kehf, 18/23-24)

Bu hususta ayette geçen ifade bir yemin ifadesi değildir. Söz vermede ve sözleşmelerde, bir konuda korkutma ve tehditlerle gelecekte haber verme hususlarında daima "inşaallah" denilmesi gerekir. Öyleyse: "Bu işi yarın yapacağım inşaallah", deyiniz.

Kitap ehli olan Yahudi ya da Hristiyanlar'dan birilerinin sorduğu bir soruya Rasulullah Aleyhisselam'ın: "Size yarın haber veririm". Diye buyurduktan sonra 'inşaallah' demeyi unutmaması nedeniyle Şanı yüce olan Allah'ın O'nu kınaması söz konusu olmuştur. Üstelik Rasulullah Aleyhisselam'ın bu tutumundan ancak bir ay kadar sonra vahiy indirilmiş ve Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmuştur: "*Allah'ın dilemesine bağlamadıkça (inşaallah yani Allah'ın dediği olur, demedik-*

659 Bu hadisi İbnü İshak "es-Sire" adlı eserinde rivayet etmiştir. (1/321) Bknz. Er-Ravdu'l-Enfü (3/128) İmam Taberi tefsirinde, İbnü İshak'tan alarak bu hadisi nakletmiştir. (15/190). Bu hadisin nakil zinciri İbnü İshak'ın cehaletinden kaynaklanan bir nedenle **zayıf** bulunmuştur. Nitekim bu husus İsra suresinde "**Sana ruh hakkında soruyorlar...**" ayetinin tefsirinde açıklanmıştı. Bu konuda İslam âlimlerinin fikir birliği olduğu söz konusu edilmişse de bu iddianın araştırılması gerekir.

660 Medâricü's-Sâlikin (2/431)

çe) hiçbir şey için, ‘bunu yarın yapacağım’ demeyesin sakın! Bunu (İnşaallah demeyi) unuttuğun takdirde Allah’ı an ve: ‘Umuyorum ki, Rabbim beni doğruya bundan daha yakın bir yola iletir’. De.” (Kehf, 18/23-24)

Burada anlatılmak istenen, insan bir iş yapacağı zaman “inşaallah” diyerek işinin sonunu Allah’a bırakmalıdır. Bunu unuttuğunda ise hatırlar hatırlamaz “inşaallah” demelidir. Bu ayetin ifade etmek istediği de zaten budur. İbnü Abbas’ın ayet hakkındaki görüşlerini kötü niyetle yorumlamak isteyenler buradaki “inşaallah” ortaya konulan bir tutumu sölpüklük, kendini bırakma ve bir anlamda boşvermişlik gibi yorumlamışlardır. Oysa İbnü Abbas’ın asla böyle bir yorumu olmadığı gibi bundan başka bir tarzda da olmamıştır. ⁶⁶¹

Nitekim birileri İbnü Abbas’ın bu ayetteki görüşlerini kullanarak: “Adamın biri hanımına: ‘Benden boşsun’ veya kölesine: ‘Hürsün’ der de bir sene sonra (aklına esince) : ‘Karım benden boş değildir onu boşamadım inşaallah ve kölem de hür değildir. Onu da azat etmiyorum, inşaallah’ derse bu tutumu doğrudur.” Dedikten sonra bu davranışlarının delili olarak İbnü Abbas’ı göstermişlerdir. Bunlar tamamen hatalardan ibarettir. Zira İbnü Abbas’ın ve diğer İslam âlimlerinin bu tip fikir ve uygulamaları olmuş değildir. ⁶⁶²

Şanı yüce olan Allah Kehf suresinin 24. ayetinde şöyle buyuruyor: “Ve bunu (İnşaallah demeyi) unutacak olursan Allah’ı an ve: ‘Umuyorum ki, Rabbim beni doğruya bundan daha yakın bir yola iletir’. De.”

Bu ayette geçen “istisna”nın ‘Allah (c.c.) bir şeyin olmasını istemedikçe o şey olmaz veya Allah’ın dediği olur’ anlamına gelen inşaallah sözünün söylenmesine özgü kılınmıştır. Bir iş yapmaya koyulan bir kimse bu sözü söylemeyi unuttuğunda İslam âlimlerinin birçoğuna göre ve genel bir kural olarak hatırladığında hemen söylemesi gerekir. Doğrusu da budur.

Yukarıda yorumladığımız “istisna” sözcüğü olan “inşaallah” buradaki anlamından başka bir şeye yorumlandığında doğru bir tutum olmayacağı açıktır. Çünkü bir kelimedenden ya da bir ifadedenden hareket ederek cümlesi ya da konusu hakkında bir fikre ya da yargıya sahip olmadığımız gibi o cümlenin ya da o konunun doğruluğuna veya yanlışlığına da ulaşamayız. Yazılı bir metin ve onun işaret ettiği hükmün başkalarına kıyaslanması cümlede olumsuz bir istisnanın olmasını gerektirir. Bir söz, amacını ve gerekenleri belirttikten sonra eğer hatırlanabiliyorsa kendi amacı doğrultusunda kesin doğruya ulaşmış demektir.

661 Taberî aynı görüşü savunmuştur. (2/431)

662 İ’lâmu’l-Muvakkîn, . (2/431)

وَلَبِثُوا فِي تَهْنِئِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَارْدَاذُوا تَسْعًا ﴿٢٥﴾ قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا لَهُ
 غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَبْصِرْ بِهِ وَأَسْمِعْ مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ
 فِي حُكْمِهِ أَحَدًا ﴿٢٦﴾ وَاتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ
 وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴿٢٧﴾ وَاضْبُرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ
 وَالْعَيسِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ
 أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرْطًا ﴿٢٨﴾

25. Onlar mağaralarında üç yüz yıl kaldılar. Buna dokuz daha eklediler.

26. De ki: "Kaldıkları süreyi Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gaybını bilmek O'na aittir. O, ne güzel görür; O, ne güzel işitir! Onların, O'ndan başka hiçbir dostu da yoktur. O, hükmüne hiçbir kimseyi ortak etmez."

27. Rabbinin kitabından sana vahyedileni oku. O'nun kelimelerini değiştirecek hiçbir kimse yoktur. O'ndan başka asla bir sığınak da bulamazsın.

28. Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte ol. Dünya hayatının zinetini arzu edip de gözlerini onlardan ayırma. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah gaflet ve gaflete düşürmekten bahsederken şöyle buyurmaktadır: "Kalbini bizi anmaktan gaflete düşürdüğümüz, boş arzu ve isteklerinin peşinden koşup duran ve işi gücü aşırı gitmek aşırı davranmak olan kimseye boyun eğme." (Kehf, 18/28)

Bu ayetin "Kalbini bizi anmaktan gaflete düşürdüğümüz" diyen bölümü Ebu Abbas es-Sa'leb'e sorulduğunda şöyle dedi: "Bu surede denilmek istenen şey o şahsı, ne yaptığını ve ne dediğini bilmez bir gafil kıldık, demektir."

Bir şeyden gafil olmak demek o şeye karşı tamamen boş olmak demektir. 'Gafil yer' denilirken de amaçlanan şey, üzerinde herhangi bir işaret bulunmayan yer demektir. 'Gafil bir kitap' denilirken anlatılmak istenen ise içinde şekil veya çizim bulunmayan veya belirli bir yapısı olmayan kitaptır.

Ayette geçen 'o şahsı gaflete düşürdük ya da iğfal ettik', ifadesi o şahsı bizi (Allah'ı Azze ve Celle'yi) anmaktan emir ve yasaklarını gözetmekten uzaklaştırdık ve onu boşladık, anlamınadır. Birinin Allah'ı zikretmekten uzaklaştırılması demek o şahsın köklü ve değişmez bir yokluk içinde kalması demektir.

Burada ise, noksanlıklardan ve noksan niteliklerden uzak olan Allah'ın, o kimseyi kendisini zikretmekten alıkoyması ve menetmesi şeklindedir. Bu durumda bu şahıs 'gafil' olarak kalacaktır. Gafil kişinin özelliği, bilmezlikle, unutmakla ve anlamazlıkla oluşur. İğfal; Allah Azze ve Celle'nin bir şeyin olmasını veya olmamasını dilemesinin bir sonucudur. Öyleyse iğfal; kişinin Allah'ı anmaması, unutması ve umursamaması şeklinde gerçekleşmektedir.

Ne var ki, bunların tamamı o şahsın kendini gaflete vurması ve tüm yaşıntısında Allah'ı anmaktan uzak durması, O'nu unutması ve umursamaması nedeniyledir. Böylesi bir kişiyi Allah Azze ve Celle'nin kendini anmaktan alıkoyması veya kendini anmamasını dilemesi bu gaflet ve iğfalin devamlı oluşunu gerçekleştirir.

"Bir insanın gafil bırakılmış ve iğfal edilmiş oluşu, kâfirliği, İslam'dan yüz çevirmesi ve benzeri durumlar için Rabb'in olumlu dilememesi veya bunların aksini dilemesi ya da bunların gerçekleşmesini dilemesi birer tesadüften mi ibarettir," denecek olursa ne denilebilir ki?

Kur'an'da bu hususların tamamında açıklamalar vardır. Şunu örnek olarak verebiliriz: Şanı yüce olan Rahman, Maide suresinin 41. ayetinde şöyle buyurmaktadır: *"...Onlar yalana sıkı sıkıya kulak verirler ve (seninle hemen hiçbir ortak yönleri olmadığı için) sana gelmeyen bazı kimseleri dinlerler. Kelimeleri (asil amacından saptırarak) yerlerinden kaydırıp değiştirirler. (İnsanlara kendi istekleri doğrultusunda) 'Eğer size şu verilirse alın verilmezse sakının' derler. Allah bir kimseyi fitneye (şaşkınlığa) düşürmek isterse sen Allah'a karşı onun lehine olacak hiçbir şey yapamazsın. İşte onlar Allah'ın kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir. Onlar için dünyada rezillik, ahirette de onlara özgü büyük bir azap vardır."* (Maide, 5/41)

Bununla ilgili olarak bir başka ayette de şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: *"Allah doğru yola/hidayete erdirmek istediği kişinin kalbini İslam'a açar. Kimi de saptırmak isterse onun kalbini göğe yükseliyormuş gibi iyice daraltır. Allah, inanmayanların üstüne işte böyle murdarlık salar."* (En'am, 6/125)

Bu ayetlere bakarak, bir şeylerin olması için gereken sebepler olmaksızın yani sebepsiz olarak nasıl oluyor da bir şeyler gerçekleşiyor? Diye sorulursa şöyle denilebilir: Ortalarda bir şeyler gerçekleşiyorsa bunların bir sebebi ve sebeplerin varedicisi olması kaçınılmazdır. Sebepler yoksa sebebi gerektirecek şeyler de olmayacağı için yokluk aslî halinde kalacaktır. Eğer bunlar bir şeylere nispet edilecek olursa bu onların varlık delilleri olacaktır. Bir şeyin mucidi yoksa o şey olacak değildir. Eğer bir şey yaratıcı ve oluşturuca olarak değerlendiriliyorsa bir şeyler var oluyor demektir.

Yapılmış iş ve eser yoksa müsebbip ve sebep de yok demektir. Ayette geçen iğfal kavramı her türlü boş arzu ve hevesine uyup her işini aşırılıklarla sürdüren kimseye karşı ortaya konulacak olan davranış biçimidir.

Mücahid şöyle diyor: “Bu ayette geçen ve işi-gücü aşırı davranmak olarak anlatılan ‘Kâne emruhu furutan’ ifadesi ile kişinin yapmış olduğu şeylerin tamamen boşa gitmesi anlamı kastedilir.”

Katade ise, ayetteki “‘Kâne emruhu furutan’ ifadesi ‘en büyük yitiği’ anlatmaktadır”, diyor.

Süddî, şöyle diyor: “Kâne emruhu furutan’ ifadesi ayette ‘helaki’ yani tüm amellerin yok oluşunu anlatmaktadır.”

Ebu'l-Heysem: “ayette geçen “Kâne emruhu furutan’ ifadesi bir işin değersizleşip yok olmasını göstermektedir. Furut sözünden yapılmış olan ‘tefrît’ kelimesi, insan aczinin ve çaresizliğinin ön plana çıkması demektir,” Diyor.

Ebu İshak: “Kâne emruhu furutan’ yani işlerinde aşırı gidip helal/haram sınırını tanınamaması dolayısıyla kişinin acizliği ön plana çıkar ki, bu da yaptıklarının yitip gitmesi ve işlerinin helak olmasıdır.” Diyor.

Ebu'l-Leys: “Kâne emruhu furutan’ ifadesindeki gibi falan kimsenin işlerinin ‘furut olması’ tamamının boşu boşuna yapılmış olması demektir.

Ferrâ şöyle diyor: “furutan, sözü ne olumsuzlukta ne de olumlu yönde herhangi bir aşırılığa gitmemek gerekirken aşırılıklara dalmak demektir. Bu durumda da kişinin yaptığı işleri hep boşa gitmiş ve terkedilmiş demektir. Aşırılığa giden kişi zaten, kendine gerekmeyen ve peşinden koşmaması gereken işlerde boş arzu ve isteklerinin peşine düşüp hem işlerini hem de kendini helak etmiş demektir.” Diyor. ⁶⁶³

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “Kalbini bizi anmaktan gaflete düşürdüğümüz, boş arzu ve isteklerinin peşinden koşup duran ve işi gücü aşırı gitmek aşırı davranmak olan kimseye boyun eğme.” (Kehf, 18/28)

Eğer insanlar birine tabi olup onun peşinden gitmek istiyorlarsa o kimseye baksınlar ve şu hususlara dikkat etsinler:

a) Bu insan, Kur'an ve Allah taraftarı mıdır yoksa gaflete uğramışlardan mıdır?

b) Bu insana boş arzu ve istekler (heva ve hevesler) mi egemen olmuştur yoksa İlâhî vahiy mi?

Bu insanın üzerinde olan egemen güç heva ve hevesler ise o gaflette olanlardır. Onun işleri hep boştur. Yapmak zorunda olduğu da yaptıkları da hep boşa gitmiştir. Aşırılıkları nedeniyle olgunluğa ermesi ve doğru yolu bulması için yapageldikleri de hep helak olmuştur. Furut veya ifrat kavramları hakkın zıt anlamıdır. Bozgunculuk, helak etmek ve boşuna vermek gibi anlamlara gelir.

Bu ayette de amaçlanan şey ise, ifrat ve tefrite dalarak heva ve heveslerine uyanları ve benzeri niteliklere sahip olanları Allah Azze ve Celle'nin kendine itaat etmekten men etmesi ve alıkoymasıdır. Öyleyse insanlar kendilerine şeyh, üstad ve rehber olarak seçip tabi oldukları kimselere baksınlar eğer bu sayılan nitelikler onlarda varsa hemen onları terk edip uzaklaşsınlar.

Eğer onlara egemen olan güç ve nitelikler Allah'ın zikri ve Resulü'nün sünneti ise onlara itaate devam edersiniz. Çünkü onların işleri ve davranışları ifrat ya da tefrite dayalı değildir. Onlar gidişatlarında sağlam davranırlar. Zaten ölümlerle diriler arasındaki fark, Allah Azze ve Celle'nin emir ve yasaklarını uygulamak ve anmak olan zikirten başka nedir ki? Şanı yüce olan Allah'ı zikreden kimsenin örneği canlı ve yaşam dolu olan kimsenin durumu gibidir. O'nu zikretmeyenin durumu ise ölü olan ve yaşantı belirtisi olmayan ölü gibidir. ⁶⁶⁴

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا وَإِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٢٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا ﴿٣٠﴾ أُولَئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ يُخَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَكَبِّينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ نَبْغِ الثَّوَابِ وَحَسْبُ مُرْتَفَقًا ﴿٣١﴾ وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَابٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا ﴿٣٢﴾ كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ آتَتْ أُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْئًا وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهْرًا ﴿٣٣﴾ وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا ﴿٣٤﴾ وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ قَالَ مَا أَظُنُّ أَنْ تَبِيدَ هَذِهِ أَبَدًا ﴿٣٥﴾ وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُدِدْتُ إِلَى رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا ﴿٣٦﴾ قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْقَةٍ ثُمَّ سَوَّاكَ رَجُلًا ﴿٣٧﴾ لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا ﴿٣٨﴾ وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتُ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ إِنَّ تَرَنَّا أَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٣٩﴾ فَعَنَى رَبِّي أَنْ يُوْتِيَنِي خَيْرًا مِنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِنَ السَّمَاءِ فُتُحَ صَعِيدًا زَلَقًا

﴿٤٠﴾ أَوْ يُضِحَ مَأْوَهَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا ﴿٤١﴾ وَأَحِيطَ بِشَمْرِهٖ فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلَى مَا أَتَفَقَّ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّي أَحَدًا ﴿٤٢﴾ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ فِتْنَةٌ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مُنتَصِرًا ﴿٤٣﴾ هَٰذَاكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا ﴿٤٤﴾ وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَّاحُ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا ﴿٤٥﴾ الْأَمْوَالُ وَالنِّبُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا ﴿٤٦﴾ وَيَوْمَ نُسِرُّ الْجِبَالَ

وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً وَخَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا ﴿٤٧﴾

29. De ki: "Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin." Biz zalimlere öyle bir ateş hazırladık ki, onun alevden duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır. (Susuzluktan) feryat edip yardım dilediklerinde, maden eriyiği gibi, yüzleri yakıp kavuran bir su ile kendilerine yardım edilir. O ne kötü bir içecektir! Cehennem ne korkunç bir yaslanacak yerdir.

30. Gerçek şu ki, iman edip iyi işler yapanlara gelince, elbette biz iyi iş yapanların ecrini zayıf etmeyiz.

31. İşte onlar için içlerinden ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada tahtlar üzerine kurularak altın bileziklerle süslenecekler, ince ve kalın ipekten yeşil giysiler giyeceklerdir. O ne güzel karşılıktır! Cennet de ne güzel bir yaslanacak yerdir!

32. Onlara şu iki adamı örnek ver: Onlardan birine iki üzüm bağı vermiş, bağların çevresini hurmalarla donatmış, ikisinin arasına da bir ekinlik koymuştuk.

33. Her iki bağ da meyvelerini vermiş ve ürünlerinden hiçbir şeyi eksik bırakmamıştı. Bu iki bağın arasından bir de nehir fışkırtmıştık.

34. Derken onun büyük bir serveti oldu. Arkadaşıyla konuşurken ona dedi ki: "Benim malım seninkinden daha çok. Adamlardan yana da senden daha üstünüm."

35. Derken kendine zulmederek bağına girdi. Şöyle dedi: "Bunun sonsuza değin yok olacağını sanmıyorum."

36. "Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Rabbi'ne döndürülsem bile andolsun bundan daha iyi bir sonuç bulurum."

37. Arkadaşı, ona cevap vererek dedi ki: "Seni topraktan, sonra bir damla döl suyundan yaratan, sonra da seni (eksiksiz) bir insan şeklinde düzenleyen Allah'ı inkâr mı ediyorsun?"

38. "Fakat O Allah benim Rabbimdir. Ben Rabbime hiç kimseyi ortak koşmam."

39, 40. "Bağına girdiğinde 'Mâşaallah! Kuvvet yalnız Allah'ındır' deseydin ya!. Eğer benim malımı ve çocuklarımı kendininkilerden daha az görüyorsan, belki Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verir. Seninkinin üzerine de gökten bir afet indirir de bağ kuykuru ve yalçın bir toprak hâline gelir."

41. "Ya da suyu çekiliverir de (bırak bir daha bulmayı) artık onu arayamazsın bile."

42. Derken bütün serveti helâk edildi. (Yıkılmış) çardakları üzerine çökmüş hâldeki bağına yaptığı harcamalar karşısında ellerini oğuşturuyor ve şöyle diyordu: "Keşke Rabbime hiçbir kimseyi ortak koşmasaydım.."

43. Onun, Allah'tan başka kendisine yardım edebilecek kimseleri yoktu. Kendi kendini kurtaracak güçte de değildi.

44. İşte bu durumda velayet (hımaye ve koruyuculuk) yalnızca hak olan Allah'a mahsustur. O'nun mükâfatı da daha hayırlıdır, vereceği sonuç da daha hayırlıdır.

45. Onlara dünya hayatının örneğini ver: (Dünya hayatı), gökten indirdiğimiz yağmur gibidir ki, onun sebebiyle yeryüzünün bitkileri boy verip birbirine karışırlar. Fakat bütün bu canlılık sonunda rüzgârın savurduğu kuru bir çer çöpe döner. Allah, her şey üzerinde kudret sahibidir.

46. Mallar ve evlatlar, dünya hayatının süsüdür. Baki kalacak salih ameller ise, Rabbinin katında, sevap olarak da ümit olarak da daha hayırlıdır.

47. Dağları yürüteceğimiz ve senin yeryüzünü çırılçıplak göreceğin günü bir hatırla. Biz onları mahşerde toplarız da içlerinden hiçbirini bırakmayız.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: "(Ey Peygamber!) Onlara şu hususu örnek olarak göster: Dünya hayatı, gökten indirdiğimiz bir su gibidir. Onunla yeryüzünün bitkileri (gelişerek) birbirine karışır. Sonra bir de bakarsın rüzgârın savurduğu çerçöp haline gelmiştir. Allah her şey üzerinde mutlak egemenlik sahibidir." (Kehf, 18/45)

Bu ayette dünya hayatıyla güzelliklerinin kısa ömürlü ve geçici olduğu anlatılmak istenmekte ve bu kısa zaman süreç olarak otların ömrüne benzetilmektedir. Ama insanların birbirlerine benzetilmeleri amaçlanıyorsa insanlar birbirlerine bağımlı değildir aralarında herhangi bir bağıllık yoktur. Aksi durumda onlar tek bir fert olurlardı.⁶⁶⁵

Allah Azze ve Celle'nin yüceliğini ortaya koymak ve gücü ve kudretinin fazlalığı karşısında çokluğun en çok olana oranını hissetmek için güçlü olanlardan yüz çevirip en güçlüye yönelmek gereklidir.

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “(servet olan) Mallar ve oğullar (çocuklar) dünya hayatının süsüdür. Ölümsüz olan iyi işler ise, Rabbi'nin katında hem sevap olarak hem de ümit bağlamak için daha hayırlıdır.” (Kehf, 18/46)

Allah Celle, bu ayette görüleceği üzere servet sayılan mallarla evladın dünya hayatının süsü olduğunu açıklarken asıl kalıcı ve hayırlı olanın salih amellerle salih sözler olduğunu ve bunların karşılıklarının kulların beklediklerinden daha fazla ve sevaplarının daimi olduğunu belirtmektedir. ⁶⁶⁶

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “(Ey Peygamber!) O gün dağları yürütürüz de yeryüzünü (çıplak olarak) açıkça görürsün. O gün hiç birini bırakmaksızın (tüm insanları) toplamış olacağız.” (Kehf, 18/47)

Bu ayette “toplamış olacağız” diye anlamlandırdığımız ifadeyi Allah (c.c.) –di’li geçmiş zaman kipinde kullanmıştır. Yani, “bu iş kesindir artık onları topladık” demek istemiştir. Bundan önce kullanmış olduğu ifadede ise “...Yürütürüz... sen de görürsün veya ... yürüteceğiz... sen de göreceksin...” anlamına gelen bir geniş veya gelecek zaman kipini kullanmıştır. Burada yapısal açıdan her iki yüklem de gelecek zamana işaret ettiğini söyleyelim. Çünkü ayetteki bu kullanım dağların yürütülmesinden ve yeryüzünün açıkça çıplak olarak dehşet veren bir şekilde bırakılmasından öncesine işaret etmektedir. Bundan sonra da “ve bundan sonra da onları biraraya topladık” diye buyurmuştur. ⁶⁶⁷

وَعَرَضُوا عَلَى رَبِّكَ صَفًّا لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ بَلْ رَعِمْتُمْ أَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُم مَّوْعِدًا ﴿٤٨﴾ وَوَضِعَ الْكِتَابَ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَا هَذَا الْكِتَابُ لَا يُغَادِرُ صَعِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا ﴿٤٩﴾ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا ﴿٥٠﴾

48. Hepsi saf saf Rabbinin huzuruna çıkarılırlar. Onlara, "Andolsun, sizi ilk önce yarattığımız gibi bize geldiniz. Oysa siz, sizin için hesaba çekileceğiniz bir zaman belirlemediğimizi sanmıştınız" denir.

666 Uddetu's-Sâbirîn, (163)

667 El-Fevâidu'l-Muğevvak, (103 -104)

49. Kitap ortaya konur. Suçluları, kitabın içindekilerden korkuya kapılmış görürsün. "Eyvah bize! Bu nasıl bir kitaptır ki küçük, büyük hiçbir şey bırakmadan hepsini sayıp dökmüş!" derler. Onlar bütün yaptıklarını karşılarında bulurlar. Senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez.

50. Hani biz meleklerle, "Âdem için saygı ile eğilin" demiştik de İblis'ten başka hepsi saygı ile eğilmişlerdi. İblis ise cinlerdendi de Rabbinin emri dışına çıktı. Şimdi siz, beni bırakıp da İblis'i ve neslini, kendinize dostlar mı ediniyorsunuz? Hâlbuki onlar sizin için birer düşmandırlar. Bu, zalimler için ne kötü bir bedeldir!

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: "(Ey Peygamber!) Hatırla ki, biz Meleklerle: 'Âdem'e (veya Adem için saygı olarak) secde edin demiştik. Bunun üzerine İblis hariç hepsi hemen secde ettiler. İblis cinlerdendi. Rabbinin emrin-den (isyan ederek sapıp) çıktı. Şimdi sizler beni bırakıp ta onu ve onun soyunu mu dostlar ediniyorsunuz? Oysa onlar sizin düşmanınızdır. (Allah'ın dostluğunu bırakıp iblisi ve soyunu dost edinmek) Zalimler için bu ne kötü bir takastır." (Kehf, 18/50)

Noksanlıklardan ve noksan niteliklerden uzak, yüce ve temiz olan Allah kullarına adeta şöyle sesleniyor: "Ben sizin atanıza cömert davrandım. Onu güzel kıldım. Değerini ve kıymetini yücelttim. Onu kendi dışındakilerden daha erdemli kıldım. Tüm meleklerime emrettim de onu yüceltmek için ve ona saygı olarak secde ettiler. Onlar böyle yapmakla emrimi dinlediler ama benim ve onun düşmanı olan, emrime karşı gelip isyan etti. Bundan sonra sizin onu ve onun soyunu beni bırakıp ta veya benimle beraber dost edinir misiniz?"

Günahları işlemede ona uyup, benim rızamın aksine mi davranırsınız? Onlar sizin en kötü düşmanınızdır. Ona düşman olmanızı emrettiğim halde neden onu dost edirsiniz? Bir kralın düşmanını, kendine dost edinen kişi, o kralı kendine düşman edinmiş demektir. Bu krala dostluğunu kanıtlamak için yalnızca emir ve yasaklarına itaat etmek yeterli değildir. Bunların yanında kralın dostunu dost, düşmanını da düşman bilmeli, onun dostu olduğunu ilan etmelidir. Bunun aksine davranıp ta krala itaat etmek imkânsızdır."

Birileri kralın düşmanı iken, sizin dostunuz olursa, kral sizin gerçek bir dostunuz olabilir mi? Sizinle kral arasındaki düşmanlık düşmanlıkların en büyüğü olup kurtla kuzunun düşmanlığından daha ileri gitmiş değil midir? Öyleyse akıllı bir insan nasıl olur da veli edindiği, dost bildiği ve kendisine tevekkül edip kendinden başka da velisi olmadığı Allah'ın düşmanını dost edinir?

Nitekim noksanlıklardan ve noksan niteliklerden uzak, yüce ve temiz olan Allah bu durumun çirkinliğini anlatırken kullarına şöyle sesleniyor: "Oysa onlar sizin düşmanınızdır." Bundan önce de İblis'in kötülüğü konusunda kullarını uyarırken şöyle buyurmuştur: "Rabbinin emrinden (isyan ederek sapıp) çıktı.

Bunlardan sonra İblis'in gerek Rabbine karşı, gerekse bize karşı düşmanlığı açıkça ortadadır. Her iki durumda da sebep ne olursa olsun düşmanlık söz konusudur. Öyleyse onu dost edinmek niye? Onu dost edinmek için bu değişim niye? Zalimler için bu ne kötü bir takastır?

Tüm bu hitabın arkasında Rabbimizin inceden inceye bir kınaması ve hoş bir anlatımı vardır. Bizlere hitap eden Rabbimiz; "Atanız Âdem için Meleklerimle birlikte secde etmediğinden iblis benim düşmanım olmuştu. Onun bana düşmanlığı sizin sebebinizledir. Daha sonra da bu düşmanlığın sonu bir değişim göstererek sizinle onun arasında bir barış antlaşması haline mi döndü?" demek istemektedir. ⁶⁶⁸

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: "(Ey Peygamber!) Hatırla ki, biz Meleklerle: 'Âdem'e (veya Âdem için saygı olarak) secde edin demiştik. Bunun üzerine İblis hariç hepsi hemen secde ettiler. İblis cinlerdendi. Rabbinin emrinden (isyan ederek sapıp) çıktı. Şimdi sizler beni bırakıp ta onu ve onun soyunu mu dostlar ediniyorsunuz? Oysa onlar sizin düşmanınızdır. (Allah'ın dostluğunu bırakıp iblisi ve soyunu dost edinmek) Zalimler için bu ne kötü bir takastır." (Kehf, 18/50)

Noksanlıklardan ve noksan niteliklerden uzak, yüce ve temiz olan Allah bu durumu anlatırken adeta kullarına şöyle sesleniyor: "Atanız Âdem için secde etmediğinden İblis'i düşmanım ilan ettim. Onu yüceliklerden kovup yanımdan uzaklaştırdım. Sonra da ey Âdemoğulları! Sizler beni bırakıp onu ve onun soyunu kendinize dostlar mı edindiniz? Oysa onlar sizin düşmanlarınızdır."

Bundan sonra akıllı insanlar, Rabbimizin bizlere yönlendirdiği bu hitabın konumunu değerlendirerek iblis ve soyunun, insanların kalplerine sıkıca yapışmasının ve ruhları bulandırmasının nedenlerini incelemelidir. ⁶⁶⁹

Rahman'ın insanları bu şekilde kınamasının altında yatan hikmeti, bu kulun işlediği kötülöklere bulanmış kişiliğini ve ona boş arzu ve isteklerle kötölüklerin saldırılarını incelemek gerekir. Öyleyse kul her şeyden kendine daha yakın ve her şeyden öncelikli olan gerçek dostu ve gerçek velisi olan Rabbine dönüp ondan yardım ve merhamet dilemelidir. Kul Rabbine dönecek olursa işlediği kötölüklerinden dolayı O'na tevbe eder.

İnsan, kendisine düşman olduğu halde dost imiş gibi görünen bir takım insanların tutsağı olunca onun tüm işlerini kendileri üstlenerek durumlarını tersine çevirirler. Diğer insanlarla onun arasını bozarlar. Bu durumda insan onlardan kaçarak asıl sevdiğine isteyerek ve severek sığınmak durumundadır. Öyle ki, kınanmayı göze alıp onun kapısına giderek orayı kendine dayanak hatta kapı eşliğini

668 El-Cevâbu'l-Kâfi, (118 -119)

669 Tarîku'l-Hicretayn, (125)

yastık edinir. Bu durumda dostu evinden çıkarak onun eşiğe baş koyduğunu yüz sürdüğünü görür. Böylesi bir insanın kurtuluşu ve rahata erişi nasıl olabilir ki? En yüce sıfatlar Allah'a özgüdür ve en yüce niteliklerle O nitelenir.⁶⁷⁰

مَا أَشْهَدْتُهُمْ خَلْقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَا خَلْقَ أَنْفُسِهِمْ وَمَا كُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَصِيدًا ﴿٥١﴾ وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَائِيَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُم مَّوْبِقًا ﴿٥٢﴾ وَرَأَى الْمَجْرِمُونَ النَّارَ فَظَنُّوا أَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا عَلَيْهَا مَضْرُفًا ﴿٥٣﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا ﴿٥٤﴾ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَى وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمْ سُنَّةٌ الْأَوَّلِينَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ﴿٥٥﴾ وَمَا تُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَجَعَلْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا بِالنَّبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَمَا أُنْذِرُوا هُزُوءًا ﴿٥٦﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ إِنَّا جَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَى فَلَنْ يَهْتَدُوا إِذًا أَبَدًا ﴿٥٧﴾ وَرَبُّكَ الْعَفْوُ ذُو الرَّحْمَةِ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوا لَعَجِلَ لَهُمُ الْعَذَابُ بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ لَنْ يَجْدُوا مِنْ ذُوهِهِ مَوْبِلًا ﴿٥٨﴾ وَبَلَّغَ الْقُرَىٰ أَهْلُكُنَّاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ مَوْعِدًا ﴿٥٩﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنَهُمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا ﴿٦١﴾ فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ آتِنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا ﴿٦٢﴾

51. Ben onları ne göklerin ve yerin yaratılışına, ne de kendilerinin yaratılışına şahit tuttum. Saptıranları da hiçbi: zaman yardımcı edinmiş değilim.

52. (Ey Muhammed!) Allah'ın, "Ortağım olduklarını iddia ettiklerinizi çağırın" diyeceği, onların da çağıracakları, fakat kendilerine (çağırdıklarının) cevap vermeyecekleri ve bizim de aralarına bir uçurum koyacağımız günü hatırla!

53. Suçlular (o gün) ateşi görünce, onun içine düşeceklerini iyice anlayacaklar ve ondan kurtuluş yolu da bulamayacaklardır.

54. Andolsun, biz bu Kur'an'da insanlar için her türlü misali değişik şekillerde açıkladık. Fakat insan tartışmaya her şeyden daha çok düşkündür.

55. İnsanlara hidayet geldikten sonra onların inanmalarına ve Rab'lerinden mağfiret dilemelerine, ancak, öncekilerin başına gelenlerin kendi başlarına da gelmesi, ya da kendilerine azabın göz göre göre gelmesi (yönündeki beklentileri) engel olmuştur.

56. Biz, peygamberleri ancak müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. İnkâr edenler ise, hakkı batıla çürütmek için mücadele ederler. Âyetlerimizi ve kendilerine yapılan uyarıları alaya alırlar.

57. Kim, kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatılıp da onlardan yüz çeviren ve elleriyle yaptığını unutandan daha zalimdir? Şüphesiz biz, onu anlamamaları için, kalplerine perdeler gerdik, kulaklarına da ağırlıklar koyduk. Sen onları hidayete çağırırsan da artık ebediyen hidayet bulamazlar.

58. Rabbin, çok bağışlayıcıdır, merhamet sahibidir. Eğer yaptıkları yüzünden onları (dünyada) cezaya çarptırsaydı, elbette azaplarını çarçabuk verirdi. Hayır, onlar için belirlenmiş bir gün vardır ki (o gün gelince) hiçbir kurtuluş çaresi bulamazlar.

59. İşte zulmettiklerinde yok ettiğimiz memleketler. Helâk edilmeleri için de belli bir zaman tayin etmiştik.

60. Hani Mûsâ, beraberindeki gence şöyle demişti: "İki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayacağım, ya da uzun zaman gideceğim."

61. Onlar iki denizin birleştiği yere varınca, balıklarını unuttular. Balık denizde yolunu tutup kayıp gitti.

62. Oradan uzaklaştıklarında Mûsâ beraberindeki gence, "Öğle yemeğimizi getir, bu yolculuğumuzdan dolayı çok yorgun düştük" dedi.

Tefsiri:

Musa Aleyhisselam, bazılarının Hızır diye adlandırdığı ama ayette kullardan ilim sahibi bir kul olarak nitelenen şahısla buluşmak üzere yolculuğa çıktığında açlık ve yorgunluk nedeniyle dinlenmek istediğinde yol arkadaşı olan gence ayette geçtiği üzere şöyle demişti: "(Buluşma yerlerini) Geçip gittiklerinde Musa genç adamına: 'Yemeğimizi getir. Gerçekten de şu yolculuğumuz yüzünden (yorulup acıkarak) sıkıntı ve zorluklara uğradık.' Dedi." (Kehf, 18/62)

Ayette görüldüğü üzere Hz. Musa Aleyhisselam kendisi gibi bir yaratılmış insanla buluşmaya gidiyordu. Sıkıntılar ve açlıkla zor duruma girmişti. Ama Rabbi kendisine otuz gecelik bir buluşma emretmiş ve ardından on gece daha ek-

lenmesi söz konusu olmuştu. Tuhaftır ki, kul ile buluşma pek yorucu ve sıkıntılı olmuş ama Rabbin vaadi olan bu kırk gecelik yolculukta Hz. Musa Aleyhisselam ne yemek yemiş ne de yorulup sıkıntılara uğramıştı.

Kalbin Rabbine olan yolculuk ve seyri de böyledir. Bu yolculukta kalp ne yorulur, ne zorlanır ne de sıkıntılara uğrar. Ama kalpler yaratıcı Rabbin dışında başkalarına yönelir ve onlara doğru bir yolculuğa çıkar ya da seyrini yöneltirse pek çok sıkıntı ve zorluklara uğrayacaktır. ⁶⁷¹

قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوْنَتْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَبِئْتُ الْحَوْتَ وَمَا أَنْسَانِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ
أَنْ أذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا ﴿٦٣﴾ قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبِغُ فَأَرْتَدَّا عَلَى
أَثَارِهِمَا قَصَصًا ﴿٦٤﴾ فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا اتَّبَانَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ
لَدُنَّا عِلْمًا ﴿٦٥﴾ قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَى أَنْ تُعَلِّمَني مِمَّا غَلِمْتَ رُشْدًا
﴿٦٦﴾ قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٦٧﴾ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَى مَا لَمْ تُحِطْ
بِهِ خُبْرًا ﴿٦٨﴾ قَالَ سَجْدُنِي إِِنْ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا ﴿٦٩﴾ قَالَ
فَإِنْ أَتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿٧٠﴾ فَانْطَلَقَا حَتَّى
إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَا قَالَ أَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا ﴿٧١﴾
قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٧٢﴾ قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَبِئْتُ وَلَا
تَرْهَقْنِي مِنْ أَمْرِي عُنْزًا ﴿٧٣﴾ فَانْطَلَقَا حَتَّى إِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ قَالَ أَقْتَلْتَنِي نَفْسًا
زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا ﴿٧٤﴾

63. Genç, "Gördün mü! Kayaya sığındığımız sırada balığı unutmuşum. -Doğrusu onu sana söylememi bana ancak şeytan unutturdu- Balık şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitmişti" dedi.

64. Mûsâ: "İşte aradığımız bu idi" dedi. Bunun üzerine tekrar izlerini takip ederek gerisineri döndüler.

65. Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.

66. Mûsâ ona, "Sana öğretilen bilgilerden bana, doğruya iletici bir bilgi öğretmen için sana tabi olayım mı?" dedi.

67. Adam, şöyle dedi: "Doğrusu sen benimle beraberliğe asla sabre demezsin."

68. "İç yüzünü kavrayamadığın bir şeye nasıl sabredebilirsin?"

69. Mûsâ, "İnşaaallah beni sabırlı bulacaksın. Hiçbir işte de sana karşı gelmeyeceğim" dedi.

70. O da şöyle dedi: "O hâlde, eğer bana tabi olacaksan, ben sana söylemedikçe hiçbir şey hakkında bana soru sormayacaksın."

71. Derken yola koyuldular. Nihayet, bir gemiye bindiklerinde (adam) gemiyi deldi. Mûsâ, "Sen onu içindekileri boğmak için mi del-din? Doğrusu, şaşılacak bir iş yaptın." dedi.

72. Adam, "Sen benimle beraberliğe asla sabredemezsin, demedim mi?" dedi.

73. Mûsâ, "Unuttuğum için bana çıkışma ve bu işimde bana güçlük çıkarma!" dedi.

74. Yine yola koyuldular. Nihayet bir erkek çocukla karşılaştıklarında, adam (hemen) onu öldürdü. Mûsâ, "Bir cana karşılık olmaksızın suçsuz birini mi öldürdün? Andolsun çok kötü bir iş yaptın!" dedi.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: "(Musa ile o salih kişi) O ikisi tekrar yola koyuldular. Nihayet bir erkek çocuğuna rastladılar. (Musa'nın yol arkadaşı olan) O şahıs hemen onu (o çocuğu) öldürdü. Musa ona dedi ki: 'Bir cana karşılık olmaksızın (kimseyi öldürmediği halde) sen tertemiz bir canı öldürdün ha! Gerçekten de sen ne kötü bir iş yaptın!'" (Kehf, 18/74)

Halkın Hızır dediği bu salih kişinin öldürdüğü bu çocuk, ayette "ğulam" yani genç çocuk diye adlandırılmaktadır. Bundan dolayı onun belirli bir yaşta olduğu anlaşılıyor. Bu çocuğun buluş (erişkinlik) çağına yakın olduğu bilinmektedir. Bunlara bakınca da çocuğun temyiz sahibi akıllı bir kişi olduğu anlaşılıyor. Çocuk yetişkin değil de küçük olsaydı 'Musa Aleyhisselam ve arkadaşının hikâyesinin anlatıldığı Hızır hadisinde bu hususa bir işaret olurdu.

Hadiste şöyle geçmektedir: "Bu çocuk ebeveynine ulaşıyadı onları zorluğa sokacaktı." Bundan dolayı da bu çocuğun o zamanın şer'atine yani yasalarına göre yetişkin olduğu yani yasaların öngördüğü erişkinlik şartlarına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Durum bu olunca bazı İslam âlimlerinin: "Erişkin insanlar rüya görüp cünüp olmalarından önce yasal ve dini sorumluluklarla mükellef tutulmuştur." İmamlardan Ebu Hanife ve İmam Ahmed'le bazı arkadaşları ve bazı kelim âlimleri ile Ebu'l-Hattab ta aynı fikri paylaşırlar.

Bu açıklamalardan sonra bu çocuğun kendi döneminin yasalarınca erişkin olmasa da iman açısından sorumluluk yaşında olduğunu söyleyebiliriz. Bu konumdaki bir çocuğun Allah'ı inkâr etmesi geçerlidir. Böyle birisi İslam'ı terk ederek dinden çıktığında da ona mürtedin hükümleri uygulanır. Bu durumlarda

öldürülmese de yasal olarak erişkin oluncaya kadar beklenir. Sonra da gerekenler uygulanır. Kâfirliğinden dolayı dövülmesi ve eğitime tabi tutulması namazı terk etmesinden dolayı eğitime ve terbiyeye tabi tutulmasından daha büyük bir olaydır.

Ayette salih bir kul olarak geçen ve halkın Hızır dediği kişinin öldürdüğü gencin erişkin olduğunda kuşku yoktur. Ama erişkin olmadan öldürseydi de verilmiş istenenin ruhuna uygun düşerdi. Zira bu salih kimse kendiliğinden değil ama Allah'ın emriyle hareket etmekteydi. O salih insanın zaten o çocuğu öldürmesi ana ve babasının inancını korumak içindi. Peki yapılmasa olur muydu?

قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٧٥﴾ قَالَ إِنْ سَأَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عُذْرًا ﴿٧٦﴾ فَأَنْطَلَقَا حَتَّى إِذَا أَتَيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَا أَهْلُهَا فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّقُوا هُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَ فَأَقَامَهُ قَالَ لَوْ شِئْتَ لَاتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا ﴿٧٧﴾ قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ سَأُنَبِّئُكَ بِثَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ﴿٧٨﴾ أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا ﴿٧٩﴾ وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا أَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا ﴿٨٠﴾

75. Adam, "Sana, benimle beraberliğe asla sabredemezsin demedim mi?" dedi.

76. Mûsâ, "Eğer bundan sonra sana bir şey hakkında soru sorarsam, artık benimle arkadaşlık etme. Doğrusu, tarafımdan (dilenecek son) özre ulaştın (bu son özür dileyişim)" dedi.

77. Yine yola koyuldular. Nihayet bir şehir halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Halk onları konuk etmek istemedi. Derken orada yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar gördüler. Adam hemen o duvarı doğrulttu. Mûsâ, "İsteseydin bu iş için bir ücret alırdın" dedi.

78. Adam, "İşte bu birbirimizden ayrılmamız demektir" dedi. "Şimdi sana sabredemediğin şeylerin içyüzünü anlatacağım."

79. "O gemi, denizde çalışan birtakım yoksul kimselere ait idi. Onu yaralamak istedim, çünkü onların ilerisinde, her gemiyi zorla ele geçiren bir kral vardı."

80. "Çocuğa gelince, anası babası mü'min insanlardı. Onları azgınlığa ve küfre sürüklemesinden korktuk."

Tefsiri:

Nitekim şanı yüce olan Allah bu hususta şöyle buyurmuştur: “Biz onun, ana ve babasını azgınlığa düşürerek küfre sürüklemesinden korktuk.” (Kehf, 18/80)

Bu çocuk mal varlığı ve bedensel gücü ve kuvvetiyle Müslümanların üzerine gittiğinde onun kötülüğünü bertaraf edebilmek için öldürülmesinden başka yol kalmayacaktır. Öyleyse bu iş için öldürülmesi uygundur. Çocuk dahi olsa Müslümanlara silah çekip onlarla vuruşmuşsa öldürülür. Ama nereden bilinebilir ki, bugünün çocuğu büyüüp malı ve kuvvetiyle ana babasını veya diğer insanları dinlerinden döndürmek için uğraşacak? Bu durum görünmez olan gayb âlemindeydir. Onu bizim bilmemiz imkânsızdır. Gayb konusundan olarak İbnü Abbas'ın gençlerin öldürülmesi hakkında fetva vermekte olan birine: “Hızır'ın gençler hakkında bildiklerini biliyorsan onları öldür. Ama eğer onun bildiklerini bilmiyorsan yapma” dediği rivayet olunmuştur.

Bu hususta şunlar da söylenmektedir: Ceza hukuku ve yasaların bir kuralı olarak işlenmedik bir suç için ceza verilmez. Allah'ın yasasında da böyledir. Noksanlıklardan ve noksan niteliklerden uzak ve yüce olan Allah, kendisi kullarının neler yapacağını bildiği halde onları önceden cezalandırmaz. Suçlarını işledikten sonra herkesin suçuna göre hak ettiğini verir. İnsanlar suçları işlemeyen önce onları öğüt ve korkutma ile uyarır.

Hızır hikâyesinde ise, şanı yüce olan Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği gayp âleminde bir bilgiye ulaşmış olmak adına herhangi bir şey yoktur. Orada yalnızca bir hikmete binaen yapılması ve yerine getirilmesi gereken bir takım yargılar vardır. Hz. Musa Aleyhisselam bunların sebeplerini de bilmiyordu. Bu olaylardan onun bilebileceği şeyler; ancak Hızır'ın tahrip ettiği geminin o yörede sakin olan insanlara aitti. Yöre hükümdarı eğer bu gemiyi görecektse sahip-lerinin ellerinden alacaktı. Çünkü o her sağlam gemiye el koyuyordu. Hızır, tüm bunları yaparken büyük kötülükleri daha küçükleriyle gideriyordu.

Bundan dolayı insan, zalim bir kimsenin Müslümanların mallarını ellerinden onlar yokken aldığını görecektse onun kötülüklerini bir başkasıyla gidermek isteyecektir ki, bu bir iyiliktir. Bu belayı gidermek için zalime ödeteceğinin cezası olamaz. Çünkü zulme karşı çıkanlar “Muhsin”dir. Onların aleyhine olarak zalimlere bir kolaylık tanınmaz. Yine bunun bir benzeri olarak başkasına ait bir hayvanın ölmekte olduğunu görüp onu boğazlayarak murdar olmasını önleyen kişi de Muhsindir. Kestiği hayvanın bedelini ödemesi gerekmez.

Ayette geçen duvar da iki yetim çocuğa aitti. Onların babaları temiz bir insan idi. Bu durumu insanlar bilseler de Hz. Musa Aleyhisselam bundan habersizdi. O çocuk ta ihtimal ki, kâfirlerden idi. Bunu da insanlar biliyorlardı. Ama Hz. Musa bilmiyordu. Belki o çocuğun ana ve babası da durumu biliyorlardı ama ona karşı duydukları sevgi nedeniyle müdahale edemiyorlardı.

Durum bundan ibaret olunca ayette çocuğun kâfirliğinin ispatlanmadan öldürüldüğü hakkında bir delil bulunmadığı gibi çocuğun kâfir olmadığını gösteren bir şey de yoktur. Bunlar bir kenara dursun şanı yüce olan Allah sonsuz ilmiyle bu çocuğun büyüdüğünde kâfir olacağını biliyordu. Bundan dolayı da Hızır'a bu bilgiyi öğretti.

Bundan hareket ederek birileri şöyle diyebilirler: "Hızır bu çocuğu katlederek öldürmüştür. Ondan önce de Hz. Nuh aynı şeyi yapmıştı. Hani Nuh Allah'ı inkâr eden kâfirlerin kendileri gibi kâfir çocuklardan başkasını dünyaya getirmediklerini ve onlardan başka yetiştirmediklerini öğrenince yeryüzündeki kâfirlerin ve çocuklarının tamamen boğularak helak edilmesi ve böylece dünyanın geleceğinde zalimlerin kötülüklerinin ortadan kalkması için kabul olunacak bir dua etmişti."

Nuh suresinin 27. ayetinde bu hususla ilgili olarak şanı yüce olan Allah şöyle buyurmuştur: *"Çünkü sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar. Ahlaksız ve kâfirlerden başkasını da doğurmazlar. (ve yetiştirmezler). Bu kâfirlerin çocuklarının doğarken sağlam ve temiz bir yaratılış üzerine doğduğu gerçeği bu ayettekilerle çelişki oluşturmaz. Ayette, "kâfirler ve günahkârlar olarak" olarak geçen iki nitelik, değişmesi insanın elinde olan niteliklerdendir. Burada kâfirlerin çocuklarından her kâfir ve günahkâr olacağı yok et, denilmek istenmektedir.*"⁶⁷²

Şanı yüce olan Allah bu hususta şöyle buyurmuştur: *"Musa ona dedi ki: 'Bir cana karşılık olmaksızın (kimseyi öldürmediği halde) sen tertemiz bir canı öldürdün ha! Gerçekten de sen ne kötü bir iş yaptın! O (salih kimse veya Hızır): 'Ben, sana benimle beraber olduğunda olacaklara sabredemezsin demedim mi' dedi."* (Kehf, 18/74-75)

Bu ayette Allah'ın dilemesiyle olup biten bu şeyler arasından ısrarla üzerinde durulan husus, yoksul kimselere ait olan bir gemiden çok belirsizlikleri olan çocuğun durumudur. Bu hususta ayetin devamında Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmuştur: *"Gemiye gelince, o gemi denizde (yük ya da insan taşıyarak) çalışan yoksul kimselerindi. Onu kusurlu kılmak istedim. Çünkü onların arkalarında (enselerinde ve peşlerine düşmüş) her (sağlam) gemiyi zorla alan bir kral vardı."* (Kehf, 18/79)

Bu ayette arkalarında veya peşlerine düşmüş anlamına kullanılan yapı İbnü Abbas'ın kıratı ile arkalarında yerine onları yöneten anlamına gelmek üzere *"önlerinde veya başlarında bir kral vardı"* şeklindedir. Ne var ki, bu kıraat şekli zayıf görülmüştür. Çünkü 'arka' kelimesi 'ön' kelimesinin benzeri ya da eşanlamlısı değildir. Arka kelimesi iki şeyin birbirine nispetidir. Çünkü bir şeyin önünde bulunan bir başkasının arkasındadır. Burada böyle düşünmek akla daha yatkındır.

Mesela, o kişi, Zeyd'in arkasındadır, denilince 'Zeyd onun önündedir' denilmek istenmiştir. Ayetteki 'arka' kelimesinin 'yönetimde veya başlarında' gibi bir anlama geldiğini savunanların delilleri pek yok gibidir. Bu hususta Aziz ve Celil olan Allah, İbrahim suresinin 16. ayetinde: "*Ardından da (o inatçı zorbaya) Cehennem vardır.*" Diye buyurmaktadır. Burada amaçlanan ise, o inatçı zorbanın ölümünün ardından Cehennem'e ulaşip ona girmesidir. Yani dünyadan ayrılmasının hemen ardından hayatının sona ermesi hayatının gerilerde, arkalara ve ardında kalması demektir.

'Arka, art ve geri' kelimeleri 'sonra' kelimesinin ifade ettiği anlamdan daha fazla bir uzaklık bildirir. Ama uzaklık bakımından da olsa arka kelimesi 'önce' anlamında kullanılamaz. Zira burada bu tümleçler yer tümleci olarak değil ama zaman tümleci olarak kullanılmıştır. Bu yapıyı incelediğimizde, kişinin yaşadığı hayat denilen sürecin gerisi ve sonrası ile önü ve geleceği kavramını görürüz. Bu kavram gerek peşi ve öncesi gerekse önü ve sonrası kavramlarının birbirine orantısı gibidir.

Birbirini andırır gibi olan bu kelimelerden olan; 'sonra' ya da 'sonrası' kelimeleri uzun bir zaman dilimine işaret eder. Mesela, insan, 'yarından sonra' dediğinde gelecek zamana işaret ediyor demektir. 'Arkasında' ya da 'arkalarda' denildiğinde ise, burada yere işaret eden tümleç olduğundan insanın sırtının arkalarında kalan kısmı anlamı ifade eder. Öyleyse yer olarak gerilerde olmak sırtın gerilerinde kalmak demektir.

Ayette geçen ve '*ardından da Cehennem vardır*' ifadesinde 'arkasından, ardından ve sonrasından' gibi anlamlara gelen bir zaman tümlecidir. Burada 'arkasından, ardından ve sonrasından' anlamı zaman dilimi olarak insanın önünde bulunan ve gelecek zamanı bildiren bir tümleçtir. Bazıları bunların belirli bakımlardan ortak bir konuma sahip olduğunu savunsalar da bunlar arasında ortaklık söz konusu değildir. Nitekim bu hususlardan olarak şanı yüce olan Allah'ın şöyle buyurduğunu belirtelim: "*Ardından da ağır bir azap vardır.*" Ve "*Ardından da (o inatçı zorbaya) Cehennem vardır.*" Dikkat edilecek olursa bu ayetlerde 'Vera' kelimesi 'arkasından, ardından ve sonrasından' gibi anlamlarda zaman tümleci olarak kullanılmıştır.

Ama "*Çünkü onların arkalarında (enselerinde ve peşlerine düşmüş) her (sağlam) gemiyi zorla alan bir kral vardı.*" Ayetinde 'Vera' kelimesi peş ve peşine düşmek anlamındadır. Bazılarının dediği gibi "*Önlerinde (veya) başlarında bir kral vardı*" gibi bir yapıda kullanılmış olsaydı önlerinde, başlarında ve onları yönetmekte olan' gibi anlamlara gelen '*emamehum*' ifadesi yönetim ve yönetmek açısından gerçeklere aykırı olmamakla beraber burada, peşlerinde ve peşlerine düşmüş, anlamını elde etmek için kullanılmış değildir. Çünkü burada sözü edilen onları yakalamak üzere hemen enselerine düşmüş arkalarında, peşlerinde bir kralın var oluşudur.

Bu ifadede, onlar her nereye dönerlerse kralın varlığı veya güçleri önlerine çıkmaktadır dolayısıyla kral her yerde onların hemen arkalarındadır. Bu hususların açık oluşu ortadadır. Bu bakımdan ayetlerin anlam itibariyle her iki hususu da kapsamış oluşu söz konusudur. Öyleyse kıraat ilmine göre okuyuş iki seçeneklidir. Her hususta olduğu gibi burada da noksanlıklardan ve noksan niteliklerden uzak ve yüce olan Allah en doğrusunu bilendir. ⁶⁷³

Nitekim şanı yüce olan Allah bu hususta şöyle buyuruyordu: “Gemiye gelince, o gemi denizde (yük ya da insan taşıyarak) çalışan yoksul kimselerindi. Onu kusurlu kılmak istedim. Çünkü onların arkalarında (enselerinde ve peşlerine düşmüş) her (sağlam) gemiyi zorla alan bir kral vardı.” (Kehf, 18/79)

Yukarıda da açıkladığımız kadarıyla arkada, arkasında, sırtında, ensesinde ve peşine düşmüş gibi bir anlam verdiğimiz ‘Vera’ kelimesi; onları yönetmekte olan, önlerinde, başlarında ve karşılarında’ gibi anlamlara gelen ‘emamehum’ kelimesi ile ardışık gibi kullanılma ihtimalinin düşünülmesi de bazılarının bu konunun değişik anlaşılması nedeniyledir. ⁶⁷⁴

فَارَدْنَا أَنْ يَبْدُلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكَاةً وَأَقْرَبَ رَحْمًا ﴿٨١﴾ وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ﴿٨٢﴾ وَيَسْأَلُونَكَ عَنْ ذِي الْقُرْنَيْنِ قُلْ سَأَتْلُو عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿٨٣﴾ إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَاتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبِيلاً ﴿٨٤﴾

81. "Böylece, Rablerinin onlara, bu çocuğun yerine daha hayırlı ve daha merhametli bir çocuk vermesini diledik."

82. "Duvar ise şehirdeki iki yetim çocuğa ait idi. Altında onlara ait bir define vardı. Babaları da iyi bir insandı. Rabbin, onların olgunluk çağına ulaşmalarını ve Rabbinden bir rahmet olarak definelerini çıkarmalarını istedi. Bunları ben kendi görüşüme göre yapmadım. İşte senin, sabremediğin şeylerin içyüzü budur."

83. (Ey Muhammed!) Bir de sana Zülkarneyn hakkında soru soruyorlar. De ki: "Size ondan bir anı okuyacağım."

84. Biz onu yeryüzünde kudret sahibi kıldık ve kendisine her konuda (amacına ulaşabileceği) bir yol verdik.

673 Bedâi'u'l-Fevâid, (34/195 -196)

674 El-Fevâidu'l-Muşevvak, (165 -166)

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah Zülkarneyn'den bahsederken şöyle buyurmaktadır: “Biz (ihtiyaç duyduğu) her şey için bir sebep (yol, çözüm, araç ve kolaylaştırıcı neden) verdik.” (Kehf, 18/84)

Bu hususta Ali bin Ebi Talha İbn Abbas'tan şöyle rivayet etmiştir: “Bu ayette geçen sebep, yol ve çözümler bilgi ve ilim anlamındadır.” Katade, İbnü Zeyd, İbnü Cüreyc ve Dahhak şöyle diyor: “Bu ayette Zülkarneyn'e verildiği söylenen ‘sebep’ dilediği her şeye ulaşsın diye kendisine sunulan ilimdir.” İbnü İshak benzeri bir ifade kullanarak: “istediği her şeye istediği şekilde ulaşabilmesi için kendisine verilen ilimdir.” Diyor. El-Müberred: “Ayette geçen ve ‘sebep’ denilen şey; bir şeyden hareket edilerek bir başkasına ulaşmak veya onu elde etmek için kullanılan şeydir.” Diyor.

Kur'an bilgini bir çok müfessir ise, “Bu ayette, “biz ona her şey için bir sebep verdik”, ifadesindeki ‘sebep’ kavramı, yaratıklarla ilgili olarak ilim, bilgi ve yardım olarak neye ihtiyaç duyuyorsa kendisine verdik’ anlamındadır” diyorlar⁶⁷⁵ Noksanlıklardan ve noksan niteliklerden uzak ve yüce olan Allah, bu ayetteki ‘sebep’ kavramını: “Sebeplere uydu (bağlandı, yararlandı ve onları takibetti)”, diye buyurarak bu kavrama ve önemine dikkat çekmektedir.

Bu hususta Mücahid şöyle diyor: “Bu ayette ‘sebep’ yol, yöntem ve çözüm demektir”. Bu konuda şöyle de denilmiştir: “Ayette geçen ilk sebepten sonra ikincisi gelmektedir. Demek ki Allah Azze ve Celle amaçlarına ulaşsın diye ona birden çok sebep vermişti. O da sebeplere göre hareket etti.”⁶⁷⁶

فَاتَّبَعَ سَبِيلًا ﴿٨٥﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ
وَوَجَدَ عَنْهَا قَوْمًا فُلًّا يَا ذَا الْقُرْنَيْنِ إِنَّمَا أَنُ تُعَذِّبَ وَإِنَّمَا أَنُ تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا
﴿٨٦﴾ قَالَ أَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نَعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ إِلَىٰ رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نَّكَرًا ﴿٨٧﴾
وَأَمَّا مَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءُ الْحُسْنَىٰ وَسَنَقُولُ لَهُ مِن أَمْرِنَا يُسْرًا ﴿٨٨﴾
ثُمَّ اتَّبَعَ سَبِيلًا ﴿٨٩﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلَىٰ قَوْمٍ لَّمْ نَجْعَلْ
لَهُم مِّن دُونِهَا سَبِيلًا ﴿٩٠﴾ كَذَٰلِكَ وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ﴿٩١﴾ ثُمَّ اتَّبَعَ
سَبِيلًا ﴿٩٢﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَيْنِ وَجَدَ مِن دُونِهِمَا قَوْمًا لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ

675 Tefsirü't-Taberî, (9/16)

676 Şifâu'l-Alîl, (189)

قُولَا ﴿٩٣﴾ قَالُوا يَا ذَا الْقُرْنَيْنِ إِنَّا يَا جُورَجُ وَمَا جُورَجُ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ
نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴿٩٤﴾ قَالَ مَا مَكْنِي فِيهِ رَبِّي
خَيْرٌ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ﴿٩٥﴾ أَتُونِي زُرَّ الْحَدِيدِ حَتَّىٰ إِذَا
سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انْفُخُوا حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ أَتُونِي أُفْرِغْ عَلَيْهِ قَطْرًا
﴿٩٦﴾ فَمَا اسْطَاعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا ﴿٩٧﴾ قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِنْ
رَبِّي فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَاءَ دَكَّاءَ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا ﴿٩٨﴾ وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ
يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَجَمَعْنَاهُمْ جُمُعًا ﴿٩٩﴾ وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ
يَوْمَئِذٍ لِلْكَافِرِينَ غَرَضًا ﴿١٠٠﴾ الَّذِينَ كَانَتْ أَعْيُنُهُمْ فِي غَظَاءٍ عَنْ ذِكْرِي وَكَانُوا
لَا يَسْمَعُونَ سَمْعًا ﴿١٠١﴾

85. O da (Batı'ya gitmek istedi ve) bir yol tuttu.

86. Güneşin battığı yere varınca, onu siyah balçıklı bir su gözesinde batar (gibi) buldu. Orada (kâfir) bir kavim gördü. "Ey Zülkarneyn! Ya (onları) cezalandırırsın ya da haklarında iyilik yolunu tutarsın" dedik.

87. Zülkarneyn, "Her kim zulmederse, biz onu cezalandıracağız. Sonra o Rabbine döndürülür. O da kendisini görülmedik bir azaba uğratar" dedi.

88. "Her kim de iman eder ve salih amel işlerse, ona mükâfat olarak daha güzeli var. (Üstelik) ona emrimizden kolay olanı söyleyeceğiz."

89. Sonra yine (doğuya doğru) bir yol tuttu.

90. Güneşin doğduğu yere ulaşıncı, onu kendileriyle güneş arasına örtü koymadığımız bir halk üzerine doğar buldu.

91. İşte böyle. Şüphesiz biz onun yanındakileri ilmimizle kuşatmışızdır.

92. Sonra yine bir yol tuttu.

93. İki dağ arasına ulaşıncı, bunların önünde, neredeyse hiçbir sözü anlamayan bir halk buldu.

94. Dediler ki: "Ey Zülkarneyn! Ye'cüc ve Me'cüc (adlı kavimler) yer-yüzünde bozgunculuk yapmaktadırlar. Onlarla bizim aramıza bir engel yapman karşılığında sana bir vergi verelim mi?"

95. Zülkarneyn, "Rabbimin bana verdiği (imkân ve kudret, sizin vereceğiniz vergiden) daha hayırlıdır. Şimdi siz bana gücünüzle yardım edin de, sizinle onların arasına sağlam bir engel yapayım" dedi.

96. "Bana (yeterince) demir madeni getirin" dedi. İki yamacın arasındaki boşluğu (dağlarla) bir hizaya getirince, "körükleyin!" dedi. Demiri eritip kor (gibi) yapınca da, "Bana erimiş bakır getirin, bunun üzerine boşaltayım" dedi.

97. Artık onu ne aşabildiler, ne de delebildiler.

98. Zülkarneyn, "Bu, Rabbimin bir rahmetidir. Rabbimin vaadi (kıyametin kopma vakti) gelince onu yerle bir eder. Rabbimin vaadi gerçektir" dedi.

99. O gün biz onları bırakırız, dalga dalga birbirlerine karışırlar. Sonra sûra üfürülür de onları toptan bir araya getiririz.

100, 101. O gün cehennemi; gözleri Zikr'ime (Kur'an'a) karşı perdeli olan ve onu dinleme zahmetine dahi katlanamayan kâfirlerin karşısına (bütün dehşetiyle) dikeriz!

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: "Ve gözlerini beni (ayetlerimi) görmemek için kapalı tutan beni (ayetlerimi) duymaya tahammül edemeyen o kâfirleri o gün Cehennemle karşı karşıya (yüzyüze) getirmişizdir." (Kehf, 18/100-101)

Bu ayette iki anlama vurgu vardır:

İlki: Allah Azze ve Celle anıldığında, ayetleri okunup hatırlatıldığında, O'nun birliğine işaret eden deliller gösterildiğinde ya da O'nun kudret ve kuvvetinin hayranlık uyandırıp insanları aciz bırakan hususları hatırlatıldığında Allah'ı (c.c.) inkâr edenlerin gözleri perdelenmiş gibi olmaktadır ve adeta bir perdenin içine girmektedir.

İkincisi: İnsanın anlama ve kavrama yeteneği olan kalp gözleri Allah'ı (c.c.) inkâr edenlerde Kur'an'ı anlamamaları, onun ayetlerini düşünmemeleri ve onların hükümlerine uymamaları için perdelenmiş adeta bir perdenin içine girmiş gibi olmaktadır. Buradaki perde öncelikle kalbe inmekte ve oradan hareket ederek gözleri kapamaktadır. ⁶⁷⁷

أَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِنْ دُونِي أَوْلِيَاءَ إِنَّا أَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ
نَزْلًا ﴿١٠٢﴾ قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا ﴿١٠٣﴾ الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي
الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ﴿١٠٤﴾

102. *İnkâr edenler, beni bırakıp da kullarımı dost edineceklerini mi sandılar? Biz cehennemi kâfirlere konak olarak hazırladık.*

103, 104. *(Ey Muhammed!) De ki: "Amelce en çok ziyana uğrayan; iyi iş yaptıklarını sandıkları hâlde, dünya hayatındaki çabaları kaybolup giden kimseleri size haber verelim mi?"*

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “*De ki, yaptıkları işler bakımından en çok zarara uğrayanları bildirelim mi? İşte onlar, iyi işler yaptıklarını sandıkları halde daha dünya hayatında iken çabaları boşa giden kimselerdir.*” (Kehf, 18/103-104)

Allah Azze ve Celle'nin rızasını, emir ve yasaklarını gözetmeden ve Resulullah'ın -sallallâhu aleyhi vesellem- sünneti doğrultusunda hareket etmeden bir takım işler yapanların yaptığı işlerin Allah katındaki durumu bu ayette ifade edilmektedir. Ayete göre bu tiplerin yaptıkları her şey boşa gitmiştir. Ayrıca bu ayette, Nebi Aleyhisselam'ın elçilik nurundan aydınlık almayan ama kendilerine kaynak olarak insan belleklerinin çöplüğe dönmüş düşünceleriyle düşünce artıklarını seçen fikir, görüş ve ilim sahiplerinin durumlarının da batıllığı anlatılmaktadır.

Bu insanlar, kendilerine öncü, fikir babası ve ideolog olarak seçtikleri kimselerin fikirlerine, belleklerinin ürettiklerine ve güçlerine tabi oldular. İnsanların görüşlerini değerlendirirken ve onlara yardım ederken onların değer ölçülerini asıl ölçü olarak kullandılar. Fikir babalarının ürettiği fikir, ideoloji ve sözleri iyice anladılar. Onları toplantılarında ve konuşmalarında insanlar arasında yaymaya çalıştılar.

Nebilik müessesesinin, yani Resulullah aleyhisselam'ın Allah'tan getirdiklerini kendilerine kaynak edinmeyip onlardan yüz çevirdiler. Allah ile olan bağlarını son derecede zayıflattılar. Bu bağlar, neredeyse kırılıp yitecek gibidir. Resulullah Aleyhisselam'ın getirdiklerine, onlarla beraber olan değer ölçülerine ve onlara uyanlara düşmanca tavır takındılar. Bundan dolayı onların faziletlerden nasipleri de yoktur.

Bir takım insanlar da tüm bunları anlayıp kendilerini bu tip olgu ve davranışlardan kurtarmıştır. Bazı insanların fikir önderleri olarak seçtikleri kimselerin ileri sürdükleri isteklerinden, kendi hayatlarına egemen olma çabalarından, insana özgü tüm güçlerini onların istekleri doğrultusuna vermekten ve onları yorumlamaya çalışmaktan vazgeçerek Allah'ın ayetlerini ve Resulullah aleyhisselam'ın hadisleriyle siretini benimserler.

Bu insanlar, bir öncekilerin aksine olarak insanların görüş ve düşüncelerini ayetlerle hadis ve siretin ölçüsüne vurarak değerlendirirler. Bir sözün ya da fikrin kabulü için ayetlerin ve hadislerin onayını öngörüp vahyin aydınlatmadığını ve

doğru bulmadığını kabul etmezler. Bu tutum öyle bir şeydir ki; ayetlerle hadisleri ölçü kabul eden bu insanlardan hiç birini arzuladığı ve sevdiği bir hususta da olsa kendi nefsinin istekleri doğrultusunda hareket ettiğini ve fikir belirttiğini göremezsiniz.

Düşünün bir kez, ilim öğrenip bilgili ve alim olmak uğruna tüm gücüyle hareket eden, tüm vaktini harcayan ve insanların ne dediğine aldırmaııp yoluna devam eden ama kendi yolu Resulullah Aleyhisselam'ın hadisleriyle siretini benimseme yoluna aykırı düşen asi ve itaat etmeyen azgın bir kula gösterilen acıma ve rahmete yazık değil mi?

Peygamberleri gönderen noksanlıklardan ve noksan niteliklerden uzak ve yüce olan Allah'a yönelmeyen, O'nu bir ve tek tanımayan, O'na yönelip pişmanlık duyarak tevbe etmeyen ve kendini nimetlendiren sevgi ve sevince kalbini kapatan kula gösterilen acıma ve rahmete yazık değil mi?

Böyleleri doğru yoldan sapıtmış ve kovulmuş olmalılar. Zira tüm hayatlarını bir takım fikirlerin veya mezheplerin kapılarına tutunarak geçirmiş, en adi ve en değersiz menfaatlar dışında pek bir şey elde edememişlerdir. Noksan niteliklerden ve noksanlıklardan uzak ve yüce olan Allah'ın hakkı için bu insanların bu şekilde yaşantılarını sürdürüp bitirmelerinin nedeni kalp gözlerini hakka karşı kör etmiş ve akıllarını da şaşkın bir duruma getirerek onları doğru yoldan saptırmış bir fitneden başka bir şey değildir. ⁶⁷⁸

أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا تُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا ﴿١٠٥﴾ ذَلِكَ جَزَاؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَرُسُلِي هُزُؤًا ﴿١٠٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ﴿١٠٧﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَتَغَوَّنَ عَنْهَا جَوْلًا ﴿١٠٨﴾

105. Onlar, Rab'lerinin âyetlerini ve O'na kavuşacaklarını inkâr eden, böylece amelleri boşa çıkan, o yüzden de kıyamet gününde amelleri için bir terazi kurmayacağımız kimselerdir.

106. İşte böyle. Inkâr etmeleri, âyetlerimi ve Peygamberlerimi alay konusu yapmaları yüzünden onların cezası cehennemdir.

107, 108. Şüphesiz, inanıp yararlı işler yapanlara gelince, onlar için içlerinde ebedî kalacakları Firdevs cennetleri bir konaktır. Oradan ayrılmak istemezler.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “İman edip de iyi işler yapan ve iyi davranışlarda bulunan kimselere gelince onlar için makam olarak Firdevs cennetleri vardır. Orada sonsuza dek kalacaklardır. Oradan hiç ayrılmak istemezler.” (Kehf, 18/107-108)

El-Firdevs: Cennet’in çoğuluna verilen bir isimdir. Cennetler anlamına geldiği gibi Cennetlerin en yücesi ve en faziletlisine de denilmektedir. Cennetler derken Firdevs kelimesinin kullanılması sanki daha gerçekçi ve daha layıktır.

Firdevs kelime itibariyle bahçe demektir. Tıpkı bostan kelimesinin çoğulu olarak besâtîn kullanıldığı gibi bunun çoğulu da Ferâdis gelirdi.

Ka’ab şöyle diyor: “İçerisinde üzümlerin olduğu bahçeye bostan (Firdevs) denir.” Leys: “Firdevs, kürm denilen bir cins üzüm bahçesine denir.” Diyor. Bazıları: “Firdevs, mer’aş veya kürm denilen üzüm türünün yetiştiği bahçedir.” Diyorlar.

Dahhâk: “Firdevs, ağaçları ve bitkileri sık ve birbirine girift olan bahçeye denir.” diyor. Müberred de Dahhak ile aynı fikri paylaşıyor ve: “Araplar’dan işittiğim kadarıyla Firdevs, ağaçları birbirine girift ve ağaçlarının çoğu üzüm olan bahçedir. Çoğulu, Ferâdis gelir. Bundan dolayı da Şam’da sık ağaçlı bahçelere açılan kapı ‘Bâbu’l-Ferâdis’ diye adlandırılmıştır.” diyor.

Bu hususta Cerîr şöyle bir beyt söylemiştir:

Atlılara dedim ki, yeniden yolunuz düşerse ziyaret için bize

Ferâdis kapısı’ndan geçin ne ay görün ne de güneş düşün size

Bu hususta Mücahid şöyle diyor: “Bostan kelimesi Rumca’dır.” Bu kelimeyi tercih eden Zeccâc’dır. Şöyle diyor: “Bu kelime Rumca olup Arapça’ya geçmiştir. Zaten Firdevs kelimesinin aslı da içerik açısından bostan kelimesi gibidir. Aynı şeyleri kapsamaktadır.”

Şair Hassan şöyle demiştir:

Allah’ın vereceği sevapların tümü kalacaktır,

Firdevs cennetleri oralarda ebedi olacaktır. ⁶⁷⁹

679 Firdevs kelimesinin anlamında doğru olanı İbnü Cerir Taberi’nin tercihidir. (16/37) Bu hususta rivayet olunan bir hadiste Firdevs’in Cennetin ortası ve en yüksek yeri anlamında olduğu anlatılıyor. İmam Buhari, eserinin “el-Cihad ve’s-Siyer” bölümünün “Dercâtu’l-Mücahidine fi-Sebili’llah” başlığı altında rivayet etmiştir. (6/14) Buradaki hadiste: “Allah’tan bir şey isteyecekseniz Firdevs’i isteyin. Çünkü Firdevs Cennetin ortası ve en yüksek yeridir” diye geçmektedir. Aynı hadis için bkz. Hadi’l-Ervâh, (88 -89)

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا ﴿١٠٩﴾ قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحَى إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا ﴿١١٠﴾

109. De ki: "Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave etsek (denizlere deniz katsak); Rabbimin sözleri tükenmeden önce denizler tükenirdi."

110. De ki: "Ben de ancak sizin gibi bir insanım. (Ne var ki) bana 'Sizin ilâh'ınız ancak bir tek ilâhtır" diye vahyolunuyor. Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın."

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: "Artık Rabbine kavuşmayı isteyenler iyi işler yapıp Rabbine hiçbir şeyi ortak koşmasınlar." (Kehf, 18/110)

İşte bu ayette anlatılan salih ve makbul amellerdir. Şanı yüce olan Allah bu ameller dışındaki hiçbir ameli kabul etmeyecektir. Bu ameller Resulullah Aleyhisselam'ın sünnetine uyularak ve Allah Azze ve Celle'nin rızası umularak yapılır. İyi ve hayırlı işler yapacak olanlar işlerini yalnızca bu iki kurala uyarak gerçekleştirebilirler. Bunun için de Allah Azze'nin ayetlerini ve Resulullah Aleyhisselam'ın hadisleriyle siretini bilmek gereklidir. Yani bu işler ilmi gerektirir.

İnsanlar eğer Rablerini tanımazlar ve gereği gibi bilmezlerse O'nun ne istediğini de bilemezler dolayısıyla ameller yalnızca ilimle bilmekle makbul olur. İlim ihlasa götüren bir kılavuz ve rehberdir. İhlas ise, Resulullah Aleyhisselam'a uymanın rehberidir. ⁶⁸⁰

Çünkü Allah Azze ve Celle kendisinden başka ilah olmayan tek ilahtır. Bundan dolayı da ibadet yalnızca O'na ve O'nun rızasını kazanmaya yönelik olmalıdır. İlahlıkta tek oluşu nedeniyle kendisine ibadet edilmeye layık oluşunda da tek olmalıdır. Salih ameller denilen hayırlı ve iyi işler iki yüzölçüm ve gösterişten uzak ama Resulullah Aleyhisselam'ın sünnet ve siretine bağımlı ve ona uygun olmalıdır.

Allah kendinden razı olsun, Ömer Bin el-Hattab'ın şöyle dua ettiği rivayet olunmaktadır: "Allahım! Yaptığım tüm amellerimi salih amel eyle. Tüm amellerimi yalnızca senin rızan uğruna halis eyle. Amellerim içerisinde senden başka hiç kimse için bir şeyler bulunmasın." ⁶⁸¹

680 Miftâhu Dâri's-Seadetî, (90)

681 Bu hadisi İmam Ahmed bin Hanbel "Zühd" adlı eserinde rivayet etmiştir. Aynı hadis Kenzu'l-Ummal adlı eserde de geçmektedir. (1/275)

İbadet ederken Allah'a eş koşmak ibadetin tüm sevabını ve mükâfatını giderir. Eğer ibadet farz bir eylem ise cezayı da gerektirir. Bu durum kendisini hiç ibadet etmemiş bir konuma düşürecektir. Bundan dolayı da farz bir ibadetin yerine getirilmemesi de yine cezayı gerektirecektir.

Noksanlıklardan ve noksan niteliklerden yüce ve uzak olan Allah Azze ve Celle kullarına ibadet etmelerini emrederken ibadetin yalnızca kendi rızasını kazanmak için yapılmasını yani halis ve salih amel olmasını emretmiş ve bu hususta şöyle buyurmuştur: *"O (Allah) onlara yalnızca dini O'na özgü kılarak ve hanifler olarak Allah'a kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emrolunmuştu. Sağlam din de budur."* (Beyyine, 98/5)

İbadetlerini Allah'ın rızasını kazanmak için yapmayanlar kendilerine emredilmiş bir farzı bırakarak boş şeylerle uğraşmış olurlar. Bundan dolayı yaptıkları kabul görececek değildir. Bir kudsi hadiste şanı yüce olan Allah şöyle buyurmuştur: *"Benim ortaklara ve ortaklığa ihtiyacım yok. Bir amel işlerken benim rızamdan başka birini amaçlayanlar bana ortak koşmuş olurlar. Onların amelleri bana ortak koştukları şeyler için olduğundan ben onlardan uzağım."* ⁶⁸²

Şanı yüce olan Allah'ın kabul edeceği ameller yalnızca kendisinin rızası uğruna ve Resulünün -sallallâhu aleyhi vesellem- sünnetine uyularak yapılanlardır. Tüm bunların gerçekleştirilmesi yani amellerin kabulü için Allah'ın (c.c.) rızasını kazanmak ve Resulünün sünnetine uymak gereklidir. Bu iki şart olmadan ameller makbul olmaz. Bu iki şart için ilme ihtiyaç vardır. Bu ilim için ise Resulün -sallallâhu aleyhi vesellem- getirdiklerinin bilinmesi gerekir. Eğer kişi tapınacağı şahsı tanıyamaz ise onun isteklerini, emir ve yasaklarını da bilemez. İlim ihlasa götüren rehberdir. İhlas ise, Resulullah Aleyhisselam'a uymanın rehberidir. ⁶⁸³

682 Bu hadisi İmam Ahmed, (4/215 NO: 17919), İbnü Mace (NO: 3388) ile Sahih adlı eserinde Zühd bölümünün Riya ve's-Sem'a başlığı altında ve eserinin Tefsir bölümünde Kehf suresinin tefsirine dair başlığı altında 'Hasen' derecesiyle (5/294) rivayet etmiştir. Bunların tümü Ebu Sa'id Bin Ebi Fudale'den aktarılmıştır. Şöyle diyor: Resulullah'tan (a.s.v.) işittim şöyle buyurdu: "Gerçekleşeceğinde hiç kuşku olmayan kıyamet gününde Allah (c.c) insanları topladığında bir anonsçu şöyle seslenir: 'Allah için amel yaptığını ama ameline şirk karıştıran kimin için amel yaptıysa karşılığını ondan alsın'." Bunun için ayrıca bkz. El-Cevâbu'l-Kâfi, (ed-Dâu ve'd-Devâu, 196)

683 Miftâhu Dâri's-Seadet, (90)

MERYEM SÛRESİ

[98 Âyet]

كَهَيْعَصَ ﴿١﴾ ذِكْرُ رَحْمَةِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا ﴿٢﴾ إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا ﴿٣﴾ قَالَ
رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْتًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا ﴿٤﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd.

2. Bu, Rabbinin, kulu Zekeriyyâ'yı rahmetle anışıdır.

3. Hani o, Rabbine gizlice niyaz edip yalvardığında;

4. Demişti ki: “Rabbim, gerçekten kemiklerim zayıflayıp gevşedi; ağarmış saçıyla başım alev alıp tutuştu. Rabbim Sana duam sayesinde bedbaht olmadım.”

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah, Zekeriyya Aleyhisselam’dan bahsederken şöyle buyurmaktadır: “O (Zekeriyya) dedi ki, ‘Rabbim! Gerçekten de vücudumun kemikleri gevşedi. Saçlarım ihtiyarlıktan ağarıp bembeyaz oldu. Ve ben, Rabbim! Sana ettiğim dualarımda (veya onlar sayesinde) hiç mutsuz olmadım’ (Meryem, 19/4)

Bu âyette Hz. Zekeriyya’nın duası ele alınarak yapılan bir benzetme âyetin anlatımı içerisinde yer almıştır. Bu benzetmede Zekeriyya Aleyhisselam’ın “başımın saçları tutuştu ihtiyarlıktan bembeyaz oldu” ifadesinde kelimelerin gerçek anlamları dışında olarak saçların alevlerle tutuşması mecazı yapılmıştır. Alevin beyazlığı kuvvetlidir. Bundan dolayı ihtiyarlığın gerçekten çok ilerlemiş oluşu dolayısıyla ihtiyarlık alevinin saçları tutuşturarak bembeyaz hale getirdiği vurgulanmıştır. ⁶⁸⁴

684 K.Kerim’deki istiareler, kısımları ve türlerinin tanıtımında bu hususla ilgili gereken bilgiler verilmiştir.

Âyetle bu mecazın dışında olarak üç husus daha göze çarpmaktadır:

İlki: Bu âyetle kullanılan anlatım tekniğine göre üç şey sırasıyla 1 (yani cümle yüklemine öznesi), 2 (yani eylemler) ve 3 (sonuçlar) diye ele alınarak aralarındaki ilgi sebebiyle birinci ile ikinci birbirine eklenmiş gibidir. Yine bu ilişki nedeniyle birinci çokça anılmaktadır. Bu cümlelerin yüklemi de zaten birinci ile yani cümlelerin öznesi ile ilgilidir. Cümlelerin ifadesi yapısal olarak bazı durumlarda değişmez bir konumdadır.

İkincisi: Cümlelerin kelimeleri arasındaki ilişki ortaya çıkmaktadır. Mesela: Karşımızdakine; “ter akıtıyorsun veya ter döküyorsun” (yani terliyorsun)”, yahut “Zeyd temiz nefisli bir kimsedir (yani Zeyd kişilik veya ahlâk olarak temiz bir kimsedir)”, dersek bu cümlelerde yüklemelerin belirli anlamlar elde edilebilmesi için belirli nedenlerle değiştirildiğini görürüz. Âyetle geçen “başın saçları alevlendi (yani saçlar ihtiyarlıktan bembeyaz oldu)” ifadesi de bu mecaz anlatımının mantığına uymakta ve kendi sebeplerine dayanmaktadır.

Bu âyetle takibedilen metodu ve mecazi anlamı terk edip başka bir anlatım tercih edecek olursak âyetin ifadesini değiştirmemiz gerekir. Bu durumda da; “başın saçları alevlendi (yani saçlarım ihtiyarlıktan bembeyaz oldu)” ifadesi yerine kelimelere bağlı kalarak “ihtiyarlık saçları tutuşturdu” dersek anlamı bozmuş olmamakla beraber pek şık bir ifade de seçmiş olmayız.

Öyleyse “ihtiyarlığın saçları tutuşturması” veya “ihtiyarlıktan dolayı saçların alevlenmesi” ifadelerinin daha doğru oluşları ve bunların nedenleri nelerdir? Diye sorulacak olursa şöyle söylenmesi doğru olur sanıyoruz: “İnsanların saçlarına ihtiyarlıktan dolayı gelen kırlanma ve ağarma insanda ihtiyarlığın her bakımdan başladığının ifadesidir. Âyetle de ihtiyarlık alevinin başı alevlendirmesi saçların siyah kalmaması pahasına tamamen beyazlaşmasıdır.”

İnsanlar ihtiyarlıktan bahsederken “ihtiyarlık başı tutuşturdu” derler. Nitekim evin bir bölümünde yangın çıkışını anlatmak için “evde ateş kendini gösterdi” denilir. Şanı yüce olan Allah Kur'an'da bunun benzeri anlatımlara yer vermiştir: “...Ve yeryüzünü kaynak gözeleri halinde fışkırttık...” (Kamer, 54/12)

Elbette ki, bu âyetle belirtilen husus yeryüzünün bir tek su kaynağı gözesi haline gelmiş olması değildir. Burada kastedilen husus, yeryüzünde birçok kaynağın oluşturulmuş olması ve hepsi birden fışkırınca yeryüzünün tek bir kaynak haline gelmiş gibi olmasıdır.

Üçüncüsü: Âyetle baş anlamına gelen “re's” kelimesi “herhangi bir baş” anlamına olmakla beraber başına belirteç takısı olan “EL” geldiğinden herhangi bir isim tamlaması yapılmaksızın bir kelime kullanılarak “başı” anlamı elde edilmiştir. Bundan dolayı da o artık “belirli bir baş”tır. Buradaki anlatım yerine “baş (ihtiyarlıktan) tutuştu ve güzellikler gitmeye başladı”, deseydik şu âyetin ifadesi gibi olurdu:

Nitekim Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmuştur: “O gün (bir bakarsınız) biz, onları birbirlerine çarpıp çalkalanır bir durumda bırakmışızdır.” (Kehf, 18/99)

Burada kullanılmış olan “dalgalanmak” ifadesi asli anlamıyla suyun hareketinden oluşmaktadır. Ama âyetle suyun bu hareketi insanoğlunun birbirlerine çarpıp durması şeklinde bir mecazda kullanılmıştır. Bir başka âyetle de Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmuştur: “Ağarmağa başladığında sabaha andolsun ki,” (Tekvîr, 81/18)

Bu âyetin cümle yapısında kullanılan anlatım mecazi bir ifadedir. Çünkü kullanılan yüklem canlı olanlar için kullanılmakta iken âyetle “sabahın ağarması” şeklinde mecazi olarak cansız için de kullanılmıştır. Yani cümlenin gerçek anlamı “sabah vakti nefes alıp vermeye başladığı zamana andolsun” demektir.

Bir başka âyetle ise bununla ilgili olarak noksanlıklardan ve noksan nitelilerden uzak ve yüce olan Allah şöyle buyurmuştur: “Ad kavminde de (sizin için ibretler vardır.) Onlara kasıp kavuran (her şeyi sonuçsuz hale getiren ve hiçbir yarar getirmeyen) rüzgârları göndermiştik.” (Ez-Zariyat, 51/41)

Bu âyetle de bir mecaz söz konusudur. Burada kullanılan “kasıp kavuran” diye anlamlandırdığımız “akîm” kelimesi genel olarak “çocuğu olmayan ve kırsır olan” kadınlar için kullanılmakta iken burada mecazi olarak rüzgârlar için kullanılmıştır. Bu iki kullanım şeklinde ortak olan husus her ikisinin de üretken olmamasıdır.⁶⁸⁵

Zekeriyya Aleyhisselam’ın sözleri ise şöyle idi: “Ve ben, Rabbim! Sana ettiğim dualarımda (veya onlar sayesinde) hiç mutsuz olmadım.” (Meryem, 19/4)

Buradaki duanın bir istek duasıdır. Anlamı ise, “çağrılarımı cevap vermekle, dualarımı kabul etmekle ve benim ihtiyaçlarımı gidermekle beni alıştırırdın. Ama beni reddederek hem maddi hem de manevi olarak mahrum ve mutsuz etmedin.” Şeklindedir.

Bu duada, birinden özellikle Allah Azze ve Celle’den bir şeyler istemek için birini veya bir şeyi aracı kılmak olan tevessül söz konusudur. Burada Zekeriyya Aleyhisselam’ın Şanı yüce olan Allah’tan geçmiş dönemlerdeki dualarını ve isteklerini kabul etmesi ve ardından da istediklerini kendisine cömertçe bağışlaması hususunu gündeme getirerek vurgulamıştır. Kişi istekte bulunacağı kimseden bir şeyler isterken tevessül etmek isterse şöyle der: “Falan falan zamanda sana şöyle şöyle iyilik yapan kişi benim. Onun hatırına sen de bana şöyle şöyle bir iyilik yap.” Bunu dedikten sonra o kişi hoşça karşılanır ve ihtiyaçlarının giderilmesi için gerekenler yapılır.

Zekeriyya Aleyhisselam'ın Şanı yüce olan Allah'tan çocuk isteyeceği zaman Rabbinin geçmiş dönemlerdeki iyiliklerini ve kendisini mutlu edişini isteklerinden önce sıralamış sonra da isteklerini bildirip ihtiyacının giderilmesi için dua etmiştir.⁶⁸⁶

وَأَنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ﴿٥﴾
يَرْثُنِي وَيَرْثِ مِنْ آلِ يَغُوثَ وَيَعْقُوبَ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا ﴿٦﴾ يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ
اسْمُهُ يَحْيَى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا ﴿٧﴾ قَالَ رَبِّ آتِنِي بَيِّنَاتٍ لِي كُنْ لِي غَلَامًا وَكَانَتِ
امْرَأَتِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا ﴿٨﴾ قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ
وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكْ شَيْئًا ﴿٩﴾ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آتِنَاكَ مِنْ أَلَّا تُكَلِّمُ
النَّاسَ ثَلَاثَ لَيَالٍ سَوِيًّا ﴿١٠﴾ فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ أَنِ
سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَصِيًّا ﴿١١﴾ يَا يَحْيَى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا ﴿١٢﴾
وَحَنَانًا مِنْ لَدُنَّا وَزَكَاةً وَكَانَ تَقِيًّا ﴿١٣﴾ وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا ﴿١٤﴾
وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا ﴿١٥﴾

5. “Gerçekten ben, arkamdan gelecek akrabamdan endişe ediyorum. Hanımım da kısırdır. Bundan dolayı bana lütfundan bir veli (oğul) başışla!

6. “Ki bana da mirasçı olsun. Yâkûboğullarına da mirasçı olsun. Rab-bim, sen onu rızanı kazanacak bir kişi kıl!”

7. (Allah buyurdu): “Ey Zekeriyyâ, gerçekten Biz sana Yahyâ adında bir oğul müjdeleriz, bundan önce kimseye bu adı vermemiştik.”

8. Dedi ki: “Rabbim, zevcem kısır bir kadın, benim ise yaşlılıktan kemiklerim kurumuşken; nasıl oğlum olabilir?”

9. (Melek) dedi ki: “Öyle. (Fakat) Rabbin buyurdu ki: Bu benim için pek kolaydır. Çünkü sen daha önce bir şey değilken, seni yarattım.”

10. (Zekeriyyâ): “Rabbim, bana bir alâmet ver (ki onunla eşimin hamileliğini bileyim)” dedi. “Senin alâmetin sapasağlam olduğun halde insanlarla (üç gün) üç gece konuşamamandır” buyurdu.

11. Mabedden kauminin karşısına çıkıp onlara: “Sabah akşam tesbih edin!” diye işaret etti.

12. “Ey Yahyâ, Kitabı (Tevratı) tam bir kuvvetle al!” Biz ona hikmeti daha çocuk iken verdik.

13. Katımızdan ona bir kalb inceliği ve bir temizlik de verdik. O takvâ sahibi bir kimse idi.

14. Ana-babasına karşı itaatkârdı. Büyüklük taslayan ve isyankâr bir kimse değildi.

15. Doğduğu günde, vefatı gününde ve diri olarak kaldırılacağı günde selâm olsun ona.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “Doğduğu gün de öleceği gün de canlı olarak diriltileceği (kabirden kaldırılacağı) gün de selâm ona (Yahya’ya) olsun”, (Meryem, 19/15)

Bir diğer âyette şanı yüce olan Allah şöyle buyuruyor: “Doğduğum gün de öleceğim gün de canlı olarak diriltileceğim (kabirden kaldırılacağım) gün de selâm bana olsun”, (Meryem, 19/33)

Bu ayetlere dikkat ettiğimizde aklımıza şöyle bir soru gelebilir: “Bu ayetlerdeki Yahya Aleyhisselam ve İsa Aleyhisselam’ın anlatılan hikâyelerinde neden bu üç vakitte selâm onlara olsun deniyor?”

Bu işlerin en doğru olanını Allah Azze ve Celle bilir. Diyelim ve şöyle yorumlayalım: Kişinin kendisine ya da bir başkasına esenlik dilemesi yani “(bana, sana, ona vs gibi) Selâm olsun” demesi, yalnızlık ve tek başınalık dünyasında ve ümitlerin aşınıp helâk olması yakın olan bir insanın kendini bıraktığı yer ve zamanda ona bir destek olsun ve onu hayata özendirsin diyer. Nitekim sıkıntıların ve olumsuzlukların bulunduğu yerlerde “selamette yahut esenlikte oluş” kişinin gayretini artırır hayatla olan bağını güçlendirir.

Selâmette oluş istek ve dileği hem pekiştirici bir unsur hem de önemli oluşu insanın üç yurdunu gündeme getirmektedir:

İlki: Kişinin kendine yurt edinip yerleştiği yerden çıkıp bir başka yere göç etmesi nefsi üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Çünkü nefis hayata, esenlikte olmaya, yerleşik olduğu yöredeki insanlara ve onların arkadaşlığına karşı pek hırslıdır. Yerleşip bir yaşama düzeni oluşturduğu ve istikrar kazandığı bir yerden göç ederek bir başka yurda yerleşecek olursa yeni huzursuzlukları oluşacaktır.

Hele bu yer dünya ise belaların, musibetlerin, felaketlerin ve zorlukların hatta imkânsızlıkların çepeçevre sardığı bir yer olduğundan ana karnındaki bir bebek doğup şu dünyaya geldiğinde onun karşısına bir yandan dünyanın belaları, zorlukları, musibetleri ve imkânsızlıkları dikilirken diğer yandan pek çok fikir adeta onu çepeçevre kuşatır. Bu hususu vurgulamak için şair şöyle demiştir:

Dünyaya doğup gelince bir bebeğin,
 Hele ağlamasını bir inceleyin
 Bu ağlamanın var altında ilginç sırlar
 Ve karşılaştığı her şeyde de bir tehdit var
 Geniş bir dünyaya gelmişti hani niye ağlasın ki,
 İçinde bulunduğu yurdu bu dünyadan öylesine küçük ki.

Çocuğun dünyaya gelişinin hemen ardından şeytan onun böğrüne böğrüne dürtükler. Çocuk da asli vatanı olan anasının karnından çıkıp yalnız ve kimsesiz kalışını anladığında ağlamaya başlar. Onu dünyada ilk karşılayan doktorlar, ebeler ve hemşirelerdir. Resulullah Aleyhisselam'dan bu husus hakkında bizlere bir takım haberler de gelmiştir. Nitekim insanın yaşadığı dünyada esenlikte olmayı istemesi dünya işlerinin pekiştirilmesi ve desteklenmesi amacına yöneliktir.

İkincisi: İnsanlar ölünce ikinci olarak kendilerine yurt edindikleri bu dünyadan ayrılıp “*berzah*” denilen yere veya konuma ulaşırlar. Şöyle bir benzetme yapıp bir örnek olarak vereceksek şöyle diyebiliriz: Berzah'ın (belki kabir olayının) dünyaya olan oranı konum itibariyle ana karnının (veya rahminin) dünyaya olan oranı gibidir. Berzah (belki kabir) dünyaya göre çok küçük görünse de ondan çok daha büyük, çok daha geniş ve çok daha önemlidir. İnsanın ölümünde ona selâmet dilenmesi de bu kabilden olarak çok önemlidir.

İnsanın üçüncü yurdu ise: Kıyamet yurdudur. O gün, Allah Azze ve Celle'nin tüm insanları ve diğer canlıları yeniden dirilteceği gündür. İnsanların üçüncü ve son yurdu olan Kıyamet gününün diğer yurtlara olan oranı müthiş farklıdır. Bu yurt için esenlik istemek diğerlerine oranla son derecede büyük bir öneme sahiptir. Çünkü bu yurdun helâki olmaz, orada ölümden bahsedilmez, hastalığı tedavi edilmez ve yoksulluğu da aşamaz. Öyleyse şöyle bir bakın ve hangi yurdun selâmeti ve esenliği daha önemlidir ve hangisinde esenliğe daha çok ihtiyaç duyulur?

Bunları inceledikten sonra K. Kerim'in değerini ve muhtevası içinde yer alan sırları, hazineler değerindeki bilgileri ve ilim hikmet sahibi tüm akıllı yaratıkları bile bir kısmını dahi sayıp dökmekten aciz bırakan ilimleri iyice anlayıp kavrayın. Selâm'ı inceleyip dostluktan ve yalnızlığın gidişatından kaynaklanan selâmette ziyadeli ne demektir ve selâm'a, esenlik dileklerine ve selâmette oluşa neden bu kadar ihtiyaç duyulmaktadır? Araştırınız.

Düşünün ki, sıkıntıların, belaların ve imtihanların dünyasından çıkıp yalnızlık, kimsesizlik ve korkuların egemen olduğu insanoğlunun üçüncü dünyası olan kıyamet yerinde ve o günde her şeyinden soyutlanarak yalnızca tüm amelleriyle ve yalnız başına Allah Azze ve Celle'ye sunulacaktır. İçinde yalnız yaşamak üzere yaratılmış olduğu bir dünyadan içinde büyük büyük kalabalık topluluklarla yaşayıp ameller işlemek üzere geldiği bir başka dünya olmak üzere iki dünyayı

da yaşamıştır. Her iki dünyada da selâmete ve esenlikte olmay'a son derecede muhtaç idi. Ama bu üçüncü dünyasında ise diğerlerinden daha çok esenliğe ve selâmete ihtiyacı var. Öyleyse bu âhiret yurdunda Allah'ın kereminden, lüt-fundan, mübarek varlığından, ihsanından ve bağışlamasından umarak O'ndan selâmet ve selâmette olmayı dileyelim. ⁶⁸⁷

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ إِذِ اتَّخَذَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا ﴿١٦﴾ فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ﴿١٧﴾ قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا ﴿١٨﴾ قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا ﴿١٩﴾ قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا ﴿٢٠﴾ قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّئْ وَلِنَجْعَلَ آيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَقْضِيًّا ﴿٢١﴾ فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَذَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا ﴿٢٢﴾ فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَنْسِيًّا ﴿٢٣﴾

16. Kitabda Meryem'i de an! Hani o, kendi ailesinden doğu tarafında bir yere çekilmişti.

17. Sonra onlarla kendi arasında bir perde germişti. Derken Biz ona Ruhumuzu (Cebrâil'i) gönderdik. Ona tam bir insan suretinde göründü.

18. (Meryem Onu görünce): "Senden Rahmâna sığınırım. Eğer takvâ sahibi bir kimse isen (bana ilişme)" dedi.

19. O da dedi ki: "Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim."

20. Meryem dedi ki: "Bana hiç bir insan (erkek) eli değmemiş iken ve ben fahişe de olmadığımı göre benim nasıl bir oğlum olabilir?"

21. Dedi ki: "Evet, durum dediğin gibidir. Fakat Rabbin: O bana kolaydır. Biz onu insanlar için (kudretimize) bir âyet (belge) ve bizden bir rahmet kılacağız, diye buyurdu. Buna dair hüküm verilmiş, bitmiştir."

22. Derken ona hamile kaldı. Onunla yalnız başına uzak bir yere çekildi.

23. Sonunda doğum sancısı onu kuru bir hurma ağacına dayanmaya mecbur etti. "Keşke, bundan önce ölseydim de büsbütün unutulsaydım" dedi.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “O (Meryem) O’nu yükledi (İsa’ya hamile oldu) bundan dolayı da O’nunla (karnındaki İsa ile) uzak bir yere çekildi. Derken doğum sancısı O’nu (Meryem’i) bir hurma ağacına götürdü.” (Meryem, 19/22-23)

Âyette; kullanılan ve “derken, bundan dolayı, böylece” ve “bunun üzerine” gibi anlamlara gelen ve cümlelerin aralarında kullanılan ve “takip fa’sı” diye adlandırılan “Fe” harfi Hz. Meryem’in hamile kaldıktan sonra doğum sancısı tutunca gelip bir hurma kütüğüne yaslanması olaylarının ardı ardına oluşu anlatılmak için kullanılmıştır.

Nitekim doğum sancılarının oluşuyla doğumun gerçekleşip çocuğun ağlaması arası kısa bir süredir. Bazıları bu sürenin bir gün olduğunu söylerken bazıları üç saat kadar olduğunu savunmuşlardır. Birçok müfessir Hz. Meryem’in karametinden olmak üzere hamileliğinin ve doğurmasının diğer kadınlardan farklı olmasını vurgulamak amacıyla bu kısa dönemi tercih etmişlerdir.⁶⁸⁸

فَنَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا ﴿٢٤﴾ وَهَرِي إِلَيْكَ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقُ عَلَيْكِ زُطًا جَنِيًّا ﴿٢٥﴾ فَكُلِي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا فَإِمَّا تَرِينِ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أَكَلِمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا ﴿٢٦﴾ فَأَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلَةً قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا ﴿٢٧﴾ يَا أُخْتَ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكَ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَغِيًّا ﴿٢٨﴾ فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا ﴿٢٩﴾ قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا ﴿٣٠﴾ وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا ذُمْتُ حَيًّا ﴿٣١﴾

24. (Melek) ona aşağısından: “Üzülme! Rabbin senin altında küçük bir ırmak akıttı” diye seslendi.

25. “O kuru hurma ağacını kendine doğru salla; senin üzerine derilmiş taze hurma düşecektir.

26. “Artık ye, iç, gözün aydın olsun. Eğer insanlardan birini görürsen de ki: Gerçekten ben Rahmâna oruç adadım. Onun için bugün hiçbir insanla konuşmam.”

688 İbni Kesir bu hususta şöyle diyor: “...Sonra da müfessirler Hz. Meryem’in Hz. İsa’ya hamile kalıp doğurması süresi konusunda anlaşmazlığa düştüler. Bir çok alim bu sürenin 9 ay olduğunda karar kıldılar. Diğer kadınların hamilelik süresi kadar bir zamanın olduğunu söylediler. Doğruları en iyi bilen Allah Azze’dir. Tefsirü İbni Kesir, (3/124)

da yaşamıştır. Her iki dünyada da selâmete ve esenlikte olmay'a son derecede muhtaç idi. Ama bu üçüncü dünyasında ise diğerlerinden daha çok esenliğe ve selâmete ihtiyacı var. Öyleyse bu âhiret yurdunda Allah'ın kereminden, lüt-fundan, mübarek varlığından, ihsanından ve bağışlamasından umarak O'ndan selâmet ve selâmette olmayı dileyelim. ⁶⁸⁷

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ إِذِ اتَّخَذَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا ﴿١٦﴾ فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ﴿١٧﴾ قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا ﴿١٨﴾ قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكَ غُلَامًا زَكِيًّا ﴿١٩﴾ قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا ﴿٢٠﴾ قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّئٌ وَلَنَجْعَلَ لَآيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَقْضِيًّا ﴿٢١﴾ فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَذَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا ﴿٢٢﴾ فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَنَسِيًّا ﴿٢٣﴾

16. Kitabda Meryem'i de an! Hani o, kendi ailesinden doğu tarafında bir yere çekilmişti.

17. Sonra onlarla kendi arasında bir perde germiştii. Derken Biz ona Ruhumuzu (Cebrâil'i) gönderdik. Ona tam bir insan suretinde göründü.

18. (Meryem Onu görünce): "Senden Rahmâna sığınırım. Eğer takvâ sahibi bir kimse isen (bana ilişme)" dedi.

19. O da dedi ki: "Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim."

20. Meryem dedi ki: "Bana hiç bir insan (erkek) eli değmemiş iken ve ben fahişe de olmadığımı göre benim nasıl bir oğlum olabilir?"

21. Dedi ki: "Evet, durum dediğin gibidir. Fakat Rabbin: O bana kolaydır. Biz onu insanlar için (kudretimize) bir âyet (belge) ve bizden bir rahmet kılacağız, diye buyurdu. Buna dair hüküm verilmiş, bitmiştir."

22. Derken ona hamile kaldı. Onunla yalnız başına uzak bir yere çekildi.

23. Sonunda doğum sancısı onu kuru bir hurma ağacına dayanmaya mecbur etti. "Keşke, bundan önce ölseydim de büsbütün unutulsaydım" dedi.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “O (Meryem) O’nu yükledi (İsa’ya hamile oldu) bundan dolayı da O’nunla (karnındaki İsa ile) uzak bir yere çekildi. Derken doğum sancısı O’nu (Meryem’i) bir hurma ağacına götürdü.” (Meryem, 19/22-23)

Âyette; kullanılan ve “derken, bundan dolayı, böylece” ve “bunun üzerine” gibi anlamlara gelen ve cümlelerin aralarında kullanılan ve “takip fa’sı” diye adlandırılan “Fe” harfi Hz. Meryem’in hamile kaldıktan sonra doğum sancısı tutunca gelip bir hurma kütüğüne yaslanması olaylarının ardı ardına oluşu anlatılmak için kullanılmıştır.

Nitekim doğum sancılarının oluşuyla doğumun gerçekleşip çocuğun ağlaması arası kısa bir süredir. Bazıları bu sürenin bir gün olduğunu söylerken bazıları üç saat kadar olduğunu savunmuşlardır. Birçok müfessir Hz. Meryem’in kerametinden olmak üzere hamileliğinin ve doğurmasının diğer kadınlardan farklı olmasını vurgulamak amacıyla bu kısa dönemi tercih etmişlerdir.⁶⁸⁸

فَإِذَاهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا ﴿٢٤﴾ وَهَرَبِي إِلَيْكَ
بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقُطُ عَلَيْكَ رُطْبًا خِثًّا ﴿٢٥﴾ فَكُلِّي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا فَإِمَّا تَرِينِ
مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أَكَلِمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا ﴿٢٦﴾
فَاتَتْ بِهَا قَوْمُهَا تَحْمِيلًا قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا ﴿٢٧﴾ يَا أختَ هَارُونَ مَا
كَانَ أَبُوكَ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَغِيًّا ﴿٢٨﴾ فَأشارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ تُكَلِّمُ مَنْ
كَانَ فِي الْمَهْدِ ضَيًّا ﴿٢٩﴾ قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا ﴿٣٠﴾
وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا ذُمْتُ حَيْثًا ﴿٣١﴾

24. (Melek) ona aşağısından: “Üzülme! Rabbin senin altında küçük bir ırmak akıttı” diye seslendi.

25. “O kuru hurma ağacını kendine doğru salla; senin üzerine derilmiş taze hurma düşecektir.

26. “Artık ye, iç, gözün aydın olsun. Eğer insanlardan birini görürsen de ki: Gerçekten ben Rahmâna oruç adadım. Onun için bugün hiçbir insanla konuşmam.”

688 İbni Kesir bu hususta şöyle diyor: “...Sonra da müfessirler Hz. Meryem’in Hz. İsa’ya hamile kalıp doğurması sûresi konusunda anlaşmazlığa düştüler. Bir çok alim bu sürenin 9 ay olduğunda karar kıldılar. Diğer kadınların hamilelik sûresi kadar bir zamanın olduğunu söylediler. Doğruları en iyi bilen Allah Azze’dir. Tefsirü İbni Kesir, (3/124)

27. Onu taşıyarak kavmine götürdü. “Ey Meryem, gerçekten sen görülmedik bir iş yaptın!” dediler.

28. “Ey Hârûn’un kardeşi, senin baban kötü bir adam değildi. Anan da ahlâksız bir kadın değildi.”

29. Bunun üzerine çocuğa işaret etti. Onlar: “Beşikte bulunan bir çocuk ile nasıl konuşuruz?” dediler.

30. Dedi ki: “Ben Allah’ın kuluyum. Bana Kitap vermiş ve beni peygamber kılmıştır.

31. “Nerede olursam beni mübarek kıldı. Hayatta olduğum sürece namaz kılmamı, zekât vermemi emr etti.

Tefsiri:

Bu durumda Allah Azze ve Celle’nin şu ayetlerden kastettiği anlamın şöyle olduğunu söyleyebiliriz: “Çocuk (bebek olan Hz. İsa) şöyle dedi: ‘Ben, Allah’ın kuluyum. O, (c.c.) bana kitabı (İncil’i) verdi ve beni peygamber yaptı. Her nerede olursam olayım O, (c.c.) beni mübarek kıldı. Yaşadığım sürece namaz kılmamı ve zekâtı emretti.’ (Meryem, 19/30-31)

Burada Süfyan Bin Uyeyne: Âyette geçen; “her nerede olursam olayım O, (c.c.) beni mübarek kıldı.” İfadesi hakkında şöyle dedi: “Mubarek kılma” kavramı “hayır, iyilik ve hayırlı işlerin öğreticisi” anlamına gelir. Bundan kastedilen de budur. Bu âyetin işaret ettiği husus bir kimsenin hayırları ve hayırlı işleri insanlara öğretmesi onun mübarek kılındığı anlamına gelir. İşte bu husus Hz. Allah’ın bir kimseyi mübarek kılmasıdır. Bereket, hayırlı işlerin ve hayrın yapıldıktan sonra artması, çoğalması ve devam etmesidir.

Gerçekten de hayrın ve hayırlı işlerin neler olacağı ve nasıl öğretileceği hususları yalnızca Peygamberler’den ve Nebiler’den adeta bir miras olarak gelen ilimle bilgiyle bilinir ve uygulanır. Dikkat edecek olursak Allah Azze ve Celle içinde her şeyi sayıp döktüğü kitabından yani K. Kerim’den bahsederken onu “Mubarek bir kitap” diye adlandırmaktadır.

Nitekim Enbiya Suresinin 50. âyetinde bu hususu şöyle açıklıyor: “İşte bu Kitap (Kur’an) da bizim indirdiğimiz hayırlı ve yararlar sağlayan bir öğüttür.” Bir başka âyette de şöyle buyurmuştur: “(Ey Peygamber!) Sana bu mübarek kitabı ayetlerini düşünsünler ve akıllı olanlar (akıllarını kullananlar) öğüt alsın diye indirdik.” (Sâd, 38/29) Bu ayete dikkat ettiğimizde göreceğimiz şey aynı anlamın yanı sıra “Mubarek oluş keyfiyetinin” açıklanmasıdır.

Bunlardan sonra da Allah Azze ve Celle kendi elçisini nitelerken O’nun mübarek olduğunu belirtip bu durumu kendi diliyle ifade etmektedir. Hz. İsa Efendimiz şöyle buyuruyor: “...Ve her nerede olursam olayım beni mübarek kıldı.” Şöyle bir dikkat edecek olursak Allah Azze ve Celle hem kitabından hem de Pey-

gamberinden bahsederken “Mubarek” ifadesini kullanarak onları nitelemektedir. Her ikisinin mubarek oluşu ise hayırlı olmanın ve hayırlar getirmenin ifadesidir. Her ikisinin mubarek olması ilimden, hidayet üzere olmaktan ve Allah Azze ve Celle’nin bir olması olan tevhide inanmaya dâvetten kaynaklanmaktadır. ⁶⁸⁹

Şanı yüce olan Allah şöyle buyuruyor: “(Ey Peygamber!) *Sen onları pişmanlık ve üzüntü gününü hatırlatarak uyar ve korkut. Çünkü onlar bir gaflet içine dalmış oldukları halde ve henüz iman etmemişken bir bakarsın iş olup bitmiştir.*” (Meryem, 19/39)

Ebu Said el-Hudrî -radiyallâhu anh- pişmanlık ve üzüntü gününden bahsederken şöyle diyor: “Resulullah Aleyhisselam şöyle buyurdu: “O gün ölüm akli-karalı bir koç şekline bürünmüş olarak getirilir. Cennet’le Cehennem arasına konur. Biri şöyle seslenir: ‘Ey Cennet’te olanlar bunu tanıyor musunuz?’ Cennet-tekiler şöyle bir kalkıp bakar ve ‘Evet o ölümdür’ derler. Sonra ‘Ey Cehennem’de olanlar bunu tanıyor musunuz?’ Cehennemlikler şöyle bir kalkıp bakar ve ‘Evet o ölümdür’ derler. Onun kesilmesi emredilir ve kesilir. Sonra da: ‘Ey Cennetkiler! Sizlere ölüm yoktur sonsuza dek kalın’, Ey Cehennem’de olanlar! Sizlere de ölüm yoktur sonsuza dek kalın’ denilir.” Sonra da Resulullah Aleyhisselam şu ayeti okudu: “(Ey Peygamber!) *Sen onları pişmanlık ve üzüntü gününü hatırlatarak uyar ve korkut. Çünkü onlar bir gaflet içine dalmış oldukları halde ve henüz iman etmemişken bir bakarsın iş olup bitmiştir.*” (Meryem, 19/39) Bu hadisin sihhati konusu tartışılmamıştır.” ⁶⁹⁰

Bu husustaki hadisleri İmam Buhari ve İmam Müslim İbni Ömer’den rivâyet etmişler. Habere göre Resulullah Aleyhisselam şöyle buyurmuştur: “*Cenneti hak edenler Cennet’e, Cehennem’i hak edenler de Cehennem’e girdikten sonra bir müezzin (anonsçu) aralarında kalkarak şöyle seslenir: ‘Ey Cennetkiler! Sizlere ölüm yoktur. Ey Cehennem’de olanlar! Sizlere de ölüm yoktur. Herkes kendi bulunduğu yerde sonsuza dek kalsın’* ⁶⁹¹

Yine bu konuda Resulullah Aleyhisselam’ın şöyle buyurduğu rivâyet olunmaktadır: “*Cenneti hak edenler Cennet’e, Cehennem’i hak edenler de Cehennem’e yürüdükten sonra ölüm getirilerek Cennet’le Cehennem arasına konulur. Son-*

689 El-Fevâidü'l-Müşavvak, (188)

690 Bu hadisi İmam Buhari kitabının “tefsir bölümünde “(Ey Peygamber!) *Sen onları pişmanlık ve üzüntü gününü hatırlatarak uyar ve korkut.*” Başlığı altında (8 / 282) ve “er-Rikak bölümünün” “Sıfatu'l-Cenneti ve'n-Nâri” başlığı altında aktarıırken İmam Müslim de eserinin “Cennet bölümünde “en-Nar yedhuluneha'l-Cebbarûn” başlığı altında rivâyet etmiştir, (11/423)

691 Bu hadisi İmam Buhari kitabının “er-Rikak bölümünde” “Yedhulüne'n-Nâre Seb'üne El-fen bi-Ğayri Hisâbin” başlığı altında (11/414) aktarıırken İmam Müslim, eserinin “Sıfatu'l-Cenneti” bölümünde en-Nar yedhuluneha'l-Cebbarûn” başlığı altında rivâyet etmiştir. (5/706)

ra bir müezzîn (anonsçu) şöyle seslenir: 'Ey Cennettekiler! Ölüm yoktur. Ey Cehennem'de olanlar! Ölüm yoktur. Cennettekiler huzurlu ve refah içinde olurlar. Cehennemdekiler de huzursuz ve kendi sıkıntıları içerisinde kalırlar.' ⁶⁹²

Ebu Hureyre'den rivâyet olunmuştur. Resulullah Aleyhisselam'ın şöyle buyurduğu rivâyet olunmaktadır: "Cenneti hak edenler Cennet'e, Cehennem'i hak edenler de Cehennem'e girdikten sonra ölüm telbiyeleri (Lebbeyk Allahumme Lebbeyk...diyerek) getirilir. Cennetliklerle Cehennemlikler arasında bulunan bir sur (Sırat) üzerinde konulur. Sonra birisi: 'Ey Cennettekiler! Diye seslenince onlar içinde bulundukları yerden çıkarılacaklar diye korkuyla bakarlar. Sonra ey Cehennem'de olanlar! Diye seslenince onlarda bulundukları yerden kurtulacaklar ve şefa'at olunacaklar sevinciyle bakarlar. Daha sonra Cennettekilerle Cehennemdekilere hitaben: Bunu tanıyor musunuz? Diye sorulur. Cennettekilerle Cehennemdekiler (falanlar filanlar): Onu tanıdık. O teslim olduğumuz ölümdür, derler. Ölüm o sûrun üzerinde kesilir ve şöyle seslenilir: Ey Cennettekiler! İçinde bulunduğunuz durumda kalıcılık vardır Ölüm yoktur. Ey Cehennem'de olanlar! İçinde bulunduğunuz durumda kalıcılık vardır Ölüm yoktur." ⁶⁹³

Bu hadisi İmam Neseî ve İmam Tirmizi rivâyet etmişler ve onun "Hase-Sahih" olduğunu söylemişlerdir. Bunların rivâyetinde geçen ölümün yanı üzerine yatırılıp kesilmesi ve Cennetliklerle Cehennemliklere seslenilmesi, bunların hepsi gerçeklerden ibarettir. Yoksa bazılarının çirkince yaptıkları yanlışları gibi birer hayal ürünü ve temsilden ibaret değildir. Nitekim bazıları: "Hadislerde geçtiği gibi ölüm bir sunumdur. Yoksa kesilmesi bir kenara o cisim olarak ta arz olunmuş değildir. Burada geçenler doğru değildir." demişlerdir.

Noksanlıklardan ve noksan niteliklerden uzak olan Allah "ölüm"den davar şeklinde bir suret yapar ve o kesilir. Nitekim insanoğlunun amellerinden de gözle görülüp sevaba veya cezalandırmaya döndürülecek bir suret oluşturmaktadır. Şanı yüce olan Allah arazlardan cisimler oluşturur. Böylece asıl özden olmayan arazlar soyut iken somut bir hale maddeye dönüşürler. Doğal olarak cisim ve maddeler de arazlara döndürülerek soyutlaşırlar. Arazlardan yeni arazlar da yapan Allah Azze ve Celle maddelerden madde ve cisimlerden cisim de yapar.

Bu sayılan dört kısım şanı yüce ve noksanlıklardan uzak olan Rabbimiz için kolaydır. O'nun (c.c) bunlar için iki nokta arasını birleştirme yahut imkânsızları

692 Bu hadisi İmam Buhari kitabının "er-Rikak bölümünde" "Sıfatu'l-Cenneti ve'n-Nâri" başlığı altında nakletmiş (11/473) imam Müslim ise eserinin, "Sıfatu'l-Cenneti" bölümünde en-Nar yedhuluneha'l-Cebbarûn" başlığı altında rivâyet etmiştir. (5/706)

693 Bu hadisi İmam Ahmed rivâyet etmiş, (2/261) İmam İbni Mâce eserinin "Zühd" bölümünde "Sıfatu'n-Nâri" başlığı altında rivâyet etmiştir. (2/435) imam Tirmizi ise eserinin, "Sıfatu'l-Cenneti" bölümünde Ma cae fi-hulûdi Ehli'l-Cenneti ve Ehli'n-Nari" başlığı altında rivâyet etmiştir. (4/596) Bu hadis "Hase-sahih"tir. İmam Neseî'nin eserinde rastlamadık. Doğruları tam olarak bilen Allah'tır.

bir araya getirme gibi bir şeyleri toparlaması da gerekmez. Yoksa: “Ölüm, ölüm meleğinin işidir. Tüm şu anlatılanlar Allah’a ve Peygamberine karşı var imiş gibi anlatılmış olan eksikliklerin bozuk ve yersiz birer telafisidir. Bunlar ne akla ve mantığa ne de rivâyet edilen nakil ve haberlere uymayacak kadar bozuk yorumlardan ötegeçmez.” Diyen bir kişiye bu hususlarda sorumluluklar yüklemek olacak iş değildir. Bunun sebebi de zaten bu tip insanlar Resulullah -sallallâhu aleyhi vesellem-’le bile konuşmuş olsa O’nu anlamazlar. Böyle bir iddiada bulunan bu kimse burada sözü edilen kesim işinin nefsin öz cevherinden olmayan arazının kesilmesi şeklinde zannetmiştir.

Yukarıda anlattığımız bu olaylarda bir başka yanılgı da; bir şeyin asıl cevherinden olmayan arazın yokluğa mahkûm olduğu bundan dolayı da yok olup yerini kesilebilecek bir cisim alıyor, denilmesi ve öylece inanılmasıdır. İnsanlar bu tipten olarak hangi şekilde düşünecek olurlarsa olsunlar doğru yolu bulamamışlar demektir.

Çünkü Şanı yüce olan Allah arazlardan cisimler oluşturup onları maddelere çevirmektedir. Bu durum tıpkı Resulullah Aleyhisselam’ın; “*Bakara ve Âli İmran sureleri Kıyamet gününde birer bulut şeklinde gelecektir*” diye buyurduğu sahih hadisinde geçtiği gibidir.⁶⁹⁴ Burada sözü edilen husus; noksanlıklardan ve noksan niteliklerden uzak ve yüce olan Allah’ın bu iki sureyi, okunmalarıyla oluşan sevaplarından dolayı kıyamet gününde iki dolu yağmur bulutu haline dönüşürecek olmasıdır.

İmam Ahmed’in rivâyet ettiği bir hadiste şöyle geçmektedir: Resulullah Aleyhisselam şöyle buyurmuştur: “*Allah Azze ve Celle’nin yüceliğinden ve ululuğundan bahsettiğinizde yani Sübhanallah, Elhamdulillah ve Lâilaheillallah diyerek Allah’ı andığınızda bunlar Allah Azze ve Celle’nin Arşı etrafında tavaf ederler. Onlar arıların ızılıtları gibi bir ses çıkarak Allah’ı zikredenleri zikrederler.*”⁶⁹⁵

Kabir azabı veya kabrin nimetlerinin biçimlenmesi ve ölene gösterilmesi konusunda geçmiş olan hadis bunların tablolar ve şekiller halinde resmedilerek kendisine sunulan şeylere; “Siz kimsiniz?” diye soracağını onların da kendisine: “Biz, senin dünyada yaptığın iyi ve kötü amelleriniz” diye cevaplayacaklarını bildirmektedir. Tüm bu anlatılanlar her biri birer hayal ve kuruntudan ibaret olmayıp gerçeklerin ta kendisidir.

Çünkü Allah Azze ve Celle insanın dünyada iyi veya kötü olarak yapmış olduğu tüm amellerini onun kabrine veya ölümünden sonra iyi şekiller veya

694 Bu hadisi İmam Müslim eserinin ‘Salâtu’l-Müsâfirîn’ bölümünde ‘Fadlu Kiraeti’l-Kur’an başlığı altında ve “İkrau’l-Kur’âne” diye başlayan şekliyle rivâyet etmiştir, (2/456)

695 Busîrî “Zevâid” adlı eserinde “bu hadisin isnadı sahih ravileri de güvenilirdir”, diyor. (3/192) İmam Hakim ise, İmam Müslim’in şartlarını gözeterek hadisin sahih olduğunu söylüyor. İmam Zehebi onu doğruluyor. Bunlar bu hadisi Nu’mân Bin Beşîr’de rivâyet etmiştir.

kötü şekiller halinde tablolaştırıp biçimlendirmektedir. Nitekim kıyamet gününde Allah Azze “nur”u müminler arasında paylaştıracaktır. Onların iman derecelerine göre oluşturarak biçimlendirdiği nuru hemen önlerinde giden ve onları aydınlatan bir şekilde düzenleyecektir inşaallah. Bu anlatılan akla uygun bir iş olduğu gibi İlâhî vahiy de bunu reddetmez.

Aklın ölçüleriyle İlâhî vahyin uyum gösterdiği hususlardan olarak şöyle bir hadis de aktaralım. Said'in Katade'den Berrâ hadisinin benzeri ve “mürsel” olarak naklettiği bir haberde şöyle geçmektedir: Resulullah Aleyhisselam'ın şöyle buyurduğu bize rivâyet olundu: *“Müminler kıyamet gününde kabirlerinden iyi amellerinden oluşturulmuş bir güzel şekil onun güzelliğidir. Mümin kişi ona sorar: ‘Allah’a yemin ederim ki seni güzel bir kimse olarak görüyorum. Sen kimsin?’ O şey: ‘Ben senin amelinim’ der. Hemen bir nur olur ve o mümin kişiyi Cennet’e doğru götürür. Eğer bu kişi Allah’a inanmayan kâfir bir kimse ise kabirinden çıkınca kötü bir şekle bürünmüş kötü amelleri onun karşısına dikilerek ona şöyle der: ‘Allah’a yemin ederim ki seni çirkin bir kimse olarak görüyorum. Sen kimsin?’ O şey: ‘Ben senin amelinim’ der. Hemen onu Cehenneme götürür.”*

Mücahid bu hadisin bir benzerini aktarmış ve İbni Cüreyc ise şöyle demiştir: *“Mümin kişinin amelleri kendisine güzel bir şekil ve hoş bir koku halinde belirir. Sahibine doğru döner ve onu her türlü hayırla müjdeler. O da ona: ‘Sen kimsin?’ diye sorar. O: ‘Ben senin amelinim,’ der ve onun için önünde giden ve aydınlatan bir nur oluşturur onu Cennet’e götürür. Zaten bunu da ‘İmanları nedeniyle Rabpleri onları doğru yola erdirir.’ (Yunus, 10/9) ayeti açıkça ifade etmektedir. Kâfir kişiye de amelleri kötü bir şekil ve çirkin bir koku oluşturur. Onu Cehenneme sokuncaya kadar ondan hiç ayrılmaz.*

İbni Mubarek şöyle diyor: *“Mubarek bin Fudale, es-Saffât suresinin 58 ve 59. ayetlerini: ‘Bizler birinci ölümümüz hariç bir daha biz ölmeyecek ve bir daha azap görmeyeceğiz. Değil mi?’ (Saffât, 37/58 -59) okuduktan sonra el-Hasan'dan aldığı bir hadisi bize şöyle rivâyet etti: ‘Onlar, her tür nimet sahibi kişinin öldükten sonra nimetlerinin kesilip gideceğini biliyorlar bundan dolayı da şöyle diyorlardı: ‘Bizler birinci ölümümüz hariç bir daha ölecek ve bir daha azap görecektir değiliz. Değil mi?’ Onlara cevap olarak ‘Hayır’, denilince; ‘İşte bu Allah'ın yüce bir feyi ve bereketidir.’ Dediler.*

Yezid er-Rekkâşî, bir konuşmasında şöyle diyordu: *“Cennet’e girenler ölümünden emin olduktan sonra yaşamının kendileri için çok güzel ve tatlı olduğunu anladılar. Orada hastalıklardan uzak oldular. Allah'ın makamında O'nun komşuları oldular.”* Daha sonra Yezid er-Rekkâşî ağlamağa başladı ve gözyaşları saklını ıslattı.⁶⁹⁶

Peygamberlerin (Nebilerin) Kendi Topluluklarına Karşı Yaptıkları Konuşmalar

وَرَبُّكَ الَّذِي وَلَّمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا ﴿٣٢﴾ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا ﴿٣٣﴾ ذَلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٣٤﴾ مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٣٥﴾ وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٣٦﴾ فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٣٧﴾ أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصُرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا لَكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٣٨﴾ وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ الْخَسِرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّا نَحْنُ رَبُّ الْأَرْضِ وَمَنْ عَلَيْهَا وَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿٤٠﴾ وَادْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ﴿٤١﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا ﴿٤٢﴾ يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا ﴿٤٣﴾ يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا ﴿٤٤﴾ يَا أَبَتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمَنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا ﴿٤٥﴾

32. “Beni valideme iyi davranan birisi kıldı; mütekebbir bedbaht kılmadı.

33. “Doğduğum günde, vefatım gününde ve diriltileceğim günde selâm banadır.”

34. İşte hakkında şüpheye düştükleri Meryem oğlu İsâ, hak söze göre budur.

35. Allah’ın çocuk edinmesi olacak bir şey değildir. O bundan münezzektir. Bir işe hükmettiğinde ona yalnızca: “Ol” der. O da olur.

36. Muhakkak Allah benim de Rabbidir sizin de Rabbinizdir. O halde yalnız O’na ibadet edin. Dosdoğru yol budur.

37. Cemaatler, (Hz. İsâ hakkında) kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler. O büyük günde hazır olacaklarından dolayı vay o kâfirlerin haline!

38. Bize gelecekleri günde nasıl iştirirler, ne biçim görürler! Fakat zulm edenler, o günde apaçık bir sapıklık içindedir.

39. Sen onları işin bitiriliverileceği o hasret günü ile korkut. Hâlbuki onlar gaflet içindedirler, onlar hâlâ iman etmezler.

40. Arza ve üzerindekiyle elbet Biz mirasçı oluruz. Ve yalnız Bize döndürülürler.

41. Kitab'da İbrahim'i de an! O, son derece doğru sözlü bir peygamberdi.

42. Hani babasına: "Babacığım demişti, işitmeyen, görmeyen ve sana hiç bir faydası olmayan şeye niçin ibadet edersin?"

43. "Babacığım, ilimden sana gelmeyen bana geldi, bana uy ki, seni dosdoğru bir yola ileteyim.

44. "Babacığım, şeytana ibadet etme! Muhakkak şeytan Rahmâna âsî olmuştur.

45. "Babacığım, doğrusu Rahmânın azabı sana dokunur da şeytanın velisi (arkadaşı) olursun diye korkarım."

Tefsiri:

Hz. İbrahim Halilullah babasına şöyle diyordu: "O (İbrahim), bir zamanlar babasına demişti ki; Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir yararı da olmayan bir şeye ne diye tapıyorsun?" (Meryem, 19/42)

Hz. Halilullah İbrahim babasıyla konuşmasına başlarken onun babalık vakarını ve onurunu gündeme getirmekte ama ona ismiyle hitap etmemektedir. Bundan sonra hitabın şekli sorgulama tarzına dönüyor ve Hz. İbrahim "duymayan, görmeyen ve sana hiçbir yararı da olmayan bir şeye tapma" şeklinde emir vererek konuşmuyor ama sorarak şöyle diyor: "Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir yararı da olmayan bir şeye ne diye tapıyorsun?"

Âyetin devamında: "Babacığım! Gerçekten de sana gelmeyen bir ilim bana geldi. Durum böyle olduğundan bana tabi ol da seni dosdoğru bir yola çıkarayım." (Meryem, 19/43) Diyor ama babasına: "Sen cahilsin hiçbir şey bilmiyorsun." Demiyor. Çünkü konuşmasını en yumuşak ve saygılı bir tarzda yapıyor ve: "Babacığım! Gerçekten de sana gelmeyen bir ilim bana geldi." Dedikten sonra: "Durum böyle olduğundan bana tabi ol da seni dosdoğru bir yola çıkarayım." Diyor.

Burada anlatılan Hz. Musa'nın Firavun'a söylediğinin bir benzeridir. Hani şöyle demişti: "De ki, arınmaya ve seni Rabbinin yoluna iletmemi ister misin? Böylece O'ndan korkarsın." (Naziat, 79/18 -19)

Yukarıdaki âyetin devamında ise şöyle geçmektedir: "Ey babacığım! Gerçekten de ben, Rahman tarafından sana bir azap geleceğinden ve senin şeytanın yakını (velisi) olacağından korkuyorum." (Meryem, 19/45)

Kendisi hakkında korkmak yerine şefkatli kimselerin başkalarına gösterdikleri şefkat ve acıma gibi Hz. İbrahim, babası hakkındaki korkusunu gündeme getirmiştir. Babasına azabın ulaşması hususunu anlatırken "messe" dokunmak

ifadesini kullanmaktadır. Bu yüklem bunları anlatmanın en hoş ve nazik anlatımını ifade etmektedir. Bundan sonra azabı anmış ve Allah'ı hatırlatırken “Er-Rahman” diye nitelemiş ama “El-Cebbâr” veya “El-Kahhâr” diye anmamıştır.

Bir bakın hangi ifade tarzı buradakilerden daha nazik ve saygılıdır? Bu tür hitabın bir benzeri de “Yâsîn” suresinde geçmektedir. Allah'ın elçisi olarak toplumu hakka çağıran kişileri yalanlamakta olanları uyarmak için şöyle demektedir: “...Ey kavmim! Dedi: Bu elçilere uyun. Sizlerden herhangi bir ücret istemeyen bu kimselere tabi olun. Çünkü onlar, doğru yola ermiş kimselerdir. Bana ne oldu ki, kulluk etmeyeyim? Sizler de O'na döndürüleceksiniz.” (Yâsîn, 36/ 20-21)

Bu sadetten olarak Hz. Nuh Aleyhisselam da kavmine hitabederken benzeri bir konuşma tarz ve üslûbu kullanmıştır. Şöyle ki: “Nuh dedi ki, Ey kavmim! Gerçekten de ben sizi, 'Allah'a kulluk edin, O'ndan gereği gibi (günahlardan sakınarak) korkun ve bana itaat edin ki, Allah günahlarınızı bağışlasın da sizleri belirli bir süreye kadar ertelesin.’ Diyerek apaçık uyarın bir kimseyim.” (Nuh, 70/2-3)

Diğer Allah elçilerinin de insanlarla konuşurken takibettikleri konuşma tarz ve üslûbu Kur'an'ın bildirdiği kadarıyla hep aynıdır. Kur'an'ı incelediğinizde göreceksiniz ki, insanlara karşı hep en yumuşak ve en tatlı hitap şekli benimsenmiştir. Hatta Allah Azze ve Celle'nin kullarına karşı hitap şekli de aynıdır. Nitekim Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk edin.” (Bakara, 2/21)

Diğer ayetlerde de hitabın tarz ve üslûbu hep aynıdır. Nitekim noksanlıklardan ve noksan niteliklerden uzak ve yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “Ey insanlar! Bir örnek verildi şimdi onu dinleyiniz. Allah'ı bırakıp ta yalvarıp taptıklarınızın hepsi biraraya gelseler de bir sineği bile yaratamazlar.” (Hacc, 22/18)

“Ey insanlar! Kuşkusuz ki, Allah'ın vaadi hakıdır. Sakın ha dünya hayatı sizi aldatmasın. O aldatıcı (şeytan) Allah hakkında sizi aldatmasın” (Fâtır, 35/5)

Bir de şanı yüce olan Allah'ın şu âyetini bir düşünün. O (c.c.) şöyle buyurmaktadır: “Hani biz, meleklere (Allah'a şükür ya da) Âdem'e (saygı için) secde edin, demiştik. Bunun üzerine hepsi secde ettiler â · yalnızca İblis secde etmedi. O (İblis) cinlerden idi ama isyan ederek Rabbinin emrinden çıktı. Durum böyle iken siz, beni bırakıp ta onu (İblis'i) ve onun soyunu kendinize dostlar mı ediniyorsunuz? Üstelik onlar (İblis ve soyu) sizin düşmanlarınızdır. Zalimler için bu ne kötü bir değişimdir.” (Kehf, 18/50)

Akıllara hitabederek onları destekleyen bir lütuf olarak şu ayeti bir inceleyelim. Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: “Haddi aşan kimseler oldunuz diye sizi Zikir (Kur'an) ile uyarmaktan vaz mı geçelim? (Ez-Zuhruf, 43/5)

Bu âyette vurgulanmak istenen hususu da, iki te'vil (yorum) ile açıklayabiliriz: *İlki*: “Sizler, haktan yüz çevirip haddi aştınız ve sapıttınız diye biz de sizden mi yüz çevirelim?” *İkincisi*: “Sizler, haktan yüz çevirip haddi aştınız ve sapıttınız diye sizi kendi halinize mi terk edelim de size yardım etmeyelim mi?”⁶⁹⁷

قَالَ أَرَأَيْتَ أَنْتَ عَنْ إِلَهِي يَا إِبْرَاهِيمُ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ لَأَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا ﴿٤٦﴾ قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا ﴿٤٧﴾ وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُو رَبِّي عَسَىٰ أَلَّا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا ﴿٤٨﴾ فَلَمَّا اعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا ﴿٤٩﴾ وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا ﴿٥٠﴾ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسَىٰ إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا ﴿٥١﴾ وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا ﴿٥٢﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا ﴿٥٣﴾ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ زَاهِدًا وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا ﴿٥٤﴾ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صَدِيقًا نَبِيًّا ﴿٥٥﴾ وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا ﴿٥٦﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِنْ ذُرِّيَةِ آدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَآئِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَنَيْنَا إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا ﴿٥٧﴾ فَخَلَفَ مِنْ بَعدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسُوفَ يَلْقَوْنَ غِيًّا ﴿٥٨﴾

46. Dedi ki: “Ey İbrahim, sen benim ilâhlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, seni mutlaka taşlarım. Bir süre benden uzaklaş, yanımdan git.”

47. Dedi ki: “Selâm olsun sana! Ben, Rabbimden senin için mağfiret isteyeceğim. Çünkü Rabbim bana gerçekten merhametli ve lütüfkârdır.

48. “Ben, sizi de sizin Allah’dan başka taptıklarınızı da terk ediyorum; yalnız Rabbime dua ediyorum. Rabbime dua etmekle bedbaht olmayacağımı ümit ederim.”

49. İbrahim onları ve onların Allah’dan başka taptıklarını terk edince Biz ona (oğlu) İshâk’ı ve Yâkûb’u bağışladık. Onların hepsine peygamberlik verdik.

50. Ve Biz onlara rahmetimizden (nübüvvet) bağışladık. Ve onlara doğruyu söyleyen yüce bir dil verdik.

51. Kitab'da Mûsâ'yı da an. O ihlâsa erdirilmiş bir rasûl ve bir peygamberdi.

52. Biz ona Tûr'un sağ tarafından seslendik ve onu kendimize yaklaştırarak özel bir şekilde konuştuk.

53. Ona rahmetimizden kardeşi Hârûn'u peygamber olarak bağışladık.

54. Kitab'da İsmail'i de an. O, sözünde durandı, rasûl bir peygamberdi.

55. O ehli (kavmi)ne namazı ve zekâtı emrederdi ve o, Rabbi katında makbul bir kimse idi.

56. Ve Kitabda İdris'i de zikret. Gerçekten o, çok doğru sözlü bir peygamberdi.

57. Biz, onu yüce bir makama yükselttik.

58. İşte bunlar Allah'ın kendilerine nimet verdiği Âdem'in soyundan, Nûh ile (gemide) taşıdıklarımızın soyundan, İbrahim ve İsrâil soyundan olan peygamberlerdendir, Bizim hak yola ilettiğimiz ve seçtiklerimizdendir. Onlara Rahmânın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapınırlardı.

59. Bunlardan sonra ise namazı terk eden, arzularına uyan bir kavim geldi. İşte onlar gayy ile karşılaşacaklar.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: “Daha sonra da onların arkalarından öyle bir nesil geldi ki, namazı (ruhunu yitirerek) terkettiler ve nefislerinin her türlü arzu ve isteklerine uydular. Bu yüzden onlar sapıklıklarının cezasını görecekler. (Ya da Cehennem'in Gayyası olan dibine atılacaklar)” (Meryem, 19/59)

Bu âyetin yorumunda aktarılan haberlerde görülmektedir ki; Sahabe ve sonrası tabiin âlimleri bu âyetin açıklamasında “namazı yitirip terketmek” ifadesini “namazların vaktini geçirmek, kılmayıp terketmek, vaktini, gereklerini ve asli kimliğini yitirmek” olarak açıklamaktalar. Namazları bile vaktinin sonuna erteleyenler ya da vakti girmeden kılmaya kalkışanlar Allah Azze ve Celle'nin bu hususta koymuş olduğu sınırları tecavüz etmektedirler. Bu hususta konulan sınırları ve kuralları namazları vaktinden önceye alarak veya vaktinin sonuna erteleyerek çiğnemenin ve böylesi bir namazın kabulünü ummanın mantığı nedir bilemiyoruz.⁶⁹⁸

إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا ﴿٦٠﴾
جَنَّاتٍ عَذْنِ النَّبِيِّ وَعَذَرُ الرَّحْمَنِ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًّا ﴿٦١﴾

60. Teube eden, iman eden ve salih amel işleyenler müstesnâ. İşte onlar Cennet'e girecekler ve hiçbir şekilde zulme uğratılmazlar.

61. Rahmânın kullarına gayb ile va'dettiği Adn Cennetlerine (gireceklerdir). O'nun vâdettiği muhakkak gerçekleşecektir.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: "Onlar Adn Cennetlerine gireceklerdir. Hiç kuşkusuz O'nun (Rahman Allah'ın) vaadi gerçekleşecektir." El-(Meryem, 19/61)

Âyette geçen Allah'ın vaadi yani Allah'ın verdiği sözler ve "olacaktır" dediği hususlar mutlaka gerçekleşecektir, anlamındadır.⁶⁹⁹

لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلَامًا وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿٦٢﴾ تِلْكَ الْجَنَّةُ
الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا ﴿٦٣﴾ وَمَا نَنْتَزِلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ لَهُ مَا يَشَاءُ أَيْدِينَا
وَمَا خَلَقْنَا وَمَا يَبْنِ ذَٰلِكَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا ﴿٦٤﴾ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا
بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا ﴿٦٥﴾

62. Onlar orada boş sözler işitmezler. İşittikleri ancak "selâm"dır. Onlara orada sabah ve akşam rızıkları verilecektir.

63. İşte kullarımızdan takvâ sahibi olanlara miras olarak vereceğimiz Cennet budur!

64. Biz (melekler) ancak Rabbinin emriyle ineriz. Bizim önümüzdeki, arkamızdaki (geleceğimizde ve geçmişimizdeki) ve bu ikisinin arasındaki herşey, yalnız O'nundur. Rabbin unutkan değildir.

65. Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir. O halde O'na ibadet et ve O'na ibadetinde sebat göster. O'nun adıyla anılan bir kimse biliyor musun?

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah Azze ve Celle şöyle buyuruyor: "O (Rahman Allah) göklerin yerin ve ikisi arasındaki her şeyin Rabbidir. O halde O'na kulluk et ve O'na kulluk etmek için (nefsin isteklerine ve bu uğurda göreceğin kötülöklere)

sabret ve dayanıklı ol. O'nun bir adaşı veya bir benzeri var mı ki! Böyle bir şey biliyor musun?" (Meryem, 19/65)

Bu âyetin hemen bir öncesinde Allah Celle ve Azze, kendisine herhangi bir adaşının ve benzerinin olmadığını meleklerin diliyle şöyle anlatmaktadır: "(Melekler şöyle diyorlar: Ey Muhammed): Biz, yalnızca Rabbinin emriyle (göklerden yeryüzüne) ineriz. Önümüzde arkamızda ve bunlar arasında her ne varsa O'na aittir. Rabbin asla unutkan değildir. O (Rahman Allah) göklerin yerin ve ikisi arasındaki her şeyin Rabbidir. O halde O'na kulluk et ve O'na kulluk etmek için (nefsin isteklerine ve bu uğurda göreceğin kötülöklere) sabret ve dayanıklı ol. O'nun bir adaşı veya bir benzeri var mı ki! Böyle bir şey biliyor musun?" (Meryem, 19/64-65)

Burada vurgulanmak istenen şey ise, gerek meleklerden gerekse başka şeylerden oluşmuş başdöndürücü bu koca koca ordular hep O Rahman olan Allah'ındır. Meleklerden oluşmuş bu muazzam ordu yalnızca O'nun emriyle inebilir. Allah Azze ve Celle onların önlerinde arkalarında ve ikisi arasında bulunan her şeyin sahibi ve malikidir. Gücü, kuvveti, kudreti, sultanlığı, krallığı, mülkü ve ilmi kusursuz mükemmeldir. Asla hiçbir şeyi unutmaz. Göklerin, yerin ve aralarında bulunan her şeyin yaratıcısı, besleyip büyüteni, düzenleyeni ve sahibi kendisi olması bakımından onların yönetimi ve çekip çevrilmesi de O'na aittir.

Öyleyse böylesi bir Rabbin eşi benzeri ve adaşı olamaz. Çünkü O (c.c.) kendine özgü nitelikleri ve fiilleriyle mükemmellikte tektir ve tek başınadır. Bu tarzda nitelikleri ve fiilleri olmayan ve isimlerinin anlam ve özdeşliği bulunmayan ve yalnızca söylentiden ibaret olup mükemmeliyetten nasibi olmayanların eşsiz ve adaşsızlığından söz edilemez.⁷⁰⁰

وَيَقُولُ الْإِنْسَانُ أَإِذَا مَا بَثَّ لَسَوْفَ أُخْرَجَ حَيًّا ﴿٦٦﴾ أَوَلَا يَذْكُرُ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئًا ﴿٦٧﴾ فَوَرَّيْكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ حَيًّا ﴿٦٨﴾ ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَنتَدُ عَلَى الرَّحْمَنِ عَيْثًا ﴿٦٩﴾

66. İnsan: "Ben, öldükten sonra mı diriltilip çıkarılacakmışım?" der.

67. (Peki) insan, daha önce hiçbir şey değilken, gerçekten Bizim kendisini yarattığımızı düşünmez mi?

68. Rabbin hakkı için onları ve şeytanları, elbette haşır edeceğiz. Sonra onları Cehennem'in etrafına dizleri üzere elbette hazır edeceğiz.

69. Sonra her bir kesimden Rahmâna karşı küfürde daha cesur ve şiddetli kim ise onu ayırırız.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah Azze ve Celle şöyle buyuruyor: “Sonra da her taraftan (ulus, toplum ve din mensuplarından) *Rahman olan Allah’a en çok asi olanlar hangileri ise çekip ayıracağız.*” (Meryem, 19/69)

Âyette geçen “*şîatun*” kelimesi fraksiyon, dağınık grup ve bazısı bazısına bazı yönlerden ortak ve taraftar olan insan topluluğu gibi anlamlara gelmektedir. Bunun çoğulu olan “*eşyâ*” kelimesi ise taraftarlar anlamındadır. Şia kelimesi ile eşyâ kelimesi arasındaki fark eşyâ kelimesi tabiler taraftarlar ve uyanlar anlamına gelirken şia kelimesi bir kısmının diğer bir kısmına tabi olduğu topluluklara denilmesidir. Bu kelime genel olarak kötüleme için avaneleri ve ayakdaşları gibi anlamlara kullanılır. Bu hususu âyette de görebiliriz.

Şanı yüce olan Allah Azze ve Celle şöyle buyuruyor: “*Dinlerini parça parça bölerek gruplara (hiziplere, partilere, mezheplere ve fraksiyonlara) ayıranlar var ya senin onlarla hiçbir alâkan olamaz.*” (En’am, 6/159)

Bir diğer âyette de aynı hususu görebiliriz. Şanı yüce olan Allah Azze ve Celle şöyle buyuruyor: “*Artık bundan önce benzerlerine (eşiasına, avanelerine ve ayakdaşlarına) yapıldığı gibi kendileriyle arzuladıkları şey arasına perde çekilmiştir.*” (Sebe’, 34/54) Bunları örnek olarak gösterdikten sonra doğruları en iyi bilen Allah’tır diyelim.

Şia kelimesi yapım bakımından “*şiyâ*” ve “*işâ’a*” kelimelerinden türemiştir. Bunlar antlaşma, toplanma, biraraya gelme ve uyuşma kelimelerinin karşıt anlamlısı kelimelerdir. Bundan dolayı da “*şiya*” sözcüğü yalnızca sapıklıkta olan ve doğru yoldan çıkmış bulunan topluluklar için kullanılagelmıştır. Nitekim anlaşmazlıklar içinde parça parça olup dağılmak zaten bu kelimenin anlamı içerisindedir.

Âyette geçen ve sonra da her ulus, toplum, mezhep ve din taraftarıyla mensuplarından Rahman olan Allah’a en çok asi olanlar ve en çok bozgunculuk çıkaranlar hangileri ise çekip ayıracağız ve onları ateşe atacağız. Öyle görünüyor ki, âyetin anlamı içerisinde ateşe atılacaklar arasında ilk sırada olanlar toplumların ve toplulukların elebaşları ve liderleri yeralırken onlara tabi olanlar ve onların peşinden gidenler ikinci sırada gelmektedir. Zaten onlar dünya hayatında da onların tabileri idiler.

Âyetin anlam ve kelime yapısıyla cümle bütünlüğünü ele aldığımızda onlardan hangisinin daha şiddetli olduğunu dilbilgisi ve dil bilginleri açısından değerlendirelim:

İlki: Dil bilgini olan Nahivci el-Halil’in görüşüdür. Halil, âyette geçen ve en şiddetlisi anlamına gelen “*eyyühüm*” (hangisi) sözünün cümlenin başlangıcı olan ilk kelime yani mübteda, “*eşeddü*” (daha şiddetlidir) ifadesinin de ondan haber veren yüklemi olduğunu ifade etmektedir. Cümlede anlatılmak istenen

şey ise; onların arasından hayırlı ameller işlemeyenlerin hikâyesi anlatıldığından âyetin şöyle bir yorumu yapılabilir: “Aralarından Rahman’a karşı azgınlıkta hangisi daha şiddetli ve daha keskin ise onu seçip ayıracağız.”

İkincisi: Arapça dil bilgini olan Yunus’un görüşüdür. Âyetin bu tarzdaki yapısını biraz değişik yorumlayarak cümleyi bir önce geçen cümlecüğün yüklemine bağlamıştır. Bu durum “Onun, senin kardeşin olduğunu öğrendim,” yerine “bildim ki, o senin kardeşidir” ifadesinde cümlelerin yükleme bağlandığı gibidir. Zaten eylemler kalbin işidir, denir ve âyet cümlesinin hükmü de kalbin yaptığı eylemlerden sayılarak ona bağlanır.

Üçüncüsü: Ünlü Arapça dil bilgini olan Sibeveyh şöyle diyor: “Âyette geçen ve *hangisi* anlamına gelen “Eyyü” kelimesi “İsmu’l-mevsul” yani bir bağlaştır. Bu şekil okunuşu ve yapısı mebni yani değişmezdir. Kendinden sonra yeralan ve bağlaç olan “huve” kelimesi cümleden kaldırılmıştır. Burada geçen “hangisi ki, o daha şiddetlidir ise” ifadesinin dile uygun olması için “ki” bağlacı ve “O” zamiri atılarak ifade “hangisi daha kuvvetli ise” şekline dönüştürülmüştür.

Yukarıda sıralanan bu üç görüşün her birinin kendince sakıncası olması nedeniyle bize göre doğrusunu sizlere açıklayacağız. İnşaaallah.

Görüşlerin ilki yani Nahiv bilgini Halil’in görüşü altı uygulamayı gerektirmektedir:

İlki: “Ki” anlamına olan bağlacın cümleden çıkarılması,

İkincisi: “O ... ise” bağlı cümlecüğünü oluşturan yapının cümleden çıkarılması.

Üçüncüsü: Âyetin anlatım tekniği içerisinde “Kendilerine en şiddetli şahıslar denilen kimseleri” gibi bir ifadenin cümleden çıkarılmış olduğu fikri ima edilmektedir. Oysa burada böylesi bir yoruma Arap dili açısından muhtemeldir diyemiyoruz. Bu âyetin yapısal anlatımı içerisinde olup Arap dili bakımından cümleden çıkarılması gereken kısım, yalnızca “o ki onlardandır ki en şiddetlidir işte onu” gibi bir ifadeyi kaldırıp anlamını bozmadan bağlaçları çıkarıp yeni cümle öğeleri kullanmaktır. Böylece “onların en şiddetlisini” ifadesi kısa ve öz olarak getirilecektir. Nitekim böyle bir anlatımla ilgili olarak şu ayeti örnek verelim. Şanı yüce olan Allah Azze şöyle buyurmaktadır: “*Ve Melekler ise ellerini onlara doğru açıp; ‘Kendi canlarınızı çıkarın’ hadi, diyecekler.*” (En’am, 93) Bu âyette; “*ellerini onlara doğru açıp*” ifadesinde “açıp” kelimesi yerine yine aynı anlam ve anlatılmak istenen hususta bir bozulma olmaksızın “açarak”, “açıcı olarak” veya “açmış olarak” kelimeleri de kullanılabilecektir.

Bir başka âyette de şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “*O’nu (Allah’ı) bırakıp ta kendilerine başka dostlar edinenler şöyle diyorlar: ‘Biz, onlara yalnızca bizi Allah’a çokça yaklaştırsınlar diye tapıyoruz.’*” (Ez-Zümer, 39/3) Bu âyette de “*onlar ki kendilerine başka dostlar edinici idiler*” ifadesi “*kendilerine başka dostlar edinenler*” şeklinde çevrilmiştir.

Dördüncüsü: Bu âyetin cümlesinden çıkarıldığı varsayılan ifadenin önemi olmadığı gibi böyle bir şeyin düşünülmesi de doğru değildir. Çünkü, âyetle şanı yüce olan Allah Azze ve Celle şöyle buyuruyor: “*Sonra da her taraftardan (ulus, toplum ve din mensuplarından) Rahman olan Allah’a en şiddetli asi olanlar hangileri ise çekip ayıracağız.*” Âyetle yer alan, “Rahman’a karşı asilikte şiddetli olanı hangisi ise” ifadesi onların kendileri mi yoksa bağlı bulundukları grupları ve cemaatları mı en şiddetlidir? Buradaki açıklamalarından sonra herhangi bir sorunun olmaması gerekir diye düşünüyoruz.

Beşincisi: Bu hususta ortaya atılacak soru yalnızca konu hakkında bilgi ediniş gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra olabilir. Eğer âyetle geçen: “onlardan asilikte Allah’a karşı en şiddetli olanı hangisi ise” ifadesine kıyasla “Yanındakinin Zeyd mi yoksa Amr mı olduğunu bildim veya öğrendim.” Veya “Zeyde mi dövüldün yoksa Amra mı?” veya “Hangisi kalktıysa onu mu dövdün?” diyen bir insanın karşısındakine hitaben kullandığı bu ifadeler veciz ve belîğ olmaktan ötedir. Âyetle kullanılan “çekip alacağız” yüklemi bir bilgi verme veya ilmi bildirim değil ama yaptırma yöneliktir.

Burada “*asilikte en şiddetli olanlar hangileridir?*” sorusu cümlede; düz cümle haline geldikten sonra “*asilikte en şiddetli olanlar hangileri ise onları*” gibi bir cümleye dönüşerek bir pekiştirme halini almış olduğundan açıkça bir başka sorunun sorulmasına imkân tanınmamaktadır. Nitekim “yanında bulunanlar ki, hangisi dövüldü?” sorusunun aksine “yanındaki Zeyd midir ki dövüldü yoksa Amr mı?” diye bir soru sorarsanız bu doğru olmaz.

Eğer “hangisi” soru zamiriyle bu iki soru cümlesini birleştirerek bir cümle kurmak istiyorsak bilgilendirme, açıklama ve haber verme yüklemelerini kullanarak yapabiliriz. Haber ya da dilek–istek kipleri kullanılarak bir durum anlatılabilir. Bilgi edinme ve bilgilendirme yüklemeleri ile yapılacak olan soru cümlelerinde (E) veya (HEL) soru kelimeleri ile başlanmaktadır. Mesela, “E Zeydün indeke em Amr?” yani “yanındaki Zeyd midir yoksa Amr mı?” ya da “yanında bulunan kişi Zeyd midir yoksa Amr mı?” dediğimizde amaçladığımız şey soru sorarak bilgilendirme ve bilgi edinmedir.

Eğer “yanında bulunan kişinin Zeyd mi yoksa Amr mı olduğunu öğrendim?” dersek bu bilginin bize geldiğini haber vermiş oluruz. Burada kullanılan ifade soru ile beraber bilgi edinme ve bilgilendirmedir. Bundan dolayı da asıl amacın bilgi edinme ve bilgilendirme olması yanında cümle yapısının soru kelimeleriyle başlaması caizdir. Öyleyse bir şeyleri bildiği halde insanın bilgilendirme sorusu sorması ve cümlelerine soru sözcükleriyle başlanması doğaldır. Arapça’nın yapısı itibarıyla bir yandan cümleye soru sözcüğü ile başlanılırken diğer yandan sanı ve tahminlerin cümleye eklenmesi söz konusudur. Bu tip cümlelerin kullanımları yaygındır.

Altıncısı: Bu âyetin cümle yapısı itibarıyla çıkarıldığı varsayılan kısımlarına cümlelerin gidişatı herhangi bir şekilde işaret etmemektedir. Öyleyse çıkarıldığı varsayılan kısmın yeri de belli değildir. Durum bu olunca da âyetten çıkarıldığı sanılan kısmın ‘ne’liği ve yerinin neresi olduğu bizce bilinmeyen bir konumdur.

Arap dil bilgini olan Yunus’un fikirlerini ele alırsak görürüz ki, bunların anlaşılmasının zorluğu açıktır. Arapça’da birinin sözünü alıp eleştirmek ya da o söze bir açıklamada bulunmak yahut sözü askıda bırakmak ve bir karara bağlamamak, demek olan “ta’lik”, yalnızca kalbin aktivitelerini ya da hareketlerini anlatmak için kullanılır. Bunlar; bilmek, öğrenmek, zannetmek ve sanmak gibi yüklemlemlerle anlatılmaktadır. Öyleyse “hangisi kalktı ki, onu dövdüm?” denemez. Çünkü bu cümlede yüklem askıya alınmış gibidir.

Ünlü Arapça dil bilgini Sibeveyh’in fikirlerine gelince, onların problemi genel görüşlerin dışına çıkmış gibi bir izlenim bırakır. Çünkü Arap dili içerisinde onları destekleyecek bir faktör bulunmamaktadır.

Süheylî şöyle diyor: “Eğer Sibeveyh’in fikirlerini gerek düz yazı nesirle gerekse şiirlerle destekleyecek kanıtları olsaydı veya kendinden sonra bir takım destekleyici açıklamalar bulunsaydı fikirlerini eleştirip eserlerinde onu düzeltmeye kalkmazdık. Hem de onu başkalarından daha üstün tutardık. Ama bugün bizler, özellikle şu anlatımımız içerisinde de geçtiği gibi ona muhalefet ederek başkalarının fikirlerini savunmaktayız. Mesela bu âyetin yapısı içerisinde onun dediği gibi cümleden atılmış bir bölüm olduğu görüşünde değiliz ve savunmuyoruz da.

Eğer bu âyetten bir bölüm çıkarılıp onun yerine bir şeyler konuldu ve bunları takdir ettiğimizde de “kardeşin hangisidir?” sorusu yerine “Hangisidir ki, senin kardeşin olandır?” gibi bir soru soruyoruz deniyorsa biz şöyle diyebiliriz: Böyle bir cümle neden “Eyyü” yani “hangisi” gibi bir belirsiz soru sözcüğü üzerine kurulmuştur? Öyleyse “Bir adama uğradım ki o senin kardeşindi” veya “bir adam gördüm ki, o senin baban mıydı?” gibi düzensiz sorular ve cümleler oluşabilecektir.

“Eyyü” yani “hangisi” soru sözcüğü genel yapıda iken özelleştirilmiş ve cümledeki diğer öğeler bırakılıp bunun cümleden kaldırılması ve konulmasının takdir edilmesi üzerine cümle sabitleştirilmiştir? Kısaca temel bir cümle ortadan kaldırılıp bağlı bir cümlecik veya bir yan cümlecik onun yerine getiriliyor ve tüm cümle ve anlatılmak istenen anlam bütünlüğü ile onun üzerinde değişmez kılınıyor? Oysa, “Ki” bağlaç cümlecığı cümlelerin ana temeli yerine geçip değişmezlik kazanıyor!

Bu görüşler arasından Halil’in görüşü tercih edilebilir. Ama onun da bazı açıklamalara ihtiyacı var. Şöyle ki, söylenen sözün anlamını seçenekli takdir ederken cümlelerin parçası olarak daha önce geçmiş olan kısım bir vehme dayalıdır ve öylece hikâye edilmektedir. Bir şeyin öğrenilip sonra anlatılması gibi

“hangisi” anlamına gelen “Eyyü” soru sözcüğü ile de Arapça soru cümlesinin temel yapısı olan sorgulama başlamaktadır. Bunun bir örneği olarak kişi eğer: “Bildim ki, kardeşin kimdir?” veya “Zeyd mi kalktıydı yoksa oturdu muydu?” derse eylemi bilinmezden önce cümlelerinin yorumunu karşıdakinin anlayışına ve anlatımlara bırakmış demektir.

Bu tip bir soru cümlesinde kastedilen anlamın muhatap tarafından anlaşılması için özelleştirilmesi ve belirlenmesi gerekir. hatta soru kelimesiyle başlanmış bir cümlemin bile soru mu yoksa bir haber cümlesi mi olduğu gerek kelimelerle gerekse vurgularla belirtilmelidir. “Ey Allahım” diye başlayan bir cümlemin nida, sesleniş, çağrı ve dua olduğu bilinir.

Mesela bir kimse karşıdakilerine hitaben: “Ey Allahım! (hayır için istiyorum) Ey adam yahu beni başışla!” veya “Ey insanlar ve ey toplum! Bana acıyın bana merhamet edin!” derse böyle bir anlatım nida, sesleniş, çağrı ve dua halinde kişinin ruhsallığında zaten var olan belirli bir duygusal oluştan işaret edecektir. Bu durumda Arapça dil bilginlerinden olan Yunus’un fikrine işaret edelim. O, bu durumda cümle yüklemine duygusallık dışında bir anlatımı varsa cümleden çıkarılacağını söylüyordu. Bizce bu da doğrudur.

“Ki” ya da “olan” bağlaçlı cümlelerde bağımlı yan cümlecikler ana cümlelerin görevini yüklendiklerinde soru olma durumu ortadan kalkarak haber cümlesi haline dönüşürler. Mesela, “onların aralarından hangisi kardeşin idi ki, onu dövdüm” dediğimizde; “aralarından kardeşin olanı dövdüm” demek istemiştik. Bu da “hangisi” soru sözcüğü, soru edatı ya da adılı artık bağlaç görevini üstlendiğinden bağımlı yan cümlecik kendi durumundan çıkarak tam bir haber cümlesi haline dönüşmüş demektir.⁷⁰¹

ثُمَّ لَنُخْرِ أَغْلَمَ بِالَّذِينَ هُمْ أَوْلَىٰ بِهَا صِلًا ﴿٧٠﴾ وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَىٰ
رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا ﴿٧١﴾

70. Hem oraya atılmaya kimlerin daha layık olduğunu da en iyi Biz biliriz.

71. Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak hiç kimse yoktur. Bu, Rabbinin gerçekleştirmeyi üzerine aldığı kesin bir hükümdür.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: “İçinizden oraya (Cehenneme) uğramayacak hiç kimse yoktur” (Meryem, 19/71)

701 Süheylî, Netâicü'l-Fiker, (188 -189) ve bknz. basımı yapılmış olan Bedâi'ü'l-Fevaid, adlı eserin bazı bölümleri (1/155 -158)

Bu âyet cümle açısından ele alındığında çıkarılan kısmı takdir ettiğimizde: “Allah’a yemin olsun ki her biriniz o Cehenneme uğrayacaksınız” Şeklinde olacaktır. Bundan dolayı da Resulullah Aleyhisselam ve Âlihi bu hususa işaret ederken şöyle buyurmuştur: “Cehennem’in ateşi yalnızca Allah Azze’nin ettiği yeminin çözülmesi ile geri çevrilebilir.”⁷⁰²

ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثًا ﴿٧٢﴾ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٌ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا ﴿٧٣﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَوْمٍ هُمْ أَخْسَنُ أَثَاثًا وَرِثِيًّا ﴿٧٤﴾ قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَنُ مَدًّا حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ إِمَّا الْعَذَابَ وَإِمَّا السَّاعَةَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضْعَفُ جُنْدًا ﴿٧٥﴾ وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَرَدًّا ﴿٧٦﴾ أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٧٧﴾ أَلَطَّلَعَ الْغَيْبَ أَمِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا ﴿٧٨﴾ كَلَّا سَكَتَ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا ﴿٧٩﴾ وَنَرِثُهُ مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا فَرْدًا ﴿٨٠﴾ وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا ﴿٨١﴾ كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا ﴿٨٢﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَوَزُّهُمْ أَزًّا ﴿٨٣﴾

72. Bundan sonra takvâ sahiplerini kurtarıyoruz. Zâlimleri ise orada dizleri üzerine çökmüş olarak terk ederiz.

73. Âyetlerimiz onlara açık açık okunduğunda kâfirler mü'minlere derler ki: “Bu iki kesimden hangisinin makamı (oturup kalktığı yeri) daha hayırlı, oturup kalktığı kimseleri (arkadaşları) daha iyidir?”

74. Hâlbuki bunlardan önce hem malı-mülkü itibariyle hem de görünüşü itibari ile onlardan daha üstün olan nice nesilleri helâk etmiş bulunuyoruz.

75. De ki: “Kim sapıklıkta ise Rahmân, ona verdiği mühleti uzattıkça uzatsın. Nihâyet (kâfirler) kendilerine va'd olunanı ya (dünyadaki) azabı veya kıyameti göreceklerinde hangisinin makamca daha kötü ve askerce daha zayıf olduğunu bileceklerdir.

76. Allah hidâyete erenlerin hidâyetini artırır. Kalıcı olan salih amel-ler ise sevap bakımından da Rabbin yanında hayırlıdır, akıbetçe de daha hayırlıdır.

77. O âyetlerimizi inkâr eden ve: "(Kıyamette) elbette bana mal ve evlat verilir" diyen kimseyi gördün mü?

78. Acaba gaybı görerek mi bildi? Yoksa Rahmândan bir söz mü aldı?

79. Hayır, öyle değil; Biz onun dediğini yaz(dır)ıp azabını da uzattık-ça uzatırız.

80. Onun dediklerini Biz ondan miras alacağız ve o Bize tek başına gelecektir.

81. Onlar Allah'dan başka ilâhlar edindiler ki, onlarla aziz (güçlü) olalar.

82. Hayır; öyle değil, onların ibadetlerini red edip onlara karşı ola-caklar.

83. Bilmez misin ki biz şeytanları kâfirler üzerine salarız da onları alabildiğine (isyana) teşvik ederler.

Tefsiri:

Şanı yüce olan Allah Azze ve Celle şöyle buyurmaktadır: "(Ey Resulüm!) Görmedin mi? Biz, inkârcıların üzerine kendilerini iyice (günaha, isyana ve kâfirliğe) sevketsin (sürüklesin) diye şeytanları gönderdik." (Meryem, 19/83)

Bu âyette geçen "gönderdik" ifadesi ile dinsel ya da şeriate dayalı bir gönderim değil ama tıpkı rüzgârların gönderilmesi gibi hem varlıksal hem de kudret ve kuvvete dayalı bir gönderim kastedilmiştir. Burada ayrıca vurgulanmak istenen bir husus ta; şeytanların kâfirlere saldırıları ve onları zorba egemenlikleri altına alışları mü'minler üzerine saldırılarından farklı oluşudur.

Nitekim âyette Allah Azze ve Celle inananlar üzerinde hiçbir yetki ve ege-menliğinin olmayışını şeytana hatırlatırken şöyle buyuruyordu: "Hiç kuşku yok ki, benim kullarım üzerinde senin hiçbir egemenliğin yoktur. Yalnızca azgın olup sana uyanlar hariçtir." (Hicr, 15/42)

Şeytanın sahip olduğu güç, kuvvet, yetenekler ve egemen olma gücü Allah'a inanan Mü'minler'e etki edici değildir. O yalnızca kâfirlere egemen olup onlarla oynayabilir.

Ebu İshak şöyle diyor: "Bu âyette irsâl yani 'gönderme' işleminin anlamı şeytanın kâfirlere zorba bir egemen olmasıdır. Biz eğer, "falan kişiyi filanın üzeri-ne saldım" dediğimizde 'onu ona musallat ettim' demek istemiştizdir. Bu hususu vurgulamak isteyen Allah Azze ve Celle de şöyle buyurmuştur: "Hiç kuşku yok ki, benim kullarım üzerinde senin hiçbir egemenliğin yoktur. Yalnızca azgın olup sana uyanlar hariçtir." (Hicr, 15/42)

Şurası iyi bilinmelidir ki, şeytan kendine tabi olup ardı sıra giden ve ona uyanlara zorba bir egemen olur. Dikkat ediniz ki, bir başka âyette de Allah Azze ve Celle bununla ilgi olarak şöyle buyurmaktadır: *“Kuşkusuz ki, o şeytanın zorba egemen oluşu yalnızca onu dost edinenlere ve onu Allah’a ortak koşanlardır.”* (Nahl, 16/100)

Âyetin bir bölümü olan, *“kendilerini iyice (günaha, isyana ve kâfirliğe) kışkırtsin, azdırsın ve sevketsin (sürüklesin) diye”* ifadesindeki *kışkırtsin, azdırsın ve sevkedip sürüklesin* anlamlarını “Ezîz” mastarı vermektedir.

Bu kelime tencerenin kaynayıp taşıdığı gibi insanın kışkırtılma ve kızdırılma sonunda azgınlığının artmasıdır. Bu konuyu aydınlatıcı bir durumda olan Resulullah Aleyhisselam ve Âlihi’nin şu hadisini örnek olarak göstereyim. Bu hadiste şöyle geçiyor: *“Resulullah Aleyhisselam’ın göğsünde ağlamaktan dolayı bir kaynama ve adeta bir fokurdama sesi oluşmuştu.”* Zaten ilk dönem Selef İslâm âlimlerinin bu kelimeye verdikleri anlam bu odakta yoğunlaşmaktadır.

İbni Abbas, âyette geçen ve şeytanın velileri ve tabiipleri olan kâfirlerin durumu hakkında şöyle diyor: *“Gurur ve kibir onları aldattı.”* Bir başka rivâyette şöyle geçiyor: *“Şeytan onları şefkatiyle usulcacık çekerek aldı ve onları saptırdı.”* Bir başka rivâyette: *“Şeytan onları bulundukları durumdan çekip sıyrıp aldı.”* Diye geçerken bir başka rivâyette şöyle geçiyor: *“Onları aciz ve çaresiz bırakarak isyana zorladı.”* Bir başka rivâyette de: *“Onları bir tencerenin ateşe konulmasıyla kaynayıp fokurdayarak taşıdığı gibi kendi ateşinde onları yakarak azdırdı.”* Diye geçmektedir.

Bu hususta Ebu Ubeyde şöyle diyor: *“Âyette geçen ‘Ezîz’ fiili, ateşin odunu yakarken içine işlediği gibi insanın içine işleyerek yangılı bir iltihap gibi ilerler. Birine ‘ezze gidruke’ diyecek olursanız ‘tencereni ateşin üstüne koy’ veya ‘tencereyi ocağa koy altında ateşi yak’ demek istemişsinizdir. Bu mastardan alınan fiille bir haber verecek olursanız, ‘İtezzet gidruke’ yani ‘tenceren kaynıyor fokurdayarak taşıyor’ dersiniz.”* Bu görüşü tefsir bilgini el-Ahfeş de benimsemiştir. Bu fiil yukarıda anlatılan *“bir şeyi ateşe vermek, tutuşmak, kaynamak azgınlılaştırmak, taşkırmak ve taşmak”* gibi her iki anlama da gelir. Yani hem geçişli hem de Geçişsiz kullanılır.

Bu hususta Kaderiyye (Mutezile) mezhebi şöyle diyor: *“Elem terâ innâ erselnâ’ş-şeyâtine alâ’l-kâfirine teuzzuhum ezzen”* (Görmedin mi ki? Biz, inkârcıların üzerine kendilerini iyice kışkırtsin, azdırsın ve sürükleyip günahlara sevketsin diye şeytanları gönderdik.) Âyeti: *“Biz kendimizle onların aralarını ayırdık. Kâfirleri kendimizden uzaklaştırdık. Şeytanlarla onları baş başa bıraktık.”* Şeklinde, yoksa bu âyetten kastedilen şey, şeytanın inkârcılara musallat olup onları zorba egemenliği altına alması, demek değildir.”

Ebu Alî şöyle diyor: “El-İrsâl, yani ‘gönderme’ kelimesi, “ayırma, kendinden uzaklaştırma ve birilerini bir arada salıverme” gibi anlamlara kullanılmaktadır. Bu durumda da âyetin anlamı: “*Mü'minleri koruduğumuz gibi kâfirleri korumadık aksine kâfirlerle şeytanları biraraya getirip baş başa bıraktık. Kâfirleri şeytanlardan ayırmadık.*” Çünkü Allah Azze ve Celle şeytana hitaben Mü'minler hakkında şöyle demiştir: “(Mü'min) *kullarım üzerinde senin hiçbir yetki, etkin ve egemenliğin yoktur.*”

Vâhidî şöyle diyor: “Bu âyetin anlamı Kaderiyye (Mutezile) mezhebinin anladığı gibi değildir.”

Ebu İshak ise: “Bu âyetin yorumu hakkında tercih olunan görüş; şeytanın kâfirlerin üzerine gönderilmesi ve onların asiliklerini ve küfürlerini artırması, şeklindedir.

Bu hususta Allah Azze ve Celle şöyle buyurmaktadır: “*Rahman'ı zikretmekten gaflette olarak yaşayanlara kendilerinden ayrılmayan bir şeytana musallat ederiz.*” (Ez-Zuhruf, 43/36)

Bir başka âyette de şunları okuyoruz: “*Biz onların başına bir takım arkadaşlar musallat ettik. Onlar da onların önlerinde ve arkalarında her ne varsa hepsini onlara süslü gösterdiler.*” (Fussilet, 41/25)

Bu ayetler dikkate alındığında diğer âyetteki “el-İrsâl, yani ‘gönderme’ kelimesi ‘başlarına musallat etmek’ anlamında olduğu görülür.”⁷⁰³

Bunlardan sonra şöyle diyebiliriz: Âyette geçen “el-İrsâl, yani ‘gönderme’ kelimesinin daha iyi anlaşılması için Resulullah Aleyhi ve Âlihisselam'ın şu hadisini sunalım. Hadiste Efendimiz -sallallahu aleyhi vesellem- şöyle buyuruyor: “*Eğitilmiş köpeğini avın üzerine saldırdığında...*” Yani köpeği avın başına musallat ettiğinde, demektir. Ama av ile köpeği baş başa bırakıp karışmamak köpeğin yakaladığı avın ölmesi durumunda helâl olmamasına nedendir.

Bir başka âyette de Allah Azze şöyle buyuruyor: “*Ad kavminde de (sizin için ibretler vardır) onlara kasıp kavuran rüzgârı gönderdik.*” (Ez-Zariyat, 51/41)

Bu âyette irsal (gönderme) sözü, başına musallat ve bela etmek anlamlarındadır. Bu husustan olarak şu ayeti verelim: “*Ve biz de onlara Ebabil kuşlarını göndererek başlarına musallat ettik.*” (Fil, 105/3) Bir başka âyette de şöyle buyrulmaktadır: “*Biz de başlarına bela ve musallat olsun diye onlara korkunç bir ses gönderdik.*” (Kamer, 54/31) Bu ayete dikkat edilirse irsal kelimesi kendisine bir şey gönderilenle ona gönderilen şey arasında bir ayrılmazlık ifade etmektedir.

Zaten birine bir şeyi musallat edebilmeniz için onu ona gönderip ayrılmaz parçalar haline getirmelisiniz. Huyları ve karakterleri birbirinin benzeri olanları birbirlerine gönderdiğinizde onlar birbirlerinin ayrılmaz parçası olur da birbirine musallat ve bela olurlar.

Kaderiye mezhebi irsal kelimesinin ifade ettiği kavram konusundaki ifadelerinde çelişkili açıklamalar yapmışlardır. Çünkü bu kelimeyi bir bölüm mezhep mensubu bir şekilde anlayıp açıklarken diğer bir kısmı aynı kelime ve kavramı onlarla tam çelişkili olarak anlamıştır. Nitekim şeytanın, inkârcı insanların üzerine gönderilmesi ve başlarına musallat edilmesi onlara göre insanın hür iradesini kullanması hakkıyla çelişmektedir. Yani insan bu durumda kendi eylemlerini seçerek gerçekleştirememekte ve belki de iyi niyetine rağmen kaderin zorlayıcılığı altında kalmaktadır.

Çünkü niyeti iyi olsa da eylemlerini ve hareketlerini daha önce Rabbi tarafından mukadder kılındığından ne yapabiliyor ne de yapmazlık edebiliyor. Bu bakımdan Ehl-i Sünnet âlimlerinin görüşleriyle uyusurlarsa da insana kader kılınmış eylemlerde yapmama gücünün olmadığını hatta onlardan sakınamayacağını savunduğunda onlardan ayrılır.

Kaderiye mezhebinin âlimleri, insanın gücünü, kudretini ve hür iradesiyle hür isteklerini hesaba kattıklarında ise insan bir eylemi yapmayı dilediğinde artık Rabbin o eylemi durdurmaya gücünün yetmeyeceğini savunurlar ki, bu bâtil ve boş olmaktan öte bir durumdur.

Onlar: “Âyette geçen ‘tüezzuhum ezzen’ ifadesiyle insanlara isyan etme emredilmektedir.” Diyor ve bu fikirlerini Dahhâk’tan aldıklarını ileri sürüyorlar. Böyle bir iddia ve görüş değerlendirmeye layık değildir. Birine bir şey emrederken onun başına bu iş musallat olsun ve bu emir ona bela kılınsın kendisine de yardım olunmasın diye bir amaç olamaz. Eğer bu doğru olursa aynı musallat olma durumu ve geri çevrilemeyecek bir isyanın emredilmesi Mü’minler için de geçerli olacaktır. Bu durumda Mü’minler kâfirlerden daha çok sıkıntılara girecek ve haksızlığa uğrayacaklar, demektir.

Kâfirler şeytana uyma konusunda mü’minlerden daha hızlı ve şeytanın emirlerini kabul etmeye daha yatkındırlar. Şeytan, kâfirlerin kendisine itaat etmesine ve onlara egemen olup zorbalık etmeye ihtiyaç duymaz ama emretme ve egemen olma konusunda kâfirlerden çok mü’minleri tercih eder. Mesela şeytan kâfirlere bir kez emrederken mü’minlere defalarca emreder. Eğer emretmek bir şeyi musallat etmek ve başına bela etmek ise şeytan kâfirlerde değil ama mü’minlerde uzmanlık sahibidir.⁷⁰⁴

فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ إِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَذَابًا ﴿٨٤﴾ يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ
وَقَدْأ ﴿٨٥﴾ وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَى جَهَنَّمَ وَرِثًا ﴿٨٦﴾ لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ
إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا ﴿٨٧﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا ﴿٨٨﴾
لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِذَا ﴿٨٩﴾ تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَتَجِرُّ
الْجِبَالُ هَدًا ﴿٩٠﴾ أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمَنِ وَلَدًا ﴿٩١﴾ وَمَا يَتَّبِعِي لِلرَّحْمَنِ أَنْ يَتَّخِذَ
وَلَدًا ﴿٩٢﴾ إِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتِي الرَّحْمَنِ عَبْدًا ﴿٩٣﴾
لَقَدْ أَخْصَاغَهُم وَعَدَّهُمْ عَذَابًا ﴿٩٤﴾ وَكُلُّهُمْ آتِيهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَرْدًا ﴿٩٥﴾ إِنْ
الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وِدًّا ﴿٩٦﴾ فَإِنَّمَا يَسْرُنَا
بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا ﴿٩٧﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَوْمٍ
هَلْ نَجِسُ مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا ﴿٩٨﴾

84. O bakımdan sen onlar(ın azabı) için acele etme! Biz onlara (gün-
lerini ve nefeslerini) mükemmel bir şekilde sayarız.

85. O günü (an) ki, Biz takvâ sahiplerini Rahmânın huzuruna binekli
olarak toplayacağız.

86. Suçluları ise susamışlar olarak Cehenneme süreriz.

87. Rahmân yanında ahd almış olanlardan başkası şefâat (yetkisin)e
sahip olmayacaktır.

88. “Rahmân evlât edindi” dediler.

89. (Onlara de ki:) “Andolsun ki siz pek çirkin bir şey söylediniz.”

90. Bundan dolayı nerdeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağ-
lar parçalanıp dağılarak yıkılacak;

91. Rahmâna evlad isnad ettiler diye.

92. Hâlbuki Rahmâna evlad edinmek yaraşmaz.

93. Göklerde ve yerde kim varsa, hepsi Rahmânın huzuruna ancak
kul olarak gelecektir.

94. Andolsun ki hepsini (ilmiyle) kuşatıp, onları teker teker saymıştır.

95. Hepsini Kıyamet gününde O'na yalnız başlarına gelirler.

96. Muhakkak iman edip salih amel işleyenlere Rahmân, bir sevgi
var edecektir.

97. Biz onu (Kur'ân'ı), onunla takvâ sahiplerini müjdeleyesin, inat edenleri de uyarasın diye senin dilinle kolaylaştırdık.

98. Onlardan önceki zamanlarda (müşriklerden) nice nesilleri helâk ettik! Şimdi onlardan birini görüyor yahud gizli bir seslerini bile işitiyor musun?

